

T. C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HÜRRİYET GAZETESİNİN 1- 50 SAYILARININ İNCELENMESİ

(METİN - DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine BAYRAM

DANIŞMAN

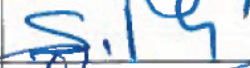

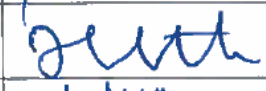

Dr. Öğr. Üyesi Hatem TÜRK

GİRESUN 2018

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 27.06.2018 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Emine BAYRAM'ın "HÜRRİYET GAZETESİNİN 1-50 SAYILARININ İNCELENMESİ (METİN - DEĞERLENDİRME)" başlıklı tezini incelemiş olup aday 16.07.2018 tarihinde, saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Abdullah EREN	
Üye	Doç. Dr. Sezai BALCI	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hatem TÜRK	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hamza KOÇ	

ONAY

...../...../201..

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Güven ÖZDEM

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “HÜRRİYET GAZETESİNİN 1-50 SAYILARININ İNCELENMESİ (METİN - DEĞERLENDİRME)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16/08/2018

Emine BAYRAM

(imza)

E. Bayram

ÖN SÖZ

Hürriyet gazetesi, Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından, 29 Haziran 1868 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete, ilk 88 sayısı Londra’da, sonraki 12 sayısı ise Cenevre’de olmak üzere toplam 100 sayı olarak yayımlanmıştır. Yayımlandığı dönemin fikir ve zihniyetini yansıtan bu gazetenin, günümüzde tam metin olarak Latin alfabesine aktarımı yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmada, gazetenin ilk elli sayısının Latin alfabesine aktarımı yapılarak, üzerinde sıkça durulan konular değerlendirilmiştir. Yıllar öncesine ışık tutan bu gazetenin fikir dünyasını genç nesillere açmanın yanı sıra Tanzimat döneminde basın hayatında önemli bir yere sahip olan gazeteyi, araştırmacıların istifadesine sunmak ve gazetenin Türk kültür tarihindeki yerini tespit etmek amaçlanmıştır.

Gazete ile ilgili her ne kadar günümüze ulaşmış tam metin bir çeviri yapılmış olmasa da, Namık Kemal’e ait olduğu tespit edilebilen bazı makaleler Ali DONBAY tarafından 1992’de Konya’da “T.C. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı”nda, “Namık Kemal’in “Hürriyet” Gazetesindeki Makaleleri” başlığı altında yüksek lisans tezi olarak yayımlanmıştır. Gazete ile ilgili yapılan diğer bir çalışma ise Adnan AKGÜN’ün 1999’da İstanbul’da “T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı”nda yayınladığı “Hürriyet Gazetesinin Sistemik Tahlili” başlıklı doktora tezidir. Bu tez ise *Hürriyet* gazetesi hakkında ayrıntılı bir inceleme çalışması olduğundan yapılan bu çalışmada tekrara düşmemek adına inceleme kısa tutulmuştur. Çalışma boyunca istifade edilen bu iki tezin yanında, Mehmet SEREZ’in Tekirdağ Valiliğinin yayınladığı “Yeni Osmanlılar Neşriyatı *Hürriyet* gazetesinde Namık Kemal Makaleleri” adlı kitabı bulunmaktadır. Fakat bu kitapta yapılan çeviride genellikle metnin orijinaline ait kelimeler aslı gibi verilmemiş, günümüz Türkçesindeki karşılıkları ile kullanılmıştır.

Hürriyet gazetesinde çoğu yazı imzasızdır. Bu sebeple hangi yazının kime ait olduğu kesin olarak bilinemez. Ve yazılan makaleler yazarından mahrum bırakılarak okuyucuya sunulur.

Hürriyet gazetesinde tırnak işareti- (“ ”), parantez -( ), ve köşeli parantez-[ ], bazen üç nokta (...), ve bazen de birden fazla noktanın (.....)” yan yana bulunduğu noktalama işaretlerinin dışında hiçbir noktalama işareti kullanılmamıştır. Bu yüzden metinlerin okunup anlaşılmasında birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Fakat Latin alfabesine aktarılan gazetede, okuyucuya kolaylık sağlamak adına aktarımda noktalama işaretleri kullanılmaya çalışılmıştır. Metinde yer alan kelimeler aslına uygun olarak, fakat oldukça günümüz imlasına yaklaştırılarak verilmeye çalışılmıştır. Örneğin; “sadr-ı â’zam”- “sadrizam”, “kâim-makâm”- “kaymakam” gibi sözcükler günümüz imlasıyla kullanılmıştır. Bunun dışında kelimelerin yazımında, günümüz Türkiye Türkçesinde geçiş sıklığı çok az olan veya günümüz Türkiye Türkçesi itibariyle eskimiş denilebilecek kelimelerde de orijinal imlaya sadık kalınmaya çalışılmıştır. “Şûrâ-yı Devlet”ve “Devlet-i Âliyye” bu kullanıma örnek verilebilir.

Gazetede yer alan yabancı şahıs, yer ve gazete adları vb. yabancı isimler metnin orijinalinde okunduğu gibi yazılmış olsa da aktarımda yabancı kelimelerin asıl yazılış biçimleri tercih edilmiştir. Gazetenin kendi yazımında da birtakım sıkıntılar bulunmaktadır. Örneğin bir kelime bir yerde farklı şekilde yazılırken, diğer bir yerde farklı olarak yazılmıştır. Bu gibi sıkıntılarda tek yazım kullanılmış gibi düşünülmüş kelime her yerde aynı yazımdaymış gibi davranılmıştır. Örneğin Devlet-i Âliyye’de bir yerde Âli’nin yazımında ayın harfinden sonra elif harfi kullanılırken kimi yerde bu harf kullanılmamıştır. Fakat tüm bu sıkıntılara rağmen okuyucuya katkı sağlayacağı düşünülen bir çalışma sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışma konumun belli olduğu ilk günden, çalışmamın son aşamasına kadar üzerimden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Hatem Türk’e ve çalışmam boyunca beni yalnız bırakmayan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri [BAP] Komisyon Başkanlığına (Proje No: SOS-BAP-C-09112017-167) teşekkür ederim.

Emine BAYRAM

Giresun - 2018

ÖZET

BAYRAM, Emine, “HÜRRİYET GAZETESİNİN 1-50 SAYILARININ İNCELENMESİ (METİN - DEĞERLENDİRME)”, Yüksek Lisans - 2018, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Hürriyet gazetesi, Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından, 29 Haziran 1868 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete, ilk 88 sayısı Londra’da, sonraki 12 sayısı ise Cenevre’de olmak üzere toplam 100 sayı olarak yayımlanmıştır. Çalışmada, yurt dışında yayımlanan bu Türk gazetesinin önemini açığa çıkarmak ve gelecek nesillere aktarımını kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Hürriyet gazetesi, genellikle günlük olayların ele alındığı bir gazete değil bir fikir ve düşünce gazetesidir. Eşitlik, hürriyet, adalet ve meşveret üzerinde en çok durulan kavramlardır. Bu kavramlar üzerinden, ait oldukları dönemin eleştirisini yapan Yeni Osmanlılar, meselelere genellikle İslâmî açıdan yaklaşmışlardır.

Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, “DEĞERLENDİRME” başlığı altında, gazetede yer alan makalelerde, üzerinde fazlaca durulan konular üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde de, “HÜRRİYET GAZETESİNİN 1-50 SAYILARININ LATİN ALFABESİNE AKTARIMI” başlığı altında, gazetenin ilk elli sayısı Latin harflerine aktarılmıştır.

Gazetede, edebiyatımızda ilk sayılabilecek birçok yeniliğin başlangıcına şahit olunmuştur. Örneğin Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşâ”sı ilk kez bu gazetede yayımlanmıştır. Bunun yanında dönemin siyasi ve içtimai meselelerini de ele alan gazete bir bilinç oluşturmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hürriyet* gazetesi, Hürriyet, Yeni Osmanlılar, Namık Kemal, Meşveret

ABSTRACT

**BAYRAM, Emine, "THE INVESTIGATION OF 1-50 ISSUES OF HURRIYET NEWSPAPER (ARTICLE-EVALUATION)", Master Degree - 2018,
Department of Turkish Language and Literature.**

Hürriyet newspaper was published by Yeni Osmanlılar Cemiyeti on 29th June 1868 for the first time. The newspaper that first 88 issues have been emitted at Londra, next 12 issues have been published at Geneva has consisted of totally 100 issues. In the study, disclosing the importance of the Turkish newspaper, which was broadcast abroad, and easing the transfer of the newspaper for next generations are aimed.

Hürriyet newspaper is not a newspaper that handles usually daily events, so it is a newspaper of ideas and thoughts. Equality, freedom, justice and consultancy are the overemphasized subjects. With these notions, Neo-ottomans who has criticised their own period were usually approaching matters from Islamic perspective.

The study consists of two parts. In the first part that was titled as "THE INVESTIGATION OF THE 1-50 ISSUES OF HURRIYET NEWSPAPER (ARTICLE)", the first fifty issues of the newspaper has been latinized.

In the newspaper, the starts of the many novelties that can be counted as first in our literature have been witnessed. For instance, "Şiir ve İnşa" by Ziya Paşa has been emitted in the newspaper for the first time. In addition, the newspaper that has tackled the political and social problems of the period has succeed creating awareness.

Key Words: Hürriyet, Newspaper, Freedom, Yeni Osmanlılar, Namık Kemal, consultancy.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
GİRİŞ: YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ VE HÜRRİYET GAZETESİ.....	1
YENİ OSMANLILARIN AMAÇLARI.....	2
HÜRRİYET GAZETESİ.....	6
HÜRRİYET GAZETESİNİN BASILDIĞI YER: 4 RUPERT CADDESİ.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM: DEĞERLENDİRME	12
1.1. ŞİİR VE İNŞA.....	12
1.2. GİRİT MESELESİ	15
1.3. NAMIK KEMAL VE “MEŞVERET” KAVRAMI.....	17
İKİNCİ BÖLÜM: HÜRRİYET GAZETESİNİN (1-50) SAYILARININ AKTARIMI	20
1 HÜRRİYET 1285	20
HUBBÜ’L - VATAN MİNE’L - İMÂN	20
EL-HAKKU YA’LÛ VELÂ YU’LÂ ALEYH	23
2 HÜRRİYET 1285	29
“EL-HAKKU YA’LÛ VELÂ YU’LÂ ALEYH ADLI MAKALENİN DEVAMI”	29
YENİ OSMANLILARIN ECİLLE-İ AZÂSINDAN AVRUPA’DA BULUNAN SAADETLİ ZİYA BEYEFENDİ HAZRETLERİNİN LUTFEN GAZETEMİZE GÖNDERDİKLERİ İLTİFATNÂMEDİR.....	31
MÛLÂHAZA	34
(İhtilâfu Ümmetî Rahmetün)	34
3 HÜRRİYET 1285	37
YENİ OSMANLILAR İLE BABİÂLİ.....	37
“YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ EZKİYÂ-YI A’ZÂSINDAN KEMAL BEY EFENDİ’NİN MEVEDDETNÂMESİDİR”	42
“HATIRA”	43
4 HÜRRİYET 1285	45

VE ŞÂVİRHÜM Fİ'L-EMR	45
Yeni Osmanlılar Cemiyeti Fedâkâran A'zâsından Mehmed Bey Efendi Tarafından Gelen Varaka.....	51
5 HÜRRİYET 1285	53
*TÜRKİSTAN'IN ESBÂB-I TEDENNÎSİ *	53
6 HÜRRİYET 1285	61
(DEVLET-İ ÂLİYYE'YE BÂİS-İ TENEZZÜL OLAN MAÂRİFİN ESBÂB-I TEDENNÎSİ).....	61
İstanbul Muhbirlerimizin Birinden Vârid Olan Mektup.....	64
MÜLÂHAZA	66
7 HÜRRİYET 1285	69
İstanbul'dan Mektup Fî 9 Rebiülahir.....	75
8 HÜRRİYET 1285	77
“MÜLKÜMÜZÜN SERVETİNE DAİR GEÇEN NUMARADAKİ MAKALEYE ZEYL”	77
İstanbul'dan Mektup Fî 17 Rebiülahir.....	83
9 HÜRRİYET 1285	87
DEVLET-İ ÂLİYYE'Yİ BULUNDUĞU HÂL-İ HATAR-NÂKDAN HÂLASIN ESBÂBI.....	87
“ <i>Nordest</i> ” Gazetesine İstanbul'dan 15 Ağustos Tarihiyle Yazılıp “ <i>Constitutionnel</i> ” Gazetesinin 22 Ağustos Tarihli Nüshasında Görülen Bir Mektubun Tercümesidir.”	91
İstanbul'dan Mektup Fî 28 Rebiülahir	93
10 HÜRRİYET 1285	96
SEKİZİNCİ NUMARAMIZDAKİ MALİYE BENDİNE ZEYL	96
İstanbul'dan Mektup Fî 5 Cumâde'l-Ülâ.....	102
11 HÜRRİYET 1285	106
HÜRRİYET'İ TEŞVİKÂN DOKSAN BİR İMZA İLE İSTANBUL'DAN ALDIĞIMIZ İLTİFAT-NÂMEDİR Kİ BİZLERCE BÂİS-İ İFTİHAR OLDUKTAN BAŞKA DEVLETİN İLEL-İ MÜHLİKESİYLE ONLARIN ESBÂB-I DÂFİASİNİ PEK GÜZEL CEM ETMİŞ OLDUĞUNDAN MÜRSELLERİNİN GÖSTERDİKLERİ MÜSAADEDEN BİLİSTİFÂDE TEBERRÜKEN NEŞR EDİLDİ.	106
YAŞASIN YENİ OSMANLILAR	109
İlan	111

(ŞİİR VE İNŞÂ)	112
12 HÜRRİYET 1285	121
İngiltere Mu'teberânından Devlet-i Âliyye'yi Sever Bir Zat Tarafından Aldığımız Mektubun Tercümesidir.	124
Metn-i Mektupta Mezkûr Fıkranın Tercümesidir.	125
Zıkr Olunan Mektuba Verdiğimiz Cevabın Tercümesi	125
İstanbul'dan Mektup Fî 15 Cumâde'l-Ûlâ.....	126
((GİRİT MESELESİ)) ((RUSYA POLİTİKASI))	127
Usûl-i Meşveret Hakkında Dördüncü Nüshamızdaki Bend Üzerine İrâd Olunan Bazı İtirazlara Cevaben Bir Zâta Yazılmış Mektuptur Ki Maksada Müteallik Olduğuçün Tab'ı Münasip Görüldü.	131
İlan	136
13 HÜRRİYET 1285	138
* KÜLLÜKÜM RÂİN VE KÜLLÜKÜM MES'ÛLÜN AN RAİYETİH *	138
İstanbul'da Bulunan Muhabirlerimizden Birinden Tahrirat Fî 24 Cumâde'l- Ulâ	144
Avrupa Akademilerinden A'zâsından Türkçe Bilir Osmanlıları Sûr-ı İnsaniyete Hizmet Eder Bir Zât Tarafından Reside-i Dest-i Mesruriyetimiz Olan Mektubun Hülâsasıdır.	145
MÛLÂHAZA-İ HÜRRİYET	146
USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇENKİ NÜSHADA YAZILAN MEKTUBUN İKİNCİSİ	148
14 HÜRRİYET 1285	154
AVRUPA'NIN AHVAL-İ HÂZİRASI	154
((BULGAR HÜKÜMETİ))	158
[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDAKİ MEKTUPLARIN ÜÇÜNCÜSÜ].....	163
15 HÜRRİYET 1285	172
((MESELE-İ MÛSÂVÂT)).....	172
İSPANYA'NIN BUGÜNKÜ HÂLİ.....	181
Yeni Gelen Haberler	182
Fransa Meşhur Gazetelerinden "La Liberte" İsminde Olan Jurnalın 3 Teşrin-i Evvel Tarihli Nüshasında Şu Fıkra Münderic Görülmüştür.....	183
İstanbul'dan Tahrirât Fî Cemâziyelahir	183

İlan	185
16 HÜRRİYET 1285	187
((YENİ OSMANLILARIN İLAN-I RESMÎSİ)).....	187
((MEMLEKETEYN AHVALİ)).....	191
İstanbuldan Tahrirat Fî Cemaziyelahir.....	193
Diğer Fî 13 Cemaziyelahir	194
Girit'ten Tahrirat Fî 11 Cemaziyelahir	196
[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN DÖRDÜNCÜSÜ]	198
17 HÜRRİYET 1285	203
((ÇERKEZ MUHACİRLERİ))	203
İstanbul'dan Mektup Fî 25 Cemaziyelahir	208
Diğer Fî 23 Cemaziyelahir	211
Girit'ten Tahrirat Fî 13 Cemaziyelahir	213
[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN BEŞİNCİSİ]	214
İhtar.....	218
İlan	218
18 HÜRRİYET 1285	220
İstanbul'da Bulunan Muhabirlerimizden Birinin Birinci MektubuFî 14 Cemaziyelahir.....	222
İstanbul'dan Diğer MektupFî Cemaziyelahir	226
[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN ALTINCISI].....	230
19 HÜRRİYET 1285	235
Fransızca Londra'da Basılmakta Olan: <i>International</i> Nâmlı Gazetenin (20 Teşrin-i Evvel Tarihiyle) İstanbul'dan Alıp Neşr Ettiği Mektubun Hülâsasıdır.	246
Girit'ten Tahrirat Fî 22 Cemaziyelahir	247
İzmirden Mektup Fî 23 Cemaziyelahir	248
20 HÜRRİYET 1285	250
((MEMÂLİK-İ OSMANİYE'NİN YENİ MUKÂSEMESİ))	250
MÜLÂHAZÂT.....	259

İstanbul'dan Mektup Fî 5 Receb	260
GİRİT'TEN TAHRİRÂTFÎ 3 RECEB.....	260
İlân	264
21 HÜRRİYET 1285	266
-BABIÂLÎ'NİN AKD EDECEĞİ İSTİKRÂZİ- -ÜMMET-İ OSMANİYYE'NİN KABUL ETMİYECEĞİNİ HÂVİ- -İSTANBUL'DAN YÜZ İKİ İMZA İLE ALDIĞIMIZ- -PROTESTONÂMEDİR-	266
Fî Receb Sene 1285	268
((ECNEBİLERİN TASARRUF-I EMLÂK SALÂHİYYETİ))	268
İstanbul'dan Mektup Fî 15 Receb	273
İstanbul'dan Diğer Mektup Fî 21 Receb.....	275
Niş'ten Tahrirat Fî 7 Receb	279
22 HÜRRİYET 1285	280
((İSTİKRÂZ-I CEDİD ÜZERİNE YENİ OSMANLILAR CEMİYETİNİN MÜTÂLAÂTI)).....	280
Girit'ten Tahrirat Fî 21 Receb	289
[USÛL-İ MEŞREVETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN NİHAYETİ]	290
Girit'te Bulunan Ahbabımızın Birinden Mektup Fî Gurre-i Şaban	293
23 HÜRRİYET 1285	295
MÜLÂHAZÂT	296
Fettânına İtimâd Ettiğimiz Bir Zat Tarafından İstanbul'dan Aldığımız Birinci Mektup Fî 2 Şaban.....	302
İstanbul'dan Mektup Fî 23 Recep	306
24 HÜRRİYET 1285	311
“HASTA ADAM”	311
((YİNE GİRİT MESELESİ TAZELENDİ))	314
İstanbul'dan Mektup Fî 3 Şaban.....	317
“AVRUPA ŞARK'IN ASAYİŞİNİ İSTER”	318
25 HÜRRİYET 1285	326
“BİZDE ADAM YETİŞMİYOR”	326
İstanbul'dan Mektup Fî 13 Şaban.....	329
MÜLÂHAZA	331

(HATIRA-İ EVVELİ) “DEVLET VE MİLLETLERİN AHVAL-İ UMÛMİYESİNE VE DEVLET-İ” “ÂLİYYE’NİN ESBÂB-I TEDENNİSİNE DAİR MÛTALAÂT-I” “TARİHİYYE BEYÂNINDADIR”	335
26 HÜRRİYET 1285	341
“YAŞASIN ABDÛLAZİZ HAN....AFERİN BABİÂLİ”	341
HÜRRİYET’İN MALUMÂTI.....	345
“İstanbul Vergisi”	346
TAHRİR NİZÂM-NÂMESİ’NDEN	348
27 HÜRRİYET 1285	356
“YUNAN MESELESİ”	356
“İDARE-İ HÂZİRANIN HÛLÂSA-İ ÂSÂRİ”	366
[AHVÂL-İ HARİCİYE].....	369
[MUKAYESE]	372
İstanbul’dan Mektup Fî 23 Şubat	374
[Tevcihât Pusulası]	374
İstanbul’da Basılan <i>Terakki</i> ’nin Altıncı Numarasında Görülen Fıkradır.	376
28 HÜRRİYET 1285	377
İstanbul’dan Mektup Fî Ramazan.....	377
İstanbul’dan Diğer Mektup Fî Ramazan.....	380
Yirmi Beşinci Numarada Olan Hatıraya Zeyl	385
29 HÜRRİYET 1285	393
İstanbul’dan Mektup Fî 15 Ramazan.....	399
1056 Numaralı Rûz-Nâmede Münderic Bir Makedir	405
Bir Zâtın Paris’ten Gönderdiği Varakadır.	406
30 HÜRRİYET 1285	409
İNNALLAHE YE’MURU Bİ’L-ADLİ VE’L-İHSÂN....	409
NE TÜRLÜ VEKÂYİ’E TATBİK İÇİN KANUNA DERC OLUNMUŞTUR?.	417
KIRMIZI KİTAP’TA MÜFTEHİRÂNE:.....	417
MUHTIRA.....	424
31 HÜRRİYET 1285	428
İstanbul’dan Mektup Fî 23 Ramazan.....	435
İstanbul’dan Diğer Mektup Fî 26 Ramazan.....	437
İzmir’den Mektup Fî 15 Ramazan	441

Trablusgarp'tan Mektup Fî 1 Kanuni Sâni	443
<i>Terakki</i> 'de Görülen Bir Fıkradır	446
Suriye Gazetesi'nden Nakl ile Yine <i>Terakki</i> 'de Yazılmış Bir Benteiktir.....	447
1061 Numaralı Rûznâmede Görülen Bir Fıkradır	447
<i>Standart</i> Gazetesi'nde Görülen Fıkranın Meali.....	448
Mülâhaza-i Hürriyet.....	448
32 HÜRRİYET 1285	449
<i>Takvim-i Vekayi</i> Fî 16 Ramazan	460
33 HÜRRİYET 1285	463
KONFERANSIN KARARI	463
UMUR-I NÂFİA NÂZIRI DAVUD PAŞA'NIN VİYANA'DA AKD EDECEĞİ İSTİKRAZ.....	466
İstanbul'dan Mektup Fî 13 Şevvâl	470
İstanbul'dan Diğer Mektup Fî 4 Şevval.....	472
<i>Terakki</i> 'de Görülen Fıkra-i Garibe	479
34 HÜRRİYET 1285	481
Yeni Osmanlılardan Bir Zât Tarafından Hâtıra Unvanıyla Matbaamıza Bazı Makalât Gönderilerek Nüshalarımıza Derc Olunmakta İdi. Onlardan 28 Numaramızda İlan Edilen Hâtıranın Zeylidir.....	481
FUAD PAŞA'NIN VEFATI	486
YENİ MEVKÛFLARIN TAFSÎL-İ AHVÂLİNE DAİR İSTANBUL'DAN BEYÂNNÂMEDİR.....	487
TEZKİRE	489
CEVAB	489
VİDİN'DEN TAHRİRAT	493
Girit'ten Tahrirat Fî 24 Şevval	495
Edirne'den Mektup Fî 24.....	496
MÛLÂHAZA	496
Londra'da Bir Gazetede Görülen Fıkra	497
35 HÜRRİYET 1285	499
KARINCA KANATLANDI	499
İstanbul'dan Mektup Fî 21 Şevvâl	504
Fıkra	505

A'ZÂR-I MEVHÛME	510
ÖZR-İ EVVEL	511
ÖZR-İ SÂNİ	513
ÖZR-İ SÂLİS	515
36 HÜRRİYET 1285	517
HATIRA	518
SADÂRET	519
İstanbuldan Mektup Fî 5 Zilkade	525
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP BİRİNCİSİ 34 NUMARALI NÜSHAMIZDA HİTAM BULAN HATIRALARIN İKİNCİSİDİR.	528
HATIRA-I SANİYE	528
HATT-I HÜMÂYÛN	528
(İhtar)	533
37 HÜRRİYET 1285	535
“HÜRRİYET”	535
İstanbul'dan Mektup Fî 6 Zilkade	540
MAHİYET-İ DELÂİL	544
Hülâsa-i Kelam	547
Yeni Osmanlılardan Bir Zat Tarafından Matbaamıza Gönderilip Gazetemize Derc Edilmekte Olan Hatıraların Mâbâdıdır.	548
38 HÜRRİYET 1285	553
YENİ İSTİKRÂZ	553
[ŞERÂİT]	553
İstanbul'dan Mektup Fî 14 Zilkade	556
Mukaddemâ Tütün Gümrüğü Başkâtibi Olup El-ân Londra'da Bulunan Rızkullah Hassûn Efendi Tarafından Aldığımız Arabî Mektubun Tercümesidir.	558
MÜLÂHAZA-İ HÜRRİYET	560
BİR ZÂTIN MÜLÂHAZANÂMESİNDEN HÜLÂSA	560
GİRİT'TEN TAHRİRAT Fî 11 Zilkade	564
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE ŞERH EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBÂDİDİR.	565

“MİSAL”	566
“MİSAL”	567
Tevcihata Dair Bir Zâtın İstanbul’dan Yazdığı Mütalaanın Hülâsasıdır	569
39 HÜRRİYET 1285	571
TÂBİ’İYYET-İ OSMANİYE.....	571
İstanbul’dan Mektup Fî 19 Zilkade	575
İstanbul’dan Diğer Mektup Fî 21 Zilkade	578
“TAŞRA’DAN DÜZDE ÇARE KÂBİLDİR”	581
“HIRSIZ EVDEN OLURSA MÜŞKİLDİR”	581
Gazetemizin Hakkaniyet ve Hayırhâhlığına İstinâden Neşri İltimasıyla Dersaadet Duhân Gümrüğü Başkâtibi Sabık Rızkullah Hassûn Efendi Tarafından Gelen Bir Varakadır.	585
İSTANBUL’DAN BEYÂNNÂME.....	587
<i>Terakki</i> ’de Münderic Telgrafnâmedir.....	588
40 HÜRRİYET 1285	589
ES’İLE-İ MUHTASARA	589
BİRİNCİ MEBHAS	591
İkinci Mebhas	594
İstanbul’dan Mektup Fî 3 Zilhicce	596
HANYA’DAN TAHRİRÂT FÎ 21 ZİLKADE.....	598
KANDİYE’DEN TAHRİRAT FÎ 23 ZİLKADE	600
“BÜRHAN-I TECRÜBİ”	601
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZÂT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERÇ EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBÂDİDİR.....	604
MİSÂL.....	606
41 HÜRRİYET 1286	608
“ZÂDE FÎ’T-TANBÛRÎ NA’METEN UHRÂ”	608
İstanbul’dan Mektup Fî 10 Zilhicce	612
KANDİYE’DEN TAHRİRÂ FÎ 5 ZİLHİCCE.....	615
“HÜRRİYET”	617

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBADIDIR.	617
“MİSÂL”	617
“MİSÂL”	621
42 HÜRRİYET 1286	623
“VİLÂYET NİZÂMÂTI”	623
Müslümanların Padişah Hakkında Zanni	630
HRİSTİYANLARIN PADİŞAHI HAKKINDA ZANNI	631
(RAYBE’L MENUN)	635
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂ-BA’DIDIR.	637
43 HÜRRİYET 1285	641
İstanbul’dan Mektup Fî 23 Zilhicce	647
(RAYBE’L MENUN)	652
44 HÜRRİYET 1285	658
HÂRİCİYYE NEZÂRETİ.....	658
İstanbul’dan Mektup Fî 29 Zilhicce.....	668
İstanbuldan Diğer Mektup Fî Zilhicce.....	671
(ALİ PAŞA’NIN TEZKİRESİ).....	672
(KÂNİ PAŞA’NIN CEVABI).....	673
45 HÜRRİYET 1286	675
(RAYBE’L MENUN)	685
(KÜDÂM-I GALATEŞ RÂ TASHİH MÎ BAYED KERD).....	686
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP, GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBADIDIR.	689
46 HÜRRİYET 1286	692
İstanbul’dan Mektup Fî 15 Muharrem	698
İstanbul’dan Diğer Mektup Fî 13 Muharrem.....	700
(RAYBE’L MENUN)	704
47 HÜRRİYET 1285	706

BÂLÂDA BEYÂN OLUNAN MAZBATA	710
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBADIDIR.	711
(MİSÂL)	711
(RAYBE'L MENUN)	714
42 Numaralı <i>Hürriyet</i> 'te Münderic Bir Bendin Bir Fıkrası	719
48 HÜRRİYET 1286	721
İBRET	721
MİSIRDAN TAHRİRAT FÎ 12 MUHARREM	726
İstanbul'dan Mektup Fî 25 Muharrem	728
YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBÂDIDIR.	732
"SEFÂRETLER"	732
49 HÜRRİYET 1285	735
HÜLASA	735
"HÜNER HÂ-YI HUDRA HUVEYDÂ KUNİ"	736
MÜLÂHAZA	737
İstanbul'dan Mektup Fî 25 Muharrem	746
İZMİR'DEN TAHRİRÂT	747
50 HÜRRİYET 1285	750
(İLÂN-I MAHSUS)	750
NUTK-I HÜMÂYÛN	751
İSTANBUL'DAN TAHRİRAT FÎ 8 SAFER	757
RAYBE'L-MENÛN	763
SONUÇ	765
KAYNAKÇA	766
ÖZ GEÇMİŞ	767

KISALTMALAR

HG: *Hürriyet* gazetesi

Nr: Numara

s: sayfa

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

A.N. : Aktaranın notu.

EZ. : Ebuzziya Tefik.

GİRİŞ: YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ VE HÜRRİYET GAZETESİ

1285/1868'de Londra'da Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından yayımlanan *Hürriyet* gazetesinin ilk 50 sayısının nüshaları, ilgili kütüphanelerden temin edilerek Latin alfabesine aktarılmıştır. Aktarım sırasında, asıl metinde imla bulunmadığından dolayı makaleleri anlamlandırmada çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Gazetenin aslında kullanılan, Arap harfli yazının puntosu her yerde aynı şekilde kullanılmaz. Kimi yazılar diğerlerine oranla daha küçük puntoyla yazılmıştır. Bazen bu kısımlarda puntunun küçüklüğünden bazen de Arap harflerinin silik oluşundan kaynaklanan sorunlarla karşılaşmıştır. Bu tür zamanlarda okunmayan kelimeler, çalışma içerisinde orijinal şekliyle verilmiştir.

Çalışma içerisinde metnin aslına bakıldığında zaman zaman anlam ve ifade bozuklukları göze çarpmaktadır. Metnin aslına bağlı kalınmak adına bu ifadeler aslına uygun olarak latinize edilmiştir.

1. Bölüm'de *Hürriyet* gazetesinde genellikle üzerinde durulan konular “Şiir ve İnşâ”, “Girit Meselesi”, Namık Kemal ve Meşveret” başlıkları altında ele alınmıştır.
2. Bölümde ise gazetenin ilk 50 sayısında yer alan makaleler Latin alfabesine aktarılmıştır.

Hürriyet gazetesini Yeni Osmanlılar tarafından yayınlanmıştır. Fakat genellikle ilk 50 sayıda Namık Kemal'in ağırlığı hissedilmektedir. Mithat Cemal, Namık Kemal'in gazeteciliği ile ilgili tesbitte bulunurken “O, Tasviri Efkârda yeni, Hürriyette korkunç, İbrette olgundur.” (Kuntay, 2010, 54) cümlesini kullanır.

YENİ OSMANLILAR

Yeni Osmanlılar, *Hürriyet* gazetesinin ilk sayısında “Hubbü’l-Vatan-Mine’l İmân”¹ başlıklı makalede amaçlarını şu şekilde dile getirmektedir:

“Nihayet Yeni Osmanlılar Fırkası meydana geldi. Dâire-i maksad hadd-i hakikate vâsıl olacak kadar tevessü etti.

Yeni Osmanlılar ki eski Osmanlı şânının tecdîdine çalışanlardır. Zulmün ne kadar hasmı iseler, fitnenin de o kadar düşmanıdırlar. Sultan Süleyman zamanının feyz ü ikbâlini isterler. Amma bunu asrın iktizâ ettirdiği intizâm-ı medeniyet içinde ararlar. Buna çâre adâletdir. Adalet ümmet-i Osmaniye efrâdının müsâvât-ı hukûkiyle hâsıl olur. Müsâvât-ı hukûki ise akl ü nakle mutâbakat-ı kâmile ile mutâbık olan usûl-i meşveret temîn eder.” (Namık Kemal, 29 Haziran 1868, 1)

Görüldüğü üzere Yeni Osmanlılar adaleti aramaktadırlar. Adalet ise Namık Kemal’in usûl-i meşveret diye adlandırdığı parlamento sistemi ile mümkündür. Yasa koyma yetkisi sadece Hükümetin elinde olmamalıdır.

Yeni Osmanlılar, Londra’da *Muhbir* gazetesinden sonra *Hürriyet* gazetesinin ortaya çıkışını ve amacını, *Hürriyet*’in ilk sayısında şu şekilde dile getirirler:

“Yeni Osmanlılar Cemiyeti bittabi bir tâze gayret bularak teksîr-i vasâ’it için bir gazetenin daha te’sisine ibtidâr eyledi. Ve nâmını tefe’ülen “*Hürriyet*” tesmiye etti.

Hürriyet şimdilik haftada bir kere bu kıt’ada olarak çıkacak ve derûnunda cemiyetin esâs maksadı olan usûl-i meşveret üzerine te’sîs-i müddeâ olunarak Osmanlılara müteallik her türlü mebâhis ü havâdisin vatana menfaat bahş olacak surette muhâkemesine çalışılacaktır.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafdârlık ve garazkârlık şâ’ibelerinden masûn olduğun bu eserinde dahi kimse şahsiyyâtınca ne medh olunur ne kadh edilir. Yalnız sevk-i kelâm iktizâ etdirdikçe memûrünün vazîfelerine müteallik olan ahvâli bittabi meydâna konulur. İşte gazetenin meslek-i hareketi budur. (Vallahü’l-muvaffak)” (Namık Kemal, 29 Haziran 1868, 2)

¹“Vatan sevgisi imandandır” Hadis [A.N.]

Namık Kemal gazetesinin 11. sayısının sonunda, bazı Avrupalıların “Yeni Osmanlılar müddeâlarını din üzerine tesis ediyorlar. Onlardan hayır me’mul olunmaz” (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8) sözlerine karşılık;

“İşte zuhurumuzdan beri efkarımızca bize bulabildikleri kabahat budur. Evet biz din üzerine tesis-i müddeâ ederiz dinin ahkâm-ı siyasiyesinde mâni’-i terakki olacak bir şey görmedikten başka şuna layıkıyla yakın hasıl edin ki vatani kurtaracak hürriyet-i ammeyi hasıl eyleyecek bir çare var ise zikr olunan ahkâma müracaattır. Bu bâbda her kimin şüphesi var ise meydana koysun. Yeni Osmanlılar hâline müsâraat eder” (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8) der ve devam eder.

“Ey Mösyölar! Din var iken terakki mümkün olamayacağını siz neden bilmediniz? Acaba tâbi olduğumuz mezhebin ahkâmından hiç haberiniz var mıdır? Bizde indallah ve inde’n-nas her fiilinde mesul olan erbâb-ı Hükümeti, papalar gibi masum mu kıyas ediyorsunuz? Ulemayı papazlar hükmünde mi tutuyorsunuz? Neden korkuyorsunuz? Hristiyanlara zulm etmeğimizden mi? Bilin ki dinimizin ahkâmına göre hukukça herkes müsâvidir. Düşünün ki İspanyollar Gırnata’yı aldıkları zaman halkı tebdil-i din icbarıyla ateşlere yaktılar. Biz İstanbul’u aldığımız vakit her mezhep sahibine icra-yı âyin için mezuniyyet-i kâmile verdik. (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8)

Namık Kemal Avrupalıların eleştirisine cevap vererek, Yeni Osmanlıların amacının usûl-i meşveret olduğunu dile getirir.

“Sübhanallah biz usûl-i meşveret istiyoruz. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet talebindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, hükümete nezaret edecek, umûm halk hürriyet-i siyasiyesine mâlik olacak. Bu müddeâmızı din üzerine tesis ediyoruz. Siz yine tutup dinimizi mâni’-i terakki addediyorsunuz. Terakki birkaç kişinin dest-i istibdadında kalmakla mı olur?

Biz o milletiz ki din sayesinde Hicaz’ın iki küçük şehrinde çıkarak, dünyanın üç büyük kıtasına istila ettik. Marifet ve celâdetçe Yunanlıları , Romalıları geçtik. Bir kere esaret bârını üzerimizden atınca kaybettiğimiz mertebe-i i’tilaya az zaman içinde yine suûd edeceğimizden eminiz.” (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8)

“1865’e doğru şekillenen Yeni Osmanlılar hareketi, esas itibariyle Tanzimat’ın Reşit Paşa’dan sonraki uygulayıcıları Âli ve Fuad Paşalara karşı bir başkaldırma olarak belirmiştir.

Âli ve Fuad Paşalar, gerçekten, Tanzimat hareketinin yürütücüleri olarak, ıslahatı Reşit Paşa’nın başlattığı şekilde, kameralizmin bir uzantısı olarak uygulamışlardı. Teba’aya “aşım” bir hürriyet vermek söz konusu olamazdı, zira ana hedef “devlet”i kurtarmaktı. Yeni

Osmanlılar bu tutuma karşı koyarak “hürriyet” istiyor ve bunun anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını düşünüyorlardı.” (Mardin, 2009, 86)

“Yeni Osmanlıların görüşü, Islahat Fermanı’nın iktisadî emperyalizmi pekiştiren bir belge olduğu merkezindeydi. Onlara göre, Âli ve Fuad Paşalar, Osmanlı Müslümanlarını Avrupa’nın büyük devletlerine siyasî bakımdan peşkeş çekmekle kalmamış, malî politikaları dolayısıyla Avrupa’nın esiri olmuşlardı. Son olarak, Yeni Osmanlılar Âli ve Fuad Paşaların Avrupa’yı kültür konularında taklit etmelerine karşı çıkıyorlardı. Onlara göre Tanzimat, bir kültür taklitçiliği olduğu için, kültür planında kısır kalmış, Müslüman topluluğunu temelinden sarsmıştı. Bundan dolayı, Yeni Osmanlılar demokratik anlayışlarını şeriattan alacakları ilkeler üzerine kurmak istemişlerdir. Yeni Osmanlılara göre Tanzimat’ın dayandığı bir temel felsefe, ahlaki değerlerin kökünü oluşturacak bir zemin yoktu. Yeni Osmanlılar bu boşluğu doldurmak için İslâm felsefesinden yararlanmayı teklif ediyorlardı. Onlara göre, İslâm’da siyasal demokrasinin esaslarını bulmak da mümkündü.” (Mardin, 2009, 87-88)

“Yeni Osmanlıların amacı Osmanlı İmparatorluğu’ndan bir “meclis-i meşveret”in kurulmasını sağlayarak siyasî iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayırımı sağlamaktı.” (Mardin, 2011, 33)

“Yeni Osmanlılar Cemiyeti hakkında birbirini tamamlayan görüşler, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”nin amacının “meşrutî bir idare” olduğunu açıkça göstermektedir.” (Tütengil, 1985, 20)

“Cemiyete üye olan veya savunduğu görüşleri paylaşan kişilerin Avrupa’ya kaçış olayı “iç” ve “dış” olarak adlandırabileceğimiz iki faktöre dayanmaktadır. İç faktör, Türkiye’de basın üzerinde gittikçe tazyikini artıran tedbirlerin mevcudiyetidir. Belgrat Kalesiyle ilgili yazı üzerine *Muhbir*’in kapatılması ve Ali Suavi’nin Kastamonu’ya sürülmesi, *Tasvir-i Efkâr* kapatılarak Ziya Bey’in ve Namık Kemal’in memuriyetle İstanbul’dan uzaklaştırılmak istenmesi “iç faktör”ün basın yönünü göstermektedir. Gizli olarak faaliyette bulunan Cemiyetin bazı üyelerinin tutuklanması, bunu gören bazı üyelerin de kurtuluşu yurt dışına kaçmakta buluşu ise “iç faktör”ün bir başka yönüdür.” (Tütengil, 1985, 22)

“Dış faktör” olarak, bir süredir Paris’te oturmakta olan Mustafa Fazıl Paşa ve onun Yeni Osmanlılardan bazılarını yurt dışına daveti gösterilir. 17 Mayıs 1867 tarihinde Ziya Bey ve Namık Kemal ile başlayan gizli yolculuğu Ali Suavi ile Agâh Efendilerle Kayazade Reşad, Menapirzade Nuri ve Sağır Ahmed Bey zade Mehmed Bey’lerin izlediği görülür. Paris Sefâreti’nde memur olarak çalışan Kâni Paşazade Rifat Bey de Türkiye’den kaçanlara katılır. (Tütengil, 1985, 22-23)

“Fransız Hükümeti, Paris Sefâreti’mizin isteğine uyarak, Padişahın ziyareti sırasında “Yeni Osmanlılar”ı Fransa’yı terke davet etmiştir. Bunun üzerine “Ziya ve Kemal Bey’lerle Agâh ve Suavi Efendiler Londra’ya azimet eylediler. Reşad, Nuri ve Mehmed Beyler (Jersey) Adasına çekildiler. Rifat Bey ise Brüksel’e azimet eyledi. Padişahın seyahati sona erince, adı geçenler, 10 Ağustos 1867’de Mustafa Fazıl Paşa’nın başkanlığında Paris’te toplanarak “*Muhbir*”in Londra’da yayınlanmasını kararlaştırdılar. Bir yandan Mustafa Fazıl Paşa’nın İstanbul’a dönmesi ve Saraya yaklaşmasından doğan gerginlik, öte yandan “Fazıl Paşa maaşlıları” arasında beliren kopmalar ve çekişmeler içinde “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” sona erdi.” (Tütengil, 1985, 24) Yeni Osmanlıların sona erişine sebep olarak Abdülhamit gösterilmiştir. “Yeni Osmanlılar 1877’den sonra Abdulhamit tarafından dağıtıldılar.” (Mardin, 2011, 34)

HÜRRİYET GAZETESİ

Hürriyet gazetesi, Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından, Gazetenin 1. sayısında belirtildiği üzere, “Rebiülevvel 9 sene 1285/ Haziran 29 1868” tarihinde yayımlanmaya başlar. Gazete’nin ilk 88 sayısı Londra’da, sonraki 12 sayısı ise Cenevre’de olmak üzere toplam 100 sayı olarak yayımlanmıştır. Gazetede, her bir sayfa, ikişer sütundan oluşmakta olup, ilk sayıdan 11. sayıya kadar, her bir sayısı 4’er sayfa olarak yayımlanmıştır. 11. sayıdan sonra ise bu sayfa sayısı 8’e çıkarılmış ve 63. sayıya kadar bu şekilde devam etmiştir. 63. sayıdan sonra ise gazetenin sayfa sayısı ilk başta olduğu gibi tekrar 4’e indirilir. 63.sayıdan 100. sayıya kadar bu durum devam eder. (Sadece 68 ve 69. sayılar 8’er sayfa olarak çıkar)

Gazetede yer alan “HÜRRİYET 1285” başlığı, alt ve üst taraftan çizgilerle çevrelenen bölmenin orta kısmındadır. Üstteki çizginin dışında, sağdan sola “Numara 1 Rebiülevvel 9 sene 1285 Haziran 29” HURRIYETE Ire ANNEEE. -N.1- 29 JUIIN 1868” yazılıdır. Bu yazı, her sayının ilk sayfasında çıktığı tarih ile yazılmaya devam eder. 1. sayıda, Alt ve üst çizginin arasında kalan bölmedeki “HÜRRİYET” başlığının sağ tarafında Arap harfleriyle “Matbaası Londra’da Numara 4 rupert Street 4” yazılıdır. 2. Sayıdan sonra ise “Numara ile rupert Street” kelimeleri yer değiştirerek 50. sayıya kadar bu yazı, “Matbaası Londra’da rupert Street Numara 4” şeklinde gazetede yer alırken, 50. sayıda yine Arap harfleriyle bu yazı, “Matbaası Londra’da ST. MARTIN’S STREET, LEICESTER SQUARE Numara 14” şeklinde yer alarak, matbaa değişikliği belirtilmiştir. Bölmedeki “HÜRRİYET” başlığının sol tarafında ise 1. sayıdan 50. sayıya kadar Latin harfleriyle “BUREAUX DU HURRIYETE (LA LIBERTÉ) 4, RUPERT STREET W. A. LONDRES” yazısı yer alır. 50. sayıda ise bu yazı “BUREAUX DU HURRIYETE (LA LIBERTÉ) 14, ST MARTIN’S STREET, W.C LEICESTER SQUARE W. A. LONRES” şeklinde yer almaya başlar. “HÜRRİYET” başlığının hemen yanında “1285” sayısı bulunmaktadır. Gazetenin üst kısmında ise bu rakam, tarih ilerledikçe değişse de 1285 yılı, bu kısımda sabit kalır. “HÜRRİYET” başlığının altında parantez içinde (Yeni Osmanlılar Cemiyeti), bu yazının alt kısmında da küçük puntuyla; “Tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis-i millet ve devlet-i Osmâniye’nin selamet ve menâfi’ine müteallik hususât olmakla memâlik-i Şarkîye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.” ifadesi yer alır. Yalnız bu ifade

1. sayıdan 11. sayıya kadar devam eder. 11. sayıdan itibaren ise “(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis-i millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab’ olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*’e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.” şeklinde devam eder.

Fikir tarihimizin önemli kaynaklarından biri olan *Hürriyet*’in başlıca özellikleri Tütengil şu şekilde sıralar;

- a) “*Hürriyet* ciddi bir “fikir gazetesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazete, bütün yazıları ve haberleri ile bir kül teşkil etmekte, amaç yazısında belirtilen doğrultuda “tutarlı” bir yayın yapmaktadır.
- b) İlk sayısı “Reşad” imzasıyla çıkan gazete 5. sayıdan başlayarak 6 Eylül 1869 tarihli 63. sayıya kadar “Kemal”in imzası ve sorumluluğu altında çıkar. 64. sayıdan itibaren de “Arif”in imzası altında fakat Ziya Bey’in yönetiminde 100. sayıya kadar yayımlanır.
- c) *Hürriyet*’te bazı mektuplar, Ziya Bey’in ve Ali Suavi’nin imzalı birkaç yazısı dışında bütün yazılar imzasızdır. “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” tarafından çıkarıldığını gözönünde tutarak yazılara imza konulmamasını tabii karşılamak gerekir.

ç) Konuya kişiler açısından bakılınca, *Hürriyet*’teki yazıların kimler tarafından yazıldığı, özellikle hangilerinin Namık Kemal’in, hangilerinin de Ziya Bey’in kaleminden çıktığı bir tartışma konusu olmaktadır. Gerçi üslûp özelliklerine ve bazı kriterlere bakılarak bu yazılardan hangilerinin Namık Kemal’e veya Ziya Bey’e ait olduğu, büyük bir ihtimalle, ileri sürülebilir. M. Kaplan, ayırma için yeter saymadığı üslûbun yanı sıra bazı ölçüleri de gözönünde tutarak Namık Kemal’e ait olduğunu sandığı yazılara işaret etmiştir. Bir tez çalışmasında, bu yazıların “dışında kalanları –Ali Suavi yazılarına imzasını attığı için– Ziya Paşa’ya atfetmekte bir hata yoktur” mantığı ile ve bütünüyle Ziya Bey’e maletmek, bize kalırsa, doğru değildir.

- d) *Muhbir* ile mukayese edildiği vakit belirgin bir hâl alan özellik, *Hürriyet*’in “kollektif bir çalışmanın ürünü” olmasıdır. Gerçi bu kollektif çalışma başlangıçta Namık Kemal’in, 64. sayıdan itibaren Ziya Bey’in ağırlığını ortaya koyan bir çalışmadır.

- e) Namık Kemal'in Hürriyet'ten ayrılışı Ziya Beyle arasındaki bir görüş ayrılığının sonucudur.
- f) "BM"deki koleksiyonda yer alan bazı "mükerrer" sayılar ince bir kâğıda basılıdır, boy ve ence biraz daha dardır. Günümüzdeki "uçak baskısı"nın andıran bu değişik gazeteler mektup gibi postalanabilmek için hazırlanıyordu. Adı geçen koleksiyondaki 61. ve 62. sayılar normal baskılarla, mukayese edilebilir.
- g) *Muhbir*'de olduğu gibi *Hürriyet*'te de İstanbul ve Avrupa gazetelerinden aktarılan haberler, bazı yorumlarla birlikte yayımlanmıştır.
- h) *Hürriyet*'i çıkaranların yakın çevrelerinde olup bitenleri de ilgi ile izledikleri anlaşılmaktadır." (Tütengil, 1985, 55-58)

Tütengil gazete ile ilgili diğer görüşlerinde ise, *Hürriyet* gazetesinin bir "fikir gazetesi" olduğunu, *Hürriyet*'te "meşrutiyet" ve "hürriyet" fikirlerinin savunulup, Âli ve Fuad Paşaların tutumunun şiddetle tenkit edildiğini dile getirmektedir. Bunun yanında ise Babîâli'nin siyasî hataları ve israflarının yanı sıra, iktisadî konulara da yakın bir ilgi duyulduğunu, banka, demiryolu ve şirketler kurularak bunların sağlayacağı faydalar üzerinde durulduğunu belirtmiştir.

Yine Tütengil'e göre "Türkiye'nin gerileme sebepleri ve "Cemiyetin esas maksadı" olarak nitelenen "Usul-ü Meşveret", üzerinde ısrarla durulan konular arasındadır.

Hürriyet'teki makalelerde Doğu'nun ve Batı'nın feylesofları ve bilginleri de sözkonusu edilmiştir. "*Muhbir*"de de anılan Montesquieu "kuvvetler ayrılığı" konusundaki görüşleriyle "Hürriyet" yazarlarınca da benimsenir. Usul-ü meşvereti "kudret-i teşrii erbâb-ı Hükümetin elinden almak şeklinde de anlayan "Yeni Osmanlılar", 13 sayılı Hürriyet'te belirttikleri gibi, "kudret-i teşri, kudret-i tenfizden ayrılınsın isterler. Onlara göre "Bunların ikisi bir elde oldukça harekât-ı Hükümet bir vakit ihtiyar-ı mutlakattan kurtulmaz." (Tütengil, 1985, 65-66)

Tütengil kitabında "Maaş Meselesi" başlığı altında Yeni Osmanlılara verilen maaşları da irdeler:

"Yeni Osmanlılara tahsis edilen maaş miktarları Ebüzziya ile Ali Suavi tarafından değişik bir şekilde verilmiştir. Aşağıdaki tabloda durumu görmek mümkündür:

Maaş Alanlar	Suavi'ye göre Ödenen Miktar (frank olarak)	Ebüzziya'ya göre
Ziya	–	3.000
Kemal	1.000	2.000

Rifat	1.500	2.000
Suavi	–	1.500
Agâh	1.500	1.500
Reşad	750	1.000
Nuri	750	1.000
Mehmed	1.000	1.000”

(Tütengil, 1985, 69)

“Gerek Namık Kemal (1840-1888) ve gerekse Ziya Paşa (1825-1880), Agâh Efendi (1832-1885) ve ötekiler değişik tarihlerde Türkiye’ye döndükten sonra da basın, siyaset, idare ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarını devam ettirdiler. Özellikle Namık Kemal’in fikir ve edebiyat dünyamızdaki etkileri çok büyük oldu. Bize kalırsa “Yeni Osmanlılar” hareketi içinde yer alarak Batı dünyası ile doğrudan doğruya temasa geçmesi Namık Kemal’e çok şey kazandırdığı gibi, Namık Kemal de “Yeni Osmanlılar” hareketine büyük ölçüde destek olmuştur. Siyaset felsefemizin pek çok fikirlerini, başta gazetenin adı olmak üzere, HÜRRİYET’e borçluyuz.” (Tütengil, 1985, 70-72)

Ebuzziya Tevfik ise “Yeni Osmanlılar” adlı kitabında gazete ile ilgili görüşlerinde; *Hürriyet* gazetesinin Londra’da yayına başladığı sırada izlediği yolun kişilerle ve kişisel sorunlarla uğraşmak değil, toplumun yararlarını öngörmek olduğunu söyler. Fakat bu yararları engel olunacak herhangi bir sorunda, kişilere yönelebileceğini de belirtir. *Hürriyet*, bu bakımdan bir fikir gazetesi sayılabilir. Gazetenin üzerinde ısrarla durduğu diğer bir husus da devleti derinden ilgilendiren sorunların bir zorunluluk yoksa, halktan gizli tutulmamasıdır. Bunun en büyük faydası, onun yeterli kişilerce kontrol ve eleştirilmesinin mümkün kılınmasıdır. (Ebuzziya Tevfik, 1973, 324-325)

HÜRRİYET GAZETESİ'NİN BASILDIĞI YER: 4 RUPERT CADDESİ

Mısır Valisi İbrahim Paşa sülalesinden İsmail Paşa (Hidiv İsmail) Mısır Hükümetini kendi çocuğuna veren fermanları alınca kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, haklarının elde edilmesi için İstanbul'a gelmişti. İsmail bu arada kardeşinin bütün mallarını satın alıp Mısır'la ilişkisini kesti ve kendisine dört milyon siterlin para ödedi. İşte Mustafa Fazıl Paşa bu parayla sırf kendi yararı için Sultana karşı giriştiği mücadelede Kemal ve Ziya Bey'i kullanabilmek amacıyla vatani kurtarmak üzere kendilerini Avrupa'ya çağırması ve *Hürriyet* gazetesini çıkarabilmeleri için gerekli parayı hazırlamıştı.

İlk sayısı "29 Haziran 1868 Pazartesi" tarihini taşıyan haftalık *Hürriyet* gazetesinin adresi olarak verilen Rupert Street, hâlen Shaftesbury Avenue'yü Coventry Street'e bağlayan Piccadilly Circus'le Leicester alanı arasında bulunan bir yoldur. Bu yoldaki 4 numaraysa, dört katlı, her katında sokağa bakan iki penceresi bulunan tuğla renginde ve tuğlaların birleştiği yerler beyaza boyanmış bir yapıdır. Şimdi P.Bellini adlı bir İtalyan göçmeni tarafından işletilen Trattoria Romantica adlı bir lokanta şekline çevrilmiştir.

Küçük çapta matbaaların da bulunduğu bu sokak, Film ve sinemacıların sokağı diye bilinen, Wardour Street'e paralel giden bu yol Kemal'in oturduğu 15 Fitzroy Square adresine on dakikalık bir uzaklıktadır.

Hürriyet yeni çıktığı zamanlarda Reşad (Kayazâde)'in üzerinde görülüyor ve Kemal kendini belli etmeden yazılarını hazırlıyordu. Nitekim "Hubbül-Vatan-Mine'l İmân"² başlıklı 1. sayının ilk makalesinden alınan ilk iki paragraf, vatan şairi olarak tanınan, Namık Kemal'in varlığını okuyucuya hissettirir.

"Herkesin vatani ki mensup olduğu cemiyetin meskenidir. Dünyada her şeyden ziyade muhabbetine mazhar olmasın mı?

Vatan, o mün'im-i kerîmdir ki hândân-ı âtîfetine gelenler aç, üryân, âciz, nâtüvân gelir. Sâyesinde beslenir, sâyesinde giyinir, hayâtından, hürriyetinden sâyesinde müstefid olur. Şükrâniyyetin ikdâm-ı vazâif olduğunu bilenlere göre lâyük mıdır ki vatanını bedeninden azîz tutmasın?" (Namık Kemal, 29 Haziran 1868, 1)

²Vatan sevgisi imandandır. [A.N.]

BİRİNCİ BÖLÜM: DEĞERLENDİRME

1.1. ŞİİR VE İNŞA

Ziyâ Paşa'nın “Şiir ve İnşâ” makalesi ilk defa *Hürriyet* gazetesinin 7 Eylül 1868 tarihli 11. sayısında yayımlanmıştır. Fakat gazetede bu makalenin altında bizzat Ziya Paşa'nın imzası yoktur. Bu makale gibi gazetede birçok yazı imzasızdır. Fakat yazının sahibi Ziya Paşa'dır. Çünkü, Ziya Paşa'nın Yeni Osmanlıların bir üyesi olduğu bilinmektedir ve “Şiir ve İnşâ” daha sonra Ebuzziya Tevfik'in “Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniye” adlı eserinde de yayınlanmıştır. İki yayın arasında bulunan farklılıklar, İKİNCİ BÖLÜM: “HÜRRİYET GAZETESİNİN 1-50. SAYILARININ AKTARIMI” başlığı altında gazetenin 11. sayısında belirtilen dipnotlarda ele alınmıştır.

Ziya Paşa “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde Dîvân şiiri ve nesrinin eleştirisini yapar. Yazısına ilk olarak şiirin tanımını yapmakla başlar. Ona göre şiir, “kelâm-ı mevzûn” yani vezinli sözdür ve iki satır söz arasında mutlaka bir uyum olması gerekir. Ardından yeryüzünde bütün millet ve kavimlerin kendine mahsus şiirleri olduğunu dile getiren Ziya Paşa Osmanlıların şiirini sorgulamaya başlar. “Osmanlıların şiiri acaba nedir? Necâti ve Bâkî ve Nefî dîvanlarında gördüğümüz bahr-i remel ve hezceden mahbûn ve muhbis kasâid ve gazeliyyât ve kıt'aât ve mesneviyât mıdır? Yoksa Hoca ve İtrî gibi musikî-şinâsânın rabt-ı makâmât eyledikleri Nedim ve Vâsîf şarkıları mıdır?” (Ziya Paşa, 7 Eylül 1868, 4)

Ziya Paşa dile getirdiklerinin hiç birini, yanıt aradığı sorunun cevabı olarak görmez. Osmanlı şairlerinin bugüne kadar İran şairlerini, İran şairlerinin de Arapları taklit etmesi sonucunda ortaya melez bir şey çıktığını söyler.

Nesir konusundaki durum da şiirdeki gibidir. “Münşeât-ı Feridun ve âsâr-ı Veysî ve Nergîsî ve sâir münşeât-ı mutebere ele alınsa, içlerinde üçte bir Türkçe kelime bulunmaz.” (Ziya Paşa, 7 Eylül 1868, 5) diyen şair görüldüğü üzere Feridun'un “Münşeât”ı, Veysî ve Nergîsî'nin eserleri ve diğer yazıların dilini eleştirir. Bu eserleri anlamak için Kâmus ve Ferheng sözlükleriyle birlikte, bir ders okur gibi vakit ayırıp zihin yormak gerektiğini dile getirir. Eski nesirlerde her ne kadar hayret verici ifadeler bulunsa da bunlardan az çok bir mâna çıkarılabilirken, şimdilerde asır nazikleşmiş, ferman ve mektuplarda görülen ifadeler anlaşılabilir bir

hâle gelmiştir. Ve tuhaftır ki anlaşılması güç olan bu ifadeler Ziya Paşa'nın deyimiyile "hüsn-i kitâbetten" sayılır. Yani yazılan yazının güzelliği, kullanılan süslü ifadelere bağlıdır.

Şiirde ve nesirde meydana gelen bu durumun sebebi tâ geçmişe dayanmaktadır. Acem şivesini taklit etmek baştan beri yanlıştır. Bu hususta Rum âlimlerinin ihmali ve ettikleri kusûr affolunamaz. Halk devletin emir ve fermanlarını bile okuyup anlayamamaktadır. Bu yazılı belgeler Paşa'nın deyimiyile "Yalnız kitabette melekesi olanlara mı mahsustur?" halk niçin kendini ilgilendiren konulara kendisi vakıf olamamaktadır? Yine bizde yazı bilmek başka, kâtip olmak başkadır. Diğer lisânlarda yazı ve imla bilenler kâtip olurken bizde durum farklıdır. Bizde yazı öğrendikten sonra birçok şeylere daha vâkıf olmak gerekir. Örneğin ilk olarak; imla bilinmelidir ki en güç olan da budur. Bunun güç olmasının sebebi; vaktiyle Türkçeye mahsus lügat kitabı bulunmadığındandır. Diğer milletlerden alınan kelimeleri, az çok bozarak kendi zihinlerine uydurdukları şekilde kullanan katipler yüzünden belli bir imla kaidesi oluşturulamaz. Bu yüzden katipler ne yapacakları konusunda bir fikir birliği sağlayamadılar.

İkinci olarak; Arap ve Fars imlası bilinmelidir aksi takdirde doğru terkip yazmak mümkün olamaz. Üçüncü husus ise devlet dairelerinde çalışanların birkaç yıl çalıştıkları kalemde tecrübe etmeleri gerektiğidir. Örneğin tecrübeye sahip olamayan birinin "idüğine" kelimesini, "olduğuna" kelimesine bağlaması mümkün değildir. Bu kelimelerin aynı manaya geldikleri ne zaman anlaşılabilir duruma gelirse ancak o zaman Ziya Paşa'ya göre, Babıâlinin kullandığı katipler sırasına geçilebilir ve güya yazı makinesi olunabilir.

Ziya Paşa baştan beri, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, bugüne kadar kendimize ait şiir ve nesrimizin olmayışını savunsa da makalenin sonunda şiir ve nesrimizin taşra ahali ile İstanbul halkının beyninde hâlâ durmakta olduğunu dile getirir. Artık öze dönülmelidir. "Bizim şiirimiz, hani şâirlerin nâ-mevzun diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda ve çöğür şâirleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tâbir olunan nazımlardır. Ve bizim tabii inşâmız, Mütercim-i Kâmusun ve muahharen *Muhbir* gazetesinin ittihaz ettiği şîve-i kitâbettir." (Ziya Paşa, 7 Eylül 1868, 7) "Burada Ziya Paşa, Arap ve Acem tesiriyle dilimizde

başlayan beş asırlık bir tekâmülü bir kalemde silmiş oluyor ki, bu fikir sahibini tam bir yol açıcı yapar.” (Tanpınar, Ekim 2012, 335)

Ziya Paşa'nın “bizim şiirimiz” diye adlandırdığı şiir, vezinsiz diye beğenilmese de artık öze dönülme vaktidir. Rağbet bu yöne dönerse, az vakitte ne şairler, ne kâtipler yetişir ki akıllara hayret verir. Kendimize özgü şiir odur ki ufak bir düşünce üzerine eline kalem alan, düşünmeden kırk elli beyit şiir yazabilmelidir. “Her milletin şâirleri ve hatta bizim çöğür şâirlerimiz bedâheten birçok şiirler söylerler. Biz ise beş beyit bir gazeli dokuz ayda doğurur gibi söyleriz!” (Ziya Paşa, 7 Eylül 1868, 7)

Sade nesir bahsine gelince ise Ziya Paşa, yukarıda belirtildiği üzere Kâmus Tercümesi ve *Muhbir* gazetesinde kullanılan dili örnek verir. Fakat nesrin sade olması gerektiğini söyleyen Ziya Paşa kaleme almış olduğu bu makalesini neden sade bir şekilde ele almaz? Ziya Paşa'nın bu çelişkili tavrı şüphesiz Tanzimat döneminin tavrıdır. Tanzimat aydınları her ne kadar “yeni”yi savunsa da “eski”den kopamazlar. Çünkü Ziya Paşa Dîvân edebiyatı geleneğine bağlı olarak yetişir. Dolayısıyla dönem şartlarında bu durum olağan karşılanabilir. “Bununla birlikte, Ziya Paşa'nın “Şiir ve İnşâ” dan yedi yıl sonra, Avrupa'dan döndüğü zaman kaleme aldığı Harâbât mukaddimesinde, önceki düşüncelerine temas etmeyerek Dîvân edebiyatını ön plâna çıkarışı, yukarıda değindiğimiz, bütünüyle yaşadığı Tanzimat'ın “ikilik” ruhundan kaynaklanır.” (Donbay, 2001, 188) Ziya Paşa “Harabat” adlı eserinde her ne kadar “eski”ye özlem duysa da “Şiir ve İnşâ”daki fikirleri Osmanlı şairlerinin özüne dönmesi yönündedir. Ziya Gökalp'in Ziya Paşa'dan yıllar sonra “Halka Doğru” başlığı altında dediği gibi artık “halka inme” vaktidir.

1.2. GİRİT MESELESİ

Girit Meselesi *Hürriyet* gazetesinde birçok sayıda dillendirilse de genel hatlarıyla *Hürriyet* gazetesinin 24. sayısında “Yine Girit Meselesi Tazelendi” başlığı altında ele alınır. Namık Kemal, makaleye Girit’i kaybetme korkusunu anlatarak başlamış, daha sonra ise Girit isyanı sırasında yaşanan kayıpları, yaralıları ve bunlara sebep olanları lanetlemiştir. Ardından ise artık durumun ağlanacak hâl aldığını belirtmiş, içinde bulunulan durumun aciziyetini bildirmiştir.

“Girit gâilesinin bidâyet-i zuhurundan bu ana kadar muharebelerde ve hastahanelerde telef olan asker ve dar ü diyârından mehcur olarak kaleler dahilinde sefil ve sergerdân sürünerek terk-i can eden, alil ü ihtiyar ve etfâl ü nisvan ve fukara ve zuafâ’-yı ahali ve bunların eyâdi-i eşkiyada hâk ile yeksân edilen emlâk ü eşya ve arazi ve eşcâr ü nukûdu ve sevk olunan asâkirin mühimmât ve edevâtı ile masârif ü nakliyelere ve sözde adayı abluka eden süfün-ı harbiyenin kömür ve mühimmât-ı sâire masârifi ve irsal olunan Mustafa Naili Paşa ve Hüseyin Avni Paşa ve Ömer Paşa ve Sürûr Efendi ve bizzat Sadr-ı Âli ve takım-ı daireleri masârif ü harcırâhları ve her hafta gidip gelen yâver, harplerin ve bunlara verilen atâyâ ve harcırâhların mikdarı bir kere nazar-ı mütâlaaya alınıp bir de meydanda olan netice gözden geçirilirse kalbinde zerre kadar insaf ve insaniyeti olan için ağlamamak ve sebep olanlara lanet etmemek kâbil değildir....

Ya nasıl ağlanmaz? Ya nasıl sebep olanlara lanet olunmaz ki hem bu kadar can ve bu kadar mal telef oldu, hem de Girit elden gidiyor. Bir de fazla olarak altı yüz seneden beri âbâ ve ecdadımızın kanları bahâsına kazanıp bize miras bıraktıkları Osmanlılık nâm-ı şecâat-i ittisâmını zâyî’ edip onun yerine Osmanlılar bitmiş gitmiş. Bunlarda hiç can kalmamış. Zira iki yıl uğraştılar, birkaç bin dirneti mâkulesi Yunan çapkınlarını adadan def edemediler. Yirmi beş kıt’a sefîne-i harbiye ile iki Yunan teknesinin cezîre gidip gelmesini men’ e muktedir olmadılar. Unvanlarını da kazandılar. İşte Babîâli’nin ittihâz buyurduğu tedâbir-i hakimânesinin neticesi buraya çıktı.” (Kemal, 7 Kanuni Sani 1868, 2-3)

Kemal Girit Meselesi ile ilgili görüşlerinden sonra asıl üzüntü duyulacak durumu anlatır. Bu durum Hükümetin görevini yerine getirememesidir.

“...Bu makule işler olup durmakta, yani devlet matbuamızın ve hakikatde millet-i muazzamamızın her uzvunda her gün birer taze yara açılıp ölüm yatağında yatmakta olduğu hâlde heyet-i millet bazı münasebetsiz evhâma tâbi olarak güya hiç kendine tealluk etmez gibi bir vazifesizlik yüzü göstermekte bulunmasıdır. Ve işte en teessüf olunacak şey de budur. Çünkü hırs-ı ikbâl ve cem’-i mal derdi insan ile beraber yaratılmış illet-i dâimelerden

olup her asırda ve her devlette mesned-i Hükümet ve nüfuza gelenlerin ekserisi menafi’i-i zâtiyelerini fevâid-i umûmiyeye tercih edegelmiş olduklarından bunların kuvvetini ta’dil için karşılarna diğere bir kuvvet konulmak levâzım-ı tabi’iyyeden addolunmuştur. Bunun içindir ki şeriat-ı Ahmediyye “ve şâvirhüm fi’l-emr” nass-ı sarihi ile usul-i meşvereti emr eder.” (Kemal, 7 Kanuni Sani 1868, 4)

Kemal’e göre, o kadar can ve malın telef olması karşısında suçlu olan Hükümettir. Lüzumsuz yere yapılan masraflar, yitip giden hayatlar karşısında halk acizdir. Tüm bu yaşananlar, insanın yaratılışından beri çektiği sıkıntılar olsa da artık buna bir kuvvet dur diyebilmelidir. İşte o kuvvet “Usûl-i Meşveret”tir.

1.3. NAMIK KEMAL VE “MEŞVERET” KAVRAMI

Namık Kemal’in gazetesinin 10. sayısında “Meşveret. Meşveret. Meşveretsiz bize necat mümkün olamaz” diye haykırdığı “Meşveret” kavramı gazetesinin yayın hayatı boyunca en çok kullandığı kavramlardan biridir. Tespit edilebildiği kadarıyla “meşveret” kelimesi gazetesinin 1 ve 50. sayıları arasında doğrudan toplam 117 kez geçmektedir. “Meşveret”in sözlükteki anlamına bakıldığında “danışma, söyleşme”³ gibi anlamlara gelmektedir. “Usûl-i meşveret” kavramı ise “parlemento sistemi” mânasına gelip yine bahsi geçen sayılar aralığında toplam 101 kez kullanılmıştır.

Namık Kemal, devletin içinde bulunduğu duruma karşı, her daim meşvereti istemektedir. Meşveret doğrultusunda yönetimin sadece tek el üzerinden olmaması ve mutlaka bir meclis kurulması gerektiğini savunur. Terakki ancak bu şekilde gerçekleşir. “Sübhanallah biz usûl-i meşveret istiyoruz. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet talebindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, Hükümete nezaret edecek, umûm halk hürriyet-i siyasiyesine mâlik olacak. Bu müddeâmızı din üzerine tesis ediyoruz. Siz yine tutup dinimizi mâni’-i terakki addediyorsunuz. Terakki birkaç kişinin dest-i istibdadında kalmakla mı olur?” (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8)

Görüldüğü üzere iddialarını İslâm ile temellendirdiklerini söyleyen Namık Kemal, “Eğer sizin medeniyet zannettiğiniz şeyler karıların açık saçık sokağa çıkması ve meclislerde dans etmesi ise onlar ahlakımıza mugayirdir. Biz istemeyiz, istemeyiz, bin kere istemeyiz.” (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8) der ve ekler “Biz o milletiz ki din sayesinde Hicaz’ın iki küçük şehirden çıkarak, dünyanın üç büyük kıtasına istila ettik. Marifet ve celâdetçe Yunanîleri, Romalıları geçtik. Bir kere esaret bârını üzerimizden atınca kaybettiğimiz mertebe-i i’tilaya az zaman içinde yine suûd edeceğimizden eminiz.” (Namık Kemal, 7 Eylül 1868, 8). Din sayesinde neleri başardığımız ortadadır. Esaret yükü üzerimizden atılmalıdır. Kaybettiğimiz mertebeye İslâm ile birlikte yeniden ulaşılabileceği şüphe yoktur.

Namık Kemal’e göre meşrutiyet yönetimine giden yolda Tanzimat fermânı önemli bir adımdır. Namık Kemal bu yönetimi, gazetesinin 36. sayısında “Sadâret” başlığı altında ele alır;

³ Şemsettin Sâmî, Kâmus-ı Türkî, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 2015, s.794

“Hâsılı devletimiz bir Hükümet-i meşrutâ idi. Fakat ümmet-i hukuk siyasiyesini her vakit tamamıyla icra edemezdi.

Vaktâki Reşid Paşa Gülhane Hattı'nı ilan eyledi. Can ve mal ve nâmusca efrâd-ı ahalinin emniyetini ilan ile beraber şer'an muhakeme olunmaksızın kimse hakkında Hükümetce bir muamele icra olunmayacağını Padişaha vaad ettirdiğinden Hükümet bütün bütün meşrutiyet idare yolunu aldı. Ve ikmâl-i maslahat için yalnız nezaret-i ümmetin fi'le ihracı kaldı. Fakat sonraları bütün bütün emr-i beraks olmaya başladı. Hükümet umur-ı dünyeviyeyi dinden tefrik daiyesine kıyam eyledi. Nihayet fetevâ-yı şeriat yerine destur kıyam eyledi. Onu ise yine erbâb-ı Hükümet tanzim eylediğinden kudret-i teşri ile kudret-i tenfiz birbirine karıştı. Şimdi Hükümet aksam-ı selâsenin hiçbirine dâhil olamayacak bir hâle geldi.” (Namık Kemal, 1 Mart 1868, 2)

Meşrutiyetle beraber yeni bir yönetim doğuyor gibi görünse de yasama ve yürütme güçleri birbirine karışmıştır. Bu sorunun çözümü için Meşrutiyetin sürekliliği esastır. Namık Kemal, Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet dediği meclisin esaslarını “Usûl-i Meşverete Dair Geçen Numaralardaki Münderic Mektuplar” başlığı altında ele alır. Bu mektuplar 8 tanedir. Kemal'i, “Usûl-i Meşverete Dair Geçen Numaralardaki Münderic Mektupların Dördüncüsü” başlığını verdiği makalesinde Senato meclisinin tarifini yapar; “Üç sınıf a'zâdan mürekkebe bir meclistir. A'zâsının birinci sınıfı Hanedan-ı Saltanat'ın efrâdıdır. Her biri on sekiz yaşına girdiği gibi bu meclisin a'zâsından sayılıyor fakat mecliste bulunabilmesi İmparator'un iradesine tealluk eder. İkinci sınıf, rüesâ-yı din mareşaller ve kaptan paşalardır. Üçüncü sınıfa İmparator istediği zevatı tayin eder.” (Namık Kemal, 12 Teşrin-i Evvel 1868, 7)

Kemal, meclis tarifini verdikten sonra meclisin gerekliliğini de yine üç sebebe dayandırır;

“Bendenize kalırsa üç cihetle lüzumu vardır. Birincisi malumdur ki dünyada te'vil götürmez kelâm pek nadir bulunur. Binaenaleyh Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'de bir kanun müzâkere olunurken elbette nizamât-ı esasiyeye mutâbık olup olmadığı hakkında mebusan ile memurlar beyninde ihtilaf-ı efkâr zuhur eder. Çünkü her taraf meseleye istediği nokta-i nazardan bakar. Böyle bir ihtilafın hâline kim hâkim olsun. İkincisi bir cerî'-yi müteşebbis Sadâret veyahut seraskerlikde bulunup da tagallüben Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'i dağıtmak isterse pek kolay muktedir olabilir. Fakat mesela şehzadegân-ı azâm hazerâtı şürefâ-yı Mekke'den ve Mısır hanedanından birkaç zat Hüsameddin Efendiler, Refik Efendiler gibi ecelle-i ulemâ Namık Paşa, Derviş Paşa, Ömer Paşa, Abdi Paşa gibi müşîrân-ı askerler asâkir ve sâir birtakım müsinn ü mücerreb vüzerâ böyle bir meclise cem' olunursa nizamât-ı esasiye

ve Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'in taarruz-ı mütegalibeden muhafazasıçün mükemmel ordulardan büyük bir kuvvet hâsıl edilmiş olur. Üçüncüsü ef'âl-i Hükümeti takbih veyahut nizamat-ı hayriyeyi ihtar yolunda takdim olunacak arz-ı hâller maddesidir. Farz edelim ki bunlar Meclis-i Şûrâyı Ümmet'e verilse kudret-i teşri' ile kudret-i tenfiz beyninde her gün bir yeni ihtilaf zuhuru ve ahirü'l-emr birinden biri mağlup olarak salâh-ı idare için lüzum olan muvazene-i itidâlin bozulması mukarrerdir." (Namık Kemal, 12 Teşrin-i Evvel 1868, 7)

Sonuç olarak; meclisin ortaya çıkışıyla tek bir şahsa değil en azından birkaç şahsa itaat olunacaktır. Tek bir fikirle yetinilmeyip farklı görüşler ileri atıldığında işte o zaman mezhepte hürriyet, şahısta hürriyet ve memlekette hürriyet sağlanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: HÜRRİYET GAZETESİNİN (1-50) SAYILARININ AKTARIMI

1 HÜRRİYET 1285

Numara: 1 9 Rebiülevvel Sene: 1285 29 Haziran 1868

Matbaası: Londra'da Numara rupert Street 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devlet-i Osmâniye'nin selamet ve menâfi'ine müteallik hususât olmakla memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

HUBBÜ'L - VATAN MİNE'L - İMÂN

Herkesin vatani ki mensup olduğu cemiyetin meskenidir. Dünyada her şeyden ziyade muhabbetine mazhar olmasın mı?

Vatan, o mün'im-i kerîmdir ki hândân-ı âtîfetine gelenler aç, üryân, âciz, nâtüvân gelir. Sâyesinde beslenir, sâyesinde giyinir, hayâtından, hürriyetinden sâyesinde müstefid olur. Şükrâniyyetin ikdâm-ı vazâif olduğunu bilenlere göre lâyük mıdır ki vatanını bedeninden azîz tutmasın?

Ya Osmanlılar bu vazife-i mukaddeseyi nasıl herkesten ziyade îfâya çalışmasın ki vatan denilen nimet-i ilahiye, onlara kılıçlarının ekmeğidir. Bu uğurda şehit olan ecdâdımızın kemikleri topraktan çıkarılsa mülkün her sahrasında nice ehrâmlar ve belki hürriyetimizi düşman taarruzundan muhâfaza edebilecek kadar istihkâmlar yapılabilir.

Bir kere târihlere nazar-ı ibretle bakılsın. Ne büyük devlet idik. Ne azâmetli ümmet idik. İçimizde öyle padişahlar zuhûr etti ki vatan için kimi gazâ meydânlarında kimi belâ zindânlarında teslîm-i rûh ederdî. Öyle vüzerâ yetişdi ki vatan yolunda kimi doksan yaşına varmış iken hastalığı hâlinde kırk saat at üstünde dolaşmak gibi tahammül olunmaz meşakkatleri ihtiyâr kimi mazluma idâm olunurken kâtilinin dirâyet ü kifâyetine bakarak mesned-i ikbâlde bekâsını ihtâr

eylerdi. Öyle ulemâ peydâ oldu ki vatan uğruna kimi tarîk-i zulmün mühlikelerini tebyîn, kimi merkez-i hamiyetde sebâtın lüzûmunu tayin için canını gözüne alarak pâdişâhının inân-ı azîmetine sarılırdı.

Efrâd ise gerek hâricdeki vatan husemâsına gerek dahildeki hürriyet düşmanlarına mukâvemet için can vermekten asla çekinmediler. O kadar gayûrâne davrandılar. O derece ulüvv-i himmet gösterdiler ki Osmanlı tabîrini şecâat ü mürüvvet manâlarının mecmûunu ifâde eder bir ünvan-ı mefharet makâmına geçirdiler.

Biz de o fedâyilerin ahlâfıyız, bizim damarlarımızdaki kan dahi vatanın en küçük bir fâidesiçün yerlere dökülmek şânından olan Osmanlı kanındandır.

Vatanımız o memleket değil midir ki tahtgâhlarında Ömerler, Süleymânlar a'lâ-yı Hükümet etmiştir.

Türkler o millet değil midir ki medreselerinde Fârabîler, İbni Sinâlar, Gazalîler, Zemâhşerîler tevsi'-i marifet eylemiştir?

Böyle pâ-yı taht-ı cihân itibarını bulmuş bir memleket şimdi bir iki haydûd cemiyetinin savletinden lertzân oluyor. Ve öyle muallim-i âlem makamını kazanmış bir ümmet mahsûlât-ı maârifin en sâdelerine bakarak mucizeler görmüş gibi hayrân oluyor.

Bundan anlaşılır ki idâremizi dest-i istibdâda alan zâtlar cemiyetimizin şân ü ikbâline çalışmakta ne kadar dîn-ı himmet imişler.

Bununla berâber hukukumuzu pâ-mâl ederler, malımızı yağma eylerler, meşhed-i eslâf olan topraklarımızı hıfz-ı ikbâl için rast gelenlere bağışlarlar, esâret zincirini bir vakit gerdanımızdan ayırmamak isterler. Biz bunları dâimâ çeker gider miyiz? Elbette çekmeyiz.

Vâkıâ bir vakit idârenin her zulmüne tahammül olundu. Lâkin halkın a'sâb-ı asabiyetine o za'fi getiren bir illet idi ki binlerce Yeniçeri ecsâmının İstanbul Halici'nde çürüyüşünden hâsıl olmuştu. Bir zamandan beri hürriyet hevâları mülkün her tarafına yayıldı, halkın mizâcını tashîh eyledi. Bir tarafından dahi devletin

bulunduğu hâl-i izmihlâl setr ü te'vîli kâbil olamayacak surette meydana çıktı. Herkes vatanperverlik vazifesini pîş-i nazara aldı. Cemiyetler teşekkül etti. Gazeteler söylendi. Nihayet Yeni Osmanlılar Fırkası meydana geldi. Dâire-i maksad hadd-i hakîkate vâsıl olacak kadar tevessü etti.

Yeni Osmanlılar ki eski Osmanlı şânının tecdîdine çalışanlardır. Zulmün ne kadar hasmı iseler, fitnenin de o kadar düşmanıdırlar. Sultan Süleyman zamanının feyz ü ikbâlini isterler. Amma bunu asrın iktizâ ettirdiği intizâm-ı medeniyet içinde ararlar. Buna çâre adâletdir. Adalet ümmet-i Osmaniye efrâdının müsâvât-ı hukûkiyle hâsıl olur. Müsâvât-ı hukûkî ise akl ü nakle mutâbakat-ı kâmile ile mutâbık olan usûl-i meşveret temîn eder.

İşte bu ifadelerden anlaşıldı ki Yeni Osmanlıların kelime-i vâhîde-i ictimâ'î ezeli olan adâlet-i meşrûayı mülkümüzde usûl-i meşveret vâsıtasıyla meydana çıkarmaktır.

Osmanlıların meftûr oldukları vakâr ü mekânet iktizâsındandır ki adâlet gibi bir maksad-ı mübârekî bu günki günde en mu'tedil tarîklerle hâsıl etmek isterler. İşte bunların biri de galebe-i efkârdır.

Gazete ise dünyâda izhâr-ı efkârın birinci vâsıtalarından addolunur. İşte bu hakikati tamamıyla idrâk etmiş olan Ali Suâvî Efendi ki fazâil-i ma'rûfesi cihetiyle vatana bâis-i iftihâr olan erbâb-ı hamiyet ü ma'rifetin güzidelerindendir. İstanbul'da doğru söylediğiçün zulmen kapatılmış olan *Muhbir*'i Londra'da çıkarmıştı.

Gerek onun halk içinde hâsıl ettiği hüsn-i te'sîrden ve gerek Hükümetin galeyân-ı efkârı teskîn için hürriyet-i âmmeyi te'mîn yolunda bi'l-mecburiyye ittihâz ettiği tedâbirden mesâi-i vâkıânın fevka'l-me'mûl semerât-ı nâfiası görülmeye başladı. Bu hâlden ise Yeni Osmanlılar Cemiyeti bittabi bir taze gayret bularak teksîr-i vasâ'it için bir gazetenin daha te'sîsine ibtidâr eyledi. Ve nâmını tefe'ülen "*Hürriyet*" tesmiye etti.

Hürriyet şimdilik haftada bir kere bu kıt'ada olarak çıkacak ve derûnunda cemiyetin esâs maksadı olan usûl-i meşveret üzerine te'sîs-i müddeâ olunarak

Osmanlılara müteallik her türlü mebâhis ü havâdisin vatana menfaat bahş olacak surette muhâkemesine çalışılacaktır.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafdârlık ve garazkârlık şâ'ibelerinden masûn olduğün bu eserinde dahi kimse şahsiyyâtınca ne medh olunur ne kadh edilir. Yalnız sevk-i kelâm iktizâ etdirdikçe memûrünün vazîfelerine müteallik olan ahvâli bittabi meydâna konulur. İşte gazetenin meslek-i hareketi budur.

(Vallahü'l-muvaffak)

EL-HAKKU YA'LÛ VELÂ YU'LÂ ALEYH

Bir teşebbüs ki Hakk'a makrûn olur. Ve icrasına hulûs niyetle başlanır. Onda muvaffakiyet mukarrer gibidir. İşte bu davaya bir büyük delil.

Daha bir buçuk yıl oldu olmadı ki halkın istifadesine gayet cüz'î medârı görüldüğü için Babıâli bin türlü nekâis ile âlude olan Matbuat Nizâm-nâmesi'ni bile lâğv etmişti. Şimdi Meclis-i Şûrâ-yı Devletin küşâdı münasebetiyle neşr olunan Nutk-ı Hümâyûna bakılsın.

Bunda hukuk-ı hürriyetimiz her bir kayddan vâreste olarak sârahat-ı kâmile ile tasdik olunur. Ve Hükümetin vazifesi bu "hukuk-ı hürriyeti muhafazadan ibâret" olduğu ve "suret-i cebr-i tagallübde idareye hakkı olmadığı" itiraf ediliyor.

Ahâlinin maksadı da bu hukuk-ı hürriyeti istihsâl idi. Onun için efkâr-ı umûmiye bu kadar galeyân etti. Onun için Yeni Osmanlılar meydana çıktı. Binâenaleyh buna sebep olanların sa'yi meşkûr olur. Fakat acaba bu Nutk-ı Hümâyûn gerçekten halkın hürriyetini temin edebildi mi burasının tedkikini lâzım addederiz. Yoksa gördüğümüz istediğimiz mazmunlarla kafiyelerle zînetlendirip de öge öge göklere⁴ çıkarmak elimizden gelmez. Ne Keçecizâde familyasındanız ne de dalkavukluğa intisâbımız vardır.

Gelelim sadede her şeyden evvel şurasının beyânına lüzum görürüz ki Yeniçerilerin lâğviyle Hükümet hareketinde muhtar-ı mutlak kaldığı günden beri

⁴ Kelime şeklinde yazılmıştır.

ibtidâ ehlinin hukukundan Gülhâne-i Hatt-ı Hümâyûnun'da bahs olunmuştu. Mutâlaasından anlaşıldığı üzere Reşid Paşa bu Hatt-ı Hümâyûn'u şartnâme-i idareye esas olacak surette yapmış ve asıl murâdı Avrupa'nın hakkımızda efkârını ıslah edip de devleti o zaman bulunduğu taksim muhatarasından kurtarmak iken yine Hatt-ı Hümâyûnun esasını şeriate ircâ' etmişti. Bu noktada ise hiç şeriaten bahsolunmuyor buna sebep nedir?

Eğer Avrupalılar yapılan şeyleri mâkul istiyorlar menkulâta kâil olmazlar denilecek ise evvela bu Nutk-ı Hümâyûn'u Avrupaca makbul oldu mu olmadı mı malûm ki oldu sâniyen şer'îye mutâbık mıdır?

Hâl böyle iken Avrupalılar şeriatin lafzını bile istemez denilemez denilse de kimse inanmaz zira âlem-i medeniyete tımarhane yahud Cengiz ordusu nazarıyla bakamayız.

Yok, murad bu değil de Osmanlılar bugüne gelinceye kadar Padişahın esiri idi. Zât-ı Şahane kemâl-i merhametinden hürriyetlerini tasdik etti denilmek istenildiği hâlde işte biz onu hiç kabul edemeyiz. Zira itikadımızca hukuk-ı ahâli adli İlâhi gibi ezeldir. Makam-ı Saltanat'ta bulunan zat bize hâkim olur. Mâlik olamaz. Hakikat böyle elimizde asla halel bulamayacak. Bir esas-ı ma'delet mevcut iken onu bırakıp da şahs-ı vâhidin bir vakit tagayyürden selâmeti mümkün olmayan ihtiyârı üzerine te'sis-i nizâm etmek teessüf olacak şeylerdir.

Kaldı ki Nutk-ı Hümâyûnda "Ahâlinin hürriyetlerinden fazla olarak daha müsâadât-ı itâsına hâcet yoktur" deniliyor.

Vâkıâ *Hürriyet* onu temin edecek vesâitin umûmuyla beraber fa'âle çıkarsa o vakit başka bir şey yapmaya hâcet kalmaz. Fakat yalnız şu nutkun hâvî olduğu icrâate hasr olunursa o zaman daha pek çok şeylere lüzum görünür.

Şimdi bir kere hürriyetin ne demek olduğunu anlayalım (Çünkü Nutk-ı Hümâyûnda kelimenin tarifi yok yalnız lüzumundan ziyade, üslub hâkim vâdisinde olduğu hâlde zuhur edecek mahdûrlar ta'dâd olunmuş)

Bir ümmet hür olmaz, tâ ki onun efrâdı hukuk-ı şahsiye ve hukuk-ı siyasiyyesine mâlik olmaya. İnsanın hukuk-ı şahsiyesi can ve mal ve nâmustan her cihetle emniyetidir. Bu ise mahkemelerin intizamına tevakkuf eder.

Dünyada kim vardır ki bizde mevcut olan mehâkimin suret-i matlubda bulunduğunu iddia edebilsin. Hatta kaziyenin hilâfını devlet dahi teslim etmiş demek olur. Zira bu defa Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye bir takım nizâmât-ı cedide altına alınmak istenilmiş ve ezcümle a'zâsı güya nizama bilâ-sebep azleden masûn tutulmuştur.

Bu kaide devletin en büyük mahkemesi hakkında kabul olununca mehâkim-i sâirede niçin olunmuyor.

Bundan başka vakıa bilâ-sebep azleden masûniyet hakimliğin şeriatindendir. Zira bir hakim hürriyet efkârını o suretle muhafaza edebilir. Şefi' mahber-i tasallutundan o suretle kurtulur. Fakat bu nizâmın icrâsına kim nezâret edecek. Mesela erbâb-ı Hükümet a'zâdan birini azlettirmek ister ise kim mâni olabilecek. İşte muhafaza-i hürriyet için evvela böyle bir nezâretin lüzumu meydana çıktı. Hâlbuki Nutk-ı Hümâyûn bunu temin etmiyor. Dîvân-ı Muhâsebâtı ki teşkil olunduğu zaman a'zâsı da vefat veya kendisi istifa ettikçe veyahud cürmi kanuna tebeyyün etmekle tebdili lazım gelmedikçe azl olunmayacağına dair ferman-ı âlî sadir olmuş ve hatta bunun için ecnebilere teminat vermişlerdi. Şimdiye kadar içlerinde tebeddül etmekten adam kalmadı. Hiçbirinin muhakeme olunduğunu bilen var mıdır.

Bir de bu meclis a'zâsının terfi'-i rütbe ile memuriyetinden infikâkına nizâma cevâz veriliyor. Hâl böyle iken azleden masûniyyet nizâmının hakimi kalır mı.

Vükelâ ki her istedikleri adamı her istedikleri rütbeye çıkarmak iktidarını hâizdirler. Dîvân-ı Ahkâm a'zâsından mizaclarına mutâbık gelmeyenleri büyüterek nizamen başlarından def' edemezler mi. Hükümete böyle açık bir müsaade bırakılınca azleden masûniyyet nizâmının ne fâidesi olur.

Bir de Hükümet yalnız bu şart ile tamâm olmaz. Hâkimde emanet ister, malûmât ister. Turalım ki, biz Dîvân-ı Ahkâm a'zâsının emanetini tasdik ettiğimiz hâlde bi-hakkın tekzîbe de muktedir olamayalım. Hükümet malûmâtlarının kifayetini

iddia edebilir mi. İçlerinden kaçısı fıkıh gibi, hukuk gibi kazâ için lazım olan fünundan behredârdır. *Düstûr*'un manasını istihrâc edivermekle insan Hükümete nasıl istihkâk-ı kesb eder. Eğer hukuk-ı şahsiye ve tasarrufiye cihetleriyle alemin nâil olduğu müsâadâta mugayeret ve muhalefeti istilzâm eden bir emrin usûl-i meşruiyetini bilmeyerek hükm etmek ve efrâd-ı ahalinin tasarrufat ve emlâkine şu vech ile tasaddî ve müdahale olunmak katiyyen layık" değilse ulema ve memurîn içinde mehâkimin bir çoğunu idare edecek kadar erbâb-ı malûmât mevcut iken hukuk-ı ibâd-ı beşikte rü'ûs almış Mollazadelerle malûmât-ı lisanında yalan yanlış okuyup yazmaya münhasır olan ricâl elinde bırakılmak lazım gelirdi. Bu da yapılmadı.

İşte mademki hürriyetimiz tasdik olunmuştur evvela hukuk-ı şahsiyemizce şu noksanların ikmâlini isteriz. Hukuk-ı siyasiye ise ümmetin ef'âl-i Hükümete nezâretidir. Bu nezâret usûl-i meşveretle hasıl olur.

Çünkü Hükümetin borcu kanun tahtında hareket etmektir. Kanun ise icrasına memur olanlardan başka bir fırkanın elinde tanzim olunmalı. Ve halkın kabulüne mazhar olmalıdır ki makrun-ı adl olsun bunun içindir ki gerek fıkıhda gerek fenn-i hukukda emr-i teşrî' ile emr-i tenfiz ile birbirinden ayrı tutulmuştur.

Ulema, fukahâ, hükemâ, ukalâ şu meselede müttefikdirler ki eğer teşrî ve tenfiz hususlarında ikisi de erbâb-ı Hükümete tevdi' olunursa onlar kendi heveslerini hakka tercih edebileceklerinden istedikleri gibi zâlimane bir kanun yaparlar ve onu istedikleri gibi zâlimane icra ederler.

Onun için yapılacak kanuna ümmetin telakkisi munzamm olmalıdır. Hatta bu kaideye mebnî umûm-ı belvâ yani ekser halk indinde mazhar-ı icrâ olan bir meselenin lağvı hakkında bir kavî esahh olsa ikâsı emrinde dahi bir kavî-i ez'af bulunsa ikincisi muamelât-ı nâsa makrun olduğu için şeriat onunla ifta eder.

İşte bunun içindir ki kanunu her muntazam devlette Hükümet hazırlarlar. Hangi memlekette Meclis-i Şûrâ-yı Devlet var ise vazifesi budur) fakat ondan sonra kabûl-i ümmete makrun olursa Hükümete itibar olunur. Kabul-i ümmeti bilmek istişareye muhtaçtır. İstişarenin husûlü hakkında ise Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'ten emin yol bulunamaz.

Bundan başka bu meclis halktan alınacak paranın nereye sarf olunacağını Hükümetten sorar. Lüzumsuz yere ahaliyi soydurmaz. Vükelâyı, icraatından iktizâsına göre mesul tutar. Rast gelene kaleler sancaklar bağışlatmaz. Yapılan kanunların hilâfını icra ettirmez.

İşte Hükümetin vezâifini yerine getirebilmesiçün “usûl ve fûruunda kavanîn ve nizamâtı muhikk ve müstakim ve adalete mukarın” olması bu suretle husûle gelir. Bâb-1 Hükümetin bâb-1 muâdelet hükmünü alıp da merci’yete layık olmasına çare budur.” Ahalinin hukuk-ı şahsiyesini ve kâffe-i emvâl ve emlâkını hıfz” edecek surette “ her bir mefasid ve mezâlimden biri olan bir idare-i müstakile ve muntazama” her şeyden evvel usûl-i meşvereti kabul etmelidir ki evsafına layık olsun. Vakıa “ idare-i memlekete müteallik olan her bir usûl-i kavâninin meşruiyeti minelkadim menafi-i memleket ve ahali-i zımnında vâz’ olunmuş bir kaide muteber ve mu’tediledir” fakat o kanunu teşri eden kudret-i tenfiz eden kudretten ayrı bulunmak ve bu teşrî’-i mücerred telakki-i ümmete makrun bulunmak dahi o meşruiyetin şerâit-i kat’iyyesindedir.

Yoksa a’zâsı Hükümetin re’yiyle mansûb olan Meclis-i Şûrâ-yı Devlet bir kanun hazırlasın. O kanun milletin telakkisine arz olunmasın. İcrasına kefâlet edecek bir kuvvet bulunmasın. Hükümet halk indinde mesûl olmasın. Ahali verdiği paranın suret-i sarfına nezâret etmesin. Böyle bir hâlde kimse Osmanlıları hukuk-ı siyasiyelerinden müstefid addetmez. Ondandır mahrum olanlar ise hür sayılamaz. Ona binaen Nutk-1 Hümâyûn’da beyân olunan hürriyet nâmına olarak idare-i devlette, usûl-i meşveretin kabulü lazım gelir.

İşte mademki Padişah livechillah hukuk-ı ıyâdı temin için böyle bir nutuk îrâd eyledi. Biz de livechillâh onda olan nakâyısı beyân ederiz. Ve mademki bâlâdaki takassilattan anlaşıldığı üzere Nutk-1 Hümâyûn yalnız makasıdı beyân etti. Vesâiti ilan eylemedi. Biz de vesâitin ilanını talep eyleriz.

(Nutm-1 Hümâyûn’un mülâhaza götürür bir maddesi daha var. Onun muhakemesini gelecek numaraya bıraktık)

Reşâd⁵

---

⁵ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W. — Gerant responsable, M. RECHAD.

2 HÜRRİYET 1285

Numara: 2 16 Rebiülevvel Sene: 1285 6 Temmuz 1868

Matbası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devlet-i Osmâniye'nin selamet ve menâfi'ine müteallik hususât olmakla memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

“EL-HAKKU YA'LÛ VELÂ YU'LÂ ALEYH ADLI MAKALENİN DEVAMI”⁶

Nutk-ı Hümâyûn'un mülâhaza götürür bir maddesi daha olduğunu geçenki nüshamızda beyân etmiştik ki o da her mezhebde olan ahalinin tenafürden ictinâbi meselesidir.

Harabî-i memleketin asıl illet-i fâilesi Hükümetin idare-i zâlimânesi ise de sunûf-ı ahali beyninde tezdad ve tenafür olsa onun dahi bu bâbda külli-i medhali olur. Ama bizim memlekette acaba bu tenafür mevcut mudur işte mesele burada.

Bir kere layıkıyla düşünülse tenafürün fikdânı bilbedâhe tebeyyün eder. Hakikat böyle “yetmiş iki milletin” merkez-i ictimâ'ı olan bir yer ahalisine nasıl birbiriyle mütenafirdir. Denilebilir ki bu kadar vakittir mezâhib-i muhtelif ahalisi beyninde münâzaa bir Cebel'de bir de Şam'da görülmüştür. Cebel Vak'ası mezhep meselesinden değil mücerred politika gavaîlinden idi.

Cebel'e vaktiyle Babiâli'nin verdiği imtiyazlar Marunîleri tama'a düşürdü buna haricden dahi birçok tahrikât munzam oldu. Marunîler, Dürzîleri dağdan çıkarmak istediler. Dürzîler de silahlarına dayandılar. Onlara karşı durdular. Galip geldiler. Yoksa Dürzîler din ve âyin dâiyesinden o kadar müberradılar ki her kime mukarin olurlarsa onun mezhebinde görünürler.

⁶ Bu başlık gazetede yer almasa da, 1. Numaranın sonunda Nutk-ı Hümâyûn ile ilgili bahse devam edileceği bilgisi verilmiştir. [A.N.]

Şam gâilesine ise mücerred memurların memura vuku' bulan sû-i idareleri sebep oldu. Oradaki Hristiyanlara husumet edenler kiliseye gittikleri için etmediler. Hükümetten suret-i mahsusa ve fevkalade bir muavenet gördükleri için ettiler.

Hiç şüphe yoktur ki Hükümet o zaman Hristiyanlara gösterdiği müsaadâtı farazâ İslâmdan bir mahalle halkına göstermiş olaydı. Sâir ahali onları da ezmeye kıyâm ederdi. Zira kendi hak ve menfaat ve habisiyyetini azrar sayesinde başkalarının istifade etmesine tahammül edip gitmek tabiat-i beşere mutâbık değildir.

Kırmızı Kitap'ta kavmiyet kaidesi "Girit'te bir büyük muharebe-i mezhebiyeye zahiren nikab gibi tutulduğu umur-ı bedihiyededir." Deniliyor bizim re'yimizce o da hakikat-i hâle tamamıyla muvafık görünmez. Çünkü Girit Hristiyanları mazlumiyyet iddiasıyla silaha sarıldılar. Sonradan Rusya'nın Yunan'ın akıllara sığmayacak surette vuku bulan tahrikât-ı mütemadiyesiyle iş ittihad-ı ümmet meselesine intikal etti. Hükümet Giritlileri bi-gayri hakkın âsî iseler te'dib ve sahihan mazlum oldukları hâlde adl ile tatbîb edecek yerde cezîrenin nizâmâtını devletin idare-i umûmiyesinden haric bir şey yapmak ve oralara Hristiyandan memurlar nasib etmek gibi şeylerle fesadın önünü almaya çalıştı.

Tutulan esbâb ile illet-i gaiye beyninde istilzâm olmadığından hâlâ ihtilal devam edip gidiyor.

Hâsılı Girit'te İslâm ne hareket ettiyse, devletin emri ve vatan muhabbetiyle etti. Hristiyanların ise birazı devlete hizmet eyledi. Birçoğu işiyle gücüyle meşgul oldu. Hâlbuki bunların hiçbiri mezhebini terk etmedi. Birtakımı da silah tuttu. Devletle kavga eyledi. Hem İslâm'ın hem de mutî olan Hristiyanların canına malına kastedildi. Onların hareketi ise adeta isyan ve daha doğrusu haydutluktur. Hristiyanlık mezhebi "Kayser'e ait olanı Kayser'e terk edin" emriyle isyanı men eder. Haydutluk ise hiçbir mezhebde mecaz değildir. Bu hâlde Girit isyanının mezheble ne münasebeti olabilir.

Nazar-ı imanla bakılınca malum olur ki ehl-i İslâm'ı edyan-ı sâire ahalisine düşman göstermek bizde adeta bekâ-yı câha alet edilmiştir. Mesela Hristiyanların huzur-ı adelette müsâvât hukuku gibi bin iki yüz. Bu kadar senelik bir kaide-i şer'iyeye ve memurîn hakkında istihkak-ı mezhebe mukaddem tutulmak gibi tahallüfen

zamanında cârî olmuş muamma-i mer'iyeye güya erbâb-ı idarenin maharetiyle bu asırda kabul olunmuş gibi gösterildi. Ve Şark Meselesi'nin hâli Hristiyanları büyük büyük mesnedlere geçirmek ve mülkün herhangi kıtasında iki üç yüz bin Hristiyan toplandıysa oraya idarece bir suret-i istiklal verilerek Hükümet içinde Hükümetler peyda etmekle hasıl olur zannolundu. Hâlbuki bundan yalnız birkaç adam rütbelere maaşlar kazandı. Birkaç haydut başı idare riyasetine geçti. Yoksa halka hiçbir fâide müretteb olmadı.

Hülâsa-i kelâm bir şey mademki kaidesizdir elbette itirazdan kurtulamaz. İdarenin kaidesi naklen ve aklen usûl-i meşveret olduğu için bizim idare bugünkü günde kaidesizdir. Binâenaleyh usûl-i meşveret meydana çıkmayınca sunûf-ı ahali beyninde ne kadar imtilâ hasıl olursa olsun bir fayda hasıl etmez.

Birkaç yüz Hristiyan'ın isyan ve belki iştikâ hâlinde bulunması ve birkaç Avrupa gazetesinin Hükümet-i Osmaniye zalimdir. Hâlâ usûl-i meşvereti kabul etmedi. Yollu sözler söylemesi Şark Meselesi'ni ve onunla Devlet-i Âliyye'nin muhâtara-i izmihlâlini te'bid etmekle kâfidir. Düşmanlarımız ise o kadar küçük vasıtaları istihşalden bir vakit aciz kalmaz.

**YENİ OSMANLILARIN ECİLLE-İ AZÂSINDAN AVRUPA'DA BULUNAN
SAADETLİ ZİYA BEYEFENDİ HAZRETLERİNİN LUTFEN
GAZETEMİZE GÖNDERDİKLERİ İLTİFATNÂMEDİR.**

Böyle bir inâyetlerine mazhariyetimizden dolayı müşârünileyh suret-i mahsusada arz-ı teşekkür ederiz.

“*Hürriyet* gazetesinin birinci nüshasını kemâl-i iftihar ile okudum. İnsanın muktezâ-yı hilka ve cemaat-i beşeriyenin vasita-i terakki ve saadeti olan *Hürriyet* nâm-ı muhteremiyle tesmiyesinden medlûlümün dahi vatanımıza duhûlüne alet olacağını bi't-tefe'ül îfâ-yı vazife-i tebriğe müsâraat eyledim. *Hürriyet* ne güzel nimet-i ilahiyedir. Eğer sû-i istimal olunmazsa hürriyet esareten muzırr olur. İtidâli tecavüz ederse.

Benî adem halk olunalı rûy-ı arzın her tarafında türlü türlü şekil ve heyette gûnâgûn Hükümetler teşkil etti. Her kavmin terbiyet-i vataniyesine göre mâlik

olduğu ahlak ve âdâta münasip mütenevvi kanunlar yapıldı. Hiçbir asırda hiçbir kavim görülmedi ki muntazam ve gayrimuntazam bir kanuna merbut olmayarak cemiyetle taayyüş eyleye. Vahşilerde bile kanun hükmünde kendilerine mahsus bir çok âdât bulundu.

Demektir ki hürriyet-i kavânîne merbutiyyetle beraber bulunur. A'sâr-ı âhireye gelince kadar ömür benî ademin unfuvân-ı tufûliyyeti olduğundan kıtaât arzında bulunan cemaat insanına şu hakk-ı hürriyeti istihsâl için mütehâlik oldukları istihkakı bilemediler. Ve Roma ve Yunanistan gibi maârif cebriyle dide-i basîretleri açılan bazı akvâm dahi çok zamanlar hürriyetle yaşayamayıp vaktinden evvel yetişmiş meyve gibi lezzet-i devamdan mütena'im olamadılar. Lakin şimdiki âsr nev'-i beşerin şebabı vakti olduğundan efkar-ı hürriyet macerasından tuğyân etmiş bir seyl gibi cihanın her tarafına bir surette yayılmaktadır ki habs ve nefy ve belki katl gibi zalimlerin isti'maliyle me'lûf oldukları esbâb-ı müdafaa onun önüne sedd-i haîl olamaz.

Şu kadar ki istiklal ile insanlara hükmetmek lezzetine harîs olmak dahi insanla beraber yer edilmiş olan ahlak-ı cemilesinden olmakla her zamanda zimâm-ı umûra mutasarrıf olanlar bu hakkı müstahakına vermeyi menâfi'-i mu'tâdelerinden bir büyük parça ayırmak tarzında istemezler. Ve bu hakkı istihsal için ser-ber-avarde-i tayin olan gayretkârân-ı vatanın her birini bin türlü bela ve iftira ile mahvetmeye çalışırlar. Nitekim Roma ve Yunan'ın evvelki zamanlarında nice fedailer bu yolda baş verdiler. Nitekim İngiltere ve Amerika ve Fransa da nice bin erbâb-ı hamiyet zindanlarda ve menfâlarda ve cellâd ellerinde telef oldular. Nitekim bunların bir numunesi bizim memleketimizde dahi görüldü. Hürriyet taraftarı olanlar ki sûret-i idarenin tebdilini isteyenlerdir. Kimi azl, kimi habs, kimi nefy olundu. Lakin ne diğer mahallerde mukaddemleri icra edilen şiddetler *Hürriyet*'in husûlüne mani' olabildi, ne de bizde yapılan şeyler hürriyet arzusunu ahalinin gönlünden çıkarabildi. Belki ilerilemesine yardım etti. İki seneden beri Devlet-i Âliyye'nin idaresinde velev zâhiren olsun görülen tahvîlâtın hikmeti nedir. Babîâli iki üç kimse beyninde gizli tuttuğu politika muhaberâtını velev nâkıs olsun basdırıp **Kırmızı Kitap** nâmıyla herkese göstermek ve hürriyet ve müsâvât sözlerini lisan-ı Hümâyûn'dan söyletmek iki sene evvel hatıra gelir mi idi. Vakıâ yapıldı denilen ıslahat için mükemmeldir

denilemez. Belki müteneffizân devletin evvela Avrupa'yı sâniyen ahaliyi avutmak maksadıyla yalnız isimler değiştirerek ve mu'teriz ve ma'yûb olan eski enkazı kullanarak yaptıkları teşkilat-ı mahall emniyyet olamaz. Münfesih Meclis-i Vâlâ'nın ve Meclis-i Tanzimat'ın ve mükerreren yapılan Meclis-i Hazâin'in nizamâtı piş-i nazar-ı tedkike konulsa Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm nizamlarından daha mükemmel ve muvafık hürriyet olduğu görülüp ve onların başlarına gelen akibeler ki daima idare-i keyfiyeden münbais ağrâz-ı ma'lûme idi. Bunların dahi bir gün uğramıyacaklarını temin edecek bir karşılık olmadığına bakılıp hiç birine inanmak istenilmez. Mâmafih mademki efkar ve isti'dad-ı ahali ilerileyip bu hakkı istihsâlin lüzumunu idrak edecek bir dereceye gelmiştir. Bugün surî maksadıyla yapılan şey yarın kisve-i hakikate girmek dahi ol efkar u isti'dadın lâzımesidir.

Hususıyla bu ana kadar ilan olunan mevâid, Babîâli namına olduğundan tahallûf vuku'unda kusûr ve mesuliyet dahi ona azv olunur idi. Bu def'a ise müsaid-i mezkûre lisan-ı hilâfet-penâhîden sâdir olmakla ve o lisandan her ne sâdir olursa ona sadık nazarıyla bakmak mu'tekâdât-ı âmmeden bulunmakla bunun karîben cilve-nümâ-yı muarız ittihaz olacağında iştibâh olunmaz.

Sıdk yani nefsü'l-emre mutabakat bir kuvvettir ki hakkında hiçbir silah ile ona galip olunmaz. Bize rakib ve muarız olan Babîâli elinde Maliye Hazinesi devlet nüfuzu şöhret-zât-ı kadem tecrübe ve malumât u icap edince yalan söylemek utanmak gibi bir çok alet-i müdafaa ve esbâb-ı kahriyeye mâlik olduğu hâlde bunlara karşı "sıdk"dan başka bizde bir kuvvet mukabele var mı idi. Babîâli silahının cümlesini aleyhimizde isti'mal eyledi.

Yine bizi meydan-ı sebâtdan bir hatve ayıramadıktan başka kendi mağlubiyetini bil-mecbûriye ilan etti. Zira alemin ma'lumudur ki biz idare-i cariyenin asr-ı hâzıra muvafık olmadığından vem tahvili iddiasıyla meydana çıkmış idik. Babîâli idarenin devamını muhafaza için bizi ezmeye çabaladı. Akıbet *Kırmızı Kitap*'ta tahvil-i idarenin lüzumunu itiraf ile beraber ikmâl-i noksânî dahi taahhüd eyledi. Bununla bizim müddeâmız sabit oldu. Esasda ihtilaf kalmadı. Bundan tebeyyün ederki Babîâli'nin menâfi'i aleyhinde vukua gelen bu tebdilât-ı mücerred Yeni Osmanlıların ittihâz ettikleri usûl ihtilaf ve ihtârdan hasıl oldu.

Ve bedîhîdir ki Yeni Osmanlıların isti'mal ettikleri silah sıdk ve hakkaniyeti ibrâz için bu ana kadar hizmet gösteren ve usûl-i meşveretin ve hürriyet-i siyasiyenin meşruiyeti meselesini mevzû-i bahs ve isbat eden yalnız *Muhbir* idi. Şimdi ise *Hürriyet* dahi meydana geldikten ittihâz etmiş olduğu meslekte bunun dahi mazhar-ı kabûl-i âmme olarak husûl-i maksada hadim sadık olacağından şüphe olunmaz.

Mahlasları *Yeni Osmanlılar* yani devletin ve vatanın idare-i hâzırasıyla dâçar olduğu mehâlik ve muhâtarâtın avâkıbını dehşetle görüp ilâc-ı muslih arayanların sırasında bulunmakla müftehir olduğumdan böyle bir eser-i nâfi'in mevki-i vücuda gelmesinden dolayı hâsıl ettiğim derece-i sürûr ve iftiharî kalemler beyândan acizim. Hemen cenâb-ı âdil ve ahkem-i mülk ve milletimizin saadet ve selameti uğrunda çalışanları mazhar-ı tevfiğ ve yalnız menfaat-ı şahsiyeleri için uğraşanları kahr ü tedmir buyursun amin.”

Fî 12 Rebiülevvel sene 1285 [3 Temmuz 1868]

(Ziya)

MÜLÂHAZA

(İhtilâfu Ümmetî Rahmetün)⁷

Tenbîh-i aklîyesiyle müsbet bir kavî-i hakîmânedir ki lâmi'a-i hakikat muhâlefet-efkâr sadmesinden zuhûr eder. Hatta bazı erbâb-ı tecrübe demişlerdir ki dünyada görülen bedâyi' ü hakâyıkın hemen cümlesi tebâyün-i nazar sâyesinde meydana gelmiştir.

İşte devlet vaktiyle halka verdiği te'minât-ı adâletin cümlesini “serbestiyet derecesine varmamak” hükmüyle takyîd ederken Yeni Osmanlıların gösterdiği itirâzlar netâyicinden olmak üzere Nutk-ı Hümâyûn'da hürriyet-i âmme temin olundu.

Tafsilât-ı idârede ise her ne yapıldı ve her ne zuhûr etti ise hemen Yeni Osmanlılar a'zâsının işârât ü ihtârâtına muvâfık çıkmıştır.

⁷ “Ümmetimin ihtilafında rahmet vardır” Hadis [A.N.]

Yeni Osmanlılardan müşârünileyh Ziya Beyefendi idi ki şimdi devlet herkesin arzu ettiği Millet Meclisi'ni yapmaya cesaret edemez ise bâri iktizâ eden erbâb-ı hall ü akdî bir meclise cem' etsin ve o meclisi şubelere taksîm eylesin, a'zâsını azlden masûn tutsun. Yapacağı nizâmâtı ve Maliyenin muvâzenesini onlara göstere. Bu sûret hem istibdâda oldukça mâni' olur hem de halkımızın usûl-i meşverete isti'dâdı tecrübe ile sübût bulur diye meclis meclis arz-ı efkâr ederdi.

Şimdi usûl-i meşverete karşı ittihâz olunan tedbir ki Meclis-i Şûrâ-yı Devlettir, esâsı müşârünileyhin bu tedbirinden ibârettir. Yalnız a'zâsı mülkün erbâb-ı hall ü akdinden toplanılmadı. Ve azlden masun tutulmadı. Binâenaleyh bunda Ziyâ Beyefendi'nin tasavvur ettiği fâ'ideler sâkıt oldu.

Yine müşârünileyh idi ki tuz resminin mülkü ne derecelerde tahrip etmekte olduğuna dair Amasya'dan avdetinde makâm-ı Sadâret'e bir lâyiha takdim etmişti. O vakit lâyihanın hükmü kabûl olunmadı. Lâkin sonradan bi'l-mecbûriyye tuz resmi tenzîl edildi. Ve geçenlerde devletin iki lisân-ı resmîsi olan *Tuna* ve *Ceride-i Havadis* gazetelerinde bir bend görüldü ki onda tuzun terakki-yi fiyâtından dolayı yalnız öküz ve manda telefâtından Tuna Eyâleti'nde hazine senevî yedi bin ve âhali dört beş bin kese zarar etdiği ve şimdiye kadar bu yolda üç yüz kadar adam mecrûh u maktûl olduğu beyân olunuyor.

Gerek öküz ve sığırın ve gerek koyun ve keçi ve bârgîr ve hergele ve merkeb ve canavar gibi telef olan sâir hayvânâtın re'sû'l-mâl ve sâiresinden terettüb eden zararlar düşünülüşü ve başka eyâletler dahi Tuna'ya kıyâs bulunduğu hâlde hasârâtın miktarı ne dereceye varır.

Belgrad ile tevâbi'i olan kaleler Sırbistân'a terk olduğu zaman Yeni Osmanlılar efkârının İstanbul'ca neşrine vâsita olan *Muhbir* ve *Tasvir-i Efkar* idi ki bu re'ye sarâhaten ve zımmen mu'teriz bulundular. Birinin muharriri tağrîb diğerlerinki "tatyîb" yolunda terhîb olundu.

Vükelâdan bir zât ikinci muharririyle şu Sırp mes'elesine dair bir gece muhâvereye girişerek "Siz kalelerin devletce lüzûm-ı kat'îsine hükm ettiğiniz için verilmelerini takbîh ediyorsunuz. Hâlbuki kalelerin verildiği hâlde mevki-i muhâlasatda bulunacağını Aleksander Bey vaa'd etti. Kendisinin ashâb-ı sebâtdan

olduğu tecârib-i adide ile sâbit olmuştur. Binâenaleyh elbette sözünde durur. Düşman kalmayınca kalenin ne lüzûmu var ” mealinde bir müddeâ meydana koymuş ve Yeni Osmanlılardan olan muharrir ise “Bir beyin ahlâkına istinâd edip de bir kavim hakkında politikaca iktizâ eden tedbîrleri değiştirmek nasıl câiz olabilir? Sırlılar Slav Hükümetini ihyâ etmek garazındadırlar. Anların neşriyyât ü harekâtı şimdiye kadar bu dâiyede bulduklarını bin kere isbat eyledi. Ol babda Rusya tarafından ne derece iâne gördükleri dahi malûmdur. Bey ısrâr eder de efkâr-ı umûmiyeye muhâlefet gösterirse elbette ya efkâr-ı cedîde ashâbı öldürür yâhûd Rusyalı öldürtür” demişti. İşte efkâr-ı cedîde ashâbından zuhûr eden fedâyîler beyi idâm eyledi.

Yeni Osmanlılar ihtârât vâkı’alarından bir takımında fırsat icrâ-fevt olmuş ve birçoğu karşısına bi-gayr-i hakkın çekilen sedd-i mümânaatı henüz devirememiş olmasından dolayı arz-ı te’essüfle berâber şu kadar az zamanda hürriyet-i âmmeyi tasdik ettirecek kadar büyük hizmete muvaffak oldukları için arz-ı memnûniyyet ve müftehîret ederler.

Reşâd⁸

---

⁸ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W. — Gerant responsable, M. RECHAD.

3 HÜRRİYET 1285

Numara: 3 23 Rebiülevvel Sene: 1285 13 Temmuz 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selamet ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaenaleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

YENİ OSMANLILAR İLE BABİÂLİ

Yeni Osmanlılar ile Babîâli politikaca iki muâriz müteşahhıs makamında olduklarından menşe-i ihtilâfları hakkında bazı mutalaat beyânına lüzum görünür. *Hürriyet*'in esas hareketi şahsiyata taarruz Latincesinden biridir. Yazdığı şeyler üzerine efkâr-ı umûmiye ki muhakeme-i adalettir. Orada mîzan-ı nısfetle temyiz-i hâkaniyet edilir.

Şimdi evvel emirde Yeni Osmanlıları istintâk edelim.

(S)⁹ Sizin derdiniz nedir ki bu kadar gürültüye bâis oldunuz ve oluyorsunuz?

(C)¹⁰ Bizim derdimiz devlet ve vatanımız tehlike içinde olduğundan mümkün ise onu kurtarmaktır.

(S) Siz halkın vekili misiniz sizden başka hiç adam yok mu?

(C) Devlet bir vücud-ı farz olundukda biz dahi onun erkân-ı a'zâsındanız. Heyet-i vücuda arz olan fenalıktan hissemizce biz dahi müteessir oluruz. Sâir a'zâda noksan his bulunursa bizim onlara mütâbaatımız lazım gelmez. Bu sual bir sefîne su almaya başlasa da yolculardan birkaçı hâlden haberdar oldukda bağırsalar sâir haberi olmayanlar gibi niçin sükût etmiyorsunuz demek gibi bir hâldir. Sefine batarsa hepsi birden gark olurlar. Can ise tatlıdır. Bundan başka nefse ait bir hatar olmasa bile insanda o kadar gayret yok mudur ki nân ü nimeti iliklerine işlemiş olan koca bir devletin mücerred sû-i harekât ile harita-i alemde mahvolmak derecesine

⁹ [Sual], [A.N.]

¹⁰ [Cevap], [A. N.]

götürüldüğünü görsün de sükût eylesin dursun. Ve namını ilelebed ahlâf-ı lisanda şetm ve lanetle yad ettirsin.

(S)Devletteki tehlikeyi siz neden anladınız?

(C) Tehlike meydandadır. Sağlam çürük üç milyon kese kadar vâridâtı olan bir devletin on altı milyon keseden mütecâviz fâizli borcu olur. Ve vâridâtın nısfı onun fâizine gider. Kendi kuvvetinin birkaç kat ilerisinde olan bir hasmın matmâh-ı nazar tama'ı olup sûrî ve manevi ondan yevmiye bin cerihaya mazhar olmaktan vücudu gırbâle döner. Ve etebbâsı onun hastalığından istifade için yaranın nereden geldiğini ve vücudun ne surette nazik ve müteessir olduğunu daima ketm ederler. Ve o cihetle yanında bulunan dostları destgîr olmak istedikçe bir fâide veremezler. Ve belki onlarda min gayr-ı kasdin başka başka yaralar açarlar. O devlet tehlikede olmaz da saadette mi olur. Ve bir ümmetin terekübü vücudu ki efrâddandır. Bu efrâd gerek Hükümetin usûl-ı cariyesi ve gerek kavânînin adem-i kifâyeti veyahut memurînin ehliyetsizliği gibi esbâb-ı gûnâgûn ile günden güne za'f ve tenezzüle yüz tutar. Ve her milletin menba-ı serveti olan ziraat ve ticaret ve sînâat ve marifet mahvolmak derecesine tenezzül eder. Ve adl ü insaf ki şeriatin ve insaniyetin vazife-i evvelisi olarak hükm ü tayin ettiği hasâil-i Hükümettedir. Mahkemelerde câri olmaz. Ehl-i dirâyet ve sahib-i ma'lûmât olanlar ayaklar altında muhakkar ve cahil ve fûrumâyeler mesânid-i ikbalde mu'teber ve belki işe yaramak ma'arifden ma'dud olursa böyle bir millet tehlikede değildir de refah ve terakkide midir? Bu hâlât göz önünde dururken sâirleri ses çıkarmıyor diye ağız kapamak mı lazım gelir. Sâirleri esbâb-ı mahsusaya mebni bir şey söylemiyorlarsa acaba içlerinden kan gitmiyor mu? Bu takımdan en itimâd olunan bir zatın daire-i mahremiyetine girilsin. Ne mütâlaada olduğu anlaşılır. Bâhusus sefinede beraber bulunmak feryad için istihkak vermez mi?

(S) Ya sizin bu ihtilâf üzere bulunuşunuz devlet ve milletçe daha muzır olmaz mı? Hamiyet iktizâsı bu mudur? Düşmanlar da ancak sizin kadar söyleyebilir.

(C) Evvela bizim muhalefetimiz muzır mıdır nafi' midir? Semerât-ı meşhûdesinden sabit olur. Şu iki sene içinde Devlet-i Âliyye'nin idare-i umûmiyesince ne kadar tebeddülât vukua geldiğine nazar olunsun. Ve bunların sebab-i sahihi düşünölsün. Mesele malumdur.

İdare-i keyfiyeden mütelezziz ve müstefid olan Babîâli her ne zaman keyfi isterse bir adamı azl ve haps ve nefy idi. Vermek ve bir davayı nüfuzuyla mahkemede keyfince gördürmek imtiyazından mahrum olmak yani hukuk-ı hürriyeti ilan etmek ister mi idi? Hazine-i beytûlmâldan dilediğine ihsan, istediğine ikram eden ve umûmun cehlinden bil-istifade her ne türlü haksızlık ve zulüm ederse kimseden eser-i muhalefet görmeyen Babîâli Maliyenin muvazene defterini tetkike ve Mekteb-i Sultânî yapılmaya gönlüyle razı olur muydu? İşte Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm bu hususatı icra için tesis ve teşkil olundu. Eğer fiilen semere görülürse hayfâ biz Babîâli'nin mevâidine ol kadar alışmış ki bu teşkilat dahi bir gün Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Meclis-i Âlî-i Tanzimat, Meclis-i Âlî-i Hazain gibi arkadaşlarının yanlarına konulacaklarından emin olamıyoruz. Sâniyen bir derdin menşe'i layıkıyla keşf ve tahkik olunmadıkça verilecek ilacın tesiri olmayacağından illetin aslını meydana koymak vazifedendir. İletinin aslı ise tenevvü'den vâreste olmakla idare-i hâziranın mevki-i itiraza konulan noktalarında devletin düşmanları dahi bizim lisanımızı istimâl ederlerse ondan bize ne ait olur. Bizim tâ'rîzimiz ıslah arzusuna müstenid ve diğerlerin tâ'rîzâtı ise başka niyetten münbaistir. Bir hastayı iyi etmek iddiasında bulunan etibbâyı hazâkat-ı intimâ-ı illetin teşhisinden kendilerine muavenet eden sâir tabiblere söze karışdıklarından dolayı gücenir ve bahisten kaçınırsa hazâkatlarında noksanlarını isbat etmiş olurlar. Eğer idare-i devlete tâ'rîz muzır olaydı. Avrupa devletlerinde matbuat şu derece mazhar-ı müsâadât olmaz. Ve devletler bu mürettebe kuvvetli bulunmazlar idi. Şimdi biz ne yapalım. Rusya idarenin fenalığını söylüyor diye biz bi-gayri hakkın iyiliğinden mi bahs edelim. Bu tâ'rîzlerden düşmanlar istifade ederse günahı sebep olanların boynuna. Haksız ve münasebetsiz tatyîbât ile Avrupa'yı susturmaya çalışacaklarına fenalığı ortadan kaldırsınlar. Arada ne düşmanlara vesile-i istifade kalır ne bize bais-i şikayet.

(S) Siz yalnız fenalıklardan bahs ediyorsunuz. Vuku' bulan terakkiyâtı hiç lisan aldığınız yok.

(C) Hangi terakkiyât-ı memleketin ticaret ve sınaât ve ziraat ve marifeti ileri mi gitti? Yirmi sene evvel devletin bir akçe deyn-i hâricîsi yok iken bu günde şu kadar düyûna müstağrak olmak alamet-i terakki midir?..... Yeryüzünde bir devlet var mıdır ki müvazenesini neşr edip yüz bin keseden ziyade fazla varidâtı olduğunu

beyân ettiği günlerde memurları, askeri ve sâir vazife-i hâverâmı sekiz on ay maaş alamayıp dilenmek halinde ola. Ya devletin vâridâtı nereye gidiyor. Kaç senelerdir müvazene defteri niçin yapılmış ilan olunmuyor. Bu da terakki alametlerinden midir? .....

Belgrad Kaleleri niçin Sırp'ya terk olundu. Acaba devletin ay yıldız sancağı Belgrad Kalesi'nde çekilir mi? Karadağ'da bunca masraflarla yaptırılan emniyet kaleleri sonra ne sebebe mebni yıkıldı. Girit gâilesi bu kadar himmetler ve tedbirler ve fedakârlıklardan sonra hâlâ sürünmekte olmasına bâis nedir? Yoksa bunlar dahi esbâb-ı terakkiden mi sayılıyor..... Devlette işe yarayacak adam yok diye feryad olunuyor. Ya dirayet ve iffet ve istikametle mevsuf ve ma'ruf ve haklarında tecrübeler mesbûk olanlar ayaklar altında bırakılıp nâ-ehiller ve dalkavukların ileri çekilmesi de alâmet-i terakkiden midir?... Hâsılı evrak-ı resmiye üzerinde pek çok ıslahat görüldü. Lakin hiç fiiliyyât görülmedi. Vakıa mekâtib-i rüşdiye yapıldı. Ancak ne yolda idare olundu. Ve şimdi ne hâldedir. Vakıa memlekette pulların tesviyesine teşebbüs olundu. Lakin ne sû-i istimaller girdi ve ne türlü fenalıklara sebep oldu. Vakıa başka teşkil edildi. Fakat ef'âl-i zâhiresi malum olan mukavelenâmeye mutâbık çıkmadı. Ve halkın ve ticaretin zaruret ve hayırına faidesi anlaşılmadı. Vakıa ticaret mahkemeleri açıldı. Lakin ticarete asla hizmet etmedikten fazla karakuş hükümleri ve iflas i'lâmları ile nice bin handânın sönmesine sebep oldu. Vakıa vilayetler ve yeni nizâmlar tesis olundu. Ancak Tuna Vilayeti'nden başka yerde asla faide his olunmadı. Ve belki eski hayratları dahi berbad etti. Bunlar ve bunlar gibi yeniden yapılan şeyler dahi terakki âsârından mı ma'dud oluyor... Şimdi dahi Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye tanzim olundu. Eğer Şûrâ-yı Devlet Avrupa devletlerinde olan (*Conseil d'état*) manasına ise hani karşısında Şûrâ-yı Ümmet bu da yapılacak mı, yoksa Şûrâ-yı Devlet, Şûrâ-yı Ümmet yerine mi geçecek. Eğer onun yerine kâim olacaksa hani intihâb-ı ahali? Vilayetlerde intihâb-ı ahali kaidesine müsaade olunup da merkez-i idarede niçin olunmaz. Gerek Şûrâ-yı Devlet ve gerek Dîvân-ı Ahkâm'ın nizâm-nâmelerinde münfesihi Meclis-i Ahkâm'ın nizamından pek çok fark görünmüyor. Ve a'zâları ise yeni birkaç zatdan mâadâ eski Meclis-i Ahkâm takımındır. Demektir ki yalnız isim değiştirilmiş ve yeniden bir takım a'zâ alınmakla müceddeden hazineye bir masraf açılmıştır. ([Mezkûr nizâm-nâmeler ileriki nüshalarda teşrih olunacaktır.]) Bu da bir büyük alâmet-i terakki midir? .....

Hristiyan'dan birkaç zat rütbe-i vezâret ve evveli saniye almakla müsâvât icra

olunmuş mu demektir. Bu tedbirden memlekete ve aklıktan feryad eden İslâm ve Hristiyan teba'aya ne menfaat tasavvur olunur. Bir de müsâvât-ı hukuk zaten devletimizde muteber değildi de şimdi bu suretle mi icad edildi. Tâ Yeniçeri zamanlarında Hâriciye Nezaretine taalluk eden umur-ı ecnebiyeyi divan tercümanları rü'yet etmezlermiydi. Memleketeyn ve Sisam beyleri Müslümandan mı nasb olunurdu. Bu da mı terakkidir. Artık bunlara mukabele Babîâli'ye aittir.

Devlette yapılan mecâlise-i muhakeme her milletten a'zâ ta'yin olunmak idare-i hâzıraca zaruriyatdan olmuş ve gariptir ki bu suret Avrupa'nın icbârına isnâd olunmakta bulunmuştur. Hâlbuki Avrupa devletlerinin hemen kâffesinde nasb-ı memurîn hükümdarın ihtiyarına muallaktır. Yoksa bir adamın mezhebi ayrı olduğun bir memuriyete konulmak ve bir kere bir işe başka mezhepten bir memur ta'yin olunduktan sonra o memuriyet o mezhebin erbâbına tahsis edilmek gibi şeyler bize mahsus olan acâib-i umurdandır. Ezcümle şu Meclis-i Şûrâ-yı Devlet teşkil olundu. Nizâmâtı hemen bütün bütün Fransa'da (Conseil d'état)nın nizâmatına takliden yapıldı.

O meclisin nizâmî iktizasındandır ki a'zâsını İmparator intihâb eder. İmparator'un bu hakkı ise bir kayd ile mukayyed değildir. Hâl böyle iken Şûrâ-yı Devlette bilâ-istisna her mezhepten adam bulundurulmak iltizâm edildi.

Acaba mezhep yerine istihkaka bakılsaydı ne olurdu. Bunu bize Avrupa zorla mı yaptırdı yoksa biz mi Avrupa'yı aldatmak için yapıyoruz. "*Hürriyet*" ki umûmun müsâvât hukukunu istihsâle hizmet için zuhur etmiştir. Mezhep-i sâire erbâbının memuriyetlerde istihdamına kat'â itiraz etmez. Lakin mezhep-i istihkaka bedel tutulursa ta'rizden fârig olamaz.

İstanbul'dan aldığımız ma'lûmâta göre, Meclis-i Şûrâ-yı Devlet tanzim olunurken bermutâd mezâhib-i sâire erbâbından adam taharri olduğu sırada Selanik'den bir Yahudi celbine karar verilip kim münasip olduğu Zabtiye Müşîri Hüsnü Paşa'dan suâl olunmuş o da bir Haim Efendi'yi tavsiye eylemiş onun üzerine Babîâli'den Selanik valisine Haim Efendi rütbe-i ulâ ve yedi bin beş yüz kuruş maaş ile Meclis-i Şûrâ-yı Devlete a'zâ tayin olundu. Kendisine söyleyiniz. Gelsin yollu

bir emirnâme gönderilmiş. Vali Paşa telgraf ile burada Haim çok hangisini göndereyim diye suâl etmekle nasıl Haim olursa olsun birini yolunuzda gönderiniz. Meâlinde cevap verilmiş Selanik’de dahi galiba kur’a ile bir Haim Efendi tedarik edilerek gönderilmiş. Hüsnü Paşa onu görünce kendi tavsiye ettiği Haim başka bir Haim olduğunu ve bunun yanlışlıkla geldiğini haber vermiş ise de bir kere olmuş. Şimdi tashihi ayıp olur denilerek Haim Efendi a’zâlıkda kalmıştır.

Böyle bir adam, namı Haim olduğun bir meclisin a’zâlığına tayin olunursa ona nasıl ta’riz olunmaz.

“YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ EZKİYÂ-YI A’ZÂSINDAN KEMAL BEY EFENDİ’NİN MEVEDETNÂMESİDİR”

Birâder. *Hürriyet* nüshalarını gördükçe ne sûretle memnun oluyorum tarif edemem. Fırkamız hakîkaten müfid bir eser daha gösterdi ve hürriyet-i âmmenin İstanbul’da neşrolunduğu sırada *Hürriyet* nâmıyla ve hürriyet maksadı üzerine böyle bir eserin zuhûru ne güzel tesâdüf etti. Me’mûl ederim ki *Hürriyet*, hürriyet-i âmme va’dlerini fiile çıkarmaya pek büyük hizmetler eder. Cem’iyyete olan intisâbım cihetiyle gazetenize kalemen hizmet etmek vazîfemdir. Bununla berâber büyüklerin istedikleri gibi vatanın menfaatini terk edip de müdâhene lisanına dökülemediğim ve iş’âratımda beyân-ı hakîkate çalıştığım cihetle Şark Meselesi’ne dair en sonra yazdığım lâyhâ üzerine zulmen *Tasvir-i Efkâr* muharirliğinden men’ olduğum zaman bir kere vukû’ bulan iltimâs-ı acizânem üzerine benim icrâsına muktedir olamadığım hizmeti kabul ederek *Tasvir*’in bekâsına bâ’is olmuştunuz. O vakitler ise muharrirlik bir tarîk idi ki netîcesi kalelere, zindânlara çıkardı. İşte uhuvvetimiz ber- taraf yalnız öyle bir hareket-i fedâkârâne ile hâtır-ı acizâneme gösterdiğiniz riayete mukâbele dahi nefsim bir büyük vazife terettüb ettirdi. Elimde fedâkârlık edecek bir fırsat yok. Fakat gazetenize hizmeti sûret-i mahsûsada tezyîd için her nüshanıza kalemimin dili döndüğü kadar bendler yazarım.

(Kemâl)

“HATIRA”

Beynimizde olan uhuvvet-i yekvücûdane hasebiyle kendilerine teşekkür nefsimde ait olacağından ol bâbda kef lisan eder ve fakat *Hürriyet* nâmına arz-ı mahmidet eylerim.

Ceride-i Havâdis'in rivayetine göre Nâfia Nâzırı Davud Paşa Avrupa'ya ecnebi postalarının lağvine dair Paris'te Ağaton Efendi'nin başlamış olduğu müzakeratı ikmâl için geliyormuş.

Biz bunu da fırkamızın asâr-ı muvaffakiyetinden addederiz. Çünkü memleketinde postayı kendi işletmek her devletin hukuk-ı mahsusasındandır hatta bir mülke denizden karadan bir ecnebi vasıta ile ecnebi memleketten gelen mektuplar dahi kaidece o yerin postahanesine teslim olunur. Bizim yalnız Avusturya ile olan muâhedemizde kendi sefâretinin evrâk-ı resmîyesi Avusturya'ya kendi tâtârlarıyla gönderilmek üzere bir söz var idi. Sû-i istimâl ile Avusturya ve ona taklit ile sâir devletler mülkün hemen her tarafında postalar peyda ettiler.

Bu postalar vasıtasıyla Girit gibi Selanik gibi ahalisi isyana davet olunan yerlere bunca evrâk-ı ifsâdiye idhal olundu. Gümrükten bunca mal kaçırıldı. Devlet postahanesi hiç hükmüne girerek bu kadar vâridâtı zayi oldu. Ve oluyor.

Eyalet-i mezkûre Valileri tarafından defaâtle Babîâli'ye müracaat olundu. Gümrük Emaneti binlerce şikâyet etti. Posta Nezareti kıyametler kopardı. O vakit Hâriciye Nâzırı bulunan zat, Posta Nezâretine “Bizim daha o vaktimiz değildir. Avrupa'ya karşı beyân-ı hukuk edemez. Evvel emirde her şeyi tanzim etmeli de o iktidarı kesbettikten sonra böyle şeylere kalkışmalı” yollu cevaplar verilmiştir.

Vaktâki Yeni Osmanlıların Avrupa'da bulunan cemiyeti zuhur ederek devletin selametiçün neşr-i efkâra başladı. Vatanın asayişini ve hazinenin malını vikâye için lazım iken daha vakti değildir denilen bir tedbirin menâfi'-i şahsiyece lüzumu görüldüğü gibi vakti geldi ve icrasıçün Avrupa'ya nâzırlar, paşalar gönderilmeye başladı.

Bu tedbir ile ecnebi postaları kaldırılabilirse Yeni Osmanlılar yine devlete bir hizmet etmiş olur. Ama bizim neşriyata bundan bir zarar gelmez. Mâmafih Davud Paşa memuriyetlerini icrâ edebilir mi, edemez mi orası meşkûktur.

---

¹¹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W. — Gerant responsable, Mem. RECHAD.

4 HÜRRİYET 1285

Numara: 4 30 Rebiülevvel Sene: 1285 20 Temmuz 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaen aleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

VE ŞÂVİRHÜM Fİ'L-EMR

İnsan ki kudretten hürriyetle meftûrdur. Bittabi o atâ-yı ilahiden istifadeye mecburdur. Hürriyet-i âmme cemiyet içinde muhafaza olunur. Çünkü ferdi, ferdin ta'rizinden emin edecek bir kuvve-i gâlibeyi cemiyet hâsıl edebilir.

Bundan anlaşıldığı üzere dünyada cemiyetin hizmeti muhafaza-i hürriyet için (ki beşerin bekâsı ona muhtaçtır) mutlakü'l vücûb olan öyle bir kuvve-i gâlibenin icadından ibarettir. İşte ikâme-i hakk ve redd-i bâtıla müekkil olan hâkimiyetin unsur-ı terkibi o kuvvettir ki efradda olan kuvvetlerin içtimâından husûle gelir. Binaenaleyh ferdin kendi iktidarına tasarruf-ı tabî'isi gibi kuvva-yı müştemi'a dahi bittabi efradın mecmû'ına ait olduğun her ümmette hakk-ı hâkimiyet umûmudur.

Bu müddeâya delil-i şer'i şu meseledir ki "Bir belde ahalisi ictimâ' ile beyinlerinde zuhur edecek deâviyi fasl için bir zatı kendilerine kadı nasbetseler kazası sahîh olamaz. Hüküm yine taraf-ı saltanattan mansûb olan kadıya ait olur. Çünkü kaza Hükümetin hakkıdır. Fakat bir belde ahalisi ictimâ' ile bir zata saltanat veya hilafet için akd-i biât etseler o zat sultan veya halife olur. Ondan evvelki sultan veya halifenin hiç hükmü kalmaz. Çünkü imamet ümmetin hakkıdır".

Umûmun o hakka müterettib olan vazai fi bizzat icra etmesine imkân müsait olmadığındandır ki ta'yîn-i imâm ve teşkil-i Hükümet zaruriyattan olur. Bu iş cemiyetin zikr olunan vazai fi'ini icraya bazı efradını tevkil etmesinden başka bir şey değildir. Bu hâlde Padişahların ümmet tarafından biât namıyla ve vükelânın Padişahlar tarafından memuriyet suretiyle istihsal ettikleri vekâletten başka icra-yı

Hükümet etmelerine hakk verecek hüccetleri yoktur. “Seyyidü’l-kavmi hadimihüm” hadisindeki nükte dahi bu manayı ima eder.

Her ümmet emr-i tevkili ahlak ve ihtiyacatının icabına göre vüs’atli tutabilir. Ancak kavâid-i hükmiyedendir ki “Hükümet her ne zamanda, her ne mekânda, her ne surette olursa olsun efrâdın hürriyetini en az takyîd edecek yolda olmak gerektir.” Hiçbir ümmet mesela bir ferdini te’bîden hâkim-i mutlak nasb etmek yahut bir şahsın eline kudret-i teşri vermek gibi şeylerle o kaideyi ihlal etmeyi istemez. İstese de bi-hakkın muktedir olamaz. Çünkü ne bir ferдин nefsine zulm etmeye ne de umûmun hukuk-ı efradı ihlal eylemeye hakkı vardır. Bir de mademki bir karnın ahvali onu te’âkub eden kuruna tesir edegelmek kanun-ı tabiat iktizâsındandır, hiçbir cemiyetin ahlâfı mutazarrır edecek hareketi ihtiyar eylemeye salâhiyyeti olamaz.

Hükümeti o daire-i âdilede tutmak için iki esaslı çare vardır ki birincisi idarenin nizâmât-ı esasiyesini zımniyetten kurtararak âleme ilan etmektir. Hükümetten sâdır olabilecek te’viller, ihtilaflar, inkârlar bu suretle mündefi’ olur.

İkincisi usûl-i meşverettir ki o da birinci nüshamızda beyân olunduğu üzere kudret-i teşri’i erbâb-ı Hükümetin elinden almaktır. Devlet bir şahs-ı manevidir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek ef’âli hükmündedir. Bunların ikisi bir elde oldukça harekât-ı Hükümet bir vakit ihtiyar-ı mutlaktan kurtulmaz. İşte Şûrâ-yı Ümmet’in lüzumu bundan terettüb eder.

Bir kere bizim iradenin nizamât-ı esasiyesine bakalım. Bugün elde Gülhane Hattı var, Islahat fermanı var, geçenki Nutk-ı Hümâyûn var. Vakıa bunların heyet-i umûmiyesine bakılsa bazı ibarelerin mâna-yı hakiki ve lazımiyesinden oldukça nizamât-ı esasiye denilebilecek bir takım kavâ’id istinbâd olunabilir.

Fakat hiç birinde bir mütemeddin devletin esas-ı idaresi olabilecek kadar vuzuh ve intizam bulunmadıktan başka kiminde “serbestiyet derecesine varmaksızın” tabiri gibi ahalinin inkâr-ı hürriyetini icab eder. Kuyûd kiminde dahi tafsilat-ı idareye müte’allik birçok zevâ’id görülür.

Mademki hukuk-ı beşer akl ve nakl ile muayyendir ve medeniyetimizin bugünkü hâl ve mevkiî meydandadır. İktizâ eder ki zikr olunan hatt ve fermanlar şu

iki esası birbiriyle tevfiik edecek surette tashih- yani zevâ'idi tenkih- mübhemiyyatı tavzih- ve mesela hâkimiyet halka ait olmak münasebetiyle herkesin Hükümete nezareti ve ondan dolayı mu'âmelât-ı devletin takriren ve tahriren muhakemesinde icabı kadar hürriyeti gibi lazım olan kaideler tasrih - olunarak bir nizamatı esasiye hattı ilan olunsa tâ ki devlet-i Osmaniye'nin idaresi gerçekten hürriyet ve adalet üzere mü'esses olduğuna emniyet hâsıl olsun. İşte bunun netice-i zaruriyesi usûl-i meşverettir ki saded-i bahsimiz dahi ondadır. Bir kere evvela şu dillerde deverân eden Şark Meselesi'nin hakikatini düşünelim. Malumdur ki Rusya Devlet-i Âliyye'yi batırmak istiyor. Düvel-i Garbiye ona mani oluyor. Hâlbuki Rusyalı kendi maksadını Hristiyandan bulunan teba'a-i Devlet-i Âliyye'yi tahrik ile istihsal etmeye çalışıp dururken Avrupa Rusya'nın teşvikiyle meydana çıkan müştekilere yardım ediyor. Bâdî-i nazarda bu muameleler ne büyük bir tenâkus suretinde görünür, fakat hakikatte Avrupalıları bu yolda bulunmaya yine bizim devlet mecbur etmektedir.

Rusyalı hem mezheblerine himaye namıyla Mencikof'u İstanbul'a gönderdiği zaman düvel-i Garbiye onun müdahalesine karşı durmak için bizimle beraber mallar canlar telef ettiler. Fakat nihayet meselede bize de idare-i zâlimânemizin ıslahı teklif edilir. O vakit Babîâli için esas Hükümeti düzeltip de Avrupa'nın kefalet-i umûmiyesine bir devlet-i meşrutâ suretinde girmek ve bu tedbir ile hem müdâhalât-ı ecnebiyeyi bütün bütün men ve hem de bekâmızı tamamıyla temin eylemek lazım gelirken tuttular yalnız Hristiyanlara bazı müsaadeler vermekle Avrupa'yı tatyîb ettiler. Bu müsâadâtı Paris Muâhedesi'ne idhal ile beraber hem Hristiyan teba'anın ıslah-ı ahvalini nâm-ı Padişahîye olarak vad eylediler hem de düvel-i zâmineye olbâbda bir hakk-ı nezâret verdiler.

Şimdi Hristiyanlar yalan gerçek devlete her ne azv ederlerse hakk kazanıyorlar. Çünkü esas-ı idare fâsid, memurlar müstakil, meşveret yok, nezaret-i ümmet yok. Bu hâllerden dolayı ıslah-ı ahvali mev'ud olan Hristiyanlara ne kadar müsaadeler verilse ve ne derece refahlarından bahs olunsa Avrupalılar inanmıyorlar ve kendileri hürriyetle me'lûf olduklarından, bir memleket ki nizamatını tedkik edecek, vükelâsını mes'ul tutacak mebusanı olmaya asayışde mi bulunur ve bir adam ki nâzırın takriren ve tahriren muhakeme-i ahvaline muktedir bulunmaya hür mü olur diyorlar. Bir bela da bu ki erbâb-ı Hükümet halkın rahatından bahs ettikçe ehl-i

İslâm'ın lezzet-i hürriyetinden gafil ve ribka-i zulm altında bulunmaya mâil olmasına zâhib oluyorlar.

Bu hâllerin neticesi nereye varacak? Şüphe yok, devlet şimdiki usûl-i istibtâdı değiştirmese elbette batar.

Vakıa düvel-i Garbiye menafi-i ticareti himaye ve Avrupa muvazenesini şimâl vahşilerinin tasallutundan vikâye için bizi şimdiye kadar muhafaza etti. Bundan sonra da elinden geldiği kadar eder.

Fakat bu mazlumiyet şikâyâtı meydanda iken onlar da bizi tazyik etmemeye ve hiç olmazsa müdahalede Rusya'yı münferid bırakmamak için âsilere sahip çıkmamaya muktedir değildirler. Bu bir zamandır ki hiç kimse efkâr-ı umûmiyeye karşı duramaz. “Ve el-hükmü li'l galib” müddeası galibiyetin sahihan vücudu hâlinde bile bin türlü perde-i tezvîr altında saklanılmadıkça yürütülemez. Zaten memâlik-i Osmaniye'de bulunan akvamın herbirine istiklal vererek Cermanya gibi cümlesinden bir Hükümet-i müttefike yapmak Avrupa'da çoktan beri hâsıl olmuş bir fikirdir. Vakıa bu suretin tefrikadan masun olamayacağı ve onunla Rusya'nın karşısına Devlet-i Âliyye'nin Hükümet-i vâhidesi kadar kâvi bir sedd çekilemeyeceği kemal-i intibahları malum olan düvel-i Garbiye indinde şüpheden azade bulunduğu için bu fikre şimdilik o kadar ehemmiyet verilmiyor. Fakat şurasını da her âkil düşünüyor ki devlette bu idare-i zalimane durdukça müdâhalât-ı ecnebiyenin önü kesilemeyecektir.

Müdâhalât-ı ecnebiyenin bekâsı ise (yalnız Girit ihtilali münasebetiyle hazinenin üç dört milyon kese zarara uğradığından dahi malum olduğu üzere) az zaman içinde devleti bir hâle getirecektir ki Rusya'nın istilasına tasavvur olunan hükümât-ı müttefike derecesinde bile mukâvemet etmeye iktidarı kalmayacaktır. İşte o vakit Avrupalılar ehven-i şerrini ihtiyar etmeye mecbur olacaklardır.

Bu belaları def' etmeye usûl-i meşveretten başka çare bulunamaz. O zaman herkesin hür olduğu meydana çıkar. O zaman Avrupa bize bir mütemeddin millet suretinde muamele eder. Yoksa şimdiki gibi Rusya'ya karşı dikilmiş bir bostan korkuluğu nazarıyla bakamaz. O zaman bir eyaletin halkı Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'te mebusları mevcut iken mazlumiyet namıyla silaha sarılırsa Avrupa'ya iddiasını

dinletemez. Binaenaleyh devletin hâricen ne kadar mühlikesi var ise hemen bütün bütün mahv olur.

Şimdi bir de meselenin cihet-i dâhiliyesine nazar edelim.

Evvela bugünkü günde vatanın muhatara-i inkırâzda bulunduğunu vükelâ bile inkâr edemez. Bunun en başlı bir sebebi ise servet-i umûmiyenin tedenni-i sarf hâlinde bulunmasıdır. Eğer bizde şimdiye kadar usûl-i meşveret kabul olunarak Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet tesis edilmiş olsaydı mesela binalar..... filanlarla hazine bu hâle getirilebilir miydi? Konsolidenin tahviliyle yirmi iki milyon liralık duyûn-ı dâhiliye kırk milyona çıkarılmak mümkün olur muydu? Ve bu sırada yirmi iki milyon konsolidenin eshâm-ı umûmiyeden bedeli hesapça yirmi altı buçuk milyon liradan aşağı iken yirmi dokuz milyondur diye ilan olunmaya cesaret olunur muydu? Bin türlü mazarratıyla bunca memleketlere harab eden tuz, tütün tesviye-i târik nizamları mevki-i icraya gelir miydi? İdaremiz ise hâl-i hazırında durdukça ef'âl-i âtiyesi ahval-i sabıkasına tevafuk etmeyeceğine nasıl emârât ile ihtimal verilebilir? Mücerrebi tecrübe nedametden başka bir semere vermediği mücerrebâtan değil midir?

Saniyen şurasını dahi unutmayalım ki halkımızda idare-i hâzıraya fevkalade bir nefret bir itimatsızlık var. Lisan-ı resmiden her ne sâdır olsa onu herkes bir medârı iğfal nazarıyla bakıyor. Hatta devlet Amerika Muharebesi münasebetiyle eyâlâta parasızca pamuk tohumu tevzî' ettiği vakiit bir takım ashâb-ı ziraat kabul etmediler ve öyle bir inayetin reddine sebep sual olundukça, "İdareden hayır gelmez. Kimbilir bunun altından ne çıkacaktır? Biz kabule cesaret edemeyiz" dediler.

Ya halk nasıl itimatsızlık hâline gelmesin? Şimdiye kadar yüz bin şey yapıldı Esâs-ı fâsid olmak cihetiyle cümlesinden bir mazarrat geldi. Kabul-i âmmeye mazhar olmuş bunca zatlar mesânid-i âliyyeye geldiler. Yine esasın fesâdı cihetiyle hiçbir şeye muvaffak olamadılar. Bundan sonra ihtimali var mıdır ki ahali bizzat idareye nezaret etmedikçe Hükümete ısınabilsin. Bir de bundan akdem Fransa İmparatoru Girit Meselesi'nden münasebet aldırarak ıslahat-ı lazıme için Türkistan halkının ârâ-yı umûmiyesine müracaat olunmasını Babîâli'ye tavsiye ettiği zaman Babîâli "Biz

ârâ-yı umûmiye gibi bir zehr-i kâtil içip de kendi nefsimizi kendimiz idam edemeyiz” demişti.

Hâlbuki ârâ-yı umûmiye hakikat hâlde zehir değil ayn-ı afiyettir. Tabibin devasıyla insanın sıhhati anâsırın yardımına muhtaç olduğu gibi erbâb-ı idarenin tedbiriyle bir şahs-ı manevi hükmünde olan devletin ıslah-ı mizacı dahi onun eczâ-yı terkibi bulunan halkın îânesine tevakkuf eder. Mevcut olan mezâlim ve israfatı kaldıracak ve halkın itimadsızlığını def’ edecek tedbir ise ancak usûl-i meşveretin kabulüdür. Nitekim ifâdât-ı meşruha bu müddeâyı isbat eder.

Usûl-i meşveretin kabulünde bazılarının tevehhüm eylediği mazarrata gelince hakikatte onların hiç hükmü yok gibidir. Birinci derecede Şûrâ-yı Ümmet’in kabulü hukuk-ı pâdişâhîye dokunur deniliyor. Mukaddemâtımızdan anlaşıldı ki bizde Padişahın hakkı irade-i ümmet ve usûl-i hürriyet üzerine icrâ-yı Hükümet etmektir. Unvanına sahib-i mülk derler, mâlikü’l mülk değil. Zât-ı Hazret-i Padişahî Âl-i Osman gibi bir hanedan-ı âli- kadrin vârisidir ki o hanedan devletlerini himaye-i din sayesinde tesis ettiler. O sayede kıblegâh-ı enâm ve yine o sayede halife-i İslâm oldular. Dîn-i Ahmedî ise erbâb-ı istibdadın dâiye-i malikiyetini *Limeni’l mülk lillâhil vâhidi’l kakhâr* nass-ı kat’iyle tekzîb eder.

İkinci derecede memâlik-i Osmaniye’de bulunan mezâhib ve meşâribce ihtilafı bir de ahalinin cehaleti buna mani sayılıyor. Büyük büyük zatların meclisinde deniliyor ki böyle yetmiş iki lisan söyler halk bir mecliste nasıl toplanabilir? Ve gelecek mebusların kimi mesela Rumları himâyete Girit’e asker sevkine kimi emâkin-i mübareke ve evkaf-ı şer’iye tahsisatına mu’teriz olursa ne cevap verilir?

Sübhanallah. Eyâlâtın kâffesinde birer memleket meclisi var. Onda her milletten a’zâ bulunuyor. Cümlesi lisan-ı resmi ile müzakere-i maslahat ediyor. Bu bedâhet mevcut iken ihtilaf-ı lisandan bahse ne hakk olur? Şûrâ-yı Ümmet demek idaresi kanunsuz ve a’zâsı muhtâr-ı mutlak bir cemiyet-i müfsidet mi zannolunuyor? Nizam-ı esasiye ve meclisin talimat-ı idaresi ilan olunduktan sonra Girit usâtı gibi vatanın daire-i ittihadından çıkmak isteyenleri himayeye kimin haddi olur? Ve muhassasat-ı diniyye gibi bedelinde birkaç kat emlak zabt olunmuş bir şeye kim ne diyebilir?

Gelelim cehalet bahsine. Karadağ'da, Sırp'da, Mısır'da birer Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet var. Orada buna mani olmayan cehalet bizde niçin mani olsun? Biz terbiyede Karadağ vahşilerinin dahi mâdûnunda mıyız? Meclis-i Şûrâ-yı Devlet gibi a'zâlığı Maârif-i Siyasiyede mahâret-i kâmileye muhtaç olan bir idareye taşradan celb olunacak adam bulunurken ashâbına temyiz-i tabii kâfi olan Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet mebusluğuna mı bulunamayacak?

Ey ahrar-ı Osman! Böyle mevhûmat-ı iğfâliyeye nazar-ı i'timâd ile bakılmasın. Vatanın bugünkü bulunduğu muhâtara layıkıyla düşünölsün. Bunlarla beraber bir de şimdiye kadar gösterilen mukâvemetin hüsn-i tesiriyle hâsıl edilen semerâta bakılsın. Bedâhaten anlaşılır ki bugün devletin necâtı usûl-i meşverete ve onun istihsali tutulan meslek-i mukâvemette müdâvemeteye muhtaçtır. Biz de hubb-ı vatanla muttasıf isek o meslek-i savâbda ilerilemeye gayret edelim. Gayret edelim ki bir saat evvel bir adım ileri gidelim.

_____ : ... : _____

Avrupa'da yine ufak bir istikrâz akd olunduğu rivayet olunuyor. Conseil d'état'ın zuhurundan ve hususıyla o mübarek tahvil-i eshamdan beri iş bir dereceye geldi ki Akdeniz boğazı gerçekten (boğaz) isminin sırrına mazhar oldu. Eğer oradan bir şeyi Girit'de idarenin kuvve-i hâzimesine verilirse vücud-ı devlet hareket edebiliyor ve illa ta'til.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti Fedâkâran A'zâsından Mehmed Bey Efendi Tarafından Gelen Varaka

Birader şu iki satırı gazetenizin bir boş mahaline sıkıştırıvereceğinizi bildiğimden şimdiden teşekkürünü îfâ ederim.

Casusluğu münasebetiyle erbâb-ı hamiyetin başını belaya uğratan ma'hud alçak, hakkımda ve maksad-ı umûmi aleyhinde yine birçok edepsizlik ettiğini İstanbul'dan yazıyorlar. Cevap vermeyi her insana göre tenezzül addeylerim. Fi'li meydanda duruyor. Benim için fedakârlık yolları açtı. Kendi mahiyetini millete bildirdi. "Pîçîde şevved be pâ-yı herkes ameleş"

(Mehmed)

Londra'da bu defa Girit namıyla ve münhasıran Girit'in ahvaline dair Türkçe bir gazete neşr olmaya başlamış (ve birinci nüshası 25 Rebiülevvel tarihiyle çıkmıştır) bu da memleketin hayrına hizmet edeceğinden izhâr-ı memnuniyet ederiz.

Reşâd¹²

---

¹² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W. — Gerant responsable, M. RECHAD.

5 HÜRRİYET 1285

Numara: 5 7 Rebiülahir Sene: 1285 27 Temmuz 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaen aleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

*TÜRKİSTAN'IN ESBÂB-I TEDENNÎSİ *

Bir insanın sıhhat ve selameti akla mevkûf olduğu gibi bir heyet-i milliye'nin devam ve saadeti dahi ilme menûtdur. Nitekim akli mertebe-i kâfiyyede olmayan insan bin türlü muhatarata uğrayacağından rahat yaşayamaz. Kezâlik ilm ile mütehalli olmayan bir kavim, cemiyet-i medeniyye içinde müsterihân muammer olamaz. Bir zamanlar Osmanlı nâmı cihanı titretir iken şimdi emerr bir aks oldu. Zira Avrupa devletlerinin kuvve-i harbiye ve Maliyeleri ve idare-i mülkiyeleri muntazamm ve bizim hâlimiz her yüzden şâyân-ı esef ve elemidir. Ve zahirdir ki onların ilerilemesine sebep-i müstakil ilm ve marifet ve bizim geri kalmamıza bâis cehl ve gaflettir.

Tedbir-i deva için marazın teşhisi lazım olduğundan bu illet-i inhitat bize ne zamandan beri ârız oldu. Ve niçin tedavisine himmet olunmadı. Ve'l-yevm Türkistan'ın ilmi neden ibarettir? Buralarını mevzû' bahs etmek iktizâ eder.

Sultan Osman Gaziden Fatih Sultan Mehmed'in cülusuna kadar arada cereyan eden zamanın ekseri tevsî-i mülk meşâgiliyle mürûr ettiğinden ilm ve maârifce büyük âsâr bırakmamıştır. Lakin Endülüs ve Irak ve İran'da bulunan düvel-i İslâmiye o vakitler ekseriyet üzere inkırâz hâlinde buldukları cihetle birçok erbâb-ı hüner henüz hilal gibi terakki-yi ikbal hâlinde bulunan râyet-i adalet-i Osmaniye'nin sayesinde iltica eylediklerinden vatanımızın toprakları düşman kanıyla sulanıp dururken her canibe tohum-ı marifet ekilirdi. Vaktâ ki İstanbul'un fethiyle taht-ı Saltanat-ı Osmaniye merkez-i istikrarını buldu. Bu fethi âlî-şân memâlik-i Şarkıye'de

terakkiyât-ı maârif tarihinin bidâyeti odu. Her devletin müddeti ömründe bir asr-ı maârif sayıldığı gibi Devlet-i Âliyye'nin asr-ı maârifi dahi tarih-i mezkûreden itibar ile yüz yüzelli sene kadar sürüp ba'dehu inhitâta meyl etmiştir.

Bazı müeelifler Devlet-i Âliyye'nin esbâb-ı tedennisini taharrî sırasında Sultan Süleyman'ın mevki-i icraya getirdiği kanun-ı idareyi vesâil-i inhitâttan addederler. Lakin bünyân-ı ulûmu tesis ve teşyîd maksadıyla tarîk-i ilmi merâtib-i medârise rabt eden Sultan Süleyman'dır. Avrupa ile ihtilât-ı muamelât ve fütûhât ve gazavât-ı cedide üzerine (verd-i emr-i's-Sultani) mesnediyle tevsi'-i mesâil-i şer'iyeye eden Sultan Süleyman'dır. Bunca esfârda bizzat ihtiyar-ı meşakkat eden ve en sonra alîl ve hasta ve pir-i fani olduğu hâlde Zigetvar önünde can veren Sultan Süleyman'dır. Asrında bulunan ulemayı mazhar-ı envâ-ı eltâf eden ve hatta Ebussuûd'un tefsirini âlâ-yı vâlâ ile Saray-ı Hümâyûn'a getirip bizzat Kapudan istikbal ve ta'zîm eyleyen Sultan Süleyman'dır. Mülkûn ekser-i şehri ve kasabâtında câmi ve medrese ve imaret ve köprü ve mektep gibi milletin husûl-i saadetine müteallik bunca ebniye ve âsâra muvaffak olan Sultan Süleyman'dır. Bunlara ve bunlar gibi âsâr-ı tarihiyeye nazar-ı insaf ile bakıldığı hâlde Sultan Süleyman'ın harekâtında birçok muzır şeyler olmakla beraber medeniyet ve marifetce pek büyük hizmetleri dahi sabit olur. Hususiyle kendinden sonra tesis ettiği usûl sû-i istimâl olunmuş ise ondan kendisi mesul olamaz. Zira ebediyet ancak Zât-ı Ahâdiyyetin şanıdır. El-hâsıl Sultan Süleyman devleti hâl-i vukûfa getirdi. İnhitâtına ondan sonra gelenler sebep oldu.

Bizde ulûm-ı diniyye ve siyasiyyenin mesnedi olan *Kur'an-ı Kerim* ve Ehâdis-i Nebevîye lisan-ı Arab üzere vârid olduğun o lisan lisan-ı marifet hükmüne girerek cemi kütüb-i şer'iyeye ve ekser fünûn-ı akliyye dahi lisan-ı Arab üzere yazıldı. Ve binâberin her Devlet-i İslâmiye' de lisân-ı Arab'ın neşri ve revacı fevkal'l gaye iltizâm olunarak ulûm-ı şer'iyenin esbâb-ı tahsilini teshile sarf-ı mesai edildi. Ancak Acem için nikât-ı Kuran ve ehâdisi istinbat kolay olmamakla bu maksadı teshil ve tehvin için sarf ve nahv ve mantık ve meâni ve lügat gibi birtakım ulûm-ı âliyye vaz'ına hacet görüldü. Ve nice kitaplar telif edildi. Bu esas ve bu maksat bin tarihlerine gelince kadr unutulmuş olduğundan ol zamanların tahsili yalnız ulûm-ı âliyyeye münhasır olmayıp hatta ulûm-ı âliyye malumat-ı âdiyyeden

ma'dûd olmakla fikh ve tefsir ve tarih ve kelim ve riyâzât fenlerinde kesb-i maharet edenlere alim denilir ve bir medresenin müderrisliği veya bir memleketin hükümet-i şer'iyesi mahlûl olsa, nice ehl-i istihkâk birden talep gösterip bi'limtihan en ehliyetlisine tevcih olunurdu. O tarihlerden sonra devletin ihtilâlât-ı dâhiliye ve meşâgil-i hâriciyesi bu esasa bihakkın riayete meydan vermeyip müderrislikler hatır veya kişizâdelik için verilmeye ve bu cihetle erbâb-ı istihkak geri kalıp fûtür götürmekle ehliyetliler yetişmemeye başladı. Ve bu hâl-i ma'at tenezzül şu asra kadar devam etti.

Elyevm İstanbul'da ve taşralarda teknil nush-i ulum etmiş nice erbâb-ı kemal vardır ki henüz rû'usamâlik olmayıp fakr ve zarurette inlerler. Ve bunca ulema ve kibarzadeler ve elifbâ bilmez cahiller vardır ki kimi kibar müderrisinden kimi eşrâf-ı kudâttan ve belki mevâli ve daha büyük rütbelerden müteayyiş ve müstefid olurlar. Mademki ilm-i mûcib refah ve şeref değildir. Niçin halk rağbet ve tahsilçün senelerce ihtiyar zahmet etsin bundan dolaydır ki iki yüz seneden beri bizde ulemayı şer' nedrette ve bundandır ki mehâkim-i şer'iyeye teessüf olunacak hâlette ve bir sebep de budur ki devletimiz dahi za'f ve tenezzüldedir.

Gelelim şu ulûm-ı âliyenin suret-i tahsiliyle semerâtına biz de bir çocuk beş altı yaşında mahalle mektebine verilir. Elifbâdan başlar. Birkaç aydan sonra o güne ebced çıkar ki ne olduğunu ne hoca efendi bilir ve ne kimse anlar (Eğer ebced bahsine merak olunursa Elifbâ şerhine müracaat olunsun) bundan sonra subhaneke tahiyat, salavat dua-yı kunut, amentü okutulur. Vakıa bunların namaz için lüzumu olmakla bir çocuğa cümleden evvel ta'lim-i lâzımeden ise de çocuğun buluşuyla namaza başlamasına daha sekiz dokuz sene müddet olduğu hâlde bunları ezberlemekle iştigâl eder. Hâlbuki bunlar Arabî olmakla meâl ve mefhumundan kat'a telezzüz etmez. Zira sinn-i sabâvet daima oyuncaktan ve henüz mertebe-i kemale gelmeyen kuvve-i idrakiyyenin hazz ve kabul edeceği şeylerden mahzûz olur. Ba'dehu *Kelâm-ı Kadîm*'e başlar. Onun hatmi için senelerce uğraşır ve hatm ise bi'd-def'ât tekerrür der. Eğer hafıza çalıştırılırsa birkaç sene de öyle geçer, nihayet çocuk hafız olur. Vakıa bu çocuk tarîk-i ilmiyye ve imâmet ve hitâbet gibi hidemât-ı şer'iyeye sevk edilecekse bu yol pek münasiptir. Lakin turûk-ı sâirede bulunduğu

hâlde az müddet içinde hıfz için verdiği emekler zâil ve hafız olmayanlar derecesine metenezzil olur.

Çocuk bu şeyleri mahalle mektebinde tahsil edinceye kadar on üç on dört yaşlarına gelip ol vakit akrabası ilm tahsiline sevk ederler. Ve eline bir sarf cümlesi verilerek cami derslerinden birine oturdular. Nasara yensuru'dan başlar, Binâ'ya çıkıp otuz beş bâbı sayar, Maksûd'da i'lâllere bulaşır, "Emâ-tereyn"nin tercüme-i hâli bitmek tükenmek bilmediğinden onda bütün bütün zihni dolaşır. Her ne ise ilm-i sarf öyle bir karanlıkla geçer. Avâmil'e çıkıp âmil, ma'mûl, i'râb gibi sarfda görmediği birtakım şeylere tesadüfle hayran kalır. Nihayet İzhâr ve Kâfiyede sarfdan maksûd kelimenin süver-i tasrifîyyesi ve nahvden murâd ibarenin sûret-i terkibiyyesi olduğunu güçle hisseder. Bundan sonra *İsâgoci* veya *İstiâre* risâlesine sarılır. Onda ise mâzi, muzâri', mübtedâ, haber gibi şeyler olmadığından kazaya ve netayic ve istirahat ve kinayat ile uğraşır. Nihayet Mutavvel önüne çıkar. Orada da bedî' ve beyân zihnini perişan eder. Eğer bu aralıkta ikinci derslerinde *Celbî* ve *Kudûrî* gibi fıkıhdan biraz şey okursa artık kimsenin abdest ve namazını beğenmeyecek bir gurura düşer ve arada ta'til derslerinden bir de Kadı-Mîr görüp cüz-i lâyetecezzâ ve heyûla bahsine dalarsa İbni Sina'yı kendine şâkird etmeye tenezzül etmez. Velhâsıl cevâmi'-i şerifenin birinde tertib olunan cemiyette izn alır, kendisi dahi rahle başına geçip gördüğü yolda neşr-i ulûm eder. Bunların içinde hakikaten ilm ve amel ile muttasıf bulunan zevat-ı maârif-simât burada bahsolunan takımdan müstesnadır.

Bu misillü zî ulemada bulunanlara *El-Cevâib* gibi bir Arabi gazete verilse lügate müracaatla iki saat mütalaa etmeyince meal istihrâc edemezler. İlm-i fıkıhdan bir mesele sorulsa cevaptan aciz kalıp "Bizim fıkıhla tevaggulumuz yoktur" derler. Akaid üzerine bir bahse girişilse eline siper-i taassüb alıp her sözde hasmı tekfir ile iskâta çabalarlar. *Kur'an-ı Kerim*'den bir ayetin manası sorulsa Kadı Beyzavî'ye müracaat yolunu gösterirler. Politikadan söz açılrsa dünyada İngiltere ve Amerika ve Japonya ve Fas gibi ekâlîm ve memâlik olduğunu hayretle istimâ' ederler. Ahabından birine Türkçe bir mektup yazmak iktizâ etse şuna buna yalvarırlar. Şimdi bu misüllülere "Hoca Efendi, Devlet-i Âliyye sizin ilm ve kemalinizi takdir ile zatınıza bir memuriyet teklif edecek, siz muhayyersiniz, Hangi işte sizin malumatınız müfid ise onu ihtiyar ediniz" denilse acaba ne cevap verirler? Kaymakam ve

mutasarrıf ve vali gibi umûr-ı mülkiyeden birini intihab etse, oralara lazım olan Türkçe yazmak, okumak devlet muahedâtını bilmek umûr-ı Maliyeden oldukça haberdar olmak ve hizmet ettiği devletin hâl ve mevkiine vakıf bulunmak ve bir meclisi muhakemede buldukça kavânin-i mevcude üzere fasl-ı davâ etmek ve düvel-i ecnebiyye memurlarıyla politikaya dair sohbeta girişmek gibi şeylerin hiç birisiyle iştilal etmemiştir. Hükümet-i şer'iyeye istese fenn-i fıkıh ile tevaggulu yoktur. Asker zabıtlığı ise hiç uyamaz. Nihayet yine cami-i şerifde bildiği yolda ders okutmaktan gayrı devlet ve ümmetin hayrına yarar bir iş bulamaz.

Ya bu zatların şunca seneler emek ve ömür sarf ettikleri böyle bir semere için midir? Bu ömre, bu emeklere yazık değil mi? Bu devlete, bu millete, bu mülke acınmaz mı?

Nazar-ı gıpta ile görülüyor ki sâir devletlerde usûl-i tahsiliyye böyle olmuyor. Bir çocuk mektebe girip elifbâyı söker sökmez hem yazı okumakta meleke bulmak ve hem de ileride göreceği ulûmun mukaddemâtına ilm-i icmâli hasıl etmek için mesela coğrafya ve hikmet-i tabî'yye ve tarih gibi ilimlerin kolay meselelerini dahi öğreniyorlar. Hatta uzak gitmeye ne hacet. İstanbul'da Ermeni ve Rum mekteplerindeki çocuklardan ikisi ile bizim mekteplerdeki çocuklardan ikisi hemsinn olarak meydan-ı imtihana çekilsin, o zaman fark zâhir olur. Onların içinde on yaşında çocuk az bulunur ki kendi lisanında yazı bilmesin ve gazete okumasın. Bizimkilerin içinde on beş yaşında çocuk pek nadir bulunur ki Türkçe iki satır bir tezkere yazabilsin veyahut *Takvim-i Vekâyi*'i okusun. Bundan daha kolay bir tecrübe var. Anadolu ve Rumeli'nin hangi şehrine gidilirse iş için kâtip aranılınsın, millet-i İslâmiye'nin yüzde ikisi yazı bilir çıkmaz, milel-i sâirenin yüzde yirmisi okuryazar bulunur. Bundan zâhir olur ki dünyaca lazım olan ulûmda hemşehrilerimiz bizden ileri gitmişler ve ticaret ve sanatı yani esbâb-ı refah ve serveti onlar almışlardır. Fransa ve İngiltere ve Almanya ve İtalya ve Amerika'da ticaretle meşgul ahali-yi sâkineden bir Müslüman görülmüyor. Lakin Ermeni ve Rum milletlerinden çoğuna tesadüf olunuyor. Ve bundan dolayıdır ki memâlik-i Şarkıye'den hangisine gidilse millet-i İslâmiye Mahallesi harâba yüz tutmuş ve milel-i sâire mahallatı kesb-i ma'muriyyet etmiş görülüyor.

Şimdi böyle kalıp batalım mı, yoksa her millet ne yolda ileri gidiyorsa biz de işimizi uydurup yürüelim mi? Bu ana kadar tuttuğumuz yol bizi şu bulunduğumuz mertebeye indirdi. Bundan böyle daha indireceğine başka delil ister mi?

—————: .. :—————

İstanbul'dan verdikleri haberlere göre fazilet-i ilmiyye ve kesret-i talebe ile ma'ruf iki müderris Ayasofya Camiinde fenn-i siyasetin bazı mübâhisine ta'lik-i efkâr ederken sevk-i kelâm iktizasınca birisi ıstılah ile ifade-i merama mecbur olarak erbâb-ı Hükümetin bazılarını “zaleme” tabir eder.

Meğer o civarda *Ve lâ tecessesû* fermanına muhalefetle nâmus-ı insaniyetini birkaç yüz kuruş maaşa değişen casuslardan biri bulunur. Herif “bu adamlar Hükümet aleyhine söz söylüyor” diye bağırmaya başlar. Avânesinden yanında birkaç kişi peyda olur. Hoca efendileri tutarlar. Medreselerine girmeye ruhsat vermeksizin zabtiyeye indirirler.

Malumdur ki devlet-i Osmaniye'nin en ziyade suret-i itlakde icra-yı Hükümet eden Padişahlarından biri ve belki birincisi Selim-i Evvel idi.

Çünkü bir taraftan Osmanlıların ulviyette hadd-i itidâli tecavüz etmiş. Ve bir taraftan da şîyyetin devlet-i Osmaniye ve onunla beraber millet-i Hanefiyyeyi mahvedecek surette galebesi cihetiyle vücudu insaniyete bâis-i iftihar olan öyle bir sâhibkırân mehâlik-i vakıanın ref'ini hükm-i vahidin nüfuz-ı kat'iyesine mevkufl görmüştür.

Bu yolda pederini hal' etti. Biraderlerini, biraderzadelerini, yârânını, canânını ağlayarak matemler ederek i'dâm eyledi.

Hâl böyle iken Şah İsmail-i Safevi'yi her taraftan aciz bırakmak için ilan ettiği ticaret-i İraniyye memnuiyetini birkaç kişi ihlal ettiler. Padişah onlara mücazât etmek istedi. Zamanında makam-ı Meşihât'e zînet veren Zenbilli merhum geldi. Atının dizginine sarıldı. Sen o adamlara ceza edersen zalim olursun. Allah zalimlere lanet eder dedi. Padişah ise hem o ticari cezadan halâs etti. Hem Müfti-i Âlîşanın kaderine riâyet-i kendine Rumeli ve Anadolu Kazaskerliklerini teklif eyledi. İlim ki hakikattir. Onun erbâbına böyle riayet olunur.

Şimdi ise güya devletimiz mütemeddin ve ahalimiz her olacak mübâhase-i ilmiye için iki bî-günâhı hapse indiriyorlar.

(Bebîn tefâvot-e râh ez koca-st tâ be-kocâ)¹³

Böyle şeyler teskin-i efkâr için yapılıyorsa ne büyük hatadır. Vaktiyle Fransızlar hâl-i mazlumiyyette iken hukuk-ı beşeriyeyi beyân eden hükemânın görmediği belalar kalmadı. Ve kitaplarının ekserisi siyaset meydanlarında ihrak edildi. Ama bu şiddetlerin neticesi dünyada misli görülmemiş bir dehşetli ihtilali mûcib oldu. Tevârih-i âlemden bî-haber isek bari Nâimâ'ya bakalım. Onda görürüz ki Sultan Murad-ı Râbi tütün içmemek için binlerce adam öldürdü. Yine ahalide tütün için öldürülmüş adamın başı ucundaki meşâleden çubuğunu yakan bulunurdu. İnsan böyledir lezâizinden geçmez. Memnuyyet hâlinde ise hürriyet-i tabîyyesi cihetiyle inhimâkı artar. Her adam hiç olmazsa his ve vicdanıyla olsun kendinin a'zâyı devletten olduğunu bilir. Onun için idarece beyân-ı re'y etmek ister. Hususiyle alim olur. Ve hakkını ilme'l-yakîn bilirse hiç susmak istemez. Bunlara şiddet göstermek hukukuna bir de mazlumiyyetten tahlis-i nefis arzusunu ilave eder.

Sultanahmed Meydanı'nda şecer ve kavak namını alan ma'hud çınarın bir kere sergüzeşti düşünülün.

Bir galeyân-ı umûmi değil erbâb-ı Hükümeti belki bütün bütün devleti mahvedeceği hatırdan çıkarılmasın. Allah için adaletle teskîn-i efkâra bakılsın. Herkese hakkı verilsin. Yoksa bu şiddetler bu hiddetler bize Rusya'nın ve Yunan'ın tedâbirinden bin kat muzırdır.

Hürriyet gazetesi çıktığı zaman Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin havâss-ı a'zâsından Reşâd Bey Efendi zîrine vaz'ı imza etmişti. Beynimizde olan hukuk-ı uhuvvet ve zaten kendinden gördüğüm bir muamele-i fütüvvet üzerine cemiyetimizin sâir a'zâsından ziyade gazetesine hizmet edecek mi? Üçüncü nüshasındaki mektubumda beyân etmiştim. Bundan böyle kendisinin Paris'te bulunmuş lazım

¹³ İran'ın ünlü şairi, Hafız-ı Şirâzi'nin 2 numaralı gazelinin birinci beytinin ikinci mısrası. "Gör(bak), yolun farkı nereden nereye kadardır." [A.N.]

gelmiş olduğundan ben bir vakit *Tasvir-i Efkar*'ın muharrirliğini ona havale ettiğim gibi o da şimdi *Hürriyet*'ce olan vazifesini bana terk eyledi.

Kemâl¹⁴

---

¹⁴ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

6 HÜRRİYET 1285

Numara: 6 14 Rebiülahir Sene: 1285 3 Ağustos 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaen aleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

(DEVLET-İ ÂLİYYE'YE BÂİS-İ TENEZZÜL OLAN MAÂRİFİN ESÂB-İ TEDENNİSİ)

Geçen numarada Devlet-i Âliyye'nin tenezzülü esbâbından başlıcası maârifin tedennisi maddesi olduğunu beyân etmiştik. Bu bahste dahi illet aranmak lazım geleceğinden tarih-i devletin külliyyât-ı vukuatı üzerine atf-ı nazar-ı dikkat edelim. Her asrda ve her devlette maârifin ilerilemesi ve geri kalması Hükümetin rağbet ve muâveneti nisbetinde olagelmıştır. Cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Han bizzat envâ-ı fûnun ve maârifle mütehalli olduğu gibi oğlu Sultan Bayezid-ı Sâni ve onun oğlu Sultan Selim-i Evvel ve onun oğlu Sultan Süleyman bilcümle ilm ve maârifetle müşârün bi'l-benân idiler ve bu dört Padişahın saltanatları yekdiğerini takip edip birinin asrında nâkıs kalan tedbiri halefi ikmal ve itmam etti ve bu vechle bu dört Padişahın asrı ki yüz yirmi sene kadar zamandır güya mükemmelü'l hasâ'il bir Padişah-ı maârifpenahın müddet-i saltanatı misillû mütemadiyen ulûmun neşr ve tevsî'ine mahsus oldu. Zira bu Padişahların her biri İran ve Horasan ve Mısır vesâir ekâlim ve büldândan şöhretini işittikleri ashâb-ı fazl ve ulûmu envâ-ı mevâid ve taltifat ile celb ettiler. Her bir te'lif için rütbelere, terakkiler, ihsanlar, taltifler ile yekdiğerine istirkâb ettirecek yolda tefâzüllerine gayret verdiler ve tahsil-i ulûmu teshil için medreseler ve imâretler ve vakıflar ve turûk-ı kaza ve iftâ tesis eylediler. Bir adam oğlunun masrafından kurtulmak isterse, hemen mahalle mektebinden alıp bir medreseye verirdi. Çocuk medresede bâd-ı hevâ yatar, akşam sabah fodolasını ve çorbasını imareten ve kapamasıyla zeytinyağını vakıf odasından alır ve kayd-ı maişet zihnini teşviş etmezdi. Tekmîl-i ulûm ettik de tarik-i tedrise sülûk ederse

merâtib-i ilmiyye pîşgâhında güşâde ve tarik-i kaza ve fetevâya sâlik olmak isterse bu dahi âmâde idi. Zira ol vakitler şimdiki yolda ticaret mahkemeleri, kaza meclisleri, a'yân konakları, ecnebi konsoloshâneleri, Patrikhâneler gibi her köşede bir mahkeme ve her mahkemede kanun olmayıp Sırp, Memleketeyn gibi cümle ahalisi Gayrimüslim olan bazı müstesna memâlikten mâadâ her belde ve her şehir ve her köyde deâvînin merci'î mahkeme-i şer'îye idi. Ve bu kadar mahkemeye lazım olan kadı ve nâib ve katip ve bu kadar memlekete iktizâ eden müfti ve müsevvid bilcümle tarîk-i tahsilden yetiştiği gibi ticaret ve sanat erbabı için ilim birinci lazıme olduğundan ve vilayet ve vüzerât ve beylerbeyliği ve sancakbeyliği gibi menâsıb dahi ya ilim ve hünerde mümtaz-ı akran veyahut şecâat ve besâlette sahib-i nâm ve şân olanlara mahsus bulunduğundan bir adamın Devlet-i Âliyye'de kesb-i feyz ve rif'at ve tahsil-i destemaye maişet eylemesi bayağı ilim tahsiline mevkuf idi. Bu asırda devlet-i Osmaniye'nin cümle-i şugl ve himmeti, haricde sügûr-ı memâlik-i İslâmiye'yi ve dâhilde hudud-ı ilm ve marifeti tevsî'e münhasır olduğundan Basra'dan Macaristan'a ve Tunus'tan Tataristan'a varıncaya kadar dâire-i memâlik-i Osmaniye ka'ka'a-i silah-ı feth ve zafer ve gulgule-i mübahasât-ı ilm ve hünerle tanîn endâz-ı kubbe-i âfâk idi. Asr-ı mezkûrde şu dört Padişah-ı zîşânın çiredesti-yi himem ve ikdâmâtıyla meydân-ı zuhura gelip bu ana kadar inkılâbât-ı dühûr ve adem-i takayyüd-i evliya-yı umûr ile mahv ve münderis olanlardan mâadâ hâlâ gözönünde duran cevâmi' ve mesâcid ve medâris ve imarat ve tekâyâ ve zevâyâ ve bunlara merbut olan evkaf ile Sultan Süleyman'ın vefatından bugüne gelince kadar üç yüz yılda yirmi yirmi üç Padişahın bıraktıkları âsâr-ı hayriyye nisbet olursa şu yüz yirmi yılda şîrâzebend-i telif olan kütüb-i ilmiyenin harîklerde ve harîklerin küçük kardeşi bulunan hâfız-ı kütübler ellerinde telef olanlarından mâadâsıyla bir, iki, üç yüz yılda yapılan müellifât kıyas edilse ikinci takım evvelkinin nısfına çıkamaz. Vakıa selâtin-i ahîrede dahi Sultan Selim-i Sâni, Sultan Ahmed-i Evvel ve Sultan Murad-ı Râbi ve Sultan Osman ve Sultan Ahmed-i Sâlis ve Sultan Selim-i Sâlis gibi ulûm ve maâriife râğıb Padişahlar geldi ise de bunların ekser rağbetleri cânib-i eşâra mail olmakla zamanlarında fenn-i nazm pek çok ileriledi. Ve hususiyle Ahmed-i Sâlis ile Selim-i Sâlis'in şuarâyla beraber fenn-i musîkiye dahi itibarları olduğundan evvel fennin ihyasına sebep müstakil oldular. Ancak nazm ve eş'ar ve fenn-i musîkâr, doğrudan doğruya devlet ve milletin menâfi'-i asliyesine hizmet eden

ilimlerden olmadıklarından onlarca kat'an faidesi olmadı. Ve rükn-i devlet-i İslâmiye olan ilm-i fıkıh ve tefsir ve hadis ve kelam gibi ulûm-ı âliyye bin tarihlerinden sonra tedricle nazar-ı itibardan sâkıt oldu.

Bunun dahi asıl sebebi aranıldıkda şehzadegânın terbiyesi maddesi zâhire çıkar. Çünkü bin tarihinden sonra erikenişin saltanat olan mülûk-ı Osmaniye'nin terbiyesi mülûk-ı sâlifeye benzemeyip kafes içinde ve baltacı ve harem ağaları ellerinde büyümek kaidesi esas hareket ittihâz olunmayla bu terbiye ile büyüyen şehzade taht-ı saltanata geçtikde ilim ve hüner nedir ve ne makule ilim ve hüner mülk ve millete nâfidir ve onların ilerilemesi için ne esbâb ve vesâite teşebbüs iktizâ eder ve bu ilimlerin ashâbı kimlerdir? Bu dakâyıkı ecdad-ı izâmı kadar düşünmek tekellüfüne rağbet etmediklerinden Sultan Süleyman merhumun mücerred-i erbâb-ı istihkâkın turuk maişetini tenvî' ve bu zemin ile ulum ve maârifî tevsi' maksadı üzerine bunca zahmetlerle tesis ettiği tarîk-i tertibi az zamân içinde bozulup rü'ûs ve medâris-i kübrâ ve ulema müntesiblerine me'kel ve erbâb-ı ilmin şevk-i tefâzulu yeis ve fütura mübeddel oldu. Asrımızda yazı okumak bilmeyen vali ve mutasarrıf ve hakim ve müftüler bu zamanın mahsulü değil, ikiyüz, üçyüz sene evvel başlayıp gelen usûl-i muzırna netâyicindedir. Vakıa bir talebe on beş yirmi yıl nefsinin tahsile hasr edip kuyruklu yıldız gibi on onbeş senede bir görünen rü'ûs imtihanını bekler dururken filan zatın bir mahdumu dünyaya gelerek rü'ûs-ı Hümâyûn beşiğinin başına asılır ve kendinin şâkirdi hükmünde bile olmayan cahil ve rezil makuleleri intisâb kuvvetiyle rütbelere ve mansıblara alır ve kendisi fakr ve mezellet ve hizlan içinde kalırsa artık malumatını tevsi'e himmet eder mi? Ve böylelikle ilim ileriler mi? Ve cehl ve belâhet ashâbı iş başlarında oldukça devlet ve milletin hali bundan iyi olur mu?

Bundan anlaşılır ki Devlet-i Âliyye'nin tenezzülüne bâ'is olan revâc-ı cehalet şehzadegân-ı izâmın usûl-i terbiyeleri bozulduğu tarihten bidâ etmiştir. Bir adamın hilkat-i zâtiyyesinde ne kadar zekâ ve fetanet olursa olsun mademki nice bin senelerden beri tecârib-i a'sâr ve telâhuk-ı efkâr ile tedvin edilen ulûmdan behresi olmıya. Elbette temyiz-i umûr-ı mühimmede ekseriya hatadan sâlim olamaz. Devlet umuru ise âdî bir şahsın zatına müteallik işlere benzemeyip devletçe zuhura gelen hatanın zararı umûma dokunduğundan mesela Padişahların bir kötü adamı mevki-i

iktidara getirmesiyle bir koca mülkün yıkılması mümkündür. Tarihlerde bunun emsal-i âdidesi görülür. Menkuldür ki Harun er-Reşid bir gün şikâr kasdıyla Bağdat'tan iki üç günlük uzak bir dağda bir koca karıya rast gelir. Koca karı parelenmiş bir inek lâşesi başında ağlayıp lâyenkati Harun'a beddua eder. Harun şekl-i tebdil ile tenhaca avretin yanına gelip bedduasını işittikçe müteessir olarak, “Be hey hatun. Sen deli misin? Harun buraya üç günlük olan Bağdat'ta sarayında otururken senin bu dağın başında ineğini kurt yemekle ne suçu olur ki böyle beddua edersin? der. Hatun cevabında “hayır kazıyye öyle değildir. Harun, âkil ve âlim bir Padişah olaydı âkil ve müdebbir vezir ihtiyar ederdi. Ve öyle bir vezir bizim memleketin Valiliğine ehl-i insâf ve dirayet bir adamı gönderirdi. Ve öyle bir Vali bizim köye fukara hakkında hayr düşünür bir şahsı muhtar nasb ederdi. Ve öyle muhtar köyün ineklerini güden çobanda tekâsül hissederse değiştirip fukaranın malını sıyânet eyler bir adamı çoban tutardı. Ve öyle bir çoban kendine tevdi olunan inekleri ve sürüleri kurttan muhafaza edecek a'lâ köpekler beslerdi. Ve öyle köpekler olaydı kurt bu cesareti etmezdi. İşte iş böyle olmadığıçün bizim inek gitti, benim medâr-ı ta'ayyüşüm bitti” deyip tekrar beddua ve feryada başlar. Harun munsif olmakla hatunun nasihatini gûş-i hûş ile dinleyip bir miktar altın ile hatırını tatyîb ettikten sonra tahtgâhına avdet ve ilâ-âhirü'l ömr acûzenin ta'rizinden halâs olmak esbâbını istihsâle bezl-i himmet eder.

İstanbul Muhbirlerimizin Birinden Vârid Olan Mektup

Fî 9 Rebiülahir

Hürriyet'i aldık. Tebrike tavsife hacet göremem. Şimdi burada en ehemmiyetli havadis Bulgaristan'dır. Oradan pek korkuluyor. Midhat Paşa'nın oradan ayrılması bir büyük mûsibet sayılıyor. Şu zât Tuna'daki tahrikât-ı ecnebiyeye pek güzel mukabele ediyordu. Dirigâ ki İstanbul'da bazı sokak başlarına dikilen mezar taşları gibi sırf iğfâl için bir meclis yaptılar. Midhat Paşa'yı onun riyasetine getirmek için Bulgaristan'ı öyle bir sahib-i tedbirden mahrum ettiler. Orada da bir ihtilal çıkarsa yine birkaç milyon kese gidecek. Yine Şark Meselesi alevlenecek yine

vatan muhatara-i izmihlale düşecek eyvah eyvah. Hâlâ Babîâlî'ye intibah gelmedi. Hâlâ usûl-i meşveret kabul olunup da şu beliyelerin önü alınmadı.

Gazete ile başıma bir vakıa geldi. Onu da yazayım isterseniz. *Hürriyet*'e derc ederseniz dün gece bir mahale gitmişim. Herkes *Hürriyet*'in vürûdundan bahsediyordu. Biz Yeni Osmanlıların mimlilerinden olduğumuzdan gazete elbette sizde vardır diye istediler. Ben de iki nüsha çıkardım meydana attım. Mukaddimesinde devletin ve vatanın evvelki azamet ve ikbaline dair olan mebâhisi okudular. İhtiyarlarının gözüne yaş geldi. Gençlerinin başına kan sıçradı. Kimi ta'rize kimi çâre-cûluğa kimi halimize sebep olanlar hakkında inkisâra kimi husûl-ı salâh için duaya başladı. Nihayet içlerinden bir zat bana tevcih-i hitap ederek "Bu Yeni Osmanlıların zoru nedir" mukaddimesiyle suale kıyam eyledi. Ben de "usûl-i meşveret" isterler dedim. "Güzel, ben şimdi fikirlerinin muhakemesine kalkışmam. Lakin şu kadar derim ki böyle Avrupa'ya giderek sırf devlete muâriz çıkarmaya ve o suretle Rusya'ya hem-zebân görünmeye ne lüzum vardı. Mülâhazalarını burada iken hayr-hâh-âne ihtar etseler ve husûlüne hekîmâne çalışsalar olmazmıydı" sözleriyle iskât etmek istedi. Ben cevabında "Evet vaktiyle öyle ihtarât vuku' buldu. Hatta aleniyyete bile çıktı. Kimse dinlemedi. Değil Yeni Osmanlılar Fransa İmparatoru bile iki üç kere bu yolda ihtarlar etmişken kulak asılmadı. Onun için çaresiz muâriz makamına kıyam-ı iktizâ etti. Mülâhazât-ı vakıanın kabulü bir tarafa dursun yalnız irâdına vatanda müsaade olaydı. Kim ihtiyar-ı gurbet ederdi. Rusya ile hemzebânlıktan bahse ise ne hak olabilir. Mesela bir insan hastalanır illet-i iştihâsını keser. Canı yemek istemez. Sonra hekim gelir. O da perhiz tavsiye eder. Bu hâlde hastalık yemeğe mâni'. Hâlbuki hekim de mâni' oluyor. Hekim hastalıkla müttefikdir denilebilir mi? Öyle deyip de tabibin kavline muhalif hareket olunursa kim zarar görür. Siz bilmez misiniz ki ümmet içinde ihtilaf-ı rahmettir. Terakki o sayede zuhur eder. İdarenin muvazene-i itidâli onunla hâsıl olur" yollu mukabele edelim. Muârizım sükût eyledi.

Sonradan halini tahkik ettim. Vükelâ müntesiblerinden imiş. Zaten gözüme almış olduğum zindanlara nefylere hazırlandım. Çünkü Zabtiye Müşîri Paşa Hazretleri Girit ve Selanik Valilikleri'nde iken devleti batırmak isteyen Yunan

palikaryalarına nasıl muamele ettiyse şimdi devleti ihya etmek isteyen Yeni Osmanlılar a'zâsına dahi öyle muameleye çalışıyor.

Fakat o zat erbâb-ı nâmustan imiş hiç kimseye bir şey söylemediğinden başka bu sabah bendehanenize gelerek idare-i hâzıradan istikrâhını ve Yeni Osmanlılara iltihakını beyân eyledi.

MÜLÂHAZA

Muhbirlerimizin beyân ettiği ihtâr, Fransa İmparatoru tarafından defaatle tekrar olunmuştur. Birincisi galiba Vali Paşa'nın ikinci defaki Paris Sefâreti'nde idi. Nitekim İstanbul'da basılan *Courrier d'Orient* gazetesi vaktiyle bu meseleden uzun uzun bahsetmiştir. İkincisi Girit Meselesi münasebetiyle vuku' buldu. Bundan başka usûl-i meşveretin kabulünü İngiltere Sefîri esbak ser-hüneri bulur dahi tavsiye eder dururdu. Islahat tavsiyesinin ise hiçbir vakit ardı arası kesildiği yoktur. Hatta Fransa Hâriciye Nâzırı'nın bu defa Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'te irâd ettiği nutkun bir fikrasından anlaşıldığına göre Fransa tarafından şimdi yine bu vesâyâ daha şiddetle tekrar olunmuştur. Meclis-i Şûrâ-yı Devlet yapıldığı zaman Fransa teşekkürler tahsinler etti. Şimdi yeniden ne istiyor denilmesin. Meclis-i Şûrâ-yı Devlet Fransa'ya takliden yapılarak bunda Babîâli tarafından İmparator'a bir riâyet-i mahsusa gösterildi. Bir de bu suretle Devlet-i Âliyye mülkünde Fransa'nın nüfuzu tezâyüd etti. Ona mukâbil İmparator'un gösterdiği muamele hatırnevâzlık ve taraftarperverlik âsârından idi. Yoksa Fransa pekâlâ bilir ki evvela Meclis-i Şûrâ-yı Devlet bir devletin ıslahına kâfi olamaz. Çünkü vazifesi kudret-i teşrî'a hizmetten ibarettir. Bizde hâlâ usûl-i meşveret yok. Binâenaleyh kudret-i teşrî' müşevveş-i saniyen böyle bir meclisin ifâ-yı vazifeye iktidarı fenn-i siyasetce pek büyük malumatlara tevakkuf eder. Hâlbuki devlet onun a'zâsında hiç istihkak aramadı. Hakikat-i murad bir muntazam kanun yapmak için meclis teşkil etmek olaydı. Ona Hayreddin Paşa Rehavî kutbî gibi ve onlara mütekârib a'zam-ı erbâb-ı marifet celb olunurdu. Yoksa Eleşkirtli Mehmed Paşalar, Haim Efendiler kanun yapamaz.

İşte Fransa Devleti nezaket zamanları geçip de mülâhaza-i hakikat vakitleri geldikçe göz boyamak için yapılan meclislere bakmaz. Gerçekten ıslahat ister.

İngiltere’de böyledir. Çünkü menfaatleri Devlet-i Âliyye’nin menfaatiyle müşterektir. Muhafazamız için kan döktüler. Para sarf ettiler. Ama bu iştirâk-ı menfaat bizi daima muhafaza eder durur mu, mümkün değil. Tenezzülât-ı Dâhiliye bir müddet daha böyle giderse bir hale gelecektir ki babamız, karındaşımız vikayemize muktedir olamayacaktır. Kendimiz rahatca envâ’-ı sefâhatle imrâr-ı vakt edip de bekâmızı himaye-i ecânibden beklemek vaktiyle ricâlden birinin “Cezayir’e kimse dokunamaz. Orada medfûn olan Ali Baba onu himaye eder” demesine benzer.

Ecânibe tasrif-i emlâk hukukunun it’âsına ve bu münasebetle muâhedenin taaddîline Fransa Elçisi’nin muvâfakatı hata olduğuna dair Avrupa’da bir risâle neşr olundu. Bu muvâfakat devletin ve şarkda bulunan Fransızların rızasına mugayir ve hele Şark ahalisine bütün bütün muzır olduğu zikr olunan risâlede delâil-i kaviye ile isbat edilmiştir. Bu risâle Avrupa’da pek şiddetli tesirler hâsıl etti. (Sefir-i mûmâileyhin tebdili me’mûl olduğu alınan mektuplardan anlaşılıyor.)

Bir eser ki hüsn-i niyyetle meydana gelir. Velev nakısalı bile olsa erbâb-ı mürüvvetin nazar-ı iltifatına makrûn olur. İşte bu kâbildendir ki gazetemizin birinci nüshası vatana vasıl olur olmaz on beş kadar tebriknâme aldık. Bunlarda isti’mal olunan lisan-ı muhâlasat ve hakkımızda izhâr edilen hüsn-i zan ve emniyet-i hakikate-i fevka’l gaye mucib-i mesâr oldu. *Hürriyet*’in şimdiki hacmi bunlara ayrı ayrı cevab-ı teşekkür yazmaya müsait olmadığından mahmidet-i hâlisânemizin bu vechle muhtasira arz ve beyânıyla beraber muharrerat ve idarede vaad edilen havadise destres oldukça biliftihâr ilan edeceğimizi ihtar ederiz.

Bir de teba’a-i Gayrimüslime’den dahi altı zât, gazetemizi tebrik ediyor. Malumdur ki Osmanlı halkından her ferdin selameti vatanın kudret ve ittihâdine ve vatanın kudret ve ittihadı ise her cinc ve mezhepte bulunan halkın imtizac-ı menâfi’ine tevakkuf eder. Bu hâlde mezheb-i sâire ukalasının dahi ihyâ-yı vatan maksadında Yeni Osmanlılarla müşterek bulunmuş muvaffakiyet-i âtiye için bir diğer fâl-i hayr addolunsa sezâdır.

Kemâl¹⁵

---

¹⁵ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

7 HÜRRİYET 1285

Numara: 7 21 Rebiülahir Sene: 1285 10 Ağustos 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaen aleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

Osmanlılar vaktiyle ikbal ve saadetin aksâsına varmış bir ümmet iken bugünkü günde ittisâ'-ı memleket ve kesret-i kabiliyet ve mevki'ce kemâl-ı ehemmiyetleriyle beraber muhatara-i izmihlâlde bulunmaları ne garip haldir. Bâhusus ki bunun en büyük bir sebebi kılllet-i mâldir.

Buna zaruriyyat-ı umûrdandır denilmek istenilirse kim kâil olur? Dünyada servet üç menbâ'dan hâsıl olur:

Birincisi ziraat ve ona müteferri olan sâir-i atâyâ-yı tabiattir.

Vatanımız öyle bir mevki-i müstesnadır ki üç kıtanın en mühim olan nokta-i itidâllerini tutmuştur. Vaktiyle âlemin kilârı hükmünde idi. Hâlâ birçok memleketlerin bâğzârı makamındadır. Zemini kazılsa her köşesinden servet defineleri açılır, toprağına tuhm atılsa her tarlasından bereket gencîneleri saçılır. Hayfâ ki toprağımız dünyanın en mu'tena en giranbehâ¹⁶ mahsulâtını yetiştirmeye müstaid iken biz bugün yiyecek ekmeğe muhtacız. Vaktiyle vakîâ Avrupa'nın şimdiki hali gibi hâkimizde medfûn olan cevâhir-i kabiliyetin kâffesinden istifade edemedik. Fakat yine mülkümüzdeki erbâb-ı zirâat refah ile geçinir ve servet-i umûmiyye hiç olmazsa bir hal-i vukûfda dururdu. Vaktâ ki idâre-i hâzıra başladı, bir taraftan sene be sene vergiler tezyîd olunarak az zaman içinde ahâli gerek ma'îşet ve gerek tekâlifini sermayesinden tesviyeye mecbur olacak bir hale getirildi. Bir taraftan askerlik yalnız altı yedi eyaletin İslâm'ına hasr olunduğundan ve hâlbuki devlet usûl-

¹⁶ Kelimenin aslında (کرانیا) "h" harfi bulunmasa da cümledeki anlam bütünlüğüne bakılarak kelime tesbit edilmiştir.

i meşvereti kabul ile halkı ittihâd-ı vatandaşıye celb edemediği cihetle memlekette isyanlar şakâvetler eksik olmadığından her sene silahaltında birbiri üzerine lâakalı on beş yirmi bin evlâd-ı vatan telef oldu. Askere bakılamamaktan hâsıl olan zâyîât dahi buna munzamm oldu. Redif-i cum'anın hiç ardı arası kesilmedi. O da bunca telefât ve bunca ızâa-i evkâtı müceb oldu. Nihayet bayağı birçok sancaklarda zirâat edecek adam kalmadı. Birçok memleketler dilenci mahallesi hükmüne girdi. Bir taraftan memurların zulmü verginin müsâvâtsizliği mu'ahharen ittihâz olunan tahsil usûllerinin teşvîş-i tâmmı cihetiyle ahâlinin tekâlîf kadar zâyî'âtı bunların cümlesine i'ânelerin ve hizmet-i müftehîre namıyla cebren icrâ ettirilen teberru'ların inzimâmı servet-i umûmiyyeyi bitirdi. Yol, tütün, tuz nizâmâtı kimsede kudret bırakmadı. Bâhusus tuz nizamının netâyic-i fâsidesinden olan hastalık hayvanatı tüketti. Şimdi hâlbir dereceye geldi ki hikâyelerde bir yılan naklederler. Güya kendi a'zâsını yiyerek beslenirmiş, birkaç gün içinde yese telef olacak yemese yine telef olacak bir hale varmış. Hükümet tıpkı ona benzedi. Tekâlîfini tamamen tahsil etse ahâlinin çiftini, çubuğunu yorganını, döşegini almaya, evladını sattırmaya mecburiyet geleceğünün bir iki yılda vâridât menbâ'ları bütün bütün kapanır, tahsil etmese şimdiki usûl ile idare mümkün olmadığıçün devlet batar. Erbâb-ı zirâaat ise tekâlîfden vakit bulamıyor ki refahına bakabilsin.

İkincisi sanattır. Sanat ise mahsul-i fetânettir. Hâlböyle iken yazık değil midir? Osmanlılar gibi zekâvet-i fevkalâde ile muttasıf bir ümmet giyecek esvâbına varıncaya kadar hâricden celb etmeye mecbur olsun. Bir dereceye geldik ki Avrupa ulemâsından bazıları Osmanlıların sanat kabiliyetinden mahrum olduğuna zâhib oluyorlar.

Ne sû-i zehâb. Biz vakıa marifet ve sanayide Romalılar ve Araplar kadar âsâr bırakmadık. Fakat onlar gibi değil birkaç asırlar belki birkaç sene bile asayışte kalmadık. Zaman-ı Süleymâni'ye kadar vaktimiz te'sis-i devlet ve tevsi'-i memleket dâ'iyyesiyle geçti. Ondan Mahmud-ı Sâni ahdine dek müdâfaa-i ecânib ve ihtilâlât-ı dâhiliye halka göz açtırmadı. Beş altı yüz seneler bütün memleket bir leşkerghâh halinde idi. Bidâyet-i Tanzimat'tan beri ise Boğaziçi'ndeki sular gibi bâlâda bulunan memurlar bir tarafa ve zîrde kalan halk diğer tarafa meyelân ederek arada bir tenâfür, bir keşâkeş peyda oldu. Hükümet daima zulm etti, ahali daima ye's gösterdi.

Hükümet kimseyi bir şeye teşvik etmedi. Hiç kimse de kendine bir şeye teşebbüs eylemedi.

Bununla beraber biz zirâatte olduğu gibi sanatta dahi vaktiyle kendi yağımızla kavrulurduk. Hemen her ihtiyacımızı ifâ edecek destgâhlarımız vardı. Yirmi otuz senede onların hemen cümlesi mahvoldu. Bunun sebebi de hiç şüphe yok ki ma'hûd muahedât ile Avrupalılara verilen hürriyet-i ticarettir.

Fenn-i servet müelliflerinin kâffesi “Bırak geçsin, bırak yapsın” mislini ki mana-yı lâzimesi ticaret ve sanatın hürriyet-i mutlakası demektir, şîâr-ı ittihaz eylediler. Vakıa her ne işte olursa olsun menfaat hürriyettedir. Çünkü muktezâ-yı tabiat hürriyettir. Lakin bazı arızalarla bu hürriyet-i ticaret, Osmanlılar için ayn-ı mazarrat oldu.

“Tesiri bizde zıddına düştü devaların”

Müddeamızı biraz teşrih edelim. Devlet hürriyet-i ticâreti öyle bir zamanda ilan etti ki mülkümüzde sanat ve marifet tamamıyla inkirâz halinde idi.

O yolda hâ'iz-i kemâl olan Avrupa halkı vatanımıza yığıldı. Ma'mulâtın nefaseti ve bahâca ehveniyeti cihetiyle mülkümüzde yapılan şeyleri itibardan düşürdü. Destgâhlar kapandı. Erbâb-ı sanat harap oldu. O esnada devlet herkesi haline bıraksa ve biraz da ma'arifin terakkisine hizmet etseydi aaleb-i ihtimaldir ki halkın kabiliyeti tabiatın sevkiyle birleşerek sanatla me'luf olanlar Avrupa'ya rekabet edecek yolda mamulât hâsıl edebilirlerdi. Ve bir taraftan sanat için lazım olan mahsulât-ı zirâati vatanın feyz ve bereketi cihetiyle hâricden getirmeye mecbur olmadıkları gibi bir taraftan dahi mevkiin tabâyi' ve temâyülatına vakıf olduklarından belki Avrupa'ya galebe bile ederlerdi.

Nitekim Fransa Devleti İngiltere ile hürriyet-i ticaret üzerine bir muâhede yaptı. İbtidâ Fransa'nın şimâl tarafında bulunan ma'mulât-ı kotoniyye fabrikalarının hemen cümlesi kapandı. Ancak az müddet sonra erbâb-ı sanat kâffe-i iktidarlarını sarf ederek İngilizlere rekabet ettiler ve kazandılar. Bizim devlet ise öyle yapmadı. Sayısız memuriyetler açtı. Kim geldiyse hizmet-i Hükümete kabul etti. İstihkak aranmayınca dünyada memuriyetten kolay bir şey olmadığından umûmen halk öyle

sülük etti. Nihayet büyük şehirlerimizin hemen cümlesi devlet hizmetine istihkâsız istihkâsız adamlar yetiştirir birer cehl ve betâlet mektebi hükmüne girdi. Hükümetin zulm ve igtisabatı dahi bu belalara ilave oldu. Bu suretle servet-i umûmiyye bir kat daha tedenni etti.

Üçüncüsü ticarettir ki onda mevki'in dahli her şeyden ziyadedir. Bizim mevkimiz âlemin en büyük çâr-sû-yı serveti olmak kabiliyetini hâiz değil midir? Hangi memleket vardır ki vatanımız gibi birkaç kıta ve birkaç denizin mültekâsını zabt etmiş olsun. Âlem-i medeniyette hangi devlet görülür ki elinde bizim kadar sahil bulunsun. Hâlböyle iken şimdi ticarete Yunan'dan İran'dan bile aşağıyız. Böyle mi olmalıydık? İstanbul'da bir muntazam Hükümet olsaydı ve ahalisinin terakki-i saadetine sa'y etseydi mesela bizim bir iskelemizden bir iskelemize halkı ecnebi vapurlar mı taşırdı? Basralar, Bağdatlar elimizde iken Hind ve Çin ticareti düvel-i Garbiyye'ye mi kalırdı? –Helümme cerra- Dünyanın tâ aksâ-yı Şark'ında bulunanlar müntehâ-yı Garb'ından istihsal-i servete çalıştığı bir zamanda bizim ticaret-i hâriciyeden bir pâre istifade edemediğimiz şöyle dursun ricaret-i dâhiliyeyi dahi yirmi senedir bütün bütün ellere kapırdık. Buna da sebep ma'hud muâhededir.

Mesâ'il-i bedihiyedendir ki bir memlekette imtiyazlı bir fırka oldukça imtiyazsız fırkalar onunla rekabet edemez. Nitekim hiçbir vakit zâid nâkıs la müsâvi olamaz.

Zikr olunan muâhede ile ticaret-i dâhiliyeye ruhsat bulan Avrupalılar ise sermaye ve ma'lumatlarının kesretinden sarf-ı nazar sefâretlerin himayesi cihetiyle mazlumiyetten masun ve belki tecavüze muktedir olduklarından ticaret-i dâhiliyeyi bütün bütün zabt ettiler. Esnafılık denilen ticaret-i hafifeyi ma'âşların tedâhülü cihetiyle ahz ve i'tâ'nın durgunluğu batırdı. Kâffe-i a'zâsı ticaretle ömrünü geçirmiş bunca hanedanın bugün vârisleri aranılrsa kâtiplikte ya didebânlıkta yahut onlar gibi bir hizmette bulunur. Hâlâ bir taraftan bunca dükkânlar kapanmakta ve ashâbı ma'îşetini hazineden aramaktadır. Şurasını dahi ihtâr ederiz ki murâdımız o ticâret muâhedesini yapılmayıp da Osmanlılar zindana atılmış gibi âlemle ihtilâttan beri kalsaydı demek değildir. Muâhededen pek büyük faideler hâsıl etmek kâbil iken sû-i tedbir ile menfaati mazarrata tahvil olunduğunu beyân etmektir.

Sûret-1 mahsûsada dikkate şayan olan maddelerden biri de şudur ki Devlet-i Âliyye mülkünde servetin şu üç menba'ı bütün bütün kapanmak derecesine geldiği sırada zaten mevcut olan sermayeyi de hazine batırdı. Tekâlifin ağırlığından dolayı herkes geceleri aç yatacak dereceye gelmişken yine bugün devletin sekiz milyon keseden ziyade duyûn-ı hâriciyesi ve sekiz milyon keselik de eshâm-ı umûmiyesi ve hesaba gelmez müteferrik borçları var.

Bunun en başlı sebepleri ise muhârebât ve isrâfât ve mektûmâttır. Evvela muhârebâta bakalım. Vakıa Rusya ile olan kavgamız umûr-ı zaruriyedendir ve hazineyi hayli ızrâr eyledi. Fakat ona karışan isrâflar, sirkatler bir tarafa dursun halkın ettiği îanelerden fazla olan masraf duyûn-ı mevcûdenin yekûnu içinde pek cüz'î kalır. Eğer hazine bir kaide-i tasarruf tahtında bulunsaydı belki onu da şimdiye kadar tesviye ederdi.

Müteâkiben Karadağ gâilesi zuhur etti. O da insansa pek çok telefâtı ve hazineye pek büyük masrafları mûcib oldu. Fakat devlet tâ meselenin bidâyetinde politikasını muntazam tutarak, isyan zuhur eder etmez def'ine teşebbüs etseydi o mazarratların birini çekmeye mecbur olmazdı. Hâlbuki taraf-ı Padişahîden suret-i kâtı'ada ısrar vuku buluncaya kadar rehavet gösterildi. Sonra o ısrar üzerine birkaç ayda şerrleri def' edildi. Bu rehavet, mücerred Avrupaca bir memdûhiyet kazanmak içindi. Yoksa Karadağ'ı vurmak da politikaca bir mahzur olaydı bi't tabi' hîn-i te'dîbde de zuhûr ederdi.

İşte bundan anlaşıldı ki bu kadar kanları, bu kadar paraları menfaat-i şahsiyeye müte'allik bir ihtiyât için israf etmişiz.

Onu müteakib Suriye Meselesi tahaddüs etti. Pâris Muâhedeşi yapıldığı zaman Reşid Paşa merhum onun aleyhine Mabeyn-i Hümâyûn'a takdim ettiği meşhur layihasında Suriye taraflarının İmtiyaz Fermanından dolayı ihtilale düşmesi melhuz olduğunu yazmıştı. Oralar zaten devlete ısınamamıştır. Hatta Şam'da Selim Paşa'yı pârelediler. Sonra birçok müddet Mısır'ın taht-ı istilasında bulundu. Hükümet-i Osmaniye'den daha âdil bir Hükümet gördü. Araplar müsellemler olan zekâvet-i fevkaladeleri cihetiyle sâir halkımızdan evvel Avrupa ile ihtilâl ettiler, alemleri anladılar, Hükümete olan sû-i zânları bir kat daha tezâyüd etti. Daha

Osmanlılar Hükümetin tarz-ı cedid idaresi hakkında ittihâz olunacak tedâbir için hayret-i mutlakada iken bir küçük bahane ile Halep fesâdı zuhur etmişti. Kudüs münasebetiyle Avrupalılar bilâd-ı Suriye Hristiyanlarını tahrikten bir vakit hâli olmadıkları ve oralarda bulunan İslâmın ise dâima devletle uğraşmaya vesile aradıkları meydanda iken Babîâli ne Reşid Paşa'nın ihtârını dinledi ne de Şam ve Sayda Valilerinin feryadına kulak astı. İnâdına eder gibi orada olan askeri azalttı. Nihayet tahrikât-ı hâriciye ve dâiye-i tefevvuk ve sû-i idâre Şam ve Cebel Meseleleri'ni meydana getirdi. Hâlbuki bir küçük ihtiyat o belaların cümlesini def edebilirdi.

İşte bu derece intibâhsız hareket olduğu içindir ki mesele o kadar alevlendi ve haklı olsun haksız olsun oralar ahâlisine milyonlarca tazminat verildi.

Bu da geçer geçmez Girit dâiyesi meydana çıktı. İhtiyaten üzerlerine asker gönderildi. Âsiler “bir ellerinde arz-ı hâlyaprağı bir ellerinde ihtilal bayrağı” kaldırmışlardı. Devlet işin ne mazlumiyyet cihetine baktı ne de isyân cihetinin hakkını yerine getirdi. Kumandanlar gönderdi, talimat ile ellerini bağladı. “Mezâlimden bîzârız” şîâlarıyla meydana çıkan âsiler “Hükümet-i Osmaniyeyi istemeyiz” demeye başladı. İsyânlar uzadıkça uzadı, hâlâ devam edip gidiyor. Hazineye açılan yaralar her gün tezâyüd ediyor.

O vakit lazım olan Girit âsilerini te'dib ve mazlumlarını adl ile tâtyib idi. Eğer Serdâr-ı Ekrem Hazretleri tâ işin bidayetinde gönderilse yahut gönderilen zât hareketinde muhtar bırakılarak İsfâkiye'ye girse veyahut hiç olmazsa Ömer Paşa gönderildiği zaman iki üç ay kendine müsaade verilse ne isyan kalır ne de hazine bu kadar masrafa dûçâr olurdu.

Lâyenkati ahâlisini soğutmak ve her isyan eden halkın üzerine ordu gönderip de yıllarca oyalamak ve nihayet bir iş görmemek suretlerini hangi devlet ihtiyar etse ve hususiyle isrâf ve ketm hususatını o sû-i idareye zamm eylese elbette yirmi yirmibeş yılda iflasa çıkar.

(Şimdi isrâfât ile mektûmât ve onlardan hazineye ve servet-i umûmiyeye terettüb eden hasaratın ve bir de esbâb-ı ıslahının tafsili kaldı ki gazetenin hacmi müsait olmadığından ileriye ta'lik olundu.)

Ceride'nin rivayetine göre *Takvim-i Vekayi*'nin idaresi Babiâli'ye kaldırılmış ve her memuru zorla müşterek etmek kaidesi lağv olunmuş.

Bu suret-i muhasenattandır. Çünkü isteyene istemeyene devlet namına gazete versin. Bir rezalet idi. Şimdi *Takvim*'in suret-i tahrîf kaldı. Bela zinciri gibi müselsel muttasıl çözülmeyen sökülmez ibareler ve *Şefik-nâme*'den *Nergisî*'den âriyet alınmış muğlak ve mübhem tabirler kaldırılrsa bir de o mübarek da'vat-ı hayriyye biraz kısa kesilerek insanlar ve belki melikler ta'ciz edilse gazete oldukça yoluna girer.

Fakat Allah verse de bir müddet sonra masrafını korumuyor diye kapatılmasa. Çünkü öyle semahatli semahatli maaşlara bir gazetenin hasılatı güç dayanır. Meğerki ikdam oluna da mühim havadislerle sâir gazetelere tefevvuk ettirile.

Şurasını da söyleyelim ki *Takvim* düzelmekle dünya düzelmez. Ona bedel gazete serbestliği ilan olunsaydı halka hayli faidesi olurdu.

İstanbul'dan Mektup Fî 9 Rebiülahir

Girit'te geçen gün İslâm'ın Hristiyanları kesip biçmesi Yeni Osmanlıların eser tahrikidir diye Fuad Paşa Rusya Sefirine söylemiş, Sefir dahi her yerde söyler gezermiş. Giritlilerden aldığım malumat-ı mevsûkaya göre kesip biçmek dedikleri madde âsîleri muharebede bozduktan sonra bir takipten ibarettir. Hâlböyle iken Yeni Osmanlıların Avrupaca kazandığı memduhiyyete hâlel getirmek için devletçe pek büyük mazarratları görülebilecek. Öyle bir yalanı sahil şekline koymak garaibden değil midir? Bundan anlaşılır ki Rusya'ya hizmet eden Yeni Osmanlılar mıdır? Yoksa onu kendilerine isnâd edenler mi? Rusya Sefirine düşen o sözleri işittiği vakit *Tabsıra*'da muharrir olan divan efendisinin pederi gibi "..... Bu senin kendi kurduğun yalan nasıl yana yana söylüyorsun" yolunda cevap vermek idi. Mâmafih şikayet pek yanlış yere vuku bulmuş. Rusya gibi hem vatanımıza düşman hem idaresi müstakil bir devletin sefiri bize ne kadar hasm olursa o kadar iftihar ederiz. İsnâdın

hakikatine gelince kesip biçmek yok ki acaba Yeni Osmanlıların tahrikiyle mi hâsıl oldu denilebilsin. Yeni Osmanlılar hürriyet dâyesiyle meydana çıktı. Usûl-i meşveret istiyor. Bu kaideye maksad ittihâz etmiş bir fırkaya fitne ve tefrika isnâd olunmuş. Hangi akıl inanır.

Fransa Elçisi Mösyö Bourrée'ye Prens Napolyon dîn muameleler ederek “hem Umur-ı Dâhiliyeye çok karışyorsun hem de Babîâli'ye aldaniyorsun” dediği rivayet olunuyor. Bu münasebetle sefirin azl olunacağı da söyleniyor.

Namık Paşa'yı yine dışarılara atmak mukarrer imiş. Bunun için ibtidâ Cemil Bey'i saraydan atmak lazım olduğundan bazı yerlere münasebet peyda eyledi diye gamz olunarak hakkında olan emniyet selb edilmiş.

Kemâl¹⁷

---

¹⁷ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

8 HÜRRİYET 1285

Numara: 8 28 Rebiülahir Sene: 1285 17 Ağustos 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaenaleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

“MÜLKÜMÜZÜN SERVETİNE DAİR GEÇEN NUMARADAKİ MAKALEYE ZEYL”

Gelelim isrâfâta: bizim memleketimize Çin'den bir insan gelse de bir hazinenin varidâtına bir de ebniyye-i miriyyenin hâli, memurînin debdebesi gibi göze çarpacak şeylere nazar eylese idarede devleti harap edebilecek kadar israfatın vücudunu bedaheten teslim eder.

Fransa'nın varidatı takriben on sekiz milyon kesedir. İmparator'a yılda yirmi beş milyon frank verirler. Aylığı takriben on dokuz bin keseye gelir ki varidat-ı devletin yüzde biri raddelerindedir. Ve vükelâdan her biri Paris gibi bahâlılık bir yerde bu kadar ziyafetler vermeye mecbur iken birbiri üstüne yılda yüz bin frank alır ki aylığı takriben otuz beş bin kuruş demektir.

Bizim ise topu üç milyon kese varidatımız var. Onun da iki milyonu ancak sağlam. Gerek Hazine-i Hâssa'nın doğrudan doğruya ve gerek Maliye Hazinesinin devr ü havâle suretiyle Sarây-ı Hümâyûn'a müteallik muayyenat ü mesârifat için verdikleri meblağ toplansa varidat-ı devletin onda biri raddesine çıkar.

Ve vükelânın mahsusatı ise Fransa vükelâsının muayyenatından belki iki kat ziyadedir. Hele bin kese, üç bin kese, beş bin kese, ihsanların hiç ardı arası kesilmez.

Sâir büyücek memurların maaşı da Fransa'ya nisbetle umûmen ziyadedir. Lüzumsuz memurun kesreti ise hadd ü hesaba sığmaz.

Nâ-be-mahal sarf olunan vazâif ü sadaka maaşlarına ve mübayaat ü inşâatta olan telefâta takât gelmez. Her sene ecnebilere milyonlarca milyonlarca tazmin verilir. Sarraflar mültezimler uhdesinde binlerce keseler kalır. Bunlara her bir iddialarında bir türlü hesap ile hesabsız paralar bağışlanır. Galata'dan akd olunan istikrâzât-ı muvakkateye bin türlü fenalık karışır. Avrupa'ya kâ'ime ve zırhlı gemiler vesâire ısmarlanır. Sonra re'y değişir, nice bin kese tazminat verilir. Kalemlerde hiçbir şeyin hesabı bilinmez. Hâsılı idarenin hangi cüz'ine bakılsa nev' nev' israflarla alûde görünür.

Yirmi otuz senedir devlet nizâmat-ı idaresini bütün bütün değiştirdi. Fakat debdebe hâlâ eski debdebe. Vükelâdan herbirinin dairesinde elli altmış kişi var. Elbette bir iki asır evvelki tarz-ı haşmeti bu asrın varidatı idare edemez.

Şurası layıkıyla malum olmalıdır ki biz vakıa hâlû mevkice dünyanın en birinci devletlerinden olmak istidâtına malikiz. Lakin bugünkü günde kuvvetçe Avrupa'nın üçüncü derecede bir devletiyiz. Hâlböyle iken Fransa'dan ziyade debdebe gösterince bizim için bekâ nasıl mümkün olabilir?

Her ümmetin hâiz olduğu istidâd-ı azameti meydana çıkarmasına vasıta masrafta iktisâr ve etvârda sadeliktir.

Bâhusus ki bizim mülkümüz pek vâsi', düşmanımız pek çok, paramız pek az. Hâlböyle iken idaremizin sefâhati kesret-i iyâle mübtelâ bir fakirin sefahatine benzer ki mühliktir.

İstitrâd kabilinden olarak şurasının dahi beyânına lüzum görürüz ki mülkümüzde nakdin bu derece azalmasına en büyük sebep bu israfatın ticaret-i ecnebiyyeye yardımıdır.

Fenn-i servet müellifleri "idhâlat ü ihracatın muvâzenesi" hakkında mukaddemler Avrupaca mer'i olan usûlü cerh ederler. Bir yerde para saklamanın faidesi yoktur, her şeyi ki def'-i ihtiyac ede, o da servettir. Varsın bir mülke ne kadar eşya gelirse gelsin, varsın o mülkten ne kadar para çıkarsa çıksın, yine çıkan paranın bedeli memlekette mevcuttur, derler.

Bize ne kadar eşya mümkün ise geldi, ne kadar para var ise çıktı. Fakat çıkan paranın hiç bedeli kalmadı. Hanımların hotozları, yelpazeleri, beylerin paytonları, bastonları, ne faideyi müfid olur?

Acaba bunda fenn-i servet müellifleri mi hata etti yoksa biz mi hata ettik? Elbette hata bizdedir. Çünkü zikr olunan fenn-i tedvin edenler hiçbir vakit bizim idaremiz gibi idare düşünemezler. Her şeyden evvel adl ü tasarruf tavsiye ederler. Hususiyle en itina ettikleri madde paranın müsmir olacak yerlere sarfı ve herkesin sa'y ile istihsal-i servet etmesidir. Bu kaideye mebni memurların hâcet-i iktisâr derecesini geçmemesini ve devletin manevi olsun bir faidesi olmadıkça kimseye para verilmemesini tavsiye ederler. Hatta içlerinde sefâhati iltizam edenler bile davalarına sanayi'in tervecine medâr oluşunu sebep gösterirler. Bizde ise hiç sanat yok ki ettiğimiz isrâfat bari onları ilerletebilsin. İstanbul, bayağı bir nevi kuyu dolabı hükmüne girmiş, daima eyaletten para çeker, Avrupa'ya akıtır. Sekiz on harap eyalet İstanbul gibi dünyanın en büyük bir şehrini mülûkâne sefahatleriyle beraber nasıl idare edebilir?

Hâsılı tafsil olunan isrâfat dahi hâli üzere kaldıkça devletin bekasına imkân mutasavver değildir.

Şimdi kaldı mektûmât. Bizde mektûmât o derecededir ki en büyük hırsızlarımız bile her meclislerinde ondan şikâyet ederler. Memuründen biri Bağdat'tan gelme bazı defâtiri eline alarak tedkik ederken kendisine acaba içinde bir fenalık var mı diye sorulmuş ve cevabında "Yirmi senedir hesap ile uğraşırım Elhamdülillah mektûmât ihtimalinden beri şimdi bir defter gördüm" demişti. Ukalâyı vükelâdan birinin dahi "Devletin vâridatı üç kısımdır; bir kısmı, çalınır, bir kısmı, israf olur, ancak bir kısmı mahaline sarf edilebilir. Eğer o da tahsil olunabilirse" dediği meşhurdur.

Biz ta köy muhtarlığından en büyük mesnedlere kadar vuku' bulan mektûmâtta sarf-ı nazar edelim. Çünkü tafsiline muktedir değiliz. Ma'hud tahvil-i eshâmda gaybe karışan milyonlarca liralara da tekrar etmeyelim. Çünkü evvel söylemiştik. Suriye masârifâtı ve Ebrû Efendinin Paris memuriyeti gibi büyük büyük ve garib garib hesablardan dahi bahs etmeyelim. Çünkü hepsini ta'dâda gazetenin

hacmi müsait değil. Yalnız kaimenin hesabını meydana koyalım. Tâ ki mektûmâtın bir numunesi görülsün.

Malumdur ki Rüşdü Paşa'nın birinci Sadâreti'nde kâime'nin tedâvülden alınmasına teşebbüs olundu. Avrupa'dan bir istikrâz yapıldı, onun mahsulü yetişmedi. İstanbul halkından istiâne olundu. İşte ona dair neşr olunan ilanda kâimenin miktarı ve istikrâzın mahsulü ve halktan istenilen iâne aynen şu ibare ile tayin olunmuştur.

“Ele geçen altının yekûnu üç milyon sekiz yüz seksen sekiz bin iki yüz yetmiş bu kadar lira olup bunlar fi'ât-ı muhtelifle ile satılarak bir milyon doksan yedi bin iki yüz yetmiş beş kese iki yüz iki kuruş hâsıl olmuş ve tedâvülde olan faizli faizsiz kavâim-i nakdiyyenin yekûnu dahi bir milyon iki yüz otuz yedi bin dokuz yüz elli sekiz kese yüz altmış kuruşa baliğ olduğundan işbu istikrâzın hâsılıyla muvâzene olundukta yüz kırk bin altı yüz seksen iki kese dört yüz elli sekiz kuruş sarf açık kalmıştır”.

İlanın şu ibaresinde devlet kâimeye bir miktar tayin etti. Aldığı istikrazdan hâsıl olan altınları sattığını yani kâimeye tebdil ettiğini söyledi. Binâenaleyh o kâimelere mahv oldu nazarıyla bakıldı. Ondan sonra İstanbul halkından yüz kırk bu kadar bin kese iâne istedi. Elbette elbette bu miktarın yarısını tahsil etti. Çünkü İstanbul'da iâne vermedik hane kalmamış gibidir. Bu hale göre o zamanlar tedâvülde kırk elli bin keselik kâime kalmak lazım gelirdi.

Vaktâ ki Fuad Paşa'nın birinci Sadâreti'nde mevcut olan kavâimin lağvine teşebbüs olundu. Bidâyet neşrinden biri basılan kâimeler hakkında hazineden şöyle bir defter verildi.

Yüzlük	Ellilik	Yirmilik	Onluk	
Adet	Adet	Adet	Adet	
3133000	1795000	27414119	8074000	Tedâvüle çıkan
3644565	1824685	11342981	7983783	Tedâvülün men'inde bulunan

	ارلق عدد	يكرميك عدد	اليك عدد	يورك عدد
تداوله چقان	۸۰۷۵۰۰۰	۲۷۰۱۵۱۱۶	۲۸۱۳۰۰۰	۳۰۳۰۰۰
تداولك متعنده بولان	۷۰۸۳۰۰۰	۱۱۰۳۲۰۸۱	۲۰۸۲۰۰۰	۳۰۳۰۰۰

18

Rüşdü Paşa zamanında halka ilan olunan hesap iktizasınca kaimenin yekûnu bir milyon iki yüz otuz yedi bin dokuz yüz elli sekiz kese yüz altmış kuruş iken Fuad Paşa zamanında hazineden verilen ve bâlâda gösterilen hesaba göre iki milyon üç yüz altmış yedi bin dokuz yüz on altı kese üç yüz yirmi kuruşa bâliğ olunur ki ikinci hesapta evvelki hesaptan fazla bir milyon iki yüz yirmi sekiz bin dokuz yüz elli sekiz kese yüz altmış kuruşluk kâime bulunur.

Farz edelim ki bu para mahsul-i sirkât değılmiş de o kadar kâime ya evvelki hesabın ilanından mukaddem tedâvülünden kaldırılmış yahut ondan sonra neşr olunmuş yahut kaimenin rengi değıştikçe o kadar telefât görünmüş.

Buna şüphe var mıdır ki Rüşdü Paşa yalnız istikrâzın hâsılıyla bir milyon doksan yedi bin iki yüz yetmiş beş kese bu kadar kuruşluk kâime toplandı.

Bu miktar Fuad Paşa zamanında verilen hesaptan tenzil olunca tedâvülde;

2367916   320

1097275   200

_____

1270641   120

Bir milyon iki yüz yetmiş bin altı yüz kırk bir kese yüz yirmi kuruşluk kâime kalmak lazım gelir.

¹⁸ Tablo üzerindeki sayıların tespitinden emin olunmadığı için, sayıların aslı aynen verilmiştir.

Hâlbuki bâlâda gösterilen hesaptan dahi anlaşıldığı üzere tedâvül evrakın men'i sırasında iki milyon kırk üç bin dokuz yüz yetmiş altı kese iki yüz elli kuruş bulundu. Aradaki fark;

2043976   250

1270641   120

————— —————
0773335   130

Yedi yüz yetmiş üç bin üç yüz otuz beş kese yüz otuz kuruştur ki sarf açıktan sirkattir. Yangınlarda ve çürüyerek vesâir türlü kazaya uğrayarak telef olanlarla İstanbul ahalisinin îanesiyle kaldırılan kâimenin miktarı da hiç olmazsa hiç olmazsa iki yüz bin keseyi geçeceğinden kâime münasebetiyle vuku' bulan mektûmât lâakal bir milyon keseye bâliğ olur.

Hâlbuki umûma çıkarılan kâimenin miktarı iki buçuk milyon keseden azdır.

Böyle hazinenin kâime gibi ihtiyaç zaruri görerek ve her türlü mahzurunun göze alarak ihtiyar ettiği bir muamelesinde yarı yarıya denilebilecek derecelerde hırsızlık vuku' bulursa devlet harap olmaz da ne olur?

(Şu açık te'vil olunabilir sanılsın. Defterlerine nazar olunursa bayağı adedin a'mâl-i erbaası gibi sarf-ı bedihiyattandır. Yukarıda gösterdiğimiz üç dört kalem rakamda bile bu bedâhetin bir numunesi müşâhede olunabilir. Bir kere nazar-ı dikkatle bakılsın. Yalnız tedâvülden alınan kâimenin tedâvüle çıkandan noksanı yirmilikle onlukta bulunur. Yüzlükle ellilik ise kaldırılanları yananları bir tarafa dursun cem'inde çıkarılan miktardan yüzlük on iki bin beş yüz altmış beş ve ellilik otuz bir bin altı yüz seksen dört tane ziyade bulunmuştur. Bu eser-i sirkat değilse kâimenin bir takımı Nasrettin Hoca'nın kazanı gibi olur ve bir takımı tenceresi gibi doğurur muydu?)

Netice-i müddeâ gerek ümmeti ve gerek devleti servetçe bulunduğu hal-i izmihlalden kurtarmak için evvela halkımızı vatanda mevcut olan defâyin-i tabî'iyeden layıkıyla istifadeye muktedir etmeli. Bunun için ma'ârif lazım, yollar

lazım. Sâniyyen sanat peyda etmeli, ehl-i sanat yetiştirmeli. Bunun için de ma'ârif lazım, memuru azaltmak lazım, teşvik lazım. Sâlisen ticareti bir hüsn hale koymalı. Bunun için dahi kezâlik ma'ârif lazım. Ve bir de Avrupalıları ebnâ-yı vatanla müsâvât derecesine getirmek için mehâkimin adalet ü intizâmı lazım. Fakat hazinedeki sû-i isti'mâlâtı def' etmek ve servet-i umûmiyyece hâsıl olan tesirat-ı vahimesinin önünü almak cümleden ezlemdir. İbtidâ tedenni bir hal-i vukufda tutulmalıdır ki ondan sonra terakkiye meydan olabilsin. İşte bunun da çaresi usûl-i meşverettir. Onun kabulü halinde evvelki kadar ihtilâlâta mahall kalmaz. Devlet muvâzenesini mebûsân-ı ümmete arz edince bittabi vergide müsâvât hâsıl olur, itidâl ile alınır, israfın önü kesilir. Çünkü mebûslar çok olan şeye çoktur derler. Mektûmât pek güç olur. Mesela konsolideyi tahvil ettirmezler. Şam muhasebesini kabul etmezler. Ebrû Efendi'nin defterini cerh ederler. Buna mümâsil olan hesapların hepsinde hakkı izhâra çalışırlar. Bayağı her türlü sû-i isti'mâlâtın önü alınır. Çünkü Şûrâ-yı Ümmet'in en büyük vazifesi sarfiyyât-ı devlete bakmaktır. Yoksa yılda üç milyon kese birkaç kişinin dest-i istibtadına bırakılırsa israftan sirkatten kurtulmak ve israf ve sirkât baki oldukça bu devlet için bekâ bulmak ihtimalin haricindedir.

Maliyyece şimdiye kadar ittihâz olunan tedâbirin sakâmetinden gelecek nüshada bahs ederiz.

—————: .. :—————

Zabtiyenin idaresi hakkında bu defa İstanbul'dan birçok mektuplar aldık. Birisi budur. Mürseli pek mu'tadımız olduğundan ve mündericatı sâir mektuplara nisbetle gayet mu'tedil bulunduğu onu tercih eyledik.

İstanbul'dan Mektup   Fî 17 Rebiülahir

Şimdi İstanbul'da, meclislerde, kahvelerde, vapurlarda, herkesin söyleştiği iki maddedir ki birisi Bulgaristan'ın ihtilali ve diğeri zabtiyenin ahvalidir.

Bulgaristan'dan alınan ahbâr-ı mahsusaya göre Rusyanın himmeti ve Memleketeyn idaresinin müsaadesiyle Tuna'nın öte tarafında tecemmu ederek memâlik-i Devlet-i Âliyye'ye takım takım sevk olunan haydut firkaları Balkanlara yerleştiler. Ahaliye ve yolculara etmedikleri hıyânet kalmıyor.

Müselmanlık ehemmiyetine delildir ki Midhat Paşa def-i fesâda memuren geçen de Bulgaristan'a gönderildi. Müşârünileyh mukaddema Tuna ıslahatı memuriyetinde tuttuğu mesleğe itbâen haydutlardan ele geçen birkaç şahsı idâm eyledi. Bazıları bu suretin oralarca müessir olduğundan ve bazıları bilakis bu muhakemesiz te'dipler bütün bütün halkı tevhiş eylediğinden bahs ediyorlar.

Vakıa mesela Babiâli'nin Yunanistan'dan çıkan haydutlar hakkındaki muamelesi gibi erbâb-ı fesâdı i'zâz ve ikram ile besleyerek sonra vatanına göndermek tedbir değildir. Çünkü politikada mürüvvet ekser müzırr olur. Fakat bu haydutlar hakkında iktizâ eden te'dibât bir divân-ı harp marifetiyle icra ettirilse hem muvafık-ı hakkaniyyet olur hem de yar ve ağyara mahall ta'rifi kalmazdı.

Buradaki gazeteler Bulgaristan'da fesâdın arkasını aldığını ve bu da bermu'tâd tâli-i meyâmin-metâli' hümâyûn eseri olduğunu yazıyorlar. Bu mealde olarak İstanbul'dan gönderilen resmi telgrafları Avrupa'da devletin tavzif ettiği gazeteler de neşr ediyor. Fakat hâlâ karışıklığın arkası alındığı yoktur. Hatta Memleketeyn bizim zîr-i tabiyetimizde iken Babiâli Fransa sefirine yalvardı. Haydutları men' ettirmesiçün Paris'e vesâyânâme yazdırdı.

Fakat erbâb-ı vukufun rivayetine göre mademki Rusya'nın akçesiyle Bulgaristan'da mevcut olan müfsidler bâkidir. İhtilalin kolaylıkla önü alınamaz. Nitekim Girit ihtilaline sebep olan memurîn-i ecnebiyye hâlâ Girit'te bulunduğundan bu kadar canlar ve mallar telef olduğu hâlde fesâd mündefi olamadı.

Zabtiyenin ahvâline gelince Hüsnü Paşa idare-i belediyede bostancı başı Duçe Paşa'ya ve belki Haccâc'ın şihnesine taklit ediyor. Fakat bunda bir başka şey daha var ki eline düşen bir türlü muhafaza-ı hukuk edemedikten ma'ada bir de Paşa'nın söğüp saymasıyla nâmusu pâmâl olmaktadır. Güya devlet geçen de hürriyet-i ammeyi ilan ederek Gülhane Hattının ahkâmını teyid eyledi. Hâlbuki zabtiyede hiçbir muhakemenin alenen icra olduğu yoktur.

Malumdur ki müşârünileyh Zabtiye Müşîri esbak müteveffâ Mehmed Paşa'nın hizmetkârlığından Selanik Valiliğinde iken teftiş memuriyeti onun irtikâbına hüküm eyledi. Azlolundu, sonra her nasılsa defterdar hıfyeten kendi

kendine kurtuldu. Fakat bir zamanlar menkûb kaldı. O esnada Âli Paşa'nın hasm-ı cânı idi. Hatta idare aleyhinde bulunan bazı zevâta ittifâk teklif ettiği dahi müsbittir.

Sonradan Âli Paşa'nın ayaklarını öperek Bursa Valiliğini ve bu defa Zabtiye Müşîrlîği'ni istihsal eyledi. Güya zabtiyece malumat-ı sabıkası asârını gösterdi. Ve birkaç sene evvel hasmı ve şimdi bende hasbi olduğu efendilerine arz-ı hizmet etmek maksadıyla Hürriyet-i efkârı töhmetiyle eline düşenleri envâ-ı suretle ta'zib ve adi bir maslahat zımında kendine müracaat edenleri bile sû-i muamelesiyle takdir ettiğinden herkes emniyeti maslub oldu.

Müşârünileyh Eyaletler Valiliğinde ve bâhusus Manastır'da bulunduğu zaman vuku' bulan harekâtına dair İstanbul'da basılan *Courrier d'Orient* o kadar sözler söyledi ki farazâ bir hayduta söylenmiş olsaydı elbette gelip Hükümete teslim-i nefis ederek nâmus davasına kıyam ederdi. Onların Paşa hakkında hiçbir tesiri görülememesinden dolayı ben de tafsillerinden sarf-ı nazar ederim. Gelelim zatına:

(Mektubun burasında müşârünileyhin tâ gençliğinden beri sergüzeştine dair birçok tafsilât vardı. Bunlar Hükümete ait malumattan olmadığıçün gazetemizin mesleği iktizâsınca tayy olundu.)

Hüsnü Paşa'nın Zabtiye memuriyetine geleli gösterdiği hizmetlerin en makbulü muhbir olmaktır. Kendi bununla uğraşp dururken Ziya Bey Efendi'nin verâset-i Saltanat-ı Seniyye hakkında iki mektub-ı matbû'ı neşr olundu. Bilmem bu mektup neden o kadar zıdda gidiyor ki neşri bahanesiyle birkaç bîgünah istintâklara muhakemelere mübtela olmuştur. Mektuplarda bazı ahkâm-ı şer'îye vardı. Onların intişârı istenilmiyorsa camilerden mushafları ve kütüphanelerden fıkıh kitaplarını kaldırsınlar. Bir de tebdil-i verâsetin mazarratına ve devletin bulunduğu hal-i izmihlâle dair bazı delâil-i mâkule gösterilmişti. Halk onlardan bîhaber kalsın deniliyorsa Avrupa'da yeni bir usûl icâd olunmuş etıbbâ tecrübe için bazı hayvanatın beynini çıkarırlarmış bunlar da o vasıta ile halkın dinini yerinden ihraç etsinler.

Bir de Zât-i Padişahî'nîn birkaç kelimâtı irâd olunmuştu. Eğer onların duyulmaması arz olunursa Zât-ı mülûkâneyi söz söylemekten de men' etsinler.

Gazeteniz vasıtasıyla Hüsnü Paşa'ya bir şeyi ihtar etmek isterim.

Halkı vatanın ıslahına çalışmaktan men' etmek ve Yeni Osmanlıların âsârını meydana çıkarmak iki suretle hâsıl olur. Birincisi bütün İstanbul ahalisini Akka, Rodos, Kıbrıs kalelerine doldurmak veyahut demadem durmayıp katliam eylemektir. İkincisi memâlik-i Osmaniye'nin etrafına Çin'deki duvar gibi bir hisâr-ı metin yaptırmak ve derûnuna uçar kuştan mâadâyı geçirmemektir. İşte bunları yapabilecek var ise indimizde Cengizler, Hülâgüler kadar mazhar-ı tahsin olur. Yoksa memâlikin etrafını açık postalar emniyetli hatta İstanbul'da her ne istenilirse tab' ve neşr olunmak mümkün. Efkâr-ı hürriyet raic-i halkın hemen umûmi hizmet-i vatana sa'yi iken nerde basıldığı ve ne suretle dağıldığını bilmeyerek vâki olan neşriyat için bir takım nüfus-ı mazlumeyi habs ve istintâk etmekten ne hâsıl olur.

İçlerinden sahihen Yeni Osmanlılara hizmet edenler var ise gördükleri eziyeti ayn-ı mefharet bilirler. Zulm olundukça arzu-yı hürriyet de artar. Göz alışır, gayret çoğalır. Erbâb-ı cemiyet bütün bütün beriyyü'z-zimme olanların hali ise Hükümetin dâmen-i itibarında bir leke daha peyda ederki ilelebet lanetle yad olunmasına sebep olur.

Şimdilik bu kadar, ileride her ne zuhur ederse yazarım.

Her kim hürriyeti suret-i mahsusada almak isterse matbaamıza eş'âr eylediği hâlde kendisine zarf içinde doğrudan doğruya gönderilir. Posta ücreti ise iki üç ayda bir kere gönderilse kâfidir.

Kemâl¹⁹

¹⁹ Impremerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

9 HÜRRİYET 1285

Numara: 9 6 Cumâde'l-Ûlâ Sene: 1285 24 Ağustos 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara:4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaenaleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

DEVLET-İ ÂLİYYE'Yİ BULUNDUĞU HÂL-İ HATAR-NÂKDAN HÂLASIN ESBÂBI

Bundan mukaddemki *Hürriyet* nüshalarında devletimizin esbâb-ı tedennisine dair bazı ebhâs sebkât etmiş idi. İletin menşe'leri tahakkuk etmekle şimdi sıra onun def' ü izâlesi çarelerinin bulunması meselesine geldi. Malumdur ki bir hastaya müdâvât iki surette olur. Birincisi illetin şiddetini muvakkaten hafiflendirip bir müddetcik hastayı rahata vardiyecek deva verilir ki ekseriya mazarrat eder. İkincisi illetin esası gereği gibi mütehakkık olunca onu kökünden söküp def' edecek ve hastayı sahihan kurtaracak vechle tedavi edilir.

Bir müddetlerden beri dava-yı hazâkatle Devlet-i Âliyye'nin tedavisini deruhde edenler gerek ye's ü füturlarından ve gerek cehalet ü noksan-ı himmet ve hıfz-ı menfaat ve adem-i kabiliyyet gibi bazı sebeplerden dolayı daima suret-i evveli üzere müdâvâtla meşgul olduklarından hastaya bere'ü's-sa'a diyerek verdikleri ilaçlar zehr-i katil oldu.

“Dârû sebeb-i derd-şod in-râ çe elâc-est”²⁰

Fesübhanallah. Hastanın hali ve tabiblerin hüner ü marifeti meydanda olduğu hâlde yine bu Bukratlardan ümmid-i istimdâd olunur. Çok uzağa gitmeyelim. Otuz sene evvelki hâlile bugünkü halimizi bir kere kıyas edelim. Hasta afiyete mi meyl etti, yoksa mezâristan yolunu mu tuttu anlaşılır.

²⁰ Derman/ilâç dert sebebi oldu bunun ilacı nedir? [A.N.]

Bundan otuz sene akdem bir akçe deyn-i hâriciyesi olmayan Devlet-i Âliyye bugün vâridâtının nısfını düyûn faizine veriyor. Hâlbuki ol zamanın vâridâtı iki kat tezâyüd eyledi. Bundan on beş sene evvel Rusya Muharebesi'nde üç yüz bin askeri silahaltına almaya ve bunlara kâfi mühimmat ü levâzimât istihsâr etmeye muktedir olan Devlet-i Âliyye bugün onun nısfını hazırlamaktan ve hatta Girit ihtilali gibi bir şerâre-i fesâdı bastırmaktan aciz görünüyor. Bundan on sene evvel memleketine istediği adamları kaymakam tayin eden Devlet-i Âliyye, Couza ve Şarl gibi zıpcıkların politika veyahut tegallüb tarîkiyle gelip istilâ-yı nüfûz etmelerine muvafakat mecburiyetinde bulunuyor. Bundan on yedi on sekiz sene mukaddem Memleketeyn'de bir meclis-i resmîde Devlet-i Âliyye'nin menâfi'i aleyhinde bazı söz söyleyen İspanya Elçisi'ni ne Avrupa'ya ve ne de İspanya Devleti'ne danışmaksızın eline pasaportunu verip İstanbul'dan tard eden Devlet-i Âliyye bugün Girit ihtilaline sebebiyetleri evrâk-ı resmîye ile müsbet olan ecnebi konsoloslarını tard etmek nerede, nişanlar ve murassa' kutularla taltif ü tatyibe çabılıyor. Bundan yirmi sene akdem Macaristan'da efkâr-ı hürriyetle devlet metbû'aları aleyhine silah kaldıranları sâye-i himâyetine alan Devlet-i Âliyye bugün kendi teba'asından o efkârda bulunanların hânümânlarını harap etmeye sa'y ediyor. Diyâr-ı ecnebiyyede mültecileri bulunuyor. Bundan on beş sene evvel çıkan haydutları men' etmediğiçün koca bir Rusya gâilesiyle meşgul iken Yunan'a ilân-ı harp eden Devlet-i Âliyye, şimdi kendi mülkümüz olan Memleketeyn'den Bulgaristan'a sel gibi yığılıp gelen haydutları men' için Fransa Elçisi'nin inayetine müracaat ederek Memleketeyn beyine ondan mektûb almaktan başka bir hareket edemiyor. Kezâ ve kezâ. İşte muvakkat ilacın nef'i ü tesiri böyle olur.

Ey hastanın sıhhatini deruhde eden ve onun saye-i lütfunda mütena'im olan etıbbâ. Allah için ayak teri menfaatini muvakkaten olsun bir tarafa bırakıp hastanın bulunduğu hal-i hatar-nâki düşününüz. Şakaya gelmez, bir kere korkulan fenalık vuku'a gelecek olursa, siz de tabâbet edemezseniz ve bu tabâbet iddiası sayesinde kazandığınız milyonlar pek az vakitte fena bulur. Şu mülke, şu ümmete, şu devlete acıyınız. Eğer bunlara acımazsınız, bari kendinize ve evlâd ü ahfâdınıza acıyınız. Çünkü hasta mezara girerse ne tâbibe ve ne de evladına mahal-i taayyüş kalmaz. En kolay sanat kundura boyamak ise de mahâdim-i kiramınız onu dahi beceremezler. Yalan söylemek, utanmamak, büyük dirayet değildir. İşten haberi olmayanları

aldatmak büyük hüner sayılmaz. Eğer insan iseniz ve hamiyet-i vataniyyeden kalbinizde eser var ise şahsiyyatı ve menâfi'î bir tarafa bırakıp bir lahza devletin bulunduğu hale nazar-ı insâf ile bakınız. Ve Allah için söyleyiniz ki bu hasta öyle muvakkat ilaçlar ile döşekten kalkar mı? Gerçi hastadan sizin meyûsiyyetiniz bugünkü şey değildir. Lakin hiçbir gün hastanın mezarını esasen def' edecek bir ilaç vermek tekellüfünde bulundunuz mu? Mekteb-i Sultânî yapıldı. Bundan maksad-ı asli evrâk ı resmîyeleri neşr edilen menâfi'-i milliye olmayıp yalnız Fransa Elçisi'ni susturmak idi. Meclis-i Vâlâ'nın ismi değiştirilip Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye ve Şûrâ-yı Devlet tesmiyye edildi ve yeniden bir takım adamlara rütbelere verilerek oraya a'zâ edildi. Bundan da murâd Yeni Osmanlıların bir müddetten beri Şûrâ-yı Ümmet talebiyle ettikleri feryada karşı Avrupa'ya bir gösteriş olmak idi. Zira gerek mektep ve gerek meclisler teşkil olunalı üç beş aydır hâlâ icraate dair bir şey görülmedi ve meclislere nasb olunan a'zâlar içinde öyle haysiyyetsiz adamlar bulundu ki erbâb-ı iffet ü nâmûstan olanlar istifa edip ol zümreye dâhil olmamaktan başka kendilerine mahal-i selamet bulamadılar. Hristiyan'dan bazılarına Müşîrlük ve ûlâ ve sâniye ve sâlise rütbelere verildi ve bu meclislere a'zâ ta'yin edildi. Bunların içinde kendi milletinin emniyyet ü itimâdını kazanmış kaç kişi bulunabilir? Şimdiye kadar mütenevvi' mahkemeler ve türlü türlü kanunlar yapıldı. Bunlardan şeri'at-i Ahmediye'nin kadrini kırmaktan başka ne faide hasıl oldu. Bu mahkemeler şeriat mahkemelerinden daha adil ve bu kanunlar ahkâm-ı şer'iyeden daha mükemmel zannolunuyor. Hastayı firâş-ı tehlikeden kaldıracak tedbirler bunlar mıdır? Ve bunun böyle olduğunu bir başkası size anlatmak istese kendiniz inanır mısınız?

Biz ikinci suretle müdâvânin lüzumunu musırran isteyenlerden olduğumuzdan arzu ederiz ki hastaya ber'ü's-sa'a olacak devâlarla tedbir olunsun. Ve tabâbette hazâkat iddiasında olmadığımız hâlde mademki tehlikeyi görmekteyiz ve bittabi onda müşterekiz. Hatıra kabilinden olarak bazı efkâr beyânını vazife-i hamiyet addederiz.

Nev'i beşer şekli ü şemâ'ilce yekdiğerine benzemediği gibi akl ü hasâilce dahi birbirine muhâlif halk olunmuştur. Bu hâle beraber tabiatında bazı ahlâk-ı fâside olduğundan insan yaradılalıdan beri üç nüfustan mürekkep bir hanede bile ikisi bir üçüncünün emr ü hükmü altında yaşamakla muammer olur. Sonradan cemiyetler

tevsi' edip devlet ve Hükümetler teşekkül edince her heyet-i medeniyyeyi terki eden efrâd-ı beşerin idare-i umûmiyede icimâ-ı efkârını mültezim olacak bir rişte-i râbîta vaz'ına ihtiyaç hasıl olmuştur. Bu rişte-i râbîta “ şer'i ”dir ki efrâd-ı heyeti münferiden ve müctemi'an hıfz ü idareye vesile olan ahkâm-ı siyasiyyedir. Onun fîrû'ını icmâ'-ı ümmet ta'yin eder. Fakat esas-ı hukuk-ı tabî'iyeye isnâd olunur. Biz de o hukuk-ı tabî'iyeye ayn-ı adl-i ilahidir ki *Kur'an-ı Kerim* ta'yin etmiştir. Nâm-ı ahadiyetin sâye-i himayesinde bulunduğu en büyük mütegalibler bile onu ta'til eder, tağyîr edemez. Biz bekâmızı, devâmımızı o esase riayette aramalıyız. Şundan ibret almalıyız ki vaktiyle dünyada Romalılardan büyük ümmet yoğ idi. Pek muntazam kanunları var idi. Bir kere devletlerine hâle geldi ki bin surete inkılab ettiler, mahvoldular. Hâlbuki onlara nisbetle yüz derece küçük olan kavm Ben-i İsrail iki bin seneden beri Hükümetlerini zâyî etmişken ashâb-ı şer'iden oldukları için elyevm milliyetlerini muhafaza ediyorlar.

Avrupa devletleri Hristiyan ve Hristiyanlık'ta şeriat nâ-mevcûd olduğundan esâs-ı Hükümetleri kanuna müsteniddir. Avrupalılar mukaddemâ papasların umûr-ı devlete tagallübü hasebiyle bin belaya uğrayıp canları yanmış olduğu ve şeriat-ı İslâmiye'nin ahkâmından haberdar olmadıkları cihetle bizim idare-i dâhiliyemizde gördükleri fenalıkları şeriatin eseri zu'm ile bu esasın tağyirine yani umûr-ı mezhebiyye ile ahkâm-ı siyasiyyenin birbirinden ayrılmasına sa'y ederler. Bilmezler ki bize ârız olan uygunsuzluk Hükümetimizin esâs ü mebnâsı olan şeri'atin ahkâmına riayetsizlikten husûle geldi. Ve her ne zaman biz bu esası bırakır isek muzmahil oluruz. Avrupalılar bilmelidirler ki eğer devlet-i Osmaniye'nin Şark'da bekâsı muvâzene-i umûmiyye için lazım ise kat'an esâsına dokunmamalıdır. Zira bu devlet İslâmiyet üzere kurulmuş olduğundan her ne zaman esasına tagayyür gelirse vücudu muhâtarada kalır. Ama böyle olmayıp da her ne şekilde olursa olsun Şark'da bir devletin lüzumu vardır ve Avrupa devletleri gibi kanun üzere merbut olmalıdır derlerse şimdi Hâdimü'l-Haremeyn ve Halife-i İslâm unvanlarını hâiz olan Padişah-ı Âl-i Osman bunları terk ile İstanbul kralı lakabına kanaat etmesi icab eder. Bunun ise tehlikesi muhtâc-ı beyân değildir. Hulasa-i kelâm devletimiz muammer olmak isterse Şeriat-i Ahmediye'ye itbâ'dan ve Devlet-i İslâmiye halinde kalmaktan ayrılamaz, demektir ki şeriat devletimizin canı ve mâbihi'l hayâtıdır. İşte bizim bildiğimiz ilaçların en mü'essiri budur.

Binâberin 4 numaralı nüshamızda dahi söylediğimiz gibi şer'î bir nizâmât-ı esasiye hattı ilan olunmalı, tafsilatta icmâ-ı ümmet hâsıl olmak için usûl-i meşveret kabul edilmeli. Maârifin terakkisi ve mehâkimin ıslahı gibi şeylerin kâffesi buna nisbetle teferruattır.

Onlar da bu icrayı derhal teâkub ederler.

-----: .. :-----

**“Nordest” Gazetesine İstanbul’dan 15 Ağustos Tarihiyle Yazılıp
“Constitutionnel” Gazetesinin 22 Ağustos Tarihli Nüshasında Görülen Bir
Mektubun Tercümesidir.”**

(Şüpheden vârestedir ki eski Müselmanlık aradan kalkıyor. Ve Avrupa medeniyetinin ona vurduğu şamarın tesiri her şube ve her sınıfta görülüyor. *Kuran*’ın emirlerini ahkâm-ı şer’iye taassubnümâ Şark Muharebesi’nden beri Türk Padişahlarının bizzat himmetiyle devletin nizamatında birer birer değişmektedir. Hristiyanlar her türlü hukuk-ı insaniyeden mahrum olarak yalnız müselmanların hizmetinde bulunmaları itikâdı zâil olup temellük-i emlâk hukukuna ve Hükümet memuriyetlerine iştirake nail olurlar. Bugün Hristiyandan vükelâ görüyoruz. Ve Padişah Hristiyanların Makam-ı Sadâret-i Uzemâ’ya gelmek iddiasına istihkâklarını açıktan ilan eyledi.

Eski Müselmanlar bu bid’atların zuhurundan nâhoşnud oldukları hâlde bizzarûre sükût ederler. Ve ahkâm-ı *Kur’an’iye*’nin hiç olmazsa haneler içinde muhterem tutulmasıyla müteselli olurlar idi. Lakin medeniyet buna da riâyet etmiyor. Zira geçen Cumartesi günü Mısır Valisi’nin haremleri tarafından vükelâ ve memurîn haremlerine verilen ziyafette cümle kadınlar yaşmaksız göründüler. Ve şampanya şarabı içtiler. Ve raks ettiler. Ve asla yüzleri kızarmaksızın erkekler ile konuştu.

Bu iş her ne kadar küçük görünürse de büyük ehemmiyeti vardır. Zira bu husus Türkistan’daki biçâre hâatunları buldukları hal-i mahfuziyetten kurtarmak için bir hatve-i terakkidir. Vakıa efkâr-ı medeniyenin böyle şampanya içmek ve erkeklerle kol kola oyun oynamak tarafından başlaması biraz tuhaf görünür. Fakat

her ne ise Mısır Valisi'nin şu mesleğine herkes tarafından ittibâ' olunursa bu ziyafet şüphe yok ki cemiyet-i İslâmiye'nin kesb-i vü'sat etmesi için bu tarih mebd'e' olacaktır dense sezadır.)

Avrupa gazetelerinde Osmanlılara dair görülen sözler alelumûm üçe münkasımdır. Birisi tarafdâr-ı hakkaniyet olan mu'teber gazetelerin işârâtıdır ki ekserisi Devlet-i Âliyye'nin tervîc-i bekasından ve fakat suret-i idaresinin takbîhinden ibarettir.

İkinci kısım Hristiyanların esaretine ve Osmanlıların Avrupa'dan tardına dair olan türrehattır. Bunlar bütün bütün Rusya ve Yunan elinden çıkar.

Üçüncü kısım ise bâlâda yazılan mektup kabîlinden olan erâcîftir. Garibi şurasıdır ki bunlar bizim devletin himmetiyle yazılır. Bu yolda senevi üç beş bin kese sarf olunur. Elli altmış nişan verilir. İstanbul'da ve Avrupa'da birkaç maaşlı adam vardır ki bir takım gazetelere bendler mektuplar yazar. Bir takım lisana havadis verir. İşte mevzubahsimiz olan mektup bu yolda yazılan ve yazdırılan şeylerin bir numunesidir.

Bu işârâta devletin güya ıslahat yolunda bulunduğunu isbata çalışırlar. Havadisi üç şey'e hasr ederler. Onların birisi "din kalkıyor" ikincisi "Hristiyanlar evvel esir idi. Şimdi hür oldu." Maddelerinden üçüncüsü ahlak-ı İslâmiye'nin tezyifiyle beraber mahvolmak üzere bulunduğunu haber vermekten ibarettir.

Bilinemez ki böyle şeyleri yazanlar gerçekten ıslahat mı zannederler. Yoksa davalarına başka delil mi bulamazlar.

Hristiyanlar tasarruf-ı emlâke yeni mi başladı? Onları kim hukuksuz hizmetkâr-ı itikâd eder. Kavâid-i İslâmiye o adaleti mücerrededir ki dâmâd-ı peygamberiye bir Yahudiyle muhakeme olunurken hasmıyla müsâvât husûlüçün ayakta durdurmuştur. Birkaç mütegalib ve bir takım erbâb-ı fesâdın İslâm'ı Hristiyan'dan ve Padişahı esnaftan tefrîk etmeksizin vuku' bulan tecavüzâtına bakılacağına bir kere esasa nazar olunsun. Şeriat hukukça hiçbir bahane ile kimseyi kimseden tefrîk etmemiş midir?

İmam Ali (Kerremallâhu veche), Mâlik Eşter'i Mısır Vilayeti'ne tayin ettiği zaman verdiği talimatta (ki aynı ekser kitaplarda ve hatta Feridun *Münşeat*'ında bile münderictir) idare edeceği ahalinin bir takımı mezhebce birader ve bir takımı hilkatce şeriki olduğunu söyler. Ve Hükümet hakikatte halka hizmet demek olduğun kendi efkârını terk ile halkın idaresine tevfik hareket etmesini emreder. Ahalinin mertebe ve mezheb tayin etmeksizin hâkimiyetini ve erbâb-ı Hükümetin temâsıyla ona mütâbaatını emreden kaideden âdil suret-i idare mi olur? Ümmet-i Osmaniye'nin zalimden tahlisi adalet-i mutlakadan ibaret olan kavâid-i diniyyenin mahviyle mi husûle gelir?

İmam Ali (Radıyallahu anh) zamanında bulunan Hristiyanlarla şimdi bizimle beraber birkaç kişinin yed-i istibdadında kalanlar birbirine nisbet olursa hakikatte hangisine hür denilir?

Kadınlara dair olan sözlere gelince biz onlara inanmayız. Ve Avrupaca makbuliyetimizi mucib olmak için yapılırsa onu da bu yolda istemeyiz. Hâl böyle olmayıp da yazanların satacak şampanyası var ise dünyanın her köşesi ticarete açıktır. Başka yere getirsin.

İstanbul'dan Mektup   Fî 28 Rebiülahir

Büyük havadis Âli Paşa Hazretleri'nin konağı yapılmaya başladı. Masrafi hazineden verilecek imiş.

Memurlar aylıklarını gümrükten havale ile ve buna benzer daha birkaç türlü sûver-i gâribe ile alabilmektedirler. Tedâhül o dereceye vardı ki muvazzaf memurlardan olduğum hâlde miktarını ben de unuttum.

Bazı ukalâ konağın başlanmasını mahz-ı hayr addediyor. Çünkü İstanbul'ca ebniye-i aliye inşâsı ameleye medâr-ı mâişet olur imiş. Yani taşralarda sabanın bir tarafına öküz koşup bir tarafına kendi girerek çift süren bîçarelerin mahsul-i sa'yini ellerinden alıp da burada bulunan Acemler'i ve Karadağlılar'ı beslemek umûr-ı hayriyeden imiş.

Her ne ise hazır bir tarîk-i taayyüş açıldı. Ne bileyim biz de rencber mi olsak ne yapsak yoksa kirâmen kâtibin gibi hâsibce yazı yazmak karın doyurmuyor.

Midhat Paşa avdet etti. Bir rivayette Bulgaristan’ca işi kalmamış ama erbâb-ı vukufun kavline bırakılırsa bâ-emr-i Padişahı gelmiş hatta bu avdet üzerine büyük tebeddülât-ı mâmul ediyorlar.

Bir aydan beridir ortada bir şâyia dönüyor. Güya Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye ile Meclis-i Şûrâ-yı Devlet yine birleştirilecekmiş. Bazıları Meclis-i Şûrâ-yı Devlet’e bu kadar ehemmiyet verildi. Avrupa’ya bir şeyler olmuş gibi gösterildi. Şimdi lağvi kâbil olamaz diyorlar. Bazılar ise imkânına meclis-i Tanzimat ile meclis-i hazâinleri delil gösteriyorlar.

Meclis-i Şûrâ-yı Devletin nizamâtı bir kere yapıldı beğenilmedi. Bir daha yapıldı yine olmadı. Bir kere daha yapılmaya başlandı ona da muvaffak olunamadı.

A’zâsının ukalâsı ne çare böyle böyle düzelir. Acemiliğe haml etmeli. Yollu sözlerle meclisin halini istihza ediyorlar.

Mısır Valisi hâlâ buradadır. Ama mahdumunu iâde eyledi.

Girit yine eski halinde hırsız kavgasının hâlâ arkası kesilemedi. Ehl-i İslâm pek muztar kalmıştır. Hemen Allah mu’inleri olsun.

Birkaç gün evvel bir Amerika firkateyniyle bir amiral geldi. Zât-ı Padişahî ile görüştü. Vürûdunu yeni politikaca bir büyük sebebe haml ediyorlar.

Evvel yalnız Galata’nın başında bir bela vardı ki palikaryalar idi. Şimdi de Acemler İstanbul’a bela oldu. Adam vururlar, ev soyarlar, şununla bununla döğüşürler. Sonra ceza da görmezler. ZabtiyeYeni Osmanlıların arkasında dolaşarak vatanın hâl-i izmihlalini te’bîde çalışacağına şu münasebetsizliklerin önünü almaya gayret etse olmaz mı?

Bulgaristan ihtilalinin verdiği misal üzerine Yunan palikaryaları dahi hudut boyuna muhacemeye hazırlanmakta imişler. Şimdi bu da zihinlere hayret bahş olmaktadır. Eğer devlet Girit ihtilalinden beri Yunanlıların men’-i tecâvüzüçün iktizâ

eden muameleyi icrâda tekâsül etmemiş olaydı. Ne Girit'te ihtilal kalırdı, ne hududun hali böyle olurdu.

Kemal²¹

---

²¹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

10 HÜRRİYET 1285

Numara: 10 13 Cumâde'l-Ûlâ Sene: 1285 31 Ağustos 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Binaenaleyh memâlik-i Şarkiye ahalisine meccânen verilip yalnız posta ücreti alınır.

SEKİZİNCİ NUMARAMIZDAKİ MALİYE BENDİNE ZEYL

Biz o derece halimizi bilmeyiz, o mertebe menfaatimizi düşünmeyiz ki idaremizin her cihetinde ve bâhusus umur-ı maliyyede ittihaz olunan tedbirlere bakınca insanın aklına hayret gelir ve o kadar sakim şeyler düşünülebildiğine gerçekten taaccüb olunur.

Mesela bundan evvel bahsettiğimiz muâhede yapılarak ticaret-i dâhiliye için ecnebilere ruhsat verildiği zaman güya mücerred biz de sanayi'i mahvetmek mültezem imiş gibi ithalattan yüzde beş ve hâlbuki mahsulat-ı dâhiliyeden yüzde sekiz gümrük alındı.

Mısır Vilayeti mütevaffâ Said Paşa zamanında Avrupa'dan borç almak istediğinden bunu men' için Babîâli'den gönderilen tahrirâtta istikrâz şu suretle ta'rif olunmuştu:

[Haricden olunan istikrâzât velev şerâ'it-i hafife ile olsun behemehâl fâiz ve re'sülmalinin te'diyesiçün müstakriz olan memlekette birçok para çıkmasına ve halkın tekâlifî ağırlaşmasına bâdî olacağı cihetle devletlerin ekseriya bu tedbire müracaatları ya alacakları akçeyi verecekleri faizin umûma birkaç katı faidesi olacak a'mâl-i nâfiaya veya vatan-ı umûmiyi bir tehlike ve muhâtaradan kurtaracak esbâba sarf etmek için alıp bu şeylerden birine müstenid olmayan ve mükellef olan memleket ve ahâlice menfaat-i fiiliyyesi muhakkak bulunmayan istikrâzın ayn-ı mazarrat olduğu emr-i müsbettir. Zira bilfarz altmış milyon frank istidâne olunduğu hâlde fâiz ü re'sü'l-mâlinin ve komisyonlarının edâsıçün iki yüz milyona yakın para

vermek ve karşılık olarak memleketin birçok irâdını nice seneler masârif-i semere-i mülkiyeden çevirmek lazım gelip böyle bir fedakârlık ise ancak o tarike gitmekte umûma daha ziyade faide görmekte ihtiyar olunabilir.]

Sonra cülûs-ı Hümâyûn'u müteakib biz Maliyemizin ıslahına kalkıştık. Buna dair yine Babîâli'den Saray-ı Hümâyûn'a bir mufassal takrir takdim olundu. Ve onda tutulacak tedbirlerin hülasası şu birkaç satır ibâreye derc edildi:

[Devlet-i Âliyyeler için masârifin açığını kapatmak ve düyûnunu tesviye etmek zımnında iki menbâ-ı sahiha müracaat etmek lazım gelip bunun birisi tezyîd-i vâridât ve diğeri istikrâz maddeleridir.]

Vakıa hangi devletin muvâzenesi bozulsa ıslah için müracaat olunmak lazım gelen tedbirlerden biri tezyîd-i vâridâttir. Hususiyile bizim memleket bir muntazam idare tahtında bulunsa hâiz olduğu serveti az zaman içinde sekiz on misline çıkarabilir. Lakin bu az zaman dediğimiz de lâakal on onbeş seneden ibârettir.

Hâlböyle iken Hükümet vâridâtın öyle tedbir-i sahiha ile tezyîdini asla düşünmeksizin tahammülü olan yerlere aittir diyerek vergiye zam etti. A'sârı bazı eyalâtta bin türlü hesâb-ı ferah ilavesiyle ahaliye bıraktı. Tuz ve tütün rüsûmâtını icat etti. İşte o tedâbir semeresidir ki şimdi birçok yerlerin halkı ot kökü ve ağaç kabuğuyla geçiniyor.

İstikrâza menba'-i sahih demek ise yalnız Babîâli'ye sânih olmuş bir vahimedir ki selâmet-i efkâr ashâbının hiçbiri kabul etmez. Hele fenn-i servet müelliflerinin indinde bir devletin istikrâz etmesi hiç câiz değildir. Meğerki tahrirât-ı sâmiyede beyân olunan sebeplerden vatanı bir büyük muhâtaradan kurtarmak zarureti katiyyen muhakkak ola.

Yalnız içlerinden birkaç kişi fâizinden sermayedârâna bir menba'ı vâridât hâsıl olduğun istikrâzı tervîc etmek istemişlerse de cumhur-ı siyâsiyyûn, ziraat, san'at ticaret gibi sa'y ile vâridât getirecek şeyler var iken Hükümetin araya girip de erbab-ı sa'yden aldığı paraları birtakım tenbel sermayedârâna vermesinden büyük fenalık mı olur? Verdikleri para onların elinde kalsa elbette çalışarak ma'a-ziyâdetin istihsâl-i menfaat ederler. Hakikatte sermayedârâna öyle bir menba' peyda etmek

mirasyedi yetiştirmek gibidir. Farz-ı muhal olarak öyle bir faidesi olsa bile devletce olan bin türlü mazarratına nisbetle bahsetmeye değmez derler. Bu davalarının sıdkına ise yalnız bizim halimiz delil-i kâfidir.

Zikr olunan takrîr-i âlîde sâir Avrupa devletlerinin dahi borçlu olduğundan istikrâz bayağı vâridât-ı âdiye hükmüne tenzil olunmak istenilmiştir. Hâlbuki bir küçük kıyas ile bu müddeânın butlânı meydana çıkar.

Bir kere Fransa'yı ele alalım da kendimizle tatbik edelim. Fransa Devleti bundan bir asır evvel istikrâza başladı. Büyük ihtilal ve büyük Napolyon Vak'ası gibi kâinatta misli görülmemiş iki hadisede yirmi otuz sene müte'âkiben Avrupa ile uğraştı. Dünyada hangi vak'a zuhur ettiyse karıştı. Üç beş kere dâhili ihtilâllar geçirdi. Yalnız şimdiki İmparator'un zamanında biri Kırım'da, biri İtalya'da, biri Meksika'da üç büyük muhârebe ile uğraştı. Çin'e gitti. Roma'yı muhafaza etti, inân-ı hükümetine galip oldu. El'ân silaaltında bir milyondan ziyade asker tutuyor ve ona muâdil donanma idâre ediyor.

Bu kadar teşebbüsât-ı cesîme içinde dūçâr olduğu düyûnun miktarı seksen milyon keseyi biraz geçer ki vâridâtının beş misli bile değildir.

Fransa bu borcuna senede yüzde üç fâiz verir ki yılda takriben iki buçuk milyon kese eder, vâridâtının yedide bir mislinden azdır.

Biz ise istikrâza bin iki yüz yetmiş senesinde başladık. O vakitten beri bir muharebe geçirdik, Karadağ ve Şam ihtilallerini bastırdık, bir de Girit ile uğraşıyoruz.

Hâlböyle iken yirmi milyon kese kadar muntazam ve müteferrik borcumuz var ki vâridâtımızın yedi misline yakındır. Demek oluyor ki biz böyle bir iki patırdı ile on beş sene zarfında Fransa'nın lâakal yüz senede ve bin bela içinde gösterdiği açıktan ziyade açık göstermişiz. Bundan anlaşılın Fransa istikrâza menba'-ı sahih nazarıyla bakmıyor ve borç ederse zaruret-i katiyye üzerine ediyor.

Bundan başka eshâm-ı umûmiyeye yüzde beş ve istikrâzât-ı hâriciyeye yüzde altı fâiz veririz. Eshâm-ı umûmiyenin fâizi dört yüz bin ve istikrâzât-ı hâriciyenin

fâizi dörtyüz seksen sekiz bin sekiz yüz küsür kese ve ikisinin yükünü sekiz yüz seksen sekiz bin sekiz yüz küsür kese eder ki vâridâtının üçte biri demektir.

Şimdi bir de bizim bu istikrâzdan elimize ne geçti ve bedeline ne vereceğiz ona bakalım ki şu “menba’-ı sahihden” nasıl fâsid şeyler çıktığı tamamıyla anlaşılsın.

Bir muteber Almanya gazetesinin bankadan alarak neşrettiği mufassal defterden anlaşıldığı üzere düyûn-ı hâriciyemiz iki nev’idir ki birincisi otuz altı ve ikincisi yirmi beş sene de tesviye olunur.

*Otuz altı senede tesviye olunacak senedâtımız 16, 540, 942 liralıktır.

Bu borcun fâiz ve re’sü’l-mâli için sene de 1, 051,018 lira otuz dört kuruş veririz ki, otuz altı senede yekûnu 37, 837, 020 lira yirmi dört kuruşa bâliğ olur. Hâlbuki bu istikrâzlardan noksanı ve masrafı tenzil olunduktan sonra ele geçen akçe 13, 648, 817 lira otuz beş kuruş paradır ki inde’l hesab yalnız bu istikrâz için

37, 837, 020 24 verilecek olan

13, 648, 817 35 alınan

————— —
24, 188, 202 89

lira seksen dokuz kuruş hasar veriyoruz.

*Yirmi beş sene de tesviye olunacak senedâtımıza gelince. Bunun yekûnu 24, 200, 000 lira ve tahsilat-ı seneviyyenin yekûnu 1, 973, 180 liradır ki yirmi beş sene de 51, 829, 500 lira eder. Bundan ele geçen para ise 15, 026, 922 lira elli altı kuruştur ki bunun için vereceğimiz hasar

51, 829, 500 00 verilecek olan

15, 026, 922 56 alınan

————— —
36, 802, 577 44

lira kûsür kuruşu baliğ olur.

Gelelim eshâm-ı umûmiyyeye. Bunun yekûn-ı senedâtı kırk milyon liradır. Yüzde beş fâiz ve bir re'sûlmal itibariyle mahsusat-ı seneviyyesi 2, 400, 000 lira eder. Umûmu yetmiş iki sene de tesviye olunacağından o müddetçe verilecek paranın miktarı ise 172, 800, 000 liraya baliğ olur. Konsolideden elimize geçen paranın miktarı ise 24, 000, 000 liradır.

İnde'l-hesab hasarı

172, 800, 000 verilecek olan

024, 000, 000 ele geçen

148, 800, 000 milyon lira eder.

Hulasa-i kelâm. İstikrâzâtın hazineye giren para şu kadardır:

13, 648, 817 35 otuz altı senelikten

15, 026, 922 56 yirmi beş senelikten

24, 000, 000, 00 eshâm-ı umûmiyye için

52, 675, 739 91

Verilecek paranın miktarı şudur:

Kuruş liradır.

037, 837, 020 24 otuz altı senelik için

051, 829, 500 56 yirmi beş senelik için

172, 800, 000 00 eshâm-ı umûmiyye için

262, 466, 520, 80

Birbirinden tenzil edelim:

262, 466, 520, 80

052, 675, 339, 91

209, 791, 180 89

Demek olur ki hazine on beş senelik muamelâtında sırf açıktan sarf ettiği paraların bir miktarını düyûn-ı muntazama haline koymuş ve bu miktar (on beş milyon liradan ibaret olan) vâridâtının üç buçuk misline yakın imiş. Buna bedel vâridâtının altı misline sened vermiş bu parayı vâridâtının on yedi buçuk misline kârib olduğu paranın beş mislinden ziyade bedel i'tâsıyla tesviye edecektir.

Eshâm-ı umûmiyyenin bir miktarı ile eshâm-ı cedide ve tahvilât-ı mümtâze değiştirilmişti. O esham-ı cedide ve tahvilât-ı mümtâzeye dahi senelerce fâiz ve re'sülmal verildi. Ondandır terettüb eden zarar yine başka faizli kâimenin zararı yine başka, Şam tazminatı için çıkarılan evrakın zararı yine başka. Avrupa'dan ve Galata sarraflarından alınan istikrâzât-ı muvakkatenin hasaratı yine başka. Eshâm-ı umûmiyye yetmiş iki senede tesviye olunacak ama senevî yüzde bir re'sülmal verilir ve kaldırılan evrakın fâiz-i tahsisatı da ol re'sülmal mahsusatına zam edilir ise tesviye olunacak sekiz on senedir bir para re'sülmal verilmedi ve bir kâğıt tedavülden kaldırılmadı.

Binâenaleyh şimdiye kadar verdiğimiz fâiz bâlâdaki hesabdan fazladır. O yine başka. Bundan sonra eshâm-ı umûmiyyenin tedavülden alınmasına ne zaman başlanacağı ma'lum olmadığından tedâvül imtidâd ettikçe gâib edilecek para yine başka.

Devlet ihyâ edecek ve hazine dolduracak tedbir böyle mi olur?

Devletimizce hazinenin fenalığı his olunduğu günden beri ittihâzı lazım gelen meslek bir taraftan servet-i umûmiyyenin tezyidiyle vâridâtını ziyadeleştirmeye çalışmakla beraber acelelen masârifi hâcet-i iktisâra indirmek ve zaruret-i kat'iyye görünmedikçe bir para borc almamak idi. Bu ise israfat ve mektumatın önünü almaya muhtac idi. Onun için muvâzene-i devlet umûmun nezâreti altında tutulmalıydı. Bu maksat ancak usûl-i meşveretin kabulüyle hâsıl olurdu. O zaman yapılmadı, hâlbu dereceye geldi. Bundan sonra yine o tedbire müracaat olunduğu surette dakika be-dakika mezâristân-ı inkıraza yaklaşacağımızda ve pek az zaman içinde mahvolacağımızda hiç şüphe yoktur. Meşveret. Meşveret. Meşveretsiz bize necât mümkün olamaz.

_____ : .. : _____

İstanbul'dan Mektup Fî 5 Cumâde'ı-Ülâ

Bugünlerde bir iki maaş vermeye muvaffak olabildiğiçün Maliye Nâzırı'na bin kese ihsan olunduğu ihbar-ı mevsukâdandır.

Bundan bir iki sene evvel dahi bir kere vâki' olduğu gibi yine bu sene a'şâr geçen senenin iki misli tutacağı işâ'a olunur. Malumunuzdur ki şimdiye kadar hiçbir sene a'şâr bedelinin nısfından ziyadesi ele geçtiği yoktur. Kûsûru davalar, atâlarla çürür. Bakalım bu sene de öyle mi olacak. Ve işâa doğru mu çıkacak biz onu ileride muamelât-ı Hazinenin düzelmesinden istidlâl ederiz. Fakat bilmem nasıl düzelebilir ki. Yine bu sene muvazenenin fevkalade ile beraber açığı birçok milyon kese tahmin olunuyor. Bunu kapatmak için yine bir istikrâz akd edersek gelecek sene açık bittabi iki milyona çıkar. Allah imdat eyleye.

Babîâli'den ıslahat-ı sahiha talebi için Avusturya'nın Fransa ile ittifak ettiği rivayet olunmaktadır. Sefirlerinin kullandığı lisandan dahi anlaşılıyor. Hatta İngiltere Sefiri dahi bu günlerde mu'terizâne harekete başlamış diyorlar.

Bir rivayete göre Saray-ı Hümâyûn dahi ıslahat ve tebeddülâta pek heveskâr iken Babîâli'den ihtirâz olunuyormuş.

Ortaoyuncularının bir takımı emsalini teşvikân beşer yüz kuruş maaş ile çerâğ edildi.

Garip bir şey bundan birkaç gün evvel memurinden bir biçâre kesret-i düyûn ibtilasıyla hayatından bîzâr olarak şirket vapurundan kendini denize atmış. Sonra kurtulmuş. Devletin bir lisan-ı resmîsi hükmünde olan *Ceride-i Havâdis* bir surette yazıyorki hokkabaz da anlıyor zannolunur. Bu ricâli olmaz imiş. Benzi sararır imiş. Ortada pek çok havadis dönüyorsa da sıhhatlerini tahkik etmedikçe yazmaya cesaret edemiyorum.

Bir müddetten beri vatanımız menfaat-perestan-ı ecânib için şu'bedegâh-ı keşâkeş ittihâz olduğu hâlde İngiltere Devleti'nin politikası devletimiz hakkında en hayırlı görüldüğünden İngilterelilere bir muhabbet-i kalbiyye hâsıl etmiş. Ve hatta geçen sene Girit'in Yunanistan'a terki için düvel-i sâire tarafından icrâ-yı ikdamât edildiği sırada İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Stanley yalnızca bu karara muhalefetle Girit'i halâs ettiğinden ol vakit Londra'da bulunan vekilimiz marifetiyle umûm millet-i Osmaniye tarafından kendisine arz-ı teşekkür bahş edin. İstanbul'da İngiliz lisanı üzere tab' olunan *Levant Herald* gazetesinde bu kere veraset-i Saltanat-ı Seniyye'nin tebdiline ve ol bâbda tab-nümâ-yı zuhur olan risâledeki mütâlaâta dair bazı itirazât görülmekle maateessüf birkaç kelime irâdına mecbur olduk. Bu gazetenin müellifi bilinmez bir sebeple bir zamandan beri tebdil-i efkâr ederek mukaddemâ aleyhinde feryad ettiği idare-i hâzıraya bu gün dalkavukluk etmek istiyor. Ve buna dahi kâni olmayıp o idareden nâ-hoşnud olmaları dahi bir söz söylemeleri arzusunda bulunuyor. Vakıa bu kere mevki-i beyâna koyduğu mütalaa kendi malı olmayıp nereden ilka olduğu malum olduğundan ve hem de kendisi ecnebi olarak ne lisanımıza ve ne de ahlakımıza vâkîf olmadığı hâlde yalnız kendine bir mecidiye nişânı veyahut murassa-i kutu veyahut gazetesine muavenet-i nakdiye vaad edenlerin gayretinde bulunması tabii bulunduğundan bu hareketinde mazur olurdu. Lakin ifnâ-yı ifadesinde bazı zevât-ı muhtereme hakkında kullandığı lisan endaze-i edebden haric olmakla burası mahal-i mâzeret olamayıp mâmafih hürriyet-i şahsiyete taalluk eden her meselenin mübahesesinden müctenib olduğundan veraset-i saltanat meselesi bizim din ve milletimize dair olup *Levant Herald* muharririnin ise

hiç o bahisde malumatı olmadığından ve bunlardan dahi sarf-ı nazarla kendinin rkat ü zamanı herkesin bildiği şey bulunduğundan bu bâbda onunla mübaheseye tenezzül edemeyiz.

Memuriyet-i mahsusa ile Avrupa'ya gönderilen Davud Paşa geçen gün Londra'ya gelmiştir. İstanbul'un mülâib-i idaresine vakıf olan İngiltere ukalâsı “bu memuriyetin sebab-i ledünnisi Hristiyan'dan vükelâ nasb olduğu Avrupalılara re'yü'l-ayn göstermek” olduğunu biliyorlar.

Bu malumdur ki dünyada Hükümetin en esaslı vazifesi umûma hizmettir. Umûm dediğimiz ise insanlardan ibarettir. İnsan fikriyle hareket eder. Binâenaleyh her Hükümet için efkâr-ı umûmiyeye ittibadan alâ meslek-i sevab olamaz. Davamıza şahid-i nakli icmâ'-ı ümmetin nass-ı kat'i hükmüne girmesidir. Delil-i akli ise dünyada en mütemeddin olan milletlerin suret-i idarelerini daima bu yola çevirmesidir.

İnsan hürdür. Daima hürriyet ister. Beşeri ondan mahrum etmek tagaddiden mahrum etmeye benzer. Bir dayanır, iki dayanır nihayet elbette muhalefete başlar. Suret-i hakkaniyette gösterdiği muhalefet tesir etmezse bâ-yı hâl-i zalimlere karşı mazlumlar da tecavüz eder. Dünyada zuhur eden en kanlı ihtilallerin hikmet-i hâfiyesi bundan ibarettir.

Bu davaya şimdi bir delil zuhur etti. Hürriyet taraftarlarına ta'dide akarat ve idare-i zabtiyesinde kemal-i ihtiyat ile meşhur olan Rusya Devleti'nin memâlikinde bir fırka zuhur etmiş. Yangınlar yapıyor. O saniyede a'zâsının her biri eline geçen şeyi kapıyor.

Gazetelerin rivayetine göre bu fırka-i hafiye bir ilan neşr etmiş. Ve onda menhubatını Hükümetten gadrdîde olanlara vereceğini beyân eylemiştir.

Demek olur ki Şimdi Rusya’da zulm için Hkmetden başka bir kuvve-i file daha peyda oldu. Lakin onu tevlîd eden hakikat de yine Hükümettir. Melf oldukları vakar  mekânet iktizâsınca Osmanlılara velev düşman hakkında olsun zulm etmeden ve velev haklı bulunsunlar fitne çıkarmadan daima ictinâb etmek ve icbattandır. Fakat Hükümetin ve bâhusus zabtiye idare-i fsidesinin böyle ibretlerden kesb-i intibâh etmesi dahi farz-ı ayn hükmüne girdi.

Gazetelerin rivayetine göre Rusya’da dava-yı mlhemiyetle bir adam zuhur etmiş. Bir ihtiyar math köylü imiş. Kasabadan kasabaya gezerek “Slib’in hilali kıracağı zaman geldi. Devlet-i Osmaniye’yi batıracağız. İstanbul’u alacağız. Ayasofya minarelerinde ezan yerine an aldıracağız” diyerek halkı yine bir nev’ ehl-i slib muharebesine teşvik edermiş. Bu ise Rusya Devleti’nin işine gelmeyecek bir Şey olmadığından Hükümet men’ etmiyormuş.

Kemal²²

---

²² Impremerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W.

11 HÜRRİYET 1285

Numara: 11 20 Cumâde'l-Ûlâ Sene: 1285 7 Eylül 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderiyor. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisseler için başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet'e* her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

HÜRRİYET'İ TEŞVİKÂN DOKSAN BİR İMZA İLE İSTANBUL'DAN ALDIĞIMIZ İLTİFAT-NÂMEDİR Kİ BİZLERCE BÂİS-İ İFTİHAR OLDUKTAN BAŞKA DEVLETİN İLEL-İ MÜHLİKESİYLE ONLARIN ESBÂB-I DÂFİASİNİ PEK GÜZEL CEM ETMİŞ OLDUĞUNDAN MÜRSELLERİNİN GÖSTERDİKLERİ MÜSAADEDEN BİLİSTİFÂDE TEBERRÜKEN NEŞR EDİLDİ.

((Ey fedakâran-ı vatan;

Tarihlerden ne güzel anlaşılıyor ki her millet hukuk-ı hürriyetini istihsal için asrına ve iklimine ve kabiliyetine göre az çok fedakârlıklar ettiler ve İngiltere ve Amerika ve Fransa ve İtalya ve Prusya ve Avusturya devletleri şimdiki buldukları menzele-i medeniyete vusûl için bilcümle bu köprüden geçip gittiler. Bunlardan her biri evâil-i teşebbüslerinde milletleri içinden en hamiyetli ve en gayretli olanları pişvâ-yı efkâr ve efâl ve onların arkalarından milletin kâr-güzarları ve vatan ve milletin hayrını ve sonunu düşünenleri dâhi mâ-lâ bedenen pişvalara i'anete bezl-i ecel iktidar eylediler. Efrad-ı millet dâhi mu'teberânının bu ikdâmâtını görüp tervic ve muavenetde ittifak üzere bulundular. İşte hürriyet denilen cevher halkı esir yolunda kovalanan ejder Hükümet ağzından böyle zor ile çekilip kurtarıldı. Zillet-i esaret bir milletin ne kadar ahlakını bozduğu Mısır Kıbtîlerinden istidlâl olunur ki

dünyada tarih yazılmaya başlanalıdan bu ana kadar onlardan bir sülale Mısır'da Hükümet etmedi. Batlamyuslar, Firavunlar, Araplar, Çerkezler, Türkler hep açıktan gelip zillet ve hakâret ile Kıbtîleri kullandılar. Bilakis şeref-i hürriyet bir milletin ne kadar ahlâkını ıslah ettiği dâhi Avrupalılar ile Amerikalılardan malum olur ki Hükümet-i keyfiye boyunduruğundan kurtulup meşveret-i milliye ile Hükümet usûlünü vaz' edeliden beri günden güne ilerilemektedir. Bu mana daha sekiz on sene evvel vuku'a gelen Çin Vak'ası'ndan pek zahirdir ki otuz bin kadar Avrupalı dört yüz milyon Çinlilerin payitahtını cebren zabt ve "İbn-i Sema" telkip eden koca fağfuru zelilâne bir mukavele-nâmeye bend ve rabt ettiler. Biz dâhi Avrupa milletlerinden bulunduğumuz ve Hükümet-i metbûamızın mebnî-i aleyhi olan usûl-i meşrua-yı hürriyet ve hakkaniyeti bir zamanlardan beri terk ile bizi ve vatanımızı gayya-yı hevlânâk izmihlâlin tâ kenarına götürmesinden nâhoşnud olduğumuz ecelden istihsal-i hukuk nevbeti şimdi bize geldi. Bu sancağı açıp meydana çıkan ve menafi'-i zatiyyeyi ve evlâd u iyâli ve vatanı terk ile bizim saadetimizi hâsıl etmek uğurunda bunca belâ ve meşakkatler ihtiyâr eden (Yeni Osmanlılar) unvan-ı muhteremini haiz zevat-ı hamiyet-i simat olmakla vatan ve millet ve heyetçe her şeyden evvel size medyun olduğumuz teşekkürü ifâya müsâraat ederiz.

Bu farîza-i şükranenin bu zamana dek tehhür-i ifâsı ve Hükümetin (idaresine lânet olsun) şimdiye değin hakkınızda gösterdiği muamele-i zulm ve gadri hakikate millet-i muhteremimizin şanına nakısa verir. Bir kayıtsız şekilde görünmesi her akıl ve insaf ve idrakı olana dağ-ı derundur. Gerçi çektiğiniz zahmetler tarihlerde sizlerin namınızı, şeref ve ihtiram ile ibkaya delâlet ve bu gadr ve zulümleri reva gören hainlere vesile-i nefrin ve lânet olacağı derkâr ise de bu sırada bîkayd suretinde görünen efrad-ı milletin her birine gazv-ı töhmet kesalet edileceği dâhi bedahette olup hâlbuki bunun esbâb-ı mahsusaya mebni rehin-i mazeret olması mizan-ı adl ü nasfetinize muhavveldir. Ezcümle iki başlı sebep vardır ki milletimizi meyt hükmünde gösterir. Onun birisi bizde cehlin revâcıdır. Bizim memâlikimizin hangi tarafında, hangi adama sorulsa idare-i hâzıra yüzünden bu mülkün harap olacağını yanıp yakılarak söyler. Ama bu fenalığın kalkmasına çare nedir denirse cevaptan aciz kalır. Çünkü tarih bilmez ve ahvâl-i aleme kesb-i itla etmemiştir ki evvelce bu derde uğrayan milletler ne yollarda çareler bulup yakalarını sıyırdıklarını misal tutarak kendinde dahi bir fikr-i necat olabilsin. Bu cehl ise idare-i hâzıranın imtidadını teyid

eylediğinden idare dâhi onun imtidadını teyid edecek esbâbdan hiçbir dakika kusûr etmez. Memâlikimizdeki münderis olan bunca medreseleri seyl-i kaza basıp gark etmedi ve onlara merbut olan bunca evkaf ve varidâtı vakıflar mezardan kalkıp yutmadı. Otuz yıldan beri memleket memleket açılan rüştiye mektepleri nizamlarını Rusya parmak sokup bozmadı. Rûteb ve cihat-ı ilmiye ile menâsıb-ı mülkiye ve askeriyeyi cehle ve rezileye ihsan etmek kaidesini Fransa icbar etmedi. Erbâb-ı istihkakdan beri sivrildikte derhal bir vesile ile başını ezip meydana çıkarmamak kanununu İngiltere koymadı. Bunlar bütün idare-i hâzıranın isar-ı himmetidir. İkinci sebep dâhi milletimiz içinden bu derdin çaresini bilenlerin kayd-ı maaş ile bağlı olmalarıdır. İdare-i hâzıranın tedabir-i sakimesi milleti bir hale götürdü ki hazineden bir vesile ile maaş almaktan başka bütün taayyüş kapıları kapandı. Hükümetten emniyetsizlik ticareti bitirdi. Hükümetin sefâretleri tatyîb için ihsan ettiği ecnebi imtiyazâtı dâhi sanayii mahvetti. Halkın geçinmesi için yalnız Maliye Hazinesi kaldı. Attar ve haffaf ve kasap çocuğunu kaleme koymaya çabalar. Ondan sonra maaşa geçirmeye gayret eder. Aşağı güruhdan olanlar dâhi devâirde ağa ve kavas olmak gibi vazifeli bir işe sokulur. Esnaf takımı bunlarla ticarete merbut ve tüccarın dolabı dâhi esnaf çarhına mukayyettir. Velhâsıl hazine bir ay maaş vermese bu kadar memurîn ve ketebe ve ulema ve meşâyih ve esnaf ve tüccar cümlesi birden aç kalır. İşte böyle bir idare dünya yüzündeki devletlerin hiç birinde yoktur. Bu hâlde erbab-ı cemiyetten birisi Yeni Osmanlılar efkârında bulunduğunu açıktan söylese ya maaşı kesilir, ya azl olunur, yahud memuriyet bahanesiyle taşraya atılıp evlad ü ıyali perişan olur. Mamafih bu fedakarlığı dâhi ihtiyar-ı feraiz hamiyetten ise de o derece fütüvvet her yiğidin kârı değildir ve bununla dâhi zatlarınızın imtiyaz ve rüchanınız ve şükr ve mahmidet-i umûmiyeye liyakat ve istihkakınız müsellim ve müberhendir.

Şu iki sebepten evvelkisi himmet-ı mahsusanızla zail hükmüne vardı. Zira *Muhbir* ve *Hürriyet* varakaları devletimizin yarası neresinde olduğunu bize pek ra'nâ gösterdi ve Hükümet-i zalimenin habs ve tazyik ve nefyi bunları mütâlâa şerefinden erbab-ı tetkik-i mahrum edemedi. Her varaka suubet-i malumeden nâşi bir liraya kadar mübayaa olundu. Yine teşekkür edildi. Şimdi sizin tarafınızdan evvel ve âhir ibraz olunan bunca fedakarlıklara karşı canib-i milletden dâhi bir nişane-i şükrâne olmak ve tagaddisiyle mütelezziz ve müteşekkir olduğumuz evrâk-ı nâsihanın bir derece daha tevsiine yardım etmek için zîr ü teşekkürnâmede isimleri bulunan

muhlisân-ı akd-ı ittihat ile tarafınızdan tensib olunacak yolda bir muavenet tedbirinde bulduklarını hâlisane arz ederler ve Yeni Osmanlılar âsârını mütâlâa eden vatandaşların erbâb-ı hamiyetleri bilcümle bu re'ye bizimle müttelik oldukları hâlde suret-i icrada mütehayyir olduklarından münasip ise bu varakamızın *Hürriyet* nüshasına derciyle beraber ol bâbda olan mütâlâât-ı mahsusanızın beyânına himmet buyurunuz. Hemen Cenâb-ı Hak sebep-i saninin ve ona sebep olanların dâhi def'-i izalesine milletimizi muvaffak buyursun. Amin.

Fî 7 Cumâde'l-Ûlâ sene 1285

İmzalar))

YAŞASIN YENİ OSMANLILAR

Eser gördükçe gayretleri tezayüd ediyor ve mukaddematta muvaffakiyet nümayan oldukça her biri veche-i maksuda bir kat daha şitâb ile gidiyor.

İşte şu tebriknâmeyi imza eden erbâb-ı hamiyet-i Hükümet, efkâr-ı hürriyeti kırmaya ihtimamını derece-i inhâya vardırırmışken yine nefislerini meydan-ı fedâ-kârîye attılar. Henüz aguş-i terakkiye düşmüş olan vatanperverlik fikrini evlatları gibi beslemek istiyorlar. Halkın sû-i idâre beliyesiyle ne türlü zaruretler içinden bulunduğu ve binaenaleyh bize arz ettikleri muavenet nasıl meşakkatlerle hasıl edilebileceği malum iken yine fütüvvet gösteriyorlar.

Bundan anlaşılın ki halkın adalete ve elinden gasp edilen hisse-i hakimiyete iştiyakı ne derecelerde imiş.

Hürriyet ve hürriyetin hizmetinde bulunan cemiyet, bunların her birine hürriyet-i insaniye nâmına olarak arz-ı teşekkür eder. Aferin mürsellerinin hamiyetine, tahsin kâtibinin belâgatına hakikat böyle garip nüvazane bir muamele-i mürüvvetmendiye nasıl teşekkür olunmasın. Evkat-ı âdiyyede bile dostundan vefa getirmek gibi lezzetli şey olamaz. Değil ki vazife-i hamiyet saikasıyla dar u diyardan mehcur olanlar (bazısının zatlarını bile bilmedikleri) vatandaşlarından böyle bir eser-i insaniyet göreler.

Hürriyet şimdiye kadar kendi zayıf kanadıyla uçtuğundan hizmeti bittabi iktidarı derecesinde idi. Ey hamiyetkâran-ı vatan işte gayretinizin semere-i îânesidir ki şükranîyetimizin eser-i fiiliyesini göstermek için gazeteye bu numaradan itibaren arzumuz vech ile iki kat yani sekiz sahife olarak çıkarmaya başladık. Bundan sonra istediğiniz malumat bir kat daha ziyade verilecektir. Şevk arttıkça daha ileri gitmesi de memûldür.

Sa'yiniz meşkur olsun. Vatanda vücudu his olunan kuvve-i hayatiyeyi aleme siz gösterdiniz.

Her ümmetin hukukunu muhafaza için Avrupa'da muteaddid gazeteleri var. Her biri mensub oldukları memleketteki erbab-ı hamiyetin ianesiyle yaşıyor. Biz Yunanlıları vatanımıza düşman olduklarından dolayı sevmeyiz fakat daima gayretlerini görür gıpta ederdik.

Atina'da, Şira'da, Bükreş'te, Londra'da daha birçok yerlerde müteaddid cemiyetler, sandıklar teşkil ettiler. İngiltere'de, Fransa'da, Belçika'da, Almanya'da mahsus gazeteler çıkarıyorlar. Bundan fazla olarak Fransız, İngiliz, Alman ve milel-i sâire gazetelerinin dâhi bir çoğunu akçelerle iknaat ile kendilerine taraftar ettiler. (1)²³ Bu ittifak-ı gayûrane sebebiyle Girit eşkiyasına muavenetler ederek hâl-i isyanı devam ettiriyorlar. Şimdi hudud üzerinde dahi bir fenalık çıkarmaya çalışıyorlar.

Dünyada ittifakın yaptığını hangi kuvvet yapabilir.

Bir aşiretten bir cihangirâne devlet teşkil ederek def-i düşman ve kahr-ı zalemeye masruf olan himmetiyle üç dörtyüz sene dünyayı titretmiş olan Osmanlılar ittifak-ı hamiyette palikaryalardan aşağı mı kalacak? Hayır hayır, Osmanlılar yine o Osmanlılardır. Fakat vücutlarına zincir-i esaret namında bir yılan sarılmış. Meşhud olan zâf u fütur onun zehr-i ta'disinden hasıl oluyor. Hele bir kere o belayı mühliki üzerimizden atalım. Hele bir kere Hükümete, aklen ve naklen haiz olduğumuz hakk-ı iştirâki fiilen istihsal edelim. O zaman görülür ki şarkta paslanıp kalmış olan cevher-i kabiliyet ne kadar ziyadâr imiş. Osmanlılar vatan ve hürriyet uğruna ne mertebe fedakar imiş.

²³ Bu gazetelerden bazıları Yeni Osmanlıların gerek neşriyat ve gerek ifâdâtından hakikat-i hâli eyleyerek tebdil-i lisan etmişlerdir.

Düşmanlar bizi ümmetin ianesinden mahrum kıyas etmesin. Buradaki cemiyetin ruhu ümmettir. Meşhudumuz olan fütüvvetlerinden, hamiyetlerinden dolayı ebnâ-yı vatanın hemen cümlesine minnettarız. Yalnız şimdiye kadar edilen ianeler muntazam değildi. İşte ey fedakâran-ı hamiyet o intizamı da sizin ihtarınız hasıl eyledi. Ortada dönüp duran çarh-ı hamiyetin mizan-ı i'tidali sizin himmetiniz oldu.

Fedakarlık meydanına bizden sonra atıldığınız için teessüf mü edersiniz? Bizi o harekete sevk eden yine sizin hamiyetinize isnadımız idi. Bu kavga-yı hürriyettir. Şanı yalnız ona atılanlara kalmaz. Nitekim bir muharebenin nişan-ı iftiharını yalnız talia taburları almaz.

Sözünüz ne doğrudur. Halkı şimdiye kadar meyt gösteren o iki sebep idi. Burada teeddübe lüzum görmediğimiz için tahdis-i nimet kabilinden olarak maal iftihar biz de ikrar ederiz ki birinci sebebin def'ine bu taraftan hayli hizmetler edildi. İkinci sebep dâhi an-karîb sizin gösterdiğiniz himmetle izâle olunacağında şüphe edilmesin. Zulm-i zincir ise gayrette ateştir. Ateşte erimez zincir mi olur?

Gelelim suret-i muavenete. *Hürriyet*'in hizmetinde bulunanlar zatlarınca iane ihtiyacından müstagni buldukları gibi kendi mürettib olan muavenetlerinde dâhi devam ederler fakat bu defa gazete tevsi olundu ve bu tevsi' bittabi masarifin tezayüdünü mucib oldu. Bu terakki ise muavenetin intizam-ı tam altında bulunmasıyla beraber emr-i idarenin dâhi mükemmel bir kaideye rabt olunmasını iktiza ettirdi.

Tarîk-i muavenet ve suret-i idare-i zîrde münderic olan ilandan malum olur.

İlan

Hürriyet matbaası yalnız gazeteye münhasır olmayıp mülkümüzün ve halkımızın hayrına müteallik her nevi matbuat çıkaracağından bunun tevsi'-i kudretiçün muavenet arzusunda bulunan hamiyetkârlar (abone suretiyle) açılmış olan hisselerden derece-i kudret ve hamiyetine göre her kaçına talip ise bedelini peşin verip alacaktır. Beher hisse bir İngiliz lirasıdır.

Hürriyet'in matbaası hurufuyla basılmış ve memhur-ı mahsus senetleri vardır. Hisse almak talebinde olanlar ister (gazetenin bâlâsında mahalli ve numarası murakkam olan) matbaasına müracaat eylesin. İster İstanbul ve taşralarda ve gerek Avrupadaki memurları yerinden alsınlar. Alacakları beher hisse için kendilerine bir sened-i mahsus verilecektir. Memurların şîârı ellerinde bulunan senetlerdir.

“Her hisse sahibine beher hafta istediği nam ve mahalle *Hürriyet* gönderilecek ve matbaada sâir âsar müfide tab’ olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilecektir.

“Müteaddid hisse alanlar fazla hisseler için başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi irsal olunur.

“Ashâb-ı hisse-i mahsus mevcudenin miktarını ve suret-i sarfiyatını bilmek istediği hâlde matbaa bir suret-i mahsusada bildirmeye mecburdur.

“İleride *Hürriyet* daha tevsi’ eder ve müteaddid günlerde çıkmaya başlarsa evvelki ashâb-ı hisseye yine eski bedeliyle verilecek ve senedât-ı mevzu’ tarihlerden itibaren bir sene mu’teber olacaktır.

(ŞİİR VE İNŞÂ)²⁴

Çünkü mahsûl-ı tahsil bizim memâlike göre yalnız şiir ve inşâ cihetindedir, bunlardan bir nebze bahsedilmek fâideden hâlî değildir. Şiirin tâ’rif-i umûmîsi kelâm-ı mevzûndur. Yani iki satır sözün her birindeki sükûn ve harekâtın müsâvî olmasından ibârettir. Hatta kafiye usûlü milel-i müteâhhire beyinde hâdis²⁵ olmuştur. Eski Yunanîler yalnız vezne riâyetle kafiye iltizam etmezler idi. Şiir her kavimde tabîidir. Rûy-ı arza²⁶ ne kadar milel ve akvam gelmiş ise cümlesinin kendilerine mahsus şiirleri var idi. Osmanlıların şiiri acaba²⁷ nedir? Necâti ve Bâki

²⁴ Makale, Ebuzziya Tevfik’in “Numûne-i Edebiyyât-ı Osmaniye” adlı eserinde de yer almaktadır. Aradaki farklılıklar “Ebuzziya’da (EZ)de şeklinde” dipnotla gösterilmiştir.

²⁵ EZ’de “âdet”

²⁶ EZ’de “rûy-ı arza”

²⁷ EZ’de bu kelime bulunmamaktadır.

ve Nef'î dîvanlarında gördüğümüz bahr-i remel ve hezceden mahbûn ve muhbis kasâid ve gazeliyyât ve kıt'aât ve mesneviyât mıdır? Yoksa Hoca ve İtrî gibi musikî-şinâsânın rabt-ı makâmât eyledikleri Nedim ve Vâsif şarkıları mıdır? Hayır bunların hiç birisi Osmanlı şiiiri değildir. Zirâ görülür ki, bu nazımlarda Osmanlı şâirleri şuarâ-yı İrân'a ve şuârâ-yı İrân dahî Araplara taklîd ile melez bir şey yapılmıştır.²⁸ Ve bu taklîd yalnız üslûb-ı nazımda değil, belki efkâr ve meânîye bile sirâyet edip²⁹, bizim şuarâ-yı eslaf edâ-yı nazm ve ifâdede ve hayâlât ve meânide Arap ve Acem'e mümkün mertebe taklîde sa'y etmeyi maârifden addetmişler ve acaba bizim mensub olduğumuz milletin bir lisanı ve şiiiri var mıdır ve bunu ıslâh kâbil midir? Asla burasını mülâhaza etmemişlerdir.

İnşâ yolunda da hâltamamıyla böyle olmuştur. *Münşeât-ı Feridun* ve âsâr-ı Veysi ve Nergîsî ve sâir münşeât-ı mutebere ele alınsa, içlerinde üçte bir Türkçe kelime bulunmaz. Ve bir maslahât ifâde ederken bed'i ü beyân-ı fenleri karıştırılarak ibrâz-ı belâgat için öyle müşevveş ve mütetabiü'l izafât ibâreler yazmışlar ki *Kâmus* ve *Ferheng* berâber olmadıkça ve bir adam fenn-i meanî ve âdâb-ı Arab'da kemâl-i mehâreti olduktan sonra âdetâ bir ders mütâlaa eder gibi birçok zamanlar sarf-ı zihin etmedikçe, manâsını istihrâca muktedir olamaz. Hâlâ Babîâli ve devâir-i sâireden³⁰ yazılan muharrerât-ı resmiye gerçi eski zamanlarda gelen erbâb-ı mâarif iktidârında katipler olmadığından evvelki münşeât derecesinde mu'akkad değil ise de, bunlar da ol babanın veled-i zinası olduklarından yine seci' ü rabt ü ma'nâsı mevhum ve meşkük ibârât ile memlûdur. Eski inşâlarda lûgat-ı garibe ve ibârât-ı muhayyele var ise de, bârî zımında iyi kötü bir mâ'nâ dahî çıkardı. Şimdi ise asır nazikleşmiş ve efkâr ü politika incelmış olduğundan, bâzı fermanlar ve mektub-ı Sâmiler ve takrirlerde öyle ibâreler görülüyor ki lûgatler herkesin bildiği şeyler iken, ma'nâ-yı sahîhi ne olduğu anlaşılacak kâbil olmuyor. Garibi şurası ki böyle anlaşılmayacak ibâre yazabilmek hüsn-i kitâbet addolunuyor. Meselâ, Maliye aklâmını ve dîvân-ı muhâsebât ve Meclis-i Vâlâ'yı dolaşıp nihayet emirnâme-i sâmi yazılmak icap ettirmiş tumar veya a'sâr maddesine³¹ dâir mufassal bir mektup Sadâret-penâhî ki, iki

²⁸ EZ'de "Osmanlı şâirleri şuarâ-yı İrân'a ve İrânlılar dahi Araplara taklîd ile melez bir şey yapılmıştır."

²⁹ EZ'de "ederek"

³⁰ EZ'de "devâirden"

³¹ "Meselâ, Maliye aklâmını ve dîvân-ı muhâsebât u Meclis-i Vâlâ'yı dolaşıp nihayet emirnâme-i sâmi yazılmak icap ettirmiş tumar veya aşar maddesine" bu kısım EZ'de bulunmamaktadır.

üç yüz satır sözdür bu yolda melekesi olan en mârûf bir zâtın eline verilsin, okutulsun, hitâmında şu okuduğunuz maddeyi lisânen takrir ediniz denilsin, o vakit kitâbetimiz ne kitâbet ve kâtibimiz ne kâtibdir meydana çıkar.

Vâkıâ şiir ve inşânın bu hâle girmesi bu asrın yapması değildir. Acemler kabûl-i İslâmiyet'ten sonra, ulûm-ı şer'iyeyi tahsil için lisân-ı Arab'ın tahsiline düştükleri sırada kendi lisanlarını şiir ve inşâsını dahî ona taklîd ettikleri gibi bizde bidâyet-i tesîs-i Devlet-i Âliyye'de³² İran ulemâsını celbe muhtaç olduğumuzdan, onların terbiyesi üzere kendi lisanımızı bırakıp, Acem şivesine taklid hatasına düşmüşüzdür ve³³ ulemâ-yı Rûm'un bu hususta ettikleri ihmal ü kusûr afv olunmaz bir hatadır. Zîra beni âdem arasında medâr-ı te'ati efkâr-ı lisandır. Bir milletin lisânı kavâid-i mazbuta altında olmayıp her eline kalem alan kimsenin keyfine mütabaat eder ve hâl-i tabî'isinden çıkarsa ol millet beyninde vâsita-i mu'amelat bozulmuş demek olur. Elyevm resmen ilan olunan fermanlar ve emirnâmeler ahad-ı nâs huzurunda okutuldukta bir şey istifade ediliyor mu ya bu muharrerat yalnız kitabette melekesi olanlara mı mahsustur. Yoksa avâm-ı nâs devletin emrini anlamak için midir Anadolu da ve Rumeli'de ahad-ı nâsdan her şahsa devletin bir ticaret nizamı vardır. A'shârın suret-i müzayede ve ihalesine ve tevzi'-i vergiye ve şuna buna dair fermanları ve emirnâmeleri vardır diye sorulsun görülür ki bîçarelerin birinden haberi yoktur. Bu sebeptendir ki hâlâbizim memâlikte Tanzimat nedir ve Tanzimat-ı Cedide ne türlü ıslahat hasıl etmiştir. Ahali bilmediklerinden ekseri mahallerde müteayyinân-ı memleket ve zulemât-ı vülat ve memurîn ellerinde ve adeta kablü'l iltizamiyat-ı ceryan eden usûl-i zulm ve i'tisâf altında ezilir ve kimseye dertlerini anlatamazlar. Ama Fransa ve İngiltere memleketlerinden birinde memurun birisi nizâmât-ı mevcude hilâfında cüz'i bir hareket edecek olsa avam-ı nâs derhal davacı olur. Zira nizamât halkın anladığı lisanda yazılmış ve layıkıyla herkese tebliğ edilmiştir.

Tunus Vilayeti bundan birkaç sene evvel *Düstûr*'un Arabî'ye tercümesini arzu ederek bu hizmeti İstanbul'da güzelce Arabî bilir ve Türkçe anlar bir zâta havale eder. O zat iki üç sahifede bir yirmi kadar müşkile tesadüf ederek müracaat için bir meclise gelir. Orada Türkçe lisanında vukuf-ı tam ve şiir ve inşâda maharet-i kâmile

³² EZ'de "Osmaniye"de

³³ EZ'de "ki"

ile maruf yedi sekiz kişiye tesadüf eder. Müşkûlâtını onlardan sual eder. Hiç biri halle muktedir olamaz. Ve hatta mesâilin bazılarında sekizinin içtihadı birbirine mugayir çıkar. Mütercim bîçaresi meğer bizim *Düstûr* diye tercümesine başladığımız şey muamma risâlesiymiş diyerek çıkar gider. Nihayet tercümeyi bitiremez sonra bir başka zâta havale olunur. O da yapamaz. Hâsılı Tunus Vilayeti'nin mensub olduğu devletin kanunnâmesine malik olamaz.

Usûl-i inşânın bu cihetle yolsuz olması mülk ve milletçe daha pek çok fenalıkları müeddi olmaktadır. Yalnız mehâkim-i şer'iyede usûl-i sakk muteber olduğundan ahkâm-ı şer'iyeye tegayyürden masun olup ancak sâir mahkemelerden verilen ilamlar o derece müşevveşü'l ibaredir ki hükmün kâh davaya ve kâh icraya bile mutabakat etmediği vuku' bulur ve bundan ne kadar haksız hükümler zuhura gelir ki cümlesi devletin adaletsizliğine haml olunur. Mecalis ve muhakemede hâlâdüstürü'l-amel olan Ceza Kanunnâmesi öyle nakisü'l-ifade ve ol surette müşevveşü'l-ibâredir ki meclisler ve mahkemeler gördükleri davayı onun bendlerinden birine tatbik ile hükmetmek için davayı, yaş deri gibi çekiştirmeye ve ekseriya nâhak hükmetmeye mecbur olurlar. Ama sûret-i dava bendlerin hiçbirine uydurulamaz ise yalnız ibarece vech-i münasebet kifayet eder. Mesela bir adam zamparalıkta tutulup istintak edilirken hanenin duvarından aşip girdiğini itiraf eder. Buna dair kanunnâmede bir bend sarih olmadığından mücerret haneye girmek hakkında olan bende tatbik olunup gider. Meclis yahut Dîvân-ı Ahkâm ise mahallinde davanın suret-i vuku'na vakıf olup gelen mazbata üzerine hükmü tasdik ettikten ve mahalli mazbataları ise ağrâz gûnâgûn üzerine yazıldığından mesela hakikatte üç ay hapis kifayet edecek biçarenin on sene küreğe konulduğu ve on sene küreğe gidecek bir câninin üç ay hapis ile kurtarıldığı kesrü'l-vuku'dur, kezalik istintaklarda dahi hâlböyledir. İstintak olunan biçare derdini bildiği lisanla söylerken müstantik efendi olduğundan lafzına aşağıda bir de bulunduğu ve olmakla ve bulunmakla gibi bir râbîta düşünüp ötekinin hiç lisanında sudûr etmeyen bir takım ibareleri içinden bozar. Sonra mürüvvet ederse bir kere de yüzüne karşı okur ve bunu sen söylemedin mi getir mührünü ve yok ise parmağını bas der. İstintak olunan adam okunan şeyi Arapça gibi dinleyip bir şey anlamadan yalnız efendiyi gücendirmeyeyim i'tikadıyla mührünü ya parmağını basar. İşte bu istintaknâme gah

olunur ki biçarenin idamına kadar sebep olur. Belki onun dediği yolda yazılsa kurtulmak ihtimali bulunur.³⁴

Taaccübe şâyân değil midir ki bizde yazı bilmek başka kâtib olmak yine başkadır. Hâlbuki sâir lisanlarda yazı ve imlâ bilen kâtib olur. Vâkıâ her lisanda edib olmak hayli mâlumâta tevakuf eder ise de âdetâ murâdını kağıt üzerinde ifâde etmek için yazı yazmak kifâyet eyler. Bizde ise yazı öğrendikten maâda birçok şeyler daha bilmek lâzım gelir. Evvelâ Türkçe imlâ bilinmelidir hâlbuki en güç şey budur. Zîrâ vaktiyle Türkçe'ye mahsus lügat kitabı yapılmamış ve Osmanlılar milel-i sâireyi daire-yi Hükümetlerine aldıkça her birinde gördükleri yeni şeylerin isimlerini o milletin lisanından alıp az çok bozarak, kullanmış ve her kâtib bir lügati sükûn ve harekâtının zihnince uyan bir şekli ile yazıp, sâirleri dahî diğer suretle zabt etmiş olduklarından, imlâ öğrenecek kimse, evvel emirde bunların hangisine tâbi olacağına mütehayyir olur. Hele yirmi seneden beri Babîâlî'de teferrüd eden büyük³⁵ memurların her biri bir canlı lügat olmak hevesine düşüp kimisi ya ile bildirir kimisi ya'sız bildirir.³⁶ Yazmaya başlayalıdan³⁷ beri küçük kâtibler ne yapacaklarını şaşırıldılar. Sâniyen Arabî ve Farişî imla bilmek lazımdır. Bu iki lisânın imlâsını bilmek kavâidini tahsîle mevkûf olduğundan en az sarf u nahvi görmeyince doğru terkiib yazmak kâbil olamaz. Sâlisen, bunlardan sonra bir de³⁸ aklâm-ı devletten birinde birkaç seneler istihdam olunmak ister bu olmadıkça idüğine³⁹yi olduğuna⁴⁰ya rabt etmenin yolu bilinemez ve bu nükte Kemankeş Sırrı gibi kâtiblerin ders-i âhiri olduğundan her ne zaman bu melekeyi hâsıl ederse Babîâlî'nin kullandığı kâtibler sırasına geçebilir⁴¹ ve güyâ bir yazı makinası olur. Lâkin bu kadar zahmetlerle şu melekeyi ele getirmiş olan zat ashâb-ı kârîha ve kabiliyetten ise bu tahsilinden mütelezziz olacak yerde müteessif olmalıdır. Çünkü me'luf olduğu revâbit-ı terkiibat, kendini bir dâire-i mahdûde içine sokmuştur ki zihnine tebadür eden meânîden yalnız melekesine uyabilenleri yazıp, sâirî ki gâyet nâzik ve gayr-i me'nus dekâyıkdır. Onları terk ve fedaya mecbur ve madem ki bu zincir içinde

³⁴ Bu paragraf, EZ'de bulunmamaktadır.

³⁵ Kelime EZ'de bulunmuyor.

³⁶ EZ'de "bildirir" kelimeleri parantez içinde verilmiştir.

³⁷ EZ'de "başlayalı"

³⁸ EZ'de kelime yok.

³⁹ EZ'de kelime parantez içinde.

⁴⁰ EZ'de kelime parantez içinde.

⁴¹ EZ'de "geçer".

bağlıdır,⁴² emsâli raddesinden ileri gitmekten mahrum ve mağdur⁴³ olur. Bu sebeple gerek şiirimiz ve gerek kitâbetimiz ne derece geri kalmıştır. O yere geçecek usûl-i kalem seyyiatındandır ki te'liflerde, matbuâtda âsâr-ı mârifetlerini ibrâz ile edebiyatta bir inkılâb-ı azim husûlüne sebep olan zevâtın ekserî “olmakla, bulunmakla, ecilden hasebiyle mebnî, dolayı derkâr, âşikâr” dâire-i fasîdesinde inhisâra tenezzül etmedikleri için kalemlerinde lâyıkıyla müstahdem değillerdi. Yine o seyyiatdandır ki⁴⁴ Âlî gibi Müşfik gibi⁴⁵ İsmail Paşazade Galip Bey gibi⁴⁶ birçok girân-kıymet cevahir-i⁴⁷ fetânet kadrlerine lâyık olan riâyeti göremeyerek⁴⁸, kimi cünûn getirdi, kimi işretle telef-i nefis eyledi.

Vah bize yazık bize. Bu hâle göre bizim millette tabîi hâl üzere ne şiir ne de inşâ yok mu⁴⁹ demek olur. Hayır bizim tabîi olan şiir ve inşâmız taşra ahalileri⁵⁰ ile İstanbul ahâlisinin avamı beyninde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz, hanî şâirlerin nâ-mevzun diye beğenmedikleri avam şarkıları⁵¹ ve taşralarda ve çöğür şâirleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tâbir olunan nâzımlardır. Ve bizim tabii inşâmız *Mütercim-i Kâmus*'un ve muahharen *Muhbir* gazetesinin⁵² ittihaz ettiği şive-i kitâbettir. Vâkıa bu nazım ve bu kitâbet matlub olunan⁵³ derecede belîğ ve tumturaklı görünmez ise de ümmet-i Osmâniye ilerilediği sırada bunlara rağbet edilmediğinden oldukları hâlde kalmışlar büyümemişlerdir. Hele bir kere rağbet, o cihete dönsün az vakitte⁵⁴ ne şâirler ne kâtibler yetişir ki akıllara hayret verir. Velhâsıl şiir-i tabii odur ki şâir cüz'i bir mülâhaza üzerine kalemi eline alıp irticâlen kırk elli beyit nazm edebilmeli kitâbet-i milliye odur ki eli yazı⁵⁵ tutan zihnindeki muradını iyi kötü kağıt üstüne koymalı. Şimdiki şiir ve inşâmızda ise tertib-i meânî

⁴² EZ'de cümle yer almamaktadır.

⁴³ EZ'de “mağzur”

⁴⁴ EZ'de “seyyiatdandır ki” ifadesi yoktur.

⁴⁵ EZ'de kelimedden sonra dipnotla: “Bunların ikisi de Ceride-i Havadis'in evâil-i zuhurunda muharrir idi.” ifadesi verilmiştir.

⁴⁶ EZ'de “İsmail Paşazade Galip Bey gibi” ifadesi yer almamaktadır.

⁴⁷ EZ'de “cevher”

⁴⁸ EZ'de “görmüyerek”

⁴⁹ EZ'de “var demek” olarak geçmektedir.

⁵⁰ EZ'de “halkı” şeklinde

⁵¹ EZ'de dipnotla “Sarı zeybek'in Allah dedim yatağana dayandım / Ben seninçün al kanlara boyandım' koşması gibi” İfadesi yer almaktadır.

⁵² EZ'de “muahharen Muhbir gazetesinin” ifadesi yoktur.

⁵³ EZ'de “olan”

⁵⁴ EZ'de “az vakitte” yerine “içinde” şeklindedir.

⁵⁵ EZ'de “kalem”

ile beraber bir de teşkil ü terki-i elfâz derdi zihni işgal etmekle ne şiirde⁵⁶ usûl-i irtical mümkün değildir.⁵⁷ Her milletin şâirleri ve hatta bizim çoğür şâirlerimiz bedâheten birçok şiirler⁵⁸ söylerler. Biz ise beş beyit bir gazeli dokuz ayda doğurur gibi söyleriz! Sâir milletlerde küberâ ve hattâ musannifler bizzat eline kalem alıp mektub ve te'lifât yazmazlar. Belki yanlarındaki kâtiblerine ağızdan söylerler onlar dahî yazarlar nitekim bizde dahî köy ağaları imamlara söyleyip yazdırırlar. Bu sebepten gerek muhaberat ve gerek te'lifât onlarda süratli ve suhûletli olur ama biz bir mektup yazdığımızda bir iki kere tesvid ve tebyîz etmedikçe istediğimiz gibi olamadığından, hem muhaberelerimizde teennî ve betâet, hem de ifâdelerimizde noksan ve rekâket bulunur. Bu fenâlığı def' için tabiata ittibâ etmeli...

Fırkamız meydana çıktı çikalı İstanbul'da bir hayal levhası peyda oldu. Bir tarafına bir elinde şarap, bir elinde baston bir adam resmolunmuş. Ayağının altına şeyhü'l-islâmlar, kazaskerler verilmiş öteki tarafına yine o adam bir elinde kitap bir elinde kılıç olduğu hâlde tasvir edilmiş ayağının altına patrikler, piskoposlar atılmış.

Yeni Osmanlıların halini bilmek için her kim büyüklere müracaat ederse ve şu müracaat eden Osmanlılardan bulunursa bu levha-i hayalin şapkalı ve bastonlu tarafı gösterilir. Yok Avrupalılardan ise derhal kılıçlı, kitablı cânibi çevrilir.

Biz İstanbul'da iken içimizden bir büyük Zât-ı Vükelâ'dan birinin meclisinde bulunur. O esnada meclise bir Avrupalı gelir. Sevk-i kelâm ile "Aman Yeni Osmanlılar namında bir fırka çıkmış, bunların efkârı nedir?" yollu sorar. Vükelâdan olan zat "evet öyle bir fırka var. Bir takım erbab-ı marifettir ki milliyet dâ'iyyesiyle mecbûl olduklarından Avrupalıların İslâm'ı ezerek, Hristiyanları şımartmasından dolayı şikayet ediyorlar. Hatta ben bile onlardanım." der. Yeni Osmanlılardan olan zât buna karşı "Efendim ihsan buyurun, vâkıâ Avrupalılar Hristiyanları himaye ediyorlar. Müsâvât bir dereceye kadar imtiyaz mertebesine vâsıl oldu. Fakat Yeni Osmanlılar, Hristiyanları İslâm'ın derece-i mazlumiyetine indirmek istemezler.

⁵⁶ EZ'de "ve ne nesirde" ifadesi yer almaktadır.

⁵⁷ EZ'de "değildir"

⁵⁸ EZ'de "şiir" ifadesi yer almaktadır.

Umûm ahâlinin hakları olan derece-i hürriyete isâlini arzu ederler.” mâlinde mukabele eder. İşte hakikat-i hâl dahî budur.

Görüyoruz ki Osmanlıların fetânet-i tabîyyesi kendilerine karşı bize isnâd olunan şeylerin hakikatini pek a'lâ keşfediyor.

Lakin bazı Avrupalılar levha-i hayale, hakikaten aldandıklarından mıdır yoksa aldanmayı daha fâideli gördüklerinden midir nedir her yerin gazetelerine muhbirlik ederler. “Yeni Osmanlılar müddeâlarını din üzerine tesis ediyorlar. Onlardan hayır me'mul olunmaz” derler.

İşte zuhurumuzdan beri efkarımızca bize bulabildikleri kabahat budur. Evet biz din üzerine tesis-i müddeâ ederiz dinin ahkâm-ı siyasiyesinde mâniî terakki olacak bir şey görmedikten başka şuna layıkıyla yakın hasıl edin ki vatani kurtaracak hürriyet-i ammeyi hasıl eyleyecek bir çare var ise zikr olunan ahkâma müracaattır. Bu bâbda her kimin şüphesi var ise meydana koysun. Yeni Osmanlılar haline müsâraat eder.

Ey Mösyöler! Din var iken terakki mümkün olamayacağını siz neden bilmediniz? Acaba tâbi olduğumuz mezhebin ahkâmından hiç haberiniz var mıdır? Bizde indallah ve inde'n-nas her fiilinde mesul olan erbâb-ı Hükümeti, Papalar gibi masum mu kıyas ediyorsunuz? Ulemayı papazlar hükmünde mi tutuyorsunuz? Neden korkuyorsunuz? Hristiyanlara zulm etmeliğimizden mi? Bilin ki dinimizin ahkâmına göre hukukça herkes müsâvîdir. Düşünün ki İspanyollar Gırnata'yı aldıkları zaman halkı tebdil-i din icbarıyla ateşlere yaktılar. Biz İstanbul'u aldığımız vakit her mezhep sahibine icra-yı âyin için mezuniyyet-i kamile verdik.

Ahkâm-ı dine ittiba' edersek size ondan büyük emniyet olamaz ki, kimseye zulm değil hile bile etmez.

Sübhanallah biz usûl-i meşveret istiyoruz. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet talebindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, Hükümete nezaret edecek, umûm halk hürriyet-i siyasiyesine mâlik olacak. Bu müddeâmızı din üzerine tesis ediyoruz. Siz yine tutup dinimizi mâni'-i terakki addediyorsunuz. Terakki birkaç kişinin dest-i istibdadında kalmakla mı olur?

Diyorsunuz ki Asya’da bu kadar milyon nüfus çürüyüp duruyor. İslâm’ın kavâidin de ne hâsiyyet olduğu bundan malum olur.

Bilmiyorsunuz ki halkın çürümesi o kavaide ittiba’ olunmadığındandır. Bir kere düşününüz Romalıların inkırazından sonra alemde measir-i medeniyeyi ibka eden İslâm değil miydi? Maârif-i hükümiyeyi tevsî’ ve ihya eden İslâm değil miydi? Sizden bir takım ukelâ “Avrupa’nın üstad-ı maârifî Endülüs Araplarıdır” diye bağıyorlar. Onlar İslâm değil miydi?

Eğer sizin medeniyet zannettiğiniz şeyler karıların açık saçık sokağa çıkması ve meclislerde dans etmesi ise onlar ahlakımıza mugayirdir. Biz istemeyiz, istemeyiz, bin kere istemeyiz.

Biz o milletiz ki din sayesinde Hicaz’ın iki küçük şehrinden çıkarak, dünyanın üç büyük kıtasına istila ettik. Marifet ve celâdetçe Yunanîleri , Romalıları geçtik. Bir kere esaret bârını üzerimizden atınca kaybettiğimiz mertebe-i i’tilaya az zaman içinde yine suûd edeceğimizden eminiz.

Gayet, bir tuhaf şey Londra’da arabacılar bir muayyen vergi vermedikçe demir yolu mevkiflerine giremezlerdi. Şimdi ittifak ettiler birkaç günden beri kâmilen arabalarını tatil ettiler. Yalnız arabalara kendileri biniyorlar etrafına [demir yol mevkiflerine serbestçe girilmedikçe arabalar işlemeyecek] mealinde kağıtlar, bayraklar asıp, muzikalarla sokakları alay alay geziyor ve halkı davalarının tervecine teşvik ediyorlar. Sebat sayesinde me’mullerine nail olacaklar gibi görünüyor.

Kemâl⁵⁹

⁵⁹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W.

12 HÜRRİYET 1285

Numara: 12 28 Cumâde'1- Ülâ Sene: 1285 14 Eylül 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderiyor. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisseler için başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Fransa gazetelerinin yazdıklarına göre yeni Umur-ı Nâfia Nâzırı Davud Paşa Fransa ve Avusturya devletlerinin memâlik-i Osmaniye derununda işlemekte olan postalarının lağvine dair memuriyetini icraya muvaffak olamayıp zikr olunan devletler tarafından mademki Devlet-i Âliyye posta umurunu emniyet bahş olacak bir kaide-i muntazama altına koymaz. Kendi postalarını işletmekten ferâgat edemeyecekleri cevabı verildiği ve bu teşebbüsde Memleketeyn idaresi daha bahtiyar çıkıp orada işlemekte olan ecnebi postaları gelecek Kanunisani-i Frengi ibtidâsından itibaren lağv ile yalnız imaret postası işliyeceği anlaşılıyor.

Hürriyet'in üçüncü nüshasında bir nebze beyân olduğu vechle kendi memâlikinde posta işletmek her devletin hukuk-ı mahsusasından olduğu hâlde Avusturya Devleti Sefâreti'nin evrak-ı resmiyesini kendi tatarlarıyla Viyana'ya götürüp getirmek için akdemce istihsâl ettiği bir müsaadeyi muahharen sû-i istimal ile İstanbul'dan Belgrat'a kadar yol üstünde ve civarındaki memâlikin evrak-ı muhâberâtını taşımaya başladı. Vesâir devletler ve hatta Yunan Devleti ile onun bu imtiyazına taklid ile mülkümüzün her tarafında postahaneler vaz' ettiler. Bunlardan dolayı idare-i Hükümetimizin müsamahası sayesinde hazine posta vâridâtının nısfından pek çok ziyadesini zâyî' ettikten mâadâ Girit ve Selanik ve Tırhala gibi

ahalisi isyana davet olunan yerlere giren evrak-ı ifsâdiye bütün postaların himmetine uğradı. Ve postaların paketleri taht-ı imtiyazda olarak gümrükçe aranılmadığından mücevherat gibi zi-kıymet eşyadan gümrüklerimize vâridât hiç gelmez oldu. Eyalet-i mezkûre Valileri bu hâlden Babîâli'ye bid-defeat şikâyetler ettiler. Gümrük Emaneti kıyametleri kopardı. Hele Posta Nezareti mukaddemleri bununla hayli müddet birçok uğraştı durdu. Hatta Avrupa Posta Nâzırlarıyla gizli muhabere ederek işi onların taht-ı tasdikine aldıktan başka İstanbul'da bulunan sefirlerle bile bizzat mübaheselere girişti. Şunların men-i gayr-ı resm muvâfakat ve tasdiklerini almış ve Cevdet Paşa'nın riyâseti altında Meclis-i Vâlâ'ca yapılan komisyon-ı mahsusda dahi iş tamamıyla kabul ve tasdik olunup buna şiddet üzere devletce tesbit olunması kararlaştırılmış ve irade-i Padişahî dahi taalluk etmiş iken sefâretlere Hâriciye Nezâretinden yazılan takrirlere Fransa ve Avusturya Sefâretleri'nin cevap vermekte yalnız tehhürleri cihetle maslahat-ı ibtidâ toplandı ve muahharen bütün sefâretler kabul etmişiken şu iki devletin cevaplarında "Devlet-i Âliyye postasının nizamâtı var mıdır? Bilemiyoruz. Türk Postası bu işi emniyetle becerebilir mi?" yollu bazı mütalaa serd olduğundan o vaktin Hâriciye Nâzırı bunu görünce titremeye başladı. Artık Posta Nezaretinin bir yandan bağırıp çağırması ve böyle bir menfaat-i azimeyi Allah aşkına olsun İstinye burnundaki Billurizâde yalısında edilen tabak muhabbeti münezzilesinde tutmayın, kerem edin. Bizim aldığımız maaşlar bu işleri görmek içindir. Böyle bir emrin terki adeta hıyanettir yolunda feryadlar, şikâyetler etmesi bir faideyi müfid olmadı. Ve şöyle büyük bir maslahat ve menfaate Babîâli tarafından Avusturya Elçisi'nin en küçük bir iltimasına gösterilen himmetler ve gayretlerin onda biri bile sarf olunmadı. Posta Nezaretinin ikdâm ve devamından bîzâr kaldıkça nâzır müşârünileyh güya keramet saçıyormuş gibi "Bizim Avrupalılara karşı hukuk iddia edecek vaktimiz değildir. Ol emrde her şey'i tanzim etmeli de sonra kalkışmalı" yollu yavan yavan ifadelerle beyân-ı acz eylerdi. Hâriciye Nezaretinin bu rehâveti meğer o vaktin Posta Nâzırı gibi ümmetin halini düşünenlere ve mülkü harap etmek yolunda bulunanlarla iştirâk etmiyenlere birer gam-ı sarîh imiş. Yoksa Babîâli'nin bu teşebbüse muktedir olduğu harekât-ı ahiresiyle zahir oldu.

Çünkü bu memuriyet geçen sene müteveffâ Ağaton Efendi'ye havale ile Avrupa'ya gönderilmiş ve onun hastalığı ve vefatı araya girerek iş yüzü üstüne kalıp geçenler de Davud Paşa bu tarafa igrâm olununca bu işin tesviyesi onun uhde-i

dirayetine ihale edilmiş idi. İşte şimdi işbu renge girdi. Lakin sadet geçmişte değil, Fransa ve Avusturya devletleri böyle bir aleni haksızlığı niçin reva görüyorlar şurasını anlayalım.

Memleketeyn idaresi Devlet-i Âliyye'nin bir küçük yavrusu iken babasına hürmet etmeyip de yavrusuna emniyet göstermek neden lazım gelir. Vah koca Babîali sen bu günleri de mi gördün? Dava-yı dirâyetlerini yere göğe sığdıramaz vükelâ idaresindesin. Yılda üç milyon kese vâridâtın ve bu kadar bin asker ve donanma ve mühimmatın var. Saltanatın şevketin yerinde bu derece itibarsızlık sana nereden geldi. Bu iki devlet bir zamandan beridir senin pek hayırhâhın olmak davasında bulunurlar. Ya bu hakareti niçin ettiler. Sen bunların İstanbul'daki sefirlerinin hatrı için ne fedakârlıklar ettin. Bir vakit Belgrat varoşunu ve kılâ-ı mütecaviresini ahali-yi İslâm'dan tahliye ile bunca büyük hanedanı mehcür dar ü diyar edip sefil ve sergerdân bıraktık. Sonra kaleleri dahi Sırbistan'a verdik. Bir zaman Koza Beyi muahharen Şarl Hazretlerini Memleketeyn emaretine kabul ettik. Karadağ'da senelerce asâkir-i Osmaniye'nin, burnunu kulağını kestiler. Sabr eyledik. Sonra ganimet-i zafer olarak bu kadar masraflarla içine yaptığın kaleleri yıktık. Bosna ve Hersek taraflarının denize iskelesi olan ve büyük politika üzerine Devlet-i Âliyye'nin ve Avrupa'nın nazar-ı itibar ve itinalarında bulunan Klek ve Sutrina limanlarını ticaret ve sâir güne levâzım için kullanmayacağını Avusturyalı'ya vaad ederek şu mahrecleri sed ü bend ettin. Hatta Karadağ Meselesi zamanında oralara hasbe'l-îcâb asker sevk ettiğin sırada asker ve mühimmat yüklü beylik gemilerini nezaketi derece-i nihayeye getirerek Avusturyalı'dan ruhsat almadıkça şu limanlara girdiremedik. Ve bizim limanlarımızdır diyerek yanlışlıkla giriyormuş olan devlet-i Osmaniye donanması kaptanlarını te'dibe kadar kalkıştık. Nice senelerden beri Devlet-i Âliyye'nin sevâhilde yaptırmış olduğu Fener kalelerini ve merbut ebniye-i sâiresini terk ile beraber hazine-i devlete ait nice vâridât getiren Fener rüsumâtını sehâvetin iktizasınca bu kadar zaruretin arasında bir Fransalı'ya ihsan ediyorduk. Ma'hud İmtiyaz Fermanını neşr eyledin Hristiyan'dan Valiler, Paşalar, Bâlâlar, Ulâlar yaptın. Yunan hududundan tecavüz edip elinde silah olarak tuttuğun haydutları kapıp koyverdin. Girit eşkıyasını evlat gibi taltif ile bunca büyük nüfus-ı İslâmiye'nin kanını döktün, malını itlâf ettin. Süferâ şöyle dursun Tercüman Beylerin bile hatırlarını ele almak için nice defalar Hazine-i Maliyeden nice bin keseler nâ-hak

tazminat vererek her birini mâl-i Kârun'a mâlik eyledi. Değil elçileri, Tercümanlarını bile tâ Sadâret sandaliyesine varınca kadar oturtup riayette kusûr etmedin. Şam Vak'asında hilâf-ı şer'i ve kanun nâ-hakk yere bir müşîr-i zîşânı kurşuna dizdin. Yüz altmış beş muteber ahali-i İslâmiye'yi idam ettin. Zarar-dîde olan Hristiyan familyalarının yirmi otuz cedlerine varınca kadar emlak ve eşyalarına fâhiş kıymetler farz olursa bile yine fazla olacak surette tazminat namıyla sekiz yüz bin kese cerime verdik. Sâir memleketlere ve kalelere nefy ü habs ile telef ve perişan olan ahali yine başka cedide bir vakıa zuhur etti. Canilerin cezası sana ait iken İngiltere Donanması geldi memleketi topa tuttu. Sen yine ses çıkarmadın. Aden gitti, civarı gitti yine bir şey demedin. Yunanîler, Girit Meselesi'nin zuhurundan beri ilan-ı harp etmiş bir devletin yapabileceğinden ziyade fenalıklar ediyorlar. Sükut ile geçişdiriyorsun. Tunus ihtilali esnasında bir muayyen vergi alarak hanedanın verâsetini resmen tasdik etmek istedin. Allah razı olsun. Fransa mani' oldu. Paraya bu kadar ihtiyacın var iken onda da ısrar edemedin. İran Devleti yeni ticaret muâhedesini kabul etmedi. Onu da hazm ettin. Bunlardan mâadâ Şûrâ-yı Devlet, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye yaptık. Bunlara Hristiyan'dan nice a'zâ koyduk ve yeniden bunca maaşlar verdik. Ve kezâ kezâ bu şeyleri mücerred süferâ hazerâtını taltif için mevki-i icraya getirdik. Ya bu devletler hiç insaf etmediler mi ki böyle gayet haklı bir maslahatda ne senin zatına ve ne de irsâl ettiğın Hristiyan Ministry'nun hürmetine bakmayıp reddettiler. Vah sana yazık sana!

İngiltere Mu'teberânından Devlet-i Âliyye'yi Sever Bir Zat Tarafından Aldığımız Mektubun Tercümesidir.

“*International* gazetesinde Girit'e dair manzurum olan bir fikrayı leffen gönderdim.

Devlet-i Âliyye'nin bu derece kendini harap edecek bir meslekte ısrarı acaba sahih midir? Eğer sahih ise hem müttefik-i tabîmiz olan Osmanlıların haline hem de memâlik-i Devlet-i Âliyye'nin tamamıyeti için telef ettiğimiz kanlara, mallara ağlamamız lazım gelir.

Memâlik-i Osmaniye'den aldığımız mektuplar şayiânın hilâfını müş'ir olup da tarafıma beyân buyurulursa fevkalade memnun olurum. İhtirâmât-ı fâikamın kabul-i teminatı müstercadır. ”

Metn-i Mektupta Mezkûr Fıkranın Tercümesidir.

[Devlet-i Âliyye harap oluyor. Umûmi afv-ı ilan olunmak on sene vergi alınmamış yıkılan kiliselerin cümlesi yeniden yaptırılmak her nerede iktizâsı görünüyorsa mektepler inşa edilmek ve bu şerâitin cümlesi bir ecnebi devletin taht-ı kefâletinde bulunmak esasları üzerine erbâb-ı isyan ile mükâleme-i sulh için Girit'e yeni bir Paşa gönderildi. Âsîler istiklal için nihayet dereceye kadar harp etmek ve Osmanlı ordusuyla beraber bulunanların karılarını, çocuklarını kurşuna dizip emlâklerini yakmak kararıyla cevap verdiler.]

Zikr Olunan Mektuba Verdiğimiz Cevabın Tercümesi

Mektubunuz dest-i iftihar ile alındı. Her şeyden evvel vatan-ı mazlumumuz hakkında gösterdiğiniz muhabbet-i hâlisânedan dolayı suret-i mahsusada beyân-ı teşekkür olunur. Meseleye gelince şimdiye kadar buna dair tarafımıza bir iş'ar vuku' bulmamış ise de bu iş'ar-ı fıkdanı havadisın sıhhatden beri olduğunu gösterir.

Bundan başka bilmeyiz ki Babîâli, bin kere tecârîbe ile muzırratını gördüğü bir hatanın irtikâbında devam edip gider mi? Buna dair ileride malumat alınabilirse beyânında kusûr olunmaz. Hürmet-i mahsusamızın telakki-i tevsikâtı müstercâdır.

Gazetelerin Atina'dan aldıkları rivayete göre Yunan kralının mahdumu Kostantin'in Atina kilisesinde vaftiz resmi İstanbul'un fethinden evvel bu kabilden olarak Ayasofya'da icra edilen teşrîfâta takliden yapılmış evet. Yunanlılar için en âkılâne muamele Atina'yı Kostantin'in tahtgâhı ve orada olan kiliseyi Ayasofya tevehhüm ederek o hayal ile anlamaktır. Başka çare yok.

Prusya Hâriciye Nâzırı Mösyö Bismarck, Rusya ve Prusya ve Amerika'nın ittifakını müş'ir bazı evrak kaleme alacağından Girit'in haline dair İstanbul'da bulunan Prusya Sefiri'nden mufassal malumat istemiş.

İstanbul'dan Mektup Fî 15 Cumâde'l-Ûlâ

Fuad Paşa keyifsiz olduğu için bir müddet Yakacık'daki köşküne çekileceği ve Âli Paşa'nın birine vekâlet edeceği mukarrer gibidir.

Malumunuzdur ki Roma Devleti'nin evâsıtında üç kişi cumhur elinden igtisâb-ı Hükümet ederek "triumvir" namıyla bir idare-i zâlimane teşkil etmişler idi. Sonra üçün ikisi birebir zâil oldu. Emr-i mutlak makamında yalnız meşhur Kayser kaldı. Bunu da bilirsiniz ki Babiâli üç zatın elinde iken Avrupalılar adını "Triumvir" komuşlardı. Şimdi kala kala biri kalır. Biz de âmir-i mutlakımız meydana çıktı desek acaba münasebetsiz mi olur?

Fuad Paşa'nın keyifsizliği ağırca imiş. Eğer imtidâd ederse Sadâret Midhat Paşa'ya, Hâriciye Nezâreti Âli Paşa'ya, Şûrâ-yı Devlet Riyâseti Maliye Nâzırı'na, Maliye Nezareti de Ahmed Vefik Efendi'ye havale olunacak diyorlar.

İzmir'e gittim geldim. Aman oranın hali pek fena. Baş hummâsı ve sıtma salgın olmuş. Eyalet halkının mübalağa olmasın bir sülüsüne yakını hastadır. Bir taraftan ise vilayet usûlü öyle bir suretde icra olunmuş ki "eski hayratı da berbad etmiş." Bayağı oraya Tuna'nın zıdd-ı kâmilî denilebilir. Şimdiye kadar bir mecliste bir davaya karar verilmemiş hiçbir iş görülmemiş yalnız arz-ı hâller okunuyor. Bugün git yarın gel ile vakit geçer. Memlekete usûlsüz bir takım davalar için hadsiz hesabsız adamlar celb olunmuş. Beş altı aylar kimi habsde, kimi han odasında çürüyüp duruyor. Bununla beraber inadına eder gibi kur'aya da şimdi almaya başlamışlar. Bütün harmanlar yüzü üstüne kalmış. Hâlböyle iken Hükümet durma. Menfaat-i umûmiye sandığına ait olan zahireyi ister. Harıl harıl bu yolda adam habs eder.

Bu sandığı ibtida Tuna'da Midhat Paşa yaptı. Gerçekten menfaat-i umûmiyeye hizmet ettirdi. İzmir'e ise sû-i istimal sayesinde o kadar mazarrat verdi ki Tuna'daki olan menfaatine bin derece galiptir. Bir hale gelmişiz ki hayr etmek isteyenler ilerisinde zuhur edecek sû-i istimalatı düşünüp de teşebbüsten çekinmek lazım gelir. Memleketimize gökten altın yağsa halka muzır olacak. Çünkü bedava taşıtıp yine zulm edeceğiz. Allah sebep olanların gönlüne insaf mı verecek başka bela mı gönderecek ne olacaksa olsa da şu fukara kurtulsa.

İzmirliiler bu menfaat-i umûmiye sandığından bütün bütün bîzâr. Ben çoğuyla konuştum. Çoğuyla muâraza ettim. Esasen faidesine hiç kimsenin diyeceği yok. Suret-i icrâsından bî-hakkın şikâyet ediyorlar. Bir de bunu elbette yarın öbür gün istikrâz namıyla devlet alır, paralar gider diye korkuyorlar.

Davalarının aksini isbat için Tuna sandıklarını gösterdim. Biz, Midhat Paşa gibi yaptığı işi akl ve adle mutâbık yapar ve muhafazasıçün devletle uğraşabilir valiyi nereden bulalım dediler. Allah verse de korktuklarına uğramasalar.

Malumunuzdur ki buraya bir Amerika amirali gelmişti. Bunun vürûdu burada birçok kıl u kâli mûcib olduktan sonra hele cumartesi günü kalktı gitti. Atina'ya gidiyormuş. Allah selâmet versin. Âli Paşa ötede beride eğer Millet Meclisi yapılırsa pek fena olur diyormuş. Vakıa Paşa'mız için pekiyi olmaz zannederim. Gelecek posta size acayip şeyler yazacağım ki şu günkü günde idaremizin ne olduğunu alem bari iyice görsün öğrensün.

((GİRİT MESELESİ)) ((RUSYA POLİTİKASI))

Girit Meselesi'ni Rusya politikası doğurduğundan bu iki şey birbirinden ayrılmaz. İki ibare-i mücmelenin tazminat-ı hâriciyesinde cereyan eden şeyler surette gayret ve hakikatte eser ile müesser beyninde tetâbuk ve muvafakat gösterdiklerinden meselenin tavzîhi faideden hâlî değildir. Girit Meselesi Rumların Girit'te silahlanıp dağa çıktıkları günden başlamadı. Bu yangının kontağı on beş seneden beri konulmuş ve idare-i cariyenin müsaade-i bıkaydânesi ve Rusya dostumuzun ilkaât-ı müstemiresi ile körüklene körüklene, sine sine yanan ateş

bundan iki sene evvel birden bire meydana çıkmıştır. Girit'in vergisi sâir eyalete nisbetle hafif ve usûl-i iltizam-ı a'sar yerli birkaç mütemevvil eşhas ellerinde mahsur ve devletimizde kaide olan usûl-i i'tisafiyeye her eyaletten ziyade Girit'te zaif idi. Giritliler bidâyet-i meselede ortaya koydukları arz-ı hâl-i umûmilerinde gösterdikleri vechle sahihan vergi ve iltizâmat ve memurlardan görülen taaddiyât sebebiyle mi serber-avarde-i tuğyan oldular. Hayır bunu aklı olan bir Giritli iddia edemez. Vaktiyle Yeniçeriler istemeyiz istemeyiz diyerek Bâb-ı Hümâyûn pîşgâhında bağrışıp neyi istemediklerini bilmedikleri gibi işin başlangıcında Girit'in yerlileri dahi neden şikâyet ettiklerini bilmezler idi. Yalnız Rum mezhebinde olanlar için Devlet-i Osmâniye'den hoşnutsuzluk göstermek palikaryalık şanına müterettib bir farîza gibi olduğundan şöyle böyle bahaneler ile şamata ve arbedeye başlandı. Hâlbuki oyunun el başları dahi çıkacak neticeyi tamam bilmeyip mücerred ümid-i menfaatle meydana atıldıklarından maymunu oynatan kimdir? Parsayı düşüren kimdir? Daha yakında belli oldu. Onlar dahi parmak ısırıldılar. Girit Adası'nı Yunanistan'a ilhak etmek ve biraz sonra Kıbrıs ve Sakız ve sâir cezîreler dahi ona ittibâ ile oraya verilerek Akdeniz'de mutasarrıf müstakil bir Yunan devlet-i kaviyesi hâsıl olmak ve bu kuvvetin husûlünde Selanik ve Tırhala ve Yenişehir ve Yanya ve Arnavutluk'un bir takımı dahi ol kuvvete munzam olarak Devlet-i Âliyye'nin idare-i hazırâsında görülen istîdâd iktizasınca zuhuru kaviiyen muhtemel olan bir karışıklıkta teba'adan bulunan Rumlarla ittifak edilerek İstanbul'da eski: Bizans: Devleti ihya olunmak ve Ayasofya'nın minarelerine nâkuslar ve mihrab ve minberine çelîpâlar vaz' ile zalim Türklerden intikam almak ve bunları icraya Avrupa'nın efkâr ve müsaadesini celb için Avrupa gazetelerinin ihtiyacat-ı nakdiyelerini teşkil edilen cemiyet ve sermaye sandıkları ile hüsn-i istimal ve Muhammedîlere karşı Hristiyanlığı muhafaza etmek lazıme-i hamiyet olduğundan ve Türklerin şimdiye kadar ve elyevm Hristiyanları diri diri ekl etmek ve karılarını ve kızlarını ve ihtiyar ve çocuklarını envâ'-ı hakaretle öldürmek gibi güya düstûrû'l-amel tuttıkları mezâlim-i vahşiyeneden şikayetle Avrupa'yı iğfâl etmek ve bu işlerin arasında her el başı umduğu vechle bir tâkıyye kapmak şevk ve arzusuyla işe girişmişti. Bu efkârı ilkâ eden Rusya memurları birçok senelerden beri Yunanistan'da ve Akdeniz adalarının her birinde ve bilhassa Girit'te, Papaz yolcu ve ressam şekilleriyle dolaşıp gezdiler. Ve Devlet-i Âliyye memurları bu tahrikâtan bîhaber olmayıp her biri duyduğu ve anladığı ahvali Babîâli'ye merreten-

ba'dehu uhrâ yazdılar. Lakin çıtsız pıtsız iş görmek ve sefâretle bir madde-i mu'arıza çıkarmak vükelâ-yı Devlet-i Âliyye'nin tedâbir-i Hükümet âmizinden olduğundan bunlara karşı yazılan cevab-ı resmilerde konsoloslarla hoş geçinip şu aralıkta devletçe şikayete meydan verilecek bir muamelelerde bulunulması memurun dirayet-i fitriyesine havale olundu. Bu teseyyübler üzerine âkıbet Girit Meselesi patlak verdi. Yani bu beliyeyi sırf Babîâli'nin kayıtsızlığı ve iş bilmezliği ve hıfz-ı ikbâl derdi tevlid eyledi.

Rusya Devleti'nin Devlet-i Âliyye hakkındaki efkâr ve ahval-i muavemesi ve yüz seneden beri bir dakika tehâlûf etmeyen politikası icabınca şu Girit hadisesini meydana çıkarıncaya kadar pek çok himmetler sarf ettiği sırada üç devleti daire-i ittifakına almak tedbirini unutmadı. Bunlardan Yunan devletini şikâr kaldırmakta zağar kullanır gibi gailenin iş'ali için istihdam etti. Rusya, Prusya Devleti ile karâbet-i sıhriyesiyle beraber: Sadova: Muharebesi muzafferiyeti üzerine Fransa'nın gösterdiği suret-i rakibâne sebebiyle Prusya için ileride bir muharebe-i muhtemele hazırlanmak ve bu hâlde bir kuvvet-i azime kendine kuvvetü'z-zahr bulunmak lüzumundan istifade ile yalnız kendinin Şark üzerindeki politikasında müsait bulunmak şartıyla tedâfüî ve tecavüzî bir muâhede-i hafiyeye akdine muvaffak oldu. Amerika cumhuru muharebe-i dâhiliyesinden kurtulup fakat gerek harbin zuhuru ve devamında ve gerek ifna-yı istemirârında Fransa ve İngiltere Devletleri tarafından görmüş olduğu muamelat-ı dilşiken ve zebunkeşi üzerine Avrupa ile olan münasebât-ı ticaretine medâr-ı emniyet olacak ve Avrupa kıt'asında cereyan eden ahval-i umûmiyeye parmak sokmaya sebebiyet verecek bir mevki tutmaya ihtiyaç görmesi dahi Rusya'nın tervic-i maksadına medâr-ı küllî ederek kendinin Şark üzerindeki efkarına Avrupa devletleri tarafından gösterilecek mümanaata karşı durmak şartıyla husûl-ı maksadda bu cezârenin Amerika idaresine verilmesi vaad edildi. Ve ol zamandan beri Amerikalılarda Girit eşkıyasına bir muhabbet hâsıl olup Girit'in Yunanistan'a terk ve ilhâkı muvafık adl ve insaniyet olduğu sözleri Amerika gazetelerinde terviç olunmaya başladı.

Vakıa Girit Cezîresi, Bahr-i Sefid'in ortasına tesadüf ile Avrupa ve Asya ve Afrika kıt'alarının sevâhiline mukabil ve muteaddid liman ve ormanları ve mahsulatı cihetiyle harp ve ticaret sefinelerinin barındırılmasına ve üç kıt'a ile olacak

muamelât-ı ticareti muhafazaya pek kabil ve husûl-ı maksattan sonra asıl emel olan Avrupa umuruna müdahale maddesi dahi bittabi hâsıl olmakla Amerika için bundan alâ bir cihet-i menfaat olamaz. Fransa Devleti elyevm bir idare-i mütehakkim-âne altında bulunduğu cihetle Avrupaca her meselede kararsız teşebbüslere kalkıştığı gibi Girit Meselesi'nin bidayetinde Rusya'nın şu ince mütalaasına bakmayarak yalnız Prusya ile memûl olan ittifakına haylûlet etmek üzere Rusya politikasını terveci sadedinde bulundu. Lakin İngiltere Devleti'nin hukuk-ı Devlet-i Âliyye'yi muhafazada sabit olan politikası Rusya'nın Avrupa'ya kazdığı kuyuyu meydana çıkardı.

İşte Girit Meselesi'nde eşkıyaya sahabet için Amerikalılara ârız olan gayretin sır ve hikmeti ve Ada'nın Yunan'a verilmesi bahsini Rusya, Prusya, Amerika müttefikan ve resmen Devlet-i Âliyye'ye nasihat eyledikleri sırada İngiltere'nin karışmayıp bir hal-i nâ-hoşnûdî göstermesinin sebep ü illeti ve zavallı Yunanistan'ın kendi hal-i zaafını düşünmeyip de manen de Rusya'ya hizmet için bu kadar fedakârlık etmesinin mana-yı sahihi şu zikir olunan menâfi'-i mütenevvia ve iğfalat-ı mütetâbiadır. Hatta Amerikalılar da Girit için görülen âsâr-ı merhamet ve insaniyet, Avrupalıların şimdilerde nazar-ı dikkatlerini celbe başlayıp Amerika gazetelerinde buna dair her ne görülürse mevzubahis edilmekte olduğu sırada şu aralık İstanbul'a giden General [Martin], Girit'in Yunanistan'a terki Çanakkalesi dâhilinde ve Karadeniz'de Kırım Muâhedesi icabınca hiçbir devletin süfün-ı harbiyesi bulunması mukarrer olduğu hâlde bu ahdin feshiyle Amerika sefinelerine müsaade olunması tekâlifinden ibaret olduğu ve mûmâileyh alafranga ağustosun otuzuncu günü Âli Paşa ile mülakat ederek istihsal-i maksuda müsaade için vaad olduğu ve Amerika'nın Bahr-i Sefid Donanması amirali [Farragut] ki [Franklin] ismindeki harp vapuriyle ve müsaade-i fevkalade ile İstanbul'a girip Dolmabahçe Sarayı önünde demir aldığı ve gârâibden olarak Rusya Sefiri İgnatıyef'in ve Sadrazam Âli Paşa'nın ziyafetlerine gittiği hâlde Fransa Sefiri Mösyö Bourrée'nin davetine keyifsizlik bahanesiyle muvafakat eylediği ve İstanbul'dan hareketinden evvelce Amerika cumhurunun bu vechle Yunanîler hakkında ibrâz eylediği evzâ'-ı hayırhahânedan dolayı li-eclitteşekkür sefinesine giden Yunanlıları mazhar hüsn-i kabul eylediği bugünlerde bütün Avrupa ve hususıyla Fransa gazetelerine başlıca bir sermaye mübahesat olmuştur. Bakalım netice nereye varır.

(Vükelâ böyle belalı meseleler zuhurundan memnundurlar. Velew ki devlet ve ümmetin zararına olsun. Zira bilirlerki Paşa da devleti böyle müşkilâttan ancak bunlar kurtarır zanneder. Ve bekâyı cah ise bu zan sayesinde hâsıl olur.)

Usûl-i Meşveret Hakkında Dördüncü Nüşamızdaki Bend Üzerine İrâd Olunan Bazı İtirazlara Cevaben Bir Zâta Yazılmış Mektuptur Ki Maksada Müteallik Olduğuçün Tab'ı Münasip Görüldü.

“Birader, size o mektubu kim verdi. Bir maddeye itiraz etmek isteniyor ki, indimde bedâhet hükmündedir. Usûl-i meşvereti bırakayım da ne maksad üzerine hareket edeyim. Dünyada gördüğümüz bedâyi’-i medeniyetin kuvve-i mevcûdesi hep usûl-i meşveret değil midir? Mu’terizimiz “Hükümet dünyada şerâit-i ittifakiyye ile hâsıl olmaz. Zevc ü zevcenin ictimâ’ı aileyi ve ailelerin tekessürü cidâli ve cidâl-i galebeyi ve o ise zuhur-ı Hükümet icab eder” Diyor. Güzel fakat ondan ne çıkar. Ben Hükümetin esas-ı meşruiyetini ararım. Mesela insan bir evde bir adam görse ve hasbe’l-iktizâ ev senin midir, denilse de o da evet, evin eski sahibi bana sokakda hakaret etti, ben de onu döğdüm sonra kaçtı, evi zabt ettim, şimdi benimdir, dese hiçbir hâkim suret-i ihticâcını kabul eder mi?

Udebâ-yı hükemâdan meşhur Rousseau, Şerâit-i İctimâ’ nâm kitabında (ki şimdi arkadaşlardan biri tercümesine himmet ediyor) Hükümet-i gâlibâneyi tedkik ettiği sırada “Gâlibiyyet hakkı icâb ederse halkın da ashâb-ı Hükümet elinden zor ile ahz-ı iktidara hakkı olmak lazım gelir. Yok, hakkı icâb etmezse o vakt erbâb-ı Hükümet de zor ile idareyi ele almakda haksızdır” mealinde bir kıyas-ı mukassem irâd eder. Mektubun sahibine gösteriniz. Hakikat hâlböyle değilse söylesin.

O hiç düşünmemiş ki eğer hukuk-ı Hükümet galibiyet üzerine te’sis olunmak lazım gelse Lefter’in de İzmir Sancağı’nda saltanat sürmeye Zâmbarakâki’nin? de İsfakya dağlarında Padişahlık etmeye, Rusya’nın da İstanbul’u zabt eylemeye hakkı olmak lazım gelir.

Halkın hâkimiyette hakkı tasdik olunduğu surette cumhur yapmaya da istihkâkı i'tiraf olunmak lazım gelmez mi demek ne demek? O hakkı dünyada kim inkâr edebilir? İslâm ibtida-yı zuhurunda bir nev' cumhur değil midir?

Cumhurun bizi batıracağı başka mesele, onu da kimse inkâr etmez. Bizde cumhur yapmak da kimsenin aklına gelmez, fakat icrasında imkân olmamakla hakk batıl olmuş demek değildir.

Rumlar bir cumhur yapmak istermiş. Hakimiyyet-i halkın tasdiki onların müddeâsını kabul demek olurmuş. Rumlar kim? Memâlik-i Osmaniye halkının hepsi bir yere toplansa içinde Rumları görmek için hurde-bîn kullanmaya ihtiyaç hisseder. Bununla beraber onların içinde de cumhur isteyen yüz bin kişi yoktur. Cumhuru Yunanistan'da yaptıramadılar. Bilmezler mi ki mülkümüzde ekseriyet-i ârâya sahib olan millet-i İslâmiye Âl-i Osman'ı ne kadar sever ve bir âdil Padişahının en ednâ kılı için başını feda eder.

Halkın hakimiyyeti demek bi-gayr-i hakkın nakz-ı bîat mı demektir? Sözün doğrusu mülkümüzde hâkim biziz. Hepimizin Hükümete iştirakimiz vardır, fakat Hükümetin emr-i icrâsını bî'at-ı meşru'a ile Âl-i Osman'a tevdi' ettik. Daima Âl-i Osman'ı isteriz, daima idare-i meşruta talebindeyiz.

Acaib şey. Hakimiyyet-i halkın muvafık-ı şer' olduğuna emniyyetim var mıdır, diye soruyor. Sübhânallah. Benden içindeki mesele-i fikhiyeyi okumamış mı?

Hazret-i Sıddık (Radiyahü anh) Halife olup da İmam Ali (Keremullaü veche) hakk-ı karâbete isnaden beyân-ı inkısâr eylediği zaman Hazret-i Faruk (Radiyahü anh) Hazretlerinin : "Sizin fazlınız müsellemdir, fakat halk onu istedi" yollu verdiği cevabı tarihlerde görmemiş mi?

Hükümet, benim sizin ve sâir ebnâ-yı vatanın kuvvetinden ibaret değil midir? Benim kuvvetime benden veyahut ihtiyar veya ekseriyette tabiiyyet suretiyle tevdi' ettiğim zattan başka bi-hakk kim malik olabilir?

Bu zat usûl-i meşveretin de şer'e muvafakatinde şüphe ediyor. Yeni Osmanlılar ise Avrupa'ya geldi geledi bu bahse dair belki icabından ziyade tafsilat verdi. Şimdi burada onların tekrarına lüzum göremem. Sizde *Muhbir*'in *Hürriyet*'in

her nüshası vardır ya alıp okuyabilir. Yine şüphe ederse istediği gibi şüphelensin dursun.

Fakat mektupta bir mesele var. Onun tedkiki lazım. O da şudur ki usûl-i meşveretin kabulü Avrupa'da mevcut olan mecalis-i meb'usâna taklid ile hâsıl olur, diyor.

Evet, çaresiz onunla hâsıl olacak. Zira Devlet-i Âliyye ta Yeniçeriler kalkıncaya kadar yine irade-i ümmet ve binâenaleyh bir nev' usûl-i meşveretle idare olunurdu. Meb'ûsana vereceği hakk-ı nezâreti ahâli bi'n-nefs kendi icrâ ederdi. Her kışla bayağı bir silahlı Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet hükmünde idi. Bu usûlün neticesinde ne kadar fitneler hadis olduğu ne kadar kanlar döküldüğü malumdur. Vakt oldu, kesret-i mezâlimden intikam almak için Yeniçeriler hadd-i nizâreti tecâvüz ettiler. Mazlumiyyet namıyla zalim oldular. Zaman oldu, Hükümet def'-i fitne namıyla iktidarını tev'si ederek idareyi istibdad derecesine çıkardı. Bu keşâkeş birkaç yüz seneler devleti harap ettikten sonra nihayet irade-i ümmet arada mahvoldu gitti.

Bundan da anlaşılır ki umûm-ı ahâli hakk-ı hakimiyyetini bi'n-nefs icra edemediği gibi ikinci derecede lüzumu terettüb eden hakk-ı nezâretini de bi'z-zât icrâ edemiyor. Neticesinde fitneler çıkıyor, canlar telef oluyor.

Onun için hakk-ı nezâret icrâ-yı Hükümet gibi bi'z-zarure bir fırka-i mümtâzeye kalacak. O firkanın meşru ve nâfi surette icrâ-yı nezâret etmesine tevkilden başka ne çare bulunabilir.

İstediginiz Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet bir nev' bid'at imiş. Ne yapalım? Endülüs'te Melik Cevher böyle bir meclisi ilan ettiği zaman acaba bid'at olduğunu düşünmedi miydi? Vapurlar da bid'at. Almayalım da Yunan'ın limon kayıkları Girit'i mi zabt etsin? İğneli tüfekler de bid'at. Kullanmayalım da palikaryalar İstanbul'u mu alsın? Dünyada öyle bid'atlar vardır ki bid'at-i hasene değil bid'at-i bedi'â denilse sezadır. Mademki şer'an usûl-i meşveret mukarrerdir, esas mevcut olduktan sonra icraatde olan teferru'atını icmâ'-ı ümmet tayin eder. İcmâ'-ı ümmetle yapılan şeyler bid'at değil, usûl-i dinden olur.

Talep ettiğimiz nizamât-ı esasiyenin nasıl şey olduğunu su'al ediyor. İşte meselenin en ağır yeri burasıdır. Yeni Osmanlıların cümlesiyle bu babda müzakere etmedim. Vatanı ihyâ edecek bir esas-ı idare vaz'ı için iktizâ eden malumatı da hâiz değilim. Bu asırda hiçbir ferd göremem ki kendi kendine devletimizin nizamât-ı esasiyesini vaz' edebilsin. Benim ise meclisim yok, müsteşârım yok, fakat bu babda hayli şeyler okudum, pek çok ukalâ ile müdâvele-i efkâr ettim. Bir mütâlâa hâsıl ettim sanıyorum. Sahiha kabilinden olarak söyleyebilirim.

Mesela bu nizamât-ı esasiye-i tertib etmek için bir meclis yapılırsa ve kaht-ı ricâl sâikasıyla bendeniz de orada bulunsam, evvela her fırkasının müftâbih olmasını isterdim ve bu re'yim kabul olunmazsa meclisten çekilirdim. Çünkü benim itikâdımca ifrâdından bulunduğum ümmet-i Osmaniye hürriyeti ister, fakat o cevherin bir atâ-yı ilahi olduğunu unuttur da şunun bunun inayetinden isterse hem şanına muhâl hem menfaatine muzırr olur. Ben hür doğmuş iken niçin utekâdan olduğumu tasdik edeyim? Niçin beni esir eden hareketlerin meşruiyetini kabul ile avdetine zımmen cevâz göstereyim. Şeri'at gibi tagayyürden masun bir esas var iken niçin inkılabı zaruriyattan olan ef'âl-i insaniyyeye isnâd-ı hukuk eyliyeyim? *Muhbir* ne güzel demiştir: “ Nâm-ı ilahi himayesi altında olan konstitüsyonun bekâ ü şerefine şu delil yetişmez mi ki dinsizlik iddia edenler bile yaptıkları nizamın muhafazasını kalem altına alırlar, yemin ettirirler.”

Şimdi bir kere bu esas kararlaştı mı ondan sonra işin sûver ü teferruatında yeni bir şey icadına hacet yok. Alemde mevcut olan düvel-i meşrutadan birinin nizamât-ı esasiyesini nümune suretinde ele alırdım. Gülhane Hattı'nı Müsâvât Fermanı'nı geçenki Nutk-ı Hümâyûnda meydana kordum. Bunlardan zaman ve mekânımız ve ahlak ve âdâtımızca iktizâ eden tadilatı icra ettirerek nizamât-ı esasiyemizi tertib ettirmek isterdim.

Mesela düvel-i muazzamanın en muntazamları Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa'dır. Amerika cumhurdur. İngiltere ve Almanya'da zâdegân var. Onlar bize nümune olamaz. Kala kala elde Fransa kalır.

Acaba bundan bir asır evvel hürriyet-i insaniyyeyi dünyaya ilan için meydana çıkmış ve bu kadar mü'essir azamet göstererek kurûn-ı ahirede bulunan akvâmın

hemen kâffesine şerefan takaddüm etmiş olan Fransızların idaresini nümune tutacak kadar biz de kabiliyyet var mıdır?

Evet vardır. Hatta isteyen varsın ifrattır. Mübalağadır desin. Biz bugün Fransa'dan daha ahrârâne bir nizâm-ı esasi ile pek alâ idare olunuruz. Çünkü Fransa halkı o kadar terbiyyesi, o kadar cemiyetiyle beraber pek âteş-meşrebirdir, pek teceddüde mâildir. Esas hareketleri ise akıl olduğundan, gâh olur ki zâhiri bir güzel safsatanın sevkiyle bin istidlâlin neticesini bozarlar, lüzumu kadar hür bırakıldıkları hâlde hiç zabt olunmazlar. Buna delil-i bedîhîdir ki büyük cumhurdan beri otuz kırk türlü suret-i Hükümet teşkil ettiler, yine cümlesini kendileri bozdular. Muharebelerde birkaç milyon evlâd-ı vatan telef ettiler. Bunca galebelerin hiçbirinden layıkıyla istifade edemediler. Belki mazarrat gördüler. Nihayet Üçüncü Napolyon inan-ı idarelerini ele aldı, hürriyetlerini ahlaklarının iktizâ ettirdiği ta'dilat ile tecdid etti. İşte bugünkü buldukları hal-i saadete o sayede vasil oldular.

Osmanlı halkı ise zaten mekânnet ü sükûnetle mecbûl olduğun hareketda ifrâta varmak muhâtarası bizce mevcut olmadığı gibi, siyasetimize nakl bir hadd-i vaz' etmiş, onu tecâvüz edemeyiz. Altı yüz senede birkaç yüz kere ihtilal ettik, hepsinde eşhas-ı müdire değışti, suret-i idare yine bâki kaldı.

İşte yukarıda beyân ettiğim müddeânın sıhhati bu mukayeseden sâbit olur.

Fakat daha ziyade medâr-ı iknâ olmak için size Fransa nizamat-ı esasiyesini aklımın erdiği kadar tedkik edeyim. Lüzum gördüğüm ta'dilat ü tevsi'âtı göstereyim. Bununla mektubun dahi ekser itirâzâtı sâkıt olur sanırım.

Nizamât-ı esasiye iktizasınca şimdi Fransa'yı bir İmparator vükelâsının ve üç meclisin muavenetiyle idare eder.

Vükelâ hareket-ı vakıalarından yalnız İmparator indinde mesuldür. Suret-i idareden halka karşı terettüb eden mes'uliyet ise yalnız İmparator'a aittir.

İmparator'un umûm-ı mesûliyyeti kendine ircâ etmesi idarenin mesûliyyetini azaltmak için ihtiyar olunmuş bir desise-i siyasiyedir. Koca Padişahı umur-ı külliye ve cüz'iyeden mesul edebilmek kimin elinden gelir.

Vakıa Padişahımızı İngiltere’de olduğu gibi her şeyden müstesna tutarak idareyi yalnız vükelâya bırakamayız. Çünkü Padişah vazife-i adaletin icrasına şer’an memurdur, fakat mesela hazineye bir yağma-ger el uzatsa Makam-ı Saltanat’ta bulunan zât da iğmâz etse yağma-gere sirkatini sormayıp da Padişahı iğmâzından mesul etmek neden münasib olsun? Feleğin çenberinden geçerek mesned-i ikbâle vâsıl olmuş bir takım devâhi siyasetin her türlü desâ’isinden terettüb edecek mesûliyyetleri nâz ü na’im ile perverde olmuş ve necâbet ü verâset sevkiyle Makam-ı Saltanat’a gelmiş bir zâtın üzerine yığmak nasıl layık olabilir?

İşte tafsilât-ı meşruhâdan anlaşıldı ki hem şer’ ü hikmete hem bizim hâlû mevkimize mutâbık olan, suret-i Padişah kendi vazifesinden vükelâ da kendi harekâtından mesul olmaktadır.

Posta vakti sıkıştı, mülâhazâtımın ötesini mecburen gelecek haftaya ta’lik ettim. Hem sizin hem de mu’terizimin afvını niyâz ederim. Bâkî.....

İngiltere Kraliçesi Fransa’dan geçerek Almanya’da bir müddet seyahatten sonra yine tarîkiyle dün değil evvelsi gün İngiltere’ye avdet eyledi. Fransa’da bulunduğu müddetçe İmparator’la mülakat etmediler ve Fransa İmparatoriçesi’yle dahi dörüşmediler. Hâriciye Nâzırı Lord Stanley dahi beraber idi. O da Londra’ya avdet etti. İngiltere’ye yeni bir Amerika Sefiri geldi. Taraftarlığa celbe mamur etmiş diyorlar. Londra arabacıları iddiâlarını tervîc edememiş olduklarından cümlesi yine işlemeye başladılar.

İlan

“*Hürriyet* matbaası yalnız gazeteye mahsur olmayıp mülkümüzün ve halkımızın hayrına müte’allik her nev’ matbuat çıkaracağından bunun tevsi’ kudretiçün muavenet arzusunda bulunan hamiyetkârlar (abone suretiyle) açılmış olan hisselerden derece-i kudret ve hamiyetine göre her kaçına talep eylese bedelini peşin veripalacaktır. Beher hisse bir İngiliz lirasıdır.

“*Hürriyet*”in matbaası hurufuyla basılmış ve memhûr-ı mahsus senetleri vardır. Hisse almak talebinde olanlar ister (gazetenin bâlâsında mahalli ve numarası murakkam olan) matbaasına müracaat eylesin. İster İstanbul ve taşralarda ve gerek Avrupa’daki memurları yedinden alsınlar. Alacakları bahr-ı hisse için kendilerine bir senet mahsus verilecektir. Memurların şîârı ellerinde bulunan senetlerdir.

“Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm ü mahale *Hürriyet* gönderilecek ve matbaada sâir-i âsâr müfide tabi’ oldukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilecektir.

“Müteaddid hisse alanlar fazla hisseleriçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi irsâl olunur.

“Ashâb-ı hisse hısas-ı mevcudenin miktarını ve suret-i sarfiyatını bilmek istediği hâlde matbaa bir suret-i mahsusada bildirmeye mecburdur.

“İleride *Hürriyet* daha tevsi’ eder ve müteaddid günlerde çıkmaya başlasa evvelki ashâb-ı hisseye yine eski bedeliyle verilecek ve ve senedât-ı mevzu’ tarihlerinden itibaren bir sene mu’teber olacaktır.

Kemâl⁶⁰

---

⁶⁰ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W.

13 HÜRRİYET 1285

Numara: 13 4 Cemâziyelahir Sene: 1285 21 Eylül 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

* KÜLLÜKÜM RÂİN VE KÜLLÜKÜM MES'ÛLÜN AN RAİYETİH *

Hadis-i Şerif'inin Türkçesi sizler hepiniz çobansınız ve hepiniz göttüğünüzden sorulursunuz demektir. Bundaki siz tabiri tâ Padişah'tan köy muhtarına kadar uhdesine ümmet işi ihale olunmuş ne kadar memur var ise cümlesine şâmilidir. Mesuliyet dünyevi ve uhrevi itibariyle iki türlü olur. Uhrevisi Cenab-ı Allah'ın sormasıdır ki mu'teberât-ı ehâdisde mübeyyen olduğu üzere arsa-i mahşerde hâkim-i mutlak olan vacibü'l-vücûd Padişahın tac u tahtına hürmet ve köy muhtarının aczine şefkat etmeyerek dünyada yed-i idarelerine mevdû' olan ibâdullah hakkında ne muamele ettiklerini birer birer sual edecektir. Dünyevi mesuliyetin envâ'-i kesiresi olur. Cümleden evvel insan olan gitti. Vicdanında her fiilinden mesuldür. İkinci derecede eğer insan ve hamiyet ve nâmus sıfatlarına şayan ise beni nev'î ve emsal ü akranı karşısında kendini mesul bilir. Üçüncü mertebede üzerindeki büyük amirinden ve bit-teselsül hamil-i hutûb-i enam olan Padişah tarafından mesuldür. Eğer ol amir veya Padişaha vazifelerini îfâda kusûr edip sormazlarsa mesuliyet sâkıt olmaz yine baki durur.

Hadis-i şerifin mana-yı zâhirisi bu mefhumu mutazammındır. Lakin cihet-i iltizamiyesinde erbâb-ı tahkik o kadar hüküm ve hakayık bulmuşlardır ki beyân olursa mücellid kitaplara sığmaz. Ezcümle Hazret-i Fahr-i Risâlet umûr-ı ammede mesuliyeti mutlak tutup Padişah ile bayağı bir memuru tefrik etmemiştir. Filhakika

düşünülse Padişahların sâir insanlardan fark ve imtiyazı yalnız bir emir-i itibarîdir. Onlar da sâirleri gibi doğar ve âkıbet toprağa girer. Yer, içer, uyur, hasta olur. Her işinde bir adama muhtaçtır. Fakat üzerinde bir kisve-i mümtâze Hükümet vardır ki onu da li-maslahatin yani levâzım ve hukuk saltanatı icra için teba'asının dest-i intihab ve biâti iksa eylemiştir. Her ne zaman o hil'at arkasından alınırsa bayağı bir adam kalır.

Hayf ve sad hezârân hayf nev'î beşere ki her devlette her Padişah kendine ve teba'aya lazım olacak yolda terbiye görmeyip birtakımı nâdânlar ve müdâhinler ve garazkârlar ellerinde büyüdüklerinden ve sonra taht-ı saltanata kuud ettikleri zaman Vükelâ ve kurenâ namıyla hile ve agrâz ve hırs ve denâetde üstad, mahir bir sürü menfaatperestin ellerine düşerek mülk ve teba'anın hakayık-ı ahvali ile kendi aralarına âhenîn duvarlar çekildiğinden hem kendileri îfâ-yı vazîfede kusûr ile mazhar-ı inkisâr ve hem de ahali ve memâlik-i mazlum târ-ı mâr olur. Bu sebeptendir ki Avrupa'nın ukala-yı gayret-i pişesi Hükümet-i amme-yi şahs-ı vahid yedine tefvizden a'zâsı ve reis-i muvakkati intihab-ı umûm ile teşkil olunmuş bir cumhur idaresinde bulunmayı tercih ederler. Tevârih-i sâlifinin beyân ettiği emsal ve asrın gösterdiği ahval ile anlaşılır ki her devlet ve Hükümetin zaaf ve inkirâzı hükümdarların hakk-ı vazifelerini icra etmediklerinden ileri gelmiş ve hüküm-dârânın îfâ-yı vazîfede olan tekâsülleri dahi zehr-i müdâhane ile mesmûm olmalarından terettüb etmiştir. Bir adama doğduğu günden başlayıp senin vücudun âleme sebep-i rahmettir. Bu memleketler senin mülk-i sarihindir. Bu ahali senin için yaratılmıştır denilse ve zıdd ü muhalifini asla istemese bu i'tikad üzere kaldığı hâlde taaccüb olunur mu? Elsine de dair bir meseldir ki selâtin-i salifeden birine yeni nasb ettiği veziri bir iş için "olmaz" demiş. Padişah ise hiç bu lâfzı işitmemiş olduğundan kemâl-i taaccüble manasını sormuş. Vakıa bunun mübalağa olduğunda şüphe yok ise de mukarriblerin ekseriyyet üzere huzur-i Padişahîde ağzından "olmaz" lafzı çıkmaz takımından oldukları da malumdur. Bir Padişaha ki vükelâsından birkaç kimse ile kurenâdan bir fırka-i mahsusadan mâadâ kimse sokulup ihtilât edemez. Bunlardan her biri bir menfaat-i mahsusa için akd-i ittifak ile Padişahın mizah ve mişvarında her gün zuhûr eden en cüz'î inkılabı bile tezkireler pusulalarla birbirine haber vererek her saat sâye-i şahânenizde şu işbu vecihle görüldü. Devlete şu kadar faide hâsıl oldu. Ahali gece gündüz dua ediyorlar. İşte Avrupa gazeteleri medh ü senânızda

şöyle yazmışlar: Bu meselede Avrupalı şöyle düşünüyor. Böyle yapılırsa şu menfaat olacak ve zıddı yapılırsa şu mazarrat görülecek. Efendimiz her hususu Vükelâ kullarınıza havale buyurmak usûl-i hakimanesini ittihâz buyurduğunuzdan işce mesuliyet bil-cümle onlara aittir. Filan bendenizin Avrupa'da şöyle haysiyeti vardır. Hatta İmparator onun senâsında şu sözü demiş ve filan bendeniz dahi şu hasâile mâlikdir. Bunları şu mesnedlerde istihdâm-ı mücerred efendimizin şime-i kadirşinâsı ve dirayetleri olduğunu bütün alem tasdik ediyor. Eğer maâzallah bunlar gücenip de işten çıkabilecek olurlarsa bütün Avrupa davâcı olur. İşte Mısır Valisi şu efkârda: Bulgaristan'ın ve Sırbistan'ın halleri malum. Karadağ böyle Girit için Amerika cumhuru da bu tasavvurda. Şu gaileleri tesviye edecek bunlardan başka kimse bu kadar onların hilâfında olanlar garaz ve hasedlerinden söylenirler ve söylenir, söylenir âkıbet susarlar. Zeminlerinde vükelâsı bir taraftan ve kurenâsı bir yandan ilkaât ederlerse ve hatta şayed arz-ı hâl verirken canı yanmışların birisi bu tertibe muhâbir bir şey söyler korkusuyla selamlık mevki'nden başka mahalde erbab-ı hâcâta arz-ı hâl etmek resmen yesâg olunursa artık Padişahın ahvâl-i mülk ve teba'adan kat'an haberi olmadığında şüphe kalır mı? Ancak bu müdahinelere nazar-ı sıhhatle bakıp kanâat etmek hükümdarı mütekallid olduğu bâr-ı mesuliyetden kurtarır mı ? İşte Hadis-i Şerif Padişahlara nasihat edip siz kendinizi başka bir mahluk zannetmeyin ve müdahinlere kulak verip aldanmayın zira mesuliyet hususunda sâirler ile berabersiniz diye ihtar ve ikaz eder.

Hadis-i Şerif'in bir mâna-yı tazammunisi dahi tabi' ve metbû' beynindeki hukuk-i mütekebilenin hıfz ve riâyetini emreder. Bir cemâatin devam-ı cemiyeti bir imam-ı sahib-i emrin vücuduna muhtaç olduğu gibi imamın Hükümeti dahi cemâatin devamına mevkufdur. Halk bir Padişahın Hükümeti olmadıkça asayiş hâlbulamaz. Halk olmazsa Padişah da yalnız saltanat edemez. Demek olur ki iki taraf dahi ihtiyaç meselesinde müsâvîdir. Şu kadar var ki imam cemâatin murad ettiği gibi icra-yı adalet etmezse onun tebdiliyle yerine bir başkasını getirmek iktidârı cematın elindedir. Lakin hâkim istediği gibi cemâati tebdile muktedir değildir. İş bu ihtiyaç ile hukuk-i mütakabile bahislerine gelince milyonlardan mürekkebe olan bir cemâat için mal ve canlarını fedâ ederek bir zatın debdebe ve saltanatına ve emr-i nehyine hizmet ve mutâva'at mecburiyeti ne içindir. Hazineye gelen akçeyi ahali verir. Padişahın maaşı hazineden çıkar. Yediği yemek, giydiği elbise, verdiği atiyeler,

yaptırıldığı ebniye, bütün hazinenin yani ahalinin akçesiyle yapılır. Hastahanelerde, muharebelerde telef olan asker, yine ahalinin ciğer pasesi evladıdır. Padişahın haşmet ve şevketi ise asker sayesinde.

İşte bu fedakarlıklar, bu mecburiyetler, bu itaatler bil-cümle ihtiyaçtan husûle gelmiş, yani iki şahıs münâzi'-i ıslah-ı beyn için bittabi bir hükme muhtaç oldukları gibi, efrad-ı kavmi can ve mal ve nâmus hususlarında tasallut-ı agyardan vikâye edecek ve mazlumun hakkını zalimden alıverecek bir kuvvet-i galibeye lüzum-ı tabii olduğu ve böyle bir kuvvet-i külliye için istikmâl-i esbâb-ı saltanata ihtiyaç görüldüğü sebeplerle usûl-i Hükümet şu gördüğümüz suret üzerine teşekkül eylemiştir. Bunun manası güya ahali bir yere gelip bizi adl ve hakkaniyet üzere kullanacak ve zulüm görüp halimizi arz ettiğimiz vakt ihale-i sem'-i itibar ve can ve mal ve nâmusumuzu ve hakkımızı muhafaza ve istihsal edecek bir hükümdara muhtacız. Ve bu işe seni münasip gördük. Şu şartlar üzerine idare-i Hükümet edersen, biz de senin emir ve nehyine itaâtı taahhüd ederiz. Ve bu hizmetin ücreti olarak sana şu kadar kese de aylık veririz, demişler. Padişah dahi bu teklif ve şartları kabul ve taahhüd etmiştir. Binâberin teba'asından itaat yani emir ve nehyine mütâbaat aramak ve onlardan bir fıkra bu taahhüde sabit olamazlarsa daire-i vazifelerine getirmek için eline verilen kuvvet-i kahireyi isti'mal etmek, Padişahın hakkıdır. Kezâlik Padişah vazâif-i meşruta-i Hükümeti ifâda kusûr ederse, daire-i vazifesine davet dahi teba'asının hakkıdır. Hülâsa Padişah çoban ve ahali sürü mesabesinde.

Padişah ez berâyı derviş est

Gerçi ni'met-i nefer devlet üst

Gusfend ez berayı çoban nîst

Belki çoban berayı hizmet üst

Şimdi bir çoban ki koyunları kurttan muhafaza ve güzel yaylalarda ra'y için tavzif ve istihdam olunduğu hâlde koyunları kurt kaptığı ve hayvanlar çoraklarda otlayıp hastalandığı hâlde, sen niçin vazifeni ifâ etmiyorsun sualine, ben sürüyü köpeklerime havale etmiştim, onlara sual ediniz cevabını verse, kabul olunamayacağı

gibi bir Padişah dahi ben ahalinin umurunu vükelâyâ ihale etmiştim. Hüsn ve kubh onlardan mesuldür, dese kezâlik ma'zur olamaz. Zira mesuliyet doğrudan doğruya kendine aittir. Zira kendisi taht-ı saltanata ihlas edildiği zaman vükelâsı beraber iclâs edilmiyor. Zira vükelâ intihabında erbab-ı iffet ve liyakat aramak murad eylediği zaman kimse mani' olmuyor.

Hadis-i Şerif'teki zamir-i hitab Padişahlardan sonra ulemâ-yı asra râcidir. Çünkü her devlet-i İslâmiye şeriat-ı mutahhara üzerine mebni ve şeriat dahi ulemâ-yı âlemin taht-ı nezâret ve muhafazalarına mevdu' olmakla ona ârız olan rahnedan dünya ve ahirette mesul olacakların biri de ulemadır. Ahali-i İslâmiye mutabaat-ı şer' ile mükellef olduklarından onların necât ve selâmetini müstelzim olan hükm-i şerâite riâyet dahi ulemânın vazifesidir. Biz urve-i vesâka-yı şer'î elimizden kaçıralı şu girdâb-ı belâyâ düştük. Ve merbut olduğumuz şu lenger-i selameti bırakmaya ulemânın kusûr-ı himmeti bâis oldu. Zimâm-ı idareyi ele alanlar ulum ve hakayık-ı şer'iyede cahil ve hevâ-yı nefis-i emmâreye mâil olduklarından meydanı hâlî bulup istedikleri gibi oynadılar. Ne yapıyorsunuz diyen bulunmadı. Hâl dahi bu merkeze geldi. Lakin burada da dahi durmayıp daha ileri gidecek ve bir menzile gelinecek ki ne geri dönmek ve ne de durulmak mümkün olacaktır. O zaman ne yapacağız. Sebep olanlara lanetten başka yapılacak bir şey kalmaz ve hakikatte sebep olanlar kimdir.... Paye ve arpalık ve maişet ve kaza ve niyabet gibi bir cihet-i dünyeviye için bir meselede ketm-i hak eden ulemanın ceza-i uhrevisi avâmdan eşedd olduğu ahadis-i sahiha ile sabittir. Ya bu ketm-i hak sebebiyle millet-i beyza-yı İslâmiye'ye hâlel gelirse onun mesuliyet ve cezası nasıl olur. Çünkü bu asırda mülken ve mevkian devlet-i Osmaniye'den başka din-i Muhammedî'nin mücma' ve mahmisi olmaya kâbil-i ruy-i arzda bir Hükümet daha yoktur. Mısır ve Tunus elyevm Devlet-i Âliyye'nin sayesinde yaşamaktadırlar. İran ise hasbel-mevki bir devlet-i kaviye tesisine kabiliyet halinde değildir. Hindistan ve Çin kıt'alarında iki yüz milyona kârib nüfus-ı İslâmiye olduğu hâlde Hristiyan ve putperest Hükümetler ellerinde mahkum olarak bir devlet-i mahsusa-i İslâmiye teşkil edememişlerdir. Buhâra ve Hokand gibi ufak tefek idare-i İslâmiyelerin hiçbirisi tevessü iktidarında değillerdir. Emânât-ı Kübra ve hilâfet uzmâ Devlet-i Âliyye-i Osmaniye elinde bulunduğundan bunların cümlesi mana'da bu merkezden istifaza-i hayat ederler. Binaenaleyh her ne zaman Saltanat-ı Osmaniye'nin heyeti bozulup perişan olursa yalnız kendi idaresinde

bulunan bunca milyon nüfus-ı İslâmiye çil yavrusu gibi dağıldıktan mâadâ veryüzündeki fırak-ı İslâmiye'nin cümlesi mahrum himaye ve hissemend ziyan ve mazarrat olurlar. Bu kadar milyon nüfus-ı ma'sume arasında çoluk çocuk, ihtiyar, alîl, benan, nisvan dâr ve diyarlardan ve me'luf oldukları huzur ve arâmdan avâre düşüp, hiç bilmedikleri memleketler ve milletler içinde garip ve bînevâ kalırlar ve bir de kıt'a-i arzın her tarafında Hristiyan devletlerinin kuvvet-i gâlibelerine ve efkâr ve politikalarına nazaran bir daha merkezde böyle bir devlet-i kaviye-i İslâmiye teşkiline meydan bırakmazlar ve o sebeple sahipsiz kalan nüfus-ı Müslimîn, Yahudiler ve Çerkez ve Kıptiler gibi devletsiz ve memleketsiz göçebe ve muhacir ve misafir haline girerler ve bu halin sebebi Devlet-i Âliyye'nin izmihlaline bais-i şeriatın indirâsı ve şeriatın da indirâsına bâdi hakikatte ulemâ-yı asrın ihmal ve tekâsülü olmuş olur. Ulemâ bu mes'uliyetin altından nasıl kurtulurlar. Huzur-ı Rabb-ül alemin de ne cevap verirler. Cenab-ı şâri'in yüzüne nasıl bakarlar. Ve bu belalara düşen ümmet-i Muhammedî'nin ellerinden nasıl halâs olurlar....

.....

Hadis-i Şerif'te ta'yin buyurulan mes'uliyet maslahat-ı amme hususunda şu zikir olunan iki dereceden sonra eşraf ve erkân-ı ümmete ve belki alâ-meratibihim birer cihet ve itibar ile her bir ferd-i millete ait olur. Zira sefinenin selametinde efrad cümlesi hissemend-i menfaattir. Zira tehlikenin vuku'unda ibtida ayaklar altında kalacak âhâddir.

Garip değil mi ki mehlekenin vuku'unda kimsenin şüphesi olmadığı hâlde bu kalem ne olacak diye eli gözü bağlı kurbanlar gibi herkes muntazır durur.

....Şaşılmaz mı ki bu gün bir lokma ekmek bulmak için yarın fırının yakılması muhakkak bilinirken sükut olunur..... Nasıl taaccüb olunmaz ki yüzelli seneden ve hususiyle şu yirmi, otuz yıldan beri bais-i tedenni-i hâl olmuş bir sebep ki esas bina-yı hayat-ı İslâm olan şeriate adem-i riayettir. Elyevm baki ve daim iken başka yollarda mev'ud olan ıslahattan ümid-i necât ediliyor. Lanet o rütbeye, o pâyeye o mansıba ki onun istihsal eden ve devletin meydanda görünen esbâb-ı izmihlaline karşı cebr-i sükut eyleye... Nefrin o nimet ve servete ki ebna-yı cinsinin mezelleti

fakr-u fakihde helak olmasına mûcib-i rıza ola... Zehir olsun o lokma ki, aç yatan konşuların rızkından sirkat oluna...

Vah devlet-i Osmaniye'ye... Eyvah millet-i İslâmiye'ye, yazık bize, yuf bize.....

İstanbul'da Bulunan Muhabirlerimizden Birinden Tahrirat Fî 24 Cumâde'l-Ulâ

İstanbul'da küşâdı altı aydan beri mev'ûd olan Mekteb-ı Sultani'nin bu kere bi'şşeref ve'l-ikbâl açıldığını ve suret-i nizamatını ve hatta ahali-yi İslâmiye'ye bir numune-i teşvik olarak Fuad Paşa cümleden evvel torunlarını defter-i şâkirdâna kayd eylediği maddelerini duymuşsunuzdur. Mekteb-i mezkûrun teşkiline sebep olan efkâr-ı ma'lûmede ve nizamat-ı esasiyesine nazar-ı bâis olacağı muhassenât-ı mütesavvire de bir diyecek olmayıp lakin Fuad Paşa'nın torunları bundan evvel başka mekteplerde kalanlarda da böyle evvel yazılanlardan oldular mı idi. Yoksa bu birinci defa mıdır? Ve kendilerinin mukaddemâ nâil oldukları rüteb-i askeriye acaba üzerlerinde kaldı mı kalmadı mı şuraları İstanbul ahalisine gayet merak oluyor.

Meydanda yani vükelânın daire-i emniyet ve mahremiyetinde bulunan Galata sarrafânı çekmecesinde üç milyonluk düyûn-ı gayr-i muntazama tahavvülâtı deveran etmekte olup bunları Bank-ı Osmani yüzde on dokuz yirmi noksanına kırmakda ve bu ticareti cüz'iyeye ile bankaya epeyce hürmetli kâr görünmekte ise de tahvilât-ı tenâkus etmeyip bilakis aramakta olduğu yine bu işlerde mahareti olan sarrafların nazar-ı hayret ve adem-i emniyetini celb ediyor. Hatta bu hale mütehayyir olanlardan biri: canım bank harıl harıl yüzde yirmi noksana tahvilât toplar. Yine ortada tahvilâtın çok bir şeyi görünmez. Bâri, Babîâli bir himmet ve dirayet daha savurup yeni bir Mösyö Lang Veya Morton bularak şunları da defter-i kebare mi sokacak ne yapacaksa bir hale yola koysa da kurtulsak: diye handezen-i latife olduğunda İstinye vapurunda muhlisinizle otuz kadar yolcu hazır idik. Ve Beşiktaş önünden tâ İstinye'ye kadar bu şetâret devam edip yolun uzunluğunu duymadık.

Midhat Paşa'nın Tuna'ya sebep-i memuriyetini ve muahharen işi teknil etmeden terk ile avdetini iştmişinizdir. Müşârünileyhin avdetini Fuad Paşa'nın hastalığına isnâd ile Makam-ı Sadâret'e onun ve Hâriciye Nezâretine Âli Paşa'nın nasbı mukarrer olduğu mukaddemce şâyi' oldu ise de bu defa işitildiğine göre Midhat Paşa Ruscuk'dan yazdığı mutalaanâmelerinin birinde vukuat-ı cariye üzerine Bulgarların istihsal-i esbâb-ı temin ve taltifi lüzumundan ve bunun için ittihaz olunacak tedâbirin içinde Bulgarlar ile muhtelit bir memleket askerî tertibin pek münasebet olacağından bahs etmesi üzerine Zât-ı Şahane bundan Midhat Paşa Bulgarlara silah verdirerek kendisi için bir asker yapmak tasarrufunda olduğuna zehâb ile ürkmüş ve yanındaki zevat-ı ma'lume dahi vaveylâsını almış olduklarından ba-telgraf serian celb edilmiştir.

Girit'te erbab-ı şekâvet hâlâpâbercâ-yı sebat olup şimdilerde Yunanistan'dan nakid ve mühimmatça kilitli ianeler görmekte olduktan mâadâ bir de Amerikalılardan yüz bulmakta ve ara sıra muharebeler vukua gelmekte olduğu havadis-i ahiredendir.

Bundan iki posta evvel gönderdiğimiz tebriknâme-i umûmi üzerine ne suret-i mahsusada ve ne de *Hürriyet*'te henüz bir cevap alınamadığından vusûlünde iştibâh olunmaktadır. Vusûl bulmadı ise ahiri takdim olunmak üzere sürat-ı eş'ara himmetleri rica olunur.

(Mezkûr-ı tebriknâmenin cevabı *onbirinci* *Hürriyet* nüshasında mündericidir ki ancak bu günlerde İstanbul'a vasıl olabilir.)

Avrupa Akademilerinden A'zâsından Türkçe Bilir Osmanlıları Sûr-ı İnsaniyete Hizmet Eder Bir Zât Tarafından Reside-i Dest-i Mesruriyetimiz Olan Mektubun Hülâsasıdır.

[*Hürriyet*'in beşinci nüshasında Osmanlıların ve bilcümle emel-i İslâm'ın noksan-ı marifetine dair olan mündericatı bendeniz de tasdik ederim.

Size kesb-i refah ve medeniyet için ne asker kesreti lazım ne donanmanın cesâmeti mi? Ne de Galata serâbında Fransız hocalarla buldurulan mektebin muaveneti kendi mekteplerinizin teslimine bakınız. Bir Türk çocuğunu koca imâmeli hocaların elinden alıp da keçi sakallı Fransızlara teslim etmek ne faidesi müntehic olur. İşin daha kolayı var. En evvel ulemanızı biliniz. Ve ekser medreselerin başı kesâfet-i imâmeden hâricen ne kadar heybet kesb etmiş ise bâtinen o kadar hali olduğunu isbat ediniz. Ve tenlerini yalnız ahirete faidesi olan uluma hasr etmesinler. Biraz da Tarih gibi, Coğrafya gibi, Hikmet-i tâbi'ye gibi dünyaya elzem olan maârifte baksınlar. İnsan bittabi vefat eder. Fakat memât için değil, hayat için halk olunmuştur. Bendeniz devlet-i Osmaniye'nin ıslah-ı maârifine dair Avrupa gazetelerinde bazı mülâhazât yazdığım gibi ileride *Hürriyet*'e dahi gönderirim.]

MÜLÂHAZA-İ HÜRRİYET

Mektupta nâmenin ilanına mezuniyetini ima eder bir söz olmadığı için şimdilik bu zatı Osmanlılara bildirmeten ictinâb ile yalnız muamele-i hayırhahanesinde dolayı hâsıl olan teşekkürümüzü kendine beyân ederiz.

Fakat bilmünâsebe şurasını söyleyelim. Bugün Osmanlılarda birkaç haslet var. Birincisi hayırhahdırlar. İkincisi müreddedirler. Üçüncüsü hukukşinastırlar. Dördüncüsü mazlumdurlar.

Avrupalılar ise (İstanbul'da olup da parayı nâmusa tercih eden gazete muhbirlerinden kat'-i nazar) ekseriyet üzere hakkaniyet ve insaniyete muhabbet eyledikleriçün içlerinde halimizi bilenler bizi gerçekten severler. Ve Osmanlıları sevenler vatanlarının hayrına çalışmakta olan yeni Osmanlılara bittabi daha ziyade muhabbet ederler.

Bu cümleden biri ve belki birincisi Londra mu'teberanından ve "Public Opinion" gazetesinin muharrirlerinden Charles Waller efendidir. Kendisi ifrât-ı zeka ile me'lûf bir zat olarak gençliği halinde bir çok lisanlar öğrendiği yeni Türkçe'ye dahi rağbet etmiş ve memâlik-i Osmaniye'yi asla görmediği hâlde lisanımızı pek güzel öğrenmiştir. *Muhbir*'e bunca hizmetleri etti. Avrupa gazetelerinde âsâr-ı kalemiyesiyle hukukumuzun isbâtıçün bunca himmetler gösterdi. Hatta geçen de

Girit Meselesi'ne dair *Times*'de ve *Muhbir*'de bir mektubunu gördük ki Hâriciye Nezaretimizden bu iş için hâlâo kuvvette deliller îrâd olunamamıştır. Böyle bir muhabbet-i hayırhahın bütün Osmanlılar minnettarı olmak lazım gelmez mi?

İşte bu günde bir diğer hayırhah onunki devletimizin selametini halkımızın refahını arıyor. Ona herkes teşekkür etmek iktizâ etmez mi? Biz ise vaat ettiği mülâhazanın maa'l iftihar kabulüne hazırız.

Keşke devletin Avrupa'ya halini bildirmek için gazete muharrirliğinin de, muhabirliğinin de istihdam ettiği zatlar bunlar olaydı. Ne olaydı Fransa ve İngiltere gibi Osmanlıların bekasını isteyen devletler Şark'ın tahkik-i ahvaline böyle erbab-ı nâmus ve malumatı memur edeydi.

Bâlâda münderic olan mektubuna gelince vakıa bizde olan ulemanın parasız devlet tarafından muhakkar kitap tedarikinden aciz iken on beş yirmi seneler çalışarak ne himmetlerle ne meşakkatlerle tahsil-i maârif etiklerini bildiğimiz için her birine bir müctehid-i mücahid kadar riayet etmeye kendimizi borçlu buluruz. Fakat maa't teessüf şunu da itirafa mecburuz ki dostumuzun sözü doğrudur. Biz dünyaya yarayacak maârif-i bilmiyoruz. Mesela dakika be dakika terakki halinde olan fenn-i hikmete dair bundan sekiz yüz sene evvel yapılmış olan kitaplardan bir faide hasıl olamaz.

Ey ulema-yı a'lâm. Ey hafaza-i şeriat. Ey verese-i enbiya. Bir kere eslâf-ı kiramınızı düşününüz. Tabiki saat yapmak gibi levazım-ı dünyeviyeyi öğrenmek isteyen Avrupalılar yıllarca meşâkk-ı sefere tahammül ederek Bağdat'ta Kurtuba'da onların medâris-i faziletine iltica ederdi. Şimdi sizi devletin sû-i idaresi bir hale getirdi ki çoklarımıza maârif-i cedideyi öğretmek için Avrupa'dan hoca getiriyoruz. Hayf sad hayf.

USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇENKİ NÜSHADA YAZILAN MEKTUBUN İKİNCİSİ

Geçenki mektubumda söz, mes'ûliyyet meselesinde kesilmişti. Şimdi meclisler bahsine gelelim. Bunların birincisi “Consul d’Etat” dedikleri Meclis-i Şûrâ-yı Devlettir. A’zâsı kırktan elliye kadar olabilir. Azl ü nasbları İmparator’un elindedir.

Bu meclisin vazifesi kavânîn-i Hükümet ve nizâmât-ı idâreyi hazırlamak ve umûr-ı idarede zuhûr edebilecek müşkilatı hall etmektir. Tehyie olunan nizâmât Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet’e veyahut “Senato”ya arz olunduğu zaman vukû’ bulacak ta’rîzâta devlet namına olarak bu meclis a’zâsından biri müdafaa eder. O zâtı ise İmparator tayin eyler. Vükelânın dahi bu mecliste bulunabilmek ve fakat yalnız müşâvere suretiyle re’y vermek hukukları iktizâsındandır.

Güya biz geçende böyle bir meclis yaptık. Fakat muhtaç olduğumuz te’sisat-ı cedidenin yine en müşkili bu meclistir. Fransa mülkü bugün bayağı darülfünûn-ı âlem hükmüne girmiş. Meclis-i Şûrâ-yı Devlet için öyle eâzım-ı erbâb-ı marifet bulunur ki herbiri fenn-i hukukta bir müctehid sayılabilir. Hatta bu fende mezun olmadıkça kimse meclisin kâtipliğine bile giremez. Hâlbuki vaktiyle devletlerinin kanunu tanzim olunmuş. Şimdiki işleri bazı teferruatın tesviyesidir. Bizim meclisin vazifesi ise yeniden bir kanun-i şer’ tanzimi olacak.

(Fransa’nın Büyük Napolyon zamanında olan Meclis-i Şûrâ-yı Devleti gibi) acaba biz bu vazifeyi ifâ edebilecek bir heyet toplayabilir miyiz? Bendeniz me’mul ederim ki Avrupa’ya yaranmak için taşraları kapı kapı gezip de mezâhib-i muhtelif ashâbından adam arayacağımıza İstanbul’da, Eyâlât-ı Mümtâzede, vilayetlerde olan ulema ve ukalâyı layıkıyla taharrî etsek bir kanun-ı muntazam tertibine kâfi olabilecek zâtlar bulabilirdik. Varsın adetlerinin kırka elliye iblâğı mümkün olmazsa olmasın. Hakk’a şükür olsun, halkın zekâvet-i fitriyyesi cihetiyle daha kaht-ı ricâl erbâb-ı Hükümetin istediği dereceye gelmedi. Bir de şurasını dahi acizâne bir sâniha kabilinden olarak söylerim ki Fransa’da olan Meclis-i Şûrâ-yı Devlet, Büyük Napolyon zamanında tecdîden tanzim olunduğu zaman Fransızlar hürriyetin makam-ı ifrâtından yeni kurtulmuşlardı. Onun için Hükümetten me’mûl değildi ki i’tidal üzere yapılacak kavânîn-i ahrârâneye mümana’at etsin de taliplerini azl eylesin. Biz

ise hürriyete fiilen daha yeni nâil olacağız. Hükümet bu yolda elden gelen mümâna'atta müsamaha etmez ve ekserinde muvaffak da olabilir. Binaenaleyh Meclis-i Şûrâ-yı Devlet a'zâsının nasbı yalnız erbâb-ı Hükümete bırakılmasa da istihkâk esâsı üzerine bu bâbda bir nizam yapılsa ve a'zânın şefî'-i mücbir tasallatundan masuniyyeti için ma'zuliyetlerine hiç cevâz gösterilmese herhalde daha hayırlı olur.

İkincisi “Koroj Slatif” denilen vaz'-ı kanun meclisleridir ki bizim istediğimiz Şûrâ-yı Ümmet bu oluyor. Bu meclisin a'zâsı ahali tarafından intihab olunur. Her merd-i reşidin hakk-ı intihabı vardır. A'zâ altı sene için muntehâbdır. Meclis-i Şûrâ-yı Devletin hazırladığı kanun layihalarının redd ve kabulü ve muvâzene-i devletin tedkiki bu meclisin hukuk-ı mahsusasındandır. Bir kanunun tahkiki için bir komisyon yapılır da o komisyon tarafından kanun hakkında irâd-ı i'tirâz olunursa i'tirâz evvel emirde Meclis-i Şûrâ-yı Devlete gönderilir. Meclis-i Şûrâ-yı Devlet kabul ederse febihâ, etmezse o kanun müzâkere-i umûmiyeye arz olunmaz. Binâenaleyh düstûr'ül amel olmaz.

Meclis mu'tad üzere üç ay açık durur. Hasbelicâb temdîd olunduğu vardır. Müzâkerâtı umûmkarşısındadır. Kim isterse gidip istima' edebilir. Fakat bir mesele-i müzâkere olunurken a'zâdan beş kişi talep ederse meclis müâkerâtını hâfi tutulabilir.

Meclisin müzâkerâtını re'is mazbata ettirir. Gazetelere nizâmen yalnız o mazbata yazılabilir, fakat ekser hitaben irâd ettikleri nutkun aynen neşriçün mezuniyet alırlar.

Meclisin re'isini a'zâsı içinden İmparator intihâb eder. Müddet-i memuriyeti bir senedir. Vükelâ bu meclise a'zâ olamaz. Bu meclise hiçbir taraftan arz-ı hâl verilemez. İmparator, meclisi cem' etmek ve dağıtmak hukukuna hâizdir, fakat dağıttığı zaman altı ay içinde bir diğerini cem' etmeye mecburdur.

Bizim istediğimiz Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'in nizamâtı bunun aynı mı olsun? Hayır, i'tikâd-ı acizânemce bundan daha serbest olması lazım gelecek. Onu tarif edeyim ve mektubun bu bâbda gösterdiği i'tirazlara da aklımın erdiği kadar cevap vereyim.

Şimdi bittabi meclis a'zâsının intihabı halka ait olacak ve herkesin hakk-ı intihabı bi't-tabî tasdik olunacak.

Sahib-i mektup der ki bizim köylülerimizin erbab-ı dirâyeti intihaba nasıl muktedir olabilir ve bu bâbda Hükümetin iğfâlâtı nasıl men' olunur. Meğer bu zat zanneder mi ki Avrupa'nın her köylüsü hakkı bâtıldan, ahmakı âkilden, zalimi âdilden, âlimi cahilden tefrike muktedirdir?

Hayır, onlar da adeta bizim halka benzer. Yalnız işleri muntazam olduğun servetleri ziyade.

Bunlar mebûsanı nasıl intihab ediyor. Hükümet kendine taraftar olan gazetelerle halka birtakım adamlar arz ediyor. Mukâvemet takımı da onlara karşı başka birtakım adamlar arz ediyor. Mukâvemet takımı da onlara karşı başka bir takım adamları tavsiye eyliyor, Hükümetten hoşnut olanlar da onun istediğini, olmayanlar mukâvimînin tarafdârını intihab ediyorlar. Amma bizde halk gazete okumaya muktedir değil imiş. Hükümet için kendi istediğini ve mukâvemette bulunanlar için dahi kendi istediklerini ahaliyi bildirmeye dünyada başka vasıta yok değil ya.

İhtimal ki mu'terizimin farz ettiği gibi "tehdidât-ı zımniye ve iğfâlât-ı mütevâliye ile" ekser a'zâyı Hükümet istediklerinden intihab ettirebilir, fakat bu muhâtaranın hükmü bir iki senedir. Hele bir kere, herkes muhâkemesiz adam nefy olamayacağını bilfiil anlasın. Şimdi Hükümete mukâvemet edebilecek olanlar beş yüz kişi ise bir yılda beş bin kişi olur. Her muktedir olan vatanının hayrı için halkın gözünü açmaya çalışır. Erbab-ı Hükümet idaresini tebdil etmezse bittabi mecliste mu'teriz çoğalır. İ'tirâzın kesreti ise bi'z-zarure idarenin düzelmesini mücib olur. Bu bir kâ'ide-i siyasettir ki tarihlerde bin tecrübesi görülmüştür.

Tafsilat-ı meşrûhadan anlaşıldı ki re'y-i âcizanemce Fransa nizamât-ı esasiyesinin birinci fırkası bizde kâbil-i icrâdır. Şeriat ise bu maddeye hiç mümâna'at etmez.

Gelelim ikinci fıkrasına. Bizde a'zâ kendi mütâlaamca altı sene değil daha az müddet için intihab olunmalıdır. Tâ ki bidâyet-i maslahat olmak cihetiyle işe pek çok

hileler karışması melhuz iken ahali menfaat-i umûmiyeye hizmet etmeyen a'zâyı tebdil-i iktidarından müddet-i medîde mahrum olmasın amma denilirse ki memuriyetin imtidâdı tezâyüd-i tecrübeyi mûcib olur. Müddetin azlığında dahi o maksad yine bir dereceye kadar hâsıldır. Ahali sevdiği a'zâyı inkızâ-yı müddetten sonra tekrar intihâb edebilir.

Üçüncü madde dahi aynıyla Fransa'da olduğu gibi olacak. Evet, Meclis-i Şûrâ-yı Devletin hazırladığı kanunları Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet tasdik etmelidir ki kudret-i teşri' kudret-i tenfîzden ayrılсын ve telakki-i ümmet husûle gelsin de icrâları meşru' olsun. Evet, muvâzene defterini Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet tedkik eylemelidir ki herkes verdiği paranın nereye gittiğini öğrensin, mümkün olduğu kadar iyâdi-yi sirkat kesilsin, kâbil olduğu mertebe mecrâ-yı isrâfât kapansın.

Mu'terizim için bu cihetinde hepsinden ziyade ehemmiyet verir de “vazifeyi ifâ edecek dirayetliler bizde nerede bulunur” der. Bendeniz o i'tirâzı hiç kabul etmem. Şimdi farz edelim ki Padişah usûl-i Hükümeti şeriaten ve esaslı olan teferruât-ı idâreyi tecârib-i âlemden istinbât ile bir Nutk-ı Hümâyûn'da cem' eylese de dese ki “Huzur-ı mehâkimde herkes müsâvî olsun, herkes şahsınca hür olarak canından, malından, ırzından emin bulunsun. Kimsenin hanesi bir zâuret-i mübreme tebeyyün etmedikçe taharri olunamasın, matbuat lüzumu kadar hür olsun, ahali intihab edeceği meb'ûsân vasıtasıyla ef'âl-i Hükümete nezâret etsin, mahkemeler açık tutulsun, hâkimler azlden masun bulunsun, muvâzeneyi meb'ûsân tedkik etsin, kezâ kezâ...”

Elbette her eyalet mebuslarını mu'teberândan gönderecek. Hele okuma yazma bilmek mutlaka şart olacak. Meb'uslar ise bu Nutk-ı Hümâyûn'u görecekler, meâlini anlayacaklar.

Ondan sonra Meclis-i Şûrâ-yı Devlet bir kanun hazırlayacak, ondan sonra meb'uslara verilecek. Mesela böyle bir kanunda denilse ki zabtiye her kimden şüphelenirse götürür, habs eder. Meb'ûslar “Yok, herif ibtidâ bir mahkemede muhâkeme olunmalı, kabahati tebeyyün ederse o vakit habs etmeli. Nutk-ı Hümâyûn hürriyet-i şahsiyeyi i'lân etti. Herkes canından, malından, ırzından emin olsun dedi. Eğer zabtiyenin şüphesi nâ-becâ ise ibtidâ o adam habs olunduğu hâlde işi ile meşgul

olamayacağından para gâ'ib eder, mahbûsiyet de bittabi nâmusuna dokunur. Binâenaleyh biz bu kanunu esasa muhâlif görürüz, kabul edemeyiz” diyemezler mi?

Maliyenin yaptığı muvâzene önlerine gelince, binlerce kese ecnebi tazminatı kalemini gördükleri vakit “Bu nedir?” diye sorarlar da karşıdan “Ne yapalım devlet za'if, me'murlar da pek çok şeylerde hata ediyorlar. Onun için ecnebiler birer bahane bularak bir takım davalar açıyorlar, tâbi' oldukları devletler de musallat oluyorlar. Müşkilât çıkarmamak için birer parça şey verip ağızlarını kapatıyoruz” denince meb'ûslar “Yok, biz ecnebilerin ne esiriyiz ne de sağmal ineği. Kimde hakları var ise mahkemelere dava etsinler alsınlar, halk yiyecek ekmek bulamıyor, ağız kapatmak için kimsenin verilecek parası yoktur” yollu mukabele edemezler mi?

Şu vazifeyi ifâ etmek için yalnız selâmet-i efkâr kifâyet eder. Bizi ondan da beri kıyas etmek adeta bahâyim derecesine tenzil demektir. Binâenaleyh umûm Osmanlılar namına olarak bu isnadı reddederiz.

Sâir fıkraların bir takımını Fransa'nın mahsusâtından, bir takımını teferruattan olduğundan onların zikrinden kat-ı nazarla yalnız zîrdeki birkaç maddenin beyânına lüzum görürüm.

Ezcümle meclisin ihfâ-yı müzâkerâtı beş kişinin talebine bırakılmaktan ise ekseriyet-i ârâya havale olunmak ve gazetelere re'îsin yaptıracağı mazbatadan ise müzâkerât-ı aleniyenin aynı verilmek daha muhikk olur.

Bir de şâyân-ı dikkat, İmparator'un istediği vakit meclisi dağıttırıp da yeniden a'zâ intihab ettirmek hakkıdır. Bazı mesâ'il-i mühime üzerine ekser devletlerde Padişahlar birkaç def'a mecâlisi dağıtmıştır.

Saltanata nizâmen bu hakkı vermekte şu faide vardır ki bir hükümdar cebren meclisi dağıtmaya muktedir olabilirse bari bütün bütün lağvına kalkışmaz da nizâmen yine toplamak mecburiyetinde bulunur.

İşte bu haftada posta vakti geldi. Mülâhazatı yetiştiremedik. Kûsuru birkaç gün sonraya bâkî...

Gazetelere İstanbul'dan gelen telgrafnâmelere göre birkaç senelerden beri unutulup kalan muvazene defterinin bu sene için yine neşrine başlanılacaktı. Hatta Çamiç Ohannes Efendi⁶¹ öyle bir muvazene karalıyarak varidatta bir milyon lira fazla bulmuş.

Eğer hakikat hâlöyle ise acaba bu paralar çalındı mı? Yoksa ihsan mı olundu ki herkes Eylül'de Mart maaşı alıyor.

Bizim Meclis-i Şûrâ-yı Devletin bir Maliye şubesi var idi. Elbette muvazene orada dahi tedkik olunacak. Bakalım Midhat Paşa'nın dirayeti ve halkın kendisinden ümit var olduğu himmeti razı olur mu ki? Zira riyasetinde bulunan meclis böyle sarf açıktan yalan bir muvazeneyi tasdik ile halkın kendisine verdiği [Meclis-i Şûrâ-yı Evvet] unvanına layık olduğunu alenen isbat eylesin.

Kemâl⁶²

⁶¹ Meşhur Ermeni Bakanımız. [A.N.]

⁶² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

14 HÜRRİYET 1285

Numara: 14 11 Cemâziyelahir Sene: 1285 29 Eylül 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

AVRUPA'NIN AHVAL-İ HÂZİRASI

Bugün de Avrupa dokuz aylık gebe bir hatun gibi şişip gerilmiştir. Bundan bir şey doğacağına kimsenin şüphesi yok ise de oğlan mı kız mı ne çıkacağı bilinemediğinden gazeteler ve gazeteler gibi politika kehanetinde mâhir olanlar her bir alametten bir mana istinbât ederek evrak-ı havadis-i ve salonları bin türlü avaz ile doldurmaktadırlar. Vâkıâ Fransa'nın iki seneden beri teksir-i asker ve mühimmat için sarfettiği mesai-i fevkalade ile ihtiyar eylediği masarif-i külliyyeye bilmukabele Prusya Devleti'nin dahi Fransa'ya tatbik-i hareket eylemesine ve fazla olarak Rusya'ya arka vermesine ve sâir devletler dahi her biri hâl ü iktidarınca esbâb-ı seferiye tedarikine bezl-i mâ-hasal-i kudret eylemelerine ve bu hazırlıklar ise selb-i emniyet-i hâziriyye ederek her mülkün muamelât-ı ticaretini bi'l-ihlal sermaye akçeleri tedavülden kalıp bankalarda yığılmasına nazar-ı dikkatle bakılırsa elbette hâl-i hazır böyle duramayıp bir muharebe-i vuku'unun ağleb-i ihtimal olmasına hükm olunur. Hususiyle hâl-i hazrın tebeddüliyle Almanya ile çarpışmak Fransa İmparatoru'nca bilvücuda lazımdır. Zira İmparator'un safha-i şöhret ü ikbaline konulan iki lekenin izâlesi Almanya üzerinde Fransa'nın bir galebe-i külliyesine mevkuftur. Bu lekeler İmparator'un geçen iki meselede ittihaz ettiği politikalar üzerine Fransa nüfuzuna ârız olan inkisâr ü tedenni olup bu kusûrlar ise bilcümle İmparator'un zatına isnâd olunarak aleyhinde kıl u kâl çoğaldığından eğer böyle bir

tebeddüle muvaffak olamazsa Fransa'da büyük karışıklıklar vuku'u tahmin olunuyor. İki meseleden birincisi bundan iki sene evvel Prusya ile Avusturya beyinde tahaddüs eden münâza'da Fransa İmparatoru bir taraftan Ren Eyaletine tam'an ve bir taraftan mukaddema İtalya Meselesi'nde ilan ettiği ittihad-ı milliyet kaidesine mağluben bî-taraf durmakla Prusya galebe ederek Almanya'nın birçok yerlerini kendi mülküne zamm ile kırk milyon Alman'dan mürekkeb ve asker ü intizamca Fransa'ya rakib olacak kuvvette bir devlet-i a'zamiye teşkil eylemesi keyfiyetidir. İkincisi Meksika kıtasını kuvve-i askeriye ile teshir etmeyi Fransa İmparatoru tertib ettiği hâlde muahharen İngiltere'nin yan çizmesi üzerine yine sevk-i askerde devam etmesi ve sonra da güya bütün iklim feth ü teshir olunmuş gibi kemâl-i debdebe ü dârât ile hazırlanıp gönderilen biçare İmparator Maksimiyen'in haydutlar gibi kurşuna dizilmesi hususudur. Şu iki lekeden dâmen-i itibarını temizlemek ve kendisi sinn-i şeyhûhete vardığı cihetle tac-ı Hükümeti oğlunun başında ibkâ için Fransızlardan iktiza eden muvaffakati istihsale bir cemile olmak maksadıyla lâ-mehâle Prusya'ya bir cenk açacak gibi görünür. Eğerçi Fransızlardan Hükümet-i hâzıra aleyhinde bulunanlar şâyed husûl-i muzafferiyetle İmparator zâyi ettiği kadar ve itibarını yine istihsal ve bu cihetle tac-ı Hükümeti hanedanında ibkâ eder korkusu ve bu mütalaada olmayan dür-endişler dahi mademki böyle bir teşebbüste İngiltere bî-taraf kalmak isteyeceği ve İtalya ve Avusturya için dahi bir menfaat mutasavver olmadıktan başka İtalyanlar Roma Meselesi'nden dolayı Fransa'ya pek dargın ve Avusturya dahi Sadova'da mağlup olmasını Fransa politikasının sebatsızlığına haml ile dil-gîr olduğundan Fransa'nın yalnız kalacağı ve her ne kadar Fransa askerini tezyid ile bir milyon raddesine çıkardı ve mühimmatını derece-i gayete isal etti ise de buna karşı Prusya dahi boş durmayıp o dahi kuvve-i askeriyesini tamamıyla Fransa kuvvet-i raddesine ve mühimmatını dahi onun derecesine ve belki daha ilerisine götürdüğünden muharebenin vuku'unda Fransa için mağlubiyet ihtimali endişesi harbin olmamasını arzu ettirmekte ise de bunlara mukâbil ânifen zikr olunan esbâb-ı mücbire üzerine Fransa askerinin bilcümle harbe hâhiş-ger olması ve İmparator'un devam-ı saltanatı ise askerinin kendiyile olan ittihadına müstenid olup eğer harp etmeyecek olsa bu ittihadı ve onun zımnında belki taht-ı Hükümeti zâyi etmesi mütalaası dahi munzamm olarak be-hemehal harbin tahakkuk-ı vuku'u her türlü şüpheden azade zannolunuyor. Hatta Fransa diplomatlarından birine "Bir sebep

çıkılmazsa harp olunmaz ya” denilince “Eğer tabiatıyla çıkılmazsa bile biz bir sebep bulmaya mecburuz” demiştir.

Harbin vuku’u takdirinde Avrupa’nın bulunacağı halin ta’yininde dahi âra ve efkâr ihtilaf ediyor. Bazı esbâb-ı malumatın kavlince elbette İngiltere Devleti bidâyette bî-taraf kalıp Fransa’nın ve Rusya’nın ve Amerika cumhurunun hareketlerine medd-i nazar edecektir. Eğer Fransalı Prusya’ya galip olup da Belçika’yı yutmak sevdasına düşer ise onu men’e teşebbüs eder ve Şark Meselesi bittabi meydana geleceğinden Rusya ile Amerikalı Şark’a hücum ederler ise bahren Amerika’ya mukavemete uğraşır, amma galebe edip edemeyeceği bilinemez. Zira Rusya’nın Bahr-ı Baltık donanmasıyla Amerika donanması birleşirse İngiliz’in bu iki kuvvete birden mukabele ile galip olması büyük bahtiyarlığa tevakkuf eder. Eğer Fransa dahi o zaman Şark’ın bulunduğu muhatarayı görerek, Belçika filan sevdalarından feragat edip İngiltere ile müttefik bulunursa vakıa bahren istediklerini yapabilirler. Fakat berren Avrupa muvazenesinin bir inkılab-ı azimden muhafazasına muvaffak olmak pek müşkil görünür.

Avusturya’nın umur-ı dâhiliyesi perişan olup Sadova sersemliği üzerine bir müddet asayişle cem’-i şuur etmeye muhtaç olduğundan harbin vuku’a gelmesini ez-dil ü can arzu ederse de vuku’u takdirinde her şeyden evvel kendi menfaatine uyacak bir meslek ittihazına mecbur olur. Hâlbuki ne Fransa’nın ve ne de Prusya’nın yek-diğerine edecekleri galebede kendine ait bir hisse-i menfaat olmasına ve Rusya’nın netayic-i efkâr istilasından korkup da Şark hakkında olan teşebbüsâtına karşı durmak istese bile bizim gibi zaif bir müttefikle öyle bir büyük kuvvete mukabil gelmek mümkün olamayacağından Rusya’nın Devlet-i Âliyye sırtından edeceği çapul arasında Bosna ve Hersek parçalarını ele geçirmek ümidiyle onun politikasına meyyâl bulunacağı akvâ-yı me’muldur.

İtalyanlar dahi mevkice Fransızlar ile Almanlar arasındaki harpten maddeten bir hisse-i nâfi’a bulamayıp, fakat bu gürültü arasında Papa’yı Roma’dan koğarak İtalya payitahtını oraya nakl etmek için bezl-i mehud edecekleri bî-iştibahtır.

Rusya’ya gelince, işte bu arbededen istifade edecek ancak O’dur. Zira Kırım Muharebesi’nden beri nizamat-ı askeriye ve mühimmat-ı harbiyece görüp öğrendiği

nekâyisi ikmâl ve taraf taraf demiryollar vaz'ıyla esbâb-ı nakliyyeyi teshil gibi ahval-i dâhiliyesini yoluna koyduktan mâadâ on beş seneden beri hiçbir tarafta bir gaileye uğramayıp fazla masraf etmedi. Avrupa'nın her meselesine müdahale ederek haysiyet ü itibarını ilerletti. Ve Buhara hududunda tevsi'-i memâlike mazhar olup Avrupa bir ses çıkarmadı. Hâricen dahi politikasını ilerletip Amerika Cumhuru'nu bir parça arazi terki ve Girit Cezîresi'nin vaadi ile daire-i ittifakına aldı. Hatta buna mebnidir ki Girit eşkıyasına şefkat gösterilerek Yunanistan'a terki için Amerika Cumhuru tarafından geçen de Devlet-i Âliyye'ye tebligât-ı mahsusa icra olundu. Rusya Devleti bu hazırlıklardan başka Devlet-i Âliyye'nin içinde dahi kendine nâfi' nice icraata muvaffak oldu. Mesela hiçbir asker ve belki fazla bir akçe telef etmeksizin Girit Meselesi'ni çıkarıp iki senedir Devlet-i Âliyye'yi askerce ve malca ve nüfuz ü haysiyetçe o kadar rahnelere uğrattı ki Kırım Muharebesi acısına rahmet okuttu. Hâlâ Devlet-i Âliyye bugün Girit'te ve Yunan hududunda bu kadar bin asker tutmaya mecbur oluyor. Sırbistan ve Karadağ ve Memleketeyn ve bâhusus Bulgaristan içlerinde ilkâ ettiği fesâdât hasebiyle haydut cemiyetleri ve fırkaları teşekkül edip Balkan'a yerleştiler. Devlet-i Âliyye buralarda dahi birtakım asker ikamesine muhtaç bulunuyor. Kırım Muharebesi akabinde Avrupa'yı bir gayret-i diniyeye düşürüp devlet-i Osmaniye râ'iyetinde bulunan Hristiyanların ıslah-ı ahvali lüzumu üzerine iknâ'a muvaffak olmakla Hristiyan imtiyâzâtını muâhadeye idhal ve ma'hûd Islahat Fermanı'nı istihsal etti. Bu sebeple teba'a-i Gayrimüslime'nin her sınıfı bir türlü efkâra düşüp devlet metbualarına nazar-ı istihkâr ile bakmaya başladılar. Ve bu cihetle a'zâ'yı cism-i devlete za'f-ı külli müstevli oldu ve ona karşı Rusya Devleti Hristiyanların hâmisî olmak i'tikadı yayıldı. İşte bu tedârikât ve bu teşebbüsât bilcümle İstanbul'a mâlik olmak tedbir-i kadiminden münba'is-i icraat olduğundan Avrupa içinde öyle bir harb-i âzim vuku'a gelip de Şark üzerinde olan menfaatlerini muhafaza için devlet-i Osmaniye'ye yardım edecek Fransa ve İngiltere Devleti meşgul veyahut iânedenden aciz oldukları sırada artık Rusya için icra-yı merama ne mani' hâ'il olur. Rusya Kırım Vak'ası'nda aldandığı kusûru muahharen anlayıp şimdi husûl-i maksuda öyle bir yolda teşebbüs etti ki Devlet-i Âliyye için ne haricden muâvenet ve ne de dâhilden ittifak ve mutâva'at ümidine meydan kalır.

İşte Avrupa'nın ahval-i hâzırasını bu karşılık üzere bulunduğundan Devlet-i Âliyye'nin böyle bir arbede arasında bulunacağı mevki'-i müşkili şimdiden göz önüne koyarak esbâb-ı dafi'a tedarikinde bir dakika ihmal ve imhal etmeyecek zamandır. Bizim ise hiçbir şey yaptığımız görülmüyor.

Ama bizim için bir cihetle de hiç korku olamaz çünkü

*Çe Bâk Ezbahr Tufanrâ Çübâşed Nuh Keştibân*⁶³

Teselliyetce Babıâli'de bu felatunluk durdukça ve onun hüsn-i rakam ve inşâatı Avrupa'dan hakayık-ı ahvali mestur tuttukça elbette bu şeyler vuku'a gelemez. Hususiyle filan efendimiz üç satır bir mektupla Gorçakof'u aldatıp politikasından çevirir. Filan efendimiz de İmparator'a iki politika edip muharebeden vazgeçirir. Çanakkalesi istihkâmâtı ise tanzim olundu. Zırhlı sefineler kale gibi duruyor. Londra istikrazı dahi uyumak üzeredir denirse biz dahi ya Rab şu akli bir gece olsun bize de ihsan buyur. Bari birkaç saat rahat uyuyalım. Demekten başka söz bulamayız.

((BULGAR HÜKÜMETİ))

Balkan'da bir Bulgar Hükümet-i muvakkatesi teşekkül edip Bulgarları idareye ve düvel-i muazzama ile resmen muharebeye başladı. Bu Hükümet Bulgarlara hitaben şu ilannâmeyi neşr eyledi:

[Ey karındaşlar. Osmanlı Hükümeti boyunduruğunun bize ettiği fenalıklar artık tahammül olunmaz dereceye geldi. Babıâli bizim halimizi ıslah edeceği yerde daha ziyade berbâd etti. Artık bizim için elimize silah alarak hukukumuzu ve hürriyetimizi feth ü istihsal etmekten gayri çare kalmadı. İşte biz cümleden evvel silahlanıp size misal gösterdik. Siz dahi silahlanıp bize mülhak olunuz ve: Boris⁶⁴ ve Kurum evladı olduğunuzu gösteriniz. Siz böyle kolları bağlı gibi durdukça selamete çıkmak ihtimali yoktur. Sizi kurtaracak yine kendi kuvvetinizdir, başka bir şey değildir. Artık iş görmek zamanı geldi. Haydi, biz de hürriyete müstahakk bir millet olduğumuzu âleme gösterelim. Hangi millet ü mezhepten olursa olsun herkesin can ü

⁶³ Eğer kaptanın Nuh ise denizin tufanından korkmazsın. [A.N.]

⁶⁴ Hristiyanlığı kabul eden ilk Bulgar Kralı [A.N.]

mal ve nâmus ü dinine taarruz etmediğimizden Türkler rahat durdukça onların bir kılına hata gelmez. Bizim maksadımız Hükümetin sû-i istimalatını def' ile hukuk-ı milliyemizi yerine getirmekten ibarettir. Cem olunuz bir sancağın etrafına ki onda ya ölüm ya hürriyet yazılıdır.]

Opinion Nationale gazetesi der ki “Bu ilannâmenin binlerce nüshaları dağılarak her tarafta bulunan Bulgar cemaatleri tarafından birer fırka asâkir-i mu'avene tertib ile Hükümet-i muvakkateye irsal olundu. Ve yine mezkûr gazetenin beyânına göre Belgrad'da tab' olunmakta olan “*Narodnost*” namındaki Bulgar gazetesi bir layiha neşr edip bunun Hükümet-i Bulgariye tarafından cümle Avrupa devletlerine irsâl olunduğunu zikr eylemiş olduğundan hülâsa vechle tecüme olundu.

[Bulgar milleti kendiliklerinden yani hiçbir devlet-i hâriciyenin tahrikâtı eseri olmayarak Hükümet-i muvakkatleri vasıtasıyla resmen ilan eder ki artık Türk Hükümetinin boyunduruğunu çekemeyerek ellerine silah almışlar ve hukuklarının istihsalı ve boyunduruktan kurtulmak maksadı için kanlarını dökmeye hazırlanmışlardır. Bulgarların bu hareketi Avrupa muvazenesine hâlel verecek yolda politikaya veyahut bir isnad-ı hâriciye mebni olmayıp mücerred Sırbistan ve Memleketeyn ahalileri misillû ehl ü müstahak oldukları bir idare-i mümtâzeye nâil olmak içindir. Zira elli altı sene-i miladiyyesinde Hristiyanların bunca kanları pahasına istihsal edilen Hatt-ı Hümayûn bir safha-i meyyite hükmünde kaldı. Padişahın zor ile Bulgaristan'a sokmak istediği ıslahat asrın ve ezhânın ihtiyâcât ü makâsidine muvafık olmadıktan başka, bizim dîn ü milletimizin efkârına da mugayir şeylerdir. Vergiler iki kat ve belki üç kat oldu. Umur-ı ruhaniyemizde kaide-i teşrifat-ı ihtiram-kâriye riayet olunmadı. Hülâsa mahkemelerin ve Hükümetin sû-i istimâlâtı bizi zalimlerin oyuncağı etti. İşte Bulgarların ayaklanmalarına (belli) başlı müsebbibler bunlardır.]

“*Tan*” gazetesi 3 Eylül tarihiyle Bükreş'ten alıp neşrettiği mektupta Bulgaristan Meselesi'nin künh ve esasına müteallik bazı tafsilât-ı müfide bulunduğundan mülâhhasen tercüme olunur.

[Bulgaristan'a ifsâda memur olan meclisler sene-i cariye'nin evâilinde tertip ve teşkil olundu. Bunların bir takımı Memleketeyn idaresi dâhilinde ve bir takımı

dahi Rusya toprağında teşekkül eylediler. Bir vakitlerden beri alınan bazı evâmir-i mahsusaya mebni bu meclisler kesb-i intizam edip merkeziyyet-i hükm ü idare Hocabey'deki meclise tefviz eyledi. İ'lânât ve evâmir-i mühime Hocabey'de zengin sarraflar salonlarında müzakere olunup oradan icraya verilir ve bu harekâtın ruhu olan akçe sandığı dahi oradadır. Bu sandığı kim doldurduğunu söyleyemem. Zira isbatı müşkildir. Yalnız şunu diyebilirim ki sandık leb-â-leb doludur ve meclislerin sâir hususta noksanları var ise akçece yoktur. Tertib ü tahsir olunan haydutların maaşları ve elbise ve ta'yinatı ve maârif-i nakliyyeleri ve i'lânât-ı hafiyenin masârif-i tab'iyye ve neşriyyesi ve meclis a'zâlarının vazâ'if ü masârif-i bilcümle bu sandıktan tesviye edilir ve: *Maşrık-ı Tuna*: namında İbrâil'de hafiyen basılan gazete masârif-i dahi oradan verilir. Lakin bu tertibatı ve bu sandığı teşkile muvaffak olan erbab-ı himmet yalnız sandığa akçe vermekle kanaat etmeyip esliha ve mühimmat ve her nev' levâzımât hususunda dahi bezl-i makdur-ı fütüvvet ederler. Geçenlerde Messina boğazında Prusya Sancağı'yla iki sefine tutulup içlerinde dört yüz varil barut bulundu. Ve Besarabya yolundan birçok arabalar dolusu eslihanın Memleketeyn'e geçtiği malumdur. Hatta on beş adet ağır yükle memlû arabaların gizli yollardan geçirilerek Rusya'dan Bükreş'e idhal edildiğini: Podol Panuni? Sokağı'ndaki mağazaya konulduğunu gözüyle görenlerden işittim ve şunu dahi ilave ederim ki haydutlara verilen silahlar bütün Prusya fabrikaları malumatındandır. Elbise ve üniformaları Bükreş'te tanzim olunur. Bunların üniformaları Kazak asâkir-i muntazamasının kisvelerine müşâbih olup kalpaklarının üzerinde gümüşten kartal resmi vardır. Temmuz evâsıtında işbu meclisler tarafından iki bando haydut cem' ü tahrir ile Tuna'nın beri yakasına sevk edildi. Fakat Türkler intibah üzere bulduklarından Tırnova civarında gördükleri mukavemet üzerine bozularak içlerinden pek az miktarı Balkan'a vasıl olabildiler. Gelecek Eylül evâilinde dahi böyle bir takım haydutların sevki pek muhtemeldir. Fakat bu kere Bükreş'ten gönderilmeyip belki Belgrad'tan tertib ü i'zâm edilecektir. Belgrad ile Bükreş'te bulunan iki meclis yek-diğerini fenn-i ifsâd ü tahrikde adem-i maharetle ithâm etmektedirler.]

Babîali idare-i hakimanesi icabınca teba'a-i Hristiyanı hoşnut ve Avrupa'yı memnun etmek için vilayetler nizamâtı yapıp dört beş sene Bulgaristan'da ettiği tecrübe üzerine memâlik-i sâireye dahi ta'mîm etmiş ve hatta *Kırmızı Kitap*'ta

Avrupa'ya karşı müftehirane arz ettiği ıslahattan biri olmak üzere bunu dahi saymış idi. Şimdi Avrupa nasıl taaccüb etmez ki Babîâli bu kadar himmet ü fütüvvet gösterip şu kadar ıslahat yapsın ve semeresi böyle olsun. Midhat Paşa hakikaten fiil ü icra sahibi bir zat olduğu ve onun eliyle icra edilen nizamatın elbette Bulgaristan'ca büyük menafi'i görüldüğü hâlde Bulgarlar bu harekette bulunurlarsa ya Anadolu tarafından yapılan vilayetler kimi ma'tûh kimi mürtekib kimi ehliyetsiz valiler ellerinde bulunarak eskiden bamyâ bulaşığı kadar kalmış nizamat dahi yeni nizamlar ile mahvolmasından dolayı envâ-ı belâyâ ve meşakk ü ezaya dûçâr olan aceze-i ahali ne yapsınlar?

Gelelim Bulgarlar tarafından meydana konulan şikayetlere ve istedikleri şeylere, şikayetlerin hülasası Babîâli'nin idaresindedir. Zira şikayet olunan sû-i istimalatı ve mezalim ü i'tisafâtı eden taşra memurlarını Babîâli intihâb eder. Niçin böyle eder denirse, Babîâli eski Yunan putperestlerinin tahayyül ettikleri "Olimp" Dağı'na benzer, onda birkaç ilah-ı müşahhas vardır, onların emr ü fermanları ta'riz ü su'alden masum ve münezzehtir, cevabı verilir, biter gider. Hükümetin sû-i istimalatından şikâyet hususunda Bulgarlara hakk verilir. Zira memâlikin her tarafında şikâyet bundandır. Varsın Bulgaristan ayaklansın, varsın Girit şu hale gelsin, varsın memâlik harap olsun, varsın ahali ezilsin, varsın nâmus-ı saltanat ber-bâd olsun, varsın ümmet-i Osmaniye bitsin, varsın Devlet-i İslâmiye perişan olsun, velhâsıl varsın ne olursa olsun. Tek ilah-ı müşahhasların irade-i keyfiyeleri yerini bulsun. Tek Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet yapıлып da ihsanlara, israflara, kazancılara mani' olmasın. Tek mahkemeler düzelip de mazlumun zalimden hakkı alınmasın.

Hükümet-i muvakkatenin istediği şey ki Bulgaristan'da Sırbistan ve Memleketeyn gibi bir idare-i mümtâze hâsıl etmektir. Bunda Bulgarların kat'â hakları ve hiçbir menfaatleri olamaz. Çünkü her kavmin bir idare-i mümtâzeye mazhariyyet hakkı farziyattan olarak teslim edilse bile, Bulgarlar, Sırp'lar ve Ulahlar gibi mahsus ve mecmu bir kavim olmayıp muhtelit ve müteferrik mahallerde ve muhtelif mezheplerde bulunurlar. Onun için Sırbistan ile Memleketeyn idare-i mümtâzelerini istihsal ettikleri zamanlarda Bulgarlardan hiç bahs olunmamıştı. Vakıa Sırbistan'ın bir ucundan öteki ucuna kadar gidilse Sırp'tan başka millet görülmez. Kezâlik Memleketeyn dahi böyledir. Lakin Bulgaristan denilen kıt'a-i sagirede

Bulgar Müslümanlarından Pomaklar, Çıtaklar ve sâir esâmi-i mütenevvi'â altında nice oymaklar bulunur ve içlerinde Bulgar Katolikleri ve Rum papazları pek çok Rumeli'nin her memleketinde müteferrik surette ve mütenevvi' mezhepte Bulgarlar var. Bu hâlde istenilen idare-i mümtâzenin vaz'ı iki vech ile olabilir: Birincisi bütün müteferrik olan Bulgarları, Bulgaristan sayılan daireye cem' ü iskân ile içlerinde mezheb-i sâire ashâbından olanlarını def' ü ihraç etmek ve ikincisi nerede Bulgar bulunursa ol memleketlerin cümlesini Bulgar idare-i cedidesinde vermek. Bunun ikisi dahi aklen muhâlâtandır.

Menfaat bahsine gelinirse tasavvur edilen suret-i idareden Bulgarlarca ne faide melhuz olabilir? İdare-i cedide vergi ve a'sâr ve rûsumât almaz mı? İdare-i cedide asker istemez mi ki şimdi senevi beş on kuruş vermekle Bulgarlar evladını asker olmaktan kurtarıyorlar ve bir de Bulgaristan'ın mevki'i icabınca hiçbir zamanda men'-i ağıâr edecek kudrette bir heyet-i kaviyye teşkil edemeyeceği derkâr iken böyle bir hal-i za'f üzere şekl-i istiklalde bulunmaktan ise men'-i ağıâra muktedir bir vücud-ı cesimin a'zâsından olarak hıfz-ı menâfi' eylemek daha müreccah değil midir? Hususiyle Rusya'nın İstanbul'a mâlik olmak efkârı ile etmekte olduğu teşebbüsât meydanda olduğundan böyle bir arbedenin zuhuru halinde teşekkül edecek Bulgar iradesi kendini ne kuvvetle muhafaza edebilir? Ve Rusya'nın idaresine geçerse Osmanlı memurlarının sû-i istimalatından az mı zulm görür? Vakıa Hükümet-i Osmaniye'nin idare-i hâzırası her türlü zulmü eder, fakat hiç olmazsa mezheb ü kavmiyyete müteallik adeta ta'arruz etmez. Lakin Rusya Devleti bunları dahi mahveder. İşte Lehistan, işte Kırım, işte Gürcistan meydanda numunedir. Hatta Rusya idaresini geçen senelerde ıtmâ' ile kaldırılıp götürülen ve sonra ne hâlde avdet etmiş olan Bulgarlar ne hacet, pekâlâ gördüler, bilirler. Bu sebeplerle Hükümet-i muvakkatenin bu iddiasında Bulgarlar için bir menfaat dahi tasavvur olunamayıp belki büyük mazarrat görünür.

İşte Yeni Osmanlılardan olan Bulgarların efkârı bu merkezde olduğundan bilcümle Bulgarlara beyân olunur ki zikr olunan ilan-nâme ile layihayı yazan ve neşr edenler bilcümle Rusya Devleti'nin akçesini alır vatan hainleridir. Onların bu mâkule neşr ettikleri erâcife asla kulak tutulmaz. Bulgarların menfaat-i sahihası devlet-i Osmaniye ile beraber olmaktır. Hükümetin def'-i sû-i istimalatını devletten istid'a

etmeli ve bununla beraber daire-i intibah ü teyakkuzdan çıkıp da Rumların düştüğü kuyuya düşmesinler.

[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDAKİ MEKTUPLARIN ÜÇÜNCÜSÜ]

Yine bahsimize devam edelim. Mu'terizim sorar ki, Yeni Osmanlıların istediği Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet, vükelâ-yı idare-i dâhiliye ve harekât-ı askeriye ve bâhusus umur-ı hâriciyeden mesûl tutacak mıdır? Tutacak ise bir takım medrese mahsulleri ve çiftlik ağaları dakâyık-ı siyaseti hizmet-i devlette ifnâ-yı ömr edenlerden iyi mi bilir?

Bir kere meselenin kühünü anlayalım. Bendenizin efkârımca dâhilî idarenin iki esaslı şubesi vardır ki biri icrâ-yı adalet, biri istihsâl-i terakkidir. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet icrâ-yı adaletçe vükelâyı elbette mes'ul tutacak. Mesela devlette “Hiç kimse muhakemesiz te'dib olunamaz” diye bir kanun yapılsa, sonra Sadrazâm birini tuttuğu gibi söyletmeden nefy etse, bu hâlde gazeteler davaya kıyam etmese. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet ihkâk-ı hakk olunmasını makâm-ı Saltanat'tan resmen isteyemese, velev o kanun-ı meşru'a ilan olunmuş ne faidesi olur? Bunda dakâyık-ı siyaseti bilecek bir şey yok. Lazım olan tertib olunmuş kanunun icrasına nezarettir ki çiftlik ağası değil, köy muhtarı bile yapabilir.

Gelelim terakki cihetine. Farz edelim ki Maârif Nâzırı geçen sene bir mahalle mektebini numune olarak ıslah etti de bu sene İstanbul mekteplerinin hepsini o hale koymak için üç bin kese masraf istedi. Eğer mektep filhakika bir terakki göstermişse ona kim mani' olur. Yok, yine mektep sâirlerinin hâlinde ise mesela “Çocuklar bir senede *İlm-i Hâl*'i okumaya başladı diyorsunuz, Cemiyet-i Tedrisiye günde bir iki saat ders veriyor, talebesi ise dağdan inme hamallar filanlar iken üç ayda *İlm-i Hâl*'i pekala okuyorlar, siz de öyle bir nümune tutun da istediğiniz parayı verelim” diyemeyecek kadar dünyadan bî-haber mecnûnların Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'te ne işi var?

Bir kere nazar-ı insaf ile bakalım. İşittiğimize göre birisi yine İstanbul'dan Edirne'ye bir demiryolunun imtiyâzını talep etmiş ve yüzde beş itibariyle faizinin devletçe taahhüdünü istemiş.

Şimdi bir Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet olsa da bu adamın istid'âsı onun tedkikine arz olursa ve Meclis'de Edirne'den müfti filan efendi ve filan beyzâde, filan bey ve Bulgar tüccarından filan Çorbacı Meb'us bulursa acaba onlar diyemezler mi ki, "Vakıa bu demiryolunun muhassenatı münker değildir, fakat bizim Meric'imiz var. Bunun için ihtiyar olunacak fedakârlığın yüzde biriyle Aynoz'dan oraya vapur işletilmek kâbildir. Hâlâsallarla bu kadar eşya iniyor. Salların nakliyesi ise pek ucuzdur. Demiryolu onlara rekabet edebileceğini akıl kesmez."

Öteden Tuna Vilayeti'nin mebusları şöyle bir mütâlaa irâd edemez mi ki "Bizim Sofya Sancağı'nda her sene birçok zâhiremiz çürür, samanları ise alelumûm yakarız. Bak oradan Tuna'ya yahut Filibe'ye bir demiryol yapılsa ve devlet ne kadar fedakârlık ihtiyar etse becâdır. Çünkü yalnız gümrükten birkaç misli fâide görür. Ahâli ise ihyâ olur" Bunun üzerine diğer a'zâki vatanın eşrafıdır, iki tarafın mütâlaasını dinledikten sonra, Edirne yolu zaman-ı terakkiye kalsın, Meriç Nehri'ni açmaya ve Sofya'ya bir yol yapmaya çare bulmalı kararını ittihaz etmeye muktedir değil midir?

Ey birader. Eşraf ü mu'teberân-ı vatan değil böyle sade işleri, bundan bin kat nazik maddeleri tedkik ederler. Ve fikr-i selimleriyle devlete pek çok hizmet edebilirler. Fakat sizi temin ederim ki Meclis-i Hâs-ı Vükelâ'da şu mesele yazdığım kadarıyla tahkik olunamaz. Çünkü a'zâsının bir takımı Edirne'yi Sofya'yı bilmez, bir takımının dünya vazifesi değil; söze karışmaz. Bilenler ve söz söyleyenler ise talibin ve hâmelerinin hatırına..... Filanına riayet-i maslahatı iltizam edenlere galebe edemez. Herif imtiyazı alır, yolu yapmaz veyahut yapamaz. Başlangıcında biraz masârif israf edilmiş ise devlet takır takır fâizlerini ve belki biraz da tazminat verir, sonra rehin akçesini zabt eder. Onu da bir bahane ile sefâret dava eder, geri alır. Yalnız verdiğimiz paralar yanımıza kâr kalır. Nitekim birkaç def'a emsali görülmüştür.

Mu'terizim bilmem hangi harekât-ı askeriyeyi sorar. Eğer murâd ecânibe karşı sevk-i asker ise ona mutlaka halkın iradesi munzamm olmak ister. Zira can ü mal telef edecek onlardır, yok dâhilen sevk-i asker ise o da birkaç türlü olur.

Mesela Girit isyanını ele alalım. Onun zuhurundan evvel Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet mevcut olaydı. Girit'in mebusları halkın esbâb-ı şikâyetinden bahs edecek miydi, etmeyecek miydi? Eğer hiçbir şeyden şikâyet etmeden Yunan'a iltihâk namına bir isyan zuhur ederse Hükümetin def'-i ihtilal için asker sevk etmesine kim mani' olabilir? Yok, esbâb-ı şikâyet-i mebuslar söyleyip de meclisce kabul olunmasa ve o hâlde halk isyan etse de te'diblerine kalkışılrsa meclis vükelâyı niçin mesul tutsun. Ama böyle olmayıp da esbâb-ı şikâyet mebuslar tarafından beyân olunur ve mecliste tasdik ile devletten icrâ-yı adl ü ihkâk-ı hakk olunması istenir de vükelâ yine kabul etmezse ve redd olacak evâmîr-i zalimâneye müdafaa halkın hakkıdır. O hâlde üzerlerine sevk-i asker bi-hakkın câiz olamaz. Vükelâ böyle bir muâmele-i gaddârâneyi ihtiyar ettiği hâlde işte o vakit yakasını mes'uliyetten kurtaramaz.

Ya zimâm-ı idareyi icrâ-yı adalet için ele alanlar kessin biçsin, istediğini öldürsün, istediğini diri bıraksın da yine mi lâ-yüs'el-ammâ yef'âl⁶⁵ mertebesinde kalsın? Bize idare-i Hükümet için ilah mı lazım insan mı?

Kaldı umur-ı hâriciye. Mu'terizim ilave ettiği "bâhusus" kelimesiyle bu işe pek ehemmiyet verdiği ima ediyor. Ona dair bendeniz de biraz ehemmiyetlice bahs etmek isterim.

Her ferd mademki cem'iyetin eczâsındandır. Umûma gelecek hayr ü şerrden iştirâk-ı tabi'isi cihetiyle elbette ef'âl-i Hükümete nezaret eder. Mesâ'il-i hâriciye ise menâfi'-i vatanın en ruhlu cihetleri olduğundan ona halkın hem mebuslar hem de lisan-ı umûm makamında olan gazeteler vasıtasıyla müdahaleye i'tirâza hakkı vardır.

Düvel-i muntazamada hâricen bir mühim mesele zuhur edince Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet devletin meslek-i hareketini sorar. Vükelâ icabına göre ya bidâyet-i maslahatta beyân eder yahut ketmin lüzumuna zâhib olursa her mes'uliyeti üzerine alarak izâh-ı ahvali hatimeye saklar.

⁶⁵ Yaptığından dolayı sorguya suale uğramayan; Allah. [A.N.]

Devlet-i Âliyye tâ idare-i hâzırının zaman-ı istibdâdına kadar mesâ'il-i mühimmeyi evvelden ümmete arz eder ve harekâtını halkın iradesine tevfiik eylerdi. Ahali ise bu kaidenin hilâfına her ne vuku' bulursa mukâvemet gösterirlerdi. İran Seferi rızalarına muhalif olduğun Yeniçeriler, Sultan Selim-i Evvel gibi dehşetinden cihan titrer bir şîr-i jiyânın çadırına kurşun attılar. Nihayet fütûhâtını itmâm ettirmediler.

Bir kere tarihlere bakılsın. Belki her sahifesinde bir Ayak Divanı'nın ta'rifi görülür. Her bâbında erbab-ı hall ü akdin Dîvân-ı Sadâret'e bir muharebe için cem olduğuna dair tafsilat bulunur. Reşid Paşa Rusya'ya ilan-ı harp etti, fakat evvelce erbab-ı hall ü akdi topladı, ümmetin riayetini aldı. Hatta Paris Muahadesi'ne ve İmtiyaz Fermanına i'tirâzı hâvî Padişaha takdim ettiği layihada der ki:

[Esbâb-ı mübreme sahihan mevcut ise onu isbatta suûbet olmadığı cihetle Saltanat-ı Seniyye'nin âdât-ı kadîmesinden olduğu vecihle bu maslahat bir Meclis-i Umûmiye tutulmuş ve hakikat-i hâletrafiyla anlatılmış olaydı, herkes mecnun olmadığından büyük büyük muhâtarâtı def' için en muta'assıb ve vukufsuz bulunanların bile behr-i hâl bu nev' fedakârlıkları göze aldıracaklarında şüphe olmadığına nazaran, o hâlde bu maslahatın kararı ârâ-yı umûmiyyenin ittihadıyla olur ve Devlet-i Âliyye dahi her türlü ta'rizâtın ve emr-i icrâda dahi müşkilâtın mâsun bulunurdu. Ve çünkü bundan mukaddem suhteler maddesi vuku'unda ol vakit ârâ-yı umûmiyyeyi mesâg-ı şer' şerifi ve onun üzerine müte'allik buyurulan idare-i seniyyeyi cami' olarak elde bulunmuş olan sened-i aleni def'-i fesada silah-ı kuvvet olduğu cümlelerin ma'lumu olduğundan ve bu kere i'lan olunan nizamata ise şimdiye değin hiç emsali görülmemiş gayet tetik bir madde bulunduğundan şamatasızca icrâya medâr olmak ve şâyed taşralarda buna karşı hareket edenler olursa o makuleleri kolaylıkla yola yatırmak için elde bir sened-i kavi bulunması kaziyesinden dahi vükelâca gaflet olunmamak iktizâ ederdi.]

Bundan da anlaşılıyor ki devletin "bâhusus" mesâ'il-i hâriciyesi irade-i ümmetle görülmeye muhtaç imiş.

Şimdi kâidemizi hârice dahi taalluku olan dâhili bir meseleye tatbik edelim ki izâh-ı hakikate medâr olsun. Bilfarz Karadağ'da Hüseyin Dâ'im Paşa Vak'ası,

Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet mevcut iken zuhur etseydi ve meclis devletin meslek-i hareketini sorsaydı, Babıâli ya o zaman söyler ya cevabını netice-i maslahata ta'lik eylerdi. O zaman söylese ne diyecekti? Elbette diyecekti ki bu işe dair sefirlere bir talimat gönderdik. Can alacak yeri aynen şu ibârelerdir:

[Artık Karadağlıların işbu harekât-ı hiyânet-hârâneleri üzerine ba'demâ sözlerine kat'ân emniyet etmemeye ve hem de ahâlimizi daha ziyade suret-i müessirede muhafaza için merkumların mütecâsir oldukları hakârât ve tecâvüzât-ı cedidelerine mukabil bir tarziye istihsal etmeye bir kat daha kesb-i istihkâk eylediğimiz bedihiyâttandır. Mamafih Saltanat-ı Seniyye, maslahatı bir takım müşkilât-ı cedideye düşürmemek için Düvel-i Mu'azzama'nın insaniyet ve hakkaniyet ü adaletine istinaden ber-vechle iğmâzı câiz olmayan vuku'at-ı mezbûreyi vuku' gibi ve halisâne beyân ile talebi hukuk-ı vezâifinden olan suret-i ta'mir ü islahı der-miyân eylemeyi tercih buyurmuştur. Şöyle ki, tahkikât-ı vakıamıza göre Kolaşin'de vuku' bulan hasar ve katl-i nüfus maddeleri bilcümle Düvel-i Mütemeddine indinde efâl-i hayâdiyeden ma'dud olmakla işbu ef'âl-i mütecâsir olanların haydut gibi te'dib ü terbiye ve getirilen nisvân ü sibyanın mahallerine îade ve gerek hâne ve emvâl-i sâiresini zayi etmiş olanlara tazminat-ı nakdiye i'tâ olunması ve Devlet-i Âliyye'nin bir zabiti hazır bulunarak müttehimleri kavânin-i askeriye tatbikân te'dib ve terbiye eylemek üzere bir askeri komisyonun teşkil kılınması ve Karadağlıların fi-mâba'd bu misillû hareketi tecviz eylemeyecekleri vaad-i resmîsini havi bir kıt'a ta'ahhüd senedi i'tâ eylemeleri mukârin-i hakkaniyet ve muvafık-ı maslahat görünmüştür.]

Mu'terizim elbette diyecekti ki Osmanlıların gurur-ı şecâ'atı buna tahammül eder mi? Mebûslar, “tarziye ne demek, gidip herifleri te'dib etmeli”, yolunda davaya kıyâm ile muharebe talebinde ısrar etmezler mi?

Evet ederler, fakat etmesinler mi? O görülen hakâret, o çekilen eziyyet ne idi? Amma vükelâ Avrupa'nın politikasından korkarmış. Meselenin mes'uliyetini üzerlerine alarak hiç işi meydana koymamakta ellerinde idi, fakat bu teşebbüsle Karadağlıların fesâdı men' olunamayıp da te'diblerine lüzum görüldüğü vakit vükelâ için yine mesleklerinde ısrar ile, “biz Avrupa'yı iknâ edemeyiz”, diye me'muriyyetlerinden çekilmeleri lazım gelirdi.

Bu türlü mesâ'ilde vukufsuzluğa gelince politikaca olan hatalarımız o kadar bedihidir ki tenâkuzun butlânını idrak edebilecek fikri olanlar anlar.

Mesela bizim Karadağ'daki nihayet muharebemiz kendilerini te'dib ve hududumuzu te'min içindi.

Pekala, te'dibi icrâ ettik. Temin için ise dağ içine bir yol açarak üzerine kuleler yapmayı kararlaştırdık. Sonra Karadağlılar mukâvemete ve Avrupalılar i'tirâza başladı. Kuleleri terk ettik. Cânib-i Babîâli'den mesele Saray-ı Hümâyûn'a şu suretle arz olundu:

[Rusya ve Fransa ve Prusya Devletleri cânibinden Dağlıların bu bâbda iddiasına hakk verilerek hususiyle Fransa Devleti bu suretle istihkâmât yapılp asâkir konması mâ'nen Dağın zabtı demek olacağından Saltanat-ı Seniyye'nin makdemini ilanında Dağın idare ve hudud-ı hâzırası asla tağyir olunmayıp, fakat Karadağlıların müstahakk oldukları te'dib ü terbiyesiyle iktifâ olunacağına söz verilmiş ve şimdi şart-ı mebhûsun fiile getirilmesi bu sözün hilâfında bulunduğu der-miyan ve mahâzîr-i sâire dahi ilave ve ityân olunmuş ve Devlet-i Âliyye'nin bu makûle umur-ı müşkilesinde mu'âvenet-i hayr-hâhânesi müşâhede olunmakta olan İngiltere Devleti nazar-ı dikkati celp eden muhalefet-i müşterekeye karşı beyân-ı re'y vadisine gitmeyip Avusturya Devleti dahi onun mesleğini tutmuş olmasıyla Babîâli'ce dahi biraz vakitten beri şu üç devletin yani Fransa ve Prusya ve Rusya'nın def'i i'tirazâtıyla tehvin ü teskin-i efkârı tarîki intizam olunarak maslahatın ber-mucib karar-ı merkez-i icrâ-ya gelmesini teshil eyleyecek suretle gerek burada sefâretlerle tebligât-ı kaviye ve gerek süfehâ-yı Saltanat-ı Seniyye vasıtasıyla Paris ve Berlin ve Petersburg'da delâ'il-i mukni'a ve her türlü tedâbir ü mü'eesire icrâ olunup imkân-ı zamanın müsâit olduğu mesa'i ve ikdâmat sarf olunmuş ise de itirazât-ı vakıya ve hususiyle Fransa İmparatoru hanedanının fart-ı intizamına asla tenezzül gelmemesiyle beraber işin fiiliyatında dahi kat'en hâlel olmadığı hâlde Re'is-i Cebel'in babası Mirko, Viyana'da şu işe hayli çare taharri ve sefâret-i seniyye dahi temenni ve dehâlet ederek onun üzerine vasıta-i ecnebiyeyi müracaattan sarf-ı nazarla Re'is-i mûmâileyh bu maddede Devlet-i Âliyye'nin fütüvvet ü merhamet-i celilesine müracaat ve ba'de-mâ matlub buyrulduğu üzere ibrâz-ı asâr-ı emniyet ü ita'at zımında Dersââdet'e irsâlini tasdim ü itaat iş'âr eylediği serkâtibi ile diğer bir

memuru bu kere vürûd ederek taraf-ı senâveriye ve Makam-ı Vâlâ-yı Hâriciyyeye gelip Re'is tarafından getirdiği mektubu i'tâ ve herhalde Saltanat-ı Seniyye'nin şefkat ü inâyet-i seniyesine muhtaç bulduklarını ve öteden beri firifte oldukları bazı iğfâlât ü tahrikât seyyiâtı olarak gördükleri te'dibât ü mücâzâtan pek perişan ve şimdiye değin ettiklerine nâdim ü peşimân olduklarını ifade ve inbâ eylemiş olmamalarıyla mektub-ı mezkûr tercüme ettirilip geçen gece Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâpenâhî'de akd olunan Meclis-i Mahsus-ı Meşveret'te kırâ'at ü ifâdât-ı mesrûdeleri hikâyet birle icâb-ı hâl te'emmül ve mütalaa olundukça sâye-i satvetvâye-i Hazret-i Cihândâri'de Karadağlıların te'dib ve terbiyeleri emrinde vuku' bulan harekât-ı askeriye ve masârifât-ı külliye sarf-ı beyhude olmayıp çünkü mine'l-kadim bu dağın derûnuna girmek ve isyanını bu suretle tesviye eylemek enzâr-ı ecânibde bile bir emr-i asîr hükmünde iken Cenab-ı Hakk Velinimet-i bî-minnetimiz Padişahımız Efendimiz Hazretleri'ne bağışlasın. Cünûd-ı feyz-nümûd-ı mülûkânelerinin dağ üzerinde afâk-gir olan muzafferiyet-i mütevâliyeleri şân ü satvet kâhire-i Devlet-i Âliyye'yi bir kat daha â'lâ ve seyf-i sârim-i Osmaniye'nin nâm-ı celilini ibkâ ederek ve dağlıların hadlerini bildirerek mülkçe ve politikaca fevâ'id ü muhassenât-ı kesire kazandırmış olduğu misillû tarîk-i mebhûsun küşâdı ve istihkâmâtın inşâsı maddesi emniyet-i umûmiye husûlü maksadına mebnî bulunmasıyla mevki'-i icrâya getirilmesi istenilirse de Re'is-i mûmâ-ileyhin bu defadaki müracaatı reddolunur ise yine Düvel-i Mütehâbbe'ye müracaatla onların nesâyih-i musirrâneleri üzerine bi'l-mecburiye kabul eylemek şânca ve politikaca mehâzîri müstelzem olacağından başka derkâr olan müzâyaka-i Maliye ve Sivastopol'dan bî-fark olan metânet ü müşkilât-ı mevkiye icabınca bunun için lazım gelen kuvve-i askeriyyeyi idare etmek ve mesârif-i külliyesine akçe yetiştirmek bir emr-i cesîm idüğinden ve şu vakt-i nâzikte böyle Düvel-i Mu'azzama'yı nâ-hoşnûd edecek bir hâlde bulunması dahi muvafık-ı kâ'ide-i dür-endîşi olamayacağı gibi bir kere Dağlıların müsted'iyât-ı mârûzasının kabulüyle haklarında mu'âmele-i hürmetkârî gösterilir ise rûş-ı hâl ü kâllerinden anlaşıldığı üzere emniyyet-i tarîk maddesi tabî'î hâsıl ve hüsn-i niyyât, adâlet, âyât-ı mülûkâneye büyük delâ'il olarak bunun kazandıracağı fevâ'id-i azîmeden mâadâ şimdiye kadar tutulmakta olan asâkirin tahfîfi ve Rumeli'nin sâir nikat-ı mühimmesinde asâkirce olan ihtiyacın dahi tehvini ile beraber derdest olan tasarrufât usûlüne de haylice medâr edeceği ve

Saltanat-ı Seniyye’ce ittihâzına lüzum görünen ıslahât-ı Maliye ve mülkiye yalnız taklîl-i maârife münhasır olmayıp bu makule gavâ’il ve masâlihın hakimâne ve dil-firîbâne suretle tesviyesi ise cihât-ı sâireden ziyade hizmet edeceği müsellemtân bulunduğundan müsted’iyât-ı mebhûsenin karîn-i kabul-i âlî buyurulması hasbe’l-hâl münasip olacağına ittihâd-ı ârâ husûle gelmesi ve çünkü Dağlılar iğfâlât-ı sabıkanın netice-i vahimesini layıkıyla müşâhede ederek taraf-ı eşref-i Cihândâriye doğrudan doğruya müracaat eylediklerinden mazhar olacakları müsaade ve eser-i şefkat ü âtîfet-i Seniye-i teba’a perveri her ne kadar mükemmel olur ise o kadar fevâid ve muhassenâtı câlib ve ba’demâ ecânibe meyl etmeyerek cânib-i Devlet-i Âliyye’ye ısınmalarını ve refte refte rişte-i tâbiyetlerinin kavî suretle irtibâtını mûcib olacağı mülâhazatı dahi pek becâ görünmüş olmakla sâye-i muvaffakiyet vâye-i Hazret-i Padişahî’de İşpoz’dan Nakşık’e varıncaya kadar açılmış olan kemâl-i emniyet ü selâmetle mürûr ü ubûr olunmakta bulunmuş olan ve sekiz saat tûlî bulunan tarîkin emniyet-i istikbaliye ve daimiyesi bir sened-i kaviye rabt olunmuş ve tarîk-i mezkûrun İşkodra cânibinde yapıldığı misillû mümkün olabilir ise Hersek tarafında dahi bir blok havuz inşâ olunmak üzere bunların hiçbir tarafa müracaatlarına mahall ve vakit bırakılmayarak hemen maslahatın ta’dil ü tesviyesine rû-yı muvâfakat gösterilmesi .....]

Şimdi tasavvur ettiğimiz Meclis-i Mebûsân’a bu arz verilseydi “Mademki size esbâb-ı temin lazımdı. Karadağ’ın hey’et-i asliyesini bozmayacağınızı niçin ilan ettiniz? Çünkü ilan ettiniz? Niçin kâbil-i icra bir suret-i te’min aradınız da böyle celb-i i’tirâz edeceği bedihi bir tedbire kalkıştınız? Mademki bir kere olan oldu. Niçin kulelerin terkiçün Avrupa’nın ısrâr-ı kat’îsini beklemeyerek Karadağ’ın tehdîd-i zımnî suretinde gösterdiği talep ile buna teşebbüs ediyorsunuz. Avrupa’nın ısrarına teslimiyet nâmusa dokunur da Karadağ’dan korkmak dokunmaz mı? Her ne ise mademki bu re’yde bulunuyorsunuz, ya gâ’ib ettiğiniz şeye mukâbil niçin bir faide istihsal etmek istemiyorsunuz?” yollu her taraftan i’tirâzlar gelmeyeceğini kim kabul eder? Velev meclisin a’zâsı politikaca mektep şâkirdi tasavvur olunsun.

Yine vakit darlaştı, kusûru gelecek haftaya bâkî.....

Kemâl⁶⁶

---

⁶⁶ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

15 HÜRRİYET 1285

Numara: 15 18 Cemâziyelahir Sene: 1285 5 Teşrin-i evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

((MESELE-İ MÜSÂVÂT))

Müsâvât Fermanı'na dair Fransa mu'teberânından –Duc De Valmy- tarafından kaleme alınıp “*Patrie*” gazetesinin 17 Eylül tarihli numarasında münderic olan bir mutavvel layiha mütalaa-güzârımız oldu. Hûlâsasında mumaileyh, şimdiye kadar Babiâli'nin ıslahat diye yaptığı ve yapmasını va'd ettiği şeylere nazar-ı kifâyet ü emniyetle bakmayıp devlet-i Osmaniye'nin bulunduğu vartadan halâsını üç çareye bina eder. Bunun birincisi müsâvât-ı mev'ûdenin tamâmî'-i husûlûçün Osmanlı unvanının cümle teba'aya bilâ-istisnâ şümûlü olması, ikincisi Yeniçerilerin ref'inden sonra Hükümetin kudret-i müstakilesine tevâzün edecek bir kuvvet-i mütekâbile konulmayıp mes'ûliyet korkusu kalktığı ve bu sebeple umur-ı dâhiliyede ve hususiyle Maliye işlerinde nazar-ı teessüfle görülmekte olan keyfe mâ yeşâ tasarruf ve yağma-gerlik kaideleri meydan bulduğu cihetle hiç olmazsa Maliyenin irâd ve masârifini tedkik ve umur-ı mühimmede harekât-ı vükelâyı teftiş ü tahkik ile lazım gelenleri mes'ûl tutmak için milel-i mütenevvia-i Osmaniye müntâhâbatından mürekkeb bir Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet teşkili ve bu tedbir ile her milletin müntahâbları bir mecliste karşı karşı oturtularak husûl-i te'lifleriyle muvahhişe-i kadimenin izâlesi, üçüncüsü dahi ahkâm-ı şer'iyenin mesâil-i muamelâtında muktezâ-yı asra göre tevsi'yle taaddüd-i mehâkim ve teşettüt-i ahkâm-ı külliye ref' olunarak esası şer'e müstenid bir kanun-nâme-i mükemmel tanzimiyle cümle

mehâkimde düstûrülamel tutulması kaziyeleridir. Vakıa Fransa ve İngiltere devletleri dahi mütenevvi' mezheplerde bulunan ahaliden mürekkeb oldukları hâlde mezhebin mugâyereti yalnız kiliselerde görülerek umur-ı umûmiyede cümlesi Fransız veya İngiliz lakab-ı müşterekiyle mübâhî oldukları gibi memâlik-i Şarkıye'de dahi İslâm ve Ermeni ve Rum ve Bulgar ve Yahudilik yalnız câmi' ve kiliselerde fark dilerek bunları "Osmanlı" ta'biri gibi bir kelime-i câmiada cem' etmek filhakika mugâyeret-i meşhudeyi izâleye medâr olacağı gibi Şûrâ-yı Ümmet'in teşkilinde dahi her milletin intihab edeceği ukala bir mevki'de tecemmü'le vatan-ı müşterekin hayr ü saadetine müte'allik müdâvele-i efkar etmeleri dahi matlûb olan itilaf ü ittihâdın husûlüne medâr-ı külli edeceği ve şeriatin ahkâm-ı mu'âmelâtında asr ü zamanca mertebe-i kifâyede olmayan tasrihât ulemâ-yı Şarkıye'nin ulûm-ı fikhîyede mahâret-i müsellemesi olanlarından ve ihtiyâcât-ı zamanı bilir ukaladan mürekkeb bir Meclis-i Şûrâ-yı Devletin karar ü icmâ-ı efkariyle tedvin edilip de her türlü de'âvide onun muktezasıyla hükm olunması dahi devletimizin temeli olan Şeriat-i Ahmediye'nin icrasıyla devâm-ı saltanata hizmet edilmiş ve hem de kıyıda bucakta ve her konsolos ve sefârethâne ve Patrikhânelerde birer türlü kanun ile hükm eden mahkemelerin ref'iyle cümlesi hükm-i vâhîde rabt olunmuş olacağı cihetle esas-ı mütâlaâta Müellif-i mûmâ-ileyhin nazar ü tahkiki makrun-ı isabettir. Bu efkar ise şimdiye kadar Yeni Osmanlıların neşr eyledikleri âsârın Avrupa'ya verdiği lem'a-i ma'lumat-ı Şarkıye'den bir nümune olmakla çekilen emeklerin nâ-mahsul kaldığına teşekkür olunur. Ancak müsâvât-ı teba'a bahsinde ekser Avrupalıların zehâbı hakikat-i hâlin tamamıyla zıdd ü hilâfı olarak beş yüz yıldan beri hâkim ü fatih olmak imtiyazına mazhar olan bir kavmin yirmi sene zarfında mahkûmuna mağlup ve pây-mâl olacak dereceye tenezzülünü tasavvurda âciz olduklarından ve mûmâ-ileyh – Duc De Valmy- dahi mütâlaâtının senedâtında bozulmaktan kurtulamamış olduğundan ol bâbda olan efkâr ü ma'lumat-ı mahsusamızın beyânına lüzum görünür.

Ma'lum olduğu üzere müsâvât iki şey'in bir hususta beraber olması ma'nasınadır. Bu ma'nâ-yı mu'teberin kaskına göre tahallûf eder. Teba'a hakkındaki müsâvât iki i'tibardan hâlî olmayıp ya "müsâvât-ı fi'l-hukuk" yani tebanın min haysi't-tâbi'yye şerr ü imkân dairesinde müstahakk olduğu maddelerde birbirinden fark edilmemesi veyahut "müsâvât-ı fi's-şeref" yani teba'anın her bir cihet-i şerefât ü kerâmette yek-diğerinden fark ü imtiyâzı olmayarak hepsi bir raddede bulunmasıdır

ki bu ikinci evvelkini dahi şâmil ve fakat ve emr-i icrâsı mümteniât-ı âdiyye i'dâdına dâhildir. Bizim devletimiz bunlardan hangisini iltizam ediyor, hâlâburası anlaşılamadı. Yahut anlaşılın yanlış değil ise, muâmelâtta birinci şikkı tutmak ve i'lânât-ı hâriciyesinde ikincisini göstermek istiyor. Hâlbuki rûy-i zemin hükümât-ı beşeriyye mevki'-i temkin olalıdan beri hiçbir teba'a ve hiçbir kavim arasında müsâvât-ı fi's-şeref mu'teber olmamıştır. Çünkü şerefte müsâvât her bir cihet-i şerâfette beraberlik ma'nâsına olunca efrâd-ı teba'anın her ferdi mâl ü servet ve hürmet ü mansıb ve mesned gibi cihât-ı imtiyâziyenin cümlesinde bir dâire-i mütesâviyede bulunmak lazım gelir. Bu ise müstehilü'l-îmkân olduğu bedihiyyâtandır. Ya teba'a-i Devlet-i Âliyye gibi mezhepleri, adetleri, terbiyeleri yekdiğerinden muhtelif birçok akvâm arasında bu tesâvinin tasavvur olunması daha garip değil midir? Babîali ıstılah-ı siyasiyette ef'âl-i Hükümete nezâret ma'nâsından ibaret olan "hukuk-ı politika"yı Avrupalılara karşı Hristiyanlara temin ederek ba'dehu ma'nâ-yı sahihi bilinemediğinden veyahut bilinmek istenilmediğinden Hristiyandan büyük büyük memurlar ta'yiniyle güya onlar dahi ef'âl-i Hükümete teşrin edilmiş ve hatta ekser mecâlise Hristiyandan adetçe İslâm'a müsâvî a'zâ ta'yin olunarak "hukuk-ı politika" ta'birine bu suretle müsâvât-ı fi's-şeref hükmü verilmek istenilmiştir. Ve mezâhib-i muhtelif rü'esasına (Babîali'nin tertibiyle) îrâd olunan Nutk-ı Hümâyûn'da, Makam-ı Sadâret'te dahi Hristiyan bulunmak arzusu alenen beyân olunmuştur. Hâlbuki bu suret-i muâmeleden devlet ü millet asla istifade edemedikten başka Hristiyanlar dahi bir menfaat-i sahihaya nail olamayıp yalnız içlerinden birkaç müdâhin Hükümet-i icrâiyeye iştirâk etmişler ise de umûmu yine ef'âl-i Hükümete nezâretten bizler gibi mahrum ve mesela bir iki nezârette Hristiyan bulunması hukuk-ı âdiyyede bir Frenk'in gerek Müslüman ve gerek Hristiyan bir Osmanlı'yı mağdur etmesine ve her milletin levâzım-ı hıfz-ı vatan için vermekte olduğu akçelerin yağmaya gitmesine asla mani olmadığı emr-i meczûmdur.

Herkesin bildiği şeydir ki şeriat-i İslâmiye mesâ'il-i hukukiyede İslâm ve Hristiyanı tefrik etmez. Devlet-i Âliyye dahi Devlet-i İslâmiye olduğundan teba'ası hakkında bu müsâvâtı icra etmek ferâiz-i diniyesindedir. Yeniçerilerin a'sâr-ı ahirede azgınlıkları ve sergerde bulunan bazı nâdânların hırs ü tama'ları cihetiyle bu emr-i şer'înin icrasında bazı sû-i isti'mâlât vâki' olduğundan geçen elli beş

senesinde⁶⁷ neşr olunan Gülhane Hatt-ı Hümâyunu'nda işbu müsâvât-ı hukuk maddesi tekrar ve tasrih olunmuş idi. Vaktaki Kırım Muharebesi hitâm bulup Paris'te beyne'd-düvel bir muâhede-i sulhiye akdine karar verildi. Malum olan esbâba mebnî bu müsâvâtın te'kîdi Düvel-i Müttehâbbe taraflarından arzu olunmakla ma'hûd müsâvât fermanı neşr olundu ve mesele muâhedenâmeye dahi derc olunarak düvel-i mâlumenin taht-ı zaman ü kefâletine konuldu ki bununla Hristiyanlar ahvaline herbâr müdahale için ecnebilere ruhsat ve salahiyet verilmiş oldu. İşte bu tarihten beridir ki sefâretlerin iltimâsı ve bazılarının dahi cihet-i mensubiyetleri iktizâsı üzerine Hristiyanlara rütbeler verilmek ve onlardan müşîr ve bâlâ nâzırlar yapılmak kapıları açılıp bu yolda edilen her icraat, Vükela'mız tarafından Avrupa'ya karşı bir muzafferiyet-i cedide şeklinde gösterilerek zımmen arz-ı dirâyet olundu. Hatta Babîâli geçende neşr eylediği *Kırmızı Kitap*'ta ferman-ı mezkûr ahkâmının ne derece âdât ü ahlak-ı milliyeye mugâyir olduğunu inkar etmemekle beraber bu âdât ü ahlakın tağyirine ne himmetler edildiğini ve garip olarak ne bir fıkıh kitabı ve ne de Devlet-i İslâmiye tarihi görmemiş gibi adem-i müsâvât maddesinin gayr-i meşruiyetini ve bu halin Devlet-i Âliyye'de esas-ı politika hükmüne girdiğini tezkâr ile işbu madde-i gayr-i meşrû'anın lağvına Gülhane Hattı bâ'is ü mebde olduğunu zikr eder ki Babîâli'nin bu şive-i eblehfiribânesi dâima tahattur edilecek acayibattan olmakla kitab-ı mezkûrede buna dair münderic olan ibare ayniyle nakl edilir.

“*Kırmızı Kitap*, sahife 48”

[Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanından mukaddem teba'a-i Saltanat-ı Seniyye suret-i zâhirede izâlesi nâ-kâbil bir zu'm ü batıl ile müteferrik iki sınıfa münkasım olup biri fırka-i hâkime ki Müslümanlar ve diğeri kâmilen ehl-i İslâm'ın muti'î olan ahali-i Gayrimüslime'dir. O zamanın hükmünce bunlar beyninde adem-i müsâvât maddesi gayr-i meşruiyetiyle beraber kâide-i esasiye-i politika hükmüne girmiş olduğu hâlde kavmiyet ü diyanete bakılmaksızın bilcümle teba'a-i Şahane beyninde bilâ-istisna ve bir suret-i mutlakada usûl-i müsâvâtı ilan etmiş olan Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'yla işbu madde-i gayr-i meşrû'a lağv olunmuştur. İşte o zamandan beri Devlet-i Âliyye'nin bilcümle mesaisi, kavliyyâtı fiiliyyata tahvile yani kaide-i

⁶⁷ 1-hicri 1255/ 1839 yılı. [A.N.]

müsâvâtın nizamât-ı esasiyeye derciyle âdât ü muamelaât-ı nasda cereyanı emr-i düşvârını istihsale masruf olmuştur.

Bu bâbda daha yapılacak pek çok şey olduğu gayr-i münker ise de esas-ı madde takarrür etmiş ve muâmelâtta cereyana başlayarak günden güne ilerilemekte bulunmuştur.]

İşte Babîâli'nin ecnebilere karşı kullandığı lisan budur. Lakin esas-ı tedbir fâsid değilse de Babîâli'nin te'vilât ü icraatı usûl-i hikmet ve Hükümete mugâyir olduğundan me'mûl olan semerât-ı hasene yerine aksi te'sirât görüldü, yani bu hâlden teba'a-i Gayrimüslime'nin ne eşrâfi ve ne de efrâdı memnun olmadılar.

Gülhane Hattı'nda olan müsâvât, hukuk-ı şahsiyeden yani herkesin huzur-ı mehâkimde adalet görmesinden ibaret idi. Binaenaleyh evvela Babîâli'nin, "Gülhane Hattı bir suret-i mutlakada usûl-i müsâvâtı ilan etti", demesi hakikat-i hale mugâyir ve belki hande-i istihzaya şâyân bir kelâm-ı cahilânedir. Bir memlekette ale'l-ıtlâk müsâvâtın vücudu Sadriazam ile hammâlin maaş ve kisve ve mebyet gibi ahval-i zaruriyede bile müsâvâtına muhtaç olup bu ise en ziyade bedâvet ü sadelik âleminde bulunan aşâirde bile hiçbir vakit fiile gelmemiştir. Nerede kaldı ki bizim gibi eşrâfi İstanbul'da mâl-i Karûn'a müstağrak olduğu hâlde İzmit'te ahâdı açlıktan evlâdını suya atan bir ümmette vücudu tasavvur olunabilsin. Babîâli'nin icraat-ı vakıası ise ne Gülhane Hattı'nın mazmun ü mantıkına ve ne de kavâid-i hukukun hiçbir fer'îne asla muvafık değildir. Yoksa eğer bir adamı Hristiyan veyahut Yahudi olduğunun müşîr etmek muktezâ-yı müsâvât olmak lazım gelse, mesela Ermenilerden iki müşîr yapıldığı hâlde Rumlardan henüz bir adet olduğundan, Rumlar müsâvât-ı şerefe riayet olunmadı derler, Ermeni müşîrleri dahi Katolik olduğundan Ortodoks Ermeniler müsâvâta riayet olunmadı diyebilirler. Bulgarlar ise hem nüfusca ve hem de memlekete menfaatçe diğerlerinden ziyade oldukları hâlde onlardan müşîr yapılmadı, bu cihetle onlar dahi müsâvâta riayet olunmadı yollu davaya kıyam edebilirler. Ermeni'den Meclis-i Hass a'zâsı var, Rum'dan yok. Milletın içinden bir iki kimsenin rütbe ve mansıb alması ise efrâdın halini hiç tebdil etmedi. Ya Yahudiler ve Dürzi ve Kıptiler insan ve teba'a-i devletten değil mi? Fermanın ibaresince müsâvât yalnız Ermeni ve Rumlara mahsus olmayıp bütün teba'a

hakkında ale'l-ıtlâktır. Şimdi bunlar da davaya kalkışıp, bizden niçin müşîr ü nâzır yapılmıyor, deseler hakları olur.

Memâlik-i Osmaniye'de bulunan İslâm dahi Hanefî, Şâfi'i, Mâlikî, Hanbelî, Ca'ferî, Şi'î, Bâbî gibi nice mezheplere münkasım olmakla onların dahi her birinden ayrı ayrı müşîrlere nâzırlar ta'yinine lüzum görünür. Devlet hürriyet-i i'tikâd kaidesini ilan etmiş olduğundan faraza bir adam bir mezheb-i cedid ihtirâ eder de yalnız oğlunu o mezhebe celb edebilirse ikisinden birini müşîr etmek lazım gelir ve bu kadar adama memuriyet bulmak ise mülkümüzün her kasabasinda bir saltanat teşekkül etse yine kâbil olamaz.

Şurası layıkıyla malum olmalıdır ki müsâvât efrada ait bir şey olup kavmiyet meydana çıktığı gibi mesele bütün bütün değişir.

Mesela bir Müslümanın birinden alacağı olduğu hâlde Deâvi Nezâreti tahsil ediyorsa, Ermeni'nin alacağını da tahsil etmek lazım gelir, denilmek şer'an ve aklen kabulü vacip bir müddeâdır. Amma İstanbul'da Müslümanların binden ziyade cami'i var. Devlet, Rumlar için de o kadar kilise yaptırmaya mecburdur, denilirse şâyân-ı istihzâ olur.

Bunun gibi devlet, Müslüman'dan müşîr ta'yin ediyor. Mutlaka filan mezhepten dahi müşîrlere nasb etsin denilmek Zât-ı Padişahî siyah pantolon iktisâ ediyor bir de mor giysin demek kâbilinden olur. Çünkü kaide-i hukukça bir adamı memur etmek hükümdarın irade ve emniyetine mütealliktir.

Gelelim hukuk-ı siyasiyeye. Babîâli, Fransızca bu meali ifade eden ta'bir-i ma'rûfu "hukuk-ı politikîye" ibaresiyle tercüme etmek istemiş ve fakat anlaşılın hiç manasını idrak edememiştir. Zira bir adamın hukuk-ı siyasiyesine malik olması kendisine hizmet-i devlette bulunmak salahiyetini dahi verebilir ise de asıl halkın hukuk-ı siyasiyesi bir muktezâ-yı hakimiyet, emr-i idareye nezaretle hâsıl olur. Biz de ise Babîâli esasen kimsenin hukuk-ı siyasiyesini ilan etmediği hâlde mezâhib-i sâire ashâbını hizmet-i devlete kabul gibi İslâm'ın zuhurundan beri câri olan bir fer'i asıldan ve hadd-i lüzumundan bin kat ziyade tevsî' ederek ve ona bir asl-ı zarûriyü'l-icra ve muâhede-i mu'ted-behâ süsü vererek Avrupa'yı iğfâle vesile ittihaz etmiştir. Hâlbuki eğer murâd icra-yı hakkaniyet ise ibtidâ her mezhepte bulunan teba'aya

hukuk-ı siyasiyesi temin olunarak ondan sonra hizmet-i devlette bulunmak salâhiyyetinin i'tâsı düşünülmeliydi. “Sebbiti'l-arşe sümme'n-nakş”⁶⁸ yoksa müsâvât var diyerek Türkçe okumak bilmez bir Rum, Maârif Nezâretine veyahut yasakçısız evinden çıkamaz bir Yahudi'yi ordu müşîrligine ta'yin olunmak hukuk-ı siyasiye muktezâsından değildir.

İşte bizim i'tirâzatımız böyle yanlış ve manasız imtiyâzâta ait olup şerr ve imkânın mesâğı olan ve her devlette cereyan eden müsâvât-ı hukuk bahsinde hiç kimsenin bir diyeceği yoktur. Müslümanlar isterler mi ki hemşehrilerinin hakkında mahkemeler zulm etsinler, Müslümanlar isterler mi ki vatandaşlarının ırz ü malı pâ-mâl olsun?

Hayır. Müslümanlar bunları istemezler. Müslümanlar bilirler ki bunlar şeriata ve akl ü insafa muvafık muamele-i insaniye değildir. Müslümanlar bilirler ki cümle nev'i beşer bir vâcibü'l vücudun mahlûkudur. “Benî adem a'zâ-yı yek-diğer-end”. Kimsenin mezhebi ayrı olmakla hakkı ayrı olamaz. Müslümanlar bilirler ki teba'a-i Gayrimüslime dahi vatan karındaşları ve vatanın nef' ü zararından kendilerinin müşterekleridir. Velhâsıl Müslümanlar bazı nâdân bî-insafın li-garaz gösterdiği şekl-i hayvaniyet de değildir. Bu hususatın cümlesini fark ü idrak ederler. Hatta işbu müsâvât meselesinde Müslümanların yüreklerini mecruh eden cihet dahi bu idrakleri hasebiyledir ki madde-i müsâvât gerek politika ve gerek hukuk-ı adiyeye sıfatlarından hangisiyle tavsif olunsa, fiil-i hâricîde mutâbakat şöyle dursun, aksi kaziyenin müşahedesiyile dağ-dâr olmaktadırlar. Çünkü şu müsâvât meselesinin zuhuru Hristiyanların hukukça mugâyir-i nisfet ü ma'delet olan mertebe-i süfelâlarını adalet menzilesine îsâl etmek için idi. Hâlbuki fiil-i icrada her ne kadar tasavvur olunan dereceye varamadılsa da yine yalnız Müslümanları fersâh fersâh ileri tecâvüz ettiler. Şöyle ki Hristiyan teba'anın muhafaza-i hukuku üç dört kabza-i kefâlet altında temin olunup hatta bu emniyeti tezyid maksadıyla Devlet-i Âliyye veyahut idare-i hâzıra, hukuk-ı İslâmiye'nin vikâyesi vazifesini feda eyledi. Bütün Avrupa devletleri mazlum-ı sırf zannettikleri Hristiyanlar üzerine kanat açıp kat'en teba'a-i İslâm'ın ıslah-ı hâline dair şakk-ı şefe etmedikleri cihetle Hristiyanların birinci derecede hâmîleri ecnebi sefâretleridir ve ikinci derecede malum olan imtiyâzâtı hâvi

⁶⁸ Tahtı sabitle, sonra süsle. [A.N.]

Patrikhâneleri vardır ve üçüncü derecede cemâat-i milliye meclisleri ve intihâb-ı umûmî ile mansub mecâlis-i memlekette vekilleri bulunur. Mesela Harput Kazâsı'ndan birinde bir Hristiyan hakkında me'murin-i mahalliye tarafından zulm edilecek olsa, evvela meclis-i eyaletteki kocabaşlar ve saniyyen cemaat meclisi davacı olup ihkâk-ı hakka gayret ederler. Ve eğer bunlar valiye söz geçiremezler ise Patrikhâneye mazbata edip ikinci derecede Patrikhâne avukatlık eder ve bu vasıta ile ekseriya haksız işler bile hakk gibi görünür gider ve bu aralıkta kaymakam ve mutasarrıf ve vali bile azl ve tebdil olunduğu kesirü'l-vuku'dur. Ve eğer, Patrikhâne de Babiâli'ye söz anlatamaz ise üçüncü derecede milletin hâmî-i rûhânîsi addolunan sefâret yani Rum milletinden ise Rusya ve Katolik ise Fransa ve Protestan ise İngiltere Sefâreti tebligat-ı müessire-i mahremâne ile işi yoluna koydururlar. Kezâlik nâ-hakk bir Hristiyan hapsolunsa derhal Kapuoğlanı veyahut Kocabaşısı dikilip şöyle böyle tahlis olunur, amma bir Müslümanın güneş gibi hakkı zâhir olduğu hâlde me'murîn ve zaleme-i eyaletten birinin pençe-i gadrine dûçâr olsa halini kime şikâyet ve hakkında kim merhamet ve sahâbet eder? Hiç cürmü yok iken senelerce mahbûs kalsa davacısı kim olur? Müsâvât buna mı derler...

Ahali-i İslâmiye'den birinin isnâna dâhil iki oğlu olsa bunların tahlisi için bedel-i nakdî ve altın alarak altışar bin ve sekiz ve onar bin kuruş vermek ve vermez ise evlâdinin huzur ve muavenetinden mahrum olmak mecburiyetinde bulunur. Amma Hristiyan ahalinden iki oğlu olan senevî nihayet kırkar ve Ellişer kuruş bedel-i askeri i'tâsıyla ikisinin dahi muâvenetinden müstefid olur. Ya askerlik meşakkı ve telefâtı ve hanesinde oturmak istifadesi yine başka. Böyle müsâvât mı olur.....

Devlet-i Âliyye her ne zaman başı sıkılsa emlâk-i vakfiye-i İslâmiye vâridâtından istikrâz ve sâir suretle istifade edebilip sonra yerine koymamak ve bu vâridâtının mahall-i sarfiyyatı olan mekteb ve medrese ve cami ve sebil ve çeşme ve köprü ve han gibi ebniye-i hayriyeyi harap etmek için kimseden pervâ etmez. Lakin bir kiliseye ait olan emlâk-i vakfiyenin habbesine dest-dırâz-ı ta'addi olsa Patrikhâneler kıyamet koparırlar ve istirdâd-ı hakk ederler. Müsâvât böyle mi olur.....

Bir memuriyette bulunan Hristiyan'ın cerâim-i sâbitesi üzerine acaba sefâretler ne derler korkusuyla azl-i tebdilinde Babiâli birçok hâlecânlar ve

mütâlaalar ve sefâretlerle mükâlemelerden sonra güçle azline karar verebilip, fakat ol memuriyetin sandalyesi bir kere Hristiyan vücuduna telâsuk etmiş olduğundan fimâba'd Hristiyan mâlikânese olmuş gibi yerine bir memur-i Müslim nasbına cüret olunamaz. Mutlaka Hristiyandan biri intihab edebilir ve buna karşı Müslüman memurlardan biri Kurban Bayramı'nda sâhil-hâne-i Cenâb-ı Sadâretpenâhî'de mütehaşşid olan aceze-i hulûs-kârân sırasına katılsa Kethüdâ Bey onun ismini hafiyyen tuttuğu deftere kaydeder, sonra bu cünha biçarenin azline sebeb-i kâfi olur. Ne sefâretler ve ne de hiçbir kimse ağız açıp da şu adamın cürmü ne idi, diye sual etmez. Müsâvât bu mudur.....

Amma şurası iyice anlaşılmalıdır ki bizim bu mütalaaları irâd etmekten maksadımız Hristiyanlar hukuk-ı meşrûalarına nâil olmasınlar ve asla mansıb ü me'mûriyette kullanılmasıdır, hakaret görsünler, demek değildir. Belki murâdımız mademki devlet yalnız teba'a-i Hristiyan'ın imtiyâzını taahhüd etmeyip bilcümle teba'asının hukuk-ı müsâvâtını resmen ilan eyledi, şu kimsesiz Müslümanları dahi hakkı olan imtiyâzât-ı tabîiyesine mazhar etmesini arzudan ibarettir. Ve bu müddeâyı ma'raz-ı bahse getirmekten dahi asıl meramımız ileride bu politikanın altında çıkması melhuz olan bir muhatara-i azimenin şimdiden önü alınması nasihatini icradır. Zira her ne kadar millet-i İslâmiye şimdiye kadar dayandı durdu ise de iş sabr ü tahammül olunamayacak ve nâmus ve gayret-i İslâmiye kaldıramayacak mertebelere yaklaştığından bir gün olur ki bıçak kemiğe dayanıp gemi azıya alacak olurlar. Ol zaman ne Zabtiye Müşîri'nin habshânesi, korkusu ve ne de vükelâ hazerâtının hâme-i mûciz ulemaları zuhura gelecek dahiyyenin def'ine kifâyet edemezler ve Avrupa dahi şimdi bilmeyerek isti'mâl ettiği ters politikadan ol vakit teessüf ü nedâmet çeker. Teba'a-i Devlet-i Âliyye'nin ahval-i tarihiyyelerini ve hiç olmazsa miktar-ı nüfuslarını bir kere düşünmeli. Hükümet-i Osmaniye'de bulunan memâliki kanlarını dökerek feth eden Müslümanlardır. Hânedân-ı Âl-i Osman'ı taht-ı saltanata ik'âd eden ve ol tahtı şemşîr-i satvetleriyle bugüne kadar muhafazada bulunan Müslümanlardır. Velhâsıl mezâhib-i muhtelifedeki on bir milyon kadar Hristiyan teba'aya mukâbil yirmi milyona baliğ olan ve nüfusça ve her cihetçe kendilerinin mâdûnunda bulunan hemşehrîlerinin husûl-i huzur u tatyibi için bu kadar zillet ü hakaret çeken yine Müslümanlardır. Bu asra kadar ahali-i Müslime ve Gayrimüslime bir toprakta doğmuş ve bittabi muâmelât ü ihtiyacâtta yekdiğerine

merbût bulunmuş arkadaş hükmünde iken Babîâli'nin onlar beyninde fetile-i gayz ü rekabet olacak bu misüllü bir politikayı ittihaz edişine akıllar hayran kalır. Allah vere de bu görüşümüzde hata etmiş olsak. Lakin alametler hoş görünmüyor.....

İSPANYA'NIN BUGÜNKÜ HÂLİ

“Bourbon” familyasından bulunan İspanya Kraliçesi İzabel'in taht-ı Hükümete cülusundan beri istihdam ettiği vükelâ ve nâ-ehl olarak umur-ı Hükümet ve ahval-i teba'a ve riayet-i gayetle müşevveş ve muhtell olmuş ve bu idareden nâ-hoşnud olanlar şimdiye kadar gazeteleri ve tarafdârânı vasıtasıyla cehele-i avâmın gözlerini açıp İspanya'nın her eyaletinde bir vakitten beri asâr-ı nâ-hoşnudî ve şûriş görülmeye başlamış idi. Bu kere bahriye askeri kumandanları ön ayak olarak Hükümete karşı muhalefet göstermiş ve sâir ümerâ-yı askeriye dahi onlara mütabaatla hürriyet bayrağını kaldırmış ve ahali ise bittabi istihsal-i hürriyetlerine arzukeş olunmuş olduklarından İspanya kıt'asının bir ucundan öbür ucuna kadar asker ve ahali ayağa kalkıp idare-i hâzıranın izâlesini ve Kraliçenin def'iyle memleketin Cumhuriyet üzere kullanılmasını talep etmekte ve bütün Avrupa gazeteleri ahaliye hak vermektedirler.

Bu harekete karşı eğerçi Hükümet dahi rütbelere ve mansıblara vaadiyle celb eylediği bir takım ümerâ-yı askeriye ile birkaç fırka askeri isti'mâl etmek niyet ve isti'dâdında bulunuyorsa da hürriyet taraftarları evvelce niyetlerinde intihab ve nasb ettikleri gayretkeşân vatandan mürekkeb bir meclis hafî teşkil ve Hükümetle vuku' bulacak müsâdemât esnasında kendilerinin idarelerini ol meclisin yedd-i iktidarına tefviz ve teslim etmiş olduklarından ve bu meclis Hükümet-i muvakkate unvanını ittihaz ile geçen de ilan ettiği tenbihnâmede ahalinin Hükümet-i zalimeden çektiği mihen ü belâyayı ta'dâd ile şu hareket fevkalâde işte kendilerini o belalardan kurtarmak maksadından ibaret olduğunu ve eğer Hükümet tarafında kalan mansıb-ı perestan ümerânın efkâr-ı harîsanelerine tebaiyyetle öte taraf askeri hürriyet isteyenlere kurşun atacak olursa kendi karındaşlarını nâ-hakk yere itlâf etmiş olacaklarını ve mâmafih galip de olsalar bile madem ki ahalinin ekseriyeti ve asker ve donanmanın külliyyeti hürriyet tarafdârânıdır. Elbette bir gün galebe bu tarafa

geçip halet-i vatanın hakkından gelineceğini neşr ile cümleyi kelime-i ve ahde-i ittifaka davet eylemiş olduğundan hükümet tarafında kalan ümerâ ve zabitanın pay-ı sebâtlarına tezelzül gelmiş ve binaenâleyh Kraliçe bulunduğu “San Sebastian” şehrinden Madrid’e geleceğini üç defa resmen ilan ettiği hâlde şimdiye kadar gelmeye cesaret edememiştir. *Hürriyet* taraftarları her şeyden evvel telgrafları kırmış olduklarından şu hafta içinde taze haberler alınamamakta ise de kara postasıyla alınan ahbâr-ı ahireye göre Kraliçe bu hal üzere devam-ı saltanattan meyus olarak ve Fransa’dan umduğu ve istihsaline çalıştığı muâveneti dahi hesab ol vakit İmparator’un edemeyeceğini anlayarak tahtı ve tacı terk ile Fransa’ya firar etmek tehyiâtında bulunmakta ve efkâr-ı hürriyet günden güne ilerilemekte imiş.

İdare-i umûmiyede muvakkaten bakmak üzere teşkil olunan meclis-i i’lânât ve talimat-ı resmîye için derhal bir gazete te’sis edip neşr-i evâmire ibtidâr esnâ-yı ihtilalde a’dâ-yı hâriciye ve dâhiliye taraflarından gûnâgûn ilkaât ile ahalinin efkarını tahdîs ve maksad-ı aslıyı teşviş etmeleri mülâhazası üzerine meclis-i mezkûr İspanyolların kâffe-i maksadını cami’ ve on bir bindi. Şâmil bir talimât-ı milliye dahi ilan edip bunun hûlasası eski idare-i keyfiyeden ve onun memleket ve millette bâis olduğu ahval-i mükeddireden bahsle usûl-i hürriyet te’sisinden ibaret olmakla cümle Avrupa gazeteleri bunun dahi medh ü sitâyîşinde bulunurlar.

Yeni Gelen Haberler

İspanya’da hürriyet tarafdârânının galebe-i tâmmesi ve bütün halkın onlara iltihakı cihetiyle payitahtı zabt etmeleri üzerine Kraliçe, tası tarağı toplayarak bilmecebûriye Fransa’ya firar etmiş ve İmparator ile İmparatoriçe’ye bir müddetler hâlini yanıp yakıldıktan ve hall ve vakit iktizâsınca tavassutun imkansızlığına dair cevab-ı be’is aldıktan sonra Fransa’da ve hudud üzerinde bulunan :Po: Eyaleti’nde validesinin yanına gitmiştir.

(Fanzur keyfe kâne âkıbetuz zâlimîn) İşte teşkilini yukarıda zikrettiğimiz meclis şimdilik bütün memleketin idaresini ele alarak Hükümet etmektedir.

Fransa Meşhur Gazetelerinden “La Liberte” İsminde Olan Jurnalın 3 Teşrin-i Evvel Tarihli Nüshasında Şu Fıkra Münderic Görülmüştür.

[Fuad Paşa'nın zirve-i ikbalden düşmesi Türkistan'ca büyük bir şeydir. Ve tahkîkata göre bu zatın senâ-yı ikbalinde yaptığı fenalıklar muhasebe altına alınacaktır. Zira kötü vükelâ kötü Hükümetler gibi elbette baki olamayıp düşerler. Artık bir muhasebe açılacak olursa neler neler çıkacağını Allah'tan gayrı kimse bilmez. Şimdiden Fuad Paşa muhâsebâtı sırasında Belgrad kalesini asâkir-i Osmaniye tahliye ettiklerinde irtikâb olunan garâib mevzubahis ediliyor. Ve o tahliye maddesinin acısı hâlâ Osmanlıların himmet ve gayret ashâbı olanlarının yüreğinden çıkmamıştır. Viyana sefiri Haydar Efendinin işbu tahliye maddesinde Devlet-i Âliyye'nin menfaati hilafında bazı harekâtı olduğu cihetle îzâhât vermek için bu kere kendisi İstanbul'a celb olundu. Ve bir daha avdet etmiyecek ve bazı rivayete göre onun yerine Halil Bey sefir ta'yin olunacaktır. Yunanlıların Fuad Paşa'sı olan Mösyö:Belgaris: parlamento huzurunda sandalî-i istintâka çekilmek üzeredir. Me'mûle göre Belgaris Kabinetosu ıslah olunacak ve en a'lâ ıslahat Belgaris'in def'i olacaktır. Bu asır Hükümetlerin vükelâsını ıslah zamanıdır. İspanya bunun numunesini gösterdi.]

İstanbul'dan Tahrirât Fî Cemâziyelahir

Avrupa'da bulunan Yeni Osmanlılar beynine tefrika düşürmek tedbiri vükelâ kumpanyasına yaramadı. Zira onlar da biri birine düştüler, boğuşuyorlar. Fuad Paşa Sadâret'ten infisâl edeliden beri Zât-ı Şahane'nin iğbirârını def için sarf eylediği ikdâmâtın cümlesi bî-te'sir kaldığını görüp ve Âli Paşa ise meydanda görünerek oynamaktan ise perde arkasından başkasını oynatmayı tercih ettiğinden usûl ile Sadâret'ten çekilerek Hâriciye Nezâretine yerleşmek mukaddemâtında dolaştığını ve bu hâlde bazı mukaddemâttan Midhat Paşa'nın kendine bittercih Makam-ı Sadâret'e geleceğini hissedip temâruzla Yakacık'a çekilmiş idi. Müddet-i temâruz uzayıp taraf-

1 Şahane'den ümit olunan taltifât-ı manada zuhur etmemekle bu kere istifa-nâmesini takdim eyledi. Lakin onsuz umur-ı devletin yürümeyeceği hem Âli Paşa ve hem de süferâ tarafından mahremane olarak Mabeyn-i Hümâyûn'a beyân olunmakla bilzarure tervic-i istidâ mümkün olamadı. Hatta istifanın kabulüne taraf-ı Şahane'den ziyadece meyl ve rağbet gösterilmesi üzerine Âli Paşa halecâna düşüp eğer kabul edilecek olursa kendisi dahi Sadâret'ten çekileceğini bil-vasıta bildirmiş olduğu ve sefâretlere dahi bu lisanı kullanarak onları dahi tavassut ve şefaate tergîb ettiği rivayet mevsukadandır.

Vükelâ iki sınıf olup Âli Paşa ve Fuad Paşa ve Cevdet Paşa bir takım ve Midhat Paşa ve serasker Namık Paşa ve Maliye Nâzırı Şirvânîzâde dahi bir takım olarak ekser mevâd-ı mühimmede yekdiğere mübâyin re'y ve harekette buldukları asârdan ve bazı tahkikattan anlaşılıyor. Hüsnü Paşa hürriyet şikârı arkasında geziyor. Hangi tarafta olsa onun vücudu ağırlık veremez.

Ma'hud kâimeler ve evrak-ı sahiha fıkrasından dolayı kanunen küreğe vaz'ı olunacak diye beklenen Ekserci muahharen vasıta-i ma'lume ile Saray-ı Hümâyûn'a çatıb evvela Kalender Köşkü'ne lüzumu olan eşyanın celbi memuriyetini istihsal etmişler idi. Derece-i sadakatleri şundan anlaşılır ki bu eşya üzerinden yirmi bin lira ziyan eylediler. Lakin mükâfatsız kalmayıp Avrupa'da nişan yaptırmak memuriyetini ele geçirdiler. Çünkü Darbhâne'de yaptırılan nişanlar pahalı düşdüğünden bunlar Avrupa'da daha ehven yaptıрмаğı der-uhde edip marifetleriyle on beş bin kadar nişan yaptırıldı. Lakin hesap defterinde yüzde otuz iskonto görünce işe şüphe dolaşıp keyfiyet Paris Sefâreti'ne beyân ve li-ecli't-tecrübe bazı nişanlar yaptırılması havale olundu. Sefâret'in muahharen takdim eylediği defter ile Eksercioğlu hesabı arasında fark küllî görüldüğünden başka Darbhâne'de yapılan nişanların minâları ise altın yaldızlı gümüş üzerine olduğundan bunda takdir tefâvüt bulunacağı aşikârdır. İnkisârcızâdeler familyalarının nâm ve şöhretini muhafazada sabit olup bir mahalle mihlandıklarında öyle kolaylıkla sökülür çivilerden olmadıklarından Saray-ı Hümâyûnca sâir her işe girişilir. Mesela geçenlerde seksen iki bin liraya yedi parça mücevher a'mâl ve celb ederler. "Şivah Bohur" nâmında bâzergân bunları görüp kırk bin liraya aynını yaptırmaya taahhüd etmiş ve sonra celbinde sekiz bin lira daha tenzil ile Eksercizâde'nin seksen iki bin liraya yaptırdığı

eşyayı, otuz iki bin liraya vermiştir. Bunun üzerine mesele-i sadakat bütün bütün zâhire çıktığından mukaddem gelen eşyanın iadesi teklif olunmuş ise de mûmâileyhden Simyon Efendi “biz bunları emr üzerine mahsusa yaptırдық” diyerek geri almaktan istinkâf etmiş ve bunun üzerine eşya-yı mezkûrenin içinden yalnız bir çift küpe alıkonarak kusûru Simyon Efendi ile bir suret-i tesviye bulmak için Maliye Nâzırı Paşa’ya teslim ve ihale konmuş olduğu mesmûat-ı sahihadandır.

Fevâid-i Osmaniye Vapurları’nın müdürü bu kere dahi tebdil olunarak mukaddem Tersane tarafından yine bir müddet idaresine bakmış olan ve Tersane ümerâsından bulunan İsmail Bey nâmında birisi müdür ta’yin olunmuştur. Böyle ikide birde müdür filan tebdil edeceklerine enzâr-ı umûmiyeye karşı vücudundan utanılır dereceye gelmiş olan şu bahtsız vapurlar bütün bütün kaldırılrsa daha güzel olur.

11 numaralı *Hürriyet* nüshaları ve usûl ve ârzû-yı muhlisâne makbul tertib buyurulan hisseler tedbirinden memnuniyet-i umûmiye hâsıl oldu. Cümle muhlisleri bu bâbda bezl-i mâ-hâsıl makdur etmeye müttehi olmakla senedâtın vusûlüne intizâr olunur.

İlan

İstanbul’dan ve taşralardan bu kere vârid olan bazı muharrerâtda *Hürriyet* için küşâd olunan hisseler senedâtı kimlere mevdu’ olduğu bilinemediğinden tehyî’e olunan meblağın kimlere verileceğine ve nasıl gönderileceğine dair izâhât yazılması iş’âr olunmuştur. Senedât-ı mezkurenin birtakımı henüz mahallerine irsal olunmadığından ve suallerinde alınacağı derkâr ise de işbu erbab-ı hamiyet içinde senet ahzına hacet görmeyerek irâz-ı müessir-i fütüvvet etmek hâhişinde dahi bulunanlar olduğu siyâk-ı işârâttan anlaşıldığından bu sınıf zevâte mahsus olarak tahattur olunan bir suret-i sühuletin araz u beynına mübâderet kalınır.

Hürriyet’in işbu on beşinci nüshası derûnunda üzerleri ecnebi yazısıyla yazılmış birer adet varaka derc olduğundan o misillü erbab-ı hamiyetin birkaçı bir yere gelerek irsal edecekleri akçeyi hangi cins olursa olsun ya kaime kağıdı olarak veyahut kaime olmayan mahallerde İngiliz ve Fransız Posta Memurlarından

gönderecekleri akçe miktarı posta pulları olarak veyahut akçeyi nakden Posta Memurlarına teslim ile Londra Postahanesinde bedeli te'diye olunmak üzere memurun yedinden sened-i makbuz ahz ederek bunlar bir mektup zarfı içine konulup ve zarfın üzerine zikr olunan varaka yapıştırılıp İngiliz ve Fransa ve Avusturya postalarından birine verilirse veyahut bir ecnebi tüccar vasıtasıyla gönderilirse doğruca matbaaya vâsıl olur. Eğer müteaddid mektuplar yazmak istenilirse mezkûr varakanın aynı zarf üzerine yazılır.

Kemal⁶⁹

---

⁶⁹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

16 HÜRRİYET 1285

Numara: 16 25 Cemâziyelahir sene 1285 12 Teşrin-i Evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

((YENİ OSMANLILARIN İLAN-I RESMÎSİ))

Geçen günlerde İstanbul'da zabtiye ma'rifetiyle derdest edilen bazı eşhasa dair bize gelen tahrirat aşağıda havadis mektupları sırasında, münderictir. Bu defa Fransa ve İngiltere gazeteleri bu havadise dair "Agence Havas" vasıtasıyla aldıkları bir telgrafnâmeyi neşr ile akabinde o husus üzerine bazı tafsilatı havî Beyoğlu muhabirlerinden gelen mektupları dahi ilan ettiler. Bu mektupların kavlince meydana çıkarılan cemiyetin maksadı Zât-ı Şahane'ye suikast etmekten ibaret olarak Rusya teba'asından Konduri namında bir Rum ile Yunan teba'asından Altuncu isminde birisi tevkif olunanların reisleriymiş. Bunlardan başka teba'a-i Devlet-i Âliyye'den otuz kadar adam habs edilmiş ve bazı büyük zevat ile Yeni Osmanlıların dahi cemiyette medhâli varmış. Rusya Elçisi Konduri'yi hasbe'l-muâhede habsden almak istemiş ise de Âli Paşa dayanamayıp vermemiş olduğu dahi cümle-i tahkikattan imiş.

Her şeyden evvel şu mektupları yazan zata sual olunur ki, tevkif olunan eşhasın henüz istintakları icra olunmaksızın töhmetlerinin hakikati ve şunun bunun işe vech-i iştirâki neden anlaşılmalıdır. Bu işin böyle olması farz olursa, bidayetinde Zabtiye Müşirliği'yle Sadâret'ten başkasının malumatı olmaması lazım gelir. Bu takdirce mektup müellifinin tahkikatı bu zatların birinden olacak. Demek ki bu mektup Babîâli'nin talimat-ı mahsusası ile yazılmıştır. Mündericâtı ise bağlılığıyla

mütefahhir olduğumuz Yeni Osmanlılar hakkında bir iftira-yı azîmi havî olduğundan dönen çarklardan ise de kendimizden evvel utanmadan namlarını lisana aldıkları bazı azam hakkında irâd olunan müftereyâtı kemal-i şiddetle red ederiz.

Rusya ve Yunan'ın reisleri tarafından attığı malum olan bir fitneye Osmanlı ve Mısır hanedanlarının namlarını karıştırarak muhterem milletimizin içinde millet, neseb, şerafet ve necabetçe herkesten âli bulunan zevatı pusu kurarak kurşun atan katiller hükmünde ve bâhusus Rusya'nın vatanımızı tahrib yolunda olan arzusuna alet olmuş birer Şahin Giray makamında göstermeye çalışmak ne hamiyet, ne insaniyettir. İftira edenlerin dili tutulsun.

Bize gelince bu işte ne kadar ustalık edilmek istenilmiş ise de hesapda yanlışlık olduğundan, Avrupaca ümit olunan te'sirin aksi hâsıl olmuştur. Çünkü Yeni Osmanlılar meydan-ı zuhura geleliden beri bir elinde şimşiri hakkaniyet sağlam ve bir elinde siper-i sık ve istikamet olarak, hasmı olan idare-i istibdadiyye ile merdane ve aşikâre muharebe etti ve kullanıldığı tedabir-i harbiyye ise hâlâmeydanda olan neşriyatıdır ki, cümlesi inzâr-ı umûmiye konulmuş ve Osmanlılar ne kıbale adamlardır ve maksadları nedir? Bu neşriyatı okuyanların umûmen malumları olmuştur. Babîâli bu muharebede mağlup kaldığının intikamını almak için başka bir silah-ı mukavemet tedarik edemeyip de şimdi Rusya ve Yunan iftiralarının eğer aslı varsa şöyle bir niyette bulunmalarından bil-istifade husumet ettiği hamiyetkâran-ı vatan (kesb ettikleri nüfuz ve itibarı kırmak için) onlarla müşterek göstermeye çabalaması cây-ı taaccüb değilse de beyhude emek değil midir? Babîâli bu ustalıkla Avrupa'yı ve ahali-i Şarkıyeyi aldatır mı zanneder. Yoksa halkı alelumûm birer sabi-i gabi hükmüne koyarak ne denirse, hemen inanırlar zımında mı bulunur. Eğer bu itikadda ise sahihen kendi aldanır. Yeni Osmanlılar (Hükümet canı istediği zaman bir adamı bilâ-muhakeme nefy ü habs etmek ve keyfi olursa bir zata etmek verip olmazsa açlığından öldürsün ve beytûlmâli babasından kalma akarı gibi şuna buna dilediği vechle yağma ettirmek ve her ûmurda lâ-yüs'el ammâ yef'al suretiyle hareket eylemek) gibi kavaid-i istibdâdiye kalkarak, onun yerine herkesi can ve mal ırzından emin edecek bir şeriat koyma mu'teber olmak ve bu emire medâr ve kâfil olan usûl-i meşveret mer'i tutulmak talep ve iddiasıyla meydana çıktılar. İcra memurlarının tebeddülüyle kaidenin tebeddülü iktiza eder mi ki tagyir-i usûl

maksadında olanlar tagyir-i şah ile uğraşsın ve vazife-i vatan ve vazife-i insaniyet deyip de bu bâbda kimi ikbalini deperek, kimi zulmün pençe-i mecarâtına düşerek, hâsılı her biri elinden geldiği kadar bir fedakarlık icra ederek, mukavemet meydanına çıkan bir hamiyet fırkası niçin dâmen nâmusunu hun-ı nâ-hak gibi kıyamete kadar mucib-i lânet olacak bir leke-i şenî' ile alûde etmeye teşebbüs eylesin bu ustalık arasında edilen yanlış hesapların biri de Yeni Osmanlıları Rumlar ile Rusya entrikasına teşrik-i daiyyesidir ki bu da kurda koyunu teşrik-i töhmet etmeye çalışmak kadar tuhaftır. Yeni Osmanlılar zuhurlarından beri neşr ettikleri ilânâtta Rusya ve Yunan'ın fesadât-ı dâhiliyesinden feryad edip durdular. *Muhbir*'in Petersburg'da neşri İstanbul'dan daha şedid suretle men' olundu. Babîâli Rusya Sefâreti'ni aleyhimize kullanmak için herkesten daha müsait bulunduğu bizden şikâyetini en ziyade ona arz ederdi. Yunan'a ise Yeni Osmanlıların ettiğini şimdiye kadar kimse etmemiştir deniliyor. Tahdis-i nimet kabilinden olarak beyân ederiz ki şu Girit işinde milletimizin hakkını ve Rumların butlân-ı müddeasını Avrupa'ya ilan eden Yeni Osmanlılardır. Fransa'da birçok gazeteler Yunan'a sahabet edip dururken beyân-ı hakikatle lisanlarını tebdil ettiren Yeni Osmanlılardır. İngilizlerin Girit için vermek istediği ianeyi insaniyetperverâne bir takım neşriyat ile men' ettiren Yeni Osmanlıları sevenlerdir. Yoksa Babîâli mu'tadı olan taallüm-i haifâneyi bırakıp da bu bâbda isbat-ı hak için bin türlü söz söylemiş olsaydı, yalancılıkta hâsıl ettiği şöhret-i şâyia cihetiyle yine kimseyi ikna edemezdi. İşte hâl böyle iken Yeni Osmanlıların bugün onlarla (değil şîâr-ı istikamet ve insaniyetle mevsuf olanlar adeta sadece akli olan bir insanın tenezzül etmeyeceği) şöyle bir fi'l-i mezmumda ittihad etmelerini hangi akl-ı selim kabul edebilir? Bir de dünyanın ne tarafında bir hadise zuhur ederse Yeni Osmanlıların iştirak ve medhali olmak neden lazım gelir. Hususiyile şu vakada Rumların eli ve Rusya'nın medhali görünüp dururken ve Rumların İstanbul'da ve zabtiyenin gözü önünde teşkil ettikleri cemiyetler ve Girit ihtilalini iş'âle sarf eyledikleri himmetler ile Rusya'nın Bulgaristan ve Sırbistan'da enva'ı vesâitle ikâa çalıştığı mefsedetler meydanda iken bu işe başka müşârik aramaya ne münasebet bulunur. Lakin Babîâli'nin Yeni Osmanlılar hakkında bunun gibi vesaile teşebbüsü yeni bir şey değildir. Geçen sene dahi İstanbul'da zulmen tutup zindanlara doldurduğunu biçarelerin böyle bir suikast sadedinde bulunduğu evvel emirde ilan etmiş ve sonra yalanı zahir olmuş idi. Kezalik Zât-ı Şahane Paris'e

azimetinde orada bulunan Yeni Osmanlıların böyle bir sû-i niyette bulunmaları ihtimalini Fransa Devleti'ne resmen beyân etmiş ise de me'mul ettiği tesiri görememiş idi.

Bu ne garip tedbirdir ki, Girit'te ehl-i İslâm üzerlerine gelen Hristiyan'ı takip edince meseleye şah ü berg verilir. Mukabelenin adı katl ü garet konulur. Ondan sonra vuku'u Yeni Osmanlıların tahrîkine isnad edilir. İstanbul'da Rumların ve Rusyalıların bir fitnesi iştilir. O da Yeni Osmanlılara haml olunur. Demek oldu ki memleketimize gökten bir taş düşse sapanı Yeni Osmanlıların elindedir denilecek.

Bizim anlayışımıza göre Babîali bu şive ile iki yüzden istifade etmek ister. Onun birisi Avrupa'nın ve ahali-i Şarkıye'nin nazarında Yeni Osmanlıları Rusya ve Rum politikalarıyla karıştırıp ve her işe teşrik edip bî-hakkın kazandıkları vak ve itibardan sâkit etmek ve diğeri dahi Zât-ı Şahane'yi korkutup ve kendisini Padişahın güya muhafızı gösterip celb-i emniyetle mesnedde daim olmaktır. Padişahı asıl muhafaza eden ise Yeni Osmanlılar gibi menfaat-ı sahihasına hizmet etmeye çalışanlar olduğunu anlamayacak kadar dirayetsizlik kimden me'mul olunur.

Şu ifadâtımız gereği gibi malum olduktan sonra âleme ilan ederiz ki, Yeni Osmanlıların ne Rusya ve Yunan ile bir fiilde iştirâkı ve ne de Konduri ve Altuncu namında hiçbir şahıs ile muarefesi vardır. Bin kere denildiği gibi Yeni Osmanlılar zat ve şahsa dair hiçbir kimseye gayz ve adâvet etmezler. Hatta şu vükelâ-yı hâzıra bugün idarenin tebdiliyle istenilen suret-i naciyenin icrasına muvafakat ederlerse onlara birinci muavin hayırhâh Yeni Osmanlılar olurlar. Gördükleri zulümlerin ve hakaretlerin gönüllerinde zerre kadar tesiri bile kalmaz. Hizmet ettikleri maksadı, muavenet-i ümmet ve galebe-i efkâr sayesinde hâsıl etmek isterler. Böyle bir vazife-i mukaddeseyi velev bir yalanın olsun kanıyla alûde etmeye razı değillerdir. Nâmus-ı insaniyeti medar-ı mefharet bildiklerinden katl ve hıyanet denaetlerinin tasavvuruna bile tenezzül etmezler.

İşte ihvân-ı vatana beyân-ı hakikat için bu ilan-ı mürüvvetmendâneyi neşreyledik. Eğer Babîali mevkufların bazısına Yeni Osmanlı nâmını verirse hakkında rivayet ettiği töhmetten beraet-i zimmetini zimnen ilan etmiş olur. Zira Yeni Osmanlılık usûl-i meşveret talebinde bulunmaktan ibarettir. Usûl-i meşveretten

murad, adalettir. Adalet ise ahaddan birine Padişahın ednâ zulüm etmesini bile men' eder. Nerede kaldı ki ahaddan bir ferdin nefsi Padişahîye kastedecek kadar bir melaneti irtikâb etmesine cevâz getirsin. Binaenaleyh böyle bir fiilde bulunan habisin adaletle hiç münasebeti olamaz. Adaletle münasebeti olmayanlar ise, kaidece usûl-i meşveret taraftarı değildir. İfâdâtımızdan anlaşılır ki, bir adamda zikr olunan sû-i niyetle Yeni Osmanlılık unvanını birleştirmeye çalışmak cem'-i ezdâd istemek kabilindendir. Amma garaz-ı mücerred fırkamızın şanını ihlal ise Yeni Osmanlıların meydan-ı iddiaya diktikleri râyet, hakkaniyet-i ifk ve iftira nefisleriyle yıkılmaz çünkü muhafazasına efkâr-ı umûmiyye gibi bir dest-i ahenin müekkil olmuştur. Ne zaman görüldü ki bu kabilden olan yalanlara işitenlerden binde biri inansın ve inananlar iki üç gün sonra hakikat hâli anlayarak peşimân olmasın.

((MEMLEKETEYN AHVALİ))

Ulah, Boğdan eyaletleri birleşip ecnebi Prens idaresine geçeliden beri, bu kıt'anın ahvali bir başka suret kesb eyledi. Ahali ve mu'teberân birkaç sınıfa münkasim olarak her sınıf tasavvur ettiği menafi'-i mahsusasını istihsal için kendi efkarının revacını iltizam eder. Mesela kimisi Devlet-i Âliyye'ye irtibatın teşeyyüdünü tetâvül-i eyâdî-i ecnebiyeden muhafazaya medar addederek idare-i Osmaniye ile tekarüb ve ittihad ve kimi dahi bu irtibatın inkıtâıyla kesb-i istiklal edip başlı başına bir Hükümet şekline girmeye ve bir sınıfı eski Fenerli takımlarının Hükümetlerini iadeye velhâsıl bir fırka dahi ecnebi Prens yerine Memleketeyn ahalsinin hanedân-ı kadiminden hükümdar nasbına sa'y etmektedirler. Bunlardan başka bir de Bulgar takımı vardır ki, memleketin müesses olan nizamat serbestânesinden istifade ile Tuna'nın beri yakasındaki Bulgarların kabza-i kahire-i Osmaniye'den halâsı esbâbını istihsale çalışırlar. Bulgarlar yirmi seneden beri tedric ile Hükümet-i hâzıranın zulmünden karşı tarafa firar ederek, Tuna sahilinde birçok emlak ve arazi edinmiş ve kesb-i servet ve yesâr etmiş olduklarından bir vakitten beri Memleketeyn'de tecemmu ile Balkan'a geçen haydutlar bunların arazisinde toplanıp silahlandıktan sonra beri yakaya nakl ederler. İşbu haydutlardan beri tarafa geçenler, ağyarın umduğu te'sirâtı edemeyip ekserisi ceza-yı sezâsını buldular ise de,

nakliyatın arkası henüz kesildiğinden ve bu hâlin devamında ise Bulgaristan'da bir fesad zuhuru ile Mesele-i Şarkıye uyanması gerek Babîâli'nin ve gerek Avrupa kabinetlerinin müdahalesini tahdiş ezmânını mucib olduğundan, eşhas-ı merkumenin men'-i tahaşşüdü esbâbına teşebbüs olunması zımnında biddefaât düvel-i zâmine taraflarından Memleketeyn Prensi'ne tebligat-ı müessire icra edilmiş ve vaad-i muvafakat alınmış ise de semere-i matlubesi görülmemiş idi. Bu kere Âli Paşa tarafından irsal olunan tahrirat-ı mahsusada ahval-i mesbuka derpiş ile bu hâlâtın men'i zımnında tesirli tedâbir-i müessire icrası tavsiye olunmakla beraber manada Prens Şarl'ın politikasından sû-i zan olunduğu işrâb olunmuştur. İşbu Ulah ve Boğdan eyaletleri Devlet-i Âliyye'nin daire-i mutâva'atına girdiği tarihten beri her idare-i mümtâze hâlinde bulunarak, civarında bulunan Rusya ve Avusturya devletleri deyince müttehid oldukları hâlde menfaatlerini din-i ahirde bulunan Osmanlı tabiiyetinde bulduklarından şimdiye kadar bu politika üzere devam etmelerine nazaran bundan sonra tebdil-i meslek etmeleri ihtimalden baîd görünür. Çünkü Rusya Devleti'nin kabza-i idaresine geçmiş milletlerin ahvali Lehistan ve Kırım ve Gürcistan ve Dağıstan kıt'alarından malum olup Memleketeyn ahali ise bu ana değin Devlet-i Âliyye idaresinde öyle tahvilât-ı esasiyeye dair cebr ve tahakküm görmediklerinden devlet-i Osmaniye'nin irtibatında nâmus-ı milliyetle yaşamayı Rusya Devleti'nin pençe-i istilâsında esir olmak hâline elbette tercih ederler ve hususiyle ahir devlet idaresine geçmekte. Prens Şarl'ın zatınca mazarratdan başka bir netice melhuz olmamakla bittabi daire-i sıdk ve merbutiyetden çıkmamakda sebat etmesi ve bu hâle göre mademki şu Bulgar fesadları dahi hem Devlet-i Âliyye'ce ve hem de Avrupa'nın korkmakda olduğu arbede-i Şarkıye'nin zuhuruna vesile olabilmek haysiyetiyle menâfi'-i umûmiyece ve bilvâsita memleketçe muzır olarak def'ine ikdâm-ı vazâif-i umûmiyeden bulunduğundan Prens-i müşârünileyhin dahi bu bâbda bezl-i makdur eylemesi umur-ı tabiiyyedendir. Ancak Memleketeyn'in idaresi bil-istiklâl Prens'in kabza-i hükm ve iktidarında olmayıp sâlifin zikr olunan fark-ı muhtelif ashâbından mürekkebe meclis-i millet ile heyet-i vükelâ dahi müşterek olmakla bunların cümlesi niyet-i sâdikasında Prens'e müşarik ve muavin olacaklarında ve binâberin fesad-ı mezkûrun sühûletle def'i Prens'çe mümkün olacağında iştibâh olunur. Mamafih me'mul olan ikdâmatın bezl ve sarfinda mademki arada Tuna Nehri vardır, Memleketeyn'de haydud tahaşşüd ü katlinin

men'-i kabil olup lakin Sırbistan ile arada böyle hadd-i fasl olmamakla asl Babîâli'nin nazar-ı dikkatini bu tarafa atf edilmek muktezâ-yı ihtiyâtkârî ve basirettir. .

İstanbuldan Tahrirat Fî Cemaziyelahir

Serasker Namık Paşa'nın riyaseti tahtında olarak ahval ve harekât-ı askeriyece muktezî görünen ıslahatın müzakeresine memur olan komisyon bu kere ictima' eyledi. Bazı erbâb-ı vukufun rivayetine göre işbu komisyon yalnız orduların ve alay ve taburların esbâb-ı tanzim ve ikmalî maddesini müzakereye memur olup karar-ı müzakerâtını Şûrâ-yı Devlete arz edecekmiş. Serasker-i müşârünileyhin muttasıf olduğu şîâr-ı dirayet ve istikamete nazaran bu teşebbüsün â'sâr-ı nafıası yakında görüleceği kaviyyen me'mul ve hayf ki, Saltanat-ı Seniyye'nin her şube-i idaresi umur-ı askeriyeden daha beter bir hâlde olmakla onların dahi birer Namık Paşa himmetiyle biraz olsun yoluna konulması eltâf-ı ilâhiyeden mesuldür.

Fuad Paşa azl-i mukarrerden tahlis-i girîbân için "Çekildim İzzet ü İkbal ile Bâb-ı Hükümet'ten" diyerek Yakacık'a gittiğini geçen de arzetmişim. Müşârünileyhin kemâfissâbık mazhar-ı teveccühe ve iltifat-ı Padişahî olması için Âli Paşa'nın sarf ettiği tedâbir her nasılsa bî-tesîr kalıp ne kebab yansın, ne şiş misâlince hem Âli Paşa istifa-ı mecburiyet-i müdhişesine götürülmemek ve hem de Zât-ı Şahane'nin redd-i nezâretpenâhîde olan ısrarı birazcık olsun yerini bulmuş olmak için, yeni bir suret azl-i ihtirâ olundu. Şöyle ki, Fuad Paşa bilâ-müddet Babîâli'ye gelmemeye mezun olup, fakat Hâriciye Nezâreti unvanı uhdesinde duracak ve Umur-ı Nezâret'e vekâlet suretinde Safvet Paşa bakacak. İşte azlin bu da bir modası olduğundan acayip görünüyor ve bâhusus Maliye ketebesini hesabı meşreb olmalarıyla bu iki nâzır zîşânın maaşları nasıl tesviye olunacak mübahasesiyle vakit geçiriyorlar.

Berru'-ş-Şam'da geçende bir arbede vuku' bulup erkân-ı beldeden Hasan Bey ile Ömer Bey'in habs ve tevkif olundukları ve şimdilik bununla ihtilalin önü alındığı iş'arât-ı mahalliyedendir. Bulgaristan ve Sırbistan bu kere tekrar baş gösteren Karadağ ihtilalleri, bizim Babîâli'nin tedâbir-i hakimânesine kalırsa Girit gibi

teşennüc etmelerinden pek korkuluyor. Memur, asker, esnaf, hâsılı her sınıf ahalide zaruret-i kemaldedir. Hudâ encâmını hayr eyliye.

Diğer Fî 13 Cemaziyelahir

Geçen haftadan bugüne kadar hâl ve mevki değişmedi. Akçesizlik ıztırab gündend güne artmaktadır. Bedestânda eşya o kadar ucuz ki, yüz kuruş kıymeti olan mal yirmi kuruşa veriliyor, yine alan yok. Zira tüccar denilen koltukçular ellerindeki birkaç bin kuruş sermayelerini ucuza dayanamayıp evvelce mala bozdular dükkânlarını doldurdular. Şimdi daha ucuzları görüp ağızlarının suları akdığı hâlde muktedir olamıyorlar. Geçen gün sabahleyin, bilmünâsebe oraya yolum düşüp gittim ve bir dükkânda biraz oturdum. O esnada ahbabdan ve Babîâli hûlefası kudemasından bir zatın uşağını gördüm. Efendiyi sordum. “On gün kadardır keyfi yok” dedi. “Sen burada ne yapıyorsun” dedim. Tela’süm edip söylememek istedi. Nihayet sıkıştırdım. Cevap olarak, uşak bir ah çekip, efendinin saatini satmaya geldiğini ve dün akşam ekmekçi ekmek vermeyip hanedekilerin cümlesi aç yattıklarını ve bakkalın terâküm eden alacağı üzerine Deâvi Nezâretine verdiği arz-ı hâl, beş altı gün evvel bir çavuş vasıtasıyla kaleme gönderilip, efendi ise böyle şeylere alışamadığından birden bire hastalanıp o gündend beri yatmakta ve sol eliyle ayağı tutmamakta olduğunu ve geçende çıkan bir aylık düyun-ı mütarekemeye serpiştirilip mahvolduğunu ve hâlâ sekiz aylık tedâhülde kaldığını ve kış gelmekte olduğu hâlde henüz konakda odun ve kömüre dair bir şey bulunmayıp şimdilik bağçedeki ceviz ağacını keserek yakdıklarını nakletti. İşte bu efendinin ikibin kuruşdan ziyade maaşı ve zevcesinin beş altı yüz kuruş götürür sehîmi bulunduğu hâlde zaruretleri böyle olursa, artık kusûr ahalinin hâllerini ondan kıyas edersiniz. Ancak bu hâller hazinenin zaruretiden neş’et ettiğine zâhib olursanız, yanlıştır. Çünkü Çırağan Saray-ı Hümayûnu bugünlerde bitmek üzere olup cümle eşyası Avrupaya sipariş olundu. Ve ikiyüz bin lira ale’l-hesâb bir poliçe çekildi. Müzika oyuncularıyla bazı bendegân ve hatta Avrupa’dan birlikte getirilen faytoncu için on kadar müceddid haneler yaptırılmakta ve Hazine-i Hassa işlerini becermeye taahhüd etmesinden dolayı Maliye Nâzırı’na bin kese atıyye-i seniyye ihsan buyurulduğu dahi, suret-i sahîhada nakl olunmaktadır. Eğer hazinede müzâyaka olsa bunlar olur mu?

Bu senenin kur'ası dahi çekilmeye başlayıp Anadolu'dan alınan muharrerâta göre bundan yedi, sekiz sene evvel esnânın vüs'atı cihetiyle yirmi beş, otuzda bir nefere tesadüf ederken bu sene yerliler dahi çekildiği hâlde yedi ve bazı yerlerde sekizde bire kur'a düşmüştür. Vakıa kur'alarda neferât-ı mektume dahi bulunursa da bu kadar tefâvüt şu yedi, sekiz sene zarfında nüfus-ı İslâmiye'nin ne suretle mahvolmakta olduğunu alenen gösterir. Artık Serasker Namık Paşa'nın ordular noksanını ne ile dolduracağı bilinemez. Meğer ihtiyar ve alilleri dahi kabul ederek kışlaları doldurmak için Anadoluyu boşalta, veyahud baltacılar ile vükelâ ağalarını kur'adan muaf tutmaya. Bu hâlde onlardan mükemmel bir ordu olabilir.

Ma'hud defter-i kebir meselesinde Fuad Paşa'ya verildiği sabit olan ikiyüz bin liranın mukaddemce Avrupa mahkemelerinde cereyan eden ve hırsızlık işi olduğu için mahkemelerden tard olunan davasına müteallik evrak-ı mahfuza bu kere "Finans" gazetesinde sırasıyla derc olunarak iş uyumuş gibi iken tekrar uyandırıldığından müşârünileyh gayet mükedder olmuş ve hatta kendi dairesinden bazılarının rivayetlerine göre hastalığı dahi bundan dolayı imiş. Evrak-ı mezkûre bu kere bir ehl-i himmet tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek, yakında neşr olacağından, Fransızca bilmeyenler dahi müstefid olacaklardır.

Ha acele ile unutacak idim. Burada garip bir vak'a meydana geldi. Lakin vükelâ ve zabtiye takımı gayet hafî tutmak istiyorlar ise de, herkes duydu. Geçen Çarşamba, yani şehr-i cârînin altıncı günü, öğle vakti Beyoğlu'nda bir hane basılıp hanenin sahibesi ile birtakım eşhas tevkif edildi. Ve bundan bir gün evvel dahi "Altuncu" ve "Konduri" nâmında iki şahs habs olundu. Mesmuâta göre bunlar "İris" nâmında bir şahsın emri ile Zât-ı Şahâne'ye suikast etmek üzere ittifak etmiş bir kumpanya imişler. Âli Paşa'nın "İris" hakkında mukaddemden bazı sebeplerle husumet-i mahsusası olduğundan, bu şâyia onun dairesinden neşr olunduğu ve bu işi alet ederek ahz-i intikama çalıştığı dahi cümle-i rivayâtdandır. Mevkuflar taht-ı istintâkda olduklarından tafsilât olursa arz ederim. Mısır Valisi İsmail Paşa'nın bu kere Mısır'a avdetinde ahaliye donanma yaptırılıp kendisi fayton ile bir sokakdan geçer iken bir hanenin penceresinden arabasının üzerine uçları sivri bir cesim pûlâd gülle atılmış ve arabanın tavanı delinip Paşa'nın önüne düşmüş ise de kendine bir zarar îrâs etmemiş ve hane taharrî olunmuşsa da kimse bulunamamış olduğu bu defa

Mısır'dan gelen havadistendir. Bu işin Mısır'da vukua gelmesiyle İstanbul'da dahi böyle bir hâlin zuhuru acîb tesadûf olduğundan işittiğime göre Babıâli meseleyi sû-i isti'mal ile dallandırmak arzusunda imiş. Amma mahlasınızın aklımca hiçbir vakitte Zât-ı Şahane için böyle bir sû-i niyetde bulunacak insan tasavvur edemem ve zannederim ki bu meselede dahi vükelâ haklarında hissettikleri sû-i niyeti Zât-ı Şahane'ye nisbet ile korkutmak isterler lakin asıl korkacak kendileridir.

Girit'ten Tahrirat

Fî 11 Cemaziyelahir

Serdar Paşa'nın cümle-i tedâbiri asârından olarak Hanya etrafına kuleler yapılmakta olduğundan şimdilik oralarda asiler az kaldı gibi görünür.

Fakat şimdi bunlar bir yol tuttu. Zâhirde mutî' görünmekle beraber ellerinden gelen ihaneti icra ederek, İslâm'ı bitirmeye çalışıyorlar, tâ ki cezîrede yalnız kalsınlar ve ittihâd-ı Yunanî maksadına daha kolay nâil olsunlar. Hıyanetleri zuhur edip de vuruldukları vakit ise, nâmları mutî oluyor. Üzerlerine varanlar ceza görüyor. Kandiye ve Resmo'da kaleler daha pek az olduğundan her gün ufak tefek muharebeler eksik değildir. Hanya'nın asileri dahi bir taraftan oralara çekilmektedir. usâtta birinin rivayetine göre, İstanbul'dan Vali veyahut Prens unvanıyla buraya bir Rum gönderilecek ve Sadrazamın vaz' ettiği nizamât onun vasıtasıyla tevsi' edilecek imiş. Rumların matmah-ı nazarı budur.

Erkân-ı harb kaymakamlarından Hasan Bey: "Şeriso'da" vuku bulan muharebelerin birinde yaralanmış idi. Geçende cerîhasından müteessiren şehid oldu. Hüda rahmet eylesin. Sahib-i gayret bir zat idi. Mumaileyhin cenaze alayında hazır bulunmak için buraya dört saatlik mesafede ikâmet üzere olan birinci talîa taburunu kemâl-i suratla iki buçuk saatde getirdiler.

Askerin hâline baktık ağlaştık. Elbiseleri dilenciden fena idi. Koca bir taburun içinde Allah bilir elli püsküllü fes yoğidi.

Canım Efendim, biz bu vergileri, falanları yine kendi ciğer köşelerimiz evladımız olan asâkir, her şeyle takdim olunarak beslensin, giydirilsin diye mi veriyoruz yoksa yarısından ziyadesi üç beş kişi beyninde yağmaya gitsin için mi?

Girit nâmında bir gazete çıkacak idi. Beşer altışar bin kuruş maaş alan Mektupçu Efendilerin ona da iktidarı yok. Rumca'ya tercümesini Vali Müşaviri Fotiyadi Efendi taahhüd etti. O da İstanbul'a gitti. Gazete muattal kaldı. Rum Mektupçusu kendi lisanınca dürüst bir mektup yazamaz.

“*Nord-Est*” gazetesinden nakil ile “*Deya*” gazetesinin 26 Eylül tarihli nüshasında derc ettiği tahrirata göre Sadrazam ve Hâriciye Nâzırı yine memuriyetlerinden istifa etmişler. İstifa taraf-ı Şahane'den makrun kabul olarak heyet-i cedidenin teşkili Midhat Paşa'ya havale olunmak arzu buyrulmuş. İstifa eden zevat ise istifaların revacsızlığı ve yerlerine yeni bir adam çıkabilmek istidadını görünce derhal bazı sefâretleri tevsit ve teslit ederek istifayı red ettirmişler.

Midhat Paşa'nın vezâretinden beri görülen icraatı üzerine halkça kendisinden bir ümit hâsıl oldu. İnân-ı Hükümet onun eline teslim olunsaydı acaba usûl-i idareyi tebdil ile müşkülât-ı hâzıranın önünü almıyorlar mıydı. Yoksa o da muvaffak olamaz mıydı. Buraları bilinemez, fakat şurasında hiç şüphe yoktur ki Midhat Paşa (yalnız etvâr-ı avâm-ı firibâne sayesinde bir şöhret-i kâzibe hâsıl ederek mesned-i ikbâle gelmiş ve liyakatsızlık cihetiyle ikbâlini ustalara kaptırmaktan başka bir işe yaramamış olan) bazı zevat kabîlinden değildir. Dirayet ve malûmatı hiç olmazsa, hiç olmazsa idare-i hâzırayı geriletmemeye ma'a-ziyâdetin kifâyet eder. Gayreti ise mevcutlara nisbetle ne derece fâik olduğu meydandadır. Binaenaleyh mutasavver olan tevcihât meydana geleydi elbette birçok fevâidi görülürdü. Ve vükelâlık yedd ü ehad suretinde birkaç kişiye inhisardan kurtulmuş olurdu.

Gelelim elçilerin hareketine. Onbeş yirmi senedir bayağı saltanatın kuvve-i maneviyesi sefâretlere geçti denilse becâdır. Mesela memur nasbı münhasıran imâmetin hukuk-ı sarihâsından olarak buna hatta ümmetin bile müdahaleye salâhiyeti yok iken sefâretler müdahale eder. Bir elçi milyonlarca sirkati tebyin etmiş. Bir adamı tutar pençe-i kanundan kurtarır. Kanunun elinden kurtanır. Öteki elçi

hiç liyakatsiz bir adamı himaye ider. Bir koca nezarete çıkarır. Hristiyan memurların hemen yarısı elçiliklerin çerâğ inâyetidir.

Acaba devlet elçilerin bu müdahalesine mecburiyetle mi tahammül ediyor. Hayır müdahalât-ı düveliye başka bu elçilerin işi başka.

Mesela geçen nüshamızda tafsilâtı görüldüğü vecihle Karadağ derûnununa yapılacak kale hususuna Avrupa mümanaat etti. Esasen bu mümânaat haksız idi. Fakat zahiren haklı görünür. Bahane buldular, siz Karadağ'ın heyet-i hâzırasını bozmamaya söz verdiniz dediler.

Lakin bir elçi Padişaha falan zâtı seraskerlikten azl ediniz falanı Sadâret'ten ayırmayınız gibi teklifler ederse buna salâhiyet hâsıl edecek ne bahane bulunabilir. Padişah hasbî olsa yine ve sayısı Avrupa'dan getirilmemek tabi'idir. Tekrar tekrar söyleriz ki bu zamanda "el-hükmü li'l-gâlib" kaidesi bir bahane ile setr olunmadıkça meydan-ı icraya gelemes. Cengiz asrında değiliz.

Devletin süferâyı böyle işlere karıştırmaya hakkı hem usûl-i düveliye ve hem de muahedâtı mevcuda ve ezcümle Paris Muâhedesi'yle sarihan muayyen olduğu gibi iktidarı dahi failiyet ile müsbettir. Sultan Mecid merhum zamanında hazinenin ıslahı için elçiler taraf-ı Padişahîye bazı tebligat-ı şedide arz etmek istediler. Babıâli mumanaat gösterdi. Süferâ sükûtta başka bir şey yapamadı. Namık Paşa seraskerliğe tayin olunduğu zaman Fransa Elçisi hayli gürültü kopardı. Taraf-ı Hümayûn'dan ibraz buyurulan sebat üzerine hazımdan gayrı bir muameleye muktedir olmadı. Bu defaki sözleri işitmek istenilmeseydi ne olacak idi. Elçiler hazerâti için "idare sizindir" cevabıyla çekilmeden ve nadim olmaktan mâadâ bir şey kalmazdı.

[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN DÖRDÜNCÜSÜ]

Geçenki mektubumda şurasını unuttum.

Garip mütalaadır ki mu'terizim otuz milyon nüfus içinde feyyaz kudret-i dirayeti üç dört kişiye hasr etmiştir, sanıyor.

Osmanlılar o nesl-i kerimedir ki mu'terizimin dediği “medrese mahsullerinden” İbni Kemaller, Saadettinler ve istihfâf ettiği köy ağalarından, Köprülüler, Mehmed Ali'ler yetiştirmiştir.

Hele bir kere meydan-ı imtihan olan meclis-i hürriyet açılsın, görülür ki kimsenin hayal ve hatrına gelmeyen efendilerden ağalardan nice muhayyir ukûl olacak hutebâ ezkiyâ zuhur eder.

Hâsılı bu zatın lisanından anlaşılan kendi ister ki kanun yapmak üç dört zatın elinde kalsın. İcra etmek yine onlara hâriciye yine onlara. Maliye yine onlara, mehâkim yine onlara. Kendi işlerine nezâret yine onlara. Bari evlerimizin vekil-i harçlığını da onlara havale edelim. Biz sabî olalım onlar da vasî. Böylece altı yüz yıllık koca bir devlet harap olsun gitsin.

Bir de üçüncü meclisin tarifi kaldı. O ise “Senato”dur ki: Üç sınıf a'zâdan mürekkebe bir meclistir. A'zâsının birinci sınıfı Hanedan-ı Saltanat'ın efrâdıdır. Her biri on sekiz yaşına girdiği gibi bu meclisin a'zâsından sayılıyor fakat mecliste bulunabilmesi İmparator'un iradesine tealluk eder. İkinci sınıf, rüesâ-yı din mareşaller ve kaptan Paşalardır. Üçüncü sınıfa İmparator istediği zevatı tayin eder.

Meclisin esas zuhuru kudret-i teşri' ile kudret-i tenfiz beyninde bir kudret-i ta'dilin tahkik lüzumudur. Vazifesi ise nizam-ı esasiye ve hürriyet-i umûmiyeyi muhafaza etmektir. Bu meclise arz olunmadıkça bir kanun ilan olunamaz. Fakat meclis dahi arz olunan kanunun yalnız zîrde ta'dad olunan kaidelere mugayyir olup olmadığını tedkik eder. Başka nokta-i nazardan muhakemesine kalkışamaz. 1. Nizam-ı esasiye 2. Usûl-i mezheb 3. Ahlak 4. Hürriyet-i mezhebiye 5. Hürriyet-i şahsiye 6. Huzur-ı mehâkimde müsâvât-ı umûmiyye 7. Emlâkın taarruzdan masuniyeti 8. Hükkâmın ma'zûliyyetden beri kalması 9. Muhafaza-i memleket.

İşte “Senato” bu nizâmı bu kaidelerden birine halel verecek surette gördüğü hâlde red eder. Hükmü ise zaruriyyü'l kabul ve mümteni'ül-istinâftır. Hatta bu bâbda İmparator'un bile muvâfakatine müracat olunmaz. Bundan başka bu meclis nizam-ı

esasiyede noksan varsa onu ikmâl eder. Bir fikrasının manası tefsire muhtaç olursa onu tayin eyler. Böyle şeylerde verdiği hüküm dahi kat'idir. Fevâid-i amme için bir nizam-ı cedid yapmayı muktezî görürse Hükümete arz eder.

Efrâd-ı ahalden biri, bir yeni nizam tasvir ettiği veyahut Hükümetin bir fiilini nizamât-ı esasiyeye mugayyir gördüğü vakit arz-ı hâl ile efkârını bu meclise beyân eder.

Böyle bir meclisin esasen ve bizim ahvalimize tatbiken lüzumu var mıdır yok mudur biraz da buralarını arayalım.

Bendenize kalırsa üç cihetle lüzumu vardır. Birincisi malumdur ki dünyada te'vil götürmez kelâm pek nadir bulunur. Binaenaleyh Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'te bir kanun müzâkere olunurken elbette nizamât-ı esasiyeye mutâbık olup olmadığı hakkında mebusan ile memurlar beyninde ihtilaf-ı efkâr zuhur eder. Çünkü her taraf meseleye istediği nokta-i nazardan bakar. Böyle bir ihtilafın hâline kim hâkim olsun. İkincisi bir cerî'-yi müteşebbis Sadâret veyahut seraskerlikde bulunup da tagallüben Meclis-i Şûrâ-yı Ümmeti dağıtmak isterse pek kolay muktedir olabilir. Fakat mesela şehzadegân-ı azâm hazerâtı şürefâ-yı Mekke'den ve Mısır hanedanından birkaç zat Hüsameddin Efendiler, Refik Efendiler gibi ecelle-i ulemâ Namık Paşa, Derviş Paşa, Ömer Paşa, Abdi Paşa gibi müşîrân-ı askerler asâkir ve sâir birtakım müsinn ü mücerreb vüzerâ böyle bir meclise cem' olunursa nizamât-ı esasiye ve Meclis-i Şûrâ-yı Ümmetin taarruz-ı mütegalibeden muhafazasıçün mükemmel ordulardan büyük bir kuvvet hâsıl edilmiş olur. Üçüncüsü ef'âl-i Hükümeti takbih veyahut nizamât-ı hayriyeyi ihtar yolunda takdim olunacak arz-ı hâller maddesidir. Farz edelim ki bunlar Meclis-i Şûrâyı Ümmet'e verilse kudret-i teşri' ile kudret-i tenfiz beyninde her gün bir yeni ihtilaf zuhuru ve ahirü'l-emr birinden biri mağlup olarak salâh-ı idare için lüzum olan muvazene-i itidâlin bozulması mukarrerdir.

Bundan başka mebuslar bittabi daima Hükümetin taklîl-i iktidarına mâil olacaklarından vükelâ kendilerine tevdi' olunan kuvveti muhafaza için nizamât-ı esasiye dayanacaklar. Mebuslar nizamât-ı esasiyenin muhakemesine ve ta'dilini istemeye muktedir olurlarsa ya lâakal yılda bir kere nizamât-ı esasiyeyi değiştirmek

veyahut mebusların arzusuna mümanaatla hukukuna taarruz etmek lazım gelir ki iki taraf dahi hatardan ibarettir.

Binaenaleyh nizamât-ı esasiyeyi daimî suretde muhafaza etmek ve (halkın o hususta olan şikâyetini dinleyerek) lüzum görürse ta'dil eylemek yine böyle bir meclise verilmeliydi.

Vakit yok bahsin ilerisi yine ileriki haftaya bâki.....

Sırp Emâreti mülkünün dâhilinde bulunan Avusturya ve Rusya mahkemelerinin kaldırılmasına bu kere muvaffak olmuştur. Mısır idare-i celilesi dahi böyle bir tesbitte bulunduğundan onun da muvavaffak olacağı me'mul olunuyor.

Devlet-i Âliyye'ye ki bunlar yavrusu makamında olacak. Onlar hukukunu istihsal ediyorlar. Kendi ise hiç bir emr-i hayrda muvaffak olduğu yoktur. Amma memâlikde yerleşmiş kalmış olan şu ecnebi Hükümetlerini kaldırarak istihsal-i hukuk etmek kolay mıdır, denilirse bunlar nasıl ediyorlar. Ve hem de her gün idare-i hâzırada cârî olan terk-i hukuka ne nazarla bakılırsa buna da o nazarla bakılmak tabî'i değil midir?

“*Hürriyet* matbaası yalnız gazeteye münhasır olmayıp mülkümüzün ve halkımızın hayrına müteallik her nev'i matbuat çıkaracağından bunun tevsi'-i kudretiçün muavenet arzusunda bulunan himayetkârlar (abone suretiyle) açılmış olan hisselerden derece-i kudret ve hamiyetine göre her kaçına talep ise bedelini peşin verip alacaktır. Beher hisse bir İngiliz lirasıdır.

“*Hürriyet*'in matbaası hurufiyle basılmış ve memhûr mahsus senetleri vardır. Hisse almak talebinde olanlar ister (gazetenin bâlâsında mahalli ve numarası murakkam olan) matbaasına müracaat eylesin. İster İstanbul ve taşralarda ve gerek Avrupadaki memurları yeddinden olsunlar alacakları beher hisse için kendilerine bir senet-i mahsus verilecektir. Memurların şîârı ellerinde bulunan senetlerdir.

“Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahâle *Hürriyet* gönderilecek ve matbaada sâir asâr-ı müfide tab’ olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilecektir.

“Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi irsâl olunur.

Geçenki Kırım Muharebesi akabinde yapılan muâhede esnasında ve edilen taahhüdâtta vükelâ-yı devletin ne yanlış efkâr ve harekâtta bulduklarına ve bunun semeresi olarak memâlik-i Osmaniye’de milel-i muhtelifesi beyninde bilahare ne müthiş hâller ve ihtilaller zuhura geleceğine ve Şark’ın politikaca ahvaline dair Reşid Paşa merhumun Mabeyn-i Hümâyûn’a takdim ettiği layiha görülmeye şayan evrâk-ı sehimedenden olduğundan *Hürriyet* matbaasında risâle şeklinde olarak, geçen de ayrıca basılmıştı. Bunlardan *Hürriyet* hisse sahipleri içinde almamış olanlar var ise matbaasına ihtar buyurduklarında derhal irsâl olunur.

Kemâl⁷⁰

---

⁷⁰ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W.

17 HÜRRİYET 1285

Numara:17 3 Receb Sene: 1285 19 Teşrin-i Evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

((ÇERKEZ MUHACİRLERİ))

Trabzon ve Samsun ve Amasya ve Sivas havâlîsinde Çerkez muhacirleri fırka fırka toplanıp isyan yüzü tuttıkları ve kat'-i tarîk, gasb-ı emvâle cür'et eyledikleri ve Babîâli'nin buna karşı şimdiye kadar ittihâz ettiği tedbir-i mahalli Valilerine hakimâne suretle def'-i gaileye himmet olunması ve sâyesinden ibaret olduğundan, zikr olunan fırkalar mücazatsızlıktan bir kat daha cür'etlenip altı yedi bin kadar müsellâh Çerkes üç koldan ahali-i kadimenin köylerini basarak mallarını yağma ve ırzlarını pâ-y-mâl ve ırzlarını harap ettikleri ve bunların def'-i mazarratlarına yüz otuz kuruş maaşlı çürük çarık beş on zabtiye kifayet etmeyeceğinden, bu hareketler mahalli Hükümetlerinin gözleri önünde vukua geldiği hâlde müsamahadan başka birşey yapamadığı ve binâberin ahali bu belaya tâkat götüremeyerek binlerce haneler Rusya hududundan içeri geçip terk-i vatan etmekte oldukları bu defa Trabzon ve Sivas ve Samsun caniblerinde bulunan muhabirlerimiz tarafından vârid olan iş'arattan münfehim olmuştur.

Babîâli'nin tuttuğu tarîk icabınca ayn-ı şifa diye ittihâz olunan bir tedbir neticede zehr-i katl te'siri vermek adet olduğundan şu muhacirler hakkında Devlet-i Âliyye'nin ihtiyar eylediği bunca fütüvvetler ve fedakârlıklar âkibet işte bu hâli müstelzim oldu. Maslahatın zahirine bakılırsa Devlet-i Âliyye nevl-i sefine, ve

harcırâh ve yevmiye ve hane ve tarla ve tohum ve edevât-ı zer'iyeye için şu darlık zamanında ikiyüz bin keseden mütecâviz akçe ile memâlikini yağma ve ahali matbaasını Moskov toprağına mecbur iltica edecek ve belki ileride birçok masraflar ve kanlar dökerek def'-i mazarratlarına ihtiyaç hâsıl olacak birkaç yüzbin haydudu yine o ahalinin malıyla satın aldı, zannolunur. Hakikati düşünülürse vatan ve emlâkını din ve hamiyet uğruna feda ve merkez-i hilafet-i İslâmiye olmak itikâdiyle zîr-i cenâh Saltanat-ı Seniyye ilticâ etmiş bunca muhacirin, İslâm Babîâli'nin sâkâmet tedbiri ile şöyle bir vasi' mülke yerleştiremeyip açlıktan ve sefaletten ve hastalıktan nısfından ziyadesini telef olan ve anasız babasız kalan öksüzler cariyeye gibi satılarak kalanlar dahi hüsn-i iskân olunamamakla bu hakaretlere dayanamayıp nihayet silaha müracaat ettiler demek olur. Çünkü bu muhacirler apansız gelmedi. Daha memleketlerinden harekete başlamazdan evvel, gerek kendilerinin gönderdikleri vekiller ki aylarca Babîâli'nin hasır ovalarında süründüler. Onlar vasıtasıyla ve gerek Rusya Devleti'nin sefâreti tarafından resmen tebliğ olunan takrirler ile kaç kabile ve ne kadar nüfus ne zamanlarda hareket edecektir. Hepsî Babîâli'ye bildirilmiş idi. Babîâli evvel emirde Anadolu ve Rumeli taraftarında bazı Valilere talimat gönderip muhacirlerin yevmiyeleri ve harcırah ve nevleri ve emr-i iskân ve iâşeleri hakkında nasıl muamele edileceğini bildirdi. Ve hatta müteaddid iskân memurları dahi tayin etti. Lakin talimât-ı mersûle ömründe İstanbul'un haricini görmemiş bir takım hüsn-i selika ashâbının kaleminden çıkma olduğundan havi olduğu ve emr-i mukteziyyât mahallileye asla tevafuk etmedi. Birçoğu bittabi icrasız kaldı. Ve mümkünü'l icra olanları dahi mahalli memurlarının ya irtikâb veyahud ehliyetsizlikleri cihetiyle bin türlü nakâis ve sû-i isti'malât içinde fii'le getirildi. Hattâ nakl ve iskâna memur olan mahallerde vali, mutasarrıf ve Meclis a'zâsı mensubâtından tayin olunan memurlar bu hizmeti çiraklık yolunda yani bir daha tevbe yoksulluğa diyecek surette isti'mâl ettiler. Bîçare ahali çiftlerini çubuklarını tarlalarda bırakıp öküz ve araba ve bârgîrleriyle beş gün, on gün muhacir naklinde bulundular. Saat başına masarif-i nakliyyenin i'tâsı muktezâ-yı talimattan iken köylülere makbuz senedleri verilmedi. Ve muhtarlardan alınan top ilm haberler üzerine sandıkça muamelât-ı kalemiyye yürütülüp tekmîl masraf hazineden çıktı. Fakat ahalinin eline en küçük bir cüz'i bile geçmedi. Muhassas olan tayinât-ı yevmiyeden dirhemce verilen noksanlar, ve fiyatın hesabı muntazam tutulmadığı

cihetle kalan mahlulâtta terâküm edenler bunlara memur olan zevata bais-i servet oldu. Hatta emvât-ı muhacirinin kefenleri ile mezarlarına konulacak tahtalardan dahi akıl ve tasavvurun haricinde akçeler çalındı. Bu hareketler adi kefen soymaktan daha eşna' olduğundan lügat-ı ma'lumede mahiyetine layık bir isim bulunamaz. Bu işlere memur olanlar şu menfaatlerden başka şey düşünmediklerinden ve zaten köylülerin angarya muhacir taşımaktan canları yandığından takım takım nakl olunurken hastaları ve hatunları yollara tek ve تنها bırakıp savuşmak ve hastalar dağlar başında yalnızca inleyerek can vermek gibi şeylerde kesret üzere vukua geldi. Bunlardan Samsun cihetini numune olarak beyân edelim.

Görenlerin malumudur ki Samsun'un sahil-i şarkîsi kumluk olup teftiş memuriyetinin tedbiriyle Hükümet Konağı ve karantinahane orada ve şehre bir cârik ve yarım saat uzak hâlî mahallerde yapılmıştır. Muhacirler gelmeye başlayınca sefinelerde çektikleri açlık ve susuzluk ve hastalık cihetleriyle denizde telef olanlardan mâadâsı bu sahile geldiklerinde koyun sürüsü gibi işbu kumluğa çıkarıldılar ve orada vefat edenler hemen bir arşın kadar kum eşilerek defin edilmekle hâsıl olan taaffünden nice insanlar telef oldu. Muhacirlerin kimisi baba ve anasını ve kimi zevc ve zevcesini ve evladını gâib ederek canları acısıyla mecnunlar gibi ne yapacaklarını ve nereye gideceklerini bilmezlerken, Hükümet Konağı nezdinde başka bir türlü temâşâ olurdu. Yani orada bir esir pazarı kurulup öksüz ve kimsesiz kalmış kız ve oğlanlar ve kocasız avratlar kâh hısım ve akrabası ve kâh başkaları tarafından müzayedeye verilir ve cariyeler ikiyüz kuruştan üç bin kuruşa kadar satılırdı. Bu hâl İstanbul'da duyuldu. Hükümetin mani hâvî o emrine bedel erbâb-ı Hükümetin dairelerine cariyeler, köleler iştirasına mahsus memurları esircilere refik olarak Samsun'a yığıldı. Üserânın kıymeti hayli tezâyüd eyledi. Muhacirlerden yalnız Çarşamba Kazası'na kırk bin kadar nüfus gönderilip ahali-i kadime ise yirmi beş bin nüfustan ibaret olduğundan bu kadar muhacirin orada icra-yı iskânı gayr-ı kabil olduğu hâlde gariptir ki gönderilen muhacirin mersûle tamamen yerleştirilmiş. Ve bunlar ziraat ve ticarete başlayıp memleketçe menfaatleri görülmüş olduğundan mümkün olursa bir miktar daha mühacir gönderilmesini müsted'î kaza meclisinden kaleme aldırılan mazbata ol vakit teftiş memuriyetiyle Samsun'da bulunan Rıza Efendi tarafından Babîâli'ye takdim olundu. Ve bu hizmetlerde sebkât eden emeğine mukabil mutasarrıf bulunan Ata Bey'in rütbesi ulâ sınıf evveline terfî'

edildi. Hâlbuki muhacirler gönderildikleri mahallerde ne hane ne tarla ne yiyecek hiçbir şey bulamayıp kırlara bırakılmış olduklarından oralarda dahi telef olmaya ve cihetle hıfz-ı hayat için çaresiz hırsızlığa başladılar. Yalnız bir sene zarfında Çarşamba Kazası ahalisinin yirmibeşbin kadar öküz ve inek ve bârgîrleri zayi' oldu. Harmanları yağma etmek, hanelere girip eşya çalmak ve kış gününde yakacak odun bulamadıkça için meyve fidanlarını kesmek gibi zayıat ise hesaptan hariçtir.

Hâsılı muhacirler Rusya'nın teklif ettiği itaati kabule tenezzül etmeyip Devlet-i Âliyye toprağında ve din karındaşlarının memleketlerinde bulacaklarını tasavvur ettikleri huzur ve asayişe bedel şu muamelâtı görünce neye uğradıklarını bilemeyerek artık can cana, baş başa tahlis-i nefsin çaresini bulmaya teşebbüs ettiler. Ve her nereye sevk olunmak istenilirse yüz, ikiyüz, üçyüz hane birden takımca iskân olunmak ve bu vecihle toplu bulunup zaleme elinden yakalarını kurtarmak tasavvurunda bulundular. Memâlikte ise o miktar nüfus-ı müctemianın hüsn-i iskânına kâbil, arazi-i hâliye bulmak müşkil olduğundan Hükümet-i mahalliyeden bu surete bittabi muvafakat gösterilmek istenilmedi ise de muhacirler oralara bakmadılar. Kendiliklerinden bazı dağ ve ormanlar içinde yerler buldular oturdular. Ve bu mahaller ziraate gayri kabil olduğundan taayyüşün imkânını haydutluktan başka yolda bulamadılar. Ve mahalli Hükümetleri çıtırsız pıtsız idare ile memur olduklarından bazı mahallerde bu vechle müctemian iskâna muvafakat ettiler. Sonraki mahzuru düşünmediler. Bu suretle yerleştikten sonra yevmiye ve öküz ve tohum ve tarla ve edevât i'tâsına başlandı bunda dahi nice fenalıklar zuhura geldi. Mesela her kabiledede "temâta" yani, bey tayin edip yevmiyeler ve sâire onun senedi üzerine i'tâ olundu. Bey ise me'hûzâtını muhacirine vereceği yerde faizle ahali-i kadimeye ikrâz eyledi. Muhacirinin kızlarını akrabasıyla ortak olup satarak o yüzden dahi ticaret etti. Bunlardan sirkat ve belki katl-i nüfus edenlere bile Hükümetlerin aczi cihetiyle mücâzât olunamadı. Binâenaleyh ahali-i kadime can ve malca bunların tasallutundan emin olamayıp takım takım Rusya'ya muhacerete başladılar.

Ehl-i İslâm'ın din ve millet ve vatan ve devletine muhabbeti Rusya'dan nefreti onun bir muhâcemesine karşı cümlesini feda-yı can meydanına çıkaracak derecede iken üzerlerine ölümden tâkatgüdaz bir takım belalar musallat olmuş ki mecburen vatanlarını bırakıp Rusya gibi bir düşman-ı câna ilticâ ediyorlar.

Bu esnada bir de İstanbul'da Muhacir Komisyonu yapılmış ve her tarafa iskân memurları gönderilmişti. Ama manada güya Babîâli'de dahi bir esir pazarı açılmış ve vükelâ haremelerine lüzumu olan cariyeleri ehven behâ ile veyahud hediye suretiyle almak için mübâşirler irsâl olunmuş oldu. Bunlardan birisi Sivas ve Samsun cihetlerine memur olan Yaver Efendi'dir ki memur olduğu mahaller, muhacirinin ikmâl-i iskânı yerine takım takım İstanbul'a cariyeler gönderdi. Ve muhacirlerden fiil-i katl ile müttehim olan "Kart Osman" nâmında bir habîsi tercüman olarak maiyyetinde taşıyıp alet-i temettu' etti. (Bu Kart Osman şimdi ki Tokat civarında silah tutan muhacirlerin pişvâsıdır) Rumili tarafına dahi bu memuriyetle Mirliiva Nusret Paşa gönderildi. Bu zat muhacirinin nakl ve iskânı için yeddindeki ruhsatnâme mucibince mahalli sandıklarından yirmibir bin bu kadar kese akçe kabz eyledi. Ve çünkü kendisi asker zâbiti olduğundan ve Çerkeslerin Tuna boyunda Rusya'ya sed olabilecek bir hâlde iskân olunması arzu edildiğinden Paşa yalnız bu arzuya itbâ ederek ve muhacirinin taayyüş cihetini bütün bütün unutarak her birini yemez içmez birer istihkâm taşı itibariyle kendi zannınca birer kale yapılmak lazım gelen mevkilere birer Çerkes köyü inşasına kalkıştı. Bu bîçareler "biz burada ne yeriz ve nerede ekin ekeriz" gibi feryada başladılar. Bu hallere tafsili lazım olmayan birçok şeyler daha munzam oldu. Nihayet Midhat Paşa kendisini oradan def etti. Aldığı paranın senedâtı muahharen Maliye Hazinesine gelip mahsubu icra olunmak istenilince, çünkü hazinenin mukteza-yı nizamı üzere akçenin sarf' olunduğu mahallere dair bir defter-i masârif ile mahallerinden ahz olunacak senedât-ı makbuzanın birleştirilmesi lazım geleceğinden ve bu suretle feyz ve sarf olunmak yeddindeki talimatta dahi münderic bulunduğundan kendinden böyle bir defter ile senedât istenildi. Nusret Paşa cevabında, Tuna Valisi Midhat Paşa'nın kendisini tard ettiği vakit evrakını cebren zabt ettiğini ve bundan dolayı müşârünileyhle muhakeme olmasını talep eyledi. Hâlbuki kendinin hîn-i memuriyetinde, maiyyetinde bulunan memurlar Nusret Paşa öyle defter ve senet tutmaya tenezzül eder zevattan olmadığından İstanbul'a hîn-i azimetinde bıraktığı evrak arasında öyle şey bulunmadığını beyân ettiler. Onun üzerine maslahat-ı Maliyeden Babîâli'ye ve Babîâli'den Vilayeti'ne yazılıp ve cevaplar gelip ona müteferri' bir torba dolusu evrâk Meclis-i Vâlâ kalemlerinde kaldı ve bunların arasında Nusret Paşa'nın Rusçuk'ta ve Varna'da yaptırdığı kârgir ebniyye ve akarın ve aldığı çiftliklerin

miktariyla kimseye bir para verilmemiş olduğunun tahakkuk eylediği Tuna vilâyetinden yazıldı. Bunların üzerine yalnız Nusret Paşa'nın bazı zevâta olan mensubiyeti maslahatı daha ileri götürmeye müsait olmayıp yirmi bin bu kadar kese hazinenin malı elân açıkta durmaktadır. Ve kıs aleyhime'l-bevâkî.

Şimdi Babîâli buna ne yapsın. İşte elinden geleni yapmış. Muhacirlere tahsisat vermiş. Mahallerine memurlar göndermiş. Eğer onlar sû-i isti'mâl etmişler ise Babîâli'nin bunda kabahati nedir diye bir sual vârid olur. Onun cevabında denir ki Babîâli memur intihâb ederken taraf ve mensubiyet ve hatır arayacağına insan arasa ve böyle bir vaz'da bulunan memuru mensubiyeti hatırı için ceza-yı kanuniden muhafaza etmese işte o zaman bu fenalıkların hiç biri olmaz ve şimdi devletin başına bir taze bela olan muhacirler gâilesi çıkmaz idi. Söz ma'hud koca karının Harunü'r-Reşid'e söylediği sözdür. Tâ Sivas köylerinin birinde bir acüzenin ineğini bir muhacir sirkat etse o kabahat tamamıyla Babîâli'nin üzerine tahmil mesuliyet eder.

İstanbul'dan Mektup   Fî 25 Cemaziyelahir

Bu hafta hayli ehemmiyetli havadisler vereceğim. Konduri ve Altuncu maddesini pek gizli tutuyorlar. Muhakemâtın alenen icrası *Düstur*'da münderic olan ve nizamât-ı esasiyemizin aslı sayılan Gülhane Hattı'nda musarrah iken mevkuflar Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın konağında ve hatta gece yarları istintâk olunuyorlar. Binaenaleyh bunlar nasıl şeylerdir. Fikirleri nedir henüz malum değil. Lâkin daha tutuldukları vakit Zât-ı Şahane'ye kast edecekleri şâyi' olmuştu. Bu belki sahih olabilir. Çünkü Rusya'nın bir büyük emeli de kendisine vesile-i müdahale olmak için İstanbul'da bulunan milel-i muhtelifeye birbirine karşı silah çektmektir. Milletleri birbirine düşürmek ise yalnız Rumlara müracaatla hâsıl olabilir. Çünkü İstanbul'da mevcut olan akvâmın ateşli en mecnunu onlardır. Hatta biliyor musunuz daha siz İstanbul'da iken birkaç Rum sûhte kıyafetine girdi. Fener'e gitti. İslâmî muhâceme hâlinde göstermek ve bir gürültü çıkarmak için Rumları dövmeye başladı. Sonradan her nasılsa hakikat hâl meydana çıktı. Hâlbuki re's-i idarede olan zâtı, itlâf ederek ve bir takım Rum haydutunu ebnâ-yı vatan heyetine koyarak memleketi karıştırmak

imkânının haricinde değildir. Binaenaleyh ben Rusya'dan bu tedbiri me'mul ederim. Biri Moskov biri Yunan teba'asından iki Rum'un iş başında bulunması dahi mülâhazama pek kuvvet veriyor. Eğer hakikat hâl böyle çıkarsa Hüsnü Paşa pek mahzun olacak. Çünkü vükelâ böyle bir hadiseyi başka maksatlarda kullanmak ve Paşa ise her ne suratle olursa olsun onlara hizmet etmek ister, Yoksa eğer murâd, Rusya'nın, Yunan'ın tahrib-i devlet için teşkil ettiği cemiyetleri aramak lazım geleydi, Allah bilir bu kaçınıcı olurdu. Hele kaviyyen bilirim ki Vükelâ bu vasıta ile umduğu şeye nail olamayacak ve Hüsnü Paşa me'mul ettiği gibi aferinler alamıyacak. Konduri ecnebi Altuncu kezalik zannetmem ki onlara bir şey yapabilsinler. Lakin Müşîr Paşa'yı mahcup etmemek için sâir arkadaşlarının Rodos'a filâna seyahati ağleb-i ihtimaldir. Eğer Osmanlı teba'asından iseler bu da garip bir şey ki İstanbul'da hâlâ mevkufların Altuncu ile Konduri'den başkası ne mezheptedir ne teba'adandır, nedir, ne değildir bilmiyorum. Yalnız ben değil kimsenin bildiği yok. "*Mecmua-i Maârif*"tir ki bunların bir istintâkinde Hünkâr yaverlerinden biri bulunmuş vükelânın imâ ettiğim emellerine bu da bir delil olabilir.

Mustafa Fazıl Paşa Hazretleri mahdumlarını sünnet ediyor. Onlarla binbeş yüz fakara çocuğu sünnet olunmaktadır. *Mecmua-i Maârif*'in hesabına göre her birinin elbisesi, gelip gitme masrafı, atıyyesi altı liraya bâliğ olacakmış. İnsanlık böyle olur. Büyüklük böyle olur. Allah ömrünü ihsanından müzdat etsin. Kadrini gönlünden âlî eylesin. Dün bir zevzek, Boğaziçi Vapurları'nın yerinde böyle şeyler muktezâ-yı servettir diyordu. Ben nice adamlar biliyorum ki elbette serveti müşârünileyhden ziyade değilse, noksan da değildir. Öyle iken gönlü bizim seyisden muflis. Çünkü onun bizim evde gübre karıştırarak kazanıp da vergi için memleketine gönderdiği parayı bin türlü nâm ile sirkat ediyor.

Buna delil istermisiniz işte:

"Fuad Paşa İtalya'da bulunduğu müddetçe rekûbuna mahsus olmak üzere maiyetine bir vapur verilmiş ve kendisine dahi harcırâh suretinde beşbin lira i'tâ olunmuştur."

Şu para Anadolu'da aç yatan yahut vergiyi tesviye için evladını satan fukaraya verilse ve belki onlardan alınmasa ve şu vapur Girit'e gelip giden Yunan

korsanlarının takibine gönderilse olmaz mıydı? Cünhâ verende mi, alanda mı? İşte burası bize göre hayli müşkil bir muammadır.

“*La Turquie*” gazetesi İspanya için uzun uzun birçok şeyler yazar da neticesinde derki: “Hükümetin nihayet-i hâlin bu merkeze varacağını idrak edemeyip de câh-ı belâyâ düşmesi ve *hürriyet* efkârının derece-i ehemmiyetini takdir ile bu belaların vaktiyle men-i vuku’na çalışmaması acınacak şeylerdendir. Kâşki İspanya’nın ahvalinden sâirleri ibret alsaydı” işte devletin lisan-ı resmîsi olan “*La Turquie*’nin” bir nüshasını Zât-ı Şahane’ye takdim etmeye ve bir nüshasını Sadrazama göndermeye çalışıyoruz. Çünkü İspanya ihtilâlinden ve ona müteallik olarak *La Turquie* gazetesinin irâd ettiği nasihatlardan ve bâhusus *hürriyet* efkârının derece-i ehemmiyetini takdirden müstefid olacak var ise herkesten evvel onlardır.

Tuna’nın öte yakasından Balkan’a geçen haydutların şurada burada kalanları da dağıldı. Prens Şarl muahharen birtakım güzel tedbirler ittihaz etmiş, yeniden fırka teşekkül edemiyor. Bu hâle göre şimdilik Bulgaristanca bir gaile çıkması endişesi bertaraf oldu. Fakat Sırbistan’ın haberleri fena. Oraca büyük ihtiyat lazım ama icrasına kim muktedir olacak.

Maliye Hazinesi yine bir “menba-ı sahih” buldu. Yani 5,200,000 frank istikrâza muvaffak oldu. Vükelâ bu sene a’şârın bir buçuk milyon lira kadar fazla bulunduğunu, rast geldiğine ve hatta elçilere lisan-ı iftihar ile söylemekte idi. Çıkacak, çıkacak diye bir muvâzene defterine intizâr ediyoruz. Çıksın bakalım bu istikrâz için ne söyleyecek ne hikmet beyân eyleyecek.

Mehmed Âli Paşa’nın terekesinden iki üçyüz bin kuruşluk bir yüzük çalınmış. Şu aşağıdaki beyti birkaç sene evveller ezberlemiştim. Galiba sizindir.

“Hırsızın malı rehayab olamaz sirkatten”

“Fareler me’kel eder hanesi bakkalın”

Şimdi yani mektubu bitirmek üzere iken yanıma bildiklerinden .... geldi. Aramızda şu muhavere geçti

[..... Aman sende *Hürriyet*'in ondördüncü nüshası varmı?

Ben: Evet var, ne yapacaksın?

..... Ma'hud hayal maddesini yazmış.

Ben: Hayır öyle şey yazmamış. Al istersen bak.

..... Ha gördüm. Hayal levhası ... Anladım, anladım.

Okuyanların yanılmakta hakları da var.]

Belki bilmezsiniz. Bizim burada bir başka hayal meselemiz var. Onbirinci nüshadaki hayal bendini erbâb-ı zekanın ekseri ona haml ediyorlar.

Zuhurlarımızda vükelâ vakıa bir öyle hayal levhası, tertip etmişlerdi. Sonra da saray hakkında bir hayal perdesi yaptılar. İçinde biraderiyle Zât-ı Şahane'yi pek çok istihzâ ettiler. Ben bir gece bilmünasebe bulunmuştum. Gülecek yerde ağladım.

Hürriyet'in bir haklı sözü de ettiği feryadlardır. Vah bize, eyvah bize.....

Diğer Fî 23 Cemaziyelahir

Tarihlerde görülen letaiftendir ki Fatih, merhum Molla Gürani'nin bazı evza'ına gücenir. Kendisine dûn-ı muamele etmeye başlar. Hoca bir gün huzuruna girerek gördüğü muamelelerden izhâr-ı inkisâr eder. Ve şikâyet yolunda [Sâdettin her ne yaparsa demir çekermiş. Ve itiraz edenlere, ne yapayım, benim kılıcımın hükmedemediği yerlerde onun kitapları, hükmediyor. Yollu cevap verirmiş. Sizin de hâlen Mekke'ye fermanınız gidemedi. Benim kitaplarım gitti. O zalim kadar olsun, kadirşinâs değilmisiniz?] der. Fatih buna mukabil (Güzel Hoca Efendi, ama Sâdettin'in âsârını birkaç aylık yollardan gelirler, yalvarıp yakararak yazarlar, öteye beriye götürürlermiş. Siz işinizi kendiniz istinsah ettiriyorsunuz. Kendiniz gönderiyorsunuz) sözlerini irâd eyler.

İşte bu kabildendir ki Babîâli ve belki umûmen idare-i hâzıra Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin neşriyatına özendi. Ona mukabil *İstanbul* gazetesini tuttu. Bir takım

şeyler yazdırıyor hattâ nüshalarını meccânen dağıtmak için Sadrazam Hazretleri bir kere on lira kâğıt parası vermiştir.

Mağlup, âciz, haksız, ehliyetsiz bir fırkanın tarafını tutmaya *İstanbul* gazetesi gibi asalette mahir bir lisan yakışır. (Bak şu ümenâya, vükelâya vüzerâya.)

Affınıza mağruren bir hikâye daha nakl edeceğim. Bir zalim vezire, isnad olunan garaibdendir ki her hangi eyalete giderse köylerine âlî-i kudret, onar, yirmişer, otuzar hırsız kellesi tevzî' eder. Ve eğer bir köy halkı kelleyi miktar-ı matlubdan az getirirse, kendilerinden ikmâl ederim dermiş. Bu korkuyla köylüler yolculardan, acezeden kime rast gelirlerse keserek istenilen kellelerin miktarını keserek itmâm eylermiş.

İşte bunun naziresidir ki Zabtiye Müşîri teftiş memurlarına, her kim iki günde politikaca bir vak'a haber vermezse tard edeceğini katiyyen beyân etmiştir.

Bîçareler ne yapsın. Her gün öteyi beriyi dolaşıyorlar, işittikleri bir âdi sözün bazı yerlerini ta'dil ve bazı yerlerini tahvil ile politika şekline koyarak yetiştiriyorlar. İçinde pek insafsızca gidene olursa filan âdemde muhbir veyahud veraset risâlesi var imiş diyor. Paşa hemen bîçareyi kaldırtıyor. Hâlbuki bârgîri daima binek taşında hazır bulunduğu, böyle vak'a olduğu gibi, derhal bitiyor, kapı kapı vükelâyı dolaşarak [Efendim işte sâye-i bilmem nelerinizde evrâk-ı fesâdiye hakkında Zabtiye İdaresi'nce acizâne ve hakirâne ittihaz olunan tedâbir-i kavîyye-i inzibâtîye-i جاہگیرا ئید semeresi olmak üzere filan adamın öyle evrak okuduğuna gayet bir cüz'i zan hâsıl olur olmaz kendisini derhal getirttim. Taht-ı tevkife aldım. Bizzat istintâka başladım. Hatta bu gece, saat yedi buçuğa kadar zabtiyede kaldım] yollu hulûsları çakıyor. Ama ashâb-ı mesâlih akşama kadar hasîr ovalarında Paşa'yı beklermiş kimin vazifesi.

Belki malumunuzdur. Müşârünileyh Selanik Valisi iken meclis-i memleket derûnunda bir adama bir şey sual eder. Herif cevabında doğru yeni söyler fakat o doğru, Paşa'nın mizacına muvâfık gelmediği cihetle hemen yokdan sıçrayıp boğazına sarılarak ve bîçareyi altına alarak hayliden hayli tepeler. İşe her nasılsa ecnebi karıştığından havadis şüyû' ve ehemmiyet bulur. Kapıdan bir şeyi yazılması lazım gelir ve çünkü Paşa o esnalarda [nefs-i emmâre] redifinde bir kaside söyliyerek

hem teşâ'ür etmiş ve hem de nefsi-i emmare unvanını almış olduğundan taraf-ı Sadâret'ten muktezâ-yı hâl saikasıyla kendisine güya, şairane bir tevbihnâme yazılmış ve mealinde: ((Ah ez belâ-yı hiddet Ah ez belâ-yı hiddet)) feryadıyla etvâr gazûb-ânesinden birçok şikâyetler olunmuştur. Şimdi yine etvâr o etvâr. Şu kadar var ki bahs-i şikâyet değil medâr-ı makbuliyet oluyor. Bâki.

Girit'ten Tahrirat

Fî 13 Cemaziyelahir

Her ne kadar suret-i kâfiyede değilse de Hanya Sancağı'nda bir hayli kaleler yapıldı. Evvelleri usât korktular, muhacemen çekindiler. Lâkin (Hüseyn Avni Paşa gibi askerlikten yetişmiş bir müşîrden böyle münasebetsiz hatalar me'mul olunamayacağı cihetle Babiâli'nin yolsuz yolsuz talimatlarından mıdır nedir? Bu taraflarda hemen ne kadar asker var ise Kandiye ve Resmo'ya gönderildi, bunun üzerine âsîler yine hücumla başladı. İşin böyle olduğu ise evvelden malum idi. Bununla beraber muhabirlerimiz Papazaki imzasıyla *Times*'e yazılan mektupların beyânına mutâbık değil bayağı bir nev' hiledir. Âsîler en çok toplanırsa yetmiş seksen kişi ictima' ediyor. Taş arkasına saklanıyor. Uzaktan kurşun atıyor. Asker ve ahali ise nefy ve mücâzât-ı sâire korkusundan üzerlerine varamıyor. İki taraf uzaktan uzağa birbirine kurşun atıyor. Usâtın bundan murâdı birtakım Papazakiler tedarik ederek onlar vasıtasıyla cezâreyi, Avrupaya daima ihtilal hâlinde göstermektedir.

Asîler geçen de İngiltere Devleti'ne bir arz-ı hâl göndermişlerdi. Burada bulunan İngiltere Konsolosu Mösyö: Dickson: zikr olunan arz-ı hâl cevabını şu vechle vermiştir. [İngiltere Devleti gerek Hükümet-i muvakkateyi gerek meclis-i umûmiyi filânı tanımadığı cihetle ifadât-ı vakıa için cevap vermeye bile hacet göremez]

Hükümet, Hristiyandan on dört kişiyi nefy etmek istedi. Fakat şâyiası dünyayı tuttu. Arada bir takım ricacılar çıktı. On biri kurtuldu. Yalnız biri Yunan ve ikisi Osmanlı teba'asından olan, üçüne muhakemesizce ve kabahatleri kendilerine dahi beyân olmaksızın haydi cezâreden gidiniz denildi. Tağrîb edildi. Yunan Konsolosu

kendi devletinin teba'asından olan adam için Hükümeti protesto etti. Tagrîbinden dolayı ne kadar zararı vuku' bulduysa Hükümetden istiyor.

Şu adamların üçünü değil, on dördünü bile, bil-muhakeme kanunen asmak mümkün ve cezârenin bir hamalı cünhalarını isbata muktedir idi. Fakat bu sefer haklarında vuku' bulan muameleden dolayı işe hangi devlet karışsa haklıdır. Bunlar vatanımı ihlâke çalışıyor. Ben ise Girit'i canımdan ziyade severim. Bununla beraber menfilerin Hükümet-i keyfiyeye galebesini arzu etmiyorum desem yalan olur. Çünkü Yeni Osmanlılardanım. Bir kaidenin en küçük fenalığı bin adamın en büyük cinayetinden muhataralı görüyorum. Evet, bu adamlar yalnız Girit'e mazarrat edebilir. Fakat onları nefy eden idare-i keyfiye bütün memâlik-i İslâmiye'yi bitirir. Haim Efendim, bizde kanun olamaz mı, bizde def'-i fesâd için zulümden başka bir çare yok mudur?

Bu sene adada zeytin pek bereketli. Rivayet olduğuna göre bu inayet-i ilahiyeden istifade içinmiş ki Yunanistan'a muhâceret eden Giritlilerin haylisi avdet etti. Yunanlılar avdet için vapura binmek isteyenleri bastonlarla, nacaklarla darp ve cerh ederlermiş. Âciz öldürmek hakikatte onlara yakışır.

:Enosis: nâmlı Yunan vapuru hafta içinde Girit'e dört sefer etmiştir. Donanmamız o hâldedir ki, bir serbest ve mukavim gazetenin muhabiri iken takbîhine bile tenezzül edemem. Tersane-i Âmire Yunan'ın limon kayıklarıyla da başa çıkamayacak.

Geçen haftadan beri, Hükümet dört beş müfettiş daha doğrusu casus nasb etti. İşleri halkın muhafaza-ı menfaatine dair söz söyleyenleri aramaktır. Bu casusların nâmı herkes indinde malumdur. İleride bir defterini göndermek isterim.

[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN BEŞİNCİSİ]

Yine bahsimize başlayalım. Gerçi Fransa'da Senato iki kere Cumhuriyet'in İmparatorluğa inkılabına sebep oldu. Binâenaleyh hürriyet tarafdârânının

menfûrudur. Fakat tafsilât-ı meşruhâdan anlaşılıyor ki bir idare-i meşrûta ya öyle bir heyetin eşedd lüzumu var. Bu müddeâ bin türlü tecrübe ile dahi sabit olmuştur. Hatta dünyada ne kadar idare-i meşrûta var ise, ya böyle bir meclis bulunur veyahud onun yerine zâdegân meclisi vardır.

Bizde ise Cumhuriyet'in adem-i imkânı ve zadelik beliyesinin hakka şükr olsun fikdânı cihetiyle devletimiz, her ne vakit meşrutiyet idaresini ilan ederse böyle bir meclise lüzum tahakkuk eder.

Fakat Fransa Senatosu'nun bir hâli var ki İmparator her kimi isterse oraya a'zâ tayin edebilir. Bizde buna cevâz vermek meclisin adeta bütün hükmünü kaldırmaktır. Çünkü haysiyet-i zatiyesiyle oraya dâhil olanlardan ekseriyet-i arâyı almak için her istediğini zikr olunan meclise tayin etmek Hükümete göre pek kolay bir şeydir.

Hakikat-i hâl dahi bu cevâza asla razı olmaz. Mesela Ömer Paşa Serdar-ı Ekrem unvanını hâiz oldu. Fakat tâ İbrahim Paşa zamanından başladı. Büyük küçük devletin her muharebesinde bulundu. Cümlesinden her nasılsa mansûrû'l-livâ çıktı. Ve mesela Vesim Paşa'ya kapûdân paşalık verildi. Birgün gelir ki Serdar-ı Ekrem de ederler. Böyle yapılırsa Vesim Paşa, Ömer Paşa'ya muâdil mi olur ve eşrâf-ı ümmetden ibaret olacak bir meclise duhulü mü lazım gelir?

Hayır hayır. Rütbe başka haysiyet başkadır. Böyle bir mecliste o adamlar ister ki ulüv-i fitratını tecrübe ile isbat etmiş ve ümmetin rûhu makamına geçmiş olsun.

Mu'terizimiz “meclisin fevâid ve mazarrâtından evvel cihet-i imkânını düşünelim” diyor da birkaç şey soruyor ki, birincisi şudur “ Zât-ı Şahane böyle kendi istiklâline dokunacak bir şeyi isteyerek yaptırır mı”

Evet yaptırır. Çünkü şimdiye kadar devlete faidelidir diye her ne teklif ettilerse hiç birine mümânaat etmedi. Çünkü Hanedân-ı Osmaniye'nin mu'tâdı teba'asına hakikaten pederâne bakmaktır. Çünkü zîr-i tabiiyetinde bulunan Hidiv-i Mısır usûl-i meşvereti daha bir taraftan talep olunmaksızın mürüvvet-mendâne ilan ederek vazifesini icra etmişken halkın bu kadar arzusu üzerine yine gasb-ı hukukda devam etmeyi, Osmanlı Padişahı, kendinin ve hanedânının şanına düşürmez. Çünkü

o istiklâl dediği şey mev’hûmdur. Padişah ondan hiç müstefid olmuyor. Usûl-i meşveret kimseyi ahkâm-ı kanundan hârice çıkarmayacak. Padişahın ise zaten bir kaza müdürü kadar kanun-şikenlik ettiği yok. Mesela Âli Paşa senetsiz, huccetsiz gümrük yerini gasp etti. Hazine davaya bile kıyam edemedi. Nihayet kıymetinden fazla binlerce keseler verdi. Öyle istirdâd edebildi.

Hâlbuki Zât-ı Şahane, Fuad Paşa'nın kendi ihsan-ı mahsusuyla yaptırdığı konağı istirdâd etmek istedi, muktedir olamadı. Vakıa Padişahın iradesi mugayir-i nizâm idi. Fakat Âli Paşa'nın babam bahçe kapısının kapıcısıydı. Onun için gümrük mahalli, benim olmak lazım gelir demesi de mutâbık-ı nizâm değildi ya!

Birkaç kişi biliriz ki, Zât-ı Şahane'nin magzûbu ve fakat vükelâyâ müntesibdirler. Hadlerinden haric ikballere, mesnedlere nâil oldular. Birkaç zat da biliriz ki Zât-ı Şahane sever, fakat vükelâ ile araları bozuktur. Günahsız, kabahatsiz garâbet ve menkûbiyyetten bir vakit kurtulamıyorlar. Vükelâdan biri, hiçbir lisânda iki satır yazı yazmak bilmeyen bir adamı tutar, sefârete gönderir, menâsıb-ı dîvâniyeye tayin eder. Haydar Efendi gibi, Kamil Bey gibi, Zât-ı Şahane sadakat ve dirayetinden emin olduğu bir adamı Telgraf İdaresi'ne tayin eder. Onda bile muhafazasına muktedir olamaz.

İstiklâl buna mı derler. Yok, yok, Ne vakit Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet açılır. Ne vakit herkes hürriyet meydanlarında isbât-ı liyakate muktedir olur da her idare ehlinin eline geçerse işte o zaman her memur vazifesi dairesinde harekete başlar. O vakit Avrupa şöyle yapacak filan, böyle gidecek gibi tehditler zâil olur. O vakit o istignâların, o tekebbürlerin arkası kesilir. Zât-ı Şahane'de istiklal-i meşrûanın lezzetini bulursa o zaman bulur.

İkinci sual şudur “Zât-ı Şahane, usûl-i meşveretin kabulüne kâil olmuş, farz bulunduğu hâlde buna vükelâ rıza gösterir mi?”

Vükelâ kim ümmet ki bir hâkim-i tabî'îdir. Hakkının zıharını ister. Padişah ki bir hâkim-i fiilidir. Ona muvafakat ederse arada aylıkla tutulmuş birkaç hizmetkârın söz söylemeye ne hakkı olur. Bu bâbda Vükelâ'nın rızasını aramak aynıyla Mabeyncilerin veyahut Zabtiye Ketebesinin re'yini aramak kabîlindedir.

Hele işin cihet-i nazariyesi böyle fakat, fi'len kuvvet onların ellerinde. İslahat-ı matlubenin icrasına onlar mani oluyorlar.

İşte galiba mu'terizimiz işin bu cihetinden bahs etmeyi istiyor ki üçüncü mertebede şu suali irâd ediyor: “Vükelânın rızası munzamm olduğu hâlde arzu olunan maksadı zor ile istihsâl etmek kâbil olabilir mi”

Ona şüphe mi var zor ile değil. Galebe-i efkâr ile bile istihsâl maksadı biz kâbil görüyoruz. Daha Yeni Osmanlılar meydana atılalı iki sene ancak oldu. İdaremizde görülen tebeddüle bir kere nazar-ı im'an ile bakılırsa, maksadın ikmâlî daha bir o kadar vakte bile muhtaç olmadığı pek kolay anlaşılır.

Hürriyet'in birinci nüshasında dahi beyân etdiğim gibi Hükümet birçok yıl evvel yalnız havâdis vermekten başka bir şeye mezuniyet bahş olmayan Matbuat Nizâm-nâmesi'nin lağvine kalkışmışken geçende hürriyet-i ammenin suret-i mutlakada ilanına mecbur oldu.

Kâh Meclis-i Şûrâ-yı Devleti, Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet hâline koymak, kâh ayrıca bir de Mebusan Meclisi yapmak, her gün vükelâ beyninde dahi müzâkere olunmaktadır. Buna dair birkaç kere nizâm-nâmeler kaleme alındı. Hatta Fuad Paşa konağı elinden alınmak istenildiği zaman “usûl-i meşveret ilan olunmazsa bu devlet batacak” diye bar bar bağırdı. Sonra yine menâfi'-i şahsiye arzuları fiiliyata mani oldu. Fakat bizim itikadımızca hakkın taraf-ı hilâfı o kadar zaifdir ki, hâmîlerinde ne kadar kuvvet olsa, silah-ı itiraza karşı muhafazası mümkün olamaz.

Şimdi mu'terizimin dördüncü suali kaldı ki şudur. “Zora müracaatın muhatarasını Yeni Osmanlılar Cemiyeti idrak edemiyor mu?”

Eğer idrak edemeseydi elinde kalem yerine alem bulunurdu. Bizim zannımızca vakıa gerdanımızda zulm adlı bir zincir-i esaret bağlı. Fakat ref'i kan pahasına alınacak kadar müşkil değil.

Lakin bilir misiniz ki ben neden korkarım? Dirayet ve hamiyetle itiraz makamına çıkanlar yine böyle tarîk-i i'tidalde istihsâl-i maksada çalışıp dururken açlık, susuzluk ayak takımının canına kâr eder de, bir kere onlar silaha sarılacak

olursa alimallah İstanbul kinnârâye döner. Bu bahane ile belki devlet de biter. Hemen Cenab-ı Hak muhafaza etsin. Söz çok vakit yok ilerisi ileride.

İhtar

İstanbul'daki muhabirlerimiz sekiz on firkadan ibarettir. Bittabi cümlesi birbiriyle müzâkere edemediğinden iş'aratın bazılarında bir dereceye kadar ihtilaf vuku' bulur. Bu da zaruridir.

İlan

“*Hürriyet* matbaası yalnız gazeteye münhasır olmayıp mülkümüzün ve halkımızın hayrına müteallik her nev'i matbuat çıkaracağından bunun tevsi' kudretiçün muavenet arzusunda bulunan hamiyetkârlar (abone suretiyle) açılmış olan hisselerden derece-i kudret ve hamiyetine göre her kaçına talip ise bedelini peşin verip alabilir. Beher hisse bir İngiliz lirasıdır.

“*Hürriyet*'in matbaası hurufiyle basılmış ve memhur-ı mahsus senetleri vardır. Hisse almak talebinde olanlar ister (gazetenin bâlâsında mahalli ve numarası murakkam olan) matbaasına müracaat eylesin. İster İstanbul ve taşralarda ve gerek Avrupa'daki memurları yedinden alsınlar. Alacakları beher hisse için kendilerine bir senet-i mahsus verilecektir. Memurların şîarı ellerinde bulunan senetlerdir.

“Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm ü mahalle *Hürriyet* gönderilir ve matbaada sâir-i asâr müfide tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir.

Kemal⁷¹

---

⁷¹ W. Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

18 HÜRRİYET 1285

Numara: 18 10 Receb Sene: 1285 26 Teşrin-i Evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Ma'hud mevkuflara dair Avrupa gazetelerinde yine birbirine muhalif birçok tafsilât görüldü.

Mesela kimisi bunu Sadrazama intisâbı olan bir Lehli tertib etmiş ve sonra gelmiş Sadrazama haber vermiş o da Yeni Osmanlılar aleyhinde kullanmaya bir silah ittihaz eylemiştir. Kimi Yeni Osmanlılara kanaât olunmayıp Namık Paşa'nın Maliye Nâzırı'nın ve hatta Fuad Paşa'nın bile fitnede iştirâkleri olduğuna dair Âli Paşa'nın dairesinden şâyialar neşrolunduğunu söyler. Bazılar mevkufların bu hareketini Saray-ı Hümayûnda olan matlublarını alamayışlarına hamleder.

“Agence Havas” takımı ve ibtida-i şâyiyayı neşreden İstanbul muhabirleri gibi kalemleri birer lisan-ı resmî hükmüne geçmiş olanlar, bazı zevât-ı a'zâm ile beraber Yeni Osmanlıları lekelemek istemişlerdi. Şimdi bunu Babıâli cerh ediyor. Şöyle ki gazeteler Viyana'dan havadis-i âtiyeyi almışlardır.

(İstanbul muhabirimizin geçen haftaki iş'arına pek tevafük ediyor.)

“Viyana'da bulunan Devlet-i Âliyye Maslahatgüzârı tarafından evvelki gün Avusturya Hâriciye Nâzırı'na, İstanbul'da tutulan ve bazı zevâta isnad olunan fesâda müteallik bir mühim beyânnâme verildi. Bu beyânnâmede Babıâli der ki o büyük

zâtları isimleri bahane suretiyle öne atılmış ve fakat hakikat hâlde bu fesâdı İstanbul'da bulunan Elçisi marifetiyle Rusya Devleti tertib ettirmiştir. Avusturya memleketini ateşle ihâta ederek neticede Rusya ordularının istilasına düşürmek için İstanbul'un bu fesâdı Memleketeyn, Sırp, Bosna ve Hersek kıt'alarında zuhur-ı isyanın işareti olacaktı. Bu maddeyi Rusya teba'asından olan Konduri'den başka mevkufların cümlesi tasdik eylemiş. Merkumun Rusya Sefâreti'ne verilip verilmemesi hakkında Avusturya Hâriciye Nâzırı'nın rey'i sorulduğundan müşârünileyh herîfin tevkifi Rusya ile nizâ'ı davet edebileceğinden i'tâsı daha münasip olur cevabını vermiştir.”

Bir maddeye ki kanun bî-hakkın müdahale eder. Onda politikanın hiç hükmü kalmaz. Rusya'nın hukuk-ı ahdiyesi teba'asından olan cânileri elimizden almak değil yalnız muhakemesinde bir tercüman bulunduraktır. Fakat ahden Avusturya'nın canilerini kendi sefâretine vermek lazım geldiğinden ihtimal ki Avusturya Hâriciye Nâzırı cüz'iyât nev'inden olan bu tebâyünden gaflet etmiş. Ve Rusya Sefâreti'nin talebini kendilerine kıyas ile hukuk-ı ahdiyeden addederek o yolda cevap vermiş yoksa hakikatte işin eslem-i tarîki matlub ise Konduri bir mahkemede alenen muhakeme olunur. Onda herkes gibi Rusya tercümanı ve isterse Sefir Genaral İgnatıyef cenabları dahi bulunur. Herifin cinayeti tebeyyün ederse ceza-yı kanunisi icra edilir.

“*Liberte*” der ki “Şimdi İstanbul'dan aldığımız bir telgraf mealine göre Hünkâr'ın canına suikast etmek fikrindedirler diye ilan olunan adamlar tabî oldukları devletin sefâretine teslim olunmuşlardır”

Eğer sahih ise ne acayip şey Konduri Moskov, Altuncu Yunanlı idi. Demek olur ki Yunan Devleti Padişahı öldürmek için istediği kadar adam tayin edecek Hâriciye Nezareti ise bunları tutup da ve sefâret tarafından kendilerine teslimi istenildiği vakit meselenin ehemmiyetine bakmaksızın hemen teslim eyleyecek. Bir vakit Yunanistan'dan bir adam geldi. Tırhala'yı, Selanik'i, ifsâda çalıştı. Sonra tutuldu, devlet salıverdi. İki miralay kalktı, Girit'te reis-i ihtilal oldu. İhdâs ettikleri fesâdı bastırmaya milyonlarca paralar sarfettik, onlar da gitti şimdi Yunanistan'da

yine miralaylardırlar. Devlet-i Âliyye, Yunan bizimle muhârib midir değil midir hâlâ soramıyor.

Biz derdik ki, böyle şeyler hazmolunabilir. Lâkin hiç me'mul etmezdik ki Padişaha suikast etti denilenler de hakkın ahdin hilâfında olarak kendi sefâretlerine teslim olunabilsin. Babıâli'nin sâye-i dirayetinde Padişahı öldürtmek ki devleti bitirmekle beraberdir, pek kolaylaştı.

Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh

Bu gidişle hâlimiz neye müncer olacak. Biz böyle şeyler istemeyiz. Padişahımıza kast eden var ise alenen ve kanunen icrâ-yı cezasını umûm nâmına talep ederiz. Devletin bir adil mahkemesi varsa, bunları muhakeme etsin, yoksa Rusya ile Yunan'dan muhakemelerini resmen istesin. İstintâkları neşr olunsun. Ve illa her vakit iddia ederiz ki bu da Yeni Osmanlıları lekelemek için ittihâz olunmuş bir tezvîrdir.

İstanbul'da Bulunan Muhbirlerimizden Birinin Birinci Mektubu Fî 14 Cemaziyelahir

Âli Paşa'nın konağı taraf-ı mirîden yapılmakta olduğu malumdur. Şimdi sür'at-ı itmamına ikdâm olunur. Arkası bırakılmaz da, bu gidişle işlenilir ise altı aya varmaz tekmiî olur.

Geçenlerde Mısır vergisinin peşinen alınmasından dolayı bazı devâirin seksen dört senesi martına kadar tedâhül maaşları verilmiş ve bu semâhat, Maliye Nâzırı'nın dirayetine haml olunarak beş bin lira ihsan almıştı. Hâlbuki yine iki aydan mütecavizdir kimseye maaş verdikleri yok. Esham taksitlerini almak ise her kula müyesser değil. Devletin sadakası makamında fukara maaşları olarak verilen para ki mahiye otuzbin kuruşa çıkmaz. Bîçâreler onu dahi alamıyorlar. Şimdi de Maliye Hazinesiyle Ayasofya Cami-i şerîfi önünde olan evler ve dükkânlar, Sultan Ahmed'e kadar yıkılıp, oraları meydan olarak tesviye olunacak. Bunlara da lâakal sekiz on bin kese sarf edilecek. Herkesin paracığıyla aldığı sehm taksitlerini ve otuz bin kuruş fukara maaşlarını vermeye muktedir olmayan Maliye Hazinesi Sadrazamın konak

masrafiyla Ayasofya civarının tesviye akçesini nereden verecek. Eğer bunlar da istikrâz ile tesviye olunacak ise hâlimiz ne olacak. İşte buraları akıllara hayret veriyor.

Boğaziçi'nde Bebek üzerinde Şeyhülislam Köşkü denilen Kasr-ı Hümâyûn cemî' müstemelâtıyla taraf-ı Şahane'den, bâ-mülknâme Âli Paşa'ya ihsan olundu. Galiba müşârünileyh bugünlerde devlete nâfi' bir büyük hizmet etmiş olmak gerek. Allah vere de Belgrad Kalesi'nin yanına bir arkadaş daha göndermeliydi.

Zât-ı Şahane kuvve-i bahriyenin tezyîdi arzusunda bulunarak, tahsisatlarından bir miktarını mukaddema Tersane-i Âmire'ye terk etmişlerdi. Avrupa'dan mübâyaa olunan dört kıt'a zırlı gemilerin ikisi meblağ-ı metrukeden hâsıl olan akçeden alındığı ve Saray-ı Hümâyûna şu aralık paranın lüzumu bulunduğu cihetle mezkûr iki gemi için verilen dört yüz bin lira ki seksen bin kese eder. Mabeyn-i Hümâyûn'dan talep edilmiştir. Şimdi Maliye Nâzırı bu akçenin tedarik ve i'tasıyla işigal ediyor. Eğer buna da muvaffak olur ise, azdan az on bin lira daha ihsan-ı Şahane'ye mazhar olacağında iştibah edilemez. Fakat tedahül maaşları yirmiye ve belki daha ziyadeye çıkarmış, kimin vazifesi.

İdare-i hâzıra yine eski bildiğiniz derecededir. Asla sebep-i terakki olur âsâr görülemiyor. Şûrâ-yı Devlet teşkil edildiği zaman bir takım i'lânat ile halkı aldatmak istediler. Lakin kimse aldanmadı. Şûrâ-yı Devletin başlı vazifesi galiba kanun tanzim etmek idi, ama şimdiye kadar en büyük olarak üç madde icra etti.

Birincisi: Mekteb-i Sultanî'de elsine-i İslâmiye okutmak için, iki hocanın lüzumu görünmüş. Bunlardan birine Hâzım Efendi merhumun, def'a-i saniye mezunlarından ve ezkiyâ-yı müderrisinden Asım Bey, iki bin ve diğerine ism-i cismi nâ-malum Ermeni milletinden biri, beş bin kuruş maaş ile hoca tayin olunmuşlardır. "Kuryukla kuyruğu" doğru tekellümden aciz bir zatı, elsine-i İslâmiye hocalığına memur etmekle beraber, sahihen fazileti müsellemler bir zatın üzerine takdim etmek dahi acaba Avrupa'ya müsâvâtın tamamıyla icra olunduğunu göstermek için midir?

İkincisi: Bursa'da, eski kaplıcanın suyu, iki hamamı idareye kafi bulunduğundan, iki yük kuruş sarfiyle yeniden bir hamam daha yapılmasına karar verilmiştir. Bu da tezyîd-i varidât icraatından olacak. Çünkü hamam yapmak için sarf

edecek para bulamazlar. Sonra tutar istikraz ederler. Hamamı yaparlar. İki yük kuruş için lâakal senevî otuz kırk bin kuruş faiz verilir. Hâlbuki yapılacak hamam pek çok olsa, ancak senede yedi sekiz bin, nihayet on bin kuruş icâr verir. Sebep olanların içinde insafıcası bulunur ise sonra izhâr-ı nedamet eder. Sâirleri buna da tenezzül etmez.

Üçüncüsü: Bundan bir buçuk sene mukaddem, bilâ-vâris vefat eden Ekmekçi Angili'nin kırk sekiz bin liralık esham-ı umûmiye tahvilâtıyla iki bin keselik mücevherâtını ve sâir eşyasını sirkat eden müteveffânın uşağı Mimiko'nun müteveffânın vefatından kırk gün sonra Edirnekapısı'nda Bakkal İstavri'nin dükkânı odasında bir takım rüfekâsıyla sahte olarak tanzim olunduğu otuz kırk şahs ile mütevatiren sabit olan vasiyetnâme kılıklı kâğıdı tasdik ederek Hazineyi sekiz on bin kese zarardîde etdirdiler. Çünkü işin içinde bulunan ve ihtimal ki üç beş bin lira dahi kapmış olan tüccardan .... İle birkaç seneden beri ülfetime mebni merkum suret-i mahremanede irtikâb ettikleri fazihâyı bendenize ifade etmiş olduğundan, keyfiyete ilmel yakîn vukuf hâsıl ettim. Buralarını pek çok kimseler Hükümete ihbar etmiş iseler de işin meydana çıkmasına muvaffak olamamışlardır. Zira sarîk ve sahtekâr adı geçen Mimiko'nun bazı zevâta vermiş olduğu yedi bin altı yüz altmış lira rüşvet sayesinde yakasını kurtarmış olduğunu ve verilen rüşvetin kimlere verildiğini yine merkum tacirden öğrendim. İşte defter de budur.

Osmanlı lirası

Adet

- 1200 Hâriciye teşrifatçısı Kâmil Bey
- 3500 Şûrâ-yı Devlet başkâtibi Mahmud Bey
- 1000 Âli Paşa mühürdârı Mustafa Bey
- 400 Âli Paşa haftan ağası Ali "Bey"
- 600 Kamil Paşa'nın Hüsnü "Beyi" Paşa riyasetde iken
- 960 Zabtiyede dağıtılıp mahalleri bilinmeyen

7660

Bunlardan başka daha pek çok havadis var ise de yazmaya tahammül edemedim, usandım. Hangi birini yazayım. Hiçbir doğru iş görüldüğü yok. Üç aydır işimi, gücümü terk ettim. Kapı kapı gezdim, her daireye girdim. Mezâhib-i muhtelifeden görmediğim, bilmediğim adamlar ile görüştüm. Hiçbir adama tesadüf etmedim ki, idare-i hâzıradan hoşnut olsun ve filân iş, filân dairede kaide-i adl ü hakkaniyete tatbikan icra olundu desin. İşte lakırdının kısası budur.

Bir aralık da mehâkim-i şer'îye ve Bâb-ı Meşahi'yi dolaşım. Hilâf-ı şer' hayli şeylere vakıf oldum. Kassâm Kâtibleri'nin hâlleri ise tarif kabul etmez. Birisi vefat eder. İki cihetden verese terk eyler. Biri asıl vâris olanlar ve diğeri kassâm kâtibleri ile Mahzarlardır. Bunlar bir tereke yazarlar, sonra senelerce hesap görmezler. Ba'dehu bir defter yaparlar. Resm-i kısmet, harc-ı idâne, varaka-ı bahâ, hüddamiye, kalemiyye, ihzâriye, nakliye, dükkaniyye, delâliyye, kaydiye keza ve keza anhâ minha güzelce bir hesap gösterirler. Velhâsıl on bin kuruşluk bir terekeden verese eline ancak dört beş bin kuruş geçer, bâkîsini çürütürler. Şu hâlleri Şeyhülislam'dan en küçük memura kadar bilirler. Hiç kimse ses seda çıkarmazlar. Hele huzurda rü'yet olunan muhakemeden hiç bahs, caiz değildir. Mesela müddeâ veya müddeî aleyh bir şahit ikâme eyliyor. Şahit bir nehc-i şer'î edâ-yı şehadet ediyor. Fakat Şeyhülislam Efendi asla mehâkim-i şer'iyede istihdam olunmadığından muâmelâtın ve ulum-ı fikiyyeden bîbehre olup kendi efkârına muvafık görünmediğinden şahidi cerh ediyor. Ashâb-ı mesâlih ise başka şahit bulamaz. Yalan şahiti getirmeyi kabul etmiyor. Bu suretle herifin hakkı iptal olunup gidiyor. Niyâbetlere tayin olunan nevvab ekseri hocalardan ve birtakım ipsiz, sapsız adamlardan ibarettir. Hıdemât-ı şer'îye için şimdi ehliyetsizlikten a'lâ ehliyet yoktur diyebilirim. Mesela Şeyhülislam Efendi, medreseden ve yobazlıktan yetişme olduğu için zâdegân kendi indinde pek menfur, fakat birinde sefahet ve fikdân-ı ehliyet mevcut olunca zâdegândan bulunması işine mani olmuyor, yine istihdam olunuyor. Ezcümle sudûrdan Trabzonî Mustafa Efendi merhumun mahdumları gibi, bir de Saadeddin Bey ki Mektubî-i Meşihat Muavinliği'ne nasb olundu idi. Sonra Şeyhülislam'ın mahirine taklit ile kalpazanlık fazîhasını irtikâb etti. Yine bir mücazat

edilmedikten sonra fazla olarak zamm-ı maişete nail oldu. Mahdum-ı meşihatpenâhînin bazı zevattan evsafını işittim. Tahkik-i ahvali çün arkasına düştüm. Günlü, geceli Beyoğlu'nun münasebetsiz mahallerinden ayrılmadığını aynen müşâhede ettim. Bu halleri üzerine dört senelik müderris iken, Edirne payesi aldı. Beş bin kuruş maaş ile zabtiyeye a'zâ oldu.

Bir şey kaldı. Onu da hikâye edip hatm-i kelâm edeyim. Selanik Fatihî Gazi Evrenos Bey'in evkâf gallesi yalnız evlâd-ı zükûre verilir ve evlâd-ı inâsa yalnız Duaköy nâmıyla birer miktar hisse i'tâ olunurdu. Bu suret, gerek mîr-i müşârünileyh ve gerek oğlu Burak Bey'in Hûdavendigâr Gazi tarafından almış oldukları Hatt-ı Hümâyûnlarda ve beratlarında dahi mestur bulunarak beş altı yüz seneden beni teâmül dahi o yolda câri iken evlad-ı inâsdan sikkezenbaşı Fettah Efendi'nin haremi evlad-ı zükûr kadar hisse isteyerek ol bâbda verdiği istid'â Rumeli Kadıaskerine ve sonra huzura havale buyrulmuş. Ba'de'l-muhakeme Şeyhülislam Efendi, şart-ı vakıfın ve teâmül-i kadimin aksine olarak hilâf-i şer'-i şerif Kadıasker Efendi'ye hitâben, "sen bu vechle evlad-ı inâsın dahi hisse almasını i'lâm ile ben de irade tahsil ederim" demiş. Kadıasker Efendi dahi bin lira harc olarak i'lâm vermiş. Hâlbuki bu husus şer'e havale olunmaksızın evlâd-ı zükûr ellerinde bulunan hat ve beratlarını te'kid ve tecdid ettirmek üzere Şûrâ-yı Devlete takdim ettirmişler. Orada ba'det-tezekkür teâmül-i kadim vechle tasarrufa karar verilmiş ve bu babda mazbatası tanzim olunarak irade-i Padişahî dahi istihsal edilmiş olduğu hükm-i Karakuşî hâvî i'lâmın verildiğinden sonra Şeyhülislam'a aks etmiş olmayla, ne vechle hareket etmek lâzım geleceği hususunda haylice telaş etmiş ise de bundan sonrasını tahkike meyl etmediğinden, artık işin ne renk kesb eylediği malumûm olamadı. İşte hâller böyle.

İstanbul'dan Diğer Mektup   Fî Cemaziyelahir

Bendeniz Maliyede kâtibim. Bir ahabım var. Onun sayesinde gazetenizi görüyorum. O kadar seviyorum ki, boğazdan kırk para artırabilirsem hisse almak için saklayacağım. Vah bizim devlete. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet dediğimiz şey mi lazım,

şeriat mı ister, kanuna mı muhtacız, vükelâ mı değişsin, memleketi İngiltere'ye mi verelim buralarını bilmem. Şu kadar bilirim ki bu gidiş olacak şey değil. Eğer daha sürerse ya hepimiz açlıktan öleceğiz, ya ekmek bulmak için kalkacağız. Onu, bunu öldüreceğiz.

Bakın, mesela bizim ev Laleli'dedir. Rahmetli pederden kalma. Hemen Allah yangından saklasın. Bir bacı var bir de çocuk. Kaleminden aylık, üçyüz elli, üç yıldır alabildiğim yok. Mübalağa sanmayın. Hepsini borçlulara havale idi.

Bugün sabahleyin yataktan kalktım, baktım ki bacıda yüz, sûret ekşi. Ama nasıl sirkeden fena. Hemen "ne oldu" der demez, "daha ne olacak, elzemimi söyleyim, lazımı mı" hikâyesinden başladı. "Evde sabun yok, esvâb yıkanmadı, çocuk bitlendi. Şu yatağın hâline bak. Ben komşuya gideceğim. Çünkü akşama kadar kapıyı bin borçlu çalar, hepsiyle çene yarıştırmaya vaktim yok. Aylık çıkmıyor diyorsun. Bunu alacaklılar almıyor, haklarını istiyorlar. Artık ben bıktım, usandım. Esvâbım hem eski, hem murdar. Komşuya da bilmem nasıl giderim. Kömür yok ki mangal yakayım, size kahve pişireyim. Kömür olsa kahve de yok. Ne pişiririm. Evde yenecek yalnız biraz pirinç var. Pirinç pişmeden yağsız mağsız yenir mi. Ne yapacaksan yap. Bir çaremize bak" dedi. Sözü kesti.

Hani meşhur bir fıkradır ya. Müflis bir herifin, gayet akıllı bir karısı varmış. Bir gün evlerinin önünde bir gürültü işitmişler. Herif kapının önüne karı cunbaya gelmiş. Bakmışlar ki bir çocuk cenazesini geçiyor. Arkasından validesi, "evladım seni götürdükleri yerde ekmek yok, yemek yok, su yok, esvâb yok, yatak yok, falan yok, filân yok" diye eve lazım olan şeyleri sayarak ağlıyor. Karı cunbadan "Efendi, efendi, aman çabuk kapıyı kapa" demeye başlar. Herif niçin diye suale kalkışınca "Canım işitmiyor musun cenazeyi bizim eve getiriyorlar. Öyle içinde bir şey bulunmaz başka neresi vardır" der. Anladık ki bizim ev de ona benzemiş.

Uykudan kalktığım saat üçte idi. Çünkü meraktan, düşünmeden gece ona kadar uyuyamamıştım.

Anlattık ya. Bir yerden para bulmak lazım geldi. Bir zengin (sanki beş on kuruşlu) ahabım var. Ta Maliyenin yanında oturur. Ona gitmek istedim. Lâleli'deki evden çıktım. Nereden gittim bilir misiniz? Vurdum Unkapanına, oradan yirmi para

verdim (ah o yirmi parayı vermeyeydim ne işime yarayacaktı) Bir dolmuşu bindim, çıktım. Bahçe kapısına Zabtiyenin önünden kapının içinden geçtim. Buranın hâlini sorma. Alacaklı, verecekli, haklı, haksız. Mâ-halekallah. Çıfıt Çarşı'sı gibi yetmiş iki bin millet mevcut. Hele yalnız tayin ekmeğiyle geçinen şu bîçare zabtiyelerin hâlleri görmelere sezâ. Her ne ise. Şuralardan dolaşarak bizim arkadaşın evine yetiştim. Kendisini gördüm. Ayda hayli irâdı varken çalıştı, çabaladı, bir para bulamadı. Bakalım, akşama yüz kuruş gönderecek. Siz şimdi, niçin doğru gitmedin dersiniz. Nereden gideyim. Balmumcular'a çıkacak olsam, yolda ekmeği, çarşı içine vurmamak istesem terzi, Şehzade'ye doğru gidecek olsam kasap, Kumkapı tarafına vursam bakkal. Borcumun yekûnu bin dört yüz guruş. Yalnız bacının iki bin kuruştan ziyade, hazinede sehm-i taksiti var. Evvela yüzde yirmi eksğine ne ise kırdırdık. Şimdi otuz beş kırk istiyorlar. Galiba Paşa sizin gazetelerden korkuyormuş da dairesinden sehm kıranlara darılıyormuş.

Her ne ise, kaleme geldim. Mümeyyiz Efendi burnunu sarkıtdı. Anlaşılan geç kalmışız. Defterler de benim elimde. Kim bilir, bir şey mi aranmıştır, nedir? Be efendim, ne yapayım. Çoluk çocuğu beslemek için borç arkasında gezdim. Aç açına, çeki taşı gibi defterler elde döner mi?

Velhâsıl şunu demek isterim ki İstanbul halkı işte hep benim hâlimde. Büyük efendilerimizden başka herkes yarınki yiyeceği ekmeği düşünüyor. Şu devleti, idareye çalışanların bendeniz kadar da aklı yok mu? Maliyenin umûm tahsilâtından bir miktarı, ufak tefek maaşlara tahsis olunarak doğrudan doğruya her ay verilmek kimsenin hatrına gelmiyor mu ve bunun ne kadar ehemmiyeti olduğunu düşünecek kadar da mı bunlarda kafa yok. Bu nasıl devlet bilmem ki. Taşra halkı, vergi asker verir, İstanbullular vermez. Taşradaki memurlar aybaşı maaşını dakikasında alır, İstanbul'da sekiz ay on ay tedâhül. Ne güzel adalet, ne güzel idare, ne güzel müsâvât.

Bir gazete Mısır'ın ahvaline dair bazı tafsilât verdiği sırada Hükümet-i hâzırasının teşebbüsât vâkiası sayesinde, idare-i Mısriyye Türkistan'ı korkutabilecek kadar kesb-i kuvvet etmekte olduğundan bahs etmiştir.

Vâkıâ idare-i hâzıra selefinden kalan fenalıkların bir haylisini ıslah etti. Şimdi Maliyesi de eski hâlinde değil diyorlar. Demir yolunu büyüttü. Süveyş Cedveli meselesinin Hükümete mazarrat bahş olacak bazı cihâtından def'-i mahzur eyledi. Hususiyle usûl-i meşvereti kabul ve ilan ederek her türlü ıslahatın esasını vaz' etmiş oldu.

Fakat Türkistan bundan niçin korksun, çünkü Mısır'ın idaresine müvekkil olan a'zâ-yı hanedanın kâffesi, oranın bekâsı Devlet-i Âliyye'nin bekâsıyla kâim olduğuna yakın hâsıl etmiş ve İstanbul ile daima tezyîd-i münasebet teşebbüsünde bulunmuşlardır.

Avrupa maârifiyle tahliye-i efkâr ederek, vatanperverliğin ne demek olduğunu ve menfaat-i sahiha ne cihette bulunduğunu layıkıyla anlamış bir hanedan a'zâsının hangisinden me'muldur ki vatanın tefrîk-i icrasına çalışsın.

Bizi korkutacak idare-i devlete olan muayyen vergisini bilâihtiyar tezyîd eden ve Girit Meselesi'nde askeriyle, donanmasıyla oldukça muavenetler eyleyen idaresidir.

Hayır, Mısır'ın terakkisinden Türkistan korkmaz, bilâkis teşekkür eder. Çünkü terakki güneşe benzer. Ne tarafta doğsa hiçbir yeri envârından mahrum etmez ve ziyâsının kesreti yine merkeze toplanır.

Osmanlılar ister ki Tunus, Memleketeyn, Sırbistan hatta Karadağ bile Mısır'a taklit etsin. Onlarda devletle tezyîd-i münasebete çalışsın. Zira şarkta olan milel ü akvamın saadeti, selâmeti, menfaati birbirini muhafaza ile kâimdir.

İşte bâlâda serd olunan ifâdâttan anlaşılıyor ki Mısır Hükümeti bu dakikayı, yok bu bedîheyi bilirmiş.

[USÛL-İ MEŞVERETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN ALTINCISI]

Kaldı ki mu'terizimiz Şark Meselesi'ne dair olan mülâhazatı tasdik etmez de der ki:

“Avrupa'nın bizimle muâmelâtı iki asıldan teferru' edip, biri mesele-i diyanettir ki o itibar ile Düvel-i Nasrâniyye'nin kâffesi Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye'nin inkırâzına çalışıyorlar. İkincisi, mesele-i siyaset ve ticarettir ki bu memâlikin Düvel-i Muazzama beyninde taksimi gayr-i kâbil ve idaresi fark-ı Nasrâniyye'ye ihale olursa bir taraftan Rusya'nın pençe-i istilâsına düşmemesi muhal olduğu gibi bir taraftan dâhi menâfi'-i ticareti bu hâlde tutmak mümkün olamayacağından ve bâhusus Avrupa'yı besleyen Osmanlıların nukûd ve mahsulâtı olduğundan her hâlde maslahatın cihet-i siyasiyye ve ticareti, cihet-i diniyyesine tercih olunacağı cihetle istilâ-yı ecânib ve te'sis-i Hükümet-i müttefika, bütün bütün mevhumâtan olduğuna mebni, bugünkü günde Osmanlılara lazım olan icra-yı adalet değil, istihsâl-i kuvvettir ki, bu da tedâbir-i müceddidânesini enzâr-ı alemde ihfâ ve kemâl-i kudret ve ikdâm ile icra edecek bir sahib-i zuhura muhtaçtır.”

Sübhanallah, hakikat eğer şu ibareyi, bundan iki üç yüz sene evvel yazılmış bir eserde bile görseydim, yine sahibinin politikaca efkârında selâmet olmadığına bi'l-bedâhe hükmederim. Birader, hakikat hiç de onun dediği gibi değil.

Evvela ben demem ki Avrupalılar din efkârından bütün bütün beridir. Kendi dindaşlarını alelumûm mezâhib-i sâire ashâbıyla müsâvi tutarlar, fakat bugünkü günde de Avrupa Ehl-i Salib zamanına kıyas olunamaz. Rusya'yı müstesna tutarsak, başka mezhepte olduğun, bir ümmetin inkırâzını ister hiçbir devlet bulamayız. Cezayir'de kaht cihetiyle yetim kalan İslâm çocuklarını, oranın Patrik'i, taht-ı terbiyyetine alarak Hristiyan etmek istedi. Kim mani oldu? Hükümet müddeâmın sıhhatine bundan büyük delil mi ister?

Saniyen memleketimizin idaresi Hristiyan fırkalarına ihale olunursa vâkiâ Rusya'nın tasallutundan muhafazası muhaldir. Fakat bu itirazları davet eden makalede dahi söylemiştim ya. Devletin şimdiki idaresi durdukça elbetde bir beş on sene sonra, hatta Hristiyan fırkaları kadar da Rusya'ya karşı duramayacağız.

Avrupa'nın ise hakikat-şinâslığı her türlü ta'rizden masûn olduğu gibi tercih-i ehven-i şer her aklın ihtiyar ettiği kavâiddendir.

Menafi'-i ticaret bahsine gelirsek, zannederim ki mu'teriz olan zat bu tabirden hakikate muhalif bir mana anlıyor.

Avrupa'yı besleyen Osmanlıların nukûd ve mahsulatıdır demek ne garip sözdür. Vâkıâ Avrupa ile muamelât-ı ticarete başlayalı kendi sû-i sun'umuz eseri olarak kendimize göre pek çok para zâyî ettik. Fakat bunun cümlesi hisâb olursa yalnız İngiltere'de olan iki üç ticaret-gâhın sermayesini teşkile kâfi olamaz. Bizi soymak ve gerek hâl-i za'fda tutmak ise Avrupa'nın hiç mültezemi değildir. Kitâb-ı istifâdesi minder üzerinde mülâhaza-i evhâm olan bir büyük zat dahi devlet ıslah olursa Avrupalılar aç kalır ve hemen gelir bizi yağma eder zanneder ve daima meclisinde söyler yatar.

Zîhî tasavvur-ı bâtıl, zîhî hayal muhâl.

Biz ne kadar ilerilersek Avrupa ticaretce o kadar müstefid olur. Farz edelim ki şimdi İstanbul'da senevî iki milyon liralık mamulât sarf ediyor da bu ticareti gaip edecek. O vakitte Anadolu ve Rumeli iskelelerinden on misli, yirmi misli, belki daha ziyade ihracat olur. Çünkü biz sanatımızı Avrupalılar derecesine çıkaracak kadar intizâm hâsil edebilmek toprağımızın feyz-i tabî'isi cihetiyle, her köşesi bir firdevs-i ma'mûriyyet olmak mukarrerdir.

O zat kıyas etmesin ki, Avrupalılar, mesela bir memlekete, bir miktar ma'mulât getirip de bedelinde bir milyon altın götürmeyi, on milyon altın getirip de bedelinde mahsulât götürmeye tercih eder. Altın bir vasıta. Servet ise ihtiyaç veyahud arzuyu ifâ eden şeylere derler. Bedîhi değil midir ki, bir İngiliz fabrikası İstanbul'a bin liralık basma göndereceğine, İzmir'den bin liralık pamuk alsa, ondan basma yapsa, Hint'e, Çin'e, öteye beriye gönderse ondan iki bin lira kazanabilir.

Vâkıâ idhalâtın kesreti bize çok zarar etti. Fakat o zarar paramızı bitirdiğinden değil, para celb edebilecek menbâ'ları kapatmaya, dolayısıyla vasıta olduğundandır. Nitekim servet-i umûmiyyeye dair *Hürriyet*'te neşr olunan bendlerde keyfiyet-i tafsil ü izah olundu.

Avrupa şark üzerinde olan menâfi'-i ticaretini gaip eder demek ne demektir? O zat bilir mi? Hâ demektir ki İstanbul'a Rusya istilâ ederse şimdi mâlik olduğu kuvve-i azîmeye otuz milyondan ziyade cefâ-keş ve cengâver nüfus ilave eder. Hint'e el uzatır, Süveyş Cedveli'ni tutar, Akdeniz'i ve Bahr-ı Muhit'i bütün bütün bayrağı altına alır. İngiltere ve Fransa'ya, Asya ve Afrika'nın menâbi'-i servetinden istifâdeyi haram eyler. Vaktiyle bu iki devletin Felemenk ve Portekiz'e yaptığı gibi.

Zannederim ki şimdi mu'terizimin butlân-ı müddeâsı layıkıyla tebeyyün etti. Ve Avrupa'nın menfaati bizim servet ve kudretimizde olduğu anlaşıldı. Binaenaleyh Avrupalılar her hâlde bulunduğumuz hâl-i tedennîden kurtulmaktığımızı mani olmaz, muâvenet eder.

İşte mu'terizimin istediği gibi bir sahib-i zuhur çıkmıyor. Bundan sonra da çıkmazsa ne yapalım? Mazlumiyyet ve sefalet içinde mi ölüp gidelim, yoksa sahib-i zuhur mâlihûlyasıyla mı eğlenelim?

Birader, muâvenet-i ümmet olmadıkça sahib-i zuhurun da elinden bir şey gelmez. Bize lazım olan icra-yı adaletdir. Adalet bittabi kuvvet-i istihsâl eder. Sahib-i zuhur, Faruk-ı A'zâm gibi olur ki adl-i ilâhinin misal-i müşahhası idi. Haccac gibi Timur gibi teyîd-i zulm ve tahrib-i âlem ile ihtişam göstermek için çıkacak ve istihsâl-i kuvveti icrâ-yı adalete tercih edecek sahib-i zuhurların Allah bin türlü belasını versin.

Birader, otuz senedir vatanımızı kurtarmak için şundan bundan imdat aradık, ümitlerimizin hiç birinden istifade edemedik. Hemen alelumûm her kimi hangi mesnede gelsin diye arzu ettik ve nâil-i ümit olduksa ya kendi umduğumuz gibi çıkmadı, ya bir faydeli iş görmesine esasen fesâdı mani oldu. Hep netice nedâmete vardı. Hep âkıbet vehâmeti mucib oldu. Zaman o zamandır ki şu Hükümetin bizde a'zâsından aldığımızı bilelim. Biz de vücudun sıhhatine elimizden gelen muâveneti dirîğ etmeyelim.

Felekten intikam almak demektir ehl-i idrake

* Edip tezyîd-i ibret müstefid olmak nedâmetten*

Mu'terizim buralardan geçer de usûl-i meşveretin kabulü mülkümüzde bulunan Hristiyanları hoşnut edebileceğini bütün, bütün reddeder. Ve muhalefet-i diniyenin vücuduyla beraber itilâf-ı vatandaşının husûline asla imkân vermez.

Rum Fetreti'nde Sultan Mahmud'a verilen lâyihalarda dahi İslâm için silaha sarılarak, mezâhib-i sâire ashâbının kâffesine ilân-ı harb etmek veyahud Rumeli'yi bırakıp Asya'ya çekilmekten başka çare olmadığı beyân olunmuştu.

Bendeniz bu re'yin bütün bütün hilâfındayım. Evvela mu'terizimin delil-i kat'i suretinde irâd ettiği efkârı kabul etmem.

O der ki “Millet-i İslâmiye ittihâz edeceği kavânini bi-eyy-i hâl kavâid-i diniyyeye bina kılmak lazım geleceği *Hürriyet*'te defaatle itiraf olduğu hâlde edyân-ı sâire ashâbının kabul-i İslâmiyet etmeksizin, kavâid-i fıkha mütâbaat etmesine nasıl ihtimal verdiğinden dolayı beyân-ı hayret ederim.”

Zannederim ki, dünyada bundan sade bir mesele yoktur. Din-i İslâm'ın kavâid-i siyasetini, adalete, medeniyete, terakkiye tamamıyla muvâfık bulduk.

Böyle bir emr-i makûlün sâirleri tarafından kabulünde tereddüt olunmasına niçin ihtimal verelim. Hristiyanlık siyasete karışmaz ki, siyaset-i İslâmiye ile teâruzundan korkulsun. Bir şey ki makûldür, nâfi'dir. İslâmiyette meşru' olmasıyla edyân-ı sâire ashâbının kabulden istinkâf etmesi neden lazım gelsin?

Bir de ifadesinden anlaşılın kavânin-i devlet bi-eyy-i hâl kavâid-i din üzerine tesis edilmek lazım geleceğine kendisi de kâil. Ya edyân-ı sâire ashâbına o nasıl mütâbaat ettirecek?

Hiç düşünmez mi ki bir Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet olur da onda bir kanun tasdik edilirse, ondan Hristiyanlar yahut Yahudiler her ne nâm ile olursa olsun, şikâyet ettiği vakit mebuslarımızın dili yokmuydu, niçin itiraz etmedi, derler.

Hâlbuki devletin re'yi hodiyle neşr edeceği bir kanundan şikâyet etmek için dine tatbik olduğundan bahs etmek, değil yalnız halka müracaat olunmuyor demek, Avrupa nazarında kâfidir.

Bir de bizim mu'teriz, usûl-i fikh üzerine yapılacak bir kanun meclise arz olunduğu hâlde, elbette edyân-ı sâire ashâbından bulunan mebuslar itiraza kıyam eder. Ulema müdafaaya kalkışır. Ahirü'lemler milletler beyninde ihtilaf çıkar ve belki kan dökülür, itikadında bulunuyor.

O zannediyor ki, bizim istediğimiz Şûrâ-yı Devlet bir kanun yapıp da Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'e arz eylediği vakit, "Ali Efendi fetvasında şöyle bir mesele var, onu kanuna derc edelim" diyecek. Hayır, iş öyle değil. Elde mevcut olan fikh ve hukuk kitaplarındaki mesâili zaman ve mekânın hâline tatbikan iltikat edecek mezâhib-i sâire ashâbından olan mebuslar, işin bir yerine itiraz ederlerse, Şûrâ-yı Devletin memuru delâil-i ma'kule ile müdafaaya eyleyecek, ondan sonra "statü" yolunda yapılacak meclis ki, ismini tayin etmek vazifemden haricidir. O görecek. Gerek Şer'e ve gerek icâb-ı vakit ve hâle mutâbık olup, olmadığını bir kere dahi tedkik eyleyecek. A'zâsından bulunan Şeyhülislam ve sâir ulemâyı kiram ifta edecek.

Şimdi bakalım işin edyân-ı muhtelif ashâbını birbirine düşürecek ciheti neresidir.

Vakit yok ilerisi ileride.

Kemâl⁷²

⁷² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

19 HÜRRİYET 1285

Numara: 19 17 Receb Sene: 1285 2 Teşrin-i Sâni 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Bedihiyyattan bir kazıyyedir ki her Hükümette çarh-ı idarenin kâide-i hareketi kanun ve kuvve-i muharrikesi memurlardır. Kanun muntazam olmazsa memurun dirayeti çarhın tedvîrine kâfi olamayacağı gibi memur da liyakat olmadığı hâlde dahi kanunun intizâmından bir faide hâsıl olmaz. Bizde ise ne kâide ve ne de kuvve-i tahrikiyede intizâm olduğundan destgâh-ı Hükümette iflas ü indirâsdan başka hiçbir şey görüldüğü yoktur.

Kanunumuz hakkında Yeni Osmanlıların mütâlaâtı tekrara muhtaç değildir. Gelelim erbâb-ı Hükümete. Bunların en birincisi Padişahlardır ki mebâdi-i zuhurumuzda küçük yaşlarından başlayarak bir eyalete mutasarrıf olur. Ve ümmetin hüsn-i kabulüne mahzar olmak için seyf ve kalemi bir an elinden düşürmemeye çalışırdı. Bu meslekten yetişmiş oniki Padişahımız ve bir o miktar dahi makâm-ı Saltanat'a vasıl olamamış şehzademiz vardır ki lâakal sülüsânı dünyada emsâli nadir görülen e'âzımdandır.

Vaktâ ki kafes usûlü meydana çıktı. Hanedanın meziyeti bütün bütün mahvolur dereceye geldi. Kafesten yetişmiş selâtin içinde (damen-i ikbâlini sefk-i dimâda olan ifrâtıyla lekedâr etmemiş olsa idi) eslâfına muadil tutulabilecek bir

Murâd-ı Râbi vardır ki onun da meziyeti hüsn-i terbiyetinden değil ulüvv-i fitratındandır.

İnsan bu hâle bakıp da nasıl acımasın. Daha geçen ki muharebede gördük ki Avusturya'nın ordusunu bir Prusya Prensi berbâd eyledi. İtalya asâkirini bir Avusturya Prensi perişan etti. Osmanlılar bu havadisi işittikçe “bizim de Hanedan-ı Saltanat'ımız bir vakit böyle idi. Devletimizin esas-ı azimetine Şehzade Alaeddin Paşa'nın himmeti bâis oldu. Bursa'yı Sultan Orhan Şehzade iken feth eyledi. Rumeli'ye ibtidâ Şehzade Süleyman Paşa geçti. Kosova melhâme-i kübrâsını Yıldırım Bayezid'in Şehzadelğinde gösterdiği gayret kazandırdı. Eyvah bu kadar kahramanlar yetiştiren nesl-i kerimin bugün a'zâsı esirler gibi kafeste saklanarak hâiz oldukları cevher-i isti'dâd çürüyüp gidiyor” demez mi?

Lanet o desâis-i mekruhaya ki Padişahları vüzerâsının ihtiyac ü minneti altında tutmak için daima a'zâ-yı saltanattan muhteriz bulundurur da alemi idâreye mü'ekkel bir hanedanı kendini idare edebilecek kadar terbiyeden mahrum eder. Her ne ise Yeni Osmanlıların bu bâbda olan efkârı da vaktiyle ilan olunmuştu. Biz şimdi sadede girelim, memurîn-i sâirenin hâline bakalım.

Tarihlerden anlaşıldığı üzere bizde devlet hizmetine adam yetiştirmek için Sarây-ı Hümâyûn, devâir-i vüzerâ medâris-i ilm, askerlik gibi birkaç menba' var idi ki her biri, bir mekteb-i marifet ve bir mükessib-i fazilet denilmeye şayan idi.

Askerliğin hüsn-i terbiyeti cümleden evvel zâil oldu. Diğer üç meslek ki devletimize vaktiyle Kara Halil, Şehid Mahmud Paşa, Makbul İbrahim Paşa, Zenbilli, İbni Kemâl, Sokullu, Ebussuûd, Sadeddin, Kuyucu Murad Paşa, Köprülüler, Şehid Âli Paşa gibi kıymetleri dünya değer ekâbir yadigâr etmiştir. Tâ usûl-i cedidenin ittihâzına kadar yine ashâb-ı liyakat terbiyesinden hâlî değildi. Mesela en sonra Selim-i Salis asrında istenilen ıslahat-ı cedideyi meydana getirmeye muktedir, eyalâтта sekiz on vezir ve asra göre bir kanunü'ş-şer' yapmak için İstanbul'da sekiz on allâme mevcut idi.

Usûl-i cedidenin ittihâzından sonra vaktiyle bir büyük Padişahın bezminde musâhib ve rezminde muhârib olacak surette terbiyesine çalışılan saray ağaları yüzer ikişer yüz kuruş aylıklı bir uşak oldu. O kapı kapandı. Devâir-i vüzerâ kezalik.

Çünkü bu meslekten yetişenlerin en ziyadesi zâdegân ve birazı da köleler idi. Mesela Fazıl Ahmed Paşa ve Büyük Reşid Paşa gibi. Şimdi köleler kalmamış denilecek bir dereceye geldi. Zâdegân ise akıllara hayret verecek surette terbiye olunmaktadır. Hakkan, *Kur'an* kuşu gibi hatm eder. Mahalle mektebinden çıkar. Rüşdiye'nin birine başlar. Hiç bir şeyi anlamadan Arabî'nin sarf ve nahvini bitirir. Bir de iki bin sene evvel yapılmış bir mantık okur. Biraz da ben men, tû sen, diyerek hezeyân söylenir. Oradan Mahrec-i Aklâm'a teşrif eder. Bir yılını dahi Telemaque ve biraz yazı karalamakla itlâf eyler. Oradan doğru (Avrupa'ya malumat hâsıl etmek moda olduğundan dolayı) Hâriciye aklâmından birine çerag olur. Bazı günler saat yedide gelir, iki satır yazı yazar, bir deftere karıştır. Rütbe alır. Cumaları bir seyir yerinde, Pazarları Beyoğlu'nda, Pazar ertesileri Kalpakçılar başında vaktini geçiririr. Günlerde bir gün Peder Paşa ve yahut Peder Beyefendi Hazretlerinin hatırını tatyb etmek veyahud tacizinden kurtulmak iktizâ eder. Mahdum Beyefendi rütbe-i sâniye mütemâyizi ve ikibin beşyüz kuruş maaş ile Amedi Odasına çerag buyurulur, çıkar gider. Adam yetiştirecek meslek-i terbiye bu mudur?

Tarîk-i ilm ise eski feyz ü revnakını bütün bütün gaip etti. Buna sebep fikdân-ı rağbet ve usûl-i kadimeye mutaassıbâne mütâbaat hususlarından ibarettir. Mesela biz Maliye Nâzırı'nın dirayeten ve ahlaken bulunduğu mesnede liyakatsizliğini aynelyakîn bilenlerdeniz. Fakat emsaline nispetle a'lâ bir hoca olduğunu da kimse inkâr edemez. Dersinde birkaç gün kulak misafiri olan Sıddık Bey kazasker oldu. Şirvânizâdeyi devlet iltizam etti. Tarîk-i ilmde müderrislikten yukarı çıkaramadı. Fakat mülkiyede yeniden vezir edebildi. Hâlbuki evvelkine layık, ikincisine gayr-i müstahak idi.

İstanbul'a vaktiyle İran'dan Ali Kûşî, İdris-i Bitlisî gelmiş. Her biri birer büyük Padişahın bezminde nedim olmuş. Taşradan Ayaklı Kütüphane gelmiş. Ders Vekili Kazâbâdi'ye adeta hakaret etmiş. Bununla beraber Hoca Efendi Ayaklı Kütüphane merhumu fazileti cihetiyle nefesine takdim eylemiş.

Asrımızda İran'dan, Dağıstan'dan, Mirza Safâ gibi Hüseyin Efendi gibi nevâdir rûzgâr geldiler. Birinin devlet hiç yüzüne bakmadı. Birisi rûûs-ı tedris istedi. (herhalde telifine muktedir olduğu) Kâfiye gibi bir kitaptan imtihana kalkıştılar.

Dürrîzâdeler, İmâd Efendiler, Gariz Beyler Kazaskerlikte, İstanbul Kadılığı'nda bulunur. Kutbîler, Zehâviler, Kütahyalı Osman Efendiler ya köşe-i inziva, yahut bir küçük memleket halkına iftâdan başka mesned ü memuriyet bulamaz.

Böyle tarîkden adam mı yetişir? Makâm-ı meşihâtân Refik Efendi gider, yerine Hasan Efendi gelirse, bir zeki insan tarîk-i ilmden tahsil-i feyzi nasıl ümit edebilir? Bununla beraber her ne kadar tahsil nâmutazam, rağbet mefkûd ise de yine tarîk-i ilm yukarıda ta'dad ettiğimiz iki mesleğe bin kat müreccaktır. Yine tarîk-i ilm içinde devletin işine yarayacak pek çok adamlar bulunur. Bir medreseye girilse huzzârının hâline nazar-ı ibretle bakılsa Saray-ı Hümâyûn'dan da ehvendir, bir vezir konağından da.

Bizim lisanımıza vird olmuş hocalar, mutaassıb hocalar Arabî'yle ifnâ-yı ömr eder, yine bir şey anlamaz. Hocaların okuduğu şeyde, dünyaya yarar ne var, der duruyoruz. Pek güzel. Biz ne biliyoruz? Bizim bildiğimiz şeylerde dünyaya ne yarar var? Hocaların elinde bugün fıkıh var ki Babî'li'ce malûmât sayılan dört buçuk Fransızca sohbet ve o mübarek kitâbet yanında zerre bile değildir. Vükelâmızın en malumatlısına müracaat olunsun. Mesela usûl-i meşveret gibi devletin esbâb-ı hayatiyesinden ma'dûd olan bir mesele hakkında en ednâ bir müderris kadar beyân-ı re'y edemez. Çünkü biri karihadan söyleyecek, öteki sözünü kaideye tatbik edecek. O koca meclis-i vükelâ evkâf'ın lağvini istedi. Avrupa'yı ikna'a kâfi zannettiği dirayetiyle beraber meseleyi ulemadan bir mu'terizin elinden kurtaramadı.

Bu tafsilattan murâdımız tarîk-i ilmin ıslaha ihtiyaçsızlığından bahs etmek değildir. Belki cümlesinden ziyade muhtac-ı ıslah olan odur. Fakat şunu söylemek isteriz ki marifet ne kadar köhne, ne kadar nâkıs olsa yine cehalete müreccâhdır.

Geldik şimdi mülkümüzde mevcut olan sâir feyz ü ikbâl tarîklerine. Bunun biri askerliktir, ki devlet-i Osmaniye'de ondan muntazam tarîk bulunamaz. Çünkü milletimiz zaten şecâat-i fitriyye ile muttasıf olduğu gibi hıfz-ı vatan ihtiyac-ı kat'îsiyle Mekteb-i Harbiye meydana çıktı. Her ne kadar Avrupa mekâtibine muâdil olamadıysa da, yine mesela Tuna'yı düşman şerrinden muhafaza edebilecek erkân-ı harb zâbitleri yetiştirdi. Karadağ'da, Girit'te Osmanlıların şân-ı şecaatini hâlelden

muhafazaya sebep oldu. Mektebimiz daha pek gençtir. Lakin idaresi intizâm-ı tâmm altına alınsa ve terbiye ettiği zâbitler çubukçuluktan yetişmelere müreccâh tutulsa ve askerlik için adam yetiştiren sâir mekteplerimiz dahi ona benzetilse, Osmanlılığa şâyân olacak surette, kuvve-i askeriyemizin tanzimine kâfi olabilir. İkincisi tarîk-i kitâbet dediğimiz gırîve-i sakamettir ki, en ziyade şâyân-ı bahs olan mesele onun tedkîk-i ahvalidir. Biz altı yüz senelik bir devletiz. Tarîk-ı kitâbetten yetişme yalnız bir büyük adam biliriz ki o da Selim-i Evvel'in en sonraki Vezîri Pîr Mehmed Paşa'dır. Râmî Paşa Riyâsetten Sadâret'e geldi. Bir fitnenin zuhuruna imdâd ile beraber ihtifâ etmekten başka bir şey yapmadı. Nâmı, dillerde darb-ı mesel hükmüne geçmiş olan Râgıp Paşa, altı yedi seneler inân-ı idareyi müstakilen eline aldı. Baldırı çıplaklardan yetişme Bayrakdar Mustafa Paşa kadar bile iş göremedi. Yağlıkçızâde Emin Paşa Sadâreti'nde muhârebe-i malumeyi açarak devleti batırdı. Büyük Râşidler, İbrahim Kethüdâlar, Selim-i Sâlis'in teşebbüsât-ı hayr-hâh-ânesini tedâbir-i sâkimeleriyle semeresiz bıraktılar. Halet Efendi, Galib Paşa, Pertev Paşa, Akif Paşa nevbet nevbet idare-i devlete mutasarrıf oldular. Bazılarının birçok mazarratı görüldü. Fakat hiçbirinin meydanda zerre kadar faidesi yok. Tarîk-i kitâbetten mesned-i ikbâle çıkanların biri de Reşid Paşa'dır. Vakıa dirayet-i fevkalade ashâbından idi. Tanzimat'ı ilan etti. Halkı ihyâ eyledi. Fakat gerek sefele-perverlik ve gerek ifnâ-yı emvâl hususlarıyla o da dâmen-i kadrini lekelemiştir.

Vükelâ-yı hâzırının hâlini ise herkes bilir. En mutaassıb bir Rusya zâbitini, yahud bir Karadağ Kaptanını ve belki Zambrakaki'yi İstanbul'da mesned-i ikbâle getirsek esâs-ı devletin indirâsına yine bunlar kadar hizmet edemez. Acaba bu tarîke Hakk tarafından bir lânet mi indi ki, daima insan suretinde, ya faidesiz tasvirler, ya mazarratlı akrepler yetiştiriyor. Hayır, sebep usûl-i terbiyenin sakametidir. Gerek mukaddemleri, gerek şimdi kitâbetten başka hangi tarîkte olursa olsun müdâhane, himâye, iltimâs sayesinde yetişmiş üç kişi görülürse iki kişi de malumat veyahud fedakârlık sayesinde ilerilemişlerden bulunur. Yalnız kitâbette edep, terbiye, zarâfet nâmıyla hamiyet ve ulüvv-i himmeti tahrip eden dalkavukluk denâetini ihtiyar etmedikçe yetişmek mümkün değil gibidir.

Hele şimdi kitâbetten feyz almak istenilirse ibtidâ bir kaleme gitmeli. Sâib Beyler filânlar gibi imla bilmez bir zâbite çatmalı. Geceleri evine mülâzemet etmeli,

işretten kaçınmalı, ağalarını tatyîb etmeli. Elden gelirse şarkı söylemeli. Zâbit efendi her ne hezeyân ederse reddetmemeli. Mümkün olursa arada sırada yedd-i rüşvet olmalı. O vasıta ile müsteşar efendilerin birine hulûl olunur. O vakitte bir muntazam sako lazım, sakal lazım. Setreyi daima ilikleme lazım. Efendinin manası tımarhane delilerini güldürebilecek surette olan kitâbetiyle karınca izine benzeyen yazısını medh etmek elzem. Karılardan bahs etmek câiz. Delikanlılardan layıkıyla haberdar olmak vacip, bu suretle onlar nezdinde dahi makbuliyet hâsıl olur.

Ba'dehu nevbet vükelâ efendilerimize gelir. İşte o dairelere hulûl için ibtidâ ayvaza dalkavukluktan tutturmalı, sonra iç ağalarına, sonra mühürdâr efendiye filâna, ondan sonra mahdûm beylere. Mesela insanın uhdesinde Sâniye yahud evveli rütbesi varmış. Ne zararı var? Ali Fuad Bey yolda görüldüğü gibi selama durulmalı, vapurda ise iskemleden kalkıp yer göstermeli. Köpeğe ekmek atar, yolda edeceği temennâ-yı tahkir-âmîzî hitâb-ı ilahi vârid olsa ancak şâyân olabilecek ta'zimat-ı abîdâne ile kabul etmeli. Hâsılı ağız aşınınca kadar etek öpmeli, çanak yalamalı, âkibet belki hâk-i pâ-yi veliyyü'n-ni'amiye müsûl müyesser olur.

Mecliste ise mesela Paşa Efendi'miz "Efendim bu devletin bekâsı güçtür. Din mani oluyor, halk da cahil" der demez." Allah ömr-i mün'imânelerini müzdâd eylesin. Kerâmetu'llah-ı kerâmet. Efendim, o cahil suhteler, Kilerci Hristo kulunuz elbette İmâm-ı A'zâmdan alimdir. Hele bizim cehaletimiz bir şeylere kıyas kabul etmez. Ezcümle kulunuz sâye-i velî'n-nu'mânelerinde filân memuriyette bulunuyorken bayağı eşşeğim. Eğer himmet-i devletinizi bizi bir miktar olsun terbiye etmeseydi vatanın hâli ne olurdu? Eğer Zât-ı Şahane'yi hâline bıraksanız cümlemizi bitirirdi. Eğer Avrupa'ya meydan verseniz çoktan mülk taksim olunurdu" gibi kainatta ne kadar türrehât var ise hulus-ı kalble ezberlemeli, söylemeli. İşte o vakit tefeyyüz mümkün olabilir.

Bundan başka küttabın tahsili usûl-i kalem denilen laklakıyyat-ı bî-manadan ibaret olarak onunla beraber ekserisi kalemlerini dünyaya direk olabilecek kuvvette zannettiğiçün adeta bu tarîke cehl-i mürekkeb yolu denilse mübalağa olmaz. Büyük kâtib şöhretine mazhar olanların birçoğu hâlâ doğru imlâ bilmez. O marifetle kendini idare-i âleme kadir zanneder. Mesela Âli Paşa gibi. Suret-i tefeyyüzü o hâlde emr-i tahsili ise bu mertebede olan bir tarîkin yetiştirdiği adamlardan ne me'mul olunsun?

Evet, askerimizde tamamıyla intizam hâlinde değil. Ulema tarîkimizin de noksanı kemâlîne nisbetle bin kat ziyade. Fakat mesela Erkân-ı Harb'de yapılan haritalar veyahud Bâb-ı Meşihât'ten verilen i'lâmlar hangi milletin ulemasına gösterilse belki ta'riz eder. Lakin kaideli bir şey olduğunu ve âlim elinden çıktığını itirafa mecburdur. Bir Meclis-i Hass mazbatası, Hâriciye Nezaretinin (Frenk elinden çıkmayan) bir takriri düstûrun bir nizamı yahud Maliye Nezaretinin bir mühim takriri, Avrupa ulemasına gösterilse "Yazanlar bir takım mağrur cühelâdır ki daha layıkıyla mantık bilmez iken kendi kendilerine hukuk-ı umûmiyye, hukuk-ı düveliyye, hukuk-ı idare tasarrufât-ı siyasiye kâideleri keşfine kalkışmışlar" diyeceğinde hiç şüphe olunmasın.

Babîali hâlâ ıstılâhât-ı siyasetten hiçbirinin doğruca tercümesine bile muktedir olamadı. Ümmetle milletin farkını bilmiyor.

Mâmafih tarîk-i kitâbetten ekseriyet üzere matrûdlar, menkûblar veyahud istihkâkının bir kaç kat mâdununda müstahdem olanlar içinde nice zatlar görüyoruz ki bir takımını mükemmeldir ve bir takımını mükemmel olmak isti'dâdını hâizdir.

Evet, onu kimse inkâr edemez. Mesela Ahmed Vefik Efendi, Ziya Bey, Midhat Paşa ve gençler içinde daha nice erbâb-ı fetânet meydanda duruyor. Fakât cümlesi bildiğini himmet-i zâtiyye ve isti'dâd-ı fitrîleriyle öğrendi. Hiçbiri tarîk-i kitâbetten bir faide görmedi. Kendilerine Hüdâyî nabit denilse şâyestedir. Bazı kere eski dîvâr koğuklarından ve büyük çınar oyuklarından ağaçlar peyda olur, yemişler verir, fakat bununla eski duvarların ve büyük çınarların bağçe olması lazım gelmez. Şimdi bize lazım olan her tarikî düvel-i mütemeddinede olduğu gibi bir bağ-ı liyakat hâline getirmektir. Dîvâr bırakmak değil.

Lakin bundan evvel memurların kâidece mazarattan selâmetini mûcib olacak bir maddeyi mevzubahis edelim de ondan sonra mülke faide bahş olacak şerâite bakalım.

Bu malumdur ki servet-i umûmiyyeyi ifnâ eden İstanbul'dur. İstanbul'un sefâheti ise memurlara münhasır gibidir. Mesela Saray-ı Hümâyûn'un tahsisatı Fransa İmparatoru'ndan ziyadedir. Hâlbuki Zât-ı Şahane İmparator'un onda biri masraf etmez. Kûsûrunun çalışandan mâadâsı kâtiblere, mabeyincilere, at uşaklarına,

hamlecilere, aşçılara, kuşçulara mütemadiyen yapılmakta bulunan saraylar amelesine gider. Böyle yedi sekiz bin işsiz güçsüz adamın Padişah'a ne lüzumu var?

Anadolu boşalırsa birtakım adamlar askerlikten, vergiden kaçar da saraya gelirse, Makam-ı Saltanat'a ne faidesi olur?

Mesela ben sekiz on seneler Tercüme Odasında bulundum. Hülefânın adedi lüzumundan beş kat ziyade ve işe yarayanlara verilen maaşın miktarı, kaleme verilen tahsisattan on beş kat az idi. Beyhude masraf etmekten, yani kör beslemekten Nâzır Paşalara ne menfaat hâsıl olur? Hiç.

Lakin ümmet başka yollarda taayyüşünü istihsâl ile servet-i umûmiyyeyi tezyîd edebilecek milyonlarca adamlardan mahrum kalır. Anadolu'da bir takım bîçareler tırnağıyla yer kazar. İstanbul'da birtakım tenbeller, hazır yer. Servet-i milliye biter. Bu gidişle onbeş, yirmi sene sonra (eğer devlet batmazsa) hiçbir Osmanlı parmağına takacak bir gümüş halka bulamaz.

Servet-i umûmiyye fennin en ziyade müsellemler olan kaidelerindedir ki memurîn-i devletin semerât-ı sa'yi doğrudan doğruya bir şey hâsıl etmediğiçün, hangi memlekette memur çok olursa, para az olur. Hâl böyle iken, bizim memurların, yani büyüklü, küçüklü hazine-i devletten geçinenlerin miktarı elbette Fransa ve İngiltere memurlarının mecmû'undan ziyadedir. Hele mülkümüzde mevcut olan Hükümet ve şeriat hizmetlerine nisbetle kesreti akıllara hayret verir. Ya hizmet-i devlette kullanılmaya hiç istihkâk lazım değil ki, kalemler bir nevi' mektep, insan gelir, hem okumak, yazmak öğrenir hem o esnada aylık alır. Gümrük dîdebanlığından, saray hamleciliğinden Makam-ı Sadâret'e kadar her memuriyete yalnız ahlak-ı fâside sayesinde vusûl kâbildir.

Bundan başka İstanbul halkına bir garip illet müstevlî olmuş. Mesela bir hammâlin bir erkek çocuğu olsa daha o günden bütün akrabası "inşallah vezir olur" "inşallah Sadrazam olur" demeye başlar. Orasını kimse bilmez ki, nâmusuyla geçinen tüccarın, esnafın cümlesi, Sadrazamlardan bin kat bahtiyardır. Orasını kimse düşünmez ki, memuriyet vatanın saadetine tekeffül demek olduğuçün o yükü üzerine alanlar geceleri rahat uyumamak, vazifesinden olduğunu bilmeli ve maişet için değil, mücerred kendinde istihkâk gördüğüçün hizmet-i devlete girmelidir.

Memurları azaltmak ve halktan hizmet-i devlet sevdasını def' etmek istihkâka riayetle olur. İstihkâkı ise, maârif meydana çıkarır. Mesela bir kere Babiâli'ye girecek olanlar, siyasete ait fûnûna vakıf bir mükemmel kâtib ve umur-ı Maliyede istihdam olunmak isteyenler, kaidece fenn-i defteri bilir muhasib olmalıdır, denilsin ve mekâtib, suret-i intizâma konularak, her devlette olduğu gibi, halka para kazandırabilecek şeylerde ta'lim edilsin. İşte o zaman hizmet-i devlete istihkâk güçleşir ve herkes tarîk-i taayyüş bulur. Bittabi talep azalır.

Bundan başka fûnûn-i siyasiyyede mahir bazı zevât her devlette memurları ve memuriyetleri faide bahş edecek şeraiti düşünmüş ve onun için bazı kaideler tayin etmişlerdir ki, birincisi şudur: “Bir Hükümet yalnız nizamatın icrasına lazım olan memuriyetleri kabul etmeli ve öyle bir hizmetin lüzumu tahakkuk ettiği gibi ahalisinden en müstahak olanını idaresine tayin eylemelidir. Hiçbir vakit bir memuriyetin zuhuruna memur sebep olmamalı, bilakis memuriyetin lüzumu, memurun intihabını mucib olmalıdır.” Eğer böyle olmazsa, tekessür-i memurînin bâlâda beyân olduğu vechle, servet-i umûmiyeye vereceği hasar şöyle dursun, memuriyetin, memurun çokluğu, çarh-ı idareyi teşviş eder. Lüzumsuz adamlara ümmetin parasını vermeye Hükümetin hakkı da yoktur.

Binâenaleyh bugünkü günde devletçe vazife yalnız ileride ıslah-ı ahval edebilecek şeylerle kanaat değil şimdiden suret-i idaresini lüzum u hukuk dairesine ircâ' etmektir. İşte o maksadın husûlüçün memuriyetlerde tadilat ve memurlarda tenkihât-ı külliye icrasına lüzum görünür.

Şu tenkihât-ı efkârı daha Sultan Mecîd merhum zamanından beri meydana çıktı. Ve bazı yerlerde bir dereceye kadar icra olundu, lakin bir faidesi görülmedi. Çünkü tenkihât-ı vâkıa istihkâklısı istihkâksızından çok olan bir takım adamları mağdur etmekten ibaret idi. Bizde tenkihât-ı sahihâ üç cihet üzerine yapılmak lazım gelir ki birincisi maaşların ta'dilidir. Mesela her kaleme en ziyade iş görür bir kâtib taş çatlasa ayda bin beş yüz kuruş alır. Mektupçu Efendi oniki bin beşyüz müsteşâr, yirmibeş bin nâzır, kırk bin, belki elli, belki seksen bin. Hâlbuki o kâtib bir kademe ileri gittiği gibi mektupçu olur. O mektupçu bir derece daha geçirdiği gibi müsteşarlığa gelir, o müsteşar bir mertebe daha kesb-i rif'at eylediği gibi nezarete vasil olur. Tabiat-ı maslahatça, nâzırın dört derece mâdununda bulunan bir adam,

maaşça ondan kırk derece aşağı tutulmakta nasıl nisbet bulunabilir. Biz öyle itikâd ederiz ki, mektupçu beylerin, müsteşâr efendilerin, nâzır paşaların aylığı, suret-i külliyyede tenkîhe ve ufak memurların maaşı dahi lüzumu derecesine iblâğa muhtaçtır. Vükelâdan bir zata, ayda yirmi, yirmibeş bin kuruş maaş çok bile gelir. Bir gerçekten mütehayyiz kâtibe de dört beş bin kuruş, ancak elverir.

İkincisi memurların ta'dil ve hadd-i lüzumuna tenzilidir. Mesela devlet Hükümet-i meşrutâ hâline girince Sadâret'in hiç lüzumu kalmaz. Bu mesned Devlet-i Âliyye'nin zuhurundan beri birkaç şekle girmiştir. Mesela bazı vakitler adeta vezaret-i tefvîz hükmünde idi. Makbul İbrahim Paşa, Sokullu, Kuyucu Murad Paşa, Köprülüler zamanında olduğu gibi. Sultan Süleyman idare-i devlete bin-nefs muktedir olduğu için Makbul İbrahim Paşa'nın istibdâd-ı fenasını mucib oldu. Diğerlerinin istiklali ise lüzum zamanına tesadüf eylediği cihetle devletçe pek büyük faydeleri görüldü. Bir zamanlar ise bu mevki vezâret-i âdiyye icra eyledi. Hatta bazı vakitler küçük memuriyetlerde bulunan bir takım mütegalibenin taht-ı tahakkümünde kalarak, bayağı bostan korkuluğu hükmünde bile bulunmuştu. Nihayet Sultan Mahmud-ı Sâni tasavvur ettiği ıslahata teşebbüs ettiği zaman Sadâret'i lağv eyledi. Yerine bir Başvekîl tayin etti. Lakin birçok desâis birbirini takip ederek nihayet yine Başvekâlet Sadâret'e inkılap eyledi. Bugünkü günde ise o memuriyetin müstakil bir işi yoktur. Olsa olsa Dâhiliye Nezareti olacak. Ona da müsteşâr bakar, Meclis-i Vâlâ riyâseti bakar. Yalnız Sadâret, hammâllar kethüdâlığından Hâriciye Nezaretine varıncaya kadar, devlet ve ümmetçe ne kadar memuriyet var ise cümlesinin işine herze-vekilâne karışır. Nâzırlar, müdürler her hangi maddenin arzına lüzum görürse, Padişahı bırakır, Sadrazama arz eder. Bundan dolayı Sadrazam diğer bazı nâzırların iki mislinden ziyade maaş alır. Cerbezeli ise saraydan Mısır'dan milyonlarca ihsanlar kazanır. İstedğine kanun-şikenâne bî-muhâbâ zulm eder. Bu sayede hazine bir de Amedî Odası besler ki senevi masrafı üç dört yüzbin kuruşa varır. Evvela idare-i devlette nizam ve intizam olsa sahib-i mülke istizânına ihtiyac-ı mes edecek belki yılda yüz mesele bulunamaz. Onlar da mensub olduğu idarenin nâzırı tarafından telhis olunmak muhâl değil ya! Mesela muvazeneyi arz etmek için Maliye Nâzırı dururken bir koca Sadrazama hiç ihtiyaç yoktur. Sâir devletlerde olduğu gibi bizde dahi bir Dâhiliye Nâzırı tayin edilse ve Meclis-i Vükelâ'nın riyâseti de yine Vükelâ'dan birine havale olursa hem saltanat ta'dâddan

ve hem de idare-i Hükümet beliyeye-i teferrüdden kurtulmuş olur. Bundan başka daha bir kaç nezaret birçok meclis hadsiz hesapsız menâsıb-ı dîvâniyye ve zabtiyet-i aklâm ve ufak tefek memuriyetler vardır ki icabı vechle lağv ve ta'dil olursa, hem iş intizâma girer, hem de hazinenin maaş nâmıyla verdiği şeyler beşte bir derecesine iner.

Üçüncüsü, memurların tenkîhi maddesidir ki, o da ikinci cihetin netayic-i zarurîyesindedir. Mesela on kişi ile idaresi mümkün bir kalemde, birkaç yüz kişi bulunursa, ona ne maaş yetişir, ne işlerin hüsn-i tertib ve tesviyesi müyesser olur. Binanaleyh bugün devlet pek çok memurîni bulunduğu hizmetten çıkarmaya mecburdur. Bunların ise bir takımı genc genc ve istihkâksız memur veyahud mülâzımlardır ki, ekmeklerini taştan çıkarabilirler. Binaenaleyh Hükümetin onları düşünmek borcu bile değildir. Bir takımı biraz hizmet etmiş ve hâlâ işe yarar ve fakat lüzumsuz bazı memurlardır ki, onlardan bir haylisini (va ağleb-i ihtimaldir ki) hepsini devlet, taşralara yerleştirebilir. Üçüncüsü, kudemâ-yı lâ-yuflihûn denilen işe yaramaz ihtiyarlardır ki, onları beslemek de ümmetin âtîfetine kalır.

Zıkr olunan kavâidin ikincisi şudur: “ Memurlar dur ü diraz tecrübe hâsıl edebilmek ve maîşetinden emin olmak için mümkün oldukça ma'zuliyetten masûn olmalıdır.” Evet, işte bizim mülkü harap eden ve memurları bir taraftan malumatsızlık, bir taraftan hırsızlık hâlinde bulunduran esbâbın en başlısı bu kaidenin fıkhdânıdır. Bir adam mesela altı yedi bin kuruş aylıkla Bihke Mutasarrafi olur. Yirmi bin kuruş sarfeder, oraya gider. Üç beş ay sonra, ya Vali Paşa kendine gücenir, yahud efendilerimizden birine mensub olanlardan bir zatın kayrılması lazım gelir. O biçareyi azl ederler. Memleketin hâlini nereden öğrensin de layıkıyla hizmet edebilsin. İkinci defaki memuriyetinde çalışsın da ne yapsın? Bunun için bir nizam yapılmazsa taşraların ıslahı nasıl mümkün olabilir?

Velhâsıl, her işte olduğu gibi şu memurlar hususunda dahi, bir takım kanunlara, bir takım nizâmâta, bir takım tedâbir-i ıslahiyyeye, muhtacız. Bunların husûlüne ise usûl-i meşveret ve kavâid-i hürriyetten başka çare yoktur. Meydan-ı imtihan açılmalı. Mübâhesât-ı siyasete imkân olmalı. Erbâb-ı marifet lisanlarıyla, kalemleriyle mecâlîste, matbuatta beyân-ı efkâr etmeli. İşte o vakit hak anlaşılır,

herşeyde intizâm hâsıl olur. (Hiçbir ümmet, hükmünde, binde bir kere yanılmaz. Bu müddeâ erbâb-ı vukufun tecârib-i adidesiyle sabit olmuştur.)

Fransızca Londra'da Basılmakta Olan: *International* Nâmlı Gazetenin (20 Teşrin-i Evvel Tarihiyle) İstanbul'dan Alıp Neşr Ettiği Mektubun Hülâsasıdır.

[Efkâr-ı umûmiyyede her zamandan ziyade düşkün olan Ali ve Fuad Paşalar idaresi Yeni Osmanlılar tarafından lâyenkatı mazhar-ı tariz olmaktadır. Şark ahalisi nezdinde Fransa'nın makbuliyetini arzu edenler ise Mösyö Bourré'nin harekât-ı vâkıasından fevkalade nâhoşnut olmaktadırlar. Çünkü mûmâileyh sefirlikten ziyade nedimlikte izhâr-ı meharet ederek vükelânın dostluğunu kazanmış ve bu hâlin netayic-i zaruriyesinden olmak üzere onlar hakkında mevcut olan nefret-i umûmiyyeye, vekili olduğu Fransa ümmeti dahi teşrik eylemiştir.

Fransa Hâriciye Nâzırı Mösyö Moustier, varsın Ali ve Fuad Paşalarla olan meveddetini hatırdan çıkarmasın. Pekâlâ. Fakat şahsa riayet mûmâileyhe devletinin fevâid-i esâsiyesini unutturduğu ve ihtimal ki zuhuru pek kârib olan vakâyi' onun nedâmetine mütekeffil olacağı dahi meydandadır.

Mösyö Moustier dirayetsiz bir adam değildir. Fakat şarkta birçok zamanlar ikamet ederek orada birkaç seneler oturmak ahvalini layıkıyla bilmeye kâni olduğuna dair, Avrupalılar nezdinde mevcut olan hataya oda iştirak etmiştir. Dünyada ise bundan yanlış itikâd olamaz. Çünkü süferâ-yı ecnebiye Beyoğlu'nun bir köşesinde Tercümanlar ve sâir ketm-i hakikatten müstefid olan ashâb-ı ağrâz ile muhat olduklarından bir şey görmezler. Meğerki o şey kendilerine gösterilmek istenile. Birşeyi bilmezler. İllaki, bildir. Onun faidesi, onu bildirmekte ola.

Binaenaleyh benim i'tikâdımca Mösyö Moustier dahi Mesele-i Şarkıye'yi sellemehüsselam muhakeme etmekte olan Avrupa gazetecilerinden ziyade bir şeyi bilmez. Politikaca olan harekâtı umûmen malumûmuzdur. Bu yolda olan teşebbüsât tecrübekâr-ânesinden bir tanesi Belgrad'ın Sırbistan'a terki ve tazminat vaadi üzerine Bosna'ya gelip de açlığından fevt olan on bin kadar familyanın memleketlerinden

ihracıdır. Girit Meselesi'nde ise Türkistan'a kâh müsait, kâh muzır olan hatt-ı hareketi Fransa hakkında ahalinin mahabbetini istihsâl edememiştir. Bir derece ehemmiyeti olmayan bir diğer madde daha fena tesirler hâsıl etmiştir. Mösyö: Otre:'nin Tercümanlıktan müsteşarlığa ısrâdından bahs etmek isteriz. Mûmâileyh Mösyö Moustier'nin umur-ı nefsiyesine hizmetle maruftur) Ve buraca öyle ziyadece mazhar-ı hürmet değildir. Hele Fuad Paşa'nın istifâsı taraf-ı Padişahîden karîn-i kabul olmak üzere iken Mösyö Bourrée'nin bâhusus Fransa'ca hoşnutsuzluğu mucib olacağından bahiste gösterdiği muhalefetten dolayı ne diyeyim. Hareket-i mezkûre bütün ahalinin ve bâhusus re's-i idarede arzu-yı ümmeti icra edecek adamlar bulunmasını isteyen Yeni Osmanlıların bütün bütün Fransa'dan soğumasını mucib olmuştur.

Girit'ten Tahrirat Fî 22 Cemaziyelahir

Muharebelerimizin hâlâ bütün bütün arkası kesilmedi. Resmo ve Kandiye taraflarında daha şiddetlice kavgalar oluyor.

Mylopotamou nahiyesindeki Pala kodola sahilleri Yunan korsanlarının mahsus iskelesi hükmüne girmişti. Korsanlar hemen her gelişinde hamûlelerini oraya çıkardılar. Donanmamız muhafazasına muvaffak olamadı. Binaenaleyh kara askeriyle muhafazası tensib olundu. Geçen hafta birkaç tabur sevk edildi. Üç kule inşaasına başlandı. Bu suret korsanların oraya yanaşamamasını icab ettiğinden âsiler var kuvveti bâzuya verdiler. Hemen umûmen toplandılar. Cuma günü Asâkir-i Osmaniye üzerine hücum ettiler. Dört saat kadar muharebe devam eyledi. Âsiler firar etti. Asker onlara nispet pek az olduğundan hayli sıkıntı çektiler, fakat telefâtımız pek azdır. Aldığım ihbar mevsûkaya göre dört şehit ve otuz kadar mecruhumuz var.

Ecnebi konsoloslarına gelen raporlarda gerek şehit, gerek mecruh telefâtın miktarı yüz yirmiye iblağ olunmak istenilmiş ise de mübalağadır. Mecruhlar bahren Kandiye'ye nakl olunuyor.

Selene Nahiyesi'ne bazı muhacir nakl-i hâneye başladı. Hatta bu perşembe Muhibir Vapuru'yla üç yüz kadar nüfus Selene sahilinde eski kaleye nakl edildi. Vakîa muhataradan sâlim gibi görünür. Fakat Allah encâmını hayr eylesin. Geçen gün Hristiyan ukalâsından birini gördüm. Bu familyalar oraya gittiklerine pişman olurlar dedi. Zannedirim ki bu adam usâtın meramını pekâlâ bilir.

Bu hafta Yunanistan'dan familya gelmedi, hatta familyalarını getirmek için giden beş altı kişi dahi tehî-dest avdet etti. Bazı rivayete göre İsfakyalılar yine Yunanistan muhâceretine başlayacaklarmış.

Vali Paşa Resmo'dan Hanya'ya geldi. Gelir gelmez Sandık Eminini hesaba çekti. Bakalım sonu ne olur.

Fotiyadi Bey hâlâ İstanbul'dan gelmedi. *Girit* gazetesi öyle muattal duruyor.

Burada Müslüman ve Hristiyan'dan istihdam olunan adamların ve onlara verilen maaşların miktarı hemen Yunan Devleti'nden ziyadedir. Yine bir taraftan memurlar teksir ve maaşlar taz'if olunuyor. Bâki...

İzmirden Mektup

Fî 23 Cemaziyelahir

Vali'miz İzmir'e gelir gelmez yümn-ı kudumundan mıdır nedir, Yunan haydutları da çıka geldi. Felemenk Konsolosu'nun oğlunu tuttular. Bir tezkere ile babasına haber gönderdiler. Ya bin lira verirsin, ya çocuğu öldürürüz dediler. Biçare parayı öteden, beriden borç aldı, gönderdi. Çocuğu kurtardı.

Vali Paşa hırsızları tutmağa kalkıştı. (Girit'te senelerce Hükümet eden bir zât için garipdir ki Rumların hâlini güya bilmezmiş gibi) Rumlardan dahi bir kırserdârı tayin etti. Arkalarından gönderdi. Hırsızlara Aydın'ın kırserdârı rast gelmiş, vurmuş, öldürmüş, kafalarını İzmir'e gönderdiler. Rum milleti az kaldı ihtilal çıkaracak idi. Güya bunlar hırsız değilmiş. Aydın dağlarında boya kırarlarmış yollu iddaalara kalkıştılar. Kafalar birkaç kere defn olundu, yine çıkarıldı. Resimlerini aldılar. İspitalya'ya birkaç bin palikarya toplandı. Bin türlü rezalet ettiler. Nihayet Paşa

Konsolosun çocuğunu getirtti. Kafalar kendini tutan adamların olduğunu tasdik eyledi, gürültü, dağıldıydı.

Bunun üzerine Rum kırserdârı Müslümanların hırsızlara tesadüf ederek, vurup öldürdüğünü haber alınca, oda, tutmuş Müslümanlardan dört bî-günahı hırsızdır diyerek öldürmüş. Burada ehl-i İslâm ağzını açıp bir şey söylemedi. Eğer söyleseydi, muhakemesiz hepsi haps edilirdi. Kırserdârı İzmir'e geldi. Öldürdüğü adamları, sual bile etmediler.

Saruhan Mutasarrıfı Ala'eddin Paşa'nın güya irtikâbı zuhur etmiş, diyorlar. İstintak için İzmir'e gelecek. Yerine vekâleten Vali Paşa'nın Kethüdası Kudretullah Efendi geliyor. Elbette sonra asaleti de gelir. Şimdilik bu kadar.

Kemâl⁷³

---

⁷³ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

20 HÜRRİYET 1285

Numara: 20 23 Receb Sene: 1285 9 Teşrin-i Sâni 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

((MEMÂLİK-İ OSMANİYE'NİN YENİ MUKÂSEMESİ))

Cây-ı taaccüb değil midir ki bizim ve âbâ ve ecdadımızın kanlarını dökerek kılıçlarıyla feth eydikleri memleketler Avrupa kabinetoları beyninde kalem ile taksim olunmak isteniliyor..... İşbu taksim meselesi yeni bir şey olmayıp, şimdiki dek çok defa mevki bahse konulmuş ve çok kere Lehistan gibi pay edilmek istenilmiş ise de, bazı mevâni-i asriyye heyluleti ve hususiyle İstanbul noktasının Rusya eline düşmesi haşyeti, bu niyetin mevki-i icraya gelmesini te'hir etmiş idi. Şimdiki suret-i taksimi beyândan evvel, Avrupa devletlerinin öteden beri şu niyeti ihtiyar etmelerinin esbâbını aramak lazım gelir. Çünkü Avrupa'nın ve bilhassa Fransa ve İngiltere'nin Devlet-i Âliyye'yi heyet-i mecmuasiyle tutmakta menafi-i maddiyye ve maneviyeleri ve Rusya'nın mültezimi olan efkâr-ı fatihâne ve mütecavizânesinden tehâşîleri derkâr iken, böyle bir niyeti ihtiyara mecbur olmaları akla muhalif görünür. Hâlbuki bu ihtiyar ıstırara mebnidir. Evvela Avrupalıların Şarkça malumatı tamamıyla hakikat-i hâle muvafık değildir. Zira bu malûmat, ya Babîâli veyahut sefâretler tarafından verile geldiği ve Babîâli ise yoğu var göstermekten ve yalan çıkmaktan utanmayıp, bol bol vaatler ile Avrupayı türlü türlü efkâr ve ümide düşürüp, sonradan sözlerinin hakikate muhalefeti tebeyyün ederek kendi haysiyetini külliyyen zâil ettiği gibi, bütün ümmet-i Osmaniye'yi dahi bunca asırlardan beri kazanmış olduğu şîâr-ı fütüvvet ve istikametten soyup yalancı ve

nâmussuz belletmeye sebep olduğu ve sefâretlerin malûmatı dahi doğrudan doğruya Babîâli'den aldıkları tebligat veyahut her biri bir cehd ve sebep ile Babîâli'ye meclub olan, yerli tercümanlarının arz ettikleri tahkikattan ibaret olarak, bu iki tarikin ikisi dahi garazdan sâlim olmadığı ve bizzat memâlik-i Şarkıye'yi görmek için İstanbul'a gelen Avrupalılar dahi lisan bilmedikleri ve ol sebeple Osmanlılar ile ihtilat edemeyüp, Galata ve Beyoğlu'nda bir müddetlik ikâmetle şundan bundan işittikleri şeyleri ayn-ı vâki'-i zan ile memleketlerine avdetlerinde, gûnagûn ile memlû kitaplar yazdıkları ve Avrupalılar ise bu mâkûle müelliflerin (çünkü İstanbul'a gitmiş ya) elbette tahkikat ve ifadâtının makrûn-ı sıdk ve sevap olduğuna zehâb ile yazılan türrehâta nazar-ı itimâd ile baktıkları ve Rusya ise Avrupa'nın bu bâbda olan gaflet ve hiffetinden istifade ile her tarafta akçe kuvvetiyle tuttuğu vesâit-i neşr ve ilan ile ahval-i Şarkıye üzerine erâcif dağıtmaktan hâli olmadığı cihetlerle bunca zamanlardan beri İstanbul'da oturmuş ve elyevm Fransa Hâriciye Nâzırı bulunmuş olan Mösyö "Moustier" Şark ahvaline dair bir şey sorulsa vereceği cevaplar bizimçün ahvali üzerine vereceğimiz malûmat kabilinden olduğu aşikâr olur. Ve bu ise emr-i tabiidir. Çünkü Mösyö "Moustier" İstanbul'da bulunduğu zaman Ali ve Fuad Paşalar ile onlara mensub olan resmî memurlardan başka kimse ile görüştü mü? Ve bunların hilâfında bulunup fırkadan kimin ile teâti-i efkâr etti. Türkçe bilir mi? Ulema sınıfından ve işte bulunmayan muteberân ve ehâddan hiçbir adam ihtilât edildi mi? Bizde ne makule ilimler var. Ve kütüphanelerimizde ne kitaplar bulunur ve usûl-i mülkiye ve şer'iyemiz şu zâhirde görülen karışıklık mıdır? Yoksa bunlar sû-i istimâlât eseri olup hakikatte bizim başka şeylerimiz var mıdır? Bunlardan hiçbir şeye vakıf olmuş mudur? Eğerçi cehl mazur ise Müşârünileyh Şark üzerine iltizâm eylediği efkâra hata denilmekten başka bir söz bulunamaz. Lakin bu misillû hata umûr-ı zâtiyye ve âdiye hakkındaki hatalara benzemez. Müstelzem olacağı netayic-i pîş-i nazara-i imâna getirilir ise harita-i aleme gelecek tagayyürât ve beyne'lmilel vâki olacak ihtilâlat düşünülme bile hiç olmazsa kendi devletinin menafi'ini mülâhaza etmesi iktizâ eder.

Bu günlerde Fransa'nın politika salonlarında kulaktan kulağa mahremâne söylenen söz Avusturya İmparatoru, Lehistan taksiminde kendi hissesine düşen "Galiçya" Eyaleti'ne gideceğini ilan etmiş iken gitmesi ve Memleketeyn idaresinin Bulgaristan içine salıverilen haydutların orada intizâm ve ictimâ edememesi için

gerek Avrupa devletleri ve gerek Devlet-i Âliyye tarafından biddefaat vâki olan ihtarât ve tebliğât üzerine henüz külliyyen men etmeye muvaffak olamaması ve Fransa ile Prusya beyninde zuhuruna terakkub olunan muharebenin hâlâ fiile çıkmaması ve Amerika memurînin alenen Girit ihtilaline sehâbet gösterip adanın Yunanistan'a terki nasihatte bulunması ve Çanakkalesi Boğazı'ndan süfün-i harbiyenin men-i müruru taht-ı muâhadede iken geçenlerde Amerika sefinesinin cebren girmesi ve Rusya'nın gerek Girit ihtilalini bu ana dek sürdürmek ve gerek Bulgaristan ve Sırbistan ve Karadağ içlerindeki casuslarına yeniden teşvikât ile ifsad-ı ahaliye bezl-i makdûr etmek için bayağı suret-i alenîyyede himmet etmesi ve gerek İngiltere ve Fransa ve gerek Avusturya ve Prusya devletlerinin bu hâlâtın vahâmet-i netâyicini bildikleri hâlde hiç seslerini çıkarmamaları bilcümle işbu mukâssem-i cedide hakkında beynel-düvel derdest-i teâtî olan evrâk-ı tedâbire müstenid olduğu havadisinden ibaretdir. Vakıa Fransa'da kiske ve esas için ayda ve belki haftada bir moda değiştiği gibi sık sık efkâr değişmek dahi umûr-ı mu'tâdeden ise de kavga bizim yorganın üzerine olduğu cihetle Osmanlılarca haz olunacak şey olmadığından ve bizim devletimizin tuttuğu çıkmaz yola ve Avrupa'nın ise hâlâ bizi Amerika vahşileri gibi medeniyete gayr-i kabil bir millet zannıyla kendilerinin huzur ve selâmetini bizim def' ve izâlemize mevkuf itikadında bulunduğu nazarla sükût etmek hilâf-ı hamiyettir.

İşittiğimize göre memâlik-i Şarkıye'nin taksimi ile Avrupa devletleri arasında bir müddetlerden beri meşhûd olan ihtilâfın izâlesi müşârünileyh Mösyö "Moustier" efkârından ve hâlbuki birden bire icrasında birçok kanlar dökülmek mehdûri olduğundan

[Nitekim Memleketeyn ve Sırbistan ve Karadağ ve Cebel-i Lübnan şekl-i istiklale konulduğu gibi Bulgaristan dahi bir heyet-i mahsûsaya girmek ve Selanik ve Tırhala ve Yanya tarafları Yunanistan'a ve Girit Adası Amerika'ya ve Memleketeyn'in Rusya'ya mülâsık olan kıt'ası ona ve Avusturya'ya mücâvir olanı dahi Bosna ve Hersek ile oraya Avusturya'nın mutasarrıf olduğu: Galiçya: Eyaleti dahi Prusya'ya verilmek sureti ile madde-i nizâm fasıl edilmesi ve Devlet-i Âliyye için kurt yemiş çürük tahtaya benzeyip ondan kabul-ı ıslah ümidi mümteni olduğundan ve Türkistan'da idare-i hâzırânın başında bulunan zevatın ahvali malûrn ise de bunlar

birçok vakitlerden beri işte bulunup tecrübe kesb etmiş olduklarından ve yerlerine gelecekler ise mücerreb olmayıp şayet onların dedikleri gibi mutaassıb ulemadan bulunacaklardan ve halk ve Padişah dahi bunlardan hoşnud bulunduğundan şimdilik bu heyeti bozmaya uğraşmayıp, fakat malik olduğu kıt'alar bu vech ile birer birer ayrılarak müstaid olanlar şekl-i istiklalın konulduğu ve olmayanlar mütecâvir olan devletlere lokma-i sükût olarak terk edildiği hâlde korkulan Şark Meselesi hallolunarak Avrupa için birçok zamanlar rahat hâsıl edilmek] dahi mumâileyhin cümle-i tasavvuratından imiş.

Mösyö “Moustier”nin dirâyet-i müsellemesi cihetiyle böyle bir zu'm u niyette bulunduğuna bizim için inanmak mümkün değildir. Mamafih denilen şeylerin birçoğu, şu beş on sene zarfında, mevki-i icraya gelmiş ve hususiyle Sırbistan kalelerinin terki ve Girit'in Yunanistan'a ilhâkı meselesinde, Fransa'nın Rusya ile ittihâdı müşârünileyhin evâil-i nezâretinde vuku bulmuş olduğu cihetle bütün bütün de yakışmaz denilemeyeceğinden, yorganın sahibi ki bizleriz. Buna karşı biz dahi bazı tedbirler ittihâzı mecburiyetinde bulunuruz.

Cümleden evvel Mösyö “Moustier”ye sorulur ki, Devlet-i Âliyye'de gördüğü sû-i idarenin âsârını niçin millet-i Osmaniye'ye ta'mim eder. Bu millet Ali ve Fuad Paşaların şahsından mı ibarettir? Bu zatlar haksız işler yapıyorlar ise şeriat-ı İslâmiye'nin muktezâsı üzere mi icra ediyorlar. Bunlara şeriatın re'y ve rızası olduğunu neden biliyor. Eğer rivayet onlardan ise hususât-ı sâirede onların sözü ne derece mahall-i itimâd olduğu hâlâ malûm olmadı mı? Eğer onlar cereyan eden fenalıkları şeriatı veyahut milletin taassubuna veya Padişahın zatına azv ve isnat ile kendilerini masum göstermek isterler ise tâ Padişahımızdan milletimizin ehâdına kadar cümlemiz kemal-i şiddetle reddederiz. Zira bizim şeriatımız idare-i umûr-ı ammede, meşrutiyet üzere mevzu' olup, keyfe mâ yeşa tasarrufun hilâfındadır. Zira bizim Padişahımız mülkünün ve teba'asının mazarratını bilerek istemez. Saniyen, bu taksim ile Avrupa'nın korktuğu ihtilâlât zâil olub iş biter mi? Çünkü bütün Avrupa'nın korkusu Rusya'nın kuvvetinden ve tevessüünden iken böyle birkaç lokma ile o doymaz. Ejderin lehîb-i iştihâsı sükûnet mi bulur, yoksa bununla tecdid-i kuvvet edip bir kat daha korkulacak iktidara mı gelir. Lehliler muttasıf oldukları hamiyet-i vataniyye icabınca yüz seneden beri memleketlerinin taksimi aleyhinde

protestodan hâli olmayıp mâlen ve bedenen bu kadar fedakârlıklar etmişler ve hâlâ etmekte iken, ya Osmanlıların bu taksime gönül hoşluğuyla rızası ümit olunur mu? Bosna ve Hersek kıt'aları ahalisinin nısfından ziyadesi İslâm mezhebinde silahşör olduklarından her ne kadar devlet metbualarının idaresinden nâ-hoşnud iseler de Avusturya Devleti'nin tabiiyyetinde hemen giriverirler mi? Bulgarlar ve Vinok ve Çıtak vesâir mezâhib ve emâkin-i muhtelifede bulduklarından bunlara suret-i istiklâl verilmekte. Rumeli kıt'asında tahaddüs edecek karışıklıktan ve bâhusus içlerinde bulunan Rusya casuslarının ol esnâda edecekleri ifsâdâtın hiç bir fenalık zuhûr etmez mi? Selanik ve Tırhala ve Yanya cihetlerinde bulunan ahalinin sülüsü İslâm ve ekser sülüsânı Rumların hasmı olan Romenlerden ibaret oldukları hâlde buraları Yunanistan'a verilirse bunlar bir şey söylemezler mi? Ve bu hâlde Rumeli'nin sâir cihetleri ve Arnavutluk nasıl olur? Memleketeyn ahali bunca zamanlardan beri idare-i mahsusa altında ve hâl-i serbestîde bulunmuş ve yanı başındaki Lehistan'ın başına gelen felaketleri görmüş iken Rusya'nın kabza-i kahrına girmek ister mi? Hususiyle Prens Şarl'ın Hükümeti heyet-i hâzırının devamına merbût olduğundan herkesten evvel bu tedbire muhalefet göstermek onun menâfi'-i cümlesinden değil midir? Girit'in terkiyle Amerika Cumhuru'na, Avrupa politikasına vesile-i müdahale vermek, muvâzene-i nüfuz düveli ihlal etmez mi? Ve İngiltere'nin bu taksiminde bir faidesi görünmeyip, bilakis Şark'ın cihet-i cenubiyesinde, Rusya'nın hatve hatve ilerilemesiyle Hindistan'ca henüz teessüs ve takriri meşkûk olan ticaret-i külliyesi tehlikeye düşmekte olduğu gibi, memâlik-i Osmaniye'de olan revâbit-ı menfaati dahi bozulacağından ve hususen Amerika Cumhuriyet'in Avrupa'ya tırnak ilişirmesi ile İngiltere Devleti'nin bahren itibarı tedenni edeceğinden bu taksime onun meyl ve muvafakatı nasıl istihsal edilecek? Bir bütün ekmeğin ekl ve bel'inden parça parça edilmesi daha sehlü't-tagaddi olacağı gibi Devlet-i Âliyye'nin dahi erkân ve a'zâ-yı memâliki tamam durdukça Rusya için icrâ-yı niyet herbâr-ı müsâdif-i suûbet olup buna mukabil onun bünye-i vücudunu terkib eden memâlik kıt'a kıt'a ayrılınca onları merreten-ba'dehu uhrâ birer birer ahz ve istila Rusya'ca kesb-i sühûlet edeceğinden ve mademki bu kıt'alar milliyet ve mezhep ve usûl ve âdet cihetleriyle yekdiğerine muhâliftirler. Elbette meyânelerinde ittihad tam hasıl olamayıp, her biri ahirinin hilâfında ve ona galebe için Rusya'nın saye-i imdâd ve himâyetini istihzal dâiyesinde bulunmakla bu itibarca dahi Rusya'nın ekmeğine yağ

sürülmüş olacağından ve bu mütalaa baîd görünürse işte Almanya'daki küçük küçük idarelerin cümlesi bir millet ve bir mezheb iken Prusya'ya nasıl lokma-i şikâr olduklarına nazar-ı ibretle bakılınca başka delil aramaya hacet olmayacağından bu mahzurlara karşı ne yapılacaktır. İşte tedbir-i mezkûrun vücudu var ise sekâmetini ispat için beyân olunan mutâlaât kifayet edeceğinden diğer mahâzirini ta'dâda hacet yoktur.

Amma Avrupa diplomatlarından bazısının böyle bir tedbir ve zu'mundaki sekâmet zahir olup da mevki-i icraya gelmemekle Devlet-i Âliyye'nin bekâsı ve tamamıyeti şu idare ile mümkün ve mutasavver olur mu bahsine gelirse, bizzarure nefy ile cevap verilir. Çünkü Avrupa kıt'asını bir mahalleye ve her devlet ve Hükümeti birer haneye teşbih ile şöyle yüksek bir dağın başından nazat etsek görürüz ki, her hanenin sakinleri kimi dam aktarır, kimi pencereleri silip parlatır, kimi süpürür, kimi siler, kimi bahçe beller, kimi ağaç budar, velhâsıl herkes hanesinin imarı hizmetiyle durmayıp çalışır. İşte bu haneler, Avrupa devletlerinin aynıdır. Bir de bunların arasında ve mahallenin en güzel yerinde bir hane görürüz ki, temelleri gayet sağlam olduğu hâlde yerlerinden oynayıp, binanın her cânibi inhidama yüz tutmuş, içinde birkaç adam ellerindeki baltalar ile muttasıl eyrilmiş temelleri kesmeye ve birkaç şahıs dahi üstündeki kiremitleri ve camları soymaya çabalar. Hanenin her tarafından aralıkda alevler görünür. Biraz kimseler ellerindeki abdest ibrikleriyle su taşıyarak bunları söndürmeye uğraşırlar. Hâlbuki hanenin dört tarafından ellerinde yanan meşalelerle içeri girip yakmaya çabalayan düşmanları def'e kimse takayyüd etmez. Asıl hanenin sahipleri olan binlerce nüfus aç ve çıplak, kuru tahtalarda yatar. Hanenin hâlimden asla haberdar edilmez. Ve biraz haberi olanlar dahi "tevekkeltü teala'l-lah ile gelen düğün bayramdır" diye biri birine teselli vererek oturur. İşte bu da bizim devletimizin hâlidir. Artık öyle bir muntazam mahallede böyle bir hanenin şu heyette durması yakışık almayacağından, eğerçi bir zaman hanenin taksim arsasındaki ihtilaf-ı arbedenin bekâsına medâr olursa da bir gün gelir ki ahali-i mahalle şamatadan, gürültüden ve hanenin nizamsızlığından bîzar olarak ya sizde işinizi yoluna koyup bize benzeyiniz. Yahud bu mahalleden çıkınız derler. Ve işte o gün hanenin pencere ve kiiremitlerini soyanlar cem ettikleri emvali omuzlayıp öteki muntazam hanelerin birine geçer, yan gelir. Beriki mütevekkil gurûhu sefil ve ser-girdân sürüm sürüm sürünür.

Evet, arsa-ı alemde cereyan eden ahval ve tagyirâta ve bir de bizim gidişimize nazar-ı dikkatle bakarak bugünün uzak olmadığını maatteessüf görüyoruz ve tevekkül ve kazaya rıza bahslerinde avamın aldığı manaların hükm-i *Kur'an-ı mübîne* muhalif olduğunu bildiğimizden bu hatadan bir büyük dahiyenin tevellüd edeceğini dahi his ediyoruz. Eğerçi hayır ve şer irade-i ilahiye ile meydan-ı hudûse geldiğinde şüphe olunmasa da insan elindeki irade-i cüziyyesini sarf ve istimâl ile me'mur olduğundan görünen bir tehlikenin def' ve izalesine sarf-ı ihtiyar etmeyüp mütevekkilen muntazır durmak için durmak için bir emr-i şer-i bilmiyoruz. Kesalet ve dîn-i himmetin adına tevekkül ve rıza demek bütün o emr-i nevahi-i ilahiyeyi tatil etmek olacağından bundaki hata bedihîdir. Halife-i Sâni Ömerü'l-Faruk Hazretleri ahd-ı hilafetlerinde asker-i İslâm ile Şam'a gelip memlekette tâ'ûn olduğunu haber alınca duhûlden ictinab ettiği ve bazı ashâb kendisine “ e tefirru min kaza-illahi”⁷⁴ diye ta'rize kıyam etmekle “bela efirru min kaza illâhi ila kadrihi cevab-ı sevabını verdiği kütüb-i mu'tebarâtda mestûrdur.

Biz o Osmanlılardan değil miyiz ki, bir avuç yiğit hamiyet ve şecaatleri sebebiyle koca bir “Bizans” Devleti'nin tahtına oturdular. Biz o Osmanlıların evladı değil miyiz ki, dört yüz sene Avrupa'yı heybet ve satvetleriyle titrettiler. Biz o Osmanlıların sulbünden değil miyiz ki daha bundan yüz elli sene evvel Rusya ve Avusturya ve Venedik ve Leh Devletleri müttefikân dört taraftan hücum ettikleri hâlde, cümlesine yalnızca mukabele edip memleketlerinden bir karış toprak vermediler. Bunlar Müslüman değil mi idiler? Niçin kazaya rıza ile mütevekkil durmadılar. Ve mülklerini can ve baş ile muhafazaya uğraştılar. Bizim damarlarımızda cereyan eden kanlar bu şahbazların kanı değil mi? Yoksa ahkâm-ı şer'îye o vakit başka, bu zamanda başka mıdır? Bizim âbâ ecdadımızın kanları pahasına almış oldukları memleketleri Avrupa diplomatları kadife sandalyeler üzerinde oturup ve haritayı tirepze üzerine yatıp kalmalarıyla şuna buna taksim ile vakit geçirsinler. Ve bizi insan yerine koymayıp bir kere de “siz ne dersiniz” demesinler. Biz dahi kanarada nevbet bekler koyunlar gibi bel bel uzaktan bakıp duralım. İşte buna tevekkül ve rıza değil adeta gayretsizlik derler.

⁷⁴ Allah'ın kazasından mı kaçırıyorsun? [A.N.]

Ey Osmanlılar gözünüzü açınız, uyku vakti değil. İş işten geçiyor. Sonraki nedamet faide vermez. Ahval-i aleme nazar-ı ibretle bakıp kendi hâlimizi düzeltmeye çalışalım. Sâir milletler ne yolda ileri gitmişler ise biz de o yola girelim. Tâ ki biz de insan sırasında bir millet-i maksusa olduğumuzu cihana göstereyim. Bize nazar-ı hakaretle bakanlara meyyit olmadığımızı bildirelim. Biz bir mülke malikiz ki reb'-i meskûnda misillü yoktur. Biz bir fetanet-i fitriye ile mecbûlüz ki sâir kavimlerin yüz yılda ele geçirdiğini belki nısfı müddette istihzal ederiz. Onları bunca asırlar tecrübeler ve fedakârlıklar ile kazandıkları sanayi ve ulûmu biz hazırca nakl ve temellük edebiliriz. Ve onların nice masum kanlar dökerek hâsıl ettikleri usûl-i hürriyeti biz hükm-i şeriatle ele geçiririz. Bizim vatandaşlarımız olan akvâm-ı tabi'anın cümlesi bu maksatta bizim ile hem efkârdır. Zira onlar da bizim ile beraber zahmet ve zillet çekiyorlar. Ve onlar da bu mülkün evladı ve nef' ve zararda müşterek olduklarından Hükümet-i Osmaniye'nin devam ve kıvamındaki menfaati ve aksi hâlindeki mazarratı idrak ederler. Bu takdirce onlar ile el ele verip hukuk-ı milliyemizi arayalım. Tâ ki önümüzdeki mühlikeye düşmeyelim.

Fransa'nın en meşhur gazetelerinden “*La Liberte*” ki (hürriyet) demektir. Hindistan'dan bir İngiltere miralayının devletine gönderdiği takrîri mukaddime-i bahs ederek der ki “Bu Hint mazlumlarının tâ Türkistan'a varınca her yerde pek çok arkadaşları vardır. Bugünkü günde Bağdat'ta birtakım Hint memurları mevcuttur ki Arab'ın ve Türk'ün *Hürriyet* tarafdârânıyla akd-i ittifak ediyorlar. Bu suretle İstanbul'dan bed' ile Çin'e kadar mümted olan zincir-i esaretin üzerine yine bir alet-i kâsîre düşmektedir. Gerek Avrupa'nın ve gerek hükümet-i mahalliyenin mazlumu olan bu biçareleri iştirak-ı mihnet bir yüzlerine rabt ediyor. Şüphe yok, Avrupa'da meçhuldür ki nâmlarını tayin edebileceğimiz birtakım zeki ve gayur zatlar avam lisanı üzere Türkçe, Hintçe, Fârisî, Arabî risâleler yazıyorlar. Ve bastırıp Şarkta neşr ediyorlar. Yine şüphe yok meçhuldür ki Türkistan'ın Hindistan'ın biçare köylüleri hürriyet, terakki, emniyet, kelimelerinin manasını anlamaya başladılar. Yine şüphe yok meçhuldür ki yüz milyon Asyalı hafî ittifaklar teşkil etmeksizin ve yalnız birbirlerini tanımak hasebiyle hürriyet sayesinde dâhili ve mevkiî bir medeniyet hâsıl etmeye çalışıyorlar.

Bunu da kimse bilmiyor ki Türkistan'da erbâb-ı Hükümet Rusya memurlarından bin kat daha beterdir. Ve Anadolu'da en ziyade şayan-ı nefret olan mutaassıplar kiliseye giderler. Ve oralarda Avrupa'nın alet-i tazyifi altında mazlum var ise Müslümanlardır.

Bunu da kimse bilmiyor ki küll-i yevm Hint, Afgan, Tatar rüesâsı İstanbul'a gelerek Rusya'nın kuvve-i tehdiyesine karşı gayet kuvvetli bir sedd olmak için cemâhîr-i İslâmiye'yi taht-ı ittifakda bulundurabilecek kuvve-i muâvine talep ediyorlar.

Bunu da kimse bilmiyor ki Şark'a hürriyet girdiği gün o meşhur Rusya umacısının korkusu ve Türklerin İslavlara ve Rumların Türklere iddiâ olunan gayz ve gazabı mahv-ı mutlak hâline girecektir.

Şüphe yok bunu da kimse bilmiyor ki Asya'yı Avrupa'nın sermayesinden mahrum edecek bilmem kaç milyon işçiyi açlığından öldüren o zalim Hükümetlerle sefâretlerin ittifakat-ı fasidesidir.

Hele burasının bilinmediğine hiç şüphe yoktur ki Şark ahali ahval-i meşruhâyı layıkıyla idrak etmiştir. Ve kendileriyle Avrupa arasına sedd çekmekte olan Hükümet ve sefâretlerin vesâtetlerinden bîzâr olmuştur. Şimdi Avrupa'dan gelip de kışlalara dolar. Adamlar istemiyorlar kim gelirse gelsin iş yerlerini doldursun diyorlar. Ve kendilerinden bin kat mutaassıb olanların kendilerine mutaassıb muamelesi etmesine razı olmuyorlar. Elhâsıl bizim gibi çalışmak, bizim gibi yaşamak, bizim gibi rahat etmek ve bizim istediğimiz gibi kendilerini, kendileri idare etmek talebindedirler.

Bize kalınca tekrardan hiçbir vakit hâlî kalmayız ki İstanbul'da, Bağdat'ta ve Asya'nın sâir taraflarında bulunan hem-efkârlarımız Fransa inkılabâtının kavaidini neşr etmekte oldukları gibi biz de Fransa'da Asya'nın tagyîr-i ahvaline hizmet edecek bir vasıtayız.”

MÜLÂHAZÂT

Bu bir akl-ı selim ve kalp hayırhâhidir ki hakikat hâlden bahs ediyor. Evet, biz Rusyalılardan ziyade kendi memurlarımızdan bîzâriz. Evet, ehl-i İslâm emvâc-ı zulm içinden ittifak-ı adalet, hürriyet diye bağıyor. Fakat kendi elleriyle hazîz sefaletinden bâlâ-yı ikbale çıkardıkları adamlar başlarına taş atıyor.

Evet, Buhara'dan, Hîve'den, Hokand'dan on on iki seneden beri lâyenkatı elçiler geldi. Hilafete arz-ı biatı hâvî nâmeler getirdi. Öyle nâmeler ki yazan hanlar Makam-ı Saltanat'a nisbet nefislerini bir eyalet ve elbisenin mâdununda tutarak kimisi kendini “zerre-i devr-i efgende” kimisi “abd-i ahkar” tagyirleriyle tavsif etmiştir.

Biçare sefirler “Allah için olsun biz insanız, dindaşınız ve Halifenin teba'asıyız. Vatanın, milletin muhafazasıçün hepimiz ölmeye hazırız. Fakat o muhafazanın tarikini bilmiyoruz. Şişhaneli topa karşı fitilli tüfekte gidiyoruz. Elinizden bir şey gelmezse bari bize birkaç zabıt gönderin. Onların vasıtasıyla kendimizi toplarız” dediler yalvardılar.

Rusya'nın efkâr-ı istilasına mani olmak için Buhara ve sâir etraflarda bulunan İslâm Hükümetlerinin kuvvetlenmesi ise bütün Avrupa'nın canına minnet idi. (Şimdi elbise-i askeriyesiyle Zamrakaki, Koronus gibi birtakım ihtilâlciler gönderip de Girit'in asayişini ihlal eden şu miskin Yunan Devleti'ne karşı ağzını açamayan) Babîâli o vakit Buhara'ya Hokand'a iki asker zabiti göndermeye cesaret edemedi. Hani Bağdat'tan Umuriye'deki bir esirin imdadına gelen millet-i İslâmiye hani Hint'te Endülüs'te bulunan mağdurüne îâne için bütün dünya ile uğraşan devlet-i Osmaniye.

Hilafet İstanbul'da, merciyyet Türkistan'da. Hâlbuki Türkistan kaplumbağından az yürür. Tavşandan ziyade korkar. Akrepten fena sokar. Birtakım garaib-i mahlukât elinde kalmış hummâ-yı muharrikeye uğrayan genç bir pehlivan gibi fıkân-ı tedaviden eceliyle güreşerek mahvolup gidiyor. Yazık devlet-i Osmaniye'ye eyvah millet-i İslâmiye'ye.

İstanbul'dan Mektup Fî 5 Receb

Bu hafta pek çok havadisim yok. Fakat şunu yazmak isterim. Hani şöyle bir meşhur hikaye vardır. *Baba hırsız tuttum [Oğlum getirsene* gelmiyor. [bari sen gel. * bırakmıyor. İşte onun da aynı çıktı.

Konduri cenablarını Babîâli çoktan bıraktı. Rusya Sefâreti'ne teslim ediyor. Lakin şimdi o Babîâli'yi bırakmıyor. Aldığım ihbar-ı mevsûkaya göre mahbusiyet münasebetiyle çerh-i itibar ve idaresi bozulduğundan bahisle devlet aleyhine bir büyük tazminat davası açmak üzeredir. Elbette beş on bin kese alır. Padişaha suikast gibi cinayetle itham olunmuş bir adama devler tarafından para verilmekte bize mahsus bir şan olur.

Âli Paşa'nın şimdiye kadar aldığı parayı hesap etmişler. İki yüz bin keseyi geçiyor. Bu defterde beş kalemden ibaret biri maaş, biri ihsan, biri hediye, biri kapı yoldaşça iâne ve biri de gümrük mevkinin behası ve konak masrafı gibi dolayısıyla alınan şeylerdir. İçinde mektumât göremedim. O da bilinemez ya, her ne ise.

[Mesnedi kadrinden i'lâ masrafı takatgüdâz]

** [Ben de bilmem nâmını âli midir, gâli midir?]**

GİRİT'TEN TAHRİRÂT FÎ 3 RECEB

Bu haftanın havadisini hayli ehemmiyetli bulursunuz sanırım. Asiler tarafından İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, İtalya, Amerika Konsoloslarına birer nota verilmiştir. Daha elime geçmedi. Fakat ahabımdan aldığım malumata göre hülâsa-i talebi şudur.

((İki seneden beri silah be-dest alarak vatanımızın hürriyet ve menfaati uğrunda şu kadar mal ve can telef ettik. Fakat Düvel-i Mütemeddinenin himâyet ve muavenetinde Avrupa ile Düvel-i Mütemeddinenin nazar-ı dikkatlerine arz eyledik.

Girit Cezîresi Beylik edilerek Hristiyan'dan üzerine bir bey nasb olunsun. Nasb olunacak birisinin iktidarı bir [düveli] yani meclis ile tahdîd edilerek azl ve nassî dahi onun re'yi tahtında bulunsun. Bu meclisin a'zâsı Girit'in yerli İslâm ve Hristiyan'ından intihab edilsin. Prens'i Babîâli'yi intihab eylesin. Fakat meclisin tasdikine arz etsin. Ahali on sene vergiden muaf tutulsun ve o müddette cezîrenin Babîâli'ye maktu' bir vergi verilsin. Cezîrenin askeri yerlisinden olsun.

Girit'in sefâin ve askerine mahsus bir bandıra yapılsın. Müslüman Kadılar yalnız miras ve nikâh gibi diyanetçe ayrılan umur-ı siyasiyeye karışsın işte. En sonraki kararımız budur. Kat'i ve resmî bir cevap gelinceye kadar harekât-ı askeriyenin tatiline lüzum görünür. Eğer efkârımıza muvâfık cevap alamazsak yine sefk-i dimânın devamı mukarrerdir))

Kış geldi. Yapılan kaleler asîleri pek sıkıştırdı. Bundan akdem Suriye'ye Feyz-bârı ile Ertuğrul gitmişti. Feyz-bârı bir tabur asker getirdi. Aldığımız rivayete göre Ertuğrul dahi iki buçuk tabur ile gelir.

Asîler hem bu imtiyâzat verilse memnun olur. Hem de kış mevsiminde harekât-ı askeriyenin tatilinden istifâde eder. İşte sanırım ki müzakerenin takdiminde muratları budur.

İngiltere Konsolosu: Mister Dickson Umurlos'a gitti geldi. Usat takımı birkaç yerde üzerine kurşun atmışlar. Derece-i şekâvetleri bundan anlaşılınsın.

Resmo ile Kandiye taraflarında bazı şiddetlice hırsız kavgaları oluyor. Hatta bu iş için Vali Paşa Resmo'ya gitti.

Yunanistan'dan üçyüz kadar nüfus geldi. Palikaryalar bastonlarla kafalarını yarmışlar hepsi acınacak hâlde bunları yerleştirmek için Hükümet bir takım İslâm muhacirlerini oturdukları yerlerden çıkardı. Onlar da burada ikametden aciz kalarak tevekkeltü ale'llahi kad ennehu ve etrafına gittiler. Şimdilik bu kadar bâkî.....

Garabet değil midir ki bu adamlar cezîrenin hem Müslüman bir Padişahın taht-ı Hükümetinde kalmasını hem de ahalisinin sülüsünden ziyadesi Müslüman iken ona Hükümet etmek mücerred Hristiyanlığa mahsus olmasını istiyorlar ve neticesi mütareke istidâsından ibaret olan bir varakayı bir galip devletin musâlaha teklifi gibi

envâ'-ı tehdidât ile dolduruyorlar. Vakıa muhabirimizin dediği gibi bu tesbit harekât-ı askeriyeyi tatil ettirmek için olabilir. Lakin işin neticesini o surete bağlamak için bazı dostlarımızın el altından tertib ettikleri politika desâisinden olmakta ağleb-i ihtimaldir.

Bu malumdur ki biz Girit'i kılıcımızla feth ederek oraya olan hakk-ı temellükümüz muâhedât-ı müteaddide ile sabittir. Hâl-i hazır üzere tamamıyet-i mülkiyemizi ise Paris Muâhede-i âhiresi temin eylemiştir. Binaenaleyh hukuk-ı düveliye onu iktiza eder ki Hükümet-i Osmaniye Girit'e tıpkı tıpkına memâlik-i sâiresi gibi muamele etsin.

Bir müddetlerden beri ise ittihad-ı ümmet-i dâiyesi meydana çıkarak İtalya ve Prusya'da bir takım muâhedât-ı düveliyeyi tebdil etmişti. Girit'te bunca ehl-i İslâm'ın vücudu usâtın Yunanlık davasıyla meydana koydukları maksat fâsidin husûlüne hâil olurken şimdi kendileri de o davadan geçtiler. Ona bedel istedikleri şeye dünyada hak verecek hiçbir kaide yoktur. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet İstanbul'da yapılır, Girit'te değil.

İşte Babîâli'ye göre usûl-ı idaresini adl ve hak üzerine tesis ederek bunun gibi bâtil istidallara top tüfenk lisanından cevap vermek lazım gelir. Hâl böyle iken (İnşallah yalan çıkarız amma) bizim zannımıza göre yine erbâb-ı Hükümet hıfz-ı menfaat dâiyesinden geçerek usûl-i meşveretin kabulüne muvafakat etmez ve Avrupa'da makbuliyet kazanmak için âsîlerin iddiasına muvaffakatını diriğ eylemez. Hatta ihtimal ki şimdiye kadar işi sefâretlerle kararlaştırmış ve bu müzekkere ihtâr üzerine gelmiştir. Hatta birçok iki aydan beri Girit'in Prenslik olacağına ve Musurus Paşa'nın İstanbul'a celbi. Oraya tayin için olduğuna dair bir şâyia dönmekte idi ki o da bu mülâhazayı teyid etmez değildir.

Memleketeyn, Sırbistan, Karadağ birer iddia ile bayağı bir dereceye kadar daire-i ittihadımızdan ayrıldı. Mısır usûl-i meşvereti ilan ederek bittabi suret-i idaresi bir başka şekle girdi. Tunus'la hutbeden başka bir münasebetimiz yok. Cebel-i Lübnan imtiyazlandı. Sisam kezâlik şimdi Girit de bu kıyafete konulursa, yarın Bulgaristan öbür gün Yanya, Yenişehir, daha öbür gün belki Bosna Hersek birer bahane ile bir imtiyaz alacak Eyalât-ı Mümtâze'nin mecmu'u devletten birkaç kat

kuvvetli bulunacak imtiyaz-ı istiklal iddialarının bir kuvvet-i keşâkeşten kurtulmayacak Rusya'nın vesile-i müdahalâtı bir kuvvet eksik olmayacak. Âkıbet bir gün koca bir saltanatı bağıra çağıra mahvedecek bunların hepsi üç dört kişinin kesesini doldurmak mensublarını kayırmak için olunur. Fesubhanallahü'l vahidü'l kahhar.

[Usûl-i Meşverete Dair Geçen Numaralarda Münderic Mektupların Yedincisi]

Bu hafta elim pek dolgun. Geçen hafta dahi muhaberede devam edemediğimden dolayı arz-ı i'tizâr eder ve usûl-i meşveret hakkında mu'terizimin ta'dâd ettiği mahzurlardan evvel serd eylediği bir iddia üzerine ufacak bir mülâhaza arz etmek isterim.

Mu'terizimin itikâdınca halkın vükelâdan nefretine dair irâd ettiğimiz sözler mübalağa imiş.

Acaba bu zat öyle itirâzât-ı masnû'a ile bizi söyletmek mi ister? Halkın idare hakkında olan kini nerelerde görüşülmüştür? Kahvelerde vapurlarda vükelâ hakkında söylenen sözler kimin ağzından kimin hakkında işitilmiştir?

Farz edelim ki halk milletini düşünmez. Bir şey bilmez. Her hâle kanaat eder. Aç kalırsa yine mi meyus olmaz.

Bir koca karı seksen kuruşluk vazifesini almak için seksen kere Maliyeye gelir ve para almadan avdet ederken iki hammâlın arkasında birçok para ve ardından "Bak bak Sıddık Bey'in veyahut Âli Paşa kerîmesinin sehm-i taksiti gidiyor" sadâsıyla birçok feryadçılar görürse kelâyâ rahmet mi okur?

Bu zat hiçbir yere gitmemiş midir ve her köşe başında erbâb-ı Hükümetin dinine, imanına, ecdadına, canına lanet edenleri işitmemiş midir? Mübalağaya ne hacet. Bizim mu'terizin dediği gibi "bir dereceye kadar sahib-i garaz" olduğumuz farz-ı muhâl tarikiyle kabul olursa bile hakikat-i hâli söylemek, itiraz ettiğimiz adamların tarihlerde misli görülmemiş birer zalim-i dûn-ı himmet olduğunu isbata

kâfi değil midir? Erbâb-ı Hükümet halkın menfûru değilse iki günde bir taşradaki ihtilaller, İstanbul'daki cemiyetler nedir? Zabtiye İdaresi'nin bu kadar masârif-i hafiyyesi neden neş'et ediyor? Vükelâ mesela kale vermek gibi bir mesele zuhur edince, niçin Reşid Paşa zamanında olduğu gibi meclis-i umûmi toplamaya cesaret edemiyor? Niçin Matbuat Nizâm-nâmesi'ni lağv ettiler? Niçin halkın makbulü olan gazeteleri kapattılar, gazetecileri o hizmetten men' ettiler? Niçin Padişaha arz-ı hâl vermeyi yasak ediyorlar? Niçin Yeni Osmanlıların feryadına karşı yalnız kulak uzatıyorlar da dil uzatamıyorlar? Niçin bazı günler oluyor ki vükelâ vapurdan Babîâli'ye kadar tabur tabur zabtiyeyle muhât olarak geliyorlar. Müsellemi isbat ile uğraşmaya vaktim yok. Bu bâbda söylediğim elverir. İleride sâir meseleler hakkında dahi beyân-ı re'y ederim.

İlân

“*Hürriyet* matbaası yalnız gazeteye münhasır olmayıp mülkümüzün ve halkımızın hayrına müteallik her nev'i matbuat çıkaracağından bunun tevsi'-i kudretiçün muavenet arzusunda bulunan hamiyetkârlar (abone suretiyle) açılmış olan hisselerden derece-i kudret ve hamiyetine göre her kaçına talep ise bedelini peşin verip alabilir. Beher hisse bir İngiliz lirasıdır.

“*Hürriyet*'in matbaası hurûfiyle basılmış ve memhur-ı mahsus senetleri vardır. Hisse almak talebinde olanlar ister (gazetenin bâlâsında mahalli ve numarası murakkam olan) matbaasına müracaat eylesin. İster İstanbul ve taşralarda ve gerek Avrupa'daki memurları yed'inden alsınlar alacakları beher hisse için kendilerine bir sened-i mahsus verilir. Memurların şîârı ellerinde bulunan senetlerdir.

“Her hisse sahibince beher hafta istediği nâm u mahâle *Hürriyet* gönderilir. Ve matbaada sâir âsâr-ı müfide tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccânen verilir.

Geçenki Kırım Muharebesi akabinde yapılan muâhede esnasında ve edilen taahhüdâtta vükelâ-yı devletin ne yanlış efkâr ve harekâtta bulduklarına ve bunun semeresi olarak memâlik-i Osmaniye’de ve milel-i muhtelikesi beyninde bilahare ne müthiş hâller ve ihtilaller zuhura geleceğine ve Şark’ın ve Garb’ın politikaca ahvaline dair Reşid Paşa merhumun Mâbeyn-i Hümâyûna takdim ettiği layiha görülmeye şayan evrak-ı sehîmden olduğundan *Hürriyet* matbaasında risâle şeklinde olarak geçen de ayrıca basılmıştı. Bunlardan *Hürriyet* hisse sahipleri içinde almamış olanlar var ise matbaasına ihta buyurdıklarında derhal irsal olunur.

Kemâl⁷⁵

---

⁷⁵ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W.

21 HÜRRİYET 1285

Numara: 20 2 Şaban Sene: 1285 16 Teşrin-i Sâni 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

-BABIÂLİ'NİN AKD EDECEĞİ İSTİKRÂZİ- -ÜMMET-İ OSMANİYYE'NİN KABUL ETMİYECEĞİNİ HÂVİ- -İSTANBUL'DAN YÜZ İKİ İMZA İLE ALDIĞIMIZ- -PROTESTONÂMEDİR-

“Babıâli'nin bu defa dahi yüz yirmi beş milyon franklık bir yeni istikraz akd etmek üzere olduğu işitildiğinden, ber-vech-i âti mütalaanın gazetenizle ilan olunmak üzere, sürat-i beyânına ibtidâr olundu. Evvela düyûn-ı gayri muntazamanın birleştirilerek açılan defter-i kebire nakli sırada neşr idilen resmîde defter-i mezkûrun yekün-i itibârisi olan kırk milyon lira dolduktan sonra bir daha istikrâz olunmayacağı ve devletin vâridât-ı mütenevviâsı buna karşılık tutulduğu cânib-i Hükümetten vaad ve taahhüd olunmuş olduğu hâlde böyle külliyyetli istikrâza teşebbüs olunması zikr olunan vaad-i resmîye muhalif olacağından Millet-i Osmaniye'nin nâmusu böyle bir yalancılığı kabule mütehammil olamaz. Sâniyen, şimdiye kadar akd olunan istikrâzların her birinde yollar yapılmak ve maârif ilerletilmek ve ağır şartlı yapılmış müstakrazâtı ve sergileri ortadan kaldırmak ve sâir bunlara mümasil menafi'i mülkiye ve milliyeye için sarf olunacağı i'lanatı edildiği hâlde bunlardan hiç biri yapılmayıp adeta vükelâya ihsanlar ve konaklar ve köşkler ve saraylar gibi mülk ve millete asla nef'i olmıyan mahallere sarf ile heba edilmektedir. Sâlisen, olunan istikrâzât katıyyen milletin re'y ve malumatı ile olmayıp yalnız Sadrazam ve Hâriciye Nâzırı gibi birkaç mütegalibân devletin karar-ı hafiyeleri üzere akd olunup,

aradaki komisyonlardan, onların bendegân ve mensubatı müstefid olurlar. Rabian, şimdiye kadar akd olunan istikrâzât-ı hâriciye ile defter-i kebire geçen duyûn-ı dâhiliyenin faizleri ve re'sûlmal karşılıkları devletin vâridât-ı mukanninesinden nısfını ekl ve bel' edip bâkî kalan nısfı ise masârifât-ı mukarrereyi tesviyeye kifayet edemediğinden beher sene elli milyon franktan mütecâviz muvâzenede açık görünmekte ve bunu örtmek için her yıl böyle bir istikrâz akdine ihtiyaç mes etmekte olup mülkün ve ahalinin ahval diğerk günü ise bu kadar yükü bir zamanda kaldıramıyacağı derkârdır. Hâmisen, Avrupa bankerleri devletimizin ahvalini layıkıyla bilmedikleri hâlde yine bu vecihle külliyyetli akçe ikrâzına müsaraat etmeleri mücerred yüzde on, on iki faizde gördükleri fevâid-i külliyeye ve komisyonu hususundaki menafi'-i mahsusaya mebni olduğunda şüphe olmayıp, fakat evrak-ı istikrâz tedavüle çıktıkda şu birkaç müttetik bankerler derhal satarak Avrupa sermayedârânına geçireceklerinden ileride melhuz olan ziyandan kat'an onlarca bir zarar olmıyarak hayf ki cümlesi hakikat hâlden bî-haber olan sermayedârâna ait olacaktır. Mademki edilecek istikrâz devlet ve milletin re'y ve rızasıyla değildir, mademki devlet ve milletçe bir faide olmadıktan başka faiz ve re'sûlmalini te'diyede imkânsızlık derecesinde muhatara vardır. Mademki, bundan istifade edecek yalnız birkaç Avrupa bankerleri ile İstanbul'daki şerikleri olup Avrupa sermayedârânı için âtidede ziyân-ı külli derkârdır. Mademki, *Hürriyet* gazetesi, milletimizin tercüman-ı ahvalidir. Millet-i Osmaniye'nin bu teşebbüse rızası olmayıp, protesto ettiğini, gazeteniz vasıtasıyla Avrupa'ya ve cümle aleme ilan ediniz. Ve çünkü bu protestoyu suret-i resmîyede Millet-i Osmaniye neşr ve ilan ediyor. İdare-i hâzıra tebdil edip de Avrupa usûl-i medeniyyesi üzere Millet Meclisi teşkiline muvaffak olundukta, vükelâ-yı milletin cümleden evvel reddecekleri, işbu istikrâz ile bundan sonra Hükümetin kendi kendine müteşebbis olacağı istikrâzât işleri olacağını ve bu ilandan sonra ikrâz-ı nukud edilir ise, ileride millet-i Osmaniye'nin tanımamaya ve kimlere ikraz edilmiş ise onlardan aranılması lazım geleceği cevabını vermeye istihkâkı bulunacağını dahi ilave buyurunuz.

Fî Receb Sene 1285

Bâlâdaki protestonâme şimdi vâsıl olduğundan bu haftalık yalnız derciyle iktifâ olundu. Yeni Osmanlıların bu bâbda olan mülâhazatı dahi gelecek nüshada ilan olunur.

((ECNEBİLERİN TASARRUF-I EMLÂK SALÂHIYYETİ))

Bu tabirin Türkçesi, biz idare-i hâzıra sayesinde ticaretimizi sanatımızı ecnebilere verip birer çürük ahşap külbeye başımızı sokmuş, seyirci gibi kalmış idik. Şimdi bu kulübelerimizi dahi onlara verip hâne ber-dûş olarak Anadolu yakasına hicret edeceğimiz demektir. Babîali ecnebilere için hukuk-ı istimlâkı ilan edince, zımmen İstanbul ahalisine kûs-ı rihlet çaldı ve yirmi seneden beri her şube-i idarede gösterdiği âsâr-ı rivayet ve dirayetin üzerine bununla doğrusu tuğ dikti.....

Galata ve Beyoğlu'nun yirmi otuz sene evvelki heyetiyle bugünkü hâline bakalım. Tophane'den Galata boyuyla tâ Kasımpaşa'ya varınca kadar arka sokaklar ve hususiyetle Arap Camii civarıyla Çeşme Meydanı havalisi ve Beyoğlu'nda Ağa Camii ve Taksim civarı ve Cihangir üzerlerinden Lüleçiler Yokuşu ve Kule Kapısı'nı tarafları bilcümle İslâm mahallâtı olarak buralarda nice mektebler, nice cami ve mescidler var idi. Mahvedilenlerden bakiye Kule Kapısı Yokuşu'nda ve Kasımpaşa Mezarlığı üzerinde henüz pâbercâi duam ve son nefesinde ve ahir-i vasiyet için inleyerek, başını kaldıran hasta gibi etrafına nazara endaz-ı istirham olan kırık minareler ile bunca seneler secdegâh nevâsî-i olan muvahhidin olduktan sonra eylevm mahallerin süprüldüğü ve sokak köpeklerinin ârâmgâhı olan cevâmi'-i İslâmiye'nin her biri lisan-ı hâl ile "Ey ahali-i İslâm, bizim hâlimize nazar edip ibret alınız. Bizi birkaç mütevellî ve câbi ve devlet memuru beş on kuruşa tama' edip sattılar. İşte bu hâle getirdüler. Eğer idare-i devlet böyle giderse bütün İstanbul bizim şeklimize girer, gözünüzü açınız." demektedirler. Bâhusus o zamanlarda ecnebilere tasarruf-ı imlâk müsaadesi olmadığından emr-i ferağda türlü müşkilât bulunur. Ve binâberin rağbet-i ecânib nadir vuku bulurdu. Şimdi ise devlet buna resmen müsaade gösterdiğinden, Galata ve Beyoğlu minarelerinin verdiği ezan nasihati çok

geçmeksizin Ayasofya ve Fatih camileri minareleri ağızından dahi işiteceğimizde artık şüphe olunur mu?

Biz ecnebilerin tasarruf-ı emlâk etmeleri esasen bir mülke muzırdır itikadında değiliz. Vakıa Avrupa devletleri birçok zamanlar ecnebileri bu hukuktan men' edip sonradan müsaade eylediler. Lakin bu men'in esbâbı ve sonraki müsaadenin mûcibâtı derpîş iman olunmalıdır. Bu devletler evâil hallerinde men-i vecih, bize benzeyip yani idareleri birkaç ashâb-ı nüfuzun elinde münhasır olarak hükûm-i kanun bunların irade-i keyfiyelerinden ibaret olmakla sanat ve ticaret ve ahkâm-ı kanuniyeye riayet mertebe-i matlubede değil ve ahalinin fakr u mezelleti hemen bizim şimdiki halimize mûmâsil idi. Bu hâlde sermayedârân ecânib-i ruhsat-ı istimlâk bulurlarsa, emlâkin en mahsuldarını ve menâbi'-i ticareti kabza-i temellüke getirerek ahali-i kadimeyi bu istifadeden mahrum ve belki zor servetle onları mahkûm etmeleri mülâhazası mani'-i müsaade oldu. Sonradan ahâli hukuk-ı hürriyetlerini cebr ve zor ile Hükümetin elinden alıp ve idare-i keyfiye müstefidleri aradan kalkıp vaz' olunan kavânîn-i cedide ile herkese emniyet ve ticaret ve sanata kavî ve vüs'at gelmekle şimendifer ve enva' fabrikalar yapıldı ve milletin taayyüş târîki açıldı. Bunlarla mülkün tecavüz-i ağıyârından muhafazası için kuvve-i kâmile husûle geldi. İşte ondan sonra ecânibe müsaade-i istimlâk edildi. Bu müsaadeyi gösteren devletlerin kavâninine ve ahvaline nazar olunsun. Görülür ki istimlâk-ı ecânib bunlara mazarrat bahş olmadıktan fazla memleketlerini imâra ve ticaretlerini tevsî'e büyük yardım eder. Mesela bir İngiliz, Paris'e gelip emlâk aldıkda, kıymet ve temettü'ne göre Fransa Devleti'ne vergi verir ve hukuka dair bir nizâi olsa Fransa mahkemelerine müracaat eder bina yaptırsa Fransız amelesi ve Fransa ma'mulat ve mahsulâtı istimâlîne ve arazi zer' eylese. Fransız rencberânı kullanmaya ve ma'mul ve mahsulünden gümrük ve bâc-ı resimleri vermeye velhâsıl her ne işe yapışsa, Fransızlara akçe kazandırmaya ve Fransız mülkünü imâra mecbur olur. Ve Fransa'nın ahalişi malumât-ı medeniyyede ve hususiyle ticaret ve sınaatta İngiliz'den aşağı olmadıklarından Fransa'da destgâh-ı ticaret ve sanat açan bir İngiliz hiçbir zamanda Fransa'nın ticaret ve sınaatını çîğnemeye muktedir olamaz. Kezâlik bir Fransız'ın İngiltere ve Almanya'ya gidip emlâk alması ve ticaret etmesi dahi aynıyle bunun gibidir. Hususiyle ecnebilerin şu beş on sene zarfında Paris şehrini imâr ve tezyin için sarf ettikleri nukudun ihsâsı

gayri kabil ve binâberin bu memleket intizâmca rub'-ı meskende bulunan azîm şehirlerin birincisi olmak şerefine naildir.

Şimdi bir de bizim memleketin ve ahalinin hâlini sathîce gözden geçirelim. Trabzon'dan Erzurum'a bir yol açılması politikaca ve ticaretce elzem görünüp paşalardan, ferîklerden, memurlar gönderildi. Ve nice bin keseler harc olundu. Bir iki saatlik mesafe açılabilip kusûru terk edildi, zira Trabzon ve Erzurum ve Gümüşhane Sancaklarının varidâtı tamamen buraya tahsis olunsa, yine memurların maaşıyla masârife kifâyet etmiyeceği ve bununla beraber yolun yirmi senede açılmıyacağı anlaşıldı. Bursa'dan gelmeye düzgünce bir araba yolu açılmakta derkâr olan fevâid-i adîdeye mebnî sekiz on sene âlî olunalı Bursa Sancağı ahalisi çalıştırıldı. Ve binlerce keseler sarf edildi. Hâlâ suhuletle araba işleyecek mükemmel bir tarîk açılmadı. Saray Bosna ve Diyarbakır gibi uzak sancaklarda küşâd olduğu mazbatalarda ve *Takvim* ve *Ceride-i Havadis*lerde görülen yolların hâli bunlardan kıyas olunur. Mâ-hâzâ İstanbul'da kale kapıları haricinde yollar ile İstanbul'un içinde birçok mahallerin kaldırımları araba ve bârgîr ile gezilmez ve yayan yürünmez derece bozuk ve berbâddır. Garipdir ki bu hâl ile şimendifer yapmaya kalkışılır. Şam ve Halep ve Diyarbakır ve Gördes ve İslimye ve Selanik ve İstanbul'da kaş ve ipek ve çitari ve abâ ve kutnî ve şalî fabrikalarımız mahvolmak derecesine geldi. Zira Avrupa'nın çürük çukaları ve basmaları ile i'mâl-i elbise ve tanzim isâs etmek zarafet ve moda oldu. Cüllâh, yorgancı, yemenici, kavukçu, terzi gibi el işiyle geçinen esnafımız iflâsa çıkıp, başımızdaki fese varıncaya kadar mamulât-ı efrencîye isti'mâline muhtaç olduk. Bugün Avrupa bize metâ göndermese çırpıplak kalacağız. Avrupalıların idare-i hâzıradan ucuz, ucuz istihsal ettikleri müsaadât ve imtiyazât ve bizim kendi millet ve teba'amız hakkında bîrahmâne tecviz ettiğimiz mezâlim ve itisâfât mûlabesesiyle dâhili ve hârici ticaretimizin bütün Avrupalı eline geçip bakiyyetüsselef kalan birkaç tüccarımız için zâhirecilik ve odun kömür nakliyesi gibi şeylerden başka mahall-i istifade kalmadı. Bu vecihle sanat ve ticaret eller ellerine geçip ahalimize geçinecek yol kalmadığından herkes Maliye Hazinesinden sefid olmak sevdasına düştü. Tüccar ve esnaf evladını kendi mesleklerinde yetiştirmekte artık faide bulamayıp kalemlerden birine sokmaya ve aylık bağlatmaya hasr-ı himmet ettiler. Mevut olan kalemler ve memuriyetler ise bu kadar halkın iâşesine kifâyet etmemekle yeniden kalemler ve memuriyetler açılmaya ve mukannenden

fazla maaşlar verilmeye ihtiyac-ı mes eyledi. Hazine bu vecihle mesârifi artırıp mukannen olan vâridâtı kifâyet edemediğinden, tevsi'-i vâridât zu'muyla taşra halkına tahamüllerinden ziyade, vergiler tarh ve tütün ve tuz ve müskirât için inhisâr usûlu vaz' olundu. Bunlar ise me'mul olan fevâid yerine bilakis mazarrat gûnagûn oldular, zira vergi ve rüsumâtı almak için rencberin öküzüne ve edevât-ı ziraîyyesine varıncaya kadar eşyasını sattırdılar ve rencber dağılıp ziraat noksan buldu. Ve tütün ziraati nısfına indi. Tuzsuzluktan nice bin insan ve hayvanlar hasta ve telef oldular. Bu tedbir ile Maliyeye vüs'at yerine taze zaruret gelip bir yandan halkın ihtiyacı dahi tezâyüd etmekle, bir zamanlar kâimeler basıldı ve nihayet o dahi başa çıkamayıp, istikrâzât-ı hâriciye kapıları açıldı. Yani içimizdeki yağmacıların itlâfât ve isrâfâtı üzerine bir de Avrupa sarraflarına istedikleri gibi çapula ruhsat verildi. Bir istikrâzın faiz ve re'sülmalini ödemek maksadıyla daha ağır şartlar ile diğer istikrâz akdine mecburiyet gelip bu vecihle açılmış çukuru doldurmak için ondan evsa' başka bir çukur hafr edildi. Çukurlar gittikçe o kadar büyüdü ki bugün devletimiz, içine düşüp gâip olacak mertebe-i derin ve mahnûkdu. Ahalinin zarureti ise evvelkinden yüz kat ziyadeleşti. Ashâb-ı maaştan nice adamlar abâ ve ecdadından kalan gümüş devât ve kılıç ve zarf gibi şeyleri def' ettikten sonra tedarik-i kuvvet rûzmerre için matbahtaki sahan ve tencereleri satıp geçiniyorlar. Tahkik olursa İstanbul'un sülüsân ahalisi bu kabilden çıkar. Ahalideki parasızlık ve alıcı olmamak münasebetiyle her yerde emlâk-ı kıymet sahihalarının nısf ve sülüsüne ve akar ve îrâdlar, yarı yarıya tenezzül eyledi.

Şimdi bu hâl-i zucret iştimâl üzerine, emlâki alacak müşteri zuhur eder ve hususiyle rayic vakitten beri bir misil ziyade akçe verirse artık biz emlâkimizi ecnebiye satarsak bilahare İstanbul'dan hicretimiz lazım gelir. Bu mülk elimizden çıkar. Devlet ve milletimiz âkıbet mahvolur deyip de bulunduğu fakr u zarurete dayanacak ve mülkünü satmayacak ehl-i gayret kimdir? Bu mütalaayı edecek binde bir adam bulunur mu? Belki herkes benim hanem biraz büyüktür. Şimdi bunun kıymeti onbin kuruş. Ben bunu yirmi bine satarsam, beş bini hâlime uygun bir yer tedarik ve çocuk çoluğum ile başımı sokar otururum. On bin kuruşu dahi borcuma verir, safâya bakarım, ilerisine Allah kerim. Elbette hazine de böyle gitmez ya! O vakte kadar bir hâle yola benzer deyip, elindeki emlâkini satar ve sonradan beş bin kuruşa iştirâsını tasavvur etmiş olduğu hane, on bine çıkmakla onu dahi edinemeyip

elindeki parayı yer. Nihayet kirâhâneye karar verir. Hâlbuki o zaman İstanbul ehl-i servet eline geçip her şey behâya çıkacağından ve hazinenin hâli ise bugünkü raddeden şaşmayıp, belki bu gidişle daha fenalaşacağından bilahare geçinmek kabil olamayıp, taayyüş ehven olur diyerek, Bursa ve Kütahya ve Konya taraflarına nakl-i haneye muhtaç olur. Ve böylelikle, İstanbul dahi boşalıp, bizim yerlerimizde Avrupalılar ikâmet ederler. Artık biz Anadolu'da çift mi süreriz ne yaparız bilinemez.

İşte devletimizi kabza-i istilâlarına alıp bunu bizden iyi idare edecek kimse yoktur. Davasıyla yere göğe sığmayan ve hazinenin akçesi ve ne de Padişahların lutf ve ihsânları hâlâ gözlerini doyuramayan vükelâ-yı hâzıranın mücerred Avrupa'ya yaranıp memduhiyyet kazanmak için böyle vakitsiz ecnebilere müsaade-i istimlâk etmelerinden âkıbet hâsıl olacak netice budur. Amma İstanbul'da Hacı Ahmed Efendi ve Hasan Ağa bulunacağına Mösyö Loren ve Mösyö Marton otursun. Bundan ne zarar gelir. Devlet yine devlettir. Sultan Abdülaziz Han yine sarayında oturup maaşını alır. Ali ve Fuad Paşalar dahi Sadâret ve Hâriciye Nezaretinde devam edip eteklerini acezeye öptürürler. Ve bununla beraber İstanbul'un o murdar sokakları bozulup, Paris'teki bulvarlar gibi kırk, elli arşın arzında vâsî' caddeler açılır. Ve iki taraflı kârgir ve muntazam konaklar yapılır. Sokaklarda sabaha kadar gazlar yanar. Müteaddid tiyatrolar yapılıp, geceler eğlenilir. Kâğıthanenin yolları düzeliş otobüsler ile âmedşüd kolaylaşır. Boğaziçi'nin iki tarafına rıhtım çekilip, eşcâr dikilir ve gazlar ile donatılıp geceleri cennet misal olur ve bunları Ahmed Efendi ve Hasan Ağa yapamaz, ancak Avrupa'nın ehli serveti yapar. Bu kadar muhasenat da feda olunur mu, denirse biz bunların hepsi güzel şeyler olduğunu itiraf ile beraber, İstanbul'u bizim abâ ve ecdadımız, kanlarını dökerek almış olduklarından, biz onu beş on kuruşa satıp yalın ayak çocuklarımızın ellerinden tutarak Anadolu kırlarına çekilmek hâlini düşünürüz. Ve biz bu hâle girdikten sonra İstanbul'un kesb edeceği zînetten ne istifade ve ne telezzüz edeceğiz, orasını anlamıyoruz. Zira, bugün Paris ve Londra şehirlerini dahi gayet muntazam gördüğümüz hâlde memleket bizim olmadığından yalnız nazar-ı tahsin ve gıpta ile bakıp geçiyoruz. Eğer İstanbul o sureti kesb ederse ara sıra biz de odun kömür satmak için İstanbul'a geldiğimiz vakit aynıyle o yolda teessür ve şu kadar ki bir vakit bu memleket bizim iken birkaç zâtın muhâfaza-i

ikbâli için ittihaz ittikleri sû-i tedbir ve idare belasıyla elimizden çıktığını tahattur ile eşk-rîz-i nedâmet ve tahassür oluruz.

((Umurun tefrâhû's-sufehau minha* ve yahşâ min avakibihe'l-lebîbi))

İstanbul'dan Mektup Fî 15 Receb

Yüzde on bir faiz ve üç komisyon ile beş milyon İngiliz lirası istikrâzı derdest-i icra olduğu suret-i sahihada işitildi. Vükelâya yine mi safa, Âli Paşa'ya Girit memuriyeti muzafferiyetinden dolayı aldığı harcırah ve masraftan başka, hâlâ nakden külliye-tice bir ihsân-ı Şahâne olmadı. Maliye Nâzırı daha takım-ı daireyi, layıkıyla düzemedi. Mabeyn-i Hümâyûndaki Babıâli hizmetkârları fevkalâde nâil-i mükâfat almadılar. Vakıa Başkâtib Emin Bey bu defaki Mısır memuriyetinde beş bin kese aldı ise de, Cemil Bey ve daha sâirleri duruyor. Bunların bilcümle tayibi "Zât-ı Hümâyûn-ı mülûkânenin muttasıf oldukları şîme bendeperverî ve âtîfet iktizâsından olmakla" işbu yeni istikrâz ile iktizâ-yı âlisi icra olunacağı me'mûldür. Emin Bey'in Saray-ı Hümâyûna girdiği tarihten bu ana kadar Mısır memuriyetlerinde ve ayak işlerinde ve Eksercioğulları Meseleleri'nde şöyle, böyle aldığı atıyyeler ve kendi gelenler eshâm-ı umûmiyyeye yatırılmakta olduğundan bu hizmette bulunan bir Avrupalı'nın kavlince cümlesinin yekûnu elli bin keseye baliğ olmuştur. Bu zâtın Babıâli hizmetkârı olduğu muahharan nasılsa Zât-ı Şahane'nin mesmû'u olmakla def'i tasavvur buyurulduğu hâlde Âli Paşa'nın inkisâr-ı hatrını mucib olur. Havfiyle yine vazgeçildiği, Saray-ı Hümâyûn tahkikâtından ve mezkûr istikrâzdan sarf-ı nazar olunması ricasını hâvi beynelahâli bir mahzar-ı umûmi tertib ve hafiyen temhir edildiği cümle-i mesmuâtandır.

Bazı ecnebi sermayedârânı Babıâli'ye bir lâyiha verip muahharan ilan olunan ecnebilerin emlak alabilmeleri müsaadesince Bâb-ı Hümâyûn'dan Sultan Bayezid meydanına kadar mevcut olan ebniye ve arsaların değer behâlarından, bir sülüs fazlasına ahz ve iştirâsıyla yirmi arşın arzında bir cadde-i müstakime küşâdına ve iki tarafına kârgir ve muntazam binalar inşasına müsaade talep etmişler. Filvâki yapılırsa güzel olur, lâkin bu binalarda kimler oturacak orasını bilmem.

Yeni neşr olunan evkâf nizâmâtı, gazetelerde manzurunuz olmuştur. İşte Vahîd Efendi'nin nezaretten infisâline bu nizâmât sebep oldu. Çünkü nizâmâtın hülâsasında Emlâk-ı Vakfiye İdaresi bilahare Maliye Nezâretine geçip vakfin akçesi hazineye munkalib olacağından Efendi-i müşârünileyh arz-ı istifa eyledi. Ve şimdiye kadar idare-i tarafeyn ile Babîâli takımı beyninde kazandığı leyyinül-cârib unvan yerine o da müteassıb imiş denilmeye başladı. Zira Vahîd Efendi hilâf-ı şer' ve insaf ü muzır-ı mülk ve millet olan nizâmât-ı mezkûreyi tervîc etmedi.

Babîâli ezhan-ı umûmiyedeki teşviş ve ızdırâbı teskin için bir garip tavır ittihaz itdi. Yani teftiş ve hafiyeye memurlarını çoğalttı. İpten kazıktan kurtulmuş ne kadar erâzil eşhas var ise teftiş memuru oldular. Müteveffâ Müneccimbaşı Osman Efendi'nin kâtiplerinden İzzet Efendi nâmında bir adam geçen gün Yeni Cami' civarında bir kahvede otururken müteveffâ Mehmed Âli Paşa'nın sözü geçer. O sırada İzzet Efendi o da bir sağlam ayakkabı değildi ya, der ve karşısında oturan bir ihtiyar kimse dahi evet cevabını verir. Bunları kahveden çıkarken zabtiyeler yakalayıp doğruca Bâb-ı Zabtiyeye götürürler. İzzet Efendi otuz bir ve bîçare ihtiyar dahi on beş gün tevkif olunurlar. Güya böyle cebr ve şiddetle halkı tehdit ve iskât etmek isterler. Heyhât heyhat! Halk açtır, aç. Hükümetin gittiği yol ise bu açlığı daha ziyade teşdîd ettiğinden öyle habslerle halkın ağzını kapamak şöyle dursun, belki tezyîd-i gayz ve gazab ettiklerini hâlâ vükelâ anlayamadılar. Karanlık içinde bir döğüşür gidiyor. Allah encâmını hayr eyliye. Husûsen Ramazan-ı Şerif yaklaştı, bakalım nice olur.

Fuad Paşa beşbin lira ihsân-ı Hümâyûn'u alıp İtalya'ya gitti ve vapur, Saray Burnu'nu dolaşırken seyirciler lisân-ı hâl ve kâl ile "ruy-i bâz-i amedent nist-i çürfeti refeti" mazmunıyla teşyî' eylediler. Fâzıl Mustafa Paşa'nın dahi bu kışı İtalya'da geçirmek ve "Ems" şehrinde ikâmet etmek üzere müteheyyi-i azîmette olduğu rivayet olunuyor.

Gazetenizin her nüshası hırz-ı cân gibi elden ele yüz kişiyi dolaşiyor. Okuyanlar ve dinleyenler yürekleri yana yana vükelâ efendilerimize rahmet okuyorlar. Cenab-ı Hak sa'yinizi meşkûr eylesin.

İstanbul'dan Diğer Mektup Fî 21 Receb

15 numaralı *Hürriyet*'te Eksercioğulları'nın fezâiline müteallik İstanbul'dan vârid ve münderic olan tahriratı kalem odasında alenen okuduk. Maliye, devletin ruhu menzilesinde olmakla *Hürriyet*'in bu cihete matuf olan himemât mahsusasından pek teşekkür olunur. Ancak umur-ı Maliye öyle bir köhne hırkaya benzerki her neresinden tutulsa parçası elde kalır. Ve devletimizin en az atf-ı nazar ettiği bu dairedir. Ezcümle şimdiye kadar meydana çıkmasından vükelâca ihtiraz olunan ve *Hürriyet*'in sekizinci nüshasında münderic katma hesabının esbâb-ı ledünnîyesinden bulunan bir maddeyi beyân edelim, kusûru anlaşılır. Malumdur ki geçen yetmiş yedi senesinde fazla kâime maddesinden dolayı bazı hazine memurları hizmetlerinden çıkarıldı ve bazı veznedârlar haps ve istintak olundu. Fakat ma'hûd iskele maddesi gibi işin neden ibaret olduğu kimseye bildirilmedi, işte o iş budur. Sene-i merkumede evrakın bir takımı toplanıp hark olunurken, beri yandan diğer kâime bastırıldığı sırada toplanan evrakda defter-i hesabından bir hayli fazla bulundu. Ve lede't-tedkîk bunların bir takımı nezaret mühürü olmaksızın meydan-ı tedâvüle çıkarıldığı anlaşıldı. Ve icra edilen tahkikât ve istintâkâtın hülâsasında sâbık Muhasebeci Veysi Efendi ve Muhtar Efendi ve Eshâm Mümeyyizi Hulûsi Efendi ve Veznedârbaşı Reşid Efendi ve Veznedâr Osman Efendi miyânelerinde bir dolab-ı ahz ve i'tâ kurulduğu ve hîn-i tab'da fersûde nâmıyla ayrılan evrak hark olunacağına hıfz edilip nezaret mühürü vurulmaksızın hafiyyen tedâvüle verildiği tahkik idildi. Evrak-ı mezkûrenin pusulası budur.

Adet	Kuruş	
383 3000	383030	yüzlük kâime
15550900	3110118	elilik kâime
12140500	607025	yirmilik kâime
02170280	217028	onluk kâime

68,164,680

Kuruş   Kese

360   163,297

İşte şu yüz altmış üçbin ikiyüz doksan yedi kese üçyüz altmış kuruş, isimleri zikir olunan zevât beyninde taksim olundu. Bunların esna-yı tevkîfinde eğer sürat olunup taharriyat-ı lazime icra olursa idi, evrak-ı mezkûrenin bir takımı aynen ele geçirilmek kabil idi. Lakin Hükümetin her şeyde mültezimi olan betâet ve rehavet bu meselede dahi cilve gösterip hazine-i beytûlmâlin bu akçesi gürlendi, gitti.

Şu kadar ki bu hususu sinîn sabıka-i garaibinden zu'm edip Maliyenin bugünkü hâlini o zamandan iyi zannetmek lazım gelmez. Maliyenin umur-ı hesâbiyesi o derece karışıp bozulmuştur ki Avrupa'nın en meşhur Maliye şinaslarından mürekkebe bir meclis yapılsa ve Maliye Hazinesinin en malumatlı memurlarından yüz kişi de onlara ilhâk edilip bunlar kemâl-i cehd ve ikdâm ile yirmi sene gece, gündüz çabalasalar, yine bir düzgün muhasebe hülâsası yapmaya muvaffak olamazlar.

Bu hâle dahi taaccüb iktiza etmez. Çünkü Babîâli "Olimpos'unda" taht-nişîn ene rabbüküm'l-a'lâ olan ilâhâtın her biri yalnız umur-ı mülkiye ve tedbir-i Hükümette olan malumâtına kanaat etmeyip asker kumandasında Bonapart gibi generale ve Tersane işlerinde dahi Nelson misali kumandan olmak iddiasında buldukları gibi, umur-ı Maliyede Niger ve Rothschild'le tefâzül davasında olduklarından oraya dahi medîd müdahale etmekten hâli olmazlar ve hazine-i Maliye manada Babîâli'nin hüküm ve idaresi altında bulunmak için Makam-ı Nezaret'e balmumu gibi her türlü oyuncak yapmaya elverişli, yumuşak bir zatı arayıp, bulup nasb ederler. Ve bu zatın o makama istihkâkı için aranması lazım olan hasâilinden kat'an rakam ve hesaba aşına olmamak fazileti bâis tercih olur. Dünyada Mümtaz Efendi ve Hurşid Paşa ve Şirvanizade Paşa gibi bu makama münasip adamlar bulunur mu? Burada ne ezberden tâbirat-ı cahilâne ile hulûsa dair mektup yazılır, ne de rahle başında edâ-yı beligane ile ders-i takrîr olunur. Her şeyden mukaddem Maliye fenni ne demek olduğunu bilerek bununla beraber devletin malını çalmamak ve teba'a ve mensubatına çaldırmamak lazım gelirken bu zatların hangisi bazı

cihetlerle sarrafâne mağlup olmayıp, hazinenin matlubâtını vaktiyle ele geçirmeye ve eline sekiz on hâne rakamlı bir hesap pusulası verildiği zaman on bin midir, yüz bin mi, yahud bir milyon mu? Hiç olmazsa onu olsun farka muktedirdir.

Farz edelim ki, Şirvanizade Paşa meclis-ârâ ve nâdire-gûyâ bir zât fezâil-peyma olmakla her gece Sadrazam Hazretlerinin sofrasında hoşgûluk edermiş. Bundan Maliyenin intizâmı iktizâ etmez. Mahdum Bey ve Mühürdar Efendi ile Sahib Bey, biri de muttasıl sergi ve maaş kırıp, Dîvân-ı Muhâsebâtta her maslahata parmak karıştırdıkları ve Nâzır Paşa ise haftada iki gün ancak Maliyeye gelebilip, geldiği hâlde dahi Zârifi ve Dubunî bazirgânların ve Mısırlıoğlu ve Tıngıroğlunun kâh kendileri ve kâh yazıcılarıyla kulak kulağa birkaç saat fisiltıdan ve birkaç kâğıda verilecekdikden sonra ard kapıdan (Çünkü avluda yığılı duran ashâb-ı maaşa görünmek tehlikeden hâlî değildir) sıvıştığı hâlde Maliye Hazinesi bu gördüğümüz şekilde olmaz da, ya nasıl olur.

Maliye Hazinesi hâlâ bakayası ne miktardır ve bunun ne kadarı mümkün' tahsil ve ne kadarı müteassir ve ne mikdarı mümtenidir, sâhihan bilemez. Zira bunun için biddefeat taşralara yazılan o emir üzerine gelen cevap ve hesapların ekserisi yekdiğerine mübâyin ve muhaliftir. Ve sarraflar ve mültezimler zimmetlerinde ikiyüz bin keseden mütecâviz matlubât-ı hazine durur. Sarraf veya mültezim-i madde-i iltizama bir nizâ çıkarıp bir kere iş Dîvân-ı Muhâsebâta düştükde artık matlubâtın tesviyesi o işin rü'yetine ta'lik ile tahsil olunamaz ve o işin haksızlığı zahir olacağı birkaç seneden sonra his olunur olunmaz, arkasından diğeri biri dahi yetişir velhâsıl davalı işlerin arkası kesilmez ki hazine matlubâtını aramaya zaman bulabilsin. Taşraların bakâyâsı ise gûnâgûn olup, bunların içinde hakikaten mümkün ve müteassir ve mümteni olanlar bulunduğundan ve onlar hak ve layıkı vecihle birbirinden tefrîk ve temyîz olunmadıkça, Maliye Hazinesi malının sıhhatini bittabi bilemeyeceğinden ve bu ise taşralardaki mülkiye ve Maliye memurlarının vazifeleri olduğu hâlde bu zatlar o memuriyetlere ehliyet ve istihkâk ile tayin olunmayıp taraf ve intisâb veya irtikâb üzerine gönderilmekte ve gittikleri yerlerde ahali ve vali ile hoş geçinmezler ise azl edilmekte olduğu ve emvâl-i bakâyânın ekseri dahi malların ekseri dahi yerli hanedan ve a'zâ-yı meclis gibi müteneffizân-ı memleketin zimmetlerinde olup buna dokunmak fincancı katırlarını ürkütmek gibi

memurîn hakkında mahuf ve muzır olduğu emsaliyle müsbet olduğundan Maliye Nezareti ve Makam-ı Sadâret bin mektub-ı tehdidâmîz yazsalar yine memurlar bildiklerinden şaşmazlar ve nefis-i cümleden akdem olmak kazıyyesi müselleme ise bunlar dahi mazur olabilirler.

Aklâmın hâli ve Muhasebeci ve Mümeyyiz gibi memurların işigali ise hem gülecek hem de ağlanacak suretdedir. Elbette Maliye aklâmından çıkmış bir maslahat kâğıdı manzurunuz olmuştur. Bu kâğıtlar cenkten çıkmış zâim çadırı gibi lime lime olduktan ve eklene eklene koyuna koltuğa sığmaz bir tomar şekline girdikten sonra bir kere güçle sahib-i maslahatın eline geçer. Onun üstünde ne tuhaf havaleler ne garip derkenârlar ne mashara sahlar bulunur. Bîçare iş sahibi onların her birini yazdırıp her kalemden kurtarınca kadar ne hakaretler görmüş, ne kadar uşak ve odacılara müdaheneler etmiş ve kapı yoldaşça kahve paraları vermiş ve kaç aylar hasr ovalarında ve mümeyyiz ve yamak efendilerin haneleri kahve ocaklarında sürünmüş ve nice îvâzlardan istiskâl görmüş ve ikamet ettiği handa ne kadar çul çaput satıp yemiştir. Zavallı bîçare bu kâğıdı eline geçirdikde berat-ı hayata mâlik olmuş gibi sevinir ise de bu sevinç çok sürmez. Zira o havaleler, o derkenarlar kat'an o maslahata müteallik ilgili şeyler olmadığından mesela nihayetinde mahallinden istilâma hacet gösterilir. Artık sahib-i maslahat yan gelip handa otursun, çünkü istilâm cevabı birçok zamanda gelir. Ve geldiği hâlde istenilen yolda gelmeyip tekrar istilâm olunmak iktizâ eder ve keza keza. İşte Muhasebeci Efendilerin başlıca işigâli derkenarları sahh etmek ve Mümeyyiz Efendilerin büyük işleri yazılan bir satır derkenarın yanlışlarını düzeltmek ve ketebe-i aklâmın meşguliyetleri dahi o satırcıkları eğri büğrü yazmaktır. Muhasebe Kalemlerinde ise taşralardan beher mah gelmekte olan muhasebe defterleri sırasıyla çivilerde asılı durur ve çiviler doldukda mahzen sandıklarına atılır. Bunların içinde hâlâ muayene olunmadık üç ve dört senelik defterler mevcuttur ki muamele-i kalemiyyeleri yürütülmediğinden ve hazinenin o sancaklarca olan malumatı üç dört sene evvelki cedveller yekûnünden ibaret olduğundan bakâyâya ve tahsilâta ve umur-ı sâireye dair sorduğu şeyleri muttasıl o eski malumata bina eder. Hâlbuki onların cevapları gelip baskıya yatmış olan çuvallarda durur. İşte bu karışıklığa mebnîdir ki, Maliye Mektubçu Odası taşralar muhaberâtına yetişemez. Ve taşra aklâmı dahi Maliyenin münasebetsiz suallerine cevap vermekten aciz kalır.

Niş'ten Tahrirat Fî 7 Receb

Hürriyet'e hizmet, itikadımca cümle ebnâ-yı vatana fariza-i zimmet olduğundan bendeniz de buradan muhabirliğe başlamak isterim. Bu mektubumu bir garib madde ile dolduracağım. Her ne kadar ehemmiyeti ikinci derecede ise de Hükümetimizin hâlince ibret bahş olabilir.

Geçende Sofya'ya gitmiş ve muteberândan birinin hanesine misafir olmuşum. Kandil gecesi olmak münasebetiyle ziyaret-i kubûra çıktık. Bir de ne görelim. Ne kadar mermerden mezar taşı ve kapağı var ise hemen hepsi kaldırılmış hikmetini anlayamadık. Meğerki Sofya'da bulunan Kudret Hamamı'nın erkeklere mahsus olan cihetini tamir lazım gelmiş, oraya taşımışlar. Sonradan tahkik edişime göre hamamın tamiriçün halkdan iki kere îâne toplanmış. Hamamın mermerden olması lazım ise bir îâne daha toplayabilirlerdi. Bizim ahlakımız abâ ve ecdadımızın hâkine hürmet etmektir. O cihetle kalelerimizin ecânibe verilmesi mezarlarımızın tahrip ve tahkîr olunmasını istemeyiz. Sâir milletin bir mezarına dokunulsa kıyametler kopuyor. Biz sükût ediyoruz. Niçin ya. Bir şeyi söylesek, o saat hapse gireriz. Bir kere de hapse gidersek, ahrete gidinceye kadar unutulur, kalırız. Ondan sonra ecdadımızın mezarına taş yerine bizi götürürler.

Şimdilik bir ehemmiyetli havadis yok. İleride zuhur ederse yazarım.

Kemâl⁷⁶

⁷⁶ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W.

22 HÜRRİYET 1285

Numara: 22 13 Şaban Sene: 1285 23 Teşrin-i Sâni 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

((İSTİKRÂZ-I CEDİD ÜZERİNE YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ'NİN MÜTÂLAÂTI))

Bir mirasyedi farz olursa ki terbiyesizliği ve cehl ü gafleti hasebiyle dairesinin dâhil ve haricini bilmez ve işini şuna buna ısmarladığından varidâtı, masrafına kifayet etmek şöyle dursun, mesela beşyüz kese varidâtı var ise her sene bunun nısfını abes yere edinmiş olduğu borçların faizlerine verir. Kusûr kalan ikiyüz elli kese sefâhat ve israfât ile memlu olan takım dairesinin masârifine vefa etmediğinden her yıl haricden yeni istikrâza muhtaç olur. Lâkin mirasyedinin hâli malûm olup, itibarına hâlel gelmiş olduğundan, her ne vakit istikrâz edecek olsa, emlâk ve akarının birtakımını karşılık göstermek veyahut hanesindeki mücevherat ve çubuk takımlarını rehin vermek mecburiyetinde bulunur. İşte bu mirasyedinin mevki'i bizim devletimizin hâlidir. Bununla beraber feleğin birkaç kere çemberinden geçmiş ve hocasının külâhını kapmış, bir takım da dalkavuklar tasavvur edilse ki, o bîçare mirasyedinin etrafını sarmışlar ve onun cehl ü gafletinden bilittifak istifade ile beyenlerinde "nasıl olsa şu mirasyedi hasr-ı iflâsına oturacak, bundan ne kapabilir isek, kârdır. Ancak bizce birinci yapılacak şey bunu bulunduğu hâlden ikaz edecek olanları yanına yaklaştırmak ve biribirimizin huzur ve gıyabımızda kendine elzem olduğumuzu anlatmak tefhim ve kâh müdâhene ve kâh tahvif ile re'yimize itaate

mecbur etmek kazıyyesi olduğundan, biribirimize arka verip, işimize bakalım.” demişler ve mirasyedinin varidâtından gelen akçeler yetişmedikçe istikrâz yollarını teshîl ve zavallıyı iğfal ile şu hâl-i iflâsa getirmişler. İşte bu dalkavuklar dahi aynıyle vükelâ-yı hâzırânın misalidir.

Devlet-i Âliyye bidâyet-i tesisinden yetmiş bir tarihine gelinceye kadar beş altıyüz sene zarfında ve ezcümle Sultan Mustafa-yı Evvel ve Sâni ve Sâlis ve Sultan Abdülmecid ve Sultan Selim-i Sâlis ve Sultan Mahmud-ı Evvel ve Sâni asırlarında vuku’ a gelen ihtilâlât-ı dâhiliye ve hâriciye ve muharebât-ı mütenevvi’ a ve gavail gûnâgûn mülkiye ile uğraşıp Kaynarca ve Aynalıkavak ve Edirne Muâhedeleri gibi nice sıkıntılara ve gürültülere uğradığı hâlde kendi yağıyla kavrulup hâriciye akçe borç etmedi. Vaktâ ki altmış tarihinden sonra Avrupa’ ya taklit modası geldi. Saray-ı Hümâyûnun ve vükelânın masrafları muhassasatlarını tecavüz etmeye ve binâberin maaşlar artmaya başladı. Devletin varidât-ı mukanninesi ise bu fazlayı örtemediğinden kavâim-i nakdiye tedâvülû usûl-i mazarrası meydana getirildi ve iki paralık bir kâğıt parçasını beşyüz ve bin kuruşa satmak ve hele-i evlâda hoş a gider ve mâlîhûlyâ hazineleri gibi bitmez tükenmez bir irâd hükmünde görünmekle geniş, geniş sefâhat yolları açıldı. Hatta bir aralık hazinenin başlı varidâtından olan a’ şâr ve gümrükler inayet ve ihsan yolunda bazı bendegâna bahş olundu ve kâğıtların faizlerini te’ diyede dahi bir güne sıkıntı çekilmeyip yine kâğıt basılarak verildi. Lâkin kâğıt oyununda Avrupalılar bizden daha eski ve usta olduklarından bu gidişe bakıp, bizim bunda da nasıl kara cahil olduğumuzu anladıkları cihetle temin-i ticaret için her devlette olduğu gibi kavâim-i mütedâvileye karşılık nukud talep eylediler. İşte o zaman, vükelânın biraz akli başına geldi ise de, iltizam olunan usûl-i sefâhat lezzetli ve hanım efendilere elmas takmayınız demek ve Babîâli’ ye müteaddid fayton olmaksızın gelmek ve hırsızlara çaldırmamak esbâbını bulmak suubetli görüldüğünden masrafi kısmaktan ise irâdî büyütmek cihetine sarf-ı makdur edilmesi tercih olunup cümleden evvel ahalinin vergisine zam edildi.

Ve bu esnada Rusya Meselesi meydana geldi.

O hâlde ise gerek masârif-i harbiyeye medâr olmak ve gerek tedâvülde bulunan birçok mütenevvi’ evrakın bir takımını kaldırmak için bir istikrâz tedbiri meydana konuldu. Vükelânın içinden bazıları tarafından bu tedbirin bilahare intâc

edeceği mazarratlar dermeyân kılındığı sırada mürevvic gürûhu manası henüz iyice bilinmeyen politika lüzumu sözüyle mukabele ettiler. Yani “İşte Rusya’nın niyet-i hasmânesi malum olup, buna karşı Avrupa devletleriyle münâsebatımızı te’kid etmeye ihtiyacımız vardır. Avrupa’yı tamamıyla kendimize bağlamak dahi onu kendimizden faidelendirmek ve bu da Avrupa sermayesini mülkümüze çekip bağlayıp, bununla her vakitte devleti ve zımnen kendi menfaat ve sermayesini muhafazaya Avrupa’yı mecbur etmek ile olur” dediler. Velhâsıl nasıl oldu ise oldu. Bir kere bu halka-i belâ bu tarihte boğazımıza geçti ve bir daha çıkarmak nasip olmadı. Bir taraftan mülke giren nukud, hâriciye harc-ı masrafâne ve harbiyye sâikasıyla pek az zaman içinde Avrupa’ya avdet etti. Bir taraftan dahi liraların letâfeti halkanın ağırlığı ol emirde doyurmayıp, belki kaime bidâyetinde olduğu gibi yeni bir define bulunmuş tarzında usûl-ı sefâhet bir kat daha hızlandırıldı. Ve ertesi sene derhal üç milyon liralık bir istikrâz daha yapıldı. Ve akîb-i musâlahada Rusya nakâis-i harbiyesini ikmâle ve şimendiferler inşâsına başladığına karşı biz de dahi sûr-i Hümâyûnlara başlandı. Alınan istikrâz, esnâ-yı harbde ahaliden senet i’tâsıyla ahz olunan zehâir ve sâire borçlarına verilecek, bir de vükelâ haremlerine elmaslar ve vükelâ hazerâtına murassa kutular ve nişanlar vasıflar masrafına ve Çırağan Sarayı ebniyesine ve Harem-i Hümâyûn borçlarına verildi, mahvoldu. Hâlbuki nukud-ı müstakrazanın re’sülmâl ve faizi yerinde kalıp, te’diyesinde ıztırâr olmakla bunlar için yetmiş beş senesinde beş milyon liralık bir istikrâz harici daha yapıldı. Bununla eski istikrâzın faizleri ve Galata sarraflarından aralıkta edilen çingâne borçlarının birazı verilip, fakat masârif-i sefihâne bir mu’tad devam ettiğinden, çok geçmeksizin yine bir istikrâza lüzum göründü ve herkesin bildiği miras meselesine dolaşıldı, nihayet iki milyon ziyan verilerek yaka sıyrıldı. Ancak bu esnada Avrupa devletleri kulak kabardıp “Siz ne yapıyorsunuz! Muttasıl haricden borç alıp sefâhet ediyorsunuz. Bu çıkar yol değildir. Vakîâ Avrupa devletleri dahi bazen haricden istikrâz ederler ise de, demir yolu yapmak ve ticaret-i dâhiliye ve muaf-ı umûmiyyeyi tevsî’ için yollar ve mektepler açmak ve nekâis-i harbiyeyi ikmâl etmek gibi pek elzem ve menfaati alınan akçenin faizinden zaid olan şeyler içindir, yoksa lüzumsuz ebniye yapılmak ve atıyye ve ihsân vermek için istidâne etmezler” demeye başladılar. Bizim vükelâyâ bu ihtârın tesiri bir başka yüzden oldu, yani Avrupa’dan para almak bu dedikleri şeyleri yaparız demekle hâsıl olacağını öğrenip, cesurâne bir

istikrâza daha giriştiler. Ve bizim memleketimizin servet-i tabiiyesi yollar olmadığından hârice çıkamıyor. Bunların inşâsına ve ahalinin terbiye-i medeniyyeye girmesi için maârifin neşrine Devlet-i Âliyye teşebbüs edecek. Bu da akçeye mevkuftur. Bize şu kadar daha para veriniz, dediler ve istediklerini aldılar. Ve vakîâ Trabzon'la Erzurum arasındaki tarîkin küşâdı ticaret ve politika cihetlerince muhassenat-ı adîdeyi müstelzim olduğundan ibtida ondan başlayıp, muahharen Bursa ile Gemlik arasındaki yolun tesviyesine ibtidar eylediler. Ve keza taşraların büyücek şehirlerinde Mekteb-i Rüşdiyeler küşâdı için emirnâmeler gönderildi. Fakat bunlar için edilen istikrâz akçesinden para gönderilecek yerde her emirnâmede hamiyetkârane ahalinin mâlen ve bedenen îaneleriyle tesviye-i icabına bakılması ve kimseye gadr ve cebr edilmemeye dikkat olunması tavsiye buyuruldu ve şu iki yolun her biri ahaliye nice binler kese ve nice emekler sarfına bâis oldukları hâlde ikisi dahi elyevm ikmâl olunamadı. Hele bunlar şimdilik dursun. Biz sadede gelelim. Bu aralıklarda müstakrizâtın mevsim-i takâsidi tetâbu' ettikçe ve evrak-ı nakdiye hamilleri kuşkulanıp mırıldandıkça, yahut hazine-i hassa sıkıştıkça bir yandan gizli ve aleni kavaim kesildiği gibi, bir yandan dahi Avrupa'ya adamlar saldırıp bir yeni istikrâz daha akdine bezl-i himmet olundu. Akıbet kâğıtların itibarı bir dereceye tenezzül etti ki İstanbul'da kağıtla yüzlük altın, yüzdoksan, ikiyüz ve taşralarda beyazla yüz yirmi, yüz otuza fırladı. Bununla beraber yine ahalden vergi alınırken mal sandıkları yüzlük altını yüz kuruştan fazlaya kabul etmediler ve bu yüzden ahali, vergilerini iki sülüs fazlasıyla vermeye mecbur olup mutazarrır ve perişan oldular ve bu yüzden yüzelli, üçyüz kuruş maaşlı nice sandık eminleri ve mal memurları, emlâk ve akar edindiler. Beri taraftan Avrupa'ya gönderilen istikrâz yoklamacıları dahi nereye başvurdular ise rehinsiz akça vermeye rağbet eder kimseye tesadüf etmediklerinden bilahare varidât-ı rüsumîye karşılık gösterilerek, yetmiş dokuzda sekiz milyon liralık bir istikrâz akdiyle faizsiz evrakın sülüsü bittediye ortadan kaldırıldı ve sonra seksen senesinde altı milyonluk ve seksenbirde iki milyonluk ve seksenikide altı milyon liralık müteselsilen istikrâzlar akd edildi. Ve bu sırada derdest tasavvur olan ormanlar ve madenler ve yollar ve mektepler ıslahatı sözleri dahi resmen va'd olunur durur idi. Velhâsıl bu yalanlar, dolanlar da bitip yine ihtiyaç ma'a-ziyâdetin baki olunmakla hem külliyetli bir akçe ele geçirilmek ve hem de müteferrik evrak ortadan kaldırılıp gayr-ı muntazam faizler bir duziye gitmek ve asl-ı

manada iki buçuk milyon kadar lira vaz'-ı hemyânçe-i intifa' edilmek mülâhazâtıyla ma'hud koca defter-i kebir küşâd edildi. Devlet-i Âliyye'nin yetmiş beş tarihine gelinceye kadar müstakrizât-ı hâriciyeden mâadâ kavâim ve esham ve sergiler gibi düyûn-ı dâhiliyesinin yekûnu onaltı milyon lira raddelerinde iken, defter-i mezkûrun küşâdı tarihi olan seksen iki senesi evâilinde tutulan hesaba nazaran yirmi beş milyon liraya baliğ olup anha minha, yedi sene zarfında düzenli varidât-ı mukannineyi yemedikten mâadâ dokuz milyon da açıkdan ahz ü sarf ettiği tebeyyün eyledi. Maliyenin şu hâli ol zaman nihade-i mevki ihtimam edilip, böyle müteferrik ve gayr-i muntazam borçlar ile herbâr müzayaka çekileceğine, bunların bir usûl-i muntazamaya rabt ve bir daha istikrâz-ı hâriciye ihtiyaç olmamak için, hesabın genişçe tutulması ve o aralık ortada mevcut olan birkaç nev' düyûn-ı dâhiliyenin şekl-i vahide konulması ve bu tertibi münzele-i fi'l ve icraya götürmek üzere altı milyon liralık bir istikrâz yapılması tasavvur olundu ve lüzumu olan yirmi beş milyon lira yerine defter-i mezkûr kırk milyon lira üzerine açıldı ve ol vakit Devlet-i Âliyye resmen ilan ettiği nizâm-nâmede işbu defterin küşâdından sonra bir daha haricden istikrâz etmeyeceğini ve bir istikrâza merhun olmayan varidâtın cümlesi buna karşılık olduğu gibi istikrâzât-ı sabıkaya merhun olan varidât dahi lede't-te'diye kurtarıldıkça yine bu deyn-i umûmiye karşılık addolunacağını ve beher sene bunun yüzde birini tedâvülden kaldıracağını taahhüd eyledi. Bunun üzerine iki sene geçmeyip, ma'hud Kıbtînin, karpuzu yedikten ve artık lüzumu olmaz zımmıyla kabuklarına bevl ettikten sonra harareti galeyân etmekle, şuna değdi, buna değmedi diyerek hepsini yediği gibi zikr olunan onbeş milyon esham-ı ihtiyatiyenin on iki milyonu şuraya, buraya sarf ile heba oldu. Ve üç milyonun ise yeri bilinmez ve bilinse, söylenemez. (o gidiştir ki gider, gelmedi hâlâ yerine) Ve bu seneye kadar yalan yanlış senede bir kere bir muvâzene-i umûmiye defteri neşr olunurken, şimdiki Maliye Nâzırı'nın memuriyetinden sonra o dahi çıkarılamaz oldu. Bu cihetle zikr olunan kırk milyon lira, ne itibara ve ne lüzuma mebni hesab ü sarf olundu. Ve birkaç sene zarfında şu kadar milyonlar nereye gitti. Ali ve Fuad Paşa'lardan başka kimsenin malumu değildir. Şu kadar ki, işbu defter-i kebir maslahatı pek de hesabı yapılmayıp, onun zımnında pek çok zevâtın hissemend intifa' olduğu dahi, hafi değildir. Hatta geçenlerde Brüksel'de basılan *Finans* (Maliye) gazetesi, işbu defter-i kebir işinde hemdest-i vifâk olan Avrupa sarraflarından bazıları beyninde cereyan

eden bir muhakemenin evrâk-ı resmiyesini sırasıyla tab' edip, bunlarda mezkûr defter işini becermek için İstanbul'da, şuna buna verilenlerden mâadâ yalnız Fuad Paşa'nın kendisine altı milyon altıyüz bin frank, yani bir ellibin kese takdim edilmiş ve bu akçeyi sahihen alıp almadığını, mezkûr sarraflardan birisi kendine resmen ve şifâhen sordukda ((Ben, pederim İzzet Molla'dan miras olarak bir şeye nail olmadım. Şu gördüğünüz konak ve yalı eşya bilcümle Devlet-i Âliyye ve atâyâ-yı Seniyye âsârıdır)) cevabından başka bir şey söylememiş olduğu mestur-ı sahife tezkâr edildiği hâlde, Fuad Paşa tarafından red ü cerhe müteallik hiçbir hareket sâdır olamadı.

Her ne ise bu da şimdilik bir yanda dursun. Bizim bahsimiz Devlet-i Âliyye'nin ahval-i Maliyesini tahkike mütaallik olmakla, seksen iki tarihine gelinceye kadar, Maliye Hazinesinin hangi tarihlerde ne miktar haricden istikrâz ettiği burada bir hülâsasını irâd edelim:

Takriben Kese	Adet	Sene-i Miladiye
1,100, 000	5.000, 000	İngiliz lirası 1854
0,660, 000	3,000, 000	Keza 1855
1,100, 000	5,000, 000	Keza 1858
0,360, 000	2,000, 000	Fransız lirası 1860
1,760, 000	8,000, 000	İngiliz lirası 1862
1,080, 000	6,000, 000	Fransız lirası 1863
0,360, 000	2,000, 000	Keza 1864
1,080, 000	6,000,000	Keza 1865
7,500,000	37,000,000	müstakrazât-ı hâriciye
8,000,000	40,000,000	Osmanlı lirası defter-i kebir

15,500,000   77,000,000

Kese

974,640 bunların faiz-i senevîleri

İşbu hesaba göre Devlet-i Âliyye bundan on dört sene evvel bir akçe hârice borcu yoğiken şu idare-i hâzıra sayesinde ve onbir sene zarfında yedi milyon beşyüz bin kese hârice ve eski kavâim ve esham borçlarıyla beraber bir sekiz milyon kese dahi dâhile borç edinip, beher sene dokuzyüz yetmişdört bin altıyüz kırk kese faiz vermek mecburiyetine girmiştir ki, borcunun miktarı varidâtın yedi ve daha iyisi aranılırsa on misline ve verdiği faiz, senevi irâdının nısfına karîbdir. Ve şuraya dikkat olunmalıdır ki, müstakrazât-ı hâriciye nin re'sü'l-mâllerine mahsuben, beher sene verilen mebâliğ ve bir de bu defter-i kebir dolduktan sonra Şirket-i Umûmiye ve Bank-ı Osmanî'den ve Galata sarraflarından merreten-ba'dehu uhrâ edilen istikrâzlar ve devâirin beher sene açıkta sarkan sergileri, orduların tahvilâtı ve mütedahil asker ve memurîn maaşları ve ebniye borçları gibi düyûn-ı gayr-ı muntazama şu gösterilen hesapta dahil olmayıp, bunların hesap ve yekûnunu Allah'tan başka kimse ve hatta Maliye Nâzırı Rüşdü Paşa değil, onun akıl hocası Sadık Efendi bile bilmez. Elde olan şu deftere bakılınca onbir sene içinde Devlet-i Âliyye varidât-ı senevîyesi olan iki buçuk ve âlâ rivayeten üç milyon keseyi yedikten sonra beher sene açıktan bir buçuk milyon kese kadar istikrâz ile geçirmiş olduğu ve her yıl memâlikinden beş, altıyüzbin kese altını faizlere ve re'sü'l-mâllere mahsuben diyar-ı ecnebiyyeye çıkarıp vermeye mecbur bulunduğu sabit olur.

İşte devletimizin ve Maliyemizin hâli bu minvâl üzere iken, bu kere dahi Babîâli beş milyon İngiliz lirası istikrâzına kalkışıp varidâtının bir takımını buna karşılık ve yüzde on faiz ve üç komisyon dahi vereceği ve bundan dolayı Avrupa'nın tama'kâr sarraflarından bir takımını laşeye üşer kerkesler gibi koşup bu işe giriştikleri ve Fransa Hâriciye Nâzırı Mösyö "Moustier" dahi bazı bendegân ve mensubâtını komisyondan hissedar etmek için tervîh-i maslahata sa'y ettiği rivayet olunur. Lakin Devlet-i Âliyye-i Osmaniye Babîâli'de tayinle umur ve nüfuzu bi-gayri hakkın yedd-i gasb ve tegallüblerine el'ân birkaç şahsın vücudundan ibaret olmayıp bu mâkule devlete taalluk eden mazarratlar ise vücud-ı devleti terkib eden umûm teba'aya ait

olduğundan, bu mesele Mösyö “Moustier” cenâblarıyla Babiâli’nin işine uyar ise de, Ümmet-i Osmaniye için kat’an mahall-i rızâ olamaz. Nitekim sureti *Hürriyet*’in nüsha-i sabıkasında münderic-i reddiye-i umûmiyyede ahalinin bu bâbda olan efkârı beyân olunmuştur. Gerek bu ilânnâmeden ve gerek Hükümet-i hâzıranın her icraatına karşı ahalinin gösterdiği âsâr-ı nâhoşnudî ve itirazdan anlaşılır ki Devlet-i Âliyye’de Babiâli ile ahali-i tâbi’â arasında hufre-i vesîa-i bürûdet ve ihtilâf vardır. Babiâli ise Ali ve Fuad Paşa’lar ile onların çerag ve hevâdârı olan birkaç şahıstan ibaret olup, bunların idaresinden müteneffir olan ahali dahi otuz beş milyon nüfusa baliğ olur. Bu kadar halkın nefret-i müttefikânesi ve bunların şu nefret ve bürûdetleri ne sebeplerden münşâib olduğu yani devletin yirmi sene evvelki hâliyle bugünkü mevki’i ve menâbi’-i servet olan ziraat ve ticaret ve sınaat ve marifetin ve millet-i İslâmiyet’in inkiraz ve tedennisisi ve ahkâm-ı şer’iye bir tarafa dursun. Yapılan kavânin-i cedidenin ve mahkemelerin haysiyetsizlikleri ve Belgrad’ın ve Memleketeyn ve Karadağ’ın ve Cebel-i Lübnan’ın ve Girit’in bundan onbeş sene evvelki heyetleriyle şimdiki hâlleri ve ümmet-i Osmaniye’nin ümem-i sâire beyinde olan eski şan ve şöhretiyle bugünkü kadersizliği ve bunları tevlîd eden sebab-i evvelin ne olduğu ve Avrupa’da yirmi seneden beri arsa-i nümâyı ve arsa-i zuhur olan efkâr-ı hürriyetin ne güne inkılâbâtı icab eylediği birer birer pîş-i nazara imândan geçirilse ve diğer taraftan dahi malum olan zaif ve hafif bazı şeylere müsteniden zirve-i ikbâle çıkanların müddet-i nüfuzları muvakkat olarak elbette bir gün düşecekleri hesap olursa, hak ve kuvvet bu iki fırkanın hangisinde ve hangisi akıbet muzaffer olacaktır, ednâ mülâhaza ile malum olur.

Ancak bu şûriş-i meali şimdiye kadar sürüp götürün ve zîr-i zemin hafâda sine sine yanmakta olan ateş hevlnâkın alevlerini göstermeyen Babiâli’nin dirayet-i malume ve hüsn-i zâbita ve idaresi eseri olmayıp, belki Saltanat-ı Osmaniye makamında bulunan zâtın müktesibi olduğu libâs-ı hilâfet hakkında Millet-i İslâmiye’nin memur ve mecbur olduğu hürmet ve itaatten ve milel-i tâbi’â-i sâirenin dahi ekseriyet ve hakimiyet ve menfaat hasebiyle millet-i İslâmiye için ibrâzında muztar oldukları muvafakat ve mutabaattan neş’et etmekle şu silsile-i râbitanın bir müddet daha devamı melhuz ise de Babiâli Makam-ı Saltanat’tan istifâza ettiği nüfuz hilâfeti böyle ahali ve teba’anın ızrârı için suiistimalde devam ederse ve bizim en küçük gaflet ve kusûrumuzdan istifadeye müterekkib olan Rusya Devleti’ne bu

vecihle her meselede fırsat-ı müdahale ve ifsâd verilip Avrupa devletleri dahi hakâyık-ı mahalliyyeden âgâh olmadıkları hâlde, Şark politikasında kör döğüşü ederlerse ve hususiyle bize iyilik eder gibi yağmacılara para lâzım oldukça fâhiş faizlerle ikrâza bilmüsaade yükümüzü ağırlaştırırlarsa, korkulan ihtilâl haricden evvel dahilden zuhur edeceğinde hiç akla mahall-i iştibâh yoktur. Hatta İngiltere Hâriciye Vekili “Lord Stanley” bu defa irâd eylediği nutk-ı resmîde Devlet-i Âliyye hakkında şu mealde beyân-ı efkâr eder.

[Korkarım ki cânib-i Şark’a atf-ı nazar edenler, orada hazırlanan ihtilâlâtın gereği gibi emin değillerdir. Bu ihtilâlât yakında meydana çıkacak ve yahut birkaç sene tehhür eder ise de hiç şüphe yoktur ki sâha-i zuhura gelecektir. Bundan onbeş sene evvel fırtınanın kopacağına vaktiyle inanmadık. Sonra Kırım Muharebesi’ne girişmeye mecbur olduk ve devlet-i Osmaniye’yi korkudan mühlükeler, haricden ziyade dâhilindedir. Bir devleti umur-ı Maliyesince olan karışıklığına ve memâlikince zuhur eden isyanlara karşı ne haricinin muaveneti ve ne de Avrupa’nın bir güne kefaleti muhafaza edebilir.]

İşte Avrupa devletleri içinde en ziyade bizim muhafaza-ı hukukumuz ve devam-ı Hükümet ve saltanatımıza müsait olan İngiltere Devleti’nin mütalaaı böyledir ve bu mütalaa pek doğrudur.

Hülâsa-i kelâm, biz Devlet-i Âliyye istikrâz etmeyince yaşayamaz sözünü Fuad Paşa’dan ziyade, Rusya Hâriciye Nâzırı “Gorçakof’un” ağzından işitmek istediğimizden, istikrâz-ı hâricînin esasen aleyhinde ve bunlar bizi bir gün taht-ı iflâsa oturtur zu’mundayız ve zaruret-i hâliyeye karşı bataklıklar gibi yalan dolan ile halkı iğfâl ile paralarını alıp yemekten ise, kendi mülkümüzün müsta’id olduğu esbâb-ı serveti isti’mal etmeyi akıl ve hikmete ve nâmus ve hamiyete daha muvâfık görüyoruz ve şu ahvali nihade ma’rız ilan etmekten maksadımız, Devlet-i Âliyye’nin idare-i hâzırası üzerine umûmun, intizâr-ı dikkatini celb ve davet olup, bundan sonra gerek Avrupa devletleri ve gerek sermayedârânı bize iyilik olur zu’mı o yahut fâhiş faiz hırsı ile Babıâli’ye akçe ikrâz edecek olur ise, Meksika istikrâzında düştükleri hufre-i hata ve ziyana bîtekrar düşecekleri meydandadır.

Girit'ten Tahrirat Fî 21 Receb

Şimdiye kadar Hanya'da kırk yedi, Kandiye'de dokuz kule yapıldı. Bu cihetle Kadane ve Apokron Nahiyeleri'nin bazı köylerine yerleştirilen İslâm familyaları, şimdilik tasallut-ı eşkiyadan emin gibidir. Fakat bunlar zaten üç bin nüfustan ibarettir. Biraz kulelerde, biraz da haricde asker var ise de, o da kâfi değil. Kandiye'de hanelerine ric'at eden ahalide kezalik üç bin kişiden ibaret. Hâlbuki orada asker daha az, dağlardaki gibi eşkiya ile yerliler ittifak edecek olurlarsa, Allah göstermesin İslâm familyalarının hepsi biter.

Resmo mülhakatından sahil-i deryada vâki Fudula Karyesinin tabi'i muntazam bir limanı vardır ki Yunan korsanlar ekseriyet üzere bu limana gelir, giderlerdi. Bu kere orada dört büyük kule yapıldı. Mevkiinin ehemmiyeti cihetiyle bu kuleler eşkiya nezdinde pek fena tesir hâsıl etmiştir.

Bir de cezîrenin yolları yapılmaya başlandı. Güya bunlar balıksırtı kaldırım olacaktı. Kandiye'de taş bulunmadığından ondan sarf-ı nazar ettiler. Mürur-ı sinin ile toprağı taş kesilmiş olan yolları bozup yeni yeni şeyler yapıyorlar. Zahirde muntazam ve güzel bir şey görünür, fakat bir kere yağmurlar karlar başladığı gibi hepsinin bozulacağı ve kimsenin gelip geçmeye yol bulamayacağı bî-şüphedir.

Kale kapısından bir Hristiyan geçerken ârız olan şüphe üzerini aradılar. Üzerinde biraz mektuplar buldular. Bu mektuplar rüesâ-yı eşkiyaya hitaptır. Hülâsa-i mündericâtı bugünlerde Yunanistan'dan biraz çarık ile dört yüz Chassepot tüfenk ve sâir mühimmat geleceğini ve zeytin mahsulünü izaa etmek câiz olamayacağından uygun olamayacağından layıkıyla harb ve darbe muktedir olamayanlara mahsulü toplamak için muvakkaten arz-ı dehâlete ruhsat verilmek iktizâ edeceğini ve mukaddemâ İngiltere Devleti'ne gönderilen iltimasnâmenin red olunması güya umûm Hristiyanlar tarafından imza olunmadığından neş'et eylediğinden kemâl-i ittifak ile bir diğerrinin terkib olunmasını tavsiyeden ibarettir. Merhum lede'l-istintak, zikir olunan mektuplar yerlerine götürülmek için Kandiye'deki Rusya Konsolos Vekili tarafından kendisine teslim olunduğu tebeyyün eyledi.

Bu tedbir âsârından olmak gerektir ki Anoya Karyesi ahalisinden yüzotuz kişi kadar Kandiye'ye gittiler, istimân ettiler. Şimdiye kadar bir üçyüz kişi kadar da sâir köylerden müste'min zuhur etmiştir. Sekiz on gün evvel Salya iskelesine bir vapur gelmiş. Bilemem ki hamulesi zikir olunan mektuplarda vaad olunan eşya mıdır? İngiltere Devletiçün istenilen mahzar tertib olunmuş.

Kalelerde bulunan ehl-i İslâm'ın fakr u zarureti son derecededir. Bir taraftan dahi Yunan'dan birçok familyalar geliyor. Hükümette haneleri tahliye ediyor. Berru'ş-Şâm'dan asker celbinden murad, bütün İslâm muhacirlerini yerlerine iskân için imiş.

Resmo'da bulunan ecnebi eşkiyasının bazısı vatanlarına avdet arzusuna düşerek Fransa ve İngiltere ve Rusya devletlerinin himayesi ve kendilerine bir münasip vapur i'tâsı istid'âsiyle düvel-i müşârünileyhim konsoloslarına birer ricanâme takdim etmişler.

[USÛL-İ MEŞREVETE DAİR GEÇEN NUMARALARDA MÜNDERİC MEKTUPLARIN NİHAYETİ]

Artık bu sefer mübaheseyi tüketelim. İtirazlar içinde bir mesele var ki o da, usûl-i meşveretin mazarratı bahsidir.

Mu'terizimin kavlince, biz asl-ı mazarrat-ı sahihayı görmemişiz. O da iki cihet üzerine imiş. Birisi “ Milel-i sâirenin hüsn-i terbiyesi iktizasınca her hâlde Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'de İslâm'a tekaddümü imiş.”

Biz bu sözü çok işittik. Bir vakit cevabına bile tenezzül etmedik. Şimdi söyleyelim. Vakıa Osmanlı tabiiyyetinde bulunan sâir milletlerin daha muntazam mektepleri var. Onlarda daha çok adam yetişiyor. Fakat kimi tacir, kimi mühendis, kimi sarraf, hâsılı bu gibi işlerde yetişiyor. Onların içinde avukat mı var, diplomat mı var, fûnun-ı siyasiyye ile şöhret bulmuş hangi adam var.

Fıkıh bizde, belâgat bizde iken, sâir milletler bize nasıl tekaddüm edebilir. Eğer tekaddüm edebilirlerse, biz de boynumuz altımızda kalsın denmeye şâyân olmaz mıyız. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet’de Petraki’nin re’yi Hasan Efendi’nin re’yine galebe etmesin diye İstanbul’un taht-ı saltanatına Abdülaziz’e bedel bir Aleksandır mı iclâs edelim. Sübhanallah! Biz hâlâ intibah hâsıl etmeyecek miyiz? Biz hâlâ Rusyalıları bırakıp vatandaşımız olan Kevork, Hristo ile mi uğraşacağız? Biz hâlâ vükelâmızın zulmünü kabul edip de sâir vatandaşlarımızın müsâvât-ı hukukunu mu kabul etmiyeceğiz. Şeriat, umûmun müsâvâtına hükmeder. Onu da bıraktık. Akıl ve Hükümet umûmun müsâvâtına hükmeder. Onu da bıraktık. Yalnız birkaç kişinin hevesât-ı nefsanîyesi, müsâvât ve adaletin aleyhinde bulunuyor. Kıyamete kadar onlara mı tâbi olalım. Söz yeri gelince İslâm’ın şecaatını hamiyetini dirayetini göklere çıkarırız. Hakikat hâl dahi odur. İşte meydan-ı imtihan açılıyor. O şecaat, o hamiyet, o dirayetle biz mi firarı ihtibar edelim. Hayır, hayır.

Biz ol âlî-yi himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim

Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten.

O devleti yine kanımızla, canımızla muhafaza edebiliriz. Haricden kim isterse gelsin, ya mağlup olur, yahud vatanımıza girmek için yirmi milyonluk bir milletin lâşesini çığnemek lazım gelir. Dâhilden kim çıkarsa çıksın, eğer sözü doğru ise daiye-i mezhep bertaraf makbul olur. Doğru değilse, elbette karşısınd isbâd-ı hak edecek mukavimleri bulur.

İkincisi “ Tâbiyet-i Padişahîde bulunan mezâhib-i sâire halkının hiçbir vakit milliyetlerini unutmadıkları gibi bizim dahi İslâm olduğumuzu asla pîş-i nazardan ayırmadıklığımız lazım geleceği gibi, mezâhib-i sâireye tâbi olanlar, bizimle sureten bir ittihad gösterse bile, bilahare kendi hem-mezheplerinin irtifâ’-ı şâniçün hıyanetten hâlî olmayacakları misillû. Zaten dahi menfeat-ı bahş-ı devlet olabilecek haysiyyattan beri buldukları cihetle mutâva’atkârâne hareketleri bile Hükümet-i İslâmiye’ye sâirlerini teşrikten başka bir faideyi müntec olmaz” imiş. Sübhanallah, milliyet-i İslâmiye’yi kim unuttu. Şeriat ve İslâmiyet nâmnadır ki biz hürriyet ve usûl-i meşveret istiyoruz. Milliyetimizi unutmamamız lazım gelirse kavâidini bir tarafa bırakıp da Haccâc’ın mesleğine mi itbâ’ edelim. İslâmiyet hukukça ne vakit

kimseyi kimsenin mâdununda tutmuştur. Bir adamın sâir mezhepde bulunması hakk u adilden hırmânını icâb etmek hangi kitapda görülmüştür. Gelelim mezâhib-i sâire ashâbının her hâlde hiyaneti bahsine. Bu iddiada bulunmak adeta tabâyi'-i beşerden haberdar olmamak demektir. Tevârih-i âlemde görülen emsaline nazaran, ihtilaf-ı diyanet, insan için ihtilaf-ı mezhepten aşağı bir şey değildir. Vaktiyle Şûiler Sünnîyetin mahvine, Hristiyanlığı kaldırmaktan az mı sarf-ı himmet ettiler? Katolikler, Protestanlığı bitirmeye Müslümanlığın lağvine gösterdikleri gayretin müdâvininde mi çalıştılar. Hâl böyle iken, şimdi İngiltere'de, Fransa'da, Avusturya'da, hatta Rusya'da bile bu kadar Ermeni, bu kadar Katolik bu kadar Protestan, bu kadar Yahudi var. Hiç birinin milliyet daiyesiyle silaha sarıldığı ve muhafaza-i vatan için feda-yı candan kaçındığı görülmüş mü? Girit'deki Rumlar, Zeytindağı'ndaki Ermeniler, Hersek'deki Hırvatlar, daima silah tutarak, devlete karşı durdular. Rusya bu kadar himmetler etti. Yine Bulgarları isyan ettiremedi. Niçin ya? Bulgaristan'da senelerce Midhat Paşa Valilik etti. Bir dereceye kadar zulmün önünü aldı. Bir dereceye kadar herkes hâl-i asâyişte bulundu. Eğer Tuna Vilayeti'nde Hüsnü Paşa'nın filanın elinde kalmış olaydı, Girit'e benzeyeceğinde hiç şübhe mi var idi?

Şurasını iyice anlayalım ki Osmanlıların talip olduğu Hükümet-i İslâmiye'nin manası birkaç Müslüman mesned-i ikbâle geçsin, hangi mezhepte olursa olsun sâir vatandaşları bâr-ı zulm altında ezsin, mahvetsin demek değildir. Biz, memleketimizde bir Hükümet-i âdile isteriz. Evvela Osmanlı Hanedanı'nın zîr-i saltanatında olsun. Saniyen kanun idaresi şer'-i Ahmedîye mutâbık bulunsun. Amma mezâhib-i sâire ashâbında sâbi gibi bir adam çıkar da Şeyhülislam Hasan Efendi'yi bîhakk ilzâm eder ve yahud bir mesnede Hüsnü Paşa'dan layık bulunmuş. Varsın etsin, varsın bulunsun.

Allah için söyliyelim. Şimdi biz ne hâldeyiz. Daha İslâmiyeti bütün, bütün terk etmedik, amma mehâkim-i sâireden işlek olan Meclis-i Ticaret bütün mezâhib-i sâire halkının elinde Hâriciye Dairesinde elli kadar Hristiyan memurumuz var. Yarısından ziyadesi elçi, sefâret müsteşarı, yahud başkâtibi. Politika memuru Hristiyan'dan “ Kazak alayından başka” bir tabur askerimiz yok. Belki bir orduyu idare edebilecek kadar Hristiyan zâbit peyda ettik, hâlâ da yetiştiriyoruz. (Birkaç zatın himmet-i mahsusasıyla yedd-i vahid hükmüne girerek Padişahın makbul ve

mültezim havasına bile takrîbi haram olan Sadâret ve Hâriciye Nezareti gibi bazı memuriyetlerden başka) bir hizmet var mıdır ki, mezâhib-i sâire ashâbı memur olamasın. Onlar icra memuriyetlerinin hemen hepsine nâil olabilirlerken, hukuk-ı meşrualarını muhafaza için Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'de buldukları vakit mi Hükümet-i İslâmiye elden gidecek.

Mezâhib-i sâire ashâbının mutâva'atkârâne hareketlerinden hâsıl olacak fevâide gelince; bunun birincisi, şimdiye kadar görülen mazarratların indifâdır ki, devletimizce ondan büyük faide olamaz. İkincisi Sakız'da, İzmir'de Girit'te sâir yerlerde doğmuş bunca Ermeniler, Rumlar tâbiyyet-i ecnebiyyeye girdiler. Kıyas olunmaz derecede servet hâsıl ettiler. Onların da gönlünde arzu-yı vatan var. Sâir Avrupa devletleri gibi bizde de eser-i adalet görürler ve Osmanlılığa avdet ederlerse, servet-i milliyemiz iki kat tezâyüd eder. Bu faide değil midir? Bugün hıfz-ı vatan için silah tutmak bütün bütün İslâm'a munhasır. Eğer mezâhib-i sâire halkı da vatanını sever ve muhafazası için bize iştirak ederse nesl-i İslâm'ı inkirâzdan muhafaza etmiş oluruz. Bu da mı faide değildir?

Hâsılı birader, işin hangi cihetine bakılsa, mu'terizimin butlân efkârında şüphe yoktur. Mektubu üzerine olan mutalaatım ise hitâm buldu. Daha bir diyeceği varsa yazsın, cevabımı alsın. Baki.....

Girit'te Bulunan Ahbabımızın Birinden Mektup **Fî Gurre-i Şaban**

Buradaki muhabiriniz pek sahil ve pek akıllıca mektublar gönderdiğinden bendeniz de bir taraftan muhabirle kalkışmaya hacet görmemişim. Fakat şimdi şu arızamın takdimi arzusuna düştüm. Neşri bâbında irade sizindir.

Ma'hud umacı şimdi umacı gibi çıkayım mı, çıkayım mı sedasıyle etrafa dehşet-i endâz olan *Girit* gazetesi geldi, çıktı. Bir sütunu Türkçe, bir sütunu Rumca'dır. Bendeniz kırık dökük şu birkaç satır yazıyı yazmağa muktedir iken, Allah bilir ki, Rumca tarafını okumadan Türkçesinin ne demek olduğunu anlayamadım.

Canım Efendim, bu gazete kimin için yapılıyor. Burası Kenan Beylerle, Mahmud Beylerle dolu değil ki “Pür tumturak ve hoş eda” şeylerin revacı olsun. Garz-ı halka meram anlatmak ise, şurasını göz önünden ayrılmamalı ki, ahali Türkçe bilir, Babîâli lisanı bilmez.

Şu da garip hikâye ki, Fuad Paşa ilk Sadâreti’nde bir Zât-ı Şahane’ye alaka maddesi çıkardığını işitir. Ve böyle soğuk ve münasebetsiz yalanları politika meclislerinde revacına taaccüb ederek, şimdi maşaallah bu iş de matbuatın lisanına düştü. *Girit* gazetesi ahaliye Padişahın “Didâr-ı felâh âsâr-ı mülûkâneleriyle nakş-ı ârâ-yı dil ü cân” olmayı tavsiye ediyor. Zîhî belagat.

Gazetenin politikasına gelince, gönderdiğim nüshalarından malumunuz olur. Hülâsası Sadrazam Hazretlerinin cezîreyi ihya ettiği beyândan ibarettir. Yunanlılar vaktinde, *Girit*’in bir ilâhesi⁷⁷ var imiş galiba. Bu da onun yerine kâim olacak ve gide gide cezîreyi yarattığından bahsedilmeye başlayacak.

Hakikat hâli ise diğer muhabirinizden layıkıyla öğrenmekdesiniz. Bendeniz.

Tarif edemem çektiğimiz kahrı cihanda

Zira ki onun zikri de bir başka elemdir

Kemâl⁷⁸

⁷⁷ Kelime metnin aslında “ilah” şeklinde yazılsa da bu bir dizgi hatasıdır. [A.N.]

⁷⁸ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W.

23 HÜRRİYET 1285

Numara: 23 13 Şaban Sene: 1285 30 Teşrin-i Sâni 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

İngiltere Hâriciye Vekili "Lord Stanley'nin" geçen nüshamızda bir nebze bahs olunan nutku, Yeni Osmanlılarca bayağı bir ümid-i cedid-i felâha fatiha olmuştur. Şimdiye kadar Avrupa vükelâsının hiçbirinden Şark'a dair bu kadar vâkıfâne bir söz işitmemiştik. Fransa'nın resmi gazetesi dahi zikr olunan nutuktan bahsettiği sırada yalnız Şark Meselesi'ne ait olan cihetini en mühim parçası olmak üzere irâd ve tefsir eylemiştir. Binaenaleyhe biz de o cihetin tamamıyla tercümesini münasip gördük.

[Şimdi mesâil-i hâriciyeye dair birkaç kelime daha söylemek isterim ki o da Şark'a mütealliktir. Korkarım ki dünyanın o cihetine atf-ı nazar edenlerin hiçbiri birtakım karışıklık bulutları ictima' ettiğine şüphe etmez. Bu karışıklık derhal de gelebilir. Birkaç seneler te'hiri de mümkün ve fakat bi-eyy-i hâl gelmesi dahi maznûndur. Binaenaleyh bu hâle nazar-ı müsâmaha ile bakmaklığımız lazım gelir. On beş sene evvel bedîhî surette olan ahvali vaktiyle görmekten iğmâz eyledik. Neticesinde maatteessüf Kırım Muharebesi'ne incizâb mecburiyetinde bulunduk. Benim zannıma göre bugün devlet-i Osmaniye'yi ihâfe eden mehâlik yine o menba'dan zuhur etme şeyi değildir.

Şimdi devlet-i müşârünileyhâyı muhatara-i hâriciye değil bir mehleke-i dâhiliye ihâfe ediyor. Bir devleti, Maliyesinin karışıklığına ve eyâlatında zuhur eden isyanlara karşı ise ne düvel-i sâirenin bir nev' ittifakı ve ne de Avrupa'nın bir türlü kefâleti muhafaza edebilir.

Bunun gibi işlerde her memleket kendi ahval-i âtiyesinin tayininde muhtar bırakılmalıdır. Fakat şurası da doğrudur ki bir büyük devletin za'fı bütün dünya için bir büyük bahtsızlıktır. Ve o Hükümetle i'tilâf edemeyen ve kemâl-i keremiyetle i'tilâfı mümkün olamayan akvâm için benim re'yimce kezâlik bu büyük bahtsızlıktır.

Müsâmahacı bir Hükümet, Hükümetin bütün bütün fıkdanından ehven olduğuçün, eğer burada veyahut başka yerlerde söylediğim sözler herhâlde muhabbetime mazhar olan Şark Hristiyanlarının mesmû'u olacağını ümide cesaret edebilseydim onlara derdim ki: "O arzularınız tabî'î olabilir, fakat şurasını iyice düşününüz. İhtilal terakki demek değildir ve yerine koyacak birşeyiniz olmayan Hükümeti yıkmak akla mutâbık olamaz.]

MÜLÂHAZÂT

(1) Vâkıâ hakikat bin türlü perde-i tezvîr altında saklanılabılır. Bir takım Moustier'lerin Bourrée'lerin iğfâli de mümkün olur. Lakin Lord Stanley gibi ashâb-ı nazarı perdenin arkasını görmekten men' etmek kâbil değildir. Varsın Babîâli yine âşıklar gibi alemleri kör ve etrafını duvar kıyas eylesin.

En mütebassır bir kavmin Hâriciye Nâzırı'ndan vatanın bulunduğu muhâtarâtı işitmek eğerçi insana göre kendinin ol bâbda hâsıl edeceği mütalaalardan daha faci'dir. Fakat hayfâ ki sözler ayn-ı vâki'dir.

Herkesten setr-i hakikatı Babîâli nice zamanlardan beri kâide ittihâz eyledi. Padişahı iğfâl ve halkı ikna için iktizâ eden arz tezkirelerini ve *Takvim*'in ve *Ceride*'nin ve sözü halk nezdinde itibar bulmaya başlamış olduğunu gördükleri gazetelerin ekser bendlerini bizzat Sadrazamlar ve Hâriciye Nâzırları tesvid eder.

(Hatta *Tasvir-i Efkâr*'ın 464 numaraları nüshasında "Devlet-i Âliyye ise Şark Meselesi'nden dolayı şiddetli bir buhran içindedir" ibaresi yazılmış olduğundan

Sadrazam Hazretleri hadd-i zatında yek-vücûd olan devlet ve ümmeti, nazar-ı basîretindeki havl-i sakâmet cihetiyle birer başka şey gibi görerek gazetenin kenarına kendi kırmızı kalemiyle “Devletin aczini ahalisine bildirmek muvafık-ı hamiyet değildir” yollu bir tekdîr yazmıştı “Zâde’llahu irfânehu”⁷⁹)

Ya bu kadar himmetler ve o nâzenîn kitabetlerle beraber sarayın ve halkın iknâ’ı kâbil olabilir mi? Evet Zât-ı Padişahî’yi iğfâl pek kolay kâbil oluyor. Çünkü etrafına ictima’ edenler hep merkeb döğücünün hınc deycisi gibi Babiâli’de tertib olunan yalanların ya veylâsını alanlardan ibaret olduğundan Saray-ı Hümâyûn ile hakikatin arasına Çin’in sedd-i meşhuru gibi dîvârlar çekilmiştir. Ne Padişahın nazarı, teba’asının hâline taalluk edebilir. Ne de ahalinin feryadı sem’-i Hümâyûna vâsıl olmak müyesser olur.

Ama ahalinin iknâ’ı pek de mümkün olamıyor. Çünkü her ne kadar *Takvim*’i *Ceride*’yi eline alanlar. “Sâye-i ümrânvâye-i cenab-ı şehen-şâhide memâlik-i mahrûsa-ı Hazret-i Zıllullah’ı mağbut-ı emsâr ü büldân cve reşk-endâz-ı Firdevs-i rıdvân olmuştur” gibi mâlihulya zamanlarında tertib olunan türrehât ile mâlâmâl bulurlarsa da kimi kendi cebinde bir para olmadığını görür, kimi hâlini düşünür, kimi birkaç kere mahkemelerde meclislerde hakkın ibtâl olunduğunu tahattur eder, kimi mâlihulya gider ashâb-ı matlûbun âh ü zârını işitir. Kimi bir konağın önünden geçer vükelâ efendilerimizin çengini çegânesini dinler. Kimi İstanbul’un harâbiyyetine, kimi Beyoğlu’nun ümrânına bakar. Bu maddelerin her biri ise ayrıca birer mahall-i ibret olduğundan herkes devletin hâlini laıkıyla bilir. O tumturakların, o şaşaalardan hiç hükmü kalmaz. İşte biz o hâllerin vuku’ ve devamına, ne kadar müteessif isek, halkın ve Avrupa’nın aldanmamaya başladığına da o kadar müteşekkirimiz. Ne olaydı Saray-ı Hümâyûn da Lord Stanley kadar hâlimizden agâh olaydı.

(2) Mülkün izmihlali daha birkaç seneler tehhür etmek kâbil fakat idare-i hâzıra bu hâlde durdukça korkulan beliyyelerin bugün yarın patlaması, karîbbü’l ihtimal ve idare değişmezse evvel ve ahir zuhûru ise her hâlde şüpheden vârestedir. Şurasının beyânına cesaret ederiz ki, Lord Stanley dahi mülkün hâlini tamamıyla bilemez ve öyle hakikatler vardır ki istese inanmaz. Çünkü müştekîler bile çekilen

⁷⁹ Allah onun irfanını artırsın. [A. N.]

mazlumiyyetin garaza haml olunmasından ihtirazen tamamıyla beyânına cesaret edemiyorlar.

Avrupa vükelâsına göre şurasını bilmek iktizâ ederki kuyruklu setrisiyle balolara gelip de hürriyet-i âmme, uhuvvet-i insâniye, medeniyyet-i hâzıra, adalet-i mutlaka mesâilinden bahs eden Paşalar memâlik-i Osmaniye memuriyet makamına geçtikleri gibi Avrupalıların, eski Türkler, eski Memlûkler hakkında (hemen yüzde doksan dokuz derecesi hakka mugayir olarak) tasavvur ettikleri mertebeden birkaç kat vahşi bir takım gaddar olurlar. Bunlar o adamlardır ki “devletimizin nihayet derecede tedbir-i hayatiyyesidir” diyerek aldıkları istikrâzlardan (ölüm döşeğindeki validesinin hâline rahm etmeksizin ilacını satan süfehâ gibi) istifadeden çekinmezler bunlar o adamlardır ki Anadolu’da açlıktan evladını satan yahut suya atan bîçarelerin parasından kendilerine konaklar, yalılar yaptırırlar. Bu aciz-keşlik dünyada bir vakit görülmemiştir denilse yalan olmaz.

Binâenaleyh ifsâdât-ı hâriciye şöyle dursun, mücerred idare-i hâzıranın ahali üzerinde görülen tesirâtına nazar ederek memleketimizde biz bir umûmî galeyânının zuhurunu pek kârib görüyoruz.

(3) Evet bu hâle, Avrupa’nın müsâmaha nazarıyla bakmaması lazım gelir. Evet, bir galeyân umûmî zuhur eder ve ne’üzü-billâh bir müddet uzarsa veyahut her kavm istiklal efkârına düşerse Rusya’nın Şark’a istila daiyyesine kalkışacağına hiç şüphe yoktur. Evet, o hâlde Kırım Muharebesi’nin birkaç kat şiddetle tecdîdi lazım gelir. Ona da mesâil sâire müsait olmayıp da Rusya bizi bel’ ü hazm ederse büyük Napolyon’un dediği gibi “zuhura gelecek fenalıkların ıslahı zımında Avrupalıların ihtiyar edecekleri sefirlerin miktarını tahmin etmek kimseye müyesser değildir. Ahfâdlarına bile pek çok felaketler ve uzun uzun muharebeler miras bırakmış olurlar. Eğer iş işten geçtikten sonra vuku’ bulacak muharebelerde Avrupa mütemeddinleri mahvolacak olursa ayn-ı töhmet olan iğmâzları ahlâfa bi-hakkın vesile-i şikâyet olacağı gibi tarihçe dahi haklarında ta’n ve neferini mucip olur”

(4) İşte bu sebeptendir ki Lord Stanley sual-i mukaddere cevap suretinde devletin bugünkü muhâtarası haricden istilâyaya müteallik olmadığını söyler. Ve öyle bir şey olsa çaresi düşünüleceğini imâ eder de Maliyemizin fenalığına ve teba’anın

isyanına devlet-i zâmine sıfatıyla çare bulabilmek, İngiltere’ce mümkün olamayacağını beyân eder. Hakikat hâl dahi budur. Çocuğu korkutmak isteyen dadıların umacısı gibi halkı ihafeden başka bir şey düşünmeyen vükelânın alet-i tehdidi olan Rusya dahi bizi hemen öyle yutup gidemez. Çünkü Avrupa muhafızımıza kıyam eder. Karadağ ayağa kalkıvermekle yahud Girit’te bir ihtilal zuhur etmekle, bir milyon Rusya askerinin süngüsünü göz önüne getirmek lazım değil. Avrupa’nın bir karışıklık hâlinde, mesela birkaç yüz bin asker çıkarıp da vuku’ bulacak ittifakların birine girmeye şayan olacak ve hâl-i asayişde “yalnız Bulgarları bir Hükümet etsek, Rusya’ya daha a’lâ karşı durur” dedirmeyecek kadar kuvvetli bulunmak bekâmızın teminine kifayet edebilir. Şu kadar var ki, biz de insan isek yalnız onunla kanaat etmeyerek hâl ve mevkimizin bittabi iktiza ettirdiği şan ü şevketi ihtisâle çalışmalıyız.

Maliyemizin fenalığına gelince, Lord Stanley Saray-ı Hümâyûn vükelâ-yı memurîn mahsusatının ihsanların, atiyelerin, tazmînlerin, israfların derecesini bu yolda edilen istikrâzların mülke verdiği rahneyi ziraat, ticaret, sanat, gibi esbâb-ı servetin fıkâdân-ı adalet ve marifetle mertebe-i inkırazını bilmek lazım gelir. Binaenaleyh hazinede olan karışıklığın menşe’i idâre-i hâzıra olduğunu bizden a’lâ idrak eder. Fakat ne yapsın bir devletin umur-ı dâhiliyesine müdahale hukuk-ı ümem kavâidine tevâfuk etmez ve nasihati ise Babiâli dinlemez ki bir çare düşünölmek mümkün ola.

Vakıa bu söz bizim halkımıza pek acayip gelir. Ve her kim gazetemizi okursa, sübhanallah sefâretler cüz’i küllî her işimize karışırken ıslah-ı ahvalimize geldiği zaman mı, Avrupa aciz oluyor, der.

Evet, Avrupa’yı işimize vükelâ isterse karıştırır. İstemezse lakırdı bile söyletmez Sultan Abdölmecid zamanında hazinenin bulunduğu hâl-i buhran üzerine sefâretler taleb-i ıslahat için Zât-ı Şahane’yi görmek istediler. Vükelâ öyle bir iddiaya kalkışılırsa, biz memuriyetlerimizden istifa ederiz deyivermekle, güröltünün önünü aldılar. Hatta geçenlerde Fransa Devleti ıslah-ı hâl-i vesâyâsını biraz ziyadeleştirmekle Fuad Paşa, biz de o kadar sıkıştırılısak Rusya ile ittifaka mecbur oluruz, yollu bar bar bağırdı.

Hukuk-ı devletın muhafızasında tavşan görünen zatlar, menfaat-i şahsiyelerinin vikâyesinde arslan olurlar. Rusya ile de ittifak ederler, devleti de batırırlar. Velhâsıl her ne yaparlarsa yaparlar. Lakin devletın inânını ve hazinenin miftahını elden bırakmazlar.

Eyaletlerde zuhur eden isyanlara dahi, vakıa hariçten bir şey yapılamaz çünkü bu beliyye vatandaşımız bulunan bir takım akvâmın Hükümetle ısınamamasından neş'et ediyor.

Babîâli ma'hud Islahat Fermanı'nı neşreylediği sırada fenn-i siyasetde olan cehalet tâmmesi cihetiyle Avrupa'ya karşı Hristiyanları hukuk şahsiye ve siyasiyyede İslâm ile müsâvi tutduğunu ilan eyledi. Hâlbuki İslâm'ın hukuk-ı siyasiyyesini yedd-i igtisabından bırakmamıştı.

Hristiyanların erbâb-ı malumâtı, bu mevâidi usûl-i meşveretin mukaddimesidir zannettiler, yakında o neticeye vusûl-i müyesser olmak ameline düştüler. Babîâli'nin tutumuna baktılar, ümitlerinde yanıldıklarını pek çabuk anladılar. Sonra Hükümete nasıl ısınsınlar. Avâmı ise peyderpey tezayüd eden vergiler tahmis-i a'sâr, tuz, tütün rûsumâtı, yol angaryaları gibi ta'dadı nâ-kabil bir takım rûsumât altında azaldı. Bu mazlumiyeti ise İslâm'dan gördü. Çünkü evine, vergi almak için Zabtiye geldi, kendini döğdü, bakırını sattı, o bîçare kır-serdârına şikayet etti. Ondandaki bir dayak yedi sonra kaymakama gitti habs olundu. Böyle bir adam habsten kurtulur kurtulmaz yanına papas ya mektep hocası kıyafetinde iki Rusya veya Yunan Memuru gelir de mazlumiyetten kurtulmak için İslâm'ın mahvinden başka çare olmadığını bin türlü mukaddemât ile ifhâm ederse bîçare köylü, Hükümet-i İslâmiye'ye nasıl ısınabilir? Ne bilsin ki vükelâ hazineyi yağma etmiş ve sonra kapudan valiye, validen mutasarrıfa, mutasarrıftan kaymakama "Ya halkı soy, para gönder, ya bittiğin gündür" yolunda kağıtlar gelmiştir. Neden anlasın ki kaymakam mutasarrıftan mutasarrıf, validen vali ise Babîâli'den memuriyetini bin türlü müdâheneler ve akçeler bohçelerle istihsâl edebildiğinden mansıbında devam ederek ve çalıp çırparak verdiğini çıkarmaya mecbur bulunmuştur.

Hakikat hâlde o akvâmın layıkıyla ısınması mümkün olamayan Hükümet iki üç kişinin irade-i keyfiyesinden ibarettir. Yoksa Hükümet-i İslâmiye, kavâid-i

asliyesine ric'atle usûl-i meşveret, hürriyet, adalet üzerine idare-i umura başlarsa herkesi kendine ısındıracağında kim şüphe eder?

Avrupa'nın bu bâbda bize edeceği bir iyilik vardır ki o da müşârünileyhin dediği gibi bizim memleketimizi dahi ahvâl-i atiyyesinin tayinine muhtâr bırakmaktır. Çünkü bugün memâlik-i Osmaniye'yi harap eden idare-i istibdâdiyye iki tedbir ile bâki oluyor ki ikisinin de neticesi Avrupa'nın isti'mâl-i nüfûzundan ibarettir.

Birincisi ahalide bir galeyân zuhur eder havfıyla Hükümet-i hâzıra kimde eser-i hamiyet görürse toplar, habse doldurur. Avrupa'ya da bunlar kan dökmek ve nizâmât-ı mevcûdeyi bozmak istiyorlardı, diye yine halkın parasını israf ederek celp ettiği bir takım gazeteciler vasıtasıyla ilan eder. Beyoğlu'nda muvahhiş havadisler salıverir. Mesela, iş fenalaştı, böyle giderse İngiltere donanması İstanbul'a gelir, Rusya askeri Tuna'yı geçer gibi erâcifden geçilmez. Erbâb-ı hamiyet bir ağır mesele çıkarmaktan ihtirâz ile la hâvle velâ kuvvete illâ billâh diyerek düştüğü bâr-ı zulme tahammül eder gider.

Avrupalılarca şurası bilinmelidir ki İstanbul'da kimsenin kan dökmek efkârı ve hiçbir kavmin diğer kavme husumeti yoktur. Bundan da müddeâmız sabit olmaz mı ki zuhurumuzdan beri İstanbul'da belki bin kere Hükümete karşı galeyân vâki' oldu, İslâm hiçbir vakit akvâm-ı sâire üzerine hücum etmedi.

Kanun bozmak bahsine gelince; hakikat biz düstûra bedel bir kanunü'ş-şer yapmak talebindeyiz. Çünkü düstûr-ı sarf ve nahvden başka bir şey okumayan bazı ricâlin ya Fransızcadan tercüme ettirerek veyahut karîhadan ilave ederek tertip ettiği birçoğu cahilâne ve birçoğu zâlimâne bir takım müteferrik bentlerden ibarettir. Şeriat ise usûlü âyât ve ehâdisde mevcut olan hukuk-ı tabîyyeden bi'l-istinbât iki yüz milyon nüfuslu bir millette bin iki yüz elli seneden beri zuhur eden kâffe-i ulemanın yalnız taharri-i hakikat ve arz-ı marifet değil ecr-i ahiret için ikdâmât-ı fevkalade sarf ederek tevsî' ü tefrî' ettikleri bir deryâ-yı marifettir. Ondan iltikât olunacak kanun, adaletce ve icâb-ı vakt ü hâle mutabakatca belki Düvel-i Mütemeddîne mevcut olan kavânînin hepsine müreccah olacağında şüphe mi edilir? Böyle bir kanun isteyenler ise Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'e dahi talip olduklarından kanunun ahkâm-ı

mündericesi hakkında Hristiyanların bi-hakkın bir söyleyeceği olursa onun için dahi meydân-ı bahs açıktır.

Şimdi gelelim tedbirin ikinci cihetine. Zât-ı Şahâne idare-i hâzırânın bizden ziyade aleyhinde iken tebdîline muktedir olamıyor. Niçin? Ya öyle bir arzuda bulunduğu işitilir işitilmez sefirler vükelâ-yı hâzırânın ya muğfili veyahut şerîk-i menfaati olduklarından bunlar giderse teşebbüs olunan ıslahatı kim ikmâl eder, mesâil-i mevcûdeyi kim halleyler, gibi gürültüye başlarlar. Saray-ı Hümâyûn dahi bir dağdağa çıkarmaktan ihtirâz ile hâl-i hâzırî te'bîd eder gider. İşte biz ahvâl-i atıyyemizin tayinine muktedir bırakmak için her şeyden ziyade lazım olan bu sû-i istimale nihayet vermektir. Bu maksat husûle gelirse hazine de düzelir, akvâm-ı sâire de Hükûmete ısınır, ihtilal de kalmaz. Şark üzerindeki sehâb-ı mehâlik de ber-teraf olur gider. Avrupa vükelâsının dirâyet-i zâtiyyelerine ve Şark hakkında gündün güne tezâyüd etmekte olan malumatlarının ona inzımamına nazaran Lord Stanley'nin açtığı şu meslek-i savâba hâlisâne ve mütekayyidâne riâyet olacağını me'mûl ederiz.

Günah değil midir ki otuz milyon nüfus, birkaç kişinin zincir-i zulmü altında inlesin? Yazık değil midir ki dünyanın en feyz-dâr olan bir koca parçasındaki kabiliyyât-ı tabîyyeden nev'-i beşer asla müstefîd olamasın?

Fettânına İtimâd Ettiğimiz Bir Zat Tarafından İstanbul'dan Aldığımız Birinci Mektup Fî 2 Şaban

Şûrâ-yı Devlet teşkil olunalı dokuz aya bastı. Hâlâ muavin ve mülâzım tayininin ve a'zâlıkla kayırmak için, adam intihâbının ardı alındığı yoktur. Reis Paşa'nın bu bâbtaki efkârı nedir bilemem. Sabır ise dokuz ay oldu. Efkarımı tahvil etti desem, sâir bazı ef'âlinden pek güzel anlaşılıyor ki, o da değil. Mülâyemet ile iş görmek⁸⁰ ise, o pek yanlış zehâb. Çünkü bizim vükelânın ne kıbâlde hileker oldukları malumdur. Onlar böyle etvâr-ı mülâyemeyi Allahtan ararlar. Çünkü bir kere mülâyemet sebebiyle istedikleri bir şeyi yaptırırlar ise artık keyflerine göre hizmetin

---

⁸⁰ Metnin aslında "görmek" kelimesindeki "r" harfi bulunmamaktadır. Fakat kelimenin cümle içerisindeki kazandığı anlam bu şekildedir. [A.N.]

arkası mı alınır. Halk, Şûrâ-yı Devletten semere bekliyor. Avrupalıların dediği gibi, bu da mı “ Şûrâ-yı Evvet” olacak. Aldığım malumât-ı mahsusaya göre Şûrâ’ya şimdiye kadar nezâretlerden hiç ehemmiyetli bir şey havale olunmuyor. Gelen kâğıtlar Maliyeden ise tımarlı takrirleri Nâfia nezaretinden ise vükelâ efendilerimizin suyolları tamirâtı, muhâberâtı ticaretten ise, bazı şirketlerin hisse senedâtı gibi adı şeylerden ibaret imiş.

Bakınız, size bir garibe nakl edeyim. Tunuslu Mahmud Paşa’nın Çamlıca’daki köşkünü bilirsiniz. Cariyelerinin kesreti de meşhurdur. Paşa her ne kadar Avrupa’nın meşhur şehirlerinde oturmuş ise de bazı büyük dairelerde medeniyet denilen açık saçıklığa alışmamış olduğundan harem bağçesine mâbeyn başkâtibi (sâhib-i çiftlik) Emin Bey’in köşkünden nezaret olunduğu cihetle bir kaide bir pancur çekerek men’-i nezârete başlar. Beri taraftan bu hâl müşâhede olunur olunmaz ticarete mabeyinden tezkire gider. Ebniye idaresinden memurlar tayiniyle pancurun inşâsı tatil olunur. Mahmud Paşa hukuk-ı hürriyetini muhâfazaya da mâil olduğu cihetle bilâpervâ dülgerleri işlettirir. Ebniye idaresi dülgerleri hapseder. (Hâlbuki bîçareler mukaddemâ işlemek üzere para verip, ruhsat tezkiresi de almış.) Bunun üzerine Mahmud Paşa Fransız dülgerler getirir. Pancuru tâ harem dairesinin üst katı irtifâ’ında çeker. Mâbeynden ise, günde beş tezkire, altı yâver, onsekiz haber gönderilerek makâm-ı Sadâret taciz ve terehhüb olunur. Ticaret ise temelinden sarsılır. Hâsılı mâlik olduğum hevâyı Mahmud Paşa pancur çekerek kesti. Ben nizâmın hükmüne razıyım diye müşârünileyh Emin Bey Efendi Hazretleri tarafından dava açılır. Hâlbuki ebniyece böyle tahta havale veyahut pancur gibi şeyler için nizâm olmadığından Kabulî Paşa’yı dümlük alır. Âli Paşa ellerini oğuşturmayaya başlar. Ne hâl ise, bir nizâm yapılmak üzere işin evrâkı Şûrâ-yı Devlet-i nâfia dairesine havale olunur. A’zâdan yine zikri hayr olsun. Necip Molla Efendi nasılsa var kuvveti bâzuya getirerek biz böyle münâsebetsiz bir şey için çene yarıştıramayız derler. İşin müzâkeresi, nihayet Reis Paşa Hazretlerinin huzuruna ta’lik olunur. (Aman birader, bunu rivâyet eden Zât-ı a’zânın halini tarif ediyor. Yani, görseniz gülmekten bayılırsınız. Necip Molla’nın olmaz demesi üzerine, orada bulunanların topuna az kalmış, nüzûl isabet ediyormuş. Mâbeyn başkâtibiyle siz oyun mu oynuyorsunuz gibi bir hayli serzenişler etmişler. Eğer Şûrâ-yı Devlet a’zâsının hep tutumları böyle ise, vay Midhat Paşa’nın hâline, her ne ise) Elhâsıl iş reisin

huzurunda mevki-i mütâlaaya konur. Müşârünileyh, mâbeyn başkâtibinin mizacına hizmet edicilerden olmadığından “Şûrâ-yı Devlet haksız işleri men için teşkil etmiştir. Böyle hukuk-ı ibâd ve terbiye-i âmmeyi muhill nizâmları yapamayız” zemininde bir tezkire yazdırmış ve evrâkı toplattırıp, gönderenin başına atar gibi îade ettirmiş.

Hikâye anlaşıldı ya! Mesela, Şûrâ-yı Devlette Midhat Paşa olmamış olsa idi de leyyinül-cânib medihâsına mazhar olan zevâtan bir reis bulunsa idi, böyle bir nizam yapılması ısmarlandığı hâlde ne denirdi. Elbette a’zâdan bir iki söylenici bulunacak olsa da ekseriyet reisin tarafında bulunacağından nizâm yapılır, Emin Bey memnun edilirdi. Derken, Bakkal Hristo’nun dükkânından, Mehmed Efendi’nin hanesine nezâret olunması üzerine Mehmed Efendi, tahta perde çekmeye kalkıştığı gibi, beriden Hristo havamı kesti diye nizâma mürâcaat eder, kapıda men’ eylerdi ve bu suretle kadınları açık saçık meydana çıkarmak hakkında bazılarının bir zamanlardan beri izhâr ettiği arzuya bir güzel mukaddeme açılmış olur, giderdi. Ne garib şey. Çamlıca gibi rüzgârın mukassemi olan mürtefi bir mahallde havamı kesti bahanesini hiç akıl kabul eder mi? Bâhusus pancur havayı keser mi? İslâm ırzını vikâyeye hakkan ve dinen mecbur değil midir? Hem ben parayı verip aldığım bir yerin sahibi geçindiğim hâlde, divâr ya tahta perde çekmekte muhtâr bulunamaz ve ötekinin berikinin taarruzundan emin olamaz isem, artık böyle idare, böyle Hükümetten nasıl hoşnut olurum. Acaba üst tarafında bir köşkten Emin Bey’in haremine nezaret olunsa, ya kendisi veyahut köşkün sahibine haber gönderip tahta perde gibi bir hâil çektirmez mi? Çektirmez ise ırzına nazarı olsun, taarruzun neticesinden müteessir de mi olmaz?

Napoli’den alınan mektuplar, Fuad Paşa’nın şiddet marazından bahsediyor. Floransa gidişi de bunu teyid eder. Çünkü oranın havası mutedil ve arzı yâbis olduğundan marazını bürûdetin tezyîd eylediği tıbben sübût bulduğundan, bu kışı orada geçirecekti. Bir Fransız gazetesi diyor ki, Fuad Paşa’nın vefatı günü için Türkler kıyamete kadar her sene şehri-âyin yapar. Fakat Türkler, bir vakit ölümle oc alır gürûhdan değildir. Şimdilik idareden çekildi ya, bir daha gelmesin de, isterse layamete kadar sağ olsun.

Zabtiye Müşîri, rast geldiğine müstevfi maaş verip, hafiyeye memuru yapıyor. *Hürriyet* tarafdarânı ve “*Muhbir*” muhabirlerini araştırıyor. Hâlbuki zabtiye lâfzından anlaşıldığı üzere, bu idare sözde efrâdın hukukuna taarruz edenleri; yani cânî, hain, sârik gibi cemiyet-i beşeri rahatsız eyleyenleri zabt ve rabta memur olacak idi. Hâlbuki Paşa'nın *Hürriyet* ve *Muhbir*'i ele geçirmek hususuna masruf olan ikdâmâtı ..... Ve memurları da bu hizmete sevk edişi sayesinde İstanbul'da, hırsız girmedik ve kundak sokulmadık mahalle kalmadı. Ne zararı var, girerse girsün, soyarsa soysun. Paşa, milletin hizmetkârı değil ya. Elbette bir uşak, bir efendiye hizmet eder. Bu da Âli Paşa'nın keyfi için Zabtiye Müşîri olduğunu bildiği cihetle ona, hizmet ve hoşnut etmeye gayret ediyor.

Paşa evvelleri Gedikpaşa'da külhanî-i lây-hâra muadil geçinen meşhur Şeyh Fazlı Efendi'nin dergâh-ı feyz, iktinahına devam ede ede birkaç yere Vali olmuş ve şeyhin şu'le-i kerâmeti, bunun istediği gibi tarîk-i füyûzâtı parlattırmadan karararak arzu ettiği derece-i i'tilâya vasıl olamamış idi. Nasılsa bu kere tesbihten mi geçti, yoksa Mihaliç'ten tekyeye kurban mı geldi? Ne oldu ise oldu. Bursa'dan Zabtiye Müşîrligi'ne kapağı attı. Fakat şimdi şeyhin kerâmetini filânı tanıdığı yok. Vakıa artık seccadeye ne ihtiyaç kaldı. Ona *Hürriyet* ve *Muhbir*'den iyi mürşid olamaz. Hemen arkasına düşün kovalasın.

Geçen gün *Hürriyet* ve *Muhbir* vasıtalarını çağirtmiş. Fakat ecnebi teba'asından oldukları için bir şey yapamayıp, yalnız gâli fiyat ile satmalarını tavsiye eylemiş. Doğrusu iyi etmiş. Hem bir rivâyete göre bu senelerden gaspettiği Muhbirler'i de Beyoğlu'nda tedarik ettiği bir iki frengi beherini bir liraya satmak üzere gönderip, heriflere sattıklarından ondalık veriyormuş. Gördünüz mü dirayeti, hem Paşası'nı memnun ediyor, hem kesesini dolduruyor. Bununla şimdiye kadar elhamdülillah gazetelerin hiçbir numarasını görmediğim yoktur. Hepsini gördüm ve inşallah daha da görürüm. Biz nasıl *Hürriyet* ve *Muhbir* müştakı isek onların mübâhis-i nâfiasının husûlünü görmeye de yüz kat müştakız. Bu iştiyâk ise bizi elbette vasıl-ı sır, menzil-i maksud eder.

Halk yiyecek ekmek bulamıyor. İstanbul'da aç, çırıl çiplak gezen o kadar adam var. Onlara medâr-ı maişet düşüneceklerine, ayaklarıyla depmeleyib, çâh-ı mezelletin tâ ka'rina atıyorlar. Çünkü fukarayı gördükçe sirkat-i şirket uzemâsına

dahil olmadığını anladıklarından, bunlar serkeş çeksinler, cezalarıdır, derlermiş. Zira mutî olanlar zelil ve fakir olmaz imiş. Celil ve müşîr olurlarmış. İşte efendilerimiz, böyle hikmet icadına kadir zevât-ı mümtâzedir. Hakikat, kendileri gibi efendi ve Anadolu, Rumeli, Irak, Arabistan, Mısır gibi me'kel-i müteaddide varken müntesibler zaruret mi çeker. Sorucu yok, verici çok.

Maliyeden her akşam ricâl-i devlet konaklarına hamallarla at torbaları dolusu beşlik ve mecidiye olarak sehm taksitleri gidiyor. Bîçare kâtipler ise:

*Hâme-i fersudemiz hasbi kitâbet etmeden *

*Oldu reşk-i endâz-ı aklâm kirâmen katibin. *

Me'âliyle nevha-gerlik ediyorlar. Gerçi katiblerin içinde nazeninleri de vardır. Süsten yanlarına varılmaz. Aylıkları ise, iş görenler gibi dîn değil, lâakal bin, bin beşyüz kuruştur. Hem de babalarının, dedelerinin sarraflarından iskontosuz, eksiksiz her ay alırlar. Lakin bilirsiniz ki, bunlar *Kendi bazen gelir, amma sözü gelmez, kaleme* takımındandır. Beriden hergün devam ile devletin işini gören bir âciz katip, yüz kuruş aylığını kırkbeş noksanına razı olur. Tek evine bir iki mumla ekmek alsın. Ne sarraf bilir, ne odacı kayırmaya tenezzül eder. Hele siz terk edeli, İstanbul'un hâli bin kat daha fena oldu. Emniyet ise hiç kalmadı. Bir ekmekçi iki somonu (saçlı sakallı) bir efendiye inanmıyor. Hakkı da vardır, ne yapsın. Biliyor ki parasını bir yılda alacak efendilerimizin ise ihsanlar, konaklar, yalılar, tayyârt ile safâları yerindedir. Öyle olmalı. Ya biz onların yüzü suyu hürmetine durmuyor muyuz. Şimdilik bu kadar. İleride inşallah daha mufassal havâdis veririm bâki.....

(S(Sad) S. (Sin)

İstanbul'dan Mektup

Fî 23 Recep

Bendeniz taşradan daha yeni geldim. Memleketimde iken gazetenizi görür ve doğrusu biraz yerlerine inanmazdım. İnanılacak şeyler değil. Şimdi tahkik ettim ki, iş söylediğinizden kat kat fena imiş. Mesânid-i âliyyede olan vükelâ efendilerimizin

ekseri umur-ı mülk ve milleti asla düşündükleri yoktur. Hemen birbirleriyle nüfuz değiştiriyorlar. Farazâ, geçende Fuad Paşa İstanbul'da iken bilmem ne sebebe mebnî ise (zira tahkik edemedim. İştikçe canımdan nefret ediyorum.) Midhat Paşa Hazretleriyle beynlerinde bürudet vâki olmuş ve muahharen Fuad Paşa hastalanıp Napoli'ye azîmetinde refiki bulunan Âli Paşa müşârünileyh hulûs için Midhat Paşa Hazretlerine hasm olur, aleyhine kıyam eder. Şûrâ-yı Devlet riyâsetinden azlini ister ve bu günlerde matlubuna nâil olacak gibi görünür. Şûrâ-yı Devlet riyâsetine, Mısırlı Kamil Paşa'yı yahut Rüştü Paşa'yı diyorlar. Eğer sahih çıkarsa, Cenâb-ı Hak cümlemize selâmet ihsan buyura.

Bir de gazetenizin bir nüshasında Ali ve Fuad ve Cevdet Paşa'lar bir taraf olarak ve bunlara karşı Namık ve Midhat ve Maliye Nâzırı Rüştü Paşalar bir taraf olup, bunlar herhangi mecliste bulunurlarsalar birbirlerine muhalefet ediyorlar yollu İstanbul muhabirlerinizin birinden bir mektup yazmıştınız. Aferin muhbirinize! Ne güzel tahkik etmiş. Hakikat hâl böyledir, hattâ Âli Paşa Rüsûmat Nâzırı Kâni Paşa'yı mukaddem sevmezmiş, zira müşârünileyh rüsûmat dairesini muntazam hâle koymuş. Vükelâmızın ise ekseriyetine göre muntazam iş görmekten büyük kabahat olamıyor. Maliye Nâzırı, Âli Paşa'nın nâzır müşârünileyhi sevmediğini bildiğinden azl ettirip Eshâm-ı Umûmiye Nâzırı Sadık Efendi'yi Rüsûmat Nâzırı yapmak sevdasına düşer ve Âli Paşa ile bu bâbda ittifak etmek ister. Âli Paşa ise, her ne kadar Maliye Nâzırı'nın kaparozculukta kendiyile hem-hâl olduğunu bilir ve Kâni Paşa'nın def'ini can u dilden arzu ederse de, Şirvanlı Paşa'nın nefret ve kendisine rekabet daiyyesinde olduğunu bildiğinden, ona rağmen Kâni Paşa'ya olan garazını hazm ederek azline mâni olur. Bu da Âli Paşa'nın ol hasenâtı olmak gerektir. Eğer bundan sonra Maliye Nâzırı Kâni Paşa'nın azline muvaffak olur ise, paraca olan işlerin cümlesi yedd-i istiklâline geçmiş, demek olacak. Artık Allah imdad eyleye. Hâsılı vükelâdan ekserinin efkârı tahrîb-i devlete masruftur. Bilmem İstanbul halkı ne vakit anlayacakta, bir sebebe teşebbüs edecek, çünkü meşhurdur. Su baştan çevrilir. Evvela. İstanbul'da teşebbüs olunursa her tarafın itbâ' edileceğine şüphe yoktur.

Gazetelerin rivayetine göre, Memleketeyn'de haydut ictimâ'nın önü alınmasına dair Sadrazamın Şarl Bey'e yazdığı mektuba, Memleketeyn Hâriciye

Nâzırı tarafından cevap yazdırılmış. Ve bu ise Sadrazam Hazretlerinin kibrine dokunarak, arada bir teşrifat daiyesi meydana çıkmıştır.

Vakıa, bizde Sadrazamlar birer Padişah-ı sâni geçinir. O mesnede, mesela Kaptan Mehmed Âli Paşa çıkar. Mısırlı Mehmed Âli Paşa kadrini bulmak ister. Hiçten bir adam gelir. Padişahlar sülalesinden gelmiş olan prenlere tartılmak ister. Elhamdülillah ki bizde zâdegânlık beliyyesi yok. Onun yerine şimdi bir beyhude haysiyet gürültüsü mü çıkaralım?

Ne de acayip şeydir ki, şu Memleketeyn Meselesi'nde, iki üç kere muâhedeler değişti. Babîâli kulağının üzerine yattı, durdu. Orayı taht-ı tahakkümünde tutmak isterseydi, Hükümetine bir ecnebi Prensi getirmemeliydi.

Evet, “Mebniyyün ale'l-fâsidi fâsidün”⁸¹ muhteraat-ı hükmiyyeden olan akl-ı evvelin uluhiyete hiç iktizâsı olmadığı gibi mevhumât-ı siyasiyyeden olan Sadâreti'nde saltanata hiç lüzumu yoktur.

Âli Paşa varsın Prenslere mahsus olan “Altes” unvanını igtisab etsin dursun. Mademki bugün Padişah istese rütbesini, memuriyetini alır ve kendisi bir arz-ı hâlcî yahud tercüman kalır. Avrupa kavâid-i siyasetince, Hanedân-ı Saltanat'tan yetişmiş bir Prens'e tartılmak haddi değildir.

Bundan başka gariptir ki, Paşa Hâriciye Nâzırı iken Eyâlat-ı Mümtâzenin Kapu Kethüdâlarına bir ecnebi sefiri gibi takrirler yazar. Ve onlardan gelen evrakı, sefâretlerin kâğıtları gibi kabul ederdi. Şimdi sâdaret kadrini muhafaza etmek hevesi neden neş'et ediyor.

Bir takım erbâb-ı hamiyet “Avrupalılar devletin filan hakkını, falan malını gasp ediyor.” Yollu bağırıp çağırdığı vakit, Paşa Hazretleri “Bizim şimdi hukuk arayacak, mesele çıkaracak vaktimiz mi? İbtidâ kendi işimizi yoluna koyalım” demeden başka bir şey yapmıyordu. Şimdi Osmanlıların bir Kapıcı oğlunu (tabiat-ı idare ve muktezâ-yı maslahata mugayir bir mesnede muvakkaten nâil olmakla) Prens hükmünde tutmak için, Avrupa'nın kavâid-i mu'teberânını bozmak daiyyesiyle bütün dünya ile uğraşacak vakti değildir.

⁸¹ Arapça vecize. Temeli bozuk olan bir şeyin kendi de bozuktur. [A.N.]

Âli Paşa, Fuad Paşa (kendi indlerinde makhur ve muhakkar olan İslâm kavâidinden kat’-ı nazar) hukuk-ı düvelîyyece Mısır Valisi’nin Prens Şarl’ın, Sırp Beyi’nin hatta adeta Karadağ, Knezi’nin bile hizmetkâr-ı menzilesindedir. Eğer birinin zâtı bihakkın şayan-ı riâyet olursa “febiha ve illa”⁸² böyle kibirlere azametlere kalkışırlarsa, bittabi hakaret görürler.

“Sayelerinde âlemin muhakkarı olan” Osmanlılarda bu mükafât-ı tabiat görünce mükedder olmaz. Ve bize bir Padişah el verir. İkincisine hiç de muhtaç değiliz, demekten başka bir şey söylemez.

İşte Âli Paşa kendini Padişah derecesinde bir şey bilirken, Sırp Kapı Kethüdası derecesinde bir “Ministry” hükmünde olduğunu anladı. Bakalım nâmus-ı azimetini ikmâl için elinden gelirse, Prens Şarl’ı azl ettirsin veyahut haddini bilsin, otursun.

Gazetelerin rivayetine göre, İstanbul’da olan Rusya sefîri muâhedât ve mevâid-i mevcudenin tamamı icrasını mûsırrâne talep etmekte imiş. Yarın Rusya’yı, teşebbüsünde yalnız bırakmamak için düvel-i sâire de işe karışır. Hristiyanlar nâmına meydana konulan şikâyâtın bir takımını haklı bulur. Islahat tavsiyesine kalkar. Babîâli’ye göre ise, ya ıslahat-ı hakikiyyeyi ittihaz ederek müşkilâtın önünden kurtulmak yahut kat’iyen müdahalât-ı vâkıyı kabul etmeyerek istibdâdını muhafaza etmek şıkları var. Ama onların birini yapıp da, ya Hükümet-i istibdâdiyenin kavâidinden veyahut süferânın himayesinden mahrum olmak neye lazım. Bir iki eyalet şuna buna hediye edilir. Bir ikisine ((istiklal-i idare-i dâhiliye verilir.)) Edyân-ı sâire ashâbından erbâb-ı Hükümete ise çatabilmiş olanlar vezâretlerle rütb-i refi’a ile nezaretlere, meclislere konulur. Daha bir takımını da mevâid-i muzırre ilan edilir, biter gider.

Geçenki Kırım Muhârebesi akabinde yapılan muâhede esnasında ve edilen taahhüdatta vükelâ-yı devletin ne yanlış efkâr ve harekâta bulduklarına ve büyük

---

⁸² Olursa ne güzel, aksi takdirde. [A.N]

semeresi olarak memâlik-i Osmaniyede ve milel-i muhtelifesi beyinde bilahare ne müthiş hâller ve ihtilaller zuhura geleceğine ve Şark'ın ve Garb'ın politikaca ahvaline dair Reşid Paşa merhumun Mâbeyn-i Hümâyûn'a takdim ettiği layiha görülmeye şayan evrak-ı mühimmeden olduğundan, *Hürriyet* matbaasında risâle şeklinde olarak, geçende ayrıca basılmıştı. Bunlardan *Hürriyet* hisse sahipleri içinde almamış olanlar var ise matbaasma ihtar buyurdıklarında derhal irsâl olunur.

Kemâl⁸³

---

⁸³ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

24 HÜRRİYET 1285

Numara: 24 23 Şaban Sene: 1285 7 Kanun-ı Sâni 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“HASTA ADAM”

Tabiri Fransızlar beyninde öyle bir vücud-ı maneviye alem olmuştur ki başı Avrupa dediğimiz devlethane-i medeniyetin en güzel bir noktasına yaslanmış ve kendi üç kıt'anın en mühim mevkilerine uzanmış genç, dinç, güzel dünya durdukça yaşamaya müsta'id bir koçak yiğit iken can çekişip yatıyor. Bîçarenin nâmı ise Devlet-i Âliyye'dir.

*Ağlamaz mı bakıp ahval-i perişanımıza *

Dil ü cânıyla seven devletini ve milletini

Nice zâr olmayalım saltanatın hâline kim

Ne zamandır çekiyor Sadr u Fuad illetini

Ya biz bu müzmin illetleri düşünelim de hastamızın hayatından kat'i ümit mi edelim. Hayır, devlet bir şahıstır, ama şahs-ı manevidir. İbn-i Haldun'un dediği gibi öyle ömr-i tabiisi filânı yoktur. Hatta Sadr u Fuad dediğimiz illetler de hakikat değil bir kuru unvan ve nâmdan ibarettir. O “Hasta Adam” yalnız muktezâ-yı tabiata göre hareket etse hem sıhhat bulur, hem kuvvetlenir, hem dünya durdukça ömür sürer.

Ya hastalığının hakikati nedir, niçin def edemiyor, nasıl olursa def' edebilir? Ha işte meselenin can alacak yeri buralarında. Şu üç سوالin tafsilâtına girişilse mücellledâta sığmaz. Fakat külliyyatından hülâseten bahs etmek münasip görüldü.

Hastalığının hakikati, killet-i ricâl, killet-i mâl, killet-i asker, killet-i esbâb, velhâsıl killet killet killet. Her şeyde killet. Onun menşei ise istibdâd-ı Hükümettir. Niçin def edemiyor. Ya hekimleri ki ayn-ı illettir. Etrafına toplanan (Rusya gibi filân gibi) bir takım yılanlarla söz birliği etmiş. Biraz kımıldansa hekimler işaret edecek. Yılanlar hemen sokmaya yutmağa kalkışacak. O da kendi sayesinde taayyüş eden ve onun fenasından sonra kundura boyamakla bile geçinrneye muktedir olamayan hekimlerin intibah hâsıl etmesine intizaren bir müddet daha tevakkuf edip duruyor. Fakat bıçak da kemiğe dayandı. Biraz daha böyle sürerse hasta eli ayağı bağlı kalıp da inliye, inliye ölmekten ise var kuvveti bâzûya getirerek ve yılanı milanı gözüne alarak nihayet derecede bir harekete teşebbüs edeceğinden şüphe yoktur.

Şimdi bakalım, nasıl olursa bu hastalığı def edebilir. Bu malumdur ki bizim devlet vaktiyle her ne kadar zahiren Hükümet-i müstakile suretinde görünür ise de hakikat-i hâlde bayağı hürriyetin derece-i ifrâtına varmış bir Hükümet-i meşruta idi. Ulemâ hükm eder. Padişah ve vüzerâ icra eyler. Ahali silah derdest olarak bu icraya nâzır bulunurdu.

Molla Gürânî merhum, teftiş-i evkâf memuriyetiyle Bursa'da bulunduğu zaman Fatih Sultan Mehmed oraya bir ferman gönderir. Makam-ı Hükümette okunur. Hoca Efendi hemen fermanı mübâşirin elinden alır. Bunun hükmü hilâf-ı şeriattır. Padişah şer'e muhalif ferman gönderemez. Biz nehy-i ani'l münkere memuruz, diyerek fermanı paralar. O hiddetle kalkar, Mısır'a kadar ihtiyar-ı gurbet eder. Fatih, merhumun müessir celâdetinden ziyade şan-ı saltanatını i'lâ edecek vakâyi'dendir ki gördüğü hakaret üzerine üstadının hakkını teslim ve şanıma bir kat daha ta'zim ederek akçeler, bohçalar, ricâlar, niyazlarla Mısır'dan celbine ihtimâm eyler.

Köprülülerden birine, birtakım aceze verese gelir. Velilerinin kendinden evvelki Sadrazam tarafından bi-gayr-i hakkın katl olduğunu dava eyler. O da mürâfaa-i şer'iyenin icrasından sonra Sadrazama bâ hükm-i şer'i kısas eyler.

İşte vaktiyle bir küçük aşiretten bir hilafet-i kübra teşkil eden ve sademât-ı celâdetiyle dünyayı titreten Devlet-i Âliyye'nin zaman-ı ikbâli bu zamanlar imiş.

Ya şimdi ne zamandayız? Öyle bir zamandayız ki, Babîâli kanun yapıyor, Babîâli hükmediyor, Babîâli icra eyliyor. İcraata yine Babîâli nâzır oluyor. Padişah desek Babîâli anlaşılıyor. Kanun desek kezâlik, meclis, mahkeme desek kezâlik, ahali desek hiçbir şey anlaşılmıyor.

Ulemadan bir zât İstanbul'a gelir, va'z eder. Nasihat yazar, daha tahâretini bilmez bir takım müstebidân devlet tuttukları gibi Anadolu'ya nefy ederler. Padişahın kendi hanedanına zulm etmekten başka bir şeye iktidarı yok. Ahalinin hâli neûzübi'llâh biri kahveye çıkıp da acaba bugün ne var ne yok dese mahbesde çürümek mukarrer. İşte Devlet-i Âliyye'nin "Hasta Adam" nâmını kazanarak kendine nisbet bir ufak fare hükmünde bulunan Karadağ'dan bile tiril tiril titrediği zamanlarda bu zamanlardır.

Tafsilât-ı meşruhadan anlaşılıyor ki halkın eski hürriyeti ve şer'in evvelki Hükümeti her ne vakit iade olunursa devlet o vakit illetinden kurtulur. Biz öyle bir zamandayız ki necâtımız için mahkeme denildikçe kanun ve (her ne nâm unvan ile olursa olsun) memur denildikçe hizmetkâr ve fakat ahali denildikçe "hâkimiyet-i meşru'a" manaları anlaşılmalıdır.

Bazıları "Halkın hürriyeti ibtidâ ikmâl marifetine muhtaçtır" ve bazıları da "hürriyeti zamanın iktizâsına göre derece derece vermelidir." derler.

Birinci söz " Şu hastanın kurtulması, tabâbet öğrenmesine muhtaçtır. "İkinci iddia ise " Nemize lazım. Şimdi biz hastalığın devamı sayesinde rahat ediyoruz ya. Bakalım hasta şikâyete başlasın. Kolum ağrıyor derse merhem süreriz. Başım ağrıyor derse ruh koklatırız. Öyle, öyle hastalık gider. Biz de taayyüşümüzden kalmayız" demektir.

Ey etibbâ-yı devlet! Şu vatan ki umûmun müşterek validesidir. Elinizde zâr, zâr inliyor. Anâasırın muavenetine müracaat etmeden hiçbir hastanın sıhhati kâbil olmayacağını da bilirsiniz. Nice bir bu dâiye-i menfaat, nice bir arzu-yı istiklâl. Tabâbet makamına gelmişken siz ayn-ı illet oldunuz. Hastalığında ayak terinden

müstefid olmaya göz dikmek ve öldükten sonra eşyasını çalıp satmak için validesinin ıtlâfına çalışmak hangi insana yakışır.

Lanet o ihlâf-ı habîseye ki üç günlük safâ için altı yüz yıllık bir devletin harabına sebep olarak nâmını ilelebed âlemin mahkeme-i vicdanında mazhar-ı nefrîn ede.

((YİNE GİRİT MESELESİ TAZELENDİ))

Zât-ı Âlî-i Hazret-i Sadâretpenâhî geçen sene Girit'e azimetle icra buyurdıkları ıslâhat-ı nâfia üzerine kaleme alıp hâk-pây şahaneye takdim ve tercümesini Düvel-i Mütehabbe'ye resmen tebliğ eylediği takdirde:

[Egerçi Girit Cezîresi'nin kâffe-i cevânib ü inhâsında asayişin tamamen iade olunduğu haberini şimdiden hâk-pây-i Hümâyûn'u hilafetpenâhîlerine arz ü takdime muvaffak olmadım ise de uhde-i bendegânına tevdi'ine müsaade-i mekârim ifade-i Hazret-i Gîtîsitânîleri şayan buyurulan memuriyetin Girit isyanı tarafdarlarının ve onların gerek burada gerek Avrupa'da inandırmaya çalıştıkları adamların zannı gibi bî-hâsıl kalmadığı teminât-ı kat'ıyyesini tekrara cesaret eylerim. Muktezâ-yı irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişahîleri üzere ittihâz olunan tedâbirin fâmilya nakli hususunun inkıtâ'ı hâlinde netice-i seri'â ve mükemmelesi görüleceği ve bunun devamı ile dahi müsmir olacağı şüpheden âzâde olup, fakat temâmi-i husûlünü cüz'i müddet te'hir edilebileceği derkârdır.]

buyurulmuş idi. Yedi sekiz aydan beri Girit'ten Yunanistan'a fâmilya nakli husûsu, Avrupa devletlerinin himmet-i müttefikâneleri ile men olundu. Hattâ evvelce nakl olunanların bir haylisi dahi geriye iade edildiler ve hâlâ olunmak üzeredir. Temâmî-i husûl-i asayiş için takdir olunan cüz'i-yi müddet ise on aya bâliğ oldu. Ve fâmilya nakli hususunun devamı ile dahi tedâbir-i müttehize-i Sadâretpenâhînin müsmir olacağı şüpheden âzâde idi. Ve Girit gazetesinin her nüshasında icraat-ı celile-i Cenâb vekâletpenâhî ve teşebbüsât ve ikdâmât-ı Hazret-i vilâyetpenâhî ile şerâre-i isyanın mahvolmak hâline geldiği tebşirâtıyla dolduruluyor. Ya niçin hâlâ bu mesele

bitmedi, ya niçin hâlâ temâmî-yi asayiş husûle gelmedi? Âli Paşa Hazretleri, Padişahı ve alemi aldatmak için resmen yalan mı söyledi, yoksa esnâ-yı memuriyetinde bir işe muvaffak olamayıp Sadâret'i elden kaptırmamak için işleri yarım yamalak yüzü üstüne bırakarak İstanbul'a avdetinde bu sözlerle mahcubiyetini setr ü te'vil etmek mi istedi? Velhâsıl her nasıl mana verilse yalan yine yalandır. Zira biz Girit'te cereyan eden ahvali oradaki muhbirlerimizden ve Girit hakkında deverân eden politikayı dahi Avrupa gazetelerinden ber-tafsîl anlıyoruz. Bunların hülâsasında Girit'in asâyişi iade olmak şöyle dursun, bütün bütün elden çıkması mukaddemâtı görülüyor. Çünkü takım takım yeniden gönüllü askerler yazılıp Şira'dan vapurlarla nakl olunuyor. Zahâir ve mühimmat gönderiliyor. Mukaddemâ yazılan gönüllülere yalnız birkaç aylık peşin verilip gönderilirken şimdi elbise de veriliyor. Hâlbuki mukaddemâ Girit isyanına muâvenet için Şira'da resmen teşekkül eden Yunan komitesi lüzumu olan akçeyi Avrupa'da bulunan Rum tüccarından iâne suretiyle toplamakta iken iki aydan beri bunlar tarafından bir akçe gönderilmiyor. Ya bu askerler nasıl yazılıyor? Bu mühimmât-ı cedide ne ile tedarik olunuyor? Bu para nereden geliyor? Zavallı Babîâli muttasıl Yunan kabinetosundan Fransa ve İngiltere'ye feryat ve şikayetler edip iâde-yi muhacirine, muvâfakat istihsâline çabalar. Galiba bu muâvenet-ı nakdiyeyi dahi Yunan Devleti'nden zannediyor. Hâlbuki Yunan Devleti ahire-i iâne bir tarafa dursun Kral Yorgi'nin aylığını bile vermekte aciz olduğundan tahfif-i masârif için yakında onu dahi müteveffâ Kral Öton'a benzetecekleri revîş-i hâllerinden anlaşılıyor. Farz edelim ki Rusya Devleti dahi bu bâbda zan altındadır. Lakin onun ahval-i Maliyesi o kadar bozuk ve tertib ü techîzine uğraştığı ordular ve asâkir-i bahriyye ve mühimmât-ı harbiyye o derece masrafa muhtaçtır ki muâvenetin yalnız ve ona inhisârı bâ'idü'l ihtimal görünür. Binâberin biz bu teşebbüslere Amerika Cumhur'unu dahi külliyyet üzere müşterek zannediyoruz. Ve buna mebni tâ meselenin bidâyetinden beri görüp söylemekten hâlî olmadığımız gibi Girit'in iâde-i asayişini cüz'î müddette hâsıl olacağı ümidinden vazgeçip, işin bundan sonra kesb-i ehemmiyet edeceği ve belki bilahare Girit elden gideceği havfında bulunuyoruz. Hattâ Amerika Cumhuru'nun Girit Adası hakkında zuhura gelen niyet-i cedidesinin esbâb-ı maneviyesi ve suret-i teşebbüsât-ı on ikinci nüshamızda mahsusan mevzubahis edilip zikr olunan Cumhur'un muharebe-i dâhiliyesinden kurtularak Avrupa ile olan münâsebat-ı ticaretine, medâr-ı emniyet

olacak ve Avrupa'nın ahval-i umûmiyesine parmak sokmaya sebebiyet verecek bir mevki tutmaya ihtiyaç görmesi ve Girit Cezîresi Bahr-i Sefîd'in vasatında olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarının sevâhiline mütekâbil ve müte'addid liman ve ormanları ve mahsulâtı cihetiyle harp ve ticaret sefinelerinin barındırılmasına ve kıt'âat-ı mezkûre ile hıfz-ı mu'âmelât-ı ticarete pek kâbil ve bir kere burası ele geçirilirse Avrupa umuruna müdahale maddesi dahi bittabi hâsıl olması ve bu maksada Rusya Devleti tarafından revâc gösterilmesi üzerine Amerikalılar da Girit için ibrâz-ı muhabbet olmaya başladığı ve bu hâle karşı Yunânîlerin mesâi-yi vakıası ne türlü semere göstereceği ve Rusya'nın asıl politikası neden ibaret olduğu ber-tafsîl yazılmış idi. İşte şimdi bizim bu istihrâcımızın makrûn isabet olduğunun alâimi görülmeye ve Zât-ı Hazret-i Sadâretpenâhî'nin takririndeki sözlerin yalan olduğu anlaşılmaya başladı. Kâşki kazıye ber-akis olup biz yalan söylemiş olsak ve Âli Paşa'nın dediği doğru çıksa idi ve adeti üzerine şimdi o utanmıyorsa da biz utansa idik.....

Girit gâilesinin bidâyet-i zuhurundan bu ana kadar muharebelerde ve hastahanelerde telef olan asker ve dar ü diyârından mehcur olarak kaleler dahilinde sefil ve sergerdân sürünerek terk-i can eden, alîl ü ihtiyar ve etfâl ü nisvan ve fukara ve zuafâ'-yı ahali ve bunların eyâdi-i eşkiyada hâk ile yeksân edilen emlâk ü eşya ve arazi ve eşcâr ü nukûdu ve sevk olunan asâkirin mühimmât ve edevâtı ile masârif ü nakliyeleri ve sözde adayı abluka eden süfün-ı harbiyyenin kömür ve mühimmât-ı sâire masârifî ve irsal olunan Mustafa Naili Paşa ve Hüseyin Avni Paşa ve Ömer Paşa ve Sürûr Efendi ve bizzat Sadr-ı Âlî ve takım-ı daireleri masârif ü harcırahları ve her hafta gidip gelen yâver, harplerin ve bunlara verilen atâyâ ve harcırahların mikdarı bir kere nazar-ı mütâlaaya alınıp bir de meydanda olan netice gözden geçirilirse kalbinde zerre kadar insaf ve insaniyeti olan için ağlamamak ve sebep olanlara lanet etmemek kâbil değildir....

Ya nasıl ağlanmaz? Ya nasıl sebep olanlara lanet olunmaz ki hem bu kadar can ve bu kadar mal telef oldu, hem de Girit elden gidiyor. Bir de fazla olarak altı yüz seneden beri âbâ ve ecdadımızın kanları bahâsına kazanıp bize miras bıraktıkları Osmanlılık nâm-ı şecâat-i ittisâmını zâyî' edip onun yerine Osmanlılar bitmiş gitmiş. Bunlarda hiç can kalmamış. Zira iki yıl uğraştılar, birkaç bin dirneti mâkulesi Yunan

çapkınlarını adadan def edemediler. Yirmi beş kıt'a sefîne-i harbiye ile iki Yunan teknesinin cezîre gidip gelmesini men'e muktedir olamadılar. unvanlarını da kazandılar. İşte Babîâli'nin ittihâz buyurduğu tedâbir-i hakimânesinin neticesi buraya çıktı.

Lakin Girit'ten ziyade asıl teessüf olunacak bir şey vardır ki bu makule işler olup durmakta, yani devlet matbuamızın ve hakikatde millet-i muazzamamızın her uzvunda her gün birer taze yara açılıp ölüm yatağında yatmakta olduğu hâlde heyet-i millet bazı münasebetsiz evhâma tâbi olarak güya hiç kendine tealluk etmez gibi bir vazifesizlik yüzü göstermekte bulunmasıdır. Ve işte en teessüf olunacak şey de budur. Çünkü hırs-ı ikbâl ve cem'-i mal derdi insan ile beraber yaratılmış illet-i dâimelerden olup her asırda ve her devlette mesned-i Hükümet ve nüfuza gelenlerin ekserisi menafi'-i zâtiyelerini fevâid-i umûmiyeye tercih edegelmiş olduklarından bunların kuvvetini ta'dil için karşılıklarına diğer bir kuvvet konulmak levâzım-ı tabî'iyeden addolunmuştur. Bunun içindir ki şeriat-ı Ahmediyye "ve şâvirhüm fi'l-emr" nass-ı sarihi ile usûl-i meşvereti emr eder. Bunun içindir ki Avrupa Devletleri Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'lerin re'yi ile hareket ederler. Hakikatte Hükümet ümmetin hakkıdır. Zira Hükümet ümmet ile kâimdir, zira Hükümete akçe veren asker ü iktidar veren ümmettir. Demektir ki hükümet ümmet tarafından icrâ-yı nüfuz ve ahkâma memur hizmetkârdır. Asıl hâkim heyet-i ümmettir. Her millet ki Allah'ın emrine ve Peygamber'in şer'ine ve kavâid-i akl ü hikmetin cümlesine mugayir olarak hukuk-ı Hükümetini aramaz. Çektiği belalar kendi kesb-i yeddi olduğundan acıyıp teessüf etmekten başka bir şey dinlemez. Fakat ileride başına gelecek ukûbetler esnasında hâline terahhüm eden de bulunmaz ve kendi düşen ağlamaz.

İstanbul'dan Mektup Fî 3 Şaban

Geçende Bâb-ı Seraskerî'de ind olunan meclis-i hâs-ı vükelâda ahvali hâzıradan dolayı her devlet kuvve-i askeriye ve tedarikât-ı harbiyesini tezyîd ettiği misüllü asâkir-i şahane için dahi üçyüz bin iğneli tüfenk mübâyaası meydan-ı bahse konulmuştur. Vakıa Avrupa Devletleri lisan-ı resmîlerinde daima sulh ve salâhın bekâsından bahs etmekte iseler de bir taraftan mühimmât-ı harbiye anbarlarını

doldurmakta ve neferât-ı askeriyelerini tezyîd etmekte olduklarına ve meydanda olan Bulgaristan ve Memleketeyn ahvaline karşı Devlet-i Âliyye’ce dahi böyle bir teşebbüsün lüzumu bedihî olduğu hâlde zaruret-i Maliye dahi meydanda olduğundan bu levâzım ne ile alınacak ve bir arbede zuhurunda ne yapılacak bilinemez. Bu kere tutulan bir hülâsa pusulasında görüldüğü üzere anbarda mevcut olan esliha ve mühimmat-ı askeriyenin yekûnu şişhaneli ve kaval ve iğneli olarak şayan-ı isti’mal ikiyüz bin kadar tüfenk ve yirmi beş bin kadar elbise ve ikiyüz kadar su kırbası ve o misillü köhne şeylerden ibarettir. Rüşdü Paşa Serasker iken seksen bin adet iğneli tüfenk imâlini Avrupa’ya sipariş edip otuz bin kadarı gelmiş idi. Namık Paşa geldiğinde şimdi bu masrafa lüzum yoktur diyerek derdest irsâl olan elli bin tüfengi daha fabrikalarında iken sattırıldığı gibi tophane müşîri Halil Paşa’nın himmetiyle eski çakmaklıların iğneliye tebdili maddesi karar bulmuş iken serasker lâhik tarafından şimdilik bunların dahi te’hiriyle fazla masraf edilmemiş tensîb olunması üzerine Halil Paşa istifa etmiş ve kabul olunmamakla kalmış idi.

Geçenlerde allâm muzafferiyeti Midhat Paşa fırkasında görünmekle Maliye Nâzırı Şirvanlı Paşa o tarafa geçerek veli nimeti olan Sadrazamdan yan çizmiş idi. Bir vakitten beri Zât-ı Şahane yine eski merak hastalığıyla bütün, bütün işten çekilip kâffe umur-ı saltanat Âli Paşa’nın yedd-i istiklâline geçmiş ve Midhat Paşa hakkında olan teveccüh-i umûmiden dolayı bilistirkâb yine Tuna’ya atılması kararlaştırılmış olduğundan Şirvanlı Paşa yine eski kapısına düştüğü ve hatta işlerin günden güne ağırlaşması ve Fuad Paşa’nın hastalığı kat’i olunacak dereceye geldiği cihetle kendisi Sadâretten Hâriciye Nezâretine çekilmek ve yerine Şirvanlı’yı oturtmak tasavvurunda bulunduğu rivayet olunuyor.

“AVRUPA ŞARK’IN ASAYİŞİNİ İSTER”

Ona şüphe mi var. Çünkü Rusya Şark’ın karışıklığından her gün bir suretle istifade ediyor. Yani devletin hazinesi harap oluyor. A’zâsı tefrik olunuyor. Hâsılı kuvve-i hayatiyesi mahvolup gidiyor. Böyle böyle devlet-i müşârünileyh bir gün Avrupa’nın bir meşguliyetine tesadüf ettirerek koca bir kişver-i azîmi yutacaktır.

Vakıa Avrupa'nın kemâl-i basîreti ağıleb-i ihtimaldir ki işi o dereceye bırakmasın. Fakat bu gidişle Devlet-i Âliyye'nin içini kurt yemiş ağaç gibi kendi kendine kağşayıp paralanacağında ve o hâlde Rusya'nın eczâ-yı müteferrikayı birer birer cem' ederek mebna-yı istilâsına ilave edeceğinde hiç iştibâh yok ya!

O hâlde ne olur? Rusya Avrupa'yı yutmayiverir. Vakıa Avrupa'nın kuvve-i mecmuasını ezmek ve Büyük Petro'nun istila-yı âlem hakkında olan vasiyyetini fiile çıkarabilmek bu asırda pek de kolay görünmez. Fakat şurası mukarrerdir ki birkaç kere söylediğimiz vechle Allah esirgesin. Şark Rusya'nın eline geçerse ona nisbet düvel-i muazzamanın kâffesi ikinci, üçüncü derecelerde kalır. Rusya Avrupa'dan bir müttefik bulabilip de sâirlerine harp açarsa arada milyonlarla nüfus telef olmak iktizâ eder. İngiltere Hint'ten el çekmek lazım gelir. Akdeniz, Hint denizleri ve belki umûmen denizler Rusya bayrağının taht-ı tagallübünde kalır. Âlemin ticareti Rusya'ya münhasır hükmünü bularak Londra ve Paris bankaları Petersburg veyahud İstanbul'da hâsıl olacak Moskov çar-sularına nisbet birer köşe sarrafı menzilesine iner. Velhâsıl yüz milyonlarca nüfus-ı mütemeddine (İstanbul'daki birkaç mütegalibin himmeti ve Petersburg'daki birkaç zalimin gayretiyle) kendilerinin ve abâ ve ecdâdlarının hürriyet uğruna kanlar dökerek ve maârif yolunda canlar telef ederek meydana getirdikleri bedâyi-i kemâlâtın istifadesinden hemen bütün, bütün mahrum olur.

İşte bu sebeptendir ki Avrupa sahihan ve bihakkın Şark'ın asayişini talep ediyor. Fakat bu asayişin vasita-i husûlü hakkında birçok adamlar yanlış yanlış fikirler meydana koymaktadır. Bu kâbilden olarak “*Constitutional*” nâm gazetesi Yeni Osmanlılara dair irâd ettiği bir makalede bazı hevâcis yazar da neticesinde ““Türkistan'ı ihyâ etmek için en müessir vasıta, teskin-i efkâr yolunda ısrar etmektir”” der. Ve bununla Yeni Osmanlıların ahaliyi ifâz emrinde olan mesâisine ta'riz etmek ister.

Hâlimize vakıf olan bir diğerk gazetenin dediği gibi “Güzel ama sükûnet nerede? Birçok senelerdir muharebe devam etmekte olan Girit'te mi? Ahalisi silah-ı be-dest olan Lübnan'da mı? Sekinesini isyan hâlinde olan Kozan dağında mı? Daima nezaret-i askeriye tahtında olan Yenişehir ve Selanik'te mi? Aşâ'irin pâmâl-i muhâcemâtı olan Asya'da mı? Bulgaristan'da mı, Sırbistan'da mı, yahut zabtiyenin

günde üç cem'iyet-i hafîye keşf etmekte olduğu İstanbul'da mı? Memâlik-i Devlet-i Âliyye halkı meyusiyyet-i tâmmе hâlinedir. Çünkü (mana-yı sahihiyle) açlıktan ölüyor. *Constitutional*'in söylediği sükûnet tamamıyla mezarların sükûnetine benzer. Kendi İstanbul'da bir cenazeye tesadüf etmiş, oraca asayişin vücudundan bahsediyor.”

Evet, halkta görülen hâl-i sükûnet değil cevâhir-i mağduriyetinin şiddet-i tesirinden hâsıl olmuş bir baygınlıktır. Cerihânın ise bir zaman ardı arası kesilmiyor. Elbette birgün çekilen zahmet câna kâr edeceğinden ahali bir kere ayaklandığı gibi yaralı arslana döner. Ve gözü doyuncaya kadar kan dökmek ister. İşte o vakit Şark'da asayişî muhafaza etmek nasıl mümkün olabilecektir?

Şurasına layıkıyla dikkat olunsun. Vükelâ-yı hâzıra dünyaya öyle göstermek isterler ki Devlet-i Âliyye adeta Rusya gibi bir Hükümet-i müstebide imiş. Hele Hristiyanlar vaktiyle her nev' hukuktan mahrum imişler. Sonra şu birkaç kişi meydana çıkmış kavâid-i kâdimеyi bozmuş. Hristiyanları nâil'i hukuk etmiş. Şimdiki hâlde ise yine ehl-i İslâm, Hristiyanları katl ve gâret ederek esir gibi kullanmak dâiyyesinde. Hristiyanların ise hepsi Hükümet-i İslâmiye'yi mahvetmek arzusunda imiş. Buna ise Yeniçeriler fermanının hâlini delil irâd ederler. Ve kendi yaptıkları şeyleri sanki Yeniçerileri kaldırmak derecesinde mühim bir takım muhâş? suretinde gösterirler.

Vâkîâ kendileri her ne okudularsa yalnız Fransızcadan okudukları cihetle mekteb görmemiş ve fakat Türkçe bilir, birer Avrupalı hükmünde olduklarından şeriat-ı İslâmiye nasıl kavâid üzerine müessesdir, onu bilmezler, fakat erbâbı pek a'lâ bilir ki Hristiyanların hukukunu meydana çıkararak vükelâ değildir. Çünkü idare-i cedidenin Hristiyanlara verdiği şeyler iki nev'idir: Birincisi mesâil-i hukukiyedir ki kendilerinden evvel dahi şeriatı ma'a-ziyâdetin ve icraatta bi-tâmâmiha mevcut idi. İkincisi mesela her mecliste her rütbede her milletten adam bulunmak gibi garâibdir ki adına müsâvât-ı fiş'şeref denilse mi daha sahih olur, yoksa milletleri nispetleştirmek unvanıyla mı yâd olunmak münasiptir, bilemeyiz. İşte onu akvâm-ı sâirenin ukalâsı da istemez.

Çünkü insan ne kadar âdil, ne kadar mu'tedil olsa yine insandır. Elbette kendi milletini sâirlerinden ziyade sever. Kendi akrabasını milletin sâir efrâdından ziyade sevdiği gibi. Binaenaleyh bir Müslüman Meclis-i Şûrâ-yı Devlette Eleşkirtli Mehmed Paşa'yı görüp ne derece mahzun olursa Haim Efendi'yi gördüğü vakit ondan daha ziyade müteessir olur. Demek isteriz ki İslâm'ın bir kin ü garazı var ise usûl-i idareyedir, eşhâsa değil.

Bu hâlde Babîâli'nin tuttuğu tarz üzerine teskîn-i efkârdan ne çıkar? Evet, memleketimizde Hükümet-i istibdâdiyye bir kat daha te'yîd eder. Her millet bedbaht olur, herkes başının çaresini düşünmeye başlar. Nihayet ihtilalin karışıklığın ardı arası kesilmez. Korkulan beliyelerin cümlesi az zamanda meydana gelir.

Eğer halk Hükümetten hoşnut değilse efkârın teskinine çalışmak bir davacıyı sarhoşlukla bir müddet susturmaya benzer. Lakin akıbet sarhoş ayılır yine dava meydana çıkar.

İşin dikkatle bakılacak yeri şuralarıdır ki evvela memâlik-i Osmaniye'deki milletler beyninde hiç ihtilâf yok mudur ve Hükümete karşı her milletin iştikâ ve efkârı bir esas üzerine midir?

Bugünkü günde Ümmet-i Osmaniye milliyetçe İslâm, Hristiyan, Yahudi ve bunlardan başka Dürziler filânlar gibi bazı mezâhib ashâbına ve kavmiyetçe Arap, Türk, Kürd, Laz, Gürcü, Çerkez, Gega, Toska, Pomak, Boşnak, Ermeni, Bulgar, Rum, Yahudi vesâire gibi birçok şubelere münkasımdır. Bu ihtilâfın def'ine düşünülecek çare tabi'i ya iftirâkdır ya ittifak.

Evvela iftirâka bakalım. Şimdi Devlet-i Âliyye'de saltanat, İslâm mezhebinde olan Türk kavminin oluyor. Farz olunsun ki bundan hoşnut olmayanların ayrılması lazım gelse müştekîler ne itibar ile ayrılacak? Milliyet itibariyle mi, kavmiyet itibariyle mi?

Her akıl şurasını layıkıyla bilir ki böyle birkaç muhtelif cihetlerden tutulabilecek bir meseleyi karıştırmak düşmana silâh-ı galibiyet vermekten başka bir neticeyi müsmir değildir. Her ne nâm ile olursa olsun ümmet-i Osmaniye'nin herhangi cüz'i gelenden ayrılırsa Rusya'nın daire-i tahakkümüne girmek lazım gelir.

Memâlik-i Şarkiye'yi ihyâ edecek tedbir ise bu olmadığı mukarrerdir. Gelelim ittifâk cihetine:

İşte meselenin en ehemmiyetli ve bizce şâyân-ı bahs olan yeri burasıdır.

Vatanımızın hâlinden haberdar olanlar için lâıykıyla malumdur ki vatandaşlarımızın hemen cümlesi Hükümetten ve birazı da birbirlerinden müteneffirdir. Mesela bir Arap şeyhi, bir Kürt beyi, bir Zeybek efesi, bir Arnavut ağası bir Rum kaptanı isyan bayrağını kaldırdığı gibi başına binlerce adam toplanır ve Hükümet-i Osmaniyeye karşı silâh tutar. Arabistan'da İslâm, Hristiyanı, Dürzîler, Marûnîleri, Rumeli'de Bulgarlar, Rumları sevmezler. Maamafih hiç birinin nefreti de diğerine benzemez. Lakin esas Hükümetin zulmü ve halkı cehl içinde bırakmasıdır. Mesela İslâm'dan mazlum olanlar din-i Ahmedî'nin adl üzerine müesses olduğunu bildikleri için erbâb-ı Hükümete isnâd-ı ilhâd ederler. Asıl Türk iseler eşhâs-ı müdîrenin zevalini ve akvâm-ı sâire-i İslâmiyeden iseler kendi memleketlerinin istiklâlini isterler. Edyân-ı sâire ashâbı ise tahrikât-ı ecnebiyyenin tesiri ve Babîli'nin din, mani oluyor, din mani oluyor diye vird-i zebân eylediği türrehâtın te'yidiyle maduriyetini ahkâm-ı şer'iyeye isnâd ederek ondan kurtulmak arzusuna düşerler. Hâlbuki bunların cümlesi halkın Hükümetten olan nefretinin birer şekli-ahîri demektir.

Hele şurası suret-i mahsusada şâyân-ı dikkattir ki vatanımızda şimdiye kadar Hristiyanlık yahud Yahudilik nâmına isyan zuhur ettiği görülmedi. (Hatta ma'hud Rum Fetreti dahi Hristiyanlık nâmına değil Rumluk namına idi.)

Bulgarlar Hristiyan iken, içlerinde hiçbir reis-i isyan yok. Arnavutlar, Kürtler Müslüman iken birkaç kere ihtilâlleri müşâhede olundu.

Bu hâlde Şark'ın asâyişi için lazım olan akvâmı, gerek Hükümetle ve gerek birbiriyle i'tilâf ettirmektir. O hâsıl olursa mezhepçe olan muhalefetlerin bir sû-i tesiri görülmeyecek. Maksadın husûlü ise fenalığın devamına sebep olan maddenin ortadan kalkmasına, yani zulm ü cehlin izâlesine mütevakkıftır.

Bir kere Hükümet adalet üzere icrâ-yı muâmelâta başlarsa menşe'i ihtilâf olan dâiye-i ma'duriyyet bittabi ber-araf olacağından başka Hükümet-i İslâmiye şeriat-i

Muhammediyye nâmına icrâ-yı mâdelet ve tertibi müsâvât eylediğini gördüğü hâlde İslâm için Hükümet hakkında ilhâd tasavvuru ve edyân-ı sâire ashâbı için İslâmiyet'e zalimiyyet isnâdı bertaraf olur. İslâm'ın sâir mezâhib halkıyla vesâir mezâhib erbâbının İslâm ile ısınamamasını mucib kalsa kalsa bir küçük sebep kalır ki o da taassubdur.

Hâlbuki icrâ-yı adalet bittabi usûl-i meşveretle hâsıl olur. Usûl-i meşveret ise her şeyden evvel maârifin terakkisini icâb eder. Çünkü Osmanlıların eşrâfı maârifin kadrini layıkıyla bilirler. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'e ise tabiatıyla onlardan a'zâ intihab olunacağı gibi öyle bir mecliste bulunan a'zâ ve vükelâ-yı hâzıra gibi halkı kör bırakıp da bildikleri gibi oynamak mecburiyetinde bulunmaz.

Maârif dahi bir suret-i muntazamada tertip olunursa mektepler birleşir, lisân-ı resmî ileriler. Milletler beyninde şimdi mevcut olan bigânelik kalkar mahz-ı hayr olan diyanetten mahz-ı şer olan taassub ayrılır, akvâm-ı sâire halkı Osmanlı ümmetini büyüten yalnız Türkler olmadığını ve değil akvâm-ı İslâmiye hattâ Rumların, Hırvatların dahi o yolda nice kanlar döktüğünü öğrenir. Vatanperverlik fikri cümlelerin ezhânına yerleşir. Aşiretler kabûl-i iskân eder. Ziraat, ticaret, sanat tevessü eyler. Herkes rahat bulur. Herkes hâkimiyete iştirâkini anlar. Şimdi bazı hayalâta zehâb ile Yunan Devleti'ni Şark İmparatorluğu'na tahvîl etmek isteyen bazı Rumlar bile Osmanlı padişahlığını muhafaza için can vermeye başlar.

İşte, Şark'ı asayışte tutmak için bu i'tilâf-ı hakikiyi meydana çıkarmalı, yoksa Babîâli'nin teskin-i efkâr bahanesiyle ne kadar sahib-i dirâyet ü hamiyet var ise menkubiyyet, gurbet, mahbusiyyetle cümlesini ifnâya çalışması muhâtarât-ı mevcûdeyi kat kat teşdîd etmekten başka bir neticeyi müstelzim olamaz.

“*Finans*” gazetesine İstanbul'dan yazılmış bir mektup derdest tasavvur olan istikrâz ve Ramazan-ı şerif takarrübl hazinenin mecbur olduğu masârif üzerine bir hayli faydeli bahsler ettikten sonra geçenlerde ma'rız-ı ilana konulan Lord Stanley'nin nutk-ı resmîsine sevk-i kelâm edip der ki:

“Lord müşârinileyh geçen alafranga Teşrin-i Sâninin on dördünde Devlet-i Âliyye'nin Maliyesi yoluna konulmak arzusunda ise bu fennî yani devlet hazinesi ile havâssın kese-i menfaatleri hesaplarının başka başka tutulması ilmîni öğretmek için umur-ı Maliye ve hisâbiyeye âşina birkaç takım ashâb-ı malumatı sekiz on sene için bu devlete ikrâz etmelidir. Benim İngiltere Devleti tarafından ikrâz olunmasını arz ettiğim adamlar için on sene müddet tayininden muradım, şu ma'hud Galata Sarayı mektebinde yetişmesi mutasavver ve umur-ı Maliye ve mülkiyede istihdamları mev'ûd ve mukarrer olan şakirdân-ı iffet unvanının tekmîl-i tahsil etmeleri müddetine tâ'lik etmektir. Ancak bu iffet hasleti ki bir muntazam ve mergub-ı devlet memurları için en elzemdir. O mektebin mükellef olduğu terbiyeden husûle gelir mi? Orası bilinemez. Belki az çok okuryazar çıkabilir. Lakin hazine-i devletten para çalmayacak ve hususiyle hiç mecazât havfi olmadığı hâlde kayd-ı iffete bend edecek adamlar yetiştirileceğinde benim çok şüphem vardır.

Lord Stanley Babîâli'ye zikr olunan nasihati ederken Manisa Mutasarrıfı Alâeddin Paşa'nın ahvâli zuhura geldi. Alaşehir Kazası'nın tahsili bakâyâsına ikdâm ettiği sırada eğer otuzbin altın kendine verilirse bakâyânın affvına teahhüd eder, pazarlık uyar, akçe mahalline yatırılır. Lakin Rum milleti mu'teberanından bir adam bu alışverişte kendine düşen hisseyi vermekten istinkâf ile İzmir'e gider, keyfiyeti Vali-i Vilâyet İsmail Paşa'ya haber verir. Onun üzerine Vilâyet Defterdârı Manisa'ya gönderilerek icrâ-yı tahkikat edilir. İş meydana çıkar. Lakin Alaeddin Paşa'nın kese-i serveti gereği gibi memlu olduğundan bu vartadan tahlîs-i giribân edeceğinden şüphe olunmaz. Mâmafih bakalım bu defa hakkaniyet tarafdarlık usûl-i müessesine galebe eder mi. Zira Türkistan'da tarafdarlık her türlü kanuna galiptir. Ve bu usûl devam ettikçe her nasıl ıslahat ve nizamât yapılsa asla faidesi olamaz. Velhâsıl bakalım bu meselede kanunun tayin ettiği mürteşî cezası Alaeddin Paşa hakkında icra olunur mu, yoksa Saray-ı Hümayûn'dan Sadrazama ve yahud Midhat Paşa'ya gelecek bir tezkire-i mahremane ile kurtarılamaz mı?

Türkistan'ın umur-ı Maliyesi bu makule Alaeddin Paşaların ve onun misüllü insafsızca devletin kanını emip bitiren vampirlerin ellerinden kurtulmadıkça nefes almak kâbil olamaz.”

Kemâl⁸⁴

---

⁸⁴ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

25 HÜRRİYET 1285

Numara: 25 30 Şaban Sene: 1285 14 Kanun-ı Evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“BİZDE ADAM YETİŞMİYOR”

Sözü asrımızda bayağı tabirât-ı meselliyeden olmuştur. Lakin bu iki türlü mana ifade eder.

Birincisi eğer büyük efendilerimizin lisânından sâdır olursa, “Bütün Osmanlılar hayvan içlerinde, biz Hazretleriyle, Paşa kardaşlarımızdan mâadâ hiç kimse derece-i insaniyete varamıyor” demektir.

İkincisi ahval-i âleme vakıf olan erbâb-ı hamiyetten iştilirse “Avrupa'ya nisbetle bulunduğumuz hâl-i tedenniye beyândan” ibarettir.

İkinci manânın sıhhati ise birinci meâlin sakâmetinden neş'et etmektedir. Kütüb-i siyasiyyede tafsilatı münderic olduğu üzere insan daima erbâb-ı idarenin efkâr ve ahlakına taklid ile mecbûl olduğu gibi hele hükûmât-ı istibdadiyyede o taklidi irtikâb etmeyenler her ne sınıftan olurlarsa olsunlar bir türlü feyz ü rahat göremezler.

Bizde ise bir vakitten beri tedbir-i mülke musallat olan eâzım Avrupa'da bir muntazam mekteb veyahud mülkümüzde tertib üzere tahsil değil hatta rüşdiyye mekteplerinde tedris olunan mukaddemâtı dahi layıkıyla görmeksizin kimi kâtipliğe kimi neferliğe kimi uşaklığa girdi. Öylelikle yetişti. Yetişmek sırasında ise bir takımı

sırf cehalet hâlinde kaldı. Bir takımı Reşid Paşa'ya çatmak için bir lisân öğrendi. Bu hâl ile kaht-ı ricâl saikâsı, ve (sonradan düşmen-i can oldukları) Reşid Paşa'nın himâye-i mün'imânesiyle mesânid-i âliyyeye geldiler, idâre-i devleti ellerine aldılar (Hurde fûrûşluğun mazarrat-ı tabiiyesinden olmak üzere) kulaktan toplayarak hâsıl ettikleri ilm-i mahzarı ile kendilerini kemâlât-ı insaniyyeyi cem etmiş birer nüsha-i kübra zannettiler.

İfrât-ı fetanet veyahut müsaade-i fırsatla ma'ârif-i asriyyece bir mütalaa hâsıl edecek kadar olsun kesb-i vukuf edenlerin sözleri ekâbir meclislerinde hayâlâtta ma'dûd oldu. Malumât-ı marifet üç beş kişinin vesavis-i vehmiyye ve ekâzib-i iğfaliyyesini ezberlemeye ve tasdik etmeye münhasır kaldı. Feyz ü rif'atda yalnız o sayede hâsıl olabildiğinden herkes mevkiî memuriyetinden ziyade vükelâ konaklarına devam etmeye başladı. Tedenni-i ma'rifet bir dereceye geldi ki koca Babî'âlî'de kitabetçe bir Fransız bakkalına muâdil olabilecek, yani imlası manası yerinde bir mektup yazacak otuz kişi yoktur.

Devlet bunca paralar sarf etti. Avrupa'ya küttâbdan, ulemâdan, askerden bu kadar adamlar gönderdi. Katiblerin kimi mektup, kimi telgraf müdürlüğüyle imâr-ı vakt ediyor. Hâlbuki Hâriciye Nezaretimiz, sefâretlerimiz, Safvet Paşaların, Mehmed Cemil Paşaların, Haydar Efendilerin elinde ulemadan gelip tahsil edenlerin perişânî-i hâli tarif kabul etmez. Hâlbuki Maârif Dairesi, Vehbi Molla ile emsalinden kurtulmak mümkün değil. Askeriyeden Avrupa'da tekmi-i tahsil etmiş bu kadar biçare nefer edildi. Ordularda avurdu yırtık Mehmed Paşalardan, Deli Şahin Beylerden geçilmez.

Mülkümüzde yalnız harbiye ve tıbbiyye var ki ashâb-ı dirayet ü hamiyetten, içinden yetişme bir iki nâzır tesadüf eylediğiçün bir takım erbâb-ı malumât çıkarıyor. Vâkıâ onlarda Avrupa'nın yetiştirdiği zabıtlere, tabıblere nisbetle aşağıdır. Fakat o nisbetçe olan farkları yüzde elli ise sâir memurîne ve hatta vükelâyâ bile nisbet olundukları hâlde bir de milyon rüchanları görülür.

Gelelim ahlak cihetine, Rûesâ-yı idare hem İstanbul'daki seleflerinin ve hem Avrupadaki vükelânın hâlini gördüklerinden bizimkilerden kesret-i hışm u zulm ve

nahvet ü yağmagirliği ve Avrupa vükelâsından ziyneti nezaket-i ca'liyye ve tedâbir-i iğfâliyyeyi ta'lim eylediler.

Bunun üzerine mesela Hâriciye Nâzırına zaten Devlet-i Âliyye vükelâsından aldığıçün bir yalı bir konak yüz kırk uşak, hesapsız mücevher, hamleci ayvaz, müteaddid Arap atları, yetmiş seksen kadar câriyye ve bunlara mümâsil bir takım garâib iktizâ etti.

Fakat kendisi Avrupa terbiyesi gördüğüçün bakır sini yerine alafranga ziyafet verecek altınlı, mücevherli sofrâ takımları, konaklarına, yalılarına, Üsküdar çetarisi yerine kadifeden, damaskodan döşemeler uşaklarına, câriyelerine İslimye âbâsı, Haleb çetarisi yerine Fransız çukalarından, Avrupa'nın ipek mamulâtından elbiseler, makaslı faytonlar, Macar atları, İngiliz-kâRi bahçeler "serreler laclar" hâsılı ta'dâdı kabil olamayacak birçok şeyler lazım oldu.

Maaşî bir Fransa Hâriciye Nâzırından dört beş kat ziyade iken yetişmedi. Ya onbeş yirmi sene zarfında altmış, yetmiş bin kese ihsan almaya veyahud bir kaleme iki buçuk milyon lira çalmaya ihtiyaç göründü.

Bunlara binaen vükelâyâ göre âleme hizmet yolunda bir istifayî sahih ile işten çekilebilmek muhâl-i mutlak hükmüne girdi. Yüzde doksan beş mensubândan olan memurlar ise rütbe almak, para çalmaktan başka bir şey düşünmez oldu. Malumât-ı mefkûd ahlak fâsid.

Böyle bir hâlde bu kadar adam yetişir. Yazık onlara ki gerçekten istihsâl-i terbiye ve irfân ile hem mazlum hem ciger-hûn olmaktadırlar.

Bedbaht âna derler ki elinde cühelânın

Kahrolmak için kesb-i kemâl ü hüner eyler

İstanbul'dan Mektup**Fî 13 Şaban**

Hürriyet'in mazhar-ı fevz ü zafer olacağından hiç şüphe etmeyiniz. Zira sıdk-ı derûnla onun devam-ı ömr ü feyzine dua edenler vükelâ efendilerimize lanet okuyanlardan az değildir. Onun sâye-i inâyetinde nice bîçareler taayyüş ediyor. Nice menkûb ve müdürler feyz-yab oluyor. Ezcümle muhlisiniz altıyüz otuz kuruşla dokuz yıldır kaleme devam ettim. Yedi aylık tedahülden dolayı bakkal ve kasap dolandırmaktan ve hergün kaleme gidip gelirken doğru yolu bırakıp ard sokaklardan dolaşmaktan aciz kalmıştım. Geçende ihyâ-yı vefa-i âşinâ birisi hâlîme terahhum edip beş yüz kuruş müceddeden yaptırdı. Çıkan aybaşı, tenakkuh beşyüz geldi yani hafiyе memuru tayin buyurulduk. Talimatımızın başlıcaları *Hürriyet* ve *Muhbir* avlamak ve Yeni Osmanlı gürûhiyle kimlerin ihtilâtı var. Vükelâ Efendilerimize kimler söğüp sayıyor ve idare-i hâzıradan şikâyet yüzünde söz söyleyen kimlerdir. Onları arayıp haber vermek ve lâakal üç günde bir tahkikat jurnali yapıp zabıtamıza arz etmek ve eğer bunlardan bir şey rast getiremez isek yalandan olsun ona yakışır şeyler bulup düzmek, velhâsıl jurnali doldurmaktır. Geçen hafta merkez kaleminde rüfekâmızdan olan birkaç zat ile bulunduk. Birisi Bektaşî Dervîşi, diğeri iskele kethüdası, öteki de şehzade başında kahveci imiş. Bizim arkadaşların içinde refakatiyle iftihar olunacak kimse görmediğimden mütehayyir ve mütefekkir iken zâbitimiz olan zat gelip, bazı sual cevaptan sonra sebebi-i tefekkürümü istifsâr etti. Ben dahi bilâ-tereddüt söyledim. Kahkaha ile gülerek peş tahtasından bir defter çıkardı. Ve efendi şunu bir kere gözden geçir diye elime verdi. Baş takımında Sadrazam efendimizin Mühür-dar Efendisinden başlayıp Çamaşır Ağası, Hâftan Ağası, Kahveci Başısı, Faytoncu Başısı, İbrikdâr, Çubukçu Başı, Kapı Ağaları, Ayvaz Kandilci ve süpründücüye varıncaya kadar daire takımı ve ondan sonra sırasıyla sâir vükelâ-yı fehâm daireleri halkı ve bunların akabinde saray kapıcıları, baltacılar, hamleciler, yaverler ve mâbeyn hademelerinden bir takımları ve onlardan sonra zâbitân-ı askerîden ve ketebe-i aklâmdan ve her türlü esnaftan ve hatta Acem eşekçilerinden gürûh, gürûh hafiyе memurları mukayyed olup bunların her birine hallerine ve mensubiyetlerine göre onbin kuruştan yüz kuruşa kadar şehriye maaşı verilmekte olduğunu gördüm. Zabtiye Müşîri esbak müteveffâ Mehmed Paşa zade Said Bey birinci sınıfdandır. Ve esâmî-i mukayyideyi birer, birer saymaya vakit olmadı ise de bin neferden az olmadığını tahmin eyledim. İşte pek çok adam

maaşlarını alamayıp çoluk çocuklarıyla dûçâr-ı zaruret-i maîşet iken *Hürriyet* sayesinde hayli kişi mücerred maaşa nâil ve her aybaşında bilâ-te'hir ellerine vâsıl oluyor. Ve bunların binlerce akrabası ahabı, aşinâsı birer tarîk ile casusluğa hazırlanarak ümidvâr-ı maîşet oluyor. Şimdi bunlar *Hürriyet*'e ve *Hürriyet*'i çıkararak erbâb-ı hamiyete nasıl dua etmezler. İşbu memurların cümlesini Hükümet-i hâzıra hizmetkârı ve bu cihetle onun taraftan sadakatşîârı zannederseniz yanlıştır. Zira bunların içinde öyle ehl-i gayretler bulunur ki hürriyeti kendileri tevzî' ederler. Ve ekserisi maaşlarından başka, bir de *Hürriyet* fûrûhtuyla müstefid olurlar. Mesela birinin eline yirmi nüsha geçse, beşini li-ecli't-temin zâbitine verir onbeşini onar, onbeşer kuruşa, dostâne satıp vaktini geçirir. Şehr-i sâbıkda bir tuhaf alay olmuş. Lakin biz o vakit daha dâhil-i mahremiyet olmadığımızdan hazır olmak şerefine nâil olamadık. O da şudur ki Kalavas nâmında bir Rum, eline geçirdiği ikiyüz kadar *Hürriyet* nüshalarını Zabtiye Müşîri'ne satmış. Paşa Hazretleri dahi konağının havlisinde Endülüste ruhbân gürûhunun İslâm için hazırladığı işkence ateşi gibi bir ateş yaktıp nüshaları onun içine atmış ve bu muzafferiyeti bâ tezkere-i resmiye Babîâlî'ye bildirip mazhar-ı tahsin ve aferin almış. Ve bu meclisteki kibardan hayli zevat dahi bulunup vazife-i tebriki icra etmişler.

Benim zannıma göre vükelâ hazerâtı hâlâ kendilerini ve ahâlinin efkârını hiç bilmiyorlar. Zira eğer onların murâd-ı vechle *Hürriyet* taliblerini ve vükelâ şatimlerini taharrî ve te'dib etmek lazım gelse bütün İstanbul halkını hapishaneye doldurmak iktizâ edeceğini asla tefekkür etmiyorlar. Ve hangi milletten olursa olsun İstanbul'da ve taşralarda bu zatlara seb ü şetm etmedik insan olmadığını, hatırlarına getirmiyorlar. Gaflet olursa bu kadar olsun daha tuhafı şudur ki Hükümet ne kadar, men'inde ihtimâm ederse *Hürriyet*'in kıymeti o kadar tezayüd ediyor. Vâkıâ bir aydan beri meydanda alınıp satıldığı görülmüyorsa da edinmek mu'tadî olanların hiç birinde bir numarası noksan olmayarak bulunuyor. Eksik numarası olanlar elli, yüz kuruş verip bi'ltedârik ikmâl-i noksan ediyor. Hülâsa-i kelâm cümle halk ve hususiyile hafiye memuru muhlisleriniz bilcümle duanızla meşguldür. Hemen Cenab-ı Hakk sa'yinizi meşkûr eyleye.

MÜLÂHAZA

İşbu mektubun muharririne *Hürriyet* tarafından arz-ı teşekkür olunur. Vâkıâ Babıâli, *Hürriyet*'in duhûl ü tedavülünü men için üç türlü tedbire teşebbüs eyledi. Bunun birincisi teftiş ve hafiye memurlarını teksîr etti. Vaktiyle maaş alamayıp evlad ü ıyâliyle zaruret çeken birçok vatandaşlarımızın bu vesile ile medâr-ı taayyüş bulduklarından hâsıl olan memnuniyetimiz izâde-i beyândır. Jurnal doldurmak hususunda ise biri dûcâr-ı suubet olursa hemen vükelâ hazerâtının isimlerini bir kâğıda yazarak Hüsnü Paşa'ya vermek elverir. Zira onlar gazeteyi okumasalar idi kendilerine dokunduğunu neden bilecekler idi ki menine kalkışınlar. Babıâli sefâret tercümanlarının hatırı için şuna buna binlerce keseler tazminat vereceğine ve tevâbiât ve mensûbatına hazine-i devleti yağma ettireceğine keşke bu paraları hep İstanbul fukarasına verse mahalline sarf olunmuş olur. Ve Mezkûr tahriratta beyân olunan defterin içinde vükelâ hazerâtının cariyeleri dahi kayd olunsa artık bütün daire-i devletlerinde istihdam olunanlara maaş vermek tekellüfünden kurtulacaklarından *Hürriyet* manada onlara da hizmet etmiş bulunurdu. Lakin onlar “sadaka-i sermerahim efser-i Padişahi” isteği namıyla hazineden yağma edilmekte olan aceze tahsisatından hisselerini almakta olduklarından belki deftere girmek ihtiyacından onun için beri tutulmuştur.

İkincisi taşra Valilerinden bazılarına *Hürriyet*'in men-i neşri için vesâyâ edildi. Hâlbuki *Hürriyet* almaya alışmış olan zevattan böyle müşkilâta uğrayanlar Avrupa ve İstanbul ile muamelâtı olan tüccar-ı ecnebiye vasıtasıyla hisse âhazine müsaâraat eylediler. Bunların *Hürriyet*'leri beher hafta yedlerine vâsıl olmaktadır.

Üçüncüsü Babıâli tarafından vuku bulan iltimas-ı Mısraneyye yani ecnebi postahanelerine açıktan vürûd eden *Hürriyet* nüshalarının İstanbul'da mahallerine dağıtılmayarak Hükümete teslimi karar-ı pezîr oldu. Bu karar bizce malum olduğundan birkaç haftadan beri açıktan nüshalar irsâlından sarf-ı nazar olunmuştu. Bu hâlin üzerine İstanbul'da *Hürriyet* alanlar dahi derhal Galata ve Beyoğlu'nda ahz u i'tâ eyledikleri ecnebi tüccarına müracaatla hisse almaya talip oldular. Bunlar tarafından dahi Avrupa'daki şeriklerine yazılarak birkaç haftadan beri Paris ve Londra'da mu'taddan ziyade hisseler satıldı.

Bunlardan dolayı *Hürriyet* dahi Babîâli'ye arz-ı mahzuziyete borçludur. Elhâsıl Babîâli'nin tedâbir-i hakimanesinden bu hususta hiç memnun olmayan bulunmadığından sâir tedbirlerin dahi böyle her cihete faide bahş olacak netâyic-i mü'eddî olması arzu olunur. Ve sırasıyla nüshaları hıfz etmek isteyen zevatın içinde eline bazı numaralar geçmeyenler var ise vasıtaları marifetiyle ihtar ettikleri gibi derhal irsâl ve ikmâl edilir.

Bir müddetten beri çıkarılmakta olan *Terakki*'nin bazı nüshalarını görüyoruz. İstanbul'da ve idare-i istibdâdiyemizin bu hâlinde basılan bir gazeteye göre *Terakki*'nin kullandığı lisan hem muhikk ve hem de nâfi olduğundan tahsin ve teşekkür olunur.

Lakin öyle mülkümüzde birinci mertebeyi ihrâz etmiş görünen bir gazetenin mevkiine layık olacak derecede hâl-i istikmâline vusûlü arzu edilecek mevâddan bulunduğu için muharrirlerinin her hâlde afvvını niyaz ederek acizâne bir ufacık ihtar yazalım. Gazetecilikte olan kıdem-i zamanı cihetiyle hâsıl edebildiğimiz tecârîbe ve bulunduğumuz mevkie nazaran cesaretimiz mazur olur zannederiz.

Terakki altıncı nüshasının hâriciye bahsinde derki:

[İngiltere umur-ı Hâriciyesi Vekili Lord Stanley'in şimdiye kadar Devlet-i Âliyye hakkında olan hayırhâhlığı inkar olunmaz ise de bu günlerde irâd eylediği bir nutukta biraz havayı çevirip Devlet-i Âliyye'nin tehlikesi haricden değil belki, dâhildendir. Ve umur-ı Maliyesine ihtimam-ı tamm ile bakılmalıdır. Ve Yunanlılar şöyle veya böyle hareket ederlerse daha teveccühe layık olurlar mealinde bazı şeyler söylemiştir.

Hâlbuki vekil-i mumâileyhin efkârı hükümsüz olduğunu bütün Avrupa borsaları tasdik eyledi. Çünkü mezkûr nutku söyler söylemez Devlet-i Âliyye eshâmı tedenni etmeyip daha terakki eyledi ve Devlet-i Âliyye şimdiye kadar yüzde yirmi ve ondan da ziyade faizle akd-i istikrâz eylediği hâlde bu defa yüzde onüç faiz ile akçe buldu. Demek ki devletin idaresi yerinde ve dâhili asayiş ü emniyeti mihver-i layıkında olduğundan Maliyece itibarı da artmıştır.

Fakat Lord Stanley'in tebdil-i lisânına sebep, bir vakitten beri Devlet-i Âliyye akçe veyahud demiryol ve sâir inşaat için Paris'e müracaat edip, Londra'ya müracaat etmemekte bulunması kazıyyesi olmalıdır. Bu cihetle İngiltere Vekilinin serd-i lisanı müşterisini elden çıkararak bir sarraf veya bazergânın muamelesine benzer. Müşteri ise nerede ehven bulursa oraya gideceğinden sarraf veya bâzergânın darılmaya hakkı olmadığı derkârdır.]

İşte biz bu ifadeyi, *Terakki*'nin lisan-ı irfânına yakıştıramadık. Bizim istikrâzlar kendimize göre vâkîa fevkâl-gâye ziyadedir. Amma İngiltere ticaretgâhlarına nisbet ne makule şeydir ki ondan mahrumiyet birinci derecede büyük bir devletin Hâriciye Nezareti makamını ihrâz ile (kendi kadrinde olan beş on kişi ile beraber) âlemin dolab-ı idaresini tedvire mü'ekkel olmuş bir zatı müflis simsarlar yolunda tekzîbât-ı iğfaliyye ve deniyât-ı intikam-cûyâne tertibine tenezzül ettirsin. Arz-ı şeref-i milliyeti muhafaza ise kendimizi dev ayinesinde görmemek Osmanlıların şân-ı mekânetine daha layık olur. Biz devletin kabayihini setr edersek Avrupa'yı ifnâ' edebilmek me'mul mudur? Gazete ise tercemân-ı hakikat demek olduğunın bazılarının iddiası gibi devletin aczini ahalisinden saklamak dahi hamiyetce muktezâyâtan değildir. Doğruyu söylememek başka. Diğerleri söylediği hâlde tekzibine kalkışmak yine başka. Hele muhafaza-i hukuk için ifadede istikamet haricine çıkmak hiç câiz olamaz. Çünkü muzırrdır.

Bir de Lord Stanley'in Yunanlılar için söylediği şeyler devlete tevsi'-i mülk dâiyyesinden geçerek ve kendi işleriyle meşgul olarak o yolda ilerlemeye çalışmaktan ibaret idi. Yunanlılar buna çıldırarak derecede hiddetlendiler. Ellerinde olan gazetelerle kıyametler kopardılar. Bu hâlde biz ki Osmanlılarız, biz de mi Yunanlılarla şerîk-i şikâyet olalım? Lord Stanley'in nutku üzerine devletin eshâmı iki buçuk birden tenezzül ettiydi. Bu zevâhir nasıl ketm olunabilir?

Yeni Osmanlılardan bir zâtın vârid olan iltifatnâmesidir. Melfûfu olan hatıra-i evvelki bir mukaddime-i hikmet olarak gazetemize bi'lmemnuniye derc olunduğu gibi iltifatnâmeden anlaşıldığına göre sâir hatıralar dahi vatanımıza müteallik birçok

mevâd-ı mühimmeden bahs edeceğinden geldikçe maal-iftihar neşirlerine ibtidâr olunacaktır.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin te'sisine muvaffak olduğu *Hürriyet* gazetesinin ittihaz ettiği meslek hayırhâhı ve vatanperveri Osmanlı unvanı müftehret nişanıyla mübâhi taltif edilmiş olan her merd-i hamiyetkârın mazhar-ı takdir ve şükranısi olacağı derkârdır. Çünkü bu mecelle-i makbulenin neşrinden maksad âdi gazeteler gibi tevcihât ve i'lânât ve fıkra ve abes mübâhesât gibi şeyler derciyle imla-yı evrak ve onun zımnında cerr-i menfaat ve celb-i erzak etmek olmayıp belki belki vatanımızın ve devlet-i matbuamızın bir zamanlardan beri dûçar olduğu girîve-i inhitât ve tenezzülden ref' ve halâsı ne esbâba mütevakkıf ise onları tedarik yolunda şark ve garba neşr-i efkâr etmekten ve bu hâle bâis olan sebepleri enzâr-ı umûmiyyeye arz ile derdimize deva aramaktan ibaret olmakla *Hürriyet*'i mütalaaya râğbet edenlerin bu nokta-i esasiyeyi daima hatırdâ bulunduracaklarında ve mademki cümlemiz geminin içinde ve hevlnâk fırtınadayız, nasıl olursa olsun bir sahil-ı selâmete yetişmenin çaresini aramakta her bir Osmanlı elinden geldiği ve aklının erdiği tedbiri sarf için tereddüt etmeyeceğinde iştibâh olunmaz. Muhallisiniz dahi bu cemiyet-i fâizeye nisbetle iftihar edenlerden ve fırtına tehlikesini daha bulutlar kararırken görenlerden bulunduğum ve hasbe'lkader birçok mu'tena memuriyyetlerde bulunarak her biri nice seyyiât-ı mülkiyeyi tevlîd ile hâl-i hâzırı meydana getirmiş bir hayli sû-i istimâlâta kesbi-i vukuf eylediğim ve bu esnada ise bir işle meşgul olmayarak peygüle-nişîn uzlet olduğum cihetlerle ol ahval ki nazar-ı tahkik ve mütalaamdan geçmiştir. Onları vaktim oldukça suret-i ihtisârda ve hatıra tarzında kaleme almak arzu ediyorum. Ve bu azîmet dahi Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye'nin hayat ve memâtı mesuliyetini deruhde eden vükelâ-yı devleti idare ettikleri memâlikin ahval-i sahihasından ve kendilerinin mültezim ve müttehizleri olan tedbir ve idarenin gösterdiği semerelerden mümkün ise ikâz ve haberdar ederek vatanıma ve millet ve devletime nacizane bir hizmet etmek ve eğer ne onlar ve ne de kimse istima' râğbet etmezlerse ileride bir gün bu devletin inkirâz ve izmihlaline sebep olanlara lanet edecek olan ahlaf ve ahfadımıza zalâm-ı hürriyette kalmamaları için bir meşale-i malumât bırakmak niyet-i halisânesine mebni olmakla mahall bulunduğça şu müsevvedâtın *Hürriyet* nüshalarına dercine müsaade olunursa müteşekkir olurum.

(HATIRA-İ EVVELİ) “DEVLET VE MİLLETLERİN AHVAL-İ UMÛMİYESİNE VE DEVLET-İ” “ÂLİYYE’NİN ESBÂB-I TEDENNİSİNE DAİR MÛTALAÂT-I” “TARİHİYYE BEYÂNINDADIR”

Ber-muktezâ-yı hikmet bâliga-i samedâniyye küre-i arzın üzeri ecnâs-ı muhtelif-i hayvaniye için burada kisve-i pezîr tayin olur. Mukadder olan müddet-i ömrünü burada geçirir. Âkibet yine burada terk-i câme-i hayat eder. Bu ecnâsın her biri için kendine mahsus vech-i maişet olduğu gibi her cinsin hâvî olduğu envâ’-ı adide için dahi başka başka meşreb ve tabiat olmakla herhangi cins ve nev’in devamına mahsus olan esbâb-ı hayatiyye bir arıza-i müfside tatarruk etse hayatına hâlel verir. Nitekim cins-i devâbb ve hususuyla onlardan tavar. Nev’i bazı zamanda hastalığa uğrayıp kırılırlar. İpek böceği ve kanarya kuşu nev’leri dahi böyledir. İnsan dahi ecnâs-ı hayvaniyeden bir nev’ olduğundan ahval-i umûmiye-i tabîyyede asla onlardan farkı olmayıp yalnız insanın kuvve-i hisbesi sâir nev’ hayvanlardan ziyade ve nutk-ı kuvveti kendinde bir hassa-i fevkalâde olmakla bu imtiyazlarla mukâbil onun esbâb-ı tabîyye-i hayatiyyesi sâir nev’lerden ziyade avâırız-ı müfside kabulüne müstaid ve mâil olmuştur. Mesela sâir cins hayvanlar, demirden âlât-ı cariha yapıp ve nice yüz bin mahluk bir sahrada ictima’ edip iki fırka-i muhasamaya münkasım olmak ve her biri fırka-i mukâleden gücü yettiğini hiçbir sabıkaya ve sebebe mebni olmayarak güya nice senelerden beri adû-yı cânı imiş gibi kemâl-i gıt ve hararetle itlâf etmek gibi nev’-i benî ademe mahsus şîâr ve haşiyânedен masumdurlar. Filhakika bu âlem-i fânide beher gün ve beher an gözönünde duran kavâid-i tabîyye-i mümteniü’l tahallûf karşısında nev’-i benî âdemin adamın sâika-i hassa-i akıl ve idrak ile ihtiyar ve inhimâk ettiği birçok ef’âl ü harekâta nazar-ı insaf ve dikkatle bakılsa hayvanat-ı sâireye karşı utanmak lazım gelir. İnsan birtakım hayvanların derilerini ve tüylerini ve birtakım otlakları nesh ve dibâgat-i iktisâ ve fazla olarak onlardan tahmilât-ı gûn-â-gûn a’mâl ederek beni nev’ine karşı iftihar gösterir. Hakikatte altın ve gümüş ve mücevherât nedretlerinden ve incilâ-yı tabîîlerinden başka bir hassa-i nâfiaya mâlik olmayıp demir ve nihâs ise her türlü ihtiyacât-ı medeniyyece bin derece onlardan elzem ve enfa’ iken yine öbürlerinin cem’ ve tedârikine ömrünü hasr ve efnâ ve bilahare cümlesini bırakıp çırpıplak azm-i ukbâ eder. Dert ağacı birbirine çatıp ve bir bîçâre hayvanı ona bağlayıp çala kamçı

gitmeyi kendine şeref sanır. Dört odalı bir hane kendini ve familyasını yağmurdan ve soğuktan vikâye için kâfi iken kârgir cesîm konaklar ve saraylar yapar. Ve onları tezyîn ve tefriş için müddet-i ömrünce uğraşır. Ve bilahare cümlesini bırakıp gider. Zirve-i ikbâlde bahtiyar sanılan bir adamın ömrü zamanı nasıl geçtiği düşünülse akla hayret gelir. Devlet-i Âliyye'deki rütbe-i Sadâret, müntehâ-yı merâtib olmakla bir Sadrazam farz edip nasıl yaşadığına bakalım. O makam Rumeli ve Anadolu kıtalarını ve Afrikadan nice yerleri hâvi olan Devlet-i Âliyye'nin kâffe-i mesâlihi için merkez icra olmakla bu zat, sabahleyin yatağından kalktıktan birinci mertebede hareme gulüvv eden recâ-mendân erbâb-ı mesâlihîni istişfâ'tına ve selamlığa çıkar çıkmaz şikâyetkârân zaruretin zâr u giryân niyaz ve hâcâtına cevap bulmak ve bir aralık sabah taâmını edip arabaya binmek ve bir suçlu mahbese veya bir cenaze kabre götürürler gibi ardında önünde birsürü adam ile memuriyet mahalline gitmek ve akşama kadar orada evrâk-ı mesâlihe bakıp re'y ve emir vermek ve herkes onun ağzından çıkacak kelâmın her harfinden bin mani çıkarmaya müttehi olduğunu misillü vereceği o emrin içinde kâh bir eyaletin sebep-i harbiyesi olacak yanlış şey bulunmak mümkünâtından olduğundan söyleyeceği sözler ve emirler ağzından çıkmazdan evvel dokuz boğumun her birinde bir kere vezne-i mütalaadan geçmek ve bu kadar meşakk ve metâib ile beraber yine bir âciz kadar ve belki daha az yiyip ve uyuduğu kadar uyuyup onun gibi hasta olmak ve nihayetinde toprağa girmek ve çünkü herkesin evâni-i hırs ve âzını leb-ber-leb malı etmeye menba'-ı devlet kifâyet etmeyeceğinden ekser nâsik mazhar ta'n u teşnî'i olmak ve bazı hususâtın cihet-i ledünnîsi Padişah'tan veya teba'adan veyahut düvel-i sâireden ketm ü ihfâ olunmak lazım geldikte mahremelerin gayz ve istirkâb ie keşf-i zâr etmelerinden korkmak ve her an Padişahın tahavvül-i nazarından ve ağyarın teşebbüatından emin olmayıp halecan-ı dâimide bulunmak gibi had ü hesaba gelmez. Rahatsızlıklardan ibaret olduğu görülerek taaccüb edilir. Ve bu kadar tekellüfât ve ıztırâbâta karşı ettiği istifâdâta dahi nazar olundukta aldığı maaşları beslediği bir sürü halka yedirdiği ve cem' ettiği akar ü emlâki ve nükûd u mücevherâtı âkibet vârislere bırakıp kendisi bir kefenle mezara gireceği cihetle bunlar için o kadar belaya tahammülü akıl tecviz edemez. Ve mamafih azl olunup bu mihnetlerden kurtulacağı kendine tebşir olursa evladı olmuş gibi giderlenir. Ve mevkiinde durmak için elinden geldiği tedâbiri sarf eder. Ve eğerçi gözü yaşlı ve yüreği yaralı erbâb-ı hâcâta etek öptürmek nefisce bir

telezzüz gibi görünür ise de şîâr-ı insaniyyeden olan rahm ü insaf elbette bu küçük lezzete galebe edeceğinden bu dahi o meşakkatlere mükâfât edemeyeceği zâhirdir. Velhâsıl bu ahval yalnız Sadâret makamına mahsus olmayıp sâir efrâd nâsın dahi her biri hilkatın kendine verdiği nimet-i hürriyeti kendi hâl ve akli dairesinde bu misillû birçok abesiyyât uğuruna feda edip zillet-i esaretle ömür geçirir. Ve her hangisine sual olursa âlemde kendinden a'kal kimse yoktur cevabını verir eğer akıl lafzının manası bu ise acaba cennete ne demek lazım gelir.....

İşte nev' benî âdemin imtiyazıyla müftehir olduğu akıl ve idrâkin kudret ve asârı bu şeylerden ibaret olduğuna bakılınca mecnunlar gibi ittihazında ısrar olunan menzile-i ceberûtta tenezzül ile hilkatın tahsis ettiği sıraya katılmak muktezâ-yı insaf olur. Zira bir adam küre-i zeminin Hükümetine müstakillenmâlik olsa, zira insanlığa hâs olan acezelerden kurtulamayıp mukteziyyât-ı tabîyyede bir dervîş-i bînevâ ile müsâvidir. Bir insan ne kadar âlim ve fâzıl olsa bilmediği şeyler bildiklerinden milyon milyon ziyade bulunur. Bir kimse ne derece fatin ve dirayetkâr olsa ebnâ-yı cinsinin şebîke-i hayl ve tedâbirinin her bir ukde-i mühimmesine vâkıf olamayıp aldanması kâbil-i imkân olamaz. Hatta bir kavim ne mertebede hilye-i ulum ve kemâlât ile mütehalli olursa olsun efkâr-ı umûmiyeye tebaiyyetle harekette muztardır. Koyun sürüsünün önündeki kösem an gafleten bir yardan uçtuk da cümle sürü ardı sıra düştüğü gibi nev'-i insana dahi sevap ve hata deverân eden efkâr-ı Maliye ve asriyyeye mutabaat eder. Ve bu hâl ü saffettir ki sevk-i akıl ile nev'-i beşeri kayd-ı medeniyete koymuş ve medeniyettir ki milletler ve devletler ve Hükümetler teşkilini istilzâm etmiştir.

Yeryüzünde en ibtidâ teşkîl-i kavmiyet ve Hükümet eden cemiyetin suret-i tahaddüsü pîş-i nazar tefekküre getirilse akıl hükmeder ki bir takım familyalar çırılçıplak dağlarda gezip, yazın yaylalar ve kışın engin yerlerde ve mağaralar derûnunda Hüdâyînâbît meyvelerle taayyüş edip dururlarken familyalar beyninde ins ü ihtilât ile birlikte gezmeye başlanmış ve iki üç familyayı bir yerde gören yalnız familyalar, dahi onlara iltihâk ile bi't-tedric şekl-i cemaat husûle gelip ancak hırs ve tama' galip olan zebunî taht hükmüne almak insanla beraber yaratılan hasail-i celiyyeden olmakla ictima eden familyaların efrâdı beyninde vesâil gûn-â-gûn ile nizâ' ve muhâsamet başladığından bunların nizâ'ını fasıl etmek zımnında bir hükmün

vücudu iktizâ eylemiştir. Ve bu iş için familyaların a'kal ve esenni ihtiyar ile “Senin şu hasâil-i mümtâzenin hasebiyle Makam-ı Hükümete nasbını efrâd-ı cemaat tensîb eyledi. Onların şu işlerini görüvermek için hizmetkar olacaksın ve bu sebeple mademki sâir azâdeler gibi tahsil-i erzâka vaktin müsait olmayacaktır. Bu hizmeti gördükçe herkes veyahud her familya yevmiye sana şu kadar erzâk vereceklerdir. Eğer hizmetini hakkıyla eda etmezsen yerine diğerini dahi bulurlar. Velhâsıl sen cemaatin ücretli hizmetkârı olacaksın” denilerek bu mevki nasb olunmuştur. Mürûr-i zaman ile cemaat büyüyüp ve haneler ve köyler yapılmaya vesâir taraflardaki müteferrik familyalar dahi bu vecihle toplanarak cemiyet şekline girmeye ve cemiyetler beyninde nizâ' ve muhâsametler zuhura gelmeye başladıkta fasl-ı nizâ' için ihtiyar olunan hakim-i kifayet etmeyip cemaati tecâvüz-i a'dâdan muhafaza edecek ve hâkim nizâ'ın hükmünü icraya götürecektir bir büyük emrin tayinine ihtiyacı mes etmekle familyalar erkânından en ziyade şecaat ve fütüvvet ile ma'ruf olan bir zat yine ücret ile Makam-ı Hükümet-i İcraiyyeye götürülmüştür. Bu vecihle ümerâ ve hükkâm-ı cemaatin hâcet ve hizmetini görmek için götürülmüş ücretli hizmetkâr iken sonra cemaatler daha tekessür ederek kavim ve millet suretini kesb ile ümerânın mükellef olduğu hizmete ehemmiyet gelmiş ve ehemmiyet arttıkça rağbet ve hürmet bittabi ziyadeleşmiş olduğundan emir ve tabiri Padişah ve mülk unvanlarına tahavvül ve mürûr-i zaman ve a'sâr ile halk bu esasını unutup mülklerin debdebe ve dârâtını ve kudret-i icraiyesini fevka'l-tasavvur görmekle kasd-ı evvel külliyyen aksine tebeddül ederek güya halk mülkün hizmetkârı ve mülk pek çok akvam içinde halkın kird-gârı zu'm ve itikâd olunmuştur.

Hatta bu ser ve Hükümete yani ahaliyi gasb olunan hukuk-ı tabîyelerinden agâh etmeyerek devabb ve mevaşi gibi kullanmak muradına mebnidir ki a'sâr-ı kadîme Hükümetlerinde ulum ve maârif yalnız memurîn-i ruhaniyeye mahsus ve münhasır olup avâm-ı nâs daima amâ'yı cehl içinde bî-haber ve ahcâr ve eşcâr ve âfitâb ve nâr gibi şeyler nice asır secdegâh-ı ekser-i cemaat nev'-i beşer oldu. Ve bu da tabîi idi. Zira miyâh müstenide tekevvün eden hunfesâlar buldukları hâlden başkasını bilmediklerinden kâni oldukları gibi insanlar dahi bir idare-i zâlimâne asırlarında doğup büyüdülerinde zulmü âdet ve esâreti muktezâ-yı tabiat zanedip giderler. Ve bir müddet sonra mahv ve munkarız olurlar. Şimdiye kadar bu vecihle doğup ve yaşayıp vefat eden milel ve akvâmın adedi malum değildir.

Ancak bu tedbir yalnız cehl ve amâ devam ettiği müddette tesir edip fürû' medeniyet yapılmaya ve envâr-ı ulum ile halkın gözü açılmaya başladıkda her millet ol nazarda kendi bulunduğu hâli görüp hukukunu davaya tasaddî eyledi mesned-i iktidârda bulunanlar me'luf oldukları hükm-i müstakilâneyi ellerinden çıkarmaya kasd ile ahaliden aldıkları kuvvet ve kudreti onların aleyhinde isti'mâl eylediler. Bu nizâ'dan nice ihtilâlât-ı mülkiye ve muhârebât-ı milliye vuku buldu. Atina ve Isparta ve Roma ahalisi gibi bir takım milletler idare-i istiklâliye mezâlimden yanmış olduklarından cumhûr ile idareyi iltizâm eylediler. Fakat bu hâlde dahi Makam-ı Riyâsete intihâb olunan kimseler hırs-ı cebli icâtınca suret-i istiklâlde icrâ-yı nüfuz etmek ümniyyesine düşüp bundan dahi nice şûriş ve keşâkeş tahaddüs etti. Arsa-i alemde bu arbedeler olup dururken din-i mübîn İslâm zuhura geldi. Zât-ı cenâb peygamberi teşkîl-i saltanat etmedi. Ve halefen hulefâ-yı raşidîn intihab-ı ashâb ile idare-i umura nasib olundular. Hall ü akd, umur-ı meham ârâ-yı eşraf ashâb-ı güzîn ve hükm-i fetvâ-yı şer'-i mübîn ile kararpezîr icra olurdu. Mülûk-ı müstakilenin ittihaz ettikleri unvan ve teşrifât ve muhafaza-i hukuk ibâd eyle. Men'-i mezâlim ve i'tisâfat hakkında vârid olan âyât-ı Kur'aniyye ve ehâdis beneviyye isbat eder ki şer'-i mübin Ahmedî idare-i istiklâliyyeyi yani alî tarikü't-temellük Hükümeti tecvîz eylemez. Ne ashâb-ı kirâm ve ne de asr-ı sânîde tayin eden eâzım millet-i İslâm'ın hiç biri mülk lakabını kabul etmeyip halife-i Resulallah ve Emîrû'l mümin unvanlarını ittihaz eylediler.

(Bakiyesi sonra)

Geçenki Kırım Muharebesi akabinde yapılan muâhede esnasında ve edilen taahhüdâtta vükelâ-yı devletin ne yanlış efkâr ve harekâta bulduklarına ve bunun semeresi olarak memâlik-i Osmaniyede ve milel-i muhtelifesi beyninde bilahare ne müthiş hâller ve ihtilaller zuhura geleceğine ve Şark'ın ve Garb'ın politikaca ahvaline dair Reşid Paşa merhumun Mâbeyn-i Hümâyûn'a takdim ettiği lâyiha görülmeye şâyân evrâk-ı sehîmeden aldığından *Hürriyet* matbaasında risâle şeklinde olarak geçende ayrıca basılmıştı. Bunlardan *Hürriyet*, hisse sahipleri içinde almamış olanlar var ise matbaasına ihtâr buyurdularında derhal irsâl olunur.

Kemal⁸⁵

---

⁸⁵ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

26 HÜRRİYET 1285

Numara: 26 7 Ramazan Sene: 1285 21 Kanun-ı Evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“YAŞASIN ABDÜLAZİZ HAN.....AFERİN BABİÂLİ”

Babîâli'ye aferin dediğimiz, birdenbire acayip görünürse de, emr-i tabîdir. Zira biz devletimizin saadetini evvel derecede arzu ederiz ki, onun menfaatine müteallik bir işte, velev cüz'î, velev sûrî olsun, hizmet eden düşmanımıza dahi alkış-ı han-ı tahsin oluruz. Girit beliyyesinin zîr-i zemîn tahkîre gömdüğü Osmanlı nâm-ı şecaat ittisâmı bugün dirildi, kalktı. Avrupalılar “Artık bu Osmanlılar bitmiş, gitmiş zannederlerken, birden bire Yunan'a karşı dava-yı hukuka kıyam olduğunu görüp, vay bunlar bizim zannımız gibi değilmişler, daha ölmemişler. Her zaman politika elfâz-ı nâzikânesi ile terk-i hukuk eder dururlarken işte haklarını kazanmak için top ve süngü gösterdiler” dediler. Ve devletin bu hareketini, dost olan milletlerden takdir ve tahsin etmedik. Bir kimse kalmadıktan fazla düşman gazeteleri bile, ta'yibe mecal ve imkân bulamadılar. Bu tedbir isâbetpezîrin (başlandığı yolda devam ve sebat olunursa) akıbette vereceği muhakkak olan semerât-ı hayriyyeden şu kazanılan birinci faide elverir. Ve mademki onu mevki-i icrâyaya koyan Babîâli'dir. Erbâb-ı insaf ve hamiyetin mazhar-ı tahsini olmaya salâhiyeti vardır. Lakin meselenin asıl mühim olan nüktesi, bu tedbirin doğrudan doğruya, Babîâli'den zuhura gelip gelmemesi bahsi olduğundan, burası layıkıyla anlaşılacak lazımdır. Çünkü biz Babîâli'nin kadim politikasını ve de yürüyüşünü biliriz. Ona kalaydı Girit ihtilâli iki

sene değil, yirmi sene daha devam etse ve yirmi kere bu kadar mal ve can daha telef olsa, gönüllü askerler tertibine müsaade bahanesiyle, her gün şamarını yemeğe alıştığı Avrupa'ya karşı, böyle merdâne bir hareket göstermeye cür'et edemezdi. Ve belki böyle bir re'ye bulunan olsa derhal bîçareyi istihzâ ile topa tutulmuş maymuna döndürürdü. Bundan dört, beş sene akdem posta hukukunu ecnebilerin yedd-i gasplarından kurtarmak için, Posta İdaresi tarafından başlı başına bez-i makdur olunarak iş yola yatırılmış ve hatta bazı sefâretlerin ve ecnebi Posta Nezaretlerinin bile muvafakat-ı mahremânelerini istihsal edilip hitâm-ı maslahat yalnız Babiâli'nin sefâretlere takrir-i resmî vermesine mevkufl kalmış iken "Devlet-i Âliyye'nin, za'f-ı hâli hukuk iddiasına müsait değildir" cevabıyla işi çürüten Babiâli, bugün nasıl olur da bu hakkı iddiaya kalkışır. Devletin o vakit ki za'f-ı zâil mi oldu, yoksa öteki hak davaya değerli değil idi? Girit'e takım takım sevk olunan gönüllü askerlerini tertib ve techiz eden Yunan komiteleri, bugün teşekkül etmedi. Bunlar iki yıldan beri bizim devletimizin Atina Sefâreti ve Şira şebenderliğinin gözü önünde alenen icra-yı memuriyyet ediyorlardı. Hatta her takım askerinin, esbâb-ı tehiyesi tamam olup, sefineye irkâb olunacaklarında, etraflarında binlerce ahali ve önlerinde ruhbânlar, alkışlar ve dualar ederek ve Osmanlılara lisân-ı edeb ve insaniyete yakışmayacak şekilde şütum ile söğüp sayarak, mahsusa-i sefâret ve şebenderhanenin önünden alay alay geçirirlerdi. Hiç bunları Babiâli duymadı mı? Ya niçin bir kerecik olsun, sesini çıkarmadı? Yoksa o şeyler hukuk ve nâmusa dokunur şeylerden değil miydi? Yahud o zamanlar daha Devlet-i Âliyye'ye da dava-yı hukuk salâhiyeti gelmemiş mi idi? İşte bunlardan güneş gibi zâhir olur ki, şu teşebbüs-i şeciâne Babiâli'deki meclis-i vükelânın doğurabileceği hakimâne tedbirlerden değildir. Bu tedbir dilpezîrin üzerinde bir yiğitlik ve Osmanlılık kokusu hiss olunuyor ki, Babiâli o kokunun düşmanıdır. Hususıyla bu iş için iki defa huzur-ı Padişahîde akd olunan meclis-i mahsus hakikat hâli bütün bütün meydana çıkarır ve gösterirki, Babiâli bu tedbiri kendi bulmak şöyle dursun, men'i icrasına elinden geldiği kadar sed çekmeğe çabalamış ve hamd olsun efsununu tesir ettirememiştir.

Yaşasın... Yaşasın Abdülaziz Han! Biz hiç şüphe etmeyiz ki, bu tedbir bînazîr mücerret ol menba'-ı fütüvvet ve hamiyetten zuhur-pezîr olmuştur. İki yıldan beri ihtilal, ha bugün bitti ha yarın bitecek diye Babiâli'nin çocuk aldatır gibi arz ettiği mevâide karşı Zât-ı Şahane artık i'tizar ve bahaneye hiç mecal ve mahall

kalmamak için bu ana kadar kemâl-i ıztırab ile tahammül ve sabr edip durmuş idi. Bu kere ihtilal etmek şöyle kalsın, mücerret serdarlar ve muntazam ve mülebbes askerler ve yeni mühimmât-ı harbiye tertib ve sevk olunarak, ateş-i ihtilâl harıl harıl kuvvet ve keremiyet verildiği manzur Hümâyûnu oldukta artık şunun bunun keyfi gelmek için yalanlara inanıp oturmak ve göz önünde mülk-i sarîhi ve bunca bin aceze-i ahali ve teba'ası cayır cayır nar-ı belâya yanmaktan ise bir tarîk ile işin kat'an önünü almak suret-i hayriyesi mütaalâ buyurdu ve yılanı başından ezmek için Yunan Devleti'ne men'-i muavenet şekâvet teklif kat'iyyesiyle beraber kılıç ucu gösterilmesini Babîâlî'ye emir ve icbâr eyledi. İşte Padişahlığın şanına layık hareket budur. Mülkünü ve teba'asını himaye eden Padişah merhamet-i şîârın vazifesi böyle davranmaktır. Hayf ve sad hayf ki bu tedbir tâ bidâyet meselede tutulsaydı, ne bunca telâfat olurdu ve ne de bu kadar rezalet meydana gelirdi. Lakin ol zamanlar Babîâlî ne yaptı ise yapıp, Zât-ı Şahane'nin bu rey'ini tervec etmedi. Ve mu'tadı üzere harekât-i hakimâne yani güzel ibareli politika takrirleri ve rüesâ-yı eşkiyaya atıyye ve ihsanlar bezli gibi teşebbüsât-ı zelilâne ile şimdiye kadar işin sürünmesine ve bu kadar fenalıkların zuhura gelmesine sebep oldu.

İşbu Girit Meselesi'nde Babîâlî'nin ittihaz ettiği zelilâne politikanın Avrupaca ol kadar sû-i tesiri oldu ki gazetelerde Devlet-i Âliyye'nin nâmı devletler sırasında ta'dâd olunmaz ve hangi gazetede Şark'a ve İstanbul'a dair bir bahs görölse devletin mezemmetinden ve Türklerin zulm ü vahşetlerinden ibaret bulunarak kemâl-i teessüften tamamıyla okunamaz idi. Devletin bu kere şöyle bir harekete teşebbüs-i cesurânesi bu hâli bir günde değiştirip, şimdi her gazetede Şark havadisinden vazgeçilmez ve kimi Devlet-i Âliyye'nin salahiyet hukukundan ve kimi Yunan beyzâsının Osmanlı avucu içinde olmasına, merhamete meydan verilmemesi nasihatinden bahs ederler. Ve bu bahislerin arasında bize hayırhâh olanlar derler ki, Devlet-i Âliyye bugün yeni doğmuş gibi bir taze can gösterip, Avrupa'nın ezhânında eski mevki-i muhakkardan kurtulmuş küçük görünmekten kurtulmuş olduğundan, eğer bu yolu tutup sebat ederse, Avrupa'nın evvelki nazar-ı mauabbetini iade edeceği gibi, şayed Avrupa kabinetlerinin şamatalarına kulak verip de aldanır ve Yunan'a karşı tükürdüğünü yalar ise, eski sû-i nazar derhal avdet edeceğinden mâadâ, teşrifât-ı düveliye sırasında, Yunan'ı kendinin üst yanına geçirmiş olur. Vâkiâ Fransa İngiltere ve Rusya devletleri Devlet-i Âliyye'nin tamamîyyetini mütekeffil oldukları

misillû Yunan Krallığı'nın dahi hürriyetini muhafazaya imzadan? taahhüd olduklarından Yunan'ı ezip mahvetmek için, Devlet-i Âliyye'ye muvafakat göstermeyecekleri ve düvel-i muazzama beyninde nice vakitlerden beri müstaid zuhur olan muharebe-i umûmiyenin kapısını bununla açmamaya çalışacakları derkârdır. Yunanlılar ise burasını pek ra'na bildiklerinden yüklerini yukarı yığdılar ve serçenin karakuşa karşı mehâlib-nümâ-yı tehevür ve salâbet ve oluşu gibi hâllerine bakıp utanmadan tedârik-i esbâb-ı harb ve mukavemete kalkışarak Devlet-i Âliyye'nin adl ü hakkaniyete ve hukuk-ı düveliyye ve insaniyeye tamamıyla muvafık olan teklif-i kat'iyyesine müddetini bile beklemeye tenezzül etmeyerek kesin red-i kat'i ile cevap vermeye cesaret gösterdiler. Bundan dolayı düvel-i selâse-i zâmine arasında işin me'mul olan suhuletle tesviyesi dûçâr ukde-i teşviş olup Fransa vükelâsının tebeddülüne başlıca sebebiyet verdi.

Ancak düvel-i muazzama her meselede Devlet-i Âliyye'yi yumuşak bulup hakkını terk ettirerek tesviye-i maslahata alışmış olduklarından Yunan'ın temerrüdüne karşı üstüne varmayıp bu ukdenin halli için yine Babiâli'nin mürüvvet-i mu'tâdesine müracaat edecekleri ve teklif-i vâki'in iade ve ta'dili lüzumunu nasihat edecekleri şübheden azade olarak, işte o zaman Babiâli, merdâne başlanılan davayı merdâne tutmaz da Avrupa'ya hoş görüneceğim diye yelkenleri suya indirecek olursa, filhakika şu aralıkta mucize kabîlinden olarak iade olunan nâm ve şân bir anda gittikten sonra, artık bizim için bir daha devlet ve milletler içinde nâmus ile yaşamak mutasavver olamaz, zira zât-ı maslahat bizim taraftan hiçbir türlü fedakârlık ihtiyarına müsaid ve mütehammil değildir, çünkü Devlet-i Âliyye'nin meydana koyduğu teklifi icrâda Yunan Devleti nâmus ve vakarından bir şey zâyi etmeyip vazife-i tabîisinden bir şeyini yerine getirmiş olacağından şimdi hiçbir hak ve salâhiyete müstenid olmayarak, hem bir vazifeyi ifâdan resmen istinkâf gösterir ve hem de Devlet-i Âliyye'ye sözünü geri aldirmaya muvaffak olursa, artık bizim devletimiz kendinin Yunan'dan dahi edna olduğunu alenen i'tiraf ile beraber memleketindeki ihtilalin devamına müsaade-i zımnîyye göstermiş olacağından ba'dezân? Girit'ten külliye kat'-i ümid olunmak lazım gelir. Böyle nâmussuzlukla muhakkeran yaşamaktan, silah bedest olarak ölmek bin kat hayırlıdır. Hemen cenâb-ı hak devletimizi ve Padişahımızı fâiz muvaffak buyursun. Amin.

HÜRRİYET'İN MALUMÂTI

Avrupa ve İstanbul gazetelerinin ve telgrafların, kâh birbirini musaddak ve kâh yekdiğerine aykırı olarak verdikleri havadisın hülâsasından anlaşılın, bugün Babîâli Yunan Devleti'yle kat-i muhabere etmiştir.

Gazetelerin rivayetine göre; buna, birkaç madde sebep oluyor. Evvelkisi Girit'ten Yunanistan'a gidenlerin avdetlerine oraca mümânaat olunuyormuş. İkincisi Yunanistan'da Girit'teki eşkiyaya muavenet için teşebbüs olunan tedarikler fevkalgaye ziyadeleşmiş, bunlardan başka Devlet-i Âliyye'nin Atina sefiriyle, Şira'daki memuruna hakaretler edilmiş. Nihayet Devlet-i Âliyye, Yunan'a bir "ültimatomu" yani tekâlif-i ahire takrîri vermiş. Ondın sonra İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya devletlerinin re'yi üzerine zikr olunan takrîrde tayin olunan mühleti birkaç gün temdîd eylemiş. Tırhala ve Selanik üzerindeki bulunan ordu müşîrinden sorulmuş. O da askerın Yunanistan'a tecavüz için kâfi olduğunu söylemiş. Hubert Paşaya ferîklik verilmiş. Girit'teki donanmanın kumandasına gönderilmiş. Yunan Devleti zikrolunan takrîre muhalif cevap vermiş. İki tarafın sefirleri de pasaportunu alarak memleketlerine avdet eylemiş. Yunan teba'asından olanların on beş gün zarfında Türkistan'ı terk etmeleri ve ondan sonra kalacaklara teba'a-i Devlet-i Âliyye nazarıyla bakılacağı dahi karargîr olmuş.

Devlet-i Âliyye'nin zikr olunan takrîri (bazı gazetelerin rivayetince) memâlik-i Osmaniye'ye tecavüz için Yunanistan'da ictima eden haydud firkalarının beş gün zarfında dağıtılması ve bundan böyle dahi o misillû firkaların ictimâna meydan verilmemesi ve haydutların nakline muayyen olan gemilerin men olunması ve vatanlarına avdet edecek muhacirine mümânaat edilmemesi ve Yunan Devleti'nin bundan böyle muâhedât-ı mevcude ahkâmına tevfiik hareket edeceğini taahhüd eylemesi metâlibinden ibaret imiş. Karşı tarafın cevabında ise Hükümet, arzu-yı ümmete mugâyeret edemeyeceğini dermeyân olunmuş.

Fransa resmî gazetesinin re'yince, mademki 1856 Muâhededesi'ne vaz'-ı imza eden düvel-i muazzama kavânin-i ümeme riâyetini Yunan'a tavsiye etmek ve gerek İstanbul ve gerek Atina'da efkâr-ı i'tidal istihsali için kâffe-i mesailerini sarf eylemek bâbında mütteliklerdir. İki memleketin beyninde olan ihtilafa bir tesviye-i muslihâne bulunmak aaleb-i ihtimal imiş.

En sonraki haberlere bakılırsa Hubert Paşa adına "Enosis" denilen Yunan idealini Şira'ya kadar kovalamış.

Rivayet pek karışık. Meselenin bugünkü bulunduğu hal ise layıkıyla muayyen değildir. Hatta devletin taktir-i resmîsi ve Yunan'ın cevabı hâlâ aynen ilan olunmadı.

Biz de ikmâl-i tahkikât için mülâhazâtımızı ileriye tâ'lik eyledik.

"İstanbul Vergisi"

Nâmında Babiâli'nin hani bir tasavvuru var idi. Hatta yüz bin kese tahmîn olundu. Muvâzene defterine de girdi. Niçin fi'le çıkarılamıyor? Yoksa hazine bu paraya muhtâc mı değil? Değilse ne sebepten idi ki Babiâli bundan altı yedi sene evvel bir mikdâr vergi mukâbelesinde Tunus vilâyetine imtiyâz-ı verâsetin tasdikini satmak istedi. Ne için idi ki devlet daha geçenlerde koca İstanbul fâtihinin nâmıyla Londra'da başlatdığı bir zırhlı geminin parasını veremeyip de Prusyalıların eline düşürdü? Nedendir ki hâlâ me'mûrlarımızın bir takımı Avrupa'yı kapı kapı dolaşarak istikrâz arıyor? Bir takımı da memleketde aç yatan halkın istifâ-yı teklîf için derisini yüzmeğe çalışıyor. Bunlardan anlaşılan ihtiyâç mukarrer imiş.

Ya hele bunca hatt-ı hümayûnlar ve fermân-ı âlilerle umûm teba'anın müsâvâtı ilan olunmuşken kavâ'id-i müttehizenin icrâatca nümûnesi olmak lâzım gelen pâ-yi taht ahalisi vergi ve asker ve iâne-i askeriyye gibi en başlı tekâlifden müstesnâ tutulmak hangi usûle tevfiik olunabilir?

Vâkîâ ecânibden bir adam Devlet-i Âliyye mülkünde yalnız İstanbul'a gitse ve yalnız küçük memûrlarla alışverişi onlara münhasır olan esnâfin hâlini görse acır ve pâ-yi tahtın tekâlifden mu'âfiyyetini bir eser-i merhamet hükmünde tutabilir.

Fakat bir kere de Beyoğlu, Boğaziçi, Kadıköyü gibi yerlerin ma'mûriyyetine bakarsa ve Anadolu'nun hâlini de öğrenebilirse Babıâli'nin şu kâidesiz hareketi gaddarlığın, dirâyetsizliğin nihâyet derecesinde bir hâl olduğunu da teslim etmek mukarrerdir. Zîra bugünkü günde pâ-yi taht Sultan Süleyman zamanından ma'mûr ve devletçe tahmîn olunan vergiden belki daha ziyadeye mütehammildir. Öyle iken yollarının kaldırımlarını tamîr için iktizâ eden parayı bile harâbiyyetin nihâyet derecesine tenezzül etmiş olan Anadolu ve Rumeli ahali tesviye ediyor.

Bazı evliyâ-yı umûr, İstanbul'un gümrük esnâf tezkeresi, evrâk-ı sahîhe, resm-i na'l, ihtisâbiyye gibi rüsum-ı mütenevvi'a vasıtasıyla vergisini ma'a-ziyâdetin tesviye etmekte olduğunu iddia ederler. Onu düşünmezler ki, o resimler ekseriyyet üzere taşralarda da mevcuttur. Ve İstanbul'a mütehasir olanlar vergiye nisbet hiç hükmünde olduğu gibi onlara bedel her eyâletde akla fikre gelmez bin türlü nâm ile mahsûs mahsûs resimler de vardır. Hele İstanbul'daki rüsûmun sûret-i ahzına bakılsa insana velen gelir. Meselâ mehâkim ü hazâin devletin bazıları kendi halkımızın varaka-i sahîha üzerine yazılmayan senedâtını kabul etmez, fakat mülkümüzde oturup ticâret eden teba'a-i ecnebiyyenin asla damgalı kâğıt kullandığı yoktur. Şirket-i Hayriyye Boğaziçi'ne adam taşır, milyonlarla para kazanır, devlet ondan bir şey almaz. Fakat bir bîçare kayıkçı eğer taraf-ı takribîni bulup da (adetleri üç dört binden ziyade ve kendileri her teklîfden mu'âf olan) Sarây-ı Hümâyûn hamlecileri silkine giremediyse üç beş türlü resm verir. Helümme-cerrâ şehrin dâhil ü hâricinde türlü türlü fabrikalar gürül gürül işler. Devlet adet ü envâ'ını bile bilmez. Limana yüz binlerce gelip giden tüccâr sefineleriyle "Şişander? Fornisor? Rekomande?" nâmlarında Galata'yı istîlâ etmiş ecnebi gemilerini her geçişde soyarak avuçla altın almaya alışmış ve bu sâyede Beyoğlu ve Büyükdere ve Tarabya ve Yeniköy ve Kadıköyü gibi heyetlerini değışdirmekte olan yerlerde kar-gîr binâlar, bağlar, bağçeler peydâ etmiş olan bir takım mültezim ve Rûm ve sâir ecnebîler beyninde dönen ticâret-i külliyyeden devlet bir para istifâde etmedikden başka böyle bir ticâret hâlâ mevcûd olduğundan ve onun üzerinden Hükümetin resm almaya hakkı olup olmadığından bile bî-haberdir.⁸⁶

⁸⁶ Esef olunur ki bu ticâretten memleket ahâlisinin dahi haberi yoktur. Böyle ayağına gelen servetden bile istifadeden mahrûm kalmaklığımız Hükümetin bizi zulm ü cehl ile ne hâle getirdiğini lâıykıyla gösterir. Limanımızda dönen bu ticaretin derece-i ehemmiyeti ise öyle günde beş kuruş kazanan bu bîçare kayıkçının

Hükümet hakikaten mâ'il-i ıslahât olsa da bir kere şu karışık rüsûm-ı zulmâneyi ortadan kaldırırsa ve İstanbul'dan hakk ü adl ile tekâlif olsa hazinenin yarasına merhem olabilecek bir büyük îrâm hâsıl olurdu.

Rüşdü Paşa Sadâreti'nde kâimeler kaldırılmak istenildiği zaman İstanbul'da ashâbının sâkin olduğu binâlardan hâsıl edebileceği icâreye nisbetle yüzde iki ve kirâda bulunan ebniyyeden kezâlik mikdâr-ı icâresi üzerine yüzde sekiz îâne talep olunmuş ve onun mecmû'ı yetmiş bin kese tahmîn edilmişti.

İhtimâl ki bu tahmîn mübâlağalıdır. Bir de bir hâne derûnunda ya sâhib-i sâkin olmuş veya müste'cir bulunmuş. Şu iki hâlde devlete i'tâ edeceği vergi böyle dört kat farklı olması lâzım gelmeyeceği gibi *Düstûr* dahi bu bâbda tertîb-i diğerk üzerine vaz'-ı nizâm eylemiştir.

TAHRİR NİZÂM-NÂMESİ'NDEN

[Beşinci bend: Nefs-i şehri ve civârında ta'mîr ve müceddeden inşâ olunacak emlâk ü ebniyye komisyon-ı mezkûr marifetiyle muayene olup kıymet-i inşâiyyeleri bi'l-tahmîn tahrîr ü sebt-i defter olunarak kıymet-i mukaddereleri umûmundan binde dört ve akar ü temettu'ndan yüzde dört ve esnâf temettu'âtından yüzde üç ve yalnız bir sene için masârif-i tahrîriyyeye mukâbil umûm kıymet-i emlâkden ve temettu' akârdan binde bir ve esnâf temettu'ndan yüzde yarım kuruş alınacaktır. Zuhûr edecek fazla-i vergi şâyed harîk veya hedm vukûıyla kıymeti tenezzül edecek emlâk kadîme-i muharrerenin açık kalacak vergisine karşılık olmak üzere mâl sandığına teslim kılınacaktır ve egerçi bir azîm harîk veyahud hareket-i arz ve âfât-ı sâire zuhûriyle emlâk-ı mevcûde-i muharrere üzerine tahsîs kılınan vergiye noksan terettüb eder ve bunca bâlâda muharrer olan inşâiyye fazlası kifâyet etmez ise

---

elinden alınan dört kuruşdan hâsıl olan vâridâta benzemez. Senede İstanbul limanımıza gelip geçen sefâinin adeti karantina ve limân defterlerinden oldukça malûmdur. Bunlardan her biri her uğrayışta düzdüğü kumanya ve sâire için lâ-akall elli lira İstanbul limanında bırakılmakta olduğundan bi'l-hisâb-ı hâsılı milyonlarca liralara vardığı anlaşılır. Aldıkları ecnebî malı değil, su safra, et, ekmek, şarab, sebze, tavuk vesâire gibi sırf memleketin mahsûlüdür. Evrâkı kançılara ve karantina limanında yaptırmak ve sâir ufak tefek limanca işlerini görüvermekle bu paraları ahırlar. Ve hatta gelen ecnebi gemileri bir fiçi suyu beş kuruşa alır, fakat bu su, memleketin mahsûlü iken yine ecnebiler doldurur, ticâretten anlar müstefid olur. Ya şu kadar işi görmeyede mi ahâlîmizin iktidârı kalmamış? Fenalığın hangi nev'ine bakılsa mes'ûliyyeti yalnız kendi zevkünden başka bir şeyi düşünmeyen idâre-i hâzıraya ait olduğu görülüyor.

noksan-ı mezbûr emlâk-ı bakiye bindesine tahmîl olunamayacağı misillû muhterik ve harap olan emlâk ü ebniyye ashâbı bindelerini kıymet-i mukayyede-i kadîme üzerine vermeyip arsaların kıymetleri re's-i eyâletde komisyon marifetiyle hakkı üzere takdir olunarak yekûn bindeleri kaç kuruşa bâliğ olur ise ashâbından yalnız o minvâl üzere tahsîl olunduktan sonra zikr olunan verginin vukû bulacak inşâat ü ilâvât ile kapatılincaya kadar afv ü tenzîli ma'delet-i seniyyeye arz ve havâle kılınacaktır.]

Ya İstanbul vergisi de bu usûle mi tevfiğ olunsun? Evvelâ burasını tahkîk edelim. Fenn-i servet ulemâsı indinde Müslim ve belki bedâhete dahi malum bir kazıyyedir ki vergi her ne nev' olursa olsun sermâye üzerine değil daima mahsûl üzerine tevzi' olunmak lâzım gelir. Tâ ki ümmetin re'sü'l-mâl servetine noksân-ı târî olmasın. Bundan başka erbâb-ı siyâset mahsûlde dahi mahsul-i sâfiye itibar edilmesini yani meselâ zahîrenin tohumu ve ebniyyenin masârif-i ta'miriyyesi o sermâyelerin hâl-i aslîsinde kalmasıçün mutlakü'l-vücûb olduğu cihetle sermâyenin icrasından ma'dûd olduğundan onun vergiden muaf tutulmasını re'y ederler. Fakat arsalar mahsûl veren sermâyelerden olduğundan onun vergiden muaf tutulmasıçün hiçbir sebep yoktur.

İzâh-ı müddeâya şu mesele kifâyet eder

Faraza İstanbul'da iki birâder olsa da birinin Beyoğlu'nda arşunu birer kuruş kıymetli beş yüz arşun bir arsası bulunsa ve diğer birâderi o arsanın üzerine her arşunu için beşer yüz kuruş sarf ederek dört yüz arşun bir binâ yaptırsa, nizâm iktizâsınca eger sahipleri içinde sâkin ise binânın yalnız kıymet-i inşâiyyesine vergi tahmîl olunacağından küçük kardeş devlete yılda sekiz yüz kuruş vergi vermek ve büyük birâder hânede sakin olarak arsasından istifâde etmekte olduğu hâlde her türlü teklîfden beri kalmak iktizâ eder. Hâlbuki iki birâder birden o hânede oturdukları zaman biri nasıl binâyaya sarf ettiği akçeden istifâde ederse diğeri de o vechle arsada olan re'sü'l-mâlınden müstefid olmuş oluyor. İşte nizâmın evvelâ bu ciheti fâsid.

Sâniyen her binânın “akar ü temettu'undan” yani kirâyaya verildiği hâlde icârasından istenilen yüzde dört kâ'idesizdir. Çünkü bir adam hânesini icâr ettiği hâlde nasıl akçesinden temettu' ederse içinde oturduğu vakit dahi ol vechle ihtiyâcını îfâ ile bir fâ'ide hâsıl eder. Bizde ise usûlen ihtiyaç ile temettu' birbirinden

ayrılmamıştır. Meselâ ekmek süknâdan ziyade lâzım ve hele vergi hâl-i hâzıra göre hepsinden mübrem iken köylülerin onlara karşılık olan mahsûlât ü hayvânâtının aşâr ü rüsûmundan bir şey tenzîl olunmuyor. Bu hâlde yalnız şehirlere mahsus olarak ashâbının içinde sakin olduğu yerler niçin böyle bir müsaadeye mazhar olsun? Yok, bu onlara müsaade demek değilse icâr-ı ecnebiyye ticâretine mahsûs olarak neden öyle bir ağır resm vaz' olunsun. Sâir emvâl-i ticaretten kîle ve ihtisâb rüsûmu gibi cüz'î bazı vergiler alınıyorsa hânelerin dahi icârında konrato parası ihtisâl olunuyor. Ve buna ruhsâtiyye filân yollu bazı rüsûm-ı cüz'iyede ilâve olunabilir. Fakat bir binâ zâten devlete kıymetinin binde dördünü verirken bir de temettu'ndan vergi nâmıyla yüzde dört istenilmek (eger bizim halkımız fikr-i tasarrufla muttasıf olsa) icâr-ı emlâk ticâretini bayağı bütün bütün mahvolacak dereceye getirirdi.

Zirâ bilfarz beş bin kese re'sü'l-mâli olan bir tâcir yüz bin kuruş kıymetli bir hânedede otursa evin kıymeti üzerine (mülkümüzce icârenin hadd-i mutavassıtı olan yüzde beş itibâriyle) senede beş bin kuruş verir. Emvâl-i ticâretin vergileri daima müstehlik üzerine kalmak, kavâid-i tabî'iyeden olduğundan dört yüz guruş da emlâk vergisi i'tâ eder. Bunun üzerine bir de senevî iki yüz guruş temettu' vergisi nâmıyla gâib etmek lâzım gelirse o hâlde elbette onu kazanmak için yüz bin kuruş kıymetli bir hânenin iştirâsını icârından hayırlı görür, ev alır kirada oturmaz.

(Mülkümüzün şimdiki hâline nazar olunursa bu mukâyeseyle iki türlü itiraz irâd olunabilir. Birincisi bir tâcir yüz bin kuruş sermâye ile bazı kere senevî kırk bin kuruş bile kazanabiliyor denilmek mümkündür.

Öyle ammâ bu hâl tabî'î addolunamaz. Çünkü evvelâ o kazançlar ticâret değil, bir nevi kumar kabîlindedir. Hatta tüccârımızın nısfından ziyadesi daima iflâsa çıkıyor. Yoksa mücerred her işte yüzde otuz, yüzde kırk temettu' mukarrer olsaydı, herkes evini barkını satarak ticârete sülûk ederdi. Eğer mülkümüzde usûl-i ticâret muntazam olsa ve hazineden alacak beliyyesi ortada bulunmasa ve herkes sermâyesinin umûmunu ve hiç olmazsa cüz'-i küllîsini isti'mâl edebilse temettu'-ticâret her yerde olduğu gibi nihâyet, nihâyet yüzde beş derecesinde kalırdı ve o hâlde tâcir bir temettu' vergisi bir de emlâk vergisi i'tâ ederken bunlara ilâveten bir de icâr-hâne resmi vermeye ihtiyâr etmezdi.

Sâniyen ashâb-ı sermâyenin parasını bugün yüzde on beşten ziyade faiz veren konsolideye yatırması ve hiç olmazsa devletin kânûnuna tatbikan yüzde on iki itibâriyle faize vermesi kâbil iken niçin mülk olsun denilebilir.

Fakat şurası düşünölmelidir ki halkda fikr-i tasarruf hâsıl olursa Hükümette dahi zarûri hâsıl olur ve Hükümetle beraber ahâlîsi mutasarrıf bulunursa ne arada öyle yüzde on beşden ziyade temettu' getirir eshâm ne de kanunda yüzde on iki faiz kalır.)

İşte bâlâdaki ifâdelerden anlaşılır ki gerek Rüşdü Paşa'nın iâne hakkında tuttuğu usûl ve gerek devletin emlak vergisine dair Tahrîr Nizâm-nâmesinde ilan eylediği kâide itibara sâlih olabilecek şeyler değildir.

Usûle ve ihtiyâcât-ı hâzıraya mutâbık bir şey yapılmak lâzım gelse binâların ücret-i inşâiyyesini esâs tutmak ve icâresi için başkaca bir resm almak gibi münasebetsizlikler bir tarafa bırakılarak ileride taşralara dahi nümüne olmak üzere İstanbul'da bulunan her mülkün icârı hâlinde hâsıl edebileceği temettu' üzerine muayyen ve müttehid bir vergi tahmîl olunmalıdır. Tekâlif-i sâirenin ifrât üzere kesretine nazaran temettu'-ı emlak vergisi yüzde beş ve belki altı hisâbıyla alınsa yine İstanbul halkına bayağı inâyet edilmiş olur. Çünkü taşra halkı (zulm ü desîse ile alınan fazlalardan ve İstanbul halkıyla berâber verdikleri rüsûmât-ı mütenevvi'adan kat'-ı nazar) yalnız zirâatleri üzerine yüzde on itibâriyle öşür ü vergi ve iâne-i askeriyeye nâmıyla ona yakın tekâlif i'tâ etmektedirler ki yalnız şu iki kalem itibâriyle temettu'larının onda ikisini ve gümrük, tuz, tütün, yol ve bunlardan başka tersâneye ağaç vermek angaryası, ruhsâtiyye, ihtisâbiyye, kapı altı, bac resmi gibi nâmları hayale sığmayan rüsûmât-ı müteferrika hisâb olunursa (erbâb-ı malûmâtın tedkîkine göre) temettu'nun onda sekizini devlete vermektedir. (Hatta mecmû'-ı temettu'nun onda ikisi acezenin ve bâhusûs ekser yıllarda âfât-ı semâviyye ve araziyyeden masûn olamayan rencberlerin idâresine ber-vechle kâfi olamadığından Anadolu'da hisâbsız köyler harap oldu, sayısız adamlar habslerde ve ölüm döşeklerinde çürüdü.)

Gelelim esnâf vergisine. Vâkiâ bizde her türlü sanat ve ticâretin inkırâz-ı küllîsi cihetiyle Hükümet esnâfi teşvîkan zirâ' derecesinde tutmamak lazım gelir.

Mamâfih tekâlifden murâd, devletin ihtiyâcât-ı sahîhesini îfâdan ibâret olmakla (sâir memâlike nümûne olmak üzere) bahs ettiğimiz İstanbul'da dahi gerek emlâk gerek ticâret üzerine tağyirden masûn bir vergi tayin etmek mümkün değildir.

Çünkü evvelâ bugün devletin ihtiyâcât-ı hakikiyesini tayin etmek kâbil olamaz. Meselâ Hâriciye Nezâretinin masârif-i hafiyeye nâmıyla eşhâs-ı müdirenin medhçün gazetelere verdiği paraların ve Âlî Paşa'ya kar-gîr konak yaptırmanın ne lüzumu var? Her daire, her iş bunun gibidir.

İbtidâ Sarây-ı Hümâyûn'dan bed'en ile idârenin teferruâtındaki masraf hadd-i lüzuma tenzîl edilmelidir ki masârif-i zarûriyenin mikdâr-ı hakikîsi anlaşılsın.

Bundan başka bugün ümmet-i Osmaniye efrâdının hemen yarısı her türlü tekliften müstesnadır. Her şeyden evvel idâre yoluna girmeli, sınıf-ı teba'a beyninde müsâvât-ı sahîhe hâsıl olmalı, memleketin derece-i serveti bilinmeli ki her sınıf halkın her türlü temettu' için âdilâne bir teklif vaz'ı müyesser olabilsin. Mamâfih Hükümet bu zulmü bu intizamsızlığıyla beraber bugün İstanbul'dan vergi ve muntazam rüsûm almak istese ve o yolda ne kadar âdilâne davransa yılda yüz elli bin keseye yakîn şey hâsıl edebilir. Bu bâbda olan mikyâsımız devletin ilan ettiği muvazenelerdir.

Bunların vâridât cetvelinde İstanbul ahâlîsinin bütün bütün müstesnâ olduğu dört kalem teklif var ki vergi, bedelât-ı askeriyye, a'sâr ve ağnâm rüsûmudur. Bunlar ise elde mevcut olan seksen senesi muvâzene defterinde şu mikdâr üzere gösterilmiştir:

Kese	
606, 409	vergi
122, 166	bedelât-ı askeriyye
876, 615	a'sâr
223, 478	ağnâm rüsümü

1, 828, 668

Onun yekûnu ise bir milyon sekiz yüz yirmi bu kadar bin kusûr kese ediyor. Biz de devletin tekâlifini îfâ etmekte olan ahâli ise taş çatlasa on sekiz milyonu tecâvüz edemeyeceği mukarrer ve İstanbul halkının birçok milyona bâliğ olduğu da müsbettir.

Bu hâlde İstanbullular efrâd-ı mükellefinin on ikide biri derecesinde bulunuyorlar. O hâlde dahi kâidece bir milyon sekiz yüz bin bu kadar kesenin on ikide birine mütenâsiben bâlâda beyân olduğu üzere yılda yüz elli bin kese vergi vermeleri lazım gelir. Bu hesaba göre her nefse elli kuruş düşer. Bu vergiyi ise İstanbul halkının Anadolu'ya nisbet pek sühûletle i'tâ edebileceğini tarîfe hâcet mi var?

Bazı zevât İstanbul'a vergi vaz' olunmamasını üç mahzura haml eder ki hakikat-i hâl düşünülürse hiçbiri vârid olamaz.

Birincisi yangınlardır. Bilmeyiz ki harîk nasıl vergiye mâni olabilir. Bir adamın evi yanarsa devlet de ondan emlâk vergisi istemez. Çünkü ekseriyyet üzere hâlî kalan arsalar maddeten ve ma'nen temettu' veren sermayelerden değildir. Mesela o adam arsasına salaş kurmak gibi bir şey yaparsa o vakit mikdâr-ı temettu'na göre vergisini vermek lazım gelir.

İkincisi İstanbul'daki ebniyyenin ekseriyyet üzere vakıf bulunmasıdır. Geçende Nizâmât-ı Vakfiyye tebdil edildi. Fakat vakıflar eski hâlinde de bulunsaydı yine İstanbul'un vergiden muafiyetine bir sebab-i sahîh olamazdı.

Taşralarda dahi bunca arâzî-i emîriyye ve vakfiyye var. Onların da cihet-i intikâli tevâs-ı şer'îye muhâlif, onlarda da mahlûliyyet var, fakat ashâbı adeta arâzî-i memlûke sahipleri gibi devletin her türlü tekâlifini veriyor.

Üçüncüsü İstanbul'da bulunan ecnebilerdir. Acaba bunlar vergi i'tâsına muvâfakat eder mi? Bundan evvel uhdelerinde resmen emlâk yok idi ki ecnebilere nasıl vergi alalım suâli vârid olabilsin. Muahharen emlâke tasarruflarıçün Bâb-ı Âlî ruhsat verdi. Fakat zannolunur ki ol bâbda hâ'iz oldukları hukukun muktezâyât-ı zarûriyyesinden olan tekâlîfe tahammül vazifesini üzerlerinden kaldırmadı. Esnaf

vergisine ise hiçbir diyecekleri olamaz. Çünkü ticâret-i dâhiliye ile me'lûf olan ecânibin teba'a-i Devlet-i Âliyye'nin verdiği her türlü rüsûm ü tekâlifî i'tâ eylemesi muâhedât-ı mevcûde iktizâsındandır. Hatta İzmir'de bulunan ecnebler tahrîrden sonra her nevi vergiyi i'tâ edip duruyorlar.

Ya hâl böyle iken hazine o kadar paradan niçin mahrum ediliyor, denirse bu bâbda iki sebep hâtıra gelebilir:

Birincisi İstanbul ahâlisinin ve bâhusûs orada bulunan ecneblerin bir taraftan her türlü teklifî vermekte ve bir taraftan hazinede olan matlûbât-ı cüz'iyelerini bile senelerce alamamakta iken kendi paralarından erbâb-ı idâreye verilen ihsanları, yaptırılan konakları filânları görünce bütün bütün tahammülleri yanıp da usûl-i meşveret talebi efkârının tabîatiyle alevlenmesi ve bâhusûs bu bâbda ecneblerin kuvveti de hamiyet-kârân-ı vatanın mesâiyyesine inzimâm eylemesidir. Şimdi hazine yılda yüz elli bin kese kazanacak diye efendilerimiz yağmalarından mahrum mu olsun?

İkincisi (insan söylemeye utanır ama) o mübârek yalılarının, konakların vergi ile mükellef olmasıdır. Çünkü vükelâ para vermeye başlamazsa kimse bir şey i'tâ etmez. Onlar için ise her sene devlete beşer onar bin kuruş vermek yek kalemde üç beş kale bağışlamaktan bin kat su'ûbetlidir. Hatta ekserisi (daha zuhurundan beri) at ve urba resmi verdiği ve faytonları, takımları, daireleriyle köprüden geçerken birinin bir para i'tâ ettiği yoktur.

Zihî eâzım-ı ümmet   Zihî ulüvv-i cenâb

Asker alınmasına gelince ona dahi dâye kadının oğluna veyahut ebe hanımın damadına kur'a isâbet edip de harem tarafından vukû bulabilecek ta'cizâta meydan vermemekten başka bir sebep bulunamaz. Mahdûm beylerin, akrabanın, mute'allikâtın, daire-i mu'teberânının büyük büyük rütbeleri mi yok ki öyle bir muhâtaraya dû-çâr olmalarından korkulsun?

Tafsîlât-ı meşrûhayı nazar-ı dikkatle mütâla'a edenler ne türlü Hükümet elinde kaldığımızı ve ne usûl üzere idâre olunduğumuzu lâyıkiyla anlarlar. Bu beliyâtın indifâ'ına usûl-i meşveretten başka çare bilen var ise söylesin.

Kemal⁸⁷

---

⁸⁷ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

27 HÜRRİYET 1285

Numara: 27 14 Ramazan Sene: 1285 28 Kanun-ı Evvel 1868

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“YUNAN MESELESİ”

Malûmdur ki devlet Yunanlılarla münâsebât-ı resmiyesini kat' eyledi. (eğer Avrupa devletlerinin arz ettiği tavassut-ı muhlisâne mü'essir olamazsa) an-karîb tabiatıyla ilân-ı harb olunmak lazım gelecek.

Şimdi bunda düşünecek iki cihet var: Birincisi devletin muâmelesi haklı mıdır? İkincisi mahzûrdan sâlim midir?

Bir kere birinci meseleyi tahkîk edelim. Siyâset kitaplarının hukuk-ı ümem fusûlünde musarrahdır ki:

(1)Ümmetlerin müsâvât ve hürriyeti dahi hukuk-ı ümem kavâid-i tabi'iyyesindedir. Ümmetler birbiriyle müsâvî ve ondan başka müstakildirler. Müsâvâttan murâd kuvvetli olanlarla harita-i âlemde ikinci derecede bir mevki' tutanlar beyninde asla fark vaz' edilmeksizin her birinin hukuku diğerlerinininki derecesinde mer'î tutulmak demektir. İstiklâlleri ise onu iktizâ eder ki hiçbirini muzmahill edecek ve gerek mülkünden ve hatta bir eyaletinden mahrum eyleyecek hiçbir harekette bulunmasın.

Kezâlik bu da musarrahdır ki

(2) Hakk-ı tasarruf hukuk-ı ümem kavâ'id-i tabiiyesindedir. Mülk, bir ümmetin elinde bulunan ve kavânînine tâbi' olan arazinin hey'et-i mecmûasına derler. Her ümmet hududunun dâhilinde hâkimdir. Vâzı'ü'l-yed olduğu arazinin hiçbir parçası kendi hâkimiyetine dokunmaksızın ecnebi taht-ı zabtında bulunamaz.

Kezâlik bu da musarrahdır ki

(3) Bir ümmetin istiklâlini veya gerek vâzı'ü'l-yed ve gerek muâhede ile nâil olduğu hukukundan istifâdesini ihlâl edecek her bir hareket gerek mazide ve gerek hâlde olsun ve gerek istikbâlde vukû'undan korkulsun evvelce daha mu'tedil vesâ'ite mürâcaat olunup da fâidesi görülmeyerek ihtiyâc-ı zarûrî tebeyyün ederse ilân-ı harbe sebep olur.

Kezâlik bu da musarrahdır ki

(4) Muhâtara veyahut mazlûmiyette bulunan bir ümmetin lehinde tavassut etmek ve bundan başka bir ümmetin kendi efrâdından bazılarına diğer bir memlekette zulm olunursa onların hakkını ihkâk ettirmek için dahi bi-hakkın ilân-ı harb olunabilir.

Biz de hasbe'l-insâniyye o hakka müşterek olduğumuz gibi Paris Muâhedesini'nin zîrde münderic olan bendiyle bu hukuk-ı tabiiyemiz düvel-i muazzama tarafından fi'len dahi tasdik olunmuştur:

Yedinci Madde: Haşmetli Fransa İmparatoru ve haşmetli Avusturya İmparatoriçe ve haşmetli Great Britain ve İrlanda Kraliçesi ve Padişahı ve haşmetli Sardunya kralı ve Padişahı Hazret-i Saltanat-ı Seniyye'nin Avrupa hukuk-ı umûmiyyesi ve cemiyeti menâfi'nden hisse-dâr olmaya dâhil olduğunu ilan ederler ve hükümdârân-ı müşârûn-ileyhimin her birisi ayrı ayrı memâlik-i Saltanat-ı Seniyye'nin temâmiyle istiklâl-i âlîsine ri'âyet etmeye ta'ahhüdlerinin temâmi-i icrasına müştereken mütekeffil olurlar. Binâberin bunu ihlâl-i mûcib olacak her bir harekete menfaat-i umûmiyyeye dokunur bir mesele nazarıyla bakacaklardır.

Şimdi bakalım Yunanlılar Girit Meselesi'nde bize ne muamele etti:

Devletlerinin gözü önünde aleni cemiyetler yaptılar, isyana para ve mühimmât ve adamlarla muâvenet ettiler. Bunlar için mahsus korsanlar tertip eylediler.

Bazıları Osmanlı tarafından tutuldu, yerine başkasını peydâ ettiler. İçlerinden Zambrakaki Kronus gibi zâbitler üniformalarıyla isyana riyâset eyledi. Sonra yine yerine avdet etti, yine eski rütbe ve memuriyetlerini verdiler. Kiliselerde ve sâir mevkilerde usâtın zaferi ve Osmanlıların izmihlâli için duâlar eylediler. Şirâ'da mukaddemâ bir Giritli Müslümanı paraladılar ve muahharen bir Osmanlı zâbitini yaraladılar. Vükelâsından biri Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'lerinde minbere çıkararak Kral Yorgi'nin politikası Girit'in Yunan'a iltihâkı hususuna mâ'il olduğunu resmen beyân eyledi. Girit'ten bin türlü cebr ü iğfâl ile Yunanistan'a nakl edilen familyalar aç kaldılar, hakaret gördüler, eziyet çektiler. Avdet etmek istediler, Yunanlılar mâni' oldular. Nihayet sefâret-i seniyyenin önüne gelerek ellerinden gelen hakareti de icrâ ettiler.

Şimdi Girit Devlet-i Âliyye'nin tasarruf-ı medîd ile hakkın ve birçok muâhedât ve bâ-husûs bâlâdaki temâmiyyet-i mülk bendini hâvî olan Paris ahdnâmesiyle mukâveleten mülküdür. Yunanlıların harekât-ı vâkı'asından asker sevk etmek, korsan tertîb etmek, isyana her türlü i'âne eylemek, vükelâsı tarafından politikamız ona mâildir, diyerek Girit'i istedikleri resmen ilân olunmak bâlâda (1) ve (2) rakamlarıyla gösterilen hukuk-ı ümem kavâ'idini ihlâl eder. Binâenaleyh Devlet-i Âliyye'nin (3) rakamıyla işaret olunan kâideye tevfikân Yunan Devleti'ne ilân-ı harb etmek hakkıdır. Devlet-i Âliyye teba'asından Şirâ'da paralanmış, paralanmış olan adamların ihkâk-ı hakkına Yunan'ın muvâfakat etmesi üzerine (4) rakamıyla beyân olunan kâideye göre kezâlik Devlet-i Âliyye bi-hakkın ilân-ı harb edebilir. Yunan tarafından Girit muhacirlerinin avdetine gösterilen mûmâna'at için dahi yine o kâideye tatbikan ilân-ı harbde Babîâlî'nin hakkı vardır. Çünkü bunların azimeti Yunan tâbiyyetinde bulunmak için değil mücerred vatanlarında ihtilâl-i dâhiliyenin mesâibinden kaçmak ve bir gûşe-i rahat bulmak içindi. Devlet-i Âliyye'nin cenâh-ı himâyesinde ve ihsân ettiği gemiler sayesinde gittiler. Vâkıâ öyle ise niçin Devlet-i Âliyye veyahut başka bir devletin mülküne gitmediler denilebilir. Biraz garazsızca düşünelim. Bîçâreler ne yapsınlar? Zaten Rum doğmuşlar. Neden bilirler ki hem-cinslerinin gösterdiği bunca şekâvet ü husûmet üzerine devlet kendilerine merhamet eder de ekmek dahi verirdi? Bir taraftan bu tereddüd ve diğer taraftan Yunanlıların mevâ'idi meydanda-iken aldandıklarından dolayı serzenişe hakk var mıdır? Ama öyle emmerâta bakarak Avrupalılar Kapunun bu hakkını iz'âf

etmek isteyecekler imiş. Devlet-i Âliyye’de onların hiç lüzumu yoktur ve taleplerine kıyâm eyleyişi merhametten başka bir şey için değildir. Düvel-i muazzama bastondan başka yiyecek bir şey bulamayan o kadar adamın sefâletle can vermesini medeniyet ve insaniyyet şânına layık görürse Saltanat-ı Seniyye dahi maat-teessüf yalnız o bâbda olan teklifini ıskât edebilir. Bunlardan başka Yunan erâzîlinin sefâret-i seniyyeye vukû’ bulan hakaretlerinden dolayı dahi Yunan Devleti iktizâ eden tarziyyeyi vermez ise Devlet-i Âliyye ilân-ı harbe haklıdır. Çünkü bir sefir bir memlekette Padişahının vekili demektir. Vekile olan hakaret asîle râci’ olur. Hukuk-ı ümem fenninin e’immesinden ma’dûd olan “Vatel”, o fenne dair yazdığı kitapta der ki:

Bir Padişaha iktizâ eden hürmet onun memurları ve hususiyle sefirleri hakkında dahi müterettebdir. Çünkü sefir hükümdarının birinci derecede vekilidir. Bir sefire sû’-i mu’âmele veya hakaret edenler kendi Padişah ve vatanına fenalığı celb edecek harekette bulunanların layık olduğu mücâzâta müstahakk olur.

Hakkâniyyet muktezâyâtındandır ki böyle bir adam hatasının cezasına mazhar olsun ve devlet onun zararına olarak kendi sefirinin şahsında mazhar-ı hakaret olan hükümdara iktizâ eden tarziyye-i kâmileyi i’tâ eylesin.

Ya bir ümmet efradından birinin hakkını ihkâk ettirmek için muhârebede haklı olunca mecmû’ının misâl-i müşahhası olan Padişahının bir vekili iktizâ eden ri’âyete mazhar olmaz ve belki ona bedel mübtelâ-yı hakaret olursa muharebeye kıyâm etmez de ne yapar?

Bunlardan başka bizim Yunanlılarla bazı muâhedâtımız vardı, onları düşünelim. Acaba içlerinde şimdi sebab-i nizâ’ olan hukuk-ı tabîyyemizi hukuk-ı mevzû’adan isbâta sâlih bir şey var mıdır? Evet, Yunan ile olan muâhedemizin iki bendi de şunlardır:

On sekizinci madde: Tarafeyn-i müteahidinden biri hâl-i sefer ve muhârebede bulunduğu takdirde diğèrinin teba’ası düşman memâlikiyle icrâ-yı ticâret ve seyr-i sefâine devam edebileceklerdir. Şu kadar ki berren bahren mahsur olan veyahut ablukaya alınmış bulunan şehir ü limanlar işbu mezûniyyetden müstesna tutulup hiçbir hâlde eşyâ-yı memnû’a-i harbiyyeden ve muhârebede li-ecli-isti’ mâl yapılmış

olan her türlü âlâtdan ma'dûd olan şeylerin ticâretini icraya me'zûn olamayacaklardır.

On dokuzuncu madde: Hiçbir düşman seffinesinin tarafeyn-i müteahidinden birinin liman ve iskelelerinde techîz ü teslîh olunamayacağı mukarrerdir.

Bu iki bend hükmünce Yunanlılar Devlet-i Âliyye donanmasının ablukası tahtında olan Girit limanlarına değil husumet, ticâret için bile silah ve mühimmat göndermemek ve Arkadi Enosis gibi seffinelerin techîzine bile ruhsat vermemek lazım gelirdi. Kendileri mu'âmelât-ı vâkı'alarıyla nakz-ı ahd ettiler. Çünkü Vatel'in beyân ettiği ve bütün fenn-i hukûk ulemâsının tasdik eylediği vechle, “ Ahdnâmenin birkaç bendi ihlâl olduğu gibi müsâlaha bozuktur” ve ahdnâmenin ihlâlinden dolayı zarar-dide olan devlet “Muhikkâne cebr-i mâfât talebine kıyâm eder de müttehim olan taraf redd eylerse muâhede bi'z-zarûre münfesih olur ve mağdur olan taraf bi-hakkın silâha mürâcaat eder”.

Bu ifadelerden tebeyyün etti ki Kapu nakz-ı ahd davâsıyla dahi Yunan'a ilân-ı harb etmeye haklıdır.

Şimdi bir kere de devletin bugüne kadar ittihâz ettiği muâmelâtına bakalım. Kırmızı Kitâb'da görülüyor ki Babîali 22 Ağustos 1866 tarihli tahrîrâtında zîrdeki ibâre ile şikâyete başlamış:

Husemâmızın alenen izhâr-ı adâvet ile bizi harbe davet derecesine kadar gelmeleri ve ihtifâya bile tenezzül etmeyen komitelerin tesvîlât ü tahrikâtı bir kat daha artmış olmasına ve bu ifsâdât ü tahrikâtın suret-i icrasıyla mevzu'u ve esbâbı bir olduğu anlaşılmasına nazaran bu şeyler tabaka-i ulyâdan verilen bir emrin bir teşvik-i kavînin eseri olduğu bedîhî olmakla işbu heyecân-ı efkâr ile neticesi olan tahrîkatda Yunan vükelâsının kâffesinin değil ise de bir takımının medhalleri olduğu derkâr olarak bu husûsdan dolayı bi-huzur olmaklığa ve mücâvirimiz bulunan Yunan Devleti tarafından ne yolda hareket ve muâmeleye muntazır olmaklığımız lâzım geleceğini su'âl ile bu bâbda dosdoğru bir cevâb istemeğe haklı olduğumuz müstağni-i beyândır.

Malûm-ı sefirâneleri olduğu üzere Yunan Kralı tarafından muahharen izhâr olunan efkâr-ı zâtiyye-i meveddet-kârânededen sarf-ı nazar olunur ise Yunan kabinetosu bu uygunsuzlukları zecr ü men'e borçlu ve muktedir olduğu dereceyi bile müsâmaha ve Girit eşkiyâsına iâne ve gözü önünde birtakım komiteler teşkilini iğmâz ve Girit ahâlisini Hükümet-i meşrûaları aleyhine isyâna sevk etmek için serseri makûlesinden ibâret birtakım fırkaların Girit'e gitmelerine müsâade etmekte olduğu ve ministryleri dahi husemâmız tarafından neşr olunan birtakım resâ'il-i garazkârâne ile Girit ahâlisinin ahvâline dâir Yunan evrâk-ı havâdisinde mûnderic olan müfteriyyât-ı şenî'adan efkâr alarak, sûretde Avrupa devletlerini îkâz ile ahâlinin âmâlini tervic ve hakîkatde kendi tasavvurâtına hizmet için Avrupa devletlerinin tasavvut ve müdâhaleleri esbâbını istihsâl etmek üzere bu devletler taraflarından ne suretle kabul olunacağı malûm olan birtakım lâyihâları hazırlamakta oldukları hâlde Yunan kabinetosunun mevzû'-i bahs olan uygunsuzlukların tahaddüsünü men'e kâdir olamamasına haml etmekten ibâret olan te'vilâtı ve Devlet-i Âliyye'ye karşı hüsn-i niyyâtı ile münâsebât-ı dostînin ibkâsı ârzûsunda bulunduğu dâ'ir olan ifâdât ve teminâtı ne kâfi ve ne de muvafık-ı marazî değildir.

Yunan Devleti'nin Devlet-i Âliyye ile hem-hudûd olduğu ve sulh üzere bulunduğu cihetle hukuk-ı milel esasına tevfikân bu uygunsuzluğun esbâbını mülkü derûnunda def' etmesi lâzım geleceği ihtârâtını Saltanat-ı Seniyye Yunan Devleti'ne tamâmiyle icrâ ve ifâ eylemiştir.

Ondan sonra 29 Ağustos 1866 tarihli tahrîrâtında Yunan'dan aldığı cevâbın hükümsüzlüğünden bahs ile zîrdeki ibâre ile şikâyetini tezyîd eylemiş:

Bir vakitten beri Yunanistan'da zuhur eden vukû'at-ı mütevâliyye ve ma'hûd tasavvur-ı azîm erbâbının memâlik-i Devlet-i Âliyye'de sâ'î oldukları fesâdâtın bizi icrasına mecbur eylediği masârif muvâzene-i mâliyyemizi ağır suretde ağırlaştırmıştır. Açıkta açığa muharebeden korkmayız. Eğer Yunan Devleti, Devlet-i Âliyye ile kavga etmek efkârında ise merâmını doğrudan doğruya beyân eylesin.

Devlet-i Âliyye her ne kadar kendisiyle hüsn-i vifâk ü musâfât üzere bulunmak ârzû-yı sahihinde ise de harbden ibâ etmez. Yok, Yunan Devleti Devlet-i Âliyye gibi niyyât-ı muslihâne ve müsâlemet-kârânedede bulunuyor ise bu hâlde hem-

hudûd olan eyâletlerimizde îkâ'-i ihtilâl için icrâ olunan tahrikât ü ifsâdâtın bütün bütün men'ine kâdir olamadığı farz ü takdirinde bile hiç olmaz ise kendi me'mûrlarını bu ifsâdâta âlet olmaktan men etsin.

Ondan sonra 26 Kânûn-ı Evvel 1866 tarihli tahrîrâtında şikâyetini bir kat daha arttırmış ve Yunan vükelâsından Mösyö Trikopis'nin Girit'i Yunan'a ilhâk fikriyle îrâd ettiği sözleri dahi müdde'âsına delil getirmiş.

Ondan sonra Yunan, ta'rîzât-ı vâkı'aya şu yolda cevâb vermiş:

Teba'a-i Yunâniyye'nin gerek bir şahıs ve gerek bir devlet-i ecnebiyye aleyhinde keyfe mâ yeşâ'-ı hareket etmeye kavânîn-i mevzû'alarının mesağı olup Yunan Hükümeti teba'asından bu misillûler hakkında muamele-i örfiyye icrâ edemeyeceğinden bunların mağduru olanların mehâkim huzurunda ikâme-i da'vâ etmeleri lâzım gelir.

Babîali dahi 24 Nisan 1867 tarihli tahrîrâtında şu lisan ile mukabele etmiş:

Hiçbir devletin dahi kendi kavânîn-i mahsûsasını münâsebât-ı düveliyyede esas olan hukuk-ı milel kavâ'idine takdim ve tercih edemeyeceği müsellemtân olduğundan böyle bir usûl ve kâidenin icrâsı umûmen cârî ve mer'î olan münâsebât-ı düveliyyeyi teşât edeceği derkâr ve şu hâle nazaran Yunanlılar hakkında mu'âmele-i mütekâbile-i intikâmiyye icrasına teba'a-i Devlet-i Âliyye'ye mezûniyyet verecek mevâdd-ı kânûniyye tanzim ve ilan etmeliğimize hiçbir mâni' olamayacağı âşikârdır. Fakat Yunan kavânîninde bu misillû harekât-ı tecavüzkârânenin Hükümetçe men'î esbâbının hakikaten fikdânı bahsine gelince; Yunan ceza kânun-nâmesinin Hükümetin emr veyâhûd ruhsatı olmaksızın Yunanistan'da bizzat ve bi'l-vâsita asker cem ü tahrîr edenler ve bilerek bu vechle bir muhârebe için yazılanlar haklarında idâm cezâsını hâvî olan yüz yirmi yedinci ve devlet tarafından ruhsat verilmeksizin bir ecnebi devlet hizmet-i askeriyyesiçün teba'a-i Yunaniyye'den yazdıranların lâakal iki sene habs ü tevkifiyle mücâzât olunmasına dâir olan yüz otuz altıncı maddelerinin ahkâm-ı mündericesi bu ana gelinceye değin nerelerde icrâ ettiklerini Yunan Devleti vükelâsından su'âl ederiz.

Ondan sonra 20 Haziran 1867 tarihli mektubunda yine Avrupa'ya dahi şikâyetini tekrar eylemiş:

Ondan sonra avdet-i muhâcirîn maddesi meydana çıkmış. Babîâli 19 Şubat 1868 tarihinde familyaları istemiş. Yunanlılar hâlâ mûmâna'at ediyorlar.

İşte bu ahvâl üzerine devlet de Yunan'a bir ültimatı verdi. Yunan, mutâlebemize muvâfakat etmedi. İş hâlâ keşâkeşde duruyor. Ya hâl böyle iken Babîâli şimdiye kadar niçin tahammül etti? Niçin mu'âhede mes'elesini meydana koymadı?

Eğer bir ümmet veyâhûd onun hâkimi, ahâlînin bir hareketini tahsîn veya tasdik ederse o hareket aynıyle kendine râci' olur ve o hâlde zarâr-dîde olanlar o ümmete gördüğü fenalığın ki ahâlî onda yalnız vesâtedden başka bir şey yapmamış olması da muhtemeldir, fâil-i sahihi nazarıyla bakması lazım gelir.

İbâresi hukuk-ı ümem kitaplarında münderic olan kavâidden ve bir Yunan ministrysinin minber üstünde politikaca Girit'i istemek taraftarı bulduklarını ilan ettiği ve tecâvüzât-ı vâkıanın kâffesi "tabaka-i ulyâ"nın tahrikiyle zuhura geldiği ve bunların cümlesine karşı Yunanistan, "Ben halkın meyelânına karşı duramam" yolunda cevaplar vererek zımmen teba'asının ef'âlini tasdik eylediği ve hatta ahvâl-i müstekâbihâyı men' için hiçbir tedbire teşebbüs eylemediği malûm olan mevâddan iken Babîâli niçin oralardan bahs etmedi de "Biz de ahâlîmize Yunan'a tecâvüz için me'zûniyyet verecek kânunlar neşr edebiliriz" gibi yavan yavan ve icrâsı elinden gelmeyecek ve gelse bile hakka mutâbık olamayacak tehdîdlere kalkıştı. Niçin hükm-i ahdi bırakıp da Yunan kânunlarından hüccet aradı, gibi suâller îrâd olunursa biz de deriz ki bunlar Babîâli'nin hiçbir vakit ilan ından hâlî olmadığımız cehl ü idaresizliği âsârındandır.

Müstebidân-ı Devleti n idâre-i umura lazım olan dirâyet ü ma'rifet ve gayret ve istikâmetinden asla hissedâr olmadıklarını âlem bilir. Fakat Osmanlılar gibi koca bir ümmet idâresini cahil, idrâksiz, hâin, her ne olursa olsun birkaç adamın yedd-i iğtisâbında bırakmakla hukukundan mahrum mu olmak lazım gelir? Hayır, hiçbir vakitte mazlumun hatası zalime hakk vermeyeceği meydandadır. Eğer öyle olmasaydı kalb-zenlik hakkında hiçbir ceza tertîb etmek lazım gelmezdi.

İşte mesele-i hukuk bütün bütün meydana çıktı. Gelelim işin ikinci cihetine ki o da Yunan'a ilân-ı harb etmek mahzûrdan sâlim midir değil midir, buralarını anlamaktan ibâret oluyor.

Evvvelâ bu ma'lûm bir şeydir ki bugünkü günde devlet za'if, parası yok, askeri az, donanması intizâmsız. Fakat o za'if devlet, o parasız hazine, o az asker, o intizâmsız donanma, birkaç bölük Yunan hırsız ve birkaç yüz balıkçı kayığı ile uğraşamayacak mertebede değildir. Envâ'-ı eslihâdan ma'ada bugün lâakal yüz elli bin Şaspov tüfengimiz, elli altmış cenk sefinemiz, Yunan hudûdu boyunda otuz bin kadar askerimiz var. Bunlara karşıdan kim mukâbele edecek? Ya hâl böyle iken Yunan nesine güvenerek devletin metâlibini redd ediyor? Acaba onun da hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'ye te'âruz edecek bazı kavâide isnâdı mı var? Hayır, ona hiç ihtimal verilemez. Yunanlıların ser-rişte etmek istedikleri ittihâd-ı ümmet kâidesi davâlarına nasıl mutâbık olsun ki erbâb-ı hukuk indinde şu asl-ı ma'rûf ve müsellemdir:

Ümmetlik kâidesi muhikkidir, eğer bir ümmetin dağılık fırkalarını bir nokta-i ittihâda cem' etmek istenilirse, gayr-i muhikkidir, eğer bir devletin tefrik-i a'zâsı için kullanılmak arzu olunur ise...

Hâl böyle iken Girit ve Tırhala ve Selânik gibi eyâlâtı ki temâmiyyeti muâhede tahtında olan Devlet-i Âliyye mülkünün eczâsındandırlar. Bizden tefrik iddi'âsıyla Yunan'ın vukû' bulan harekâtı o kâidece nasıl mu'teber olabilir? Her birindeki ahâlînin sülüsünden ziyadesi İslâm ve emlâk-i ekseriyyet üzere onlarda iken Hristiyanlar istiyor diyerek o kadar bin nüfus-ı Müslime'yi Yunan'a teslim etmek veyâhûd vatan ve mülklerinden dûr eylemek hangi hakka tevfiik edilmek mümkün olur? Ya elinde bir hakk olmayınca Yunan kimin tarafından himâye görebilir? Rusya'nın bize husûmet ve ona sahâbeti mukarrer ve Prusya ve Amerika ile aralarında ittifak olduğu mütevâtır ise de elinde bir ser-rişte yoktur ki Devlet-i Âliyye'yi teşebbüsünden men' edebilsin. Vâkıâ düvel-i hâmiyyeden biri olmak cihetiyle muslih-âne tavassuta kıyâm edebilir. Fakat onun tesîrini görmediği hâlde ya Yunanlıları bırakın, toplarla tüfenglerle gelsinler, halkımızı ifsâd etsinler, mülkümüzü harâb eylesinler, bîçare birtakım vatandaşlarınızı cebr veya iğfâl ile alsınlar, kendi yerlerine götürsünler, açlıktan öldürsünler, hem-mezheblerinizi i'dâm

etsinler, zâbitlerinizi pâdelesinler, sefâretinize hakâret etsinler, siz tahammül edin. Durun valla üzerinize gelirim demek dahi velev kuvvetine ve müttefiklerine gururu olsa bile Rusya'ya göre pek kolay değildir. Çünkü Yunan metâlib-i muhakkamıza müsâade etmemeye musırr olur ve Devlet-i Âliyye bi'l-mecbûriyye harbe kıyâm eder de Rusya öteden müsellehân tavassuta kalkışırsa, o hâlde Devlet-i Âliyye'yi ve Avusturya'yı ortadan kaldırmak için Prusya ile beynlerinde vücudu mervî bulan ittifâkın sıhhati tahakkuk edeceğinden ve bu pazarlıkta hemen umûm Avrupa bize yakın muhâtarada kalacağından, beriden İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya ve (belki Rusya ile Prusya'nın şerrinden ihtirâz hâlinde olan) küçük devletlerin cümlesi birden silaha sarılmak lazım gelir. Rusya ise Prusya ordularıyla Amerika sefâ'ininin kendi vesâ'it-i harbiyyesine iltihâkı hâlinde Avrupa'nın kuvvâ-yı mecmû'asına galebe ümidine düşecek mecnunlardan değildir. Israrlarının öyle bir büyük muharebeye netice vermeyeceğini Yunan vükelâsı da bilirler ve "Halk yapıyor, biz men'e muktedir değiliz" yollu beyân ettikleri i'tizâr tebriye-i zimmeterine medâr olamayacağını, hiç olmazsa Rusya muhârebesi zamanında dahi bu delili meydana koymuşken gördükleri sille-i te'dîbin acısından olsun der-hâtır ederler.

Bize kalırsa bunda Yunan'ın bir cihet-i istinâdı vardır ki o da Rusya'nın Babîali tarafından daima gösterilmekte olan cehl ü batâletten istifâde ederek mümkün olabilirse devletin bir cüz'ini daha gürültüsüzce tefrik için ettiği teşebbüslerdir. İşte onun netâyicinden olmak üzere yakında bir de konferans teklifi meydana çıktı ki cânib-i devletten reddolunduğu ve İngiltere ile Fransa'nın efkârı ona hiç müsait olmadığı sâmia-i memnûniyyetle işitiliyor.

Vâkıâ konferans yapılabilmek için en evvel Yunanistan'dan Girit'e korsan ve eşkiyâ irsâlinin önü alınmak icâb eder. Ondan sonra ise mes'ele biter. Konferansta sefâretimize vukû' bulan hakâretin tarziyyesi gibi mektep çocukları beyninde bile mübâhese götüremeyecek mevâdd-ı hukukiyye mi müzâkere olunacak?

Hâsılı şu ifadelerden devletin hakkı ve işin mahzurdan selâmeti ve binâenaleyh taraf-ı Hümâyûn'dan kat'-ı münâsebât hususunda gösterilen sebâtın savâba makrûniyyeti tebeyyün eyledi. Bugün devlete lazım olan, hemân ultiatomunun neticesini icraya kıyâm etmektir. Zât-ı Padişahî'ye şurası malûm olmalıdır ki eğer devletin kuvve-i askeriyyesi hukukunu cebren almağa kâfi değilse

vükelâsının dirâyeti idâre ile istihsâl-i hakkda ondan bin kat za'ifdir. Eğer işbu derecelere geldikten sonra yine Âlî Paşa'nın tedâbir-i hâkimânesi tekâlif-i vâkıanın umûm veya bazılarını lağv ettirerek Saltanat-ı Seniyye'yi Yunan Devleti'nin dahi mâdûnuna geçirebilirse yûf bize...

Muhbir gazetesinin mürettebi olan bir Rum Su'avi Efendi'nin bi'l-icâb Paris'de bulunmasından istifade ile bazı gazetelerin vuku' bulan taharri üzerine matbaanın lüzumlu bazı edevâtını satarak firar etmiş. Ve bu hadise üzerine *Muhbir* biraz zamandır sekte-i tatile uğramıştı.

Su'avi efendi kendi veled-i manevisi olan ve Avrupa'daki Yeni Osmanlılar dahi vasıta-i evvelaları bulunan öyle bir eser tevhürüne fevkalgaye teessür ederek bu def'a yine devamına karar verdiler.

Gözlerine diken olduğumuz müstebidan-ı idare silah-ı zulm ile bizi ezemeyince müftereyât ile teselli-yâb olmaya kalkıştı. Ve gariptir ki dünyada her kim kavlen ve fi'len ve kavlen devlete karşı bir harekette bulunursa onunla iştirakimizi ilan ederek zımnen bizi dünya ile müttefik-i hâlis göstermek isterken beynimizde bir tefrika vuku'u zu'munu müftehirane dillerde destan eyledikleri iştilir. Arkadaşlarımdan aldığım emir üzerine suret-i mahsusada ebna-yı vatana ilan ederim ki burada olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin a'zâsı maksatlarında ve maksada müteallik olan hareketlerinde kâmilen müttefikdirler. Tahammül ettikleri hizmetin ne derecede ağır olduğunu bilirler ve birbirlerinden ayrılarak bâr-ı mesuliyet altında ezilmezler. Malum ola vesselam.

“İDARE-İ HÂZIRANIN HÛLÂSA-İ ÂSÂRI”

[İstanbulumuzun Hâli]

Anadolu'dan kendi hâlinde bir çiftlik ağası birinci defa olarak İstanbul'a gelir. Kiminle görüşürse, hangi kahveye, hangi eve giderse parasızlık şikâyetinden

başka hiçbir söz işitmez. Gördüğü adamların kimi aylıkların tedâhülünü söyler. Kimi sehmlerini alamadığından bahs eder. Bîçare adam bir bu hâle bakar, bir de düşünür ki, memleketinde köylüler yorganını, döşeğini, bakırını, çömleğini satıyor, devlete vergiler veriyor. Mültezimler geliyor, mahsulün öşür namıyla azdan az, beşte birini fukaranın elinden alıyor. Halkı tuz diyorlar, su diyorlar, tütün diyorlar, gümrük-i zecriye, hayvan resmi, pazar resmi, ruhsatiye resmi, keraste angarya resmi, tapu resmi, meyve resmi, yol yevmiyesi gibi akla fikre gelmez bin türlü isimlerle bu kadar paralar tahsil olunuyor. Yine taşrada asker sade suya çorba ile geçinir. Kışı yazlık elbise ile çıkarıyor. Onsekiz ay maaş alamamış. Kendi kendine [biz yakında öyle büyük, büyük kavgalar etmedik, hazine düşman şerrine uğramadı, acayip bu paralar nereye gidiyor] diyerek düşünmeye başlar. Bu mütalaada iken elindeki işini tesviye için Maliyeye gider, görür ki veznenin önünde kiminin esvabı parça parça kiminin yüzü, gözü yırtılmış, kimi hasta, kimi ihtiyar, kimi masum, kimi yetim birkaç bin erkek ve kadın çoluk çocuk toplanmış maşallah birbiriyle cenk edercesine keşâkeş yirmi otuz kuruş para almaya çalışıyorlar. Vâveylâları ayyuka çıkıyor. Ağlaşmalarına can dayanmıyor. Bayılanın, ezilenin sayısı bellisiz. Birkaç saat uğraştıktan sonra yüzde biri hakkını alamıyor. Sağlamı yeis ile sakatı arka ile yerine avdet ediyor. Adamcağız bütün, bütün hayrete düşer, yüreği yanar [Hem işimden kalıp, hem de böyle yürekler acısı belaları seyr etmekte ne mana var] yollu söylenerek işinin ait olduğu kaleme gider. Bir zaman Mümeyyiz Efendinin istiskalinden bir vakit dee defterci beyin istihzasından sonra kâğıdını bırakır. [Beş on gün geçsin de bir kere gel] derler, oradan çıkar. Ertesi gün işi gücü yok hazır da İstanbul'a gelmiş. Bir kere aşağı yukarı gezmeye başlar. Bir de ne görür. Boğaziçi'nde bir takım yalılar İstanbul'da birçok konaklar, her biri Şeddat'ın cennetine yakın her birinde beş çifte, üç çifte, iki çifte kayıklar, açık araba, kapalı araba küçük araba, büyük arabanın hadd ü hesabı yok. Mandun beyin dairesi başka, damad beyin başka, mühürdar efendinin başka, vekil harem ağanın gene başka, debdebeler, haşmetler aklın haricinde. Bîçare ilk gördüğü konak yahud yalı için varsa Padişahımızın sarayıdır der. Lakin saraylar çoğaldığı gibi acaba bizim memlekette birkaç Padişah mı var diye düşünmeye başlar. Hâle vakıf bir adama rast gelir sorar. O da [Evet birkaç Padişah var fakat birine Padişah derler, sahihen Padişah odur. Berikiler hükmüne şerik oldular, lakin unvanına olamadılar. Hâlâ isimleri vükelâdır] cevabını alır. Onun üzerine

Padişahımız bu Maliyenin hâline niçin bakmaz yollu bir sual daha meydana kor. Karşılığında [doğru sözle Saray-ı Hümâyûn'un arasına kale divârı gibi sedler çekilmiştir] mealinde mukabele görür. Onun üzerine ya vükelâ, niçin ıslah etmezler diye sual eder. Beriki zat [O hâle alet kendileridir. Sen hiç hastalığın hekimlik ettiğini işittin mi] diyeceği sırada yeni casusların kesreti malum ya biri tesadüf eder ve usul usul yanlarına yanaşır, dinlemeye başlar. Onlar da korkar, birbirinden ayrılır. Lakin zavallı taşralının bir türlü gönlü rahat etmez. Ondan sonra kime rast gelirse vükelânın mikdar-ı maaşını sormaya başlar. En ziyadesi yüzbin kuruştan ziyade olmadığını haber alır. Bir debdebeye bakar, bir parayı düşünür. Düşündükçe hayreti ziyadeleşir. Bu sırada birinden irâdlarını, çiftliklerini, mücevherlerini, konsolidelerini de işitir. Bütün, bütün havsalasına sığdıramaz. Kurcalaya, kurcalaya ihsan yağmalarını, çiftlik atiyelerini konaklar inşası için bahşişleri, hazine ve hukuk işlerince çevrilen fırladıkları, mektumâtı tayyarâtı öğrenir, meraktan kurtulur. Kurtulur amma daha büyük endişeye düşer. Gezdiği, yürüdüğü, yattığı, oturduğu yerlerde milyonlarca nüfus aç, çıplak, sefil, sergerdân gezip de üç beş kişi niçin nâz u na'îme müstağrak olsun diye düşünüp söylenmeye başlar. Akli ermediği şeyi te'vil etmek insanın adeti değil mi? Düşüne, düşüne zâhir bizim memleket bu zâtların tımarıdır. Demek olur ki sipahilerin beratlarını kendi üzerlerine çevirmişler. Her ne ise, ibâdullahın işini görüyorlar, der teselli bulur.

Vaktâki aradan beş on gün geçer. Bu da işinin arkasına düşer. Kâğıdını almak için kalkar Maliyeye gider. Bugün git, yarın gel. Aylarca sofalarda, kahve ocaklarında sürünür. Sonra kâtibine para, deftercisine para, mümeyyizine para, odacısına para, önüne düşen kapu çukadârına para, bin bela ve birçok masrafla oradan kurtulur. Meclisin birine düşer, aylarca gider gelir, ne öğrenir. Şunu öğrenir ki davada kanunun nizamın hiç dahli yok. Mecliste hüküm eden ya filan padişanın emri, ya falan efendinin keyfidir. Kimsenin kimseden haberi yok. Kimse söz anlamıyor. Kimse şikayet dinlemiyor. Sözü geçenler, kimseye parasız selam bile vermiyor. Herifin tahammülü yanar. Ben fenalığı yalnız Maliyede zannediyordum. Meğer idarenin her ciheti bir başka türlü fena hâlde imiş. Devlet beyhude batmıyor. Ahali beyhude harap olmuyor. Bak buna ne Allah razı olur, ne Padişah, ne şeriat ruhsat verir, ne kanun, böyle memurları beratı da olsa kovarlar. Hücleti de olsa elinden alır yırtarlar. Fakat bunların duruşunda elbette bir hikmet var. İş içinde bir

adam bulayım da şunu ondan öğreneyim diyerek memleketine gelmiş memurlardan bir müdür eskisi yakalar. Onu istintâka başlar. O biçare de vallahi bunların işine benim de aklım ermiyor. Şurası var ki, baksana Beyoğlu'nun ma'muriyetine, baksana şu gemilere, baksana şu eşyaya, Avrupalılar zengin, Avrupalılar kuvvetli. Bizim onlara gücümüz yetmez. Vükelâ Avrupalıları kullanmayı bilirmiş. Devlet bunların belasını ecnebilere kurtulmak için çekiyor yollu cevap verir. Onun üzerine adamcağız devlette bir ihtiyaç hisseder, çaresiz susar.

[AHVÂL-İ HARİCİYE]

İftihar olunacak bir şeydir ki, az vakit içinde halkın gözü hayliden hayli açıldı, zihni parladı. Kulağı yalan dinlemeden usandı. Bundan sonra vükelâ için, mesela faizsiz borcu faizliye tahvil edip de hazineyi harap etmişken devlet ihya oldu diye halkın elinden teşekkürnâmeler almak gibi muvaffakiyetler me'mul değildir. Lakin şimdi onların bir sermayesi kaldı ki, o da Avrupa politikasında maharet iddiasıyla kendilerine lüzum göstermektir. Tarafdarlarının lisanında, kaleminde hep bu dava dolaşüyor. Mesâil-i hâriciye zaten nazik. Öteden beri gizli tutulageldiğinden herkesin tamamıyla malumu değil. Onun için bu yalan, halkın zihnine bazı mertebe durgunluk veriyor. Bakalım devlet bu vükelânın yed-i istiklâlinde kaldığı günden beri Avrupa'ya yahut eyâlât-ı mümtâzeye dokunu(r) kaç mesele ile uğraşmış ise, onları bir kere Muhtasarca gözden geçirelim. İçinde Babiâli'nin maharetine delalet eder bir şey bulabilir miyiz?

Kırım Muharebesi'nden evvel bunların parmak sokup telvîs ettikleri esaslı maddeler bir tarafa dursun. Ondan sonra başlı başlarına tavsiye ettikleri işlerden birincisi Memleketeyn Meselesi'dir. İbtidâ bu iki memleket birleşmek istedi. Paris Muâhedesi'ne mugayir idi. Öyle iken Paris'te bunun için bir başka konferans daha yapıldı. Onda da yine iki memleketin ayrı ayrı idare olunmasına karar verildi. Ba'dehû yine memleketler birleşti. Sonra Hükümetine bir ecnebi Prensi getirdi. Kabulüne ahden mecburiyet yok idi. Hiçbir taraftan icbar ve hatta resmen teklif bile vuku bulmadı ama kabul olundu. Cidde galesi meydana çıktı. İngiltere gemileri Memleketeyn sellemehüsselam topa tuttu. Babiâli bir tarziye bile alamadı. Cebel ve Şam hadiseleri zuhura geldi. Fransa Devleti Suriye'ye asker sevk etmek istedi, sevk

etti. O esnada Karadağlılar asker-i Osmaniye'nin burnunu kulağını kesmekten hâli değillerdi. Bizim taraftan kıllarına bile dokunulamadı. Cûlus-ı Hümâyûn vuku bulup da Zât-ı Padişahî ikdâm edince terbiyelerine kalkışıldı. Bu sırada Avrupa'dan başımıza bir bela gelmedi. Demek olur ki ibtidâ-yi tecavüzlerinde üzerlerine varılmış olsa imiş, yine gelmiyecekmiş. Nihayet sekiz on bin can telefıyla galebe edildi. Dağın içine kuleler yapılmak muâhede tahtına alındı. [Karadağ'ı manevi fethetmiş olduk. İçinde kulelerimiz bulunacak, askerimiz oturacak] denildi. İftihar olundu. Aradan biraz müddet geçer geçmez Karadağ Beyi'nin kısacık bir iltimasıyla mukavele bozuldu. Kulelerin yıkılmasına karar verildi. Yine o esnada Sırp galesi baş gösterdi. Önünü almak için Sokol ve Öziçe kalelerini yıktılar. Varoşlardaki İslâmiye'yi yerlerinden çıkardılar, cebren emlâklerini terk ettirdiler. (Hâlâ bedeli alınamadı.) Nihayet Belgrat ile etrafındaki kal'eleri topuyla muhimmatıyla teslim ettiler. İşin içinden öyle sıyrılabildiler. Tunuslular Valileri aleyhine huruc ettiler. Taraf-ı hilafetten adalet ümidine düştüler. Babîâlî oraya her türlü liyakattan vâreste bir memur gönderdi. Memur gitti kale-bendliğe gönderilmiş gibi evine çekildi, oturdu. Zaleme ise erbâb-ı şikâyeti kahren ve cebren iskat ettiler. Memurda birçok hediyeler aldıktan sonra avdet etti. O esnada Babîâlî'nin vuku bulan talebi üzerine Tunus'tan İstanbul'a bir zât geldi. Ona edilen teklif ise bir mikdar vergi mukabelesinde şimdiki hanedana imtiyâz-ı verâset miras ayrıcalığı i'tâ etmek idi. Düşünüldü ki her ne kadar Tunus şimdi bir hanedan elinde ise de, devletçe musaddak değildir: Zaten vücudunda hayır olmayan bir şey, niçin tasdik-i resmî altına alınmalı. Hususiyle ahâli Vali'yi istemeyerek silah tutup dururken, inadına eder gibi imtiyaz-ı verâset vermek nâire-i fesâda yelpaze sallamak kabîlinden olmaz mıydı. Fesâd imtidâd ederse, Fransa'nın şikâyet ve müdahalesini davet etmez miydi. Onlardan dolayı zuhur edecek hasarın alınacak vergi binde birini ödeyebilir miydi? Bereket versin ki, devletler bu tasavvurun icrasına muvafakat etmedi. Hatta o sırada İstanbul'da bulunan Fransa mu'teberanından bir zat bir büyük mecliste zikr olunan tasavvurdan bahs olunurken [Hâriciye Nâzırınız bizim buraca olan menafi'mizi düşünmekte bizden kat kat ileri varıyor. Bilmem Fransa Devleti İstanbul Sefâreti'ni niçin ona havale etmez] demiş ve karşıdan bir zeki zat dahi [elbette para içindir, zira malum Paşa az şeyle ve belki çok şeyle bile kâni olmaz. Onu doyurmak için hiç olmazsa yirmi sefir maaşı vermeli] dediği şâyi' olmuştu.

Hepsinden sonra, Girit Hristiyanları isyan etti. Avrupalılar işe asla müdahale etmediler. Amma vükelâ birbirinden gocuna gocuna isyanı bastırmaya öyle tedbirler tuttu ki, elli bin kişilik bir ordu ile altı ayda bir İsfakya'ya giremedi. Avrupalıların iğfâline aldanılsa can yanmaz. Dağ çobanlarının hilesine kapıldık. Meselenin tâ bidayetinde fesâdın önü alındı diye ilan olunmaya başladı. Her hafta bu yalan tekrar oluna, oluna Avrupalılara o kadar emniyetsizlik geldi ki, şimdi sahihan adada bir âsî kalmasa yine asayişin iade olduğuna kimse inanmayacak. Hâsılı mesele bu kadar uzadı. Yunanlılar gece gündüz cezîreye eşkiya ve mühimmat gönderdiler. Bizim taraftan istek eden Yunan erâzilini kendi vapurlarımızla vatanlarına iadede başka bir şey yapılmadı. Ordumuz donanmamız umûm nazarında hiç hükmüne girdi. Rusya müdahaleye başladı. Avrupalılar ürktü. Girit'i bizden ayırmaya kalkıştılar. Haksızlıklarından bahs olundukça ne yapalım [askeriniz var amma, yok. Gemileriniz var amma o da yok. Paranız bütün, bütün yok. Bir Girit eşkiyasıyla başa çıkamıyorsunuz. Yarın Tırhala taraflarında, ya Bulgaristan'da bir ihtilal daha zuhur ederse sonra Rusya'nın önüne kim duracak. Bari şu adayı verin de karışıklığın önünü alın] yollu cevaplar alınmaya başladı. Kapu her ne tedbire kalkışıyor ise içine, ya hıfz-ı câh maddesi, ya liyakatsizlik beliyyesi karışıp işi daha ziyade telvîs ediyor. Hatta vaktiyle Rusya ordusuna karşı duran Serdâr-ı Ekrem'in teskin edemediği bir fesâdı bastırmak, gölgesinden korkan ve şabkayı havan zanneden Âli Paşa Hazretlerinin cesaret ve maharetine kaldı. Kan ırmağıyla sönmeyen bir ateşi mürekkep damlasıyla itfâ etmek istediler.

Vükelâ derler ki [Bu fenalıklar bil mecburiye zuhura geldi. Eğer o kadarına rıza gösterilmeseydi, ilerisi daha fena olurdu] ne güzel idare-i dâhiliyedeki ifsâdât ve tahribât ve mezâlim ve irtikabât için vesile-i afv-ı müşkilât-ı hâriciye İdare-i Hâriciyedeki mağlubiyetler için vesile-i afv dahi müşkülât-ı dâhiliye böyle devri ve teselsülü kabul edecek kadar bahane yolu vâsi' tutulursa dünyada hiçbir fenalık kalmaz ki mürtekibini paka çıkaracak bir vesile bulunamasın. Mesela bir katile de sorsalar [ben o adamı öldürmeseydim her ne vakit olsa yine ölecek ve ahrette sual ve cevap görecekti. Hazır şehit ettim. Hukuk-ı Allah'tan kurtuldu] diyebilir. Böyle devletçe hangi mesele zuhur ederse yanına bir de mecburiyet yapışmak ve ne vakit böyle bir mecburiyet husûle gelirse Babiâli'yi düşmanların ümidinden daha ileri

vardırarak kadar her işte muztar ve mazur ad eylemek müselsel muttasıl bir takım itfâkiyettir ki imkân vücudunuakl-ı bedâhete inkâr eder.

[MUKAYESE]

Elde bir büyük kıyasımızda var ki, onu ortaya koyduğumuz gibi vükelânın butlân iddiası tamamıyla bedâhete çıkar. Hani bizim bir vakit bir Reşid Paşa'mız var idi. Bunlardan evvel on, on beş sene de devletin umur-ı külliyesini o idare etti. Bir kere de onun zamanını düşünelim, bakalım nasıldı. Malumdur ki Avrupa ile münasebâtımızın ziyadeleşmesi Reşid Paşa'nın evâil-i zuhurundadır. O vakitler ise ortada dönen Mısır Meselesi'ydi. Nasıl tesviye olundu. Mısır askeri, devletin üç, dört büyük ordusunu perişan etmişti. Muharebede Sadrazamı tutmuştu. Kütahya'ya kadar gelerek İstanbul'u muhataraya düşürmüştü. Hicaz, Suriye ve Anadolu'nun yarısı elinde idi. Hâl böyle iken, Mehmed Âli Paşa yalnız Mısır'a Valilikle ikna edildi. Fakat bu Eyalet Valiliği veraset-i vechle ekber-i evlâda tahsis kılındı. Veraset fermanında Mısır Valilerinin sâir eyaletlerde olan vüzerâ ile hiçbir şeyde farkı olmamak sarâhaten meşrut idi. Bir müddetler sonra Tunus Valisi olan zât Paris'e geldi. Fransa'nın idare-i sabıkası ise Cezayir'den dolayı bazı mütalaalara mebni, Tunus'a bir idare-i müstakile süsü vermek isterdi. Vali Paşa'yı Sefâret'e müracaat etmeden kabul ettiler. Bu suret-i kabulden dolayı Fransa Devleti'nden tarziye alındı. Ondan sonra Macar gâilesi zuhur etti. Rusya ve Avusturya devletleri bizim tarafa geçen mültecileri istediler. Yirmi dört saate kadar muvafakat olunmaz ise ilan-ı harb ederiz dediler. Kat'-i muharebe ettiler. Devlet yine mültecileri vermedi. Birkaç yüz seneden beri unutulmuş olan Osmanlı şanını Avrupa'nın nazarına ihya etti.

Ba'dehu Mençikof İstanbul'a geldi. Rusya'nın tekliflerini arz etti. Efendilerimiz konaklarına çekildiler. Yine Reşid Paşa meydana çıktı. Fransa ve İngiltere Devletleri ile ittifak etti. Harp açtı. Rusya'nın teklifini kabul etmedi. Tamam, zaman mesalihe gelip de edilen fedakârlıklardan istifade olunacağı vakit şimdiki vükelâ müsabakat etti. Sebeb-i devletleri olan Reşid Paşa'ya hiç olmazsa Avrupa'nın himayesiyle galebe etmek için Rusya'nın kılıç ile istihsaline muvaffak olamadığı mesalih-i dâhiliyeye müdahale hakkını bâd-ı heva umûm Avrupaya verdi. Yani ma'hud İmtiyaz Fermanını Paris Muâhedesi'ne dâhil eyledi. Fermanın şâmil olduğu

imtiyazlardan İslâm'ı istisna ederek hiç kimsenin aklında yok iken teba'ayı Padişahî beynine bürüdet ve nifâk düşürdü. Vardı sonra Cidde ve Şam gailleleri meydana geldi. [Hatta Reşid Paşa Paris Muahedesi aleyhinde Mabeyn-i Hümâyûn'a takdim ettiği layihada bu fermanın ahkâmı Arabistan ve Hicaz taraflarında bir karışıklık çıkarmak melhuz olduğunu keramet gibi söylemişti.]

Memleketeyn'in birleşmek iddiasına kıyâmı da Reşid Paşa zamanında idi. Hem o vakit Avrupa'dan pek büyük sahabet de gördüler, hatta üç devletin elçisi bu iş için bayraklarını indirdiler. Kat'-i muharebe etmek derecesine kadar gittiler. Reşid Paşa hiç fütur getirmedi, dayandı. Ölünceye kadar da Memleketeyn'i birleştirmede. İşte bu ifadelerden anlaşıldı ki, müşârünileyin zamanında yalnız Mısır'dan başka hangi mesele zuhur ettiyse hiç birinin tesviyesinde fedakırlığa ihtiyaç görülmemiş. Acaba bu mecburiyet Reşid Paşa'nın vefat günü mü doğdu.

[Netice]

Pekâlâ, geçenler geçti. Bir de şimdiki hâlimize bakalım. Vükelâya [devlet yanıyor hazine harap ahâli bitti, niçin ıslahın çaresi düşünülüyor] denilse, hiç Avrupalılar adama ıslahat mı yaptırır. Tasallutlarını görmüyormusunuz, cevabını verirler. Müdahalât-ı ecnebiyyenin niçin önü alınmıyor, denildiği vakitte hiç bu kadar za'if devletin hukuku muhafaza mı olunabilir, yollu mukabele ederler. Onlar böyle bir iki fenalığı birbirine isnad ve her birinin def'ini diğerinin indifa'ına ta'lik edip de arada bir daire-i teselsül peyda ederek herkesin önüne onu atmaya çalıştıkça karşılarından [Ey efendim, mademki hâl böyle imiş. Dâhilde ve haricde bir iş görmeğe iktidarınız yok demek oluyor. Ya sizin artık ne lüzumunuz kalır ki o memuriyetlerde oturuyorsunuz. Hazineyi bin türlü nâm ile yağma ediyorsunuz. İşte ahâli kendi idaresine kendi nezâret etmek istiyor. Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'i ilan ettik de hakikat hâl anlaşılın ve şu devlet ne kadar mümkün ise idare olunsun] diyenlerin hakkı yok mudur? Elbette vardır. Bunu umûm halkımız da öğrendi. İnşallah yakında kâffe-i mevâni'in bertaraf olacağından eminiz, çünkü bize göre menşe' her belâya olan idare-i istibdadiyeyi vatandaşların arzu-yı adaletle gösterdiği heyecanın sademâtı bayağı mahvetti, yitirdi. Üzerinde görülen eser-i hayat, başı ezilmiş bir yılânın sinirli harekât-ı a'sâbiyesine müşâbih bir hâl-i muvakkattan ibarettir.

İstanbul'dan Mektup**Fî 23 Şubat**

Kırk yıl evvel sakalımız yanmış, bugün kokusunu duyuyoruz. Şimdi bir de ortaya bir Yunan Meselesi çıktı.

Biliyorsunuz ki, vükelâ efendilerimiz böyle devletin mevâd-ı hayatîyesinden olan işlerde hakikat hâli, emvâl-i mevcudeleri gibi saklarlar. Onun için bir resmî haber alamadım. Size menba'-ı malumât olan Avrupa'da bulunurken, buradaki gazetelerin saçmalarını yazarak başı ağrıtmayı ise hiç istemedim.

Elim boş kaldıkça *Hürriyet*'in defterini alarak onunla eğleniyorum. Hele memurlar bendini yirmi, yirmi beş keredir okurum, okurum, okurum da yine doyamam.

Geçende o bend ile başıma bir hâl geldi. Ahbâbtan biriyle beraber yine bendi okumakta ve her fıkrasına ne doğrudur, demekte iken, kıraat-ı zâdegânın suret-i terbiye ve terakkisine geldiği sırada uşak zırde aynı yazılan tevcihat pusulasını getirdi.

[Tevcihât Pusulası]

Matbuât Kalemi Müdürlüğü, mertebe-i evveli, sınıf-ı sânisıyla mütercim evvel, saadetli Mâcid Bey Efendiye,

Mütercim-i evvelin rütbe-i evveli sınıf-ı sâni ile, âmedi Dîvân-ı Hümâyûn hülefâsı mütehayyizânından saadetli Ali Fuad Bey Efendiye;

Âmedi odası hülefâlığı, rütbe-i sâniye-i sınıf evvel mütemayiziyle Tercüme Odası hülefâsı mütehayyizânından izzetli Refet Bey Efendiye:

Şu hüsnü tesâdüfe o kadar güldük ki tarif edemem.

Siz Macit Bey'i bendenizden iyi bilirsiniz. Vâkıâ meslek-i askeriyeden yetişmiş, fakat Allah için tahsili de etmiş. Müdâhene filan her ne ise Türkçe yazdığı şeyler lezzetle okunur ve bir işin tesviyesine müekkil olduğu vakit, hakkı bâtıldan

tefrîk eder. Fuad Paşa'ya olan karâbetinden kat'-i nazar şu kaht-ı rical içinde istihkâk-ı zâtîsi elbette mertebesinden ziyadedir. Fakat şurası şâyân-ı dikkattir ki, Yeni Osmanlıların zuhurundan beri İstanbul'daki gazetelerin adedi, devletin idare-i zalimânesi sayesinde bir hayli tenezzül etti. Memuriyet-i nezaret, gittikçe büyümektedir. Bittabii maaşta ziyadeleşecek, fakat Macid Bey matbuat müdürlüğünde ne yapacak. Dirayetini devletin hangi menfaatine sarf edecek orası bilinemez. Canım onun da tayini iş görmek için mi? Ali Fuad Bey'in mücerred mütercim-i evvelliğe gelmesi mültezim. Macid Bey'in cihet-i intisâbına nazaran def'i de kolay değil. Hazinenin parası bol ya! Şöylece: menâsıb-ı dîvâniyeye bir iş daha ilave olundu gitti.

Ya Ali Fuad Bey'in istihkâkına ne diyeyim? “ Tabir edemem. Özge-i temâşâyı zamâne” kendisi yakında tercüman olacak ya. Eğer Reşid Bey de Hâriciye mektupçuluğuna gelirse, artık takım-ı daire düzelir.

Gelelim Âmedi Oda'sına. Pederim, Akif ve Pertev Paşaların orada hülefâlığını bildirdi. Muhlisiniz Recai Efendi, Raif Efendi gibi zevâtı gördüm. Mahdum bendeniz de bu Bey Efendileri görüyor. İşte terakkiyât-ı asrîyyenin numunesi.

İzmir'den tuhaf, tuhaf şeyler yazarlar. Müteveffâ Nihat Efendi'nin defterdarlığında oraları tahrir olunmuştu ya! O vakit bir emlak sandığı teşkil olunmuş. İdaresi bir Fransız'a havale edilmiş. O zamandan beri asla sandığın muhasebesi görülmemiş. Kendi isterse arada, sırada sandığa bir miktar şey gönderir ve sandığın mevcudu nedir, senevî ne kadar tahsilatı, ne miktar bekâyâsı var, yollu hangi memura sorulsa, vallah onu Mösyö cenâblarından sual etmeli, başka birimizin haberi yoktur, der imiş. İşte size bir de taşra idarelerinden numune. Hüda encâmını hayr eyleye.

İstanbul'da Basılan *Terakki*'nin Altıncı Numarasında Görülen Fıkradır.

[Mukaddemâ asâkir-i şahane tarafından ahz ve girift olunarak Şam-ı Şerife götürülmüş olan Miralay Hasan Bey ile rüfekâsının muhâkemeleri lede'r-ru'ye Devlet-i Âliyye teba'asından olup, merkumun maiyetinde bulunan eşhasların Suriye'de mevkufiyetlerine karar verilmiş ve fakat Hasan Bey ile zâbitândan olan eşhas Dersaadet'e nakl olunarak muhakemeleri burada görülecekmiş. Mahallinde cereyan eden muhakeme esnasında İngiliz ve Amerika konsolosları dahi hazır bulduklarından ecnebi teba'asından bulunan eşhâsa şedid muamele olunmamış ve lakin teba'a-i Devlet-i Âliyye'den bulunanlar daima meclis huzuruna der-zincir olarak götürülmüşler.]

Ne güzel adalet, ne âkılâne idare. Ecnebilere biri aşâr-ı iltizam etse, ona dair zuhur edecek davasının bile [mültezimlik bir nevi hizmet-i devlet hükmünde olduğun] hîn-i rü'yetinde tercüman kabul olunduğu ve hatta öyle davaların meclis-i ticarete dahi gönderildiği yok idi. Bu yolda Hâriciye Nezareti tarafından sefâretlere kaç defa müzekkireler yazılmıştır.

Hasan Bey ise saffet-i askeriyede bulunduğu hâlde isyan etti, deniliyor. Muhakemesinde konsolos bulundurmamak ve kendisi reis addolunduğu hâlde ona itbâ' edenleri zincire çekip de zâtına bir suret-i imtiyâziyede muamele olunmak, hangi kaideye tevfiik olunmuştur. Yunan hududu üzerinden vaktiyle bir Bulgaris çıktı, devlet tuttu. Sonra i'zâz ve ikram ile yerine iade etti. Onun üzerine geride üç dört bin Yunanlı geldi.

Gerek Bulgaris hakkında ve gerek Konduri ile Altuncu hususunda gösterilen muamelelerden anlaşıldığına göre, bu Hasan Bey dahi haklı olsun, haksız olsun kurtulur gider. Ve bu suretle Babiâli'nin saye-i himmetinde her canı sıkılan Avrupalıya bir fitne çıkarmak iktidar-ı manevisi verilmiş olur.

Kemal⁸⁸

⁸⁸ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

28 HÜRRİYET 1285

Numara: 28 21 Ramazan Sene: 1285 4 Kanuni sâni 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

İstanbul'dan Mektup Fî Ramazan

Yunan arbedesi çikalı Girit gâilesi unutuldu. Yunanlılar güya Osmanlılardan ahz-ı intikam için çoktan beri bir vesile ararlar iken muahharen Devlet-i Âliyye'nin teklif-i kat'isini bahane edip muharebe hazırlığına teşebbüs ettiler. Mekteb talebeleri gönüllü yazılmaya koşarlar. Galiben muharebeyi mektep seyri zannediyorlar. Atina gazetelerinin yaygaralarına ve Yunan taraftarlarının şamatalarına bakılırsa dünya yerinden oynuyor. Yunanlıların gayret-i milliyeleri o kadar büyük ki Yunanistan kıt'asına sığmıyor. Lakin bu gürültüyü eden kimler ve kimlere karşı ediyorlar bir kere düşünülse insana bittabi gülmek âriz olur. Yunanistan denilen kıt'adaki Rumların cümlesini bir milyon iki yüz bin ve memâlik-i sâirede bulunanlarının yekûnu dahi bir o miktara bâliğ olup ikisi birleştikte topu iki milyon dört yüz bin nüfustan ve Yunan Devleti denilen heyet-i mec'ûlenin kuvve-i askeriyesini on beş bin neferden kuvve-i bahriyesi bir korvetten ibaret olduğuna mukabil aleyhinde av'ave-zen-i celâdet olduğu Devlet-i Âliyye her biri Yunanistan büyüklüğünde yirmi dört eyalet-i cismiyeye ve otuz altı milyon ahali ve teba'aya ve iki yüz bin mükemmel ve mu'allem askere ve kırk elli kadar sufûn-i harbiyeye mâliktir. Bu hâl ile Yunanîlerin şu hareketi masharalık değilse adeta edepsizliktir. Ancak Yunanîleri de bu harekete sevk eden iki sebep olup birisi Rusya'nın teşvik-i hafisi ve diğeri

Babîali'nin malum olan tabansızlığıdır. Çünkü herkesin malumudur ki işbu teklif-i kat'i meselesi Âli Paşa'nın re'yinin hilâfında oldu. Hatta kendisi olmaması için çok dayandı ve hizmet-i şahanede bulunan vasıta-i malûmeleri ile tagayyürüne pek büyük himmetler etti. Lakin Zât-ı Hümâyûn-ı mülûkâne sebat edip sözünden dönmedi. Bu cihetle Zât-ı Şahane'yi re'y ve ısrarında muhtî gösterip kendi haklı çıkmak için elbette Âli Paşa bu işi rezaletle bitireceğinde iştibah olunmaz. Yunanlılar burasını ra'nâ bilip nasıl olsa sonunda kendileri kârlı çıkacaklarını anladıklarından ve hususiyle Rusya sefiri İgnatıyef bu meseleyi bir konferansa düşürüp muradları üzere halledeceğinden dolayı el altından teminâtı eksik etmediğinden onlar da gürültüyü basıyorlar.

Bu arbedelerin arasında herkes yine fırladığını çevirmekten hâli olmuyor. Aman geçen gün saray-ı humayûnda Baş Mabeynci Cemil Bey ile başkâtip Emin Bey beytlerinde bir tuhaf vak'a geçmiş. Orada hâzırlardan biri nakletti. Şöyle ki Emin Bey yalnız kitabet işine bakmayıp saraya müteallik mübâyââtda dahi simsarlık ettiğinden geçenlerde Zât-ı Mülûkâne için Avrupa'dan bir araba mübâyâaa eder ve behâsı altmış bin franka olduğuna dair pusulayı gösterir. Cemil Bey ise öteden beri Emin Bey'in dostu olmayıp her biri diğerinin kuyusunu kazmak için fırsat aramakta olduklarından bu behâyı istiksâr edip arabanın takdir-i kıymetini ister ve erbâb-ı vukufa gösterildikde altmış bin frank yerine altmış bin kuruş tahmin ederler. Emin Bey bu tahkikattan hiddete gelip Cemil Bey'e karşı, vay siz beni hırsız tutmak mı istiyorsunuz, diye izhâr-ı tehevür ettikde Cemil Bey dahi, hayır daha fena şu işten sizin hırsız yatağı olduğunuz anlaşılıyor, diyerek cevap verir. Bundan iki gün sonra Âli Paşa Saray-ı Hümâyûn'a geldikte Emin Bey ağlayarak keyfiyeti hikâyât ve hasmından şikâyât ederse de o edepsizdir, siz ona uymayınız, cevabıyla meyûs ve sâkit olur.

İşte Padişahın hâvas-ı mukarrebîni böyle terbiyeli adamlar olunca Zât-ı Mülûkânenin de ahval-i aleme vukufu bundan ziyade olamaz. Ve Padişah ki vâkıf-ı ahvâl olmaya şunun bunun elinde kalan devlet işleri bundan i'lâ görülemez. Her dairede irtikâbât ve teseyyübât bir mu'tad cereyan etmekte ve halkın ızdırabı günden güne artmakta olduğundan bu gidişin akıbeti pek korkunç görünüyor. Vükelâ takımı dahi bu hâli çoktan beri hissedip onlar da hâlden şikâyet ve mesuliyeti Zât-ı

Şahane'ye atf ediyorlar. Hatta dün sabah bunlardan birinin meclisinde bulundum. Ahval-i alemde ve muzâyaka-i mâliyeden lakırdı açıldığı sırada o zât söze gelip ((Bunda suç kimindir, vükelâ ne yapsın, ellerinden geldiği kadar fenalığın def'ine çabalıyorlar. Mevcut olan eğlence gemileri yetişmiyor gibi müceddeden bir sefâhat vapuru daha ısmarlanmak ve akçesi olan yüz elli bin lira yeni edilecek yüz yirmi beş milyon frank istikrâzdan tesviye olunmak istenildi. Bunun şimdi sırası olmadığı her ne kadar anlatılmak ve "mübarek zâtı" bu niyetten vazgeçirmek için çabalandı ise de mümkün olamayıp bilahare Fransa Elçisi Mösyö Bourrée'nin tavassutuna müraca'ât olundu. Mösyö Bourrée şu istikrâz esnasında böyle bir hareketin Parisce tesirât-ı mazarrası olacağından ve edilen istikrâz devletin menâfi'i sahîhesi hizmetine sarf olunacağı resmen va'ad olduğundan dolayı niyet-i mezkûreden feragât buyrulmasını nasihat ve tercümânı Mösyö Otre ile dahi iki defa Mabeyn-i Hümayûn'a tebligât-ı mahsusa ile te'kid-i keyfiyet eyledi. Buna karşı i'tâ buyrulan cevaba, ben vapuru Maliyenin parası ve istikraz akçesi ile almayacağım. Kendimin bittasarruf biriktirmiş olduğum mebâliğ ile yaptıracağım buyurulup Saray-ı Hümayûn'da kullanılmayan şamdan, leğen, ibrik, mangal gibi ne kadar gümüş takımları var ise Darbhâne'de bi'l-izâbe hâsıl olacak sîmin bedeliyle vapurun celbi karar-pezîr oldu. Bir de bunlar tahmin olunmakta topu on beş bin lira kadar akçeye bâliğ olup vapurun behâsı olan meblâğın tamam onda birini tesviye edebileceği ve kusûr akçenin yeri bulunmadığı tebeyyün etmekle bizzarûre sarf-ı nazar olundu. Şimdi vükelâ ne yapabilir?)) diye hatm-i kelâm edince huzzâr-ı meclis ta'accüble biri birine baktılar ve dün medreseden yetişip de bugün emvâl-i devlete tasarrufu Padişah'tan ziyade olan bir adamın lisanından veli nimeti hakkında böyle sözlerin sudûru herkese bâ'is-i hayret olarak dağılıp gittiler.

Geçen ayda gönderdiğimiz istikrâz protestosunun sureti bu kere *Hürriyet* nüshasında görülüp herkes şâdümân oldu ve onda va'ad olunan mütalaat-ı mahsusanın zuhûruna terakkub olunuyor. Bu protestonun Fransızca ve İngilizcesi dahi ayrıca neşr olunduğu *La Turquie* gazetesinin telaşından anlaşıldı ise de nüshaları burada bulunamadı.

Halim Paşa buradadır ve İskenderiye muhafızı Hurşîd Paşa dahi bu iş için İstanbul'a gelmişti..... (Bunlara dair sâhib-i tahrirâtın beyân ettiği tafsilat

şimdilik tay olundu.) İşte Mısır'ın ahvâli dahi bu minval üzere olup oranın dahi kesb edeceği hâl ma'lûm cenab-ı müte'âlidir.

Serasker Namık Paşa'dan me'mûl olan iyiliklerden daha bir şey görülmedi. Şimdilik Âli Paşa'nın bayrağı altında gidiyor. Bu hâle kimi muvâfakât-ı ca'lîe ve kimi lezzet-i ikbal manâsı vermekte ve umûr-ı askeriyye ve mühimmât ve mübâya'ât maddeleri ke'l-evvel **اورک متش** mefâ'îlün vezniyle gitmektedir. Şûrâ-yı Devlet merhûm Dârü'l-fünûn hükmüne girdi. Midhat Paşa biraz uğraşmak istedi ise de yalnızlıktan dolayı o dahi sükûta mecbûr oldu. Fuad Paşa'nın ismi bile unutulup hayat ve memâtı müsâvi hükmüne girdi. Zât-ı Şahâne dahi kâffe-i umuru makâm-ı Sadâret'e teslim edip bir işe müdahale etmez oldu. Bu sebeple cümle umûrun hâl ü akdi bilistiklâl Âli Paşa'nın eline geçti. Hani ma'hûd meselde bir defterdâr hâlet-i nez'de olan validesine, senin burunsuz oğlun defterdâr oldu, dediğinde ahirette pederim dünyanın ne hâlde olduğunu anlar, dediği gibi siz de devletin hâlini bundan anlayınız.

İstanbul'dan Diğer Mektup Fî Ramazan

[Bâ safâ geldi mübarek Ramazan * Kimsenin harc edecek parası yok]

Parası da yok, yiyeceği de yok, borç alacak itibârı da yok. Aman bir vakittir İstanbul'un hâlini sormayan şimdi mübârek Ramazan'da vakti vaktine, günü gününe geldi. Âlemin zihnini bir kat daha teşvişe düşürdü ama

Savm-ı Dâvudîye etmiş gibi herkes niyet

Korkarım gaîb olacaktır ara yerde Ramazân

Müntesibâne parasızlıktan şikâyet olundukça [vükelâ ne yapabilir. Yeni Osmanlılar istikrâza mâni oldu. Nereden para bulsunlar da versinler] diye şikâyetler ediyorlar. Biz de onlara [acaba Yeni Osmanlılar vergileri a'şârı, rüsûmâtı da elinizden aldılar mı? Onlar nereye gidiyor? Fukaraya vermek için para yok da yalnız vükelâyâ vermek için mi var] desek hakkımız var mıdır, yok mudur? İşte hâl ü ramazanımız böyle, bayramımız a(r)tık bilmem nice olur.

Yunan Meselesi herkesin efkârını karıştırdı. Bendeniz vak'ayı işittiğim zaman vükelâ yine bir vesile-i bekâ buldu. Elbette mesele bitinceye kadar herkes susar. Onlar da buldukları mevki'-i istibdaddan istifâde eder. Binaenaleyh böyle dağdağaların zuhûrundan kendilerince memnuniyet mukarrerdir zannederdim. Meğerki meselenin zuhûruna sebep Padişahın gayretiymiş. Paşa Efendileri'miz muhafaza-i hukuka mübâderetini de bir hükümdara çok görmüşler. Taraftarları adeta göğün derinlerini alıyor. Büyücek konaklara girdikçe neler dinliyoruz. Padişah, Âli Paşa'nın re'yini kabul etmediğiçün saltanatından mı mahrum olmayacakmış. Rusyalı Ayasofya'da çan mı çaldırmayacakmış. Purusya'nın iğneli tüfenkleri bütün Türkleri idâm mı etmeyecekmiş. Fransa, İngiltere bizden bütün bütün rugerdân mı değilmiş. Umûmen Hristiyanlar isyana mı hazırlanmamışlar. Neler neler de akla fikre gelmez birçok hezeyanlar. Bu dilleri kuruyacak ukalâdan biri [hâlâ hazine-i Sadrazam efendimizin konağını yaptırmaya para bulamadı. Kavgayı nereden idare edecek] diyerek zu'munca konağın inşası Yunan Meselesi'nden daha ehemmiyetli olduğunu beyân eyledi. Zannederim ki Zât-ı Şahane'nin sebâtı da kaplumbağayı yürütmek için vurulan kırbaçlar gibi tesirsiz kalacak. Zira işte bu meselenin tesviyesiçün Paris'te mi Londra'da mı ne bir konferans olacakmış sözü dahi çıktı. Politika işi değil mi, Padişaha efendim şundan şu çıkar bundan bu çıkar sonra şöyle olur, böyle olur derler. O zavallı da ne bilsin. Zâhir böyle imiş. Avrupalılar hak ve nâ-hak adamı yutuverirler zanneder. İş yine Âli Paşa'nın istediği gibi karar-pezîr olur. O zât-ı muhterem ise Padişahını küçük düşürür. Osmanlıların hukukunu ve nâmusunu feda eder. Yunan'a dahi hizmette Kapudestroy'a hem rütbe olarak bir de [Sovor] yani tâci nişân-ı zîşânı alır, çıkar gider.

Şu Yunan Meselesi'nin zuhûru üzerine ahâli kanlarının nihâyet damlasına varıncaya kadar devlet uğurunda îsâra hazır olduğunu mübîn-i müselmân, Bulgar, Ermeni, Rum milletlerinin mu'teberânı beyninde bir arz-ı hâl tertîb olunmakta olduğunu işitiyoruz. Elimize geçerse biz de imzalarız.

Ya bu sefer aldığım gazetede Zabtiye casuslarının reisi Said Bey'dir, yollu bir şey görmüştüm. Doğrudur ama Müsteşar Münif Efendi'yi hatırdan çıkarmayın. Vaktiyle Mizânü'l Hakk nâmıyla diyânet-i İslâmiye'ye karşı yazılan hezeyannâmeysi birkaç bin kuruş ücret için tercüme ederek milliyetine olan muhabbetinin derecesini göstermişti. Şimdi de birkaç bin kuruş aylığa bedel *Muhbir* ve *Hürriyet* ve *Erbâb-ı*

hamiyet taharrisinde Hüsnü Paşa'ya vasıta-i sayd-ı merâm oldu. Bununla dahi devletine olan sadakatini göstermeye çalışıyor.

Hürriyet'in itibarı günden güne tezâyüd ediyor. Hele ((Hasta adam)) a'zâsı illetlerinin nâmını layıkıyla ezberledi.

İstanbul'da [*El-Cevaîb*] gazetesi abd ü câriye bey' ve şûrâsından tevellüd eden bazı mazarratı şerh ettikten sonra bunun men'ine dair ümmete nasihat olunmasını Yeni Osmanlılardan talep eder. Yani gazetelerimizin yazmış oldukları nasâyih ve ebhâsın derece-i tesirine (beyne'l-havf ve'r-recâ) bir işâretcik etmek üzere bu bâbda dahi nush u pend Yeni Osmanlılardan ister gibi bir şey yapar.

Biz deriz ki *El-Cevaîb*'in bu meseleye nazarı doğrudur. Fakat bu bâbda nasihate muhtaç olan yalnız ümmet imiş gibi göstermekte nazar vardır.

Nasihate muhtaç olan bey' ve şeraîyi men eden zâttır. Çünkü İstanbul'dan buna dair kaç kere nehy-i sâdır olmuş ise de nâkız olmadığını *El-Cevaîb* itiraf ediyor. Hâlbuki İstanbul'a tabi memleketlerden biri olan Tunus Eyaleti'nde mukaddemâ bu mesele Vali cânibinden tehî olunmuştu. Fi'l-hâl herkes ictinâb eyledi. Yirmi seneden beri bu türlü bey' ve şirâ oralarda hemen kalmadı. İşte *Cevaîb*'den sual ederiz ki [sebepe nedir ki bir tâbi Vali bir meseleden nehiy eyledikte fi'l-hâl nâfiz olsun. Metbu' muazzam olan zât-ı kirâren nehy buyurmuş iken müddet-i medîdeden beri tesir etmesin]. Zannederiz ki *El-Cevaîb* bu suale cevapda yalnız şunu diyebilir ki [Tunus'ta ol vakitler bir allame-i müfti var idi. Nehy-i murad olduğu vakit ona müracaat olundu. O zât dahi şu zamanda alınıp satılan esirler mukaddemâ şer'an lâ-be's gördüğü kabîlden olmadığını beyân ederek şimdiki bu yolda bey' ve şirânın haram olduğuna dair fetva verdi. Şer'an câiz değildir diye Vali cânibinden nehy kalındı. Binâenaleyh herkes imtisâl eyledi. Yani ahrâr olan insanlar ki ebnâ-yı mislinin kıl u kâline ısgâdan bittabi kibir ederler. Aliyyü'l-alâ âlî bildikleri şeriat cânibinden nâzil olan emre derhal tenezzül eylemekle mutâvaatte bulunurlar].

Eğer *Cevaîb* bu nükteyi nasb-ı ayn eder de şu takrime mümasil cevaba kasdî ederse pek haklıdır.

Hayf ki Babîâli şu meseleden nehyde ulemaya müracaat ederek bir risâlecik talep etmeye tenezzül etmedi. Binâenaleyh halk zât-ı meselenin lâ-be's olması neye mebnîdir ve ne raddelerdedir ve ne şurût üzeredir ve mesele fi nefsu'l-emr nerden

gelmiş ve dünyada nasıl peyda olmuş ve şer'imiz ondan nehye ne derecelerde sa'y eylemiş tamamıyla anlayamadığından zannettiler ki mesela Sadrazam bizi bir cariyeye almaktan nehy edecek. Kendisi elli cariyeye ile zevk ü safada bulunacak. İşte bunun için der ki nehy nâfiz olmadı.

Demek oldu ki bir devlet tesiriyyeti kâd eylediği emr ü nehyi halkın münkâd olduğu emr-i âlî vasıta-i hasenesine isnad birle tebliğ etmek lazımdır. Hâsılı eğer devletimiz bu meselenin önünü almak isterse (ki elzemdir) şer'a bina kılmalı. Yani ulemâ-yı canından hakikat meselesi izâha dair gazeteler ve risâleler vasıtasıyla bahisler yazmalı. Tâ ki iş nedir anlaşılmalı. Zamanımızda efkâr-ı umûmiyeyi cem etmek dedikleri kazıyye halkın vasıta-i inkıyâdını taharrî etmekten kinayedir. Yani hakikati budur. Her devlet bu hakikate müracaatla iş görebildiği artık bedahete çıkmış bir meseledir.

Şu kelâmı iade ederim. Her bir şey ki hasbe'l zaman doğması lâ-büddür. Mebniyyen cemiyetin zarûrâta tevdi' ettiği suver-i ahlarından birini küşâd ile o şeyin doğmasına ebelik edivermek Hükümet üzerine vaciptir. Hükümete ise bu ebeliği etmenin vakti gelip gelmediğini bilmek için doğuracak eyyama ve nasıl ve kimler için doğuracağına müracaatla tefehhüm eylemek lâ-büddür.

İş başında olan bazı zevâta ta'nımızın sebebini vech-i meşrûh üzere ebeliğe nâdanlığı cehtledir. Biz de biliriz ki bu ebeler çok şey doğurttu. Lakin doğması lâ-büdd mü idi? Doğmak vakti gelmiş mi idi? Eyyâm-ı hâmile incinmeden doğduruldu mu? Doğan kimlere yaradı? Garba yaramak için eyyam-ı şarkiyeden tevlinin ne faidesi görüldü.....

Herkes bilir ki köle ve cariyeye alıp satmak meselesini İslâm dini icat etmedi.

[Mağlubunu istila ve zelil eden gâlib eğer akıl ve idrak sahibi değil ise kalbinden intifa' etmek ve eğer âkil ise bedel veya hod hizmetinden istifade eylemek dünyada eski bir kaide idi. Dikkatle bakılsa hâlâ bu kaide kalkmadı ve kalkmayacak. Şu kadar ki medeniyet ve insaniyetten dem vuran müddeîler mağlubundan istifadeye başka ve yeni bir nâm takarlar. Hatta bir gâlibin reis-i mağluba **بواب** falan şeye sen de benim gibi bir yeni nâm tak diye teklifi dahi yine bu kaide-i atıkaya bilmeyerek riayet edegeldiğindedir. Geçenlerde İstanbul'da iken Sadrazam bir emir etti. Beni Kastamonu'ya gönderdi. Yazılan emirnâmede *Ali Suavi Efendi bu kere Kastamonu'ya sevk olundu.* Yazılmış olduğunu gördüm. Anladım ki bu tezlilik

ismini *sevk* koymuşlar. Elsinede *nefy* dediler. Ol vakt Zabtiye Müşîri İsmail Bey Paşa'dan "Niçin gönderiyorlar" diye sual ettim. "Hasbel icâb seyahattir" dedi. İşte bu da bir başka ad taktı. Lakin esâminin bu vechle taaddî beni şaşırtmayıp zât-ı meseleyi düşündüm taşındım iyice gördüm ki, Sadrazamın bu hareketi adeta benim ihtiyarına karşı benim vücudumda mutasarrıf olmaktan ibarettir. İstihdam değil esaret dahi değildir. Düzce ben benim olmayıp Sadrazamın olduğumu fiilen gösterdi. Hâlbuki ben yakınabilirdim ki ben benim idim, onun değil idim. Ey Cevaîb, köle ve cariyeye alanlar istihdamları mukabilinde ücret vererek ihtiyar ve rıza celb ederler. Senin *misli bulunmaz* diye vafettiğin Âli Paşa'nın işte hareketi. İbâd ve cevâriye adeta edilen tezlîlin mâfevkindedir. Galiba buna derûn dilden cevap verip dersek ki *Ey Suavi, havsalan dar imiş. Diğerlere edilen muamelelere nisbetle bu hiç idi*gelelim bahsimize]

Yine herkes bilir ki Yehûd ve Hristiyan'ın tanıdıkları şu Tevrat kitabında köle ve cariyeye meselesi vardır.

Salât ve selâm ol Hazret-i seyyidü'l-enâme edilmek vaciptir ki mesail-i sâirede olduğu gibi bu bu meselenin mahvında dahi tehzîb-i ahlak vasıta-i kaviyesine tesis buyurdu. Ve belki mahv-ı esaret meselesini ibadet ü mesûbata bağlayıverirdi. Görülmez mi ki filan günahı edene köle azâd etmekle kefâret gösterdi. İşte afv ettirdim diye aldatarak günah çıkararak papazlarla kefarete için esir azât ettirin. İslâm hocaları dinindeki farkı görmeli. Bu mahv-ı esâret meselesinde öyle ehâdîs-i şerîfeleri vârid oldu ki bir köle azâd eden için beden-i esirde mevcûd tûyü addedince ecr ü sevâb va'ad buyuruldu.

Bu mesele hakkında bir kitap yazılsa veya mevcutlarından tercüme edilse herkes görerek İslâm dini mevcut bulmuş olduğu esâret âdet-i câhiliyesini mahv için ne vaadler, ne tergîbler, ne teşvikler icrâ edildi. Hâsılı bu meselede âsâr-ı nakliye? mahv-ı esâret nüktesine nazaran sâdir oldu. Fakat cây-ı bahs âsâr-ı akliyyedir ki meseleyi başka kisvede gösterir. Şöyle ki: İslâm âdât ve ahlâkının tarihi bize gösterdi ki bu bey' ü şîrâ yüzünden insanların hayvan menzilesinde olan bir büyük fırkası terbiye ile menâzil-i âliyyeye isâl eyledi. Bir takım galib vahşiler Çerkes'de ve Sudan'da kapdıkları mağlublarını bedel ile değiştirdiler. Elden ele geçerek İslâm eline düşüverince talim edildi. Karibe olundu. Bazısı paşa, kimi Sadrazam oldu. Hatta Padişah bile olan bulundu. Bir adam bir kere yeni gelmiş acemi esirin hâline baksa

bir de İslâm eline geçtikten sonra iktisâb eylediği meziyete nazar eylese öyle görür ki bu âlim satım adeti insanlardan şu fırkaya bir güzel hizmet etti. Aslı köle olan bir paşa bana dedi ki [Ya ben vatanım olan mahallde öyle çıırçıplak hayvan olarak kalaydım. Âlem-i insan ne imiş anlamayacaktım çok şükür vâsıta-yı esarete ki beni şu hâle îsâl etti].

Şark âdât ve ahlakını bilmeyen Avrupalılar İstanbul'daki köle ve cariyeleri Amerika esirleri gibi zannederler. Mamâfih mesele-i mebhûsânın hakikatine ve hâme-i inâsa ait olan cihetine nazar edince akıl dahi âsâr-ı nakliyemizi tasdik edip herhalde elde mevcut eski esirleri azâd etmekle nâil-i ecr ü mesûbât olmak ve bu âdât-i câhiliyeyi kökünden kesmek için o misillû dâd u sitedi Hükümetler men' eylemek elzemdir.

(Suâvi)

Yirmi Beşinci Numarada Olan Hatıraya Zeyl

Bade zaman şekl-i istiklaldeki emaretler ve Hükümet ve devlet ve saltanatlar tagallüb tarikiyle zuhura geldi ve her Hükümet-i İslâmiye hükm-i şer'e inkıbâd ve mütabaatla iltizâm vazife-i adl ve hakkaniyet eylediği müddetce mazhar-ı terakki ve saadet ve ahali ve teba'a dahi nâil fevz ve istirahat oldular ve her ne zamanki bu meslek-i müstakimden udûl ile idare-i keyfiye yoluna girmeye başladılar. O tarihten tedennî ve inkırazı meyl edip bilahare muzmahil ve nâ-bûd oldular. Devlet-i Osmaniye dahi bedâyet-i zuhûrundan bin tarihlerine gelince kadar bu tarîk hakkı ihtiyar ve icraatında fetva-yı şer'-i şerifi müsteşâr etmekle kılıcından ziyade adl ü hakkaniyeti kuvvetiyle hitta-i Yemen'den Almanya'ya ve Cezayir'den Bahr-ı Hazar'a varınca kadar bunca akâlim ve akvâmı zîr-i livâ-yı Hükümetinde cem'e muvaffak oldu.

O tarihe gelince kadar şeh-zâdegân-ı eyâlâta gönderilerek yanlarına yanlarına terfîk olunan ulemâ ve ukalânın terbiyeleriyle kemâlât-ı insaniye ve usûl-ı mülkiye tahsil eylemeleri kavâid-i saltanattan olmakla bu mekteplerde yetişen şehzâdeler serîr-i saltanata cülûs ettiklerinde zimâm-ı umûru bizzat ellerine alıp mülkûn ve teba'anın terakki-i saadeti esbâbına bezl-i makdûr ederler. Ve hüsn ü kubhı temyiz için erbâb-ı ağrâzın ilkaâtine meydan vermeyip erbâb-ı rüşd ve rü'yeti ararlar,

bulurlar, kullanırlar idi. Bu sebeple İran ve Arap'tan nice efâzıl-ı memâlik Rûm'a rihlet ettiler ve gördükleri rağbet üzerine kütüphaneler dolusu âsâr telif edip ulûm ve maârife revac verdiler. Bir ayâletin Valisi zulm ve ta'addî ederse ahâli için şikâyete mecâl ve müsâade olmakla zulm def' edilir ve zâlimin başı kesilip malı beytülmâl için musâdere olunur ve makâm-ı Sadâret'e mahsus olan şeref ve istiklâl ile beraber Sadrazamların başları dahi bazı kere kapı arasına vaz' ile ibretnüma-yı emsâl olurdu. Hefte dîvânları bizzat Padişahın huzurunda akd ile â'la ve ednâ ve Müslim ve Gayrimüslim herkes hukukunun birinci şer'î istifasından ve her hâkim hilâf-ı şer' edeceği hükmün cezasından emin olmakla mezâlimde nedret ve memlekette feyz ve bereket ve ticarete emniyet bulunurdu. Lakin tarih-i mezkûrdan sonra şehzâdelerin kafeste tutulması bid'at-ı mazarrası iltizâm olunmakla zikr olunan netâyicin aksi vukû'a gelmeye başladı. Çünkü bir şehzâde yirmi, otuz sene tavâşî ağalarla birkaç câriyeden başka kimse görmeyip ve onlar dahi her gün müdâhane lisânı kullanıp memâlik kendi mülk-i mevrusu ve ahâli ve teba'a dahi zâtı için yaratılmış kulları olmak efkârını ilkâ ile zihnini doldurduklarından ve bir yandan dahi medet-i medîde mahbûsiyyet hâleti ve beni acaba ne vakit öldürecekler. Halecân vahşeti kuvva-yı tabiiyyeye za'af verdiğiinden mülk ve teba'a ve saltanat ve hukûk ve hîle ve sadâkat ne makûle şeyler olduğunu bilmemesi ve bu hâl ile serîr-i saltanata cülûsundan hâini sâdıktan fark edemeyip her kim kendini ziyade müdâhene ile tatyîb veyahud umur ve mesâlihde daima karaltılar göstererek terhîb ederse onun re'yiyle amel etmesi müsta'ceb olmadığı gibi bu terbiye ile neşv ü nümâ bulmuş bir adam için umûr-ı saltanat ve hukûk-ı ibâd ile uğraşmak bâr-ı girân olduğundan yükü ve mesûliyeti yükletecek birini bulup kendisi ferâğ ve huzur üzere yaşamak mütâlaasında bulunması dahi emr-i tabî'idir.

İyice dikkat olunsa Devlet-i Âliyye'nin za'af-ı kudreti için müverrahların beyân ettikleri esbâbın içinde işbu tahvîl-i tertib şehzâdegân maddesi cümlesinden akvâ görünür. Zîrâ dîvân usûlünün bozulması ve ahkâm-ı şer'iyenin icrasında tekâsül vuku'u ve imâret ve vezâretin nâ-ehiller eline geçmesi ve ulûmun ve sanâyi' ve ticâretin tedennî ve indirâsı Yeniçerilerin zorbalıkları gibi sebepler bilcümle sebeb-i evvelin tevlîd ettiği âsârdandır. At sahibine göre esir meselince vüzerâ ve vükelâ Padişahın meşreb ve mizâcına tatbîk-i hareket ederler. Eğer kavî bulurlarsa mahkûm olurlar. Za'if olduğunu anladıklarında onu mahkûm ederler. Sultan Mahmud-ı Sanî

ve Sultan Selim-i Evvel ve Sultan Süleyman vezirlerinden hiç birine mağlub olmadılar. Bunlardan sonra gelen selâtînin ekser zamanları gâh vükelâya ve gâh zorbalara ve onları alt edenlere mahkûmiyetle mürûr edip kuvâ-yı saltanata günden güne za'f-ı müstevlî oldu. Vâkıâ bunların arasında sultan Murad-ı Râbi ve Selim-i sâlis ve sultan Mahmud-ı sanî gibi hilye-i fatânetle meftûr ve âkil ve gayûr Padişahlar dahi gelip her biri kudretince ıslah-ı umura sa'y ve gayret ettiler ise de asırlarında ahlâk-ı millîye bozulmuş olduğundan kendilerine muavenet edecek kabiliyette vüzerâyâ mâlik olamadılar ve varsa dahi onlar arayıp bulamadılar. Binâberin teşebbüs ettikleri ıslahat yalnız buldukları seyyiâtın izâlesi dâiresinde kalıp istikbâl için asla fâide bahş oldu.

Geçen bir asrın vukûatını hakkıyla muhakeme için esbâb-ı mûcibenin bilinmesi iktizâ edip eğerçi elde olan tevârih-i nâkîsa buna kâfi değil ise de külliyât-ı umûra nazar olunduğu hâlde her vak'anın zuhûruna bâis olan esbâb-ı karîbeye ittılâ' mümkün olur. Meselâ hoca Ömer Efendi ile dârü's-saâde ağası Süleyman ağanın vesâis ve ilkââtına kulak tutmayacak ve asrındaki ulemânın ve Yeniçerilerin fesâd ve ahlâkını temyîz edecek kadar tecrübesi ve malûmâtı olaydı sultan Osman şehid-i tahatturu âteş-efken-i sabr u sâ mân olan felâket-i ma'lûmeye uğramazdı. Ve cüce Hamza ve Mihrî Hâtûn gibi müsteşârların hikâyâtına taklîd merâkına düşüp Saray-ı Hümayûnu semmûr körükler ile tefriş için kübrâ ve ulemâyı kürek vergisine icbâr eylemese idi Sultan İbrâhim hal' ü katl olunmazdı. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin evlâd u taallukâtına münâsip devlet tahsîs olunmasa Edirne Vak'ası zuhûra gelmez ve Sultan Mustafa-yı Sâlis hal' edilmezdi. Niğdeli Damat İbrâhim Paşa ile akrabâ ve mensûbâtına devletin menâsıbını istilâ edecek kadar yüz verilmese Patrona fitnesi vukû' bulmaz ve Sultan Ahmed-i Sâlis tahtından indirilmezdi. Bunlar ve bunların emsâli vukû'at için sebep-i evvel aranıldıkta Padişahların istihdâma lâayık adam bulmak ve Hükümet dizginini bizzat elinde tutmak için lâ-büd olan tecrübe ve terbiyedeki noksanları olduğu tebeyyün eder.

Devlet-i Osmaniye'nin birkaç yüz ene zarfında mazhar olduğu fütûhât fevka'l-âde Yeniçeri ve sipahi kuvvetiyle olduğu gibi sonradan inhitât ve tenezzülü dahi bu askerini eliyle oldu. Çünkü Yeniçeri ve sipâhi muvazzaf ve odalar ve cemâatler ve zâbitler ve terakkiler nizâmâtıyla muntazam iki takım asker idi. Ol asırlarda sâir devletlerin asâkiri silah isti'mâlîni ve zâbit emrini bilmez direnti, köylü

ve rençber makûlelerinden ibâret olmakla Devlet-i Âliyye'nin muntazam askerine mukabele edemeyip muzafferiyet daimâ Osmanlılar tarafında kalırdı. Ve Osmanlı askerinde olduğu hâlde şehâdet ve kalırsa gazilik saâdetlerine nâil olmak itikâd-ı şer'iyesi olduğu hâlde karşısındaki düşman kamçı zoruyla meydan-ı harbe sürülmüş olduğundan satvet-i Osmânîye bütün Avrupa'ya lerze-bahş-ı dehşet olurdu. Vaktâ ki Padişahların noksan terbiyesi ile hâl ve akd-i umûr-ı vükelâ ve vüzerâ ellerine geçti. Her biri def'-i rakîb ve arzu-yı istikbâl ile vesâit isti'mâline başladılar. Bir zamanlar dârü's-saâde ağaları ve yazıcı efendiler ve bir vakitler vâlide sultanlar ve bohçacı kadınlar ve baltacı ağalar merci'-i erbâb makâsid oldu. Ebussuud'dan sonra bu fesad tarîk-i ilme dahi sirâyet edip Şeyhülislâm ve kudât-ı askeriye dâirelerinde menâsıb-ı kazâ bey'-i hel-min-mezîd ile satılır oldu. Bunlara akçe verip mansab alan ümerâ ve kudât verdiklerini çıkarmak için ahâlîye zulm ettiler. Memleket bundan harâb oldu. Ve dâiyye-i teferrüd ve istiklâl ile vüzerâ ve ulemâ beyninde nifak eksik olmayıp her taraf bir tarzda icrâ-ı iğfâlât ile hasmına galebe için Yeniçeriye kullandılar. Ve Yeniçeri dahi ikide bir kazgan kaldırdıklarında bir gün ol herkesin şerm ü hürmetle yüzüne bakmadığı vüzerâ ve ricâlin başlarını Saray-ı Hümâyûn'un ayaklar altında yuvarlattığını görüp şımardılar. Ve zâbit ve ihtiyârları nâmına birkaç kaknûs-ı tama'kârın efsûnuna hasbe'l-cehâle aldanıp bir kaç defa taklîb-i saltanat eylediler. Bu azgınlık bir hadde vardı ki Yeniçeri olmayan hıfz-ı nâmus için ortarlardan birine intisâba mecbur oldu. Zirâ Yeniçerilik imtiyazı mücrimleri mecâzât-ı şer'iyeden kurtarır oldu. Yeniçerilerden biri yeni aldığı kasaturayı vücudundan tecrübe için alâ melâ'i'n-nâs bir zavallıyı iki şık eder ve kollarını sallaya sallaya geçip giderdi. Yeniçeri edepsizlerinin tasallutundan ve ehl-i şekâyı terbiyede Hükümetin adem-i iktidârından nâşî İslâm ve Hristiyandan hüsn ü cemâle mâlik genç ve ehl-i arz-ı ricâl ve nisvân için yalnız ve vakitsiz sokakta bulunmak tehlikeden hâlî değildi. Yeniçeri ortaları bir harbe veya bir cânibe memûr olduklarında yağlıkları ucuna biraz kömür ve barut bağlayıp sarraf ve tüccar dükkânları önünden geçerken atıp geçerek ve sâhib-i dükkân derhâl yağlığı kapıp diğer ucuna beş on kuruş bağlayarak Yeniçerinin avdetinde, ağa yağlığınızı düşürdünüz, diyerek kemâl-i hürmetle eline vermek âdât-ı câriyeden idi. Ateş kayıklarıyla sefinelere nakillerinde milel gayr-ı İslâmiye sâhil-hâneleri önünden geçtiklerinde gûyâ devlete ilân-ı harb edenden ahz-ı intikâm eder gibi tüfenkleri pencerelelere çevirip basa kurşun nişancılıkta arz-ı mahâret etmeleriyle

bu zamanlarda herkes yalısının pencere kanatlarını kapayıp karanlıkta oturmak mecburiyetinde bulunurdu. Ancak bunların yiğitlikleri İstanbul'da harb ve darba kâdir olmayan aceze hakkında olup ma'reke-i harbe vardıklarında dercinin ol gerisine, geri tabanı kaldıran Yeniçeriler idi. Çünkü Damat İbrahim Paşa, Kâğıthane çağlıyanlarını tanzîm ve Bahâriye ve Karaağaca kadar nehrin iki cânibini sayfiyeler ve şükûfezârlar ile tezyîn ederek ve lâle mevsimlerinde kaplumbağaların sırtlarına balmumları yapıştırıp lâle-sitânlara salıvererek ve kışlarda münâvebe sûretiyle helva sohbetleri yaparak Sultanahmed'in ve ahâlinin zihninden harb ü cidâl efkârını izâleye uğraşır iken beri tarafta Rusya çarı Deli Petro, Petersburg şehrini binâ ve Kronstadt teranesini ihyâ ile askerini ve donanmasını ta'lim-i cedîd ile ikmâle itinâ eylediğinden Sultan Mustafa-yı Sâlis asrında zuhûra gelen muhârebede galibiyet ale't-tevâli Rusya tarafında bulundu. Bizim şehbâz Yeniçeriler ve tımarlı sipahiler hiçbir işe yaramadılar. Yeniçerilerin nizâmsızlığı ve harbe yararsızlığı ol asır vükelâsının münker olmayan noksan tedâbiri ile Sultan Mustafa'nın gurur ve gafleti ve şakşakî Osman Efendi gibi zevzeğin ilkâât müte'assibânesine itimâd ve emniyeti âkıbet Kaynarca Muâhedeşi gibi bir dâ'ü'l-uzâlin cism-i devlette açılmasına sebep oldular. Düşmanın isti'mâl ettiği kuvvete aynıyle mukâbele muktezâ-yı hükm-i şeriat ve hikmet olduğu ve Sultân Selim-i Sâlis Avrupa'dan mu'allimler celbiyle tarz-ı cedîd üzere ta'lim-i asker emrine bezl-i makdûr ettiği hâlde Yeniçerilerin gurur ve cehâleti müte'assibîn ulema-yı asrıyyeden bazılarının tahrik ve müfsidetiyle zorba kalkıp Sultan Selim'i hal' ve vükelâ ve nüdemâsını ve Nizâm-ı Cedîde yazılan neferâta kadar katl ü idâm eylediler. Velhâsıl bu asker vaktiyle Devlet-i Âliyye'ye ibrâz ettiği hizmetten ziyade sonraları ihânet edip bizim bugün de çektiğimiz fenalıkların zuhûruna sebep ve âlet oldu.

Hakan-ı Firdevs-âşiyân Sultan Mahmud-ı Sâni henüz kafes nîşîn inzivâ olduğu âvânda vak'a-i fecî'a-i Selimiye gözünün önünde cereyân etmekle zorbarların hilâf-ı şer' ve akl-ı irtikâb ettikleri gaddarlıklardan kendine nefret-i tâmmе gelmiş ve Sultan Selim hal' ile peygûle-güzîn-i uzlet oldukça bir seneden ziyade müddet onun nasâyih ve talimatından istifade ile Avrupa'da günden güne ayrılmakta olan fenn-i cedîd harbin ve ta'lim-i neferât ve tanzîm-i usûl-i askeriyye maddesinin lüzum-ı kabûl ve icrâsı dersini ümem-i ekreminden öğrenmiş ve sonraki Alemdâr Mustafa Paşa arbedesi üzerine ümeminin şehâdetini ve kendinin tehlike-i hayatını ve

muahharen kendi cülûsunda Babîlî'nin ihrâkıyla Alemdârın encâm-ı hâlini görerek Yeniçeriler hakkında gayz-ı derûnî kat kat ziyadeleşmiş ve zamanındaki meselelerde dahi Yeniçerilerin harbe yarar asker olmadıklarını ve bunlara kalırsa Devlet-i Âliyye'nin hayatı tehlike-i sahîhede kalacağını fu'alâ dahi tecrübe edip bunlara usûl-i cedîdenin kabul ettirilmesi ise muhâlattan olduğu vak'a-ı Selimiye gibi bir bürhân-ı alenî ile daha evvelden sübût bulmuş olmakla devletin selâmeti uğruna onları fedâ ve kurban etmek ve bununla tâ Sultan Osman mazlûmdan biri Yeniçerilerin mağdûr yed-i zulmleri olan abâ ve ecdâdının intikamını almak tedbiri cây-gîr zamîri olmuştu. Ve Yeniçerilerin beş yüz seneden beri itikâd-ı avâmda Hacı Bektâş-ı Velî Ocağı zu'm olunagelip Yeniçerilik her sınıf-ı nâsik iliğine işlemiş olduğundan bunun def'aten kaldırılması emr-i düşvâr olduğu hâlde bu mahzûrlar ol Padişaha sahib-i satvetin pîş-gâh-ı azîmetine sûrâh-ı mümâna'at olamayıp nihayet kırk bir senesinde nil-i maksûde muvaffak ve ilhâk-ı devlet ve milleti böyle bir beliyyeden azâde etmekle saltanatı yeniden fethetti, denilmeye elyak oldu.

Ancak Fatih ve Sultan Selim ve Süleymân gibi Padişahân selef-i şehzâdeliklerinde ahvâl-i mülke ve ihtiyâcât-ı ahâliye kesb-i vukuf ile berâber envâ-ı ulûm-ı âliyye ve fütûn-ı siyâsiyeye âşinâ olduklarından esnâ-yı saltanatlarında umûr-ı Hükümeti bizzat rü'yet edip vüzerâ ve kurenâyı kendilerine teşrîk etmez ve kuvvet-i müstakile-i saltanatın vezn-i mua'dili olan ahkâm-ı şer'îye dairesinden hârice hayfımız olduklarından muhakemede adâlet ü a'mâl ü ümerâda insâf u merhâmet ü havf ü haşyet olmakla umûr-ı ibâd külliyyet üzere bir nehc-i şer'î rü'yet olunur. Ve memâlikin feyz ü bereketi ve memuriyeti dahi günden güne ileri gider iken onların ahlâf-ı izâmı hilye-i tecrübe ve maârifden sâde olduklarından zaman idâre-i umûru kavî tutamayıp kuvvet-i saltanat-ı vükelânın ve Saray-ı Hümâyûn ricâlinin ve şunun bunun ellerine geçmekle ahkâm-ı şer'îye icrâ olunmamaya ve mezâlim i'tisâfat meydan almaya başladıkta tabiat başka tarzda bir muadil peydâ etmişti. Ve o dahi Yeniçeriler idi ki her ne vakit kuvvet-i müstakile ciheti derece-i i'tidâli tecâvüz edecek olsa bunların saklı ta'dîl ederdi. Meselâ kuvvet-i mezkûreyi yed-i saltanattan nez eden dârü's-saâde ağaları ve silahdarlar ve Sadrazamlar ve müftîler ve hocalar her ne zaman neşve-i ikbâl ile sermest olup devlet ve ibâdullah üzerine zulmleri ağır bassa Yeniçeriler söylenmeye başlar ve eğer istimâ olunmazsa kazgan kalkar kese kapılmaz, âlem yerinden oynar. Nice başlar kesilir ve yeni gelenler bir çok seneler bu

hâlden itibâr ile basîret üzere bulunmaya mecbur olduklarından ta'diyât gayr-ı meşrû'a fırsat-ı tecâvüz bulamaz. Velhâsıl keyf-i idâresi yürümeyip kanun-ı şeri'at yürür ve Padişah ve vükelâ ve herkes kendine mahsus olan vazife-i meşrû'a dairesinden ileri çıkamaz idi. İşte Yeniçerilerin cemî seyyiâtlarıyla berâber bu haseneleri inkâr olunamayıp onların zavallı vücudundan sonra yerlerine bir muadil konulamamakla gerdûne-i devlet nişîb tenezzüle doğru süratle yürümeye yüz tuttu.

Çünkü hakan-ı müşârünileyh Yeniçerileri tedmîr ve izâleye muvaffak olup serîr-i saltanatta kemâl-i istiklâlini gördükte baskıdan kurtulmuş kemân gibi makam-ı vakâr temkînden sıçrayıp fırladı. Ve ol hatvede girîve-i cehl ve gurura düşüp akabinde de cezâsını gördü. Zîrâ henüz İstanbul ve civârı delikanlılarından ve kübrâzâdelerden mürekkebe birkaç tabur muntazam asker modeli görür görmez yüz seneden beri ıslahat-ı askeriye ile işigâl eden Rusya'yı karşısında küçük gördü. Ve ikbâle tapan müdâhinlerin hoş âmedleri ve Cuma namazını Kırım'da kılmak taayyürüne çıkan rüyâların ve kerâmetlerin teşvikâtı ile Moskov seferi açıldı. Ve Edirne Muâhede-i Kaynarca yarasına elmas-pâre ekti. Henüz bu zahmın acısı dururken tîğ-ı fermân-ı Padişahîye gerden-dâde-i teslim ve rızâ olmamak töhmetiyle Mısır Valisi Mehmed Âli Paşa üzerine sevk-i asker olundu. Bu defa dahi nice hazineler ve askerler telefine sebep olduktan sonra Mısırlı İbrâhim Paşa'nın Konya'da ser-asker Hâfız Paşa'yı esir etmiş ve Fevzi Ahmed Paşa'nın dahi donanmayı alıp İskenderiye Limanı'na gitmesi ile rezâlet-pezîr hitâm oldu.

İbret-nümâ-yı erbâb-ı basiret olacak nevâdır. Vukûattandır ki otuz altı senesinde şerâre-feşân zuhûr olan Yunan Meselesi'nde berren ve bahren ibrâz eylediği muavenet-i askeriye ve hıdemât-ı celiyye müşârünileyh Mehmed Âli Paşa'nın sıdk u istikâmetine delil kâfi iken Hüsrev Paşa'nın icrâ-yı garaz kadîm dâiyyesiyle ilkâ ettiği tesvilât-ı hâkân-ı müşârünileyhin müstelzim-i heyecân aceb ve gururu olup on beş sene evvel Tepedelenli Âli Paşa hakkında icrâ edilen muâmelenin Vali-i müşârünileyh hakkında dahi icrâsı ve müsâdere olunacak emlâkının yağma girân devlete bais-i servet olması tertîb olunduğu hâlde bu pazarlık Mehmed Âli Paşa'nın işine uymadığından iki el bir baş içindir, diyerek müdafa'-i nefse kıyam ile vak'a-yı mezkûre zuhûra geldi. Yani garaz-kârân vükelânın li-ecli't-tama' Padişaha ilka ettikleri bir sû-i tedbîr Rusya Muhaberebesi akabinde cism-i devlete öyle ceriha-i azime açmaya ve fazla olarak daha bir kaç sene evvel harb edilen adüvv-i kadîmin

donanmasını Beykoz pîşgâhına kadar davet etmek gibi bir rezilenin ihtiyârına ve en sonunda öyle bir Padişah-ı hamiyetkârın derd-i gayretle terk-i âlem-i fâni etmesine ve ahir-i eyyâmında Pertev Paşa ve Vassaf Bey gibi iki masumun hûn-ı nâ-haklarıyla nâme-i a'mâlinin lekedâr olmasına sebep oldu. Bu hâlât ve vuku'ât isbat ederler ki hakan mağfûr-ı muttasıf olduğu akl ü fetânet ve tecrübe ve gayret ve hamiyetle beraber hâmil olduğu kuvvet-i müstakileyi gergi gibi hüsn-i isti'mâl edemeyip vükelâ ve kurenâsı ellerine bıraktı. Bir zamanlar Padişahlığı Hâlet Efendi gasb etti. Ve onun şimşîr-i garazı Tepedelenliyi ifnâyâ ve Yunanistan'ın muahharen kesb ettiği hâle vesîle-i icrâ oldu.

Bakiyesi sonra

Kemal⁸⁹

⁸⁹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

29 HÜRRİYET 1285

Numara: 29 23 Ramazan Sene: 1285 11 Kanunisâni 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Şu Yunan Meselesi'nin zuhuru üzerine keşf-i istikbal ile meşgul olan evrâk-ı havadis ve Avrupa salonlarındaki erbab-ı mehâbis yine türlü türlü rivayet ve zanniyâyta başladılar. Kıl u kâllerinin içinde Devlet-i Âliyye'nin bu bâbda gösterdiği ısrarı serasker Namık Paşa'nın veyahud Londra sefirinin ihtarına haml etmek gibi garîbeler mevcut olarak devletin suret-i idaresine vâkıf olanlar için bu türlü rivayetlerin esassızlığı bedâhet derecesindedir. Şu kadar var ki bir taraftan idare-i hâzıranın istibdadından beri Babıâli'nin politikası her türlü eziyet ve hakareti vüs'at-ı havsala ile hoş görmek tavr-ı kalenderânesinden ibaret iken devletin bugünkü za'if-i tâmmıyla beraber şu işte bir dereceye kadar sebat gösterişine ve bir tarafından dahi Yunanlıların kendilerine daima hurde-bin ile bakmak mu'tadları ise de içlerinde ve bâhusus erbâb-ı idaresi beyninde hâl-i âşına birtakım ukalâ dahi mevcut olduğu hâlde cümlesinin temâyülât-ı avâma itba' ederek güyâ Asâkir-i Osmaniye'ye karşı duracak bir kuvvete malikler imiş gibi devlet-i Osmaniye'nin hakkaniyeti sarahâten malum olan metâlibine Yunan kabinetosu tarafından ceffelkalem cevab-ı red verilmesine nazaran herkes işte birtakım ledünniyât aramaya mecbur oluyor.

Bazılar diyor ki "Avrupa devletleri buldukları asayiş seferi hâlinin tâkat-güzâr olan masârif-i askeriyesine tahammülden kaldılar. Her biri herçi-bad-abad

yolunda davasını tüfenk sedasıyla ismâ' etmek ve müşkilât mevcudenin önünü kılıçla kesmek daiyesine düştüler. Mesele-i hâzıranın sebeb-i zuhuru budur.”

Vâkıâ Rusya'nın efkâr-ı istilâkâranesi ve Prusya ve Amerika ile ittihâdı ve Prusya'nın bütün Almanya'yı birleştirmek hakkında olan teşebbüsâtı ve Avusturya'nın öyle iki büyük kuvve-i tazyîk arasında ezilmekten ihtirâzı ve Fransa İmparatoru'nun bir eser-i şevket ibrâzıyla efkâr-ı ümmetin teskinine ihtiyacı ve İtalya'nın Roma'yı zabt hakkında olan tedâbir fırsat-cûyânesi ve bu esbâb-ı maneviyyeye inzimâm eden masârif-i askeriye'nin ağırlığı düşünöldüğü hâlde ednâ vesile ile bir muharebe-i umûmiyenin vukuundan korkulabilir.

Fakat bunlara bedel, *Hürriyet*'in muhtaç olduğı masârif ve telefâta ve ticaret ve medeniyetce îrâs edeceğı mazarrâta ve eslihânın her gün bir hâle inkılâbı cihetiyle netâyic-i muharebenin kararsızlığına ve efkâr-ı umûmiyenin daima kan dökmekten ictinâb hâlinde bulunmasına ve sulh-i müsellâh hâlinin zuhurundan beri İtalya ve Lehistan ve Danimarka ve Almanya ve Venedik ve Lüksemburg Meseleleri gibi Avrupa'nın kalp-gâhında ve hangi cihetinden bakılsa bir kaideye isnadıyla vesile-i nizâ edilebilmesi mümkün olacak surette nice dağdağalar zuhur etmişken birtakımının yalnız muhabere ve birtakımının hususi bir muhârebe ile tesviye-pezir olunuşuna bakılırsa Düvel-i Mütemeddinenin öyle kolaylıkla umûmen silaha sarılmaları ve bâhusus Devlet-i Âliyye'nin hakkı bedahette iken Avrupaca mevcut olan âmâl-i muhtelifenin tesviyesine en hatar-nâk olan Şark Meselesi'ni uyandırmakla başlamaları bütün bütün ihtimalin haricinde görünür.

İşte bu mütalaalara ve aldığımız malumat-ı mahsusaya göre Babıâli'nin Yunan ile kat'-i muhabereye cesareti mücerred Saray-ı Hümâyûn tarafından Devlet-i Âli'ye hilafet-i İslâmiye'nin muhafaza-i hak ve haysiyeti için gösterilen ısrardan neş'et etmiştir. Ve eğer iddia olunduğı gibi Avusturya reis-i vükelâsı Kont De Bayest ile İstanbul'da bulunan devlet müşârünileyhâ ve Fransa sefirlerinin bu babda bir dahli var ise vükelâ-yı hâzıramızın me'lûf oldukları tereddüd-i haifane cihetiyle rast geldiklerinden re'y dilencililiğine kalkıştıkları sırada kapının hakkını tasdikten ve sebât-ı Padişahînin isabetini beyândan ibaret olmak gerektir.

Gelelim Yunan'a. Atina'da bulunan erbâb-ı idarenin malumu değildir ki Yunan Hükümetini meydana çıkararak düvel-i garbiyye mebni' hükm ü merkez malumat olacak bir vücud-ı kâmil yetiştirmek isterken adeta istîdâd-ı terakkiden mahrum bir cenin iskat etmiş olduklarını anladılar. Ve hareket-i sabıkalarına çoktan nâdim oldular. Vaktiyle Yunan'ın istiklalini istihsâl için Rusya'ya muavenet eden Fransa Devleti Kırım Meselesi'nde Atina'ya ikame ettiği asker ve Pire önünde tuttuğu donanma ile Devlet-i Âliyye'nin hukukunu muhafaza eyledi. Ve Navarin Vak'asında Devlet-i Âliyye'nin donanmasını ihraka pişvâ olan İngilizlerden mu'teber bir zât bugün Şira önünde Osmanlı'nın kuvve-i bahriyesine serdarlık ediyor. Evveleri Türk elinden Hristiyanların nâcîsi zannedilen Rusya, şimdi her kavim ve mezhebin ecel-i istiklâli Hükümette tutuluyor. Ve Avrupa'ya hariçten gelmiş bir cerihâ-i musibet sayılan Türkler muvâzene-i medeniyetin kaide-i i'tidâli itibâr olunuyor.

Ya bu hâlde yani Avrupa'dan ümid-i muavenet bayağı münkati' derecesinde iken Yunanlılar ne kuvvete istinad eder. Acaba bazılarının zannı gibi eyâlât-ı mümtaze ile teba'a-i Osmaniye'den bulunan umûm-ı Hristiyanlar isyana hazırlandılar da Yunan'ın cesaretine o mu bais oluyor?

Hakikat-i Şark Meselesi'ne bir dereceye kadar diyanet karışarak gerek mutaasıblardan ve gerek Devlet-i Âliyye'nin idaresinde olan sû-i istimâlâtı usûl-i İslâmiyetin âsârıdır zannedenlerden nice adamlar vardır ki Şark'ın nicesine oraca hükümât-ı müttefika teşkilinden başka çare düşünemezler. Ve eyâlât-ı mümtazenin erbâb-ı Hükümetine göre krallık unvanını Prenslığe tercih etmek ve ahalisince Devlet-i Âliyye ile olan irtibatlarını mahall-i şân addederek bütün bütün istiklal istemek bir dereceye kadar tabî bir hal olduğundan yirmi seneden beri gördüğümüz ahval ile sebat olduğu üzere politikalarında hükümât-ı müttefike efkârına meylen eserleri görünür.

Bizim teba'adan olan Hristiyanlara gelince her ne kadar Babîâli *Kırmızı Kitap*'ta onlara dair birçok ıslâhât icra ettiğini beyân ile iftihar etmekte ve her kavim ve mezhebin ekseriyet üzere mezheplerine ve nadiren erbâb-ı nüfuzuna rütbelere nişanlar memuriyetler vermek gibi fiilen dahi birtakım münasebetsiz imtiyazlar görülmekte ise de ne Hristiyanların erbâb-ı malûmâtında bittabi mevcut olan tezyîd-i

itibâr heveslerini ve ne de İslâm gibi tekâlif şaka ta'diyat-ı mütenevviaya mübtelâ olan âhâdındaki ceriha-i mazlumiyyeti mahvedebildi. Binaenaleyh gelenlerin tahriki ve âhâdinin onlara itbâ'ıyla en küçük vesileden bir büyük görüldü. Çıkarmaları olmaz şeylerden değildir.

Fakat her zannın emâresine imân-ı nazar olunursa bu mütâlaalarında korku verecek bir hâl olmadığı meydana çıkar. Zira birinci derecede eyâlât-ı mümtâzede öyle mevhumat ile uğraşanların vücudu münker değilse de içlerinde pek çok hakikatşinaslar da vardır. Ve bâ-husûs politikaca inân idareleri nice hayal-i ender habâl-i tedâbir-i hekimâne ile muvâzene-i âlemi ibkâya ve hele Şark Meselesi gibi haritanın intizâmını bütün bütün ihlal edebilecek fitneleri uyandırmamaya çalışmakta olan Garb-ı müdebbirân siyasetinin kef kifâyetlerine Müslim gibidir. Onlar Rumeli'de teşkil edecek bir müttefikin Hükümetinin Rusya'nın işihâ-yı istilâsına gadâ olmaktan başka bir şeye yaramayacağını bilirler.

İkinci derecede Osmanlı teba'asından olan Hristiyanların şikâyetleriyle beraber devam-ı itâatlerini mucib olacak birtakım esbâb dahi mevcuttur. Ezcümle Devlet-i Âliyye bidâyet-i zuhurundan beri hududu dâhilindeki efrâd veya akvâmdan hiçbirini lisan veya mezhep değiştirmeye icbâr etmemiş ve hatta akvâm-ı mağlubeyi kimse ümit gâlibe içinde mahvetmek için ekser devletlerin iltizam ettiği tedâbir-i dessâsaneye dahi tenezzül eylememiş olduğundan teba'asından gerek İslâm ve gerek milel-i sâirenin her kavmi cinsiyet ve lisanlarını muhafaza etmektedirler. Hristiyanların erbâb-ı hall ve akdi ise bizim mülkte hükümât-ı müttefikanın devamı kâbil olmadığı ve başka bir devletin istilâsına uğradıkları surette tuzlaya düşmüş hayvan gibi az zaman içinde bizzarûre mübtelâ-yı inkılâb olacaklarını bilemeyecek ve tecârib-i vâkıadan istidlâl edemeyecek kadar idraksiz olmadıkları gibi bir zamandan beri şimal mektebinin dersleri kan bahâsına geleceğini anlayarak envâr-ı malûmâtın Garb'dan istifâzasına başlamış olduklarından bu bediyhiyyâtı Avrupa ukalâsı dahi kendilerine pek kolay ifhâm edebilirler. Bundan başka gerek eyâlât-ı mümtaza ve gerek sâir-i akvâmdan her birinin hâl ü mevkî' vefakâr ve menâfi' bütün bütün tarz-ı diğerdedir. Kendilerinin ise o hâli asla nazar-ı itibârdan düşürmediklerine şu delil yetişmez mi ki? Şimdiye kadar vuku' bulan harekât-ı isyaniyyede hiçbir kavmin diğerine asla muaveneti görülmemiştir. Memleketin de

Sırbistan'da Karadağda biddefaât heyecân-ı efkâr ve harekât-ı askeriyye görüldü. Fakat bu ahvâlin hiçbirinde birinin diğerine imdadı meşhûd olmadı.

Mahûd Rum fesâdında Rusya orduları Edirne'ye kadar gelmiş ve Fransa ile İngiltere dahi Devlet-i Âliyye'ye karşı silah kaldırmışken Bulgarlardan, Ermenilerden, Latinlerden, Dürzilerden hiçbiri dâire-i inkıyâddan çıkmaya kıyâm etmedi. Muahharen Rusya Devleti Hristiyanları himâye bahanesiyle yine Şark üzerine teşhir-i silah eyledi. Mülkümüzde bir köy halkı bile Hükümet-i Osmaniye'den ayrılmak dâiyyesine düşmedi. Şu Girit Meselesi'nin zuhuru üzerine Yunanlılar iğfâl-i efkârda olan mehareti kazibâneleri sayesinde tâ Amerika'dan iâne aldılar. Memâlik-i Osmaniye'de olan Hristiyanlardan (Bazı Rumlardan mâadâ) hiçbir kavmin bir ferdi bir para vermedi. Şimaldeki dostumuzun zihinlere hayret verecek surette vuku'a gelen teşvîkât-ı külliyesiyle Memleketeyn'den Bulgaristan'a bu kadar ihtilâl firkaları geçti. Bulgarlar yerinden bile kımıldanmadı.

Bu hâllere ve tecârîb-i sabıkanın cihad-ı sâiresine imân nazar olunursa layıkıyla anlaşılır ki mesela Memleketeyn imtiyazâtını tevsî' etmek ve Sırbistan ile Karadağ biraz yer daha kapmak ve Bulgarlar eğer devlet-i Rum kilisâsının iddiâ-yı bâtılını mürevvic olursa papazlara verdikleri avâid-i tâkatfersâdan kurtulmak gibi şeyler için heyecan ve belki isyân edebilirler. Ermeniler tekâlîf-i devlete tahammûlden kaldıkça Samsun ve Trabzon ve Van semtlerinde başladığı gibi Rusya'ya muhâceret dâiyyesine düşerler.

Fakat gagasında biraz eğrilik görmekle kendini karakuş zanneden mahûd kerkenez gibi bittesâdüf bir Hükümet-i müstakile teşkiline nâil olmakla Şark İmparatorluğu'nu tecdîd etmek ve Rumeli'de bulunan akvâm-ı sâireyi kendi vücud-ı hasisi içinde mezc ve bel' eylemek dâiyyelerine kadar kıyâm eden palikaryaların evhâm-ı sevdâvîyesini tervîc kasdıyla kanlarını dökmeye ve neticesinde kavmiyetlerini, cinsiyetlerini muhatara-i inkırazda bırakmaya kalkışacak kadar mecnun olmadıkları da bedâhetdedir.

Bir de her ne kadar birtakım Avrupalılar Karadağ ve Girit Meseleleri'ni teskînde zuhûr eden batâete bakarak bunu kuvve-i askeriyemizin zaafına haml ile Hristiyanlar beyninde bir isyân-ı umûmî zuhura geldiği hâlde Devlet-i Âliyye'nin

def'a muktedir olamayacağını iddiâ ederlerse de o meskenetler mücerred Babîali'nin tedâbir-i sakîmesi âsârından olarak yoksa hadd-i zâtında Karadağlıların celâdeti kendi yerlerinde bulunmaya ve Yunanlıların palikaryalığı gebe kadınların karnını yarmak gibi ahvâl-i vahşiyâneye münhasır olduğu ve Memleketeyn ahalişi harb ve darba iktidâr hâssiyyetinden bütün bütün mahrum Sırpılarda yalnız Boşnaklarla Arnavut başıbozuklarına mukabeleye kafi olacak kudret mâ'dum bulunduğu cihetlerle devletin bugün silahaltında olan askeri onlardan tahaffuza değil, az zaman içinde Atina'da, Bükreş'te, Belgrad'da infâz-ı ahkâma bile mâ'a-ziyadetin kifayet edeceğini ve hele dahilen vuku' bulacak isyanları her eyaletin yerliden bulunan İslâm'ı nefes aldirmeden teskîn edebileceğini velhâsıl bir küçük aşiretten şu devlet-i muazzama-yı teşkil etmiş ve altı yüz seneden beri bütün Avrupa'ya karşı muhafaza eylemiş olan Müslüman Osmanlılara göre öyle bir ayak patirtisiyle taşı tarağı toplayarak yerlerinden çıkmak ve vatanlarını her avuç toprağı bir adam kanıyla reyyân olmadan şuna buna bırakmak muhâlâtan bulunduğunu haricden zan ve tahmin üzerine idare-i efkâr edenler bilemese bile gerek vatandaşlarımız ve gerek hemcivârlarımız tecârib-i adîde tetkikât-ı külliyye ile yakinen cezm etmişlerdir. Binaenleyh ne mülkümüzde bir heyacan-ı umûmi vuku'na ve ne de Yunan'ın öyle bir heyecan ile cüret bulmasına inanılabilir.

Adeta 27 numaralı nüshamızda dahi beyân olduğu üzere Rusya devlet-i Babîali'nin za'f ve meskenetine olan i'timâdı cihetiyle Yunan'ı ısrara teşvik etti. Verilen mühletler geçti. Ve Babîali Saray-ı Hümayûn'dan bu kadar taziyâne-i tahrik görmüş iken yine yürümedi. Akıbet konferans meselesi meydana çıktı. Devletin hukuk-ı sarîhası dostun düşmanın muhakeme-i temyizine bırakıldı.

Konferans akd olunursa Paris Muâhedesinde görüldüğü vechle murahhasımız ya Âli Paşa gibi hemen cümlemi devlete muzır olacak surette otuz satırlık lakırdı söyleyerek veya Cemil Paşa gibi bir iki defa "Evet" diyerek vaktini geçirir. Ötekiler malumât ve dirayetleri sayesinde işittikleri gibi işi keser biçer. Yani devletin hak-ı sarîhi mahvolur. Ve belki Yunanistan'a verilen ultiatom şartları ağır görülerek tahfifi istenilir. Bununla Yunan zımnen haklı çıkar. Ve şimdiye kadar hiçbir konferansta bulunmamış iken bu sefer o hakkı istihsal eder. Ve imzâ'yı Babîali

murahasının üst tarafına vaz' etmek kârını ele geçirir. Hemen Allah verse de konferansın bize edeceği zarar bu dairede kalabilse.....

İstanbul'dan Mektup Fî 15 Ramazan

İstanbul halkının zaruretinden bahsetmek malûm-ı i'lâm kabîlinden ise de hâl o dereceye geldi ki ona nisbetle Yunan Meselesi ikinci mertebede kalır. Maliye havlisinde baş yarılmak, göz çıkmak, kol kırılmak Muhasebeci döğölmek Maliye Nâzırı'nın yüzüne karşı hatıra gelmez ve ağza yakışmaz şetmler ile lanet edilmek vukuât rûz-ı merredendir. Hususiyle Ramazan-ı şerifin hulûlî bu hâli bir kat daha ağırlaştırdı. Hamd olsun biz sınıf-ı müstesnâda bulunduk. Yani sözüm yabana hafiyeye memuru olduk. Aylıkları tamamıyla alıyoruz. Yoksa biz de ebnâ-i vatanla yanıp kavrulurduk. Lakin biz de yalnız akçe alıp oturmuyoruz. Elimizden geldiği kadar Hüsnü Paşa'ya veyahut Âli Paşa Efendi'mize hizmette kusûrumuz yoktur. Bu kerede birtakım masumun hânümanını harâb ettik. Malumunuzdur ki Sarıyerli Hoca Sadık Efendi Bayezid civarındaki Kapıdan Paşa Camii'nde ders okuturdu. Lakin bu zâtın lisanı Şeyhülislam Efendi gibi hoş-gûy olmayıp her bâr envâr-ı hakikat izhâr ettiğinden çoktandır iskâtı için bir bahane aranılmakta ve ekseriya meclisine bizim sınıf-ı muhteremden adamlar gidip kelâmalarına dikkat eylemekte olduğu hâlde Hoca Efendi birden üstâd olduğundan bir ser-rişte bulunamamıştı. Beri taraftan Altuncu ve Konduri işleri bitip sadre şifa verir. Bir netice alınamadığından Hüsnü Paşa müteahhid olduğu hizmette boş durmadığını göstermek için Sadık Efendi'ye salmayı münasip düşündü. Ve Ramazan-ı şerîfi dahi ni'me'l-vesîle ittihâz etti. Bundan evvel Hoca Efendi tefsir-i şerîf okutup o emir ve nevâhî-i ilahiyeyi yani ahkâm-ı Kur'aniyyeyi tagyire muktedir olamadığından manâyı doğruca beyân eder. Ve bunların içinde idare-i askeriyeye dokunur birçok şeyler bulunurdu. Geçenlerde Şeyhülislam Efendi tarafından kendine bir ihtâr vuku' buldu. Mealinde "Bana ve vükelâ-i devlete dair bir şey söylemesin ne isterse okutsun" denildi. Bunun üzerine Hoca Efendi tefsiri bırakıp mızraklı ilm-i hâli okutmaya başladı. Lakin bunda dahi o emr-i nevâhîye müteallik mesâil-i takririne mecbur olmakla çend-rûz mukaddem zabtiyeler gönderilip ders okuturken rahle başından kaldırıldı. Ve bu hizmette

ma'hûd Fikri Efendi bulundu. Hâlini bilirsiniz ya..... Ve bu dahi az gelip onun talebesinden Bayezîd ve Ayasofya cami'lerinde ders-i âm bulunan Raşîd Efendi ve Mahmud Efendi'yi dahi derslerinden kaldırıp zabtiyeye indirdiler. Ve geçen salı gecesi odalarını basıp evrâk-ı mevcûdeyi aldılar. Onlarda ne buldular bilmem. Bizim arkadaşlardan birinin tahkikince Hoca Sadık Efendi bir risâle yazmış. Ve din-i İslâm aleyhinde neşr olunan resâile onda cevap vermiş. Bu ise Âli Paşa'nın politikasına uymuyormuş. Şunlara bir politika töhmeti isnâdıyla İstanbul'dan def'lerine ve o aralık risâleyi ele geçirip mahvetmeye vesile olmak üzere bu tedbiri Zabtiye Müşîri tertib eylemiş.

Hey ne garip şeydir ki her gün Galata'da köprüde din-i İslâm aleyhine binlerce risâleler ve gazeteler satılmakta. Ve Avrupa'dan gelmiş nice cemiyet-i ruhbaniyeler alenen dinimizi tahkîr ile kendi mezheplerine halkı davet etmekte iken Müslümanlardan birinin cevap vermesine Hükümet kâil olmuyor. Hay gidi politika hay. Bu nezaket o kadar ileri gitti ki Müslümanlık âdetâ maâyibden addolunur. Abdest almak, namaz kılmak, kabalık eşeklik oluyor. Hele oruç tutmak bütün bütün hayvanlıktır deniyor. Devlet-i Âliyye bizim yüzümüz suyu hürmetine yaşıyor diye gert gert geçiren vükelâmımız veyahut ükelâmımız devletin mebnî aleyhi olan dine, böyle hürmet ediyorlar. Ya biz ileri gitmez miyiz? Ama ne türlü ileri? Hani *Hürriyet*'in bilmem hangi nüshasında dediği gibi gayyâ-yı hevlnâka doğru ileri gidiyoruz. Lakin biz de Allah için buna istihkak kesb ettik. Ahlakımız bozuldu. Biz âbâ ve ecdadımızın kanını cismimizde çürüttük. Bizde şimdi o kan, o can kalmadı. Var mı para, var mı kaparoz? Her rezalet hoş görülür. Şu iş başlarına geçen eclâfin birer birer "cemâziyelevvelleri" düşünülse ve hâlâ nasıl yaşıyorlar tahkik olursa artık halimize hiç taaccüb yeri kalmaz.

Yunan Hükümeti tarafından Babıâli'nin ultiatomuna verilen cevabın İstanbul gazetelerinde bir muhtasar tercümesi görüldü ki lisanına bakılırsa tercüme-i resmîyedir zannolunur.

Bundan anlaşılın Yunan Devleti beş teklifinden ikisine yıllarca tekrar eylediği gibi "Yunan nizamâtı ahalinin hürriyet-i şahsiyesini ecnebi bir devlet için

Hükümetin men' etmesine müsait değildir" yollu cevap vermiş. Güzel ama Babîâli bu davanın butlânına dair Yunan kanunnâmesinden bend gösteriyordu. Ve bir devletin hukuk-ı ümeme ihlal edecek surette nizamâtı olmak câiz olamayacağından bahsediyordu. Onları nasıl reddetmiş de yine eski davasına ircâ'-i makâl eylemiş. Buraları malum değil.

Üçüncü mesele hakkında Yunan Devleti Girit muhacirlerinin avdetine mümânaât göstermediğini fiiliyyât ile isbât ediyor. Vâkıâda muhacirlerin avdetine önlerine asker çekerek resmen karşı durmadı. Yunanlılar döndüler, men' ettiler. Bu hâlde bizim vazifemiz Yunan Hükümetinden muhacirlerin taarruzdan masuniyetini ve bîçarelere musallat olanların te'dîbini istemektir. Varsın ahalinin hareketi Yunan Hükümetinin teşvik ve belki emriyle olsun. Böyle isbat olunmayacak bir müddeâyâ kalkışılırsa neticesi bittabi mahcubiyeti mûcib olur.

Dördüncü teklife karşı Devlet-i Âliyye asker ve teba'asının Yunan mülkünde katlolunup da cânilerin te'dîb olunmadığına vukufsuzluk iddiâ ediyor. Bu bâbda da dahi Babîâli'nin vazifesini iddiâ ettiği maddeyi isbat ve iktizâsının icrâsını talep eylemektir.

Beşinci teklife cevap yolunda Yunan Hükümeti hangi muâhedeye mugayyir hareket eylediğini soruyor. Vâkıâ vükelâmız gözlerini teccüss-i ikbâl ve ağızlarını imla-yı şikem iştigâlinde ayırıp da Yunan ile olan muâhadenin 28 numaralı nüshamıza derc olunan bendlerini göremediler, söyleyemediler. Biz ise Babîâli'den başka bir yerde bu gafleti me'mûl etmeyiz. Eğer zannımız yanlış olup da Yunan vükelâsı da ahd-nâmeyi göremediyse iki muârazın birbirine bu derecelerde mütevâfik düşmesi istigrab olunacak mevâddendir.

Yunan Hükümeti bu cevapları yitirdikten sonra kendi teba'asının memâlik-i Osmaniye'den tardı hususuna atf-ı makâl ederek demiş ki:

Yunan teba'asının memâlik-i Osmaniye'den ihracı hususunda Hükümet-i nizamât-ı Yunaniyye me'a'r-re'âyâ insaniyet ve efkâr-ı asra mugayyir olan böyle bir tedbire mukabele-i bi'l-misl etmeyecek olmakla Babîâli tarafından memâlik-i Osmaniye'de bulunan konsoloslar hakkında intihak olunan karar üzerine Hükümet-i Yunaniyye Devlet-i Âliyye konsoloslarını memâlikinden ihraç edecek ise de teba'a-i

Osmaniye'nin çıkarılması niyetinde değildir. İşte şeref-i medeniyetle tahliye-i zât eden devletler kâide-i i'tidâlin hangi tarafta olduğunu hükmetsin.

Bu mesele hakikate cây-ı nazardır. Fakat eğer gazetelerin rivayeti sahih ise Babıâli işi ibtidasından pek yanlış tuttu. Çünkü rivayet vâkıya nazaran Rusya Devleti bu kararın lağvini istedikçe Hâriciye Nezâreti ilan-ı harb ettiğimiz devletin teba'asını mülkümüzden tard etmek âdât-i kadîme ve hukukumuz iktizâsındandır, yollu müdafaa edermiş.

Bu esaslar üzerine idare-i lisân ile davâ kazanılamaz. Bulduğumuz asr-ı terakkide âdât-ı kadîmeden bahsetmek adetâ mecnunluktur. Âdât-ı kadîmemizi kaide-i muâmele addettiğimiz zaman karşımızdan “siz evvel ilan-ı husumet ettiğiniz devletin sefirini de Yedikuleye kaldırırdınız. Limanlarınızdaki tüccar sefînelerini de tevkif ederdiniz. Mülkünü zabt etmek, ahalisini yağma eylemek gibi şeyler de yapardınız (Nitekim o asırlar hükmünce her devletin usûl-ı hareketi bu yolda idi.) Şimdi yine âdeti meydana çıkarmak efkârında mısınız?” derlerse “Evet” cevabı mı verilecek?

Gelelim hukuka.... Vâkıâ yakın zamanlara kadar muharib olan iki devlet birbirinin umûm-ı efrâd teba'asını düşman addetmek ve hâl-i seferde mülkünden tard eylerdi. Lakin muahharen terakkiyât ilminden tezyîd-i kemâl eden erbâb-ı kalem düşman nâmını yalnız bir devletin efrâd-ı meslehasına hasr ederek diğerlerini adeta bîtaraf hükmünde tuttular. Bu kaide fi'len dahi kabul olundu. Hatta Fransa ve İngiltere devletleri bundan yedi sekiz sene evvel Çin'e ilan-ı harb eyledikleri sırada hem kendi teba'alarının Çin'de icrâ-yı ticaret etmelerine mezuniyet vermiş ve hem de herhangi Çinli isterse kendi mülklerinde ikâmet ve ticaret edebileceğini ilan eylemişlerdi. Binaenaleyh bu meselede kavaîd-i külliyeye isnad-ı müddeâ edemeyiz. Mamafih devletin bu hareketi ihtiyâr etmesinde bir zaruret-i mübrem mevcuttur.

Çünkü evvela bizim Yunan ile beynimizde olan muâhede değil müsaadenâmedir. Evet, mesela Prusya ile Avusturya ilan-ı harb ederse birinin teba'ası diğerinin mülkünde oturabilir. Zira diğerine tâbîyyeti bir nâmdan ibaret olarak kâffe-i muâmelâtca hükm-i kanuna ittibâda adetâ oturduğu yerin halkı gibidir. Hâlbuki Yunanlılar bu kat'-i muhabere sırasında sefirleri gittiği cihetle mülkümüzde

oturursa ya bütün bütün başboş veya başka sefârete tâbi kalacak ve bilfarz İstanbul'da beş on bin Yunanlı cemiyet teşkil edip de memleketi yakmak ve ahaliyi idam etmek için hanelerini eczâ-yı nâriyye ve eslihâ ile doldurursa (bin türlü müşkilât ve mahâzîri tecârib-i adîde ile sabit olan) sefâretlere müracaât-ı beliyyelerine uğramadıkça ne Hükümet ahz u te'dîblerine muktedir olacak ne de mehâkim davalarını görebilecek mülkünde böyle bir imtiyazlı hasmın vücuduna hangi devlet kâil olabilir.

Sâniyen Yunanlılar başka ümmetler gibi değil. Hâl-i asâyişde iken bile devlete husumet zannıyla efrâd-ı teba'adan karıları, çocukları, hastaları öldürmek fazâhatlarını bî-perva ihtiyâr ediyorlar. Eterya, nice defa politikaca tedbir zannıyla mülkümüzde haydutlar peyda ettiler. Kendi hâlinde olan ahamızın canlarını telef ettirdiler. Köylerini yaktırdılar. Biz bu hâller üzerine kat'-i muhabere zamanında o kadar yılanları, akrepleri nasıl koynumuzda saklayalım. Kendi memleketlerinde her türlü hukuk-ı insaniyeyi pây-mâl ediyorlar. Kendi Hükümetleri men'den beyân-ı acz ediyor. Ya biz birçok imtiyaza nâil olarak durdukları yerlerde nasıl zabtlarına muktedir olalım.

Hâsılı Babiâli'nin onları tarda kıyamı yalnız Yunanlı oldukları için değil bir düşman devletin teba'asından oldukları hâlde mülkümüzde her türlü cinâyâtı irtikâba fırsat verecek birtakım imtiyazı hâiz olarak ikâmet etmelerine meydan vermemek içindir. Eğer hakikat hâli vükelâ yoluyla beyân edebilseydi dünyada bir âkil munsif bulunmazdı ki hakkımızı tasdik etmesin. Hâl böyle iken bazı gazeteler Babiâli bu hakkından da vazgeçmiş olduğundan yani tard hususunu yalnız kendi teba'asından Yunan pasaportu olanlara hasrederek asıl Yunanlıların ikâmetine mezuniyet verdiğinden bahsediyor. Pasaport başka mesele müddet-i medîde bir ecnebi mülkünde oturmadıkça bir ferдин tâbîyyet Devlet-i Âliyye'den çıkmaması zaten elimizde olan ahdler iktizâsındandır. Hatta pasaportluların tardîçün bundan birkaç sene evvel bir komisyon yapıldı. Teşrîfâtçı Kâmil Beyefendi'nin mahareti sayesinde tesiri görülemedi. Öyle zaten ahdleşilmiş ve icraatı dahi devletlerin tasdiki altına alınmış bir meseleyi böyle bir diğer hakkın yerine ikâme etmek o derece garip olur ki hatta Âli Paşa'nın bile ihtiyar etmesi me'mul değildir. Bu şâyia işini bitiremeyen Yunanlılara komisyonca gösterilen imhâlden azma bir şey olmak gerek.

Şimdi geldik Yunan'ın şu takrirdeki mürüvvet-füruşluğa bunda bizim teba'anın kavânîn-i mahalliyyeye me'a'r-reâye kendi mülkünde ikâmetlerine mezuniyet veriyor ki aynıyle Babîâli'nin kararı da o demektir. Devlet-i Âliyye tâbiyyetinden kalan yani teba'a-i Osmaniye gibi kavânîn-i mahalliyyeye tâbi olan Yunanlılar tard olunacak değil â!

Hâl böyle iken Yunan'ın müşterek olduğumuz bir muamelede kendine medeniyet ve bize vahşet isnâd etmesi palikaryalara mahsus bir edepsizliktir.

Yunan Meselesi hakkında Zât-ı Padişahî'nin gösterdiği metanetten gerek kibir ve gerek meskenet hasebiyle müteessir olan bazı erbâb-ı Hükümet bu hâli Yeni Osmanlıların tahrikine haml ederek güya Avrupaca bizi asayiş düşmanlığıyla itham eyleyip, gözden düşürmek istiyorlar. Bu yolda nereden çıktığı nerden ma'lum olan bazı neşriyat dahi görüldü.

Yeni Osmanlılar devlet metbû'alarının hakk-ı sarhini bilenlerden ve muhafaza-i haysiyyetini samimi isteyenlerdendir. Binaenaleyh şu Girit gâilesinde Yunan'ın ihtiyar ettiği her türlü hareketi kapının şimdiye kadar hazmetmesine mu'teriz idik.

Bu bâbda gerek bazı büyüklerimizin lisan ve gerek buradaki cemiyetin kalemen beyân ettiği şeyler yape-i serîr-i hilafete ve vatandaşlarımızın sem'ine vâsıl ve ondan bir hüsn- tesir hâsıl olduysa devletimize bununla dahi bir hizmet-i ibrâz etmiş olacağımızdan hakikaten bahtiyar bulunduğumuzu biz de o taşralara cevaben beyân ederiz.

Karadağ Beyi Rusya'nın pây-i tahtı olan Petersburg'a gitti. Devlet-i Âliyye o toprağın sahibi ve Zât-ı Şahane kendinin metbû'u iken acaba müşârünileyh seyahatini taraf-ı Hümâyûn'dan istizân etti mi? Bir de gezdiği yerlerde sefâret-i seniyyelere müracaatla mı kabul olunuyor. *Hürriyet*'in 27 numaralı nüshasında dahi beyân olunduğu üzere Reşid Paşa zamanında "Tunus Valisi olan zât Paris'e geldi. Fransa'nın idare-i sâbıkası ise Cezayir'den dolayı bazı mütalaalara mebni Tunus'a bir idare-i müstakile süsü vermek isterdi. Vali Paşa'yı Sefâret'e müracaat etmeden

kabul etmişlerdi. Bu suret-i kabulden dolayı Fransa Devleti'nden tarziye alındı.” Şimdi dahi Karadağ yeni sefâretlere müracaat etmemiş ve yine kabul-i resmîlere mazhar olmuş ise kapı şikâyete kalkışabilecek midir? Yoksa varsın Padişahın hukuk-ı metbu'iyettini pâmâl olsun varsın her isteyen istiklal bulsun. Tek bir sadme-i suûbet zuhur edip de kuvve-i liyâkatin fikdânıyla beraber bâlâ-yı ikbale tırnak iliştiren müstebidân-ı devlet yerinden ayrılmasın mı denilecektir.

Vah zavallı devlet vah, bîçare saltanat.

1056 Numaralı Rûz-Nâmede Münderic Bir Makaledir

[İskenderiye'den Dersaadet'e gelmekte olan Mısır kumpanyası Vapurları'ndan Kalyob nâm-ı sefine ile kumpaniye-i mezkûrun Dersaadet'ten hareket eden Şarkıye vapuru beyninde esnâ-yı râhde, çeşme-i nâm-ı mahallde geceleyin vuku' bulan müsademe şiddetinden zikr olunan Kalyob vapurunun derhal gark ve şikest olduğunu yazmıştık. Bu defa alınan ihbara göre vapur magrûk-ı mezkûr derûnunda üç yüz kadar yolcu olduğu gibi Şarkıye vapurunda dahi bir hayli yolcu ve eşyadan başka kumpanya-i mezkûr müdürü saadetli Sefer Paşa Hazretlerinin mevcut bulunduğu ve tayfadan beş kişi telef olup kimi dahi ziyade sakatlandığı hâlde nasılsa Çeşme limanına dâhil olmuş mezkûr kumpanyanın İzmir'de bulunan şubesi canibine bâ telgraf ihbâr-ı keyfiyet olunmakla hemen mansûra nâm vapur çeşme'ye bi'l-izâm yolcu ve eşya-yı mevcudeyi alıp İskanderiye'ye götürmüş olduğu anlaşılmıştır.]

Vesâit-i ihtilâtiyenin bir mülkte ne elzem şey olduğu erbâb-ı idarenin malûmudur. Bizim Padişahımız yeni cûlus eylediği vakit mülkte halka yarar güzel şeylere muvaffak olmak arzusunda göründü. Ve filhakika bazı nâfi' şeylere teşebbüsü dahi müşâhede olundu. Bu kabîlden olarak büyük büyük tasavvur ve hayırhahlıklar ile “kavâid-i Osmaniye” isminde bir vapur idaresi teşkil ve o sırada mukaddemâtını her vechle teshîl eylemişti. Fakat bizde iyi işin düşmanı malum ya Padişahın kendi tarafından olan bu teşebbüsü kapının (yani ne yaptıklarını kendileri dahi bilmez malum birkaç zatın) keyfine gitmediğinden bîçare idarenin doğmasıyla

vefatı bir olmak kaskına icab eden himmetler asla dirîğ edilmedi. Ve bir kere esası tagyir edilince netâyic-i malume teakkub etti. Ve giderek bugünkü gördüğümüz hâle girdi. Hâli ıslah olunmak için lağvolunan hazine-i hassa kumpanyasından bin kat aşığı düştü.

Bu esnada Mısır idaresi dahi tıpkı beriki gibi büyük büyük tasavvurlarla ve “Aziziyye-i Mısriyye” unvanıyla bir kumpanya teşkil edip buna vapurlarda asker işletilmek kaptanları Mısır’ın bahrî zâbitlarından olmak ve kâffe-i rüsûmattan muaf tutulmak gibi Vali-i Vilayet tarafından nice imtiyaz ve müsaadeler dahi verildi. Artık vükelâ hased ve entrikası olmamak lazım geleceğinden Osmanlı Sancağı’yla olan şu kumpanya belki ileri gider diye hayli ümitler edildi. Ancak hayfki bu ümitler dahi çok sürmedi, zâil oldu. Zirâ bunun da idaresine Hükümet parmak soktuğundan adeta bu da memurîne müekkel olduktan başka seyr ü seyahati idare-i keyfiyeye muallak oldu ve Binaenaleyh her sene gösterdiği açıktan Mısır Hazinesine bir büyük rahne açıldı. Tâ ki bâlâda münderic olup bir nevi Mısır gazetesini hükümünde olan ruznâmenin bile ta’rize mecbur olduğu müsibet vuku’ buldu.

Hakikatte bir kumpanya üç yüz cana değer şeylerden değildir. Avrupa’da böyle bir hâl ile iki adam telef olsa kıyametler kopar.

Şimdi bakalım Mısır Hükümeti bu musibetten dolayı mesul tutulacak mı? Ve hiç olmazsa mesuliyeti kendi vicdanında takdir ederek intibâh hâsil edecek mi? Yahud bu üç yüz bîçarenin telefî de gürültüye mi gidecek? Vâkıâ insanın kudreti erişmeyecek bir hâl-i fevkâlede ile olan kazâyâ bir şey denmez. Lakin vak’a meydanda duruyor. İstihkâksızlıktan neş’et etme değilse dikkatsizlikten olmak lazım gelir. Ve her hâlde telef olan canların katli sû-i idare olmuş olur.

Bir Zâtın Paris’ten Gönderdiği Varakadır.

Fransa İmparatoru sene başında süferâ ve muteberânı huzuruna kabul ettiği sırada îrâd eylediği dört satırlık bir nutkun her harfinden bir mana çıkarmaya bütün alemin meşgul olduğunu gördüm. Tahayyür eyledim, zira bizim memlekette yani Âli Paşa’nın idare-i keyfiyesine bırakılmış olan bir kûsûr azim-i hilafette daha geçen gün

Padişah oturup nice zahmetlerle tebyûz ettiği Nutk-ı Hümâyûn'da hürriyet-i şahsiyeyi sarahâten yazıp î'tâ eyledim diye mükerrer mükerrer zikr eylemişken buna cüz'i ehemmiyetle nazar eden bile olmadı. Zahir âlem biliyor ki; bu vaad ve ilanlar hep yalandır. Hükümet üç günde bir kere böyle ekâzib-i aleniyye ile alemi bıktırmış olmalı. Ey şüphe yok öyledir ki Padişah lisanıyla ve kalemiyle bunun gibi mevâide ilan edip dururken beri tarafından Zabtiye Müşîri Hüsnü Paşa bir muteber Giritli'yi asma altından kanlılar, katiller gibi zabtiyelerle kaldırdı hapse götürdü. [Sen hürriyet efkârında bulunuyormuşsun. Yeni Osmanlılar tarafdarı imişsin] der, herifi kendi konağında ve Bâb-ı Zabtiyede ve Âli Paşa'nın konağında bir müddet sürükleyip hapisler ettikten sonra günlerde bir gün Âli Paşa'nın keyfi öyle istediği için muhakeme nerde hiç kimsenin haberi bile olmaksızın vapura koydukları gibi Girit'e nef' eder. Ey, hani hürriyet-i şahsiye nerde kaldı. İşte idare-i hazırânın bu tarz Hükümeti meydanda iken bizim Padişahın nutkuna olan itibar öyle ve mülkünde kanun ile idare mevcut olan Fransa İmparatoru'nun kelâmına i'tinâ ve ehemmiyet böyle olur. İnsan bu hâllere bakınca Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet istemesin de ne yapsın.

Yunan Meselesi için küşâdı müfrez olan konferans geçen Cumartesi günü Paris'te Hâriciye Nezareti dairesinin alt katında bir salonda ibtidâ etti. Düvel-i sitte-i muazzama ile Devlet-i Âliyye ve Yunan murahhaslarından ibaret olan sekiz zât bir yeşil örtülü sofranın etrafına ictima etmişler. Avusturya murahhası söze başlayıp konferansa içlerinden bir reis intihabını teklif etmiş. Riyâsete Fransa'nın Hâriciye Nâzırı olan murahhası intihab olunmuş. İki saat mümted olan müzakerede mu'tena bir karar ittihaz olunmayarak mebâhis-i mühimme yarınki salı günü vuku' bulacak ictima'a ta'lik olunmuştur.

İleride verilecek kararlarla beraber bakalım bizim murahhas ber-mutâd kaç kere "evet" diyecekse ilan ederiz.

Bozulmuş hükmünde olan iktikrâzı şu aralık ma'a-ziyâdetin uydurabilmek için Davud Paşa'ya yine Avrupa'ya bir seyahat görünmüş. Vâkıâ Yunan Meselesi meydanda iken devlet bir büyük iktikrâz akdine bile haklı olabilir. Fakat sevâbık-ı

ahval defalarla ibret bahş olarak herkesi yıldırmiş olduğundan bu hakkın teslimi usûl-i idarenin tebeddülüne muhtaçtır.

Kemal⁹⁰

---

⁹⁰ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

30 HÜRRİYET 1285

Numara: 30 5 Şevvâl Sene: 1285 Kanun-i Sâni 18 1869

Matbaası Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli

İNNALLAHE YE'MURU Bİ'L-ADLİ VE'L-İHSÂN....

Âyet-i kerimesinde işte Cenab-ı Hak adl ü ihsan ile emrediyor. Adl ki ıstilah-ı fıkıhda iki şey'i birbirine tercih etmeyerek tesviye etmek ve ihsan ki iyilik eylemek manasındadır. Bir cemiyette mevcut olmadıkça husûl-i ma'mûriyyet ve terakki-i medeniyyet mümkün olamaz.

Erbâb-ı mütalaaya göre hafî değildir ki, tabâyi'-i beşer hilkaten hayr ve şerden iki cihete dahi mazhar olarak her ferdi bir taraftan haslet-i behîmesi agrâz-ı şehvânîyye ve emrâz-ı nefsânîyye girîvelerine tesvîk eylediği gibi bir taraftan dahi fitrat-ı selîmesi ictinâb-ı mezâlim ve intisâb-ı merâhim tarîklerine teşvik eder. Binaenaleyh devâir-i medeniyyet içinde zulm ü adüvvâne inhimâk ne derece kadîm ise adl ü ihsana meyelân dahi o mertebe eski bir hâl-i cibillîdir. Tevârih-i âlemde ulü'l-ebşâra ibret-nümûn olan muktezâyât-ı tabîyyedendir ki Acemler, Yunanlılar, Romalılar gibi harabe-zâr-ı gabrâda imâr-ı medeniyyet ve ibkâ-yı nâm ü şöhret eden ümem-i kadime her ne zaman ki hikmet ve adaletle hareket ettiler, saadet ve galibiyete mazhar oldular ve her ne vakit ki cebr ü tasallut yollarına gittiler, az zaman içinde inkırâz buldular. Nihayet din-i Ahmedî, dünyevî ve uhrevî her türlü menâfi'i câmi bir şer'-i mübîn ile şeref-resân-ı zuhur olarak ezeli olan adl-i ilahiye âlem-i fânide te'bîden nesâk-sâz-ı medeniyyet ve fermân-fermâ-yı insaniyyet eyledi.

Nefrîn o hakk-ı nâ-şinâsâne ki hâl böyle iken yine emr-i rabbânî ve hükm-i vicdaniye karşı seyf-i ta'addî çektiler, zencîr-i tagallüb kullandılar. Ahkâm-ı zulm icra ettiler de milyonlarca ebnâ-yı beşere bâdî-i makhûriyyet ve mâni'-i kemâl oldular.

Çenîn kâr kerdo ne şod şermsâr

Ne ez rû-yı hilkat ne ez kerdigâr

En büyük ümmetlerin asırlarca ikdamdan sonra, nâil olamadıkları vüs'at ü azîmeti Arab gibi kalîlü'l-aded bir kavmin yirmi otuz senede ve dünyanın en kavî iki devletiyle uğraşmakta olduğu hâlde ihrâz etmesine sebep nedir? Ya o kavm-i eşref, adalet-i ilahiyyenin ilan ve izhârına hizmetle müşerref olmuştu. Hazret-i Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) defâatle kendi üzerine ikâme-i dava ve ihkâk-ı hakk ettirdi. Bir Halife-i zîşân bir Yahudi'yle mahkeme-i şeriatde mütesâviyen kâim olarak terâfu' eyledi. Ve hatta kendine hasmının huzurunda ta'zîm ifade eden künye ile hitab olunduğu için iğbirâr gösterdi. Faruk-ı A'zâm (Radıyallahu anh) Hazretlerinin Şam üzerinde olan ser-asker-i adalet-perveri Humus'un zabtında sekinesini bir bedel-i itaat mukabelesinde can ve mallarını muhafaza şartıyla sâye-i amân-ı imâna almıştı. Vaktâ ki Rum ordularının bilâd-ı meftûha üzerine ifrât-ı kesretle hücumundan dolayı mücâhidîn-i İslâm'ın Humus mevkiini muvakkaten terk etmesi lazım geldi. Hazret-i Ebu Ubeyde bin El-Cerrah (Radıyallahu anh) ki bahs ettiğimiz ser-asker-i âdildir. Efrâd-ı muâhidîn'in muhafaza-i can ve malı şartında imkan görmemek hasebiyle alınan bedel-i sulhü kâmilen ashâbına iade eyledi. Asâkir-i İslâm be-tekrar Humus üzerine iktihâm eylediği zaman sekine-i memleket o adaletin lezzetini hatırda tutarak kalenin teslimine ellerinden gelen muaveneti dirîğ etmediler.

Adaletin şerefine bundan büyük ne delil olabilir ki Cenâb-ı Mu'tî-i hakiki bile bir kulunun hakkını diğerine bağışlamaktan tenzîh-i kudret eylemiştir. Karn-ı evvelde bulunan hâmiyân-ı dinin hükm-i ilahiye derece-i ittîbâ'mı bilmek için bundan a'lâ ne mikyas bulunabilir ki sahra-yı Sıffîn'de bir halife-i bahik ile bir müctehid-i muhtî davalarının seyf-i satvetle faslına kıyâm ve aylarca ikdâm

eyledikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'in nâm-ı celili araya girdiği gibi ikisi dahi birer hükmün dest-i iktidarına teslîm-i ihtiyâr eylediler.

Vâkıâ Cumhuriyet-i İslâmiye'nin saltanata inkılâbından sonra zuhur eden düvel-i İslâmiye ve bâhusus devlet-i Osmaniye'de bir hayli mütegalibler gelmiş ve mesela “def'ân-li'l-fesâd” idâm-ı nefse mezuniyyet gibi nice şerâit-i şakka ile mukayyed olan birtakım ahkâm-ı şer'îye sû-i istimâl edilmiş olduğu münker değilse de yine esas tagayyürden masun olur ve zalimler ekseriyyet üzere cezasını bulurdu.

Çünkü kudret-i teşrî' kudret-i tenfîzin taarruzundan vâreste olarak kanun-ı ilahi nâmına kimseye zulm icra olunamazdı. Meğerki bir hâkim sû'-i ahlak sâ'ikasıyla bi'l-ihtiyar te'vî-li ahkâmı irtikâb etmiş ola. Hatta cây-ı ibtisâr olan rivâyât-ı tarihiyyedendir ki Büyük Köprülü'nün vefatından sonra, necl-i güzîni Fazıl Ahmed Paşa bilistihkâk Makam-ı Sadâret'e gelince zamanının Şeyhülislâm'ıyla beraber huzur-ı saltanata gider. Padişah, “Pederinin devlete ettiği hizmetlerden pek memnun idim. Öyle bir müşîr-i mü'temenni gâib ettiğinden dolayı ne derece müteessif olduğumu tarif edemem. İnşallah sen de hüsn-i harekette ona benzersin” yollu tesliyyet ve taltîf eylediği sırada Şeyhülislam Efendi “Pederleri seffâk idi, Paşa efâzıldandır. Ahkâm-ı adaleti bilir. Allah göstermesin ona benzemez” diyecek olur. Fazıl merhum “Pederim kimi idam ettiyse, cümlesi hükmünüzledir. Niçin iftâ ettiniz?” yollu mukabele edince, Şeyhülislam Efendi “Ne yapayım kendimden korkardım” der demez Paşa “Ya Allah'tan korkmaz mıydınız” cevab-ı kat'îyle Efendi'yi ilzâm eder ve ba'dehu taraf-ı Padişahîden aldığı mezûniyyet üzerine tagrîb ile te'dîb eyler. Bu hikâyeden anlaşılıyor ki ne bir vezir velev Köprülü kadar müteneffiz ve müstakil olsun, bir sened-i şer'îye istinâd etmedikçe icrâ-yı ahkâm eder ve ne de bir âlim hilâf-ı mâdelet fetva verince velev bir müteneffizden ihtirâzını vesile tutsun, hîn-i hâcetde mücâzâtdan kurtulabilirdi. Bu ihtimâm ise yalnız sefk-i dimâ gibi umur-ı külliyye münhasır olmayıp mukaddemleri bizzat Padişahlar ve muahharen Sadrazam ekâbir-i ulemâ ve vüzerâ ile beraber Dîvân-ı Hümâyûn'da “En-nazaru fi'l-mezâlîm” farîza-i şer'îyesini icra ederlerdi. Hatta Şakâik-i Nûmâniyye'de mufassalan mezkûrdur ki Süleyman-ı Kanûnî zamanında bir yel değirmeni davası hakkında Rumeli kazaskeriyle İstanbul kadısının verdiği i'lâmlar birbirine te'âruz etmekle ne muhakeme ve ne de Dîvân-ı Hümâyûn'a kanaat olunarak Ayasofya

Cami'nde zamanın kâffe-i ulemâsından mürekkebe bir meclis-i şeriat akd olundu. Bizzat Padişah ile vüzerâ dahi hazır bulundu. Her isteyene istimâ-ı bahs için ruhsat verildi, dava o suretle fasl edildi.

Dirîga şimdi o usûl-i adalet Avrupa'da kalmıştır ki değil yalnız hukuk-ı şahsiyede, politikanın en ağır cinâyâtıyla müttehim olanlar hakkında bile hâkimiyet-i şahsiyesine mazhar olan hakkın huzurunda yine halkın mebûsânı marifetiyle kabul olunan kanunlara tatbikan yine halkın istihsân eylediği usûllerle intihâb edilmiş ve ganî ve fakir cümlelerin emniyetini kazanmış hâkimler marifetiyle muhakemesi icra olunmaksızın ceza edilmek ihtimâlin haricindedir. Hatta avukatlar, mesela Fransa İmparatoru'nun Cumhûriyeti Hükümet-i meşrûtaya tahvîl hakkında vuku' bulan muâmelâtını kemâl-i şiddet ü nefretle takbîh eylemek gibi gazetelerde ve Mebusan Meclisleri'nde bir harfinin tefevvühü kâbil olamayacak sözleri mehâkim huzurunda bî-pervâ söylerler.

Bizim şimdiki hâlimize gelince: Vaktâ ki, Sultan Abdülmecid'in mebâdî-i cülûsunda zarûriyyât-ı vakt ile usûl-i idarenin tebdîline teşebbüs olundu. Bundan sefk-i dimâ ve müsâdere-i emvâl hususunda olan sû-i stimaller ber-teraf olmak gibi birtakım mehâsin görüldü ki münker değilse de müceddeden vaz'ına lüzum görünen nizâmât ü kavânînin tanzimi Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Tanzîmât'a havale olunarak onların a'zâsı ise ekseriyyet üzere Babîâli aklâmında veyahut vüzerâ dairelerinde müddet-i ömürlerini hulûs mektubu ezberlemeye ve usûl-i zamana ve nezaket-i hâliyye denilen istihkâksızlık perdeleriyle tezyin-i zât eylemeye hasr edenlerden ibaret olmakla, usûl-i teşrî' ve muktezâyât-ı idareye asla tevfiği mümkün olamayacak birtakım vesâvis ü hayâlât kanun-ı devlet ve nizâmât-ı idâre nâmıyla ilan olundu ve tertîb olunan şeylerde, çünkü büyüklerin i'tikâdınca diyanet sırf hayvâniyyet hükmünde olduğu için, fetevâyâ bile müracaat olunmayarak, mesela Cezâ Kânûn-nâmesi'nin tâ ibtidâsında:

Birinci madde- Doğrudan doğruya Hükümet aleyhine vuku' bulan cerâimin icrâ-yı mücâzâtı devlete ait olduğu gibi, bir şahs aleyhinde vuku' bulan cezanın

asayiş-i umûmiye ihlal eylemesi ciheti dahi kezâlik devlete ait olduğundan tayin ve icrası şer'an emr-i ulu'l-emre ait olan tazîrin tayin derecâtını dahi işbu kanunnâme mütekeffil ve mutazammın olup ancak herhalde şer'an muayyen olan hukuk-ı şahsiyeye hâlel gelmeyecektir.

sözleriyle kanunnâmenin emr-i ulu'l-emre ait olan ta'zîre hasr olunacağı beyân olunduktan sonra iki üç satır alt tarafında:

Üçüncü madde- Cinayetin mücâzât-ı terhîbiyyeyi istilzâm eden ef'âldir. Mücâzât-ı terhîbiyye katl ü ma'a't-teşhîr müebbeden ya muvakkaten küreğe konmak ve kale-bend olmak maddeleriyle nefy-i ebed ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-ı medeniyyeden ıskât maddeleridir.

İbaresiyle katl dahi ta'zîr dâhilinde sayılıp bununla bir hükümdar, fetvâsız insan idamında haklı olacağı, ahkâm-ı kanuniyeden oldu ve ondokuzuncu maddesinde tarif olduğuna ve fiiliyattan anlaşıldığına göre “ayaklarında demir olduğu hâlde hidemât-ı şâkkada kullanılmaktan” ibaret olan kürek cezası şer'an caiz olabilirmiş gibi sırf cehl ü zulmden münbais birtakım teşvîşât ile ahkâm-ı hukuk hiçbir şeye benzemez bir hâle getirildi. Garâbet şurasındadır ki, efendilerimiz bunun gibi ifsadâtın nâmını, nizâmât diyerek sırf vahşet ü ifrât-ı cehâlet içinde her türlü ahkâm-ı adâletten mahrum kalmış bir bedevi kabilesini bir muntazam kanun-ı medeniyetten müstefid etmiş kadar hod-fürûşâne iftiharlar eylediler ve hatta utanmadan 18 Şaban 1856'da neşr olunan Fermân-ı Âlî'nin hâvî olduğu mevadd-ı adîde-i ıslahiyyenin icrasına Babîâlî tarafından masruf olan ikdâmât-ı sahîha eseri olmak üzere gerek cihet-i politikkiye ve gerek usûl-i milliyyece şimdiye değin mülkümüzde zuhûra gelen terakkiyât-ı hakikiyyenin ilan ı için tertib ile, *Kırmızı Kitap*'ta derc ettikleri lâyhâda:

“Bizde ayrıca kavânîn-i umûmiye tahsili mu'tâd olmasından veyahut tahsiller yalnız kavânîn-i kadîmeye münhasır olduğu hâlde kavânîn-i cedîde ahkâmını icraya me'mur olanların tecrübesizliğinden nâşî tatbik-i kavânîn maddesi henüz mihver layıkında cereyan etmediği ve mamafih memâlik-i Osmaniye'nin her tarafında muamele-i cebriye makamına kâim olduğu mahall-i inkâr değildir.

Dediler.

(Ey ebü'l-füzûlân-ı bîhaber. Siz ki asırda kendinizi hod-be-hod vaz'-ı kanuna muktedir birer müctehid add eylediniz. Kanun tahsilçün kitap mı yazdınız, mektep mi açtınız, ne tedbir ettiniz? Tahsil mu'tâd ile mi olur? *Düstur* diye neşr ettiğiniz hezeyan mecmuasından kavânîn-i umûmiye mi tahsil olunur? Sizin işret baharı ve dans hararetiyle sandal-ı tecebbüre kurulduğunuz zamanlar dem-i fâsid galeyanıyla adgas ü ahlâm yollu zihninizi hutûr eden hayâlât-ı sevdavîyyeden fen mi tertib olunabilir? *Düstur*'un usûl-i teşrî'ni veyahut mevadd-ı mündericesinin esbâb-ı mûcibesini gösterir hangi te'lîfinize müracaat olunsun da istifade-i marifet edilsin? Siz bir kere kendi vicdanınıza müracaat ediniz. Kavânîn-i kadîme dediğiniz fikhın ve kavânîn-i umûmiye tesmiye ettiğiniz hukukun bir fikrasını lede'l-hâce bir dava kazanacak kadar anlamaya muktedir misiniz? Sübhanallah. Biz ne vakit haddimizi bileceğiz? Biz ne vakit insan olacağız. Nefrîn o cahilâne cesaretlere, lanet o bî-şermâne azimetlere)

Bir de bundan başka yeniden mükemmel bir şey yapılarak, fakat âsâr-ı atîka bakâyâsı hüsn-i cereyanına mâni oluyor yollu “Bir devlette iki kanun yürümez, şeriat bütün bütün lağv olunmadıkça idarenin islâhı mümkün değildir” gibi birtakım tâkât-güdâz hezeyanlarla arz-ı malumat ve izhar-ı dirâyet ettiler ve hâlâ ederler. Onu bilmezler ki, adaletin ahkâm-ı esâsiyyesi nakl ü akılda ve her zaman ve mahallde müttehiddir. Avrupa ukâlâsı, nizâmât-ı mevcudelerinin usûlünü hassa-i akl ile tabiatın kavâid-i külliyyesinden fûrû'ını o kavâidin münâsebât-ı medeniyye ve îcâbât-ı zamaneye tatbikatından istihrâc eyledikleri gibi İslâm ulemâsı dahi fikhı o yolda tedvin etmiş ve fakat kavâid-i tabîiyye o emr-i ilahiyye ve ehâdis-i nebeviyyede münderic bulunduğğun istikraât-ı hükmiyyeye mecbur olmaksızın onlardan istinbât-ı usûl etmişlerdir. Hatta muteberâtdan bir fetva kitabı ele alınsa da siyâsiyyât cihetleri en muntazam bir devletin kanununa tatbik olursa değil yalnız usûl-i teşrî' kaide-i tedvini bile aynıyle birbirine mutâbık bulunur ve beyinlerinde olan fark mesela nikâh ve tevârüs maddeleri gibi diyanete müteallik olan ihtilâfât ile mahalle mahsus birtakım ahkâm-ı cüz'iyeye ve “Kad teteğayyaru'l-ahkâmu bi'tebeddülü'l ezmân”⁹¹ aslından tefrî'i lazım gelecek bazı mesâil-i cedîdeden ibaret olduğu görünür ve bununla beraber akranının mevzuatına ibtâdan istiğna şanından olan ebnâ-yı beşerin nâm-ı ilahiye olarak hukukunu tayin ve binaenaleyh, itaat-ı

⁹¹ Mecelle 39. madde: “Zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi inkar olunamaz.” [A.N.]

umûmiyeyi maddi ve manevi daha kavî bir suretle temin eylediğine bakılırsa İslâmiyet'in hükm-i siyaseti Avrupa'nın tarz-ı teşrî'ine kat kat müreccah olduğu anlaşılır.

Hayfa ki elimizde şeriat gibi medeniyetin her türlü ihtiyâcâtını îfâya kâfi bir atıyye-i ilâhiye var iken o bırakıldı da sekiz on zalûm ve cehûlün havâtır ü hevesâtı mülkümüzde esas-ı hukuk addolundu. Yani bizim müstebîdân-ı devlet adetâ sıfat-ı ilahiyeye iştirak etmiş gibi başlarındaki hassa-i fikri Hükümet-i külliye add ederek, koca bir memlekete karihâlarından vaz'-ı kanun etmek ve ellerindeki iktidar-ı Hükümeti kudret-i fâtıra hükmünde tutarak yine o kanunları kendileri icra eylemek ve kendi ef'âl-i zâtiyyelerini adâlet-i mutlaka makamında bilerek gerek teşri' ve gerek tenfiz hususlannda asla mesul olmamak dâiyyesine kıyam eylediler. (Sübhânallahi'l-vâhidi'l-kahhâr)⁹². Bu hâlin mebde'i mülkümüzde en büyük mahkeme addolunan Meclis-i Vâlâ'nın tertîb-i kanuna memur olduğu ve bununla kudret-i tenfizden kudret-i teşrî'i igtisâb eylediği zamandır. *Hürriyet*'in 4 numaralı nüshasında dahi denilmiştir ki "Devlet bir şahs-ı manevidir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek ef'âli hükmündedir. Bunların ikisi bir elde oldukça harekât-ı Hükümet ihtiyar-ı mutlakattan kurtulmaz."

Bu iki kudreti dest-i tegallübünde tutan erbâb-ı Hükümetin teşrî' hususunda gösterdiği maharetler bâlâdaki tafsilden anlaşıldı. Şimdi biraz da tenfiz emrindeki hareketlerine bakalım.

Tarife hacet olmadığı üzere her yerde emr-i kazayı mahkemeler icra eder. Bizde düstur ile hükm-i hukuk eden mehâkimin en büyüğü, Dîvân-ı Ahkâm'dır. Fakat Meclis-i Vükelâ'nın veyahut vükelâdan bir zâtın hükmü onun hükmünden de müstagni olabilir.

Binâenaleyh, biraz ondan bahsedelim. Malumdur ki Sultan Abdülmecid zamanında bir cemiyet-i muhalefet zuhur etmiş ve her nasılsa a'zâsı, devletin pençe-i zulmüne düşmüştü. Bunları tuttular. Meclis-i Hâss'da bulunanlar bizzat gittiler, istintâk ettiler. Nihayet içlerinden beş altısının reis ü muharrik nâmıyla idâmına ve

⁹² Tek ve kahhar olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. (A. N.]

kusûrunun derecât üzere nefyine hükm eylediler. (Her nasılsa Padişah rüesâyı idâmdan afv eylemişti.) Tek ve kahhar olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

Evvela *Düstur*'un tâ başında bulunan ve *Kırmızı Kitap*'ta Devlet-i Âliyye'de usûl-i müsâvâtı resmen ilan eylediği ve mebde'-i ıslâhât olduğu beyân olunan Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nda “Ashâb-ı cünhanın davaları kavânîn-i şer'iyeye iktizasınca alenen ber-vech tedkik görülüp hükm olunmadıkça hiç kimse hakkında hafî ve celî idam ü tesmîm muamelesi icrası caiz olmaması” sarâhaten muayyen iken Kuleli Cemiyeti rüesâsı hakkında nasıl bir muhakeme-i hafiyeye ile idâm hükmü verildi? Niçin bir mahkeme-i aleniyyeye gönderilmedi?

Sâniyen kavânîn-i cedîdenin esasî itibar olunan Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun şimdiye kadar resmen hiçbir fıkrası lağv olunmadığı ve hâlbuki hükm-i şer'î lahik olmadan kimse hakkında idam cezası icra olunamamak onda musarrah bulunduğu hâlde icrâ-yı ahkâmında fetvaya asla müracaat olunmayan ceza kanun-nâmesinin gerek bâlâda münderic olan iki maddesinde ve gerek sâir birçok mevâdında katle müteallik hükümler nasıl bulundu? Ve her ne hâl ise diyelim ki, emr-i teşrî'in tezebzübü bu sû-i istimâli mücib oluyor. Ya neden iktiza etti ki, Kuleli Cemiyeti'nin rüesâsı, beyne'l-vükelâ kanun-ı cezanın, zîrde îrâd olunan elli beşinci maddesine tatbikan mücâzât-ı katl ile mahkum oldu.

Elli beşinci madde: Her kim bizzat veya bi'lvasıta teba'a-i Devlet-i Âliyye ve sekine-i memâlik-i mahrûsa-yı Saltanat-ı Seniyye aleyhine müsellehan isyan ettirmek üzere tahrik edip de maksadı olan kazıyye-i isyân tamamıyla fi'le çıkar veyahut madde-i isyânın icrâsına başlanmış bulunur ise ol kimse idam olunur.

Meclis-i Hass'ın fasl-ı davaya hakkı var mıdır? Kulelilerin maksadı velev farz-ı muhal olarak kazıyye-i isyan imiş, bilfiil meydana mı çıkmıştı? Veyahut icrasına mı başlanılmıştı? Cemiyetin ef'âli a'zâsının bazı mahallerde birkaç defa ictimâ ederek devleti müştekî oldukları hâlden kurtaracak bazı tedâbir düşünmekten ibaret değil midir? Eğer bu suret “maksadın icrasına başlanılmak” sayılacaksa elli sekizinci maddenin iki fıkrası şunlardır:

Elli sekizinci madde: Elli beşinci ve elli altıncı maddelerde beyân olunan fesâdlardan birini icrâ kasdıyla, bazı eşhâs beyninde bir ittifak-ı hafî teşkil olunup da

ol ittifakta tasmîm olunan fesâdın icrası söyleşilip karâr-gir olduktan başka esbâb-ı icrâiyyesini tehiyye zımnında bazı ef'âl ü tedâbire dahi teşebbüs olunmuş olup da madde-i fesâd henüz fiilen icra derecesine gelmemiş ise ol ittifakta bulunan kimseler nefy-i ebed cezasıyla mücâzât olunur ve eğer öyle bir ittifak-ı hafide ber-vech-i muharrer fesâdın esbâb-ı icrâiyyesini tehiyye zımnında teşebbüs olunmuş bir fi'l ü tedbir tebeyyün etmeyip yalnız icrası söyleşilerek karar verilmiş olmaktan ibaret bulunur ise o hâlde dâhil-i ittifak bulunan kimseler muvakkaten kale-bend kılınır.

NE TÜRLÜ VEKÂYİ'E TATBİK İÇİN KANUNA DERC OLUNMUŞTUR?

KIRMIZI KİTAP'TA MÜFTEHİRÂNE:

Dem-i beşer Türkistan'da o derece esîr ki Türk'e i'dâm cezasını hâvî mehâkim-i cinayetten verilen i'lâmat, Meclis-i Vâlâ'yı ve Ahkâm-ı Adliyye'de bir kere daha tedkîkât-ı amîka ve ba'dehu irade-i seniyye altına alındıktan sonra idam olunacak şahsın muvâcehesinde kıraat edilmeden icra kılınamaz.

Deniyor. Fakat bilinmez ki hükm-i idam Kulelilerin hükmü yolunda verilirse o rüsûmun izhâr-ı hakkda ne fâidesi olur. Meselâ vükelâdan daha mütegalib biri çıkırsa da Şam'da Ahmed Paşa'ya ettikleri muâmeleyi kendi haklarında fi'le getirmek istese bu bâbda yazdıracağı fermanın arada kiminle ve yüzlerine karşı okunmakla adâletine kâil olurlar mı? Hâsılı hiçbir muntazam devlette misli görülmemiş bir hâldir ki bizim vükelâ kâffe-i umûr-ı devleti bi'l-istiklal idare ettikten ve istedikleri gibi kanunlar vaz' eyledikten başka hukuk meselelerine de karışırlar. Bir adam kendilerine izhâr-ı muhalefet ederse kendileri gizlice muhakeme ederler ve fiili ne kadar hafif olursa olsun kendi yaptıkları kanunun hangi bendine isterlerse güya tatbik ederek idamına, küreğe atılmasına, kale-bend edilmesine hükm verirler. Hâl böyle iken yine Avrupa'ya karşı ettikleri adalet ü ıslahat davasından geçilmez.

Şimdi biraz da mehâkim-i sâirenin hâminden bahsedelim. Bunların birincisi Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye oluyor ki evvelâ ismi Meclis-i Vâlâ idi. Onun derece-i adâletine nümune olmak için suret-i cereyanı hatırdaki olan üç davânın burada hikâyesi münasib görüldü.

[Rıza Paşa hazinedârı demekle ma'rûf Mehmed Efendi Anadolu'nun bir livâsında kaymakam iken civarında bulunan Yapraklı Panayırını görür ve tüccarın bir sahrada salaşlarla çadırlarla eşyasını muhafaza edişine bakarak oraya lüzumu kadar dükkân yapılsa hem tüccara ve hem de yaptırana fâide bahş olacağını idrak ile keyfiyeti devlete arz eder, ve panayırın yerine tâlib olur. Defter-hâne yeri kendisine satar. Ammâ bu ahz ü i'tâ Mabeyn Başkâtibi Emin Bey'in Şirvânizâde sâyesinde birkaç bin keselik çiftliği yüz yüz elli bin kuruşa kapatması kabîlinden olmayarak nizâmına tevfikân bedel-i misliyle icra olunur. O da panayırın yerine iktiza eden dükkânları yaptırır, hem devlet para aldı, muahharen hem tüccar fâidelendi, hem ben de bir îrâd sâhibi oldum, diye sevinir. Vükelâdan biri ona da tırnak ilişirmek tama'ına düşerek Mehmed Efendi'ye teklîf-i iştirâk eder, o da kabul etmez. Efendimiz hiddetlenir. Tapu senesinde Mehmed Efendi'nin memuriyet mi yazılmamış veyahut rütbesinden mi bahis olunmamış her ne ise öyle vâhî bir bahane tutturur, dükkânları devlet nâmına zabt ettirir. Kendini memuriyetinden ve ikbâlinden dûr ettirir. Bîçare adam on on beş seneler davanın arkasında sürüne sürüne kâffe-i servetini itlâf ederek [nahnu kasemnâ] hân-ı ihsanından başka maişeti ve [Arzu'llahü vâsi'a]⁹³ sahralarından başka ümidgâhı kalmaz. Nihâyet ifrât-ı acz ile davasının tarzını tebdil ederek dükkânlardan fâriğ olur. Yalnız yerler iştirâsı ve ebniyyenin inşâsıçün ettiği masrafı ister, fakat o zaman Meclis-i Vâlâ reisi bulunan zât her neden ise gazaba gelerek [Hakkın var ammâ ben burada reis buldukça istihsâl edemezsin] yollu Haccac'ın ağzına yakışacak bir cevâb-ı zalimâne ile zavallı adamı ondan da mahrum eder. Bu suretle bir hâne söner gider.

[2]

Malumdur ki Ferik İbrahim Paşa'yı zevcesi bir uşağa idam ettirmişti. Maktûlün iki vârisi olduğundan *Düstur*'un zîrdeki bendine tatbikan davanın şer'e havalesi iktizâ ederdi:

[Yüz yetmiş birinci madde: Hükm-i kânun hukuk-ı şahsiyeyi ıskât edemeyeceğinden maktûlün veresesi var ise onların iddiaları üzerine hukuk-ı şahsiye davası mahkeme-i şer'îyyeye havale olunur.]

⁹³ Allahın arzı geniştir.

Büyük efendilerimiz sirayet-i mahdûrundan korktuklarından mıdır nedir, kadının mücerret idamını arzu ettiler, işi Meclis-i Vâlâ'ya havâle eylediler. Onda dahi velev maktûlün veresesi olmasa bile kadının fiili yalnız muâvenetten ibaret olduğundan düstûrun,

[Yüz yetmiş beşinci madde: Muîn-i kâtil olan kimse muvakkaten küreğe konulur.]

şu bendine tatbîk-i dava edilmek iktizâ ederken Meclis-i Vâlâ müfti-i mâcin gibi asıl katli tertib eden kadın olduğundan müşterek hükmünde tutulmak lâzım gelir ve buna sâ'î bilfesâd denilerek siyaseten idamı da meşru' olur, yollu nakl ü akl dairelerine uğrayamayacak bir takım ahkâm-ı garibe ihtirâ'îyle katline hükmetti. Vâkıâ bunca zamanlar ekmeğini yediği zevcine habîsenin vukû' bulan hıyâneti insânîyetce fi'l-i katlden daha şenî' görünürse de bunun gibi sû-i ahlâk âsârından olan ahvâle Cenâb-ı Hakk hükm eder. Hâkimin onı bahâne ederek şer' ü kânunun tayin ettiği hudûdu tecâvüz etmeye kat'an hakkı yoktur. Adetâ bu işte Meclis-i Vâlâ a'zâsından mazbatayı mühürlüyenler müştereken ve müteamîden âmir mücbir ve vükelâ ise âmir-i gayr-i mücbir hükmünde bulunur.

[3]

İslâm'dan adam yetiştirmemek yolunda Âli Paşa'nın sarf ettiği ikdâmât-ı fevkalâde sâyesinde sefâretlerle muhâberât bütün bütün Fransızcaya dökülmeden evvel Tercüme Odasından yazılan müzekkerelerin bazılarını da fakir tesvîd ederdim. Birgün meâlî İngiltere Sefâreti'ne tahrir olunmak için elime bir mazbata verdiler. Açtım okudum ki Selanikli Cık bezirgan Usturumcalı Kâzım Bey'den yüz bu kadar bin kuruş dava etmiş, sened istenilmiş, zâyi' oldu demiş. Kâzım Bey ise müdâfaaya başlayarak Tırhala ve Selânîk eyâletleri dâhilindeki kazalar hakkında olan alacaklarını tahsil ettikçe Cık'ın adamına ceste ceste bu parayı te'diye ettiğini söylemiş ve müddeâsına delil olmak için kazaların kâffesinden bir mazbata ile birer i'lâm-ı şer'î ibrâz eylemiş fakat yine Kâzım Bey'in parayı vermesine hükm olunmuş. Çünkü Cık bezirgan kâni' olmamış. Başka hiçbir sebep hiçbir delil yok. O zamana kadar devletin derece-i zulmünü bu kadar bilmediğimden zihnime veleh geldi. Müzekkireyi ben yazdım. Kim rast geldiyse işi söyledim, ne yapalım olmuş bitmiş,

çâre ne, cevabından başka kimse bir söz söylemedi, bir fâidesi olmadı. Kâzım bey mahkûm ve harâb oldu gitdi.

İşte en büyük mahkememizin mâhiyyeti şu üç maddeden tamâmıyla anlaşılır. Bunun gibileri ve daha eşna'ları dahi küll-i yevm vukû' bulmaktadır.

Şimdi kânûn yine o kânûn ve mecliste bulunan a'zâ ekseriyyet üzere yine o adamlar iken velev nâmına Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye denilmiş. Onunla adâlet mi te'mîn olunur? Ve turalım ki a'zâsı azlden masun tutulmuş. Bu hâlde zulm ü cehlin te'dibinden başka ondan ne netice hâsıl olur?

Mehâkim-i sâiremiz ise o derece müşevveşdir ki tertîb üzere tarif-i ahvâli bile mümkün olamaz. Hatta deâvî nâzırlarının en dirâyetlileri ellerine geçen arz-ı hâllerin hangi mahkemeye havâlesi lâzım geleceğini bilmekte her gün on on beş kere izhâr-ı hayret ederler. Hele bir nev' mahkemeye havâle olunan davânın hangi mahkemede tekrâr rü'yeti câ'iz olabilir, hangisinde olamaz. Buralarına hiç kimsenin malûmâtı yoktur.

Mamâfih Meclis-i Hass ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye'den başka İstanbul'da mevcut olan kânûn mahkemelerini üç sınıfa taksim etmek kâbildir ki biri ticâret biri zâbıta mahkemeleri ve diğeri devâirde olan mecâlisdir. Bundan başka vükelânın himmeti henüz şerîati bütün bütün kaldıramamış olduğundan verâset ü nikâh ve bazen ahz ü i'tâ gibi maddeler hükkâm-ı şer marifetiyle görülür.

Şimdi bu sınıf-ı mehâkimden her birinin hâlini muhtasarca gözden geçirelim. Tarife hâcet yoktur ki ticâret mahkemeleri sefâretlerden gönderilen me'mûrların taht-ı tagallübünde kalarak adetâ birer konsoloshâne hükmüne girmiştir. Devlet-i Âliyye teba'ası ecânible olan davâlarının yüzde doksanını gâib eder ve gâib etmeyenlerin de alacağı i'lâmın hükmü ekseriyet üzere icra olunmaz. Zîrde îrâd olunan misâl bu bâbda bürhân-ı âdildir.

Sultan Abdülmecid'in kadınlarından ve bir şehzâde-i zî-şânın vâlidesi bir zaruret hasebiyle yedi sekiz bin keselik mücevherini rehin ederek ma'hûd İstampadan? dört yüz bu kadar bin kuruş istikrâz eder. Senedine va'denin hulûlünde para îade olunmazsa rehin satılarak deynin tesviyesiyle fazlasının sâhibine i'tâsı derc

edilir. Mühlet yaklaşınca beri taraftan ne kadar ikdâm olunduysa da işin tesviyesi mümkün olamaz. İstampaya iktizâ-yı müddete kadar görünmez. Dükkânında ararlar bulunmaz. Nihâyet mühlet geçer geçmez eşyâyı sattığını ihbâr eder. İş mahkeme-i ticârete düşer. İstampaya eşyâyı sattığına dair birtakım sahte kâğıtlar tedârik eder. Onunla alacağını mahsûb ettikten sonra yüz yüz elli bin kuruş daha i'tâ ederek rehni kapatmak ister. O zaman mezkûr mahkemede reis olan Münîf Efendi İstampaya dostluğundan mıdır yoksa zaten tayîn-i hakda olan, aczinden midir. Her ne ise gâsıba müsaid bir i'lâm verir. Fakat hakk pek bedâhetde ve gâib olan para hayliden hayli ağır olduğundan davânın ardı bırakılmaz. Nihayet ticâret i'lâmını nakz eder. İstampanın dayanması üzerine Âli Paşa yıllarca uğraşarak davâyı bin türlü kıyâfete koyduğu ve hatta İtalya ulemâ-yı hukûkunun fasl-ı müddeâ etmesi gibi hayâl ve hâtıra gelmez sûretde devletin hakkını izâ'a edecek bir hâle dahi muvâfakat eylediği hâlde hiçbir şey yapmaya muktedir olmadı. Nihâyet İstampaya o kadar parayı bel' eyledi. Böyle Sarây'a müteallik bir davânın geldiği hâle bakılsın da hukûk-ı âdiyenin ticâretce nasıl görüldüğü mukâyese edilsin.

Zabtiye mehâkimi ise müstantıkların “lâ-yüs'el- ammâ yef'al” makâmından verdikleri hükmü tasdikden başka bir şey'e yaradığı yoktur. Bu usûl-i istintâk ise bizim idârenin mahsûlâtından olarak dünyanın hiçbir yerinde misli görülmez. Kâtil, cârih, dârib, sârik, zanpara, mu'teriz her kim zabtiyenin eline düşerse kable'l-hükm bir kere mahbese tıklarlar. İçlerinden her hangisi müstantık efendilere çatabilir ise yalnız onun muhâkemesine sûratle bakılır. Ötekiler üç sene, beş sene istintâkda sürünür. Ve içlerinde niceleri vardır ki eğer müddet-i istintâkda kederinden veyâ mahbesin ufûnetinden ecel-i kazâyâ uğramazsa kabahati yoktur derler salıverirler. Bu bâbda dahi bir fâci' misâl beyân eyleyelim:

Bundan dört beş sene evvel Bursa civârında posta vurulur. Oralarda sakin olan tahtacı yörüklerinden otuzdört kişi gâsıb ve yatak nâmıyla zabtiyeye götürülür, habs edilir. İki seneden ziyade istintâk sürer. Herifler kabâhatli midir değil midir tebeyyün etmez, iş de bitmez. Nihâyet birer ikişer otuzdördü dahi vefât eder. Muhâkemenin arkası o suretle kesilir.

Devâirdeki mecâlisin bir kere sûret-i vaz'ıyla vazâ'ifi düşünülse ne derecelerde hakkâniyyete hizmet edebileceği tebeyyün eder. Meselâ Dîvân-ı

Muhâsebât güyâ azlden masûn ve fakat maîşet ve ikbâlleri Mâliyye nâzırlarının irâdesine merhûn birtakım devlet memûrlarından mürekkeb olduğu hâlde hazine ile efrâd beyninde olan davâlara bakıyor. Kâidece hasma Hükümet mi teslim olunur? Böyle bir mevkî'de bulunan inşânda ne derece sadâkat-i kalb lâzımdır ki iltizâm-ı hakkâniyyet edebilsin? Mamâfih Dîvân ile emsâlinin zulmü bir takım acezeyedir. Yoksa yine sarraf Boğos Beyler, mültezimler, banker mültezimler, bankirler filanlar devletin her sene birkaç yüz bin kesesini batırmaktan geri durmazlar. Dîvân bunlardan birine taarruz edecek olursa vereceği hükmü müsteşârın, Maliye Nâzırı'nın, Babıâli'nin veyâhud sarrafın mensûb olduğu mahallin kânûn-şikenliğinden kurtarıp da fi'le çıkarmak muhâlâtındandır. Bunun için dahi bir ufak misâl gösterelim.

Kırım Muhârebesi zamanında Râşid Efendi nâmında bir zât İzmir gümrüğünü iltizam eder. Düvel-i müttefike orduları İzmir'den geçirdikleri eşyaya gümrük vermek istemezler. Tesviye-i münâzaa Kapu'nun dirayetine düşer. O vakit makâm-ı Sadâret'te bulunan zât doğrudan doğruya mültezime bir emirnâme yazar. Kemâl-i semâhatinden orduların geçireceği eşyadan gümrük almamasını ve bu bâbda istihsâl edeceği senedât üzerine bir defter tutarak ileride Mâliye ile tesviye-i icâbına bakmasını tavsiye eder. Râşid Efendi bu ser-rişteyi ele geçirincede kendi kendine istediği gibi bir defter yapar. Müttefikin orduları mâlından alamadığı rüsûm akçesini bedel-i iltizama tekabül ettirecek dereceye vardırıır. Hazinenin, öyle birçok alacağını zimmetinde tevkîf ettikten başka devletden daha bir hayli de para ister. İş Dîvân-ı Muhâsebâta düşer. Defterini te'yîd edecek senedât isterler. İsteddiği paranın yirmide biri mikdârçün ancak evrâk gösterebilir. Nihâyet [her nasılsa] dava Meclis-i Vâlâ'ya kalkar. Güya Râşid Efendi, Efendilerimizin teşvikât-ı müessiresiyle iddia ettiği fazladan [hasbe'l-hamiye] bir miktarını terk eder. Bedelinde kendine bir de koca bir Mecidiye nişanı ihsan olunur.

Bu türlü mecâlisin tatbik-i davâ ettiği nizâmâtı da unutmayalım. Bunlar hemen tâ devletin teessüsünden beri rast gelen memurun arzıyla zuhur eden irâdelerin ahkâmından ibarettir ki kuyûdda bir madde üzerine birbirine muhâlif seksen türlü hüküm bulunabilir. Hangisi hangisini nesh ettiği bilinmez. Bir mümeyyiz eline geçen evrâka ne türlü isterse o yolda kayd çıkarır. Devâir-i

mecâlisinin ise hiçbiri bu teşvîşâtdan dolayı, istediği hâlde dahi izhâr-ı hakka muktedir değildir.

Mehâkim-i şerî'at vâkıâ kâideli bir kânun-ı ilâhîye tatbikan fasl-ı davâ eder. Hükâmın birazı olsun fikh bilir, Allah'dan korkar. Her biri işine bir muayyen müddetle memûr olduğun şeffî'-i mücbir tasallutundan emîndir. Lâkin ona dahi meselâ fasl-ı davâda riyâsetin müftî-i vakte ihâlesiyle emr-i kazâ ve iftâyı birbirine karıştırmak ve imtihânsız verilen tedrîs rû'ûslarınm yetiştirdiği (Kamil Paşa'nın tabiri üzere) cehele-i cemâat-i ulemâdan Vehbi Molla'yı kassâm-ı askerî memûriyyetine ve ma'hûd Azîz Bey'i İstanbul Kadılığı'na getirmek ve âşirler filanlar gibi ya Çamlıbel'de kat-ı tarîk veyâ köprübaşında yankesicilik istidât-ı tâmmıyla dünyaya gelmiş ve "Eğer ben bir terekenin tahrîrine başlarsam müteveffâ ne kadar zengin olursa olsun istediğim hâlde yetimlerini evden çırpıplak çıkarırım" ibârât-ı mel'ûnesini vird-i zebân-ı iftihâr etmiş birtakım eclâfin mehâkim-i şer'iyede tasallutuna meydân verilmek ve ilâmâttan ağır ağır harçlar alınmak gibi pekçok sû-i isti'mâller karışmıştır. Merhum Saadetin Efendi gibi bir takım a'lâm dahi meşîhât-ı İslâmiye makâmında buldukları zaman vükelânın hedm-i şerî'ate şiddet-i inhimâkini bildiklerinden esâslı bir ıslâha teşebbüs olunursa Babîâli'nin meğer muhâkemât-ı şer'iyeye usûlünü tagyîr kâbil imiş diyerek işe parmak karıştırıp da mevcûdu ifsâd etmesinden ihtirâzen bazı ta'dîlât-ı cüz'iyeye ile kanaat ettiler.

Taşra mecâlisi icrâ-yı adâlet değil mücerret derununa her milletten adam olarak Avrupa'ya müsâvât göstermek için yapılmıştır ve a'zâsının bittabi mesâil-i hukûkiyyece vukufu İstanbul'dan nâkıs olduğu ve bütün bütün memûrîn-i devletin taht-ı tagallübünde bulunduğu malûmdur. Ya onların ne hâlde olmak lâzım geleceği İstanbul hakkında verdiğimiz tafsîlâtdan kıyâs olunsun. Hükümetin ef'âli adl ü ihsân mıdır, zulm ü adâvet midir? Onu göstermek için bundan ziyade tahrîr-i merâm iktizâ etmez.

Böyle bir mülkte bi-gayr-i hakkın kan dökülür, ev yıkılır, mal zayi' olur, nâmus pâ-mâl edilirse bittabi harâbiyyet dahi mukarrerdir. Binâenaleyh devleti bulunduğu hâl-i izmihlâlden kurtaracak şeylerin en başlısı hukuk muâmelâtının ıslahıyla adâlet-i meşrûayı bir sûret-i muntazamada meydana çıkarmaktır.

Bunu vükelâ-yı hâzırâ mı yapar, yoksa icrası usûl-i meşverete mi tevakkuf eder, neşriyyâtımızı okuyanlar için muhtac-ı tarif değildir.

MUHTIRA

Yeni Osmanlıların ahval-i Şarkıye'ye dair efkârı ufk-ı garbdan lem'a fûrûz-ı birûz olmaya başlayalı Babîâli'nin nice zamanlardan beri zîr-i sürâdık reyya-ı hafâde nice himmetlerle mestur tuttuğu hâlât-ı mehâlik-peyma enzâr-ı âlemde heyet-i hakikiyeleriyle çehre-nümâ olduğundan düşman-ı nûr u ziyâ olan şeb-perest meşrebân vükelâ bu güneşi balçıkla sıvamaya çalışmakta tecviz-i kusûr himmet etmediler. Bu zatlardan bazılarının Avrupa'ya esnâ-yı azimetlerinde Devlet-i Âliyye'nin resmi hükmünde olan gazetesiyle bunlar hamiyet-i ca'liye ashâbından olup enzâr-ı Avrupa'da kendilerini mağdur göstermek fikriyle terk-i diyar ettiler, diye ilan ettiler. Devlet-i Âliyye'nin hazinesinden Avrupa'da tavzîf ettikleri memurları vasıtasıyla Fransa ve İngiltere gazetelerine zikrolunan yolda ve sâir tarzda enva' müfteriyât derc ettirip hatta vaktiyle bulunmuş oldukları memuriyetlerin vücudunu inkâra kadar yürüdüler. Hizmet-i mahsusa-i şahanede bulunan hizmetkârları vasıtasıyla bu adamların Zât-ı Şahane hakkında hüsn-i efkâr üzere olmadıklarını ve şuraya buraya nisbet ve taallukları olduğunu zihn-i Hümâyûn'a ilkâya bezl-i makdur eylediler. Bir zamanlar teşkil eden cemiyet erkânını gûnâgûn vesâil ile iğfâl ve itma' ve içlerinden bazılarını celb ve taltif ile tefrik-i heyete çalıştılar. Bundan akdemce Fransa ve İngiltere ve Avusturya devletlerinin sefâretleri nezdinde postaları vasıtasıyla gelen yeni Osmanlılar gazetelerini neşr ve tedâvülden men'-i iltimâsıyla teşebbüsler ettiler. Güyâ zabtiyenin teftiş ve hafiye memurlarını teksîr ve hakikatte vükelâ dairelerindeki ittibâ ve mensubâtı tavzif ile kimler *Hürriyet* ve *Muhbir* efkârında ve taraftarlığında bulunursa tekdîr ve ta'zir ve her kim eline geçen nüshaları Zabtiye Müşîri'ne götürürse taltif ve teşvik ettiler. Benim Yeni Osmanlılarla münasebetim var. Fakat size hizmet edeceğim deyn, her şahsi akçeler ve vaadler ile cüretlendirip onların ahbâr mücerredesiyle masum ve bî-günâhi tazyik ve tahkir eylediler. Ve bu yolda pek çok paralar verdiler. Ve çok adamlar çok şeyler kazandılar. Ezcümle Yorgi İstangalis nâmında bir Rum, bu şive ile zabtiyeden üç bin

adet yüzlük altın alıp ticarete başlamak için Atınaya kadar kendi kezâlik Kalavasi isminde bir Fransız mahmîsi dahi eline geçirdiği biraz *Hürriyet* nüshasını zabıta müşîrine vermekle hayli akçeler ve vaadler aldı. Bunlardan başka Yeni Osmanlılar aleyhinde düzgünce söz söyleyiş (velev yalan olsun) terfi' ve rütbe ve memuriyetlere nâil oldu.

Bu teşebbüsâtın cümlesi Yeni Osmanlıların ne pây-ı azimetlerine tezellül ve ne de Avrupa'da ve Şark'ta kazandıkları şân ü şöhrete kat'an tenezzül getirmeyip onlarca maksad-ı mahsus ki Devlet-i Âliyye'nin giriftar olduğu hâl-i indirâsına sebep-i evvel olan idare-i hâzıranın tebdili kazıyyesindedir. İleri gitmekten bir gün geri kalmadı. Ve nesh-i nâsıhayı almak mu'tadı olanlar bazen dûçâr-ı ukde-i tehhür olduysa da evrâk muayyinelerini eksiksiz aldılar. Velhâsıl Devlet-i Âliyye'nin Maliye ve zabıtasına ve cümleten kuvvet-i saltanata müşâreket eden Babîâli'nin bu kadar ikdâmât ve ihtimâmâtına Avrupa'da müşkil olan ve küçük zannolunan bir cemiyet herhalde muzafferâne mukabele etti. Ve hâlâ etmekte. Ve avn-i Hakk'la daha da edecektir. Ancak hezar kere ilan olunduğu vechle bu cemiyetin zât ve şahısca hiçbir kimse ile alışverişi olmayıp ümniyye ve matlabı mensubiyetiyle müftehir olduğu devlet ve ümmeti içinde bulunduğu mühlike-i alaniyyeden tahlis için vatandaşlarını hâb-ı gafletten uyandırmak ve Avrupa Devletlerini Şark politikasınca ittihaz ettikleri meslek nâsavâbdan geri dönmek için ahval-i sahiha-i Şarkie'den haberdar etmek noktalarına münhasır olup bu maksada vusûl için isti'mâl ettikleri vesâit dahi muarız-ı inzar-ı ammeye koydukları neşriyattan münfehîm ve münhali olduğundan onlarca başka türlü teşebbüsât ve tasavvurata hiçbir zamanda lüzum ve ihtiyaç olamaz. Binâberin bu cemiyeti ızrâr niyetiyle Babîâli'nin tuttuğu yol ki cemiyetin aleyhinde görünenleri akçe ve rütbe ve memuriyetlerle taltif-i tarîkidir. İşte bu yol birçok akçe ve rütbe ve memuriyet talepkârlarının urûk hırs ve tama'larını tahrik ile Babîâli'nin emniyet ve i'timâdını ziyade kazanmak için cemiyet hakkında birtakım uzviyyât ve müfteriyât neşrine ve cemiyet erkânından bulunan zâtın hat ü imzasıdır diyerek bazı mekâtib-i mesnu'a yapmaya kıyam ve cür'et edecekleri ihtimalden ba'id olmakla hased ve gıpta gibi cümle-i muhtemâlâtta biri olarak mücerret devletin akçesini ve rütbe ve memuriyetine o makulelere beyhude ibzâlden muhafaza emeliyle bu hususta dahi Babîâli'yi teyakkuz ve intibaha davet ederek hûlus-i niyet ve fütüvvet ibrâz eyler.

Paris'te basılan “*Gauloise*” ve “*Figaro*” ve “*Fransa*” nâm gazeteler ki ekseriyet üzere hakikâti lâtime yolunda i'râd etmek mu'tadlarıdır. Konferansta bulunan a'zâdan kâffesinin ahvâlini ta'rif ile cümlesinin altında bizim murahhası dahi şu suretle tavsif eylemişlerdir.

Devlet-i Âliyye murahhası iki defadır Paris'te sefir olan Cemil Paşa'dır. İstanbulca olan derce-i nüfuzunu herkes bilir. Fuad Paşa'nın nüfuzuna müsâvidir. (Bu müsavât birinin killetinde ve diğerrinin kesretindedir. Gazeteler zikrolunan ibareyi istihza yolunda yazmış olmak gerek) müşârünileyh zevkine mecbur zen dost mizâc ve yakışıklı bir zâttır ki sefârette gayet a'lâ ve umûmun rağbetini mucib olacak ziyafetler verir. Çehresi pek hâlim ve mütefekkir görünür. Türkler umûmen düşünmeye maildir. Lâkin her ne ise uyuyan paşayı uyandırmamalı.

Bu gazeteler eğer biraz bizim tarz-ı edibânemizi bilseler ve Paşa'nın sevâbık ahvâlini aramaya tenezzül etseler idi istihzalarına “Diri görünür bir meyyittir ki şimdi meyyit olan bir histen tevellüd ederek *Yuhricu'l meyyite mine'l-hayyi* ayetine bedihî bir bürhân olmuştur. Gayet naziktir. Mübahesât-ı siyasette öteden başka bir şey söylemez” ibarelerini de ilâve ederlerdi.

Konferans müzakereyi bitirip dağıldı. Yunan murahhası sahib-i re'y suretinde bulunmak istediğinden birinci meclisten sonra kabul olunmak gıyabında karar verildi. Kararnâmenin zîrini İstanbul'dan emir ve mezuniyet almak üzere fakat Cemil Paşa daha imzalamadı. Evrak-ı müzâkere ve karar henüz ilan olunmadığından buna dair mutaâlâmızı ileriye ta'lik ederiz.

Yunanlılar, hain ve edepsiz ve edepsiz bir mahlûk olduklarından Yunanistan'da bulunan ecnebi teba'asına sene şayed bir hâldeet ederler mutâlasına mebni Fransa ve İngiltere ve sâir devletler usûllere fazla olarak üçer beşer harb gemisi daha göndermeye karar vermişlerdir.

Kemal⁹⁴

---

⁹⁴ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

31 HÜRRİYET 1285

Numara: 31 12 Şevval Sene: 1285 25 Kanunisâni 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Kâbil Emiri Abdurrahman Han tarafından Buhara'nın muahharen istilâsı münasebetiyle Rusya'nın Asya'yı Şark'ı cihetindeki tecavüzâtından dolayı Hindistanca ve Avrupaca melhuz olan muhataraya ve Asya devletlerinin ahvâl-i hazîrâsına dair Hint'de bulunan İngiliz Hükümetine gönderilen mektubun Fransızcadan tercümesidir.

Azimetli, dirayetli, kudretli Lord Cenabları:

Vuku'a gelen musibet nâgeh-zuhur bilcümle memâlik-i İslâmiyeye suriş efken dehşet oldu. Yani Rusya Buhara'yı şerife-i galibâne duhûl eyledi. Bu haber, müellimin vusûlünde cümle akrabamla pîrân-ı tecrîbe-i dide-i Memleketi derhal cem' ederek bir meclis-i kebîr akd eyledim birçok muhâverât ve müzâkerâtta sonra cümle rüesâ-yı kabâil ve ümenâ-yı Hükümet, madem Rusya Buhara'yı ele geçirmiştir. Bizim için yapacak şey, ancak evvel devlet-i kaviyyü'l-şekîmenin dostluğunu kazanmak yoluna gitmekten ibaret olduğuna bilittifak karar verdiler. Ve derhal Buhara'ya bir memur irsâlini musîrrâne talep eylediler. Lakin bir karar-ı kat'i ittihaz etmezden evvel İngiltere Devleti'nin son defa olarak dirayetine müracaatı münasip gördüm.

Malum-ı şerifinizdir ki biz İngiltere'nin dostluğunun kıymetini pek çok kusûrlardan ve uzun ve acı tecrübelerden sonra anladık ve sizin ümmetiniz devletimizin devam-ı istiklâlini gerçekten arzu ettiği kaviyyen mecrumumuz olduğundan böyle kuvvetli bir dostluğun muavenetini idame etmek kadar bizim için aziz ve muhterem bir şey olamaz. Ancak zatınıza hafî değildir ki bulunduğumuz hâl üzere adû-yı muzafferinizin gayzına dûçâr olmaksızın o muavenetin devamına liyakat hâsıl edecek bir hâlde bulunmak bizce mümkün değildir. Çünkü sizin politikanızın tervîcine meyil ve irtibatımız ne kadar mukârin-i ihlas olsa yine kendi kendimize bırakılınca Rusya'nın ayaklarına kapanmak mecburiyetinde bulunacağımız bedihîdir. Lakin Rusya'nın tecavüzât-ı hazîrâsıyla bulunduğumuz mühlkede bize bais-i taaccüb olan madde tâ Hindistan'ın kapısında vuku' bulmakta olan şu tagyîrâta karşı canınızdan gösterilen kayıtsızlıktır. O İngiltere ki elli sene kadar bunca fedakârlıklarla düşmanın gölgesini bile teb'îde çalışmıştır. Bugün nasıl mümkün oluyor da vaktiyle hükümdarları Asya'yı zapt etmiş olan bu kadar memâlik-i vesî'ayı yine o düşmanın istilasına müsaade gösteriyor. Acaba Rusya'nın ikdâm ve hırsı mı azaldı? Yahut İngiltere Hindistan'da yeni kuvvetler buldu. İşin heyet-i umûmiyesi bunların hilafetini gösteriyor.

Vâkıâ Rusya henüz (Orenburg)'da iken İngilterece hiç korkacak şeyi yoğ idi. Zira Moskova'dan ordu kaldırıp Hindistan'ı zapt etmek için bizim Asya'daki memâlikimizle Rusya ikliminin arasındaki müsâkat-ı ba'îdeyi geçmek müşkülâtı olduğundan bu suret ashâb-ı ukûle asla hadşe-res efkâr olamayacak bir hayal-i muhâl idi. Lakin bugün de hâl büsbütün başkadır. Şimdi Rusya çarı sizin üzerinize asker sevk etmek isterse Moskova'dan göndermeye muhtaç olmayıp bir avuç Kazak'ın Rusya memâlikine ilhâk eylediği memâlikte iktizâ eden asâkir-i fetih-müessir- bi'l-istidad mevcuttur. Bu emsalsiz memleketlerin vüs'at ve serveti yani nice mahsûldâr mevaki'î hâvî olan intihâsız sahraları ve sayılmaz at ve develeri ve hesapsız kabâil cesaret-şi'ârı ve bunların ahlak ve âdât ve itikadları iktizâsınca her ne zaman bir emir-i cesur kendilerini en ba'îd olan yerlerin yağmasına sevk etmek dilerse, her hatvede ordular müheyya bulacağı nezd-i asilânelerinde meçhul olmamak gerektir. Muhtac-ı ihtar olmadığı vechle a'sâr-ı sâlifede cihanı istilâ eden akvâm-ı Asya'nın bu kıt'asından zuhûr etmiştir. Cengiz ve Timur zamanlarında burada insanlar ve her şey ne hâlde ise yine aynıyla o hâldedir. Binaenaleyh zamanıyla bu kadar inkılâbât-ı

müdhîşenin mebde'-i zuhuru olan bu memâlikten yine ol inkılabâtı kemâl şa'ş'a ile tecdîd etmekten Rusya'yı menedecek bir şey görmüyoruz.

İhtimaldir siz zannedersiniz ki bu memâlikin ahali si Rusya'nın istilâsından nâhoştur. Hayır, bu zan yanlıştır. Bu ahali rüesâ-yı ahirelerinin mezâlim-i mecnunanesinden o kadar sû-i muamele görmüştür ki her kim olursa olsun bir ecnebi Hükümetinin tabiatını bahtiyârâne selamlarla kabul ederler. Nitekim Semerkand ahali si kendi emirlerini terk ederek ne derecelerde müsâraatla Rusya'yı telakki eyledikleri malumunuz olmuştur. İşte Türkiye'nin her mahallinde tebdil-i Hükümet ol vechle bis-suhûle hâsıl olacağı meczûmunuz olmalıdır ve bu dahi cânî taaccüb değildir. Rusya'nın bu memâlikte Hükümetini birçok zamanlar ve belki ilelebet temin edecek şey Rusya'nın umur-ı diniyyemize müteallik olan mevâd hakkında idareli ve riâyetkârâne davranmayı i'tiyad eylesidir. Rusya askerinde birçok Müslüman zâbıt olduğunu ahalemiz haber alarak ziyadesiyle mesrûr oldular.

Kaldı ki işbu Tatar kavimleri arasında Rus nâmı bütün bütün ecnebi değildir. Bir dereceye kadar mücâneset-i tesliyye ve münasebet-i ticariye ve civariye ve fütûhat mütemadiyesinden hâsıl olan şöhret-i askeriye ve politikasındaki maharet, bu asrın bedâyetinden beri bütün bu memâlik-i İslâmiye üzerinde tesîrâtını icra ederek halkın ezhânını o mertebe hasrolmuştur ki Rusya'nın istilası bugün herkese emr-i tabî ve mümteniü'l-def' zanolunduğu gibi bu halkın menâfi'ne ve meyl-i tabîilerine ve hallerine gayet muvafık görünüyor.

Böyle isti'dâdât ve esbâb mevcut iken bu memâlikin yerlisinden sizin Hint ordularından pek çok kuvvetli ve korkunç bir asker tanzim etmekten bir Avrupa devletine göre daha kolay ne olabilir? Sizin hemşehrilerinizin çoğu bu tehlikeden korkmamak için ba'd-ı safa hususunda olan müşkülâtı mübalağalı tevehhüm ettiler. Vâkıâ Kırgız sahraları arada kalsa idi, bu müşkülât sahih idi. Lakin bugünkü gündeki Asya'lı olan Rusya, Asya'nın göbeğinde temekkün etmiştir. Türkistan'dan hareket edecek askere mani azimet olan mesafe neredir? Buhara'dan Belh'e beş gün zarfında sizin düşmanlarınızı [Ceyhun] götürür. Belh şehri ki bütün Afganistan'a hükmeder, oradan sekiz günde Kâbil'e gidilir. Kâbil'den Pencap'ın merkezi olan Lahor'a gitmek için kaç gün ister.

Bu mesafeler bin kere, bin türlü askerle çekiliniþ geçilmiþtir ve o hareketi ki a'sâr-ı kadimedeki vahþî fatihler ve küçük firka sergerdeleri lüzumu üzere icra etmiþlerdir. Rusya zâbitânı neden dolayı daha ziyade muvaffakiyetle fi'le çıkarmasın. Hususuyla bu misillü müsafâtın geçilmesi mümteniâttan olduðunu düşmanınıza siz kendiniz öğrettiniz.

Afgânîlerin Rusya askerini hududlarından geçmeye müsaade etmeyecekleri gazetelerinizde yazılıyor. Bu misillü hayâlâtın hâlâ devamına teessüf olunur. Biz ki Afgânîleriz, memleketimizi feth ve istilâ edecek kavimleri sevmeyiz. Lakin bizim kabâilimiz âhir bir memleketi feth ve teshîr edecek olan ordulara mülhak olmak için her gün hazırdırlar. Hususuyla Rusya'nın bu kadar vesâitine karşı biz ne yapabiliriz. Bütün Asya'nın malumudur ki yeryüzünün en kuvvetli devletleri, Rusya'nın aleyhine ittifak ettiler ve senelerce muharebelerden sonra güçle yalnız bir memleketini alabildiler. Bu hâlde size açıktan itiraf etmeyi lâzımeden addederiz ki eğer Rusya Tatarlardan bir ordu tanzim edip de Hindistan'a gitmek için görünecek olsa bizim ahâlimizin meclubiyetinden men'i kâbil olamaz. Zira serseri geþt ü güzâr ile kısmet aramaya bizim kabilelerimiz gayet harîs oldukları gibi Hindistan'daki servetinizin hikâyâtı ile kulakları dolu olduğundan oraları fethetmek isteyenlerin en hâhiþli muavini olurlar.

Belki zannedersiniz ki Asya ahâlisinden toplanmış böyle bir asker sizin Hindistan askerine mukâbele edemez. İşte bir teessüf olunacak hayâl-i bâtil da budur. Biz sizin sipahi dediðiniz askerinizi pekala biliriz ve size ilan ederiz ki bu asker memâlik-i İslâmiyemizdeki kabâil-i cenk-âverden teşkîl olunacak. Cünûda asla karşı duramaz ama sizin Avrupalılardan mürekkeþ taburlarınıza gelince, biz onları Kâbil sahralarında gördük. Bunların þecaatleri Müslim olduðu hâlde Süvâr-ı İslâm'ın adedine ve hücumuna karşı dayanamayıp ezileceklerini muhakkak biliniz.

Bir de sizin Hindistan'daki Hükümetinizi tehlikeye koymak için mutlaka Rusya'nın muharebe etmek mecburiyetinde bulunması i'tikadında deðiliz. Yalnız istila şâyiası azdan az size bir ordu asker kaybetmek kadar mazarrat verir. Hatırınızda ki İran Devleti ile bir küçük muharebeniz Hindistan'da malum olan koca Asya'nın zuhuruna yâdı oldu. Az kaldı ki orada Hükümetinizi bütün bütün mahvedecek idi. Şimdi tekrar taht-ı Hükümete alınmış ve gayet şedîd cezalar görmüş

olan teba'anızın hâllerinden daha ziyade hoşnut olmaları kâbil midir ve onların ye's ve keyy-i zulmen sitem-dîde olmuş bir komun intikamını almak ve hürriyetini istihsal etmek için gelmiş surette görünecek olan düşmanınızın takribinde daha az mı heyecan eyler.

Ya bu kadar ihtimâlât-ı hâile arasında siz Hükümetinizin emniyetini ne üzerine bina ediyorsunuz. Belki İran'ın ittifâkına güvenirsiniz lakin sebkât eden bu kadar tecrübelerden sonra, bu hususça en cüz'î bir tasvavvurda bulunmanız nasıl mümkün olabilir? Kim bilmez ki İran'ın Hükümet-i hazîrası mücerred Rusya'nın masnu'udur. Gerek şâh ve gerek erkân-ı devleti Rusya çarına ibadet ve mutâva'at terbiyesinde yetişmişlerdir. Bâhusus kemâl-i zâife düşmüş ve hassa-i merdâneğiden mahrum olarak gûn-â-gûn zemâim ve meâyibe ve her türlü şûriş ve fıkra müstağrak olmuş bir Hükümet İran'ın göğüs tahtasına oturmuş olan bir kudret-i uzemâyâ karşı neye teşebbüs edebilir. İranca olan politikanızda ne kadar maharet gösterseniz Tahran'da ne derece müsaadeli tur atsanız yine İran şâhı ve devleti Rusya'nın eğerçi müttefik-i hâlisi olmazlar. Lakin daima elinde en alçak bir alet icra hükmünde bulunurlar. Rusya politikasının dilediği her arbedeye İran'ın aklamasıçün yalnız Petersburg'dan bir emrin vürûdu ve Bağdat'ın kendilerine verilebilmesi ihtimaline dair mühim bir vaadin sudûru kafidir. Bu hâlde o cihetten size bir memul yoktur. Meğer ki ened-i cihetteki memleketlerimizin üzerine salmak için Rusya zâbıtânı kumandasında olarak şahın hasbe'l-me'muriye tertip edeceği yüz bin neferden mürekkeb bir ordu ola.

Malum asilâneleri olduğu üzere şu mütâlaât abes-i ihtimâlât değildir. Bizim Herat beldemizden İran şâhının hücumeti tahvîl için ne kadar telaşlar ve ne himmetler ile iki defa gelişiniz herkesin hatırındadır evvel zaman şâh-ı İran bu hareketi yalnız kendi vesâil-i ta'ifesiyle icra ettiği ve kuvvet ve kabiliyet kâfiyesi olduğu hâlde bizim o derece mucib endişe ve telaş olmuş iken bugünkü gündeki bütün İran, Rusya'nın ikinci mertebede asâkir-i muavenesi ve Rusya çarı bunca harb-ezimme kavimlerin hükümdâr-ı sâhib-i istiklâlidir. Üzerinize deryalar gibi asker dökmeye hazırlanmakta iken sizin basiretinizin bu kadar muğşâ ve muğfil olmasında sebep nedir? Bu hâl-i garîbin esbâbı her ne olursa olsun hâlisâne dostunuz ve önünüzde karakolunuz olduğumuz haysiyetle ihtâr ve i'lâm ederiz ki Hükümetinizin

önündeki muhafaza istihkâmâtı bilcümle yıkılmış ve en büyük istilâ muhataraları kapınızın önünde ordu kurmuş olduğundan eğer kendinizi kavî zu'm etmekle böyle rahat duruyorsanız yakında mağlup olacağınızı muhakkak biliniz.

Bu hâlât-ı küdüret peymâ arasında bizi en ziyade müteessif eden bir madde dahi İstanbul'da tahtnişin Hükümet olan devlet-i azime-i İslâmiye'nin hâlidir ki o dahi aynıyla sizin Hindistan'daki memâlikinizin giriftâr olduğu tehlike içindedir. Malumunuzdur ki bizim halifemiz orada İngiltere ve Fransa'nın silah ve nüfuzları kuvvetiyle durmaktadır. Lakin herhangi gün Rusya Türkistan'da askerîyi tanzim ederse İngiltere'nin İstanbul cihetine dair kuvve-i hareketi derhal mesluc olacağında hiç iştibah etmeyiz. Zira Hindistan tehlikesi Rusya ile hüsn-i muamele için İngiltere'yi ihbâr edip de bir kere İstanbul Hükümetini tutan kuvve-i müttehede-i garbiyyeden İngiltere'nin sakli zâil olursa şimdiye kadar halife-i İslâm'ı muhafaza eden Garp ittifakına zaaf, küllî gelerek bu hâl hem Devlet-i Âliyye'ye gayet muzır olurlar ve hem de bütün Avrupa'yı tehlikede bırakır.

İşte bunlardan dolayı biz zannediyoruz ki eğer muahharen Ceyhun sevâhilinde zuhura gelen tebdilâtın hakâyıkına Avrupa tamamıyla vâkıf olsa şüphesiz ufak tefek münazaât-ı mahalliyelerini unutup hürriyetlerini tehlikeye koyan böyle bir haile ile iştigal ederlerdi. Çünkü burada mesele bir eyâleti şuraya veyahut buraya veren veya bir beldeyi fethetmek gibi kazîyyeler olmayıp belki Asya'daki kabâil ve ahşâmın bir kuvve-i nâfize altına alınması meselesidir ve bu ise a'sâr-ı sâlifede manend-i seyl taşıp rûy-ı arza yayılan ve hâlâ tahatturu Asya ve Avrupa'da dehşetbahş efkâr olan tecâvüzat, cihângîrâne vâdîsini hakîmâne ve üstâdâne tecdîd demektir.

Eğer bazı kûteh-binân bu ihtimâlâta imkân-ı vücûd vermekte tereddüt ederlerse bu da bize bâis-i taaccüb olmaz. Çünkü büyük Petro birinci sandalını vaz'-ı dest-gâh i'mâl eylediği zaman, bir gün gelip de Rusya donanması, Kronstadt Tersanesi'nden hareket ve Akdeniz'e muvâsalatla devlet-i Osmâniye'nin donanmasını yakacağı kimsenin hatırına gelmezdi ve asr-ı sâbıkda ne Petersburg şehri bina olunmasından ve ne Lehistan'ın taksiminden ve ne de Rusya'nın Çerkezistan'a medd-i payitahtî etmesinden asla Avrupa müteessir olmamıştı. Bugünkü basiretsizlik bize daha ziyade görünüyor. Zira sizin vükelâ-yı devletiniz

Avrupa'da Lüksemburg, Roma, Karadağ Meselelerini müzakere ile meşgul iken Rusya İmparatoru sessizce Petersburg şehri değil, belki Asya'nın ortasında bir yeni Rusya Devleti tesis ve bina etti. İşbu devlet gayr-i medenîyeye Avrupa nazar-ı ehemmiyetle bakmayacaktır. Tâ evvel zamana kadarki bu devlet bütün Asya kuvvetini cem' edip esbâb-ı medeniyetle müsellağ ve garb ahâlisinin rehâvet mülâbesesiyle yüz sene müddet-i taksîr ve tereddüden sonra güçle anlayabildikleri meşhur büyük Petro vasiyetnâmesinin icrasına memur olanın kumandası altında olarak milyonlarca askeriyle Avrupa'ya arz-ı vücûd ede.

İşbu mütalaat-ı mükeddereden muzdaribü'l-efkâr olarak biraderzâde-i muhteremimiz besâletli allah Yâr Hânın serian tarafınıza irsâlini münasip gördük. Mûmâileyh bizim işlerimizin ne merkezde olduğunu bilir ve kendine ezher cihet emniyetimiz vardır. Ve bundan başka haml olduğu bir lâyiha-i mahsûsanın dahi yed-i âliyyelerine teslimine memurdur. Bu lâyhada cümlemizi birden korkutan mühlikenin belki def'ine medâr olabilmek için ahâli-i İslâmiye'nin Avrupa devletlerinden bazısıyla bi'littifak politikaca ve teşebbûsât-ı askeriyyece mevki-i icrâyâ koymaları lazım gelen tedbirler tefsîlâtını suret-i mahrumânede arz eyledim. İran şâhına dahi bu bâbda bir mufassal mektup yazdık ve ondan daha tafsilli bir mektup dahi devlet-i Osmâniye Padişahına gönderdik. Mümkün görmeyiz ki devlet-i Osmâniye vükelâsı şu bizim müştereken bulunduğumuz muhatara-i azimenin ağırlığından müteessir olmasın. Lakin şüpheden âzâde olduğu üzere eğer İngiltere Devleti mecmu' kuvvet ve temâmi-i kasd ve azimetini pîşva-yı hareket etmezse işe yarar bir şey yapılmak gayr-i mümkündür.

Biz ki Afgan ahâlisiyiz. Bir kavm-i İslâm'ın ve bir müttelik-i hâlisü'l merâmın vazifesine muvafık gördüğümüz şeyi, hep yaptık ve hem de söyledik. Eğer Cenâb-ı Fa'al'ün Limâ yürîd'in murad-ı ezelisî Avrupa akvamının ezilmesine tealluk etmemiş ise vazife-i âtiyyemizde suret-i hareketimizin ta'biyeti? onlara ve hususıyla İngiltere devlet-i kaviiyesine aittir.

İngiltere Devleti'nin benim ve teba'amın hakkında meşhûd olan mürüvveti kadar mazhar-ı ikbâl ve azâmet olmasını temenni ederim.

Abdurrahman Han

İstanbul'dan Mektup**Fî 23 Ramazan**

Şimdi Ramazân-ı Şerîf münasebetiyle devâir-i tatil olunmuş hükmünde olduğundan her işler bayram ertesine muallaktır. Lakin vükelâ-yı fihâm hazerâtı muttasıf oldukları saffet-i kârgüzârı ve ikdam icabınca ne gece, ne gündüz, ne oruç, ne iftar, ne kapı, ne konak demeyip muttasıl meşguldürler. Ama Yunan ve konferans gibi devletin umur-ı mühimmesiyle zannolunmasın mevsim-i bahar takarrüb ettiğinden ekseriya gündüzleri hava açık oldukça sahilhâneleri teşrif ile kış eğlencesi yapmak ve bahçelerin çimenlerini şekl-i cedîd üzerine döşetmek ve salonların kâğıtlarını tebdil ettirmek ve bir de şu Davud Paşa istikrâzı nasıl uyduracak da elimize külliyetli bir para geçecek müzakereleriyle zihinlerini yormak meşâgilindedirler. Hele merhum yüz yirmi beş milyon franklık istikrâzın çarhına Yeni Osmanlıların soktuğu sopadan dolayı Âli Paşa Efendi'miz o kadar hiddet eyledi ki derhal Viyana'ya Paris'e gidip sekiz yüz milyon franklık bir istikrâz yapmak için Davud Paşa'ya ferman buyurdu. Müşârünileyhin kavlince artık Avrupa'da sizin kırdığınız ceviz bini aşmış. Gazetelere türlü türlü efkâr-ı mazarra ilkâ ile Rusya'ya hizmet ediyormuşsunuz siz sebep olmuşsunuz. Fransa Hâriciye Nâzırı Mösyö Moustier'nin azline siz sebep olmuşsunuz. Buradaki Fransız Sefiri Mösyö Moustier'nin tebdiline dahi çabalyormuşsunuz. Ve bunların hepsi müşârünileyh Hazretlerinin zâtına olan adavetinizden nâşi imiş. Lakin biz rica ederiz, bunları etmeyiniz. Zira devletimizin devam ü hayatı müşârünileyh efendimizin vücûd-ı devletiyle kâim olduğundan, ya size darılıp da işten çekilecek olursa o zaman bizim hâlimiz nice olur. Leffen gönderdiğim *Terakki* gazetesini ve *El-Cevâib*'in nasihatini okuyunuz. Hususıyla Hayrettin (Nâm-ı diğeri Karski) Bey'in mütâlaat-ı hakîmânesine nazar-ı dikkatle bakınız. İşte *Hürriyet* dahi onlara taklîd-i lisân etsin. Hamdolsun, devletimizce korkacak ne var, bundan a'lâ ve daha asayişli ne zaman bulunur. Biraderler söz dinleyiniz, öyle diyar-ı gurbetlerde oturup, vükelâ-yı devletin seyyiâtını neşretmekten ne çıkar. Buraya geliniz, rütbe alınız, memuriyet uydurunuz, para kazanınız, fakat hakikate dair ağız açmayınız. Yoksa polisin havası pek mizaca muvâfakat etmez ve Kıbrıs ve Rodos ve Akka seyahati dahi öyle zevkli değildir. İşte size baba nasihati:

Eğlence de lazımsa da şimdilik bu şetâretleri bırakalım. Bizim hâlimiz böylelikle ne olacak, bendenizce Devlet-i Âliyye'nin bulunduğu muhâtarât-ı hâriciye ve dâhiliyenin cümlesi kâbilü'l-izâledir. Bunlar için o kadar teessüf etmem en keder ettiğim şey milletimizin ahlakı bozulmasıdır. Bizi sahihan mahvedecek işte budur. Fransa krallarından on dördüncü Louis'nin asrında erkân-ı devlet müdâheneyi bir dereceye vardırımlar idi ki, bir gün Kral vükelâsından birine saat kaç diye sordukda Zât-ı Şahâneniz saatin kaç olmasını emr-i fermân buyurursa o kadardır diye cevap vermiş idi. Şimdi biz de dahi müdâhene bu dereceye geldi. İşbu tegayyür-i âhlâk bir mertebeye ileriledi ki, lafzların manaları bile tebdil olunuyor. Tenezzüle terakki, beyaza siyah denir oldu. Havass-ı nisâiyyeden olan edep ve hayâ kalktı. Velhâsıl sözün doğrusu biz eski yürüyüşümüzü gâib ettik, yeni yürüyüşü dahi uyduramadık. Bir tuhaf yürüyoruz ki herkes bize gülüyor ve bizim ise nereye gittiğimizden haberimiz yok.

Maliye Nâzırı önümüzdeki Mart'ta bir muvâzene-i senevîye defteri çıkaracak deniyordu. *Hürriyet*'teki istikrâz mütâlaâtını gördükten sonra artık gelecek Mart'a kalacağına şüphe yoktur. Bizim Maliye Nâzırı'mız vâkıâ Fuad Paşa'nın dört gözle arayıp bulduğu takımdan ve yalancılıkta ve utanmamakta üstadına rahmet okutanlardan ise de daha böyle büyük lokmaları yiyecek ağız peyda edemedi. Bunu hazma Fuad Paşa midesi ister.

Yunan'a verilen nota üzerine Paris'te bir konferans teşkili mukarrer olduğunu gazetelerde okuyoruz, lakin kararını anlayamadık. Bir zamanlardan beri çıkayım mı, çıkayım mı diye âlemi korkudan Şark Meselesi, orada meydan-ı müzakereye konulacak mı? Bazı gazetelerin yazdığına göre, yalnız notanın havî olduğu ahkâm dairesinden hârice çıkılmayacakmış. Ya öyle ise Rusya için konferanstan ne fâide hâsıl olur? Vâkıâ konferansın teşkili teklifi evvela Prusya'dan zuhur etti. Lakin Rusya'nın parmağıyla oluşunda kim şüphe eder eğer Mesele-i Şarkıye dahi mevzubahs edilecek ise Âli Paşa gibi bir hükümdarımız ve Cemil Paşa gibi sefir murahhasımız oldukça devletimizin istiklaline ve tamamîyet-i mülküne asla hâlel gelmeyeceğinden eminiz. Bizim için buraların tahkiki müşkil ve gazetelerimizin ağızları kemli olduğundan tafsilât-ı lâzîmenin *Hürriyet*'te görülmesi arzusundayız.

Hâ, *Hürriyet* için size ba'is-i esef olacak bir haber vereyim. Bu gazete on dört on beş nüshaya kadar sırasıyla geldi ve herkesin eline geçti. Sonra Hüsnü Paşa'nın ikdâmât ve tazyîkâtı ile seyrekleşip görünmez oldu. Muhlisiniz bu hâli memnuiyyetin âsârından zannedip bizim hisselerin nüshaları zarf içinde geldiğinden müteşekkîr oluyordum. Ancak hakikat-i hâlin öyle olmadığı şimdi anlaşıldı. Bu nedretin sebebi çünkü vatan ve milletini seven herkes bu gazeteyi edinmek ve bir nüshası eline geçtikde sâirlerini dahi bulup numara tertibiyle kitap şekline koymak arzusuna düştüğünden her kimin eline geçse bir daha başkasına vermiyor. Bu güruh ise memurîn ve erbâb-ı servet oldukları cihetiyle fahiş bahâlarla ediniyorlar. Bunun kârına dadananlar dahi ucuz fiyatla vermiyorlar. Binâberin fukara ve avam nâs için bir *Muhbir* veya *Hürriyet* nüshası ele geçirmek pek müşkil oldu. Ve bir nüsha ele geçtikde mahallece akd-ı cemiyet edip okuyorlar. Muhlisiniz zannedirim ki tab' olunan nüshalar derece-i kifâyeden dündür. Şimdiki tertibin bir misli daha zamm olursa, lüzumuna nisbetle yine az gelir. Bunun zammı için ihtiyar olunacak masrafa gelince küşâd olunan hisselerin talibi, neşriyata nisbetle tekessür edeceğinden ve hususıyla taşralardan peyderpey izhâr olunan talep ve rağbete nazaran değil, seneliği bir liraya, her adedi bir liraya olsa, istekli bulunacağından münasip ise ol vechle bezli himmet olunması arzu olunur.

Aman az kaldı unutacaktım, Sarıyerli meşhur Hoca Sadık Efendi ve talebesinden Raşit ve Mehmed Efendiler ve Sultan Bayezid hocalarından Hacı Hamdi Efendi ve Kumbarhâne Mektebi'nden Mahrec Ziya Efendi ve Sarıyerli Hacı Ethem Ağa ve Yusuf Ağa ve bir de Mehmed Ali Efendi nâmıyla bir zât mu'terizlik töhmetiyle zabtiyeye indirilmiştir. Bakalım bunlara da ne tarafa seyahat görünür. Biraz müddet daha, Âli Paşa Sadâret'te ve Hüsnü Paşa Zabtiye Müşîrlîği'nde durursa galiba bizim devlette menfâ-yı mücrimîn olmak için bir Sibiryaya peyda etmeye muhtaç olacaktır.

İstanbul'dan Diğer Mektup

Fî 26 Ramazan

Ramazan gailisiyle birkaç haftadır mektup yazamamıştım. Bu gece bir arıza takdim etmek istedim. Hâlbuki Kapular bir nev' tatil hâlinde bulunmak cihetiyle bir

taraftan havadis de alamamıştım. Bir zamandan beri köşe-i nisyanda bıraktığım İstanbul gazetelerini acaba içinde bir şeyi bulabilir miyim diyerek ele aldım ve mütalaaya resmî olan *Takvim-i Vekâyi*'den başladım. 19 Ramazan tarihli nüshasında Girit İsyanı'nın izmihlal-i küllisine dair bir bend neşrederek [Hükümet muvakkata nâmıyla toplanmış olan hazele, terk-i silah, isyan ile takım takım Hükümete gelip dehâlet eylediklerinden ve Enosis vapuruyla gelmiş olan rüesâ-yı eşkiyâ ve ma'hud Petro Polaki? ile daha bazı havene ve rüesâ dahi içlerinde olduğundan bunların mahsus vapurlarla Yunanistan'a deflerine ibtidâr olunmuş] olduğundan bahsediyor.

Ya bu havene mahsus vapurlarla vatanlarına gönderilirken iki seneden evvel tutulan cemiyetin a'zâsı niçin kal'âlara zindanlara dolduruluyor. Acaba Müslüman olduklarından mıdır, yoksa teşebbüsât vak'aları Âli Paşa'ya politikaca bir meseledir diyerek mevkiinde bekâ ve Girit harcırahı ve ihsân-ı şahane ve tayyarât-ı sâire gibi menâfi-i mucib olamamasından mıdır her ne hâl ise, Hoca Nasreddin'in ((Ahirette fincancı katırlarını ürkütmezsek bir muhatara yoktur)) dediği gibi bizim memlekette de efendilerimiz gocundurulmadığı hâlde ne yapılsa mesuliyetterettüb etmeyiz.

Yine mezkûr gazete 21 Ramazan tarihli nüshasında der ki [Şûrâ-yı Devlet azâsından, Utûfetli Suphi Beyefendi Hazretleri memuriyetinden afv edilmiştir]. Bunu okuyunca kendi kendime Tahir Bey'in memuriyeti bir kabahat imiş ki ma'füvv olmuş dedim. Sebebini ileride tahkik etmek tasvirinde iken muahharen okumaya başladığım *Terakki*'nin 26 Ramazan tarihli nüshasında bu hususa dair müşârünileyhin *Levant Herald*'a gönderdiği tezkireyi gördüm. Bunun mealinden anlaşıldığına göre müşârünileyhin memur bulunduğu adliye dairesinde mahkemelerin tanzimiçün bir layiha yapılmış. Şûrâ-yı Devletin Heyet-i Umûmiyesi huzurunda dahi tetkiki tensib olunmuş Ermeni a'zâdan üç kişi bi'l-ittifak layihanın esasını kabul etmeyiz demişler. Kendileri de bir layiha yapmak istemişler. Reis Paşa münasip görmüş. Suphi Bey ise bu layihanın kiraatiyle tebdili hakkında ekseriyet ara vuku' bulursa o zaman icabına bakılmak lazım geleceğini iddia etmiş. Birkaç günler rey'inin makbul olmasına intizar ile iş ümidine muvaffak çıkmayınca istifa eylemiş.

Bendeniz bu tezkireyi okuduktan sonra bir kere müşârünileyhin hâlini düşündüm. Umûma hizmet için teşekkül etmiş koca bir cemiyetin bi'l-vasıta kendine tevdi' eylediği esrarı nice bîçarenin hiçbir kaideye bakılmaksızın eşedd-i belâyâya

dûçâr edileceğini bilir iken ashâb-ı Hükümet nâmına olan erbâb-ı husumete haber verdiğini gözümün önüne aldım. Ekseriyete itibar olunmadı diyerek istifa edişine taaccüb ettim. Şimdi... Bey bendehânenize geldi, konuştuk. Meğer layiha Suphi Bey'in kendi eseri imiş de kabul olunmayışı nâmusuna dokunmuş.

Bedihîdir ki, Midhat Paşa'nın bu bâbda vuku' bulan hareketi asla cây-i i'tiraz olamaz. Her muntazam devletin meclisinde layihaya karşı, layiha kabul ederler. telâhuk-ı efkârdan ne mazarrat gelir. Müşârünileyh layihasını kabul etmeyen a'zâyı ibarece vereceği şerhler ve bu maddece irâd edeceği bürhânlarla ikna edeceğinde şüphe etmiyor. Acaba diğer bir layiha yapılmak kendinin vesait-i iknâiyyesine halel mi verirdi.

Hele Reis Paşa'nın ekseriyete müracaat etmeden bir diğer layihanın tertibine muvafakat etmesini kaide-i müzâkereye mugayir addetmek gülecek şeylerdendir. Ekseriyet layihadaki mevâdın kabul ve adem-i kabulü hakkında zuhur edebilecek ihtilâfât da aranır. Yoksa Midhat Paşa gibi bir zat bittabi sersemlik unvanı ihrâz etmek isteyemeyeceğinden ((ne dersiniz Beyefendi'nin zihnine hutûr etmiş yazmış bundan sonra başka a'zânın o hususa dair mülâhazâtı yazmaya salâhiyeti var mıdır yoksa müzâkere-i mücerred onların layihası dairesinde mi kalmalı)) diyemez utanır.

Kaldı ki acaba layiha güzel miydi, ihtimal zira müşârünileyh İslâmiyetin usûl-i teşri'ine vâkıf olduğundan belki işe yarar bir şey yapmıştır.

Yoksa güzel değil miydi, acayip acayip tarzları da vardır Evkaf Nâzırı iken Mısırlı birkaç Kıbtîyi istihdam için kopya gönderdiği resmî tezkirede güya Devlet-i Âliyyeİslâm'dan gayrı kimseyi istihdam etmiyormuş gibi tâ Hulefâ-i Râşidîn zamanlarında edyan-ı sâire ashâbından bazılarının memuriyette kullanıldıklarını delil müddeâ etmeye kalkıştığı ve İbn-i Haldun'a olan tercümesinin mukaddimesinde Fenn tarihi kâffe-i ulumu cami' surette gösterdiği gibi belki bunda da bir münasebetsizlik etmiştir.

Şimdi bundan da geçelim. *Takvim*'in yine o nüshasında Yunanistan'a verilen ultimatomu, Deligiannis'in verdiği cevap ile Kapunun ona olan reddiyesi görüldü. Birader, alimallah mütalâası insanın sinirlerine dokunuyor. Yunan'ın ettiği safsatalara, edepsizliklere, bir şey demem. Bizim Kapu ne muahedâtı biliyor ne

hukuk-ı ammeye mutâbık bir şey söylüyor, ne filiyâtın ber-vech-i vuzuh beyânıyla müddeasını isbat etmek elinden geliyor yalnız bizim taraftan da Atina'ya Arnavudlar gönderilmek mümkün olacağına dair Avrupaca mucib-i nefret olacak ve beynimizde olan müsaadenâmeye yani sefâret ve konsoloshanelerinin himayesine istinaden mülkümüzde oturan ve hâlâ oturmak isteyen Yunanlıların ikamet ve arzusunu Devlet-i Âliyye'nin adaletinden memnun bulduklarına isnad etmek gibi bedâhete karşı sözler söylüyor.

Hele onun tafsilini hiç canım istemez. Diğer gazetelerin zevzekliği ise dinlenir şeyler değil. Kimi biz hareket etmek istediğimiz hâlde muâhedeler önümüzde sedd-i mümânaat olamayacağından bahseder. Kimi konferansı bugün takbîh yarın tahsin eyler. Kimi Yunan'ın ısrâr-ı bekâsını muhatarada bırakır yollu hezeyanlar söyler.

Yalnız içlerinde şu maddeleri ehemmiyetli gördüm. *Terakki*'nin neşrettiği telgrafnâmeye göre memâlik-i Osmaniye'ye demir yollar inşa etmek üzere Davud Paşa Viyana'da sekiz milyon franklık bir istikrâz akdine teşebbüs etmiş (teşebbüsün netice vermediği gazeteler rivayetindedir).

Duyûn-ı Umûmiye Emîni ve Maliye Nâzırı'nın akıl kâhyası Sadık Efendi dahi bir diğer istikraz akd etmek için Paris'e gidiyormuş. (Yunan Meselesi muharebeyi müntec olursa, o başka lakırdı. Ve illâ o da gelsin görelim. Rütbe-i kudreti ne kadar âlâdır)

Ha az kaldı unutacaktım, ne buyurursunuz. *Terakki*, *Akvamü'l Mesâlik*'in tercümesini neşrediyor (hafî değildir ki *Akvamü'l Mesâlik*'in Tunus ümerâsından saadetli Hayrettin Paşa Hazretleri'nin Türkiyât-ı asriyyeyi irâ'e ile mevkuf aleyhi olan usûl-ı meşveretin naklen ve aklen lüzumunu isbat için te'lifine muvaffak olduğu mecele-i celiledir. Eğer mümanaat göstermeksizin tercüme ve neşr edebilirse *Terakki*'yi gerçekten bahtiyar addederiz) bâkî .....

İzmir'den Mektup Fî 15 Ramazan

Tasarrufât ve Islahat nâmıyla yapılan şeyler cümlesindedir ki vâli-i sâbık memleketin daha on beş yirmi sene kullanılması kâbil olan Hükümet Konağı'nı yıktırdı. Yerine yirmi odalı bir kârgir konak ile beş Yahudi hanesi istîcâr olundu ve birbirine ufak tefek kapılar açılarak ve köprüler asılarak acayip bir şey yapıldı. Buna iki yıldan ziyadedir, senevî yirmi beşer bin kuruş icâra veriliyor. Hâlbuki konak Vali'nin harem ve selamlık dairelerini güç ile istiâb edebildiğinden Vali Muavini umur-ı Ecnebiye Müdürü, Mutasarrıf, Müfettiş, Defterdar, Muhasebeci, Mektupçu gibi erkân-ı Hükümet tavuk kümesi bile denilse şayet olamayacak birtakım izbelere takılmış ashâb-ı mesâlihın çektiği sıkıntılar şöyle dursun, konsolosların ve müsâferet tarîkiyle gelen lordların, amirallerin o hâli gördüğünü düşündükçe haysiyet-i milliye efkârında olanlar yerlere geçiyor.

Zaten valilerin cürm dairesiçün maaş vermek Hükümetin vazifesi değildir. Hatta vücudu dünyaya rahmet etmiş gibi konağına, yalısına, iğnesine, ipliğine varıncaya kadar hazineden tesviye ettiren Sadrazam efendimiz bile haremimi Babîâli'de ikâme etmiyor. Binaenaleyh bu sû-i istimale bir nihayet verilse ve şimdiki hanenin etrafındaki birkaç ev ve dükkân alınarak lüzumu olan daireler yapılsa az masrafla Hükümet şu rezaletten kurtulurdu. Ama böyle yapılmaz yıkılan Hükümetgâhın yerine sekiz on kat masraf ihtiyarıyla bir başka konak yaptırılır çünkü o masrafın yarısı olsun tayyarât-ı eâlîyeye dâhil olmak mukarrerdir.

İşitildiğine göre buradan vesâir-i eyâlattan İstanbul'a giden davacılar Şeyhülislam indinde ricâsı makbul olan arz-ı hâlcî efendiye hediyeler götürürlermiş. Efendi ise hediyeği gördüğü gibi "bundan veliyyü'n-niam efendimize takdim olundu mu? eğer olunmadıysa ben vallah yalnızca kabul edemem yaşımdan korkarım" dermiş.

"Bang-ı isyan mizened nakus-ı istiğfar-ı ma"⁹⁵

Kabûli Paşa'nın mahrem esrarlığından şimendifer komiserliğine intikal eden Nihat Efendi, Yunan Meselesi alevlenir alevlenmez bize olan irtibatının derecesini göstermeye fırsat ararmış gibi Yunan Konsolosu'nun kızını tezvic eyledi.

⁹⁵ İsyân sesi bizim istiğfar çanımızı çalıyor. [A.N.]

İki sene evvel bu civara sevk olunan muhacirinin nısfından ziyadesi telef oldu. Bunlar için 2500 kuruş maaş ile bir tabib tayin olunmuştu. Bir zaman vaktini Sabri Paşa dalkavukluğunda geçirdikten sonra Emin Paşa ile İstanbul'a savuştu, gitti. Bu kadar masraflarla muhacirler için tertip ve irsâl olunan eczâ-yı tıbbiyenin bir damlası kimseye nasip olmadı. Sağ kalan bîçareler hâlâ bir yer bulunup da iskân olunamamıştır. Kendilerine mâlî sandıklarından yevmiye verilip duruyor. Yedi sekiz saatlik mesafesinde ancak üç beş haneli bir köy bulunan, koca Anadolu'ya bir avuç Çerkez'i sığdıramadık. Hâlbuki zemini bittabi bizim mülkümüz kadar mahsuldâr olmayan Avrupa'nın bazı yerlerinde bir yer üzerine beher mil mesafede üç dört bin kişi oturuyor fakat yine biz sâye-i ömr-i vâye-i mülûkânede memâlik şöyle oldu, böyle gitti diye hurde-furûşluktan utanmayız.

İki üç ay zarfında İzmir'in şehir içinde otuz sekiz katlı vuku' buldu ve dahil vilayette iki defa posta vurularak bunca emanet ve evrak gâret edildi. İşte sâye-i asayiş-vâyeeeeeee .... de rahatımız bu hâldedir. Bundan başka Cezayir Hanı demekle meşhur olan hapishanenin dört arşın arzında olan kârgir duvarını delerek yirmi beş katil ayaklarında demir olduğu hâlde leylem firar ettiler.

Ketebeden Nazmi Efendi'yle, Manisalı Ahmed Efendi, mazbatasız i'lâmsız Hükümetin re'y-i hoduyla kâtil mahbesine atılmıştı. Ahmed Efendi mahbesin ufunetinden hastalanarak çıkarıldı fakat bir hafta sonra vefat eyledi.

Vilayetin ekser mahallelerinden geçmekte olan Gediz Irmağı'nın hiçbir tarafına şimdiye kadar bir tahta köprü bile yapılamadığından bu sene yine hayli insan ve hayvan boğuldu.

Mukaddemâ içinde yedi yüz asker bulunduğu hâlde İzmir Limanı'ndan hareket eden bir vapurun kazanı patlayarak kırk beş nefer yaralanmış ve içlerinden on yedisi vefat etmişti. Hâlâ bu beliyenin acısını unutmamışken geçen gün İzmir açıklarında iki Mısır vapuru birbirine çattı. Birindeki yolcularla tâifeden altmış kadar kurtuldu kusûr iki yüz on neferi telef oldu.

Şehirlerde oturulamıyor zira Hükümet yok ki insanı zalimden hırsızdan muhafaza etsin. Kara yolculuğuna çıkılamıyor. Zira zabtiye muktedir değil ki kat'-ı tarîk-i muhatarasını def eylesin. Denizde gidilemiyor, zira kaptanlar kaptan değil ki

gemisini kurtarsın. Allah için biz kendimize gelip insan mı olacağız yoksa başka devletlerin vesayetine mi gireceğiz, ölecek miyiz yaşayacak mıyız ne olacağız belli olsa da herkes şu gaile-i cân-güzârdan kurtulsa.....

Trablusgarp'tan Mektup Fî 1 Kanuni Sâni

“*Hürriyet*” aynıyle efkâr-ı hürriyet gibi mülkün her tarafına dağılıp geliyor okudukça ne derece lezzetyâb olduğumu tarif edemem. Bendenizde vatanımı sevenlerden ve devletimin saadetini arzu edenlerden olduğundan buranın ahvalinden gazetenize haber vermek isterim.

Hafî olmadığı üzere Trablus bir hayli ahaliyi câmi' bir kıt'a-i uzemâ olarak devletinin oradan bir kuvve-i külliye hâsıl edebilmesi kâbil iken bu zamana kadar layıkıyla imârına bakılamamıştır. Hele şimdiki valimiz olan Ali Rıza Paşa mevcûdiyette bitirmeye pek gâyûrane himmet ediyor.

Buralarca herkesin menfuru olan Şeyhülbeled Ali el-Gürganî ve defterdar Süleyman Efendi ve Humus Mutasarraflığı'nda bulunan damadı Kıbrıslı Ahmed Tevfik Efendi ve Vilayet muavini Mustafa Ziya Efendi ve vilayet mektupçuluğuna tayin ettirdiği İzmir gümrükçüsü Şevket Beyzâde Safvet Bey ki yirmi bir yirmi iki yaşında daha imlâ bilmez bir çocuktur. İstedikleri gibi atıp tutuyorlar. Geçenlerde Vali Paşa iğtinam edecek para ararken Şeyhülbeled bundan birkaç seneler evvel urbandan sekiz yüz bin kuruş kadar ta'şiriye alındığını ve nısfı sandıkta açık olarak mevcut olduğunu haber verir. Vali Paşa, ya ona kanaat etmediğinden veyahut bir cemile göstermek arzusunda bulunduğundan diğer nısfından meydana çıkarmak için bir komisyon teşekkül eyledi. Safvet Bey'i reis ve yine kumpanyadan arazi memuru Nurettin Efendi'yi a'zâ tayin etti. Birtakım gürültülerden sonra hiçbirimize hâsıl etmeksizin komisyon dağıldı. Galiba eskiden zâyî olmuş para ararken yenisi arada gâib olmak gerek.

Ahmed Tevfik Efendi vilayet muavini iken birçok mahbusu mecâlis-i vilayete haber vermeden salıyordu. Acaba merhametinden miydi yoksa araya başka vasıtalar mı girdi?

Cebel-i Garbiye urbanı devlete ve mutî ve Urkuma tabir olunan diğer gariban ise asi olduğundan daima birbirini vurur yağma ederler. Bundan güzel bir menî'-i servet peyda oldu. İki de bir de Cebel-i Garbiye Kaymakamı Kasım Paşa Hükümete celb olunarak verilen emr üzerine gider gizlice Urkuma'yı vurur. Eğer galip olursa develerini, vesâir hayvanlarını sürer, onlar da satılır. Parası taksîm-i hevâyiye gider. Urkuma'nın itaate girmemesi asıl bu maddeden neş'et etmektedir.

Müdürlükler bey'-men-yezîd ile satılır. Sekiz yüz kuruşluk bir müdürlüğün yetmiş bin kuruşa kadar çıktığı vardır, çünkü müdürler yerlerine gider gitmez nüfus başına yevmiye, birer beşliğe kadar para alıyorlar. Hâlbuki memuriyetleri dahi ancak beş altı aydan ibarettir.

Şeyhülbeled'in Trablusgarp isminde bir vapuru var. Mektupçu Safvet Bey yalnız Vali Paşa'nın izniyle ona binerek ve devletçe memnû' iken ticaretine iştirak ile vapura birçok esir alarak İzmir'e, oradan da İstanbul'a azîmet etti. İki aydan sonra avdet eyledi işinin başında lüzumu yoksa niçin mektupçu olmuş da bu kadar maaş alıyor bilmem.

Bu da bir şey değil Dersaadet'ten buraya birtakım asker celb olunacağından Şeyhülbeled'in ricası üzerine Trablus vapuruyla gönderilmesini Paşa İstanbul'a telgraf ile iş'ar etmişti. Bilmem İstanbul dahi ne için mecbur olmuş ki, ibtida askeri İzmir'e göndermiş, oradan adam başına iki buçuk İngiliz lirasına nevl ile yedi sekiz yüz kişi mezkûr vapura irkâb olunmuş. Limandan açılır açılmaz vapur zaten çürük olduğundan kazganı patlamış, yetmiş nefer yaralanmış on bir, on iki kişi de telef olmuş. Böyle şeyleri işittikçe insanın ciğeri paralanıyor.

Konferansın evrakı daha neşr olunmadıysa da rivayete göre Babiâli'den verilen ültimatomun birinci ve ikinci ve üçüncü fıkraları aynen ve dördüncü fıkrası esasına dokunmayacak surette bir cüz'î ta'dil ile kabul olunmuş ve fakat beşinci

fıkrası (ki bundan böyle hukuk ve muahedât dâhilinde hareket edeceğine Yunan Devleti'nden söz istemekten ibarettir) ahd üzerine ahd talebi gibi nihayeti teselsüle varır bir münasebetsizlik olduğundan lağvedilmiş ve konferansın re'y-i mukaddemâ Paris Muâhedesi'nde Fransa Hâriciye Nâzırı bulunan müteveffâ Kont Valevski'nin mahdumu vasıtasıyla Atina'ya gönderilmiştir. Şimdi Yunan'ın vereceği cevap bekleniyor.

İşte devletin bu kadar za'f hareketi vassıfımızın istihkâksızlığı üzerine yine konferans hakkımızı tasdik ediyor. Demek olur ki Avrupa hükmünde zulm ile me'luf değilmiş ya Babiâli Padişahın ısrar-ı kat'ıyyesine intizâr edeceğine daha iki sene evvel Yunan ihlâl-i hukuk ve nakz-ı ahde başladığı zaman ultiatomunu vereydi ne olurdu. Evet, hazine milyonlarca lira izâasından Girit dûçar olduğu harâbiyet-i külliyyeden donanma-yı hümâyûn uğradığı rezaletten kurtulmuş olurdu telef olan canların vebali ve zâyîât-ı nakdiyenin mesuliyeti sebeb-i tehhür olanların boynuna.

Hemen Allah verse de Babiâli Avrupa'nın kararını da telvîs etmese zannolunmasın ki edemez, önümüzde misali var. Mukaddemâ Memleketey'nin birleşip birleşmemesine dair dahi bir konferans akd olunarak nihayet müzâkerâtda adem-i ictima karargîr olmuşken yine memleketler birleşti. Nitekim Âli Paşa kalemiyle Mâbeyn-i Hümâyûn'a arz olunan mufassal meşruh bir tezkirenin zîrde münderic fıkrasından anlaşılır.

[Vaktâki mezkûr komisyon azâsı tahkikat ve vâkıalarını hâvî devletlerine takrirlerini verdiklerinin üzerine maslahata temşiyet verilmek üzere Düvel-i müşârünileyhim murahhasları yine Paris'te akd-i encümen mükâleme ettiler. İctima' meselesi orada dahi ortaya gelip [tûl u dirâz] mübahesat ve münâkaşât vuku' bularak neticesinde Memleketey'nin kemâkân başka başka birer bey ile idare olunması esası diğer tarafın iddiasına galebe birle üzerine bir mukavele senedi akd ve imza olunarak mucibince yeni beylerin intihâbı yaş ve Bükreş'te mahsusen müctemi' olan Millet Meclisleri'ne havale olundukda evvela Bağdat Meclisi el-hâletü hâzihi bey bulunan Koza'yı ihtiyar ettiğini müteakib Eflak'ta bulunan ictima'-ı emaretin taraftarları her nasıl ettilerse edip, oraya dahi onu intihâb ettirdiler. Şu hâl nâgeh-zuhur dahi bir mesele-i azime olmayan Devlet-i Âliyye buna dahi ziyade muhalefet göstermiş ise de kârgir tesir olmayarak mûmâileyhin iki imârete birden memuriyeti ittifak-ı düvel ile

bizzarûre kabul ve tasdik olunup bu müsaadenin yalnız Koza Bey'in zâtına ve zamanına mahsus olması ve ileride emaret münhal oldukda yine iki bey yapılması usûlü kurtarılabilmıştır]

Terakki'nin rivayetine göre Selanik'in Zabtiye alayına iğneli tüfenk almak için Vali Paşa ahaliden îâne dileniyormuş.

Bu Zabtiye alayı, Yunan Meselesi'nden dolayı devlete lazım ise silahını kendi vermeli değil miydi, yalnız memleketin muhafazasıçün ise ona iğneli tüfengin ne lüzumu var? Yok, ahali hıfz-ı vatan yolunda silahlanır denilecek ise, Avrupa halkı bile daha kendiliklerinden iğneli tüfenk almadı. Maşallah Selanik Valisi ihtiyatta Napolyon'a Mösyö de Bismarck'a bile takdim edemiyor.

***Terakki*'de Görülen Bir Fıkradır**

[Her devletin istikrâzında mu'tad olduğu üzere (Societe Generale) marifetiyle muahharen Paris'te akd olunan Devlet-i Âliyye istikrâzının evrak havadisinde ilan olunması için gazeteciler tarafından beş milyon frank talep olduğu ve (Societe Generale) tarafından dahi bir milyondan ziyade verilmediği bazı gazeteler de mervîdir]

Terakki bu havadisi acaba hangi gazetelerden almış istikrâz ilânatçün gazetecilere nasıl bir milyon frank verilir. Gazeteciler onu ne suretle beş milyon frank isteyebilir. Avrupa'da Türk istikrazları için milyon yağması mı var.

Bir de acaba bu istikrâz hangi istikrazdır. Sakın bundan Murad Davud Paşa'nın mümkün olursa canlandırabilmeye memur olduğu merhum istikrâz olmasın.

Suriye Gazetesi'nden Nakl ile Yine Terakki'de Yazılmış Bir Benteiktir

[Beyrut'ta Rum Katolik Patriği Cenablarının inşâ-kerdesi olan vataniyye Medresesi'ne bir ücret-i kalîle ile her sınıf ahali çocukları kabul olunmakta idi. İşbu medresede tecemmu' etmiş olan İslâm şâkirdânına edâ-yı salât etmek için dahil-i medresede bir mescid bina ve tarsîn ve mahsusen imam ve müezzîn dahi tayin edilmiş olduğu maal-memnuniyye işitilmiştir. (Suriye)

Doğrusu Patrik mûmâileyhin işbu himmetleri hâlâ taassubdan vazgeçmeyen birtakım efkâr-ı sakîme ashâbına bir güzel ibret bahşedeceğinden kendilerine teşekkür olunur]

Eğer vak'a sahih ve eğer ondan maksat devletin muhtelit mektuplarına da birer kilise yaptırmaya mukaddime peyda etmek değilse âferîn Patrik Efendi'nin memuru olduğu menafi-i mezhebiyeden teberrisine.

1061 Numaralı Rûznâmede Görülen Bir Fıkradır

Memleketeyn emareti cânibinden Dersaadet ve Viyana ile Paris'e Kapı kethüdalık saffetiyile birer memur irsal ve i'zâm kılınacağı gibi Memâlik-i Devlet-i Âliyye sevâ hâlinde bulunan büyük iskelelerde dahi birer memur ikâme edilmesine Mebûsân-ı Millet Meclisi'nde geçen Perşembe günü karar verildiği haber olunmuştur.

Bu adamlar Viyana'da, Paris'te hangi Kapının kethüdası olacak. Yeniden isim aramaktansa onlara sefir ve taşralara gelecek olanlara konsolos desek olmaz mı? Bu işler Memleketeyn'in istiklâline delil olan maddelerden değil midir. Hani Prensten kendine mektup getirtmek için mesele çıkaran Âli Paşa böyle şeyler hakkında niçin iki lakırdı söylemiyor.

Standart Gazetesi'nde Görülen Fıkranın Meali

(İstanbul'da Mir'at nâmında bir gazete neşr olunmak üzeredir. Bu gazete Sadrazamın ilkaatiyle yazılacak ve en başlı işi Yeni Osmanlıların vasıtası olan *Hürriyet* efkârına müdafaadan ibaret olacaktır)

Mülâhaza-i Hürriyet

Biz bu şayiaya pek de inanamadık, çünkü öyle serbestçe meydan-ı bahse çıkararak isbât-ı müddeaya kalkışacak kadar Babiâli'nin ne cesareti ve ne de hakkına i'timâdı olmasa muhtemeldir. Eğer böyle olmasaydı *Takvim* ile dahi şimdiye kadar sözlerimize resmen müdafa kâbil idi. Her ne ise kapı böyle bir şey yaptığı hâlde Âli Paşa'ya suret-i mahsusada arz-ı teşekkür ederiz. Çünkü tuttuğu usûlün mahiyeti daha kolay meydana çıkar. Vükelânın kendilerinden mervî olan dirâyet ve malumât-ı fevkalâdelerine Yeni Osmanlılar itimâd edenlerden olmadıkları gibi isnâd-ı müddea ettikleri, kavâid-i siyâsetin hakkaniyeti bütün cihân-ı medeniyet ve erbâb-ı ma'rifete malum olduğundan değil birkaç hurde-furûş, şeytan iltizâm etse yine bu bâbda izlâl-i efkâra muktedir olacağını layıkıyla bilirler.

Kemal⁹⁶

---

⁹⁶ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W., Loudres.

32 HÜRRİYET 1285

Numara: 32 19 Şevval Sene: 1285 1 Şubat 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Kâbil Emîrî Abdurrahman Hân Hazretlerinin mektûbu geçen numaralı nüshamıza derc olunmuştu. Biz de ol bâbda bazı mutâlaâlar beyân edelim.

Zikr olunan mektupta lâyıkıyla isbât olunmuştur ki Rusya'nın Asya üzerlerinde vuku' bulan teşebbüsâtı mesela Prusya'nın Almanya'yı birleştirmek arzusu gibi yalnız birkaç küçük Hükümeti mahv edecek ve bazı büyük devletlerin nüfûzunu taklîl eyleyecek. Velhâsıl münhasıran Avrupa'nın muvâzene-i hâzırasına âid olacak. Bir muhâtara değil medeniyet-i âlemi mahv edebilecek bir dâhiyedir. Hafi olmadığı üzere bugün Rusya, Avrupa'da nüfûsca en kesretli bir devlet olarak mevkiinin ehemmiyeti ise ondan hâsıl olan kuvvetini kat kat ziyadeleştirir. Her ne kadar noksân-ı maârif cihetiyle serveti sâir büyük devletlere nisbet kabul etmezse de ihtiyâcı da onlar gibi değildir. Hükümeti zarûret gördükçe kâğıt basar. Altın kadar mu'teber olur. Askerî yarısı çamur bir parçacık ekmeğe kanâat ederek kuvve-i âkileden mahrûm olan hayvânlar gibi her sevk olunduğu hizmette ifnâ-yı vücûd edinceye kadar çalışır, çünkü halkın hâli cehâlet ve İmparatorlarına ibâdet yollu itâatten ibârettir. Zâdegân ve memurîn ve zâbitaları ise dünyanın en terbiyeli olan erbâb-ı marifetindedir. Bununla beraber Hülâgu tarafından Cengiz'in yasasına ne derece riâyet gösterildiyse Rusya İmparatoru da büyük Petro'nun vâsiyet-nâmesini o kadar tervîce gayret etmekte ve ifrât-ı dirayetiyle muttasıf olan memûrları,

mevkilerinin ehemmiyetine güvenerek ve milyonlarca nüfûsu makine gibi kullanarak politikaca her türlü teşebbüsâta bî-pervâ ibtidâr ile hemen yüzde doksan dokuzunda muvaffak olmaktadırlar.

Bir kere harita-i âleme nazar olunsun: Rusya Devleti denilen şey yüz elli sene evvel ne imiş şimdi ne olmuş. Kürenin üzerinde düvel-i mevcûdeyi tefrîk eden renklerin içinde Rusya'nın boyası nereleri kaplamış. Bir kere de tarihler dikkatle okunsun. Rusya'nın yüz elli sene zarfında bu kadar devletleri milletleri mahv ederek bunca iklimlere bayağı zahmetsizce mâlik olması husûsunda kılıcının kuvvetine politikasının şeytaneti ne kadar yardım etmiş anlaşılır. Avrupada bulunan her Hükümet şu yüz elli sene içinde hem şekil ve heyetçe ve hem de idârece bir hayli tahavvûlata uğramışken Rusyalı asla usûl-i istilakarânesinden dönmeyerek her zaman bir Hükümetin enkazıyla mebnâ-yı azimetini tevsi' eylediği gibi şimdi dahi Asya'nın tâ göbeğinden Hint üzerine yürüyüp gidiyor. Zabt ettiği ve yakında bittabi mâlik olacağı hükûmât erba'a-i İslâmiye'de coğrafiyyûn on altı on sekiz milyon kadar nüfus tahmin ederler. Memâlik-i mezkûrenin vekâyi'-i sâbika ve vüs'at-ı arâzîsine nazaran bu tahminin pek nâkıs olması maznun ise de velev o miktârda olsun. Şimdiki hâliyle Rusya'nın derme çatma bir ordusuna mukâvemet edemeyen o kadar nüfus Rusya gibi balıkçıları ve dağ adamlarını pek güzel asker eden bir idâre-i kâhirenin eline geçtiği hâlde dünyanın en büyük devletleriyle uğraşacak kadar nizâm ve kudret hâsil edebilir. Çünkü içlerine kesret üzere İslâm-ı zâbit gönderdiğinden dahi anlaşıldığı üzere Rusya'nın şimdiki hâlde oraları zabttan muradı vasiyetnâmenin ahkâmından olan Hint'e istilâ tasavvurunu sühûletle fi'le çıkarmak için gideceği yere karîb bir leşker-gâh peyda eylemektir. Bu hâlde elbette bir müstevlî mütegalib olduğunu setr ederek kendini zulm etmez mezhebe karışmaz. Yalnız düşmanlarıyla harb için yiğit refikler arar ve bulursa müfâkât eder. Bir cengâver suretinde gösterecektir. Memâlik-i erba'a halkı ise ekseriyyet üzere aşâ'ir ve tab'â-ı şecî' ve mütecâsir olarak kılıçları ekmeğiyle geçinmeyi her kâra tercih eylediklerinden bir kere istîlâya uğradıktan sonra askerliğe o rağbeti görürlerse ve hele Rusya politikasındaki mehâretten kaviyyen me'mûl olduğu üzere zâbitlerini Tattardan tayin etmeye ve noksanını içlerinden yetiştirmeye başlarsa bayağı nefir-i âm ettiği hâlde bile ma'al-memnûniyye kabul ederler. Ve vaktiyle ecdâdlarının Müselman olmadıkları hâlde hükûmât-i İslâmiye'den bazılarına asker olup da diğer

Hükümetlerle vuku' bulan kavgalarında dilîrâne hizmet eyledikleri gibi bunlar dahi bir Hristiyan Hükümetin diğer bir Hristiyan Hükümetle muharebesinde i'mâl-i silah etmekten çekinmezler. Bâhusus ki üzerine gidilecek yerler Hindistan gibi şöret-i serveti dünyayı tutup da yağmâsı en ganî elkâb olanlar tamaa düşürebilecek bir ticâretgâh evvela ne bilsinler ki başka mezhep ve cinsiyetten Rusya idâresine düşenler bütün bütün mahvolup gitmektedir. Hâlâ bîçâre Lehlileri gümrük hamallığında bile kullanmamak için nizâmlar neşr ediyor. Nasıl anlasınlar ki balını alıp da arıyı öldüren köylüler gibi işinde istihdâm ihtiyacından vâreste olduktan sonra bunlara da yazacağı odur.

Şimdi Rusya Türkistan içinde istediği ordulara mâlik olduğu gibi vasiyetnâmenin en esaslı mevâdından olan İstanbul'u zabt ve Hint'e istilâ tasavvurlarını icrâyâ var kuvvetini bâzuya vererek çalışmaya başlayacaktır. Eğer hân Hazretlerinin dediği gibi Hint'e tasallut korkusuyla İngiltere'yi Garp ittifâkından ayırırsa evvel hücumunu bize çevirebilir. Çünkü kendi Devlet-i Âliyye'yi bitirmek ve Prusya Almanya'yı birleştirmek üzere onu şerîk-i hareket etmesi kâbildir. Hâlbuki Avrupa'da her ne karışıklık zuhûr ederse etsin İtalya Roma'yı kapmaktan başka bir şeyi düşünmez. Avusturya'nın ise zaten ne bizi Rusya'dan ve ne de kendini Prusya'dan kurtarmaya iktidârı vardır. Kala kala elde bir Fransız kalır ki o da bu kadar arâzînin hayluleti ve bahr-ı Amerika'dan ihtirâz etmese bile memleketimize Rusya ile uğraştıracak kadar asker sevkinin şiddet-i suûbeti cihetleriyle muhâfazamıza kolaylıkla muktedir olamaz.

Ama Rusyalı İngiltere'nin Garp ittifakından ayrılacağına ümîd hâsıl edemezse ibtidâ teşebbüsünü Hint'in üzerine sarf edebilir ki onda da muvaffakiyyeti ağleb-i ihtimaldir. Zira İngiltere'nin Hint'te mutasarrıf olduğu yerler nüfusca Türkistan'a gâlib ise de erbâb-ı vukûfun rivâyetine ve emîr-i müşârunileyhin şehâdetine ve geçenki ihtilâlin te'yîdine göre oranın idaresi halkı pek bîzâr ettiğiinden herkes buldukları hâlin tahavvülüne çâr-çeşm ile intizâr ediyor. Rusya ise Hint'te bulunan taraftarları vasıtasıyla daimâ kendi tâbi'iyetinde olan ehl-i İslâm'dan bu kadar zâbitler generaller var iken Hint'teki Müselmanlar mülâzımlığa bile nâil olmadığından bahs ederek idarenin İngiltere'ye rüchanını iddiâ eyliyor. Hâlbuki ahâlî Rusya'nın bu tarz idaresi bir dâm-ı firîb olduğunu bilmediklerinden ve (dâimâ

hâlimden hoşnut olmamak ve hâzırda olan bir menfaatin husûlünü ileride gelecek bir mazarratın def'ine tercih eylemek tabâyi'-i beşerde olan nakâyis-i cümlesinden bulunmak cihetiyle) bilenler dahi tesvilât-ı vâkıayı kabul eylediklerinden Rusya Hindistan üzerine yürürse yerlileri kudûmunu istibşâr edecek gibi görünüyor. Tatalım ki hâl böyle olmamış, Hint ahali tab'ân cengâver olmadığından muhârebece Türkistan ile uğraşamayacağına şimdiye dek beriden Hindistan'a kaç muhârib hücum ettiyse daimâ gâlib gelmiş olması ve İngiltere'nin geçende yirmi beş otuz bin askerle üç dört yüz bin kişilik bir ihtilâli bastırması mücerrebâtdan iki bürhân-ı kavidir.

Eğer İngiltere donanmasıyla Ümit Burnu'nu dolaşarak Hint'e asker sevk ederse, Rusya'ya göre dahi deşt-i Kıpçak üzerinden Türkistan ordularına lüzumu kadar imdâd göndermek ondan güç değildir. İki devletin kuvve-i berriyesinde olan nisbeti ise Kırım Muharebesi'nden istidlâl ile herkes pekâlâ bilir. Bu hâllere göre yüz yaşında iken şiddetle koleraya tutulmuş bir adamın hayatından ümit ne derecede ise Rusya teşebbüsât vâkıasında serbest bırakıldığı hâlde Hindistan'ın halâsı da o mertebede me'mûl olunabilir. Bir kere de Rusyalı bütün Türkistan ile Hint'i zabt ederek kuvvâ-yı mecmû'asına hesaba gelmez hazineler ve ordularla asker ve milyonlarca rencber ilave ederse Avrupa'nın ihtimâlât-ı ba'ideden olan ittifâk-ı umûmiyyesini bile karşısında titreteceği ve hele Devlet-i Âliyye ile İran'ı bir hamlede mahvedeceği meydandadır. Ve o hâlde hemen Çin Hükümeti'ne yakın nüfusa mâlik olacağından Avrupa devletlerinin bütün bütün vücudunu kaldıramasa bile en büyüğü ona nisbeten şimdiki en küçük bir Hükümet hâlinde kalacağına şüphe olunamaz. Rusya bu dediğimiz yerlere mâlik olursa nâ-cinslerinden hem-cinsinin üç dört misli teba'a-i zîr Hükümetine girmiş olacağından bu hâle bakılıp da o kadar adamın idaresine kâdir olamaz zannolunmasın. Hintlilerle İranlılar gerdanlarına zincir bağlayan elleri öpmekten başka bir işe yaramazlar. Nitekim bunca a'sârdan biri daima hâricten gelen fırkaların zîr-i hükmünde kalmış ve sahip değiştirmekten başka asla bir iş yapmamış olmaları bu müddeâyı tamamıyla isbat eder. Hükümât-ı erba'anın hâli ise bâlâda tarif olundu. Olsa olsa sâir akvâm-ı İslâmiye'ye ön ayak olacak ve bir harekete teşebbüs edebilecek Osmanlılardır. Hâlbuki bize göre can vermeden memleketimizi terk etmek muhâl olduğundan Rusya vatanımızı zabt edinceye kadar ehl-i İslâm'ın elbette başta derdi telef olur kusûru da koca bir devlet-i

zâlimenin topuzu altında ve kendilerinden daha kesretli kalacak olan Hristiyanlar içinde bir vakit mukallidânemiz bundan başka bir mülk-i fethe çare bulan bir devlet muhafazadan niçin âciz kalsın? Hususiyle Rusya Devleti bir deliğe sokulduğu vakit kopmayınca çıkmayan yılan gibidir. Şimdiye kadar hangi memleketi istilâ etti de zabt ve rabtına muvaffak olamayıp bıraktı.

İşte tafsilatımızdan anlaşıldı ki bu meseleden dolayı doğrudan doğruya ve en yakın suretle ma'rız-ı muhâtarada olan İngiltere ile Devlet-i Âliyye'dir. Hele Saltanat-ı Seniyye'de bir de unvan-ı hilâfet olduğundan hatta vatanımıza mazarratı olmasa bile ahâlî-i İslâmiye'yi azdırmamaya çalışmak bize düşer. Hatta emîr-i müşârünileyh Babîâli'yi adam zannederek uzun uzun bir mektup gönderdiğinden bahsediyor. Vaktiyle Buhara ve Hive ve Hokand hükümdarları dahi müteaddid ma'rûzât ve sefirlerle devletten istimdâd etmişlerdi. Nihayet güyâ oradaki hükûmât-ı İslâmiye'nin kuvveti birleşirse silâha zabite ve hâsılı bir şeye muhtaç olmaksızın Rusya'ya karşı durabilirlermiş gibi Babîâli ittifak tavsiyesini hâvî bir nâme-i hümâyûn tahririyle iktifâ eyledi. Hatta efendilerimizin neşr-evsâfiçün Avrupa gazetelerine binlerce keseler ve hesapsız nişanlar bezl olunup dururken bu gâ'ile-i mühlikeye dair âlemin intibâhını tezyîd edecek surette gazetelere iki bend yazdırmak bile kimsenin hatrına gelmedi. Ama bu hâller bizden ba'îd görülmez. Hükümetimiz o Hükümettir ki Garb'ın ittifakı müzâheret ederek Rusya'ya ilan-ı harp etmiş ve bizdeki teba'a-i Gayrimüslime'nin hukûk-ı hürriyeti mesele-i nizâ' olduğu için tamâm-ı düşmanın taht-ı tagallübündeki mezhebdaşlarını kendi hükmünde bulunan mezâhib-i sâire halkı gibi umûmun himâyetine mazhar edecek zaman gelmiş iken ondan istifade etmek şöyle dursun hatta o zamana kadar Rusya ile aralarını mevttten başka bir şey ayıramayacak kadar hasmâne muharebe etmekte bulunmuş olan Çerkes ve Dağıstan halkını ittihâz ettiği tedâbir sayesinde bî- taraflığa benzer bir hâl-i tereddütte bulundurmaya mecbur eyledi. Ve Paris meclis mükâlemesinde bize tâbi olan akvâmın Memleketeyn'den, Sırbistan'dan, Karadağ'dan, tâ en küçük bir fırkasına kadar cümlesine dair bunca müzakereler geçmişken bizim murahhaslarımız Çerkes ve Dağıstan kelimelerini tefevvüh bile edemedi. Nihayet Rusya bîçarelerin birtakımıyla Sibiryâ sahralarını şenlendirdi. Birtakımı da açlıktan hastalıktan helak olup da mezarları doldurmak için bizim memleketimize geldiler.

Babîâli o Babîâli'dir ki vaktiyle muhafaza-i istiklaller çün kemâl-i za'fımızla beraber bir büyük harb açarak bunca zayiâta uğradığımız Lehlilerin muahharen vuku' bulan hareketinde bütün Avrupa heyecana gelmiş ve her devlet Rusya'ya ağır ağır sözler yazmışken ihtilalin bizim mülke sirayetinden ihtirazını beyân ile orada zuhur eden şerare-i hürriyetin bir an evvel itfâsını niyaz eder bir tazarrunâme irsaliyle iktifa eyledi.

Şimdi Abdurrahman Han Hazretlerinin mektubu üzerine “Rusya ve İngiltere devletlerinin ikisiyle dahi hüsn-i muvâlâtımızın devamı lâzımedendir” yollu bir şey tahririyle emir-i müşârünileyhe dahi ya o yolda veyahut mesela “siz orada iktizâ edenlerle ittifak ve mukteziyyat-ı zamaneye göre iktizâ-yı hâlin icrasına teşmir-i sâk buyurmalısınız” meâlinde kâfiyeli ve fakat manasız bir cevap yazmakla iktifâ edeceğinde hiç şüphe yoktur.

Ama vapur kömürü gibi bir define-i tabiatın vatanlarında yüzlerce seneler sonra tükeneceğini tahmin ederek ona bir çare bulmakla işgal-i efkâr edecek kadar mütebassir ve ihtiyatkâr olan İngiltere ukalâsı bu meselenin gerek doğrudan doğruya kendi menfaatlerine ve gerek medeniyet-i hâzıraya tehyie etmekte olduğu mehâlîki bilmezler mi? Elbette bilirlir ve ne Hint ordularının ve ne İran Hükümetinin mesâib-i melhuzaya karşı durabileceğini dahi han Hazretleri gibi takdir ederler. Nitekim İran'ın Herat'ı zabt etmesi üzerine öyle bir za'if devleti bile Hint'e yaklaştırmamak için ihtiyar ettikleri fedakârlıklardan dahi bu bâbda olan ihtiyatları anlaşılmiştir.

Hâl böyle iken İngiltere'nin bu kadar bîkaydâne davranması ne türlü esbâbâ haml olunabilir. Tâ dünyanın bir köşesinde iki adaya sıkılmış bir ümmet iken maharet-i idaresi sayesinde en büyük devletlerden olmak şerefini ihraz ve muhafaza etmiş ve kendinin beş altı misli yerlere mâlik olmuş ve a'sâr-ı adideden beri İnkılabât-ı âlemin hemen kâffesine karışarak nice büyük tecarib-i mühimme ile hakayık-ı siyasetin idrâkinde kemâle varmış bir Hükümetin gavamız-ı efkârını keşif etmek dâiyesinde bulunmaya cesaret edemeyiz. Mamâfih şurasının beyânını dahi lâzımeden addeyleriz. Bazı erbâb-ı tetkik diyor ki “Vâkıâ Avrupa devletlerinin aralarında rekabet ve emellerinde muhalefet münker değildir ve Rusya'nın kuvve-i kâhiresini kendi maksatlarını tervec yolunda kullanmaktan ve bedelinde ona dahi bazı menfaat arz etmekten hiç birinin çekinmeyeceği de malumdur. Lakin Asya'nın

nısfını göz göre Rusya'ya teslim etmek mesela Lehistan'ın taksimine benzemeyip Avrupa'nın kuvva-yı mecmuasına gâlib olabilecek müstakil ve haris bir Hükümet teşkiline ruhsat vermek demektir. Hiçbir büyük devlet nüfuzunu üç beş kat tenzil etmek için ve hatta en cüz'i fırsatla istiklalinden mahrum olabilecek bir hâlde bulunmak istemez. Rusya'nın netice-i teşebbüsâtında hâsıl olacak muhatarayı ise idrâk eden yalnız İngiltere değildir. Bütün Avrupa devletleri bu hâli pekâlâ bilirler. Binâenaleyh turalım ki Fransa İngiltere'nin nüfuzuna rakip imiş ve Prusya Avrupa muvâzenesinin tağyirini istermiş. Büyüme fikriyle mahvini müstelzim olacak bir hareket de bulunmayı hiçbiri ihtiyar eylemez. Bu hâllere bakılırsa İngiltere istediği hâlde Avrupa'da Rusya'nın tasavvurât-ı cihângirânesini şimdiden men edebilecek ittifaklar teşkiline muvafık olmak mukarrerdir. Fakat bela bu ki İngiltere halkı her ne behâya olursa olsun cevher-i asâyişi feda etmemek ve o sayede daima ticaretlerinde devam eylemek arzusunda bulduklarından ve burada efkâr-ı umûmiye sahihan hâkimiyetine mazhar olduğu gibi ahâli bu'd-ı mesafe ve ihtilaf-ı meşârib cihetiyle Şark'ın hâlimden layığıyla haberdar olmadığından...

Eğer vükelâ Rusya'nın teşebbüsâtında olan ehemmiyeti meydana koyup da Avrupa'nın ona karşı durmasına İngiltere'yi pişvâ etmek isterse hareketlerini ahâlinin vehm veya hırta haml etmesi ve büyük bir gâile hudusundan ihtiraz ile Hükümete muvafakat hâlinde bulunması mütaalarıyla böyle teşebbüssüz duruyorlar. Muhâtarat-ı âtiye hakkında ise bir büyük medâr-ı istinadları Devlet-i Âliyye'dir. Çünkü Osmanlılar zaten hamiyet arzusunda bulunduğunu bilirler. Bir taraftan dahi İngiltere'nin kendi haklarında olan hayırhâhlığını ve Kırım Muharebesi'nde gösterdiği fedakârlığı ve bâhusus Rusya'ya olan husumetlerini pîş-i nazara alırlar. Eğer Rusya Hint üzerine giderse İngiltere, Osmanlıları tahrik ile Rusya'ya karşı bir muhalefet izhâr ettirmek efkârındadırlar. Çünkü o zaman Rusya Osmanlılara dahi musallat olmak lazım geleceğinden cümle âlemin vehametini tamamıyla takdir eylediği Şark Meselesi meydana çıkar ve öyle olunca İngiltere vükelâsına göre halkın ta'rizinden kurtulmak ve gerek Avrupaca daha kuvvetli bir ittifak peyda etmek ziyadesiyle kolay olur.”

Eğer bu mütalaa sahih ise hakikaten mucib-i teessüf olacak mevaddandır. Osmanlı bulunduğumuz cihetle ahval-i mahalliyemizi bittabi bizim mülkü re'yyül-

ayn görmeyen Avrupalılardan ziyade biliriz. Mülkümüzü görenlerin ise ekseriyet üzere malumatı vükelânın ve Yunan eteryalarının ilkaâtından ibaret olduğu dahi malumûmuzdur. Ona binaen bizde bu bâbda olan mütalaamızı kemâl-i insaniyetle beyân ederiz.

Bize kalırsa İngiltere Devlet-i Âliyye'den hiçbir şey ümit etmemelidir. Zira kendinin ve sâir Avrupa devletlerinin nüfûzuyla Makam-ı İstibdadda payidar olan vükelâ hatta Rusya boğazlarına sarılmış olsa yine bir harekete muktedir olamaz. Yunan, Karadağ, Sırp, Girit, Dürzi Dağı usâtı gibi bir hamlede ifnâları kâbil olan en âciz cemiyetler bunca zaman bî-perva Saltanat-ı Seniyye'nin hukukunu pâ-mâl etmiş iken bu derece meskenet gösteren bir heyetten Hint üzerine yürüdüğüçün Rusya gibi bir kuvve-i kahirenin men-i azimetine? cesaret etmek nasıl me'mul olunabilir. Ahâlinin ise bugünkü hâliyle Hükümeti icbara muktedir olamadıktan başka Rusya'dan ziyade düvel-i garbiyeden bîzar olduğunu maateessüf beyân ederiz.

Bu malumdur ki Osmanlılar altı yüz seneden beri daima Avrupa ile uğraşa uğraşa muhafaza-i istiklâl etmiş bir kavim olduğundan yakın vakitlere kadar Türk nâmı Avrupaca ne kadar muhakkâr ise Avrupalı unvanı dahi Türkistan'da o derece menfûr olmuştur. Vâktaki Kırım Muharebesi'nde düşman-ı tabîmiz olan Rusya'ya karşı düvel-i garbiye bize muavenet eyledi. Müslümanlar mecbul oldukları minnettârlık cihetiyle kendilerine o kadar meclûb oldular ve Avarin Vak'ası gibi dağ-ı derûn olan mesâib-i sabıkayı o suretle unuttular ki eğer İngiltere veya Fransa bir başka devletle ilan-ı harb etse de bizden asker isteseydi birkaç milyon nüfus an-samîm uğurlarında can vermeye hazır idi. Hristiyanların ukalâsı ise zaten Rusya'nın ne kıbalde bir zalim olduğunu bildiklerinden öyle hürriyetperver devletlerin Mesele-i Şarkiyeyi iltizam etmesinden fevkalgaye memnun olarak Rusya'dan bütün bütün teberri ettiler ve ifrâda dahi bu yolda ilkâ-yı efkâr eylediler idi.

Fakat hayfâ ki bu hüsn-i efkâr pek az zamanda mahvoldu. İngiltere Cidde Vak'asından dolayı hod-be-hod memleketi topa tuttu. Fransa, Şam'a asker sevk etti. Bunlardan başka sefirlerinin nüfûzuyla menfûr-ı âlim olan vükelâ-yı hâzırayı mesnedlerinde idâme eylediler. Katolik ve Protestan mezheplerinin Müslümanlar ve Hristiyanlar beyninde neşrine kim teşebbüs ettiyse ve bu mezheplerin memurları tarafından herhangi dava iltizâm olunduysa himâye ettiler ve yerlilerden tedarik

ettikleri tercümanlarla konsoloslar mütegalibâne bu kadar adamın canını yaktılar. Ahâli ise Kırım Muharebesi'nin fedakârlığıyla vekayi' ahirenin muhalefetini kıyas ederek mütehâyyir iken perverde-i inayetleri olan vükelâyı fiham-ı hazırâtı dahi Rusya tarafından memur imiş gibi “Ya siz ne zannederdiniz düvel-i garbiye muhib-i hakkaniyet olduğundan mı bizi himaye ettiler? Hayırr, garazları Rusya'nın nüfûzuna galebe ile Şark'ın servetini soymaya daha kolay muvaffak olmak ve Rumları, Ermenileri çekinip de kendi mezheplerine celb etmek ve tebdil-i mezhep etmeyenleri bile Hristiyanlık değil hürriyet nâmına himaye eylemek idi” yollu birtakım acaib lisanlar kullandılar ve mesela Girit nizâ'nın tesviyesi için orada ârâ-yı umûmiyeye müracaat olunmasını Fransa Elçisi teklif eylediği zaman bu suret memâlik-i Osmaniye'de halkın hâkimiyetine bir mukaddime olabileceğinden can başlarına sıçrayıp onu red eyledikleri sırada herkese dahi “İşte istediğiniz hürriyetin netâyici bunlardır. Ârâ-yı umûmiye ve usûl-i meşveret Girit'e ve belki sâir birtakım eyalâtı elimizden çıkarmaktan başka neye yarar?” dediler ve bu ilkaât ile ezhâmı hataya tehye ettikten sonra Girit evrakını dahi neşrederek Avrupa devletleri mücerred Girit'in terkine mâil olduğuna halkı inandırdılar.

Rusya ise Kırım Muharebesi'nden beri fevkalâde bir ihtiyat ile harekete başlayarak cüziyyât-ı umurda asla isti'mâl nüfuz etmez oldu. Hatta mahmiler meselesine bir nihayet vermek için cânib-i Babî'li'den tefrik-i teba'aya teşebbüs olduğu zaman en evvel Rusya Sefâreti tarafından muvâfakat gösterildi. Umur-ı külliyyede ise yine müdâhâlatını gayet idareli tutarak ya kendini yalnız bırakmaktan ihtiraza Avrupalıları hareketine teşrik eyledi. Veyahut müdahalesini kable'l-vuku' def' etmek için Avrupalılar münâzaât-ı vâkıanın tesviyesine kıyâm eylediler. Kendi oturdu, bir âkıl-ı düşmana layık olduğu üzere birbirinin hâlimden haberdar olmayan birkaç dostun keşâkeşini nazar-ı memnuniyetiyle seyr eyledi.

Hâsılı Avrupa'nın gafleti Rusya'nın mahareti ve Babî'li'nin adeta hıyaneti sayesinde insaniyetin bugün en büyük düşmanı olan Moskovlar hasm-ı canları olan Türkler indinde bile tekallübe mâil ve fakat nâmuslu birtakım levend gayret-şîar ve hâmi-i medeniyet olan düvel-i garbiye ise dostluk yüzünden görünerek insanı hakkından, malından mahrum eder. Birçok simsar, hilekâr hükmünde görünmeye

başladı. Biz de bu sû-i nazar bâki oldukça Şark'ın Avrupa'dan, Avrupa'nın şarktan istifadesi nasıl kâbil olabilir?

Daha ne zamana kadar Avrupaya hürriyetperver Rusya'yı mütegalib Müslümana, dindar Hristiyana, hakîm renginde görünerek bukalemun şeytanet nâmına sırr-ı ihrâz liyakat etmiş olan vükelâyı hâzıramız Şark ve Garp arasından açtığı mesafe-i ihtilaf ile Rusya'nın efkâr-ı istilasına suhulet tarîkleri peyda edecek.

Daha ne zamana kadar Avrupalılar ahval-i şarkıyeyi tahkik ettikleri zevâtın hatta âmâl-i nefsanîyelerine hizmet edenlere varıncaya kadar Osmanlı Hazinesinden müteayyiş olduğunu ve ifadât-ı vâkıaları bütün bütün Babıâli'nin ilkaâtinden ibaret bulunduğunu bilemeyecek.

Malum değil midir ki a'sâr-ı ahirenin bidâyetinden beri İngiltere, Amerika'yı gâib etti, Hint'e yerleşti. Fransa inkılab-ı idaresi arasında dünya ile uğraştı. Moskova sahralarında beş yüz bin can ve St. Helena Adası'nda bir kahraman zâyi' ederek yine eski hâline rücu' eyledi. Almanya derece-i iktidarından sükût etti. Prusya kuvvet buldu. Avusturya za'fa düştü, İtalya birleşti. Bu inkılabâtın hiçbirisi terakkiyât-ı insaniyeye mâni olmadı. Fakat Londra destgahlarında amelelik etmiş bir adamın Moskova çöllerinde kurduğu mebnâ-yı istila dakika be dakika büyüdü. İsveç Hükümetini za'fın nihayet derecesine indirdi. Lehlileri mahvetti. Devlet-i Âliyye'nin, İran'ın eller tutar yerini bırakmadı. Hududu bir taraftan bahr-i şimâle, bir taraftan aksâ-yı Çin'e, bir taraftan Karadeniz'e, bir taraftan Almanya, bir taraftan Tebriz üzerine dayandı. Şimdi de Türkistan'da bulunan Hükümetleri mahv ile Hindistan'ı veche-i azîmet etmiş gidiyor ve medeniyet-i hazırâ için bir darbe-i mühlike istihzâr ediyor.

Âlemin bugünkü Hülagû'su dârülmülk-i medeniyetin kapılarını sarıncaya kadar düvel-i sâire nüfuz ve tefrik keşâkeşinde mi kalacak bugün her devletin istiklali muhatarada iken Rusya'nın peşine bir set çekmeye Avrupa'nın hakkı mı yoktur, yahud bu bâbda bir hareket-i müttefikâneye kıyam eylemek kâffe-i Düvel-i Mütemeddinenin ve bâhusus İngiltere ve Fransa ve Avusturya ve Devlet-i Âliyye'nin vezâif-i mukaddesesinden mi değildir?

Bize kalırsa bu hak ve vazifenin tertibi muhakkak olduğundan yakında fiiliyatını da görmek ümit ederiz. Çünkü komşunun onda zuhur eden işte nazar-ı ihmâl ile bakmak kâr-ı akıl değildir. Dirayet-i kâmile ile muttasıf olan garb-ı Hükümet ve ümmetlerine göre ise yoktur. Bedihî bir muhataradan ile'n-nihâye gaflet etmek nasıl kâbil olabiliyor.

Malumdur ki İstanbul gazeteleri ekseriyet üzere erbâb-ı Hükümetinin ve bâhusus Padişahın tafsil-i evsâfına bahane ararlar. Eyyâm-ı resmîye ise en ziyade inhimâk ile ittihaz ettikleri fırsatlardır. Hâl böyle iken bu hafta aldığımız gazetelerde bayram alayına dair iki lakırdı bile yok. Acaba bazı rivâyet sahih olup da Zât-ı Şahâne salât-ı îd'e çıkmadı mı? Eğer çıkmadıysa niçin Hükümet sebebinden halkı agâh etmiyor?

Bu madde Osmanlılar beyninde hasbel-âde o kadar ehemmiyet bulmuştur ki Padişahlara hiçbir sebep mana icra olamaz. Hatta Sultan İbrahim mizaç sevdâvisi cihetiyle bir resm gününde kadın feracesi giyerek onunla alaya çıkmak istemiş ve vükelâya göre ne onun mani ve ne alayın tatili mümkün olamadığından bin türlü tedâbir ile derhal feraceye kürk kaplatarak Padişahı o hâl ile selamlığa çıkarmış oldukları ve Sultan Mahmud-ı evvelin selamlıktan döner iken at üzerinde teslim-i ruh ettiğini rivayât-ı tarihindedir.

Biz de biliyoruz ki Sultan Abdülmecid şiddet-i merzîyle beraber hayatından son senenin bayram alayına ve son haftanın cuma selamlığına çıkmıştı.

Bizde kudret-i teşrî'in teşvih-i tâm hâlinde bulunduğunu ve kanun ve nizam nâmiyla yapılan şeylerin ekseriyet üzere zulm ü cehl a'sârından olduğunu biddefaât beyân etmiş ve müddeâmıza müteaddid bürhânlar göstermiştik. Şimdi daha ziyade medâr-ı kanaat olmak için bir iki misal irâd edelim.

Takvim-i Vekayi Fî 16 Ramazan

Başçavuştan neferât-ı askeriyeye kadar ifraddan tehhül etmek murâd edenlerin içlerinden bizzat hane-i idaresine muktedir olduğu tebeyyün edenlerine ol vechle ve muktedir olamayanlara zabıtlık rütbesini ihraz ile idaresine kifâyet edecek maaşa nâil olacakları zamana kadar ve esnan-ı askeriye erbâbından Dersaadet'te tehhül edecek taşralılara dahi isimlerine kur'a isâbet ederse ol vakitten istibdâl-i tezkirelerini ahz veyahut hâne idaresine husûl iktidârı müstelzim olan zabıtlık rütbesini ihraz edinceye değin, hânelerini idâre etmek üzere peder ve kayınpeder ve vâlîde ve sâir mutemed-i müteallikatları tarafından bâ-sened müteahhid bulunduğu hâlde işbu senetler ahz u hıfz ile tehhüllerine müsaadeyi mütezammın zâbitâ-ı askeriye'nin temellerinde i'tâ olduğu gibi emr-i akdi icra edecek imam efendiye hitaben ruhsat tezkeresi verilmesi ve esnân-ı askeriye erbâbından taşrada tehhül etmek isteyenlerin her nerde olur ise olsun tehhüllerine bîlakayd-ı musâade olunup fakat esnânda olup Dersaadet'te bulunarak bu kâideye riâyet etmeksizin bir takrîb-i bî-kes bir hatun olup da muahharen kur'a zuhurunda yalnızlık iddiasına kıyam edenlerin asla yalnızlıklarına itibar olunmayıp dâhil süluk-ı askerî edilmesi geçenlerde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerîden tanzim ve i'tâ olunan mazbata üzerine bil-istizân makrûn-ı müsâade-i seniyyede Hazret-i Padişahî buyurulmuş olduğundan kıymet-i cümle'nin malûmu olmak üzere ilana ibtidâr kılındı.

Evvela hani bizim bunca masrafla vücuda gelmiş ve Avrupa'ya muaddel nizâmât ve mükemmel ıslahat suretinde gösterilmiş bir Meclis-i Şûrâ-yı Devletimiz var idi. Bu kadar niçin onun tedkikine arz olunmamış böyle esasen hürriyet-i şahsiyeye dokunur ve devletin medar-ı bekâsı olan emr-i tanâsülî ihlal eder bir takım mezâlîmi Hristiyan daire-i kanun hükmüne koyacak olduktan sonra Meclis-i Şûrâ-yı Devletin ne lüzûmu kalır.

Saniyen Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî acaba ne hakka istinaden ve nasıl tedbire itbâ'a karîhasından böyle bir karar çıkarmış bir adam taşrada olursa bilâ-kayd olsun ama İstanbul'da bir bî-kes kadın olamasın demek dünyada hangi kâideye tevfiik olunabilir. Geçen ki Nutk-ı Hümâyûn'un ilan ettiği hürriyet-i şahsiye ve devletin Avrupa'ya karşı bağıra bağıra iftihar ettiği kaide-i müsâvât, mekânın tahviliyle tebdil mi ediyor? İstanbul'da doğmak bahtiyarlığın mazhar olamayan bir Müslüman

memleketinde bunca vergilere, bunca mezâlime dûçar olmakla beraber pâ-yi tahta gelince kur'asına intizâren tehhülünde mahrum olarak bir takımı büyük efendilerimizin malı olan kârhânelere mi vakf ı vücud eylesin. Bir garip, bir bî-kes kadın alırsa bir hâne uyandırmış olur. Hâl böyle iken meclislerimiz ona müsaade etmiyor ve şayet gizli yaparsa evini yıkmağa karar veriyor. Askerliğin yalnız İslâm'a inhisârı cihetiyle tenâsüle terettüb eden mazarrat ve silahaltına gelen ebnâ-yı vatanın muharebelerden açlıktan, soğuktan hastahanelerin intizamsızlığından dûçar olduğu telefât-ı külliye hıfz-ı sıhhat kavâidine katiyen riâyetsizlik evlat beslemekte kullandığımız tertibât-ı sakime mezâlim-i idarenin bittabi kuvve-i tevlîde verdiği tedenni bâ-ferman-ı Ali çocuk düşürmeye memur olan kanlı ebeler bizi bitirmeye yetişmiyor mu ki bir taraftan Hükümet dahi azalmaklığımıza böyle himmetler ilave ediyor.

Anadolu harabezâr oldu eski büyük şehirler, kasabalar üçer beşer evvelki köy hâline girdi. Hatta bazısının eseri bile kalmadı. İş böyle giderse mülkümüzde bulunan akvâm-ı sâirenin hemen kâffesi adetce bize tefevvuk edeceğinde şüphe mi olunur ki Yeniçerilerin lağvinden beri millet-i İslâmiye'nin nüfusu takriben ondan bir tenezzül ve akvâm-ı sâirenin o nisbette terakki eylediği Avrupalıların cümle-i tedkikâtındandır. Millet-i İslâmiye kesretçe bekâsını gâib ederse devletin bekâsında hiç ihtimal kalır mı?

Vükelâ buralarını ve akvâm-ı sâireden asker alınması lüzumunu pekâlâ bilirler. Onları silaha alıştırmak muhatara-i isyanı kat kat tezyîd edeceği dahi ve bu mehdûrun def'i, itilâf ve adaletle her kavmi vatana ısındırmaya ve o ise kendilerinin ve idâre-i keyfiyelerinin zevâl-ı vücuduna tevakkuf eylediği dahi malumlarıdır. Binâenaleyh icrasına teşebbüs edemezler ama İstanbul'da doğmak, mesela bir medresede Arabî'nin sarfını ezberleyivermek cami hademesinden ve sarayın hamleci ve aşçı veya at uşaklarından bulunmak veyahut efendilerimizden birinin dairesine çatıp da bir ufak rütbe kapıvermek askerlikten kurtulmaya medar olup dururken Dâr-ı Şûrâ'nın yeniden bir hane yetiştirmeyi vesile-i afv addetmemesi şöyle dursun hatta öyle bir haberin vuku'na bile meydan vermemek istemesi dünyada hiçbir sebab-i m'akule haml olunamaz. Hele bu karar Namık Paşa gibi İslâm'ın itimad-ı tâmina mazhar olmuş bir zatın zîr-i nezaretinde bulunan bir daireden çıktığını düşündükçe insan bütün bütün ciğer-hûn oluyor. Ta'rizimiz müşârünileyhin zâtına değil usûl-i

idareyedir. Bir adam ne kadar gayur ne kadar hayırhah ne kadar dirayetli olsa koca bir dairenin cüz'i vekili her işine nezaret edince elbette bin türlü hataya düşer. Bâhusus nizam yapmak latife değildir. Böyle vazife ve istihkakı dâhilinde olmayan bir meclise havale olunursa her gün bittabi bunun gibi ve daha eşna' bin türlü münasebetsizlikler meydana çıkar. Dâr-ı Şûrâ'ya da Rusyalıları, Yunanlıları nafîle sıkıntıdan kurtarmak için millet-i İslâmiye'nin tesrî' zevâline bir memuriyet-i hafiye almıştır denemez. Bu nizamı elbette ya bir hayır tasavvuruyla veyahut birinin aklına gelivermekle yaptı ama bâlâdaki tafsilâta bakılsın ki yaptığı şey kavâid-i siyaset ve menâfi-i memlekete ne kadar mugayyir düştü.

Kemâl-i marifetleri memuriyet-i hâliyeleriyle müsbet olan Avrupalılar dîvâne midirler ki her dairelerinde ayrı ayrı meclisler mevcut ve a'zâsının bizim mecalis-i a'zâsına rüchân-ı kifayeti Müslim iken bu kadar paralar sarfıyla kavânin ve nizâmâtın tertibiçün ayrıca meclisler yapmışlar ve tertib olunan şeylerin en cüz'isini bile Şûrâ-yı Ümmet'in tasdiki altına alırlar. Hatta ona da kanaat etmeyerek kiminde zâdegân kiminde mu'teberândan mürekkeb mevcut olan büyük meclislerde dahi bir kere gözden geçirirler.

Acaba ne vakit bizim devlet, intizam ne demek olduğunu anlayacak? Acaba ne vakit erbâb-ı Hükümet menfaatperverliğinden istiklalcûyluğundan vazgeçecek? Acaba ne vakit ümmet bulunduğu mühlike-i izmihlalden kurtulacak? Heyhât heyhat!

Kemal⁹⁷

⁹⁷ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

33 HÜRRİYET 1285

Numara: 33   26 Şevval   Sene: 1285   8 Şubat   1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

KONFERANSIN KARARI

Geçen alafranga Kanun-i sâninin on altıncı günü Paris'te düvel-i muazzama süferâsının Devlet-i Âliyye ile Yunan Devleti beyninde tahaddüs eden nizâ'ın faslına dair imza ettikleri ilannâme Yunan Devleti'nde tebliğ olunmak üzere Kont Wolfskin'in? mahdumu vasıtasıyla Atınaya gönderilmiş ve ona intizâra bugüne kadar gazetelerde îlan olunmamıştı. Fakat şimdi Endpandas gazetesi her nasıl ise Yunan bir sûretini ele geçirip neşr ettiğinden ve sâir gazeteler dahi aynıyetini tasdik eylediğinden tercümesi zîrde derc olundu.

"1856 Muâhede'si'ne vaz'-ı imza eden devletler Devlet-i Âliyye ile Yunan'ın inkıtâ-i münasebetinden tevellüd edebilecek mehâlikden bihakkın ihtiraz ederek devletin müşârünileyhimâ beyninde zuhur eden ihtilafın teskini hakkında ittifak etmiş ve bu bâbda bir konferans akdiçün Fransa İmparatoru nezdinde olan sefirlerine mezuniyet vermişlerdir.

Süferâ-yı müşârünileyhim devletin beyninde teâtî olunan evrakı dikkatle mutalaa eyledikten sonra Yunanistan'ın gayret-i vataniyesi kendini şaşırabilecek bir takım sâikalara ittiba' ederek taraf-ı Babıâli'den 11 Kânun-i evvel tarihiyle Yunan Hâriciye Nezaretine tebliğ olunan ultiatomda mesrud şikâyâtın ve vuku'na sebebiyet verdiğinden dolayı bililtifak izhar-ı teessüf eylediler. Şurası muhakkaktır ki

hukuk-ı ümem kâvaidi bir mücavir devlete hücum için haydut fırkaları teşkiline ve limanlarında sefâin techîzine ruhsat vermemek hususuna sâir devletler gibi vatani dahi icbâr eder.

Bundan başka bu mütalâanın gerek düvel-i sülûse-i hâmiyeye ve gerek Paris Muâhedesi'ni imza eden sâir devletlere ilkâ ettiği efkârı Yunan kabinetosunun takbih edemeyeceği dahi mâlum olduğundan konferans ilan eder ki Yunan Devleti Saltanat-ı Seniyye ile olan münasebetinde müştereken her devlete ait olan usûl-i muamelâta riâyet etmek ve Devlet-i Âliyye'yi istikbal için temin ile beraber mâziden dolayı vuku' bulan şikâyâtıçün dahi hoşnut eylemek hususlarıyla mükelleftir.

Binâenaleyh evvela kendi mülkünde Türkistan'a tecavüz için cem edilmiş fırkalara ve sâniyen kendi limanında memâlik Padişahı aleyhinde her nev' isyan teşebbüsâtına her ne sûretle olursa olsun muâvenete hazırlanan müsella korsan sefinelerinin techîzine müşevvik olmamak ve mezuniyet vermemek Yunan Devleti'nin vezâifindedir.

Yunan mülküne muhâceret eden Giritlilerin vatanlarına avdeti hakkında Bâb-ı Âlinin vuku' bulan talebine gelince konferans-ı Yunan'ın bu bâbda olan ifâdatını senet tutarak vatanlarına avdet etmek isteyen Giritli familyalara kendine ait olan hususâtta teshilat göstereceğine itimâd hâsıl etmiştir.

Teba'a-i Osmaniye'nin dûçar olduğu hasâret-i şahsiye hususunda dahi Hükümet-i Yunaniye Türkistan'ın bu bâbda iktiza edebilecek ihkâk-ı hakkı mahkemelere marifetiyle aramak salâhiyyetini hiçbir vakit inkâr etmemiş ve Devlet-i Âliyye dahi Yunan mahkemelerinin hükm-i tefâfu'a istihkâkını kabul etmiş olduğundan murahhaslar vukuatın teftişine lüzum görmediler ve Atina kabinetosunun adalet-i mecra-yı ma'rufundan ayrılmamak için iktiza eden tedâbir-i meşru'ada ihmal etmemesi lazım geleceği re'yinde bulundular.

Tahkiklerine arz olunan mesele hakkında bütün murahhaslar tarafından re'yelerinin bilittifak ilan ına karşı Yunan Devleti'nin harekâtını ihtar olunan usûle tevfik edeceğinde ve Babiâli'nin ültimatomunda îrad olunan mevadd-ı müştekabihanın bilfiil mahv edileceğinde iştibah edemezler.

Bu ilannâme bilâtehir Atina kabinetosuna bildirilecektir. Murahhaslar o i'tikaddadır ki eğer Yunan Devleti mukaddema irâd etti ki efkârdan konferansa gönderilecek bir tebliğnâme ile feragat ederse Babiâli dahi münasebât-ı düveliye'nin netayic inkıtâmdan olarak itthaz edeceğini beyân eylediği tedâbirde devam etmeyeceği i'tikâdındadırlar.

İşte buna binaen murahhaslar, vekili oldukları devletlerin an-samîm arzu ettikleri efkâr-ı maslahata ve asayiş-cûyane-yi der-hâtır ederek iki devletin dahi münasebâtını tecditde ve iki taraf teba'asının muktezâyı menâfi'nden olduğu üzere bu konferansın ictima'ına sebep olan asâr-ı husumetin kâffe-i mahvinde tereddüt etmeyeceğini ümit ederler.”

İşte konferansın kararı anlaşıldı ve rivayât-ı vâkıya tamamıyla muvâfik düşmediyse de irâd ettiğimiz mütalaâtı bütün bütün tekküd eyledi.

Evet, yine tekrar ederiz ki Babiâli bunca ayıp ve kabahatinden başka temyiz-i hukukunda acizdir. Eğer öyle olmasaydı Yunan Devleti teba'a-i Osmaniye'den kendi mülkünde hasar görenler için mahkemelere müracaat olunmasını beyân etmiş iken onu da ültimatoma komazdı ve şunu böylece ültimatoma derc etmiş iken beri yandan kat'i muharebeden sonra Enosis vapurunun Yunanistan'da muhakemesine rıza göstermek gibi tenâkuzlar etmezdi.

Evet, yine tekrar ederiz ki düvel-i Garbiye Osmanlıların muhafaza-i menâfi'ine mâildir. Fakat şimdi Paris Muâhedesi'nin bize muzır surette zuhurundan dolayı kendinie vukû bulan ta'rizât üzerine [ben elimden geleni yaptım. Devlet-i Âliyye memuru değildim ki işin daha ilerisine gidebileydim] dediğinden dahi anlaşıldığı üzere kendi hak ve menfaatini idrakden aciz olup da dostlarına havale edenler bu kadar hayır görebilir.

Evet, yine tekrar ederiz ki Babiâli'den âciz bir heyet-i Hükümet tasavvur olunamaz. Nitekim Karadağ ve bu defa Girit işlerinde hayal ve hatıra gelmez derecelerde hakaret ve mazarratlara tahammül etti. Sonra vükelâya göre hem zâlim hem echel hem de bülheves ve fakat halkın nazarında masum olan Padişahın artık nedir bu mutlak hukukumuzu istihsâl edelim diye ısrar edivermesi işte o gâilelerin ikisini de tesviye eyledi.

Evet, yine tekrar ederiz ki konferansdaki sefirimiz evet demekten başka bir şeye muktedir değildir. Eğer öyle olmasa konferansda memâlik-i Devlet-i Âliyye'den olduğu bedahete mâlum olan Girit'e Yunan'ın tasallutuna vatan muhabbetinden hâsıl olmuş bir hâl-i manası verdikleri zaman dilsiz gibi durmazdı.

Yunan'ın suret-i kabulü hakkında olan rivayetler daha muhtelifdir. Hakikat-i hâl meydana çıkınca mutâlaamızı beyân ederiz.

UMUR-I NÂFİA NÂZIRI DAVUD PAŞA'NIN VİYANA'DA AKD EDECEĞİ İSTİKRAZ

Bu kere Viyana'dan aldığımız mâlumat-ı mahsusaya göre Davud Paşa Hazretlerinin akdine memur olduğu sekiz yüz milyon franklık istikraz ile İstanbul'dan Belgrad'a kadar temdîdi tasavvur gerde-i âli olan şemendifer maslahatı henüz suretpezir karar olamamıştır. Müşârünileyh yedindeki emr-i âli mucibince her ne şart ile olursa olsun şu akçenin ele geçirilmesine memur ve murahhas olduğundan Viyana'ya ve solunda oranın büyük sermayeli sarraf kumpanyalarıyla söze girişip esas talimatını beyân ile onlardan bir şartnâme talep eder. Bunlar dahi şerâit-i âtiyeyi dermeyân eylerler.

Birinci madde Devlet-i Âliyye'nin nâm ve hesâbına olarak senevi yüzde on üç fâiz ile bir istikraz akdine kumpanya muvâfakat eder.

İkinci madde mezkûr akçenin fâizini temin için Devlet-i Âliyye dahi suret-i mahsusada karşılıklar göstermeye mecburdur.

Üçüncü madde gösterilecek karşılıklar doğrudan doğruya kumpanyanın eline teslim olunup emr-i idarelerine yine kat'a devlet tarafından müdahale olunmayacaktır.

Dördüncü madde kumpanya bu akçe ile musammem olan şimendiferin bahr-ı kilometresini üç yüz bin franka olarak götürü yapmaya müteahhid olur.

Beşinci madde şemendiferin idare-i umûmiye ve hususiyesi kumpanyanın elinde olup fakat Devlet-i Âliyye bu idareye nezâret için bir komisyon teşkiline lüzum görürse onun a'zâsından ikisi devlet tarafından ve üçü kumpanya cânibinden nasb olunacaklardır.

Bu şartların hülâsa-i manâsı birkaç Avusturya sarrafı bir yere gelip zavallı Devlet-i Âliyye'yi tekrar soyacaklar ve onun mülkünde onun yerine Hükümet sürecekler. Yani şu şartların kabulü takdirince çıkarılacak esham (esham-ı umûmiyenin hâline nazaran) Lâakal yüzde yetmiş noksanına tedavül ettirilebilip bu suretce üç yüz milyon yerine fakat doksan milyon ile geçecek ve faiz ise üç yüz milyon itibariyle yürüyüp yüzde on üç, otuz dokuz yani otuz kuruşa bir yılda on üç kuruş faiz verilecek ve bu hesaba göre iktirâzın re'sûlmâlini iki buçuk sene zarfında alınan faizlerle istirdâd olunup kusûr senelerin faizleri ve re'sûlmal için alınacak paralar bütün kâra kalacak ve bu faizin temini için mesela gümrükler vâridâtı karşılık gösterilirse Kâni Paşa oradan kaldırılıp ve kitabe ve hademe bütün değiştirilip bunların yerine Avusturya memurları konulacak ve Devlet-i Âliyye mülkünde idaresi diğer bir devletin kabza-i hükm ve müdahalesinde olarak bir şimendifer yapılp mülkün sahibi olan Devlet-i Âliyye uzaktan bakacak demektir. Hele şükr olsun ki Babîâli'nin tasavvur buyurduğu sekiz yüz milyon üç yüze indirilmiş de bu şartlar meydana konulmuş. Eğer Davud Paşa Hazretleri paranın mutlaka sekiz yüz milyon olması için ısrar buyura idi. Şartlardan biri de Âli Paşa'nın yerine Mösyö Beust'un konulması maddesi olurdu.

Eğerçi üç yüz milyonluk bir istikrâzın becerilmesi nice ağızların suyunu akıtacak bir yağlı börek olup gerek Avusturya diplomat ve sarraflarından ve gerek yağmacılardan birçok gürisnelerin nazar-ı iştiâ ve himmetleri bunun husûlüne mâtuf ise de meydana konulan şartlar çakı taşından daha ağır ve her taraftan ta'rizât hazır olduğundan bîçare Davud Paşa yutkunup durmakta ve kâh bunların biraz ta'dil ve tahkifi için kumpanya a'zâsına ziyafetler vererek yalvarmak ve kâh Babîâli'nin muvafakatını istihsal için Avrupa devletlerinin muharebe hazırlıklarından dolayı sermayedârânın emniyetsizliği gibi delail ve esbâbı mutezammin mufassal arızalar yazmak ile vakit geçirmekte olduğundan henüz meseleye bir suret verilememiştir. Hususuyla bu kere ma'hud sarraf komando ile Paris'teki "Crédit Foncier"

Kumpanyasının Vekili olan Sernazoli Viyana'ya gelerek bu işe parmak soktuklarından maslahat bir mertebe daha teşvişe düşecektir.

Eğerçi biz Babîâli'nin ümid-i eltâfıyla senâ-hân olan sınıftan değil isek de bu misillü şerâit-i zelilânenin kabulüne rağbet ve cürett edeceğini farz ile tahkir etmek tasavvurunda dahi değiliz. Lâkin bizce şu meselede bir nokta-i mühimme olup vatandaşlarımızın nazar-ı dikkatini onun üzerine celb etmeyi vezâifimizden biliriz. Yani şerâit-i mükellefe Devlet-i Âliyye'nin itibar-ı hâriciyesini göstermek için ayine-i ibretnümâ olarak Babîâli'nin bir zamanlardan beri istikraz ile yaşamak ve her vaad ettiği maddede halef etmek politikasını tutmasından nâşî malca ve idarece ecnebilerin indinde haysiyet ve itibarımız nerelere inmiş olduğu bu işten pek nümayan olur. Ekser devletler zaruret ve ihtiyaca düşmüş ve istikraz etmişlerdir. Lâkin bu ma'kule tekâlif tahkîrâmiz hangisine vaki' olmuştur. Fünûn-ı siyasiye nevheveslerinden bazıları Babîâli'ye müdahene için "mademki bir devletin servet tabîyye-i mülkiyesi vardır. İstikrâz etmekle mazarrata uğramaz" sözüyle nefislerine teselli verirler. Vâkıâ bu mesele pek doğrudur fakat bizim idare-i hâzıra için değildir. Zira servet-i mülkiyesini i'mâle muktedir olmayan bir devlet o servete mâlik değil demektir. Mesela bir adam hânesinde yüz bin altın medfun olduğunu bilse lâkin hangi mahallde bulunduğunu bilmesede borç ve zaruret ile geçinse bu adam sahib-i servettir. Yüz bin altını vardır denilemez. Devlet-i Âliyye dahi memâlik-i esbâb-ı servetle memlu olduğu hâlde beher sene iki yüz milyona kârîb borca girip Avrupa'ya memurlar sevkiyle kapı kapı istikrâz dileniyor. Ve ahalisini servet-i mülkiyeden istifadeye sevk etmeyip muntazam ve gayrı muntazam vergiler altında eziyor. Böyle bir devlete istikrâz sem-i kâtil olmaz da ne olur. İstikrâz-ı muzır olmazsa öyle bir devlete olmaz ki servet-i mülkiyesini i'mâl için muktezi olan bir sermaye-i hârici tedarikine mecbur olup lüzumu mukadder borç eder ve aldığı parayı bizde olduğu gibi yağmagerlere yedirmeyip menâfi' mahzunesini zahire çıkarmaya kullanır ve çıkardığı menâfi' hiç olmazsa ettiği borcun faizine mukabil olur işte bu hâlde istikraz. Hârici bir mülkün husûl-i memuriyetine büyük yardım eder.

Şimdi nazar-ı insaf ile bakılırsa bizim devlet bizim idare böyle midir? Ne vakit edilen istikrâzı menâfi' mülkiyeye verdik. Ne zaman servet-i mülkiyemizden borcumuzun faizini verecek derecede istifade ettik. Vâkıâ her istikrâz edileceği

mevsimde şemendiferler ve yollar yapılacağı ve ormanlar madenler işletileceği Maârif-i Umûmiye ileriletileceği ve eski borçlar verilip temizleneceği gibi birçok mevâid-i urkubiyeyi resmen ilan ederiz. Bir kere akçe ele geçtikte bunların cümlesi unutulup falan Paşa'nın hidemât mebruresi ve muzayaka-i hâliyyesi cihetiyle mükâfat şu kadar kese ve falan Paşa'nın da sâhilhâne borcundan dolayı zarureti ve umur-ı memuriyesinde Kemal-ı sıdk ve hüsn-i hizmeti olduğundan avatıf-ı âliyyeden bu kadar bin kese ihsan ile taltifi ve emsâli gibi masraflara verilir biter gider. Ertesi sene tekrar yine istikrâza ihtiyaç görünür. Bunlardan yalnız Âli Paşa Hazretlerinin şu on beş yirmi sene zarfında mahsusat-ı mu'ayyenesinden fazla olarak aldığı akçenin bir kıt'a pusûlası Maliye Hazinesi kudemâ-yı memuriyetinden bir zât-ı cânibinden bu kere tarafımıza gönderilmiş olduğundan numune olmak ve vükelâ-yı sâirenin aldıkları şeyler ondan kıyas edilmek üzere sûreti derc olundu.

Kese

08000	69 senesindeki ihalat yağmasında
03500	73 senesinde pederinin malı diyerek devlete sattığı bahçe kapısı arsası bedeli
14000	85 senesindeki istikraz komisyonunda
11000	78 senesinde Mısır Valisi'nden kapı yoldaşça iâne
40000	79 senesinde defter-i kebir meselesinde
10000	80 senesindeki istikraz komisyonunda
60000	65 senesinden 85 senesine kadar biddefaat aldığı atâyâ-yı seniyye
300000	ihsan buyurulan murassa' seyfler ve nişanlar ve kutular.
30000	veladetler ve sevr-i Hümâyûnlarda zâtına ve hürmete ihsan-ı şahane buyrulan mücevherât

208500

Bu pusulayı gönderen zâtın mektubunda beyânına göre müşârünileyhin gerek bizzat ve gerek tevabi' ve mensubâtı vasıtasıyla evkâf ve Maliye hazineleri müzayedelerinden kapatıp aldığı emlak ve akâr ve Sefâret Tercümanları yediyle gördüğü işlerden hissesine ait olan tayyarât ve Mısır'ın defaat-ı sâirede vuku' bulan iâneleri bu hesapta dâhil olmayıp pusulada gösterilen maddelerden mücevherât için tayin olunan kıymet dahi tahmin üzere olduğundan bunlar lâyıkıyla tetkik ve hesaba derc olunursa pusulanın yekûnu lâme hâle üç yüz bin keseye bâliğ olur ve maaş ve ta'yinât külliyyen hâricdendir. Şu hâle göre müşârünileyh altmış beş bin senesinden bu âna kadar memuriyetimiz bir zaman oturmayıp bulunduğu memuriyetlerde dahi şehriyye yetmiş beş bin kuruştan az maaş ve yirmi beş bin kuruştan noksan ta'yinât almadığından beher ayda muayyen olan yüz bin kuruştan fazla bin keseye kârib açıktan para almış demek olur. Tuhafı odur ki paşa Hazretleri irtikâb etmezlikle şöhret bulmak ister.....

Ey fûnûn-ı siyasiyye mâhirleri geliniz de bu meseleyi mümkün ise Babîali'nin lehine hükm ediniz.

İşte meydan-ı hüner gitmeyelim şîrâze

İstanbul'dan Mektup Fî 13 Şevvâl

Paris konferansında verilen kararın Yunan Devleti tarafından kabul olunmaması ihtimal bâid ise de bizim taraftan kaide-i hazm ve ihtiyâta kemâliyle itina olunmaktadır. Muahharen silahlaltına alınan seksen tabur redifin nısfı, Tuna cihetine ve ondan on iki taburu Vidin ve on iki taburu Niş ve altısı Sofya ve altısı Filibe ve altısı Tırnova mevki'lerine gönderilip kusûru dahi Yunan ve Karadağ hudutlarına sevk olunmak üzeredir. Bu harekât askeriye için iktizâ eden paraya gelince şimdilik Davud Paşa ile Paris'teki Sâdik Efendi'nin memur oldukları istikraz akçesinden ba'dehu tesviye-i icabına bakılmak üzere Galata sarraflarından yani hazinenin eski vampirlerinden hatır ve hayâle gelemeyecek şerâit-i fâhişe ile edilen

parça istikrâzlarla uyuşturulmakta ve mühimmat mübâyasında dahi biri üçe alarak bol bol sergiler verilmektedir.

Âli Paşa'nın azli maddesi Ramazan-ı şerifte tasmin olunup ba'del-id icrâsı mukarrer olmuştu. Keyfiyet-i Mabeyn Başkâtibi tarafından hafiyen müşârünileyh ihtar olunmakla derhal Fransa Sefiri Mösyö Bourrée'ye müracaat ve o taraftan şimdi şu konferans meselesi bir netice bulmadıkça böyle bir tebeddülün Fransa'da sû-i tesiri olur. Yollu vukû' bulan tebligât-ı mahremâne üzerine tehîr-i keyfiyet olundu. Çünkü bu ma'kule umur-ı mühimmede İstanbul'un asıl Padişah-ı ferman-ı ferması Fransa Sefiri Hazretleri olduğundan onun re'y ve iradesine Sultan Abdülaziz bile serfûrû etmeye mecbur oluyor.

Şehir postası usûlünce mukaddema görülmüş olan suhulet üzerine bunun işletilmesi yerli ve ecnebilere herkesin arzû-kerdesi ise de evvelki defada Âli Paşa Hazretleri birçok şütûm ve galize hâvî her gün birçok mektuplar aldığından bu usûl tekrar itihâz olunursa o ahval dahi evvelkinden ziyade tazeleneyeceğinden şimdiye kadar yapılmaması re'yinde ısrar buyurmuşlar idi. Fakat bu defa Fransa Sefiri dahi bunun yapılması efkârını tervec ettiğinden paşa Hazretleri dayanamayıp önümüzdeki marttan ibtidâ ile kemâfissâbık şehir postasının işleme için muvafakat-ı âliyyeleri istihsal olunmuştur. Ancak dikkat olunursa paşa Hazretlerinin bu defaki muhalefet ve ısrarı pek abes idi. Çünkü bundan üç dört sene evvel cereyan eden fenalıkların hepsi meydanda dikili taş gibi duran Fuad Paşa'ya isnâd olunur ve müşârünileyh ile karagözcü gibi perdenin arkasında durur oynatırdı. Onun için o zaman söğüp sayanlar işleri hakâyıkını bilenlerden ibaret olmakla men'-i vuku'-ı daire-i imkânda idi. şimdi ise perde açılıp iş bütün bütün meydana çıktığı ve herkes her yerde bilâperva ağzına geleni söylediği cihetle bu ihtiyata mahâl kalmadı.

Şetm etmek olur ise eğer katle sebep

Katl-i âm ile hemen durma demâdem....

Beytinin tam okunacak zamanıdır.

Bu aralık yine Midhat Paşa ile Namık Paşa'nın taşralara saldırılacakları ve onların yerine Mısırlı Kâmil Paşa ile serasker-i sâbık Reşid Paşa'nın gelecekleri rivayet olunuyor. Buna ne taaccub usûl-i mahâl şimdiye kadar bunun olmamasıdır.

(Bir tuhaf fıkra) geçen akşam meclis-i âli-i cenâb vekâlet-penahîde bendegân ihlâs-ı mu'tâd hazır oldukları hâlde akdâh-ı ayş ve safâ duran ve her huluskârın dik dimağ gayreti galeyân edip söz mahdum-i âlileri Ali Fuad bey üzerine açılır ve liyakat ve dirayet ve rezânet ve fetanet ve belagat ve hadâset ve hasâfet ve rivayet-i âliyyelerinden ol kadar itrâ edilir ki huzzârdan biri nezd-i âliye usûlle takarrüb edip “efendimizin her hareket-i seniyyeleri mahz-ı keramet olduğunda kullarının hiç şüphem yoğ-iken bu kere itikâdım bütün bütün itminân derecesine geldi. Bu günlerde Niş'ten gelen telgraflarda Fuad Paşa'nın bir kaç güne kadar yolcu olduğu iş'âr olunuyor. Artık onun yerine Mahdum Bey Efendimiz dururken başkası olamaz ya vâkiâ Mahdum Bey'in mütercimliğe bilistihkâk memuriyetinde bu suret hâtır-ı sâmilerine elbette gelmiştir. Lâkin “izâ erâdallahu şey'en hayyeel esbâb”⁹⁸a muktezâsınca meğer o memuriyet bunun için imiş.” dedik de Âli Paşa Hazretleri o âhû gözleriyle münbasit-âne tebessüm buyurarak “biraz dehasını küçüktür vâkiâ Ali Galip Paşa dahi Hâriciye Nâzırı oldukda bu yaşlarda idi.” cevabını verdiği mecliste bulunup şu mukâlemeyi işiten bir zâttan işitildi. Bendeniz olsam buna karşı derdim ki “Reşid Paşa merhum oğlunu Hâriciye Nezâretine götürmek murad ettik de evvela Ethem Paşa'yı nezarete götürmüş ve ömründe Hâriciye işinde bulunmamış bir adamın o işi beceremeyeceği derkâr olduğundan onun aczi tebeyyün etmesi üzerine mahdumun istihkâkı zâhir olarak mazhar kabul olacağı itikâtında bulunmuş idi. Zât-ı devletiniz dahi Safvet Paşa'yı şimdilik ona vekil kullanıp birkaç aydan sonra icra-yı meram buyurursunuz vesselam.”

İstanbul'dan Diğer Mektup   Fî 4 Şevval

Bayram münasebetiyle yeni bir yazacak şey öğrenememiştim. Geçen de atıştık ya tekrar burada basılan Osmanlı gazetelerine müracaat eyledim. En evvel

⁹⁸ Allah bir şeyi murad etti mi, esbâbı ona göre halk eder. [A. N.]

elime *İstanbul* gazetesi geçti. O kadar sabırlı olmuşum ki üç nüshasını yukarıdan aşağı okudum ve evrâk-ı resmîye ile uğraşa uğraşa o kadar kuvve-i kâşife peyda eylemişim ki mündericatının meallerine bile istihrâc eyledim. 30 ramazan tarihli nüshasında şâyân-ı dikkat gördüğüm şeyleri söyleyim.

- (1) Tahran'da Avrupa sermayedârından mürekkebi bir banka yapılmış. İran'da mı bize benzedi?
- (2) Fransa'nın Hâriciye Nâzırı İstanbul'daki Fransız Elçisi'nin tebdîline karar vermiş. Fakat güya İmparator kâil olmamış. Malumdur ki Mösyö de la Valatte İstanbul'da vaktiyle sefâret etmişti. Binâenaleyh ahvâl-i Şarkıye'ye malumâtı velev ne kadar cüz'î olursa olsun, elbette İmparator'dan ziyadedir. Fransa'nın politikasına sadakati ise bunun hâiz olduğu mesnedden anlaşılır. Napolyon gibi asrımızda dünyanın en birinci sâhib-i tedbîri sayılan bir zâttan me'mul etmeyiz ki tecârib-i adîdeden sonra Hâriciye Nezâretine getirdiği bir zâttan re'yine daha henüz mevkî'-i imtihana çektiği bir adamın iğfâlâtını tercîh eylesin. Çünkü eğer birine ma'hud Otre'yi tayin etmezse Fransa için İstanbul'a Mösyö Bourrée'den muzır bir elçi bulmak mümkün olamaz.
- (3) İşkodra'dan birisi Hükümetten ve bâhusus defterdardan şikâyetini hâvî *Terakki*'ye bir mektup göndermişti. Başka biri de ona cevap yolunda *İstanbul* gazetesine ve hem de *Terakki*'ye birer mektup göndermiş o kadar şenî' sevinmiş ki [âdâb-ı manzara] ve [nezahet-i bediâya] nerede kalır tulumbacıların ağzında bile misâli görülemez. Bizim bu fikdân-ı edeb ve fesâd-ı ahlâk ile bilmem hâlimiz nereye varacak?

Yine zikir olunan izzete İran Sefiri Rıza Bey'in acem hudûdu münazaasından dolayı muvakkaten İstanbul'a gelmek üzere Tahran'dan hareket ettiğini yazar.

Bilirsiniz ki bu hudut işi yirmi beş yirmi sekiz seneden beridir sürünür ve vaktiyle tesviyesine Derviş Paşa memur oldu. Serdar-ı Ekrem Namık Paşa gayret etti. Hiçbiri muvaffak olmadı. Ya Âli Paşa'nın idaresinden ne me'mul olunabilir? Hatta senelerce ticaret muâhede-i cedîdesini Irak'a kabul ettirebildi mi? Şimdi de zannımca İran hudut üzerinde biraz yer daha kapar. Bağdat üzerinde olan nüfûzunu da tezyit eder. İş olur biter. Bir büyük zâtın ifadesine göre Babiâli'de Erzurum Muâhedesinin

sûreti bile mevcut değilmiş. Bu hâl pek garip görünürse de evrâk-ı hazinesinde şimdiye kadar içinde peynir sarılı nice evrâk-ı mühimme parçaları görünmüş olmasına ve bendenizin cem' ettiğim tarih ve edebiyat nevadârı içinde gayet ehemmiyetli ve birtakımı üç beş yüz senenin hayliden hayli Hatt-ı Hümâyûn ve telhis-i âli ve evrâk-ı sâire mevcut bulunmasına göre rivayetin sahihi bütün bütün baîdü'l- ihtimâldir denilemez.

Acayip bir hâl. *Terakki*, 7 Şevval tarihleri nüshasında şu fıkrayı neşr ediyor. ((Tahran'da bulunan Saltanat-ı Seniyye sefiri olup Dersaadet'e müteveccihen mahâl memuriyetinden hareket ettiği geçen gazetemizde beyân olunan saadetli Rıza Bey Efendi Hazretleri'nin hareketleri hudud-ı münâzaası vesâire misillû mevâde mebni olmayıp mücerret kendisi Şii mezhebinin riyâsetini aldığından dolayı memuriyetinden infisâl eylemiş olduğu Londra'da alınan telgrafnâmede mervîdir.)) Bir âkil vak'anın sıhhatine itimat edemez. Böyle Londra'dan gelmiş ve hakikati mechûl ve esasen devlet ve milletin nâmusuna dokunur bir maddenin matbuat hakkında bu kadar şiddetin vücuduyla beraber neşrine ne mânâ verilebilir? Rıza Bey hakkında Âli Paşa'nın bir kin-i kadîmi var idi. Acaba şimdi Paşa'mız böyle bir esnada revac vermekle mi intikam almak ister?

Biz yine İstanbul gazetelerine gelelim. Bu gazetenin yine o nüshasında Prusya tarafından memleketine verilen seksen iki şişhaneli top Avusturya mülkünden imrâr olunurken demir yol idaresi men' etmek istemişse de Hükümetin ruhsat vermiş olduğunu beyân eder. Memleketeyn Prensi Devlet-i Âliyye'ye izhâr-ı husumet eden vükelâsını tebdil etmiş ve bundan dolayı gerek taraf-ı Hümâyûn'dan ve gerek Babîâli'den taltifnâmeler almış olmasına göre bizimle hoş geçinmek ve bu topları hîn-i hacette düşmana karşı isti'mal etmek ister gibi görünüyorsa da ne bileyim.....

Bir zamandan beridir meczûb, çıplak Mustafa'yı bir adam katl ettiğine ve katilinin dahi bir çavuş tarafından idam olunduğuna dair bir şâyi'â işitilmekte idi. Zabtiye İdaresi buna ehemmiyet vererek gazetelerle tekzîb etmiş. Gariptir ki Hükümet bu kadar cüz'iyat ile uğraşırken matbuât odası Subhi Bey'in Meclis-i Şûrâ-yı Devletten sebep-i infisâline dair hâlâ bir haber-i resmî vermiyor. Çünkü müşârünileyhin infisâli öyle hasbelicâ ile geçirilebilecek derecelerde kalmadı gazetelerin lisanına düştü. Ortada bir münasebetsiz mübahesedir dönmekte ve hiçbir

kimse vak'adan bir fikr-i sahîh hâsıl edememektedir. Müşârünileyhe dair nâmı meçhul bir zâtın *Terakki*'ye gönderdiği varaka ile cevabı ayrıca matbaanıza gönderildi ve muhakemesi *Hürriyet*'e bırakıldı.

Terakki'nin rivayetine göre *Times* Gazetesi [Devlet-i Âliyye hayli vakitten beri hiçbir müstakil devletin tahammül edemeyeceği vukuâtta iğmâz-ı ayn etti.] der imiş. Suret-i mürüvvette gösterilmek istenilen bu rezaleti ihtiyar eden Devlet-i Âliyye değil Âli Paşa'dır. Devlet ki umûm-ı ifraddan ibarettir. Ya Padişahından süpürgecisine varıncaya kadar o meskenetten müteşekki etti. Zîra biliriz ki Yunan ile vaktinde kat'-i münasebete kıyam etmiş olaydık. Hatta neticesi muharebeye varsa bile Girit Meselesi'nde dökülen kan vuku' bulan hasarâtın nısfına bile ihtiyaç görülmeksizin fasl-ı nizâ' olunurdu.

Yine *Terakki*'nin rivayetine göre Yunan Meselesi'nde [tabiat-ı maslahatı kuvve-i tedbiriye bulunduğu sûrete tahavvüle icbâr etmiş.]

Bu kuvve-i tedbiriyyeden murad, Girit'in harabiyet-i donanmamızın rızasını Babîâli'nin meskeneti hususlarından ibaret oluyor. Hatta yine onun rivayetince Osmanlı tavşanı araba ile olurmuş. Demek oldu ki şimdiye kadar bu kadar mezellete tahammül bir ultiatom vermek ve bir konferans yaptırmak için ölüyor. Arabamızın kan behasına değil mi, tavşanımızın etinde ise bir lezzet var mı? Bilmem.

Mısır Valisi memurların ramazan aylığını peşin verdirmiş olduğu yine *Terakki*'de görüldü. Ne olaydı şu havadise nazar-ı Padişahî taalluk etmiş ve kendi devletiyle devletine tâbi bir eyaletinin farkı ne derecede olduğu bilinmiş olaydı.

Terakki'de şöyle bir fıkra da var.

[Niş'den yazıldığına göre şehrimiz kör ahâli-i Müslime ve Gayrimüslime'si kat'-i muharebe maddesinden haber aldıklarından redif asâkirine İngiltere kârı iğneli tüfenk verilmek üzere beyinlerinde bir iâne defteri küşâd eylemişler ve nefis-i Niş'den 7295 ve Sofya'dan 6925 ve İhtiman nahiyesinden 936 ve İvraniye nahiyesinden 382 adet lira toplanmıştır.]

İnanır mısınız eğer sahîh ise zâhir bu zengin şehirler ya sihr veya kerametle Avrupa'dan bizim mülke intikal eylemiş olmalı.

Hâ işittiğime göre Kapıda Hâriciye hulefâsına Fransızca ve diplomasi tedris olunmak üzere bir mektep açılacak ve bunun başmuallimliğini Esnâf-ı Maârifte üstad-ı küll olan Vükelâ Efendileri'mizden biri deruhde edecek imiş. Bâri ikinci müderrisliği de Ali Fuad Bey Efendi'ye havale olursa da bu İbn-i Âli dahi takyiz kâmilî olan Ebû Ali gibi mütercim-i evvel ve muallim-i sâni unvanlarını cem' eylese.... Bâkî

İstanbul'da olan muhbirlerimizden biri Subhi Bey'in Şûrâ-yı Devletten vukû'-ı infisâline dair 31 numaralı nüshamızda münderic tahriratında bazı mütalaât ve malumât beyân etmişti. Bâlâda irâd olunan mektubunda dahi bu infisâl bir münâzaayı intâc ettiğinden ve buna dair *Terakki* gazetesinin neşr ettiği iki varakayı gönderdiğinden bahsederek muhakeme-i maslahatı bize havale ediyor.

Bâdî-i nazarda mesele cüz'iyattan görünür. Lâkin evvela böyle büyük memurların ihtilâfatı şimdiye kadar gazetelerle ara-yı umûmiyenin muhakeme-i insafına bırakılmamıştı. Saniyen mülkümüzde vaz'-ı kanun ve muhafaza-i hak için yeniden te'sis olunmuş. Öyle bir heyetin âzâsından biriyle Babiâli birbirine isnâd cehl ve zulm eder yollu harekette bulundu ki bundan ya vükelânın i'tisâf hareketi veyahut tayin ettiği a'zânın söz anlamazlığı tebeyyün ederek iki hâl dahi seyyiât-ı idareye bir delil-i diğerk olur. Binâenaleyh vak'a bizce de şâyân i'tina göründü ve tatkikatına ibtidâr olundu.

Gerek Subhi Bey'e vârid olan ta'rîznâme ve gerek müşârünileyhin cevabı o kadar münasebetsizdir ki Hükümet ne türlü dirayetliler elinde kaldığını isbat için Avrupalılara numune göstermeye şâyân olabilir. İki taraf dahi isbat-ı hak için söylediği sözlerle haksızlığını gösteriyor. Aldığımız bazı evrakta ta'rîznâmenin tahriri Midhat Paşa'ya isnâd olunmak istenilmiş ve bazılarında dahi Mahmud Bey'e azv olunmuştur.

O türlü bir hezeyannâme Midhat Paşa gibi bir sahib-i dirâyetin elinden çıkmak bizce bayağı muhalattan görünür. Ama Mahmud Bey öyle bir şey yazabilir. Hâsılı her kimin olursa olsun biz mündericâtına bakalım.

Evvela mu'teriz bir meclisin a'zâsını ma'iyyet memuru ve reisini âmir ve metbu' zannediyor ve buna bakmayıp yine Hükümetten dem vurarak Avrupa'dan dahi bahse kalkışıyor. Hâlâ onu bilmiyor ki ma'iyyet memurluğu eur-ı icrâiyyede olur. Emr-i müşâverede değil reislerin vazifesi meclisin nizâmını ve adâb-ı münâzarayı düşünmekten ibarettir. Zaten Midhat Paşa istişarenin kanun tabiiyyesine tevfikân Subhi Bey'e mu'teriz olanların dahi bir layiha tertib etmesini rey etmişti. Şimdi müteriz emriyyet ve metbuiyyet daiyelerini nereden çıkarmış.

Eğer Midhat Paşa'nın işi layihanın tertibini tasvibden ibaret ise herhalde haklıdır. Yok kendini himayeye kalkışan idraksizin kavli ve Subhi Bey'in cevabında "kendisin emr ü metbu' zanneden zât" ibaresiyle imâ ettiği gibi Paşa da öyle bir dâiyede bulunduysa o zaman beriki istifâsında yerden göğe kadar hak kazanır. Garip bir şey ki müteriz Hazretlerinin kavline göre Subhi Bey'in infisâli dostlarına mucib-i esef olacağından dostunun mahzun olacağı şeyden kendinin memnuniyet göstermesi yakışı kalmaz imiş. Ne kavî itiraz ne münasebetli söz. Bu şairane bu mazmun perverâne bedâyi' acaba kâili nerelerden buluyor onun itikadınca bir memurun her ne sebepten dolayı olursa olsun nâmusuna müteallik addeylediği bir meselede meclisin asla ketm ü ihfâya muhtac olmayan bazı müzâkerâtını neşr etmesi mecaz değilmiş ki Subhi Bey'i ta'yib ediyor. Fakat bir insana göre diğerinin ahbabıyla muamelesine kaide vaz' etmek ve mühimmat mahsusasından olan o kaideye ittibâ' etmedi diye onun fiilini gazetelerle takbih etmek caiz olurmuş. Koca herzevekil-i kâinat, aklınla bin yaşa.

Ya bu memnuniyet bahsi hakkında Subhi Bey'in bir red-i tahkîrâmiz ile muamele etmeyip de güya bir şeyler olmuş gibi Padişaha sadakatten ve her hizmetine hazır bulunduğundan bahsedişine ne diyelim. Hâlini bilmeyenler varakasını okusa zanneder ki pek mabeyinci imiş de o hizmetten firar etmiş. Hele bir dine sonradan girenlerin salâbeti mu'tekadat ammeden ise de bir devlete sonradan tâbiyyet edenlerin hulusu öyle meşhudâtdan bir şey olmadığıçün müşârünileyh iddiasında bulunduğu sadakate bari birkaç delil gösterseydi.....

Bir de mu'terizin kavline göre layihayı Mahmud Bey kaleme almış da Subhi Bey yaptığım layiha tabiriyle güya onu gasb etmek istemiş. Evvela Mahmud Bey öyle bir devletin tanzim-i mehâkimine dair nasıl layiha kaleme alabilir. Saniyen

Subhi Bey bizim bildiğimiz Subhi Bey ise Mahmud Bey'in ve hatta Âli Paşa'nın yazdığı şeyleri igtisâb şöyle dursun takdire tenezzül eder mi? Sâlisen Subhi Bey varakasının *Terakki*'de gördüğümüz tercümesinde layihanın tanzimini kendine isnâd etmemiştir. Buralara müşârünileyhin hiç cevap bile vermemesi itirazâtın bütün bütün bâhirü'l-butlân olduğuna delalet eder. Fakat mademki münâzaa gazetelerle umûmun mahkeme-i takdirine arz olunmuş i'tikadımızca müşârünileyh şu birkaç itiraza cevap vermek lazım gelirdi.

Evvela mu'terizin kavlince nizamnâmenin sûretleri iki hafta evvel bütün a'zâya verilmiş ve muhalifin tarafı onu mütâlaadan sonra itiraza kalkışmış. Eğer bu sahih ise bittabi Subhi Bey maslahatı anlamadan itiraz ettiler demek de haklı olamaz.

Saniyen yine mü'teriz ekseriyet müşârünileyhin aleyhinde hâsıl olduğunu beyân ediyor. Hâlbuki Subhi Bey Efendi ekseriyete müracaat olunmadığından bahs etmiştir. Binâenaleyh bu tekzîb-i aleni üzerine de bir şey söylemeliydi. Siba karinesinden anlaşıldığına göre mu'terizin üç Ermeni a'zâ tabirini cerh edişi müddeâyı tekzîb yolundadır. Yoksa Subhi Bey'in zannı gibi Ermeni lafzını beğenmediğinden değildir.

Hâsılı bizim itikadımızca meselenin ruhu şurasındadır. Subhi Bey layihayı yapmış veyahut beğenmiş fakat meclisten beğenmeyenler olmuş ve bunlar bir başka layiha tanzimini arzu etmiş birinci derecede müşârünileyhin bu arzuya karşı durmakta hakkı yoktur. Bir meclisin niçin bazı a'zâsı layiha tertibine muktedir olsun da diğerleri olamasın. Saniyen bu mukavemette asla fâide mutasavver değildir. Çünkü ikinci layihanın yapılması birincisini mahvetmeyecek. Yine ikincisi beraber müzakere olunacak. Bu hâlde müşârünileyhin vazifesi öbür layihanın zuhuruna intizar etmek ve yapıldığı hâlde kendi layihasının rüchanını isbat eylemekti. Eğer meclis bütün bütün söz anlamaz ve hakkı kabul etmez de mesela öteki layiha devlete muzır olduğu hâlde yine onu kabul ederse veyahut ikinci layihanın tertibi üzerine birinci layiha bütün bütün müzâkereden iskat olunmak istenilirse avukat itiraz gibi istifa gibi her türlü esbâb-ı mukavemete bîhakkın müracaat edebilirdi. Şimdi ihtimal ki Subhi Bey'in iltizam ettiği layiha pek güzeldir ve ihtimal ki yerine gelecek layiha gayet muzır bir şey olacaktır. Hâl böyle ise müşârünileyhin istifasından ne hâsıl oldu. Hiç olmazsa meclisten evvelki layihayı tervic edecek bir re'y eksildi.

Terakki'de Görülen Fıkra-i Garibe

Bu akşam Beyoğlu'nda Kâin Fransa Sefârethanesi'nde gayet muntazam ve mükemmel bir balo verileceği ve bunda zât-ı ferîşte-simât-ı Hazreti Padişahî ve bilcümle vükelâ-yı fihâm-ı Saltanat-ı Seniyye ve ricâl-i Devlet-i Âliyye ve bazı mütehayyızân ve muteberân med'uv buldukları işitilmiştir.

Bundan bir kaç yüz sene o mülkümüzde yaşayıp da mesela bir elçi Huzur-ı Padişahîye girerken kolunu tutmuş veyahut Yedikale'ye habs olduğu zaman muhafazasına memur olunmuş bir adam mezardan kalksa da terkibteki şu fıkrayı okusa acaba ne der ve ne kadar hayrette kalır. Muradımız o zamanın muamelesini tahsin değil şimdiki ifrat ve tefrîtte ona kıyas etmektir.

Avrupa hükümdarları bir arabaya yahut ata biner. Sâir ekâbir gibi gürültüsüzce istediği yerde gezer. Bir asker zâbitini ve belki bir oyuncuyu sofrasında oturtur. Hâsılı her türlü muamele-i lâubaliyanede bulunur. Fakat resmen elçi balosuna davet olunamaz.

Bizim Padişahımız ise henüz hâl-i ihticabtan kurtulamamış vüzerâsından biri bile kendi hâhişiyle gidip yüzünü görmeye veya iki satır bir arıza ile beyân-ı hâl etmeye muktedir değildir. Hâl böyle iken Babîâli'nin nezaketi zavallıyı kadr-i hilafet ve ahlak-ı milliye muamelât-ı umûmiyeye muhalif olarak balolarda gezdirmek derecesine tenzil eyledi.

Vaktiyle İspanya zâbitlerinin Amerika'nın yerli hükümdarlarına yaptıkları gibi bizde de yavaş yavaş elçiler Padişahı ve ükelâsıyla beraber önüne katarak alaylar gösterecek derece-i haysiyeti bulmaktadır. Hele şimdi Fransa Sarayı âdeta saray-ı saltanat hükmüne girdi ve ondan kat kat ziyade ihraz-ı nüfuz ve şevket eyledi. Bakalım bu gidişle daha neler göreceğiz.

Kemal⁹⁹

---

⁹⁹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

34 HÜRRİYET 1285

Numara: 34 3 Zilkade Sene: 1285 15 Şubat 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Yeni Osmanlılardan Bir Zât Tarafından Hâtıra Unvanıyla Matbaamıza Bazı Makalât Gönderilerek Nüshalarımıza Derc Olunmakta İdi. Onlardan 28 Numaramızda İlan Edilen Hâtıranın Zeylidir.

Bir vakitler Silahdâr Ali Ağa ve sonraları Hüsrev Paşa ve Fevzi Ahmed Paşa ve Pertev Paşa ve Âkif Paşa ve Vassaf Bey merreten-bâ'de-uhra Hâkân-ı müşârünileyhe galebe edip saltanat sürdürdüler ve binâberin Rusya ve Mısır Meseleleri vukû'a gelip devletin za'fına kuvvet verdiler. Çünkü bu iki meselenin netâyic-i tabîyyesinden olarak cihâdiyeler kesilip ayar-ı sikke teşviş olundu. Bundan ticaret-i dâhiliyeye azîm-i rahne geldi ve menâsıb ve memuriyetleri zikr olunan müteneffizân devletin mensubât ve tevâbi-i istilâ edip ebvâb-ı zulm ve sitem-i küşâd olundu. Bu yüzden memâlik-i harâb oldu. Ol asra kadar Padişahın hizmet-i mahsusası Enderun-ı Hümâyûn mekteblerinde kesb-i terbiye etmiş kır bıyıklı kâmil ve vakûr ve âlim ve gayur zâtlara münhasır iken bu usûle hâlel gelip itâr ve sandıkçı çırakları imtiyâz-ı hüsn ve cemâl ile şeref-i mukârenet-i mülûkâneye nâil ve bu makuleler ahvâl-i âlemi ve ihtiyacât-ı devleti bittabi düşünemeyip mücerred akçe kazanmak cihetine mâil oldular. Hâkân müşârünileyh vefatında "yalnız yirmilik altın olarak yirmi bin kese cem' etmiştim" dediği kaptan esbâk müteveffa Mehmed Âli Paşa'nın lisânından mesmu'dur.

Her devletin İstanbul'da makam elçileri olduğu hâlde Devlet-i Âliyye'nin düvel-i sâire nezdinde daimi suretle sefâreti bulunmayıp iktizâ-yı maslahat üzerine muvakkat elçi gönderdiğinden kâffe-i nâzırı kendi ahvâl-i dâhiliyesine ma'tuf olup Avrupa kıtasındaki düvel-i sâirede peyderpey serzede-i vukû' olan tebeddülât ve tahvilâtan kat'an haberdar olmadığı misillü İstanbul'da bulunan düvel-i sâire-i süferâsı dahi Beyoğlun'dan hârice çıkmayıp ve sefâretlere müntesib olan bazı Rum tercümanlardan başka yerliden kimse ile ihtilât etmeyip Babıâli ricâlini ahyânen gördüklerinde dahi sûret-i resmîyede görüştüklerinden Devlet-i Âliyye'nin ahvâl-i dâhiliyesine ve millet-i Osmaniye'nin usûl ve âdât-ı Maliyesine dair hâsıl ettikleri mâlumat-ı garazdan sâlim olmayan eşhasdan işittikleri rivâyetten ibaret idi. Bu cihetle Fransa ve İngiltere Hâriciye Nâzırlarının ahvâl-i şarkiyeye dair olan mâlumatları bizim reis efendinin Paris ve Londra üzerine ettiği tahkikattan daha doğru değildi.

İşbu iki taraflı cehâlet Rusya'nın Şark üzerindeki menvî-i zamîri olan politikanın vaz'-i mükeddemâtına bir güzel alet olup bu tohum 1186 senesi Rebiülahirinin yirminci günü Kaynarca kasabasında ekildi. Zira orada imza olunan muâhede tarihinden 1250 senesine kadar altmış dört sene zarfında Devlet-i Âliyye'nin Avrupa ve Asya ve Afrika kıtalarında mâlik olduğu memleketlerin hemen nısfı elinden çıktı. Kırım ve Gürcistan ve Çerkezistan ve Özi ve Bahr-ı Hazar ve İbrail kıtaları Rusya'nın mülküne munzam oldu. Yemen ikliminin bir kıtası İngiltere'nin ve Cezayir iklimi dahi Fransa'nın eyâdî temellüklerine geçti. Devlet-i Âliyye'nin böğründe bir Yunan çıbanı çıktı. Sırbistan ve Karadağ ve Memleketeyn dahi birer sivilce şekline girdiler. Rusya Çariçesi İkinci Katharina bir yandan Sultan Mustafa-yı Sâlis ile Tuna sevâhilinde muharebe edip bir yandan dahi ol asırda her sözü Avrupaca bir kânun-ı cedid addolunan Voltaire D'alambert ve Diderot misillü Fransa Hükümetinden nâ-hoşnud olan ashâb-ı şöhret ve mâlumatı kendi kalemiyle yazdığı bir kaç satırlı ve hoş elfâzlı mektuplar ve ufak tefek hediyeler ile tarafına celb ederek ve gazetelere el altından akçeler vererek Osmanlıların aleyhine ve Rusya'nın menâfi'ne müteallik neşriyattan hâli olmamakla alelumûm Avrupalılarda Osmanlılar için garib garib itikâdlar yerleşti. Bu neşriyât din-i İslâmın terkiyât-ı asriyeye esasen mâni olduğu ve Osmanlılar şâibe-i medeniyetten âri vahime-nişin bir sürü yaban adamı olup bunların taht-ı tâbîyyetinde bulunan Hristiyan dahi kurt eline

düşmüş koyun gibi mazlum ve muhakkar olmakla onların himâye ve muhâfazası hem Hristiyanlık ve hem de insanlık itibarıyla lâzımeden bulunduğu kazıyyelerinden ibaret olduğu hâlde bunlara karşı Osmanlılar tarafından asla müdâfaaya dair bir kitab ve cevap görülmemekle Avrupalılar neşriyât-ı mecusenin sıhhatine zâhib ve Rusya'yı Şark Hristiyanlarının hâmisi ve Osmanlıları nev-i beşerin bela-yı âsmânîsi zu'muyla her politika meselesinde Rusya'nın efkârına sahip oldular. Hususıyla Fransa'nın 1891 senesindeki ihtilalinden sonra Maârif-i Umûmiye'nin usûl-i intişârı tevsi' ederek Mekâtib-i Umûmiyye'de Yunan lisân-ı kadîmi ta'lîm olunmak kâide ittihâz olunmakla o mekteplerden yetişenler Atina'yı Sokrat ve Eflâtûnlarla memlu bir dâr-ı hikmet ve bu kavmi taht-ı mahkûmiyette tutan Osmanlı Devleti'ni bir cebbâr-ı gadi-i ülfet belleyip bittabi Rumlara muhabbet ve Osmanlılara adâvet eylediler. Bu zum-ı bâtil o kadar münteşir oldu ki otuz altı tarihindeki Rum Vak'ası zuhur ettikde Rumlar tarafından gebe hâtonların diri diri karnı yarıp çocukları çıkarılmak ve ellerine düşen müslümanların baş taslarını oyup içine zeytinyağı koyarak kandil yakmak ve şişelere saplayıp kebab etmek gibi vuku'a gelen harekât-ı sebâiye Avrupa gazetelerinde kahramanlık ve şecâat sıfatlarıyla zikr olundu ve bu fesâd-ı milliye tahrik edenlerin İstanbul'da sulb ü katl olunuşları idare-i Osmaniye'nin barbarlığına nisbet edildi. Nihayet Fransa ve İngiltere donanmaları Rusya'nın Kronstadt'tan dolaşıp Bahr-ı Sefîde gelen sefînelerinin arkasına düşüp Navarin Limanı'nda Osmanlı donanmasını cayır cayır yaktılar ve Yunan Krallığı'nı teşkil ettiler ve sonraki Rusya Muharebesi'nde dahi Devlet-i Âliyye'yi yalnız bırakıp Edirne Muâhedesini imzaya mecbur kıldılar.

Velhâsıl Rusya Devleti desâ'is-i rubahâne ve vesâil ebleh-firîbânesi vasıtasıyla şu az müddette kürre-i arzın en vâsi' iklimlerine mâlik oldu ve Avrupa'nın hars-i ulum ile cümle-i nazarı mahsusâta mahsus olup hakâyık ahvali tecessüsten betâeti sebebiyle cihanın mizân-ı asayişine helal verecek böyle bir ef'â-i muzırın kesb-i cesâmet etmesine ehemmiyetle baktılar ve belki onun derece-i mazarratını ve kuvvetini Kırım Muharebesi'ne gelinceye kadar duymadılar vaktaki Sivastopal Muharebesi'ne tutuşuldu. Devlet-i Âliyye ile Fransa ve İngiltere ve Sardunya devletlerinin kuvve-i beriyye ve bahriyeleri bir seneden mütecâviz uğraştıkları hâlde güçle yalnız şu şehrin istilâsına mazhar olabildiler ve Rusya'nın kuvveti ne olduğunu o zaman anladılar ve hatta muharebeyi daha temdîde cesaret

edemeyip derhal akd-i musalaha ettiler ve ondan sonra Şark'a dair her meselede Rusya efkârını tervec etmemeyi lâzımeden bildiler. Yani Rusya'nın kurduğu dolâb-ı desiseyi bin tecribeden ve Rusya'nın bu kadar menâfi'ine hizmet ettikten sonra güçle yüz elli senede anlayabildiler ama iş işten geçti atı alan Üsküdar'ı savuştu.

Hülâsa-i kelim devlet-i Osmaniye'nin bidâyet-i tesisinden Tanzimat tarihine kadar bîgarazâne ve bîtarafâne beş yüz otuz sene kadar müddette cereyan eden hâlât-ı münhâle-i imandan geçirildikde şu netice çıkar ki bu devlet İzmit civarında vâki Söğüt kasabasında 720 tarihlerinde sernümâ-yı şühud oldu. Bin tarihlerine kadar neşv-i nümâ bulup genç ve dinç bir civan iken etmeye çalışır iken vekilimiz olacak zat ta'likâtını kayırmak sevdasında dolaşüyor. Artık bu adamla beraber gidilemez, dedi ve azl eyledi. Yerine ol vakit Şam'da bulunan Fuad Paşa'yı tayin etti. Padişahın bu muamelesi Paşa Hazretlerinin azametinde dokunup bu mülk yalnız Abdülaziz'in pederinden kalma çiftliği değildir. Bundan istifadeye hepimizin ve herkesin hakları vardır, demeye başladı. Ve Avrupa'da devlet hazinesinden verilen akçeler ile muvazzaf olan adamlarına emir ve ta'limât verdi. Bütün Fransa gazetelerine, Sultan Abdülaziz çıldırması artık bu devleti vükelâsı idare edecek havadisini yazdırdı. Ve o günden beri Âli ve Fuad Paşa'yı Avrupalılar Padişahın tımarhanecisi zannedip vücutlarını Devlet-i Âliyye'nin bekasına lazım bellediler. Yine bu defa şu tevcihâtı Avrupa'da neşr ederken gazetelere şu yolda ma'lumât verdiler.

“Hâriciye Nezareti Sadâret'e ilaveten Âli Paşa'ya ve Şûrâ-yı Devlet riyâseti Kâmil Paşa'ya ve Maliye Nezareti rütbe-i bâlâ ile Sadık Efendi'ye ve Dâhiliye Nezareti Şirvanlı Rüştü Paşa'ya ve Bağdat Valiliği Midhat Paşa'ya, Girit Valiliği Ömer Fevzi Paşa'ya tevcih olunmuştur. Fuad Paşa'nın na'aşını götürmek üzere mahsus bir vapur gönderilecektir. Akka'da kale-bend olunan Hoca Sadık Efendi'nin on beş bin kadar talebesi mumâileyhi pençe-i Hükümetten tahlis için akd-ı ittifâk etmişlerdir. Sultan Abdülaziz bütün bütün çıldırıp odalarda ve sofalarda yalnızca koşup gezmektedir.”

(Liberte Fî 15 Şubat)

Şu teveccühât sırasında mektub-ı mahsus ile böyle bir hezeyânın da beraber neşr edilmesi işte çend sene akdem Avrupa'ya kullanılan ustalığın bir neticesi ve

kendi vücuduna bir kat daha ehemmiyet göstermek politikasının eseri olduğunda iştibâh olunmaz.

Bir de bu tevcihâtın zımnında münderic olan hükm-i hafiyenin ve tasavvurâtın hâl ve teşrihine geldiğimizde bedaheten görülür ki bu hareket Fuad Paşa'ya bir naziredir. Çünkü Âli Paşa'nın muttasıf olduğu kibir ve ruûnet ve hırs-ı ikbâl icabınca değil, Sadâret değil Devlet-i Âliyye Padişahlığı değil cihangirlik belki mertebe-i ulûhiyeti bile kendine az görür. Ve çünkü vefatıyla Fuad Paşa Yunan arbedesinde generallik ettiği münasebetiyle Sadâret'te iken Yaver Ekrem unvanını ve seraskerlik memuriyetini Sadâret'e ilhâk etmişti. Bu zât dahi geride generallik çâşnisi veremediyse de Paris Muahedesi'nde ve konferanslarda hayli baş salladığından diplomatlık fenninde olan maharetine alâmet olmak için Hâriciye Nezaretini Sadâret'e zım eyledi. Ve bununla Rusya'da Gorçakof ve Prusya'da Bismarck ve Avusturya'da Beust ve Fransa'da Ruhr ve İngiltere'de Clarendon olduğu gibi Devlet-i Âliyye'de de kendisi merci'-i umûr-ı mehâm olmak ve bu zâtlardan her biri mukâbillerinde diğer takım vükelâ hazır iken beşer onar seneden beri mansıplarında devam ettiklerine nazaran bunun karşısında mukabeleye muktedir kimse bulunmadığından artık ila-âhiri'l-eyyâm bu mansıbdaki kalmak tasavvurunda bulunduğu ve diğer taraftan dahi bu hareketle Hâriciye Nezaretini idareye muktedir bu devlette hiçbir kimse olmadığını isbât ve te'yid etmek istediği ve bir de çünkü meşâgil-i Sadâret'le beraber umûr-ı hâriciyenin cüz'iyâtına kendisi yetişemeyeceğinden ve mahdum-ı âlileri Ali Fuad Bey dahi mütercim-i evvel bulunduğundan onu Hâriciye Nezaretine yetiştirmek niyet eylediği ve Sadık Efendi'nin Maliye Nezaretine terfî'î ise müşârileyh Âli Paşa'nın keyfince bezl-i vücûd eder bir zât olduktan başka kendisi şu aralık Paris'te istikrâz akçesini becerebilmekle uğraştığından güya eldeki işine kuvvet olmak için olduğu ve bir de vükelâ-yı hâzırının içinde Âli Paşa'nın taht-ı ithâm ve zilletinde bulunmayan yalnız Namık Paşa ile Midhat Paşa olduğundan Namık Paşa'yı geçen gün ser askerlikten kaydıracağı gibi Midhat Paşa'yı dahi bu sırada Bağdad'a sürmek ve bu iki rakîb dahi aradan kalktıktan sonra münhasıran ve müstakilen devletin idaresi kendinin kabza-i keyf ve tasarrufuna girmek murad ettiği zâhir olur.

Lakin haccâc hîn-i ihtizârda benim boynumda nice bin nüfusun kanı vardır. Ben huzûr-ı Barî'ye ne yüzle çıkacağım diye telaş ederken yanında bulunan dalkavuşu, “ Efendi siz anları keyfiniz için öldürmediniz ya! Cümlesi şer'an fetvasıyladır” dedikde, Haccac tebessüm ederek “ Yâ, Ah eğer seni ahrette kadı etseler bu hükm pek a'lâdır”dediği gibi Âli Paşa Hazretlerinin dahi bu tedbirleri kendinin bekâ-yı ikbâli için pek sağlam kazıklardır gibi hesap olunur ise de kabağın sahibi razı olup olmadığı bilinemez. Ve emsâl-i adîde-i eslâf ve hususıyla daha geçen gün Niş'de yapılmış can veren Fuad Paşa'nın misaline bakılırsa bu da çok sürmez. Zira karıncanın kanatlanması ma'lum ki neye alâmettir.

Sevfe terâ izencele'l gubâru

E feresun tehteke em himaru¹⁰⁰

FUAD PAŞA'NIN VEFATI

Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa mübtelâ olduğu illet-i fuadiyeden dolayı mevsim-i şitâyı İtalya'da geçirmek üzere bir iki mahden beri Niş şehrinde best-i firâş ikâmet etmekte iken “” Eyne mâ tekûnû yüdrikkümü'l mevtü ve lev küntüm fi burûcin müşeyyedetin” hükm-i ezelsi icabınca şühur şevvâlin yirmi dokuzuncu perşembe günü tekmi'l enfâs-ı ma'dûde-i hayat eylemiştir.

O aralık Niş'te bulunan bir zâtın tarafımıza yazdığı tafsilâta nazaran müteveffâyı müşârünileyh Niş'e a'zimet ederken Roma'ya uğrayıp Papa Hazretleriyle görüşmüş ve mu'tâd üzere duasını almış olduğundan bu kere vefatı vukû'unda Niş şehri Patriki müşârünileyhin Katolik ayini üzere defn olunması ve kendisi ma'rûf ve mu'teber ve hususıyla Papa'nın enfâs-ı muteberrikesine mazhar olduğundan, kilisece mu'tâd olan usûl-i ihtirâmiyyenin hakkında tamamen icrâsı teşebbüsüne kıyâm edip İstanbul'dan tedavi için beraber gelmiş olan Horasancızâde akdemce bazı bahane ile savuşup gittiği ve yanında bulunanların içinde söz anlar kimse bulunmadığı cihetle Patrik'in bu hareketine karşı cevap verilemeyerek fakat

¹⁰⁰ Toz kalktığında göreceksin, altındaki kısırak mıdır yoksa merkep mi? [A.N.]

Paris Sefiri Cemil Paşa'nın vürûduna kadar te'hirine karar verilmiş ve sefir müşârünileyhe seri'an telgraf yazılıp onun vürûdunda müteveffânın İstanbul'da defn olunmak üzere vasiyet-i mahsûsası olup na'aşî oraya nakl olunacağından kilise ayininin buraca icrasına lüzum olmadığı mazereti serd olunmuş ise de Patrik'in ziyadesiyle ısrarı ve bu işte devletçe politikaya binip şayet Fransa Devleti'nin kırgınlığını müeddî olur telaşı ile fakat meyyitin üzerine yatağında usûl-i mu'tâdenin icrasıyla iktifâ olunması suretine Patrik'in muvafakâtı istihsâl edilmiş ve müteveffânın hâl-i ihtizârında dahi yanında İslâmdan kimse bulunmayıp ve kendisi takarrüb hâtimesini bilemeyip Fransızca söyleşerek teslim-i ruh eylemiştir.

Müşârünileyhin i'tikâdı hakkında acayip acayip rivayetler var idi. Hele millet-i İslâmiye ve ümmet-i Osmaniye onun yüzünden pek çok rahnelere uğradı. Mamafih biz yine "Üzkûru metakûm bi'l-hayr"¹⁰¹ tenbih-i celiline ittibâ' ederek fetânet-i zâtiyye ve nezâket-i muamele gibi hasenâtını ihtâr ve hüdâ mazhar-ı gufrân eyleye. Duasını tekrar ile beraber hitâm-ı hayatına müteallik olarak bâlâda ihbâr olunan vuku'âtın zuhura gelmesinden dolayı beyân-ı teessüf ederiz.

YENİ MEVKÛFLARIN TAFSÎL-İ AHVÂLINE DAİR İSTANBUL'DAN BEYÂNNÂMEDİR

Ma'lumunuzdur ki Sarıyerli Hoca Sadık Efendi İslâmiyetin ahkâm-ı dünyeviye ve uhreviyesine salâbetkârâne riâyet ve hakikat hâlde salah ve nezâhetle muttasıf bir zât olarak kadere gerçekten mu'tekid ve teşebbüs-i esbâba dahi mecd olmak cihetiyle asrın muâmelât-ı zalimânesinden çekinmez ve büyük büyük teşebbüslere kalkışmamakla beraber mensub olduğu millet-i İslâmiye'nin tenvir-i efkârına elden geldiği kadar ikdâmdan geri durmaz idi. Birkaç senelerden beri müşârünileyhin mevaızı buralarda şöret buldu. Ve dersine birçok talebeler peyda oldu. Gerek mesleği ve gerek İslâm beyninde mazhar olduğu hüsn-i kabul ise mizâc-ı asra muvafık düşünmediğinden kendinin hâli daima nazar-ı dikkati celb ederdi. Şimdi meydan-ı teferrüdde kalanlar ise onun bereket-i vücudundan İstanbul'u

¹⁰¹ Ölülerinizi hayırla yad ediniz. [A. N.]

mahrum etmeye hâl-i hazırda tamam intihâz-ı fırsat ettiler. Ve kendiyile talebesinden bazılarını mağdur eylediler. Vak'a ise şu surette cereyan etmiştir.

Ramazandan evvel Hoca Sadık Efendi Kaptan Paşa Cami'nde tefsir okunmakta iken cami'e iki sarıklı geldi. Ve takrir yeni baştan ahire kadar yazdı. Ertesi hafta Hoca Efendi yine bir mu'tâd cami'e geldi ve dersi itmâmdan sonra müezzin odasında oturmakta idi. Bu hâlde iken teftiş müdürü yanına gelerek hatta selam bile vermeksizin Zabtiye Müşîri'nin kendini istediğini söyledi. Hoca Efendi icâbet ederek birlikte Hüsnü Paşa'nın konağına gittiler. Müşîr Paşa'nın konağında cereyân eden suâl ve cevap şundan ibarettir.

[Kaptan Paşa Cami'nde tefsir okutan siz misiniz

-Evet

-Siz zâhir ulemasından mısınız, bâtın ulemasından mı?

-Zâhir ulemâsı dediğiniz hazineden fahiş fahiş ve haksız haksız maaş alanlar bol tüllü feracelerle, çifte atlı arabalara binenler müdâheneden, rüşvetten sakınmayanlar alinin külâhını veliye giydirmekte mâhir olanlar ise elhamdülillah ki onlardan değilim. Bâtın ulemasından murad eğer İmam Gazali gibi â'za-yı kirâm ise o sınıfa dâhil olmak pek güç şey. Zamanemizin hâlâ aldanıp durduğunuz yalancı şeyhleriye Hakka şükrolsun onlardan da değilim.

-Demek ki avâmdan imişsiniz.

-Avâmdan cühelâyı murad ediyorsanız onlardan da değilim. Camilerde hemmezheplerime tefsirden va'z eder bir adamım.]

İşte bahs burada biter. Ondan sonra Paşa yemeğe gider. Hoca Efendi'yi de çağırır. Taâm için vuku' bulan teklifi üzerine [sizin yemeğinizi] ben nıfısma helal addedemem. İçinde kim bilir kaç bin mazlumun hakkı vardır] der. Lakin Paşa yine fevkalgaye ısrar eder. Hoca sofraya oturur. Yalnız tuzla ekmek yer. Ba'det-taâm yine şu yolda bir sual ve cevap başlar.

[Hoca Efendi Ziya Bey'i bilir misiniz?

Evet, bilirim pek âkil ve gayretli bir zâttır.

Kimin vasıtasıyla görüştünüz.

Sabık Zabtiye Müşteşarı Remzi Efendi'nin hanesinde görüştü]

Paşa bunun üzerine [Meğer sizi benden başka herkes bilirmiş, ben de böyle zabtiye maârifetiyle celb ettirip de görüşmek istemezdim. Ama ne çare bir kere oldu, afv ediniz.] der, hareme gider. Ertesi gün saat beşte çıkar Hoca Efendi'nin hatrını suâl ile beraber tarziye makamında eline iki mecdiye altını vermek ister. Hoca sofraya başındaki ifâdâtını tekrar ele alamayacağını beyân eder. Fakat Paşa Tekke postalarında imrâr-ı ömr ederek âdâb-ı riyakârı da büyük mahâret hâsıl etmiş olduğundan (Vallahülazim maaş akçesinden değildir, pederin mirasındandır. Fitre gibi erbâb-ı salâha muâvenet gibi maneviyât-ı uhreviye için saklarım) yollu birtakım iknaât ile Hoca'yı kabule mecbur eder. Ve yine dersine devam etmesini tavsiye eyler. Onun üzerine müşârileyh hanesine avdetle Şeyhülislam'a şu yolda bir tezkire yazar.

TEZKİRE

Ba'de'l-ekâb

Geçen gün Zabtiye Müşîri beni çağirttı ve yine ders okutmaklığım için tenbih etti. Demek ki Zabtiye Müşîri'nin ulemaya riâyeti senden çok imiş. Hazır ol. İnşallah ba'de'l-îd cânib-i Hicaz'a azimet edip şebeke-i Resulullah'a senden bir arz-i hâl takdim etmek niyetindeyim.

Şeyhülislam Efendi şu tezkire ile mukabele eder.

CEVAB

Nur-i aynım Sadık Efendi ve ila'llâhi'l müşteka min vükelâ-i elden ne gelir. Şimdiki Şeyhülislamlık resmidir. Benden bir şey sual ettikleri yok. Hatta Zabtiye Müşîri'nin sizi çağirttiğinden dahi haberim yoktur. Benim elimden geldiği kadar size muâvenette kusûrum yoktur. Siz yine benim tarafımdan mezunsunuz ders okutmaya.

Hoca Efendi ertesi hafta bir mu'tâd cami'e iner. Fakat derste mızraklı ilm-i hâl okutur. Ve Zabtiye Müşîri'nden aldığı iki altının hakkını ıskât edecek kadar Sarıyer'den balık getirir. Talebesinden Derviş Efendi ile Paşa'nın konağına gönderir ve kendisinin dahi ba'de-t-taam görüşmeye geleceğini ihbâr eder. Akşam olur. Hoca Efendi va'adi mucibince gider. Paşa'nın yanında misafir olduğundan kethüdası kendi odasına çağırır. Aralarında şöyle bir mükâleme geçer.

[Hoca, Paşa Efendi'miz iyi adam değil midir* Şimdiye kadar fenalığından başka bir şeyini iştmedim* Yok yok güzel değil midir* Sakallı adamın güzelliği anlaşılır mı* Yok canım âkıl değil midir* Maşaallah nasıl olur ki Moralı olsun da bir parça akli olmasın. Eflatun da hemşehrisi değil midir ya]

Ba'dehu Paşa çağırır. İzzet ve ikram ile yanına alır. Arası beş dakika geçer geçmez yanına Mısırlı bir Paşa gelir. Hoca Efendi belki gizli muhabbetleri vardır diyerek odadan çıkar. Bir bildiğinin hanesine gider. Zabtiye Müşîri'nin öteki Paşa ile işi biter. Hocayı ister. Gittiğini söyledikleri gibi derece-i nihayede hiddetlenerek [Ben onu bu gece hapse gönderecektim. Şimdi gidin Beyazıt'ta Kâğıtçıların arkasında mescidi basın, bulun, getirin] emrini verir. İki teftiş memuru ibtidâ mescide gelirler. Yatağındaki adamları kaldırırlar. Hoca efendinin orada olmadığını haber alırlar. Oradan Kaptan Paşa Cami'ne giderler. Orada da bulamazlar. Ertesi günü Hoca Efendinin bulunmasıçün Zabtiye Müşîri tarafından cami'e gelen emr üzerine talebesinden biri gider. Sarıyer'de hâli kendine haber verir. Müşârünileyh dahi bilâfütür doğruca ve yalnızca Zabtiye Müşîri'nin konağına gelir. Paşa hiç yanına çağırılmaz. Müstantık tarafından Yeni Osmanlılarla muârefesi olup olmadığına dair sual ve cevap icrasından sonra bir teftiş memuruna terfik olunarak zabtiyeye gönderilir.

Gelelim Hoca Efendinin talebesinden olan Raşid Efendiye: Bu zât ramazan-ı şerifin beşinci günü Ayasofya Cami'nde Hünkâr mahfili altında ders okutmakta iken Maliye Nâzırı Şirvanlı Paşa gelip biraz dinledikten sonra [Sus behey hınzır. Kelâmullaha iftira ediyorsun] yollu değil öyle mecâlis ayş ü işret dalkavukluğunda yetişmiş bir adamın en mutaassıb yobazların bile ağzına yakışmayacak birtakım şütûm-ı rezilânededen sonra kayyum başıyı arar; kayyum başı arkasında bulunduğundan verdiği emir üzere Raşid Efendi'nin elinden tefsir-i şerifi kapar

kendini de zabtiyeye teslim eder. Paşa dahi tevkifini teftiş memuruna suret-i mahsûsada tavsiye eyler. Oradan bîçareyi doğru Zabtiye Müşîri'nin konağına götürürler. Paşa'nın huzuruna çıkarırlar. O da kendisine [Kabahatin ne idi ki Maliye Nâzırı Paşa Efendi'miz seni dersten kaldırtmış] demesiyle beriki [Efendi galiba oruç tutmuş biz de savm-ı hiddetine rast gelmişiz.] der. Bunun üzerine Müşîr Paşa bir bedzebân çılgın olduğundan hemen ağzını açarak [Halt etme köpek, o efendi değildir, Devlet-i Âliyye'nin Maliye Nezareti idaresinde bulunan emniyetli bir veziri yani Paşasıdır.] yollu biraz sövüp saydıktan ve biraz da teemmülden sonra bundan böyle ders okutmamasını tenbih ile beraber kefile rabt ile salıverilmesini emreder ve icabı icra olunur.

Bundan iki gün sonra Maliye Nâzırı Hüsnü Paşa'ya [İki gün evvel Ayasofya Cami'nde ders okutmakta iken liecli't-tevkîf göndermiş olduğum Raşid Efendi'nin takriri bi-aynihi Suavi Efendi'nin takririne müşâbe olup kendisinin ise asla Yeni Osmanlılardan olduğuna şüphem olmadığından merkûmun polise vaz' ile icab eden istintakının icrası hususuna himmet] falan diyerek bir tezkire yazar. Zabtiye Müşîri bu tezkireyi okuduğu gibi aklı başından gider, hemen müfettişlere emir verir. Saat iki raddelerinde Raşid Efendi'yi odasından alır mahbese indirirler.

Bunu müteakib yine Hocanın talebesinden Sultan Bayezıd Cami'nde mesnevi-i şerif okutan Mehmed Ali Efendi'yi Zabtiye Müşîri bizzat dersten kaldırıp hapse gönderir.

Bundan birkaç gün sonra teftiş müdürüyle bir sarıklı herif gelirler. Gerek Raşid Efendi'nin ve gerek Mehmed Ali Efendi'nin odalarını teharrî ederler. Muhammed Ali Efendi'nin odasında kitaptan başka bir şey bulamazlar. Raşid efendinin odasında birtakım evrak bulurlar götürürler.

Çünkü bu Sadık Efendi'nin takımı yalnız dersle meşgul olmayıp asrın ihtiyacâtını ve (el kasibu habibullah) medihasının ahkâmını bildiklerinden ticarete dahi sa'y ederlerdi. Hatta Şirket-i muvahhidin nâmıyla bir şirket yapmışlar ve Bayezıd Cami'nin karşısında bir erzakçı dükkânı açmışlar idi. İşte bu kâğıtların ekseri celb ettikleri eşyaya dair Trabzon'daki komisyoncularının pusula ve muharrerâtından ibarettir. Hele cemiyetin ismine mehkûl olan mühr, Zabtiye

Müşîri'nin ele geçtiği gibi böyle şirketler ihtilâl-i cemiyeti toplamaya vesile olacağına zâhib olduğundan ve hele muvahhid lafzını hiç beğenmediğinden mührü parça parça etmiştir.

Bir de Zabtiye Müşîri Râşid Efendi'nin evrakı içinde bir müsvedde bulmuş ki onda İstanbul'a darü'l-harb tesmiye olunmuş. Bu vesile ile Raşid Efendi'yi konağına getirir. Kendine müsveddeyi gösterir, kulunun sıhhatine delil ister. Her nasılsa bahis mülkümüzde kanun olup olmadığına intikâl eder. Raşid Efendi kanun varsa da icrâdan sâkıt olduğunu ve şer'e mugayir bulunduğunu söyler. Cidâl-i âzâr Raşid Efendi, düstûrun fetvaya mugayir olan yerlerini ta'dâda başlar. Paşa mülzem olunca bütün bütün çıldırır. Hemen yerinden sıçrar. [Sus yezid-i kâfir, seni billahi boğarım] diyerek ve kollarını açarak üzerine yürümek ister. Beriden Raşid Efendi [Paşa Paşa çok hiddet lazım değil. Beni boğmak veya boğdurmak elinden gelmez. Sen âdeta cellatsın. Babiâli'den emir gelmedikten sonra ne bana ve ne de arkadaşlarıma bir şey yapabilirsin. Olsa olsa beni bulduğum mahalden daha zahmetli bir yere koyabilirsin] der. Paşa hiddetinden küplere binerek gerek onun ve gerek kendi yüzünü bile görmeyen bîçare Mehmed Ali Efendi'nin polise konulmasını emreder. Bîçareler ramazanın on ikisinden ta Kadir Gecesi'ne kadar poliste kalırlar.

Bunlardan başka Sarıyerli Kabakçı Ethem Ağa ile oğlu Yusuf Ağa'yı hocanın adamıdır diye hapsedtiler. Hamdi Efendi nâmında müntehi bir zâtı Bayezid'da Hünkâr mahfili altında ders okuttuğu için kaldırdılar. Hocaya hüsn-i i'tikâdları olan Hamdi ve Ziya ve Mehmed ve Çadırcı Ahmed ve Derviş ve Faik Efendileri dahi hayli vakit istintâk ettiler. Hoca Efendiyle beraber Raşid ve Mehmed Ali ve Ziya Efendileri Nemçe posta vapuruna tevdi' en kalebend olmak üzere Akka'ya gönderdiler. Hamdi Efendi'yle diğer Mehmed Efendi hâlâ mahbustur kusûrunu salıverdiler.

Hüsnü Paşa'nın bu hiddetlerden bu şiddetlerden ve ba-husûs Raşid Efendi'yi boğmakla tehdid eyledikten sonra mahbûsların canına kasd etmemesini bazı zatlar müstagreb görüyor fakat onun sebebi meydandadır. Hüsnü Paşa kendinin yalnız ص.ب.د. memur bulunduğunu ve eline geçeni yer ise arkasından dayak hazır olduğunu pekâlâ idrâk eder. Fakat Âli Paşa'nın ulemaya bu muâmelesinden ve şirket-i muvahhidini cemiyet-i fesâd suretinde tutarak yatırmasından bir mana anlayışlamıyor. Acaba va'z

ve nasihate muktedir olan ulemâyı böyle birer birer kalelere, zindanlara gönderip de ileride Ayasofya Cami'ni Moskov Papazlarına mı teslim etmek ister?

Hele mevaiz-ı şer'iyeyi men' etmek, yetişen adamları ezmek, efkâr-ı hürriyeti kırmaya çalışmak hıfz-ı ikbâl için olsun ya şirketlere taarruz edip de İslâm'ı ticaretten men' etmek nasıl sebebe haml olunabilir? Eslâfımız muharebât-ı sâbıkada vüzerânın hâlini beğenmediği gibi “yine Rusya'dan fiçılarla altın geldi. Bu da danışıklı döğüş oldu” derlerdi. Şimdi biz de “ O yalanlar gerçek oldu Rusya ile arada döğüş yok ama danışık var” mı diyelim?

VIDİN'DEN TAHRİRAT

Fî Gurre Zilkade

Yine buraların ahvâl-i müşevveşdir. Memleketeyn tarafında Bratianu takımına bir de Yunanlılar munzam oldu. Akçece iânenin her suretine giriştiler. Tedârikât ziyadedir. Tertibât dersiniz onun hadd ü pâyânı yok. Bundan on bir gün evvel Bulgar komitesine Rusya tarafından Lehistan İhtilâli'nin fezlekesi yani Lehlilerin usûl ve tertibât ve tasmîmâtının *Ceridesi* ihdâ olundu. İştildiğine göre sureti Tuna boyunda olan bazı konsoloslara da gönderilmiş. Bunun irsâlinde murad güya dahilde herkes salâhını ele alarak ne yapılmak ve ne türlü ayağa kalkılmak lazım geleceğini bekliyormuş gibi Bulgarlara tarîk-i isyan-ı irâeden ibarettir. Karşıya harıl harıl esliha geliyor. Rusyalılar Hocabey'den Kili'ye bir telgraf hattı çektiler. Ve karşı tarafta Rusya askerlerinin Besarabya hududunda tecemmu' etmekte olduğu havadisini neşr ettiler. Bu şayiâ sayesinde komite erbâbına kuvvet ve cesaret geldi. Bratianu Hükümet aleyhine nutuklara başladı. İdarenin tuttuğu usûl-i kadh ile Türkistan aleyhine silah çekmek zamanı geldiğini alenen beyân eyledi. Şimdiki vükelâ Bratianu'yu bazı hesaplardan dolayı muhakemeye çekmeyeceklerini halka i'lan ettiler. Fakat bu da muvaza'adır, zannolunuyor. Rusya bir taraftan Moka çobanlarını tahrik ediyor bir taraftan güya hücum edecek gibi hudut üzerinde istekşâfât-ı askeriye icra ettiriyor. Avusturya bundan pek telaşa düştü ama ne yapsın ki arkada Prusya var şimdi. Getirilir iken yolunu bekleyen nice zükûr ve inâs mûmâileyhin elini öpmeye müsâraat ettikleri tafsilâtı görüldü. Hükümetin hakayık

umuruna, mahrem ve bizce mu'temid ve muhterem bir zâtın sûret-i mahsusâde yazmış olduğu mektupta dahi bu zâtların kanunen hüküm götürür. Hiçbir töhmetleri sabit olmayıp mücerred Şeyhülislam Hasan Efendi'nin mûmâileyh Sâdık Efendi hakkında öteden beri muzmer olan kin ve adâveti cihetiyle esnâ-yı va'zda o emr-i ilahiyeye dair serd ettiği hakayıkı bahane ederek ahz-i intikam için ihtiyar olunmuş bir hareket olduğu ve Âli Paşa'nın bu aralık Şeyhülislam Efendi'ye hulusi bir kemâl olduğundan onu tatyib etmek muradıyla bu zulm sarihi irtikâb eylediği ve hatta Fransa Sefiri tarafından böyle bilâ muhakeme adam nefy etmek şimdi Rusya'da bile câri olmayıp hususıyla daha geçende Babîâli ilan ettiği *Kırmızı Kitap*'ta bilâ muhakeme hiçbir ferdin ceza görmediği musarrah olmakla bu hareket tamamıyla ona muhalif düşeceği ve Avrupaca sû-i tesir edeceği vadisinde vâki' olan târizata müttehimlerin istintakları derdest tebyiz olduğundan birkaç gün zarfında vech-i mahsus üzere sefârete tebliğ olunur ve ol vechle hakikat kendilerine zâhir olur sözüyle cevap verildiği muharrerdir.

Ey ahali-i Osmaniye! Nasıl kanun ve nasıl Hükümet altında yaşadığınızı görünüz ve bu misâlden ibret alınız. Bu Sâdık Efendi o zâttır ki bundan birçok sene evvel yine bu Hükümet bir takım masumî bilâ muhakeme ve bî-gayri hakkın Akka ve Rodos ve Kıbrıs'a nefy ile kale-bend etmek üzere hükmettiği zaman İsanbul'un erbâb-ı hamiyetinden birtakım adamlar Hoca Efendi'ye gidip, Efendi sen ulemânın mu'tebiri ve ahâlinin muhteremisin. Kalk önümüze düş, Sadrazama gidelim ve şu nefyine hâkim olunan adamların bir muktezâ-yı Tanzimat alenen muhakemesini talep edelim. Eğer sahihan tahammütleri varsa bir mucib kanun ceza görsünler ve eğer yok ise zulm edilmesin dediklerinde behey oğullar (varak-ı mihr ü vefâyı kim okur kim değiller) kime söz söylemeli abes yere kendimizi hem töhmet göstermiş oluruz. Bizim de başımız belaya uğrar. Hele sabrediniz. Bakalım Allah ne gösterir cevabıyla def' etmişti. İşte şimdi kendisi de bi-aynihi o belaya uğradı ve tahammütlü şeklinde göründü. İşte sabır ederek Allah bu hâli gösterdi.

Bu mesele güneş gibi zâhir olduğundan bizim Hükümet-i keyfiyenin bunda icra ettiği zulmün derecesini tayin ve tafsil ile uğraşmamız abestir. Lâkin şunu deriz ki acaba Âli Paşa'nın cümle-i kuvâ-yı zulmiyesi yalnız ehl-i İslâm'a mı mahsus ve ma'tuftur. Zîra Hristiyanlardan hiçbir adam böyle muhakemesizce nefy ve kale-bend

olduğunu görmüyoruz, işitmiyoruz bunun Hükümeti nedir? Bâhusus Hükümetin her türlü tazyikât ve tahkirât-ı sınıf-ı ulemâyâ tahsis olduğundan acaba Sadrazam efendimiz gözüne diken olan İslâmiyeti böylelikle mi kaldırmak istiyor. Eğer maksat bu ise mütâlaa pek yanlıştır. Din-i İslâm bir Âli Paşa'nın, bir Hasan Efendi'nin gaddar ve zulmüyle kalkmaz ve hem de onların ettikleri yanlarına kalmaz.

Zamane içre mücerreddir intikâm-ı zaman

Hemişe-i yahşıya yahşı verir yamana yaman

Âli Paşa henüz Damat İbrahim Paşa kadar kesb-i ikbâl etmedi. Hüseyin Efendi dahi Feyzullah Efendi derecesinde kol kanat salmadı. Eğer bu adamların zerre kadar akılları olsa seleflerinin hâllerinden ibret alırlar. Çünkü zulm bir ağaçtır biraz büyüdüğü gibi her ne zamanda olursa olsun vereceği meyve tatlı olmaz. Olsa olsa makdemki nüshalarımızın birinde hâlinden bir nebzecek bahs ettiğimiz şecere-i vakvak semerâtı gibi bir şey olur.....

Girit'ten Tahrirat Fî 24 Şevval

Şimdi burada soyulmak korkusundan geceleri sokağa çıkılamıyor. Çünkü askerinin ondan başka hemen bir medâr-ı maişeti kalmamıştır. Yirmi sekiz aydır bir para maaş aldıkları yok. Levâzım-ı diniyyeden olan gasl falan gibi şeyler için ekmeklerini satıp da bazı günler aç yatıyorlar. Açlığa tahammül edemeyenler de bizzarûre soygunculuğa çıkıyor. Bîcârelerin böyle esvâbsız yeminsiz dağ başlarında vatan uğrunda fedâ-yı can ettiklerini düşündükçe ve hâllerine rahm etmeyenleri dahi tahattur eyledikçe ne söyleyeceğimi şaşırıyorum.

Yunan eşkıyasının arz-ı teslimiyet etmesi üzerine Vali Paşa'ya mücevher vesâir bazı ümerâyâ dahi âdi nişanlar verildi. Ötekilerin bu bâbda ihraz ettikleri istihkâka kimsenin bir diyeceği yoktur. Vali Paşa hemen hiçbir şey yapmadı denilse yalan olmaz. Çünkü kendine mahsus olan vapura binerek güya devr için elviye-i mülhikaya çıkıp da memurlarla kumar oynamaktan bir şey yapmaya vakti yok.

Kendi bizim mâlikimizden yetişmiş ve bidâyet neş'etinden beri zuhur eden muharebâtın hemen kâffesinde bulunmuş malumâtlı ve tecrübeli bir zât olarak halka medâr-ı istinâd olabilmek isti'dâdını hâiz olanlardan iken Âli Paşa dalkavukluğuna ve kumar gibi şeylere hasr-ı vücud edişi bîçare Osmanlıların bahtsızlığına haml olunur bâkî....

Edirne'den Mektup Fî 24

Sofya nâib-i sâbıkı ait Abdullatif Efendi'nin Edirne'ye müfettiş hükkâm tayin olduğu daha şehir-i Receb'de mesmu'amız oldu. Fakat kendileri Ramazanda teşrif ettiler. Sebeb-i tehhür kendisinden soruldu [nice senelerdir Sofya mahkemesi başkâtibi olan Sâdık Efendi memuriyetimden birkaç gün evvel vefat etmişti. Onun mahkemece olan muhâsebâtını rü'yetle uğraştım] dediler [yâ ne uzun muhasebe imiş] dedik [evet bu adam on on iki sene mahkeme kitâbetinde bulunmuş, maiyetinde ifâ-yı hizmete muktedir kimse yok. Bütün bütün muhakeme-i şer'îyeyi zâbt etmiş. Kendine ait olan hâsılâtın ve çalıp çarptığından başka terekelerden de zimmetine hayli akçe geçirmiş. Bunları daha Sofya'ya gittiğim vakit anladım ve herifin tebdiliçün yerine başka bir adam bulunması a'zâdan istedim. Hatta kendi kesemden maaş da vaat ettim iğmâz ettiler. Nihayet Sâdık Efendi ahirete gitti. Bir takım adamların istid'âsı üzerine Hükümetce muhasebesinin rü'yetine kalkışıldı. Yalnız benim zaman niyâbetimde yazılan terekelerden alınmış dokuz bin kuruş zimmeti tebyin etti. Çantasında dahi iki yüz kadar tebyiz olunacak hüccet bulundu. Sofya'da ne kadar ta'lik yazar adam varsa topladım ve hatta harcırâhını vererek Köstendil mahkeme kâtibini de celb ettim. Mümkün olabildiği kadar beni tebyiz ettirdim tamir ettim. Kusûrunu da nâib vekili tayin olunan müftî Efendi'ye bıraktım] dediler vak'ayı pek garip gördüğümünden gazetemizde işe yarar zannıyla iş'âr eyledim.

MÜLÂHAZA

Biz bu Abdullatif Efendi'nin zâtını ve derece-i mâlumatını bilmediğimizden hakkında bir şey demeyiz. Fakat mehâkim-i şer'îyyenin bu hâle geldiğinde hiç

şüphemiz yoktur. Acaba devlet yeni doğan çocukların yaşına rüûs-ı tedarik etmek ve daha adını yazmaya muktedir olanları niyabete göndermek gibi seyyiyâtı ne zaman ıslah edecek. Mesela şu kadar medâris-i âlemde mevcut olan talebeden mahkeme kitabetine adam yetiştirmek için bir tarîk açılrsa da hukuk-i ibâd yerli birkaç mürtekin elinde bırakılmasa olmaz mı ama kim böyle şeyleri düşünüp de rahatına hâlel getirecek....

Fransa ile Prusya beyninde mutlak bir muharebe zuhur edecek. Rusya Devleti Yunan ve Bulgar ve Karadağ ve bilmem ne meselelerini çıkarmakta devam ile Osmanlıları batıracak. Avusturya ve İtalya devletleri dahi şöyle edecek böyle edecek. Hâsılı bu senelerde Avrupa haritası üzerinde bir tebeddül vukû' bulmak lazım gelecek diye bir tasavvur mevcut olduğundan Prusya başvekili Mösyö De Bismarck bu sefer yerini Avrupa haritası tanzim etmiş diyorlar ve bu haritanın sûretini Avrupa gazeteleri basıp hakkında türlü türlü mutâlaât beyân ediyorlar. Haritanın zübdesi Fransa ve Prusya ve Rusya'ya memâlik ve hudutlar taksim olunduktan sonra Avusturya'dan diğerlerine nakl olunacak topraklara bedel dahi Sırp ve Memleketeyn ve Tuna memâlikini terk olunarak devlet müşârunileyhâda Tuna memâlik devleti nâmıyla yeni bir heyet devleti teşkil edecek ve Şark Meselesi de güya bununla bir sûret-i sâlime bulacak.

Ne güzel tertib-i zâhir Devlet-i Âliyye taksime düşmüş ortada geziyor. Zâhir Türkler memleket ve kaleler terk etmeyi iftihâr addederek ses bile çıkarmazlar. Mösyö De Bismarck Âli Paşa'nın himmetiyle öyle bir tasavurun icrasına ümidvâr oluyorsa hata etmiştir. Hayır, hayır bu kadarına o da razı olmaz.

Londra'da Bir Gazetede Görülen Fıkra

Aldığımız mâlumata göre Babıâli Sırbistan'ın harekâtından ihtiraz üzere bulunduğunu Fransa Devleti'ne beyân etmiştir. Sırp Hükümeti Âli Paşa'ya tevsî' erâzîye mütâalik bazı metâlib arz etmek üzere İstanbul'a bir memur-ı mahsus göndermeye karar vermiş imiş.

Acayip, buna nasıl sahih nazarıyla bakalım. Babiâli kaleleri verdiği zaman Sırp'ın mutayyib olup da ileride hiçbir şey istemeyeceğine dair Osmanlıları temin etmemiş miydi.

Kıraathanelerin fevâidini tarife hâcet göremeyiz. Bu nev'-i teşebbüsât bizde de başladı. Eğer şartına muvâfık olsaydı bizce teşekkür olunacak mevâddan idi. Bunların birincisi Reşid Paşa Türbesi'nin karşısında açılmıştı. Halkın oraya niçin gittiğini biliriz. İkincisi bu ramazan o hâle bir de çalgı ilave eylemişti. [zâde fi't-tanbûrî na'meten uhrâ]şimdi *Terakki*'de şu sûretle bir ilan görüldü.

Çarşamba ve pazar geceleri dergiler arasında kıraathânedede meşhur Hayali Sâlih Efendi hayal oynatacaktır.

Bundan anlaşıldığına göre üçüncüsü bir de karagöz oynatmaya başlamış eğer kıraathânelerden birisi bir de kukla oynattırmaya başlar ise [sâye-i maârifvâye-i vükelâ-yı fihâm-ı Saltanat-ı Seniyye'de] âsar terki mükemmel olur.

Kemal¹⁰²

¹⁰² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

35 HÜRRİYET 1285

Numara: 35 10 Zilkade Sene: 1285 22 Şubat 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

KARINCA KANATLANDI

Yani şimdiye kadar kuvve-i müstakile-i Saltanat-ı Osmaniye Ali ve Fuad Paşalar beyninde müştereken isti'mâl olunurken Fuad Paşa'nın vefatı vukû'uyla Âli Paşa münferiden ve münhasıran taht-ı saltanatı istilâ eyledi...

Eğerçi tagallübde daha Damat İbrahim Paşa mertebesine çıkamadıysa da teferrüdde Halet Efendi raddesini fersah fersah geçti... Ancak onlarla bunun farkı odur ki İbrahim Paşa'nın velinimetini olan Sultan Ahmed-i Sâlis'in gerek dâhile ve gerek hârice muhafaza-i şevket ve şânı mâddesinde hiçbir hıyaneti görülmedi. Ve Halet Efendi dahi hakan-ı cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni'nin hukuk-ı saltanatını ihlal edecek bir harekette bulunmadı. Böyle iken bunların debdebe-i ikbâlleri beşer onar sene sürüp âkıbet Damad İbrahim Paşa'nın ayağına ip takıldı. Sokaklarda köpek lâşesi gibi sürüklenerek her parçası bir yerde kaldı. Halet Efendi'nin ise Sultan Mahmud'un emrine baş eğmeğe tenezzül etmeyen gerdeni tabanca kaytanı ile boğulup mevki'-i ibret-i enâma konuldu.

Ama Âli Paşa'nın Fuad Paşa ile beraber bu devlete, bu millete, bu Padişaha ettikleri hizmetler eslâfda hiçbir vezirden görülmemiştir.

Devlet bu zâtların eline düşmezden evvel bir akçe deyn-i haricisi yoğ idi. Şimdi yüz milyon lira kadar harici ve dâhili borca girip vâridâtının hemen hemen nısfını bunların faiz ve re'sûlmâllerine veriyor.

Ulah ve Boğdan kaymakamları devletin emr ü intihabıyla nasb olunurken bu zatların himmetiyle iki memleket birleşip idaresi bir ecnebi Prens eline verildi. Sırp ve Karadağ kenzleri dahî idare-i müstakile kesb ettiler. Velhâsıl devletimizin şu üç kıt'a üzerinde olan hukuku yalnız lafzda kalıp her biri Rusya Devleti'nin daire-i politikasına girdiler.

Bu zâtlar Belgrat'ta ve ona tâbî' kalelerde sâkin İslâm familyalarına emlâklerini terk ile hicret ettirdiler. Ve bu emlâkin tazminatı Sırp'lardan alınıp ashâbına verileceğini resmen te'hid ettiler. Bunca bebek, zükûr ve inâs çocuk ve çoluk a'lil ve ihtiyar nüfus-ı İslâmiye nice yüz senelerden beri babalarının dedelerinin kanlarıyla alınan memleketleri ve ecdâdlarının mezarlarını ve ma'âbid ve tekâyâyı meccanen Sırp'lara teslim ile Bosna ve Niş ve Vidin taraflarına dağılıp perişan oldular. Sırp'lular bu emlâke bilâ-külfet mutasarrıf olup bir akçe tazmin vermediler ve istenildiğinde gülüyordular. Bu zatlar ise kat'an utanmadılar.

Şam vak'asında Fuad Paşa'nın ve Girit'te Âli Paşa'nın gördükleri hizmetler ise herkesin malumu olduğundan ve Cebel-i Lübnan ve Bulgaristan ve Mısır ve Bağdat mes'eleleri dahî karmakarışık olarak her birinin neticesi ileride ve az zamanda görüleceğinden tafsile hâcet yoktur. Ve kezâ ve kezâ.

Millet için sebkât eden emeklerine gelince bunun ad' ve ihsâsı kâbil olamaz. Ezcümle halkı Müslümanlık taassubundan kurtarmak için az mı himmet ettiler. İşte de Ticaret Mahkemeleri ve Temyîz-i hukûk meclisleri yapıp Şeri'ât mahkemeleri yalnız karı koca ve nikâh ve miras davaları gibi sırf umûr-ı mezhebiyeye müteallik işlere münhasır kaldı. Şeyhülislam efendi, Patrik Efendilerle omuz öpüşmekte ve Sadrazam ağalarından biri geliyor denildikte yerinden fırlayıp kapıya kadar koşmaktadır. Zât-ı Sadâretpenâhînin meclisine bir âdi papaz veya haham ile bir de ulemadan bir zât gelseler, elbette Papaz Haham'a ve Haham dahi ulemâdan olana takdim eder. Şimdiye kadar ne Papaz ne de Haham'dan hiçbir kimseyi (hele muhakemesiz ne mümkün) muhâkeme ile beraber kale-bend ettikleri iştilmedi.

Lakin bugün millet-i İslâmiye'nin medâr-ı iftihârı olan ilm-i ulemâ-yı zaman Sadık Efendi'yi ve onunla beraber nice masum bîgünahı, bilâmuhakeme ve bilâcünha ve bilâsebeb kale-bend olunmak üzere Akka'ya nefy ettiler.

Bu zâtların familyalarından görülen emsâl üzerine ekser ricâl-i devlet familyalarından İslâmiyete mahsus olan ırz ve edep ve nâmus ve hayâ ref' olundu. Yaşmak ferâce kalkmak derecesine geldi. Entari yerine fistân moda oldu. Beyoğlu mağazalarında ve sarrafhanelerinde çırılçıplak fistanlarla kol kola Frenklerle dans etmek ve Fransızca bonjour, monsieur, merci gibi birkaç kelime ile nezâket satmak hüsn-i terbiyeden velhâsıl Türkçe ruspîlik ve sehâkalık dediğimiz rezâil ile etsâf-ı zarâfet-i nisvâniyeden ma'dûd oldu. İşte bu alafranga âdetler bu zatların familyasından tevâbiât ve mensubâtlarına ve tevâbi'-i tevâbi'ât ve helümme cerra efrâd-ı ehâda kadar sirâyet edip şimdi İstanbul'da ırzlı ve edepli familya ma'yûb hükmünde kaldı. Sayelerinde umûm-i milletin bozulan bu ahlâkına terbiye-yi zamane ismini vermekle iftihâr gösteriyorlar.

Bu zâtlar değil midir ki bir yandan vâridât-ı devleti ve bir yandan devlet namına istedikleri istikrâzâtı yağmaya verip memurîn ve askerinin vezâif ve mahsusâtını vakt ü zamaniyla vermediklerinden nice erbâb-ı hamiyet ve nâmus dilenciler gibi sarrafların ellerini öpmeye ve babalarından ve analarından kalma ufak tefeklerini yok behâsına satıp evlâd u ıyâleriyle geçinmeye ve buna dahî muktedir olamayanlar bakkaldan bakkala, ekmekçiden ekmekçiye nakl-i hesâb ederek dolandırıcılık etmeye mecbur oldular. Asker ise ordularda aç ve çıplak kalıp zâbitân dahi yırtık kundura ile gezmektedirler. Gayret ve ma'lumâtı olan ümerâ ve zâbitânın ekserini birer bahane ile taka'üd ettiler. Velhâsıl halka zaruretten kanlar kusturdular. Kendileri sandıklarını sepetlerini doldurup yüklerini tuttular. Ve kadınlarının başlarını ve çekmecelerini mücevherât ve evrâk-ı eshâm ile doldurduktan sonra Avrupa bankalarına milyonlar yatırdılar. Yalnız müteveffâ Fuad Paşa'nın Fransa bankasında hâlâ otuz milyon frank (Takriben üç yüz bin kese) nakdi durduğu mervîdir.

Bu zâtlar onlar değil midir ki bizden başka bu devlette idare-i umura muktedir kimse yoktur efkârını neşr için nice esbâb ve vesâil ile nice ashâb-ı rüşd ve reviyetin hânumânını yıktılar. Her kim sıdk ve hakka dair bir söz söylense zulm ve

gadre mazhar ettiler. Her kim kendilerinin meşreb ve mişvârına hizmet ettiyse ileri çektiler. Ve kezâ ve kezâ...

Ama bu zâtların velinimetleri olan Padişah için ettikleri hizmete hiç nihayet yoktur. Herkes bilir ki akîb-i cülûs-ı Hümâyûnda Zât-ı Şahâne Maliyenin ıslâhını pek iltizâm ile memurîn ve saray-ı hümâyûn maaşlarından ve hatta kendi tahsisatından bile icra-yı tenkihâta kıyâm etmişti. Ol esnada Kıbrıslı Mehmed Paşa Sadâretten infisâl edip yerine Âli Paşa nasb olundu. Bir iki ay geçer geçmez damadı Salahattin Bey'in pederi Ziver Paşa'yı bin esbâb-ı mucibe göstererek şeyhü'l-harem tayin ettirdi. Ve bir ay mürurunda şeyhü'l-harem Paşa'nın mahall-i memuriyetine gitmeye kudret-i Maliyesi olmadığından Maliyenin bekâya-ı atîkasından mahsûb olunmak üzere altı yüz kese atıyye-i seniyye ihsân buyurulmasını arz etti. Ol esnada Zât-ı Şahâne henüz işten fütur getirmeyip her şeyi kendisi görmek ve bilmek ve anlamak ve icra etmek istediğinden Sadrazamın bu hareketine bakıp, fesubhanallah ben şunun bunun medâr-ı taayyüşünü kesip hazineye tasarruf tarih-i mezkûrda sersam illetine uğradı. Yani bu heyetin esas idaresi muaddel şer' ile mütevâzîn bir yed-i müstakilde bulunmak üzere mevzu olduğundan o zamanki Padişahlar kendi vazifelerini bîhakkın icrâ için muktezi olan terbiyeden mahrum oldular. Zimâm-ı idareyi bizzat tutamayıp vükelâ ve ümerâyı kendi vazifelerine teşrik ettiler ve bir kere bu kuvvete inkisâm gelince şer'-i muaddelin icrâ-yı ahkâmına bittabi fütur arz oldu ve şer'-i mübin ki devletin madde-i hayatiyesidir. Buna zaaf geldik de vücudun kanı mesabesinde olan ahlâk-ı milliye hâl-i tabîsini değıştirdi ve bu hâllerden kuvve-i askeriyesinin nizâmına hâlel gelip güya mide fesâdına mübtelâ oldu ve buhran-ı humma gibi zorbalar sademâtıyla zaman zaman zaafı ve illetleri tezâyüd etti. Bir aralık Köprülülerin dava-yı tedbiri ile ızdırabı muvakkaten sükûnet buldu ise de Sultan Ahmed-i Sâlis ve Sultan Mahmud ol zamanlarında açılan İran seferleri ile tekrar üzümlü hastalığı ve hususuyla midesinin fesadı müştâ oldu. Bu vechle kâh yatar kâh kalkar bir hasta iken Kaynarca Muâhededesi kalbinde bir yara açıp yatağa düştü. Devlet-i Âliyye bu hâl-i hatarnâk içinde çalkanıp dururken Hâkân Firdevs-i Aşıyan, Sultan Mahmud Han, Sâni Hızır gibi imdadına yetişti. Vâkıâ onun zamanında dahi Aynalı Kavak Muâhededesi devletin kalbindeki yaraya elmaspare ekti ve Kaynarca'da ekilen tohum kırk sene geçer geçmez Rum Vak'ası semeresini verip Yunan Krallığı teşkil etmekle devletin böğründe bir kan çıbanı çıktı ve Mısır idaresinin ve vaz'-ı

müstakilânesi devletin bir kolunu mefluc etti ve Avrupalılar ise hâl-i zaafî görüp artık hayatından ümidi kesmekle ve zaten dahi Rusya'nın neşriyatı âsârından olarak güya Osmanlılar koyunlarını otlatmak için Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş hamiyenişin bir kabîle oldukları cihetle hemen ürkütülse çadırlarını bırakıp Anadolu'ya kaçmaya hazırdukları. İtikâdı mevcut olmakla bunun gürültüsüzce kuvveden fi'le getirilmesi esbâbı Avrupa kabinetoları beyninde deverân etmeye ve memâlikin Rusya ve Avusturya ve Fransa ve İngiltere beyninde suret-i taksimine dair haritalar ve layihâlar yapılmaya başladı. Fakat vücuttaki illetlerin en ziyade ızdırab vereni ki fesâd-ı mide hükmünde olan kuvve-i askeriyenin ihtilâli idi. Hâkân-ı müşârünileyh cülûsundan kırk bir tarihine kadar on sekiz sene i'mâl enva' tedâbir ve ihtiyât ile akıbet Yeniçeri Ocağı'nın ref'ine muvaffak olmakla güya hastanın gözü açıldı ve münkasım olan kuvvet müstâkile-i saltanat mahalline ric'at edip sersam illeti zâil olmuş suretinde i'lâmât-ı sıhhat nümâyân olmaya başladı. Lâkin bu davanın akabinde Rusya ve Mısır Meseleleri gibi iki buhran hatr-ı nişâne uğrayıp hususiyle Edirne Muâhedesi kalpteki yarayı deşmekle sahtece terakkisine durgunluk ve Hâkân-ı müşârünileyh dahi fütur ve yorgunluk geldi ve bu hâlin üzerine Hızır-ı Sâni gibi Reşid Paşa merhum yetişti. Avrupa'nın Devlet-i Âliyye hakkında seksen yüz seneden beri beslediği itikâdı tahvil ve esas saltanatı Avrupa toprağında tesis ve takvim için iktizâ-yı asr üzere lazım olan ıslahât-ı mülkiyenin daimini Tanzimat-ı Hayriye nâmıyla ve vaz' ve icraya cesaret eyledi.

Bu zâtın hasenât ve seyyiâti hakkında herkesin bir fikir mahsusu olup biz dahi ol bâbda olan mütalâmızı mahallinde tafsil edeceğiz fakat bu mevkiide şu kadar deriz ki Avrupa'nın devlet-i Osmaniye için zâhib olduğu akide-i sekîmenin tehlikesini herkesten evvel gören ve def'î esbâbına teşebbüs eden Reşid Paşa'dır ve öyle bir asırda böyle bir harekete teşebbüs cehle-i avâmın ve hussâd ve ağyarın târizatını celb ile zâtınca nice muhâtarat melhuz iken buraları asla düşünmeyip fâide-i zâtiyyesini devlet ve millet uğruna feda kılan yani elli beş senesi Şâban'ın yirmi altıncı günü Gülhane Meydanı'na konulan kürsiye çıkıp alâ melâ'i'n-nâs Tanzimat okuyan Reşid Paşa'dır.

Bakiyesi sonra

İstanbul'dan Mektup Fî 21 Şevvâl

Bir vakitten beri İstanbul'da derverân eden tebeddül-i vükelâ havadisi yakında mâ'ruz zuhura gelecektir. Fakat halk işin aslını bilmediklerinden kimi na'lına, kimi mihına vurup herkes kendine uyacak yolda bir tebeddül vukû'unu arzu eder ve derip çatıp yakıştırır. Mesela Âli Paşa Hâriciye Nezaretine çekilip yerine Mâliye Nâzırı Şirvânî Paşa'yı süreceğini yok Safvet Paşa'nın Hâriciyede kalacağını hayır Ali Fuad Bey (Âli Paşa'nın oğlu ve mütercim-i evvel) Hâriciyeye gelecek ve serasker Nâmık Paşa'nın artık müdâhene ve sükûta tahammülü kalmayıp açıktan Âli Paşa'ya muârizaya başladığından ve Midhat Paşa'nın dahi Tuna'da ibraz ettiği âsar-ı maharet-i âmmenin nazar-ı şitâyişini celb edip Makam-ı Sadâret'e gelmesi memul bulunduğu bunların azliyle seraskerliğe selefi Rüştü Paşa'nın veya Serdar Ekrem Ömer Paşa'nın veyahut Girit Valisi Hüseyin Avni Paşa'nın ve Şûrâ-yı Devlet riyasetine dahi Mısırlı Kâmil Paşa'nın veya herkesin hüsn-i nazar ve emniyetini kazanmış olan Mustafa Fâzıl Paşa'nın nasbı ve Baş Mabeynci Cemil Bey ile Başkâtib Emin Bey hayli vakitten beri tepişmekte olduklarından Nâmık Paşa'nın salâbet ve metânetine nazaran başkâtibin ve Emin Bey'in Âli Paşa'ya olan nisbet-i hafiyesi cihetiyle Cemil Bey'in birinden biri hokkain altına gideceği sözleri dönüp dolaşıyor.

Bunların cümlesi yalan yanlış olup tahkikime göre ledünniyâtı şöyledir; Cemil Bey'in tasavvurî surette Âli Paşa takımına hizmet gösterip hakikatte sırası düşünce pederini Makam-ı Sadâret'e getirmek ve kendi dahi seraskerliği kapıp yan gelmek idi. Bütün başkâtibe hâfî olmadığı ve bu suretin ve vukû'nda kendinin başına gelecek hâller mâlumu olduğu cihetle o dahi tasavvur-i mezkûru bozmak için iktizâ eden tedâbirin birinde kusûr etmedi. Zât-ı Şahane ise bu iki şahıs ile birkaç Mabeynciden başka kimse ile görüşmediğinden bunlardan her biri fırsat düşürdükçe diğerinin aleyhinde ve kendi maksadının tervicinde ellerinden geleni icra ederlerdi. İkinci Mabeynci Fuad Bey ise baş Mabeynciliğe can attığından bu tedbirde başkâtibe küllî muâvenet edip ve Âli Paşa dahi bittabi başkâtib taraftarı olmakla onun muhafazasına çalışıp şu konularda başkâtib tarafı kuvvetlendi. Bu hâle göre Cemil Bey'in ayağı yakınlarda kayacağı ve belki de pederi Nâmık Paşa'nın beraber yuvarlanacağı akva-yı me'muldür. Seraskerliğe gelince Ömer Paşa hakkında Âli

Paşa'nın kin ve adâveti malum olduğundan onun o makama gelmesini hiçbir akıl tecvîz etmediği gibi Rüştü Paşa'nın dahi geçenki Sadâret'inde doğrudan doğruya Fuad Paşa'ya ve bilvasıta Âli Paşa'ya vâki olan acı ta'rizâtı henüz dimağ-ı Âli'de durduğundan onun seraskerliği dahi ihtimal ba'id görünür ama Hüseyin Avni Paşa gerek mukaddemki Serasker Kaymakamlığı'nda ve gerek bu defa Girit Valiliğinde Âli Paşa menâfi'inin makinesi gibi kullanıldığından bu cihet-i rüchan onu seraskerliğe getirmesi âyandır. Midhat Paşa dahi şimdilik kendi yoğurdunu yiyip oturmakta ise de hakkındaki hüsn-i tevevvcüh umûmi Âli Paşa'ca afv olunur. Kabahatlerden olmadığından çok zaman İstanbul'da durması tasavvur olunamaz. Kâmil ve Mustafa Paşaların ise devlet memuriyetiyle geçmeye ihtiyaçları olmadığı ve bu dolabın böyle dönüp durmayacağını bildikleri ecelden Âli Paşa boyunduruğuna girmeye muvafakat etmemeleri akvâ-yı zunundur.

Ama bu Âli Paşa kazık kakıp böyle duracak mı denirse mâhud fıkra tahattur olunmalıdır.

Fıkra

Bir mirasyedi bey dalkavuğuyla beraber bir dükkânda otururken Yeniçeri odabaşlarından biri geçer odabaşı yeni traş olmuş ve kalafatı önüne eğridib, ense tâkıyyeci kalıbı gibi açılmış apal apal gittiğini mirasyedi görünce dalkavuğa hitab ile eğer şu odabaşınn ensesine bir tokat vurabilirsen yüz altın veririm der. Dalkavuk başım üstüne diyerek dükkândan fırlar ve zavallı odabaşının bir şeyden haberi yok. Kendi hâlinde giderken ensesine bir şaplak aşk eder ki herif bir yana ve kafası bir yana yuvarlanır. Odabaşı kendini toplayıp bunu eden kimdir diye bakar bakmaz dalkavuk herifin ellerine sarılıp aman ağa afv et, yanlışlık oldu benim bi-aynihi size benzer bir dostum var idi. Onunla her vakit böyle şakalaşırdık arkanızdan sizi ona benzettim diyerek i'tizâr eder. Yeniçeri bir munsıf ve halîm adam olmakla Allah belanı versin bir daha böyle bilmediğin adama şaka etme diyerek ve kalafatı silinerek yoluna dizilir gider. Dalkavuk mirasyedinin yanına gelip yüz altını aldıktan sonra ben yine dalkavuğa bir daha bu oyunu oynamayı ve yapabilirse bu defa iki yüz altın vereceğini teklif eder. Bîçâre dalkavuk tekrar o lekenin aynını yapar ve yine i'tizârat ile Yeniçerinin elinden kurtulup altınları alır. Lâkin bende altın tükenmediğinden bir

üçüncü defa yine çare bulursa beş yüz altın vereceğini vaad eder. Dalkavuk dahi herçi-bâd-âbad deyip gider. Odabaşıya bir tokat daha atar. Bu defa Yeniçerinin sırrı elinden gidip artık i'tizâra filana batmayıp intikamını almak tedbirinde iken dalkavuk söze gelip vallaha ağa sende böyle şamara yakışır ense olup şöyle açık dururken ve şu dükkânda oturan mirasyedide dahi o sarı sarı altınlar bulunup her tokada bu kadar altın verirken ve bende dahi bu züğürtlük varken senin ensenden bir zaman şamar eksik olmaz der ve altınlardan birkaçını ağanın eline tutuşturup sulh ederler.

İşte bizim millette de bu sükûnet bu sabır var iken ve bizim Padişahımızda şu gaflet şu kayıtsızlık daim iken ve Âli Paşa'da dahi bu hırs dururken mesned-i ikbalden düşmeyeceği derkârdır.

Teslihât-ı asriyye cümlesinden olmak üzere Zât-ı Padişahî bu bayram muayede-yi Beşiktaş serayende icra etmiştir.¹⁰³

Terakki gazetesinin 63 numarasıyla olan nüshasını leffen gönderdim. Bunda üç bahs üzerine nazar-ı dikkatlerinin celbini isterim. Birincisi “Saray-ı Hümâyûn memurları maaşlarının tenkihâtı afv ve bahş ile bundan böyle tamamıyla i'tâsına irade-i seniyye şeref sudûr buyurulduğu yazılıdır” besbelli bu hareket saray memurlarının vukû'a gelen bir cünhalarından nâşî imiş de sonradan afv ve bahş mı olunmuş yoksa mezayika-i mâliyeden dolayı tasarruf maksadına mebni imiş de muahharen Avrupa'dan olunması mutasavver olan istikrazlardan biri yoluna girdiğinden dolayı mı artık lüzum kalmamış. Burası anlaşılamiyor ve bir de saray memurları şöyle dursun şehzadegân ve Selâtîn-i izâm Hazerâtı bile yedi sekiz aydır hazineden maaşlarını alamayıp mücevherat rehin ederek ve ayda kesesi on beş yirmiye kadar borç bularak geçiniyorlar. Bunlara bir güne merhamet buyurulacak ise tenkîs-i tasvirinin afvından ziyade vaktiyle maaşlarının verilmesi hususuna irade-i merhamet âde-i şeref-sünûh buyrulsa da yarı yarıya kesilse cümlesi razıdırlar.

İkincisi mevalî-i izâmdan bir zât tarafından medayih-i celile-i Hazret fetva-penahî-yi mütazâmmın vürud etmiş varakadır. Bunun için de eğer Hasan Fehmi Efendi ibaresi olmasa mutlaka bu varakaya merhum Ârif Hikmet Bey veyahut Şeyhülislam Sabık Refik Efendi için yazılmış denilir. Lâkin bunu yazan Molla

¹⁰³ Zât-ı Padişahî'nin alaya çıkmadığına dair Avrupa gazetelerinin 32 numaralı nüshadaki ufak mütâlâamızı neşre bais olan gübültüsü zâhir bundan kinaye imiş.

Efendi galiba usûl-i sakkdan ziyade kitâbet-i örfiyyeye heveskâr olduğundan kafiyeler ve seciler taharrisinde hayli sıkıntı çektiği ve memduhunda şâyan-ı tahrir ve ilan-ı hasâil bulmakta dahi çok sıkıntıya uğramış olduğu surat ifadesinden anlaşılıyor. Behey Molla Efendi eğer murâdın rütbeyi terfi' ettirmek veyahut bir mecidiye ise nişânı kapmak ise böyle isbâtı elinden gelmeyecek davalarla niçin kendini ortaya atarsın. Hasan Fehmi Efendi'nin kim olduğunu zât-ı âlînin mi halka öğreteceksiniz. Taşrada bulunan ulemâ ve nevvab-ı vesâireye Şeyhülislam Efendi'nin evsaf bir güzidesini neşre himmet buyuracağınıza o Geredeli ve Divrikli cahil ve zâlim ve gaddar nâibleri bir hüsn-i hâle koyup ümmet-i Muhammediyeyi onların ellerinden kurtaracak bir tedbire sarf-ı efkâr etseniz daha hayırlı değil mi.

Üçüncüsü Saraybosna'da gayri resmî olarak "*Gülşen-i Saray*" nâmıyla bir gazete daha te'sis olunup onun derc edilen mukaddimesidir. Bu mukaddimenin şive-i güftar ve refâtından anlaşılın mezkûr gazete gayri resmî olduğu hâlde *Takvim-i Vekayi* aksırıp burnundan düşürdüğü yavruya benzer. Fakat bunun muharririnde fazla olarak biraz mâlumat var görünür. Çünkü mukaddema o kadar belîğ ve mazmundâr ve ol derce-i lebriz meanî ve efkârdır ki gereği gibi anlaşılması birçok zaman Veysi ve Nergisî ve *Şefik-nâme* gibi eski münşeat ile i'tâb-ı zihin etmeye tevkif eder.

Laf ettiğim diğer İstanbul gazetesinde dahi "Zât-ı Vâlâ-yı Hazret Sadâret-penahî'nin geçen Pazartesi günü Dolmabahçe Sahil Saray Hümâyûn'una azimetle zât-ı şevket-simât-ı cenâb-ı mülkdârı ile bir hayli vakit müzakere ve istişâre eylemek şerefine nâil buyruldukları" yazılıdır. Fuad Paşa'nın Sadâret'i zamanında her iki üç günde ve bazı kere her gün Saray-ı Hümâyûn'a gider Zât-ı Şâhane ile mülakat eder. Lâkin böyle gazetelerde vukû'at-ı azîme sırasında yazılmaz idi. Bundan size iki nükte haber vereyim; onun biri Âli Paşa bir hayli zamandır saraya gidemez olmuştu. Bunun da sebebi bittabi Zât-ı Şâhane Âli Paşa'dan müteneffirdir ve bir de her nasılsa frengîsi olduğu kendine isma' olunduğundan yanına yaklaştığını istemez. Lâkin bu tebâ'üd mucib kîl u kâl olmakla fevkalade olarak geçen Pazartesi günü Mabeyn-i Hümâyûna gitmiş ve dört saat bekledikten sonra nerdbân başında beş dakika kadar ayaküzeri görüp avdet etmiştir. Cennetmekân Abdülmecid Hân'ın cûlûsundan yetmiş tarihlerine kadar vükelâ şöyle dursun saray memurlarından ve taşradan herkesle bilâpervâ ihtilât etti ki ve ondan sonra malum olan merak illetine mübtelâ olup

kimseyi yanına yaklaştırmadığı ve müddet-i ömrü nerdban sahteliklerinde geçtiği herkesin bildiği şeydir. Lâkin Abdülmecid hiç olmazsa on beş sene dünya bizi görüp sonradan iğfalâta aldandı ve zamanı rahatsızlıkla geçti. Ya Abdülaziz Hân daha ziyade acınmaya şâyan değil midir ki. Yalnız Âli Paşa ve emsaliyle onların hizmetkârı olan kurenâ-yı şahanenin bir takım entrikaları ve tazyikâtı ile yedi sekiz senede dünyadan bıktı ve Abdülmecid Hân'ın hâline tamamıyla girdi. Diğer nükte dahi Sadrazamın bu mülâkâtı (bazı tahkikat-ı hafiyeye göre) mücerred Nâmık Paşa'yı seraskerlikten azl ettirmek mukaddemesini yapmak içinmiş. Şöyle ki Yunan'ın meydanda olan hâli ve konferansın kararını kabülde tereddüd ve inadı mutlaka Rusya'nın teşvikiyle olduğu ve bu meselenin altından akıbet bir Rusya Muharebesi çıkacağı ve o takdirce Fransa Prusya ile meşgul olacağından bizim için muâvenet edecek. Yalnız İngiltere kalacağı ve hâlbuki Cidde Vak'asından dolayı İngilizlerin Nâmık Paşa hakkında sû-i nazarları daim olarak onun bu makamda bulunması politikaca hoş olmayacağı ve azli takdirinde İngiltere'nin tamamıyla memnuniyeti kazanılacağı zemininde işe girişecek ve çünkü Zât-ı Şahane'nin Başkâtibden başka emin ve müşâviri olmadığından ba'dehu o dahi bu meâli te'kid edecekmiş bakalım nasıl olur.

Muhbir'imizin bâlâda münderic tahriratında best ettiği tahkikatının gayet makrun-ı isâbet olduğu tebyin etti. Çünkü iki günden beri gelen telgrafnâmelerde Cemil Bey'in yerine Fuad Bey'in Baş Mabeynci ve Nâmık Paşa'nın yerine Hüseyin Avni Paşa'nın serasker ve onun İstanbul'a vusûlüne değin tophane müşîri Halil Paşa'nın dahi kaymakam oldukları haber veriliyor.

Bu telgrafnâmelerde umulmadık daha bazı tebdilâtın kârîben vakî' olacağı ve keyifsizliği cihetiyle bir müddetten beri Niş şehrinde bulunan Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa'nın irtihal eylediği görülüp anlaşıldı.

[[[Biz bir nice gâfil biliriz mevte inanmaz]]]

Müteveffa-yı müşârünileyh bizde devletce büyük işlerde bulunmuş ve fakat ekserinde ümmet-i Osmaniye ve hususıyla millet-i İslâmiye zarar dide olmuş ise de zât-ı fatin ve sözü tatlı bir fa'âl idi. Hüdâ taksiratını afv ile nâil-i gufran ve rahat eyleye.

Hafiyeye memuriyetinde müstahdem bir zât tarafından vârid olan 15 Ramazan tarihli mektup garaib-i üslub 29 numaralı nüshamızda derc olunmuş ve onda Hoca Sadık Efendi ile Hoca Reşid Efendi ve Mahmud Efendi'nin ne suretle ders okuturlar iken rahle başından kaldırılıp habs edildikleri tafsil edilmişti. Onlardan mâadâ Hacı Hamdi Efendi ve Ziya Efendi ve Mehmed Ali Efendi ve Sarıyerli Hacı Ethem Ağa ve Yusuf Ağa'nın zabtiyeye indirildiklerine dair 23 Ramazan tarihiyle İstanbul'dan aldığımız diğer bir mektup dahi 31 numaralı nüshamıza konulmuştu. Bu kere Trieste tarihleriyle vâsıl olan İstanbul mektuplarında bu zâtlardan Sâdık Efendi ve Mehmed Ali Efendi ve Ziya Efendi geçen Şevval'in on beşinci Perşembe günü akşamı vapura konularak Akka'da kale-bend olunmak üzere irsâl olundukları ve diğerleri kefâlete rabt ile salıverildikleri ve fakat bunların töhmetleri ne olduğu kimsenin mâlumu olmayıp bu cezaya mazhariyetleri Hükümet aleyhine itâle-i lisân ettiklerinden nâşî olduğu ve Sâdık Efendi hakkında umûm ehl-i İslâm'ın derkâr olan hüsn-i zan ve itikadları hasebiyle kendileri mahbesde iken beher gün habshane civarına birkaç yüz erkek ve kadın toplanıp ağlaştıkları ve habsten çıkarılıp vapura Fransızlarla Nemçelerin Memleketeyn'de kaderleri bizim adamlardan daha aşağıdır. Buna mebni bu iki devlet Osmanlıları tahrik etmeye ve o sebeple ser-rişte müdâhale bulmaya konsoloslarını memur ettiler.

İşte karşının tedârikâtı böyle. Bizim ise ona mukâbil hiçbir tedbirimiz yok. hatta vali-i lâhik Saraybosna'dan yola çıkarken Tuna dondu. O da Priçka İskeleyi'nde postu serdi. Buzların açılmasına intizâr üzeredir.

Aldığım rivayete göre Vali vekâletini manâ icra eden defterdâr imiş. Mal sahibi olmayan adamın ne derece re'yi dinlenir. Memuriyet zâtiyesiyle beraber nezâret-i umûmiyeyi ne suretle ifâ edebilir malumdur.

Tuna boyuna kordon tertip olundu. Eğer eşkıya geçerse görürüz. Lakin görür de ne yaparız bilmem. Hâsılı hasımların teşebbüsâtına karşı buraların hâli yaman ise de bir madde insanı müteselli ediyor.

Bulgarlar zaten Rusya'nın dediği gibi sahihen ihtilâl edebilecek iktidârını hâiz değildir. Hangi taraf galip olursa korkuyla ona hizmet ederler. Bundan başka her ne

kadar Tuna Vilayeti mükemmel bir şey olmadıysa da idarece sekinesini canından bezdirerek her ne suretle olursa olsun isyana mecbur edecek kadar da fena değildir. Bunda dolaydır ki komite çalışa çalışa envâ' va'adler ede ede yirmi otuz kişi bir yere toplayamıyor. İki defadır, geçenler dahi bütün Bulgarları muayyen göreceksiniz gibi sözlerle kandırılmışken evdeki Pazar çarşısına uymadı. Eşkiyanın can verdiğini Bulgarlar nazar-ı bikaydıyla seyr eylediler. Ve geçenlerin içinde yalnız bir köylü Bulgar var idi. Kusûrları bütün kasabalarda yetişen çapkınlardan idi. Hatta o köylü dahi Zıştovi'de Yerköy'de şuna buna müddet-i medîde hizmet etmiş ve tabiat-ı asliyesini gâib eylemiş bir habîs idi. Mamafih Hükümet yine tamam bir Hükümet olduğuna ve tahrikât-ı ecnebiyenin şiddetine nazaran buraları elden çıkarmamak müte'assir görünür bakî....

A'ZÂR-I MEVHÛME

Garip değil midir ki vükelâmız devlete i'tiraz makamında bulunanları kalelere, zindanlara doldurmaktan ihtirâz etmezler. Fakat devletin bulunduğu hâl-i izmihlâli kendileri de mu'terizdirler. Ve Avrupa'ya karşı terakkiden ıslahattan bahsetmeye utanmazlar. Lakin şimdiye kadar fâideli hiçbir şey yapılmadığını kendileri de bilirler. Hatta bu defa suret-ı mahsûsada aldığımız rivayete göre ricâlden esrâr-ı devlete mahrem sayılmış bir zât ahababından biriyle meclis-i işrette me'lûf-ı muhabbet iken Yeni Osmanlılardan söz açılır. Nedim-i bezmin tahammülü yanarak [Bu firkanın neşriyatını elbette Efendimiz de mütâlaa buyurmuşsunuzdur ya. Vâkıâ erbâb-ı Hükümete göre tatlı şeyler değilse de *Yalan mı Molla* hikâye-i meşhûresini andırmaz mı] der. Onun üzerine büyük efendimiz dile gelerek [Biz Yeni Osmanlıların harâbî-i devlete dair irâd ettikleri sözleri tekzîb etmeyiz. Karşımızda bir fırka-i muhâlife bulunduğundan da müteessif olmayız. Fakat Yeni Osmanlılar şurasını anlamıyorlar ki hâl-i hâzıra sebep vükelâ değil dinin, müdahale-i ecânibin ve ef'âl-i saltanatın sû-i tesirâtıdır] yollu birtakım makalât ile hikmet-i fûrûşluk eyler.

Bunun gibi sözler bittabi ağızdan ağıza dağılır ve iğfâl-i efkâr edebilir. Binaenaleyh bulunduğumuz mevki' iktizasınca hakikat-ı hâlin beyânını vazifemizden addeyledik.

Hâl-i hazırda devleti halâs emrinde bu zatın irâd ettiği mevani'-i selâse ki din ve ecânib ve Padişah'tır. Vükelânın zuhurundan beri vird-i zebân eylediği i'zardan olarak münasebet düşüğe neşriyatımız da cerh olunmuştu.

Mamafih yine bu bâbda bazı mütâlaât irâdını fâideden hâli görmeyiz.

ÖZR-İ EVVEL

(Umûr-ı uhreviyeden kat'i nazar) Dünyaca şu saltanata yalnız dinin saye-i füyuzâtında nâil olduğumuz meydanda iken daha ilm-i hâlimden câhil birtakım erâzilin usûl-i siyasiye-i şeri'ât hakkında dehen-i gûşâ-yı husumet olması muhayyer-i ukûl olan mevâd-ı garibedendir. Menşe-i hata ise bizce ma'lum olduğundan bir kere onu gösterelim. Tâ ki, din mani' din mani diye paşalarımızın vird-i zebân eylediği öZR mel'un ne türlü vesavisden meydana gelmiştir, anlaşılın.

24 numaralı nüshamızda dahi demiştik ki vükelâ-yı hâzıra her ne okudularsa Avrupa lisanlarından okuduklarından Türkçe bilir ve fakat cahil Frenk hükmündedir. Avrupa'da ise tarihlerde görüldüğü üzere erbâb-ı Hükümet ahaliye tahmil ettiği zincir-i tagallübü Papaz eliyle bağlardı. Ve Papazlar bir adamı dinden tard etmek veya günahından ma'fuv tutmak gibi kudret-i ilahiyeye mahsus olan bazı ahkâmda nefeslerine isnâd-ı salâhiyet eylediklerinden ahaliyi a'zab-ı âhiretle tehdid ederek umûr-ı dünyeviyelerinde istedikleri yola götürürlerdi. Bu vechle gerek erbâb-ı Hükümet ve gerek Papazlar halkın iğtisâb-ı hukukuyla iktisâb-ı ikbâl eylediklerinden menafi' müştereke ashâbınca tabî'î olan teâvün hâlinde bulunmaktan bir vakit geri durmadılar. Binaenaleyh Papaz tabiri zâlim sınıfının atf-ı tefsiri hükmüne girdi. Ve her nerede ahali ayaklandıysa erbâb-ı Hükümetle beraber din memurlarını da pây-mâl etti. İşte bizim vükelâmımız ulemâ-ı sınıf-ı celilini de o Papazlara kıyas ederek mahiyet-i aslıyesini ya cehlen veya tecâhülen anlamadılar.

Bizde öyle cennet satar, günah bağışlar insanı dinden koğabilir Hazret-i Peygamber (Sallallahü aleyhüvessellem) Efendimiz sıfat-i nübüvvetine vekâlet eder.

Bir fırka var mıdır? Estağfirullah şer'ân ulemâ bir sınıf-ı mahsus değildir. Her kim bir meseleye vâkıf ise onun âlimidir. Bildiği derecede ve farz-ı kifaye suretinde emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l münker edebilir. Ama ulemâ-yı rûsum dediğimiz takım ki vükelânın hedef-i ta'rizi olan onlardır. Olsa olsa Avrupa'nın avukat fırkasına teşbih olunabilir. Zira vazifeleri umûr-ı siyasette iftâ ve kazadan ibarettir. Erbâb-ı tagallüble hukuk memurlarının mesleği ise zaten birbirine zıt olduğundan Müslümanlar içinde bu fırka sınıf-ı sâirenin kâffesinden ziyade zalemeye karşı durmuştur. Devlet-i Osmaniye'nin tevârih-i tetebbu' olursa la-akâl yüz büyük ihtilâl görülür ve anlaşılır ki onlar da ulemâ-yı İslâm beş kere Saray-ı Hümâyûna gittiyse doksan beş kere de Yeniçeri kışlalarını tercih eylemiştir. Ve yalnız ma'hûd Feyzullah Efendi mazlumîn-i ahalinin ayağı altında depelendiyse birkaç Şeyhülislam ve hadsiz hesapsız mevali ve nevvâb dahi zaleme yedinde şehid olmuştur.

Ne hacet bir kere asrımızı düşünelim. Merhum Saadettin Efendi Makam-ı Meşihatten mu'terizliği için infisâl eyledi. Meclis-i Hass'da en meşhur ta'rizi bankanın teşekkülüne idi. Hiçbir vakit mahkemelerde zulm olunsun, mektep yapılmasın, yol yapılmasın ticaret edilmesin dedi mi? Hoca Numan Efendi'yi (ki geçende vukû'-ı vefatı cihetiyle mülkümüzde efkâr-ı adalet öyle bir hami-i muhteremden mahrum olmuştur) Huzur-ı Padişahîde idare-i hâzıraya ta'riz eylediği zaman bahsettiği mesele tesviye-i tark maddesinden idi. Fakat nizâmâtının bais olduğu mezâlimden bahsetti. Yoksa yol açılmasın demedi. Şimdiye ne kadar vükelâ hangi hayra teşebbüs etti de ulemâ pîşine sed çektiyse beyân olunsun.

Bundan başka vükelâmız mesela Osmanlıların mukaddepleri nahvet-i millîye hasebiyle Avrupa'yı rehnümâ-yı hareket etmekten istinkâfına ve askerlerin sıfatının netâyicinden olan kâna'atkârane hareketine ve bâhusus Cengiz yasasından bakiye olarak mülkümüzde bi-gayri hakkın katl-i nüfus ve müsâdere-i emvâl gibi cereyan etmiş olan sû-i istimalâta bakarak menşelerinden gafletle cümlesini ahkâm-ı dine isnâd ettiler. Onu bildiler ki din ((utlubu'l-ilme velev bi's sin))¹⁰⁴ gibi nice o emir ile ma'rifetini ve ((ührüs li dünyake ke enneke te'îşü ebedâ))¹⁰⁵ gibi birçok tenbihât ile refahiyyeti ve (İnnellahe ye'müru bil-adl) gibi bunca nüfus ile mu'adeleti ferman eder. Ya ulemâ bu hâleti niçin bildirmedir? Evet, bildirmeye çalıştı fakat bilinmesi

¹⁰⁴ İlim Çin'de bile olsa talib olun. [A.N.]

¹⁰⁵ Dünyada ebedi yaşayacakmış gibi çalış. [A.N.]

lazım gelenler bilmek istemedi, hatta bu Padişahın zaman-ı saltanatındaki dehâ on seneye varmamıştır. Tarihlerde hiç misli görülmedik surette üç kere tebeddül-i meşihat vukû' bulmuş ve bunca ulemâ nefye gönderilmiştir ki hepsi o tecâhülde devam içindir. Çünkü şer'in adaleti meydana çıkarsa güya taassubu kırmak için Avrupa karşısında kendi vücûdlarına yine kendilerinin gösterdiği lüzum sâkıt olur ve ahkâm-ı din esas-ı muâmalât edilirse seyf-i şeri'at hazineden dest-i sirkatlerini keser. İşte cehaletten neş'et etmiş böyle bir kezb-i sarihi hıfz-ı menfaat-ı daiyyesi idame edip gidiyor. Yoksa Şam'da Bağdat'ta, Mısır'da Endülüs'teki düvel-i İslâmiye'nin şevket ve servet ve ma'rifeti düşünüldüğü gibi dinin kemâlât-ı insaniyeye asla mani olmadığını ve bilakis kat kat terakkisine medâr olduğunu zerre kadar idrâki olanlar bi'lbedâhe teslim eder. Mesela şehâdet ve esâret gibi mesâil hakkındaki ta'rifler dahî hep hakikatı anlamamaktan neş'et eylediğine şu iki maddeye dair Ali Suavi Efendi'nin *Muhbir ve Hürriyet*'te neşr ettiği tahkikât bürhan-ı âdildir.

ÖZR-İ SÂNİ

Müdahalât-ı ecânib mülkümüzde münker değilse de gerek menşeiini ve gerek hakikatini Babîâli'yi halka bütün bütün başka türlü göstermek ister. Binaenaleyh biraz da ondan bahsedelim. Bu malumdur ki mülkümüzde ecnebler gerek mesâil-i siyasiye ve gerek mesâil-i hukukiye müdahale ediyor. Bunun sebebi ise bulunduğumuz za'f-ı hâl ile devletin bazı taahhüdâtından ibarettir. İdaremizin za'fını müdahaleye bais addederken o za'fına dahi müdahaleyi sebep göstermek mantık ıstılahıyla devrin sıhhatine kâil olmak demektir ki dünyada onu hiçbir âkil kabul etmez. Neden za'fımız tamamıyla müdahâle-i ecânibe haml olunsun. Kanunumuzu Rusya mı yaptı, hazinemizi Prusya mı yağma etti? Mektep yapmak istedik de Fransa mı mani oldu? Hayır hayır, bu sû-i istimâller, bu bedhahlıklar hep Babîâli'nin sun'u olduğu umûr-ı malumedendir. Çünkü bir devlet ne kadar za'if ve zelil olsa asrımızda hukuk-ı tabîyyenin haricinde olarak hakkında sû-i muamele icrâ olunamaz. Meğerki kendisi, kendi hakkının muhafazasını istemeye veyahud isteyecek tarîkleri bilmeye.

Gelelim teahhüdât-ı devlete. Bu da eyâlât-ı mümtâzeye ve teba'a-i Osmaniyyeden olan Hristiyanlara ve emr-i ticarete ve teba'a-i ecnebiyenin muhâkemâtına aittir.

Her şeyden evvel şurası hatırdan çıkarılmamalıdır ki Devlet-i Âliyye'yi harap etmek Avrupa'nın muktezâ-yı menâfi'inden değildir. Düvel-i Garbiyye'nin eyâlât-ı mümtâze ile münâzâ'alarında müdahalesi ve Hristiyanlar hakkında hamiyet göstermesi hep Bâbîâli'nin hafîâtıyla Rusya'ya hakk-ı tecâvüz vermesinden ihtiraza meseleyi her ne suretle olursa olsun bitirmek mecburiyetinde bulunmasından idi. Mesela mansura hitâm verdiğimiz Kırım Muharebesi'nin konferansında hiç kimse tarafından bir teklif-i kat'i vuku' bulmaksızın Babîâli Karadağ'ın bulunduğu hâli bozmamaya resmen taahhüd ettikten sonra içine kaleler yapıp asker ikâmesine kalkışınca Rusya hiç olmazsa Paris Muâhedesi'nin muhafaza-i ahkâmı nâmıyla bittabi müdahale eder. Avrupa dahi çaresiz onunla hem-efkâr bulunur. Nitekim bu defaki Yunan Konferansında meselenin asl-ı muharrikeyi ve bizim düşman-ı cânımız olan Rusya Yunan'a karşı re'yi vermeye mecbur olmuştur. Binaenaleyh mesâil-i hâriciyemizin cereyanı düşünüldüğü hâlde Babîâli'nin idaresizliği meydanda iken onu bırakıp da mesela Avrupa'nın muradı Hristiyandan olan eyâlât-ı mümtâzeyi büyüterek ve sâir teba'amızı silaha alıştırmak o kuvvetle Rusya'ya bir sed peydâ etmek ve Türkleri Rumeli'den tard eylemektir gibi mevhumâta vücud verilmemelidir. Çünkü bu suretlerin imkânsızlığına dair neşr eylediğimiz berâhîn ve mülâhazâtı Düvel-i Mütemeddine bizden a'lâ bilirler. Ve her ne zaman devlet bir idare-i muntazama hâline girer de efkâr-ı umûmiyenin mahkeme-i tedkîkinde hakkını ve muâmelâtının kabahatten berâetini isbata muktedir olursa bu yolda olan müdahalâtın bütün bütün arkası gelir. Emr-i ticaretle muhâkemâta gelince muâhedeler bu cihetlerce Avrupalıları her ne surette olursa olsun müsâvât-ı umûmiyenin fevkine çıkardığıçün mülken mazarrat bahş olduğu kâbil-i inkar değildir. Lakin bulunduğumuz hâl-i izmihlâli bütün bütün ona haml etmek câiz olamaz. Mülkümüzdeki milel-i muhtelifenin servetçe derece-i nekaveti buna delildir. Rumlar, Ermeniler de muamelâtında o muâhedât ile mukayyed iken yine kendince terakkiden geri durmuyorlar. Niçin? Evet, onun için ki Patrikhâneler sayesinde bir dereceye kadar zulmden masundurlar ve mekteplerinin intizâmı cihetiyle maârifce ilerilediler. Bundan anlaşılır ki İslâm'ın servetçe inkirâzına sebep-i aslı muâhede değil zulme karşı bir hâmiden ve maâriften mahrumiyet etmiş. Eğer mülkümüzde usûl-i meşveret kabul olursa ve mekteplerimiz iktizâsı kadar tanzim edilse Uhuddaki fenalığın tesiri pek cüz'î kalır ve hele idare-i hâzıranın gerek za'findan ve gerek

Avrupa'ya hulûs çakmak hevesinden dolayı o fenalığa ilave ettiği sû-i istimâller bütün bütün mündefi' olur. Bundan başka muâhedâtın ta'dil ve belki bütün bütün tecdidi mümkün görünür. Bizim şimdi ne kabulde idaresiz bir devlet olduğumuz dünyaya malumdur. Hâl böyle iken yine geçenlerde ticaret muâhedâtının tecdidine muktedir olabildik. Ama nasıl olduk? Evet, müteveffâ Lord Palmerston hazinemizin şiddet-i harâbiyetine nazaran âdetâ bize acıdı. Muâhedâtın ta'dilini kendi teklif etti. (Buna dair olan evrakı gözümle görmüştüm) Ya Babîâli'yi bir mâhirâne hareketle Osmanlıların şu ahdnâmelerden dolayı uğraştığı mağduriyeti Avrupa'ya gösterse devletler hakkımızı kabul etmezler mi? Bizim zannımızca elinde ederler. Hatta Mısır idaresi Hânedan Hükümetinin â'zasını bile Âli Paşa gibi bir haccâc-ı zamanenin havza-i tasarrufunda olan yerlere kaçırarak kadar zâlim iken Avrupalıların mehâkim-i mahalliyede tarafını dava etti. Devletler kâffeten kabul ettiler. Yalnız Fransa Hükümeti Mısır Hükümetlerinin intizamsızlığından bahs ile muvâfakat göstermedi. İşte bu mütâlaalar üzerine şöyle i'tikâd ederiz ki devlet bugün usûl-i meşvereti kabul ile mehâkimini tanzim eylese ve ondan sonra muâhedâtın ıslahı dâiyyesine kıyâm etse devletler muvâffakattan geri durmazlar. Zira Avrupa ne o derece zâlimdir ve ne de hâkimiyetine mazhar olmuş bir ümmet-i ecânibin esaretine elbette tahammül edemeyeceğinden delil ile hakkının istihsâline muvafık olamayınca umûmen kalbice sarılacağını ve Osmanlılar böyle bir hâle gelince mağlubiyetleri bile cihan-ı medeniyet için nice bin netâyic-i vahime tevlîd edeceğini idrakten âcizdir.

ÖZR-İ SÂLİS

Padişah acaba neden ıslâh-ı âleme mani oluyor. Bir kere Kapu ile Sarayın suret-i muâmelâtını düşünelim. Bu malumdur ki devlette her ne yapılırsa vükelânın kararıyladır. Yalnız birtakımı Padişaha arz olunur. Bu arz tezkireleri ibtidâ takımıyla Mabeyn Başkâtibi'nin eline gelir. Her birinin Babîâli'den yapılan hülâsaları da içindedir. Başkâtip ise bunları âdi ve mühim itibarıyla ikiye taksim eder. Âdi dediği şeylerin hod-be-hod cevaplarını yazdırır. İçlerinde mesela hazineyi milyonlarca zarara uğratacak şeyler de bulunur. Gelelim mühim itibâr ettiklerine. Bunları sakankura sarar Padişahın odasına gönderir, tablanın üstüne korlar. Zât-ı Şahane ne zaman isterse bakar. Evvela bu arzlar o derece muğlak ve rakîk ve iltibaslı şeylerdir

ki Hünkâr değil hakikat mâlini hatta yazanlar bile anlamaz. Saniyen nazar-ı Hümâyûn'dan kaçırarak bir şey olunca başkâtip o gün tâ zabıt intihâbnâmelerine varınca ne kadar münasebetsiz tezkire varsa sırasıyla sakankura doldurur. Zincirleme ibarelerle yazılmış yetmiş seksen kadar mufassal kâğıdı baştanbaşa okumaya hiç kimse tahammül edemeyeceğinden Padişah bittabi hülâsalar bakar. Hülâsalar ise mesela Belgrad kalelerinin terkine dair olan arz için [Sırp Meselesi'nin suret-i cereyanına ve tazyikât-ı vâkıa ve mükâlemât-ı câriye üzerine kasren ittihaz olunan karar-ı mürüvvet-mendâneye ve ilerisiçün sâye-i muvaffakiyetvâye-i mülûkânede alınan teminât-ı kaviyyeye dairdir] yollu bir hâlde yapılır. Padişah hiçbir şey anlamadan kâğıtları Kâtip Bey'e gönderir, çıkar gider. İşte bu tafsilâttan anlaşılır ki Padişahı mani-i islâh addetmek değil vekâyi-i cariyede şerik tutmak bile bîhakkın câiz olamaz. Bilfarz mülkümüzde bugün bir mahkeme peydâ olsa da vükelâyı muhakemeye kıyâm etse seyiyat-ı vakîada izn-i hümâyûnu isbat edecek ellerinde iki satır yazı bile yoktur. Binaenaleyh umûmen mesuliyet Mabeyn Başkâtibi'yle Sadrazama kalır. Ve Padişaha isnâd olunabilecek hata onlara tevdi'-i umûr ettiğinden ibaret olur. Netice-i kelâm mülkümüzde din ve müdahâle-i ecânib ve Padişah her türlü harekete mani sayılır. Fakat vükelânın husûl-i menâfi'ne gelince bu mümânaat bütün bütün sakıt oluyor. Mesela Âli Paşa'nın konağını hazinenin masrafıyla yaptırmaya ne şeriat fetva verir ne Avrupa razı olur ne de Padişah (eğer Paşa'nın şerrinden korkmasa) muvâfakat eder. Usûl-i meşveretin kabulünü şeriât iftâ eder. Avrupa ister, Padişah reddetmez. Lakin [Yalnız Âli Paşa'nın menfaatine muğâyir olduğun] bir türlü fi'le gelemiyor.

Kemal¹⁰⁶

¹⁰⁶ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

36 HÜRRİYET 1285

Numara: 36

17 Zilkade

Sene: 1285

1 Mart

1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Konferansta verilen kararın Yunanistan'ca suret-i kabulüne dair Yunan Hâriciye Nâzırı tarafından Fransa Hâriciye Nâzırı'na gönderilen mektubun tercümesi.

“Selefim 20 Kanunisani tarihi ile kendisine irsal buyurduğunuz tahriratı Devlet-i Âliyye ile Yunanistan beyninde tahaddüs eden ihtilafın bir suret-i muslihanede tetkikiçün Paris'te konferans akd etmiş olan düvel-i sitte muazzama murahhaslarının (suret-i zikr olunan tahrirata melfuf) kararnâmesi ile birebir bendenize tevdi etmiştir.

Şurasını ketm edemem ki konferansın netice-i müzakerâtı umûmen Yunan halkı tarafından teessürat-ı facia ile telakki olundu ve tebeddül-i vükelâ buhranı birçok günler imtidad eylediğinden bu hâl-i müddet mezkure zarfında tahrirat devletlerine bir cevap verilememesini mucib oldu.

A'zâsından bulunmakla müftehir olduğum heyet-i cedide teşekkül ettiği gibi kararnâme ile tebligatınızın mâilini cidden nazar-ı dikkate almaya vezâiften ad eyledi.

Türkistan murahhasının madununda tutulması cihetiyle sefirimizin konferansın ef'aline iştirak edemediğini Yunan Hükümeti nazar-ı teessüfle görmüştür.

Düvel-i sitte-i muazzamanın itfak arasına ve murahhaslarının müzakereyi vekâyi'e müteallik mesailden tecrid ile beraber Yunanistan'ın Türkistan ile rahnümay-ı münasebâtı olması lazım gelen usûl-i hareketin taharrîsine hasr-ı nazar eyledikleri hakkında vuku' bulan ifade-i devletlerine nazaran Yunan Hükümeti hukuk-ı ümem usûl-i teşri'anın kararnâmede münderic olan kavâid-i külliyesini kabul etmiş ve harekâtını ona tevfiik etmeye karar vermiş olduğunun beyânına müsaraa ederim.

Bu muvafakatın konferansa i'lâmını niyaz ile beraber düvel-i sitte-i muazzamanın müşkilât-ı hâliyyeyi takdir ederek Yunanistan'ın onların arzularına itba' etmek ve kendi tarafından dahi Avrupa'nın asayişine muavenet eylemek bâbında olan azim ve kararını nazar-ı mütalaya alacaklarını ümit ederim ve ta'zimât-ı faikanın yayına teminâtına bu fırsatı dahi bil-müsaraa intihaz eylerim.”

Fî 25 Kanuni sani Rumi 6 Şubat Firengî 1869

HATIRA

İşte konferansın kararını Yunanlılar da kabul etti ve palikaryaların fütuhât-ı iskenderane-i daiyelerinden bir netice hâsıl olmadı. Hak layıkıyla beyân olunursa Avrupa tasdikinden geri kalmayacağını biddefaat tekrar etmiştik. Efkârımızın böyle bir fi'l-i aleni ile bedahate vusûlünden dolayı arzı mefharet ederiz.

Bir de şurasını yine tekrar eyleriz ki konferans mün'akid olduğu zaman murahhaslar geçen vekâyi' üzerine tatkikat ve beyân mülâhazâta girişmeyerek sarf-ı kaide ile fasıl-ı müddeâ etmişlerdi. Nitekim Yunan Devleti dahi tahriratında beyân ediyor. Hâlbuki iş her ne vakit mahkeme-i düveliyeye düşerse hâlin böyle olacağı erbâb-ı vukuf indinde meczum idi. Babîâli ise zamanında hareketten çekinerek düşman tarafından hata tekessür ettikçe isbat-ı hakka daha kolay iktidar hâsıl olur zanneyledi. Ama konferansda Yunan gönüllüleri yirmi veyahut otuz kere mi Girit'e geçti. Korsanlar kaç yüz defa nakl-i mühimmat ettiler. Hiç aranmadı yalnız bir devlet

diğer bir devletin mülküne tecavüz için gönüllü tertibine cevaz veremez. Yunan veriyor. Binaenaleyh haksızdır yollu karar verildi.

Demek ki eğer irkadının birinci seferinde Yunana bir ultiatom verilse ve Avrupa müdahaleye kalkışsa idi, yine iş böyle olacakmış. İki seneden beridir dökülen kanlar ve harc edilen paralar hep abes yere gitmiş.

SADÂRET

Bu mesnedin mülkümüzde lüzumsuzluğunu 19 numaralı *Hürriyet*'te beyân etmiştik. İstanbul'da vukua gelen tevcihat-ı cedide üzerine bu bâbda bazı malumât i'tâsını münasib addederiz. Fenn-i siyasette "muallim" mertebesini ihraz edenlerden Fransalı meşhur "Montesquieu" *Ruhü'l-Şerâyi*' nâm kitabında enva'-ı Hükümeti cumhur ve devlet-i meşruta ve devlet-i müstakile itibarıyla üçe taksim eder de her birini şu suretle tarif eyler.

Cumhur odur ki umûmen ahvali veya ahalinin bir fırkası kuvvet-i hâkimiyete mâlik olur. Hükümet-i meşrutâ odur ki şahs-i vâhid icra-yı Hükümet eder. Fakat sabit-i mukarrer kavânin ile eder. Hâlbuki Hükümeti müstakilede şahs-ı vâhid kâffe-i emvârı kanunsuz nizamsız kendi irade veya hevesatıyla tesviye eyler.

Ondan sonra Hükümet-i müstakilenin tarif-i ahvaline geçer de der ki;

Kudret-i istiklâlin netice-i tabiatındandır ki onu münferiden icra eden adam şahs-ı münferit vasıtasıyla icra eylesin. Bir adam ki havas-ı hamsesi daima her şeyin kendinden ibaret olduğunu ve sâirler lâşey hükmünde bulunduğunu bildirir. O adam bittabi cahil ve tembel ve sefîhdür. Binaenaleyh işe kendi bakmaz. Lakin tesviyesini birkaç kişiye havale etse aralarında nizâ hâsıl olacağından ve her biri baş emir olmak için a'mâl-i desâise kıyam eyleyeceğinden hükümdar müsâlaha bittabi müdahale mecburiyetinde bulunur. Binaenaleyh en kolayı her şeyden evvel o Padişah derecesinde kudrete mâlik olacak şahs-ı vahde takviz-i mesalih etmektir. İşte böyle bir devlette vezaretin teessüsü kavânin-i tabiiyyeden olur.

Montesquie'nun bu tarif ettiği vezaret, bizim vezâret-i tefviz dediğimiz memuriyettir. Hayrettin Paşa *Akvamü'l Mesâlik*'te Sadrazamı "Hüve'l vezîru't-tefvîzü'l mutlaku't te'dîbu a'ni'l Hazreti's- sultâniyye" ibaresiyle tarif ediyor.

Şimdi evvela devletimiz devlet-i müstakile midir? Saniyen Sadâret'in bizde mahiyeti nedir? Bir kere oralarını tetkik edelim. Müddeamızın hakikati ondan anlaşılır.

İbret beyân-ı ahvale göre tafsilden müstağnidir ki herhangi ümmet cumhur denilen idare-i umûmiyeden şahsı vâhid Hükümetine intikal ettiyse mütegalbesi bir taraftan daiye-i azamet-i sefahat cihetiyle bil-ihtiyar ve diğer taraftan ahâliyyede olan erbâb-ı hamiyetin şiddet galeyânı sebebiyle bi'l-ıztırar az zaman içinde zalim olmuştur. İşte bu kaide-i tabiat iktizasınca millet-i İslâmiye dahi Emeviyye'nin zuhuruyla cumhuriyetini gaib eder etmez Yezid gibi Haccac gibi zaleme meydana gelerek bir nevi şekl-i istiklale girmişti. Fakat İslâm içinde bulunmaları hasebiyle hiçbirisi şeriatı lağv edemedi. Binaenaleyh kendileri müstakil oldular, fakat Hükümeti İslâmiye hiçbir vakit Hükümet-i müstakile olmadı. Zaman olsaydı ki bir mütegalib kudretli bulundu. Bazı cihetlerde ahkâm-ı şer'iyeyi tatil etti. Ama zamanda olduğu munsıf bir Padişah zuhur etti. Onun bid'atlarını lağv eyledi ve bazı zamanlar dahi nehy-i an-il münker vazifesiyle mükellef olan ahali darb-ı destle icra-yı adalet ettirdi. Ulema vüzâra ü ekâbir bir nev' usûl-i meşveretle ef'âl-i Hükümete daima nezaret ederlerdi. Ve bâhusus biddefeat beyân ettiğimiz vechle kudret-i teşrî' kudret-i tenfizden ayrı idi. Ashâb-ı tenfiz-i erbâb-ı teşrî'a muhalif hareket ederdi. Fakat hiçbir vakit hakkını iğtisab edemezdi. Hâsılı devletimiz bir Hükümet-i meşrutâ idi. Fakat ümmet-i hukuk siyasiyyesini her vakit tamamıyla icra edemezdi.

Vaktâki Reşid Paşa Gülhane Hattı'nı ilan eyledi. Can ve mal ve nâmusca efrâd-ı ahalinin emniyetini ilan ile beraber şer'an muhakeme olunmaksızın kimse hakkında Hükümetce bir muamele icra olunmayacağını Padişaha vaad ettirdiğinden Hükümet bütün bütün meşrutıyyet idare yolunu aldı. Ve ikmâl-i maslahat için yalnız nezaret-i ümmetin fi'le ihracı kaldı. Fakat sonraları bütün bütün emr-i beraks? olmaya başladı. Hükümet umur-ı dünyeviyeyi dinden tefrik daiyesine kıyam eyledi. Nihayet fetevâ-yı şeriat yerine destur kıyam eyledi. Onu ise yine erbâb-ı Hükümet

tanzim eylediğinden kudret-i teşri ile kudret-i tenfiz birbirine karıştı. Şimdi Hükümet aksam-ı selâsenin hiç birine dâhil olamayacak bir hâle geldi.

Bugün Devlet-i Âliyye'nin cumhur olmadığı malum. Nâmına devlet-i meşruta denilse değil. Çünkü kanunlarımızı her ne vakit erbâb-ı Hükümet isterse (ma'hud Matbuat Nizâm-nâmesi gibi) lağv edileceğinden "sabit ve mukarrer" lafızlarıyla tavsif etmek caiz olamaz. Devlet-i müstakile dinlese bütün bütün ona da benzemez. Çünkü zaten Padişah sırf kendi irade ve hevesâtına tatbikan tesviye-i umur eylemiyor. Ve memurlarada vazifelerini o suretle havale etmiyor. Elde bir kanun var. Fakat teşri'i erbâb-ı tenfize muhavvel olduğundan ve nazarat-ı ümmet mevcut olmadığından gerek tertibine ve gerek icrasına bunca sû-i istimâlat karışıyor. Bu hâle bakılınca vezaret-i mutlaka için zikr olunan hekimin gösterdiği sebep mülkümüzde mevcut değildir. Birde Osmanlıların tabiatı daima Padişahını idare ile meşgul ister. Vezir tegallübüne hiçbir vakit razı olmaz nitekim dinlemiştir.

Şah-ı vâkif gerektir ahvale

İş vezire kalırsa vay hâle

Gelelim Sadâret'in mahiyeti bahsine. Bu ecanibe Hayrettin Paşa'nın dediği gibi vezâret tefvizimidir. Malumdur ki asrımızda tebdil-i Sadâret'e dair sudûr eden Hatt-ı Hümayûnların kâffesinde Sadrazamların bilcümle vükelâ-yı devletle bil-ittifak tesviye-i mesalih eylemesi şartı münderic olduğundan tevcih-i Padişahî bittabi tefviz hükmünü alamaz ve Sadâret bir nevi vezâret-i tenfiz demek olur. Fakat kendisinde vezâret-i tefvize mahsus olan merciyyet mevcut olduğundan o mesned adeta menzile beyn-el menzileteyn hükmünde bir makam-ı tezebzübdür.. Vâkiâ bugün vezîrû't- tefvîz gibi asıp kesmeye ve hod be hod harp açmaya muktedir değil. Fakat vezîrû't- tenfiz gibi mahdud birtakım vezâifle de meşgul olmuyor. Makam-ı Saltanat'la muhabere ona inhisar eylediğinden seâir vükelâyâ bittabi tesir-i nüfuz ettiriyor ve meclis-i vükelânın a'zâsı nüfuz ihtiraz altında buldukça bittabi hürriyet istişare sâkit oluyor sonra bazı nazara göre mesâil-i cariyeye dair Meclis-i Hass'da irâd etmek lazım gelecek mutalaatını hanesinde yanarak yakılarak ahabına beyân etmekten başka çare kalmıyor.

Bir de Sadâret-i nüfuz ve irâd vesâir her nev' menafi'nden olan kesret cihetiyle umûm vükelâya matmah-ı nazar olduğundan aralarında nifâk eksik olmuyor. Pek çok kereler biri diğerinden iğtisab tefevvuk için devletin nice büyük büyük hukuk-ı menafi'ni feda ediyor.

Böyle tabiatın haricinde olan tertibatı mazarratdan başka bir netice vermez. İşte meydana değil mi? Âlem ne kadar terakkide ise devlet o derece tedenni hâline gidiyor. Zaman o zamandır ki biz de idaremizi vakt-i hâlin icabına tevfiğ edelim yoksa galat-ı tabiatla tevellüd eden ecsâm-ı sakime için def'i nâkâbul olan mevt âcil bezm idare-i fâside üzerine dakika be dakika gelip çatmaya başladı. Meşveret meşveret bu derdin ondan başka ilacı yoktur.

Karadağ Knezi'nin seyahati üzerine gazeteler türlü türlü şeyler yazıyor. Kendi Rusya'dan Berlin'e gelince Prusya'nın veliahdıyla Rusya'nın Berlin sefiri tarafından müşârünileyh için verilen ziyafetlerde Devlet-i Âliyye sefiri bile davet olunmamış. Politikada hakaret görmeye ve hukuk zayi etmeye alışılmış olduğundan bu ahvale Babîâlice ehemmiyet verilmez. Fakat Avrupalılar pek garip görüyorlar ve Memleketeyn ile Sırbistan şimdi adeta Rusya ve Prusya'nın esiri hükmünde olarak Karadağ beyinin seyahatinden garz dahi alacağı talimat üzerine onlarla bil-ittifak devlete karşı harp açmaktır. Şark Meselesi bununla uyandırılacak gibi... Mutalaalara zahib oluyorlar.

Neşriyatımızı okuyanlara malumdur ki bizim itikadımızca Rusya'nın üzerimize hücum için beklediği fırsat hâlâ gelmedi. Bugün Avrupa'da devletleri işgal edecek bir büyük mesele yok. Hâlâ Asya'nın vasatında istihzârına çalıştığı kuvvet istediği dereceye vâsıl olmadı.

Eğer hâl böyle olmasaydı Yunan Meselesi meydana iken onu bırakıp da yeniden mesele taharrisine ne hacet var idi. Vesile icadına çalışmaktan ise kendi kendine zuhur eden vesâilden istifade etmek politikanın en büyük kavâidindendir. Fakat Karadağ beyinin bu seyahati ve hakkında vuku bulan muamelat bütün bütün manasız sayılamaz. Bir taraftan tecavüze hacet kalmaksızın Devlet-i Âliyye kendi kendine bitmek isti'dâdında olduğunu Rusya pekâlâ biliyor. Hatta bu müddeâ

memurlarının vird-i ziyandır. Nitekim Viyana'da olan sefiri geçende Şark Meselesi'ne dair Avusturya Hâriciye Nâzırı'yla bazı müzakerelere girişerek bu yolda idare-i lisan etmiştir. Zannımıza göre şimdi onun edeceği himmet bu inkırazı tesri'a çalışmaktan ibaretdir. Mülkümüzde zulüm daha ziyade tekessürü kâbil olamayacak bir hâle gelmiş olduğundan ona maddi ve manevi bir şey ilave edemez. Binaenaleyh Maliyeyi bir kat daha tahrip için elinden gelen tedbire müracaattan geri durmamak şimdilik şark üzerinde olan politikasının ruhu mesabesindedir. (Hâl böyle iken biz de tahrib-i hazineye imdat edenlere Rusya'nın muayyeni ve eğer değilse devletin Rusya'dan büyük bir düşmanı dinlemez de ne denilir.)

Girit gailesi bitmek derecesine yaklaştı. Yunan ile harbe Avrupa mani oldu. Memleketeyn ile Sırp servetce görecekları tahribattan ihtiraz ile tahrikât-ı vâk'adan bil-fiil bir eser gösterecek kadar heyecana gelememi. Bulgaristan'ı ayaklandırmak mümkün olamadı. Elde bir Karadağ kaldı. Mevkii metin ahalisi fakir, gâib edecek bir şeyi yok. Netice-i muharebede mağlup da olsa, yine elinde biraz mal-i ganimet kalmak ve belki devletten biraz da yer almak ümitleri tecarib-i sabıka ile müeyyid. Binaenaleyh harbe cümlesinden ziyade müstaidir. Galiba Rusya'da bu mütalalara mebni onu tahrik ediyor. Bir dağdağa daha çıkarırsa biz yine bakalım kavga uzasın, köyler yansın, burunlar kulaklar kesilsin. Elimize isbat-ı müddeâ edecek senetler geçsin diye bekler dururuz. İş yine birkaç milyon lira borcu iktiza eder. İrade yağmalara da güzel güzel fırsatlar hâsil olur çıkar gider. Allah imdat eyleye.....

Aldığımız malumât-ı mahsusaya göre İzmir'de yapılan ıslahhaneye alınan çocuklardan birisini velisi müahharen göndermek istememiş Hükümet sebebini sual edince ıslahhanenin ifsad-ı ahlak edecek bazı sû-i ahvalinden bahs ile itizar etmiş ise de kendisi tarik-i ilim ricâlinden olduğu hâlde mücazât-ı hapse atılmıştır.

İşte bu madde mülkümüzde cereyan etmekte olan esaret-i siyasiyenin bir numunesi olabilir.

Vâkıâ bazı devletlerde terbiye-i cebriye usûlü vardır. Fakat o da sıbyan mekteplerine mahsustur. Bir veli zîr idaresindeki çocuğa birinci derecede olan tahsil icra ettirmese ondan ceza-yı nakdi alırlar. Fakat bu usûl sıbyan mekteplerinin devlet

tarafından meccanen idaresiyle meşrut olduğundan ve bir kanunun umûma şümûlü ise umur-ı tabîyyeden bulunduğundan bir taraftan bu bâbda iktiza edecek. Masrafın kesreti ve bir taraftan dahi terbiye-i cebriyeyi birtakım ulema-yı hukukun hürriyet-i şahsiyeye mugayyir tutması cihetleriyle hatta asrımızda lâmia-i malumâtın merkez-i intişarı olan Fransa'da bile zikr olunan kaide kabul olunamamıştır.

Ya bir kere marifce olan esbâbımızın derece-i fikdâne bakılsın. Biz kimiz ki terbiye-i cebriyeye kalkışıyoruz. Devlet böyle bir usûl ilan etmeden İzmir Hükümetinin o yolda icraata başlamasına mı taaccüb edelim. İzmir Hükümeti terbiye-i cebriyeye muktedir ise onun makam-ı icrası olacak. Sıbyan mekteplerini bırakıp da hâl ile muhal beyinde kat'an münasebet olmayan ıslahhanede fi'le getirmek istemesine mi istigrab eyleyelim. Zaten ıslahhane bîkes ve aciz olan etfâl için tesis olunmuşken velisi bulunan bir çocuğun oraya alınmasına ve gitmek istemeyince terbiye-i cebriye kabul olunan yerlerde bile velinin terbiyeden aczi veya istikâf-ı sabit olmak gibi şerait-i esasiyeden olan şeyler bakılmaksızın biçare adamın ceza-yı nakdi almakta değil hapsine kadar gidilmesine mi müteesif olalım. Veli tarafından ıslahhanenin sû-i ahvali beyân olunmuşken çocuğun terbiyeye değil terbiyesizliğe icbar edilmesine mi ağlayalım.

Hayfaki bizde dört meclise mülazemet etmek ve iki gazete okumakla ateş böceğinin parıltısı kadar hâsıl edilebilen fikri hurşid-i kemâlât addetmek ve vazifesini bırakıp da mucitlik veya mukallidlikle uğraşmak ilel-i sariyeden oldu ve her memurun derecesine göre hissemend olduğu kuvve-i istibdâda bu hâlin inzımamıyla iş bir mertebeye geldi ki dest-gâh-ı idarenin her en küçük çarhı bile bir başka kaide, bir başka heva ile işlediğinden birbirini kırmak veya biri diğerinin eserini ta'til etmekten mââda hareketleri bir netice göstermiyor. Bilmeyiz ki mizan-ı itidal olan adalet ne vakit fi'le çıkıp bu tahribâtın önünü alacak.....

Gazetelerin rivayetine göre Sene'den geçenlerde bir gemi yükü barut geçerken cânib-i Hükümetten haber alınarak zabt olunmuş.

Bunun üzerine Memleketeyn Kapı kethüdası Babiâli'ye müracaatla barutun Hükümet için olduğunu beyân edivermesiyle iade edilmiş garip şeydir ki hiçbir

Hükümet kendi hududundan gizlice mühimmat-ı harbiye geçirmeye muhtaç olmadığı ve binaenaleyh Kapı kethüdasının ifadesi vâk'a-ı mutâbık gibi görülmediği düşünülüp de barutun zabtinde ısrar olunamamış.

Acaba ısrar edilseydi Memleketeyn donanması gelir. İstanbul'u mu zabt ederdi yoksa bu barutun gizli geçirilmesine nazaran sahibi olmak lazım gelen ihtilal fırkaları mahkeme-i devliyede devlete karşı dava mı açarlardı.

Gazetelerde görülüyor ki murahhaslar bütün bütün konferansı fesh etmezden evvel Avrupaca her ne münazaa zuhur ederse böyle bir konferans marifetiyle tesviye olunmasına arzu gösterilmiş ve bu madde Napolyon'un birkaç seneler evvel icrasına teşebbüs ederek muvafık olamadığı kongre efkârını bir kat daha teyid eylemiş.

Böyle bir muhakemenin Avrupaca âdet hükmüne girmesi insaniyet ve medeniyetce bir büyük hizmet addolunabilir. Fransa ve İngiltere gibi terakki-i ikballerini esbâb-ı maneviyyede arayan veya Avusturya ve Devlet-i Âliyye gibi muhafaza-i istiklallerini devletlerde vücudundan bahs olunan tekâfil-i umûmiyenin himayetinden ümit eden veyahut Yunan ve Belçika gibi imâl-i kuvvetten aciz olan devletlerin her bâr bir davanın kılıçla katlinden ise mükâleme ile tesviyesini tercih edecekleri malumdur. Fakat Prusya bugün Almanya halkını kendi zîr-i idaresinde birleştirmek istiyor ve Rusya ki cihangirlik arkasında dolaşıyor emellerine hizmet edebilecek bir fırsat zuhur eder. Ve silahlarının kuvveti, maksatlarından velev bir cüz'inin husûlünü mucib olacağını indlerinde tahakkuk eylerse acaba mahkeme-i düveliyyenin hükmüne razı olurlar mı? İşte burası hiç memul olunamaz.

İstanbuldan Mektup   Fî 5 Zilkade

İstanbul gazeteleri Fuad Paşa yok, biraz ağırca keyifsiz imiş. Yok, bu şâyiayı konsolideciler çıkarıyor. Kendisi ise iktisâb-ı afiyet etmek üzeredir gibi sözlerle emrar-ı zaman edip dururken nihayet haber irtihali resmen duyuldu. Cumartesi günü

naaşı İstanbul'a gelecektir. Ma'hud münazaalı konağın yanında kendisi için bir türbe hazırlanıyor. Böyle fukaranın bin türlü ah ve figan ile verdiği paradan yapılmış bir konağın sahibine köşesindeki birkaç arşın topraktan başka bir fâidesi terettüb etmemek ne büyük cây-ı ibrettir.

Sen yine var eyle kasr-ı devletinle iftihar

Biz nice mağrur ikbalin mezarın görmüşüz

Tevcihatı işitmiş ve mütalaa beyân edecekseniz etmişsinizdir. Bendeniz tekrar ne tafsil edeyim yürek yanacak şeyler.....

Kanun mahkemelerinden verilen ilâmların mehâkim-i şer'iyede makbul tutulmasını âmir *Takvim-i Vekayi*'de bir emirnâme sureti görüldü. Bu nizamda Encümen-i Hâs vükelâda karargir olmuş. Böyle birkaç nev' kanunu olan devletin işi de böyle gider. Hele nizamı yine Encümen-i Has vükelâ yapacaksa Meclis Şûrâ-yı Devlet niçin teşkil olundu. Mehâkim-i şer'iyeye fikhî bir bırakıp da vükelânın kavline ittiba edecekse kanun mahkemesi nâmıyla mevcut olan idare-i keyfiye vesâitinden ne farkı kalır.

Muhib gazetesinin rivayetine göre bugün devletin on iki milyon lira mevcut hazinesi var imiş. Bu hazine galiba gâib hazinesinden bir şayiâ olmak gerek. Zira Maliyede on iki kuruş yok.

Ermeni milleti beyninde mevcut olan münazaaya dair şiddetlice şeyler yazdığıçün manzume-i efkâr kapandı. Ona dair verilen beyânnâmede bir karar-ı âliden bahs olunuyor ki tarihinden anlaşılın Matbuat Nizâmnâmesi olmak gerek. Eğer Babiâli her istediğini icrada muhtar ise eski nizâmnâmeleri aramaya ne ihtiyaç var. Yok, böyle olmayıp da bir nizama muhtaç ise vaktiyle nizâmnâmeyi niçin lağv etmiş.

Terakki gittikçe terakki ediyor. Fakat ondan ziyade bais memnuniyet olacak madde buraca efkâr-ı umûmiyenin terakkisidir. Bu gazete ile hiç münasebetim olmadığından muharrirlerini bilmem, lakin ara sıra güzel bendlerini görüyorum. Hele bu defa nâmını keşf edemediğim bir zatın iki üç layihası var. Sahibine fûnun-ı siyasiyyede maharet isnad edemem. Lakin zararsız fikri var. İnşası da fena değil,

ama en büyük marifeti cesaretidir. Bir de Bağdat'tan bazı zevat arz-ı şikâyet eder dururlar. Acaba Midhat Paşa'nın azimeti oralara medâr-ı memuriyet olabilir mi? Evet, ihtimaldir. Eğer Kapı, elini ayağını bağlamazsa tahkikime göre müşârünileyhin memuriyeti İstanbulca istiskal olunduğundandır. Yoksa garz "bâd-el harab-ül Basra" Bağdat'ı imâr etmek değil,

Terakki'nin bend-i mahsusalarını yazan zatın her kim ise oldukça malumâtı ve hüsn-i selikası inkâr olunmaz. Lakin her bende başladığı surette netice verse bir de erbâb-ı idareye müdaheneden daha muzır olan usûl-i idareye tervic yolunda uzun uzun şeyler yazmaktan vazgeçse mülkümüzde sözü dinlenir. Bir muharrir daha peyda oldu der idik. Matbaanıza *Terakki*'nin *Hürriyet* unvanıyla bir bendini gönderdim. Kapunun talimiyle yazılmış bir şeye benzer muhakemesi *Hürriyet*'e muhavveldir. (İleride muhakeme olunacaktır).

Rıza Bey'in davası azdı. Gazeteler evvela Şîi riyâsetini kabul ettiğini ve ba'dehu Sefârethanede ömr-i keşan âyinini icra ettirdiğini beyân eyliyorlar. Rivayetinde olan ihtilafa ve erbâb-ı idarenin öteden beri hakkında meşhud olan sû-i efkârına nazaran kendini müttehimliğine inanamıyorum. Bâhusus ki sefâretinde İran Devleti'yle pek hoş geçinmemişti. Mesele çıkarmaktan ihtiraz ve İran Sefri'ni her hâlde tatyib ise mültezim-i alidir.

İzmir'den bir mektup aldım. Oraca mehâkim-i şer'iyenin hâlinden pek fena şikâyet ediyorlar. Menemen Kazası'nda Bahri Efendi nâmında biri vefat etmiş ihtiyar bir validesi var imiş. Müteveffânın emval-i metrukesi tahrir olununca gayr-ı ez?-masraf altı bin dört yüz kuruşa baliğ olmuş. Muhakemedden validesine ona bedel elli beş kuruş verilmiş ve bîçarenin müteaddid şikâyetleri hiçbir faideyi müntec olmamış.

Bir de bir Rum karısı, kızına cihâz vadetmiş muahharen vermemiş. Kız davaya tasaddi eylemiş. Merkez-i livâdan Menemen'e birçok emirler gönderilmiş. Nihayet karı çihâzı vermek için kızını hanesine çağırılmış. Fena hâlde döğmüş. Kız darbın şiddetinden çocuk düşürmüş. Bu hâle mahalle ahalisi şehadetnâme vermiş. İş mahkeme-i şer'iyeye düşmüş. Fakat hâlâ bir hekim istihsal olunamamış. Hâkim Efendi kızın validesini istishab edermiş.

İzmir’de memur tebeddülünden de ziyade şikâyet ediyorlar. İçlerinde ise çok istihkâksız adamlar var imiş. Hatta İzmir’de kasaplık etmekte olan.... Neyyif Kazası’na müdür nasb olunmuş hâlâ ve memuriyet de imiş bâkî.....

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP BİRİNCİSİ 34 NUMARALI NÜSHAMIZDA HİTAM BULAN HATIRALARIN İKİNCİSİDİR.

HATIRA-I SANİYE

(Tanzimat-ı hayriyenin tesisi ve ondan tevellüd eden hasenât ve seyyiatın müvazenesiyle onların esbâb-ı mahsusası ve elli beş senesinden Kırım Muharebesi’ne gelince kadar devletin ve heyetin idare-i dâhiliye ve hâriciyesinde tuttıkları politika ile onun tesirât-ı umûmiye ve hususiyesi beyânındadır.)

Tanzimat tabir olunan dava ki şöyle bir ağır hastaya bir ber’ü’s-saa’ olarak verilmiş idi. Ne makûle eczadan mürekkebi idi ki hastanın vücudunda böyle bir tesir-i garib gösterdi. Yani şekl-i idareyi hemen külliyyen tahvil eylediği ve eski etibbadan daha ziyade davalı tabipler eline geçtiği hâlde bu tarihe gelince kadar bulunduğu hâl ile ondan sonra cereyan eden otuz sene müddetde uğradığı hâller kıyas ve nispet olundukda eğer Devlet-i Âliyye bin tarihinden, bin iki yüz elli beşe değin cânib-i inhitata bir çift bârgîrli araba süratiyle yormuş ise elli beşten seksen beşe kadar şimendifer hızıyla koşmuş olduğundan bu tesir-i makûsa sebep ne oldu. Burası bilinmek için ol emirde ilacı tahlil ile müfredatına bakılmak lazımdır. İşte Gülhane Hattı Hümâyûnu.

HATT-I HÜMÂYÛN

Cümleye malum olduğu üzere Devlet-i Âliyyemizin bidayet-i zuhurundan beri ahkâm-ı celîle-i Kur’âniyye ve kavânîn-i şer’iyye kemaliyle riayet olduğundan Saltanat-ı Seniyye’imizin kuvvet ve meknet ve bilcümle teba’asının refah ve memuriyetini rütbe-i gayete vasıl olmuşken, yüz elli sene vardır ki gavâil-i

müteâkibe ve esbâb-ı mütenevviaya mebni, ne şer'-i şerife ve de kavânîn-i mütenevvi'aya inkıyâd ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve memuriyet bilakis zaaf ve fakra mübeddel olmuş ve hâlbuki kavânîn-i şer'iyeye tahtında idare olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı vazihattân bulunmuş olup cülûs-ı Hümâyûn'umuz rûz-ı firuzundan beri efkâr-ı hayriyyet âsâr-ı mülûkanemiz dahi, mücerret imâr-ı memâlik ve ittiha ve fih? ahali ve fukara kaziyeye-i nafi'asına münhasır ve memâlik-i Devlet-i Âliyyemizin mevki-i coğrafyasına ve arazi-i münbitesine ve halkın kabiliyet ve istidatlarına nazaran esbâb-ı lazimesine tespit olunduğu hâlde beş on sene zarfında bi-tevfikihî-te'âlâ suver-i matlûba hâsıl olacağı zahir olmakla, avn ü inayet-i Hazret-i Bârî'ye itimad ve imdad-ı ruhaniyyet-i Cenâb-ı Peygamberîye tevessül ve istinad birle bu neden böyle Devlet-i Âliyye ve memâlik-i mahrusamızın hüsn-i idaresini zımnında bazı kâvânîn-i cedide vaz' ve tesisi lazım ve mühim görünerek işbu kavânîn-i mukteziyenin mevadd-ı esasiyesi dahi emniyet can ve mahfuziyet-i ırz ve nâmus ve mal ve tayin-i vergi ve asâkir-i mukteziyyenin sûrat-ı celb ve müddet-i istihdâmı kaziyyelerinden ibaret olup şöyle ki dünyada candan ve ırz u nâmustan eazz bir şeyi olmadığından bir adam onları tehlikede gördükçe hilkat-ı zâtiyye ve cibilliyet-i fitriyyesinde hıyanete meyl olmasa bile muhafaza-i can ve nâmusçün elbette bazı sûratlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet ve memlekete muzır olageldiği müsellemler olduğu misillû bilakis can ve nâmusundan emin olduğu hâlde dahi sıdk ve istikametten ayrılmayacağı ve işi gücü hemen devlet ve milletine hüsn-i hizmetten olacağı dahi bedihî ve zâhirdir. Ve emniyet-i mal kaziyyesinin fikdânı hâlinde ise herkes ne devlet ve ne milletine ısınamayıp ve ne imâr-ı mülke bakamayıp daima endişe ve ızdırabdan hâlî olamadığı misillû aksi takdirinde, yani emvâl ve emlâkinden emniyet-i kâmile olduğu hâlde dahi hemen kendi işi ile ve tevsi'-i daire-i taayyüşüyle uğraşıp ve kendisinde gün be gün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artıp, ona göre hüsn-i harekete çalışacağı şüpheden azâdedir. Ve tayin-i vergi maddesi dahi, çünkü bir devleti muhafaza-i memâlik için elbette asker ve leşkere vesâir mesarif-i mukteziyyeye muhtaç olarak, bu ise akçe ile idare olunacağına ve akçe dahi teba'anın vergisiyle hâsıl olacağına binaen bunun dahi, bir hüsn-i suretine bakılmak ehemmiyetli olup, eğerçi mukaddemlerde verâdet zannolunmuş olan yed-i vâhid beliiyesinden lehülhamd, memâlik-i mahrusamız ahali bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyyeden olup hiçbir vakit de semere-i nâfi'ası

görülemeyen iltizamât-i usûl-i mazarrası el- yevm câri olarak bu ise bir memleketin mesalih-i siyasiyye ve umur-ı maliyyesini bir adamın yed-i ihtiyarına ve belki pençe-i cebr ü kahrına teslim demek olarak olduğu eğer zata bir iyice adam değil ise hemen kendi çıkarına bakıp cemî'-i harekât ve sekenâtı gadr ve zulümden ibaret olmasıyla ba'd-ezin ahali-i memâlikten her ferdin emlâk ve kudretine göre bir vergi-i münasib tayin olunarak kimseden ziyade şey alınamaması ve Devlet-i Âliyye'mizin berren ve bahren mesarif-i askeriye vesâiresi dahi kavânin icabıyye ile tahdid ve tayin olunup ona göre icra olunması lazımedendir. Ve asker maddesi dahi ber-minval-i muharrer mevadd-ı mühimmeden olarak, eğerçi muhafaza-i vatan için asker vermek, ahalinin fariza-i zimmeti ise de şimdiye kadar câri olduğu vechle, bir memleketin adet-i nüfus-ı mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbe-i tahammülünden ziyade kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevadd-ı nâfi'asının ihlalini mucip olduğu misillü askerliğe gelenlerin ilâ-nihayetül-ömr istihdamları füturu ve kat'i tenasülü müstelzim olmakta olmasıyla, her memlekette lüzumu takdirinde talep olunacak neferât-i askeriye için bazı usûl-i hasene ve dört veyahut beş sene müddet istihdam zımında dahi bir târik-i münâvebe vaz' ve tesis olunması icap hâlinedir. Velhâsıl bu kavânin-i nizamiye hâsıl olmadıkça tahsil-i kuvvet ve ma'mûriyyet ve asayiş ve istirahat mümkün olmayıp cümlesinin esası dahi mevadd-ı meşruhâdan ibaret olduğundan fi-mâbâd ashâb-ı cünhanın davaları kavânin-i şer'îye iktizasınca alenen ber-vech-i tetkik görülüp hüküm olunmadıkça hiç kimse hakkında hâfi ve celî idam ve tesmîm muamelesi icrası câiz olunmamak ve hiç kimse tarafından diğerinin ırz ve nâmusuna tasallut vuku' bulmamak ve herkes emval ve emlâkine kemâl-i serbestiyetle mâlik ve mutasarrıf olarak, ekâbir tarafından müdahale olunmamak ve faraza birinin töhmet ve kabahati vuku'unda onun veresi ol töhmet ve kabahatten beriyyü'z-zimme olacaklarından, onun malını müsadere ile veraesesi hukuk-ı irsiyelerinden mahrum kalınmamak ve teba'a-i Saltanat-ı Seniyye'mizden olan ehl-i İslâm ve milel-i sâire bu müseâdât-ı şahanemize bilâ-istina mazhar olmak üzere can ve ırz ve nâmus ve mal maddelerinden hükm-i şer'î iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ahalisine taraf-ı Şahane'mizden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğer hususlara dahi ittifak-ı ârâ ile karar verilmesi lazım gelmiş olmakla Meclis-i Ahkâm-ı Adliye â'zâsı daha lüzumi mertebe teksîr olunarak ve vükelâ ve ricâl-i Devlet-i Âliyyemiz dahi bazı tayin olunacak eyyâmda

orada ictima' ederek ve cümlesi efkâr ve mütâlaâtını hiç çekinmeyip serbestçe söyleyerek işbu emniyet-i can ve mal ve tayin-i vergi hususlarına dair kavânîn mukteziyye bir taraftan kararlaştırılıp ve tanzimat-ı askeriyye maddesi dahi Bâb-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrâ'sında söyleyip, her bir kanun karargir oldukça ilâ maşallah teali düsturü'l-amel tutulmak üzere bâlâsı Hatt-ı Hümâyûn'umuz ile tasdik ve tevşih olunmak için taraf-ı Hümâyûn'umuza arz olunsun. Ve işbu kavânîn-i şer'iyeye mücerred din ve devlet ve mülk ve milleti ihyâ için vaz' olunacak olduğundan cânib-i Hümâyûnumuzdan hilafına hareket vuku' bulmayacağına ahd ü mîsak olunup Hırka-i Şerife odasında cem'i-i ulema ve vükelâ hazır oldukları hâlde kasem-billah dahi olunarak ulema ve vükelâ dahi tahlif olunacağından ona göre ulema ve vüzerâdan velhâsil her kim olur ise olsun kavânîn-i şer'iyeye muhalif hareket edenlerin kabahat-i sabitelerine göre te'dibât-ı lâyıklarının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmayarak icrası zımmında mahsusen ceza kanunnâmesi dahi tanzim ettirilsin ve cümle memurînin el-haletü hazihi, mikdar-ı vâfi maaşları olarak şayet henüz olmayanları var ise, onlar dahi ber-tanzim olunacağından, şer'en menfûr olup harabiyet-i mülkün sebep-i i âzamı olan rüşvet madde-i kerihisinin fî-mâbâd adem-i vuku'u maddesinin dahi bir kanun-ı kavi ile te'kidine bakılsın ve keyfiyet-i meşruha usûl-i atıkayı bütün bütün tagyir ve tecdid demek olacağından, işbu irade-i şahanemiz Dersaadet ve bil-cümle memâlik-i mahrusamız ahalisine ilan ve işâa olunacağı misillû düvel-i mütahabbe dahi bu usûlün inşa'allah Taâlâ ilelebet bekâsına şahit olmak üzere Dersaadet'imizde mukîm bil-cümle süferâya dahi resmen bildirilsin. Hemen rabbimiz Taâlâ Hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavânîn-i müessisenin hilâfına hareket edenler, Allah Taâlâ Hazretleri'nin lanetine mazhar olsunlar ve ilelebed felah bulmasınlar amin.

Fî 26 Şaban sene 1255

Şu Hatt-ı Hümâyûn'da münderic olan ahkâm-ı esasiye 1. Hükm-i şer'i iktizasınca can ve mahfuziyet ırz ve nâmus ve mal hususunda kâffeten teba'a-i saltanat-ı mazhar-ı emniyet olmak. 2. Vergi maddesi iltizamından kurtarılıp herkesin emlâk ve kudretine göre tayin olunmak. 3. Devletin masârifâtı kavânîn-i icabîyye ile tehdid eylemek. 4. Hizmet-i askeriyye bir hadd ve nizam konulmak. 5. Bunlara dair yapılacak kavânîn ve nizamâta ittifak-ı ara ile karar verilmek için meclis-i ahkâm-ı

adliye a'zâsı lüzumu mertebe teksîr olunarak ve vükelâ ve rical-i Devlet-i Âliyye dahi tayin olunacak eyyâmda orada ictima ederek ve cümlesi efkâr ve mütalaâtını hiç çekinmeyip serbestçe söyleyerek ve tanzimat-i askeriye maddesi dahi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de söyleşilerek her bir kanun karargir oldukça Hatt-ı Hümâyûn ile tasdik olunmak. 6. Cümle memurîn tavzif olunup rüşvet maddesi külliyyen kalkmak. 7. Büyük küçük kabahat-ı sabitelerine göre mütesâviyen tedip olunmak üzere ceza kanunnâmesi yapılmak. 8. Bu usûl ve kavânîne muhalif hareket ve vuku bulmayacağına Padişah bizzat Hırka-i Şerife odasında ve cümle ulema ve vükelâ huzurunda kalem billah edip ulema ve vükelâ dahi tahlif olunmak ve bu usûlün ilelebed bekâsına Düvel-i Mütehâbbe şahit tutulmak maddelerinden ibaret olup bunların içinde şer'-i şerife mugayir, yani hastanın mizaç-ı ta'biyesine muhalif hiçbir madde bulunmaktan başka belki cümlesi bir bîmârın vücudunu terkip eden ecza-yı halkiyyesinden olmakla bu ilaç ile hastanın sağ olması şüpheden beri görünür. Öyle olunca artık hem bu davayı alıp ve hem de illetlerin bilakis tezayüd etmesi için başka sebep aramak iktizâ eder.

Çünkü bir hastanın vücuduna arız olan derdi izâle ile hâl-i afiyete iadesiçün tabip de üç şart lazımdır. Birincisi illeti ve esbâb-ı tarizini gereği gibi teşhis etmek. İkincisi onun def'ine mahsus olan ilaçların içinde hastanın mizac ve tabiatına muvafık olan temyîz edip onunla müdavât eylemek. Üçüncüsü devanın suret-i ta'biye ve icrâsında ziyadesiyle dikkat edip esnâ-yı tedavide illetin kesb edeceği her hâle göre devanın kuvvetini ta'dil ve hastanın ekl ve şürbüne ve hareketine mütemadiyen nezaret etmektir. Mademki Devlet-i Âliyye'nin illetini teşhis ve o illeti def'e lazım olan devayı tertip de bir kusûr ve noksan görülmez. Meşhud olan tesirât-ı ma'kûsa için şart-ı salise reabet olunmadığı yani tanzimat bu devleti ıslah ve imâra kâbil bir tedbir-i acil iken isti'malinde vukua gelen hatalar sebebiyle ayn-ı mazarrat olduğu zahir olur. Fakat bu mücmelin layıkıyla anlaşılması tanzimattan evvel ki hâl ile bir de ondan sonra seksenbeş senesine gelince kadar cereyan eden vukuât ve ahvali-i umûmiyenin sencide-i mizân-ı itibar ve dikkat edilmesine mevkufl olduğundan bunlardan bir miktarını hülâsa vechile gözden geçirelim.

Filvâki usûl-i saltanat kürsi-i şer'-i müniften inhiraf etmeye başlayalıdan iki yüz elli beş senesine gelinceye değin tâ Padişahın zâtında ifrâd-ı âhâda kadar hiç

kimsenin canı ve ırzı ve nâmusu taht-ı emniyetde değildir. Birkaç yeri göğü fark etmez yeniçeri ustalarının söz bir etmesiyle kul ayaklanır. Sadrazamların ve vüzerâ ve kurenânın başları kesilir ve bazı kere Padişah hal' ü katl olunurdu. Bir Sadrazam garaz ettiği bir adamın bila-muhakeme başını kesiverir ve bir mütesellim voyvoda kimde akçe has etse ve açıktan gasben alamasa bir bahane ile boynunu vurur. Veya kurşunla avradırır veyahut tesmîm ederdi ve bu vechle itlâf edilen vüzerâ ve umerâ ve a'yânın malları vereselerine verilmeyip suretde mirî nâmına ve hakikatte ashâb-ı garazın menfaatine olarak zabt ve gasp olunur ve bu misillû tereke yazılırken müteveffanın eytam ve erâmili uzaktan bakardı. Bir Yeniçeri kabadayısı yeni almış olduğu yatağının iyice kesip kesmediğini tecrübe için onunla yolda kendi hâliyle giden bir adamı iki biçip bıçağını silerek ve güya tavuk boğazlamış gibi madde-i katilden asla müteessir olmayıp kahpe bıçak zağı iyi imiş diye bıçağı meth ederek geçip gittiği nice defalar görülmüştür. Bir delibaşı arkasına düşen beş on çıplak levend iler güya intisâb etmeye bir Paşa arar gibi senelerce Anadolu'da dolaşır köylerde meccanen ve cebren yem ve yiyecek almak ve hetk-i ırz etmek gibi efâl-i şenî'aya bî-mehâbâ mücaseretleri nice kere vuku' bulmuş ve bundan nice köyler dağılmıştır. İşte tanzimat bu ahval-i mazarrayı lağv ve imha ile herkesin can ve mal ve ırz ve nâmusunu taht-ı emniyete koydu. Yani muktezâ-yı şer'i icra etti.

Tanzimat'tan mukaddem Padişah ve vükelâ ve vüzerâ ve umerâ ve ulema ve memurîn muvazzaf olmayıp haslar ve arpalıklar ve harçlar ile geçindiklerinden ve memâlik-i mahrusa kat'a kat'a mütesellim ve mutasarrıf ve mültezimler ellerinde münkasım olduğundan her Memleketeyn mütesellim ve mutasarrıf mültezimi keyf-i mâyeşâ icra-yı ahkâm eder ve ahaliyi istediği gibi soyar ve bundan hadd ve hasrı nâ-kâbil zulümler hâsıl olur ve her ne iş rüşvetle görülürdü. Tanzimat bu fenalığı dahi def'i için hâs ve arpalık ve harcı ve malikâne ve mukataaları hazineye zabt edip onların ashâbını tavgif etti.

(İhtar)

Hatıra şeklinde bazı nüshalarımızda derc olunan şu mülâhazât-ı tarihiyenin esna-yı tab'ında bazı yerleri yanlış basılmış olduğundan ileride ayrıca kitap suretinde basıldığı zaman sehviyatının ıslahı mukarrerdir.

Yunan Meselesi'nin hitamını müteakib Fransa ile Belçika beyânında bir demiryolu münazaası çıkmıştı. O da bu sefer tesviye olundu. Şimdi Avrupaca meydana çıkmış hiçbir ağır mesele yoktur.

Kemal¹⁰⁷

---

¹⁰⁷ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

37 HÜRRİYET 1285

Numara: 37   24 Zilkade   Sene 1285   8 Mart   1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“HÜRRİYET”

Unvanıyla *Terakki* gazetesinde bir bend-i mahsus görüldü. Mündericât-ı Hükümetin usûl-i idaresini şekl-i tahsinde musavver ve bizim hakikat bildiğimiz kava'id-i mugayyir olmakla beraber doğrudan doğruya maksadımıza müteallik olduğu için şerh ve cerhini lazımeden addeyledik.

Bendin muharriri her kim ise *Hürriyet*'in tarifinde [her hayr ve şerrini müdrik olan insana layık bir sıfattır] diyor. Hatanın menşe'i o sıfatın bir atıye-yi kudret olduğundan gafletle mesela rütbe gibi avârizdan addetmek ve kime layık olup kime olmayacağını taharriye kalkışmaktır.

Hürriyet, bir ferdin her istediğini (diğer bir ferdin veya umûmun hürriyetini ihlal etmemek şartıyla) icraya muktedir olmasına itlak olunur. Evet, mademki bir adama feyyaz-ı kudret vesâit vermiştir. Kimseye zararı dokunmayacak arzularını icra etmesine kimse mani olamaz. Gerek hayr ve şerrini müdrik olsun, gerek olmasın. *Hürriyet*'in bu şümûlünde insanca liyakat görmemek kudret-i fâtıraya talim-i hikmet demektir.

Terakki'nin tarifi kabul olunduğu hâlde mesela devlet ve cemiyet içinde ahmakların canını temin etmese ve hazine emval-i itâmı bütün bütün gasp eylese bu hareketlerin ikisi de liyakate göre muamele sayılmak lazım gelir.

İşte *Terakki* bu fâsid kaide üzerine tesis müddeâ eder de der ki [bunun gibi dahi hayır ve şerrini ve müdürü olan devletin suret-i idaresiyle düvel-i mücaverenin münasebet ve revâbıtını layığıyla fehm ve idrak ederse o milletin hür olması sezâdır. Yani suret-i idare-i mülkte meb'usân veya nevvâbı vasıtasıyla zî medhal bulunması caiz olur. Yok, böyle olmayıp da idare-i mülke lazım gelen malumattan ve esbâb-ı terakki ve umrandan bîbehre olduğu takdirde bu vazife-i sû-i istimal edeceği şüpheden beridir]

Burada halk için bahs ettiği hürriyet-i hukuk-ı siyasiye demek oluyor. Hak için hiçbir vakit sezâ varlık aranmaz. Ve hakka hiçbir ma'na ile vazife tesmiye olunmaz.

Bu hakkın vücudu ise nakl ve akıl ile müsbettir. Nübüvvet naklisini göstermek için [Veşâvirhüm fil emr] fermanını ihtar ile iktifa ederiz. Eğer usûl-i meşveret *Terakki*'nin iddiası gibi mağlumât ve ma'muriyete muhtaç olaydı. Cenab-ı hekim mutlak nebi-i zişânına i'ğrab ile müşavereye memur etmezdi. Gelelim nübüvvet-i aklîsine. 4 numaralı nüshamızda dahi beyân olunduğu üzere [devlet bir şahs-ı ma'nevidir. Kanun yapmak onun iradesi icra etmek ef'âli hükmündedir. Bunların ikisi bir elden oldukça hârekât-ı Hükümet-i bir vakit ihtiyar-ı mutlakтан kurtulmaz.

İhtiyar mutlak durdukça husûl-i adalet mümkün değildir. Farz edelim ki reis-i idare mücessem muadelet olsun. Ne kâffe-i müsallahı yalnız başına tesviye edebilir. Ve ne de sâir memurların kâffe-i harekâtına nezaret etmesi kâbildir.

Bundan başka 1 numaralı *Hürriyet*'te dahi denilmişdi ki [Eğer teşri' ve tenfiz hususlarının ikisi de erbâb-ı Hükümete tevdi' olunursa onlar kendi heveslerini hakka tercih edebileceklerinden istedikleri gibi zalimâne bir kânun yaparlar ve onu istedikleri gibi zalimâne icrâ ederler. Onun için yapılacak kanuna ümmetin telakkisi munzam olmalıdır.]

İşte bu iki meseleden anlaşılıyor ki bir ümmetin adalete mazhariyet hakkı ise usûl-i meşverette hâfidir. Âlim olmayan ümmet usûl-i meşverete layık olamaz demek mazlum olmalıdır demenin ta'bir-i ahiri olur.

Terakki malumatsız bir ümmet-i hür bulunduğu hâlde sû-i istimal edeceğini iddia ediyor. Ve buna Yunanlıların hâlini delil gösteriyor. Onu kimse inkâr etmez ki bir ümmetin hürriyeti yalnız marifetiyle değil ahlâk ve mevki' ve zaman gibi birçok âsâr-i ma'neviye ile mütenasib olmak lazım gelir. Lakin bu nisbetle cahilin mazlum ve hakkından mahrum olmasına hükmetmek iktizâ etmez. Mesela Hükümetin cumhuriyet hâlinde bulunması ve matbu'atın efrât üzere serbestliği gibi her kavmin havsala tahammülüne sığışmayacak şeyler başka, ef'âl-i Hükümete nezâret başka.

Terakki'nin bahsettiği ashâb-ı efkârdan murad, eğer Yeni Osmanlılar ise biz Amerikâ Cumhuriyeti kadar hürriyet istemiyoruz. Hukuk-ı siyasetimize tasarruf talep ediyoruz. Yine tekrar ederiz ki hak bir ihsan-ı ilahidir. İnsanın keyfince takdir edeceği liyâkatle meşrut olmaz. Ma'mafih Osmanlıların hukuk-ı siyasiyelerini icrâyâ liyakatı dahi vardır. Bu liyakat bizde değil, dünyanın en cahil kavimlerinde bile bulunur. Hatta meşveretin esâsı olan ka'ide-i intihâb İngiltere'de Romalıların buraya istilasından evvel, yani hemen bütün cihan âmâ-yı cehâlet içinde iken mevcut idi. [Loord Mr]¹⁰⁸denilen daire-i belediye re'isliğinin zaman teşkilinde oraya nasib olunacak adamın tayin-i istikâkına bir miktar muayyende taş saymak iktidârını şart etmişlerdi. Hâlce mazarratı olmayan adât-ı kadime-yi ibkâ ile me'luf olan İngilizlerde hâlâ bu muamele-i ibretnümâ-yı devamdır.

İngiltere'yi ma'but-ı cihan olacak bir hâl-i sa'adete i'sâl eden parlamento dahi bundan yedi yüz sene evvel teşkil etmişti. *Terakki* bugünkü Osmanlıları yedi yüz sene evvelini İngilizlere kıyas ederse acaba hangisini daha marifetli bulur. Ve usûl-i meşrutî kabul etmemiş bugün ki günde kaç tane muntazam Hükümet gösterebilir.

Usûl-i meşveret maârifde Yunanlıların ma'dununda bulunan Sırbistan ve Karadağ ve Mısır halkında da mevcut iken onlar niçin su'-i stimal etmiyor.

Bir de eğer *Terakki* sözlerini mazhar-ı istihza etmek istemezse elbette bizde Padişahları efrâd-i ahâlinin en ma'lumatlısı addedemez. Vükelâ ise taraf-ı

¹⁰⁸ Loord Mayor. [A. N.]

Padişahîden tayin olunduğu malum hâl böyle iken *Terakki* birkaç nüshasında vükelânın kifayet ve dirayetinden bahs ediyordu. Ya nasıl olur ki Padişah tek başına kendi vazifesinin icrâsı için tevekkül edebilecek. Ashâb-ı istihkâk bulabilmesinde ümmet heyet-i umûmiyesiyle beraber kendi menfaatinin muhafazasını tevdi' edecek erbâb-ı liyakat bulamasın. Ya nasıl olur ki vükelâ-yı ümmet uhdelerine tevdi' olunan hakkı teşri' ve nezareti su'-i istimal etmeye kâbil olsun da vükelâ-yı devlet ellerinde bulunan hakkı tenfizi su'-i istimalle kâbil olmasın. Dünyada böyle bir hâle kaidece mi imkân verilebilir yoksa tecrübelerimiz mi onu te'yid ediyor.

Terakki'nin bize gösterdiği misali biz de kendine i'râd edelim. Evet, Yunanlıların derece-i hürriyeti ihtimal ki isti'datlarının fevkindedir. Ve ihtimal ki edepsizlikleri ondan neş'et ediyor. Lakin şimdiki hâlden fenalıkları vükelâyâ karşı bağırıp çağırmaktan ibaret kaldı. Yine konferansın kararı kabul olundu. Yine hak yerini buldu. Ama bizim idaremizde buldukları yani hukuk-ı siyasiyelerinden mahrum oldukları zaman silaha sarıldılar senelerce kan döktüler.

Terakki bunları bitirdikten sonra diyor ki [Saltanat-ı Seniyye öteden beri görüldüğü üzere millet-i Osmaniyeye kâbiliyet ve isti'dadlarına göre her zaman ve asırda mertebe mertebe hürriyet ve serbesti vermekten geri durmamaktadır.]

Bir Hükümet hürriyeti vermez. Dest-i iğtisâbından bırakır. Hükümeti hürriyete malik suretinde tutmak ashâb-ı idarenin uluhiyetine kâil olmak gibidir. Şimdiye kadar terk olunan hürriyetimiz ise lafzen hukuk-ı şahsiyeden ibarettir.

Güya can ve mal nâmusça eminiz. Fakat mahkemeler bu hâlinde kaldıkça bu emniyetten istifade kâil ola. Mesela bîçare Sadık Efendi'yi doğrudan doğruya idam veya tesmîm ihtisâr edemediler. Fakat muhakemesiz sebepsiz Akka gibi ufunet-i hevâ ve mevziyâtı mesel hükmüne girmiş bir yerde kale-bend ettiler. Demek oldu ki şunun bunun canına kasd için cellada bedel yılanlara, akreplere ve zehir yerine koleralara hammâllara müracaat olunur. Emniyet-i can bu mudur? Kimseyi alenen müsâdere etmiyorlar. Lakin Anadolu da yenecek ekmek bulamayan birtakım fukarayı ayağından asıyorlar. Malının en sonraya kalan parçasını vergi nâmına zabt ediyorlar. O paralar İstanbul'da ihsân-ı atiyeye nâmlarıyla yağma oluyor. Emniyet-i mal böyle mi olur. Zabtiece Raşit Efendi hakkında vuku' bulan muamelât 35

numaralı nüshamızda tahsil olunmuştu. Bir kere daha im'ân-ı nazarla bakılsın. Emniyet-i nâmus ona mı derler.

İşte hukuk-ı şahsiyemiz böyle.... Hukuk-ı siyâsiyyemizin ise daha hiçbir ciheti dest-i gasbtan bırakıldı. Tanzim-i kanun için Meclis-i Şûrâ-yı Devletin vücudu bu müddeâmızı kat'an iz'âf edemez. Zirâ bu da müttefik-i aleyh bir kaide der ki; [Kudret-i teşri' müstakîl olmazsa bir fâidesi görülmez. Onun istiklâli ise yalnız memurlarının kudret-i tenfiz memurlarından ayrı olmasıyla vücuda gelmez. Teşri' memuru, tenfiz memurundan bir faideye de nâil olamamalı, bir mazarrat da görememeli tâ ki matlub hâsıl olsun]

Şu da şayan-ı dikkattir ki *Terakki* [maârif ve medeniyetten bîbehre olan bir milleti midir? Olan heyet o milletin vekili olmaktansa vasîsi hükmündedir] diyor. İtikadımızca bizim halk vasîye muhtaç olacak derecelerde değildir. Bununla beraber Hükümet vasîmiz değil. Malikimiz bile olmak farz olursa yine böyle başıboş bırakılmaz iktiza etmez. Dünyada esir dahi mağdur olduğu vakit şikâyet edecek bir mahkeme bulabilir. Mesuliyetsiz vasî ise kâinatta görülmemiştir.

[Herhangi milletin bidâyetine bakılsa dâima bir heyet-i idare-i istiklaliye ye tâb' olarak zuhur etmiş görülür] diye *Terakki*'nin beyân ettiği iddia dahi vâk'a mutâbık değildir. Ezcümle millet-i İslâmiye Hükümet-i müstakile değil adetâ cumhuriyet hâlinde zuhur etmişti. Sır kitapları elde duruyor.

Hâsılı bir yerde maârifin noksânı bizzarûre harabeti taklîl eder ama hiçbir vakit ahaliyi hukuk-i siyasiyye gibi adaletçe mutlakü'l vucûb olan şeylerden bîhakkın mahrum eylemez. Adaleti maâriften beklemek bulunan halkın hakikati ve esbâb-ı galebeyi layıkıyla idrak ederek zalemeyi darb-ı dest ile kahretmesini temenni demektir. Yoksa marifet icad-ı adalet etmez. Ahmed Vefik Efendi ve Sadık Efendi gibi zevâtın kemalât-ı zatiyeleri umûm halkın mazlumiyyetinden kendilerini istinâyaya sebep olabilir mi? Bunca tecrübe ile sabittir ki mazlum olan halkın marifeti terakki edince zincir esaretini zorla kırıyor. Ve onun parçaları rabtına veya idâmesine sebep olanların başını beynini paralıyor. Bir Hükümet için galeyan-ı umûmiye ya intizar etmeksizin zinciri fekketmek de mümkündür ve âkılânesi de budur. İşte biz hayrı bu cihette gördüğümüz için Hükümetin şimdiden intibahını temenni edenlerdeniz.

İstanbul'dan Mektup Fî 6 Zilkade

Tebdilât-ı vâkıadan başka bu hafta size havadisim yok. Bunun tafsilâtı ise şimdiye kadar telgraflarla malumunuz olduğundan tekrarına hacet görülmez. Mâmafih suret-i cereyanından biraz malumât i'tâsı lazımeden addolundu.

Geçenki mektubu da sadrâzam Hazretlerinin Nâmık Paşa ile Midhat Paşa'nın def' ve teb'idleri emrinde sarf ettiği mesai-i hafiyeye ve celileyi bertafsil yazmışım. Bu tahkikâtımın makrun sıhhat ve isâbet olduğunu vuku'at isbat eyledi. İşte Namık Paşa yirmi bin kuruş şehriye ile tekâüd eyledi. Ve mahdumu Cemil Bey evvela Dâr-ı Şûrâ'ya a'zâ nasbolunup birkaç gün mürurunda oradan da çıkarıldı. Hele bakalım peder ve mahdum İstanbul'da durabilirlerse yine kârlıdırlar. Şu kadar ki bu fırıldağın çevrilmesinde başkâtip Emin Bey ile şimdiki baş mayıncı Fuad Bey'in yalnızca çalıştıkları hususundaki tahkik noksan imiş. Çünkü Şirvânizâde hiç meydanında görünmez iken asıl makinenin zembereğini oynatan o oldu. Şöyle ki bir vakitten beri iniler. Vesâir masarif'i Hümâyûn için Maliye Nâzırı sıkıştırıldıkça bâb-ı ser askerinin tazyikât ve'l hâcâtı? üzerine oraya para yetiştirmekten hazinenin tâkati tâk olduğunu imâ ile zımnen Namık Paşa'dan şikâyetten hâli olmazdı. Ve filhakika Girit ve hudud-ı Yunanîniyeye ve Niş ve Tuna sevâhiline ve Bağdat canına tertib olunan asâkir-i redife için nizâmiye hazinesinin mecbur olduğu fevkalede masarifden dolayı Maliye Nâzırı'nın şikâyet ettiğini tazyikâtın vuku'u emr-i tabî idi. İşte Şirvan Paşa Namık Paşa'nın biliztirar vâki' olan tazyikâtı güya Saray-ı Hümâyûn tahsisâtının verilmemesine sebep tutarak bu vechle Kazakları bağladı ve Emin Bey ile Fuad Bey dahi bu zemini tervicden hâli olmadılar. Vaktaki geçen cumartesi akşamı Zât-ı Şahane Naum'un tiyatrosuna azimet eyledi. Orada med'uv bulunan vükelâyı oyun arasında birer birer çağırıp mesahbit ettiği sırada Maliye Nâzırı'na dahi nevbet gelip Zât-ı Şahane ebniyeler için biraz akçenin şiddet-i lüzumundan bahsle tedarikini emreder. Şirvanî Paşa fırsatı ganimet bilip şikâyet-i sabıkayı tekrar ile işi öyle bir şekl-i siyahta irâe eder ki efkâr-ı şahanenin tabirine bais olur. Ve Saray-ı Hümâyûn'a avdetde Emin ve Fuad Beyler dahi bekâsını ikmâlde kusûr etmezler. Ertesi güne tebdilat-ı ma'lume vuku'a gelir.

Midhat Paşa dahi Bağdat'a kadar sürüldü. Bu aralık İran devletiyle tahaddüs eden hudud nizâ'nın tasviyesine ondan ziyade dirayetli bir zâtın bulunamaması bu memuriyetin uhde-i kifâyetine ahâlisi için sebep addolundu. Dâhiliye Nezâretine memur kılınan Şirvanlızâde Rüşdî Paşa için Babıâli'de bir daire-i mahsusa tanzim olunmaktadır. Sâir hususlar eski hamam eski tas.

Tahran Sefiri Rıza Bey bîçaresi bu kere İstanbul'a avdet eyledi. Bu zât bir vakitler Zât-ı Sadâretpenâhînin medh ve senâsında bulunmadığından mağzub ve menkub oturmakta iken Vefik Efendi'nin Bursa ciheti teftişinde bulunduğu esnada onun aleyhinde yazmış olduğu makâlatdan dolayı iktisâb-i makbuliyet etmiş ve nihayet Hüseyin hânın vüs'âtıyla Tahran'a sefir olmuştu. Lakin zaten bir kin-i ebediye mezhur olduğundan iki sene makdem yüz bin kuruş kadar borç ederek İran'a gitmişken Şi'a mezhebi reisi olmuş yahut Bağdat hududu maddesinde Babıâli'nin hilâf-ı marzî hareket etmiş gibi şâyialarla azl olundu ve avdetinde bir o kadar daha borca girdi. Hulâsa tecdid-i tevcih bîçarenin hânmanını harap etti.

Bu günlerde Maliye Hazinesi senevî yüzde on bir faiz verilmek ve üç ayda tamamen te'diye edilmek ve edilemezse mürur edecek her ayda dörtte bir tazmin verilmek üzere Galata sarraflarından beş yüz bin Osmanlı lirası istikrâz etti. Viyana'da Davud Paşa'nın meşgul olduğu istikrâzın şartnâmesi hayli günlerden beri meclis-i Hâs taburesinde durmakta ve arada bir meclise konulup birkaç lakırdı ettikten sonra meclis-i âtîde bir daha müzâkere olunmak üzere yerine konulmaktadır. Bu işin ki zımında her tarafça (yalnız hazine-i devlet-i müstesna) menfaat derkâr iken bu kadar sürüncemede kalması *Hürriyet*'in 33 numaralı nüshasında şera'it-i mükellefenin ilan olunmasından neş'et etti. Zira bu ana kadar böyle şeyler çıtırsız, pıtsız uydurulup giderken, şimdi *Hürriyet* gazetesi Babıâli'nin her sırr u Hükümetini meydana koyduğundan işler kılçıklandı. Kolaylıkla bu boğazdan geçmiyor.

Yağlıkçı esnafından Ahmed Ağa nâmında bir dostum ramazandan mukaddem canip Hicaz'a azimete niyet etmişti. Geçen gün kendine rast geldim ve Hac mevsimi geçmek üzere olduğundan ne zaman gideceğini sordum “cevabında Zabtiye Müşîri Hüsnü Paşa azimetimi men' etti gidemeyeceğim” dedi. Sebebini istiksâr ettim “bilmem fakat geçen Şevval'in yirmi altıncı Pazartesi günü vapur bileti almak için Aziziye kumpanyasına gittim. Bir de arkamda bir teftiş yakalayıp Fikri Efendi'ye

götürdü. O dahi Müşîr Paşa'nın huzuruna çıkardı. Paşa Hazretleri sebab-i garimet mi sual etti. Ben dahi ramazandan evvel hacca niyet ettiğimi söyledim. Hayır, gitmeyeceksin, iznim yoktur, cevabını verdi. Ben ise bu cevaba hayran kalıp Hükümetini anlamak isteyecek oldum. Paşa der-ân ateş kesilip hiçbir Müslüman'ın lisanına yakışmayacak şetûm-ı galize ile tekdîr ettikten sonra hacca gitmeyeceğime kefile rabt ettiler, işte bu sebeple kaldım” cevabını verdi. Bu fikraya ben dahi şaşım kaldım ve açıktan sebepler soruşturmaya başladım. Nihayet ramazan evâilinde birkaç kere Hoca Sadık Efendi'nin dersinde hazır olduğunu söylemekle “A, birader sana bundan büyük töhmet mi olur “dedim. Hülâsa zavallı Ahmed Ağa hacca gidemedi ve kısmetinde biraz acı tekdîrler işitmek varmış o da vâki' oldu.

Bu günlerde yirmi yaşlarında Faik Efendi nâmında biri dahi Hoca Sadık Efendi'nin dersinde bulunmak töhmetiyle zabtiyeye celb olduğunu işittim. Bakalım ona ne muamele gösterilir.

Mısır idaresinin Devlet-i Âliyye'yi korkutacak surette büyümekte olduğuna dair bir iki gazetede bazı rivayetler görülmüştü. Bir taraftan ise ahalinin şiddet mazlumiyetine ve vergi ile Dîvân-ı Hükümetin birkaç kat tezâyüd eylediğine dair hucetli bir hanlı bir takım eserler dahi neşr olundu. Ve Mısır'daki Avrupalıların mahalli mahkemelerinde terafu'nu istemeye Hükümet teşebbüs etmiş ve umûm Avrupa devletleri muvafakat eylemiş iken Fransa tarafından mahkemelerin intizâmsızlığı hakkında irâd olunan ta'rizler üzerine iş geri kaldı. Ve Hükümet ahalinin ne kadar hayvanı var ise birer fiyat takdiriyle zabt eyledikten sonra mikdâr-ı muayyen ücretle yine yanlarında bırakmak gibi Mısır'ın belki fir'avn zamanında görmediği birtakım mua'melât-ı zalimâneye dûçar olduğu şâyi' oldu.

Bu iki nev' şâyi'âların beynini tefrîk etmek ise mahallidir. Eğer birincisi sırf yalan olmasa.....

Bu defa bir gazete kezalik Mısır'ın terakkiyât-ı haziresine dâir uzun uzun bir takım makalat yazıyor ki irâd ettiği delaîlin hülasası şunlardır:

[Bugün Mısır'da bütün Avrupalılar kendi haklarında Hükümetin hüsn-i niyyatından emniyet kesb etti.]

[2]

[Hükümetin emriyle üç ay içinde biri tiyatro ve biri at cambazıçün iki yer yapıldı.]

[3]

[Hükümetin memleketi mütemeddin etmek üzere sarf ettiği mesai cümlesinden olarak Fransalı Mösyö Linan? Bey (nafi'a) i'mâlat Umûmiye Nezâretine tayin olundu.]

[4]

[Tiyatro ile at cambazı yerlerini yapan mühendis Mösyö French'e? Beylik unvanı ve mimar Mösyö Göröl'e Mecidiye nişanı verildi.]

[5]

[Hükümet Mısır'da medeniyetin tekrarına ve bu güzel memleket imar-ı kadimede ne hâlde ise yine o hâle gelmesine çalışıyor.]

[6]

[Hükümet iki seneden beri hâl-i inkirâzda bulunan ticareti ihyaya çalışıyor. Yani, baloların, at koşularının, oyunların büyük büyük dükkânların hiçbiri dirîğ olmuyor. Gün teceddüd ettikçe bir yeni temâşâ peydâ oluyor.]

[7]

[Taraf-ı Hidivîden bir büyük balo verildi. Medd-i avîn? dört bin kişiye baliğ ve bahçenin hâli Elfü'l-leyledeki servîyâta? bile gâlib idi.]

[8]

[İngiltere veliahtıyla zevcesinin sa'id Mısır seyahatinden avdetinde onlara bir [bâl-1 kostüme] ya'ni hâzırın elbise-i resmîye iktisâ edecek surette bir balo verilecektir. Umûmen i'timad olduğu vechle haremdeki kadınların dahi bu baloda bulunmaya hakkı olacağı kabul olduğu hâlde elbisenin zîneti ne derecelere varacağı tariften müstağnidir.]

Ey ehl-i insâf bu delillere bakınız da bâlâda “eğer birincisi sırf yalan olmazsa” değişmez yani Mısırdaki Türkiyat'ı inkâr edişimiz haksız ise söyleyiniz.

MAHİYET-İ DELÂİL

[1]

Avrupalılar Mısır Hükümetinin hüsniyyâtına emniyet kesb ediyormuş. Lakin ahâli ve hatt-ı hânedan Hükümet bile bu hüsn-i niyetten istifade edemiyor ve müstefid olduğundan bahs olunan Avrupalıların bir takımı da Mısır mahkemelerinde terafu'a kâil olamıyor. Acaba bunların sebebi nedir.

[2]

Acaba tiyatro ile canbaz yerinin parası nereden verildi. Onun Hükümet kesesine ait olduğu malum. Ya ahalinin vergi nâmına hayvanâtı zabt olunurken o para ile Mısır'da yalnız Fransızca bilenlerin istifadesi için yapılan tiyatro nasıl terakkiye delil olur.

Vâkıâ Avrupa'nın bazı ukalâsı tiyatroyu ahlaka ve edebiyâta hâdim sayarlar. Ama tiyatro bulunduğu yerin lisânında olursa ve yapanlar ticaret için inşâ eder. Ya'ni ahâli ona meyl eylese ve oyunlar gerçekten tehzîb-i ahlak edebilecek surette (iki manasıyla beraber) edibâne bulunursa..

Ama bu şerâitin kâffe-i fikdânı hâlinde yani Arapça söyleyen bir halkı soyarak alınan para ile bir Fransız tiyatrosu açıldığı ve ona sahip bendin ifâdesinden anlaşıldığı üzere (Montalan) gibi Paris'in en meşhur bir fahişesi celb olunarak hacle kâh şehvet ve mecâlis-i aşiretin tasvirinden ibaret olan birtakım rezâil oynatıldığı hâlde emvâl-i menhube ile alenen bir bâbul-hâne bina ettirilmiş olmaz mı ve bunu

dehriyyûnun “Kominist” itlak olunan yani gerek mâl ve gerek karılar umûmun olsun. İtikâdına zâhib olan fırkasından mâadâ kimse alâmet-i terakki addedebilir mi?

At canbazı hususuna gelince eğer mîrâhurluk-ı kemâlât-ı insaniyeden ise bu da terakkiden addolunabilir. Vah Mısır vah, daha bundan bir asır mukaddem sendeki ahâli hürriyetlerini muhâfaza için at kullanmakta. Dünyanın en birinci kavmi olmakla müftehir idi. Şimdi derûnünde bulunan atlar safâ pezevenkliğinde kullanılıyor. Çünkü at cambazına gitmek seyirci makamından yelpaze sallayan kadınlara hulul etmek içindir.

[3]

Bu Linan Bey, gerçekten sâdık ve kendi kavmine ifrât-ı muhabbetle gayra husumetten mecâhib bir adam mıdır bilmeyiz. Mamafih gerek İstanbul ve gerek Mısır gibi bunca seneden beri Avrupa ile münasebete girmiş ve bunca müddettir terakki ve ıslâhattan bahs etmiş olan Hükümetlere göre yine Avrupa’dan vükelâ celb etmeyi şan değil şeyn addederiz. Ve buna memâlik-i Şarkıye’nin ihtiyacını dahi teslim etmeyiz. Mısır Hükümeti arasaydı kendi ahâlisi içinde o memuriyeti ifâ edebilecek adam bulurdu. Çünkü Mehmed Âli Paşa’nın yetiştirdiği erbâb-ı liyâkat henüz bütün bütün mahvolmadığına eminiz. Bir de Süveys Cedveli politikaca pek çok ağır meseleler tevlîdine müstaid iken Mısır’ın imalât-ı Umûmiye Nezâretinde bir Fransız bulundurulması dahi cây-ı nazardır.

[4]

Bir mühendise, bir mimara vuku’ bulan taltifâtı asla takbih etmez. Fakat şu kadar deriz ki yaptıkları şey yerine o masrafla bir veya iki fabrika inşa ettirilseydi, o zaman terakki edilmiş olurdu.

[5]

Mısır’ın a’sâr-ı atıkaya benzemesinden murad, eğer yine ahâlisi “sfnks”denilen esnâm-ı garibeye ibadet etsin ve erbâb-ı Hükümet angarya ile ahâliyi çalıştırarak ehramlar yaptırın demek ise bu bâbda Allah göstermesin, duasını tekrar ederiz.

Lakin Şu kadar deriz ki Mısır'ın müstevli-i cihân olan Ehl-i Salib ve tatarâ karşı durarak veyahut Darülfünun âlim hükmünü bularak hakikate Şayan taklid olmuş nice zamanları vardır. Eğer o müesser azameti vaktin-i icâb ettirdiği yolda istihsâl için adalet ve hürriyet ve marifet gibi mutlakü'l vücûb olan tedâbire müracaat edebilirse o zaman Hükümeti tarîk-i terakkiye girmiş sayılır.

[6]

Eğer altı rakamıyla gösterdiğimiz delili yazan adam istihza suretinde irâd etmemiş ise zihnince bir garip meslek-i ticaret tasavvur etmiş sayılır. Yoksa zannetmez ki Avrupa'nın bir sahib-i kalemi baloyu Şirket at koşusunu demir yol oyunları, fabrika düğünleri ticaretgâh kıyas etmiş olsun.

[7]

Ne güzel alâmet terakki. Acaba o balodaki dört bin kişi, kaç bin fakirin hun-ı ciğerıyla beslendi. Acaba o bahçe kaç bin mazlumun gözyaşıyla sulandı. Turalım ki erbâb-ı Hükümetin böyle yalılar vermesi Avrupaca mu'tad imiş. Mülkümüzün servet ve saadetiçün bizde de onu itiyâd etmek neden lazım gelsin.

Şu medayihî yazan dostumuz düvel-i mütemeddinenin Roma'ya mukallid olduğunu bilir. Fakat Roma'da olduğu gibi kendi vatanında dahi müttehimlerin arslanlara, kaplanlara paralattırılması ve halkın onu gidip memnuniyetle seyretmiş mu'tad edilmek istenilse elbette aferin demez. Ya halkın ciğerini sökerek alınan paralar bin yolda israf olunup dururken Avrupa'ya taklit için birtakım sefâhat mecraları daha açılırsa biz niçin tahsin edelim.

Taklid-i maârif gibi intizâm-ı idare gibi, ahalinin terakki-i ümrân ve refahını mucib olacak ahvalde lazımdır.

Ezhâr-ı nümeyiş İngiltere gibi, Fransa gibi, teba'asının rahat ve kudretince terakiyyât-ı mümküni istihsâl etmiş olan devletlere yakışır.

Bizim Hükümetlerimiz ise ihtiyâcât-ı zaruriyelerini layıkıyla ifâyâ muktedir olmayan birtakım bîçarenin muhafaza ve istihsâl-i terakkisine taahhüd etmiş hakkına bakmaz, mülkünü muhafaza etmez, terbiyesine, servetine asla çalışmaz. Bu

maksatlara sarf olunmak nâmıyla herkesin elinde ne kadar parası varsa alır. Ahali evinde aç yatar. Onlar konak yaparlar, saray yaparlar, balo verirler, ihsan ederler, akla fikre gelmez, sefahatler eylerler.

İşte bu hâllere nazaran meselâ bir dolandırıcı peydâ olsa da bir hânenin vekil harçlığına girse, ibtidâ ihtiyâcât-ı zaruriyeden bahs ederek ve onunla mümkün olmazsa dolandırıcılığa bir de haydutluk ilâvesiyle ashâb-ı hâneyi işkenceye çekerek bütün mevcutlarını soysa ve Avrupa ile ihsânlar ve ziyâfetlere başlasa bir marifet yapmış sayılır ise Hükümetlerimizde harekât vak'asıyla iftihâr edebilir.

[8]

Sekizinci maddeye gelince, rivâyet vak'anın emsâli birkaç defalardır tekrar ediyor. Mâmâfih me'mul ve mes'ûlümüz yine kâzib olmasıdır. Mülkümüzde hıfz-ı asabiyetle milleti ibkâ edebilecek bir âdât-ı İslâmiye kaldı. Eğer o da gaib olursa Osmanlı kalmak değil, Yahudiler derecesinde bulunmak değil, bu fesâd-ı ahlak, bu fikdân-ı ma'lumât ile alimallah pek az zamanda Çingenelelere döneriz.

Hülasa-i Kelam

Erbâb-ı vukufun rivâyetine göre bugün Mısır'ın idaresi bizden ve belki İran'dan aşağıdır. Hele Hükümetin tuttuğu tedâbir ile pek az zaman içinde halkın elinde arazi gibi, hayvan gibi emvâlden hemen hiçbir şey kalmayacaktır. Ya Mısır'da Meclis-i Şûrâ-yı Nüvvâb'ın vücuduyla beraber hâl için bu merkezde gidiyor.

“ Kâidesine mugayyir yapılan bir şeyin tesiri de matlûba mugayyir olur.”

Usûl-i meşveretten murad, kudret-i teşrî'î, kudret-i tenfizînin tagallübünden kurtarmaktır. Onun husûlüçün ise kudret-i teşrî'î memurları nizâmen Hükümetin tasallutundan emin olmalıdır. Mısır'da böyle bir nizâm yok. Hükümet her ne vakit isterse nevvâbı haps eder, nefy eder. Binaenaleyh oradaki nevvâb bizim vilâyetin a'zâ-yı meclisine benzer. Onlar taşralarda men'-i mezâlîme ne kadar muktedir olabilirse berikiler de Mısır'da o kadar muvaffak olabilir.

Hayf sad hayf ahâli-i şarkiyeye ki ellerinde insanı mümkün olan hadd ü kemâle îsâl etmeye hakikaten sâlih bir şeri'at var. Onu dâimâ hedm ve ifnâya çalışıyorlar. Tasarruflarında âlemin gülzâr-ı ma'muriyet ve merkez-i ticareti olacak

bir memleket var. Mezâlimin tesiriyle kendileri açlıktan ölüyor. Onların da terakki ve memuriyetce taklit için Avrupa gibi bir üstâd-ı hikmet var. Balolarına, at canbazlarına taklit ediyorlar. Şûrâ-yı Devlet ve Şûrâ-yı Ümmet gibi mahâsini yalnız âlemi iğfâl için kullanıyorlar.

Ne tâli'siz halk imişiz. Bunca Padişah bunca ulema, bunca vüzerânın ikdâmât-ı fevkâlâdesi ve nice yüz milyonlarla nüfusun cedd ü cehdiyle altı yüz senede ihyâ olunan devlet-i Osmaniye'yi yirmi yirmi beş senede ecl-i düşküne yatırdılar.

Ve Mahmud Âli Paşa gibi vücudu insâniyete medâr-ı iftihâr olacak bir müdür-i fa'âlin kırk seneler envâ' mesâi ile çemenistan ümrân eylediği Mısır'ı sekiz on yılda yangın yerine çevirdiler.

Hâl böyle iken Avrupa'ya karşı marifet göstermek için binlerce keseler sarf ederler. Gazetelere bendler yazdırırlar. *Terakki*'ye hizmetlerinden bahsederler. Buna da ahlâkın inkirâzını ve sefâhâtin tezâyüdünü gösterecek şeylerden başka delil bulamazlar. Aferin böyle memuriyete Tahsin böyle medeniyete zihî himmet, zihî dirâyet.....

Yeni Osmanlılardan Bir Zat Tarafından Matbaamıza Gönderilip Gazetemize Derc Edilmekte Olan Hatıraların Mâbâdıdır.

Tanzimattan evvel asker tahriri bir kâide ve nisbet üzere olmayıp Yeniçerinin ilgâsı tarihlerine kadar sipahi ve zuamâ gibi tımar ashâbı ile ahâliden çiftçi ve rencber makuleleri silahsız ve edavatsız sürü sürü mevki'-i harbe sevk olunduklarından esna-yı kârzârda ve hususuyla malum ve muntazam asker karşısında aslâ ise yaramazlar idi ve asâkîr-i nizâmiyenin vaz'ından sonra dahi her memleketin aded-i nüfusuna göre asker alınmayarak bu işe memur olanlar rast geleni kayd ü tahriz ettikleri ve hizmet-i askeriye için dahi bir müddet muayene olmayıp bir kere askere giren ölünceye kadar kurtulamadığı cihetle bundan nüfusca ve mülkce hesapsız mazarratlar husûle gelirdi. İşte Tanzimat bu karışıklığı kaldırıp kur'a-i şer'iyeyi icra etti. Ve askerın hizmeti için müddetler koydu.

İşte bu hususlarda ve bunların emsâli şeylerde Tanzimat-ı hayriyyenin vücuda getirdiği menâfi'-i maddiye ve maneviye münkir olmayıp, lakin bir de onun vesilesi ile meydana gelen fenalıklara ahali-i nazar dikkat olundukta ettiği hayrın ürküttüğü kurbağaya değmeyeceği teybîn eder.

Tanzimat'ın vaz'ı bir uzun tarih olmayıp, bizim günümüzde yapıldığı ve o zamandan bugüne kadar ser-nümâ-yı arsa-i hudûs olan vukuât olan gözümüzün önünde cereyân ettiği cihetle her türlü garezden vâreste olarak bu ahvâle atf-ı nazar-ı dikkat ettiğimizde elyevm giriftâr olduğumuz beliyye-i tenezzül ve inhitâtın sebeb-i evveli kuvve-i müstakile-i saltanatın muaddili olan şer'-i şerifin sukut itibariyle evvel kuvvete nâihlallerin bîpervâ müşâreket etmesi yani erkân-ı devletin katl ve müsâdere havfinden emniyet hâsıl ettikleri cihetle evvel kuvveti mâ-vaz'-ı lühi? olan istihsâl-i esbâb-ı terakki-i devlete sarf edeceklerine menâfi'-i zâtiyyelerine tahsis edişleri maddeleri olduğunu bedâhетен görüyoruz. Ve evvel asırda mesned-i nişîn teferrüd ve ikbâl olan zâtlar bir memleketin tağyîr usûl-i kadimesi ile yerine vaz' olunacak. Kavânîni tanzim ve tesis için muktezî olan malumattan bîbehre oldukları hâlde Tanzimat teessüs eder etmez her biri kendini vâzı'-ı kânun ve mücedded devlet olacak iktidarda görüp her kimin eline kudret ve nüfuz geçse, hemen birini nizâm ve vaz'ına kalkışması ve selefini çürütmek için onun eliyle yapılmış olanları velev nâfi' olsun. Cerh ve ibtâl ile birinin yaptığını diğerrinin bozması ve bu sebeple Devlet-i Âliyye'nin levha-i icrâtı yazboz tahtasına dönüp ahalinin ise hangi nizâma tabi' olacaklarını şaşırması dahi ikinci derecede esbâbından addolunabilirler. Bizi bulduğumuz hâl-i za'fa düşüren ve müteselsilen ucu Tanzimat'a dayanan esbâb-ı umûmiye dâhili ve hârici itibâriyle iki nev'dir. Esbâb-ı dâhiliyeden biri taşra memâlikinin idâre-i kadimesi, usûl-i sâbıkanın ıslahıyla ibkâ olunacak yerde külliyyen ve evvelkine taban tabana zıt olarak tabir olunmasıdır. Devlet-i Âliyye'nin ahâlisi cins-i vâhid olmayıp Türk, Türkmen, Arap, Kürt, Arnavut, Boşnak, Çıtak, Ermeni, Bulgar, Rum, Sırp, Roman, Kıbtî, Latin, Yahudi gibi akvâm-ı mütenevviadan ve bunlar dahi Sünni, Şîî, Nâsâra, Musevî, Dürzî, Mâruni misillâ edyân-ı muhtelifeden merkep ve her memleketin ahâlisi bu ecnâsdan ibaret olduğu ve her iklimin ve belki her memleketin kendine mahsus ve kanun-ı belde kuvvetinde usûl ve âdâtı olarak onların riayet ve muhafazasında kavmiyyet ve diyanetçe muhtelif olan sekine-i belde müttetikü'l-amel bulunduğu hassasiyetle ukalâ-yı eslâf bunları tağyir ile umur-ı

devleti teşviş yoluna gitmeyip memâliki müteadid idârelere taksim ve her idâreye bir dereceye kadar istiklâl-i i'tâ ile devletin her memleketinde mevki'an muktezi olan kuvveti zahmetsiz ve masrafsızca husûle götürmüşler idi. Ezcümle Mısır, Bağdat, Erzurum, Bosna gibi kıtaların kendilerine mahsus idareleri ve askerî ve tophaneleri ve baruthâneleri ve hatta sâkileri olup herhangi cânibde ya devlet mütecâvire veyahut dâhildeki Cebâbire taraflarından eser-i tecavüz ve tuğyan-ı zuhura gelse vali-i belde merkez-i idare olan İstanbul'a mürâcaat ve ondan istîzân etmeksizin askerini yani tımarlı sipâhi ve yerli kollarını ve Cebelü ve nefir-i âmm nâmıyla ahâlden eli silah tutanları toplayıp düşmana mukâbele ile mazarratını def' eder. Ve iş olup bittikten sonra merkezin haberi olurdu. Ol mahallin askeri ve harbe sevk olunan ahâlisi dahi bir müddet-i cüz'îye içinde işlerinden ve hânelerinden devr olup az zamanda avdetle herkes çift ve çubuğuyla ve kâr u kesbiyle meşgul olduklarından bu makule gavâili def' için ne hazine kilitli masraflar ihtiyârına ve ne de ahâli senelerce dâr ü diyârından mehcür ve kâr ü kesbince mağdur olmaya mecbur olurdu. Vâkıâ sonra bu usûl-i istiklâl müsâdif sû-i istimâl olup vâlilerin tama'ından nâşî seneler kış ve teşviş edilmek ve tımarlar nâmüstehaklara satılmak ve ahaliye vesâil gûnâgûn ile zulm ve taaddî olunmak gibi fenalıklarla memleketlerin asayiş ve huzuru muhtel olduğundan bunların ıslâhı devletin vazifesi idi. Lâkin sû-i istimâlin ref'i için usûl-i kadimenin tağyîri lâzım gelmeyeceğinden yalnız bida' ve muhdesât kaldırılıp esâse dokunulmamak herhalde tebdil-i usûlden hayırlı olurdu. Zirâ bugün görülüyor ki devlet dahi bu bâbda vaktiyle ettiği hatayı anlayıp memâlikin idaresini yine heyet evvelasına karîb bir şekle koymak dâiyyesine düştü ve eyâleti, vilâyete taksim ve nizâmât-ı mahsusa-i tanzim ile vülâtın daire-i tâlimatını tevsîbi ve derece-i istiklâllerini terfi eyledi.

İşbu tağyir-i idareden hem mâl ve hem de nüfusca pek çok ziyanlar meydana geldi. Zirâ memâlikte evvelki gibi yerli asker olmayıp neferât-ı askeriye ve mühimmat ve edâvât-ı harbiye mevâki'-i sâireden gönderildiğinden bunların nakillerinde hazine külli masraflara mecbur olduğu gibi askerlerin elbise ve et'ime ve iskânı hususlarında dahi varidâtânın hamisi kadar masraf ihtiyar etmekte olduğundan arazinin tımar ve zeâmetten tahlis ve zabtiyle kazandığı varidât şimdi sarf ettiği akçe ile müvâzene olursa irâd masrafın nısfını kapatamaz. Bundan başka usûl-i cedide üzere her memlekette alınan kur'a neferâtı âhir iklimine sevk olunup meselâ İzmir ve

Aydın misillû mu'tedil iklimlerden alınanlar Erzurum ve Bosna gibi mevkilere gönderilmek mülâbesesiyle oraların şiddet bürûdetine tahammül edemediklerinden ve müddet-i ömrü dağ ve bağda ve yayla ve tarlada geçmiş genç adamlar İstanbul'da vesâir beldelerde koyun sürüsü misillû kışlalara doldurulup işsiz ve hareketsiz senelerce muattal bırakılmakla türlü aletlere duçâr olduklarından ve hastanelerin gerek edviye ve et'imesi ve gerek itbâ ve hizmetcileri gönüllerin arzu ettiği derece-i muntazamada olmayıp hususiyle taşralarda bu cihetlere atf-ı nazar-ı dikkat ve insaf eden ümerâda pek nadir olduğundan analarının babalarının ağlaya ağlaya kucaklarından ayırıp muhâfaza-i mülk ve millet hizmetine sevk ediyoruz. Dediğimiz nice bin genç yiğitleri beyhude yere telef etmekteyiz. Hatta bir memleketin idare-i mülkiyesine memuriyetim esnâda kur'a zamanı gelip bir mucib nizâm akd meclisle kur'alara çekilirken ashâb-ı esnâdan birine kur'a tesadüf etti. Meğer pederi dahi hazır imiş. Derhal oğlanın boynuna sarılıp bir surette nâle ve efgâna başladı ki huzzârdan muteesir olmadık. Kimse kalmadı. Nihayet ihtiyâra hitab ile "behey adam bu telaşın nedir, bu iş yalnız sana mahsus değil ya âmmenin evlâdı dahi kur'a çekiyor. Oğlan din ve milletin muhâfazası hizmetine gidiyor. Ahirete gitmiyor, beş sene sonra yine yanındadır." Dinledik de ihtiyar hemen ağlamaktan ferağ ve bu sözün kâiline müteveccih olup "Efendi iş öyle olsa kim sesini çıkarır lakin yazık ki öyle değildir. Benim bundan evvel iki oğlum dahi var idi. Onlar esnânları geldikçe kur'alarını çektiler. Askere gittiler. Birincisi Kars'ta karagol beklerken ayağındaki beyaz pantolon ile soğuktan dondu. İkincisi üç senedir eve geldi daha yataktadır. Hizmet esnâsında hastahane kazandığı illetle yarı belden aşağısı tutmaz. Bir kızım var; alilü'l-vücûd olduğundan kimse tezvîcine rağbet etmez ve güçle hasta olan kardeşinin hizmetine kifayet eder. İşte benim yaşım altmış beşe vardı. Elim titrer, gözüm iyice seçmez. Bir çift öküzüm ve dört evlek bir tarlam var ki işte bu küçük oğlum eker, biçer, onunla bizim cümlemiz geçinir idik. Benim bu dahi pek kaydım değildir. O giderse Cenâb-ı Hak bizim yine kaydımızı kayırır. Lakin hani beş sene sonra gelir ümidi yok mu, işte o ümit de bende olmadığından dar dünyada tutar elim ve görür gözüm şu bir oğlum dahi gidip kardeşlerinin hâllerinden birine uğrayacak diye teessüf ediyorum.

Bakiyesi ileride

Kemal¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

38 HÜRRİYET 1285

Numara: 38

1 Zilhicce

Sene: 1285

15 Mart

1869

Matbaası Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

YENİ İSTİKRÂZ

Malum olduğu üzere Nafia Nâzırı Davud Paşa, İstanbul ve Belgrad arasında inşâsı mutasavver olan demir yolu vesilesiyle 800 milyon franklık bir istikrâz akdi için birkaç aydan beri Viyana'da çalışmakta ve Sadık Efendi nâmında bir memur dahi Societe generale vasıtasıyla mukaddemce yapılan 125 milyonluk istikrâzın şerait mahsusasınca muahharen zuhura gelen müşkilattan dolayı tesviyesi tehhür eden taksitlerin ele geçirilmesi ve bu suret mümkün olmazsa evvelki şartnâmenin mümkün olacak yolda ta'diliyle müceddeden bir istikrâz yapılması için kezâlik birkaç aylardır Paris'te uğraşmakta idi. Davud Paşa suret-i hürriyette ilan olunan şartnâmeyi ne Babiâli'ye kabul ettirebilip ne de sarraflardan ta'diline muvaffakiyet alamadığından meyusen Paris'e gitti. Sadık Efendi ise ondan daha bahtiyar çıkıp şerâit-i âtîye ile 150 milyonluk bir istikrâza vaz'-ı imzayı muvaffakiyet eylemekle rütbe-i bâlâ ile beraber Maliye Nezâretine irtika eyledi.

[ŞERÂİT]

1 Zikr olunan 150 milyon frank Societe generale ile İstanbul sarraflarından Tubini ve Maliye Nezareti beyninde akd olunup tekâsit muayenesinde nakden ve havaleten kumpanya cânibinden Maliye Hazinesine teslim olunacaktır.

2 Maliye Hazinesi meblağ-ı mezburu beş seneden sonra dört taksit üzere kumpanyaya iade edecek ve yüzde on iki buçuk faiz verecektir.

3 Tuna ve Edirne ve Selanik a'şârı ile Anadolu agnam-ı rüsûmu işbu istikrâza karşı kumpanyaya teslim olunacaktır.

4 Vâridât-ı mezkûre için hazinenin gösterdiği yekûnler ileride tenâkus edip de mebalîğ-i müstakrizenin faiz ve resülmâl senevisini kapatamazsa üst tarafını hazine-i ikmâle mecbur olacaktır.

5 İşbu meblağ-i müstakrize için rehin suretiyle 3,834,644 liralık eshâm-ı umûmiyeyi ve 75,184 adet altmış beş senesi istikrâzı tahvîlâtını dahi Maliye Hazinesi kumpanya sandığına teslim edecektir.

6 Meblağ-i müstakrize üzerine 6,902,371 franklık dahi komisyon olarak zamm edilecektir.

Şu şartlarla böyle bir istikrâz akdi Sadık Efendi'nin eser-i dirayet ve muvaffakiyeti olduğunda iştibâh olmayıp Babiâli dahi bu hizmeti takdiren kendisini Maliye Nezâretine memur etmekle, hem efendisinin hüsn-i tali' ve hünerverliği ve hem de Babiâli'nin Avrupaca olan nüfuz ve itibarı ile ehl-i perverliği sezâvar tahsin ve şitayıştır. Ancak şerâit-i mezkûrenin içinde yüze çarpan garibelerin birincisi alınacak akçenin faiz ve resülmâl senevisi 1,759,277 Osmanlı lira kadar hesap olunup karşılık diye gösterilen dört parça ve varidâtın yekûni ise 2,680,000 lira raddelerinde olduğu ve bu vâridât şayet ileride tenâkus edip de zikr olunan faiz ve resülmâli kapatamazsa üst tarafını ikmâle Maliye Hazinesi müteahhid bulunduğu ve vâridât-ı mezkûrenin imâl ve idaresiyedir. Sandık edilmesi Societe generale'nin İstanbul'da teşkil edeceği kumpanya elinde bulunması şartnâme iktizâsından bulunduğu hâlde, kumpanya bu üç derece teminâta kanaat etmeyip bervech-i muharrer eshâm-ı umûmiye ve istikrâz tahvîlâtından dahi rehin alması ve ikincisi vâridât-ı mezkûrenin hüsn-i idaresiyle vakit ve zamanında kumpanyaya teslimi için Devlet-i Âliyye'ye emniyet olunmayıp kumpanya eline verilmesi ve üçüncüsü bu misillû devletçe edilen istikrâzlarda yüzde bir ve nihayet ikiden ziyade komisyon vaz'ı nâmesbûk iken bunda yüzde dörtten ziyade komisyon sokuşturulması ve dördüncüsü devletin vâridât-ı mülkiyesi alacaklı olan iyâdi-i ecnebiyede beş sene

müddetle mazbut kalması ve beşincisi Avrupa'da nihayet yüzde beşten yukarı sağlam temettü verir. Ne bir istikrâz ve ne de başka güne bir ticaret görülmediği hâlde şu kat kat teminat ile beraber yüzde on iki buçuk faiz verilmesi maddeleridir.

Biz Devlet-i Âliyye istikrâzsız yaşayamaz itikadında olduğumuzdan Girit ve Yunan gavaîli üzerine şu aralık, devletin dûçâr olduğu ızdırıp ve ıztırârı itiraf ile beraber şu borcun şerâit üzerine alınmasından hâsıl olan teessüfümüzü tekrardan ve bu gidişle hâlimiz yine müncer olacağı tefekkürden geri duramayız. Zira onbeş seneden beridir Babîali istikrâz ile geçinmek faidesini tutup her defa istikrâzda pîşgâh-ı terakkisine kazdığı çukuru ondan geniş diğer bir istikrâz çukuruyla doldurmaya çalışmakta olduğundan gittikçe çukurlar büyüdü ve öyle büyüdü ki bir gün devleti takımıyla yutup mahvedecek alâmetler görünmeye başladı. Çünkü hazine-i Maliye bu müddette vâridâtını yollu yolsuz hayli arttırdığı hâlde masârifi daha ziyade açtığından ve hususuyla vâridâtın nisfını borçlarının faizine verdiğiinden îrâd ve masraf tekabül edemeyip beher sene beş altı yüz bin kese açılmakta ve bu açık beher sene misillü ağır şartlarla edilen istikrâzlarla kapatılmakta ve böyle kapatmak evvelki deliği daha ziyade açmak demek olduğundan günden güne hâlimiz ve itibarımız tedennî etmektedir. Şimdi ise bu itibarsızlık mertebe-i nihayete gelip alınacak borca karşılık diye gösterilen vâridât-ı mülkiyemizin idaresini bile ecebiler ellerine vermek kapısı açıldığından bu sene Tuna ve Edirne ve Selanik aşarı ve Anadolu agnâm-ı rüsümâtı elimizden gittiği gibi gelecek senelerde muhtaç olacağımız istikrâzlarda dahi sâir vâridâtımız takım takım verileceği ve böylelikle eğerçi Babîali'nin meşâgil-i mülkiyesi azalıp işi gücü yalnız beher sene istikrâz yapmak ve kurtulan vâridâtı yeni bir borca takmak külfetinden ibaret kalacağından birçok memuriyetlerin tenkîhiyle masrafça tasarruf edilebileceği der kâr ise de işin hûlasasında Şark ahalisi Avrupa sermayedârannın sağmalı hükmüne girip bizim kazandığımız onlara yarayacağı ve Devlet-i Âliyye ise zillet ve zaruret içinde bir müddet-i cüz'iyeye yaşayıp akıbet-i iflâsa çıkacağı meydandadır. Buna nasıl yürek yanmasın. Bize nasıl acınmasın....

İstanbul'dan Mektup Fî 14 Zilkade

Fuad Paşa'nın haremine yirmi beş bin kuruş maaş verildiğine dair gazetelerde bir şayia çıktı, sonra tekzîb olundu.¹¹⁰

Serdar Ekrem Paşa, Ömer Paşa ile Sarraf Mısırlıoğlu Boğos Bey miyânesinde tahaddüs eden niza'nın mahkeme-i ticarete rü'yeti mukarrer olup esnâ-yı muhakemede serdar-ı müşârünileyh bizzat bulunmak istediğinden bu azimet mehakîm-i ticaretin ne derece müsâvât-ı hukuka riayet ettiğine delil olduğu İstanbul gazetelerinde görülüyor. Ne sarraf-ı müşârünileyhin hesap ve kitâbı makrun, sıdk ve isabet ve ne de mehâkim-i ticaretin ef'âli mutâbık-ı muadelet olduğunda kimsenin şüphesi olmayıp fakat Serdar-ı Ekrem gibi bir vezir âlî kadrin bizzat muhakemede bulunmaya talip ve hâhiş göstermesi mücerred mahkemenin adaletini re'y'el-ayn görmek merakına mebnî olmasından başka mani götüremez. Bir de muhakeme açık tutulacakmış. Allah vere idi de şu madde Zabtiye meclislerine dahi sirayet ede idi.

Geçenlerde İzmir'den bir zat geldi. Görüşüm, Maliye Nâzırı Sadık Efendi'nin zâtını pekiyi biliyor. Müşârünileyh İzmir'e tâbi Bayındır ahalisinden imiş. Bundan on, on beş sene evvel İzmir'de Mehmed Ali Ağazade Ragıp Bey isminde birisiyle müştereken ticaret etmek üzere Girit hanında bir oda tutup iki yazıhane koymuşlar. Lakin Mehmed Ali Ağazade okumak yazmak bilmediğinden yazıhanenin biri süs için imiş. Ahz u itâ edecekler. Ya buralarını hikâye eden zat görüşmek için bir gün bunların odasına gider. Mağazanın intizâmını görür, ne ahz u itâ edeceklerini sual eder. Sadık Efendi bayındırdan olduğu ve Tire'ye bayındırın kurbiyeti bulunduğu cihetle Tire'den birkaç kimse ile maârife peyda etmiş olduğundan üzüm ahz u itâsı edeceklerini söylemişler ve Sadık Efendi; "Fransızca da biliyorum ahz u itâmıza kolaylık olur" demiş. Her nasılsa bunlar ahz u itâya başlarlar. Aradan beş altı aylar geçer. Ragıp Bey'in pederi merhum Mehmed Âli Ağa hesabî bir zat olduğundan ve sermayeyi dahi kendi verdiğinden bir kere hesap sorar. Bakar ki, ipin ucu kaçmış ve sermayeyi kediye yüklemişler. Ondan sonra dükkân kapanır. Bunları nakleden zat

¹¹⁰ Finans gazetesinin İstanbul'dan alıp 11 alafanga Mart tarihiyle neşr ettiği mektupta der ki; müteveffâ Fuad

Paşa'nın bir nice milyon parası geçenlerde İngiltere'de iflasa çıkan (اورند غرنی) şirketine battığı hâlde veresesine yine kilitli miras bırakmıştır ve müteveffânın mahlulesi hanım huzur-ı şahaneye celb ile taltif ve teselliye buyurulmuş ise de şâyi' olduğu gibi henüz maaş tahsis olunmamıştır ve bu suret muvafık-ı hakkaniyettir. Zira yalnız Mısır'ın tebdil-i usul-i veraset meselesinde de müteveffâ müşârünileyh üç yüz bin lira yani yedi milyon frank (takriben atmış beş bin kese) almıştır.

bir mağazanın üç beş kuruş sermayesiyle ahz u itâsının idaresine muktedir olamayan bir adam “Devletin koca bir maliyesini nasıl idare edebilecek” diyerek ve “Ne günlere kaldık ey gazi Hünkâr...” türküsüyle nağme-saz-ı teessüf olarak hatm-i kelâm eyledi.

Takvim-i Vekayi'in Fî 12 Şubat tarihli nüshasında geçen seksen dört senesi haziran ibtidâsından Ağustos gâyetine kadar dîvân-ı istînâf ile mehâkim-i ticarete rü'yet olunarak i'lâma rabt edilen deâviyi mübeyyen bir cetvel neşr olunup bunda müddet-i mezkûre içinde iki yüz on adet i'lâm verilmiş olduğu yazılmıştır. Bir de bu mahkemelerde dört beş seneden beri rü'yet olunmayıp sürünen ve evrak-ı torbalarda duran mesalih cetveli yapılacak olaydı o zaman nazar-ı dikkatle bakılmaya şayan bir eser olurdu.

İstanbul gazetesinde iki câyı ibret-i fıkra gördüm. Biri Hannover sâbık kralının ve diğeri Sicilya sâbık hükümdarının akçece mezayikelerine dairdir.

Hannover kralına ahali iâne cem edip gönderiyor. Sicilya hükümdarı haremünün mücevherâtını satıyor. Biri Hannover ahalisini usûl-i meşveretle idare ederdi. Diğeri Hükümetinde müstakil idi.

Bir Padişahın emniyet ve itibarı hangi nev-i idare ile hâsıl olacağı bundan da anlaşılır.

Geçenlerde Kadı Çeşmesi civarında sakin Şeyh Musaddık, bir turşucudan turşu alır. Eline yirmi para verir. Herif efendi “turşu iki kuruşluktur” derse de turşuyu alır, biçareyi def eder. Ona da kanaat etmeyerek akşamüzeri İşkodralı Mustafa Paşa damadı mahûd kalpazan Hasan Ağa ile hayvana binerek Galata'da eğlenmeye giderken o civarda olan zabtiye karakolunun önüne gelir. Meğer karakoldaki teftiş memuru Şeyh Efendi'nin mahdumu imiş. Turşucuyu çağırır. Biçareyi darp ettirmeye başlar. O esnada Tersane emektarlarından bir müsün kolağası geçer. Bu gürültüyü görür. Hasbe'l-insaniye turşucuyu kurtarmak ister. Şeyh Efendi hiddetlenir. Onun da dövülmesini emreder. Oğluyla zabtiyeler üzerine hücum ederler. Dokuz on dakika şedîden döverler, başını dahi yararlar. Adamcağız bir takrîb-i tahlis-i gariban ile merciine ifade-i hâl eyler. Tersane'nin teşebbüsü ve Babîâli'nin emri üzerine zabtiye tarafından şeyhin oğluyla iki nefer darb-ı zabtiye tevkîf olunur ve keyfiyet-i meclis-i

zabıtada bi'r-ru'ye tahakkuk eder ve fakat Şeyh Efendi'nin Müşîr Paşa'ya münasebet-i kadimesi olduğuna ve hafiye memuriyetinde müstahdem bulunmasına hürmeten bir yeni icat daha çıkarılarak Yeni Kapı Mevlevihanesinde hapsolunur.

Hükümetin adaletine ve müsâvâtperverliğine bir delil daha göstermek için keyfiyeti tafsil eyledim.

Mahûd Hayrettin, *Terakki*'de Yeni Osmanlılara karşı tariznâme neşr eylemiş. Öyle bir tenâkuz etmiş ki tarif olunmaz. Hem kendinin müdâhin olmadığını söylüyor hem de sizin bir köy idaresine bile muktedir olmadığınızdan bahsediyor. Ya onun memduhu olan idare-i hâzıra birçoğunuza büyük büyük memuriyetler tevdi etmişti. Siz bir köy idaresine muktedir olmadığınız hâlde Hükümetin tayin-i istihkaktan bile aciz olması ve binaenaleyh Hayrettin'in medaih vak'ası sarf-ı müdâhineden ibaret bulunması lazım gelmez mi? Bîçare burasını tahattur edememiş.

Hele bendin mütercimi o da ne köhnelenmiş cinaslar yapıyor da nâmınızı îmâ ediyor. Acaba bundan muradı belagat-furuşluk mudur yoksa doğrudan doğruya söylese dudakları mı yanardı? Her ne ise cevaba tenezzül olacak şeyler değil...¹¹¹

Faraza birinin töhmet ve kabahati vuku'unda onun vereseşi ol töhmet ve kabahatten beriyyü'z-zimme olacaklarından onun malını müsadere ile vereseşi hukuk-ı irsiyelerinden mahrum kalınmamak...

(Gülhane Hattı'ndan)

Mukaddemâ Tütün Gümrüğü Başkâtibi Olup El-ân Londra'da Bulunan Rızkullah Hassûn Efendi Tarafından Aldığımız Arabî Mektubun Tercümesidir.
Efendim Hazretleri

İfâdât-ı âtiyem memâlik-i Osmaniye'de hukuk-i ibâdın ne surette ihkâk olduğuna bir delil-i ahir olduğundan ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti

¹¹¹ Bu Hayrettin her kim ise tarikatça ilerlemek şevk ve hararetiyle Yeni Osmanlılar hakkında hayli bi edebane-i lisan kullandığından şu biçarenin dahi emsali gibi tatyib ve teskini için Babiâli'nin atufet ve mükâfatına mazhariyeti temenni olunur.

muhteremesinin taleb-i adalet ve hakkaniyet yolunda zuhura gelen mesai-i külliyesine nazaran bendenizin dahi bu bâbda himayet-i mürüvvetmendanelerinden mahrum edilmeyecek mi me'mul eylediğimden hâl-i pür-melalimin aleme neşri için varaka-i hakikat beyânınızın sütunlarından bir mahall-i istidasına cesaret eylerim.

Malum-ı âlileri olduğu üzere İstanbul Duhan Gümrüğü'nün baş kitabesinde müstahdem bulunduğum hâlde gümrüğü te'diye olunmayan bazı duhanı kaçırmak isnadıyla ahz u girift ile zabtiyede tevkif edilmiş ve vuku bulan istintakda hak-ı acizanemde bir şey terettüb etmediği hâlde hak zahir oluncaya kadar zabtiyede kalmaklığım lazım geleceği beyânıyla otuz altı gün mevkuf kaldıktan sonra mezellet içinde olup kalmaktansa tahlis-i nefis ile iğtirab-ı ihtiyar etmiştim. Londra'ya vusûl-i acizânemden beri burada muhakeme talebiyle sefâret-i seniyyeye bir ve Hâriciye Nezaretine iki arz-ı hâl takdim etmişsem de hiçbirine doğrudan doğruya cevap alamadım ve fakat dolayısıyla taraf-ı acizaneme bir teklif vuku buldu ki hayal ve hatıra gelir şeylerden değildir. Şöyle ki; burada ve Paris'te bulunan firkanızın ahvaline nezaret etmek yani düzcesi casus olmak teklifine mazhar oldum. Bu teklif acizlerine Âli Paşa tarafından beynimizde olan musaddakat hasebiyle ismini beyân edemeyeceğim bir zat vasıtasıyla üç kere vuku bulmuş ve eğer kabul edersem Londra'da bulunduğum müddetçe hakkımda her türlü tevzifât ve merâtib refi'anın diriğ olunmayacağı ve İstanbul'a avdet eylediğim takdirde zaten irtikab etmeğim töhmet-i meşruhânın ma'füvv tutulacağı vaad olunmuştu. İşte bu teklif hakaret olunmayı red eylediğimden ve ahval-i acizaneme vukufu cihetiyle himayetini memul eylediğim Fuad Paşa dahi vefat ettiğiinden şimdi muhazeten İstanbul'da haremin uhdesinde bulunan emlâkîn zabt ve müsaderesine kalkışıldığı mesmu'-ı acizanem olmuştur.

İstanbul'da mevcut olan mehâkim-i nizamiyenin ne hâlde bulunduğu malum çâkeranım olduğundan Londra'nın hürriyet ve madeletle muttasıf olan mehâkiminde ihkâk-ı hak ettirmek istemiş isem de kabul olunmadı. Bu hâlde farz-ı muhal olarak bendenizden bir hata sadr olmuş olsa bile onu vesile edip evlad u iyâlimi bu felakete uğratanlar hakkında [Ve lâ teziru vaziratün vizra uhra] ayet-i kerimesinin kâili olan Hazret-i Kahhar müntakimin cezayı madeletine müracat ve böyle bir mahall-i ibret arzıyla ebna-yı vatana acizane hizmet eylerim bâki....

MÛLÂHAZA-İ HÛRRİYET

Vâkıâ meselenin suret-i cereyanına dair elde malumât-ı cüz'iyeye var ise de Hassûn Efendi'nin itham veya tebriye-i zimmetine kâfi değildir. Fakat şu kadar deriz ki işte Londra mahkemeleri açık Hükümet hakkına emin ise niçin burada Hassûn Efendi'yi muhakemeye çekmiyor.

Ya hele hareminin malını ve hak ile zapt ediyor. Devletin şeraite itibarı yokmuş. Buna kanunen hangi kaidesi hangi fıkrası cevaz verir.

Reşid Paşa Gülhane Hattı'nda müsadereden masuniyeti yalnız vereseye hasr imiş. Çünkü evvelleri yalnız bazı mevtaların malı zapt olunur imiş. Bîçare neden bilsin ki yetiştirdiği adamlarda bir takım garaib mahlûkat zuhur edecek. Hem müessis-i medeniyet geçinecek hem zavallı kadınların malını müsadereye kalkışacak.

Casusluk bahsine gelince umûm ebnâ-yı vatana ilan ediniz ki bizim gizli kapaklı bir işimiz yoktur. Efkârımızı gazetelerle aleme ilan ediyoruz. Kendilerine böyle bir teklif vuku bulur ve içlerinden biri can ya mal veya nâmusunu muhafaza için kabul ederse bize hiç mazarratı dokunamaz. Karzen dokunabilmek ihtimali olsa dahi hakkımızı helal eyledik.

BİR ZÂTIN MÛLÂHAZANÂMESİNDEN HÛLASA

Hayrettin Paşa'nın *Akvamü'l Mesâlik*'inden *Terakki*'de bazı ufak tefek tercümele neşr olunması üzerine *Hürriyet*'te tebrik-i âmiz birkaç söz gördüm. Hâlbuki *Akvamü'l Mesâlik*'in 25 26 27 numaralı sahifelerinde Yeni Osmanlıların hülâsa-i maksudu olan Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'i tesis etmediği için Hükümetin itiraza layık olmadığına dair bazı makâlât olduğundan ve bunu okuyanlar ekseriyet üzere Hayrettin Paşa'nın usûl-i meşvereti nazariyatca aklen ve naklen tercih ettiğine ve bu itirazı yalnız tatbikata ait olduğuna ve Tunus'ta yetişmiş bir zatın bizce tafsilat ve tatbikat-ı idareye tecârib ve malumatı bittabi müsait olamamak hasebiyle ol bâbda

olan akvali istişhâda salih olamayacağına dikkat etmedikleri ve bâhusus müşârünileyh daha geçenlerde iki müsin ve muhteber, Paşa'yı ihnâk etmiş olan bir Hükümet-i zalimenin kabza-i idaresinde iken bu kitabı telif eylemiş olmasına nazaran yazdığı şeyler bütün bütün ihtiyat-ı kabîlden olmak dahi ihtimattan hariç olmadığını düşünmedikleri cihetle bazı mertebe hadşe-i efkara dûçar olduklarından *Hürriyet*'le bu hususa dair bazı mütalaat neşrini münasip sayarak arızanın takdimine ictisar eyledim. Kabulü inayet-i âliyyelerine mütevakıftır. Maksud-ı meşruadan mukaddem şurasının ilanını lâzımeden add ettirmeye şu arızanın tertibinden murad-ı acizanem Hayrettin Paşa gibi malumat-ı siyasiye ve hamiyet-i vatanla muttasıf bir zata tariz veyahut te'lif-i güzidesinin kadrini tenzil değildir. Yalnız *Akvamü'l Mesalik*'te gösterdiği kavaid-i münecciyenin bizde fi'len dahi kâbil icra olduğunu mütelevvimat-ı mahalliyem hasebiyle göstermek isterim.

Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'in tesisinde *Akvamü'l Mesalik* bir mahzur ile bir imkansızlığın vücuduna zâhib oluyor. İmkânsızlık bahsinde müddeasının esası mülkümüzde bulunan akvam-ı Gayrimüslime'nin lisân-ı resmîye ekseriyet üzere vakıf olmamasıdır. Bu ise Babîâli'nin kainatta şöhret bulmuş bir safatasıdır ki müşârünileyh gibi hakikaten fazıl bir zatı bile iğfal edilmiş olmasına teessüf olunur. Bendeniz memâlik-i Osmaniye'nin hemen her tarafını gezdim. Hiç Türkçe bilemem ki Arabistan ve Kürdistan ve adalar ve İşkodra tarafında olan dağların bazı aşâir ve karasına münhasır gördüm. Eyalât-i mümtâzeden başka bizde ne kadar vilayet ve sancak ve kaza var ise hemen cümlesinde milel veya akvam-ı muhtelifenin muteberanından mürekkeb birer meclis olarak onların kafasında dahi müzakereler lisan-ı Osmaniye'de cereyan eder ve bu muteberanın yüzde doksanı bâ-y-ı hâl Türkçe bilir. İstenilen Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'e intihab olacak a'zâda kesret-i varidât ve malumat şartları aranacağından ve bu iki şartı hâiz olanlar ise Türkçe bilen şehirler muteberâtından olmak lazım geleceğinden lisan-ı resmîyeye cehalet hakkında *Akvamü'l Mesalik*'te gördüğümüz itiraf varid değildir. Hatta bugün Tunus Eyaleti bihakkın layık olduğu üzere vatanın bîlakayt daire-i ittihadına girmiş olsa Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet'e bittabi müşârünileyhi ve ona mümâsil olan bazı zevatı göndereceklerinden ahali hiç Türkçe bilmeyen öyle bir kıtanın mebusları bile İstanbullular kadar belîğ söz söyleyeceklerinde ve payitahtın mebuslarından ziyade hukuk ümmeti muhafaza edeceğinde şüphesiz bu kadar hatta en ziyade ve haşyetle

maruf olan Kozan Dağı'nda bile belki vükelâmızdan ziyade hâl u akd-ı umura muktedir erbâb-ı fetanet görülmüştür. Bundan başka hâfî olmadığı üzere İngiltere'de kavânin- devlet-i müdevvin değil iken mahkeme karşısında terafü'a getirilen bir adam [Ben bu nizamı bilmiyordum] yollu itizara teşebbüs etse cevabında [öğrene idin] derler. Bunun gibi eğer istediğimiz Meclis-i Şûrâyı Ümmet'e Türkçe bilmez bir adam gelirse sükut etmesi iktiza eder. Çünkü bir yerin idaresine nezaret etmek isteyenler ona müterettib olan şeraite dahi malik olmalıdır.

Bir de gayr-ı baliğ bir çocuğun mebusluğa kabul olunamayacağı gibi lisan-ı resmîyeyi bilmez bir adamın dahi reddinde hak olabilir.

Gelelim mahzur bahsine: *Akvamü'l Mesalik*'in bu bâbda irad ettiği söz akvam-ı sâire dahi devletten müşteki iseler de onların şikayeti sû-i niyetten münbais olmasına bazı emarâtın vücudundan ibarettir.

Bendeniz burada zahire hükm etmek ve sû-i zanndan ictinab eylemek ve usûl-i meşrevet zaruriyyattan olmak gibi mesail-i şe'riye ve mebahis-i nazariyeyi bir tarafa bırakarak ve akvam-ı sâirenin temayyülât mahsusalarına dahi tedkike hacet görmeyerek yalnız Müslüman muterizler şikâyetinde akvam-ı sâire ile ne dereceye kadar müşterek ve iştirak ne derece mahzurludur ve maksatları hâsıl olduğu hâlde sû-i niyet ashâbı istifade edebilir mi? Buralarını tahkik etmek isterim.

Müstağni-i beyân olduğu üzere akvâm-ı sâirenin şikayet yollu hareketi iki cihete münkasım olarak biri devlete karşı silaha sarılıp da idare-i dâhiliyeye istiklal veya vatanın daire-i ittihadından huruc daiyesiyle zuhura gelen teşebbüslerdir ki bizim gibi sû-i idareye muteriz ve mülkün salah ve saadetine talip olanların şikayeti buna asla kuvvet veremez. Şûrâ-yı Ümmet istemek zaten efkâr-ı umûmiyenin tahakkümü talep demek olduğundan tefrika cuy olanların ondan istifadesi nasıl mümkün olabilir. Yeni Osmanlıların bir fırkası idare-i istibdadiyeye karşı ihtiyar gurbet ederek kalemler beyân-ı efkâra çalışırken bir fırkası dahi Girit'te canını muhataraya ilkâ eyleyerek âsîlere mukabil salah ile hıfz-ı vatana hizmet eylediler ki bu da müddeamıza bir delil-i alenîdir. Girit Meselesi'nde düşmanlar bin türlü vesâil ile Hükümeti itham ve ilzâma çalışırken Şûrâ-yı Ümmet taraftarlarının nâmını bile lisana getirmediler.

Cihet-i saniyeye gelince bugün akvam-ı sâireden bulunan Osmanlıların bir takımı idare-i hâzıranın mezalim ve israfâtından şikâyetle çare-i cuy-ı felah olmaktadır. Eğer bu şikâyetten başka bir hafî garazları var ise biz onun keşfine memur değiliz ve itikadımızca her işte bir takım ledünnîyat tecrisiyle bir şeyine emniyet için bedihiyyat-ı evveliyeden delil isteyenler dünyada zuhurata ittibâdan başka bir şey yapamaz.

Müşârünileyh ahali-i Gayrimüslime'nin nâil-i hürriyet olduktan sonra Saltanat-ı Seniyye'nin kabza-i Hükümetinden çıkmak niyetinde bulduklarını ecânibe vuku bulmakta olan müracaatlarından bilistidlal maksad-ı hürriyet hâsıl olduğu gibi sâir yerlerde görüldüğü üzere tebdil-i saltanat gibi bazı seyyiâte kalkışabileceklerinden bahsediyor. Biz İstanbul'da ve binâenaleyh işin içinde bulunduğumuz cihetle bu müddeaya pek de vücud veremeyiz. Vâkıâ vatandaşlarımız içinde bizden iftiraka ve hatta mülkümüzde bir diğer Hükümet teşkiline tâlib bazı fırkaların vücudu münker değilse de onları icrâ-yı meramdan men eden Hükümetin istibdâdı olmayıp İslâm'ın kesreti ve işin hadd-i zatında imkânsızlığıdır. Ve zaten bu temayül ihtilaf-ı diyanet ve cinsiyetten hâsıl olmuşsa da mazlumiyet ve hukuk-i şahsiye ve siyasiyyeden mahrumiyet hususları dahi ona pek ziyade kuvvet vermiş ve bilhassa Avrupa'ya karşı arz olunan şikâyetin tesirine sebep olmakta bulunmuştur. Bundan mââda Yeni Osmanlıların istediği hürriyet, vaktiyle Fransa'nın büyük ihtilalinde olduğu gibi suret-i müfritede bir hâl olmayıp hukuk-i siyasiyeye nâiliyetten ibarettir ve bir kere bu maksat husûle geldiği gibi Osmanlıların metanet ve kanaat ve Hükümetine riayet gibi mutassıf oldukları ihlâk-ı haseneye ve terakkiyât-ı hâzıranın cümleye arz eylediği tecarib-i müteaddideye nazaran hadd-i lüzumun haricinde tebdilata kimsenin teşebbüs etmeyeceği ve şimdi Saltanat-ı Osmaniye'nin mahvını arzu edenler dahi bir kere adalet-i meşru'a meydana çıkarsa hâsıl edecekleri hoşnudî-i hâl cihetiyle temayülât sabıkalarını unutacakları kaviyyen muhtemel ve hele hukuk-ı siyasiyemiz şeriat nâmına tayin olunduktan sonra ehl-i İslâm'ın daima tecavüzden mücanib ve muhafaza-ı hâle ragıp olacağı ve bizde ise İslâm'ın muaveneti munzam olmadığı hâlde akvam-ı sâire başka bir fikri de bulunsa dahi uhdesinden gelmeye kâdir olamayacakları ve hürriyet-i mu'tedile ve adalet-i meşruanın husûlünden sonra şikâyetçilerimizin Avrupaca dahi yüz bulamayacakları muhakkaktır.

Müşârünileyh indinde lüzum ve fâidesi müsbet olan kavid-i siyasetin tatbikatını tervic yolunda yazdığım sözler öyle bir fasılda elbette vücudu memul olan insaf ve mert iktizaâsınca kendi indlerinde dahi mazhar tasdik olacağını ve gerek fetanet-i mevhuba ve malumat-ı meksubelerini ve gerek eserlerinin kıymet ve ehemmiyetini kemal-i ihtiram ile takdir eylediğimde iştibah buyurmayacaklarını ümit ederim.....

GİRİT'TEN TAHRİRAT Fî 11 Zilkade

İşte muhasarada bir itina gösterilivermekle Girit Meselesi bitti ve sivri akıllılarımız zannı gibi Avrupa kalkıp devleti yitivermedi. Fakat cezîre elli senede yerine gelemez. Şam'da ve Lübnan'da devletin birer sınıf-ı teba'ası diğer sınıfına bazı mazarratlar iras eyledi. Hasarat vâk'a ma'a-ziyâdetin tazmin olundu. Bizi de devletin teba'asından olan Rumlar harap eyledi. Bizim zararımız niçin tazmin olunmuyor? Eşkîyanın reisü'r-rüesâsı bulunan mahûd Kapdan Mihali diğer altı nefer reis ve yüz kadar avenesiyle açlıktan Kandiye Mutasarrıflığı'na arz-ı teslimiyet eyledi. Cezîreyi feth etmiş kadar iltifat gördüler. Yerlerine iade olundular ya İslâm'dan politika müttehimî nâmıyla tutulan bîçareleri niçin zindanlara atıyorlar. Girit üsâtının davalarına salah sedasıyla kuvvet vermiş olmaları acaba bir fazilet mi sayılır ve böyle üsâtın mücâzattan masun tutulması her cânı isteyenî salah bedest olarak şekavete teşvik değil midir?

Rumlar mağlubiyet-i vâkıadan dolayı husûl-i emelden meyus olmadılar. Konferansta Rusya'nın sükûtuyla karar vâkî Yunan'ın kabulünü fıkdan-ı fırsata haml ediyorlar ve yine iki taraftan dahi himayet bekliyorlar. Eğer sahilimizde bir Yunan korsanı görseler âsîlerin cümlesi tekrar silaha sarılmaya hazırdır. Hayfane yoktur kanlar dökülerek ve bu kadar masraflar edilerek yapılan kalelerden asâkir-i nizamiye çıkarılıyor. Yerlerine zabtiye konulacak. Hâlbuki kalelerin ruhu nizam idi. Vali'miz değışti. İdare-i sabıkanın hareketi her türlü mahasinden biri idi. Bakalım Ömer Fevzi Paşa'nın idamı nasıl olur....

Hoca Sadık Efendi'nin hîn nefyinde bulunduğu hâli ve muhibbanın elini eteğini öpmeye hücumunu gösterir. İllüstrasyon nâmında olan meşhur resimli gazetede bir tasvir neşr olunmuştur.

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE ŞERH EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBÂDİDİR.

Bundan beş altı sene evvel bizim köyümüzün nüfusundan on dört, on beş nefer istenilir ve kırk kadar insan ashâbı, kura çekmekle üçlüden aşağısı çekmediği hâlde yirmi beş kadar boşa çekip hanesinde kalırdı. Şimdi yine on dört nefer isteniyor. Hâlbuki boşa çekecek yalnız bir fazla bulunuyor ve hem de birli dahi idhal olunuyor. Bunun neden olduğunu hiç düşünmüyorsunuz. Evvela köyümüz altmış haneli idi. Şimdi çürük çarık yirmi hane kaldık. Kusûru dağıldı ve sevindi. Tuzun resmî olmak cihetiyle bir kaya tuzu dört ve beş kuruşa almakta aciz olduğumuzdan ekser at'imemiz tuzsuz yapılıyor. Binâberin tenasüle hâle geldi ve doğan çocuklarımız illetli olduğundan yaşamıyor ve yaşayanlar askere yaramıyor. Geçen sene ve bu sene ikmal-i müddet-i askeriye edip, hanelerine avdet eden üçer dörder kimsedir. Bunlar kura çekip gittilerinde on beşer nefer idiler. Arkadaşları nereye gittiler. Devlet ise Rusya ile bir harp etmedi. Gelenlerin ifadelerine göre cümlesi hastahanelerde mezelletle telef olmuşlar. Şimdi benim oğlumun avdetinden ben nâümid ve mükedder olmam ve ağlamamda ne yaparım, diyerek tekrar bangır bangır ağlamaya başladı ve cümle huzzârı beraber ağlattı. Nihayet bağırta çağırta evladı kucağından alınıp mahalline sevk olundu.

Neferât-ı askeriyenin bu vechle hanelerinden tebâüdü ziraat ve ticaret ve mamuriyetce ne derece muzır olduğu muhtâc-ı beyân olmayıp hatta her memlekette Hristiyan ahalinin hane ve arazileri ahali-i İslâmiye emlâkine tesbitle ma'mur ve abâdân olmasının esbâbından biri dahi onların beş on kuruşla hizmet-i şaka-i askeriyeden muafiyetleri kazıyyesi olduğu müsellematındır.

Memâlikin tağyîr-i idare-i kadimesi âsâr-ı mazarrasından biri dahi memurîn-i mülkiyenin daire-i mezuniyetleri dik olmasıdır. Memurlar yedlerinde bulunan talimat mucibince her şeyi merkez-i icra olan Babîâli'ye bildirmek mecburiyetinde olup hatta sarf-ı Maliyeye ve ticarete ve nizamiyeye taalluk eden umur ve mesalihte bile nezaret-i mahsusalarına yazdıktan başka birde yine Babîâli'ye beyân-ı keyfiyet ettikleri ve Babîâli dahi her işin müteallik olduğu daire ile muhabereye tutuşup mücavebe-i müteselsile ile vakit geçirdiği ve nezaretler ise biaynihi memurîn-i mülkiye gibi hiçbir işi başlı başına kesip bitirmeyip her birinde Babîâli'nin re'yine müracaat ettiği cihetlerle devletin ve ibâdullahın umur ve mesalihi kapu çukadârları çantalarında ve aklâm torbalarında senelerce sürünüp kararpezir olmaz. Ve kütbe-i aklâm mesalih-i hâriciye yetişemeyip bir işin cevabı altı ayda alınamaz oldu. Bir senede devletin aklâmına girmiş, mesela yüz maslahat var ise bu sebeplerden nâşi belki yirmisi kaide üzere bitirilip kusûru çevirir ve bunca ashâb-ı mesalihin sarf ettikleri akçeler ve emekler heba olur gider. Hele devlet umurunun arkasında dolaşmaktan bir menfaat mütesavvir olmamakla ekser mesalih daireden daireye havale olunarak akıbet bir köşeye itilip unutulur.

“MİSAL”

Sadr-ı esbak Mehmed Rüştü Paşa'nın ikinci defa seraskerliğinde tophanece lüzumu olan top arabası ağaçlarına dair Babîâli'ye bir takrir yazılır. Birkaç aylardan sonra bir kere mezkûr takrir-i serasker müşârünileyhin eline geçip meğer Babîâli'den Maliyeye ve Maliyeden Babîâli'ye ve oradan Tersane'ye ve Tersane'den Maliyeye, Maliyeden defterhane ve efkâfa ve oralardan Maliyeye ve Maliyeden Babîâli'ye birkaç defa muharebeler cereyan ettiğinden takrir varakasına bir takım daha kayd varakaları yapıştırılarak ağaç kalınlığında bir tomar şekline girdiğini görüp taaccüb eder. Ondan sonra işin yine bir daireye havalesi gösterilmekle yine müşârünileyhin elinden çıkıp birkaç aylardan sonra yine eline geçer ve mezkûr tomarın iki kat kalınlaştığını görür ve sonra bir defa dahi elinden çıkıp kendisi dahi seraskerlikten infisal eder. Ba'dehu üçüncü defa seraskerliğinde yine mahûd tomar bir aralık evrak-ı câriye ile gözüne ilişir ve açtığında muhaberelelerin kesretinden asıl top arabası maddesi bütün bütün unutulup son varaka-i manzumedde ormanlar nizâmâtına

müteallik bir cevap yazıldığını görür ve tomarı tutup karşısında yanan sobaya atar ve aklâmı meşâgil-i beyhudenin birinden bu vechle kurtarır. Müşârünileyh bu fıkrayı bizzat nakl ederken bizim devletin nizâmâtı ve devâirin vazâifi o kadar muhtell ve müşevveştir ki bu çarh-ı devvarın içine düşen bir varaka-i maslahat başı kığına uygun olarak çıkıp kurtulursa bahtiyar add olunmalıdır ve ben ki serasker olduğum ve şu top arabaları maddesini bizzat iltizam edip arkasını araştırdığım hâlde bu kararı bulursa artık mesâlih-i sâirenin hâli ondan kıyas edilmelidir deyip izhâr-ı kemal hüzn ü teessüf eder.,

“MİSAL”

Faraza memleketin filan mahallindeki köprü yıkıldı. Eğer baharda su çok gelirse memleketi basıp bu kadar bağ ve bahçenin harabına sebep olacak ve bu da yirmi bin kuruşla vücuda gelecek ve parayı da ahali verecek. Ne emriniz olur diye bir memleket Valisi tarafından Babîâli'ye Teşrin-i Evvelde arz olunur. Babîâli Valinin inhasını nice günler müsteşarın torbasında bekledikten sonra Meclis-i Vâlâ'ya havale eder ve bir müddet kayd odalarında ve başkâtibin çantasında kalır. Nihayet mevki müzakereye konulur. A'zâdan hayr-ıhah fukara bir zat öteden atılıp, hayır öyle şey olmaz. Ahalinin rızası var diye diye halktan cebren akçeler alınır. Mademki memlekete bir köprü lazım imiş. Bunu hazine yaptırmalıdır der. Ve Maliye gayretkeşlerinden bir zat dahi bu taraftan bu söze başlayıp öyle ama hazinenin vakti böyle memleket masraflarını tesviyeye mütehammil değildir cevabını verir. Nihayet Maliye Nezaretinin bir kere re'yi sorulsun denilir ve inha kâğıdı mektubî odasına gidip bir nice günlerden sonra kapu çukadârı ile Maliyeye vâsıl olur. Orada Nâzır Paşa'nın torbasında ve dîvân-ı muhâsebât kalmalarında ve masraf muhasebesi odasında nice kere ve zamanlar dönüp dolaştıktan sonra tekrar dîvân-ı muhâsebâta düşer ve orada dahi ya şöyle ya böyle bir karar-ı kat'i verilemeyip meclis-i valânın re'yine ta'lik ile mazbatası yapılır ve Nâzır Paşa'nın tahrir-i müzeyyeli ile Meclis-i Vâlâ'ya gelir ve bir güç hâl ile yine mevki-i müzakereye konulur. Hâlbuki meseleye dair mukaddemini müzakereye bulunan a'zâ o vakte kadar değişmiş olduğundan maslahata yeni başlanır gibi bakılıp kimi köprünün lüzumu olup olmadığını ve lüzumu takdirinde bunun masrafı ne hazineye ve ne de ahaliye yar olmaksızın tesviyesi suretinin mahallinden istilâmı lazım geleceğini re'y eder ve kimi masrafın

derece-i mutedilede ve nizama muvafık raddede olup olmadığı malum olmak için resminin ve keşif defterinin gönderilmesi için cevap yazılmasını söyler. Hazineye ve ahaliye yar olmaksızın köprünün yapılması taşsız topraksız duvar yapmak kabîlinden olduğunu ve mahallinde ise ne resim ve ne de keşif defteri yapacak mühendis bulunmadığını ve vakit ve mevsimin geçtiğini kimse düşünmez. Nihayet böyle bir münasebetsiz cevap yazılır ve cevabın bâ mazbata eş'ârı tavsiye olunur. Bunun mahalline ve savlinde ise mevsim mürur imiş. Irmak coşmuş bağları harap etmiş. İş işten geçmiş olduğundan zavallı mahalli memuru hayrette kalır. Orada dahi işe yeniden başlanır ve inhayı eden henüz orada ise emirnâmeysi meclise koymaya mecbur olup hâlbuki a'zâ-yı meclis fırka fırka olarak ekser hususta yekdiğerine muarız olduklarından ve memur ise her fırkadan muhteriz olduğundan bunların cem'-i efkârıyla mazbatanın tanziminde bin müşkilata uğrar. Ve nihayetinde mühendis yerine köprüyü yapacak Ahmed Dayı meclise çağırılır ve ne kadar ağaç ve çivi ve gündelikle yapılacağı sual olunarak tahmini bir keşif defteri yapılır ve suret-i hâl bâ mazbata Babîâli'yi bildirilir. Bu kerde mazbata müsteşar ve ahkâm-ı adliye torbalarını kemafissesabık dolaşıktan sonra karar-ı meclis üzerine mezkûr defterin muvafık nizam olup olmadığı bilinmek için Nafia Nezâretine havale edilir. Nizamın iktizası ise keşif olunan binanın resmi ve her parçasının zirâ' üzerine hesabı ve kerestenin fî maktu'u ve miktar ve cinsi başka başka musarrah olmasını istediğinden defterimiz süluk-ı muvâfık nizam olmadığı cevabıyla mazbata yine Meclis-i Vâlâ'ya avdet eder ve fakat onun Nafia Nezâretine irsâli ve orada meclise havale ve müzakeresi ve cevabının yazılması ile lâakal beş altı ay geçer. Hülâsa-i kelam bu keşakeşle o senenin baharı ve ertesi senenin yazı ve kışı mürur eyler ve memurlar değişir. Nehrin tuğyanıyla beher sene ahali hesapsız zararlara uğrar. Maliye îşârından birçok ziyanlar eder. Yine köprü yapılmaz kalır.

Ama tanzimattan mukaddem her memleketin mutasarrıf ve mütesellimi idaresinde müstakil olmakla böyle bir köprünün yapılması lazım geldikte civar köylere bir buyruldu, gönderir. Her köyden birkaç adam toplanır. Kimi taş taşır kimi kereste götürür. Birde escâb-ı iktidar arasında defter yapılıp çivi ve amele yevmiyesi onunla tesviye olunur. Velhâsıl köprü birkaç gün zarfında yapılıp biter. Babîâli'nin asla haberi olmazdı. Vâkıâ bu vechle bir mülkiye memurunun keyf-i mâ yeşa zîr destanı üzerinde hükmünün cereyanı dahi birçok uygunsuzlukların vuku'nu istilzâm

edeceği derkâr olup mesela şu köprü yapıncaya kadar ahalinin sevkinde ve kerestenin ve masrafın tevzi'nde dahi hayli haksızlıkların zuhura gelmesi ihtimalden ba'id değil ise de zaten düşünülmeden yapılmış bir takım usûl ve nizama tevkif-i hareket olunmak için köprünün yapılması ile birde şu beğenilmeyen suret-i istiklaliyedeki adaletsizlikle beraber köprünün yapılması arasındaki mazarrat ve menafi nisbet ve kıyas olundukta ikinci suretin rüchan ve nef'i teslim olunur. Hatta Devlet-i Âliyye dahi bin mazarratan sonra evvelki idarenin rüchanını görüp vilayetler teşkiline ve memurin-i mülkiyenin tevsi'-i daire-i vazâifine şimdilerde başlandı.

Bakiyesi ileride

Tevcihata Dair Bir Zatın İstanbul'dan Yazdığı Mütalaanın Hülâsasıdır

Müteveffa Fuad Paşa'nın münhal olan Hâriciye Nezaretini idare edecek Türkistan'da güya kimse olmadığından ve mesela Mahmud Nedim Paşa vaktiyle nezaret-i mezkûre vekâletinde bulunarak kesb-i memduhiyyet etmiş ise de umur-ı bahariyyede gayr-ı mütearif olan malumatı sebebiyle Tersane'ye şiddet lüzumu olduğu gibi bu işe Midhat Paşa ehl görülse onun dahi Sadâret'e istidad-ı şayiasından dolayı Bağdat hududunda bulunmasına Babiâlîce ihtiyaç görüldüğünden çaresiz umur-ı hâriciye meşagilinin dahi Zât-ı Ali-i Hazret-i Sadâretpenahi uhdesine ihalesi kariha-i sabiha-i mülükânedden şerefsünüh ve sûdur buyurulan idare-i isabetâde-i cenab cihyanı iktizâ-yı celilinden olup şu kadar ki umur mühimme-i Sadâret'in nezaret-i mezkurenin tesviye-i mesalihine meydan vermeyeceği gibi bu nezaretin inzıمامı umur-ı dâhiliyenin dahi kemaffissabık idaresine mani olacağından sadr-ı müşârünileyh haftada bir kere Hâriciye Dairesine azimet etmek üzere umur-i nezaret memurîn-i mevcude himmetiyle rü'yet olunacağı mukarrer bulunmuş ve umur-ı dâhiliye için dahi bir nezaret-i mahsusa teşkil olunup Şirvanizâde Reşid Paşa tayin olunmuştur. Bu hâle bakılıp şimdi Makam-ı Sadâret için devâirin mesalihinden bazılarını seraya resmen arz etmekten ve elçi balolarında bir sürü alay boncuğu gibi nişanlar takarak salınıp ayda birçok para almaktan başka bir iş kalmadığı hatra gelir.

Kemal¹¹²

---

¹¹² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre.

39 HÜRRİYET 1285

Numara: 39   7 Zilhicce   Sene: 1285   22 Mart   1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

TÂBİ'İYYET-İ OSMANİYE

Şûrâ-yı Devlet tarafından tâbi'iyet-i Osmaniyeye dair yapılan bir nizam İstanbul gazetelerinde görüldü. Şu madde devlet aleyhçe hayli mu'tenâ bir şey olduğundan tedkikini lazımeden addederiz.

Bu malumdur ki mevcut olan muâhedelerimiz iktizasınca ecnebiler mülkümüzde bir hâl-i istisnada bulunurlar. Askerden ve birçok tekâliften biri olduklarından başka hîn-i muhakemelerinde mensub oldukları devletin bir memuru bulunmasına dair olan hükm-i uhûd Avrupa'ya yaranmak politikasının tesiratıyla bir mana-yı diğerk olarak mahkemelerimizde konsoloslarla tercümanlar avukatlığa kanaat etmediler, bayağı emr-i kazaya iştirak eylediler. Ve bundan dolayı her nerede bir münâzaa çıktıysa hemen umûma sebep olan memurların azlini intâc eyledi. Hatta vaktiyle Hâriciye Nâzırlığı etmiş bir zat İzmir Valisi iken bir Avusturya Konsolosu'nun çıkardığı münâza'yı tesviyeden aciz kaldı. Ve devletçe azl ve tabi'yyet eyledi. Ve veli ahd-i saltanat Hazretlerine ait olan birkaç bin keselik mücevherat senelerce uğraşılışken İtalyalı bir tâcirin yedd-i iğtisabından kurtarılamadıktan başka İstanbul'da vukua gelen öyle bir hadisenin fasl davası her türlü hak ve ahdin hilâfında olarak İtalya kanun şinaslarına havale edildi. Hâsılı iş bir dereceye geldi ki tabi'iyet-ı ecnebiye bâtili hak edebilecek bir hâsiyyet kazandı. Bir

taraftan ise tercüman ve yasakçı nâmıyla şunu bunu himaye etmek dahi memurin-i ecnebiyenin hukuk-ı ahdiyyesi iktizâsından olarak, mahmiler ise kendilerine münhasır olan emr-i himayeti mütealikatlarına dahi tevsi' etmek daiyesine kalkıştılar ve hıfz-ı hukuk için dahi olsa ecânible müşkilat çıkarmamayı memurlarımızın bir takımı mahz-ı dirayet ve bir takımı muktezâ-yı mecburiyet bilerek silk-i hareket ittihaz eylediler. Bu hâl üzere memurin-i ecnebiyeye meydan-ı hâlî kaldığından ve ahali ise bittabi ecânibin imtiyazâtından istifadeye ve hiç olmazsa Hükümetin zulmünden kurtulmaya meyledildiğinden canı isteyen konsolos veya vekil beğendiği adama, filan tercümanımızın akrabası veya filan tercümanımızın ortağı diyerek hâsılı dizdiği dizdiği tabir marufuna muvâfık bir isim takarak himaye kâğıdı verir oldu. Hatta adalarda bir Yunan memurunun bir ayda dört bin pasaport dağıttığına ve Arabistan'da himâyet dava eder. Köyler bulunduğu dair bir takım evrak-ı meşhudumuz olmuştu. Bu hâlden dolayı mülkün hemen her tarafında hiçbir vakit keşâkeş eksik olmayıp küllü yevm Babîâli torbalar dolusu evrak ile uğraştığı ve şu tabi'iyet yüzünden Cidde Vak'ası gibi bir musibete dahi mübtela olduğu cihetle yine meskenet-i marufesiyle daire-i tahammülden ayrılmazdı. Nihayet 1277 senesi seferinden her neden ise cesarete gelerek umûm-ı sefâretlere bir takrir resmi verdi. Ve meselenin müşkilatından şikayet eyledikten sonra;

Teba'a-ı Devlet-i Âliyye'den her kim ahir bir devletin tabiyyetine girer ise bunu ilan eylediği günden itibaren üç mâh müddet zarfında memâlik-i Devlet-i Âliyye'yi terk ile tabiyyeti iddiasıda bulunduğu devlet memâlikine veyahut sâir istediği mahalle nakl-i mekân ve azimete açılır olunacaktır. Ve öteden beri câri olan kaide ve usûl iktizasınca tabiyyet-i Saltanat-ı Seniyye'yi terk eden kimse teba'a-ı Devlet-i Âliyye'den bulunan akrabasının ırkıdan mahrum olarak uhdesinde bulunacak her nev' üzerinde olan hukuk tasrifiyesi dahi sâkıt olduğundan bunlar mahlûl hükmünde tutulup cânib-i mîriye avdet eylemekte ise de Devlet-i Âliyye yalnız madde-i ırsda olan usûlün ibkâsıyla mücerred teshil-i maslahat zemininde bu makulelerin emlâki üzerinde olan hukukundan feragat buyurmuş olduğundan bunlar Memâlik-i Devlet-i Âliyye'de emlâke mutasarrıf oldukları hâlde müddet-i mezkure tarafında emlâk-i mevcudelerini Teba'a-ı Devlet-i Âliyye'den taleplerine bey' ve fûruht ile kat'î alaka eylemeleri lazım gelecektir. Ve emlâk-i mezkure-i müddet merkume tarafında satılmadığı taktirde bunları istediği bahâ ile satmak üzere bu

tarafında dilediği kimesneyi bâ-hüccet-i şer'îye tevkil ile kendisi zevcesini ve evlad-ı sığarını beraberce alıp götürülecektir. Ve bunların evlad-ı kibâr-ı muhtar olup tâbiyyet-i Saltanat-ı Seniyye'de kalmak istedikleri hâlde, bir şey dilemeyecektir. Ve bu makulelerden vatanlarını terk etmek istemeyenler olur ise müddet-i ikâmetlerinde ecnebi sıfatıyla tanınmayıp kendilerine kemâkân Teba'a-i Devlet-i Âliyye nazarıyla bakılacak ve tâbiyyet iddiasında buldukları devletin sefâret ve konsolosları tarafından haklarında bir gûna ifade ve tavsiye ve himayet ve muamelesi vukuu asla tecviz olunamayacaktır. Ve o makule tebdil-i tâbiyyet-i edenlerin işbu tebeddülünden evvel ticaretlerince ve zatlarınca her ne işleri var ise kavânin Devlet-i Âliyye'ye tatbikan rü'yet olunup yeni tabi oldukları devlet tarafından ol bâbda müdahale olmaması usûl-i takdimesi kemâkân cari olacaktır. Ve işbu kararın ittihazından mukaddem bazı devletlerden pasaport almış olanlar dahi ilan olunduğu günden itibaren karar-ı mezkûrun icrasına mecbur olacaklardır.

Dedi. Bu talebi evvel (umur-ı cüz'iyede istikameti külliyyatça olan mutalibine perverde-i tezvir etmek mültezemi olan) Rusya ve ondan sonra düvel-i sâire sefâretleri bazı şeraitle kabul ettiler. Tesviye-i maslahat için mahsus bir komisyon yapıldı. Fakat Babîâli'den memur olan zevatin eser-i dirayeti olarak hiçbir şey yapılamadan tatil olundu. O zamandan bu güne kadar hâl eski merkezinde durmakta iken şimdi dahi Şûrâ-yı Devletin bu nizâm-nâmesi meydana çıktı ki birkaç fıkrası hakikate şayan-ı nazardır. Bâhusus ki bir bendinde,

Memâlik-i mahrusa-i Padişahîde ikamet eden her bir şahıs teba'a-i Devlet-i Âliyye'den ma'dud olup hakkında Devlet-i Âliyye tâbi'iyeti muamelesi icra olunur. Eğer kendisi teba'a-i ecnebiden ise tâbi'iyetini usûlen ispat etmesi lazım gelir.

Deniliyor bu hâle göre sonradan pasaport alanlar usûlen teba'a-i ecnebiyyeden bulunduğunu ispat edemeyeceğinden teba'a-i Devlet-i Âliyye'den addolunmak lazım gelir. Buna nice senelerden beri taşralarda çalışıldı. Nihayet Babîâli dahi bâlâda beyân ettiğimiz teşebbüse kalkıştı, muvafık olamadı. Ya şimdi acaba nasıl muvafık olunacaktır.

Bundan başka yine kanunun bir maddesinde bir ecnebiye göre Saltanat-ı Seniyye tâbiyyetini istihsal için beş sene memâlik-i Osmaniye'de oturmak şart

edilmiş ve bir diğer maddesinde devlet isterse bir adamı bu şartı ikmâl etmeden dahi tâbiyyetine kabul edebilir denilmiş. Güzel ama acaba bir Fransız öyle bir istisna ile gitse de Osmanlı tâbiyyetine girse ve ondan sonra da bir diğer Fransızla davası zuhur etse sefâret hâl-i nizâ'ın ticarethaneye havalesine kâil olur mu bir de şu zîrde gösterilen maddeye bakılsın.

Teba'a-ı Saltanat-ı Seniyye'den me'zûnen tâbiyyet-i ecnebiyeye giren eşhâs tebdil-i tâbiyyet ettikleri tarihten itibaren ecnebi sıfatında tutulup haklarında ol vechle muamele olunur. Fakat Devlet-i Âliyye'den mezun olmaksızın tâbiyyet-i ecnebiye girer ise işbu tabiyyet cedidesi keenlemyekün ve kendisi kemâ-kân teba'a-i Devlet-i Âliyye'den addolunup kâffe-i hususatda teba'a-i Devlet-i Âliyye hakkında olunan muamelenin aynı icra kalınacaktır. Her hâlde teba'a-i Devlet-i Âliyye'den bir şahsın terk-i tebaiyyet etmesi mutlaka irade-i seniyye üzerine verilecek bir senede müteallik olacaktır.

Bilmeyiz devlet hangi kuvvetine mağrur oluyor ki istediği ecnebiyeyi tabiyyetine kabul için kendini mezun biliyor. Fakat başka bir devlet bir Osmanlıyı tabiyyetine almak isterse husûlüne kendi ruhsatını şart ediyor. Avrupa devletleriyle muamelece müsâvât derecesini ne vakit ihraz ettik ki şimdi tefevvuk daiyyesine kalkışıyoruz. Ama Babiâli yaptığım nizam mı, ben mülküm dahilinde icra edeceğim bu nizam ecnebi metalib ve nizamâtına tevafuk etmezmiş. Benim ne vazifem sözünü sâir müstakil devletler gibi diyecek olursa, evet efendim ama bu kadar vaadler, müsamahalar, teamüllerle bağlamış olduğumuz ellerimizi Hükümetin hangi adaletini cihana göstererek çözmeye hangi vakitte gayret ettik ki bu sözü söz yerine kabul ettirelim ve azıcık ecnebiye ta'liki olan muamelâtın hangisinde Hâriciye Nezaretimiz müstakil bir devlet gibi tesviye-i maslahat etmiş ve etmektedir ki bunu da ona kıyas eyleyelim.

Şu madde dahi hayliden hayli nazar getirir şeylerdendir.

Saltanat-ı Seniyye tarafından mezun olmaksızın diyar-ı ecnebiyede tebdil-i tâbiyyet eden veyahut bir ecnebi devletinin hizmet-i askeriyesine giren şahsı Devlet-i Âliyye ister ise tâbiyyetinden ıskât edebilir. Ve bu makule tâbiyyeti ıskât olunan eşhasın memâlik-i şahaneye avdeti memnu' olur.

Acaba Babiâli bu nizamın hiçbir devletin nizamât-ı mahsûsasına tariz etmeyeceğine nasıl emniyet hâsıl etmiş.

Kaldı ki nizâmnâmenin *Takvim*'de görülen mukaddimesi şu ibâre ile başlıyor.

Teba'a-i Gayrimüslime-i Devlet-i Âliyye'den menafi' na-meşrua itihsali emelinde bulunan bazı eşhas bir müddetten beri hodbehot pasaport alarak düvel-i ecnebiye tâbiyyetine girmekte olduklarından

Hâlbuki Bağdat'ta vesâir yerlerde nice bin ehl-i İslâm İran mahmiyeti iddiasında bulunuyor onlar neden istisna olunmuş.

Bizim efkârımıza kalırsa mahmiyyet meselesi öyle dört bendli bir kanun neşr edivermekle lağv edilemez. İbtida muntazam mahkemeler yapılmalı. Muntazam kanun olmalı, halk adalet görmeli vatanını sevmeli, tebdil-i tâbiyyeti denâet addeylemeli. Saniyen mahkemelerden ecânibin müdahalesini kaldırmalı, kimseye ecnebi olmakta bir fâide kalmamalı. Ondan sonra yine mahmiyyet daiyyesinde ısrar edenleri sebatlı bir teşebbüsle tâbiyyet sahihesine ircâ etmeli. Hâsılı Avrupa'ya ve halka lakırdı söyleyecek yüz olmalı. Yoksa mahkemelerde bu karışıklık kanunda bu teşviş-i idarede bu zulm ecânibde bu imtiyazlar Hâriciye Nezaretinde bir za'f mevcut iken sekiz on satır şey yazıp da adına kanun denilmiş bunun rezaletden başka ne fâidesi olur.

İstanbul'dan Mektup Fî 19 Zilkade

Serdar-ı ekrem ile Mısırlı oğlu (Boğos) Bey arasında tekevvün eden münazaa meclis-i ticarete rü'yet olunmaktadır. Mesmuâta göre hülâsa-i madde güzeşteden dolayı Boğos Bey tarafından iddia olunan kilitli akçenin sürat edâsına taraf ser-dâr-ı ekremîden muvafakat gösterilmeyip beynehümâda cereyan eden muhâsebâtın tedkiki arzu olunmasından ibaret imiş. Ve bazı rivayete nazaran Zât-ı Âli Sedaret-penâhî ile Serdar-ı ekremînin araları mahud Girit Meselesi'nden dolayı gergi gibi açık olduğundan ve Mısırlı oğlunun ise taraf-ı Sadâret'e intisab mahsus cihetiyle efendisi kimden hazzetmezse onu tazyik ve iz'âc ile arz-ı ihlas ve onun zımnında

iddiasını tervec ve istifade etmek öteden beri mu'tadı olduğundan bu nizâ'ı şu sebebe mebni meydana koymuş ve ticaret mahkemelerinin adaleti dahi bu esbâbdan dolayı serdar-ı müşar'ün-ileyhi bi'zzat mahkemede hazır olmaya mecbur etmiştir. Bakalım nasıl karar-pezir olur.

Bir vakitlerden beri Maliyenin ve hususiyle halkın muzâyaka ve ızdırabından bahs etmez oldum. Çünkü zarurete alışmak kolay şey değil ise de bir dereceye kadar bizim halk buna da alıştı. Size bir tuhaf hikaye söyleyim. Geçen de kaleme bir terzi geldi. Hulefâdan birinden para istedi. Münazaa arttı. Terzi “efendi, kaç aylardır para vermiyorsunuz buna utanmazlık, dolandırıcılık derler” dedi. Birini de ona mukabil “vay habis benim de devletçe aylığım ve hazineden sehimim var. Kaç aylardır vükelâ efendilerimiz maaşı ve hazine-i celile sehimimi vermiyor. Onlar utanmaz, onlar dolandırıcı mıdır, sen meğer Yeni Osmanlılardan olmalısın, gel bakalım şimdi Zabtiye Müşîri'ne gider seni haber veririm” yollu bir şiddetli mukabale gösterir göstermez terzi bîçaresi öyle bir firar etti ki tarif kabul etmez. Hafiyeye memurlarının kesreti ve muamele-i vâkıâ özüne biz de mumaileyhden ihtiraz eder olduk.

Züğürtlük ciheti böyle ise de cihat-ı sâirede devlet ve milletin kesbettiği terkibat dahi inkâr olunamaz. Şûrâ-yı Devlet yeni renklere daha giriyor. Hâriciye Nezareti Sadâret'e ilhak olundu. Midhat Paşa Bağdat'a saldırıldı. Sadık Efendi Paris'te çalıştığı istikrâzı iyi kötü uydurdu. Ama Şûrâ-yı Ümmet olmadıkça Şûrâ-yı Devletin ve ikide bir de girdiği renklerin fâidesi görülmez imiş. Sadâret'in kaidece devlete lüzumu yokmuş. Midhat Paşa İstanbul'da lazım ve ıslah hâle muktedir imiş. Böyle istikraz devleti mahvedermiş, buraları kimin vazifesi şimdi dahi ahlak-ı milliyeye müteallik ıslahata başlanılacağı işitilir. Bunlardan en başlısı şu kadınların hâl-i ihticab ve esaretten kurtulup erkekler ile ihtilatı maddesidir. Bu fikrin ashâbı diyorlar ki “biz de kadınların böyle cam cahil kalmaları erkekler ile beraber ihtilat edememelerindedir. Bu cehalet sebebiyle bizde kadınlar çocuklarını layıkıyla terbiye edemiyorlar. Ummacı ve çarşamba karısı ile korkuta korkuta çocuklar meraklı ve tabansız ve deli meşreb oluyorlar. Ve şu hâl şimdilerde pek zahire çıktı ki Mısır fellahları nice yüz senelerden beri ahlak-ı milliyelerinin fenalığı sebebiyle daima ecnebilerin Hükümet-i mütegalibanesi altında esaretle kaldıkları gibi biz dahi otuz kırk seneden beri devleti idare eden birkaç zalimin kabza-i keyf ve istilalarında

kaldık ve her ne zulm görsek ağzımızı açamaz olduk ve yine bu ihtilatsızlık sebebiyle iki kat masraf etmeye, yani selamlık ve harem iki daire beslemeye mecbur olduğumuzdan varidâtımız masrafımıza yetişmiyor. Bakınız Hristiyanlara bakınız, Avrupa'ya daima her familya bir sofraya kurar. Çoluk çocuğuyla oturur, davetsiz misafir kabul etmez. Lüzumundan ziyade bir kap yemek yapmaz. Bade't- ta'm karıcığını koltuğuna takıp tiyatroya ve gezmeye gider. Ne bizim kadar kap kakak tedarikine ve ne de uşak ve cariye beslemeye ihtiyacı olur. Ve hasbe'l-ihtilat kadınlar okuyup yazmak bildiklerinden kocalarının işlerinde muavenet ederler ve gazete okuyup ahval-i aleme vakıf olurlar. Ama bizim karılara gelince dedikodudan başka bir şey bilmediklerinden insan yarım saat oturup musahabet edemez. Zira ya pirinç veya yağ bittiğinden bahisle adamın aklını şampanya tıpası gibi başından fırlatır “ ve keza ve keza.

Lakin muhlisiniz gibi henüz civilization lezzeti tatmayanların re'yince kadınlar hilkat cihetiyle erkeklerin mâdunu olmak iktiza edeceğinden hele memleketimizi istila eden cehalet-i zulmetden bir kere erkekleri kurtaralım. Ba'dehu nevbet kadınlara gelsin. Bizim ahalimizin içinde henüz yüzde on kişi okuryazar çıkamaz. Ve ikinci mertebede kadınların cehaletine erkekler ile adem-i ihtilâtn sebebiyeti teslim olunamaz. Zira Bağdat ve Endülüs'te ve Türkistan'da ve İran'da zuhura gelen bu kadar şaire ve fazıla kadınlar bütün mezheb-i İslâm üzere ederler. Onların malumatı ihtilattan nâşî değil idi. Eğer biz de de kadınları okutup yazdıracak isek bunu mücerred erkekler ile ihtilata mevkuf tutmak abes olmaz mı? Okusunlar yazsınlar, ahval-i aleme vakıf olsunlar, çocuklarını güzel terbiye etsinler hukuk-ı zevciyyeti tanıyıp familyalarını baht ve saadet içinde yaşatsınlar. Bunların hepsi pekâlâ ve ra'na lakin erkekler ile kol kola piyasaya çıksınlar, balolarda herkesle sîne be sîne dudak dudağa dans eylesinler, sofralara istedikleriyle şampanya toka etsinler, o da kocası olmadığı hâlde baloda tedarik ettiği ahaba gelip, tenhaca görüşsünler, kocası bu hâl üzerine gelip odanın kapısını kapalı buldukda dakk-ı bâb ile istizân etmeksizin içeri girmesin. İşte bunlar bizim ne ahlak-ı milliyemize ve ne de usûl-i mezhebimize uyar. Biz bu civilizationun erbabı değiliz. Eğer bizim devletimizin terakkisi mutlaka buna mevkuf ise Osmanlılar terakkisinden katıyen ümidi kesmelidir.

Serasker esbak Rüşti Paşa'nın sâbık damadı Hüseyin Paşa bu kere Trieste'den gelen vapurla İstanbul'a geldiğinden zabtiyeye celb ve hapsedildiğini ve hanesi basılarak mevcut olan evrakın Bâb-ı Zabtiyeye götürüldüğünü işittim. Bizde idare-i keyfiye o kadar yerleşmiş ve efendilerimizin damağı bu lezzete o kadar alışmış ki her kim kendilerine tabasbus-ı zelîlânede bulunmazsa terbiyesiz ve kabiliyetsiz sırasına konulur. Hüseyin Paşa bundan akdem hakkında olunan muameleye dayanamayıp hürriyeti esarete tercih ile isti'fa etmiş. Ve (her rütbesini bir muharebede ibraz-ı liyakatle ihraz eylediği) askerlikten bila maaş çıkarılmıştı. Bunun üzerine kendisi vükelâ hazerâtından istizân etmeksizin Avrupa'ya gitmiş olduğundan bu cünha mûmaileyhi efendilerimizin nazarında âsi hükmüne kodu. Ve kendisi hapsolunarak hanesi bu vechle taharri olundu. Ne tuhaf ne garip şeydir ki idare-i hâzıra, efkâr-ı umûmiye olan heyecan-ı dehşet nişânı gördükçe kendi yolsuzluğunu düşünmez de başka yerlerden sebep arar. Ve zaten mezalimden tevellüd etmiş bir hâli yine zulm ile teskine kalkışarak zehirden şifa talebinde bulunur.

İstanbul'dan Diğer Mektup Fî 21 Zilkade

Levant Herald tebdil-i vükelâya ve Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliğine dair bazı ledünniyât yazmış. Babîâli suret-i *Takvim*'de neşrolunan bir tevbihnâme ile bu misillü tevcihatta süferâ-yı ecnebiyenin medhali olmadığını ve olamayacağını beyân ediyor. Süferâ-yı ecnebiyenin muazzamât-ı umurda ve bâhusus tevcihatlarda medhalini inkâr etmek, İstanbul'da vücutlarını inkâr gibi bedahete karşı bir söz olduğunda kimseler iştibah etmez ya. Allah verse de istikbal için olan te'minat dahi maziden vuku bulan rivayât gibi sırf yalana çıkmasa Midhat Paşa'nın Bağdat'a gönderilmesinde ecnebi nüfuzu var mıdır yok mudur bilmem, fakat hoca Nasrettin'in [ekmekle kar yemeyi ben icat ettim. Ama ben de beğenmedim] dediği gibi şu memurîni baisleri dahi tahsin etmiyor. Ve Tuna'da gösterdiği müessiri Bağdat'ta dahi ibraz edebilirse elinden Sadâret'i kurtarmak mahall olacak gibi bir korku meydana çıktı. Muvafakatini temin edecek her neye teşebbüs ediyorsa men'çün elden gelen mevani' diriğ olunmamaktadır.

Fuad Paşa'nın cenazesi geldi. Mahud konağın civarına defn olunacağına dair olan şayiânin aslı çıkmadı. Fazlı Paşa'ya defn olundu. Hemen İstanbul halkı umûmen cenaze alayının seyrine çıktılar. Onlardan aldığım habere göre cenaze alayını tertib eden asâkir ve zabtiyeler matem elbisesi giymişler. Getiren vapur matem topları atmış. Hâsılı alafranga bir matem olmuş. Böyle deyince memnu ve hakkında kat'an münasebetsiz ve faidesiz bir adeti kabul ile İslâm'ı bir kat daha dil-hun etmekte ve vefat etmiş bir adama zebândırazlık ettirmekte ne mana vereydi. Garaz-ı zatına hürmet ve muhabbet ise öyle menfur alem olan bir tarzda mı yapılır. Allah Allah dünyaya hayrı dokunabilecek bir takım nizamlar şer'an müftûye iken kabul etmezler, adına din mani oluyor derler. Deyince sahihan memnu ve dünyaca mazarratı ve hiç olmazsa faidesizliği müşebbis olan dans gibi matem gibi âdât-ı garibeyi bî-perva kabul ederler. Bu kadarı Avrupa'ya yaranmak için olsa da ayıp değil midir?

Yunan Meselesi nihayet buldu. Şimdi İstanbul'da vükelâca iş Hâriciye Nezaretiyle Sadâretin birleşmesinden dolayı devâirin vezâifini nakl ve meclis-i Hâs günlerini değiştirmekten zürefâca moda Fuad Paşa'ya vefat tarihi söylemekten küçük memurlarca maksat yeni istikrazın uyması cihetiyle bostan dolayı gibi hazine para çekerek borçlulara nakl etmekten âhâd-i nâs hâli ise kemâ fissâbık bâr-ı zulm altında inlemekten ibarettir.

Gazeteleri sorarsanız, *Terakki* bir ekonomi politik tercümesi bir de din-i İslâm'ın terakkiyât-ı hâzıraya muvafakatini müş'ir bir risâle neşrediyor. Şimdiye kadar gördüğüm parçaları zararsız terbiye-i nisvandan bahsediyor. Bazı fıkraları güzel mahbele bahisler açmış. *Muhib*'in yazdığı şeyler pek hezeyân. *Terakki*'nin cevapları da pek şedid.

Mukaddemce Selanik Zabtiyesi'ne iğneli tüfek almak için Hükümet-i ahaliden iâne toplamak istediğinden [bu iânedede izhar-ı haset ediyorlar] diyerek Selanikli iki zat hakkında pinti Hamit mizacında derler, yollu bir zat nâmına olarak bir tahkirname? neşretmişti. Şimdi onlar da *Terakki*'ye iki mektup göndermişler. Biri kendinin muhalefeti komisyonun teşettüt-i hâl ve sakametinden neş'et ettiğini söylüyor. İkincisi iane olarak Hükümete otuz lira gönderdiği hâlde bir tezkire ile red olduğundan bahsediyor. Gazetede tezkirenin aynı da var. Maili sarf-ı tahkirden ibarettir. Farz edelim ki adamcağız gerçekten hassas imiş. Defterdar efendinin

hakarete neden hakkı olsun ve Hükümet niçin böyle şeylerde kanunen müretteb olan cezayı icra etmesin.

Karadağ Meselesi uyanır gibi oldu *Terakki*'nin Avrupa gazetelerinden aldığı rivayete göre kenz bâr iskelesiyle herkesin cenub taraflarının Karadağ'a iltihakını ister. Ve Rusya dahi bu maksadı tervic edermiş. ¹¹³

Yine *Terakki*'de görüldüğüne göre Edirne köpekleri kudurmuş elliden ziyade adam ısırılmış. Ve şimdiye kadar on yedisi telef olmuş. Gariptir ki bu hayvanlar böyle kudurur. Bunca adamlar telef eder. Makâbire bîperva girer telvis eyler yine muhafazalarına bir memuriyet-i nakliye veya akliye var imiş gibi kaldırılmalarına cesaret olunamaz. Hâ *La Turquie* [ahirete kolayca gitmek isteyenler Aziziye kumpanyası ve Vapurları'na binmeli] yollu bir şey yazmıştı. Kumpanyanın direktörü dava etmiş. Gazetenin cezayı nakdi vermesine hükmolunmuş. Maşallah bu ne adalettir. Devlet kendi gazetesini bile doğru söylediğiçün mazhar-ı mücazat ediyor. Bunlardan başka *Terakki*'de bir de Meclis-i Vâlâ nizamâtı var nazar-ı dikkatinize arz ederim.

Ceride'nin, *Tasvir*'in hiç hükmü kalmadı. *Muhib* ise bir vakit ehemmiyet bulamadı. *İstanbul* gazetesine gelince o yine şayan-ı dikkattir. Çünkü ettiği hezeyanlar pek göze çarpıyor. Kemal-i sabır ve sükûnetle bu nüshasını okuyabildim. Agence Havas lafzı bir muhabere kumpanyasının unvanı olduğunu bilmeyerek [Agence Havas nâm Paris gazetesi] diyor. Ve Lord Russel el'an İngiltere vükelâsından iken zavallı adamı [müteveffa] unvanıyla tavsif eyliyor. Ve şurası şayan-ı teessüftür ki bu marifetlerini Rumca dahi neşrederek kendini kâinata rezil ediyor. Az kaldı unutacaktım bir vasıtada Hüdavendigâr nâmıyla bir gazete çıktı fena değil, şimdilik bu kadar bâki....

¹¹³ Biz bu bâbda olan mutalaamızı evvelki *Hürriyet*lerde beyân etmiştik.

“TAŞRA’DAN DÜZDE ÇARE KÂBİLDİR”

“HIRSIZ EVDEN OLURSA MÜŞKİLDİR”

Bizde ise sermaye-i Hükümeti hem hariçten hem dâhilden gârete uğratmak korkuları var. Harici olan ihtirazımız Rusya’nın teşebbüsât-ı husemasından ve dâhili mehâlikimiz ise mülkün teşettüt-i ahvalindendir.

Birincisinin muhatarası bizimle beraber umûm cihan-ı medeniyete şâmil olduğu için kendi kendimize olmazsa müttetiklerimizin îanesiyle olsun her zaman o beliyenin def’i bizce kabil olabilir. Fakat idare bu hâlinde durdukça mühlîke-i dâhiliyenin def’i müşkil değil, belki muhal gösteriyor. Çünkü Maliyemizin hâli ve umûm teba’anın mazlumiyetiyle beraber Devlet-i Âliyye’nin uzunca müddetler bekâsı pek kolay ihtimal verecek şeylerden değildir. Hatta bugün bazı büyüklerimizin efkârı gibi Bosna’yı ve Girit’i satarak biraz borçlar tahkif olursa ve hazinede irâdî masrafa yaklaştıracak kadar bir tasarruf da icra edilse yine mademki teba’a-ı Devlet-i Âliyye’den olan akvam bu derece ihtilaf hâlinindedir. Saltanat-ı Osmaniye’nin bekâsı katiiyen mümkün olamaz denilse yalan olmaz ve mülkümüzde politikaca elinden bir iş gelebilecek akvamın hâli iri iri nazardan geçirilse bu müddeâ bedaheten zahire çıkar.

Bugün akvâm-ı mevcudenin kesret ve silahşörlük cihetiyle en büyüğü millet-i İslâmiye’dir ve Padişahımızın hem mezhebi olmasından dolayı asliyet de ondadır. Bu millet ise bir taraftan mâduriyetnâme hâlinde bulunması ve bir taraftan sâir vatandaşlarıyla şeref ve haysiyetçe müsâvât hâlinde tutulmaması cihetleriyle Hükümete fevkalade küskündür. Hatta itikatca tefrika-i kelime nihayet derecede mâkduh iken Anadolu ve Arabistan’da ne kadar aşiret ve ne kadar sükkân-ı cebel var ise şeyhlerinin, beylerinin, ağalarının görenekten başka bir kaidesi olmayan idarelerini hilafet-i İslâmiye nâmına icra edilen hükümet-i Osmaniye’ye tercih ediyorlar. Ve muamelât-ı umûmiye dairesine idhalleri istenildikçe silaha sarılıyorlar, devlete vergi ve asker veremiyorlar. Tekâlifin kâffesi yedi sekiz eyalete ve hele askerlik bütün bütün o eyaletlerdeki İslâm’a inhisar olduğu için servet ve nüfusumuz mahvolup gidiyor. Bu gidişle az zaman içinde ser-keşlik eden yerler bütün bütün bir nevi hâl-i istiklale gelecek mutî olan eyaletlerdeki İslâm kâffeten munkariz olacak Padişahın doğrudan doğruya tâbiyyetinde kendi mezheplerinden

hemen yalnızca İstanbul Müslümanlarıyla birkaç eyaletimizin sakat ve alil ve ihtiyarları kalacak. O kuvvetle bu mülke bu kadar kavme nasıl tasarruf olunabilir.

Akvam-ı sâireye gelince, içlerinde nüfuslarının kesreti ve mevkilerinin Rusya'ya mücavereti cihetiyle en ehemmiyetlisi Bulgarlardır. Bu kavmin şimdiye kadar gösterdiği itâate maddi ve manevi birkaç sebepler var ki birincisi buldukları yerlerde şecaat-ı fitriye ile müsellaah bir takım ehl-i İslâm'ın vücududur. Bugün Bulgarlar Hükümet-i Osmaniye aleyhine teşhir-i silah edecek olsa ve (farz-ı muhal tarikiyle) bütün Avrupa muavenetlerine hazır bulunsa arzuları husûle gelinceye kadar” “korunulan kulağını çeksın” misline mâ-sadak olmaları lazım gelir. İkincisi kendilerinin fitraten metanet ve hayalâtden mübaadette muttasıf olmalarıdır. İçlerinde maârif-mend olanlar bir hareket-i isyaniye hâlinde kavimlerinin uğrayacağı belâyâyı düşünürler. Ve bilfarz nâil-i istiklal olsalar bile Şimaldeki karakuşun pençesi istiklaline düşmek muhatarasında bulunacaklarını bildiklerinden bizim idaremizde mazlum olmayı Rusya Hükümeti altında ma'dûm olmaya bittabi tercih ederler. Âhâdi ise sükûnetli ve eşrafa muti' ve hâline kâni bir halktır. Hele bir zamanlardan beri Tuna Vilayeti'nin oldukça hüsn-i idaresi Bulgarların tâbiyet-i asayışcuyanelerine hayli takviyet verdi. Geçenlerde Bulgarların Rum kilisesinden tefrikine dair daha yirmi yıl evvel yapılması lazım gelip de Rusya'nın desâisi ve Kapının zâfi cihetiyle bugünlere kadar tehhür eden tedâbirin bazı mertebe icra olunması dahi kendilerini biraz hoşnut etti. Şimdilik Bulgaristan'dan pek de korkulmaz.

Gelelim Ermenilere: Bu kavim zaten baştanbaşa mülkümüzün hemen her cihetinde müteferrik olarak âdât-ı İslâmiye ve ahlak-ı Osmaniyyeye herkesten ziyade takarrüb etmişlerdir. Hatta medeniyet nâmıyla bir takım garâibin mülkümüze hulûlünden mukaddem kadınları umûmen yaşmaklıydı (bu hâl yalnız birkaç büyük şehirlerde mahvolmaya başladı) hâlâ Türkçeyi kendi lisanlarından ziyade söylerler. Mülkümüzde Ermeni harfi ve Türk lisanıyla olan gazete asıl Ermenice'den ziyade satılır. Zaten bir mahalde müctemi olmadıkları cihetle hiçbir vakit bir Hükümet-i müstakile talebinde bulunamayacakları gibi zamanıyla Avusturya'da bulunan Ermenilerin hemen cümlesi Katolik edilmiş olmasına ve Rusya'nın her kavim hakkında olan maneviyatı umur-ı malumeden olarak şimdi tabiiyetinde bulunan

Ermenilere ettiği iltifat mücerred biz de bulunanları meyl ettirmek ve bilahare cümlesini birden mahvetmek garazından neş'et eylediği ukalası indinde müsbet bulunmasına nazaran buldukları yerde servet ve itibar cihetiyle terakkiye çalışmak bayağı umûm Ermenilerin esas muamelatı olmuştur. Binaenaleyh devletçe onlardan hiçbir vakit bir mazarrat görülmediği gibi şimdi dahi ihtiraza dövüşecek bir sebab-i makul yoktur.

Rumlara bakıldığı hâlde bunların içinde eğer devlete sadık var ise ya Saltanat-ı Seniyye'nin hizmetinde bulunduğu cihetle hakk-ı niğmet tanıyacak kadar insaniyetli veyahut Yunan'ın şark üzerine tahakkümünde olan istihâleyi idrak edebilecek derece sahip temyiz olanlardan ibarettir. Kusûru innîn-i müftehir gibi İskender ve Aristo zamanlarının şan ve azimetini tahayyül ederek Şark'a istilâ mâlihûlyasıyla ömür geçirirler fakat killet ve meskenetleri hasebiyle maksatlarının fi'le ihracı muhâlâtdan olduğuna mebni. Onlar da arada sırada bir hadise peyda ederek Rusya'nın tehyie maksadına hizmetten başka bir şey yapamazlar. Mezâhib-i sâire ashâb-ı ise hiçbir teşebbüse muktedir olamayarak yalnız Katolikler Fransa ve Protestanlar İngiltere memurlarının himayet-i maneviyesi sayesinde işlerini ilerletmeye çalışmaktadırlar.

Hâsılı bugün mülkümüzde ne akvam-ı sâirenin isyanı melhûzdur. Ne vuku'u teslim olursa dahi (şimdiye kadar verdiğimiz tafsilâtdan anlaşıldığı üzere) Avrupa'nın müdahale ve Rusya'nın tasallutundan korkular ne de muavenet-i ecânibin fıkdanı hâlinde öyle bir isyanın devleti tefrik etmesi mümkün olabilir. Fakat bu mülâhazalar hep hâl-i hâzıra dairdir. Acaba ilerisi ne olacak, akvam-ı Gayrimüslime'nin razı görünenlerden bu mutavaat ve müştekilerinde bu kudretsizlik kalacak mı? İdaremiz bu hâlinde durursa elbette kalmaz.

Midhat Paşa Bağdat'a kendi yarın öbür gün Tuna dahi bi-eyyi hâl öteki vilayetlerimize benzeyecek ve Bulgarlar bu hâli ve küçük küçük ümmetleri büyük devletlerin tasallutundan muhafaza emrinde Avrupaca ilerlemekte olan efkâr-ı aciz pervarâneyi gördükçe kendilerini mezalimden kurtarmak için çâre-culuğa başlayarak Memleketyn ve Sırbistan gibi münâsebât-ı cevvarere vesâireleri olan akvam ile beyinlerinde teşki-il ittifak yolunda bir takım muhataranın ihtiyarına bi'ttabi' kâil olacaklardır.

Ermeniler dahi âhâdı aç kaldıkça ukalasının nasâyihini unutmak ve Rusya'ya müttebi nazarıyla bakmak hâline gelecekleri mukarrerdir. Hele Hükümetimizin bir taraftan süferaya hulus ve diğer canibden “halka tefrika düşer ki saltanat süresin” kaide-i şeytanetkâranesinden istifade için Katolik ve Protestan mezheplerinin akvam-ı Osmaniye derûnuna duhulünü tervice ve mu'tekidlerini bir suret-i mümtâzede himaye ve tekrîme melûfiyeti dahi zaruri bunların adem-i hoşnudîsine takviyet verir. Fakat ikmâl-i harabiyet edecek madde Saltanat-ı Osmaniye'nin hafız-i hakikisi olan ehl-i İslâm'ın bulunduğu kesret ve galibiyet hâlini gaib etmesidir. Bunu da askerliğin tarz-ı hâzırıyla mezalim-i vâk'adan tevellüd eden açlık ve meskenet-i beliyeleri tehiyye edip duruyor. Rusya dostumuz da her gün başımız bir başka gaile çıkarıp nüfusumuzda itilaf ve servetimizi israf ile mezalim-i vâkıâyı teşdid ettirmekten hâli kalmıyor. Hele yakında bir de Bulgar gailisi çıkarsa Allah göstermesin gençlerimizin idrak edebileceği derecede yakın bir zamanda köylerimizin birçoğu baykuş kümesi hâline gireceğinde ve o zaman şark tahtgâhında Saltanat-ı Osmaniye mahvolarak her kavim bir diğer hevese düşeceğinde ve bu ihtilaf cümlemizi şimâlin kuvve-i galibesine esir edeceğinde hiç şüphe olunmasın.

Bu belânın def'ine ise iltizam-ı adaletden başka çare yoktur. Nüfus-ı İslâmiyeyi bu tedenniden o kurtarır. Akvam-ı sâire-i adalet görürse devlete ısınır. Hıfz-ı vatanda silah kullanmak hizmetine mahzursuzca müşâreket eder. Mülkün içinde ne bir kuvve-i tahribiye kalır. Ve ne de Rumların (Satvet-i Osmaniye'yi rahnedar edemeyeceği muhakkak olan) palikarya fırkasından başka düşman bulunur. Ve onlar da az zamanda ve az tecrübe ile tebdil-i efkâr ederler.

Adaletin usûl-i meşverete mütevakkıf olduğunu ise defaatle beyân etmiştik. Fakat kabulü hâlinde kuvve-i umûmiye seyf-i zulm ve kanun-i devlet hüccet-i tezvîr ve hazine-i Maliye kese-i sefahat olmaktan kurtulmak lazım gelir. İşte asıl çaresi müşkül olan “evdeki hırsız” Hükümetin zulm ve gasba gösterdiği temayülden ibarettir.

Gazetemizin Hakkaniyet ve Hayırhâhlığına İstinâden Neşri İltimasıyla Dersaadet Duhân Gümrüğü Başkâtibi Sabık Rızkullah Hassûn Efendi Tarafından Gelen Bir Varakadır.

Takvim-i Vekayi'de bendelerine dair bir ilannâme gördüm ki mukaddimesi şöyle başlıyor. [Duhan gümrüğü Başkâtibi Sabık Rızkullah Efendi'nin uhdesinde" olup zımnına mahsuben canib-i mîrîden talibine fûruhat olunmak üzere] keza ve keza.

Bir gün duhân gümrüğünde memuriyetimin başında otururken bazı memurlar geldiler bendenizi kaldırdılar. Defterleri ve evrakı umûmen zabt ile zabtiyede haps ettiler ve sekiz gün kadar istintak eylediler. Bu istintak da ise vezâif-i acizanemin suret-i cereyanını sordular bendeniz dahi şu surette tarif eyledim.

[Memâlik-i Osmaniye'de sarfolunmak için İstanbul'a ne kadar tütün gelirse mahrecinde olan gümrük idaresinin tezkiresiyle gelir. Bendeniz tezkirenin hesabına bir kere daha bakarım. Mubassıralarda tütün tartarlar ve eğer sahibi mahallinde gümrüğü vermemiş ise veznedâra teslim eder. Tezkire veznedârın makbuz pusulasıyla bendenize gelir. Bendeniz dahi tezkirenin üzerini gümrüğünün te'diye olduğunu tasdik ederim. Tâ ki mahrecinde sahib-i mal Gümrük Nezâretine verdiği senedi kurtarabilsin.

Tütün yine memâlik-i mahrusaya gitmek üzere İstanbul'dan çıkarsa muayeneci gider bakar, mubassırda tarttırır ve tüccar ile gider. Memur-ı mahsusundan tezkire ister, tezkiresi sandıkta mühürlenir. Bendeniz yalnız tezkirenin nizamına mutâbık olup olmadığına bakarım. Mutâbık ise sahh ederim. Bendeniz gümrükte mevcut olmadığı vakitlerde veyahut pek meşgul isem başkası dahi sahh edebilir] dedim.

Ondan sonra aktarma için gelen tütünleri nasıl edersiniz dediler. [hiçbir şey yapmaz, nizâmnâmede musarrahdır. Ya sahibi tütünü diyar-ı ecnebiyeye gönderip mahall-i sarfından şhadetnâme getireceğine dair mahrecindeki rüsumât idaresine bir senet verir. İstanbul'dan geçtiği zaman eğer nakl eden vapurun acentesi isterse bizim gümrüğün ambarında hıfz edilir] dedim.

Ya aktarma olarak memâlik-i ecnebiye gönderilecek bir takım tütün İskendireye'ye gitmiş dediler. [Daha âlâya sahibi şhadetnâmesini getiremez ise mahrecinde kendinden veya kefilinden resmini alırlar] dedim.

Ondan sonra evrak katiyye-i acizanemi muayeneye başladılar. Ve mesela çekmecedeki müsaderede edilen birinci pusulasının hikmetni sordular. [bizim evde dahi sayenizde pirinç yerler] yollu cevap aldılar. İstintak bu derecede bitti. Kavliniz sebep-i tevkif mi? Sual ettikçe hakk-ı zahir oluncaya kadar burada kalacaksın dediler. İki defa Sadâret'e ve iki kere gümrük emanetine arıza taktim ettim. Gerek nefsim ve gerek şayet bir zimmetim zuhur ederse tesviyesine kefil-i arz eyledim. Yine hakk-ı zahir oluncaya kadar mahbus kalacaksın, cevabının tekrarından başka bir neticeye hâil olamadım.

Malum vâlâları unuttuğu üzere hakkın zuhuru istintak ve muhakemeye muhtaç olarak istintak sekiz günde bitmiş iken aradan yirmi sekiz gün daha geçip de muhakemeye çağırılmışsa ve arz ettiğim kefaletin kabul edilmişse nazaran hakk-ı âcizanemde vuku' bulan muamelenin zulmden ibaret olduğu ve zalime karşı tebriye-i zimmetin hiçbir fâidesi olamayacağı ind-i âcizanemde tahakkuk eyledi. Bir mazlumun ise uğradığı mağduriyetden tahlis-i nakısa hakk-ı müsellemler olduğunda çaresiz zabtıyeden firar ve evlad u iyâlîmi terk ederek gurbeti ihtiyar eyledim. Gurbetde iken gazetelerde gördüm ki kulunuza gümrüğü verilmeden tütün kaçırmak isnad etmişler. Kezalik gurbetde tahkik ettimki duhân gümrüğünden yine o madde için bir zatı bir müddet tevkif ve birkaç zatı dahi bazı mertebe istintak eylemişler. Kezalik gurbetde iken haber alıyorumki bendenize zimmeti varmış diyorlar ve bunu tesviye için bazı emlâk-i müzayedeye çıkarıyorlar.

Bir kere bâlâdaki vazifeme bakılsın, layıkıyla anlaşılır ki aktarmada kaçırma tasavvuruna imkan yoktur. Eğer memâlik-i Osmaniye'de sarfolunacak tütünlerden birini geçirmişsem hangisidir ve kaç kuruşluktur, nereden gelmiştir bu işte bittabi bendenizle şerik olması lazım gelen mahrec gümrükçüsü, tezkireyi yapan ve kaydeden memurlar, muayeneciler, mubassırlar ne olmuştur? Onlardan hisse ketm ne vakit istihsal olmuştur. Bendeniz bade'l-istintak yirmi sekiz gün mahbusta kalmışken hangi madde aranıyor kavlinize niçin söyletmemiştir. Zimmetim hangi mahkemede hüküm olunmuştur. Yoksa zimmet-i tütünden değil başka bir şiddet midir?

Babîali'den ve sefâretten bi'd-defaat muhakeme istemişken niçin kabul olunmamıştır. Böyle bir küçük memurun bile sirkat etmesi veya zimmetine para geçirebilmesi kâbil olan bir idarenin vâridâtı ne cesaretle Avrupa istikrazlarına karşılık gösterilmiştir. İzahati *Takvim-i Vekayi*'den niyaz ederim. Bundan başka bugün sefâret-i seniyye marifetiyle zımmetmek hakikisi beyân olmasın. Tesviyesine veya bir cevabım var ise beyânına hazırım. Vâlâ böyle i'tâsına zabt olunan emlâkin hiçbir vakit iddiasından fariğ olmayacağımdır. Bu zaman gadr ve tağlib her vakit böyle sürmez. İnşallah bir de hakkaniyet görecektir. İşte gerek kendimin ve gerek haremimin bir parça mülkü satılırsa o zaman bey'in fesadı şer'an ve kanunen tebeyyün ettirilir. İstanbul'da şayet zikr olunan emlâke müşteri çıkanlar var ise keyfiyet şimdiden malumları olmak için şu varaka-i acizânemin neşri bâbında mürüvvet-i sabıklarına bir ilave-i fâika icrasını niyaz ederim efendim.

[Rızkullah Hassûn]

İSTANBUL'DAN BEYÂNNÂME

Terakki gazetesinin müdürü Filib ile *Muhib* gazetesinin sahib-i imtiyazı Andon *Cerideci* Çerçilik hizmetinde, biri çarh çevirir ve diğeri kâğıt kıvrır iken nasıl dalaşırlarsa şimdi dahi o yolda hamalvâri bir edepsizce muhavere çıkardılar. Ve sopa ile ettikleri mücadeleye şunun bunun kalemini vasita ettiler.

Filib'in zâtı cümleye malumdur. *Muhib* defa-ı saniyede neşrolunduğu zaman Yeni Osmanlılara çatmak için Şûrâ-yı Ümmet talebini hâvi bir bend tertib ve tab' ettirmiş ve fakat nüfusuna ruhamâ Yeni Osmanlılardan bazı zevatın ihtarı üzerine tab'ından sarf-ı nazar etmişti. Şimdi Yeni Osmanlılar hakkında kendi nâmına bir takım hezeyanlara başladı. Belki bîçarenin kabahati yoktur. Yazılan şeyleri anlayamaz, anlamak nerede hatta bir harfini okuyamaz. Şu kadar var ki hâl-i aşinalığına bakılırsa kâtibi dahi kendi derecesinde bir zat imiş.

Her ne ise iki gazete birden zabtiyede muhakemeye gidiyor. Tencere yuvarlandı kapağını buldu. Müddei hasmını mutâbık mahkeme iki senede muvafık. Velhâsıl öyle hâkimlere böyle hasımlar layıktır. Asıl cây-ı teessüf şurasıdır ki İstanbul'da topu üç beş Türkçe gazete var. *Takvim-i Vekayi* içinde ne varsa hilâf-

vâki tasvir olmuş. İstanbul zaten dirilmemiş *Ceride* hâli malum. Bir ecnebinin *Terakki* ile *Muhib* dahi iki hamallın elinde kalmış.

***Terakki*'de Münderic Telgrafnâmedir**

Babiâli tarafından akdolunan beş milyon liralık istikraz Paris ve Londra'da ve Viyana ve Amsterdam'da çıkarılacak ve yüzde seksen kıymet ve yüzde altı faizle dört senede te'diye kalınacaktır.

Maşallah devlet çalar gibi borç alıyor koca İstanbul'daki gazetelerin mikdar-ı faiz ve hakikat hâlden haberi yok. Hatta bu bâbda yazdıkları erâcif bile tekzip olunmuyor. Bu istikrazın faiz ve kıymeti telgrafın beyânı gibi değildir. İşin doğrusu bundan evvelki *Hürriyet*'te tafsil olunmuştu. Ona bakıp da hatasını tashih etmesi *Terakki*'ye tavsiye olunur.

Kemal¹¹⁴

¹¹⁴ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre.

40 HÜRRİYET 1285

Numara: 40   15 Zilkade   Sene: 1285   29 Mart   1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

ES'İLE-İ MUHTASARA

Bugün devletin bulunduğu hâl-i izmihlâli inkâra hiçbir âkil için mecâl yoktur. Yalnız bu hâlin esbâbında ve bâ-husûs vesâit-i ıslahta ihtilaf olunuyor.

Biz diyoruz ki devleti zulm harâb ediyor. Ashâb-ı idare bundan müstefid olduğu için ıslâh-ı ahvâle çalışmıyor. Hükümet ise kendinin ıslâhâta sa'yinden bahs ederek mu'terizlerin ifâdâtını ya garaz veya muhâlât ile uğraşmaya haml ediyor.

Güzel. Farz-ı muhâl câ'iz ya. Turalım ki bizim ta'rizâtımız hilâf-ı vâki' imiş. Ve devletin hâli bu yolda ıslah olunmak lazım gelirmiş ya. Devletin mebden ıslâhât nâmıyla umûmun gözüne soktuğu şey. Vilayetler nizâm-nâmesi ve onun mehâsinince delili Tuna Vilayeti idi. İcraat-ı mezkûre ise Midhat Paşa'nın eseri idi. Sonra güya tanzim-i kavânîn için Şûrâ-yı Devlet yapıldı. Riyâset-i müşârün-ileyh verildi. Fakat daha bir nizâm-ı icrasına muktedir olmaksızın Bağdat'a kadar gönderildi. Niçin?.....

Terakkiyât-ı asriyye ve terbiyye-i umûmiyyeye hâhişden bahs ediyoruz. Hâlbuki ma'ârif tahsisâtımız belki (hafiyeye me'mûrları vasıtasıyla şunun bunun canını yakmak ve müttehim suretle ele geçen bîçâreleri, Karagöz'de ma'hûd Arab'ın kaç okka oldun sualine mümâsil istintaklarla hapislerde çürütmekten başka bir eseri görülmeyen) İstanbul Zabtiyesi tahsisâtının bile mâ'dûnundadır. Niçin?....

Vücûd-ı memlekete ârız olan ilel-i mühlikenin en âcili mâliyyenin hâlidir. Mülk rehn ederek ve sırf dolandırıcı kârı fâizler komisyonlar vererek borçlar alıyoruz. Ve bir istikrâza muvaffak olan zât bir mucize göstermiş hükmünde tutuluyor. Lakin yine Avrupa'dan ihsanlar atıyyeler veriyoruz. Niçin?.....

İdâre-i hâzıra en büyük ma'rifeti olmak üzere mülkümüzde mevcut olan akvâm arasında müsâvât-ı umûmiyyeyi te'sîs ettiğinden bahs eder durur. İslâm asker veriyor, Hristiyan vermiyor. Niçin?....

Devletin yirmi beşer bin kişi itibâriyle altı ordusu var ki yekûnu yüz elli bin kişi eder. Haydi elli bin kişisini, haydi yetmiş beş bin kişisini nâ-mevcûd farz edelim. Bir bedel lâ-akal on bin kuruşa tutunabiliyor. Demek olur ki silahaltında olan yetmiş beş bin İslâmın her biri birer bedel tutmak istese umûmi yedi yüz elli milyon kuruş yani bir milyon üç yüz bin kese vermek iktizâ eder. Bu da malûmdur ki asker veren eyâlât-ı Osmaniye'de İslâm birbiri üzerine cem' olursa akvâm-ı Gayrimüslime'den ziyade değildir. Haydi, biraz ziyade olmuş, iki katını da geçemez ya. Hâl böyle iken akvâm-ı Gayrimüslime'nin verdiği îâne-i askeriyye yüz otuz yüz kırk bin keseyi geçmez. Yani İslâmın bedel vermek için te'diyyesine mecbur olduğu meblağın onda biri raddesindedir. Niçin?.....

Güya hukuk muâmelâtı ıslah olunuyor. Serdâr-ı Ekrem gibi şöhreti cihanı tutmuş bir müşîr ile fâizcilikten başka bir şeyde nâmı işitilmeyen sarraf Boğos Bey beyninde bir da'vâ zuhur etti. Ticarete muhakemesinin açık olmasına karar verildi. Hâlbuki ondan evvel Hoca Sâdık Efendi gibi kezâlik meşhur âlim olmuş bir fâzıl vükelâya karşı söylediği sözler üzerine Akka Kalesi'ne gönderildi. Ve bunu emr edenler hem hasm ve hem hâkim iken yine muhâkemesi açık tutulmadı. Niçin?.....

Reşîd Paşa'nın zuhurundan vefatına kadar Sadâret'e ve Hâriciye Nezâretine müstehak bunca adamlar yetişmiş, onun vefatından sonra hiç kimse yetişmemiş. Niçin?....

Devletimiz teba'asına müsâvât verdiğini iddiâ eder bir devlet oluyor. Her vilayette her sancakta a'zâsı ahâlî tarafından intihâb olunur bir meclis var. Yalnız İstanbul'da yok. Niçin?.....

İstanbul'da azamet minderlerini çürüten efâhim-i kirâm hazerâtının maaşlarında tedâhül (eğer varsa) nihayet beş aylığı tecâvüz etmiyor. Girit'te düşmana göğüs veren askerinin ise elli beşi tecâvüz edebiliyor. Niçin?....

Padişah ki umûmun metbû'udur. Şer'ân "nazar-ı fi'l-i mezâlim" ve aklen ahvâl-i umûmiyyeye itlâ' vazifeleriyle mükelleftir. Vâridâtımızın onda biri kadarını bel' etmekte olan öyle bir mesnedin sahibine yedi günde bir kereden ziyade arz-ı hâl verebilmekliğimiz devletçe resmen men' olunuyor. Niçin?....

Şimdilik şu mesâilin hâlini *Takvîm-i Vekâyi'* den niyâz ederiz. Hayreddin Bey Hazretleri dahi isterse bu bâbda *Takvîm'*e müsâbakat gösterebilir. Şu maddeyi dahi unutmayalım. Vaktiyle Zât-ı Şahane'nin (şer'a mutâbakatı pek de malûm olmadığı hâlde) resmini almak için birkaç yüz kişilik bir cemiyet-i mebusa ile huzûr-ı hilâfete bir arz-ı hâl takdîm olunmuştu. Şimdi dahi kezâlik birkaç yüz kişilik bir cemiyet-i mebusa ile (nakl u akla mutâbık olarak) isti'tâf-ı adâlet için Saray-ı Hümâyûn'a bir diğer arz-ı hâl takdîm olunmak istenilirse acaba Hükümet o zaman ettiği müsaadeyi bu defa dirîğ eyler mi? Bunu dahi cevabını lisân-ı resmîden bekleriz.

.....

Birinci defa gönderdiği mülâhaza nâmesinin hülâsası 39 numaralı *Hürriyet'*e derc olunmuş olan zâtın ikinci defa gönderdiği mülâhaza nâmesidir.

Bu defa dahi *Hürriyet'*e iki mesele üzerine bazı mutâlaâlar beyân etmek isterim.

BİRİNCİ MEBHAS

Malûm-ı âlileridir ki bir müddetten beri Prens De Galles memâlik-i şahanede seyahat ediyor. Biz ise şehzâdegân kirami duhûlleri mu'tâd olan alaylarda ve bittesadûf bazı mesîrelerde görebiliyoruz ki o da yalnız tasvirlerini müşahede kabîlinden bir şey oluyor. Bu şehzâdegân (veyahut daha doğru söylenmek istenilirse bîçaregân) nesl-i saltanattan gelmekle bir cinayet-i azmiyye irtikâb etmiş gibi habs-i ebedî hâlinde bulunmak iktizâ etmeyeceği malûm olup Zât-ı Padişahî ise şehzâdegân ve selâtin hazratından dünyaya gelen masumları idam ettirmek gibi mezâlim-i sabıka

bakâyâsından olan birtakım ahvâl-i vahşiyaneyi lağv ile insanîyet ve medeniyete bir büyük hizmet etmişken Hânedân-ı Âlîşânî'nin a'zâsını niçin bu mahbes ızdırabından kurtarmaz. Bendeniz sığar-ı sinnimden beri gerek Saray-ı Hümâyûn'a ve gerek memûrîn-i devlete intisâb ve bir dereceye kadar mahremiyet iktisâb eylediğime binaen bu bâbda hâsıl edebildiğim malûmâtı beyân edeyim. Sanırım ki şu meselenin hâline kifâyet eder:

Müstebidân-ı devlete sorulsa derler ki: [Bizde Padişahlar şehzadeleri adeta kıskanırlar. Ve halk içinde gezerek veya bir fen tahsil ederek kendilerinden ziyade iktisâb-ı malûmât etmelerini istemezler.] Bu ise bedihü'l-butlân bir davadır. Çünkü a'lem nâs olmak levâzım-ı saltanattan olmayıp vükelâ-yı devlet içinde ve belki saraydaki bendegân arasında her zaman Padişahlardan maârif-mend nice adamlar bulunurken bir Padişahın onları kıskanmayıp da kendi Hânedân-ı Âlîşânî'nin a'zâsına haset etmesi ve dünyadan kimin evvel gidip, kimin sonraya kalacağı malûm değil iken alaka-i tabiiyye ile kendine merbut olan akrabasını istirkab eylemesi akıl kabul eder mevâddan değildir. Zât-ı Şahane'nin necl-i necîbini ve bir biraderzâdesini kanun-ı askeriye tahsiliyle işgal eylemesi dahi müddeâmızı bir kat daha isbât eder.

Ama hakikat-i hâle gelince her Padişah serîr-i saltanata cülûs ettiği gibi vilayet ahd-ı zamanında gördüğü muamelât gayr-ı muhakkayı tahattur eder ve şehzadelere en müşfik akraba için layık olan muamelât-ı inâyetkârâneye başlar. Fakat devleti istilâ dâiyesinde olanların tahrikiyle az zamanda hâl bütün bütün değişir. Ve muamele ondan evvelki devirden ziyade ağırlaşır.

Erbâb-ı istibdâdın vasıta-i tahriki şehzadeleri heves tasallutuyla itham etmekten ibarettir. Her Padişah vaktiyle kendinin dahi bu yolda birtakım uzviyâta uğradığını bilirken hayat ve saltanatından birtakım vahimelere düşürüldüğü için kendi hakkında söylenen sözler iftira ise de berikilere dair vuku bulan rivâyâtın makrun-ı sıhhat olmasına ihtimal verir. Bu ise şayan-ı taaccüb değildir. Zira Padişahlar insanın maftûr olduğu zaafıtan asla masûn olamayacağı gibi zaten bir daire-i mahduda içinde perverde oldukları cihetle tecrübe-i âlime mütevakkıf olan vüs'at-ı efkâra mâlik olamazlar ve binaenaleyh pek çabuk igfâl olunurlar ve şehzadeleri daima nezâret ve ihtilâttan memnû'iyet hâlde tutarlar.

Muharrikler ise bu gafletten üç türlü faide ararlar ki, birincisi Padişahın hayatına hâfiz ve saltanatına hâmî makamını bularak o suretle mesnedlerinde bekâ hâsıl etmek. Ve ikincisi Mabeyn takımından biri idarenin fenalığından Zât-ı Padişahî'yi haberdar etmek, istediği hâlde memuriyetinden devretmek ve bin türlü belaya uğratıp sâirlerini o yola sülûk edemeyecek surette yıldırarak kâbil ise de bittabî şehzâdegânın damen devletine elleri erişemediğinden (bazı emsâli görüldüğü üzere) onlar tarafından vuku' bulabilecek ihtarâtı tesirsiz bırakmak için Padişahın akrabasından emniyetini selb etmek. Üçüncüsü müstevliyân-ı idare için Padişahların her gün mevtini düşünmek ve kendilerinin dahi insan olduklarını ve binaenaleyh âleme kazık kakabilmek hâsıyyetinden mahrum bulduklarını kat'an hâtıra getirmemek tabiât-ı saniye olduğundan verese-i saltanatını dünyadan bîhaber ve yalan dolanla idaresi kâbil bir hâlde tutmak.

Tevârîh-i eslâf ve ahvâl-i asra vâkıf olanlara hafî olmadığı üzere müstebidân-ı Hükümet bu makâsıdın birinci ve ikincisinde hemen daima muvaffak olagelmüşlerdir. Üçüncüsüne gelince vesâit-i terbiye insanın elinden alınabilirse de kimseyi zekâ-yı tabiiyeden mahrum etmek mümkün olamadığından birçok Padişahlarımız bu desîse-i şeytanetkârane ile mesnedinin idaresine muktezî olan malûmattan mahrum edildi. Fakat Murad-ı Râbi' ve Mahmud-ı Sâni gibi dirâyet ve şiddet ashâbından olanlar noksan malûmatın tesîr-i tâmı altında kalmadılar ve sû-i terbiyelerinin en ziyade mazarratı ona sebep olan müstevliyân-ı devlete dokundu. Hâsılı şu adem-i ihtilât usûlü Yeniçerilerin ikide birde kazan kaldırmak ve tebeddül-i saltanata kalkışmak dâiyesinde buldukları zamanda icâd olunmuş ve hatta o zamanlarda bile def-i fitnede görülen hizmeti Hanedan-ı Saltanat'ın terbiyesizliğiçün hâsıl ettiği mazarrata tekâbül edememişti. Şimdi ise bütün bütün hâl değişti. Ahalimiz tamamen sabır ve sükûnete düştü. Padişahların hiçbir fenalıkta medhali olmadığı herkes indinde tahakkuk eyledi. Yalnız müstevliyân-ı devlet-i bâlâda tafsil olunan makâsıd-ı selâseden dolayı pehlivan güleşdirip de bahsinde para kazanan kumarbazlar gibi Hanedan-ı Saltanat beynine ilkâ-yı tefrika ile istifade ediyorlar.

Eğer Zât-ı Padişahî bu pazarlıktan haberdar olsaydı elbette arada vasıta olmaktan istiğna ederdi. Ve o hâlde şehzâdegân izâmın yanlarına sahihan ashâb-ı malûmattan hocalar verilir ve meclislerine duhûl edebilecek ashâb-ı haysiyetle

açıktan ülfetlerine ve istedikleri yerlerde seyahatlerine müsaade buyurulurdu. Bundan ise hiçbir mahzur tevellüd etmezdi. Zira müşahede ediyoruz ki Avrupa’da olan Prensler fünûn okuyorlar, herkesle konuşuyorlar, her yerde geziyorlar. Zaten şehzadeliğin hâli Padişahlıktan daha saadetli olduğundan hiçbiri münasebetsiz bir harekete kalkışmıyorlar ve metbu’larına hasbe’l-kârabe mevcut olan alaka-i tabiiyyeleri bu hüsn-i muameleden gelen müessir-i şükranıyetten dolayı bir kat daha kuvvet buluyor. İşte bizde dahi böyle olsa Makam-ı Saltanat için malûmat-ı lâzıme’yi câmi’ birtakım zatlar yetiştirileceğinden hem ümmet bahtiyar ve hem de Padişahımızın nâmı büyük büyük hizmetlere muvaffak olan ecdad-ı izâmı gibi ilelebet sahâif-i hüsn-i iştihârda bir karar olur. Bundan başka şehzadelerin azameti Hanedan-ı Saltanat’ın azametine mütevakkıf olduğundan ve zatlarınca vükelâdan menfaat veya mazarrat gelmek kâbil olmadığından mülkün ahvaline dair her ne malûmat alırlarsa taraf-ı hümâyûna bîgarazâne ihbar edebilirler. Yani şehzadelerin ihtilâtı dairelerine mahsuriyetten kurtulduğu surette Zât-ı Padişahî gibi etrafını ihâta etmiş olan ekâzib ve iğfalât dairelerinde mahbus kalmaktan halâs olmuş olur. Padişahlar için bugün iki yâr-ı hakiki vardır ki biri kendini itaatıyla o makam-ı celîle îsâl eden teba’ası ve diğeri alaka-i karâbetle nefsine merbut olan akrabasıdır. Tevârîh-i âlem baştanbaşa karşılaştırıldığı hâlde ne kadar büyük Padişah görülürse hemen yüzde doksan dokuzu bu iki yar kuvvetiyle azametine vâsıl olmuş bulunur. İşte bizim Padişahımıza göre dahi gerek kendinin ve gerek devletinin saadet ve selametiçün ihtiyar edecek meslek-i sahîh o kuvvetlere müracaattır.

İkinci Mebhas

Malumunuz olmak gerektir ki Ermenilerin Patrikleriyle bir vakitten beri sürünmekte olan davası hitâm buldu. Ve şu mesele şayan-ı ibret bir şey olduğundan mevzubahis etmeye layık görüldü.

Patrik olan zat öyle fena bir adam değilse de mizacı despotluğa mâil olup hatta asr-ı sâbıkta Patrik Müsteşarı iken sarraf takımının mezâlimine karşı hareket eden esnaftan birçoğunu nefye göndertmiş imiş. Gazetelerin kavline bakılırsa Patrikliğe tayin olunalı Meclis-i Umûmilerinin hukuku hilâfına olarak milletvekili

nâmıyla Babiâli'ye gidip de kendi keyiflerince birtakım sözler söyleyerek nizâm-nâme-yi tadil ettirenlere mürevvic olmuş.

Anadolu içinde olan Ermeniler tıpkı oradaki ehl-i İslâm gibi bir mertebe mübtela-yı sefalet olmuşlardır ki mevtalarını kefensiz defnetmekte ve kadınları üstüne örtecek bir parça bez bulamadığından ecnebi gördükçe buldukları deliğe gizlenmektedirler. Hâl böyle iken kendilerinden vergi îâne toz tütün tesviye-i turuk bedelâtı gibi bin türlü nâm ile alınan tekâlif takatgüzardan başka bir de Kürtlerde her bir aşiretin beyi bir başka Padişah hükmüne geldiğinden Müslümanları, Ermenileri kesiyorlar, biçiyorlar, bayağı cümlesinden haraç alıyorlar, bizde ise Patrikhâneler umûr-ı ruhaniyeden tecavüz ederek politikaya dahi karışır olduklarından Rum ve Katolik Patrikhânelerinin bu misillû umûrda nüfuzlarını tesir ettirip Ermeni Patriki onlar gibi himâyet-i ecnebiyeye nâil olmadığı için sözünün hükmü olmadığını bilmediğinden midir nedir mezâlim-i meşrûhanın arkasını almak için Babiâli nezdinde vuku bulan teşebbüsâtında pek gevşek davranır imiş.

Manzume-i efkâr muharriri Panosyan, Ermeni hastahanesinin idaresini ele alarak hakikaten birçok ıslahat dahi hâsıl ettiği hâlde kendisinin terakki-i cûy olan takımdan bulunmasına binaen ona rağmen olarak yüz yirmi kadar bîkes sıbyânı mevsim-i şitâda hastahanedan dışarı atarak kendisi eğlenmek için düğün evine gitmiş ve ruhbâniyetçe dahi birtakım kusûrları vuku bulmuş. Bunlara binaen *Terakki* taraftarları patriğin aleyhine kıyam ettiler, birkaç kere toplandılar, gazeteler söylendi. Babiâli teskin-i heyecan için buyurulduklar gönderdi zabtiye bu kadar himmet eyledi. Hiçbir fâidesi olmadı. Nihayet bir iki bin kişi kilisede toplandılar. Esna-yı duâda patriğin nâmını zikr ettirmediler. Elinden istifasını aldılar. Üç muteber rahible Makam-ı Sadâret'e gönderdiler. Patriği azl ettiler.

Bendenizin itikadımca vukuât-ı meşrûha adeta İngiltere halkının [miting] nâmıyla ictimâ ederek çalışa çalışa kimsenin burnunu kanatmaksızın bunca ıslahata nâil oluşlarına yine güzel bir naziredir. Şimdi âlemin kesb ettiği hâle göre nâil-i terakki olmak isteyen bir halka layık olduğu üzere bizden de bir iki bin kişi toplansa ahvâl-i hâzıramızı ve muhtaç olduğumuz ıslahatı mübîn Padişaha arz-ı hâller takdim eyleseler hem pek az zaman içinde bu tarz-ı mutedil ile bin türlü fevâide nâil oluruz.

Hem de böyle bir gayret izhâr edenler hakkında Hükümet kahvede oturup beyhude yere sövüp saymakla meşgul olanlar kadar bile şiddet gösteremez.

İstanbul'dan Mektup

Fî 3 Zilhicce

Bu âlemde bir adamın zâhir hâline ve lisanına bakıp bâtınına hükm etmekte ekseriya aldanılır. Mesela nice zâhid abâpûş bulunur ki fenn-i riyâda bir حصا ile Şeyh San'an¹¹⁵ a ders okutur.

“Ümmîd-i vefa eyleme her şahs-ı degalde”

“Çok hacıların çıktı haçı zîr-i begalde”

Ve birtakım da zâhir hâli fisk u fücûr ile alûde kimseler olur ki kepenek altında er yatur mislince ne gevher-i pâk ayyâr oldukları sonradan meydana çıkar. İşte cennetmekân Firdevs-i Aşiyân Fuad Paşa'yı zîşân Aleyhirrahmeti Vel Gufran Hazretleri dahi bu ikinci zümreden olduğu şimdi tebeyyün eyledi. Şöyle ki *Terakki* gazetesinin 93 numaralı nüshasında münderic varaka-i “sahihü'l ifade”ye göre mağfur müşârünileyhin Niş şehriden getirilen eşyası içinde zuhûr eden çanta derûnunda kendi hatt-ı destiyle:

“Dedi üçler çıkub tarîh-i zibanlık bânîden”

“Fuad Paşa Şecâeddîn'in etti ma'bedin binyâd”

Tarihi ile

“Kıl tilâvet makbere-i tarihin üç ihlas ile”

“Ehl-i îmân ruhuna, geçme oku bir Fatiha”

Beyiti bulunmuş ve bu varaka-i ilham bârika-i merhum müşârünileyhin hafidi İzzet Bey nezdinde hıfz olunmuştur.

¹¹⁵ Mezarı Tiflis'te olan hikâyeleriyle meşhur Horasan erenlerinden bir şeyh. [A. N.]

Müteveffa müşârünileyh zâhirde mübâlât-ı diniyyeden sade görünürken şöyle bir eser-i kerâmetin vefatından bir iki ay sonra meydana çıkıvermesi ve *Terakki* gazetesinde dahi basılması herkese bais-i hayret oldu.

(Fe tebârakallâhu ahsenul hâlikîn)¹¹⁶

Ancak tarih-i mezkur hesap olundukta mu'cemi 1289 adede baliğ olup bundan ta'miye vechle üçü tarh olundukta 1286 kaldığı ve içinde bulunduğumuz sene ise 1285 olduğu müteveffa-yı müşârünileyhin fûnûn-ı Maliye ve ilm-i hesabta olan malûmâtı defter-i kebîr hesabından dahi cihânın malûm ve Müslim'i bulunduğu hâlde bir mısraın hurûf-ı menkûtasında bile yanlışlık etmesi akla bâid görüldüğünden bunun manasını varaka-i sahihü'l ifade sahibinden sormak iktiza eder. Teessüf olunur ki müteveffanın hoş-âmed-gûyânı esna-yı hayatında bezli müdahene ve kendinde olmayan her saffet-i memduhayı azv ve isnadıyla mesela fûnûn-ı politikada Talleyran ve harbiyede Bonapart ve Maliyede Nikir raddelerine çıkarıp kendini iğfâl ve umûr devleti perişan ve pay-mâl ettikleri gibi vefatından sonra dahi mertebe-i vilâyet ve kerâmete kadar is'âdı için böyle hurufât-ı tertîb ve neşriyle bîçâreyi mashara-i isâm ettiler.

A(Ayn) “Şemin-i dânâya ez-nâdân dûst[1]”¹¹⁷

Bağdat Vilayeti'ne saldırılan Midhat Paşa'nın oraların ahvâl-i malûmesi üzerine bir gün evvel mahall-i memuriyetine azimetine devletçe ve husûsuyla Sadrazamca ziyade lüzum görüldüğünden biddefaât tazyîk ve icbâr olunarak birkaç güne kadar rû-be-râh azîmet olacağı mesmûât-ı sahîhedendir.

Bugünlerde heves-i marifet kadınlarımıza düşerek *Terakki* gazetesi Hanımefendiler lisanından hasbihal yollu bazı tandırnâmeler neşr eyledi. Ve hele birinde mürsele-i varakanın ve zevcinin nâmını dahi tayin etti. Varakanın sûtuh-ı güftârına bakıldığı hâlde kâtibesi ıstılah perverlikte fetanete sâni ve belki âyişe-i bâ-avniyeye müdanî olmak istemiş ise de ne faidesi var ki? Eserin, kimseler kadın

¹¹⁶ Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir. [A.N.]

¹¹⁷ Hele müteveffâ dünyadan el çektiği cihetle müverrihlerden mââda hiç kimse için muhakeme-i ahvaline tasaddi-i lâzimedden olmadığı hâlde kendini bilmez vazifesini tanımaz birtakım herzegûların huzur-ı bâride şehadet-i kâzibe kabul ettirmeye kalkışır gibi birtakım türrehât ihtirâmıyla tahammülsüzlüğe başlayıp da herkesi kalen ve kaleme teşni'âta mecbur etmeleri hakikaten teessüf olunacak sevâddandır.

kaleminden çıktığına inanmıyor. Bizde ne gariptir ki böyle şeyler medâr-ı mefharet zannolunur. Ve teşhîr eğer kâzib olursa tahkîr hükmüne gireceği düşünülmez.

Girit'in eşkıya riyâsetinde bulunmuş olan ma'hud Miralay Kroisos haydutluğu men için hudud üzerinde bulunan Yunan asâkirine kumandan tayin olduğu gazetelerde görülmüştür. Bari bizim taraftan dahi ma'hud Hacı Mihal Yenişehir fırka-i askeriyesinin kumandasına gönderilse.....

Yine matbuât ve ona hizmetle meşgul olanlara bir afet isabet etti. Matbuât odasının emriyle *İstanbul* gazetesi hakikati kâinata meçhul olan bir karar-ı âliye tevfikân bela-ı muhakeme bir ay müddetle tatil edilmiş. Ve buna dair gönderilen varaka-i resmîyede İstanbul'a bir takım kabahatler beyân olunmuşsa da hiç birinde madde tayin edilmemiştir. Hükümetin hemen hiçbir hareketinde mevcut olmayan intizâmın bu maddede dahi fıkdanı üzerine bahse girişmek malûmu i'lâm kabîlinden olmakla sarf-ı nazar olundu.

Muhib gazetesinin sâhib-i imtiyazıyla *Terakki* matbaasının müdürü Filib hayli zamandan beri bir şiddetli muhavereye başlamış. Ve teessüf olunur ki bu sırada bir mesel-i meşhurun aksi zuhur ederek bunlar tepişirken berât ayakaltında kalıp yani *mecmua-i Maârif*'in sâhib-i imtiyâzı İsmet Efendi dahi araya karışıp uzun uzun birtakım müşâtemelerden sonra zabtiyeye muhakemeye gitmişler idi. Saye-i ma'deletvâye-i seniyyede muhâkemede meri'ü'l-icrâ olan usûl-i müsâvât iktizasınca *Muhib* gazetesinin sâhib-i imtiyâzı Andon'un bir ay ve İsmet Efendi'nin on beş gün habsine ve Filib'in fakat beş lira ceza-yı nakdî vermesine hükm olunmuştur.

HANYA'DAN TAHRİRÂT

FÎ 21 ZİLKADE

Serasker Paşa'nın fermanı geldi. Nâmına Fâtih Sâni deniliyor. Hâlbuki Fâtih-i hakiki zavallı Hobart Paşa idi. Bendeniz Osmanlıyım. Osmanlıların şanını isterim. Fakat Yunanlı değilim. Başkasının efâlini kendi milletime isnâd ile gâsıb-ı şöhret olmak elden gelmez.

Giritlilerin işsiz güçsüz serserilerinden iken saye-i Sadâretpenahî ve seraskeride (köle olsalar bir aylıkları niçe gelirin te'diyesine kâfi olacak kadar) nâil-i ikbâl olan ve daha ziyade tefeyyüze ârzû-keş bulunan müdâhinler velinimetlerine hulûs için güya umûm-ı asâkir-i şahaneye Hanya'da bulunan eski mahkemede ahâli nâmına bir ziyafet verildi. Fakat med'uvvîn tarz-ı cedîd-i medeniyete alışmış. Kumar oynar, işreti sever âdât-ı İslâmiyeyi tayîb eder. Üç dört binbaşı ve birkaç yaver ve onların intihâb ettiği silâhendâzlar ve çavuşlardan ibaret idi. Bu ahlakın hilâfında olan bilcümle zâbitân ve asâkir-i cemiyete gelmekten ma'füvv tutuldu. Ashâb-ı hamiyet içinde palikaryaların Şişhane kurşununa göğüs vermiş on kişi bile yoğidi. Leyle-i ziyafette zabitlerden biri tıpkı palikarya gibi rakı dağıttığından ve oldukça mukallidlik eylediğinden iki derece birden rütbesi terfi olundu. Biz ise bundan ziyade ashâb-ı ziyafete taaccüb ediyoruz. Yakın vakitlere kadar muhacirinin zarureti derece-i nihâyede idi. Sokaklarda ve cami köşelerinde çırılçıplak kaldılar. Kimi evladını yalvara yakara şuna buna verdi. Ve kimi açlıktan ye's-i tâm hâline gelerek hem çocuğunu ve hem kendini öldürdü. O zaman bazı erbâb-ı insaf aman şu bîçarelere bir iâne komisyonu yapalım. Mümkün olduğu kadar zaruretlerine yardım edelim. Bu iş bizim borcumuzdur” diyerek dellâl gibi sokaklarda bağırdılar, çağırdılar. Acaba o vakit bu erbâb-ı hamiyet yani ashâb-ı ziyafet nerede idi? Hangisi bir para verdi?

Bunda bulunan asâkirden Karadağ'dan gelen taburların tedahülü “saye-i inâyetvâye-i şahânedede” elli altı ve kusûrlarının yirmi beş yirmi sekiz aylıktır. Neferden yüzbaşıya kadar alenen dilenmek ayb hükmünden çıktı. Zemherirde neferler bir yana dursun gusül için denize giren kaç tane zabıt görüldü.

Askerin ve küçük zabitlerin me'kûlat peksimet ile lapadan ibarettir. Bundan dolayı hasta olanların haddi hesabı yok. Elbiseye gelince vekilharçların un ve peksimet çuvalı çaldırmaktan anaları ağlıyor. Çamaşırlar, fesler, ayakkabıları Avrupa'ya gönderilse şüphesiz âsâr-ı itikadındır diye numune hanelere korlar. Bir tabur yarım saatlik bir yere hareket edecek olsa bîçare kara abalılarının ayakları kan içinde kalıyor ve nâmusu olan binbaşılar efrât-ı mahcubiyetten taburların iki üç yüz hatve ileri veya gerisinde gidiyorlar.

Pek mübalağa etmeyeyim ama yalnız Girit'te bulunan memur ve zabitlerimiz belki bir devleti idareye kâfidir. Hele sıhhiye memurlarımız ürkütmeyince sayılmaz denilecek bir hâle geldi. Cümlemizin vazifesi ise gündüzleri bir aralık memuriyet mahalline gideriz. Bir iki saat üç aşağı beş yukarı lakırdı söyleriz. Sonra bir bahane ile savuşuruz. Çarşıda pazarda bastona dayanarak gezip azamet göstermek. Ve bahçelerde vesâir mutedil havalı yerlerde zevk ve sefa ile vakit geçirmek ve fırsat bulunduğu hâlde şunun bunun ehl-i arz familyasına ve çocuğuna taşıp baştan çıkarmak. Ve geceleri kerhaneleri ve gazinoları dolaşmaktan ibarettir. Ama mesâlih-i cariye arapsaçına dönüyormuş. O da hiç vazife değil.

A(Ayın)- Z(Dat)

.....

KANDİYE'DEN TAHRİRAT

FÎ 23 ZİLKADE

Cezîre'de ihtilal bitti fakat yine istidad bâkîdir. Bir ufak tahrike bakar. Çünkü hiçbir âsi ceza görmedi. Bilakis rütbelere, imtiyazlara nail oldular.

Bundan başka evvelleri buranın İslâm-ı ticaretçe Hristiyanlara büyük rekâbet ederdi. O sayede Cezîre'deki emlâkın nısfından ziyadesi elimizde idi. Nitekim devlet Girit'in muhafazasında Avrupa'ya karşı bu maddeyi dahi delil göstermişti. Sadrazam Hazretlerinin buraya vürûdünden beri Girit İstanbul'un numunesi oldu. Birtakım dalkavuklar meydana çıktılar. Rütbelere mensublara nâil oldular. Devlet memurları ve ashâb-ı rüteb başka türlü muameleler görmeye ve bunlardan hariç olan ahaliye köpek nazarıyla bakılmaya başladı. Binaenaleyh herkes evvelki gibi ticaret ve iktisâb-ı servet arzularından geçti. Evladını kalemlere verdi. Bu gidişle pek az zaman içinde buradaki Müslümanlar da sâir memurîn devlet gibi aç kalacağında ve emlâkımız elden gideceğinde hiç şüphemiz yoktur. O zaman Cezîre'nin hâli ne olur bilmem.

Fesâdın müessisi olup bu defa mecbura itaat eden ma'hud Hacı Mihali'ye bir memuriyet almak için Retmu Mutasarrıflığı muâvini Canada? nâm-ı diğer izzetli Câni Efendi hayli çabalamış ise de Vali Paşa kabul etmedi. Ve merkumu beraber olarak Retmu'ya gitti. Bu Câni Efendi yüz kuruşluk bir hizmetkâr olmaya layık değil

iken Hacı Mihali'nin meydana çıkardığı ihtilâl-i sâyesinde dörtbin kuruş maaş ve rütbe-i saniye mütemayiziyle Retmu Mutasarrıflığı muâvini tayin olundu.

Meclis-i umûmiyyenin zaman akdi yaklaşıyor. A'zâsı intihâb olunmaya başladı.

Girit evkâf müdürü Naim Bey dört aydan beridir azledildi. Evkaftan zimmetine kırk bin kuruştan ziyade para geçirdiği tebeyyün eyledi. Halefi olan Rauf Bey çalıştı çabaladı. Meclis-i idare dahi evkaf kanunnâmesinin ahkâmını icra etmek için pek çok gayretler etti. Fakat kendisi himayede olduğundan bir şey yapılamadı. Birkaç gün sonra hamisiyle beraber gidecek imiş. Evkafın parasından başka otuz bin kuruş kadar da öteye beriye borcu var. Alacaklılar her gün Hükümete arz-ı hâl verir dururlar. Lakin hiç birinin beş para alabildiği yoktur.

ایکان Kaymakamı Miço Nikolaki azlolundu. Yerine nasbedilen Vasilaki dirâyetli bir adamdır.

Müşavir Hamid Bey kendine ait bir hususta meclis-i hukuk reisinden müdârâ görmediği için Şûrâ-yı Devlet başkâtibine yazarak reisi azl ettirmiş. Yerine Deyru'l-kamer Kaymakamı Ahmed Bey nasb olunmuştu. Onu da Serasker Paşa beğenmiyor bâkî.

.....

“BÜRHAN-I TECRÛBİ”

Ki en ziyade izhâr-ı hakka medâr olan vesâit-i akliyedendir. Bize idare-i siyasiyyemizce ne gösterir? Evet, Yeni Osmanlıların hakkını ve muarızlarının butlân-ı müddeâsını beyân eder. Bir kere kendi mülkümüzde cereyan etmiş olan vakayı pişegâh-ı ibrete alalım. Malumdur ki devletimiz tâ Ragıb Paşa'nın münteha-yı Sadâret'ine kadar kâh terakki kâh vukûf hâlinde idi. Bir vakitler dahi tedennîye yüz tutarak bazı eyâlet-i zâyi' etti. Fakat bazı yerlerde kazandı. Bir zaman mağlup oldu. Bir zaman da gâlip geldi. Fakat ondan sonra eser-i inhitât bütün bütün görünmeye başladı. Bu inhitâtın en başlı sebebi ise Avrupa'da yeni zuhur eden nizâmât-ı askeriyenin bizim nizâmât-ı kadîmeye müreccah bulunması ve düşmanlarımızda

nizâmât-ı cedîde daima terakki edip dururken bizde eski nizamlarımızın bile tedennîye düşmesi idi. İşte Bahr-i Siyah ve Bahr-i Hazar sevâhilinde bulunan memâlik-i İslâmiye'den elimizden çıkanları o hâl ile gayb ettik. Ve şimal vahşetlerinin asırlarca galeyân-ı müteaddide ile şecaat-i Osmaniye'yi lekedâr etmesi o sebeple vuku buldu. Ya o zamanlar ıslahhane hiç sa'y edildi mi? Bilakis tarihlerimiz bize gösteriyor ki edildi. Fakat yapılan şeyler kaidesiz olduğundan semere vermedi. Çünkü devlet hâl-i asayişte kaldıkça herkes rahat ve sefâhatla meşgul idi. Her ne vakit hariçten bir tasallut vuku bulursa veyahut muharebede bir mağlubiyet zuhur ederse o zaman ıslahat fikirleri meydana çıkardı. Kâh “aman şu muharebeyi bitirelim ondan sonra” ve kâh “aman bugün filan eyaleti terk ile tasalluttan kurtulalım, bundan böyle askerimizi tanzîm ederiz” gibi hayâlât ile vakit geçti. Teşebbüsât-ı vakada kâh Yeniçerileri nizâm etmeye kâh ocağın vücuduyla beraber bir yeni ocak açmaya çalıştı. Elden bu kadar mülk gitti, bu kadar muahedât-ı muzırre vücuda geldi. Tedâbîr-i ıslahat ise sırf hilâf-ı tabiat olduğundan birçok ihtilallerden başka netice vermedi. Nihayet Sultan Mahmud-ı Sâni zamanında teferru'âta ait olan ıslahat bir tarafa bırakıldı. Yeniçeri Ocağı lağv edildi. Fevâidi düvel-i sâirenin ahvâlinde bittecrübe müsbet olan asâkir-i muntazama tertîb olundu. Vaka ondan sonra dahi yalnız başına bütün Avrupa'ya karşı durmaya ve Mehmed Âli Paşa gibi fevkalade yaratılmış bir adamla uğraşmaya kalkışılmak gibi birtakım münasebetsizliklerle birçok zararlara uğradık. Fakat devlet umûr-ı askeriyenin neş'etinden dolayı bulunduğu hâl-i izmihlalden kurtuldu. Ve az zaman geçer geçmez Reşid Paşa'nın himmet ve dirayetiyle gayet şanlı bir muharebe bitirdi. Vaktiyle Rusya on bin kişi ile yüz bin askerimizi bir hamlede bozarken muahharan birkaç ay çalıştı. Silistre'yi yüz bine yakın askerle hemen on bin kadar Osmanlı'nın elinden alamadı.

İşte şimdiki hâlimiz dahi Yeniçerinin lağvinden evvel olan perişanlığımıza aynı aynına mutâbıktır. Bulduğumuz muhatara-i inkıraza o zamanlar askerinin intizamsızlığı bâis etmiş, şimdi idarenin intizamsızlığı sebep oluyor. O zamanlar ıslah-ı hâle ıztırâr veya mağduriyet-i sâikasıyla teşebbüs edilir imiş. Şimdi Avrupa'nın veya galeyân-ı efkârın icbârıyla başlanıyor. O zamanlar mesela askerimiz talîm bilmezken Topçu Nizâm-nâmesiyle istihsâl-i kuvvete çalışılmış. Şimdi dahi nizâmât-ı esasiye ve usûl-i meşveret mevcut değil iken Şûrâ-yı Devlet

şeylerle ikmâl-i adalete sa'y olunuyor. Fakat o Topçu Nizâm-nâmesinin Rusya muharebelerinde ne kadar fâidesi görüldüyse Şûrâ-yı Devletin dahi müşkülât-ı hâzırada o kadar menfaati meşhûd oluyor. Şimdi Padişaha lazım olan vâlid-i sâhib-i celâdetinin eser-i güzidesine itbâ' ederek Sultan Mahmud Yeniçerileri nasıl mezar-ı ademe gönderdiyse o da idare-i istibdadiyeyi öylece mülkünden mahvetmek ve pederi nizâm-ı cedîdi ne himmetle tesîs eylediyse kendi dahi usûl-i meşvereti öyle bir gayretle kabul eylemektir. Tanzîm-i asker ne suretle müftabih ise usûl-i meşveret dahi o suretle meşrudur. Devleti bulunduğu zaaf harbi hâlinden kurtarmak nizamın tesîsine muhtaç olduğu nasıl bürhân-ı tecribî ile müsbet ise bugün Osmanlıları inkırazdan halâs etmek usûl-i meşveretin kabulüne mevkûf olduğu dahi kezalik bürhân-ı tecribî ile sabittir.

Bugün Avrupa ile Amerika'dan başka bir yerde bir mamur devlet yok. Mamur olan devletlerin ise kâffesi usûl-i meşveretle idare olunur. Ve mamuriyetleri mülklerinde usûl-i meşveretin teessüsüne sonra başlamıştır. Düvel-i muazzama içinde yalnız Rusya Hükümeti müstakil duruyor. O da bugün nüfusça kendinin sülûsânı mertebesinde olan ve vüsat arazice beyinleri kıyas kabul edemeyen Fransa kadar kudrete ancak mâliktir. Ya servet ya medeniyet ya marifet biz dünyaya yalnız şan ve azamet muhafazası için gelmedik. İnsan refah ister. Refah servetle, servet medeniyetle, medeniyet marifetle olur. Garazımız taklîd ise Avrupa'yı bırakıp Rusya'yı mı muktedâ addedeceğiz? Nakil buna cevâz verir mi? Akıl onu iktizâ eder mi?

Kaldı ki evvelki asker nizamsızlığıyla şimdiki idare nizamsızlığının bir farkı var. O zaman eyalet gâib olurmuş. Muharebede muzaffer olamazmış. Şimdi nüfus-ı İslâmiye mahvoluyor, halkın serveti bitiyor. Her ümmetin müteferrik parçaları ittihadı çalışırken biz günden güne tefrikaya düşüyoruz. Bütün hemcivârlarımız kuşlar gibi uç marifete uçup dururken biz balıklar gibi ka'r-ı mezellete koşup iniyoruz.

Nakl meydanda, delâil meydanda, tecrübeler meydanda biz hiç birinden müstefid olmayacak mıyız? Ne vakte kadar âlemin hazine-i serveti olmaya layık bir mülkün memurları kapı kapı borç dilenecek? Dünyada en ziyade şecaatle nâm-dâr olmuş, bunca milyon nüfuslu bir ümmetin Hükümeti birkaç bin dağlının dehşetinden

lerzân olacak hâle geldi. Ne mezelletler çektik, ne hakaretlere uğradık, ne tecrübeler geçirdik. Hükümet hâlâ intibah etmez, acaba bu gafletin, bu menfaatperestliğin hiç nihayeti yok mudur? .....

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZÂT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBÂDİDİR.

Ama işbu teşkilât-ı cedîde arzu olunan ıslahat için mertebe-i kifâyede olup olmadığı bahsine gelince tafsilâtı mahallinde beyân olunacağı vecihle Babıâli'nin yani vükelâ nâmıyla hukuk ve iktidar saltanatı istila eden birtakım menfaat menfaat perestânın akçe kazanmak ve mensubât kayırmak için vuku'a götürdükleri sû-i istimalât öyle fena tesîrât etti ki teşkilattan evvelki nizamsızlık zamanını herkese arzu ettirdi. Ve ol bâbda yapıp ilan olunan nizâmât ve tertîbât-ı adliyenin hülâsası müceddeden maaşlarla birçok memurlar yapmak ve bu yüzden hazineye yeniden masraf kapıları açmak ve ahali evvelki vergilerini götürmekte âciz iken yeni vergiler ile ezilmek ve mal sandıkları hesaplarında zaten mevcut olan karışıklık tahvîlât-ı cedîde ile bir mertebe daha karışıp yağmacıların çalmış oldukları akçeler yanlarına kalmak ve açıkta duran veyahut terfi' ve tatyibi istenilen bazı vükelâ mensubâtı ehliyetsizlikleriyle beraber münasib-i cedîdeyi hâiz olmak seyyiâtından mââda bir semere-i latîfesi görülmedi. Ve mesela Tuna vilâyeti gibi bazı mahallerde görülen cüz'i iyilikler dahi Vali'nin vücuduyla kâim olup tebeddülünden sonra bozuldu bitti. Hâlbuki vilâyet nizâmnâmesi oldukça güzel düşünölmüş ve Fransa nizâmâtına taklit ile yapılmış olduğundan esnâ-yı icrada matlûb olan semereyi göstermedi. Zira iyiliği yapacak nizâm değildir. Belki hükm-i nizâmı icra edecek insanlardır. İşte bu hâl külliyyet itibariyle tanzimât-ı hayriyenin ibrâz ettiği âsârdan ve cüziyyet üzere dahi vilâyet nizamının meydana getirdiği efâlden müsteban olur.

Çünkü her cemiyet-i beşeriye bir kanuna muhtaçtır. Tâ ki her fert hareketini ona tatbîk ile emin ve selâmet üzere yaşasın. Ve gâlibin zulmü âcize tecavüz etmesin. Her kanun ki icrasında tekâsül olunmaz. Zaten mükemmel yapılmamış olsa bile bir

cemiyetin hüsn-i idaresine-i mütekâfildir. Ve her kanun ki icrasında kusûr ve tehavün olunur. Ne kadar mükemmel olursa olsun cemiyet-i beşeriye için asla fayda vermez. Hatta İngiltere'nin hâlâ bir mükemmel ve müdevven kanunu olmadığından mehâkim-i hukukiyede ekseriya emsal ve âdât ve istidlâl üzerine davalar fasl olunur gider. Bu hâl ile İngilizler servet ve sâ mân ve kuvvet ve sanatça Avrupa devletlerinin birincisi denilmeye şayandır. Mesela İngiltere vükelâ ve memurunu aher bir devletin hediye ve nişanını kabul etmemek mutâd olduğundan bu ana kadar şu usûlde sebât ettiler. Hiçbir İngiliz memuru aher devlet nişanı kabul etmedi. İşte bu sebât ve icra sayesinde daima terakki bulup da Hindistan'a kadar gittiler. Ve o iklimin ekserini zabt ettiler.

Esbak Mısır Valisi Müteveffa Mehmed Âli Paşa'nın perverdelerinden gayet sevdiği bir genç miralay hasbe'l beşeriye bir töhmette bulunup müesses olan kanun-ı mûcibce muhâkemesi icra ve kurşuna dizilmesine hükm olunmuş. Müşârünileyh hâzır olduğu hâlde mücrim bir mevcûb-ı kanun idâm olunurken müşârünileyh bangır bangır ağlayıp mendiliyle gözünün yaşını silermiş. Yanında bulunan ricâl-i devletten birisi hem mücrimin gençliğine acıyıp ve hem de müşârünileyh rikkat ve muhabbetiyle beraber bu derece taş yürekli olduğuna taaccüb edip ol esnada müşârünileyh takarrüble “Efendim şu biçarenin şebâbına nasıl merhamet buyurmadınız? Bu adamı siz yetiştirdiniz. Şimdi bir cünha ile itlâfına nasıl kâil oldunuz? Eğerçi kanun onun idamına hükmetti ise bu kanunu yapan yine sizsiniz. Bir fermanınız onu cezadan kurtarırdı.” Dedikte müşârünileyh yine ağlayarak “İşte o kanunu ben yaptığım için ben bozamam zira bir kere bozulmaya alışan kanun kanunluktan çıkar, köhne takvime döner. Vak'â bu adam bana evladımdan ziyade sevgili idi ve ben gençlik hâlini bilmez ve afv lezzetini duymaz değilim. Lakin kanun-ı umûm halkın selâmet ve saâdetini temin için yapılmış olduğundan ona leke getirmek nice milyon insanı tehlikeye koymak demektir. Ben ise bir şahsa muhabbetim hâtırı için onu ihtiyar ve irtikâb edemem.” Cevabını vermiştir. İşte kanuna rağbet böyle olur. Ve iklim-i Mısır'ın ahvâl-i tarihiyyesine nazar olundukta ümerâ-yı Çerkez'e eline düşünceye kadar gayet mamûr ve ulum ve maârif-i menbaı olmakla meşhur olduğu ve ondan sonra bin iki yüz yirmi tarihlerine kadar dahi mütegalibin ellerine düşerek ve Devlet-i Âliyye vüzerasına maktu'iyet vechle verilerek bir harabe-zar hâlinde iken müşârünileyh Mehmed Âli Paşa'nın eline girip

otuz kırk sene zarfında ol derece kesb-i memuriyet etti ki Mısır Hazinesinin senevi vâridât bir milyon keseye bâliğ oldu. Devlet-i Âliyye ki Mısır gibi on beş yirmi eyalete mâliktir. Bin türlü mezâlim ve taadiyât ve sû-i istimalât ile beraber kâffe-i varidat-ı seneviyyesi henüz üç milyon keseye iblağ edemedi. Lakin hayf ki bu kaide-i sebatkârı ve tıflaniyet müşârünileyhin şahsıyla kâim olup onun vefatından sonra yerine gelenler onun eserine gitmediklerinden iklim-i Mısır yine haraba yüz tuttu. Ve bu gidişle az zamanda yine eski hâline girecektir.

Tanzimat'tan sonra kanun-ı ceza yapıldı. Raşi ve mürteşi ve raış haklarında cezalar tayin olundu. Lakin gariptir ki vükelâ ve vüzerânın içinde alenen irtikâb rüşvet edenlerden hiç kimsenin ceza gördüğü görülmedi. Fakat bir kaza müdürünün birkaç yüz kuruş rüşvet aldığı tayin ettikte kale-bend nefy olundu.

MİSÂL

Kırım Muharebesi esnasında Anadolu ordusu kumandanı Abdulkerim Paşa'nın kanun-ı harbiyede mahâreti ve usûl-ı ihtiyâtkârı ve basîrete riâyeti herkesin malûmu olduğu hâlde noksan mühimmattan nâşî Rusya üzerine tecâvüzâne hareketten ictinâb etmesi bitâet ve cebânetime haml ve azlolundu ve yerine reîs-i erkân bulunan Ahmed Paşa ordu müşîri tayin olundu. Filhakika askerce Anadolu ordusu Rumeli ordusundan daha ezyed ve ekmel olduğundan cümle nâs bu taraftan bir muzafferiyet-i celile vuku'una muntazır edilir. Ol vechle Ahmed Paşa kumandan oldukça nâkıs hâliyle orduyu sevk eyledi. Ve Gümrü üzerindeki bozgunluk zuhura geldi. Ve ondan sonra Anadolu ordusu bir daha kendini toplayamadı. Kars'ın muhâsara ve istilâsına bu tebeddül sebep oldu. Bu Ahmed Paşa okuyup yazmak bilmez ve mektuba basılan mührünün altını üstünü fark edemez. Bir cahil olduğu hâlde irtikâb ve denâette gayet cesur ve kâmil olduğundan az müddet içinde nice bin keseler akçe idhâr etti. Devlet-i Âliyye ise bu tebeddülde ettiği hatayı neden sonra anlayıp kendisini taht-ı muhakemeye aldı ve tebeyyün eden irtikâbından dolayı rütbesini ref' edip fi-maba'd hizmet devlette kullanılmamak üzere nefyetti. Lakin Ahmed Paşa birkaç sene geçer geçmez mirmiran rütbesini aldı. Ve Adana'ya ve badehu Sivas'a mutasarrıf oldu. Şimdi dahi Yemen iklimini idare etmektedir.

Bakiyesi ileride

Kemal¹¹⁸

---

¹¹⁸ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudres.

41 HÜRRİYET 1286

Numara: 41   22 Zilhicce   Sene: 1285   5 Nisan   1869

Matbaası Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“ZÂDE Fİ'T-TANBÛRİ NA'METEN UHRÂ”

İdaremizin tasarruf ve tenkihâta ihtiyac-ı kat'îsi müstebidân-ı devlet indinde dahi Müslim iken iktizâ-yı hâl bunun aksi imiş gibi yeni bir daire daha teşkil olundu. Vâkîâ bir devlete bir Dâhiliye Nezaretinin lüzumu düvel-i muntazamanın kâffesinde vücuduyla müsbettir. Bunun için mesele esasen tarizden beri görünür ve şimdiye kadar olup gidiyordu. Ya böyle tecdidâtın ne manası vardır da demeyiz. Bizim itikadımızca devlete usûle mutâbık bir Dâhiliye Nezareti lazım idi. Yani Sadâret nâmıyla, umûr-ı dâhiliyemizi idare eden makamın devâir-i sâireye nezareti lağv olunmak ve vazifesi tabiat-ı idarenin icap ettirdiği dereceye hasr edilmek lazım gelirdi. Ve bununla mesela âmedî odasını lağv etmek ve Sadrazamın maaşını sâir-i vükelâ derecesine indirmek ve devâirle o hadsiz hesapsız muhâberatın o hâlde lüzumu kalmayacağı cihetle muntazam bir yolda kalemleri tenkih eylemek gibi tedabir ile hayli tasarruf dahî hâsıl olurdu. Şimdi bilâkis Padişahla vükelâsı beynine haîl olmaktan ve her dairenin mesâlihini münasebetsiz müdâhalâtıyla teşvîi etmekten başka bir işi olmayan makam Sadâret-i masarif sabıkasıyla beraber îkâ olundu. Bu zamana kadar onun icrâ ettiği bir vazife için ayrıca bir daire açıldı. Sadâret dairesi bundan böyle bir nev' tekâüd maâşını alacak. Saray-ı Hümâyûn gibi şu kadar var ki Saray-ı Hümâyûn kendi kendine bir şey yapmaya veya Babîâlî'nin bir rey'ini

bozmaya muktedir değil. Fakat Sadâret makamı her istediğini yapmaya ve hatta Padişahın bile emrini bozmaya muktedir. İşte bizim tariz ettiğimiz hatalar bunlardır.

Bir de Dâhiliye Nezaretinin vezâif-i esasiyesini hâvî neşredilen kararnâmeye bakalım ki sureti şudur:

Dâhiliye Nezareti bilumûm umûr-ı dâhiliyenin merkez-i icrası olduğundan nezaret mişârün-ileyhimâ dâhiliyeye müteallik mevâd u mesâlihın rü'yet ve tesviyesine memurdur.

Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye'den makam-ı celil Sadâret-i uzemâya takdim kılınan mazbata ve müzekkerelerin muamelâtı Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla icra olundu.

Dersaadet ile bilûmum vilayetlerin zâbitasına ait umûr ve İcraat-ı mesâlih dâhiliyeden ma'dud olduklarından Zabtiye Müşîriyyet-i celilesi zabt u rabt umûmiye ve icraat-ı külliyesine ait olan hususatta Dâhiliye Nezaretine müracaat eder.

Şehir emanetinin vezâif-i umûmiyesi ve tesviye-i turuk ve tezyinât ve devâir-i belediye gibi icraatı ve ileride taayyün edecek vazifeleriyle muamelâtı Dâhiliye Nezaretinin daire-i memuriyeti dahilinde olmasıyla emanet müşârünileyhânın merci-i resmîyesi orasıdır.

Eyâlât-ı mümtâzeden Mısır ve Tunus ve Sırbistan ve Memleketeynden mâadâ kâffe-i Vilayet Valileri ve sâir Mülkiye memurları dâhiliyeye müteallik hususatta Dâhiliye Nezaretiyle muhabere ve oraya müracaat eyleyecektir.

Mutasarrıf ve kaymakamların ve vilayet mektupcusu ve muavinlerinin ve sâir memurîn-i mülkiyenin emr-i intihâyı ve vülat-ı izâm taraflarından vuku bulacak inhâlar üzerine memurîn-i mülkiyenin tasdik-i memuriyeti Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla icra olunur.

Vilâyât-ı müteşekkilenin nizâmât-ı esasiyesi ve vülat-ı izâm ve sâir memurîn-i mülkiyenin vezâif-i umûmiyesi üzerine cereyan edecek muamelâtı daima teftiş ve istitlâ' ile noksanları var ise kendilerine ihtar etmek ve ol bâbda icâb-ı hâle göre

makam-ı celil Sadâret-i uzemâya arz-ı tebligat eylemek Nezaret-i Dâhiliyeye vazife-i aslıyyedir.

Dâhiliye Nezareti, mülkün ma'muriyetine ve ahâli ve teba'anın refah ve servetine ve devletin tezayüd-i kuvvet ve miknetine delalet ve hizmet edecek mevâd ü icraat hakkında malumat ve mütâlaat vakıasını, Makam-ı Âlî-i Vekalet-i Mutallâkaya arz ve ihtar eder.

Emniyet sandıklarının idare ve küşâdları ve sînâ'î dâhiliyenin teksîriyle ıslahat-hanelerin ve gerek ileride teşekkül ve tesis edecek bu misillü şeylerin muamelât-ı külliyesine Dâhiliye Nezareti merci olacaktır.

Türkçe ve Ermenice ve Rumca çıkarılan evrak-ı havadisın matbuat-ı nizamına tevfikân ve daha lüzumu görünecek sâir şart ve esaslara tatbîkân tab' ve neşri ve muamelât-ı müteferri'esi Dâhiliye Nezâretine aittir.

Devâir-i sâire mesâlihi için rüesâ-yı kirâm-ı devâirin eş'arı üzerine ve kavânin ve nizamât-ı umûmiyeye dair yazılacak mekâtib kemâkân makam-ı celil Sadâret-i Uzemâ'dan temhir olunup dâhiliyeye müteallik hususâtın muharrerâtı ve tezkireleri Dâhiliye Nezâreti tarafından tahrir ve temhir olunacaktır.

Dâhiliye Nezâreti daire-i mezuniyeti dahilinde bulunan hususâtı doğrudan doğruya icra edip hususât-ı sâirede Makam-ı Âlî-i Sadâret-i Uzemâ'dan alacağı emir üzerine hareket eder.

Dâhiliye Nezâreti, dâhiliyeye ait hususatta Devâir-i Âliyye ile muhâbere edecektir.

Elhâlet hâzihi umum bütçe defterlerinde Masarif-i Dâhiliye ıtlak olunan kâffe-i sarfiyâtının bütçesi sâir devletlerin masârifi misillü tefrîk olunarak Dâhiliye Nezareti tarafından tanzim ve beher sene takdim olunacak ve muamelâtı nezaret müşârünileyhânın taht-ı nezaret ve mesuliyetinde cereyan edecektir.

Dâhiliye Nezaretinin vezâif-i esasîyesi bâlâda muharrer şeylerden ibaret olup işbu esaslara tevfikân vezâif-i umûmiyesini ve refakatinde bulunacak memurîn ve

aklâmın suret-i teşkiliyesini, mütezammın başkaca bir lâyiha-i tanzim ve Makam-ı Âli-i Sadâret-i Uzemâya takdim olacaktır.

(1)

Şûrâ-yı Devlet tertib-i nizama memur değil mi? Öyle ise ikinci fıkranın ahkâm-ı cây-ı nazardır. Mesela şuradan geçende tâbiyyet meselesine dair yapılan nizam gibi ecânibe müteallik bir karar-ı sadır olduğu hâlde onun muamelâtı niçin ve nasıl Dâhiliye Nezareti marifetiyle icra olunacak devair-i sâire'ye ait nizamlar kezâ

(2)

Üçüncü fıkranın hükmüne de “Çok olmaz mı” dinlese layık değil midir? Zabtiye Müşîri mesâlih-i câriyede, Dâhiliye Nezâretine, o da makâm-ı Sadâret'e, o da Saray-ı Hümayûn'a müracaat ederse Umûr-ı Zabtiyenin tesviyesini “Silahdâr ağa hazinedâra söyle o da mühürdâra söylesin o da bir iç ağasına söylesin o da berbere söylesin de şu yüzümdeki kılı koparsın” yollu bir mütekebbir vezire isnad olunan fikraya yakın bir hâlde cereyan etmek iktizâ eder gibi görünür.

Galiba İstanbul'un zabt ve rabtına birkaç bin hafiyeye memuruyla bir daire ve bir müşîr kifayet etmedi de arada bir koca daire ile bir Ministry daha peyda oldu. Efkâr-ı hürriyet memurun kesretiyle kırılmaz, zulm ile mahvolmaz insanlar değişir ve ölür. Kanlar dökülür ama hakikati ortadan kaldırmak bir vakit kâbil değildir.

(3)

Acaba Meclis-i Hass kararnâmenin beşinci fıkrasında olan “Eyalet-i mümtâze” tabirindeki mümtâze lafzından ne murad etmiş. Devletin Tunus'a resmen hiçbir imtiyâz tasdik ettiği var mıdır? Ama Tunus Valisi veraset tarîkiyle mesnedine nâil oluyor ve eyaletin umûr-ı dâhiliyesini istediği gibi idare ediyor imiş. Bunun için Tunus'a eyalet-i mümtâze denilecekse adalarda ve Mırdita dağlarında ve Pomaklık'da ve Kürdistan'da ve Irak'ta ekser nevahinin dahi riyaseti irsî ve idaresi hilâf-ı kanundur. Onlara da mümtâz nazarıyla bakılacak mı? Cebel-i Lübnan Valisi'yle Sisam Beyi de işlerinde Dâhiliye Nezâretine mi müracaat edecek? Bâhusus Karadağ nedir? Memâlik-i Osmaniye'den haric midir. Yoksa âdî vilayetler ve sancaklar hükmünde midir “Statüko” hâlinedir denilecek ise Tunus'un politikaca

hâli de “Statüko”dan ibaret değil midir? Niçin biri eyalet-i mümtâze sırasında zikr olunuyor da diğeri meskût âne geçiliyor.

(4)

Kararnâmenin onuncu fıkrasında mucib-i hürriyet olmaz mı? Diyelim ki mülkümüzde Avrupa lisanları üzere basılan şeylere Hâriciye Nezareti bakacak, devletin Türkçe ve Ermenice ve Rumca’dan başka lisan söyler teba’ası yok mudur? Arapça ve Bulgarca ve Yahudice vesâir elsine-i mahalliyede basılan veya basılacak gazetelere kim nezâret edecek? Babıâli’nin suhre-i cihan olan dirayet fûrûşluğuyla beraber vatanda kaç lisan olduğu ve onlardan kaçında gazete basıldığını veya basılabileceğini düşünmemesi hakikaten gülünecek ve daha doğrusu arandığı hâlde ağlanacak şeylerden değil midir?

(5)

On ikinci fıkradaki emir lakırdısı da hayli kuvvetlice şeylerden görünüyor. Demek oldu ki Sadâret-i vükelâya nisbet riyasetten emriyyet derecesine suud etmiş. Vükelânın âmiri Sadrazam olacaksa irade-i Padişahın ne hükmü kalır.

Hülâsa meselenin böyle dakâyıkı bir tarafa dursun, bugün bizde bir Hâriciye Nezareti var; ecnebilere hukuk bağışlamaktan başka bir işe yaramıyor. Yine Karadağ ve Girit Meseleleri’ni Zât-ı Şahane’nin ısrarı tesviye ediyor. Bir Maliye Nezareti var; bir muvazene defteri neşrine ve hatta irâd ve masrafın mikdar-ı sahihini bilmeye iktidarı yok, yalnız binlerce memur besliyor. Maârif Nezareti var, Ticaret Nezareti var, Nâfia Nezareti var, müekkel oldukları işlerin terakkiyâta müteallik meydanda bir numunesi yok. Ya şimdi biz hangi misaline bakalım da Dâhiliye Nezaretinden ümid-i menfaat edebilelim....

İstanbul’dan Mektup   Fî 10 Zilhicce

Yunan ile münasebâtın teceddüdü üzerine sefâret-i seniyyeye Fotiyadis Bey’i Yunan Devleti istememiş. Bunun için gazetelerde hayli kıl u kâl oldu. Hatta onun

yerine Münif Efendi'nin sefir olacağı şüyû' buldu ve bu şâyianın Yunanistanca mucib-i memnuniyet olduğuna dair gazetelerde bir telgraf görüldü. İslâm içinde Yunanlıların bir Rumdan ziyade mazhar kabulü olacak adam bulunmasına hayli taaccübler eylemiştik. Lakin muahharen gazetelerin verdiği rivayete göre, sefârete yine Fotiyadis Bey giymiştir.

Malumunuzdur ki Fransa Hâriciye Nâzırı konferansın kararını mübeyyen neşrettiği tahriratta, devletin hukuk-i ümem kavâidi üzerine ittifak-ı efkâr hasıl edemeğinden bahsetmişti. *Terakki* bundan güya, münaza'aya Devlet-i Âliyye dahi Yunan ile mütesaviyen sebep olmuş manası çıkarmış da reddine kalkışmış â zavallı mesele öyle değil. Babiâli kaidece hukukunu tamamıyla muhafaza edememiş ve Yunan onun aczinde bilistifade bir takım safsatalar etmişti. "Hukuk-ı ümem kavaidinde ittifak edememek" ibaresi bu manayı ifade için kullanılmış bir terakib-i nazikânedir. Bir Hâriciye Nâzırı yazdığı mektub-ı resmîde Babiâli sersemlik ve Yunan müzevvirlik etti diyemez ya. Hele *Terakki* bir tuhaf yol almaya başladı. "Ahvâl-i Hâzıra-i Düveliyye" unvanıyla bir bend yazmış. Dikkat buyurun ki neler söylüyor garip şey değil mi. Fransa'daki Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet kıl u kâl meclisi imiş ve herkes kanundan ziyade Ruhr ve Tir ve Simyon'un nutuklarına intizar eder imiş. Acaba bunu yazan zat, zikrolunan meclisi, karılar hamamı hükmünde göstermekten ne faide istihsal eder. Bu o meclistir ki vakit vakit ismi tebdîl ve vazifesi kasr veya tevsî' olduğuna hâlde Avrupa'nın mamuriyetine her fırkadan ziyade hizmetler etmiş ve hatta ahkâmı bugün mülkümüzde usûl-i şer'e bile tercih edilmek istenilen Fransa kavânini tasdikinden geçirmiştir.

Ya efendim *Terakki*'de bazılarında ismi beyân olunan meşâhîr ukalânın hutbeleriyle mesail-i siyasiyye tedkik olunmasın da Fransa'nın kanunları nizamları da bizim gibi bir "Şûrâ-yı Evvet" elinden mi geçsin.

Bizde bir âdet var; iki kitap okumuş ve iki buçuk satır yazı yazmaya iktidar kesb etmiş olan zâtlar, ekseriyyet üzere bir adamın üzerinde Frenk gömleği yerine nimten görseler adını süflî korlar ve yanlarında Avrupa lakırdısı açıldıkça kadınlarının hâlini ve şaraplarının lezzetini tavsiften yanlarına varılmaz. Fakat ellerine kalem aldıkları gibi mesela Fransa'nın Şûrâ-yı Ümmet'i gibi bunca zamanlardan beri aleme hayret endâz-ı tahsin olan bir deshane-i siyaseti tezyîfe

kalkışrlar. Bunu diyanet mi sanrlar vatanperverlik mi addederler. Ya Rab bu idrak ile hâlimiz nereye varacak?

Bir de o bendin nihayetinde Almanya Meselesi'ne dair bir iki söz söyledikten sonra o meydanda iken Karadağ Bey'inin Petersburg'a seyahatine mana verenlerin sözleri nazar-ı hayret ve istihzâ ile görüldüğünden bahsediyor. Bundan da galiba *Hürriyet*'e târiz etmek ister.

Belî efendim. Karadağ'da bir gürültü çıkarsa Osmanlı kanı dökülecek her ne mazarratı gelirse Osmanlıya ait olacak. Osmanlılar ona dair mutalaa ister. Yeni Osmanlılar da mensub oldukları menfaatiyle uğraşır.

Fuad Paşa'nın vefatından dolayı peyda olan tarih modası hâlâ sürüyor. Şimdi dahi Sadrazam Hazretlerinin Girit fatihliklerine ve hatta yeni yapılan fûrûna, filana söylenilen tarihler bile gazetelere basılıyor.

Şimdi *Terakki*'ye Basra'dan bazı güzel şeyler geliyor. Hüdavendigâr gazetesi dahi Bursa'nın ma'muriyetine hizmet edebilecek şeylerle uğraşiyor.

Serasker Paşa geldi. Bakalım ne yapacak? Midhat Paşa'yı da galiba ziyadece sıkıştırmışlar, bayram ertesi gidecek denilip dururken geçen gün İstanbul'dan hareket eyledi.

Sıhhiye idaresi bir nizâmname neşriyle şehir derûnuna mevtâ defnini men etmiş. Bilmez ki icrası nasıl mümkün olacak.... Zira İstanbul'un göbeği hükmünde olan Fazlı Paşa'ya gömülen Fuad Paşa'nın cesedi daha çürümedi yoksa bu da vükelâ hazerâtına mahsus bir imtiyaz mı olacak. Fakat öyle ise bu imtiyazı onlara kimse çok görmez .

Hürriyet'in bir hafta evvel otuz yedinci ve dünkü gün, otuz sekizinci numaralarını aldık. Birinde Mısır fıkрасının zaruretini gördük. Diğerinde yeni istikrazın husûlünü anladık. Mısırdaki Hükümet tarafından halkın hayvanları tekâlîfe bedel zabt olunmuş. Şimdi Vali Paşa kerîmesini tezvîc ediyor. Tertib ettiği sûr oralarda hiç misli görülmemiş yolda olacakmış. Avrupa'dan da pek çok adamlar davet olunmuş. Acaba masrafçün o zabt olunan hayvanlar bütün bütün ecânibe mi satılacak. Ya bizim de bir sûr-ı Hümâyûn tertibâtımız var artık onun sarfîyatını

nereden buluruz bilmem. Edilen istikrâzın zaten sarf olunacak yerleri var. Düğün israfâtını kapatmak için bakalım memleket mi satılır ne yapılır bâki....

KANDİYE'DEN TAHRİRAT FÎ 5 ZİLHİCCE

Kalelerde istihdam olunmak için jandarma nâmıyla Arnavutlar geldi.

Muteberândan Mustafa Ağa Sadrazam Girit'te iken nefy edilmişti. Şimdi ıtlâk olunacak diye bir şayia var. Buna ziyadesiyle taaccüb ediyoruz çünkü vaktiyle ıtlakçün hayli ricalar edilmişti, müessir olmadı. “ Benim elimde ne var Fransız Konsolosu protesto ediyor” yollu cevaplar işitildi. Hâlbuki Fransız Konsolosu Mutasarrıf Sabık Pertev Paşa'dan da şikayet etmişti hakkında bir sû-i muameleyi netice vermedi. Belki terakki-i ikbalini mucib oldu.

Hanya'nın Meclis-i Umûmiyesi geçen Salı günü küşâd olunmuş, birinci ictimâ'da yalnız nutuklar irâdiyle iktifa edilmiş ikinci ictimâ'da ihtilalin esbâbı tedkik olunacaktı.

Serasker Paşa Girit'te bulunan kâffe-i ahalinin eslihâsını toplayacağından bahseder ve “Böyle cezîrenin asayişini temin edecek bir madde mebuslar tarafından şimdiye kadar teklif olunmadığına taaccüb olunur” dermiş.

Bu kadar vakittir cezîremizde Valilik etmiş ve devletin pek çok hizmetlerinde bulduktan başka şimdi muhafaza-i vatana memur bir firkanın riyâsetine geçmiş bir zâtın böyle garip bir fikirde bulunmasına taaccüb ederiz. Güzel efendim ama Yunan her ne vakit istese donanmamızın hâline göre Hristiyanlara on beş günde lüzumu kadar silah gönderebilir, nitekim vakıa-i ahîrede korsanlarının gösterdiği himmetle müsbettir. Ya bize hîn-i iktizâde kim silah verecek? Esnâ-yı ihtilalde fukaraya ekmek yetiştirmekten aciz olan Hükümet mi heyhat....

Rivayet-i vâkıaya göre Hanya mebuslarından bir zât Serasker Paşa'nın re'yine şu vechle cevap vermiştir. “Silah-ı cem'înin fevâid-i münker değilse de bidâyet-i meselede İslâm bi'z-zarure hanelerini terk ederek şehirlere döküldükleri vakit usatın elinden tahlis edebildikleri eşyayı satarak muhafaza-i vatan yolunda

kullanmak için silah almışlar idi şimdi onlar ellerinden alınmak istenilirse hem mutazarrır hem de münkesir olurlar.”

Bundan başka Hristiyanlar birkaç defadır gösterdikleri harekât ile isyana meyelanlarını isbat ettiler. Devlet onlardan bihakkın silah toplayabilir. Lâkin İslâmdan şimdiye kadar devlete karşı bir hareket zuhûr etmemişken bizim silahlarımıza taarruzda ne hak olmak ihtimali vardır? Eğer mesele-i müsâvâtta bahs olunacaksa onu bu işe tatbik etmek mesela bir katlı kısas için müsâvâttir diyerek umûm-ı ebnâ-yı vatanın idamına çalışmak kabîlinden olmaz mı ama bu tedbir yalnız Hristiyanlara hasr olursa Avrupa’da kıl ü kâli mucib olacakmış. Evet biz de koca bir Hâriciye Nezaretiyle bu kadar sefâretleri onun gibi müşkilâtı halletmek için besliyoruz. Yoksa geçenki dava gibi iki üç yıldan beri döktüğümüz kanlar ve ettiğimiz masraflarla Umûm-ı nazarından bedahet derecesine çıkan hukuku muhafaza için bir tkrir vermeyi ve üç beş gün konferansta baş sallamayı kim olsa yapabilir.

Hâsılı devlet bu tedbiri yalnız Hristiyanlara hasr edemezse terk etmeli. İşin hayırlı ciheti odur. Silahlar toplanırsa bir isyan zuhuru hâlinde İslâm köylerden evlâd ve ıyâlini nakle de muktedir olamaz. Bâhusus ki idaremizin hâli malum. Silah için İslâmî taharri ederken kadınların yatağına varınca arar. Hristiyanlara gelince ya tatyib için veya konsolosların şerrinden ihtirâzen yalnız sual ile geçiştirir. Bayağı silah toplamak İslâm’a münhasır gibi kalır. O ise cezârenin canını almak hükmündedir. Hükümet tahribâtını tamamen icra etse de yine faidesi yoktur. Üç dört defadır vuku bulan ihtilallerde yalnız Hristiyanların silahı toplanmış iken yine her birinde ve defa’a-i ahîrede silahlı olarak meydana çıkmadılar mı? Hükümet bundan niçin intibah hâsıl etmez. Bu senenin Umûm-ı ahâlisini bir nev’ yerli asker ettiler. Biz o hizmete layık değil miyiz? İçimizde on beş binden ziyade a’mâl-i eslihâya muktedir adam yok iken başı bozuk olduğumuz hâlde devletin altmış tabur nizamından ziyade işe yaramadık mı?

Şimdi Hükümetin bir ilanını gördük. İçinde bizi dahi vatan aleyhine teşhir-i silah eden eşkiyaya teşrik eder yollu sözler var. Bunu cümlemiz kemâl-i nefretle redderiz. Biz vatanımız için can feda etmeye hazırız. Burada eşkiyaya hem töhmet varsa öyle ilanlarla nâmus ve menfâna ihanet edenlerdir.

Yunanistan'dan her gün familyalar geliyor ve orada çektikleri ızdıraptan fena hâlde şikayet ediyorlar. Serasker Paşa bugün gidiyor ve geçenki mektubumda ahvalinden bahsettiğim evkaf müdürünü de götürüyor. Bir de reis-i eşkıya ma'hûd Hacı Mihali de maiyyetine aldı. İstanbul'a götürecektir. Şimdilik bu kadar baki....

“HÜRRİYET”

(Şu esliha maddesinde *Muhbir*'imizin ifâdâtı ayn-ı savaptır. Hükümetin muradı eğer böyle vesaitle cezâyı Yunan'a vermek değilse hasbetenillâh intibâhını davet ederiz.

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERGİ EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBADIDIR.

“MİSÂL”

Yine ol esnada Tırnova Kaymakamı bulunan Galip Paşa, oradan mürur u ubûr eden zâbitân-ı askeriyeye ve ümera ve memurîn-i ecnebiyeyi devletin iktizâ-yı şan u nâmusu olarak i'tam ve tezyif etmek mecburiyetinden dolayı maaşı masrafına vefa etmeyip ileride alacağı maaşlara mahsub olunmak üzere sened vererek mal sandığından elli bin kuruş kadar ta'vizen akçe alır. Meğer kendinin sadr-ı esbak Reşid Paşa'ya intisabı olduğundan ve evvel aralık Reşid Paşa vefat etmekle yerine gelen husemâsı ondaki acılarını mensubâtından almak istediklerinden birçok muhakemelerden sonra şu ta'vizen aldığı akçenin senedi meydana çıkarıldı. Bilâ istizân mal sandığından para alma, mirî malını çalmak demektir diyerek zavallıyı fi-mâba'd hizmet-i devlette kullanılmak üzere üç sene müddetle Bursa'ya nefy ve rütbesini ref ettiler. Akıbet Sultan-ı Abdülaziz Han Hazretlerinden cülus Hümâyûnları vuku bulup bu keyfiyetten haberdar olmakla hâline müracaat buyurup rütbesini iade ve Niğde Kaymakamlığı'na tayin ile icrâ-yı adalet eyledi.

İşte bizde de kanuna riayet ve icrâ-yı adl ve hakkaniyet böyle olduğundan memleket ve milletimiz şu hâle geldi.

Tanzimata gelinceye kadar her memlekette derebey ve ayan nâmıyla yerliden birkaç adam kesb-i nüfuz ve tayin edip fıkra-yı beldeye cevri ve sitemden hâli olmazlardı. Lakin her ne zaman bunlar kâmeti azıtsalar şâkîleri İstanbul'a gelip Padişaha arz-ı hâl ederler ve onun üzerine mevâd-ı müştekâbiha tahkik olunur ve şâkîlerin hakkı tebeyyün ederse zalimin ya başı kesilir, ya malı musadere edilir. Velhâsıl sâir-i zalemeye medâr-ı ibret ve intiba olacak bir cezaya uğrar ve binâ-berîn bu misillü zalimler edecekleri zulm ve sitemi endâze-i cezaya tatbik mecbur olurlardı. Tanzimattan sonra her beldede meclisler yapıldı ve a'zâsı vücûh-ı memlekette tayin olundu. Yani evvelki derebeyleri a'zâ unvanını haiz oldular fakat şu kadar bir fark var ki Tanzimat zulmedenin başını kesmek ve malını musadere etmek gibi mücazât-ı şedideyi lağv ettiğinden ve mahalli memurları dahi haklarında bir muhızır şikayet yapılır. Havfîyle a'zâ-yı meclisin ve hususıyla Patrikhânelerin nüfuzundan dolayı koca başı ve despotların taht-ı galebelerinde mahkum olarak men-i zulme kadar olmadıklarından ve kanunen cezaya müstahak olan bir zalim rüşvetle ve İstanbul'da tedarik ettiği taraftarları himmetiyle ekseriya muaf tutulduğundan şimdi her beldede taayyün eden a'zâ-yı meclis papaslar eski derebeylerinden birkaç kat ziyade ahaliye taaddi eder oldular. Bu dava için delil istenilirse memâliğin ve ahâlinin bir Tanzimattan evvelki ve bir de şimdiki hâline nazar olunsun. Eğerçi Rumeli kıtasında Hristiyan ahâlinin kesreti ve düvel-i ecnebiye sefâret ve konsoloshanelerinin onlara muavenet ve himayeti sayesinde bir mikdar-ı eser mamuriyet görülürse de Anadolu'nun hâlinden keyfiyet pek zahirdedir. Mesela Harput, Sivas, Diyarbakır Sancakları Tanzimattan evvel kaç nüfusa ve kaç köye malik imişler? Şimdi ne ladar kalmış ve Halep'te Şam'da ve Diyarbakır'da mukaddemâ ne kadar emtia-i harîrîye fabrikaları varmış? Şimdi ne mikdarı mevcut. Ve Samsun ve Manisa evveleri ne kadar duhân-ı zer' ederlerdi? İnhisârdan sonra ne mikdara tenezzül etti ve Rusya ve İran hududlarına garb-ı memâlikten şu otuz sene zarfında kaç bin familya terk-i vatan edip tâbiyyet-i uhrâya girdiler. Bunlara atf-ı nazar olundukta Tanzimattan sonra biz ileri mi yoksa geri mi gitmişiz aşikâr olur.

Tanzimat tarihine gelinceye kadar Devlet-i Âliyye yalnız bir kanun üzere icrâ-yı ahkâm ederdi ki şeriat-ı İslâmiyedir. Vâkıâ ictihad kapısının kapandığı zamandan beri yedi sekiz yüz sene mürur etmekle fikh-ı şerîfin mesâil-i müftî behâsı şimdiki asrın ilcâ ettiği muamelâta suret-i sarîhede kifayet etmediğinden muktezâ-yı asr üzere vaz' ve tesis-i ahkâma şiddet-i ihtiyac derkâr idi. Lakin bu ihtiyacın kazası için derya-yı bi pâyan şeriattan istifâza imkanı elde iken bu çare-cüstcû olunmayıp ondan hariç bir yolda tanzim-i kavânin fikr-i kaskine zehâbtan büyük hata olamaz ve merhum Reşid Paşa'nın Müslim olan rüşd ve hasafeti ve vaz'-ı Tanzimat'taki hüsn-i niyyet ve cesareti ile beraber bu hatadaki iştirak efkârı bir lathadır ki safha-i beyza-yı şöhret ve şanı ondan bir zaman kurtulamaz. Zira müşârünileyh Devlet-i Âliyye'yi bulunduğu muhataradan tahlis-i azimet sadıkası üzerine Tanzimat'ı hayr u vücuda götürmekle beraber suret-i icrâsında derd-i şöhretle ettiği yanlış hareket devletin tamamına balta vurdu. Ve mukaddemâ korkulan muhatara devletin vücudunda yalnız bir kıtanın zevâl ve in'idâmından ibaret iken onu bir müddet daha muhafaza için ittihaz olunan tedbirin içine karışan menfaat-i zâtiyye fikri cümle-i heyeti bir muhatara-i müdhişeye dûçâr edildi. Şöyle ki Gülhane Hatt-ı Hümayûn'u harf be harf nazara-i tedkik ve imandan geçirilse içinde ahkâm-ı şer'îye haricinde kelime-i vahide görülmediği ve ıslahat denilen şeylerin muktezâ-yı hükm şer'î olduğu metin hattta merreten ba'dehu ahiri tasdik ve tebyîn bulunduğu hâlde merhum müşârünileyh güya bunlar millet ve devlet-i İslâmiye'de mukaddemâ bilinmez şeyler imiş de mücerred kendisi Avrupa'ya takliden yeniden ihdas ve icada muvaffak olmuş ve belki ahkâm-ı şer'îye ve müteassıbîn-i İslâmiye bu icraate karşı iseler de kendisi dirayeti hasebiyle zûr ile vücuda getirmiş renginde işi Avrupa'ya kıymetli satmak ve kendini Türkistan'ın muhibbisi bildirmek istedi. Ve bundan esas devlette iki büyük rahne açıldı. Onun birincisi Avrupalılar ahkâm-ı şer'îyeyi adalet ve insaniyete ve terakkiyât-ı asriyyeye mani ve hilâf-ı adl ve hakkaniyet her fi'l-i vahşiyänenin icrasına müsaid bir kanun-ı mazarrat nümûn itikad ederler iken bu zu'mları şu sû-i icrâ zımında tasdik ve itiraf edilmiş oldu ve Reşid Paşa'nın yerine geçen vükelâ-yı hâzıra dahi onun mektebinden yetişmiş olduklarından Avrupa'nın bu zehâb-ı fâsidini tashîh etmekten mâadâ her işte bu dersi ileri sürüp gittiler ve bu politika ile vücudlarının devletçe lüzumunu göstermek istediler. Şimdi Avrupalıların şeriat-ı İslâmiye hakkında ol kadar sû-i zanları vardır ki mâdâm ki Müslümanlarda şeriatle

hükm ü amel etmek usül ve itikadı cârîdir. Bunlar için terakkiyât-ı asriyyeden behreyâb olmak kâbil değildir ve Müslümanları daire-i insaniyyet ve medeniyete götürmek mutlaka şeriatın mahv ve ibtâliyle Avrupa'da cereyân eden kavânin ve nizâmâtın idhâl ve isti'maline mevkûftur zu'mundadırlar ve delil olarak bâb-ı fetva devâirinde ve mehâkim-i şer'iyede cârî olan fesadât ve irtikâbatı irad ve ta'dâd ederler. Kendi mahkemelerinde beher gün vukua gelen ve gazeteleri adalet-i div bar bar bağırtañ fesâdları hiç saymazlar ve ticaret ve eyalet ve temyiz-i hukuk ve idare meclislerinin küşâdı ve zaten mehâkim-i şer'iyeye ait olan ahkâm-ı hukukiyenin takım takım ayrılarak bunlara tahsis ile şeriat mahkemelerine yalnız karı koca kavgasıyla talâk u nikâh gibi sarf-ı umur-ı mezhebiyyeye dair hususatın bir ağlaması bilcümle şer'-i şerifin vücudunu kaldırmak ve bu teşebbüslerle Avrupa'ya karşı dirayetli görünmek maksadından başka bir manaya haml olunamaz.

İkincisi ahlak-ı milliye fâsid oldu ve bugün de devletimizin her şube-i idaresinde nazar-ı yeis ve teessüfle görülen fenalıkların kâffesi işte bu menba'dan tevellüd etti. Çünkü nâs her hâlûkârda yek-diğlerine ve hususıyla ser-kârda bulunanlara taklid-i hareket etmekle vükelâ ve ricâl-i devlet beyninde dinsizlik modasının muteber olduğunu gören ikbâlperesten lisan ve etvârını o yola koyup ve bu hâl tevâbi'e ve tevâbi' tevâbi'e ve bitteselsül esnaf ve âhâda ve hatta nisvan u etfale kadar sirayet edip adeta namaz kılmak, oruç tutmak gibi ferâiz-i İslâmiye'nin icrası numune-i humk belâhet ve alenen irtikâb-ı fisk ve menahi nişane-i akl u fetanet addolundu ve bir kere bu kaide düsturü'l-amel olunca sâir uygunsuzlukların hepsi biri birini tevlid ile şu yirmi otuz sene zarfında ahlâk-ı milliye bir dereceye geldi ki babalarımıza mezardan kalkıp bizi görseler elbette kendi evladı olduğumuzu tanıyamazlar ve belki usül ve efkârımıza hayran hayran bakıp mesela gazetelerimiz ıslahat ve terakkiyât gürültüleriyle memlu olduğu hâlde bizim muttasıl geri geri gittiğimizi ve din-i İslâm üzere olduğumuzu iddia ile beraber o emir ve nevahi-i şer'iyeyi tamamıyla aksine icra ettiğimizi ve Avrupa'ya taklit ile ileri gitmek daiyesinde bulunduğumuz hâlde Avrupa'da cârî olan riayet-i kanun ve icrâ-yı ahkâm mükâfat ve mecazat ve terakki-i sanayi' ve tevsi' ticaret ve temin-i hukuk ve usül-i meşveret-i milliye gibi esbâb-ı terakkiden hiç birine taklit etmeyip, fakat tiyatro yapmak, baloya gitmek, zevcesini kıskanmak, taharetsiz gezmek misillü şeylerde tatbik-i harekete çabaladığımızı ve bir yandan devletimizin erkân-ı vücudundan olan

eyalât-ı mümtâze ayrılıp gitmekte ve bir taraftan düyûn-ı hâriciye ve dâhiliye ile hazinenin vâridâtı mahvolduğu hâlde o bir taraftan dahi teşir-i vâridât için menba-ı vâridât olan ahali ezilip geçirilmekte ve kanun-i cezada emval-i mirîyeye hıyanet ve irtikâb rüşvet edenlerin cezaları musarrah iken yine yağmacılar alenen işlerini görmekte ve hususiyle böyle bir gidişin sonu nereye çıkacağı göz önünde dururken kat'an o ciheti hatıra götürülmeyerek helal haram bu gün ele geçen yitip yarın düşünülmemekte olduğunu ve Osmanlılara mahsus olan mürüvvet, fütüvvet, hamiyet edip, acize merhamet ülfet u hukuka riâyet, misafire hürmet, diyanet-i emanet, sebat, salâbet, şecâat gibi şîâr cemiiyle günden güne içimizden çekilip cehalet, tezellül, denâet, irtikâb, hıyânet, gadr, cebânet misillü hasâil-i mezmuma fırsat-yâb hulûl ettiğini nazar-ı taaccüble görüp bizi bildikleri akvâmdan hiçbirine benzetemezler ve zahiren yeni çıkma bir kavm-i fâsidü'l-ahlak zannıyla istiza ederler. Vâkıâ gerek İstanbul'da gerek taşralarda hakikaten Osmanlı evsaf bergüzidesine mazhar henüz çok zatlar bulunursa da madem ki heyet-i mecmuanın merkez idaresi şu fesâd-ı ahlakın esbâbını peyderpey neşr ve tedris etmektedir. Bir iki karn daha geçtik de onlardan da kimse kalmayacağı ve her milletin vücudu ahlak-i celiliyesinden zâhir olduğundan biz ahlakımızı bu vechle bozup gider isek, ileride başka bir tehlike-i hâriciye hacet olmaksızın heyet-i milliyemiz manend şem'-i şu'ledârdır. Kendi kendine yanıp sevineceği hiçbir akl-ı selim için mahall-i iştibah değildir.

“MİSÂL”

Kara Mustafa Paşa Viyana üzerine giderken maiyetinde bulunan Uzun İbrahim Paşa'yı kendi re'yinin hilâfında bulunmasından ve Viyana muhasarasında ordu dağılıp avdet etmekle İbrahim Paşa'nın re'yindeki isabet zâhir olup, şayet Padişahın kulağına giderek onu kendi yerine Sadrazam eder. Havfinden ve kendi sû-i tedbirini bastırmak mutalâasından nâşî istiklâli hasebiyle idamını emreder. Bîçare ve bî-günâh İbrahim Paşa'yı cellad bî-iman idam edeceği hinde can acısını ve hısmından intikam daiyyesini asla hatrına getirmeyip yanında bulunanlara hitap ile “Şu zât benim düşman-ı canım olduğundan hiç cünham yoğ iken işte canıma kastetti. Benim kaderim böyle imiş. Lakin Allah için Padişaha tebliğ ediniz ki bu bozgunluktan dolayı incinip Mustafa Paşa'yı elden çıkarmasın. Zira bundan dolayı devlete ârız olan lekeyi izale etmek için bu adamdan başka muktedir ve ehliyyetli bir

vezir yoktur.” Dediği mestur-ı sahâif-i tevarihtir. İşte Devlet-i Âliyye’nin az zaman içinde bu kadar mülk-i vesî’î kabza-i hükmüne geçirmesi böyle hamiyetli, gayretli, insafılı vükelâ vüzerâya mâlik olmasından ve böyle vükelâ ve vüzerânın bulunması da ahlak-ı milliyenin muktezâsından ve ahlak-ı milliyenin de böyle güzel oluşu iktizâ-yı edeb ve ahkâm-ı şer’iyeden idi. Devlet-i Âliyye’nin bu asırda mâlik olduğu vükelâ ve vüzerâsı malumât ve fetanetçe belki okuyup yazmak bile bilmeyen müşârünileyh İbrahim Paşa’dan bin derece ileri oldukları ve bu asırda ise evvel zamanlar gibi insanlar tavuk kıymetinde olmayıp hususuyla öyle, al şunu cellad, denivermekle, baş kesilmek kaidesi külliye kalktığı ve hatta vükelâca eşedd-i ukubet olan hâl-i ma’zuliyyette bile, otuz kırk bin kuruş maaşlar ihsan buyrulduğu hâlde İbrahim Paşa’nın misali şöyle dursun, acaba Sadrazam Meclis-i Hâs’da bir münasebetsiz re’y ettik de mukabilinde doğrusunu söylemeye cesaret edecek bir vezir bulunur mu?

Bakiyesi ileride

Mısır’dan muahharen vârid olan bir telgrafnâme mealine nazaran Mısır Valisi İsmail Paşa’nın geçen akşam azîmet edeceği tiyaroda kendisine mahsus olan sandalyenin altına icrâ-yı nariyye ile memlu bir güle konulmuş bulunup bunun ne maksada mebnî vaz’ olunduğu anlaşılacakla müşârünileyh o akşam tiyatroya gitmemiş ve böyle bir kazadan olacakla halâs olmasından dolayı memurîn-i ecnebiyye kendisine resmen tebrikler eylemişler.

Böyle bir vaka daha bundan birkaç ay evvel vuku’a gelmesinden dolayı çıkan şamata ve arbede cihanı tutup vuku-ı keyfiyet Halim Paşa’ya isnad olunmuş ve nihayet İstanbul’a kadar yüzdürülmüş idi. Şimdi Mısır’da öyle def edilecek kimse görülmediğinden bu defaki yuvarlağın hikmeti anlaşılamadı.

Kemal¹¹⁹

¹¹⁹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James’s, W Loudres.

42 HÜRRİYET 1286

Numara: 42   29 Zilhicce   Sene: 1285   12 Nisan   1869

Matbaası Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

“VİLÂYET NİZÂMÂTI”

Memâlik-i Devlet-i Âliyye Tanzîmât-ı Hayriyyeden sonra eyalet ve sancak ve kaza itibariyle taksim olunup vali ve mutasarrıf ve müdürler idarelerine verildi ve bunların ve gerek Umûr-ı Mâliye ve vakfiyye memûrlarıyla teşkil olunan mecâlis-i mahalliye a'zâlarının suret-i idârelerine dair talimât ve nizâmât yapıldı ve bu talimât ve nizâmâtın her biri birkaç defa bozuldu düzeldi ve her birinin tanzim ve ilanında eskinin matlûb-ı alî olan icrâ-yı kemâl-i adl ve intizama kifâyet etmeyişi sebep gösterilip yeni yapılan şeyin her suretle imâr ve ıslah-ı ahvâl-i mülk ve teba'a için derece-i kâfiyyede olacağı resmen ta'ahhüd ve temîn kılındı. Mamafih ahval-i mülk ve teba'a evvelki mertebesinden ileri gitmek şöyle dursun günden güne aşağı düştü ve bu tenezzülden müteessir olanların feryadı Avrupa'ya kadar mün'akis olup yar ve ağyârın öyle şiddet-i tarizâtını celp etti ki Babîâli'nin usûl-i mu'tâde-i hamûlânesi tâkatdan kalıp nihayet buna karşı bir şey yapılmak lüzumu tahakkuk etti. Nihayet 1281 senesinde Vilâyet nizâmâtı kaleme alınıp numune olmak için Tuna Vilayeti'nde kabza-ı icraya verildi. Bunun üzerinden iki sene geçer geçmez vilayet-i mezkure dairesinde yollar ve mektepler ve ıslah-haneler ve menâfi'-i umûmiyye sandıkları gibi ıslahatın fiilen vücuda geldiği ve ziraatın ilerilemesiyle vâridâtın teşkilât-ı cedide için açılan masârif-i cedideyi kapadıktan sonra elli bin kadar kese dahi fazla

verdiği görülmekle nizâmâtın kerâmetinde iştibâh kalmayıp bu usûlün Memâlik-i Devlet-i Âliyye’de dahi ta’minen icrası karâr-gîr oldu ve bazı eyaletler ve sancaklar yekdiğerine ilhâk olunarak ve yeni nizama yeni adam kâ’idesince bazı zâtlara dahi müşîrlik ve sâir gûne rütbelere verilerek ve eski enkazın fincâncı devesini ürkütmemiş olanlarından bir takımını dahi hârice sürülerek her tarafında Vilayet nizâmâtı yerleştirildi. Ve çünkü Tuna Vilayeti numûnesine nazaran bunların her birinden masârif-i teşkilat tenzil olduktan sonra kırk ellışer bin kese fazla vâridât zuhura gelerek hazinenin vâridât-ı seneviyesi bir milyon keseden ziyade artacağı şüpheden vareste görülmekle devletin müzâyaka-i hâliyesini tahfif için Avrupa’dan yeni istikrâzlar etmekte dahi bir ye’s ü mahzur görülmedi. Hâlbuki şu geçen mart ibtidâsında vilayetlerden hazine-i mâliyyeye vârid olan muvâzene-i seneviyye defterlerinden müstebân olduğuna göre ne numûne tutulan Tuna Vilayeti ma’hûd elli bu kadar bin kese fazlayı verebildi ne de öteki vilayetlerden hiç birisi teşkilat-ı cedide masârifini kapatacak yeni îrad gösterebildiler. Acaba bunun hikmeti nedir? .....

Bu su’âl doğrudan doğruya Zât-ı Şahane tarafından Babıâli’ye sorulabilse ne şîvede cevap verileceği bizim meçhûlumüz olup fakat zât-ı mes’ele vatanımızın şimdiye kadar uğramış ve elyevm uğramakta olduğu beliyelerden biri olduğundan bu bahisteki mütâla’amızı der-miyân etmeyi vazifemizden biliriz.

Cenâb-ı Hâlikü’l-eshyânın hikmet-i bâliğa-i samedânesi muktezâyâtından olarak zevi’l-ervâhın hiçbirisi aherine benzememek üzere yaratılmıştır. Bu kaide-i tabî-iyye icabınca her insan dahi bir şekl-i mahsus üzere mahlûk olduğu gibi akl ü idrâki ve meşreb ü mizâcî ve hatta hanesinin usûl-i idaresi bile aherine benzemez. Kezâlik her kavmin dahi kendine mahsus bir şive-i halkîsi olmakla onunla müte’ayyış ve muammer olur. Nitekim bir insan kendi havâss-ı zâtiyyesini terk ile sâir bir şahsın îcâb-ı cibillîsi olan etvâr ve ahvaline taklit ettikte nizâm-ı maîşeti bozulduğu gibi bir kavim dahi usûl ü âdât-ı mahsûsasını terk ile diğere bir kavmin usûl ü ve âdâtına tatbik-i hareket ederse intizâm-ı aslîsi rehin-i teşviş olur. Ancak mahsusa kaydından maksat bir kavmin kopuşundan beri me’luf olduğu din ve mezhep gibi usûl demek olup bu hisse terakkiyât-ı beşeriyenin zuhûra getirdiği usûl-i müfide-i medeniyede her kavim ahirinde gördüğü hasenâtı ittihâz etmek asr ü

zamanın ilcâ ettiği zaruriyattandır. Mesela Fransızlar Katolik mezhebini bırakıp Purusyalılara taklit için Protestan mezhebine girseler veyahud Almanya lisanına ziyadesiyle rağbet edip ta'âmlarında ve kisvelerinde onlara tatbîk-i hareket etseler az vakit içinde Fransızlık mahvolur. Lakin Almanyalıların icad ettiği iğneli tüfengün muhassenâtı zâhir olmakla Fransız askerine o cins silah verdiklerinde asrın iktizâsı üzere hareket etmiş olurlar.

Bu sebebe mebnîdir ki her heyet-i mütemeddinede usûl-i medeniyye ve esbâb-ı terakkiyât-ı beşeriye nesak-ı vâcîd üzere olduğu hâlde her kavmin idare-i cem'iyyeti için tanzim ve te'sîs olunan nizâmât, kendi usûl ve âdât-ı milliyesine uygun suretde olması iktizâ eder ve bundan dolayıdır ki Avrupa devletlerinin cümlesinde terakkiyât-ı medeniyyeye dair olan kavânîn ve nizâmâtın hiç birisi aherinin aynı değildir. Çünkü bu devletlerden hangisi bir yeni nizâm vaz' etmek istese evvel emirde Şûrâ-yı Ümmet'e arz eder. Ondaki a'zânın ise her biri bir memleket ahâlisinin intihabıyla nasbolunmuş ve kendi memleketinin menâfi' ve mazarratına ta'alluk eden ahvâle tamamıyla vakıf bulunmuş olduğundan meydan-ı bahse konulan nizamın hîn-i icrâsında kendi memleketinin halkınca ve kâbiliyyâtınca ne türlü menfaat ve mazarrat istilizâm edeceğini düşünüp re'yini beyân etmek salâhiyyetinde bulunduğu ve nizâmın her fikrası ekseriyyet-i ârâ üzerine tescîl bulunduğu cihetle meydan-ı icrâyâ çıkan nizâmâtın ekseri memleketin usûl ve âdât ve ahlak ü isti'dâdâtına muvafık bulunur ve binâenaleyh esnâ-yı icrâda mazhar-ı kabul-i amme olmakla düstûr-ı'l-amel tutulup ahkâmından mülk ü heyetce semerât-ı hayriyye görülür.

Şimdi biz dahi bir ümmet-i mahsusa olduğumuz ve mülkümüzün iktizâ-yı mevki'i ve isti'dadât-ı tabî'iyyesi ve ahâlinin ahlak ü âdâtı sâir iklimlere benzemediği cihetle bizim de kendimize göre kanun ve nizamımız olmak emr-i tabî'idir ve mademki mevcut olan kanunlarımız muktezâyât-ı asriyyeye kifayet etmeyip yeniden nizâmât yapılmaya ihtiyaç derkârdır. Bunların bizim usûl ü âdât-ı mahsusamıza mutâbakat edecek yolda yapılması ve ondan sonra dahi bilâd-ı tâbi'adan müntehâb a'zâdan mürekkeb bir meclise arz ile ondan tedkîk ve kabul olunduktan sonra mevki-i icraya konulması muktezâyât-ı tabî'iyyedendir.

Ey şimdi bizdeki kanunlar, nizamlar da böyle mi yapılıyor?..... Bizde her ne

zaman bir nizam yapılmak lazım gelse meclis başkâtiplerine veyahut mektupçuya şu yolda bir şey kaleme alınız denilir. O bey yahut o efendi dahi kalemi eline alır ve alnını kaşıyarak ve sakalını bıyığını yiyerek düşünmeye başlar. Çünkü kendisi hiçbir taşra memuriyetinde bulunmamış veyahut bulunmuşsa mal ve tahrîrât kitabetiyle memâliğin bir cihetinde bir müddetcik bulunup cihat-ı sâirenin ahvaline vakıf olmamış olduğundan düşünme düşünme nihayet bu istenilen şey şu yolda idare olunursa güzel olur diyerek zihninde bir suret-i idare bulup ve onu fusûl ü ebvâba taksim ile münşiyâne yazmaya çalışır. Vaktâ ki nizam yazılıp meydân-ı mezkûreye götürülür, a'zâ-yı meclisin malûmâtı nizamı kaleme alan zâtdan ziyade olmadığından pek güzel yazılmış demekten başka söz söylenmeyip veyahud birkaç mahalli ta'dîl edilip hemen altı temhîr ile makâm-ı Sadâret'e takdim olunur ve ticâret-i dâhiliye ve ticâret-i bahriyye dâire-i belediyye gibi nizamlarda dahi Avrupa devletlerinde mer'iyü'l-icrâ olan nizâmât aynıyle tercüme edilip arz edilir. Bunlar Meclis-i Hâss-ı Vükelâya konuldukta orada nefis-i mütekellim vahde hangi zât ise onun re'yi anlaşılmadıkça red ü kabule müte'allik söz söylemek a'zâdan hiçbirinin haddi olmamakla nizam-ı ma'ruz okunup tamam oldukça cümle huzzârın gözleri ol zât-ı münferide dikilip dururken eğer kabule müte'allik ya hareket ve alâmet görülür veya ağzından bir kelime sâdır olursa a'zâdan her biri bir ibâre ile medh ü senâyı arş-ı a'lâya çıkarırlar ve eğer ol zâtın harekâtından adem-i kabul emârelerinden bir şey görülürse derhal cerhine hücum ederler. Nihayet orada kabule makrûn olan nizam âdât yerini bulmak için resmen Hâk-pây-i Hümâyûn'a arz edilir ve bâlâsı “mûcibince amel oluna” Hatt-ı Hümâyûnuyla tevşîh buyurularak icrâya verilir.

İşte bizde nizamlar böyle yapılır ve böyle yapılmış bir nizâmın icrâsına hem Bağdat ve Erzurum Valileri ve hem de Bosna ve Girit ve Yanya Trablusgarp Valileri mütesâviyen me'mur ve mecbur olurlar. Hâlbuki mesela Bağdat'ın mevki'ine ve ahalisine mutâbık ve muvafık olan bir şey Bosna ve Girit mevkiine ve ahalisine uyamaz. Ve keza Tuna Vilayeti dairesince medâr-ı salâh olan bir hareket Erzurum ve Aydın ve Trablusgarp cihetlerine tamamıyla muzırr olabilir. Buna tuz inhisârı maddesi önümüzde bir misâl deği midir?

Bundan Fransa Devleti senede bir milyon kese vâridât alıyor. Biz ne duruyoruz diyerek inhisâr nizamını yaptık. Vâkîâ ahâlîyenin feryadına bakmayarak

bir takım memleketlerde ahkâmını tamamen icra ettik. Lakin bundan ne semere aldığımız bir kere tedkik olunacak olursa akıllara hayret gelir. Evvelâ inhisârdan dolayı fukarâ-yı ahâli mukaddemâ bir kıyyesini on beş yirmi paraya aldığı tuzu dört, beş, altı, yedi ve bazı mahallerde on kuruşa kadar almaya mecbur oldu. Bunu almaya iktidarı olmayanlar tuzsuz ta'âmla iktifâ edip türlü hastalıklara uğradılar, telef oldular ve nice milyon hayvanat helâk oldu. Ahâlinin ulüvv-i âhı asmânâ çıktı. Sebep olanlara lanet ettiler. Padişah ma'sûm bu kadar milyon halkın âh-ı inkisârını aldı. Hâlbuki şu kadar ikdâmât-ı zulmiyye ile bütün memâlik yanıp kavrulur iken Sırlı Mayormişo? nâm-ı bâzergânın vükelâ efendilerimizden bir zâta malûm olan suretde münasebeti olmak hasebiyle imtiyazına dokunulamayıp ol sebeple Tuna sevâhilinde tuz inhisârı nizâmı asla yürümedi. Memleketeyn memlahaları ve hususiyle bâzergân-ı mumâileyh cenapları milyonlar kazandı. Saniyen bu madde Girit Vak'ası gibi bir beliyenin zuhuruna başlıca sebebiyet verdi. Ve bu yüzden mülk ü millet tuz hâsilâtından ümit olunan menâfi'in yüz katı ziyana uğradı; ancak bu böyle ise de hazine-i Maliye de bu vesile ile şu kadar milyon kese istifade etti ya denilebilse o kadar yürek yanmaz. Hâlbuki bidâyet-i inhisârdan bugüne kadar hazinenin bu uğurda sarf ettiği akçe ile aldığı hasılât muvâzene olursa başı başına ya gelir ya gelmez ve bu sebeple ziraat ve ticarete ârız olan halelden çekilen ziyanlar yine başka ve hassaten Girit dahiyesi uğrunda bezl ü itlâf olunan bu kadar can ve mal ve nâmus yine başka.

Evet, Avrupa devletlerinin bazısında tuz inhisârı hâlâ mevcuttur; fakat suret-i icrâiyyesi ol derece taht-ı rabıtaya ve nizâma konulmuş ve ol kadar teshîlât gösterilmiştir ki ahâli o yükün azlığını bizim gibi hisedemezler. Mamâfih Şûrâ-yı Ümmetler ve fenn-i idare-i mülkiye mü'ellifleri bu usûlün lüzum-ı lağvi için bar bar bağırmakta olduklarından yakın zamanda oralardan dahi kaldırılacağı derkârdır.

Gelelim Vilayet Nizâmâtına. Bu dahi Fransa ve Avusturya nizamlarından tercüme ile bazı mahalleri ta'dil olunmuş bir melez şey olduğu hâlde mülk ve devlete fâideli bir nice bendî şamdır; fakat her bend kaleme alınırken Tuna sevâhilinde bulunan memâlik ile oralar ahâlîsinin ahvali pîş-i nazara konularak yazılmış ve Anadolu'nun ve adaların ve eyalât-ı mümtâzenin buldukları hâl ü mevki'ede mutâbakatın lüzumu düşünülmemiş olduğundan esnâ-yı icrada umulan te'sirin aksi

zuhura geldi ve çünkü nizâmın ahkâmını icra edecek insan denilen alet olmakla bu alet uygun olmadıkça arzu olunan hâlin husûlü mümkün olamayacağından ve insan ise ağaç gibi yonularak düzelmeyip belki meftûr olduğu hassa-i akl ü idrâkin ve vasita-i terbiyet ve maârif ile tevsi' ü teşhîzine ihtiyaç olduğundan bir nizam yapılırken her şeyden evvel onu icra edecek alet ü vasıtaların derece-i liyakat ve kabiliyetleri hatırdan çıkarılmamak iktizâ eder. Zıkr olunan nizâmâtın hîn-i tahririnde ise bizim ahâlînin Fransa ve Avusturya ahâlîsinden derece-i farkları yani oralarda neşr-i maârif için bezl olunan ikdâmât ile bizim Maârif Nezâretinin himmeti arasındaki bu'd-i mesafe nazar-ı mütâla'aya alınmayıp Trabzon Marsilya, Bosna dahi Bohimya'ya kıyas edilmekle birinci yanlışlık buradan girmiştir. Mesela Vilâyet Nizâm-nâmesine nazar olundukta Meclis-i İdare, Meclis-i Temyîz-i Hukuk, Meclis-i Cinayet, Meclis-i Ticaret, Meclis-i De'âvî gibi birtakım meclislerin suret-i teşkilâtı ve a'zâsının usûl-i intihâbâtı görülür ve bunlar yalnız merkez-i vilâyete münhasır olmayıp mülhak sancaklarda ve hatta sancakların mürekkep olduğu kazalarda dahi teşkil edilmek ve emr-i intihâbda dahi lüzumu olan a'zâ adedinin üç misline müsâvî olarak teba'a-i Müslime ve Gayrimüslime beyninde taksim olunmak tasavvur olunur. Hâlbuki bizim Rumeli ve Anadolumuz'da öyle sancaklar var ki; meclis a'zâsının içinde Vilayat Nizâm-nâmesi'nden istihrâc-ı meâle muktedir bir veya iki kimse bulunup sâir esnaf ü tüccar ve ahâdın ve hususuyla çilingirlik ve çerçilikle müteayyiş olan Hristiyanların arasında yazı okumak şöyle dursun, söylediğini anlayacak yüzde ikiye çıkmayacağı cihetle bunlarda intihâb-ı a'zâ kazıyyesi bittabi pek doğru gidemeyip herkesin malûmu olduğu üzere taşralarda intihâb salâhiyyetinde bulunacak olanların yüzde doksanı ya ashâb-ı arazinin kiracısı veyahud müteneffizân-ı memleketden olan murabahacıların medyun ü mağlubu olmak ve bâ-husûs ki Hükümet memurları ashâb-ı irtikâba hâmî olarak bîçare ahali memleketlerinin erbâb-ı nâmusunu intihâb etmek isteseler belâ-yı habs ü tescin-i mukarrer bulunmak mülabesesiyle bunların intihâb ettikleri kimseler hâlâ kendilerini sülük gibi emmekte olan ağalardan başkası olamadığından ism ü şekl ü hey'et takdir istenilirse değiştirilsin, yine eski zulümler eski fenalıklar hâl-i sâbıkında kaldığı ve hulâsasında teşkilat ve ıslahat denilen şeylerden memleketin ashâb-ı nüfuzu istifade edip aceze ahalice kat'an bir fâide görülmediği Anadolu ahvâline cüz'î vakıf olanlar için artık mahall-i iştibah mıdır?

Evet, Avrupa'da böyle meclisler böyle intihâblar böyle nizamlar vardır. Ama ulûm ü maârif dahi o kadar ilerilemiş ve ahalinin cihat-ı taayyüşü öyle yoluna konulmuştur ki; her müntehâb hem okur hem yazar ve intihâb edeceği adamın ne hâl ü sıfatta olduğunu ve onun intihabıyla memleketçe hâsıl olacak nef' ü zararı idrak eder. Çünkü memleketin yolları ve devletin tarh ettiği vergileri muntazam ve ticaret ve sinâ'at ve ziraatin terakki ve muhafazaları Hükümetce me'mun ve mültezem ve senevî yüzde üç ikrâz edecek müte'addid sandıklar olmak hasebiyle halk fâhiş faizle bir şahıstan istikrâz etmek mecburiyetinden vareste olmakla onlarda o misillü nizâmâtın tesirâtı derkârdır. Ve bir de bizde devlet yasağı üç gündür i'tikâdı halkın zihninde yerleşmiş olduğuna mukabil Avrupa'da vasıta-i maârifle ahalinin gözü açılıp herkes, hükm-i nizamın derece-i menfaat ve mazarratını idrak etmekle nizâmâtın her bir bendinin muktezâsıyla amel ü hareket-i ferâizden addolunur ve ahkâm-ı nizamiyenin tamamı icrasına ale'd-devam dikkat ü nezaret devlet memurlarının birinci vazifeleri olmakla devletin kavânin ve nizâmâtını layıkıyla tederrüs ve ta'allüm etmeyen adam bir memuriyete konulamaz. Bakalım bizde de iş böyle midir? Şu teşkil olunan vilayete memur edilen vülat-ı azâm hazerâtının içinde Vilayet nizâm-nâmesini kemâliyle anlayacak ve hele anlamak bir tarafa dursun doğruca okuyabilecek kaç zat bulunur? Şimdi bir memur ki icrasına ta'yîn olduğunu nizâmın ahkâmını idrakden aciz buluna. Artık ondan hüsn-i icrâ ümit olunur mu ve bir nizam ki böyle icra memurlarının eline düşse ondan hüsn-i asâr intizâr olunur mu?.....

Bu tafsilattan murâd, mülkün ıslah-ı ahvâliçün halkımızın Avrupalılar derecesinde terakki-i maârifine intizar manasına olmayıp onlar için yapılmış olan kavâninin bu gün bize tatbiki mümkün olamadığını göstermektedir, yoksa bizde Vilayet nizâmâtı derece-i idrâkimize göre yapılırsa ve halkın bundan istifadesi hayır-hâhâne iltizâm olunsaydı pek çok müessir-i nâfi'ası meşhur olmak mukarrer idi. Şüphe yoktur ki, Vilayet nizâmâtı Tuna dairesinde pek çok semere gösterdi; lakin o semereler Midhat Paşa gibi bir mukdim ve muktedir müşîr-i gayret-semîrin himmetiyle meydana gelmişti. Ne zaman ki yuvadan kuş uçtu, yumurtalar cılk olmaya başladı, yavrular çıkmaz oldu. Hâlbuki nizam yine o nizam memleket yine o memleket.

A(ayın) Mey o mey, sâkî o sâkî, hâlet evvel hâlet değil.

Ma'lûmdur ki Girit Meselesi'nin zuhurundan beri Hristiyan olan usât güya muhafaza-ı vatan için hareket etmiş gibi cânib devletten envâ taltîfata mazhar oldular ve kanunen kurşuna dizilmeleri iktizâ eden rüesâ-yı eşkıyâ i'zâz ve ikrâm ile Yunanistan'a iade edildiler. Hâsılı bunlar bizden gördüğü taltîfatı Yunanlılardan görmedi.

Ahâli-i İslâm ise devlet uğrunda can ve mal telef etmişken âsîler hakkında bile icrası hilâf-ı meşreb mürüvvet olacak surette bin türlü tahkir ve ezâyâ uğradılar. Rüesâ-yı Hristiyan taltîfât-ı meşrûhaya nâ'il olup dururken mu'teberân-ı İslâm nefylere gönderildi. Hristiyanlar gasıb, Müslümanlar felaket dedi iken devletce gönderilen îâne yine Hristiyanlara hasr olunarak ehl-i İslâm açlıktan ölmeyecek kadar ekmek peyda etmek için onların kıyafetine girmeye mecbur oldu.

Ahval-i meşruha ise Sadrazam Hazretlerinin cümle-i tedâbîrinden olduğundan Ali Suavi Efendi *Muhbir* gazetesinin 27 numaralı nüshasında bu hususa dair es'ile-i âtiyeyi îrâd etmişti.

Müslümanların Padişah Hakkında Zannı

Müslümanlar, Padişahı bir Kral gibi itikâd etmezler. Kraldan çok büyük itikâd ederler; şöyle ki peygamber postunda oturuyor, peygamber vekilidir, derler. Halife imam emîrû'l-mü'minîn hâmi-i din-i tesmiye ederler. Padişah Müslümanların nazarlarında o derecededir ki, Müslümanlığı Padişah muhafaza ediyor bilirler. Bu cihetle şimdi bizim Padişahımız camilere gelse, minberlere çıksa, Müslümanları muharebeye davet etse ve bu davetini ilan eylese, değil yalnız teba'ası bütün dünyada Arabistan ve Türkistan Hindistan ve Çin de hâsılı şarkta ve garpta tahmin olunan iki yüz milyon Müslüman silahlanır, hepsi Padişahın başına toplanır. Çünkü kendilerini cemaat ve Padişahı imam bilirler. Padişah Londra'ya gittiği vakit Hintli bir Müslüman imamü'l-Müslimin cemâlini gördüm diye sevincinden ağlamıştı.

HRİSTİYANLARIN PADİŞAHI HAKKINDA ZANNI

Hristiyanların teba'a Padişahı bir Kral itikâd ederler; fakat kendi cinslerinden ve mezheplerinden olan bir Kral kadar büyük, Kral itikâd edemezler.

(suâl)

Müslüman Padişahı acaba müslüman milletinin kendi hakkında Müslim olan zannından mı daha ziyade istifade eder yoksa teba'a-i muhtelifeninin zannından mı?

(suâl)

Padişah tarafından teba'a-i muhtelifeye müsâvât üzere muamele olunmayıp da Hristiyanlara ziyade taltif ve ri'âyetler olunur ve mahsus imtiyazlar verilir ve Müslümanlara hakaret ve zulüm edilirse ondan sonra Müslümanların Padişah hakkında eski itikâdı kalır mı Padişah halifedir, imamdır Müslüman hâmişidir derler mi?

(suâl)

Müslümanların Padişah hakkındaki itikâdı ve zannı bozulduktan sonra Padişah Müslümanları himaye etmiyor diye bilindikten sonra acaba Hristiyanların Padişah hakkında bir Kral derecesinde olan zannı, Müslüman Padişahını mesnedinde ibkâya kâfi olabilir mi ve ba'demâ Müslüman Devleti yaşayabilir mi?

(suâl)

Padişah memurlarından biri Hristiyanlara ziyade ri'âyet edip Müslümanlara tahkir ve zulüm ederse Müslümanların Padişah hakkında olan zannını bozmuş olmaz mı ve Padişahı hilafet derecesinden tenzil edip bir mütekallib Kral mertebesine indirmiş olmaz mı?

(suâl)

Hilafet ve Müslümanlığı himayet esaslarını hedm eden bir memur devletin, milletin, dinin hakkını zayi' etti demek olmaz mı?

(suâl)

Devleti ve milleti ve dini mahveden memuru mahkeme-i adalete çekip kısas etmek lazım gelmez mi ve böyle bir mâhî memurdan Padişah hakkını istemez mi, millet hakkını istemez mi, din hakkını istemez mi ?

(suâl)

Eğer kısas icra olmazsa hilafet ve millet dünya ve ahirette mes'ûl tutulmaz mı kıyamete kadar kitaplarda lanet olunmaz mı?

(suâl)

Girit'te bazı Hristiyan devletin ita'âtından çıkıp vatan sahibi Müslüman sekenenin malına ırzına canına hıyanet ettiler.

Bunun üzerine Padişah tarafından Sadrazam memuren gönderildi. Sadrazam Girit'e gelir diye Müslümanlar işitince biz müslümanız dinimiz var, bu topraklarda Hükümetimiz var, devletimiz var, bu dinimizi, bu Hükümetimizi, bu devletimizi muhafazaya memur peygamber vekili emîrü'l-mü'minin imamü'l-Müslimin hâmî-i din-i mübin Padişahımız var. İşte bize olan zulüm ve gadirleri ref' ü izâle etmek ve bizi himaye ve muhafaza eylemek için Sadrazamı gönderdi zannetmediler mi?

(suâl)

Bizde Sadrazam Girit'e varıp da âsî ve gaddar ve zâlim Hristiyanlara hediyeler ve ihsanlar îaneler taltîfler, ri'âyetler edip nihayet Hükümetin hakkı olan Hükümeti dahi ellerine teslim ettikten sonra ve buna mukâbil mağdûr ve mazlum ve hilâfindan adalete muntazır olan Müslümanlara hakaret ve zulüm edip hatta Müslümanı Hristiyan kıyafetine girmedikçe ve Hristiyanların arasına karışıp Müslümanlığı setr etmedikçe devletin vermiş olduğu îânenen mahrum bırakıp ve beyân-ı hâl için arz-ı hâl tertîb eden mu'teberân-ı İslâm'a işkenceler edip nihayet ya Hristiyan Hükümetine esir olmak yahud mülkünü ve zannı terk edip hicret eyledikten başka Müslüman için bir çare bırakmadıktan sonra acaba Müslümanların Padişah hakkında halife ve hâmî itikadı kaldı mı?

(suâl)

Girit Müslümanları hakkında bu işlerin vuku'nu her yerdeki müslümanlar işitmediler mi?

Müslümanlık müslüman Hükümeti nazarında bir kabahat gibi medâr tahkîr addolunduğunu anlamadılar mı, herkesin Padişah hakkında zannı bozulmadı mı, hilafet mahvolmak derecesine gelmedi mi?

(suâl)

Müslümanların râbîta-i kulûb ve medâr-ı ictimâ'ı olan hilafet ve himayet itikâdını mahveden ve bu cihetle Müslüman Devleti'ni imate eyleyen Sadrazam Âli Paşa'dan bizzât Padişah, hakkını istemeyecek mi, Âli Paşa'yı bir mahkemeye göndermeyecek mi? [Ben halifeyim, benim medâr-ı hilafetim mutâ' ve münkad ve mahbûb ve hâmî olmaklığımdır. Ben seni teba'amın bir âsî sınıfını itaâte celb etmek için Girit'e memur ettim. Sen bunca can bunca mal telefinden sonra diğer sınıfı (müslümanları) dahi bana buğz ettirdik, zulmün ile gücendirdik, hilafetime iman eden devletimi te'sîs ve ibkâ eyliyen milleti bana âsî ettik, hilafetim hukukuna dokunduk. Esas devletimi yıktık] diye da'vâ etmeyecek midir? Padişah Âli Paşa'yı bil-muhakeme kısas ederek hilafeti mesûliyetten kıyamete kadar lanetten kurtarmayacak mıdır?

(suâl)

Âli Paşa kimlerdendir hangi sıfatlı Hükümetin memurudur, yani Âli Paşa'nın harekât ve ef'âli hakikatte bizim harekât ve ef'alimiz demek değil midir? Fransız müverrihleri o cihangirlik, o kanaatsizlik, o tedbîr-i istiklal ef'aline büyük Napolyon'un ef'alidir nazarıyla mı bakıyorlar yoksa Fransız ef'alidir itikâdıyla mı nazar ediyorlar? Müverrih-i meşhur (Tire) tarihinin âhîrinde [Ey Fransızlar geliniz şu birinci Napolyon'un ef'aline imân-ı nazar ediniz ki hakikatte bizim ef'alimiz demektir] diyor. Ey millet falan memurumuz şöyle yaptı demek biz yaptık demek değil midir?

(suâl)

Girit Müslümanları vatanını mecburen terk edecek Girit'te mal ve mülk sahibi olanlar Sohumlular, Belgradlılar gibi İstanbul ve diğer memleket sokaklarında dilenecek. Buna hangi yürek dayanacak, bundan sonra hangi müslüman müslümanı himâye eden halife var zannedecek, iş bitecek nokta-i ictima-ı hak olunacak bu meseleyi dost düşman kitabeleri yazdığı vakit bu işi hangi Hükümet hangi millet yaptı, diye yazacak? Şüphe yok İslâm Devleti yaptı İslâm milleti yaptı diyecek. Bu cihetle bu ef'âlden hâmi-i İslâm olan hilafet mes'ûl olduğu gibi millet dahi mes'ûl değil mi?

(suâl)

Millet bu mes'ûliyyetten ve kıyamete kadar teveccüd edecek lanetten nasıl kurtulacak?

(suâl)

Millet bu mes'ûliyyetten ve şu lanetten kurtulmak için Âli Paşa'dan dava etmeyecek mi, Paşa'yı mahkemeye kaldırmayacak mı, hilafetin, milletin, dinin hakkını talep etmeyecek mi şer'an ve nizamen paşayı kısas eylemeyecek mi?

SUAVİ

İşte şimdi dahi Zât-ı Padişahî'nin ısrarı ve Avrupanın ittihad-ı efkârı kuvvetiyle Yunan'a verilen gûş-mâl-i te'dîb sayesinde fesâdın arkasını alındığı ve cezîre ahâlisinin cem'-i silahına teşebbüs olunup bu muamele İslâm'a dahi ta'mim olduğu *Muhbir*'imizin geçen nüshamızda münderic olan tahrîrâtından anlaşılımış idi.

Biz dahi bu bâbda es'ile-i atiyeyi îrâd ederiz.

(suâl)

Girit ahâli-i İslâmiyesi bir vakit devlete karşı silah kaldırmış mıdır, kaldırmamış olduğu hâlde en sonraki malları olmak üzere ellerinde kalan eslihâyı cem' etmekte sebep nedir ?

(su'âl)

Bugün ehl-i İslâm dâr ü diyarlarından mehur ve ekseriyet üzere şehir ve kasabalarda mahsur olarak alelumûm Hükümetin elinde bulduklarından eslihâları bir veca matlûb cem' olunabilir; fakat dağ başlarında bulunan Hristiyanların silahlarını istedikleri deliğe saklayabilecekleri derkâr iken bunların cem'ine nasıl muvaffak olunabilecektir?

(suâl)

Girit Hristiyan'ın her isyanında silah toplanılmış ise de onu teâkub eden diğer bir isyanında yine cümlesi müsellahtır zuhur etmiş ve İslâm ise vak'a-i ahirede müsellahtır oldukları hâlde yine bunca mesâibe uğramıştır. İleride dahi devletin cezîreye silah duhûlünü men edemeyeceği ve Rumların fırsat buldukça ayaklanmaktan geri durmayacağı tecârib-i vakı'a ile müsbet olduğu hâlde İslâm'ı bütün bütün esbâb-ı mukavemetten soyarak kurbanlık koyun gibi şehadete hazırlamak neden iktizâ etmiştir ?

(suâl)

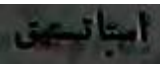
Acaba silahlarının kuvvetiyle pâbercâ-yı istikrar olan Hükümet ahâli-i İslâmiye'nin bütün bütün mahvını mı istiyor?

(suâl)

Böyle şuna buna yaranmak için milletimizin nâmusunu menfaatini ayak altına alanlar hiçbir taraftan mesul tutulmayacak mıdır?

(RAYBE'L MENUN)

Terakki gazetesi 103 numaralı nüshasında Avrupa'nın hükümdarânının muhassasât-ı seneviyyesini dair şu cedveli neşr eder:

[Avrupa hükümdarlarının muhassasât-ı zatiyelerine dair bazı gazetelerde görülen cedvelidir.

Frank

26 572 225 Rusya İmparatoru'nun muhassasât-ı seneviyesi

26 500 000 Fransa İmparatoru'nun

13 196 850 Avusturya İmparatoru'nun

12 250 000 İtalya Kralının

12 087 500 İspanya Kraliçesi Sabık'ın

11 750 000 İngiltere Kraliçesinin

11 50 000 Purusya Kralının

06 240 825 Bavyera Kralının

04 201 400 Belçika Kralının

03 800 000 Portekiz Kralının

01 381 000 Yunan Kralının

00 124 000 müctemi'a Amerika reisinin]

Bizim devletimiz dahi Avrupa devletlerinden ve Padişahımız da Avrupa hükümdarânından iken onun tahsisâtı da senevi 30 000 000 milyon frank olduğunu niçin söylemiyor? Acaba *Terakki* gazetesi bunu bilmiyor mu? Eğer böyle ise ne gayb bir gazete ki milletin tezhîb ahlakıyla gözünün açılması için sahife doluları nasâyih yazıp durur ve cehalet en fenası olduğunu bar bar bağıarak söyler iken kendi metbû-ı müfhiminin tahsisâtından haberi olmasın ne acayip; yoksa eğer bilip de mikdârın kesretinden dolayı zülfi-yâre dokunmak maksadına mebnî sükut etmiş ise ne rezalet demek ki gökteki yıldızların hesabını düşünüp hanesinin dahil ve haricini bilmeyen müneccim gibi *Terakki* dahi üstüne lazım olmayacak. Avrupa hükümdarânı tahsisâtının mikdarını tahkik edip kendi milletine müte'allik tahkikattan gafil oluyor yahud usûl-i idaresini her nüshasında medh ve ıtrâ ettiği Babiâli'nin şive-i mu'tedil-şikârânesi kendine bundan ziyade söz söylemeye müsaade göstermiyor mu? Her iki surette de *Terakki*'ye teesüf olunur milletimiz de acınır.

Şu defterde şâyân-ı ibret bir şey daha var kesret. Varidâtça birinci mertebelerde olan Amerika reisi bizim Sadrazamın nıfsından az maaş alır.

Bizim memleketimizde adettir ki sît ve şöhreti olan bir zât Sadâret ve meşîhat gibi bir büyük makâma gelse veyahud yeni memleket fethî gibi vak'a-i meserret-nümâ vukû bulsa şu'arâ tarafından tarihler söylenilir, gazetelere basılır; lakin bir adamın vefatı husemâsına bile mûcib meserret olamayacağından bir büyük zatın vefatında nihayet bir iki tarih söyleyen bulunur ve bunun biri mezar taşına yazılır, biter gider hatta cennet-mekan Abdülmecid Han'ın vefatında bile yalnız birkaç musarra tarih söylendi; ama müteveffâ Fuad Paşa'nın vefatından bir iki mâhden mütecavizdir. İstanbul gazetelerinin hepsinde vefat tarihleri görüldüğünden biraz vakitten beri İstanbul'da şâir mi çoğaldı yoksa tarih söyleyecek vak'anın nedretinden tabîat-ı şa'riyyeler mi tepinir yahud idare-i hâzıra halkın mazhar-ı kemal muhabbeti olduğundan müdürlerden böyle bir zatdan ayrılmaktan husûle gelen tesirât bu vasıta ile mi izhâr olunur veyahud bu vak'adan halkca husûle gelen mesrûriyet üzerine zafernâmeler yazılmak pek çirkin olacağından ol bâbda hissolunan şâdî ve meserret böyle mersiye zımnında mı beyân olunmak istenir. Velhâsıl şu ihtimâlâtan biri rehîn-i isâbet olduğu cây-ı iştibâh değil ise de hangisi musîbet olduğu bilinemez ve hususuyla bu inhimâkın bâisi muhabbet-i umûmiyye ise geri kalanlar müteveffânın hâlete hem gıpta ve hem de bir gün kendileri dahi böyle mahall-i ihtiram olacaklarından nefislerine tesliye etseler layıktır.

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂ-BA'DIDIR.

Akl-ı selim ashâbına malum olduğu üzere cemiyet-i beşeriye bir sübha-i sad-dâneye teşbih olursa ahlak-ı milliyeye onun rişte-i mâ-bihi'l-intizâmı menzilesindedir. Her ne zaman sübhanın ipliği üzülse danelerin dağılmasından havf olunur ve iplik kırılıp daneler dağıldıkta sübha heyetini zâyi' edip süphalıktan çıkar. Bir milletin

dahi ahlakına zaaf ve halel ârız olursa heyetinin zevalinden korkulur. İşte bizim milletimiz şimdi bu hâlde ve bu korkudadır yoksa Rusya'nın efkâr tecâvüz-kârânesi ve teba'a-ı Hristiyanın evhâm nâ-ma'kûlesi ve hazine-i Maliyenin düyûn-ı dehşet nümunu ve vükelâ-yı sultanın sû-i idaresi gibi fenalıkların hiç birisi bizi bir tehlike-i umûmiyeye koyamaz. Zira millet de ittifak-ı efkâr ve hüsn-i râbîta-i ahlak oldukça Rusya'ya mukabele olunacak. Esbâbın o zamanda tedârîki ve teba'a-ı Hristiyan'ın bu günde meydana koydukları esbâb-ı şikâyetin def' ve izalesi ve mülkümüzün ve milletimizin isti'dâdına nisbetle bu ricamızın ahd-i karîbde tesviyesi ve sû-i idaresi görülen vükelâ ve memurînin def ve tebdilleri velhâsıl mademki vücud sağdır, şu ilacı müşkil gibi görülen dertlerin her birine bir çare bulunsa müstehilü'l-îmkân değildir. Lakin fesâd-ı ahlak-ı milliye bir dâü'l-izâldir ki çaresi bulunmaz..... İşte merhum Reşid Paşa'nın bu neticeyi düşünmeksizin açmış olduğu tarik sebebiyle mahkeme-i tedkik-i ahlâf da yakası târizden kurtulamayacağı gibi vükelâ-yı hâzıra dahi o tarîkin müntehic olduğu mazarrat ve mühlikeyi evvel vâhir gördükleri hâlde ıslâhına sarf-ı himmet etmeyip belki tervic ve tezyidine ikdam ettiklerinden dolayı dünya ve ahirette mesuliyetten kurtulamazlar.....

Bizi bulunduğumuz hâl-i za'fa düşüren ve müteselsilen evci Tanzimat'a dayanan esbâb-ı umûmiyye dâhili ve harici itibariyle ikiye taksim olunup dâhile müte'allik olanlardan bir miktarı beyân olunmuştu şimdi esbâb-ı hâriciyeden bazılarını der-miyân edelim:

Bu esbâbın birincisi müdâhâlat-ı ecnebiyyedir; vakıa cihet-i şimâliyemizde bizi yutmaya ağız açıp hazırlanan karakuşunki Rusyadır. Evvel asıra kadar bize ettiği fenalıklar üzerine bizim hâlimizi ve Şark'ın tağbirini Avrupa'ya bildirsin. Yani Rusya yalnız Devlet-i Âliyye'nin düşman hayatı olmayıp belki İstanbul gibi bir mevki'i ile geçirdiği hâlde Avrupa'nın muvazene-i salah ve âsâyîşine arz olacak rahmeden Avrupa'yı haberdar etmek ve şu beliyeye-i umûmiyyenin def'-i mazarratı hakkında derkâr olan menâfi'-i mütekâbile sebebiyle düvel-i garbiyyenin kuvvetlerini arkamızda sâhib ve muayyen tutmak için Avrupa'nın ticaret ve menafi'ni mülkümüze çekmek iktizâ-yı maslahattan olduğu gayr-ı münker olmakla beraber bu tedbirin bizi ikna edecek mertebede sû-i isti'mâl edilmemesine dahi dikkat olunmak icab-ı akl ü hikmetten idi. Lakin hayf ki, hırs-ı ikbâl ve menâfi'-i

şahsiye belaları bu dakikanın icrasına mecâl bırakmadı. Mesela Reşid Paşa Tanzimatı te'sis edip icraat-ı fiiliyyesi için sadr-nişîn teferrüd ve istiklal olmak tasavvurunda bulunurken karşısına Rıza Paşa ve Mehmed Âli Paşa ve Fethi Paşalar çıkıp nüfuzda kendine müşâreket ettiler. Bunlardan Rıza Paşa'nın devr-i Mahmud-ı Hâniden beri saray-ı hümâyûnda sît ve şöhreti ve hususuyla cennet-mekân Abdulmecid Han Hazretlerinin validelerine ihtisas ve mensûbiyyeti ve Mehmed Ali ve Fethi Paşaların dahi münâsebet sıhriyyeleri üzerine Reşid Paşa için onlara mukabele etmekte, yalnız Avrupa'daki nüfuz ve itibarından dolayı işce lüzum ve ehemmiyetinden başka bir silah müdâfaa olmadığından o dahi bu silaha kuvvet vermek yolunu tuttu. Ve Avrupa devletlerine hoş görünmeyi İstanbul'daki sefâretlerin tervic-i mültemesâtına mahsus zannetti ve bu nezaket nâ-be-mahall mülâbesesiyle açılan müdâhalât kapıları bir daha kapanamadı. Ol zamana kadar biz mukavvadan masnû' bir arslan gibi haricden nazar edenlere dehşet verirdik ve bizi haricden görenler bu şekil muntazamın içinde birçok şeyler olmalıdır itikadında idiler. Hâl böyle iken Avrupalılar birden bire esrârımızın iç perdesine kadar dâhil ve vâkif olduklarında hakikat hâlimizi anladılar ve bununla beraber mülkümüzün de ne türlü feva'îd ve menafi'-i istihsâline müstaid olduğunu yakînen görüp kendi sanâyî ve ticaretlerinin oraya nakli ve hîn-i naklinde her türlü avâriz-ı muhtelemen temini zımında merreten ba'dehu ahiri müsâadât ve imtiyâzât talep ve istihsaline başladılar. Ve her ne istedilerse zahmetsizce nâil oldular.

Bu müsâadât üzerine Türkistan ticareti Avrupa ticaretine hem sâir mahallilerden ziyade kârlı ve hem de sühuletli olmakla beraber memleketin âb ü havası ve ucuzluğu hoş görünüp Avrupa fabrikalarından çıkan çürük eşyayı sefine sefine nakl ile altına tebdil ve birçok tüccar dahi familyalarıyla beraber ikametgâhlarını İstanbul'a tahvil eylediler. Bizim avam-ı nâs dahi cicili bicili ucuz şeylere mâil olmakla; mesela arşını altmış paraya, kırmızı elli basmayı gördüklerinde Şam çitarisinin yüzüne bakmaz oldular. Uşak ve Gördes halıları ve Selanik ve Bursa ihramları artık nazarımızda kaba görünüp Avrupalıların mazhar ihtirâmı oldu. Biz ise onlara bedel çiçekli Frank halıları ve otdan ma'mûl peşkirli ucuz ve a'lâ zannederek aldık ve bu şeylerin eşyâ-yı asliyyesi çürük ve kalb olarak pek az zamanda fersûde olduklarından sık sık tecdîde mecbur olduk ve böylelikle ucuz olsun kâr ve tasarruf edelim derken birkaç kat ziyade zararlı çıktık. Ancak bu hâl yalnız basma ve halıya

mahsur olmayıp derece derece kâffe-i melbûsât ve mefruşâtımızda kemâl-i cehlimizden nâşî Avrupa fabrikaları mamûlatını kendi mülkümüzün mahsulâtına tercih ettiğimizden ve Hükümet dahi mebzûl tuttuğu imtiyâzât ve müsâadât-ı ecnebiyye ile bu hâlî tervic ettiğinden mamûlât-ı mülkümüze indirâs geldi. Tüccarımız iflasa çıktı, ol ma'mûlat ile müteayyiş olan erbâb-ı sanayi perişan oldu. Mukaddema mülkümüzde tedâvül eden akçemiz memâlik-i ecnebiyeye gidip hazinemize müzâyaka geldi. Devlet kaime basmaya ve faizli tahvîlât çıkarmaya mecbur oldu. Hâlbuki şu fenalıkları mûcib olan esas yerinde durduğundan bu tedbirle zaruret-i hâliyye mündefi' olmaktan fazla günden güne ağırlaşmaya başladı nihayet bugünkü korkulan hâl meydana geldi.

(Bakiyesi ileride)

Kemal¹²⁰

¹²⁰ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre.

43 HÜRRİYET 1285

Numara: 43 7 Muharrem Sene: 1286 19 Nisan 1869

Matbaası Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin âsârı mücerred usûl-i meşveretin tervicinden ibaret olduğunun memâlik-i Devlet-i Âliyye'ye duhûlü mümkün olabildiği mertebede men olunmak şöyle dursun Hükümet bunları okuyorsunuz veya neşr ediyorsunuz diyerek bi-gayr-i hakkın bunca adamların canını yakmakta ve misal hukuktan tercüme olunmuş bazı kitabın bile neşrine müsaade olunmadığı işitilmekte olduğu hâlde bu defa bu defa *Courrier d'Orient*'da nazar-ı taaccüle gördük ki; *La Turquie* gazetesine bir yeni muharrir gelmiş. Usûl-i meşveretin lüzumundan ve bugün mülkümüzde kâbil icra olduğundan bahsedermiş. Şimdiye kadar *La Turquie* gazetesi devletin lisân- ı resmîlerinden biri idi. Hatta usûl-i meşveretin efkârını ve tarafdarlarını defaatle takbih eyledi. Şimdi ne gariptir ki Hükümet Türkçesini söyleyenlerin canına kast ettiği bir kelâmı Fransızcada kullandığı bir vasıta ile kendi de söylemeye başladı. Vâkıâ mülkümüzde akvâm-ı Gayrimüslime'nin İslâm'a ve ecânibin umûmen nisbetle hâiz oldukları envâ'ı imtiyazata bakılınca, bizim gazeteler memâlik-i Osmaniye'de basılan Rumca gazetelerden nakl-i makale bile muktedir olamamak ve onlar dahi serbest söz söylemekte Fransız veya İngilizce basılan gazetelerin derecesine çıkamamak tab'idir. Bâhusus ki o müesses-i müsâvât ve hâmî-i maârif olan Babîâli'nin en evvel ehl-i İslâmı ve ondan sonra akvâm-ı sâireyi ummâ-yı cehl içinde tutmak bekâ-yı istibdatçün, mutlakü'l-vücûb addelediği tedâbir

ma'lumesi cümlesinden olmasına göre tenvir-i efkâra fevkâlgaye hizmeti mukarrer olan matbuatı dahî elbette o nisbetten ayıramaz. Binaenaleyh *Courrier d'Orient*'ın vaktiyle usûl-i meşveretten bahs edişine bir şey dememesi cây-ı taaccüb değil idi. Lakin bunu şimdi kendi lisân-ı resmîsiyle tervic etmesine ne diyelim. Acaba İstanbul gazetelerinin bazılarında görüldüğü gibi *La Turquie* gayr-ı resmî oldu. Vaktiyle bu gazete Journal de Constantinople isminde iken "Mösyö Dölon" nâmında bir zât tahririni tahhüd ile ismini değiştirmiş ve güyâ gazeteyi resmiyetten çıkarmıştı. Arası bir müddet geçer geçmez, Babıâli'nin marzîsine mugayir ufacak bir şey yazmakla muharrirlikden tard olundu. Ettiği davaların, ilanların hiç hükmü olmadı. Bu misal meydanda dururken şimdi *La Turquie*'nin muharriri değişmekle sıfat-ı resmîyesini gaip ettiğine nasıl inanılabilir. Yoksa bu ilan ile Hükümet tebdil-i efkâr ettiğini mi beyân etmek ister. Allah versin ama fiiliyyâtını görmedikçe ona hiç itimat edemeyiz. Yahut ki yine büyüklerde Zât-ı Şahane'ye münfail biri vardır da beyân ettiğimiz mebâhis onun ilkaâtıyla mı yazıldı. Nitekim müteveffa Fuad Paşa Konağı elinden alınmak istenildiği zaman Şûrâ-yı Ümmet olmadıkça bu devlet kurtulmaz. Bu zulmün önü alınmaz diye bağırırış çağırırıştı. Elhasıl zaten vekâyi' idaremizin yukarıdan aşağı silsile-i tertibi bir kaideye müstenid olmadığından bunun gibi zuhurâtın layıkıyla keşf-i hakikati mümkün olamayacağı cihetle teksir-i tahminden sarf-ı nazar eyledik.

Ancak *La Turquie* şu meseleyi açtığı zaman *Courrier d'Orient*'ın bir müddetten beri ihtiyar ettiği sükûta tariz ve evde mukabele ederek aralarında bir bahs cereyan eylemiştir ki bazı noktalarının teşrihini faideli görürüz.

Evvela *Courrier d'Orient* "meclis-i ümmet" efkârını Türkistan'da en evvel kendi teklif ettiğinden bahs ile bu fikrin suret-i tevessüatını dahi tarif etmiş ve onu müteakip demiştir ki: "Şu mebusan-ı ümmet efkârı günden güne takviyet bularak maksadın husûlünü ta'cilen bir ittifâk-ı hafî teşkil etmiş ve o ise bu kabîlden olan ittifakların hemen umûma duçâr olduğu hâle uğramış yani Hükümete haber verilmişti. *Muhbir*'i mükâfaten bir büyük memuriyete nâil oldu. Fakat üç aydan ziyade elinde kalmadı. Ekseriyet üzere böyle ittifaklar düşürmek istedikleri Hükümeti kutlaştırmaktan ve ileriletmeye çalıştıkları işi te'hir etmekten başka bir şeye yaramaz."

Bunu kimse inkâr etmez ki, mebusan ümmetten ibtidâ kalemen bahseden *Courrier d'Orient* idi ve neşriyat vâkıası efkâr-ı hürriyetin tevessü'ne hayli hizmetler eyledi. Bu cihetle umûmen Osmanlı vatanperverleri *Courrier d'Orient*'ın hakikaten minnettarıdır. Yalnız gazetenin afvını niyaz ederek şu mülâhazacığın beyân ederiz ki bahs eylediği ittifak, hamiyet-i İstanbul'da onun neşriyatından evvel mevcut idi. Müttelikler ise girdikleri işin muhatarasından gâfil değillerdi ve tasavvurları itidâlin nihayet derecesinde olduğu hâlde (hemen her işte en büyük vasıtası irtikâb- kezbden ibaret olan) Hükümetin eline geçerlerse ne kadar şiddet göreceklerini de düşünürler idi. İşe yalnız ümid-i muvaffakiyetle girmediler. Asıl arzuları, ikaz-ı efkâra ibtidâ idi. Kimi zindana gitti, kimi gurbete düştü. Fakat himmetleri maksadın kararlaşmasına pîşvâ oldu. Bu fedakârlığı etmesinler de ne yapsınlar idi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti teşkil etmemişti ki Avrupa'ya çıksın neşriyata başlasın da Hükümeti ezhân-ı umûmiyenin tazyiki altına düşürsün. Bugünkü günde galebe-i efkârdan ümid-i muvaffakiyet olunabilir fakat o zaman vâcibe-i hamiyet öyle bir ittifaka teşebbüs idi. Edenler ettiler, zira malumattır ki böyle ittifaklar düşürmek istedikleri kudrete takvîyet verir ise öyle zalimâne kudretler dahi takvîyet buldukça düşürmek isteyenler çoğalır ve ittifaka teşebbüsler ileriletmeye çalışılan işi ne kadar te'hir ederse iş hayr olduğu hâlde efkâr-ı umûmiyenin yardımını dahi o kadar husûlünü teşri' eyleyler.....

Sâniyen, *La Turquie*'nin mukaddemleri Şûrâ-yı Ümmet aleyhinde iken şimdi taraftar olmasına özür makamında irâd ettiği sözlere bakılırsa “Vilayetin teşkilinden evvel maârifin lüzumu kadar münteşir olmamış olmasından korkulmuş fakat vilayetin teşkili ahalinin metanetine delâ'il-i katı'a ibrâz etmiş. Çünkü halk mebuslarının intihâbında maharet göstermiş.” İşte bu bir istidlâldir ki ahvâl-i mülke vukuf da,

“O mâhiler ki derya içredir deryayı bilmezler.” Sırrına mazhar olan Hükümetin lisan-ı resmîsine yakışır.

Mebusanı, taşrada köylüler muteberândan intihâb edecek değil mi? Köylülerde, maârif dedikleri şeyin eseri bile yoktur. Fakat yüzde doksanı, tabii oldukları sancakda hangi hoca âlim hangi ağa hangi çorbacı müstak mıdır pek âlâ bilirler. O efendiler, o ağalar, o çorbacılar da Hükümetin ef'âlini layıkıyla tedkike

muktedirlerdir. Geçenlerde İstanbul'a celb edilen Girit mebuslarından ibret alınsın ki, cezârenin mikdar-ı nüfusunu bile Hâriciye Nezaretimize onlar öğretmişti.

Halkın emr-i intihâbda rahnumâsı ise zekâ-ı tabîden ibarettir. Ulema ile mu'teberâna gelince bunların kimi medarisden yetişmiş kimi Avrupa efkârıyla ziya olmuş kimi dahi necabet veya ticaret yolunda perveriş bulmuştur. Vilayetler teşkil etmeden evvel dahi gerek bunlarda ve gerek ehâdda beyân olunan hâsseler mevcut idi. Bundan başka vilayetlerdeki emr-i intihâbda halkın hemen hiç medhali olamadı ki mülkün derece-i isti'dâdına delil tutulabilsin. Galiba *La Turquie, Courier*'nin dediği gibi, vilayetin hâlini kağıt üzerinde olan nizâmattan kıyas etmiş yahut Tuna'ca Midhat Paşa'nın zâtıyla kâim olan bazı fevâide bakarak bu cüz'îden gelen hâlete hükmetmek istemiştir. Hemen umûmen Osmanlıların malumudur ki, vilayette intihâb olunacak a'zâ için merkezlerden her sancağa ayrı ayrı hafî talimatlarla pusulalar gönderildi. Mukaddema mevcut olan a'zâ kimler ise bin türlü hile ile yüzde doksandan ziyade yine onlar ibkâ eyledi. Bundan da anlaşıldığı üzere usûl-i meşveret bizde şimdi mümkün olduğu teslim edilirse vilayetlerin teşkilinden evvel dahi kabul-i icra bulunduğu bittabi sübût bulur.

Sâlisen mukaddemâ *La Turquie* gazetesi, *Courrier d'Orient*'a hayal-i muhal ile uğraşıyor demişti. Şimdi bu sözü *Courrier d'Orient, La Turquie*'ye söylüyor ve diyor ki: "*La Turquie* (efkârında) hiçbir kayd beyân etmediğiçün İstanbul'da sırf Avrupakâri bir parlamento yapmak arzusunda bulunduğunu zannedebiliriz. Bu ise haddinden ziyade süratle gitmeyi istemektedir. *Courrier d'Orient*'ın tasavvuru daha mu'tedil idi. İki sene evvel *La Turquie*, Avrupa devletlerinde mevcut olan nizâmâtın aynını almak istediğimize dair irâd ettiği ta'rizât üzerine - Avrupa nizâmâtının kim aynını almak istiyor. Hayal-i muhali bir tarafa bırakalım. Meclis-i ümmetin salâhiyeti memleketin terakkiyât-ı fikriyesiyle mütenasip olmak lazım gelir. Demek isteriz ki, herkesin idrak edeceği şeylerle işigal etmelidir vezâifinin en esaslısı vâridât-ı umûmiye akılâne isti'mâl olunmak için her masârifin yerinde olup olmadığını tetkit etmek olur. Bu hâlde; en küçük bir familyanın velisinde efrâd-ı mükellefinin parası yağmaya gitmemek lazım geleceğini bilmeye ve lüzumsuz masrafla, lüzumlu masrafın beynini tefrik etmeye kâfi olacak kadar malumat vardır ve bu meclisin a'zâsı vâridât-ı umûmiyeyi memurlara şikâr olmaktan kurtulmak için

La Turquie'nin dediği gibi malumat-ı vâsi'a ve mahsûsaya muhtaç değildir. Biz hiçbir ıslah talebinde değiliz ki bugünkü günde kâbil icra olmasın. Şurasını da ilave edelim; *La Turquie* meclis-i ümmet-i memlekete zerre kadar faide bahş olmayacağından ve Avrupa'nın gözünü boyamaktan başka bir işe yaramayacağından bahsediyor; eğer sahih öyle olaydı belki bir güne suubet gösterilmeksizin te'sis ederlerdi. Çünkü İstanbul'da göz boyama fenninin pek büyük üstadları vardır, demiştik. Vilayetlerin teşkilinden beri, *La Turquie*'nin nazar-ı dûrbîn ile gördüğü terakkiyat-ı küllîyeden kat'-i nazar yine bizim tasavvurumuz eski hâlinedir." Biz *La Turquie*'nin bu meclis hakkında mahiyet-i efkârını bilmiyoruz ve istediğimiz meclis, Şûrâ-yı Ümmet aynıyla bir Avrupa devletine takliden yapılmak efkârında da musir değiliz. Şu kadar diyebiliriz ki, meclisin salâhiyyeti yalnız irâd ve masrafın tedkikine hasr olunmak ihtiyacâtımızca kâfi değildir. Birde yapılacak meclis, bi ey'yi-hâl kudret-i teşrîî hâ'iz olmak lazım gelir tâ ki; kanun-ı devlet, suret-i meşruâda bulunsun. Kanunu, zaten Meclis-i Şûrâ-yı Devlet tanzim edecek olduğundan içine münasebetsiz bir şey konulursa onun dahi mu'teberân-ı ümmetten herkes tedkikine muktedirdir. Mesela, kanun-i cezanın şu maddesine bakılsın;

Yüz doksan yedinci madde: Her kim on bir yaşından aşağı bir çocuğa fi'l-i şeni'i icra eylerse altı aydan ekall olmamak üzere, muvakkaten habs cezasıyla mücâzât olunur.

Böyle bir madde meclis-i meşveretin tedkikine arz olunduğu hâlde, a'zâsı malumatca ne derece aşağı bulunsa on beş ve belki on altı yaşında çocukların bile iğfâle kâbiliyette on bir yaşında çocuktan ne farkı var diyemezler mi? İçlerinde on bir yaş hiçbir kaideye göre hadd-i tabîi addolunmaz, diyecek kadar bir akıl ve böyle şeylerin haddi bülüğdür, diyecek kadar bir müteşerri' ve Avrupa'da yirmi, yirmi bir yaşından aşağı kimse reşid addolunmaz, diyecek kadar bir lisan aşına bulunmaz mı ve bu sözler meydana çıktığı gibi nizamın fesadını kim anlamaz.

Bundan başka meclis yalnız Maliyeye değil kâffe-i devâirin ef'âline nezaret etmeli ve nezaretini mesul tutmalıdır. Mesela bu sene, muvazenede bâb-ı serasker için altı yüz bin kese tahsisât gösterilir. Bunda her neferin yiyeceği, giyeceği, iğneden ipliğe kadar hesap edilir. Sonra yine paraların birçoğu yağmaya gidip de asker; sade suya çorba yer ve yırtık kundura ile püskülsüz fesle gezerse buna kim

nezaret etsin. Hususıyla şimdiye kadar hâriciyemizin idaresinden halkın pek canı yandı. Yine iş o hâlde kalsın da burunlarımız, kulaklarımız mı kesilsin kalelerimiz mi gitsin? Ama mebusanın dirayeti politikanın layığıyla tetkikine kâfi değildir. Müşkûlât çıkarırlar denilirse biz de deriz ki: vükelâ-yı devletin lisanı yok mu? Herkese evham-ı meram eylesinler.

İdrâk-i mesâlih yalnız vükelâyâ münhasır olduğunu Reşid Paşa merhum Paris ve muâhedeşi ve İmtiyaz Fermanı aleyhinde Mâbeyn-i Hümâyûn'a takdim ettiği lâyhada (ki hayret matbaasında tabii ile neşr olundu) şu ibare ile ne güzel izah eylemiştir.

Saltanat-ı Seniyye'nin adât-ı kadîmesinden olduğu vechle bu maslahat[yani imtiyaz fermanı] bir meclis-i umûmiyyeye konulmuş ve hakikat-i hâl etrafiyle anlatılmış olsaydı, herkes mecnun olmadığından büyük büyük muhatarâtı def için en mutaassıb vukufsuz bulunanların bile beher hâl bu nev' fedakârlıkları göze aldıracaklarında şüphe olmadığına nazaran o hâlde bu maslahatın kararı arâ-yı umûmiyenin ittihadıyla olur ve Devlet-i Âliyye dahi her türlü ta'rizâtan ve emr-i icrada dahi müşkilâtan masun bulunurdu.

İşte her meselede hâl böyledir. Hülâsa-i kelim, biz bugün Avrupa'daki mecâlis-i ümem gibi bir meclise mâlik olamayız demek sahihtir. Fakat şu itibârlar ile sahihtir ki, yapılacak meclis kâffe-i usûl ve fûru'unda bir diğer devletin Şûrâ-yı Ümmet'ine tıpkı tıpkına benzeriz ve onlar derecesinde muntazam ve ashâb-ı malumattan mürekkep olamaz. Fakat bizde Şûrâ-yı Ümmet'e kudret-i teşrî' ve vükalâyı mesul tutmak gibi salahiyetler verilemez demek; bizde usûl-i meşveret olamaz demek hükmündedir.

Courrier d'Orient'da şimdiye kadar meşhudumuz olan efkâr-ı serbesti ve istikamete nazaran eminiz ki Mısır'daki gibi, sahîhan yalnız göz boyamaya yarayacak bir meclisle kanaat etmez. Hükümetin hakikate zulüm ve istibdattan feragatini ister devlete böyle bir mutedil tasavvur arz etmesi şimdilik bir tohum hâsıl etmeyi tercih eylesinenden neş'et etmek gerektir. Fakat biz korkarız ki, istediğimiz semerât adaletin istihsaline eğer tohumdan başlanırsa şecerelerini büyütme kan ile

sulamaya muhtaç olmasın veyahut ki daha tohum neşv ü nemâya başlamadan ateş-i istila bağ-zâr-ı mülkü yakıp harap etmesin.

İstanbul'dan Mektup Fî 23 Zilhicce

Şimdi Prens De Galles'in seyahatinden büyük havadis yok. Hakkında güzel tekrimât icra edildi. İş politikaya muteallik olduğun tafsiline hacet göremem fakat vükelâdan henüz bir zâtın ve hususuyla Sadr-ı âlî-kadrin ziyafetine gitmezden evvel Fazıl Mustafa Paşa'nın geçen akşam Çamlıca'daki davetine icabet göstermesi sezâvâr dikkat olduğundan onu nazar-ı mütalaanıza arz ederim. İd-i anhâ namazı alay-ı mu'tad ile geçenki bayram gibi Sultan Ahmed Camii şerifinde eda ve muayede resmi dahi Beşiktaş Sarayı'nda icra olundu. Ba'des-salavat Kıbrıslı Muhammet Paşa'ya geçenki keyifsizliğinden dolayı taraf-ı Şahane'den iftifsâr-ı hatır yolunda iltifat olduğundan erbâb-ı dikkat bundan manalar çıkarıyorlar ve çünkü vükelânın ikinci takımında bazı tebdilât havadisi deveran etmekte olduğundan bu iltifat üzerine onun Tersane ve Mahmud Nedim Paşa'nın dahi Dîvân-ı Ahkâm ve Cevdet Paşa'nın maârif ve Saffet Paşa'nın Ticaret Nezâretine nakl-i mekân edecekleri suret-i sahîhada gibi söyleniyor. Kamil Paşa'nın Şûrâ-yı Devlet riyasetine Nisbetten dolayı Fransa Elçisi Mösyö Bourrée ile Sadr-ı Âli'nin de geçen muhavereyi geçen ki mektuplarımda yazmış mı idim bilmem. Mösyö Bourrée'nin ahbabından beyân ettiğine göre; bu tevcihattan kendisi hoşnut olmayıp da Sadrazama birçok sözler söylemiş ve "Biz ıslahat ediniz diye bağırıp çağırırız. Siz hâlâ istiklal kazanmak ve mensubâtınızı kayırmak ve Padişahı aldatmak ve Avrupa'nın gözünü boyamak usûllerinden vazgeçmiyorsunuz.

Bunun yakında görünecek akıbet-i vehmîyesini size hâlisâne şimdiden ihtar ederim" demiştir.

Dâhiliye Dairesinin teşkilatı icra olunmaya başladı. Kenan Bey bâlâ ile müştêşâr oldu. Şefkati Efendi, Sadâret mektupçuluğuna ve Sadık Efendi nâmında bir zât dahi Dâhiliye Mektupçuluğuna tayin olundu. Yine masraf, yine tezayüd-ı memurîn, yine terfi'-i rütbe. Ondan başka da bir şeyin lüzumu yok ya!

Hüseyin Paşa bundan bir hayli zaman evvel bazı iğraz ve evham üzerine zabtiyede tevkif olunmuştu. Şimdi hakkında bir şey tebeyyün etmediğinden dolayı sebilinin tahliye olduğunu *Takvim-i Vekâyi* ilan ediyor. Fakat isnâdat bedihü'l-butlân olduğundan Hükümet maruf olan yüzüzlüğüyle beraber utandığından mıdır nedir, ondan bahs bile edemiyor.

Hâ unutacaktım, İstanbul'da yine tebdil-i Sadâret gıcirtıları da var. O makam-ı âliye Şirvânizâde Reşid Paşa vasıl olacak gibi görünür olursa bu da pek tuhaf bir şey olur.

Zabtiye İdaresi'nin mesarifi sâbıkına nisbet iki kata baliğ oldu. Yine günden güne tezayüd edip gidiyor. Lâyenkâti hafiyeye memuru alınır. Birtakım adamlar maaş ile tekâ'id ve birtakımı da bilâ-maaş tard edilir. Hatta geçen gün Müşîr Paşa'nın Selanik Valisi iken görüştüğü ulemadan bir zat İstanbul'a gelmiş Paşa tarafından keşif nâibi tayin olunmuş. Bîçare adam, dûçâr-ı hakaret olmak korkusuyla kendisine bir şey söylemeyip fakat dışarı çıkınca bazı münasebetlerine "Benim memleketimde evlâd u iyâlim ve bu kadar talebem var. Onları bırakıp da İstanbul'da oturamam. Şunu Paşa'ya bir anlatsanız", demiş ise de kimse cesaret edemediğinden, hem o adam-ı ihtiyârinin hilâfına olarak zaruri İstanbul'da kalmış hem de selefî olan bîçare bunca senelerdir bilâ kusûr işini rü'yet ettiği hâlde şimdi bilâ-maaş açığa çıkmış.

Dün akşam İngiltere Sefâreti'nde verilen ziyafete Zât-ı Şahane dahi gidip bulundu ve huzurdan bazılarına fevkâlade iltifat-ı şahane oldu. Buna da türlü türlü manalar veriyorlar. Hâsılı İstanbul'umuzun hâli işte böyle mesâlih-i devlet, arapsaçı gibi karmakarışık zaruret-i kemalinde fakat müdahinler ağzına bakarsanız yeryüzünde bizden mutlu kimse yok! Heyhat heyhat!

---

104 ve 105 numaralı terkiplerde Hayrettin Bey'in iki makalesini gördük. Birincisinde, rüesâ-yı rûhaniyenin mesâlih-i idareye müdahalesinden şikâyetle başlayarak, irade-i Hükümetin istiklalinde zu'mmunca tasavvur ettiği hasenâtı beyân ettikten sonra sözlerine vilayet meclislerinde bulunan a'zânın lüzum-ı dirayet ve istikametiyle netice vermiş. Ve ikincisinde matbuatın fevâidinden giriştiği hâlde

memurından halef selefinin eserini bozmaması lazım geleceğinden ve bunun gibi esbâbın muhtırı matbuat olduğundan bahs ile güya müddeasını isbat etmek istemiştir.

Böyle birbirine neyzen bakışlı mukaddemât ve netâicden mürekkep makâlâtın tedkikine kalkışmak bir dereceye kadar abes ile iştigal kabilinden olur. Fakat mebâhis ne kadar saçma olursa olsun sadedi maksadımıza müteallik olduğun bazı fıkralarının muhakemesine lüzum gördük.

Evvela rüesâ-yı rûhaniyenin mesâlih-i idareye müdahalâtı hem haksız hem de muzır olduğunu dünyada kimse inkâr etmez. Bu müdahalât ise ahd veya imtiyaz ile kâim bir şey değildir. Yalnız Patrikhâneler ihtar veya iltimas suretinde Babiâli'ye kendi hem mezheplerine müteallik bazı mevâd arz etti. Kapı önleri hilâf-ı usûl olduğun reddedip de kendi işine kendi bakmak şöyle dursun; adeta sefâret taktiri hükmüne koydu. Gelip giden kapuoğlanlarına birer tercüman süsü verdi. Hatta Patrikhânelerle muhabere için bir kalem açtı. Onu da Hâriciye Nezâretine ilhâk etti. Binaenaleyh müdâhâlat vak'anın menşei Hayrettin Bey'e göre; "Teba'asının tevsî-i servet ve sâ mânına sâ'î ve sekine-i memâlik-i mahrusânın bekâ-yı asayiş ve emniyetini temine kâfi" olan Hükümettir.

Bu sû-i isti'mâle netice vermek için Hükümet dâiye-i istibdâdını muhafazaya bezl ettiği himmeti hukuku sahihasının vikâyesine sarf etmek lazım gelir.

Bir de Hayrettin Bey der ki: " Kuvvet ve iktidârını daire-i istikbalinden hârice bırakmamak hükümât-ı müstakilenin esas tezâyüd-i şân ve azametleri olmuş."

Burada hükümât-ı müstakileden ne murâd eder ve bu delili rüesâ-yı mezhebiyenin müdâhalâtını takbihden ibaret olan müddeasına nasıl tevfiik eyler bilemeyiz. Acaba hükümât-i meşruta veya cumhuriyyede öyle mezhep fırkalarını umûra müdahale ettirmek mazaret vermez mi ki? "müstakile" kaydının irâdına lüzum olsun eğer "kuvvet ve iktidâr" tabirlerinden muradı teşrî' ve tenfiz ve kaza ve iftâ gibi her devlette mevcut olan kudretler ise bunların ayrı ayrı fırkalara tevdi' olunması yani Hükümetin istiklalden meşrutiyet hâline inkılab etmesi cihetiyle hangi devlet şân ve azametinden düşmüştür.

Şu da gariptir ki Hayrettin Bey ahalinin Hükümete mürâcata muktedir olmasını istiyor ve diyor ki: “Nüfuz-ı Hükümet behemehâl memurînin yed-i idaresinde bulunacağı şüphesiz ise de memurların menâfi’-i zâtına ve iğraz-ı şahsiyeye tabiyetle hukuk-ı ibâdın hakkıyla vikâyesinde ve ahkâm-ı adaletin tamamıyla icrasında tecvîz-i tesâmüh edebilmeleri mülâhazadan ba’id olmayacağından ahalinin Hükümete müracatta serbest olması memurînin dahi salah halini müeddi olur.”

Memurîn kim, Hükümet kim İstanbul’a gökten bir masum vücut düştü de adı, Hükümet mi oldu. Eğer, Hayrettin Bey bu nâmdan İstanbul’da büyük memurları murâd ediyorsa onların ahkâm-ı adaleti icrada tecvîz-i tesâmüh etmeyeceklerine elinde bir hacetimi var yoksa papaların masumiyeti itikâdında bulunanlara takliden bu da veükelânın masumiyetine iman eder. Bir mezheb mi icat eyledi.

Biz Hayrettin Bey’e ihtar ederiz ki taşra memurlarımız ahkâm-ı adaletin tamamı-i icrasında tecviz-i tesâmüh edebilirler ve hatta pek çok kere de ettiler ve hâlâ da ediyorlar. Lakin içlerinde bir hesab-ı garib ile iki buçuk milyon lira gaibe karıştırmış veya bir kalemde on, onbeş bin kese ihsan almış veya bir hüküm ile yüzden ziyade masumu asmış, kesmiş veya bir arz ile yirmi, otuz mazlumu kalelere, zindanlara doldurmuş, bir memur yoktur.

Vilayetlerde bulunan meclisler a’zâsı “Hukuk-ı ibâdı ârif ve ahkâm-ı kavânine vâkf-ı zevattan ve erbâb-ı sıdk ve istikametten” bulunursa yukarıda ta’dad olunan ahvâlin önü alınır mı?

Hele burası bütün bütün gariptir ki, Hayrettin Bey “ıslahımız yolunda arz-ı efkâr eylemekte bulunan bazı ecnebi muharrirleri gibi Millet Meclisi kur’a i umûmiye icrası gibi efkârın butlânı aşikârdır”, diyor. Bu ifadesine bakılırsa Hayrettin Bey daha yakınlarda cerhine kalkıştığı Yeni Osmanlıları unutmuş olmak gerek. Yoksa kendi dururken bize ecnebi diyemez ya!

Millet Meclisi kur’a-i umûmiye icrası gibi efkâra gelince bir Şûrâ-yı Ümmet nakl ü akıl lüzumuna dair iki seneden beri bunca delâil gösterdik. Hayrettin Bey ise, karpuzun makrâzla kesileceğini iddia edip de denize atıldığı hâlde yani iki parmağını oynatan meşhur muannid gibi delilsiz bürhânsız iddiayı batılında sebatan başka bir

şey yapmıyor; yani yapsın bizim iddiamızı cerh etmek kudret-i icada malik olup da yeni mezhepler, başka Hükümetler halk etmeye tevfik eder.....

Şimdi birazda ikinci bendinden bahsedelim. Beyimiz bunun mukaddimesinde “Bir memleket tahammülüne göre ahalisinden vekiller intihabıyla umur-ı Hükümete iştirak eylemekten ne derece istifade edeceğini beyân edelim” diyerek birinci bendinde, butlânını iddia eylediği kur’a-i umûmiye icrasını tasvip eyledikten sonra bu bâbda halkın istifadesine dair bir söz bile söylemiyor. (Acaba Hayrettin Bey uyurken sayıklar da sözlerini başkası mı yazar?)

Fakat fevâid intihâba bedel matbuatın ve cemiyetlerin usûl ü intihâba vasıta olduğunu meydana koyarak matbuat memurînin tedkik-i ahvâline müfettiş olduğundan bahsediyor ve “ Matbuat olmasa memurinin hâllerini kim teftiş edecek. Yoksa yine memurîn zümresinden intihab olunacak müfettişler mi? O hâlde; müfettişlerin hareketini teftiş ve tetkikine kim bakacak? Bu usûl üzere tayin olunan müfettişler, ahvâlini teftişe memur oldukları memurlarla yek-dil ve yek-vücut olup onların, bir güne sû-i hâlini görmüş olsalar bile onu zahire ihraç ile mütecâsirinin hakkında ceza davet edici harekette bulunmak değil belki birbirinin menfaatine hâlel gelmemek üzere beyinlerinde bir merhamet ve şefkat-i mahsusa ve âzime bulunacağında şüphe mi var?” diyor.

Sübhânallah! Evvela memurîn zümresinden intihâb olunacak müfettişlerle sâir memurlar beyninde şefkat-i mahsusa husûlü şüphesiz ise Hayrettin Bey’in “Hükümet” tesmiye ettiği İstanbul memurları, taşra memurlarıyla hıfz-ı menfaat için, ittihadı daha müsait olduğunda nasıl iştibâh olunabilir? Şimdiye kadar gazetelerin iş’ârâtı üzerine İstanbul memurları, hangi taşra memurunu te’dib etti. Hâlbuki vaktiyle açılan memuriyet-i teftiş birçok zaleminin kahrını mucib olmuştu.

“Mülkümüzde teftiş-i ahvâl yoktur.” İddiasında bulunanların biri de biziz. Gazeteler müfettiş ise, hangi meselede neşriyatlarıyla ihkak-ı hak olundu. Her şeyden evvel İstanbul’da mesned-i iclâle kurulup da devletin hukukunu her suretle ifna ve umûmun emvâlini lâyenkat’i yağma etmekte olan zevât-ı azâmın teftiş ahvâli iktiza

edeceğinden şimdiye kadar hangi gazete büyüklerden birinde cüz’i bir tariz edebildi. Buralarının beyânını Hayrettin Bey’den rica ederiz.

Şurasını da unutmayalım, akıllara hayret verecek mevaddendir ki Hayrettin Bey bir diğer bendinde mahkemelere “jüri” kabulünü tervec ettiği sırada “bu usûl-i meşveretin tevsî’i demek olup meşveret ise usûl-i meşrû’a ve mesnuneden ve şûrâ ile olunan hükme kimsenin bir diyeceği kalmayacağı mevâd-ı bedihiyedendir.” sözleriyle kavline netice verilmiştir.

Meşveret yalnız hükm-i deâvide mi meşrudur. İdarenin sâir cihetlerinde mesnûn değil midir?

Bak şu hekim-i hakk-ı şinasa ki bir insanın hayat ve memâtını icap edecek ahkâm-ı hukukiyede hiç üzerlerine lazım olmayan bazı vatandaşlarının meşveretini faydalı görüyor. Fakat halkın hıfz-ı vatan yolunda vakf eyledikleri paranın sarfiyatında ve tabii olacakları kanunun tayininde müşavir bulunmalarını kabul etmiyor ne kaideli mütâla’ât.....

(RAYBE’L MENUN)

[Ecnebilere birtakım imtiyazlar veren muahedât-ı kadimenin ahkâmı memleketlerinde cârî olmamak üzere Devlet-i Âliyye ve Fransa ve Memleketeyn miyanelerinde müzakereler cereyan etmekte olduğu Paris’ten vârid olan ihbâr-ı telgrafiyedendir.] (*Terakki*)

Tamam, Memleketeyn muahedâta mugayir olarak birleşti. Riyâsete bir ecnebi Prensi getirdi. Düvel-i muazzama nezdine sefir hükmünde memurlar gönderdi. Geçende Hükümet-i İslâmiye’ce şerâit-i katiyye-i saltanattan olan sikkeye de müdahale etti. Şimdi Devlet-i Âliyye’ nin muahid itinaından da kurtulsun. Bize bir vasıta-ı irtibatı kalmasın. Babîali dahi işini gücünü bıraksın böyle şeylerle uğraşsın ve kendini şu zararlardan kurtarmak esbâbını hiç düşünmesin. Bunun hikmeti ne ola? Acaba Memleketeyn idaresi bu iş için dahi meşhur ormanlar maddesinde kullandığı vasıta-ı marûfeye mi müracaat etmiştir.....

*****

Terakki'de Hayrettin Bey'in bir de ikincisi peyda oldu. Bu zat, her kim ise [asıl ihtiyacımız nedir?] unvanıyla bir bent yazar ve lakırdıya Devlet-i Âliyye'nin eski azametinden girişerek kırk seneden beri hiçbir devletin muvaffak olamadığı derecede terakki ettiğimizi söyler. [ve hâlâ menafi'-i mahsusasını menafi'-i umûmiyeden tefrik eden ve hâlini takrir eyleyen bunca milletlerden mürekkep olan bir devlette] usûl-i meşveretin te'sisi kabul olamayacağını iddia eder ve nihayet bu sözlerle hatm-i kalam eyler.

[Bizim muhtaç olduğumuz şey ittihat, efkâr, akd, meveddettir.. Bu iki şeyde ittihad-ı menafi' ile olur. Menafi'in ittihat için de iki kuvvet lazımdır ki birisi, doğrudan doğruya her vatandaşın kalbini te'lif eden adalet ve diğeri ahlakımızın terbiyesine medar olan maârifdir. Muhakememiz güzel tanzim olunsun hâriç ve dâhil hükmüne emin olsun bakınız devletin kuvveti, o vakit ne dereceye çıkar. Milletın efkârı nasıl olur maârif birleşsin görünüz. O vakit, eslafımızın ahfadıyız demeye, hakikate sezâ mıyız, değil miyiz işte ihtiyacât-ı asliyye bunlardır. İşte devleti te'yid ve te'bid edecek esbâb bunlardır. Bu misillû umur-ı hayriyenin tesisîçün yapılan Şûrâ-yı Devletten intizâr ettiğimiz ıslahat da bu iki şeyden ibarettir. Elbette uyûn-ı intizârımız çok sürmez. Me'mul eylediği şu iki nokta-ı ıslahata telakki eder.]

Eğer *Terakki*'den murâd-ı asabiyyeti milliyyeyi gaip etmek ve vâridâtın nısfına yakın faiz verecek kadar borca girmek ve halkı; aç, çıplak bırakıp da şunun bunun ciğerini sökerek alınan paralar birkaç kişi beyninde yağmaya gitmek ise vâkıâ bunlarda dünyada hiç kimsenin varamadığı derece ileri gittiğimiz kâbil-i inkâr değildir.

Galiba bu zat, usûl-i meşveret ve Şûrâ-yı Ümmet, bir mülkte ne kadar âdem varsa bir yere toplayıp da mesâlih-i devleti onlara arz etmekten kinâyettir zannetmek gerek ki bizdeki akvâm hâlini takrir eyliyemeyeceğinden bahsediyor. Yoksa akvâm-ı Osmaniye içinde mebus olmak için hiç olmazsa kendinden âlâ ifade-i hâle muktedir üç, dört yüz kişi bulunabileceğini o da inkâr edemez sanırız. Akvâm-ı Osmaniye menafi-i mahsusasını menafi'-i umûmiyeden tefrik ediyormuş teslim ettik bunu da def edecek ittihaz-ı efkâr adalet ve maârifle hâsıl olurmuş. O da; âlâ fakat usûl-i

meşveret olmadıkça bu adalet nasıl meydana çıkacak. Farz edelim ki, mahkemeler tanzim olundu ve cümlelerin malumudur ki geçen seneki Nutk-ı Hümâyûn ile burada hürriyetimiz alenen ilan buyruldu. Ancak, büyük memurlarımızı birtakım bîçareyi mahkemeye göndermeksizin habs ve nefy etmekten kim men edecek. Hazinesinin malını israf ve iğtisâb almalarından kim kurtarıp da maârife sarf eyleyecek....

İşte yoktur! Tecrübelerimiz meydanda ve bugün Şûrâ-yı Ümmet'siz izhâr-ı adalet ve neşr-i marifet eder. Dünyada bir devletin vücudu olmadığı bedahatte iken hele şöyle yapılıns bakınız nasıl böyle olur gibi sözler.

Yerden göğe küp dizesler   birbirlerine berkitseler

Altındakini çekseler seyrole sen gümbürtüyü

Beytine nâzire söylemeye benzer.

*****

Devlet-i Osmaniye bankasının hazine-i Maliyeye beş yüz bin liraya kadar yüzde beş faizle para vermesi şeraiti iktizasından olarak zikr olunan parayı banka çoktan beri tadiye etmişti. Şimdi hazine, zikr olunan bankadan bir milyon üçyüz bin lira daha istikrâz etmiş ve fakat hazinenin itibar-ı Maliyesinde günden güne hâsıl olan terakki alametinden olmak üzere banka dahi faizi beşten onbire kadar fırlatmış olduğu gazetelerde görülmüştür.

*****

Fuad Paşa'nın vefatına dair *Terakki*'de Farsî bir tarih görüldü ki Mekteb-i Sultânî muallimlerinden Habib Efendi'nin imiş, bunun dördüncü ve altıncı beyitleri ki şunlardır:

Güşâ-yı dide-i ibret be-ehl-i Türk niger!

Temam hem-çû gûlâm-ı Fuad Paşa bin

Be-dîn ü devlet-i Türkan nazar kon ezr-reh-i hûş

Be intizam ü nizam-ı Fuad Paşa bin

Bizce bazı mertebe tereddüd-i efkârı mucib oldu. Acaba hoca efendi din-i Türkândan Tatar'ın âyin-i kadimini mi kasteder. Dördüncü beytin siyak karînesinden de öyle anlaşılıyor. Zira memurlar ümmetin ecîri iken ümmeti memurların esiri etmek Cengiz Yasasına yakışır. Hakikat bu zât Mekteb-i Sultâni talebesine ahkâm-ı dinine ve siyasiyyeyi böyle ta'lim edeceğine tarik-i âlemden mülkiye mesleğine nakl eden bazı emsali gibi az zamanda pek çok merâtib vâsıl olacağında şüphe yoktur. Bir de tarih mısraında lisân-ı servete isnaden,

Muhalled ây makam-ı Fuad Paşa bin

Demiş güzel ama teklif ettiği azimet kutb-ı şimâliyi dolaşmaktan ve yanardağlarının üstünü aşmaktan yek kat güç bir seyahat olduğundan ümit etmeyiz ki davete icabet edecek kadar meraklı adam bulabilsin.

*****

Rusya'nın Asya'da fiile getirdiği fütuhât cedideden hâsıl olabilecek netayice dair Abdurahman Han tarafından İngiltere'nin Hint Hükümetine gönderilen mektup 31 numaralı *Hürriyet*'te yazılmış ve 32 numaralı *Hürriyet*'te dâhi bu hususa dair bazı mülâhazalar beyân olunmuş idi.

İngiltere Devleti bu işe bütün bütün nazar-ı müsamaha ile bakmıyor. Gazetelerin rivayetine göre Hindistan'da bulunan hükümdâr vekiliyle Afganistan Hanı beyninde bundan evvel bir mülakat vâkâ olmuş ve aralarında hayli müzakereler cereyan etmiştir. Bir gazete der ki: [Rusya'nın şimdi aksâ-yı maksadı Afganistan'ı İngiltere'nin hamiyetinden çıkarıp kendi zeyr hamiyetine almak ve Hindistan'a bu suretle bütün bütün takarrüb ederek fırsata müntazır olmaktır. Onun için hükümdar vekili Afgan hakimini müsaadât-ı mümkünatıyla taltif etmeye ve İran Devleti'ne dahi Rusya'nın ittifakından ziyade İngiltere tarafından menâfi' göstermeye memur oldu. Talimatının icrasına çalışıyor] Güzel ama Rusya Devleti iğfâl-i efkârda o derece mahirdir ki tâ Katerina zamanında Kırım halkını tedâbir vâkâsıyla beyinlerinde cihad-ı camia-i İslâmiye olan] Devlet- i Âliyye'den ayırdı. O zaman ise devlet Kırım'ın hanlarını nasb ve azl etmekten başka bir işine karışmazdı. Hâlbuki bugün İngilterenin idaresinden Hintliler umûmen bîzârdır. Hâle meratib-i askeriyeden mahrumiyetten siyahi takımı bütün bütün Hükümetlerine nefret hâlinde

bulduğuna hiç şüphe olunmaz. Afganistan halkına ise Abdurrahman Han Hazretlerinin dediği gibi askerlik ve yağmagerlik arz olduğu hâlde hükümdarları dahi sadra-i azimet olamaz. Bu hâllere bakılırsa Afganistan emirini ve İran Hükümeti tatyib etmek korkulan belayı def etmeye pek de kâfidir denilemez.

*****

Fuad Paşa'nın muhallelâtı satılıyor ve parası olanlar bir çok şeyler alıyormuş. Bu sırada Şirvânizâde Rüştü Paşa dâhi müteveffânın icâd eylediği [Hünkâra alâka] maddesini almış ve nezâret odasına bir tasvir-i Hümâyûn talik ederek gelip gidecek şu zata alâkam var. Ne yapsam bir an onsuz olamam der imiş. Bu moda müteveffânın birçok vakitler işine yararmış ve hatta Mabeyn Başkâtibi Emin Bey'in ikinci defa o memuriyete alınmasına sebep olmuştu. Şimdide müşârünileyhin Sadâret'e gelmesini istilzâm edebilirse nüshanın tesirinde hiç şüphe kalmaz.

*****

[Sahib-i zuhurlardan bir serkerde bir şehri muhasara ettikde ahali istimân ederler. Serkerde askerine şehri yağma etmeyi ruhsat verir. Üç gün, üç gece asker, talana girişip ahalinin mal(ı) ıtlâk olunur. Eşyasını alırlar ve şehirden çekilip ordularında otururlar. Ahalinin hâl ve hareketini görüp, haber vermek için ser-gerde birini gönderir. Bu adam avdetinde herkesin feryad ü figan etmekte olduklarını beyân etmekle, serkerde tekrar yağma için askerine işaret eder. Onlarda bir daha şehre koyulup evvelki seferde ellerine düşmeyen emvâl ve eşyayı ve hatta ahalinin bir kıl şalvara kadar üstlerindeki elbiselerini dâhi soyar olurlar. Ve avdet ederler. Serkerde yine tecessüs-i ahval için evvel adamı gönderir. Ve o dâhi avdetinde halkın feryat ve şamatası kesilip, fakat herkes sükut ve sükunet ve hayret üzere olduğunu haber verir. Onun üzerine bunlarda yeni mal vardır diyerek serkerde bir yağmaya daha ruhsat gösterir. Bu defaki asker emvâl-i menkuleden bir şey bulamadıklarından bahçelerdeki ağaçları keserler ve haneleri yakarlar ve su kuyularını doldururlar. Velhâsıl ahaliyi çırılçıplak meydanda bırakıp çekilirler. Serkerde bir kere daha evvel feryad ü figan ve ne de sukunet ve hayretten bir nişan kalmayıp ahali takım takım oturmuş güya düğünde, kimi şarkı ve türkü söyleyerek zevk ve ferahla eğlenirler. Herife bu hâlden taaccüb gelip avdetinde gördüğünü nakl eder. Serkerde bu haberi

işittikte, işte şimdi ahalide hiçbir şey kalmadı. Haydi bir başka şehre gidelim diye oradan askerini kaldırır gider.]

Böyle bir fıkra işitirdik. Lakin hikmetini bilmediğimizden manasını anlamaz ve vuku'na inanmaz idik. Şimdi gözümüzle gördük ve sırrını anladık ve imkân ve vuku'na iman getirdik. İşte İstanbul, işte Mısır. Bu iki belde dahî yağmagerân Hükümet ellerinde soyulup soğana döndüler. Servet-i mevcudetlerini yutup bitirdikten sonra haricden ettikleri borçları boğazlarına kadar çıktı. Bugünde yine Avrupa'dan nice batakcı şartlarıyla dilendikleri istikrâz akçeleriyle düğünler tertip olundu. Derya-yı zevk ve sürura dalındı. Haydi bakalım Allah selâmet vere.

Kemal¹²¹

---

¹²¹ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre.

44 HÜRRİYET 1285

Numara: 44

14 Muharrem Sene: 1286

26 Nisan

1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

HÂRİCİYYE NEZÂRETİ

Ki devletin münâsebât-ı düveliyyesini idâreye memûrdur. Sultan Mahmûd-ı Sâni devrinde bu nâmı almış ve muahharen Reşid Paşa'nın haysiyyet-i zâtiyesiyle devâ'ir-i devlet içinde bir imtiyâz-ı mahsûs iktisâb eylemiştir. Mevkî'nin ehemmiyyeti cihetiyle hakikat hâlde dahi imtiyâza lâyıktır. Fakat hayfa ki şimdiki temeyyüzü öyle esbâb-ı tabî'iyeden değil âdetâ korkunçluğundan hâsıl oluyor.

Avrupa'nın ahvâline vukûf-ı şâyiasıyla idâre-i devlette teferrüd edenler bir dereceye kadar noksan-ı itlâ' ve en ziyade hıfz-ı câh ü menfaat sâikalarıyla Sarây-ı Hümayûn'dan en küçük memûra varınca müntesibân-ı devlet nazarında Düvel-i Mütemeddineyi dehşetli bir umacı şeklinde tasvir ettiler. Yine onların müsâmaha veyâ iltizâmıyla Cidde Vak'ası gibi politikaca hakâretlerin ve müdâhalât-ı ecnebiyyeden dolayı tebeddül-i memûrîn ve zâyîât-ı hukûkun bir gün ardı arası kesilmeyerek bu tecârib dahi umacının dehşetini bir kat daha tezyîd eyledi.

Muâmelât-ı ecnebiyyenin merkezi olan sefâretlerin ise münâsebâtı nezâret-i mezkûre ile cereyân eylediğinden Hâriciye Nuzzârımız elçileri hıfz-ı câh ü ref'-i rukabâ ve iktizâsına göre Zât-ı Şahâne'yi tehdid yolunda istedikleri gibi isti'mâl eylediler. İş bir dereceye geldi ki mülkiye veya askerlikten yetişen sadrazâmlar bile zamânlarında bulunan Hâriciye Nâzırları'nın esîri hükmünde kaldı.

Ammâ nezâret memûrîn-i ecnebiyye beyinde bu nüfûzu iktisâb edinceye kadar Memleketeyn, Karadağ, Sırb, Cidde, Şam, Girit Meseleleri malûm olan hâlâtı kesb eyledi. Hadsiz hesapsız cân yandı. Hukûk zâyî' oldu. İşte bugün nefsi-i Nezâret'in mâhiyyet-i bundan ibâretidir. (Nitekim Vekâyî'in külliyyâtı "İdâre-i Hâzırâ'nın Hülâsa-i Âsârı" ünvânıyla 27 numaralı *Hürriyet*'te ilan olunan bendin "Ahvâl-i Hâriciye" faslından dahi anlaşılıyor.)

Gelelim dâirenin hâline. Re'is-i sâni müsteşârdır ki kalemlerden çıkan evrâka bakar. Kapı'da beş on dakîkada bir yanına tercemân girer. İstîzân etmek şöyle dursun, oda galebelikce olursa selâm tekellüfüne bile düşmez. Doğruca kanapeye çıkar, ayaklarını uzatır, sigarasını yakar, kahvehâne gibi musâhabata başlar. Ondan sonra işi varsa ona atf-ı kelâm ederek "Canım bizim filan takrîrin cevâbı veyâhûd filân yer için istediğimiz emir-nâme bu kadar zamândır hâlâ çıkmadı. Bu ne kadar yolsuzlukdur. Bu nasıl idâre siz batacaksınız" gibi ağzına gelen teşnîâtı söyler. "İhsân buyurunuz Mösyö, şimdi aratır buldururuz" cevabını alır. Hâriciye Dâiresinde ne kadar menâsıb-ı dîvâniyye ashâbı ve kalem zâbiti var ise cümlesinin torbaları ve küttâbın koynu koltuğu araştırılarak ne hâl ise kâğıt bulunur, meydana çıkar. Tercemân onu istediği gibi çizdirir, bozdurur. Türkçe yazı bilirse bazı kere kendi kalemiyle de tashîh eder, beyaz ve temhir ettirir, alır gider ve bu hâl ile gün akşam olur. Ama arada bazı ashâb-ı hukuk Kapunun önünü odacıdan تنها avlayarak içeri sokulur da işinin evrakını sormak lâzım gelirse ibtidâ "Aşağı kaleme git" cevabını alır. O da "Efendim gitdim, kâğıdın muâmelesi yürümüş, müsveddesi taraf-ı devletinize takdîm olunmuş" der. "Peki, peki icâbına bakarız" yollu mukâbele görür. Ona da kanâat etmeyip de "Aman efendim merhamet buyurun, bunca zamândır harâp oldum filân" gibi isti'tâfa kalkışacak olursa hemân yazı takımının üzerindeki çan hızlı hızlı çalınır, uşaklar, odacılar içeri hücum eder. "Böyle münâsebetsiz herifleri niçin odaya koyuyorsunuz, işimizi bırakalım da anlarla mı uğraşalım" hitâbı vârid olur. Herifler bîçâreyi ite dürte dışarı atarlar. Ammâ öyle ashâb-ı hukûkda biraz atf-ı nazar olursa bırakılacak iş nedir, orasını kimseler bilemez.

Beylikcilik makâmı ise hem gâyet lüzûmlu ve hem de gâyet lüzûmsuz bir memuriyettir. Lüzûmu ondandır ki Devlet-i Âliyye'nin düvel-i sâire ile sebkât eden kâffe-i muâhedâtı ve idâre-i dâhiliyye dâir olan atik ü cedîd cümle nizâmâtı ve

imtiyâzâta ve mevâdd-ı mahsûsaya müteallik estâr olunan fermân ve evâmîr-i resmîye ve hutût-ı hümâyûn kuyûdâtı bu makamın zîr-i muhâfazasında bulunduğundan on onbeş seneye gelinceye kadar her ne zaman ecnebî sefâretlerden birisi bir madde iltimâsı zımnında Makam-ı Hâriciyeye takrîr gönderirse evvel emirde Beylikcilik makâmına havâle olunur ve beylikci bulunan zât “muktezî” işâretiyle takrîri Dîvân Kalemine havâle eder. Orada keyfiyet muâhedât ü nizâmât-ı mevcûdeye mürâcaat ve tatbîk ile mümkinü’l-is’âf olup olmadığı zîr-i muktezîye bir tafsîl-i şerh olunur ve bu hâl ile takrîr Hâriciye Nezâretine arz olunup o dahi muktezî üzere sefârete cevâb verir. Ve kezâ Patrikhânelerin iltimâsâtı ve bir madde üzerine imtiyâzât-ı müsted’ayâtı vukû’unda dahi bu usûle riâyet olunur ve nâzır olanlar kendilerine vâki’ olan es’ile-i resmîyeye cevap i’tâsından asla mes’ûl olmazlar idi. Devlet-i Âliyye dahi hukûk-ı ahdiyye ve nizâmîyyesini öyle olur olmaz iltimâs ve istid’âlar ile bozmayıp işler düzgün giderdi ve nizâmât-ı dâhiliye ve imtiyâzâta taalluk eden maddeler dahi bu yolda cereyân ederdi. Lüzûmsuzluğu dahi şundandır ki bir müddetlerden beri Hâriciye Nezâretinde bulunanlar kendilerini uhûd ü nizâmâtı istedikleri gibi tahvîl ü tağyire muktedir bildiklerinden ve her yaptıkları şey lâ-yüs’el hükmünde tutulduğundan vukû’ bulan mültemesât ü müsted’ayâta Nâzır Paşa istediği cevabı verir ve dilediği gibi işi yürütür. Nizâmâtın ise hiçbir hükmü olmayıp beylikci bulunan zât âdetâ Hâriciye Nâzır-ı’nın emrini icrâyâ memûr bir kâtib menzilesinde kalmıştır.

Geçen yetmiş dokuz senesinde Fransa Sefâreti Şam Vak’asında felâket-zede olan familyâların etfâl-i yetîmesini terbiyye için Beyrut’ta bir mekteb inşâsını murâd edip orada bir vakıf arsa bulur ve onun sefâret nâmına olarak meccânen verilmesini bâtakrîr iltimâs eder. Hâriciye Nâzır-ı bulunan zât ki hâlâ erikenîşîn Sadâret uzemâdır. O vakit Beylikcilik makâmında bulunan zâtdan nâ-hoşnûd olmakla takrîri oraya havâleye tenezzül buyurmayıp tervic-i iltimâs ile doğrudan doğruya Âmedî Odası vâsıtasıyla Mâbeyn-i Hümâyûn’a arz ettirir ve mûcibince irâde-i seniyye taalluk edip takrîr irâde ile beraber icrâ-yı icâbi zımnında doğruca Evkâf Nezâretine gider. Bir vakıf arsanın ecnebî uhdesine terki istibdâlden başka tarîkle icrâ olunamamak muktezâ-yı şer’ ü nizâm olmakla Evkâf Nezâreti sûret-i nizâmı derc ile Babîâlî’ye cevap yazar. İş burada çatallaşır. Bu kere takrîr evrâk-ı müteferri’a ile beraber Beylikci’ye verilir ve arkasından sefâretin ikinci tercemânı De La Port cenâbları dahi

yetiştir ve bu işin Fransa Devleti'nce gâyet ehemmiyeti ve husûsiyle bizzât İmparator Hazretleri'nin mazhar-ı sahâbeti olmakla hemen o gün cevâb-ı kat'îsinin verilmesini ve sefir Hazretleri'nin dahi bundan mahzûz olacağını beyân eder. Beylikci bey ise o makâma sefâret iltimâsı veyâhûd dalkavukluk sâyesi ile gelmemiş olduğundan tercümana bu keyfiyet devletin nizâm-ı mevzû'na taalluk ettiğini ve Evkâf Nezâretinin göstermiş olduğu tarîk üzere vusûl-i maksad arsanın yerine âher bir mülk-i mahall bulunup istibdâline ve bu dahi Hâriciye Nâzırı'nın re'y ü kararı üzerine tekrar arz ü istîzân olunarak irâde-i seniyye zuhûruna mevkûf olduğunu cevâben söyler. Tercümân her istediğini bilâ-tereddüd icrâ etdirmeye alışmış olduğundan öyle nizâma filana dâir aldığı cevâba kâni olmayarak "Siz şimdilik bir emir-nâme yazdırınız, bugün posta ile gitsin, arz ü istîzân edilmek lâzım ise sonra yaparsınız" der. Beylikçi dahi tercümân iltimâsıyla nizâm bozmaya alışmamış olduğundan böyle bir yalanı söylemeye mecbur olmadığını tekrar beyân eder. Bittesâdüf ol gün Nâzır Paşa Babiâli'ye gelmemekle tercümân hiddet ederek "Eğer siz yalan söylemeye tenezzül etmiyor iseniz ben şimdi Nâzır Paşa'ya gider ona söyletirim, siz şu kâğıdı bana veriniz" der ve alır gider. Bir saat mürûrunda avdet edip kâğıdı gösterir ve kâğıdın bâlâsında Nâzır Paşa'nın kendi hatt-ı la'l-gûnuyla "Ba'dehu iktizâ-yı nizâmiyyesi icrâ olunmak üzere serî'an emir-nâmesi yazıla" irâdesi görülür. Tuhafı şurasıdır ki tercümân kağıdı irâ'e ederken tebessüm edip "Siz yalan söylemek istemediniz, sizden büyüğü söyledi" der. Beylikci dahi "Onlar büyük zât olduğundan yalan söylemeler de be'is olamaz. Lâkin biz küçük olduğumuz cihetle bizce yalan söylemek münâsib değildir" cevâbını verir. Onun üzerine o gün emir-nâme yazılır gider. Artık istibdâl nizâmı icrâ olundu mu olunmadı mı kim arar, kim sorar? Lâkin bunun daha garîbi odur ki ertesi günü Nâzır Paşa Beylikci'yi gördüğü gibi çehre-i abûsâne ile vak'a-i sâbıkayı istifsâr eder. Beylikci dahi muktezâ-yı nizâmı ifâde ile îfâ-yı vazife etdiğini ve mâdâmki pâdişâhın irâdesi böyle hilâf-ı nizâm arz üzerine taalluk etmiştir. Onun feshi yine irâde-i seniyye ile olması makâm-ı Hilâfet-i Kübrâ'ya enseb olacağını söyler. Buna karşı Nâzır Paşa, pâdişâh ile vükelânın irâdeleri beyninde ne fark bulunur demekle Beylikci'nin sabrı bitip pâdişâh ile vükelâsının irâdeleri beynindeki fark bir efendi ile uşağın arasındaki fark gibidir, cevâbını verir.

Şu madde-i acîbenin vukû'u istib'âd olunursa o esnâda Kese-dâr ve hâlâ Beylikci bulunan Niyâzi Efendi ile tercümân De La Port ber-hayât olduklarından onlardan tahkiki ve bir de zikr olunan takrîr ile evrâk-ı müteferri'ası Nâzır Paşa'nın işâretiyle berâber mahfûz olduğundan onun dahi muâyenesi mümkinâtandır.

İşte böyle kendi irâdesi ile pâdişâhın irâdesi arasında fark görmeyen zâtlar Hâriciye Nezâretine geleli Beylikcilik makâmının asla hükm ü lüzûmu yoktur.

Bunlardan başka bir de Hâriciye Kâtibi'miz vardır ki nezâretin deâvî memûru demektir. Güya hukuka dair sefâretlere verilen mezkûrelerin arkasını kovalar ve ecânibe müte'allik ticâret-hâneden i'tâ olunan i'lâmların meâlini icrâ ettirir.

Odası her gün tercümân, Kapı oğlanı, beyefendi, ağa, hanım, kadın, kokona, çoluk çocuk Mâ-haşerallah yüzlerce ashâb-ı masâlihle dolar. Her gûşeden “Canım bizim i'lâm nasıl oldu, beş yıldır daha ne vakit hükmü icrâ olunacak” veya “Herif mahkemeye gelmiyor, hani bir buçuk yıl evvel müzekkere verilmişti, daha cevabı gelmedi mi?” yollu ciğerler pârelenecek bir feryâd-ı iştikâ kopar, oda gürültüden karılar hamamına döner. Kâtib efendi yanında dörder beşer yıllık i'lamât ü deâviden bahs eder. Bunca bîçâregân teba'a mevcûd iken onların hiç yüzüne bile bakmaz. Tercümânlar daha mürekkebi kurumamış bir takım i'lâmlar getirir. Teba'a-i Devlet-i Âliyye'den ne kadar mahkûm-ı âliyye varsa, meselâ aczinden mühlet istemiş, borcunu havâle etmek talebinde bulunmuş, ona kimse kulak asmaz, doğru habse gönderilir. Kâtib efendinin vakti de bununla geçer.

Hâtır-güzâr-ı âcizânemiz olan vekâyi'dendir ki bundan yedi sekiz sene evvel bir İranlı Aksaray'da bir dükkân istîcâr eder. Üzerinde olan odalarını kiraya verir. Aylarca içinde oturur. Sonra bir para ücret vermeksizin çıkar. İşin Hâriciye Dâiresinde oldukça mer'iyü'l-hâtır bir kâtibe taalluku olduğundan bazı büyücek memûrlar iltizâm eder. Dört sene uğraşılır. Hâriciye Kâtibi'nin mahâreti sâyesinde Acem bir mahkemeye bile celb olunamaz. Sâhib-i matlûb işin imkânsızlığını anlayarak davânın ardında dolaşmaktan ferâgat eder, çıkar gider.

Bu fikra Hâriciyeye düşen mesâlih-i hukûkiyyenin en hafif bir nümûnesidir. Bilâ-mübâlağa binde bir da'vâ yokdur ki bir kere Hâriciye kitâbetine düşdükten sonra vaktiyle ve tamâmiyle ihkâk-ı hakk olunmuş olsun.

Gelelim dâirede mevcut olan aklâma. Bunlar Hâriciye Mektubçusu ve Tercüme Odası ve Dîvân Kalemî'yle mühimme ve rü'ûs gibi teferruâtı ve tahrîrât-ı Hâriciye ve Mezâhib Odası ve Evrâk Odasından ibâretidir.

Mektubcu Odası umûr-ı hâriciyeye dair taşra memûrlarıyla cereyân eden muhâberâta bakar. Emir-nâmeler ekseriyet üzere Makam-ı Sadâret'ten temhîr olunur. Hâli ise aklâm-ı sâireye benzer. On onbeş kişiyle idâresi kâbil-iken hulefâsı yüzden ziyadedir. Kalem'in işini görenlerin açlıktan nefesi kokar. Mahsûsâtı olan kırk elli bin kurûş maâşî mâlikâne hükmünde zâdegân ü mensûbîn alır. Gelen evrâkı mektûbular takımıyla Odaya gönderir. Ser-halîfe veyâ Mümeyyiz Efendi gözüne ilişen kâtiblere taksîm eder. Bir kâğıt aranacak olursa her efendiden ayrı ayrı sualler ve istintâklarla birkaç gün uğraşılır, ya bulunur ya bulunmaz. Vaktiyle Hâriciye mektûbcusuna havâle olunmuş ve aranıp aranıp da bulunamamış bir arz-ı hâle bir bakkal peynir sarıp sâhibine vermiş olduğunu sikâdan bir zât meşhûdâtından olmak üzere rivâyet etmişti.

Tercüme Odası elsin-i ecnebiyyeden gelen evrâkı Türkçe'ye tercüme eder ve bir de hemân yalnız İran Sefâreti'ne mahsûs olmak üzere takrîrler, müzekkereler yazar. Yedi sekiz sene evvel bütün sefâretlerle olan muhâbereler o kalemden çıkardı. Fakat bizde hâriciyece büyümek istihkâkı biraz Fransızca bilmek biraz da Türkçe yazmaya münhasır olduğundan adam yetiştirmemek meslek-i mültezemi iktizâsınca şu iki malumâtı birden istihsâle meydân kalmamak için muhâberât-ı mezkûre Fransızca icrâ olunmaya başladı ve tahrîrât-ı Hâriciye Odasına kaldırıldı.

Tercümelere gelince. Bu fenn henüz bizde ilerilememiştir. Hatta tercüme olunmuş evrâkın hemen yüzde doksanını Fransızca bilmeyenler anlayamaz. Mesâlih-in sûret-i cereyânında ise bir intizâm hâsıl etmek âdetâ imkânın hâricinde gibidir. Çünkü Nâzır Paşa Efendileri'miz ellerine bir Fransızca kâğıt düşünce her neye dâir olursa olsun üzerine tercüme işâretini çeker, Odaya gönderir. Hâlbuki mütercimler beş altı kişiden ibâret olduğundan torba dolusu hergün gelip yığılan evrâkın günü gününe tesviyesine hiçbir vakit muktedir olamazlar. Binâenaleyh Kalem'in maâşî kaç ay tedâhülde ise evrâkı dahi o kadar tedâhül mevcuttur denilse yalan olmaz.

Bu evrâkın ancak nısfı bi-hakkın tercümeğe muhtâc olup kusûru gazetelere nişânlar paralarla yazılan medâyah veyâhûd meselâ İtalya’da Mâliyye Nâzırı’nın kendi muvâzenelerine dâir irâd ettiğı yedi sekiz yüz satırlık hutbe gibi zevâ’iddir ki bunları Sarây-ı Hümâyûn’a ara ederler. Lüzûmu nedir, onu da kimse bilmez.

Takrîr ü müzekkereler üç beş ayda Kalem’den ancak çıkar. Çünkü beş ayda müsteşâr efendinin torbasından ancak Kalem’e iner. Arada sırada, elden yazılır. Bir takım fevkalâde takrîrler olursa da bunlar ekseriyyet üzere sefâretin talebi veyâhûd büyüklerden birinin iltizâmı üzerine yazılan şeylerden ibârettir.

Meşhûd-ı nazar-ı i’tibârımız olan vekâyi’dendir ki bundan altı yedi yıl mukaddem Ahmed Kâmil imzâsıyla Mâbeyn-i Hümâyûn’a takdim olunmuş ve oradan Hâriciye Nezâretine gönderilerek üzerine sefârete tebellüğ işâreti çekilmiş bir arz-ı hâl Tercüme Odasına gelir. Bu zât istid’âsında der ki “Ben Battal Gazi neslindenim. Ceddîm bir gece rüyama girdi. Bana devr-i dâimi ve buharsız vapur yürütmeyi ve balonun duman ile idâresini ve telgraf muhâberâtının hatt-ı âdi ile icrâsını ta’lim etti. Ben de bu telgraf marifetini İtalyalı filan zâta öğrettim. Beynimizde mukâvele ettik. Bundan ne kazanırsa nısfını bana verecekti. Şimdi İtalya’da gitmiş seksen bin kese kazanmış, kırk bin kesesini isterim.”

Tımâr-hâneğe tezkire-i duhûl olmaya şâyân olan bu arz-ı hâlin gerek Sarây-ı Hümâyûnca hüsn-i kabûlüne ve gerek Hâriciye Nezâretince Sefâret’e tebliğinden dolayı hâsıl olacak rezâletin ihtiyârına bir müddetler taaccüb olunduktan sonra derhâl müzekkeresi yapıldı, yazılası çekildi, Sefâret’e gönderildi.

Zannolunur ki rikâba verilen arz-ı hâllerde ve gerek Hâriciye Nezâretine hukuka dâir gelen evrâkda bunun kadar bahtiyâr olmuş bir kağıt bulunamaz.

Hülefânın lüzûmuna nisbet-i adedce derece-i kesreti ve iş arayan efendilerin killet-i maâşıyla tahsîsâtın sûret-i isrâfâtı Hâriciye Mektubçusu’na benzer. Hatta hülefânın maâşı bayağı dûâgû vazifesi hükmünde olarak ashâbı memûriyyetle Avrupa’ya gelir, yine aylığı alır, büyük memûriyyete geçer, akrabasına çıraklık bırakır. Müstahdemlerin ücreti ise ümmîd-i ikbâlden ibârettir.

Tercüme Odası el-sine-i ecnebiyye ile meşgûl olduğunun mahsûsâtından olarak içinde Fransızca ders okunur ve bir de kitâbhânesi vardır.

Bu ders başlanalı yirmi seneyi tecâvüz etmiş olduğu hâlde Kalem’de Fransızca öğrenerek mütercim olmuş hiç kimse görülemez. Çünkü evvelâ ta’lîmin zaman-ı muayyeni yok, taallüme mecbûriyyet mefkûd. Tedrise memûr olanlar tercüme tashîhden ve ezkiyâ-yı hulefâ Kalem’in işiyle uğraşmaktan derse vakit bulamaz. Tabîat-ı hâl dahi bunu iktizâ eder. Zîrâ bir yeri hem Kalem hem mekteb etmek sabâvetle şebâbı bir vücûdda cem’ etmeye çalışmak kabîlindedir.

Gelelim kütübhâneye. Bunun hîn-i te’sisinde hulefânın maâşından mikdâr-ı muayyen para tahsis olunup gerek onunla alınan ve gerek Avrupalı bazı zevât tarafından vakf olunan kitâblardan içinde hayli âsâr toplanmışdı. Fakat zâten kitâbhânenin nizâmâtı muvâfık-ı usûl olmadığından zâyîâtı hakîkaten teessüf olunacak dereceldedir. Hulefâdan her isteyen sened verir, istediği kitabı alır, sonra canı isterse verir, canı istemezse hiç vermez. Arkasını arayıp soran olmaz.

Bundan başka aklâm-ı sâire hulefâsı ve büyük memûrlar dahi istedikleri kitabı bir haberle aldırırlar. Onların dahi hangi elde kaldığı bilinmez. Hatta kitâbhânedeki mevcûd olan Asım Târihi’ni bundan bir hayli sene evvel müteveffâ Hakkı Paşa aldırılmış ve bir müddet sonra başka bir zâtın talebi üzerine kitabın iâdesi istenilince kendi gönderdiğini ve kitabhâne gelmediğini beyân ederek târih arada zâyî’ olmuşdu. Şimdi o nüsha Avrupadadır.

Bir de malûm olan bir Nâzır Paşa Hazretleri Nezâret Odasına kemâl-i mürüvvetinden bir kitâb dolabı daha yaptırmış ve bîçâre hulefânın parasıyla te’sis olunan kitâbhânedeki maârif-i siyâsiyeye dâir ne kadar işe yarar kitab varsa gasb edecek memûrîn-i ecnebiyyeye karşı malûmât fûrûşluk için oraya vaz’ ettirmiştir.

Kaldı ki her ay hulefânın maâşından kitâbhâne tahsîsâtı kesilir. On seneden beri kitâbhâneye kırk paralık bir şey alındığı yoktur. Paraların nerede olduğu malûm olmakla ileride defterinin i’lânı musammemdir.

Şimdi Dîvân Kalemîyle teferruatından biraz bahsedelim. Bu heyet evâilde nice müessir marifet göstermiş olan bir vücûd-ı kâmilin müteferrik olmuş eczâ-yı

müntinesi şeklinde kalmıştır. Bundan yetmiş seksen sene mukaddem Dîvân Kalemine duhûl, Vassâf Târihi'nden imtihân vermeye muhtaç imiş. Birkaç sene evvel iki kâdiya hitâben ısdâr edilen bir Fermân-ı Âlî'de “Ekâzî kuzâti'l-Müslimîn” yerine “Ekâzî kuzâteyi'l Müslimîn” yazılmış yani cem' olan bir kelimenin âhirine edât-ı tesniyye ilâve etmek kâidesi ihtirâ' olunmuştu. Dikkat buyurulsun ki “şu asr-ı maârif-hasrda” ne büyük terakkiler göstermişiz.

Bu Kalem'e devâm edenlerin maâşî yoktur, zeâmet ve harc ile geçinirler. Zeâmetler hülefânın vefâtında evlâdına kalır. Fakat mutasarrıf-ı zeâmet olan zâdegân-ı hülefânın Kalem'e devâmı şarttır. Evlâda kalmak usûl-i sakîmesi hâlâ devâm ediyor. Lâkin onu mümkün mertebe ıslâh edebilecek olan Kalem'e devâm şartı hemen bütün bütün sâkit olmuştur.

Meselâ müteveffâ Rıfat Paşa çend defa Meclis-i Vâlâ Riyâseti ve Hâriciye Nezâreti mesnedlerine gelmiş iken uhdesihde bulunan Dîvân Kalemi zeâmetini alır dururdu. Hatta hîn-i vefâtında bu zeâmet maâşa tahvîl olunup fâilyasına verildi. Hâlâ mahdum-ı mükerremleri Rauf Bey bundan hissedâr-ı âtifettir. Lâkin bundan daha acîbi vardır ki hâlâ hâmil-i mühr-i vekâlet-i mutlaka olan Âli Paşa Hazretleri dahi Dîvân Kaleminde iken nâil olduğu senevî otuz bin kuruş zeâmeti elyevm almakda ve Dîvân Kalemi hülefâsı yarım kundura ve yırtık yamalı setrî ile deâvî çavuşu şeklinde dilenip sürünmektedir.

Dîvân Kalemine mahsus iken bu misillû zevât-ı kirâmın kendileri ve fâilyaları uhdelinde bulunan zeâmetlerin yekûnu senevî dörtyüz altmış bin kuruşa bâliğ olup bu zâtların ekserî zeâmet bedelâtına ihtiyâcdan biri olduğundan zeâmetler maâşa tahvil ile Dîvân ve Mühimme ve Tahvil ve Rü'ûs ve Mezâhib Kalemlerine tevzî' olunduğu hâlde şu beş Kalem hülefâsından ıztırâb-ı maâş olan seksen yüz acezeyi ve fâilyalarını kayd-ı zarûretten kurtaracağı cihetle geçen yetmiş dokuz senesinde Beylikci dairesinde zâbitân-ı aklâmdan bir komisyon teşkil olunmuş ve bu zeâmetler kimlerin uhdelinde bulunduğu ve her Kalem'in fukarâsı nisbetince ne miktar şey verilmek lâzım geleceği mevki'-i müzâkereye konularak defterleri bile yapılmış idi. Ol aralık Beylikci bulunan zât, Bosna teftîşine saldırılmakla bu iş dahi meskût-ı anh kaldı.

Tahrîrât-ı hâriciyeden çıkan evrâk Türkçe'ye nakl için Tercüme Odasına, geldikce en âdî mütercimler bile her satırında imlâ yanlışlığı bulurlardı. Hatta Kalemin bugünkü reisi beş satır doğru bir mektûb yazmaya muktedir değildir. Babîâli daha kendi lisânımızda umûr-ı tahrîriyyeyi imlâ ve manâsı yerinde olarak idâreden âciz iken ecnebî bir lisânda muhâbereye kalkışmasına ne denir?

Şurasının beyânına lüzûm görürüz ki Avrupa'da tahsil eden teba'a-i Gayrimüslime'den tahrîrât-ı hâriciyeye hayli ashâb-ı iktidâr geldi. Fakat düşman-ı istihkâk olan idâre-i hâzıra içinde hiçbiri makbûl olmadı. Kimi ezildi, kimi taşralara atıldı.

Mezâhib Odası ki teba'a-i Devlet-i Âliyye'den olan Patrik-hânelerin muhâberâtıyla ve ve o cihetle sırf umûr-ı dâhiliye ile uğraşiyor. Hâriciye Dâiresi dâhilinde bulunduğu yani kendi teba'amızın mesâlih-i dâhiliyesi umûr-ı ecnebiyye sırasında müstesnâ tutulduğunu kim düşünse intizâm-ı idâremize bir fikr-i mücmel hâsıl edebilir. Hâli ise diğer Kalemlerin aynıdır.

Evrâk Odası, yalnız evrâk bir Kaleme ininceye kadar kayd eder. Onun da defterlerinden malûmât almak remmâl olmaya muhtaçtır. Kalemlerde ise evrâkın sûret-i inkisâmını kayd etmek için defter değil Kalemden yazılan husûsâtın kuyûdât ü müsevvedâtı bile bir hâl-i intizâmda mahfûz değildir.

Hulâsa İstanbul'dan iftirâkımızda dairenin intizâmı bu hâlde idi. O zamandan biri hiçbir şube-i idârede âsâr-ı ıslâhı görmediğimiz için ummayız ki şahısça vukû' bulan tebeddüller bu fenâlıkları bazı mertebe ta'dil etmiş olsun. Eğer etmişse beyânıyla sehviyyâtımızın tashihini İstanbul gazetelerinden recâ ederiz. Yok, ifâdâtımız şimdi dahi tamâmıyla vâkıa mutâbık ise böyle bir daire ile bir devletin umûr-ı hâriciye değil bir tüccâr mağazasının bile mesâlihini doğru götürmek kâbil olamayacağı ashâb-ı idrâk indinde tarifden müstağnidir.

Yine ma'hud Enosis Vapuru elli altmış kadar palikarya ile Girit'in Laşid taraflarına geldiğini mahallinden haber veriyorlar.

Eğer şu konferansın kararından sonra dahi Babîâli meskenet ma'rufesinden ayrılmayıp da bir hareket-i şedide nisbet için tekrar tecâvüzâta intizâr ile cezîrenin yeniden karışmasına meydan verir. Ve bu suretle devletin nâmusunu ve menâfi'ni bütün bütün mahv edebilirse hezârân aferin.

İstanbul'dan Mektup Fî 29 Zilhicce

Şimdilik burada en başlı iş Prens De Galles ile zevcesinin ikram ve tatyibi maddesidir. Vâkîâ politika aleminde cereyan eden ahvale nazaran Devlet-i Âliyyece İngiltere'nin infâkı dairesinde bulunmak en selametli nokta olduğundan İngiltere veliahdı hakkında her ne kadar taltifât icra olunmuş olsa zâyiattan sayılmaz. Hususen hiçe sarf olunan bunca milyonlara kıyas olunursa bu uğurda bedel edilen akçe helal hükmünde kalır. Lakin asıl maksad müşârünileyhimânın tatyibi meselesi olduğundan burasının hasıl olup olmadığı mahall-i iştibahtır. Çünkü Avrupa hükümdârânı familyasından şimdiye kadar İstanbul'a gelenlerin cümlesi hakkında bu yolda icrâ-yı taltifât bizim devletce kaide hükmüne girmiş ve böyle iltifatlara Prens Napolyon ve Grand Duke Konstantin ve hatta Prens Koza ve Şarl dahi mazhar olmuş olduğundan şimdi İngiltere veliahdına taltifât vâkıa suret-i mahsusada addolunup da ümit olunan hüsn-i tesir hasıl olur mu, olmaz mı bilinemez. Mamafih müşârünileyhimâ için tehiyye olunan saray mefruşâtının yekûnu yirmi yedi bin bu kadar ve kendine ve zevcesine gerek taraf-ı Şahane'den olan ve gerek harem-i Humayûn cânibinden ihdâ buyurulan mücevherât ve sâir zîkıymet aşiyânın bedeli dahi elli şu kadar bin keseye balığ olduğu hamle-i tahkikattan olmakla bu akçe şu zamandaki memurîn ve asker ve sâir ashâb-ı mesâlih dilenmek derecesinde muzdarib olarak Babîâli zaruret-i âcile-i Maliyeye medar-ı muvakkat olmak için istikrâz ricasıyla Galata ve Avrupa sarraflarının ellerini ve ayaklarını öpmektedir. Farz edelim ki şu hüsn-i muamele taltifât ve teşrifâta sarf olunmak câiz miydi, değil miydi. Buraları da düşünölmek lazım gelir. Me'mul olunan tesir hasıl olup da veliahd müşârünileyhin tamamıyla celb muhabbetini istilzam eylesin. Ve diyelim ki müşârünileyh İngiltere'nin veliahdı değil hükümdarı bulunsun. Bize dair politikaca bir mesele tahaddüs ederse ne fâide olabilir. Bavyera hükümdarıyla İngiltere Kraliçesi arasında sıhriyyet olduğu hâlde bu

karâbet Bavyerâ Hükümetini ser-nigûn olmaktan men' edemedi. Zira İngilterece Hükümet sûri bir şey olarak hakikatte her iş gören efkâr-ı umûmiyedir. Her ne zaman bir politika meselesi zuhura gelse gazetelerin ağzında licâm ihtiraz olmadığından istedikleri gibi neşr-i efkâr ederler. Vükelâyı devlet dahi onların şive-i güftârına ve sâir devletlerin refâtına ve menâfi'-i milliye çıkacak köşelere nazar edip ileride parlamentoda kendilerine vâkî' olacak i'tirazata ve mesuliyete mukabeleyi göze aldırarak bir mesel tutarlar ve icra ederler. Hükümdar bulunan zâtın o kararı tasdikten başka bir harekete iktidarı yoktur. Mamafih İngiltere hanedân hükümdârısı halk indinde fevkalade mazhar-ı ihtiram olduğundan müşârünileyhaya olan taltifâtın herkesin hissemend mesarr olacağını dahi inkar etmem. Fakat Prens De Galles'in hedâyâ ve tefrişât ikâmetgâhına bezl olunan yetmiş bu kadar bin kese ile mesela yetmiş bu kadar mekteb yapıp da müşârünileyh dahi devletin hâl ve tahammülünce iktizâ eden taltifât-ı resmîye icrâ olunduktan sonra [şu mekteplerde şeref kudûmunuz zamanında tesadüf etti. Bizim için İngiltere en büyük hedâyâ bir nişâne-i terakki göstermektir] yollu sözlerle kendisine ibrâz olundu. Elbette ve elbette gerek Prens De Galles ve gerek İngiltere halkı indinde verilen hedâyadan bin kat ziyade makbul olurdu. Çünkü itikâd-ı âcizanemce Beyoğlu'nda mevcut olan bazı simsar meşrepli ecânibin etvârında Avrupa'nın ahval-i umûmiyesine istidlâl arzusunda bulunan ukalâmızın fikri gibi İngiltere'nin bizi muhafaza ve hakkımızda izhâr-ı muhabbet edişi hediye-i behiye kapmak ve Osmanlıları soyarak kesb-i servet etmek gibi deniyyâttan neş'et etme muvazene-i alemi ve umûm-ı esyânın servet ve ticaretini şimâl vahşilerinden yed-i i'tisâbına düşürmemek ve bir de her ümmet-i mütemeddinenin şânına layık olduğu üzere insanîyet ve hakkaniyete hizmet etmek efkârından münbâisdir. Bu maksat ise Devlet-i Âliyye'nin bezl ve isrâfa değil fazl ve insafa sa'y etmesiyle vücuda gelir. Bir de eğer Prens De Galles tamamıyla bilseydi ki bugün mevcut olan kırk milyon liralık eshâm-ı umûmiyemiz ekseriyet üzere kâime ile konsolide ve eshâm-ı cedide ve sergiler bakâyâsından ve onlar ise hemen yüz doksan beş itibarıyla böyle saraylar ve tefrişâtı ve mücevherât mübâyaaası gibi sefâhatler âsârındandır. Ve bu duyûnun te'diyesine sarf oluna paralar birtakım bîçareyi ayağından asarak ve evlâdını sattırarak tahsil ediliyor. Hedâyâ-yı mezkure ve tezyinât vâkıası cehennem ateşinden daha menfur görür ve bâ-yı hâl kabul etmezdi. Ve Hükümete bir âdilâne hareket için şedid şedid nasihatler ederdi.

Geçenki mektubumda Prens De Gallles'den uzun uzun bahs etmeyecek mi söylemişken mütalaât-ı mezkûre ile ihtiyarım. Elden giderek şu abes makalâti yazmaktan kendimi men' edemedim.

Sadâret tebeddülü sözleri de bugünlerde bitti. Zira Prens De Gallles tarafına İngiltere Sefiri vasıtasıyla vâkî' olan müracaat üzerine tiyatroda bulunduğu gece Prens cânibinden Zât-ı Şahâneye bazı tavsiyeler icrâ olunmuş. Ve buundan Zât-ı Sadâret-penâhînin İngiltere Devleti nezdinde ehemmiyeti tevehhüm olunarak ilelebed bu makamın ona tahsis kılınacağına dair te'minât-ı cedide verilmiş olduğu Saray-ı Hümâyûn havadisindendir. Bu misillü te'minâtın bizim devlette ne derece katli olduğu malum olmakla bu da hüküm götürür bir iş değildir.

İstanbul ve Mısır'da teşebbüs olunan sörlere elbette mesmu'nuz olmuştur. Meğer onlar elvermemiş. Şimdi gazetelerin rivayetine göre sultan Abdülmecid merhumun kerîmelerinden birinin, Mısır Valisi'nin mahdumuna tezvîci ve sûrun dahi gelecek Eylül esnasında icrâsı mukarrer imiş.

İşte asıl seyr olunacak düğün budur. Zannıma göre İstanbul [sultan Âl-i Osman] ta'bir-i âmiyânesinin sırrını izaha ve Mısır ise şimdiye kadar gösterdiği âsâr-ı sefâhatin ikmâline çalışırlar. Ya bunlar için nereden para bulunacak denilirse o da cây-i sual midir? Biz Mısır'a takliden halkın hayvanlarını zabt ederiz. Mısır'da bize takliden fellâhları ayağından asar. Yine para buluruz. Bununla da olmazsa [İstikrâz menba'-ı sahihleri] kapanmadı ya.

Aman Mısır'da bir tuhaf vak'a geçmiş, belki işitmemişsinizdir. Vali Paşa'nın yeni yaptırdığı tiyatroda olan locasına bir alet ihlâk konulduğuna dair bir şâyia çıkmıştı. Meğer ma'hud tiyatrocunun Manas ki, Vali Paşa tarafından Mısır'da tiyatro yapmak ve Avrupa'nın güzelce oyuncularını celb ile şu'bede bâ zî-i zevk ü sefâyâ zînet bahş olmak üzere Mısır'a celb olunmuş. Ve kendisine açık itibâr verilmemiştir. Şu hudumetle kanaat edemediğinden midir Vali-i müşârünileyh necat bahş-ı hayat olmuş suretinde görünmek ve bu münasebetle bir büyük mükafat görmek efkârına düşmüş ve binâenaleyh zikrolunan elli iki Avrupalı arkadaşıyla beraber locaya kendi vaz' ederek bir keşf-i mahsus suretinde yine kendi haber vermiş imiş. Vâkıâ tiyatrocunun ekser oyunu böyle mudhikâttan ibâret olur fakat acaba bir mudhikeyi

bir faciaya tahvil için bu oyunun ehemmiyetli bir parçasında Mısır Hükümeti deruhde edip de yine birkaç masuma hücum etmek efkârında değil midir? Bendeniz burasını pek de mülahâzadan ba'id tutamam. Çünkü ne Mısır Hükümeti böyle şeylerden utanır ne Manas. Bâhusus ki o gelenin muayenesine İngiltere ve Fransa ve Avusturya ve İtalya konsoloslarından müretteb bir komisyon tayin edilmiş. Mısır Valisi hayatına müteallik olan bir meselenin keşf-i hakikatine ecnebilerden başka kimseyi bulamamış mı? Bu komisyondan murad vâkıa-i mevhumeden dolayı her kimi istenilirse ithamına Avrupa nazarında konsolosların şahadetiyle hak kazanmak hilesinden başka akla mülayim bir şey var ise beyân olunsun.

Şûrâ-yı Devlette bir muhâkemât dairesi açıldı ve Maârif Dairesi Dâhiliye Dairesine ilhâk olundu. Deâvi umuru dahi Dîvân-ı Ahkâm Nezâretine kalb edileceğinden bahsolunuyor. Koca Şûrâ-yı Devlet, koca Dîvân-ı Ahkâm tesis olunalı bu kadar zaman geçti. Henüz kalb ve ilhâk ile uğraşmaktan ne fol ne de yumurta gösterebildiler. Her daire memurları yarın ne kalıba gireceklerinden haberdar olmadıklarından bir işe el süremiyorlar. Evrak-ı mesâlih ise yevmiye yağmur gibi yağıp torbalara doluyor. Hâl böyle iken inkılâbât-ı vâkıanın adına ıslahat deniliyor da gazetelere yazılıyor.....

İstanbuldan Diğer Mektup Fî Zilhicce

Yeni Osmanlıların zuhurundan beri hakkınızda bin türlü kıl u kâl çıktığı elbette malumunuzdur. Hatta sizi Rusya'ya teşrîk etmek isteyenlere karşı vuku' bulan mübahesemi *Hürriyet*'in esnâ-yı zuhurunda yazmıştım.

Geçen gün yine bir mecliste bulundum. Nâmınız ortaya çıktı. Esas maksadı kimse takbih etmedi. Hükümetin harekâtı bedhâhânesini de herkes tasdik etti. Fakat mesela erbâb-ı Hükümet muâhedâtı bilmiyor. Yolda irâd ettiğiniz cehalet davalarını kabul etmemek istediler. Taraftarlarımızdan biri bu müddeâmızı isbat için Ali ve Kâni Paşalar beyninde teâtî olunmuş iki tezkire sureti ibraz etti. Bunlar ise davaya iki şahid-i âdil olduğundan mu'terizlere ihtiyar-ı sükûtta başka bir şey yapmaya

meydan kalmadı. Binâenaleyh tezkirelerin *Hürriyet*'te neşrini münasip addederek birer suretini takdim eyledim bâkî....

(ALİ PAŞA'NIN TEZKİRESİ)

Ma'hud kılıcın gümrüğü için Mısır Kapı kethüdâsı Muhtar Bey Efendi Hazretleri kapu çukadârının gümrükde tevkif olunmuş olan saat ve akçesinin reddine dair taraf-ı vâlâlarına gönderilen haberlere verilmiş olan ecvîbe-i vezirânelerinin hülâsası bendenize birkaç bin kuruş mirî malını irtikâb etmek garazıyla bir nizâmı bozmaya ve zât-ı devletleri muhafazaya çalışmış olduğumuz manasını ifade ediyor. Fesubhanallah eğerçi senâverleri hak olan gümrüğü vermekten istinkâf etmiş olsam ve cenâb-ı destûrîleri dahi buna muhalefet etmiş bulunsalar bu mukavviye-i fütuhata mahall olur. Ve taraf-ı âcizânemden dahi bir güne şikayete hak olunmazdı. Hâlbuki resm-i mezbûru vermemek vallahülazim asla ve kat'an hatır ve hayale gelmeyip bilakis göndermek üzere iken bu abd-ı âcizin ismine inanmayıp da bir kapu çukadârının koynundan saat ve parası alınıp tevkif olunmuş olduğu sonradan istihbâr olunarak burası hasbe'l beşeriye inkisâr-ı kalbî mucib olmuş olduğundan evvel emirde bu şeylerin red olunması mütaakiben resm-i matlubun gönderileceği iki defa savb-ı vâlâlarına teminât-ı kuvviye ile ihbar olunduğu hâlde eşya-yı merkumenin tevkifinde ısrar ile beraber güya resmi ketm etmek istiyorum gibi nizamdan bahs olunması bilâ-sebeb isnad-ı irtikâb demek olup vâkıâ kâffe-i memurînin ikdâm-ı vezâifi memur tenfizi olduğu nizâmâtı hâtır ve gönüle bakmayarak tamamen icra etmek olduğunu ve bundan kimsenin hâtır-mânde olmaya hakkı olamayacağı derkârdır. Yoksa muvâfık nizam olarak arz olunan hususâtı mücerred muhalefetle tayin etmek garazıyla cerh ve sâirlerine irtikâb töhmeti azv etmek değildir. Ve nizam buyurduğumuz geçirdiği eşyadan resm-i gümrük vermemek sadedinde olan her kim olur ise ona müsaade etmemek kazıyyesinden ibarettir. Bendeniz taraf-ı devletimize böyle bir teklif ettim mi veyahud öteden beri gümrükden mal kaçırmak ve emvâl-i mirîyeyi ihtilâs etmek gibi bir şöhret-i âcizânem mi vardır. Veya gümrüğe zimmeti olan ve kulunuz kadar dahi emniyet veremeyen bir çok tüccar ve eşhasın cümlesinden rehin alınmakda mıdır ki hakk-ı senâverâmıza böyle hakaret-i aleniyye muamelesini tecvîz buyurduğunuz bu abd-ı kemter bahtımda teâlî bu ana kadar

irtikâb ve hıyanet ve nizâmât-ı mevzuaya mugayyir bir hareket ile lekedâr olmadım zannıyla müteselli idim. Ve hiçbir kimse tarafından böyle bir adem-i emniyet şâibesi görmedim ve şu vaz'-ı muhakkaraneye dûçar olacak bir teklifim vuku' bulmadı. Binâenaleyh mana-yı zâhiri ve bâtinîsi isnâd-ı töhmet-i nizam-şikenî ve irtikâb olan tefevvühât ve muamelât-ı destûrîlerini ber-vech ile kabul etmeyerek cümlesi aleyhinde protesto ederim ve bu itikâd devletinizde devam buyurmakta olduğunuz hâlde zât-ı destrîleriyle muhakmeden geri duramayacağımdan ol bâbda resmen cevaba muntazırım. Ol bâbda irade efendim Hazretlerindir.

(Âlî)

*****

(KÂNİ PAŞA'NIN CEVABI)

Mabeyn-i Hümâyûn'dan başka her kim olur ise olsun resm-i gümrükten istinâ kılınmaması bâirâde-i seniyye nizâm-ı müessis iktizâsından olduğu gibi zimemât ve bakâyâda bırakılarak günü gününe dâhil-i sandık olmak üzere eşyanın gümrükten kaldırılmazdan evvel resm-i gümrüğünün peşinen istihsâl kılınması dahi zât-ı sâmi-i Hidiv efhâmilerinin düvel-i mütehâbbe süferâsıyla bi'l-imza teâtî buyurup mucibince icrası hakkında kezâlik irade-i seniyye-şeref taalluk buyurulan tarife-i cedide-i ahkâm-ı mündericesi muktezâsından olduğuna ve bu bâbda hiçbir kimse müstesna tutulmadığına yani resm-i gümrüğü veyahut depozitosu alınmadıkça gümrükten asla eşya verilmediğine binaen Kapu çukadâr mumâileyh dahi sonra resm-i gümrüğü getirip vermek üzere mezkûr şeyleri usûlî vechle depozito etmişti. Ba'dehu resm-i mezkûr birkaç gün sonra gönderilmek üzere mezkûr depozito geriye istenilmiş ise de nizâm-ı müessesenin hilâfi olduğu cevabı i'tâsından sonra tekrar ber-bendeleri gelerek fermude-i asafânelerini tebliğ eyledikde yine cevab-ı mezkûrun i'tâsıyla mezkûr depozitonun verilemeyeceğini ve çünkü nizâmât-ı müesseseye herkes tarafından riayet ve bâhusus evliya-ı umur efendilerimizden bu bâbda muavenet olunur ise maslahatın hüsn-i temşit ve idaresi mümkün olup başka türlü hareket olmadan gelemeyeceğinden ısrar buyrulduğu hâlde isti'faya mecbur olacağımı bizzarure ilaveye mecbur oldum. İşte tefevvühât-ı mebsuta bundan ibaret olduğundan

bunu yine tekrar ederim. Binâberin bu bâbda vuku' bulan ve bundan böyle bu kabîlden olarak vuku' bulacak olan kusûr-ı acizânemin afv buyrulmasını istirham eylerim. Feemmâ herkesin ve tahsisi abd-ı minnetdârları indinde nüsha-i nadire-i fezaîl ve mehâsim olduğu müsellemler olan Zât-ı Pâk-i Hidiv efhâmileri hakkında i'timâd bahsine gelince hüdâ alîm ve şahiddir. Böyle itikâdı irtikab değil hatır ve hayale dahi böyle şeyler gelmediği gibi gelemeyeceğine dahi insaf-ı merhamet, insâf-ı daver-i ekremîlerini hâkim ve âdil ittihâz eylerim. Ol bâbda emr-i ferman Hazret-i menlehu'l emrindir.

(Mehmed KÂNİ)

Kemal¹²²

¹²² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre

45 HÜRRİYET 1286

Numara: 45 21 Muharrem Sene: 1286 3 Mayıs 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Nev'-i beşer bulunduğumuz kıt'a-i hâk üzerinde Müslim olan eşrafiyetiyle beraber zulüm ve cehûl sıfatlarına dahi mazhar olduğundan hikmet-i Hükümet bir de cinayete tertib-i mücazaâi iktiza etmiştir.

Bu vazife-i facianın müstenid olduğu esası bulmak için umur-ı siyâsiyenin keşf-i kavâidiyle iştilal eden ulemâ pek çok a'mâl-i efkâr ederek bu hâli kimi dâiyye-i intikamdan, kimi fikr-i menfaatten, kimi ibret bahşolmak lüzumundan, kimi cemiyetin hin-i teşekkülünde beyne'l-efrad vuku'nu tasavvur ettikleri bir makale-i hafiyeden inbiâs ettirmek istediler.

Bahsimiz kavâid-i idarenin nazariyat-ı hükmiyesine ait olmadığından şu ıkvâl-i mütehâlife arasında cihet-i tercih aramaktan sarf-ı nazar ederiz. Esası her neye müstenid olursa olsun, her memlekette ashâb-ı cünhaya mücâzatın lüzumu umûm-ı ebnâ-yı beşerin, tasdik-i fiiliyyesiyle müsbettir. Binâen aleyh mesele-i cezanın tayin derecâtında kalır ve onda dahi hakkaniyetine en mutâbık ve cemiyete en nâfi bir suret aranmak lâzım gelir.

Her müttehemîn kabahati ve bâhusus ona hükmedenlerin garaz ve ivazdan berâeti bedîhiyyâtan olmamasına ve hangi memlekette mücazât-ı kanuniye daha

hafif ise orada cinayetin daha kalil olduğu tecârib-i umûmiye ile müsbet bulunmasına göre bunda istenilen hakkâniyet ve menfaat-i cezanın ahlak-ı immete kıyasen cemiyeti inhilalden muhafazaya kâfi olacak hacet-i ıztırar derecesine kasır olunmasıdır ki bu nisbet-i ulema-yı siyasetin hemen umûmu indinde makbul olmuştur.

Minnet bî-intiha o rahîm-i ale'l-ıtlâka ahrâdırki Furkân-ı Keriminde ferman-ı adle emr-i ihsanı terdîf ederek ibâdının şevkate dahi hakkaniyet kadar ihtiyacı olduğunu ashâb-ı Hükümete i'lam eylemiştir.

Dirîğa ki hilafetin, Saltanat-ı Emeviye'ye tahavvülden biraz sonra nimet-i ihsan yerine nikmet-i udvân kâim oldu. Müslümanlar üzerine seyf-i taaddî çekildi. Bizde namı zalim ile lafz-ı müşterek hükmüne giren hacâc, zindan-ı esaret ve zincir-i eziyet peyda eyledi. Ondan sonra birtakım zaleme dahi başlara kızgın taç geçirmek, gözlere mil çekmek, şakaklar aşık oturtmak, tırnaklara çıra yürütmek gibi nice a'mâl-i şeytaniyeyi icat veya taklit tarikiyle fiile çıkarıp celladdan hûnhâra birer tuhfe-i melanet ihdâ ettiler.

Şu fenn-i sübâyyetde her kavimden ileri varan Avrupalılar idi. Hâlâ insanın ağzına kaynamış kurşun akıtmaya veya en küçük parmağından başlayıp tedricâ her kemiğini iri iri kırmaya ve bunun gibi daha nice nice eziyetlere mahsus âlât-ı atfika bazı muhal-i mahsusada ibret-i enâma arz olunmuş durmaktadır.

Fakat hakimiyet-i ümem fiile çikalı öyle vesâit-i mel'ûna bütün bütün mu'attal olarak ceza-yı töhmet-i hayat veya hürriyet veya maldan mahrumiyet hususlarına münhasır kalmış ve icraat ise insaniyet ve medeniyete şayan olan derece-i insaf ve i'tidâle bütün bütün varamadıysa pek ziyade yaklaşmıştır.

Avrupa'da bugün bu hâlden müstesnâ yalnız Rusya ile Devlet-i Âliyye'dir. Sademizin ise Rusya'ya tealluku olmadığından onu bir tarafa bırakalım da kendi hâlimizden bahsedelim.

Bugün Gülhane Hatt-ı Hümâyûn'u ele alınsa da baştan ayağa mütâlâa olunmasa zannolunur ki memâlik-i Osmaniye'de muhakemesiz kimse idam olunmaz ve kabahatli kabahatsiz hiçbir ferde işkence edilmez.

Heyhat... Vâkıâ Hatt-ı Hümâyûn bunları alenen lağv etti ve bu lağvın icrâatce dahi bir hayli tesiri görüldü. Lakin evvelâ Hükümetin hafiyyen, idâmeden bütün bütün berâet zimmeti meşkûktur. Meselâ Kulelilerden Cafer Paşa fi'l-vâki kendini denize mi attı. Yoksa o zaman ser-asker bulunan zâta bihakkın eylediği tahkirler üzerine ihnâk mı edildi ve Macar mültecilerden (politikaca bazı teşebbüsâtı üzerine hafiyyen tevkif olunan) Ferhat Paşa ecl-i mev'ûduyla mı vefat etti yoksa tesmîm mi edildi. Şu hususlarda rivayetler o kadar muhtelifdir ki memlekette bir serbest mahkeme bulunsa erbâb-ı Hükümet pek kolaylıkla tebriye-i zimmet edemez.

Sâniyen-i şer'an ve kanunen idam ile mahkum olmamak lazım gelmediği hâlde bizde idam katl olduğu müsbettir. Şamdaki ordu-ı Mişeriyle bir takım zâbitlar ve 30 numaralı *Hürriyet*'te bir nebze bahsolunan Ferîk İbrahim Paşa'nın zevcesi gibi.

Gelelim işkence bahsine. O belyye mu'âmelat-ı cezâ'iyede envâ'-i adîde ile mevcuttur.

Birincisi kâl'a-bendlik denilen hâldir ki mübtelâ olanları idama kadar götürür çünkü Akka ve Mağusa kalelerinde insan pek kolaylıkla yaşamaz. Bir mütehammi garaz öldürmek değilse öyle vebâsından, kolerasından, yılanından, akrebinden geçilmez yerlere göndermekte ne mana vardır. Adam mesela Şumnu'da ve Vidin'de kale-bend edilemez mi? Kale-bendlik cezasının mevzu-yı mahkum olanları hürriyetinden mahrum etmektir, canından değil. Hâl böyle iken öyle ufunet-i hevâ ile me'lûf ve müziyât ile memlû olan yerleri suret-i mahsusada menfâ-yı mücrimin hükmüne koymak bayağı Poseidon itici katillerin ef'âlinden daha şeni' bir denaettir.

Kürek ve hapis cezalarında dahi işkence vardır. Mesela bir adama cinayet isnâd olunur. Tutarlar bir kere hapse tıkarlar. İstintâkına başlanır. Müstantık Efendiler, karıncanın babasından suale ibtidâ eder. Herifin lakırdıları, mizaclarına tevafuk etmediği gibi bîçareyi nâmına polis tesmiye ettikleri mudîk-i ızdıraba

gönderirler (bizde hangi sâhib-hayyir icat ettiyse ceza-yı lâyükına mazhar olsun) bu polis içine yan yana iki kişi sığışamayacak kadar dar bir nev'i dolaptır ki yalnız tepesinde ufak bir deliği vardır. İstintâkda bulunan bîçareyi güya doğru söylemesine medâr olmak için onun içine tıkarlar, kapısını kaparlar. Ekmekle sudan başka bir şey vermezler. İçinde iskemle gibi bir şey olmadığından herif oturamaz. Yatmak hiç mümkün değil. Yalnız çarmıha çekilmiş gibi ayakta durur. Bu hâlin tabiat-ı insaniyeye şiddet-i mugayyereti cihetiyle mübtelâ olanların pek çoğu nefesine kastedildiğinden bîçarelerin kendini itlâf ile dahi pençe-i zulmden, tahli-i giribân etmesine meydan kalmamak için üzerinde çakı, bıçak değil hatta uçkur ve püskül gibi vasıta-i ihnak olabilecek şey dahi bırakmazlar.

(Böyle insan nazarında mevtten şeni' görünüşte katl-i nefsi ihtiyar ettirecek bir eziyeti daha hakkında hükm-i sabit olmayan bîçareler hakkında icrâ etmek ve onunla beraber yine adalet ve medeniyet davalarıyla aleme dağdağalar vermek dahi bizim Hükümetin mahsusatındandır.)

Her ne ise istintâk-ı hitam buluncaya kadar herif Tahtacı Yörüklerinden daha pek canlı bulunur da idama gitmezse ve hakkında bir hüküm tertip ederse ayağına zincir takarlar. Zabtiyenin mahbusuna veyahut Tersane'deki zindana atarlar. Zincir ile sokak süpürtürler ve bir takım imalât-ı emiriyede işletirler. Bu zincire vurmak belası katl veya kat'-i tarîk ile itham olunanlar hakkında kabl'el hüküm dahi cârîdir.

Şu zincir meselesi sâir bazı yerlerde dahi mevcut ise de ne makuldür ve ne de bizce isti'maline cevâz-ı şer'i bulunabilir. Hatta Avrupa'da pek çok ashâb-ı kalem bu hli tahriren ve tekrarân takbîh etmektedirler çünkü cemiyetçe bir mâiyyetin te'dibinden maksat halka ibret vermek ve cinayetin tekrarını men etmek ve cânı katl ile mahkûm değilse etinde vücudunu istifade edilecek bir hâle getirmektir. Zincir ise maksadın bir cihetine hizmet edemez, belki mani olur.

Mesela katle bedel katil, dinimizce bir kısas-ı ilahidir. Câniyi bir kere daha binallah yıkamaktan men eder. Mahbusiyyet insanın hürriyetini elinden alır. Görenlere, işitenlere ibret-i bahş dehşet olur ve eğer Hükümet hapis muâmelâtını mu'tedilâne icra ederse mahbus dahi onun efâl-i müşfikâne ve hayır-hâhânesini

kendinin bulduğu mahrumiyet-i maneviye ile kıyas ederek hükümün mecburiyetini ve dûçâr olduğu hâlin kendi efâlinen neş'et ettiğini anlar ve pederinden müteessirâne te'dib gören bir veled-i reşid gibi sahihan kabahate izhâr-ı nedamet eder ve nedamet neticesi salâh olduğundan bu suretle memleket bir ehl-i arz adam daha kazanmış olur.

Ama zincir ve sâir her türlü eziyet ibtidâ ibret bahşolanda mü'essir değildir çünkü öyle mukayyed bir adam görünce gönül acır, akıl lüzumundan ziyade felaketzede olduğuna hükmeder ve bu iki tesirin neticesi ise ibret yerine hizmet olur. Sânîyen tekerrür-i cinayeti men'de hiç hükmü yoktur. Bir sârik-i mahbus bulunduğu hâlde gerek zincir ile mukayyed olsun gerek olmasın tekrar o fiil-i kâbihi irtikâba muktedir olamaz.

Sâlisen terbiye hususunda muzır-ı mahzurdur. Bir insan kendini öyle kayıtlarla hayvânât-ı vahşiye derecesine tenzil olunmuş gördükten sonra bittabi kalbinde mahâsin-i insaniyeden eser kalmaz ve hele insanı irtikâb-ı cerâimden men etmekte en büyük tesiri olan vakar ve ulviyet-i nefis böyle tezlilât ile bütün bütün zâyî olur. Adam her türlü mezillet ve ezâyâ alışır. Bir kere de alışırsa her şenî'ayı pervasızca irtikâb eder.

Bazı istatistik cetvellerinde meşhud olan delail tecribîyedendir ki hapse girip çıkanlar içinde diğer bir töhmet-i irtikâbıyla tekrar gelenler zincir ve eziyet görenlerden lâakal yüzde altmış ve hâlbuki suret-i mu'tedle ve müşfikâne te'dib olunanlardan en ziyade yüzde on beş itibarıyladır.

Mahbusun ihtimal-i firarı dahi zincir-i isti'mâlinin cevâzını mevcub olamaz. Hükümet bir tedbir-i mu'tedil ile muhafazaya bakmalıdır. Yoksa eğer muhafazanın suubeti öyle ezâ ve tahkîre kaide-i cevâz edilmek istenilirse, zabtinde güçlük görülen bir mahbusu idama hak olmak neticesinin dahi kabulü lazım gelir.

Bari mahbusların münasebetsizliği yalnız zincir olsa..... Değil taşralar hâlâ bugün İstanbul'un Zabtiye mahbusunda bile mesela medyunlar gece fenersiz gezerken, tutulmuş katipler, politikaca müttehim sayılmış hocalar Manol'un rüfekâsı gibi kutta'-i tarîk gürûhu katiller, sârikler, yankesiciler bir yere doldurulur ve zincir

ile sokak süpürmeye çıkarılan beş on kişiden mâadâ hiçbirine bir iş gördürülmez. Akşama kadar vakitleri mâlâyânî ile ve birbiriyle döğüşmekle geçer. Gece içlerinde kimin parası varsa soyarlar. Koğuşlar gayet dar bir şey olduğundan gücü yeten istediği yeri zabt eder. Bir takım bîçareler vücudunu sığdıracak yer bulamaz, lakırdı söyleyecek olsa bir de dayak yer. Kışın odalara ateş vermek adet değil. İçlerinde menkul tedarîğine muktedir olamayanlar soğuktan tiril tiril titrer, Hükümetin verdiği çorba köpeğe atılsa yemez bir hâlde odalardaki pislik ve ufunet ise tarif olunmaz derecededir.

İşte bunlardan dolayı bir kere zabtiyenin eline düşenlerde terbiye-i nefis etmek şöyle dursun polis beliyesiyle mahbusun hâinden sıhhatini ve o kadar erâzil ile ihtilâtdan dolayı zaten mâlik olduğu hüsn-i terbiyeyi muhafaza edebilmiş binde bir kişi bulunamaz.

Bu felaketzedelerin ise hemen yüzde onu bîhakkın cezaya dahi layık değildir. Diğerleri ya birinin garazı veya Hükümetin ihmaliyle bir kere tutulur. Tarif olunan ezizyetlerin cümlesini çeker. Evlâd ü iyâli hanesinde kan ağlar. Memurlardan hiçbirisi hâllerini düşünmeye bile tenezzül etmez.

Taşralarda mu'amelât-ı cezâiyye ise, yürekleri değil taşlar dayanacak derecelerde faciadır. Bu defa *Terakki*'nin 116 numaralı nüshasında dahi bir nümunesi görüldü. Yani Bolu'da bir dükkân soyulmuş. Şüphe üzerine üç müslüman ile iki ermeni hapsolünmüş. Envâi işkenceden başka bîçareleri gece zincir ile ayaklarının yalnız başparmakları yere dokunabilecek yükseklikte tavana asarlar imiş. Kimi ölmüş, kimi çıldırmış, hüsn-i hâllerine dair pek çok taraflardan arz olunan şahadet makbul olamamış. Hâsılı bir şüphe üzerine beş hane harap olmuş gitmiş.

Bunun gibi ve belki daha şeni' nice vakâyi' ekser sancaklarımızda küll-i yevm vuku bulmaktadır. Bâhusus ki bugün Düvel-i Mütemeddinenin ekseri din için mahbusiyyeti kaldırmaya çalışmakta ve hatta şu maddenin bizce dahi lağvi, Meclis-i Şûrâ-yı Devlette müzakere olunmakta olduğu işitilmekte iken vergi tahsiliçün habs-i zincir, tomruk şöyle dursun, dayaktan bed'en ile insanı ayağından abdesthane

kuburuna asmaya varıncaya kadar her türlü ezâ vuku bulmakta olduğu taşra görenlerin hemen umûma malumudur.

İşte bizim sayemizde yaşayan Hükümet bize böyle muamele ediyor ve düşünmüyor ki tabiat-ı beşer su buharı çekimindedir. Sıkıştır, sıkıştır fakat bir raddesi gelir ki üzerinde olan illet-i tazyîki zîr u zîr eder. Dikkat olunsun ki Osmanlılar da o raddeye gelip çatıyor.....

“Mecmua-i Havadis” gazetesinden nakl ile ve “gayet mühim bir madde” unvanıyla *Terakki*’nin 114 numaralı nüshasında umur-ı Maliyenin ıslahına dair bir bend görüldü ki rivayete göre Dîvân-ı Ahkâm a’zâsından Vartan Bey’in esiri imiş. “Sâye-i muvaffakiyet-vaye-i Hazret-i cihaniyyâtı ve vükelâ-yı hâzırının fetanet meselesiyle Devlet-i Âliyye’nin umur-ı politikası ne derecede kemâle vâsıl olduğundan ve devlet ve memâlik-i şahânenin tamâmiyyet ve istiklalini Avrupa düvel-i muazzaması kefaleti tahtında ve Devlet-i Âliyye’nin birinci derecede Avrupa Devletleri makâmında bulunması bu politika kemâlâtının bir eser-i sârihi idüğinden söze başlayıp “lakin her bir devletin sağ ayağı politika ve sol ayağı dahi umûr-i mâliyesi olduğundan ikisi dahi bir hadd-i tevâzünde olmadığı gibi çaresiz topal gideceğini ve bugünkü gün en elzem olan şey umûr-ı mâliyeyi dahi politika umuru misillû derece-i kemâle vâsıl ettirmek olduğunu ve ıslâhat-ı Maliye hakkında hadd ve hesaba gelmez veyahud kolay ve müşkil icrâ olur. Pek çok tedbirler düşünülmüş ise de hiçbirinin vücudu tamamıyla mevki-i icraya gelmediğini” mukaddime sırasında söyledikten sonra “bunun sebeplerini aramak mucib-i tatvîl olacağı” itizârıyla oradan hafifçe geçer de “Şu mühim madde üzerine biz de icmâlen bir tedbir göstermeye ictisâr ederiz” der ve “Fakat şu tedbiri meydana koymazdan evvel hemen ezhân-ı âmmeyi istila eden bir yanlış takdiri dahi ıslaha” himmet edip “Bizim her sene Avrupa ile olan ahz ü i’tâmızda Avrupaya birçok milyon kuruş üste veririz ve bu işler böyle devam ederse memâlik-i şahanede bir akçe kalmayacaktır” zu’mının “büyük yanlışlık olduğunu” ve bu müddeânın isbatı için “memâlik-i Osmaniye’de

şimdiki bulunan nukûd-ı mevcuda hiçbir vakitte bulunmayıp memâlikin varidâtı sâbıkına nazaran üç beş misli idüğünü ve eğer biz Avrupa'ya üste para vermiş olsak şimdiki varidâtımız nereden hâsıl olur” sualini îrâd ile “şu madde-i cüzvice tefekkür olduğu gibi o zehabın yanlış olduğu anlaşılacağını” beyân eder ve akibette der ki “vâkıâ bizler her sene Avrupa'ya birkaç milyon akçe üste veririz ve bu verdiğimiz akçe dahi her ne kadar Avrupa'dan kazandığımız para ise de bu kâr ve temettu' bizde kalmış olsa daha zengin ve daha a'lâ ma'mur olacağımızda şüphe olunamaz ve bu üste verdiğimiz milyonlar istikraz faizlerinden başka bir şey olmadığından işte zikr edeceğimiz tedbir bu müşkili hâllerde” der. Lakin bu istikrazların komisyonlarını ve herbirinin hîn-i akdinde icra olunan fesâdâtdan tertip eden ziyanları söylemez ve sâir-i istikrazlardan sarf-ı nazarla yalnız kırk milyonluk konsolideyi ele alıp memâlik-i şahânedede bulunan ev ve dükkan ve bağ ve bahçe ve sâir emlak ve araziye beş milyon tahmin eder ve “bunlar cesâmet ve iktidarlarına göre hazine-i devlete birer ve ikişer ve nihayet onar konsolide verseler ve mülk başına bir bir üzerine ikişer lira isabet eylese, bu hesapça bir senede on milyon konsolide düşer ki dört senede kırk milyon konsolideye bâliğ olur. Yani cümlesi birden ortadan kalkar” dedikten sonra bu emlak sahiplerinin ve mülkün bu tedbirden dolayı kazanacakları menâfi-i ta'dâd ve birde piyango usûlü icad eder ve yeniden ahirinde dahi “şu tarif olunan tarîk erbâb-ı hesabın indinde makbul olduğu hâlde teferrüât-ı sâiresinin beyânına dahi müteahhid olduğunu” söyler.

Biz o nev'i erbâb-ı hesabdandan olmak meziyyetine nâil olmadığımızdan bu kadar tarif ile iktifâ edip teferruâtını tecessüs etmeyiz ve bu bâbda hatıramıza kalan bazı mütâla'âtı istimâa rağbet etmesini bend-i mezkûr müellifinden rica ederiz.

Evvelâ mukaddimede politika ile umur-ı maliyenin cism-i devlete sağ ve sol ayak olması teşbihini nâkıs zannediyoruz. Zira bir vücutta bulunan iki ayaktan biri sakat olsa hiç olmazsa total total gider, fakat az çok ileri gider, lakin bizim devlet böyle gitmiyor. Belki tepe taklak gidiyor. Buna şahit istenirse Memleketeyn ve Sırbistan ve Karadağ ve Çad'a ve Şam ve Girit Meseleleri ve onbeş, onaltı sene zarfında vâridât-ı mukannenemizi yedikten sonra iki milyar borç altına girip vâridâtımızın nısfını faiz ve resülmâllara verişimiz şühûd adleder. Şu hâlet-i müellifin kavlince âsâr-ı terakkiden addolunup Zât-ı Hazret-i cihân-bânının sâye-i

muvâfakat-vâyesine ve vükelâ-yı hâzıranın fetanet-i müsellemesine arzu ve isnad olunduğundan bizim re'yimiz burada ihtilaf eder çünkü bizim nazarımızda hâlet-i meşrûha âsar-ı tedenniden olup sâye-i Hazret-i cihân-bânının onda kat'an dâhil ve eseri yoktur. Belki cümlesi idare-i hâzıranın fetanet-i müsellemesinden zuhura gelmiştir ve bir de müellif, mûmâ-ileyh ıslahat-ı Maliye hakkında hadd ve hesaba gelmez veyahud kolay ve müşkil icra olunur. Pek çok tedbirler düşünülmüş ise de hiçbirisinin vücudu tamamıyla mevki-i icraya gelmediğini kendi itiraf eder. Bu tedbir yine şu fetâneti müsellemlen olan idare-i hâzıra zamanında düşünülmedi mi ve hiçbirisinin tamamıyla mevki-i icraya götürülmemesi onların himmetiyle vuku bulmadı mı? Müellif hem bunu bilir ve hem söyler ve hem de yine şu idareye tedbir arz eder..... Demek ki teşbihin sıhhatini teslim etsek bile bizde sakat olan yalnız ayaklar değildir, belki kolumuz kanadımız kırılmış, kafamız yarılmış, gözümüz çıkmış velhâsıl cismimizde bir sağlam yer kalmamıştır.

Sânîyen, Avrupa'ya üste para verdiğimiz sebeple mülkümüzde akçe kalmayacaktır. Zehâbında kim bulunur ki bu davanın isbatına hacet olsun. Arzın kabiliyeti maîşet-i beşeriyeye kâfil olduğunu idrak eden her şahıs bilir ki madem Devlet-i Âliyye bu araziye maliktir. Küllî cüz'î ondan mahsul olur ve madem mahsul olur, bir vakitte mülkümüz akçesiz kalmaz. Lakin çekilen zarurete ne diyelim ve istikrâzât-ı müteselsile ile hazine-i maliye için piş-gâhımızda görünen hufre-i dehşet-nümâ-yı iflastan nasıl kurtulup selamete çıkalım. İşte herkesin zihnini durduran burasıdır.

Sâlisen, müellif mûmâileyh Avrupa'ya üste verdiğimiz paraları istikrâz-ı fâizidir ve o da yine Avrupa'dan kazanılmış paralardır diyor. Bundan muradı “müvazene-i idhalat ve ihracat” efkârının butlanını beyân demek olacaktır. Vâkıâ onu dünyada hiçbir akıl inkâr edemez ki halkta te'diye edecek bedel olmazsa bir mülke ithalat vuku bulmaz. Çünkü satılmaz. Bundan anlaşıldığı üzere ithalat ve ihracatın tevâzünü tabîdir fakat bu da idaresi muntazam olan devletlere mahsus bir hâldir, bize değil. Biz istikrâzât-ı hâriciyenin faiziyle kıymet-i hakikiyye ve itibariyyesi beyninde olan farkı Avrupa'ya verdikten başka mülkün sermayesi de daima erbâb-ı sa'yiin elinden çıkıyor çünkü saraydan en küçük memurlara varıncaya kadar varidâtın beşte birine yakını İstanbul telef etmektedir. Telef edenler ise

mülke maddi bir servet hâsıl etmiyor. Hâlbuki varidât fazla hasıllattan değil adeta sermayeden alınıyor. Bu sebeptendir ki yirmi seneden beri Anadolu'da bunca köy bütün bütüne harap oldu. Bunca kasaba kırba hâline indi. Rençber eksildi, onların elinde olan sermaye İstanbul'un mecrâ-yı sefahatinden geçerek bütün hebâya gitti. İşte servetce muvazenemizi bozan hâller bunlardır. Varidâtımızın tekessürü nasıl servetimizin tezâyüdüne delalet edebilir ki hazineye giren paranın hemen her akçesi bir nevi işkence ile alınmakta ve varidatâ bedel her sene bekâya kat kat tezâyüd etmektedir. Anadolu'da nice yüz bin bîçare fışkı üzerinde yatıyor ve bunca pazarlar evlatlarını beslemekten aczi cihetiyle suya atıyor. Bu hâller ise hep müellif mûmâileyhin delil-i servet addeylediği tezâyüd-i varidât isârındandır.

Hâsılı, sağlam çürük üç milyon kese vâridata mâlik olan bir memleket Vükela'dân birine yalnız aylık olarak senede üç bin beş yüz kese verince usûlünü fenn-i servet kavâidine tatbik etmek kâbil midir ki ithalat ve ihracatının muvâzenesini aramaya muhal olabilsin.

Râbian müellif-i mûmâileyh, yalnız kırk milyonluk defter-i kebir eshamını ortadan kaldırmak tedbirine sarf-ı himmet edip böyle bir çare meydana koymuştur. Ya öteki müstakrazâtı ne yapalım ve hâlâ edilmeye çalışılan ve ileride edilecek olanlara ne tedbir bulalım.

Hâmisen irâd olunan tedbir filhakika kabul icra olsa ve bundan husûle geleceği ve addolunan menâfi teslim olunsa bile bu tedbiri kimler icra edeceğini sorarız. Eğer şu mukaddimede fetaneti teslim olunan idare-i hâzıra ise defter-i kebir ve sâir müstakrazâtı bu hâle götüren yine o idare olduğundan gerek tedbir-i mezkûru ve gerek o yolda fevâidi görülecek sâir hâsenat-ı sahîhayı ondan ümit etmek zehirden şifa ve illetten deva beklemek kabilinden olmaz mı? Bir de gayret-mendâne vatanının menâfi'ni iltizâm eden zâta göre ise beyânını lâzıme-i hamiyet addettiği böyle bir tedbiri ilana şürû' eder etmez yere beraber temennâ ile öteden içeri giren dalkavuklar gibi bu müdahanelere ne ihtiyaç var idi. Böyle de olmayıp da müdâhaneden maksat hem idare-i hâzıranın hüsn-i nazarlarını celb ve hem de kendinin umur-ı maliyede maharetini arz ile Maliye Nezâretine nâm-zed olmak ise o makamı öyle bir zata çok

görmemekle beraber istihsâlçün ittihâz eylediği tarîki kendinden umduğumuz şîme-i hamiyet-kâr ve fetanete müğâyir buluruz.

Velhâsıl müellif, mûmâileyh vatandaşlarımızın ashâb-ı hamiyetinden olmakla mademki mülkümüzün dûçâr olduğu beliyyelerin def'ine tedbir bulmak rini ihtiyar ediyor. İlletin def'inden evvel terakkisine mani olmak için bir çare bulmaya himmet etse de ondan sonra sa'yinin ikmâlîne teşebbüs eylese hem hakîmâne hareket ve hem de vatanına sahîhan bir hizmet etmiş olur.

(RAYBE'L MENUN)

Memurların akrabasından kimseyi maiyyetlerinde kullanmamalarına dair birkaç seneler mukaddem verilen karar-ı âlîyi te'kîden bu defa yine gazetelerde taşralara yazılmış bir emir-nâme gördük. Bu karar-ı âlîde bir istisna olmak gerek. Fakat İstanbul'a mı mahsustur yoksa Sadrazam ve Hâriciye Nâzırı Hazretlerinin ve vükelâ-yı sâirenin mahdûmları ve akrabası buldukları daireler memuriyetlerinde bulunmak ondan müstesna mıdır orasını bilemiyoruz.

[Tabîbun yüdâvî ve't-tabîbu marîzun]

Mısrası pek güzel şerh eder bir hikâyedir ki vakitle bir adamın gözü ağrır. Ahabından biri bir kehhâl haber verir. Herif dükkâna gider, hâlini söyler. Kehhâl de bir parça sürme verir, bunu gözlerine çek der. Herif parasını sorar. Bir kuruştur cevabını verir. Cebinden kesesini çıkarırken bittesâdüf kehhâlin yüzüne bakar ki onun gözleri kendininkilerden daha ağırlıklı, hemen önüne bir ikilik atar. Kehhâl bir kuruşunu iade etmek ister. Hayır, lüzumu yok. Şu sürmeden o kadarlık da kendi gözlerine çek der, gider. Şu fukaracığz hiç olmazsa akraba muhabbetiyle muttasıf olan memurlarınızdan da olsun. Hâle münasip addolunur.

* * * * *

El-Cevâib'in [Ke'z-zevki fi'l-ke'lâmi ke'z-zevku fi't-ta'âmi] unvanıyla yazdığı bendin *Terakki*'de tercümesi görüldü. Bunda muharrir bizim Türkçe hüsn-i tabiat dediğimiz hassaya zevk-i tesmiye ederek ona dair bazı mütâlaalar beyân ettikten sonra Avrupalılarda zevk ve edebiyat olmadığını söyler. Lisân-ı Arabın vüs'at ve letafetini ve üdebâsının fetanet ve maharetini kimse inkâr etmez ve hatta edebiyatça Arabın âsârı, her lisan müellefâtına müreccahdır deseydi kabul olunurdu fakat Avrupa üdebâsında zevkin fıkdanı hiç teslim olunamaz. Hele İmru'l Kays'ın "İzeme beke min halfihe insanafet lehu bişiggin ve tehtii şigguhe lem yuhavvili beyti ve [yektezu ve ibkâru'l-me'âni] tabir-i meşhuru gibi şeyleri zevkin haricinde addetmesi hiç münasip olmaz. Bunlarda hata var ise edebiyata değil, adaba dairdir. Bunlar mugayir ise hüsn-i tabiata değil, hüsn-i ahlaka mugayirdir. Bir de *El-Cevâib* der ki [bir kere de Frenk kâtiplerine bak ki onlar bu asırda ma'ârif ve medeniyetin derece-i kasvasına varmışlardır fakat dikkat olunacak olursa içlerinde bir zevk sahibi bulunmaz. Ezcümle *Times* gazetesine İngilizlerin nevâbig Zemahşerî ve Makam-iât-ı Hemedânî ve harîrisidir. Umur-ı düveliyye ve dakâyık-ı politikadan bahsederken, pamuk ve fabrika ve kömür ve kürek ve soba ve mangal fıkralarına geçer. Kezâlik Fransız gazeteleri dahi muallî-i umura bakmayıp daima hasâisle işigâl ederler.]

(KÜDÂM-I GALATEŞ RÂ TASHİH Mİ BAYED KERD)

Evvela her ne kadar ekser lisanlarda bazı edebiyat gazeteleri var ise de her gazete âsâr-ı edebiyeden olmak lazım gelmez. Saniyen delil gösterdiği *Times*, İngilizlerin nevâbig ve makâmât yolunda müstehidât-ı edebiyesinden değil adeta umûm-ı immetin efkârını kollar ve menâfine hizmet eder bir muhbiridir. Vâkiâ ekser bendleri edebiyata yazıyor ve umur-ı siyasiyeden bahsediyor. Lakin müşterileri üdebâ ile politika meraklılarından ibaret olmadığından tüccara da sabunun, pamuğun ahvalini bildirir ve asıl parayı o misillü ilânâttan kazanır. Bu hâli takbîh eden *El-Cevâib*'in bir sahifesinde politika diğer sahifesinde nâ-bemehâl bir takım medâyihi şâmil kasideler ve daha öteki sahifesinde dahi [جوب هالوي] ilanları bulunduğu gibi İngiltere'nin nevâbigi makâmâtı Bacon gibi Edison gibi zevâtın âsârıdır, gazeteler değil. Gençlerimizin müstaidânı azıcık Fransızca bilir ve Fransa üdebâsının geçmişlerinden Rousseau ve Montesquieu ve mevcutlarından Tir [وکیرو] gibi zevâtın

bazı âsârını olsun görmüşlerdir. Hüsn-i tabiata mutâbık mıdır, değil midir hüküm eylesinler.

Hayf sad hayf ki vaktiyle Avrupadan istifadeye ihtiyaç görüldü, başlandı. Dans etmeyi aldık. Büyük balolar vermeyi aldık. Dini istihfâf etmeyi aldık. İstikrâz usûlünü aldık. Tuz resmini aldık, tütün resmini aldık. Daha bunlar gibi bin türlü murdarlıklarını aldık. Kimse ağzını açıp bir şey demedi. İntizam ve adaletlerini ve marifetlerini almaya ihtiyacımız var. Onların vasıta ve mebdei olan usûl-i meşvereti kabul ve edebiyât-ı garbiyyeye taklit gibi hasenâtı devletin nazar-ı red ve tahkîriyle görmesi şöyle dursun mürebbî-i ümmet olması lazım gelen gazetelerde takbih ediyor.

Bundan başka Avrupalılardan elsine-i Şarkıye'ye aşinâ olanlar gazetelerimizde böyle türrehâtı gördükçe hakkımızda ne derler; “Biz adam olmak istersek iyice bilmeliyiz ki bugün elimizde füyûzât-ı diniyye ve fazilet-i eslâf ve fetanet ve celâdet-i tabî'aya ve hüsn-i ahlak ve kabiliyet, araziden başka fahr edecek bir şeyimiz yoktur. Bu mevhubatla kanaat [Allah'ın rüzgarı yok mu? Vapur yapmaya ne hacet?] demek kabilinden olur. Bize bugün meksûbât lazım, onunla uğraşalım. Böyle Avrupa üdebâsında hüsn-i tabiat bu kadar veya bizden para almasa Frankenstein aç kalır gibi eblehâne tasavvurları bırakalım haddimizi bilelim, hâlimizi anlayalım, terakkînin mebdei itiraf-ı noksandır.

[Rahimellâhü imraen a'rafe kadrahû ve kadre gayrihi]¹²³

* * * * *

Hüsnü Paşa Zabtiye Müşîri olalı Bâb-ı Zabtiyeye hayli ıslahat-ı nâfia görüldüğü mahall-i inkâr değildir. Ezcümle bu vakte kadar cânib-i zabtiyeden, esnafça bir tenbîh ve ilan iktiza ettik de esnaf kethudâsı marifetiyle icrâ ettirilir ve lakin mahalle imamlarının bu ana kadar öyle kethudâ ve yiğitbaşı gibi bir vâsıta ilanları olmadığından onlarca bir güne tenbih ve ilan iktiza ettik de bilmem nasıl edilir idi. Şimdi bu hususa dahi nizam verilip [Kasım Paşa'da vâki Yeni Çeşme

¹²³ Kendisinin ve başkasının kadrini bilene Allah rahmet etsin. [A.N.]

mahallesi imamı İsmail Efendi] eimme-i mahallâta kethudâ tayin olunmuş ve bu zamana değin mahalle imamları [Hattânları icrâ olunacak etfâli hezâr meşâkk ve ta'abla mevki-i sûr-i Hümâyûna götürüp haymenişin bulunan med'uvvîn ve misafirine aynı hayretle nazar ve dikkat edişleri ve bir hâl-i ye's ve harmanla avdet eyleyişleri cümlesinin inkisâr-ı kulûbünü mûcib olduğu hâlde bu kere icrası mukarrer olan sûr-ı âliyye zevât-ı sâire misillü teşrifat usûlüne idhâlen muhâlât eimmesinin dahi davet olunacağı zabtiye, müşîriyyet celfesinden ve add ü tebşîr buyurulmuş ve kendisi bu hususu eimme efendilere ilan ve tebşîr etmeye memûr kalınmış] olduğunu Terakkî Gazetesi vasıtasıyla ilan eylemiştir.

(Rabbi yessir velâ tüassir, Rabbi temmim bi'l-hayr)

* * * * *

[Bakmalı, bakmamalı] unvanıyla *Gülşen-i Saray* gazetesinde bir güzel bend gördük. İlmî fezâilinden ve cehlin rezâilinden bahs ile ebnâ-yı vatanı Avrupalılarla yarıştırmaya teşvik eder. Bunu yazmaya himmet eden muharrir efendinin gayreti sezâvar tahsindir lâkin teşvikine sa'yi ettiği vatandaşların birisi meydana çıkıp da [Efendi bu dediklerin doğru fakat nâkıstır. Zira biz koyun sürüsüne benzeriz. Bizi güden Hükümettir. Hükümeti bugün idare edenler bizim böyle kalmamızı istiyorlar. Onlara da biraz nasihat buyursanız da bizim cehaletimizden istifade tarîkinden vazgeçseler biz de istediğiniz mesleği tutmak, mesela Avrupa Devletleri ahaliden aldıkları vergi ve rüsümâtın birçoğunu neşr-i maârif masrafına verirler. Orada erbâb-ı hünerin kadar ve kıymeti bilinir ve teşvik olunur. Bizde halkın ciğerleri sökülerek alınan paralar vükelâdan bir zatın keyfi için harc olunur. Her kimde eser-i kabiliyet görülürse tahkîr ve istihzâ olunur ve açılmadan ifnâ edilir. Avrupada vükelâdan biri devlete hıyanet ve beytûlmâlin parasını telef etse millet karşısında mesul tutulur. Bizde öylelerinin etekleri öpülür ve hareketleri müdahin gazetelerle takdir olunur. Şimdi biz böyle bir idare altında ezilip durdukça sizin arzu ettiğiniz iyiliklerin vukû'u nasıl kabul olur] dese acaba Efendi ne cevap verir. Şu kadar ki Muharrir Efendinin ağzı hoş geçinmek mecburiyeti licâmıyla bağlı olduğundan sualin cevabını bildiği hâlde söyleyememesi mahall-i taaccüb olamaz. Bi'lfarz böyle böyle bir

cevaba himmet ve idare-i hâzıraya babaca bir nasihat edecek olursa yazacağı bend için [yapmalı, yakmamalı] unvanını verse pek münasip olur.

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP, GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBADIDIR.

Her milletin kendisine mahsus âdeti ve idare-i medeniyesi olup, cemiyet-i medeniyyenin her bir ferdi suret-i ta'ayyüşünü onlara tatbik ile yaşamak kavâid-i tabîyyeden olmakla her ne zaman bu esaslara halel gelse milletin usûl-i taayyüşü muhtell olur ve bir kere milletin kaide-i inti'âşî bozulursa her türlü fesadlar ve karışıklıklar ve ihtilaller zuhura gelir. İşte bunun misalleri Fransa ve İngiltere ve Almanya ahalilerinin hâlleridir ki: Bunlardan nice milyon ehl-i sanat ellerinin emeğiyle geçmekte iken maârifin tezâyüdüyle muhtereât dahi ilerileyip insan eliyle işlenen mamulâtın pek çoğu fabrikalarda çarhlar vasıtasıyla işletilmekle bu kadar halk, tedârik-i maişette âciz kalıp beher sene takım takım Amerika'ya ve sâir mahallere hicret etmeye mecbur oluyorlar ve çektikleri mihnet ve âlâmın sebebiyetini idare-i Hükümetten bilip hürriyet-i kâmile ve tesâvî-i emlâk gibi dâiyyelerle hiçbir zamanda fesad ve ihtilalden hâlî olmuyorlar. Bizim dahi kendi mezhep ve âdâtımız ve usûl-i idaremize göre bir suret taayyüşümüz var idi. Onunla beşyüz seneden mütecâviz yaşadık ve ecânibe hiç serfürû etmedik. Zira mülkümüzün mahsulât-ı arziyyesi bize yetiştikten sonra fazîlesini hârice satıp memleketimize altın götürürdük. Melbûsât ve mefruşat velhâsıl her güne havâyic ve levâzımmatta sâir düvel ve milelin îânetine asla ihtiyacımız yoktu. Çetari ve şayak ve âbâ ve sof giyerdik ve çatma ve ihrâm döşerdik fakat hârice bir para borcumuz yoktu. Alnımız açık gezerdik vaktâ ki Avrupaya arz-ı cemile için taklid-i hareket yolunu tuttuk. Anterî ve cübbe ve şalvar ve yemeni ve merkûbu çıkardık. Setre ve pantolon ve kundura giydik. Bu sebebpe bizim terzi ve kumaşçı ve yağlıkçı ve cüllah ve kazzâz ve sîm-keş ve yemenici ve çedikçi esnafımız geçinemeyip battılar ve bu sanâyi-i ashâbı sanatları sayesinde geçinemez olup, ahir-i yolda medâr-ı taayyüş aramaya

mecbur oldular. Her biri bir münasebet bularak kimi kaza müdürlüğüne nasb olundu, kimi deâvî çavuşu ve vükelâ makamlarına Kapı Ağası ve kavvas yazıldı. Bir takımı rüsûmât emaneti maiyyetinde işe sokuldular. Bir sınıfı dahi zabtiye ve teftiş ve hafiyeye memuriyetlerine girdiler ve evlatlarını artık mahsul vermeyen sanata sevk etmeyip hazır maaş veren kalemlere sokuşturdular velhâsıl bu kadar binlerce nüfus devlete asla bâr olmaksızın kedd-i yemînleri ile taayyüş edip dururlarken çarh-ı idarelerine arz olan fesad sebebiyle aç ve muhtaç kalıp devlet hazinesinden geçinmek yolunu ittihâz eylediler. Şimdi bunlardan birinin memur olduğu kazanın umuru merkez-i matlûbda cereyân etmezse isticâb olunur mu? Yahut Kapı Ağaları ve kavasları erbâb-ı mesâlihi Eğridere’de soyar gibi rahne-dâr ederlerse ve gümrük ve tuz ve duhân idareleri, hademesi yirmi paraya kadar irtikâba dehân-güşâyı hırs olurlarsa ve zabtiyeler ve teftiş ve hafiyeye memurları beş on kuruş almak için şunun bunun canını yakarlarsa şaşılır mı? Ve bunlarla beraber çünkü her birinin mahsusatı levâzım-ı maîşetinden dûn ve maaşların tedahülüyle herbiri bakkal ve kasap ve ekmekçi yüzüne bakamayacak surette medyûn olmalarına nazaran bu uygunsuzluklardan kendilerine bihakkın bir şey denilebilir mi? Vükelâ-yı devlet bilâ-lüzum birkaç yüz şahsa maaş vermek mecburiyetinde bulduklarından aldıkları maaş ve ta’yînât yetişmeyip tayyârâta veyahut istikrâza muhtaç olurlarsa taaccüb edilir mi? Hazine-i Maliye dahi idare-i hâzırının her cihette malum olan sefahati üzerine birde bu kadar halkı bilvâsıta iâşe için vâridatı masârifini örtemeyip fâhiş şartlar ve fâizlerle istikrâzlar ederek geçinmeye mecbur olursa garip görülür mü?

Hani bizim birçok tüccarımız ve kışlarında Osmanlı bayrağı temevvüc eder sefâin ticaretimiz var idi. Hususıyla Karadeniz sevâhilinde ve Akdeniz adalarında bulunan ahâlînin ekserîsi İstanbul’a ve memâlik-i ecnebiyeye emed-i şedd ile ticaret ederlerdi. Bunlar ne oldu. Hani bizim Müslim ve Gayrimüslim teba’amızdan “Hayriyye ve Avrupa tüccarı” nâmıyla birtakım daha tüccarımız var idi ki tüccar-ı ecnebiye hakkında imtiyâzât vermeye başladığımızda bizim tüccarımızdan bir sınıf feryad ve figân etmeleriyle onlardan bazılarını ecnebilere verdiğimiz imtiyâzât şeklinde bazı müsâadât etmiştik. Bunlar nereye gitti. Hani bizim bedestânımızda ve Galata’da ve çarşu-yı kebirde velhâsıl her esnaf arasında başlarında ahmediye sarılı, aksakallı, nuranî yüzlü hocagillerimiz ve kerli ferli hacıağalarımız vardı ki her biri

hîn-i hâcette çekmecesini açdıkda yüz yüzelli bin kuruşluk altın bulunurdu. Onlar nerede....

İşte bunların hepsi mahv ve münadim oldu. Zira ticaret-i dâhiliyemiz bütün Avrupalılar eline geçti ve emtia-i dâhiliye revacdan kalıp Avrupa metâi itibar buldu. Büyücek muâmelât-ı ticarete girişen teba'amızı dahi imtiyâz-ı ecnebiye ile Hükümetimizin müttehazı olan muamele-i zulmiye ezdi, bitirdi.

(Bakiyesi ileride)

¹²⁴ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre

46 HÜRRİYET 1286

Numara: 46 30 Muharrem Sene: 1286 10 Mayıs 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

El-Cevâib Buhâra'nın Rusya istilâsına düştüğünden tutturarak bir bend yazar da onların bu belâya giriftâr olması, vaktiyle Saltanat-ı Seniyye ahbine dehâlet etmemelerinden neş'et ettiğini ve muahharen Devlet-i Âliyye'den istiâne etmişseler de boğazları ele geçmiş olduğundan müdahaleye imkân kalmadığını ve İran ile Fas Hükümetleri dahi Saltanat-ı Seniyye'nin ahbine dehâlet etmezlerse yakında Buhara gibi biri Rusya'nın ve biri Fransa'nın taht-ı tagallübüne düşeceğini beyân eder.

Bugün hükümât-ı İslâmiye'nin hemen cümlesi inkırâz-ı küllî hâlinde olarak en büyük çare-i halâsımız ittihâddır. Devlet-i Âliyye ise en kutlu bulunmak cihetiyle cümleye mutâ ve muktedâ olmaya layık odur. Sebeb nedir ki bugün bu derece iftirâk hâlinde bulunuyoruz. Ne yaparsak kendimizi toplayabiliriz. Nasıl olursa dünyada Avrupa muvâzenesine karşı bir de Asya muvâzenesi hâsıl olabilir. Buralara dair acizâne bazı mülâhazâlar beyânına cesaret ederiz.

Tarih bilenlere göre tarifinden müstagnîdir ki Hülâgü Bağdat'ta olan devlet- i Abbasiyeyi mahvettikten sonra Mısır'da bulunan memâlikeden başka İslâm için bir mercî kalmamıştı. Hâlbuki memâlike Fatimîyyun gibi necâbetle dava-yı hilafet edecek bir hâlde olmadıklarından ve Mısır'ın mevkiî kuvvetle hükümdârını muktedâ-

yı İslâm etmeye müsâit bulunmadığından yine el-abbasdan birini hâkim-i ruhânî suretinde halife ittihâz ederlerdi.

İşte memâlik-i İslâmiye şarkda Tatar'ın ve garpta Ehl-i Salib'in muhâcemâtı ve dâhilin hadsiz hesapsız ihtilâlâtıyla bir teşvîş-i umûmi hâlinde iken serhad-ı Rum'un müntehasında Saltanat-ı Osmaniye zuhur etti. Rumeliye geçdi. Timur fitnesini geçirdi. Fatih, Şark İmparatorluğu'nu mahvetti.

Mercî İslâm olmak için iktizâ eden Kuvve-i Kâhireye mâlik oldu. Hatta Kırım Hanları dâire-i ittihadı duhûl-i fazîletinde tavâif-i mülûkun cümlesine muktedâ oldular. Selîm-i evvel Mısır'ı zapt ile hılafeti el-abbasdan, Hanedan-ı Osmâni'ye nakl eyledi. Fakat İran'da İsmail safevinin şî'iyyet-i dâiyyesiyle te'sîs ettiği Hükümeti mahvetmeye ömrünün müsâade etmemesi İslâm'ı nokta-i vahdede cem' etmesine mâni oldu.

Halefi olan Süleyman'ın, Kanuni dahi fevkalâde fazâile nâil olmakla beraber pederinin haslet-i cihângîrânesine mâlik olamadığından yalnız edyân-ı sâire ashâbına karşı şân-ı saltanatı âlâ eyledi. Fakat şu ittifâk-ı millete mâni olan şîiyyeti aradan kaldırmaya muvaffak olamadı. Ama yine merciiyyetinin şanını ikmâl ederek tâ aksâ-yı Hintteki feryad-ı Müslimini istimâ ile imdâtlarına bir derece mukdimâne çalıştı ki Mısır ve Basra'ya gönderdiği emirler "Hint'in imdâdına sefâin gönderin velev yelkenleri şal keşmiri ve ipleri harîr yemeniden olmak lazım gelsin" me'âlinde idi. Bu ferman üzerine mükemmel donanma gitti. Fakat istihsâl-i maksuda rüzgar müsâade etmedi.

O teşebbüsten dahi bir fâide hâsıl olamadıysa da firak-ı mü(te)şettite-i İslâmiye yine merkeze ictimâdan bütün bütün hâli değildi. Yemen imâmeti mahvoldu. Memâlik-i berberîyedeki beni hafs ve sâir bazı tavâif-i mülûkî ilga eden Hayrettin Paşa ittihadı, istibdâda tercîh-i fazîlet fevkaladesine mazhar olduğundan "ışığında kul olmak bana şah olmakdan evlâdır" ahengiyle Dergâh-ı Süleymânî'ye geldi. Akd-i bî'at eyledi.

Hazret-i Şehinşah irtihâlîğinden sonra Atabey devlet makâmını ihrâz eden Sokullu merhûm dahi şu ittihad-ı İslâm dâiyyesinden bir zaman ferâgat etmeyerek bir taraftan o zamana kadar kökleşmiş olan devlet-i Safeviyeyi aradan kaldırmak için

Türkistan'a el atmak arzusuna düştü. Bahr-ı Siyâh ile Bahr-ı Hazar arasında bir cetvel peydâ etmeye nisbet etti. Endülüs'deki bakıyyetü's-süyûfu kurtarmak efkâr-ı mürüvvet-mendânesine kıyâm etti. Bu yolda Protestanlarla ittifâk etmek istedi. Fakat zamanındaki Padişahlarda o himmet mefkûd olduğundan Lala Mustafâ Paşa gibi müntesibân-ı saltanatın rekâbetiyle bu tedâbir-i hayriyyesi iki cihetde dahi semeresiz kaldı.

Müşârünileyhin şehâdetinden sonra bütün bütün Avrupanın muhacemâti ve dâhilin ihtilâliyle uğraşılarak ittihad-ı vazîfesine bakılmaz oldu. Ve ondan sonra İran ile vukû bulan muhârebelerimizin netîcesi tashîh veya tevsî-i hudûddan ibâret kaldı.

Ahmed-i sâlis asrında Afganîlerin zuhuruyla memâlik-i İraniye'nin dûçâr olduğu şûrîşler üzerine tamâm-ı maksad kadîmi fi'ile getirmek zamanı gelmişken Sadrazam olan İbrahim Paşa'nın Çırağan safâlarından hiçbir şeye bakmaya vakit bulamadığı cihetle onun tereddüdü ve Yeniçerilerin ihtilâli arasında fırsat fevt oldu. İranda da nâdir gibi nâdirat rüzgarından biri zuhûr etti. Mahmûd-ı evvelin ikdâmât-ı gayûrânesini semeresiz bıraktı.

Hele Râgıp Paşa'nın vefatından sonra Rusya'nın sademât-ı müteâkibesiyile devlet bütün bütün sersemleyerek bayağı politikaca ne yaptığını bilmez oldu. Meselâ Lehistan'ı mukâsemeden kurtarmak için Rusya'ya sellemehü's-selâm ilan-ı harb eyledi. Fakat mülükümüzün eczâ-yı tabî'yyesinden olan Kırım'ı Rusya gasb etti. Protestoya bile cesaret olunmak şöyle dursun âdetâ eline tasdîk-i resmî senedî verildi. Hatta Mahmûd-i Sâni zamânında dahi Fransa ile Cezâyir beyninde zuhûra gelen ihtilâf üzerine kaptan Tahir Paşa Cezâyir'e gönderildiği zaman verilen talimât "Fransa dostumuzdur. Cezâyir halkı da teba'amızdandır. Aralarını bulmaya sa'y olunsun. Mümkün olmazsa biz de bî-taraf duracağız" gibi bir takım hezeyânlarla memlû etti.

Muahharen Mısır hâdisesi zuhûr etti. Kuvve-i İslâmiye ikiye münkasım olmak zamanı gelmişken hele zikri hayr olsun. Reşid Paşa'nın mahâretiyle tehvîn-i şer edilebildi.

İdâre-i hâzıranın zuhûrundan beri dahi fark-ı İslâmiye'nin ittihâdına hizmet için nice fırsatlar zuhûr eylemiş ise de ashâb-ı idârenin öyle millet ve ümmet

menâfi'i düşünmek şanlarından olmadığından hiçbirinden zerre kadar istifâde olunamadı. Ezcümle Paris konferansında Memleketeyn ve Sırbistan'ın imtiyâzı Avrupa'nın kefâlet-i umûmiyesine girdi. Ve Karadağ muhârebeden iki üç sene evvel devlete karşı silah kaldırdığı için Rusya'nın ikdâmâtı ve ondan ziyade bizim murahasaların mümâşatı ile bir şekl-i istiklâl buldu. Hâlbuki gâlip olan güya biz idik. Ve düvel-i muazzama bize hâmî idi. Çerkeslerle Dağıstânlılar ise yetmiş seksen sene Rusya'ya mukâvemet ettiler. Bütün cihân-ı medeniyetin şefkatine istihkâk kesb eylediler. Bîçâreler hem milletimiz olduklarından başka, tâ hânedân-ı saltanatın bile en yakın akrabâsından idiler. Konferansda kimse nâmlarını bile lisâna almadı. Nihâyet mağlûbiyyet ve hicretle mahvoldular, gittiler.

Türkistan Hükümetleri biddefeat devlete mürâcaat eylediler. Bu mürâcaatın ibtidâ-yı zuhûrunda ise *El-Cevâib*'in zannı gibi boğazları elde değildi. En evvel Hive Hükümeti Rusya'nın dest-i Kıpçak'da hayme nişîn istiklâl olan bazı aşâyir-i İslâmiyeye tasallutundan ürkerek hilâfet-i kübrânın himâyesine ilticâ eyledi. Gönderdiği sefirler yıllarca misâfir hânelerde çürüdü. Ve taktim ettiği nâmeler ki tamamı bir Vali tarafından matbuuna gönderilmiş sûretde idi. Oraların şivesinde Türkçe yazılmış olduğu hâlde Tercüme Odasına geldi. Senelerle çekmece bekledi. Burada Rusya'nın Türkistan üzerine tecâvüzâtı şahitlendi. Buhârâ ve Hokand hanları dahi müte'addid feryâd nâmeler ve sefirlerle istimdâd ettiler. Babîâli hâllerini Avrupa'ya beyân için vesâtete bile cesâret edemedi.

İspanya Devleti Fas Hükümeti'ne ilân-ı harb etti. Babîâli'yi insan ve Devlet-i Âliyye'yi hilâfet-i İslâmiye'nin muhâfaza-i hukukuna sâ'î zannederek muhârebenin esbâb-ı mevcubesini mübîn-i kemâl-i itinâ ile mufassal meşrûh bir takrîr verdi. Babîâli ne vazâif-i hilafet ve ne de lâzime-i milliyet düşündü. Yalnız "kağıdınızı aldık" meâlinde bir cevâp verdi. Ufak tefek bazı mülâzalar beyânına bile teşebbüs eylemedi. Hatta bugün İspanya'nın nezdine me'mûr-i Sefâretimiz, tâ Amerika'da ilçemiz var. Hâlâ Fas'ın bir tarafında bir küçük şeh-benderimiz bile yok.....

Bunlar şöyle dursun Tunus ahâlisi Vâlinin istibdâdı ve hazinedârın mezâlim-i tâkat-ı fersâsı cihetiyle "Allah yansır"üs-sultan şî'âr-ı ittihad cûyanesiyle ilm-i efrâz-ı Hürriyet oldular. Bu havâlarla iltihâb eden ateş-i hamiyeti zaleme-i ahâlinin kanıyla itfâ eyledi. Devletin oraya gönderdiği memur tiyatroya gelmiş gibi

ikâmetgâh-ı istirâhate çekildi. O kadar vakâyi-i fâci'ayı seyirci gözüyle temâşâ etti. Ve hatta ihbâr-ı mevsûkadandır ki bir takım erbâb-ı hamiyet-i amâl halkın tervîci ve eyaletin ıslâhî yolunda memurumuza doğrudan doğruya veya dolayısıyla bazı tedâbîr arz ettiler. O da câsûs tarzında ihtârât-ı vâkıyı hazinedâra söyledi. Bazı adamların başını belâya uğrattı. Ahâlînin sarf-ı şikâyeti oradaki hânedândan olduğu ve hânedânın bekâsı ise hiçbir uhde mesned bulunmadığı hâlde Babîâlî zikr olunan ihtilâl üzerine orada sû-i istimâl sûretiyle cârî olan tevârüsü resmen tasdîk etmek istedi. Fransanın mümânaatı üzerine ona bile muktedir olamadı.

Ya bu hâller meydanda iken farz edelim ki İran ve Fas bizim uhdemize girmek istesin. Evvela Babîâlî acep kabule cesâret edebilir mi? Sâniyen, tutalım ki kabul etmiş, onlar bizden ne fâide görür.

Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede

Kande kaldı, gayrîye imdâd ede.

Bir de her insânı veya husûs-ı erbâb Hükümeti öyle fazîlet ve âkıbet-i endîşelik sâikalarıyla ikbâl ve mâlından vazgeçer. Hükemâdan kıyâs etmek tabîat-ı beşerîyyeden haberdâr olmaktır. Hele İran ile Fas bizden beter bir hâl-i istibdâdda olarak zimâm idârelerini ele alanlar ahâlîyi âdetâ hayvân gibi her istedikleri şey'e kullanıyorlar. Halkın canı ellerinde, mâlı ellerinde, ırzı ellerinde, öyle kaplan gibi kanlara bulanmış ve saydâne maîşet kendilerine tabîat-ı sâniye olmuş birtakım zalemede o yürek mi kalır ki vatanlarının saâdetine irâde-i keyfiyelerini feda etsinler. Bugün hükümât-ı İslâmiye'nin en terbiyelisi güya Mısır Hükümeti olacak. Gerek Vali Paşa ve gerek ekser-i nazar Avrupa terbiyesi görmüş ve Avrupada her ümmet-i daiyye-i ittihad ile heyecâna gelmiş olduğu hâlde merkez-i hilâfetden tebâ'üd yolunda Mısır'ın teşebbüsâtına bir kere nazar olunsun. O zaman iddiâmızın hakkâniyeti tamamıyla anlaşılır.

Bir Meclis-i Şûrâ-yı Nüvvâb açıldı. Şerâit-i lâzimesine muvâfik olmadığından Mısır'ca kat'an ve kâtibeten bir işe yaramadı. Yalnız eyâletin usûl-i idâresi hilâfetin şimdi ki sûret-i Hükümete mugâyir bir şekle girdi. Hatta ahlâfa zamânımızı nefrîn ile yâd ettirecek vakâyidendir ki Girit Meselesi zuhûr eder etmez Mısır Hükümeti güya taraf-ı hilâfete hulûs için cezîreye asker gönderdi. Fakat el

altından girdi. Mısır'a ilhâk ettirmek için teşebbüsât-ı hafiyeye başladı. Ve muvaffak olamayacağını anladığı gibi Girit kendi. Zîr-i idâresine girmezse Yunan'a gitmesini, bizde kalmasına tercih ettiğinden midir nedir? Askerini geri aldırdı. İstanbul'a i'tâ ettiği vergiyi esbâb-ı malûmeye mebni bir mikdâr-ı tezyîd eyledi. Fakat o bahâne ile tekâlîf nâmına halkın elinde ne var ise gasb etti. Nihâyet arada bir de Hidiv unvânı peydâ oldu. Bakalım bu tebâ'üdün ne dereceye kadar îsâline çalışılacak.....

İşte bu ifâdelerden anlaşılıyor ki milletin ittihâd ve selâmetiçün erbâb-ı Hükümetten ümitvar olmak beyhûdedir. İtalya'da olduğu gibi millet kuvve-i ittihâdıyla iktisâb-ı azamete kendi gayret etmelidir. Bu da sahîhan istinâde şâyân-ı bir merciin vücuduna tevakkuf eder. Merciyete ise bilkuvve müstaid olan Devlet-i Âliyye'dir. Bizde hükm-i şerîat ve hâkimiyet-i ümmet ve usûl-i meşveret ve feyz-i marifet meydana çıkarsa az zaman içinde Saltanat-ı Seniyye'de bir büyük devlet olur. Ve meselâ Mısır ve Tunus halkı metbû meşrûlarının idâre-i mahsûsasında bulunan memâlikin intizâm-ı adâletini ve biri ve bahrı kendilerini zulmden kurtaracak kuvvetini görürlerse elbette boğulup atılmaya ve dayak altında çürümeye rızâ gösterip durmazlar. Ve merkezin envâr-ı kemâlâtı daimâ etrafa intisâr etmek umûr-ı tabîyyeden bulunduğundan İstanbul'da marifet ve intizâm hâsıl olunca bizzarûre sâir-i memâlik-i İslâmîyeye dahi asârı sirâyet eder. Ve o hâl ile vahdet-i saltanata imkân müsait olmasa bile hilâfet-i İslâmîyeye bir merciyet-i sahîhe iktisâb eyleser ve ehl-i İslâm istilâ-yı ecânibden kurtulursa bu sûretle kurtulur.

Bundan başka hânedan-ı Osmâni bir taraftan halîfe-i İslâm olduğu gibi bir taraftan dahi bir çok akvâm-ı Gayrimüslime'nin Padişahı bulunduğundan müstaid olduğu kuvveti tamamen iktisâb için onlara dahi hubb-ı vatan efkârını ilkâ etmek lazım gelir. O da adâletle hâsıl olur.

İşte gerek milleti-i İslâmiye'nin selâmetine ve gerek Osmanlı vatanın saâdetine hâhiş-ker olanlar için birinci düşünülecek madde idâremizin ıslâhıdır.

İstanbul'dan Mektup Fî 15 Muharrem

Prens De Gallles ile zevcesinin burada buldukları esnâda mazhar oldukları taltîfâtı ve ba'dehu Kırım'a azîmet ve avdetleriyle Yunanistan'a gittikleri husûsâtını gazetelerde görmüşsünüzdür. Bunların içinde şâyân-ı ihtimâm ve dikkat bir madde vardır ki onu İstanbul gazeteleri yazamaz. Prens De Gallles'in Dersaâdete vusûlünde İngiltere Sefârethânesi'nde verilen ta'âmda Zât-ı Şahâne dahi bulunmuştu. Esnâyı sohbetde İngiltere Sefîri Zât-ı Mülûkâneye hitâp ile "Zât-ı Şahâne'nizin eser-i ikdâmâtıyla memâlik-i mahrûsada ve umûr-ı devlette hayli terakkiyât görüldü. Bunlardan birisi şu seferede tâife-i nisvânın beraber bulunmasına şâyân buyrulan rağbet ve müsâidedir ki yakın zamanda nisvân-ı İslâm'ın zîr-i hafâyı esâretten kurtarılmasına vâki' olacak himmet-i mülûkânelerine delâlet eder" dedik de Zât-ı Şahâne sukût ve tebessümle mukâbele buyurmuşlardır. Ta'âmдан kalkıldıkda mahremlerinden birisi sefire yaklaşp "Canım Müslüman karılarının hicâb ve esâretten halâslarına dâir söz açıp da icrâsı hünkarın elinden gelmeyecek madde zımnında niçin izâ'a nüfûz ettiniz. Onu diyeceğinize bâri şu şehzâdelerin taht-ı esâretten halâsına müsâade olunmasını söylese idiniz. Hem tesiri olurdu. Ve hem de duâya mazhar olurdunuz" dediği sûret-i sahîhada işitilmişti. Ve Filhakîka Prens De Gallles buraya geldi gitti ve avdet etti. Tekrar Zât-ı Şahâne ile görüştü. Bu kadar zamanda ne Murâd Efendi ve ne de Abdülhamid Efendi'den ve sâir şehzâdelerden hiçbirini görmedi. Fakat iki defa İzzettin Efendi ile görüştü. Eski asırlarda şehzâdeler kafeste oturur, derlerdi. İşte vukûnu asrımızda gördük. Vâkiâ bunlar cihânı kafes ardından görüyorlar. Sonra birdenbire dünyaya çıktıklarında kapanca ve ökse hilelerini bilmediklerinden her menfaatperestin kurduğu tuzağa oturup tutuluyorlar. İşler de böyle gidiyor. Vah mülke vah millete.

Dâhiliye Nâzırı Şirvanî Paşa hazine-i hâssa işlerince ibrâz ettiği hademât-ı mebrûra sebebiyle haylice sürüldü. Ve husûsuyla Dâhiliye Nezâretine geleli o kadar sivrildi ki Âli Paşa dahi kendine batacak telaşına düşdü. Batsada taaccüb olunur mu ki? Vaktiyle kendisi Reşid Paşa merhûmun sivriltmesi iken ona bakmıştı. Şimdi kendisi de onun mükâfâtını görmüş olur. Tuhafdır ki Zât-ı Sadâret-penâhi bir zamanlardan beri Midhat Paşa'yı istirkâb ile hâb ve huzûru terk etmişti. Onu Bağdat'a saldırmaya muvaffak olup artık belâ-yı rakîb ve ağıâr-ı sandalı nişin-i istiklâl ve iktidâr oldum zannederken hiç ummadığı taş başına dokundu.

Bunlarda Şûrâ-yı Devlet re'isi Kemâl Paşa'nın süngü pek düşük görünüyor. Hatta memûriyetinden istifa ettiği rivâyet olunuyor. Lakin henüz sebebi anlaşılmadı ise de yakında ucuzlar. Suriye vilâyeti Valisi Râşid Paşa beş on gündür me'zunen İstanbul'a gelmişti. Bu zâtı Hâriciye Nâzırı olacak diyorlar. İki günde bir idâre değiştirmek şimdi burada moda olduğundan ihtimâl ki bu da vücûd bula. Yeni Maliye Nâzırı Sâdık Efendi geldi. Postuna oturdu. Kendisi Avrupa'da iken uhdesine Maliye Nezâreti tevcih olunmakla itibâr-ı tezâyüd edip konsolidelerin ileride verilecek fâiz ve re'sûlmâllerine karşılık olarak bir rivâyetde sekiz milyon ve diğer rivâyetde on milyon olarak bir istikrâz-ı akdîne sarraflardan söz almış olduğu ve birkaç günden beridir konsolidelerin terakkisi bu sebepten nâşî idüğü söyleniyor. Bizim Maliyenin hâl-i müşevveşi bir dereceye geldi ki bir istikrâzın velev devlet ve ümmete muzır şerâitle olsun. Çaresini bulup becermekden büyük Maliye Nezâretine cihet-i istihkâk olamıyor. "Er ölür adı kalır" meselince Fuad Paşa vefat etti ise de Devlet-i Âliyye istikrâzsız yaşamaz kâidesini bırakıp bizim vükelâ-yı hâzırının dahi bundan başka idâre-i Maliyece bir tedbirleri olmadığından ma'hûd zafernâmede ki:

Böyle iş görmeli ibkâ ise maksad-ı nâmı

Ne revâ şöhet için zezeme olmak bevvâl

beyti tamam muvâfık-ı hâldir.

Beş on günden beridir Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa tarafından bir şâyia çıkarıldı. Onun kavlince, güya Suavi Efendi, Âli Paşa'ya bir arz-ı hâl gönderesi ve onda şimdiye kadar kendinin idâre-i hâzıraya karşı tuttuğu tarîk-i muhâlefetin hatâ olduğuna şimdi vâkıf olduğundan ve vükelâ-yı hâzırının her meselede ittihâz ettikleri politikalar ayn-ı isâbet ve mülk ve ümmet hakkında sarf-ı menfaat olmakla kendisi Yeni Osmanlılar efkâr-ı muzırresinde bulunmaktan vazgeçtiğinden müsâade buyrulursa İstanbul'a geleceğini yazası ve bu meâlde ve Âli Paşa'nın senâsında mâ-beyn-i hümâyûna dahi bir arıza takdim edesi ve Âli Paşa dahi arz-ı hâli okuyunca bu Suavi kimdir diye arz-ı hâlini yırtıp atası, işte bu zâtlar bir vakitler *Muhbir*'in ve muahharen dahi *Hürriyet*'in men'-i neşrine derece-i vüs' ve iktidârlarını sarf ettikleri hâlde muktedir olmadıklarından lisâna dahi cem'iyet-i muhteremenizin efrâdı hakkında her türlü ekâzîb ve erâcîfin ilânına kusûr etmezler. Ancak yalancılık da

birinci şart söylenen yalanın oldukça doğruya biraz müşâbehetlisini bulmaktır. Tâ ki işitenler inansınlar. Şimdi *Muhbir* gazetesinin her nüshası meydânda dururken ve her birinde yazılmış olan efkâr, Suavi Efendi'nin ne meslekde olduğunu isbât ederken ve Âli Paşa dahi Sadâret'te bulunup malûm olan meşreb-i kindârisi iktizâsınca gücü yettiğinden intikâm almaya muktedir iken böyle bir hareketin o zâtından sudûru aklen mümteni' görünür. Zira bunun sohbet vukûuna inanmak için birkaç şart ister. Birincisi *Muhbirler* bu dünya yüzünden kalkmış olmalı. İkincisi Âli Paşa Sadâret'te bulunmamalı, velhâsıl vükelâ-yı hâzıra ne derlerse desinler ne yaparlarsa yapsınlar ahvâl ve âsâr meydândadır. Siz efkâr ve ittihâdınızda durdukça öyle erâcîfin ne tesîri olabilir.....

İstanbul'dan Diğer Mektup Fî 13 Muharrem

Seksen altı senesi sâl-nâmesi bu kere neşr olunmakla bu posta ile taraf-ı hamiyetkâranelerine bir kıt'asını takdîm ettim. Bunda sinîn-i sâbika sâl-nâmeleri üzerine hayli şeyler ilâve olduğundan mürettiblerine gazeteler gibi herkes teşekkür eder. Lakin tertîb-i cedîdde bazı şeylerin mevkileri değişmiş ve bir tâkımının da sûret-i derci hükm ve manâ götürecektir tarz da bulunmuş olduğundan bunlar hakkında erbâb-ı dikkatin aramakda oldukları manâları birer birer arz ve beyân edeyim:

Sâl-nâmenin 35nci sahîfesine nazar olundukda Mâbeyn Hümâyûn'a memur zâbitân askeri sırasında İesperudan Sofoklu, Liskeviç, Marko, Kostaki, Yorgi, Eklef, Vasil, Lionide Kostantin ve İspilâki Dimitri efendiler görülür ki bunların kimi kolağası ve kimisi dahi yüzbaşı ve mülâzım rütbelindedir. Hatıra gelir ki acaba bunlar hani bir zaman Fuâd Paşa'nın nice ehemmiyetler üzerine teşkil ettiği silahşörler takımı mıdır? Lakin yine tahattur olunuyor ki silahşörler Şâm'dan, Hâlep'ten, Dürzi Dağı'ndan, Bosna'dan, Arnavutluktan, cem' edilen asilzadegândan merkeb bir fırka idi. Sonradan malûm olan esbâba mebnî bunların hepsi memleketlerine sıvışıp gittiler. Silahşörlük de bozuldu, o moda dahi geçti. Ya bunlar kimlerdir yine bir manâ bulunur ki onlar gitti ise de onların teşkiline bâis olan politika sebebi zâil olmadı ya madem ki onun teşkilinden maksat, Avrupa'ya karşı

teba'a-i Gayrimüslime'den rütbe-i askeriyyede adamlar istihdâm olduğunu ve hatta hizmet-i mahsûsa-i şahânedede bile kullanıldığını göstermek idi. İşte yine bir tâkım teba'a-i Gayrimüslime bu tarz ile bulundurulmaktadır. Lakin buna karşı yine düşünülüyor ki; eğer sebep bu ise biz de teba'a-i Hristiyan yalnız Rumlar mıdır? Zira şu isimlerin içinde hiç Ermenî ve Kıbtî ve Yahûdî isimlerine benzer bir şey görülüyor. Yoksa bu milletler teba'adan değil mi? Böyle müsâvât mı olur? Teba'anın bir sınıfı ma'yyet-i şahânedede bulunmak şerefine nâil olur da öteki sınıflar ondan mahrûm olursa buna ne denir?

O yaprağı çevirip 36nci¹²⁵, 37nci, sahîfelere bakıldıkda tertîb-i neşrîfâtca birçok garîbeler görünür. Meselâ Hüsnü Rızâ Paşa biddefeat makâm-ı Ser-askerîyye'de ve mâbeyn hümâyûn müşîrliğinde bulunmuş iken kendinin vâsıtasıyla rütbe-i müşîrîye nâil olan Serdâr-ı Ekrem'in ona takaddüm etmesidir. Ama hâssa müşîrliği uhdesinde bulunmak bu tefevvuka sebep ise 30ncu sahîfedeki elkâb-ı resmîye sırasında makâm-ı Ser-askerîyye nâil olmuş vükelânın Zât-ı Serdâr Ekremî'ye takaddüm ettiği musarrahdır. Ondan sonra Şîrvânî Reşid Paşa vükelâ-yı sâireye takaddüm eder. Ne sebep ve meziyete mebnîdir bilinmez. Hele Nâfî'a Nâzırı Davud Paşa'nın Zabtiye Müşîrî Hüsnü Paşa'nın üstüne geçmesi ittifakiyattan değilse mutlaka eğlenmek için yapılmış denilir. Daha geçen gün Mâliye Nâzırı edilen Sâdık Efendi ile nereden geldiği ve kimin nesi olduğu bilinmeyen evkâf nâzırı Hâmîdi Bey'in kırk yıldan beri ricâl-i Devlet Âliyye silkinde pâlâ sallayan Mümtâz Efendi ile vâlide kethüdâsı koca Hüseyin Bey'in üzerine takaddüm olunmalarına ne denilir. Saneme tapmak da yani erbâb-ı ikbâle can u gönülden hizmet etmek de. Bunların bir kusûru mu oldu. Yoksa daha isimleri bilinmediği hâlde rütbe-i vezârete getirilen zevât kadar bunlar da liyâkat mı yok.....

O yaprağı da geçelim. Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezâreti dâireleri yapılan nizâmları gibi karma karışık bir hâlde olup her dâirenin vazîfe-i mahdûdesini kendi memûrları ve belki re'îsleri dahi bilmediklerinden şimdilik ondan da sarf-ı nazar edelim. Fakat şu iki meclisin teşkîli için eski Meclis-i Vâlâ enkâzı üzerine kırkdan mütecâviz-i müşîr ve ulî ve mîr-i mîrân rütbelerinde açıktan yalnız a'zâ ve otuzdan ziyade muâvin ve mümeyyiz alınmış olduğundan bunlara

¹²⁵ Gazetenin aslında kısaltmalar bu şekilde yazılmış.

tahsîs olunan maâşlara hangi yeni vâridât karşılık tutulmuştur. Ve şu meclisler teşekkül edeli bir seneye yakın olduğundan ne hizmet ve eser göstermişler ve devletin ve halkın ne işine yaramışlardır. Buraları mahall-i teemmüldür....

Bu varakalardan sonra Meclis-i Maârif ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Tersane ve tophâne ve mâliye ve ticaret meclisleri sırasıyla alay gösterirken, rüsümât meclisi göze ilişiyor. Bu meclisin iki re'isinden mâadâ a'zâsı bütün saray-ı hümâyûn tekâ'üdlerinden ibâret olduğundan buna rüsümât meclisi deneceğine saray çöplüğü dense daha münâsip olmaz mı? Meselâ muzikacılıktan yetişme Necîb Paşa, epeyce muzikadan anlar. Ve biraz da harem-i hümâyûn mücevherâtı alışverişinde bulunduğu kuyumculuktan da hava çalar. Fakat rüsümât işlerinden ne anlar? Neş'et Efendi ile Yâver Bey dahi hizmet-i mülûkânenen başka bir işte bulunmadıklarından saray-ı hümâyûnca dönen fırıldaklıkları pek güzel bilirler. Lakin rüsümât işini ne bilirler? Hele Muhtâr Bey epeyce kalyon resimleri yapabilir fenn-i taklîdde de gereği gibi mahâreti vardır. Hâlbuki bu meziyyetler-i rüsümât emirinin nesine yarar? Gelelim Süleyman Ağaya: At cinsinden lâyıkiyla anlamazsa da hayvan tımarını ve hâs-ı ahır hassalarını pek ra'nâ bilir. Belki bu mecliste eskir ise tavlâ başı olur. Bunlardan ziyade mahall-i istigrâb olan ma'hûd Baltacı Hacı Mustafâ Ağa'nın bu gürûh içinde bulunmayıp, meclis idâre-i zabtiyeye konulmasıdır. Vâkîâ onun bu zâtlar gibi hizmet-i mahsûsa-i mülûkânede bulunmak şerefi yok ise de asr-ı sâbıkda Harem-i Hümâyûn ve Evkâf Nezâretince az hizmetleri sebkât etmemiştir. Hele Necîb Paşa'dan iri düşünmesi hiçbir manâ götürmez. Ve bir de bu misillû hidemât-ı mesbuka ashâbından bir takım daha zâtlar var ki bu meclisler onlarla müşerref değildir. Hani bir hazinedâr Ömer Efendi var idi ki; Ekonomi ilminde fevkalâde mahâreti sebebiyle dört beş sene zarfında aylığından veya her neden artırmışsa artırarak birkaç yüz bin kese kazanmış ve bir aralık Fizan'a kadar bir seyâhat dahi vermiş idi. Hani bir de baş mâbeyncilikden mütekâid Osman Bey yâhût Osman Paşa ve bir de Ahmed Bey var idi. Bunlarda Necîb Paşa ile beraber seyâhat refâkati etmişlerdi. Zâhir onlarda böyle meclis a'zâlığına liyâkat görülmemiştir. Ve hani yine geçende bir zamanlar baş mâbeyncilik etmiş ve ismini yazmayı bilmez bir de bir Ali Bey'imiz var idi. Artık bunda mı? liyâkat bulunmadı. Râsim Ağa Hazretlerinin hiç arada nâmı yok ya.

49ncu sahîfede altıncı dâire-i belediyye meclisi görülür. Bunun re'îsi Dâmâd Cenâb Sadâret-penâhî Selâhaddin Bey'dir. Bu riyâset bir zamanlar mütevaffa Fuad Paşa'nın kayını ve Hâriciye Neşrîfatcısı Kâmil Bey'in mâlikânese olup altmış bin kese kadar borca girmişti. Bu münâsebetle bazı zarfa altıncı tabîrini altıncıya tahvîl etmişlerdi. Şimdi dahi Selâhaddin Bey'in mâlikânese olduğundan borcu yüz bin keseyi aşsa taaccüb olunmaz. Avrupa hikâye kitapları fıkranın ortasından veya kuyruğundan başladığı gibi biz dahi işlerimizi Avrupa'ya taklîd ettiğimizden devâîr-i belediyyenin altıncısından başladık. Ve ondan meşhûd olan muhassenata bakıp diğerlerini dahi geçenlerde teşkîl ettik. Lakin her nasılsa sâl-nâmede bunların kaydı unutulmuş veyahud onlar da teşkîlât-ı resmîyeden olup hükümleri olmadığından derece-i şâyân görülmemiştir.

Sâl-nâmede câlib-i dikkat olan şeylerden biri de Rumeli ve Anadolu'da küşâd olunan mekâtib-i rüşdiyyenin ahvâlidir. On beş yirmi seneden, diyerek resmî gazetelerin ettikleri şamataların işte netîcesi sâl-nâmede mündericidir. Sâl-nâmeye yazılmak üzere her mahalde olan rüşdiyye mekteplerindeki etfâlin defteri, emir nâme-i sâmi ile istenildikde her memûr kendi eser-i gayretini göstermek için aded-i etfâl on ise, yirmi yazacağından, sâl-nâmede görülen aded-i etfâl elbette hakîkatin nısfı derecesinde değildir. Ama biz farz edelim ki bu doğru olsun. Rumeli cânibinde bulunan 62. Mektebde 4410 ve Anadolu'daki 58. Mektebde 5450 etfâl mevcûttur. İş başında bulunan ve azametlerinden cihâna sığmayan vükelâ hazerâtı bunu görüp utanmazlar mı? Zira memâlik-i mahrûsadaki nüfûs-ı İslâmiye'yi azdan az on milyon tahmin eylesek mekteb gören etfâl yüzde bir nisbetinden daha dündür. Ne olaydı, şu kabâ yaldız Maârif Nezareti yapılacağına ve nâzırına ve a'zâsına ve ketebesine beyhude bunca maaşlar verileceğine suret-i matlubede mektepler açılı idi ve insana benzer hocalar konulup, taayyüşlerine kâfi maaşlar verile idi. Ne tuhaftır ki teba'a-i Hristiyan mekteplerine bizim Maârif Nezâretinin şümûlu yoktur. Hele bir kere taşralardan ne kadar Ermeni ve Rum mektepleri olduğu sual olunsun salnâmede gösterilsin. O zaman bizim maârifce ne kadar ileri gittiğimiz anlaşılır.

Salnâmede mülkiye memurîni sırasına bakıldıkda teşkîlât-ı cedide üzere her Vilayet Valisi ve Defterdârı ve Müfettiş Hükûkâmı ve Mektupçusu ve Vali Muavinleri ve Mutasarrıfları ve Muhasebecileri görülür. Lakin Memleketeyn ve Sırp ve Cebel-i

Lübnan ve Mısır ve Tunus mahallerinde yalnız Prens ve Valilerin isimlerinin zikriyle iktifâ olunur. Vakıa Memleketeyn ve Sırp ve Mısır ve Tunus iklimleri birer idare-i mahsusa altında bulunurlarsa da yine her biri Devlet-i Âliyye'nin memâlikinden ma'dud olduklarından, oralarda istihdam olunan memurînin isimleri devlet metbualarının salnâme-i resmîsinde niçin görünmez. Eğer bunların Devlet-i Âliyye ile olan irtibatları böyle memurların isimlerini bile sorup anlayamayacak mertebeye varmış ise hiç rabıta kalmamış deyip kurtulmak daha evlâdır. Ve bir de Cebel-i Lübnan dahi bunların sırasında gösterildiğinden, bunun dahi ötekilerin imtiyazına mazhar olduğu anlaşılırsa da bunun ne zaman şu şekle konulduğu bilinmiyor. Ha bizim bir de Karadağ'ımız vardı ki, onun idaresi de berikiler gibi suret-i mümtâzede idi. Salnâmede onun hiç ismi görülmez. Acaba burası bütün bütün bizden ayrıldı mı? Öyle ise devlet niçin ilan etmedi.

Bizde salnâmenin 173ncü sahifesinden aşağı doğru nazar etmeli. İstanbul'da Devlet-i Âliyye'nin resmî ve gayr-i resmî olarak Türkçe lisanında on bir ve resmî olarak Fransızca fakat bir adet gazetesi bulunur. Teba'a-i Gayrimüslime'den Ermenilerin sekiz ve Rumların altı adet gazeteleri vardır. Devlet-i Osmaniye'nin, Devlet-i İslâmiye olduğunu ve Maârif Nezaretlerini ve Takvimhaneyi ve bunlara sarf olunan paraları düşünmeli ve bir de nüfusça teba'a-i İslâmiye'nin kesretine bakmalı, ondan sonra şu hâle şaşır şaşır oturmalı vesselâm.

(RAYBE'L MENUN)

Levant Herald'ın rivayetine göre İsbie limanının Karadağ'a terkiçün Avusturya Devleti vesatet etmiş semahat meâb efendilerimiz dahi iltimâsa muvafakat etmemekle beraber ona bedel Cebel civarında olan münasip mahallerden bir miktar yer verilmesini teklif etmişler. Bilmezler ki Karadağ civarında olan arazi, ashâb-ı idarenin çiftliği midir? Sırp'a Karadağ'a bu kadar emlâki İslâmiye terk olundu. Bedelleri nerede kaldı.

*****

Muhib'in rivayetine göre Avrupa hükümdarlarının nutukları Türkistan'ın politikasını bilmek için erbâb-ı siyaset, Zât-ı Padişahî'nin sene başı nutkuna intizar ederler imiş. Bize kalırsa, diplomatlar Devlet-i Âliyye'nin politikası, Avrupa'nın emâvirine itbâdan ibaret olduğunu ve Nutk-ı Hümâyûn'un meali Şûrâ-yı Devleti ve Hristiyanlara verilen imtiyazâtı ve Mekteb-i Sultâni ile ıslahnâmeler ve mündefî' olan Yunan Meselesi'ni ilan gibi şeylerle yirmi yıldan beri işite işite herkesin istikrâh ettiği ıslahat mevâidine münhasır olacağını cümlesi bilirler.

*****

İstanbul gazetelerinde Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin bir ilan-ı mahsusunu gördük ki içinde şöyle bir fıkra var. [Muhakeme-i nizamiyede bedayeten görülen dava için verilen i'lâm harcı yüzde kuruş 2] bu harcı kim verecek, i'lâmı alan değil mi? Güzel. Farz edelim ki bugün bir sarraf Meclis-i Vâlâ reisine husumet etti. Kendinden on bin kese para dava eyledi. Paşa davayı kazandı. İ'lâmı da verildi. Kendinin devlete böyle müzevvir bir dava için yüz bin kuruş vermesine bilemeyiz ki nasıl hüküm edecek....

*****

Muhib gazetesi, Paskalyaya mahsus olarak kıt'asını küçültmüş, behasını da on paraya indirmiş. Buna dair yazdığı ilanında [mündericâtı gayet mühim olacak] vaadini eder de onun iki satır aşağısında [Emedi Dîvân-ı Hümâyûn hülefâlığı izzetli Ahmed Refik Beyefendiye tevcih buyrulmuştur.] Ne güzel incaz-ı vaad, ne mühim havadis....

Kemal¹²⁶

¹²⁶ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre

47 HÜRRİYET 1285

Numara: 47 5 Safer Sene: 1286 17 Mayıs 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Mâliye Nezâreti tarafından esham-ı umûmiyyenin şerâ'it-i mukarriresi mucibince senevî yüzde birinin cem'ine başlanılacağı ve bir muvâzene defteriyle bazı tedâbir-i islâhiyyeyi mübeyyin bir risâle neşr olunacağı şâyi' olmuştur. Acaba teşebbüsât-ı vâkı'a bir semere verir mi yok şimdiye kadar âlemi ikrâh ettirmiş olan mevâ'id-i cümlesinden mi kalır? Bunu bilmek keşf-i istikbâl kabîlinden ise de ilde bin türlü delâil ü emârât olduğu cihetle keramete tevakkuf etmez.

Bu malûmdur ki esham-ı umûmiyyenin senelerce tedâvülden alınmaması devlet kesesinden birçok faiz daha çıkmasını mûcib olduğundan hîn-i te'sisinde ittihâz olunan şartı îfâ ile sene-be-sene muayyen olan miktarını tedâhülden almak hazinece hem bir nev'î tasarruf hâsıl eder ve hem de tezyîd itibârı mûcib olur. Lakin bunun için verilmesi iktizâ eden para nereden bulunacak? Muvâzenemizin her sene kilitli açık bıraktığı ihtiyâr olunan birçok istikrâzlar ve mevcut olan tedâhüllerle bedâheten müsbet iken onların cümlesini kapattıktan sonra esham toplayacak kadar da para nereden hâsıl oluyor? Hazinemiz define bulmadı ya! Elbette ya tasarrufât ve tenkîhât tariklerine müracaat olunacak veyahut istikrâz ve tezyîd-i vâridat menbalarından bir şey çıkarmaya çalışılacaktır.

Bizde Avrupa vükelâsı gibi gavâmız umûruyle uğraşmak ve her şeyi teferruatıyla beraber düşünmek sermayenin fıkdanı cihetiyle kâbil olamayıp mesâ'il-i hayâtiyyemizden biri olan mâliye hakkında fikirler şu iki suret üzerinde inkisâm etmiş, yani Fuad Paşa vâridâtı mümkün olduğu derecede tezyîd ve bulunabildiği kadar istikrâz ile “yevm-i cedid rızk-ı cedid” tarz-ı kalenderânesinde geçinmek ve Rüşdü Paşa mümkün olan tasarrufatı icra ile îrâd ve masrafta meh-mâ-emken bir muvâzene peyda etmek ve çingene borcu tarzında mevcut olan düyûn-ı müteferrikayı kaldırmak mesleklerini iltizâm etmişlerdir.

Rüşdü Paşa'nın mesleği daha evvel başlayarak o zaman ise her şeyden mukaddem kâimenin servet-i umûmiyyece hâsıl ettiği mazarrâta netice vermek lâzımeden olduğundan Sultan Abdülmecid asrında Avrupa'dan alınan bir mutavassıt istikrâz ve halktan bir mu'tedil îâne ile evrak-ı nakdîyeyi cum'a teşebbüs olunmuş idi. Ve hesab-ı resmiyesi sahîh olsaydı kâime yüz elli bin kese râddesine kadar da inmişti. Muahharen müşârün-ileyhin infisâliyle o iş yüzü üstüne kaldı. Sonraları meclis-i hazâ'in riyâseti ve ser-askerlik ve Sadâret memuriyetleriyle yine silsile-i vükelâya girdiyse de hiçbir zaman mâliyece olan efkârının tervîcine muvaffak olamadı.

Fuad Paşa mesleği ise mübâdî-i cülûs-ı hümâyûn esnalarında zuhûra gelerek onun da icraâtine yine mevcut olan kâimenin ceminden başlandı. Fakat bunda öyle istiâneye falâna tenezzül olunmayıp râyici yüzde elli raddelerine karîb olan evrâk-ı nakdîye semâhat-kârane bir tarz ile yüzde kırk altın ve altmış konsolide bedel ile kaldırıldı.

Hâlbuki «Şu altını tedârik için edilen istikrâza ve bu bâbda açılan konsolideye verilen faiz ü re'sûlmâlin yekûnü bir muntazam surette kâimenin toplanmasına hasr olunsaydı kâime on senede kalkardı. Devlet, Avrupa'dan ettiği borcun eline geçen miktâr-ı itibârîyyesi beynindeki farktan ve gerek bu istikrâzın ve gerek konsolidenin devam edeceği sinîn-i zâide tahsîsâtından ve komisyonlarla masârif-i sâireden milyon milyon liralara kazanırdı. Kâimenin ise bir muayyen tahsîsâtı olacağından itibârı olur ve ticarete bâr olmazdı.» diye böyle işlerde temyiz-i hakikate sahîhan muktedir olan sarrâflar söylendiler durdular.

Meslek-i cedidin mazarratı bu derecede dahi kalmayıp istikrâz bir menba-ı sahih olmak kaidesi meydana çıktı ve mâliyenin asıl sermayesi itibârdır denildi. Daima vâridât-ı cedide bulunarak ve onlar Avrupa'ya karşılık gösterilerek yeni yeni borçlar alındı. Muhayyelâtan muvâzene defterleri yapıldı. Yine istikrâzlara vâsıta edildi. Sermâye-i aslı ittihâz olunan itibâr bir sebep-i sahîhe müstenid olmadığıçün günden güne zâil olmaya başladığı gibi istikrâz artıkça karşılık bulmak için vâridâtın tezyidine çalışıldı. Vâridât-ı tezyid olunmak istenildikçe ondan terettüb eden mazâlimden dolayı ahali azaldı. İrâd eksildi. O da bir kat daha istikrâzın tezâyüdüne ihtinâc gösterdi. Arada hâsıl olan bu teselsül-i fâsidin isrâfât-ı vâkı'aya inzimâmiyle hazine sarf-ı iflâs derecesine vardı. Ve bu suretle iş bir dereceye geldi ki en sonraki istikrâzı vükelâdan üç zât senelerce Avrupa'da uğraşarak bin türlü şerâ'it-i mazarra ile ancak istihsâl edebildiler. Ve bu defa aldığımız evrâk meallerinden anlaşıldığına göre hazine-i hâssa cânibinden İstanbul esnafı celb olunarak ileride icrâsı mukarrer olan sûr-ı hümâyûn için lazım olan erzak râyic vakte bir sülüs zammıyla ve fakat akçesi üç taksitte verilmek şartıyla mübâyaa olunmak istenilmişse de “Biz zaten harap olduk, veresiye kırk paralık bir şey i'tâ edemeyiz” cevabından başka bir şey alınamamıştır.

İşte bu istikrâz mesleğinde devam olunursa biraz zaman sonra yüzde elli faizle akçe istenilse yine bulunamayacağında şüphe yoktur. İdaremiç ise hâlâ yönünü değıştirmedi. Yine Galata sarrâflarından ağır ağır şartlarla borçlar alınarak bir yeni kasr-ı hümâyûn yapıldığı gazetelerde görülüyor. Hâl böyle iken yeni yapılacak vesâil ü resâilin dahi yine bir istikrâz-ı cedide dâm-ı sayd olmak için tertip olunacağı ihtimalden ba'id görünmez. Lâkin Avrupalılar bir kere daha öyle tuzağa düşerler mi bilemeyiz. Hele bu gidişle hazinenin hâli nereye varacağını bütün bütün tasavvurdan âciziz. Şurası iyi düşünölmelidir ki devlet “istikrâzsız yaşamaz” değil “Yalnız istikrâz ile yaşayamaz.”

Bugün bize lâzım olan bir taraftan tenkîh-ı masârif, bir taraftan tezyîd-i vâridâttır. Bunların biri ekâbirin daima menfaatten geçmesine ve diğeri de servet-i umûmiyyeyi mücib olacak adalet ve intizâm-ı idareye tevakkuf eder. Mâliye Nezâretinin risâlesi ne büyük sihr-i mübin olmak lâzım gelir ki bu füyûzâtı icâd edebilsin.

Terakki gazetesi vergi hakkında yazdığı bir bendte mâliyyeye müte'allik nizâmât-ı tanzim ve te'sîs-i iktidârını kimseye lâyük görmeyip, bunun için banka memurları gibi Avrupa'dan idâre-i mâliye memurları celbine ihtiyaç gösteriyor. *Terakki*'nin bu bâbtaki hulûs-ı niyeti lisân-ı sûziş beyânından müstebân olmakla muttasıf olduğu şîme-i hamiyet-kârı sezâvâr-ı tahsîn olup fakat gösterdiği ilâcın dahi derde deva olmayacağı emsaliyle müsbettir. *Terakki*'nin malûmu olmalıdır ki bu ilâç on sene evvel dahi yapıldı. Yani devletçe resmen Avusturya'dan ve Fransa'dan ve İngiltere'den umûr-i mâliyede mâhir birer zât celb olundu. Beherine onar bin kuruş maaş verildi. Hatta Avusturya'dan gelen zât bundan iki buçuk sene evvele gelince kadar Beyoğlu'nda oturup şehriyye yüz altın maaşını alırdı. Bunların vürûdunda birinci defa ki meclis-i hazâ'in teşkil olunarak kendileri dahi oraya memur oldular. Birkaç aylar kendilerine havâle edilen maddelerle uğraştılar. Nihâyet meclis-i zîrde derc olunan mazbatayı tanzim ile kapıya takdim etti. Bu ise re'is-i meclis bulunan Rüşdü Paşa'nın Sadâret için desisesine hamlolundu. Ehemmiyet bile verilmedi. Meclis dahî yavaş yavaş dağıldı gitti. Onu müteâkib birinci dîvân-ı muhâsebâtın Ahmed Vefik Efendi riyâsetinde olmak üzere teşkiline kalkışıldı. Müşârün-ileyh ile zikr olunan Avrupalı zevâtın ve bazı mâliye memurlarından mürekkeb bir komisyon yapıldı. İstenilen dîvânın sûret-i teşkilât ve nizâmâtı arîz ve amîk mütâla'a olunup mazbatası devlete verildi. Sonra bu mazbatanın nâm u nişânı görölmedi. Harîfler biraz vakit daha oturdular. Bir arayan soran olmadı, iş de unutuldu, çıktı, gitti. Yalnız zikr olunan dîvânın nâmıyla meselâ a'zâsı sebepsiz ve isti'fâsız azl olunamamak gibi bazı nizâmı meclis-i muhasebeye verildi. Nâm hâlâ duruyor fakat nizâmların hiç hükmü kalmadı. O zaman dahî idareimiz bu idare idi. Turalım ki şimdi yine öyle bazı ashâb-ı ma'lûmât celb olunmuş bir iş görebilecekleri ve mesâi-i vâkîâlarının sabıkına benzemeyeceği neden malûm? Bizim mâliyenin harâbiyyeti yalnız nizamsızlıktan olmayıp içinden bir zaman eksik olmayan eyâdî-i gâret onun en büyük sebebidir. Nezâret-i ümmet olmadıkça ve o nizamlar güzel olmuş, ıslâh-ı ahvâlce ne te'sîri görülebilir? Hâsılı eğer lâzım ise Avrupa'dan adam getirelim, ma'lûmâtlarından istifade edelim fakat parayı biz veriyoruz, sarfiyyâtına biz de karışalım. Tâ ki işimiz vekilharc elinde kalmış mirasyedi dairesine benzemesin.

BÂLÂDA BEYÂN OLUNAN MAZBATA

İstihsâl olunan bir kıt'a defterinden müstebân olduğu vechle yetmiş altı senesi bazı mültezimlere ilzâm olunan emvâlden, Galata bankerlerinden yapılan istikrâzlara karşı havale verilmiş olan malûmü'l-miktar mebâliğin el-hâletü hâzihi iki yüz elli bu kadar bin kesesi nâ-tahsîl kalıp mahallerine te'diye ve teslim olunamamış ve bu ilzâm olunan emvâlin bedelâtı tekâsît-i müteaddideye merbût u sene-i mezbûre şubatının galibiyetine kadar cümlesinin arkası alınması mukarrer iken elyevm son taksit zamanı iki buçuk mâh-ı mürur ettiği hâlde bazı müte'ahhidler henüz birinci taksiti bile edâ edememişlerdir. Cemî' zamanda ve ale'l-husûs umûr-i mâliyenin şu hâl-i buhranı esnasında Devlet-i Âliyye'nin mâ-bihi'l-hayâtı mesâbesinde bulunan böyle en sağlam emvâlinin vaktinde tahsili hakkında emniyet-i lâzıme istihsâl olunmaksızın ilzâm olunması ve her ne hâl ise bir kere olmuş bâri taksitleri hulûlünde bedellerinin istîfâsına takayyüd ü ihtimâm ile emr-i îfâsında ta'lil ve aczî görülenler hakkında daha mal meydanda ve işin ucu elde iken tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunmaması teessüf olunacak hâlâtandır. Bu mebâliğin karşılık verildiği ve bunun faizî işlemekte olduğu misillü görülen hâle nazaran ekseri ele geçemeyeceği cihetle Devlet-i Âliyye, Galata bankerlerinden matlûbâtını herhalde âhir masârifine mahsus olan emvalinden te'diye eylemek mecburiyetinde bulunacağından ve bundan başka düyûn-ı mezkûre beşlik olarak mün'akid olmak hasebiyle beşlik tedârik için birçok baş vermeye veyahut iskontosunu zam ile te'diye mecbur olacağından şu üç nev' zarardan nâşî üçyüzbin keseden mütecâviz-i müceddeden düyûn-ı meydana geleceği bî-iştibâhtır. Bundan akdem Babîâli'ye takaddüm kılınan iki kıt'a mazbatada meclis-i hazâ'in vâkıf olabildiği mertebe, umûr-i mâliyenin vâsıl olduğu mevki ve az vakit içinde kesb edeceği sureti beyân etmiş olup hususiyle emr-i ticaretin durgunluğundan nâşî, gümrük vâridâtından vuku bulacak noksan dahî mezkûr-ı mazbatalarda beyân olunan açıklara ve karşılıksız düyûna inzimâm edecektir. Masârif devletin bir kısmına karşılık olan a'sâr hakkında ittihâz olunan usûl-i cedide iktizasınca vâridât-ı öşriyyenin nasıl olsa biraz tehhür edeceği ve musammem olan istikrâz dâhilî hasebiyle hazine-i celîle bu sene vergisini dahi pek keremiyetle ve vakt ü zamanıyla tahsîl edemeyeceği melhûz olmasıyla hazine-i mezkûre tesviye-i masârif husûsunda bittabi bunlardan dolayı dahi giriftâr-ı su'ûbet olacaktır. Hâl böyle iken devletin vâridât-ı mukarrere ve sahîhasından ber-vech-i muharrir öyle bir kilitli mebâliğ dahi

şu hâle dûçâr olmuş olup bu takdîrce lâyıkiyla tedkîk olunabilse düyûn-ı müterâkimededen başka bu senenin muvâzene açığı bir milyon üçyüzbin keseyi mücâvez edeceğinden maslahatın külliyyâtı devletçe taht-ı nazar-ı dikkate alınmak pek ehem olduğu misillü yetmiş yedi senesi malından ilzâm olunan emvâlin dahi bu sûreti müntic olmaması zımnında vaktiyle tedâbir-i mukteziyyenin ittihâz olunması için Mâliye Nezâreti celîlesine o emr-i mukteziyyenin i'tâ buyrulması husûsunun arz ve ihtârını meclis-i hazâ'in-i vâcibe-i zimmetinden addeder.

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBADIDIR.

(MİSÂL)

Bundan yedi sekiz sene akdem vefat eden Halatçılar kethudâsı Hacı Mehmed Efendi akrabamızdan olmakla bir gün esna-yı sohbette “Canım Hacı Efendi, sizin yirmi otuz bin keseden mütecâviz servetiniz ve bu akçe ile ticaret etmeyip, Galata bedestânında hıfz ettiğiniz malumdur. Hâlbuki hapsolunan akçe temettu’ getirmez. Mülkümüzün ticaretinden Frenkler istifade edeceğine, siz ve sizin emsaliniz bir yere gelip bir şirket akd etseniz ve hapsettiğiniz akçelerden müstefîd olsanız daha hayırlı olmaz mı? Ama ecnebilerin imtiyâzâtı var dersiniz hayriyye tüccarı sıfatında bulunduğunuzdan siz dahi imtiyazlısınız. Velhâsıl böyle boş durmak ve beher gün tam takır olan mağazaya gidip gelmekten ne çıkar ve bu harekette ne mana var?” diye suâl olunmuştu. Hacı Efendi tebessüm ederek “Evet efendim, bu kadarcık şeye akli ermeyen adam, o miktar akçeyi de kazanamazdı. Hatta bendeniz elli tarihinde sekiz yüz bu kadar kese ile ticarete başladım ve bu sermayeyi altmış senesine kadar otuz bin keseye iblağ eyledim. Elli altmış kadar dahi sefine-i ticaretim Akdeniz ve Karadeniz’de gezerdi. Lâkin o tarihten sonra Hükümetin evzâ’ı ve bil-ittirâd ticaretin cereyanı değişti, kaybetmeye başladım ve birkaç sene tereddüt ve ihtiyat üzere davranıp sabrettim, dayandım. Nihayet gemilerin birçoğu zâyî’ oldu. Sermayemin bir haylisi gitti. Ortaklarımın birtakımı iflâsa çıktı. Bendeniz dahi yine bir müddet

dayanacak olursam onların girdiği hâle gireceğimden tedricle kendimi çektim ve kalan sermayemi usûlle kurtarıp emin yere koydum. Ve hesabıma göre bu akçe ömrüm oldukça bana elverdikten sonra evladımın dahi idarelerine kifayet edeceğinden idare-i mazbûta ile yaşamak tarîkini iltizâm ettim. Ve her gün mağazaya gidip gelişim dahi mücerred eğlenmek ve yâr ve ağyârın nush ve ta'nından kurtulmak, yani herkes beni alışverişte görmek içindir. Ancak Hükümetin evzâ'ı değişti, sözü mücmel olduğundan size onu bir miktar izah edeyim. Ezcümle bendenizin esna-yı ticaretimde ekser muâmelâtım Hükümetle cereyan ederdi. Kilitli zahire ve hatab ve yağ götürürdüm. Bâb-1 Seraskeri'ye ve Tersane-i Âmire'ye verirdim. Bunlar için Hükümetle kontrato dahi etmezdim. Yalnız Serasker Paşa'nın kethüdasının ve Tersane emininin bir sözü senet gibi mu'teber idi. Akçenin te'diyesi vakti hulûlünde yazıcımı gönderirdim. Eli boş geldiği ve bendenizin bizzat akçe için bu zatlara gittiğim nadir vâkı' olurdu. Binâenaleyh ben dahi mahallî tüccar ve rençberânı ile mukâvelemi emniyet üzere icra edip hulâsa-i kelâm alacağımı vaktiyle alır, vereceğimi dahi vaktiyle verirdim ve kazandığının hayrını görürdüm. Dolayımında saat gibi dönerdi. Ancak bir zamanlardan beri politika diyerek bir nevi nezâket çıktı. Meselâ mağazada otururken bir asker yavru gelip; buyrun sizi Paşa Efendi'miz istiyor diyor ve gittiğimde Kethudâ Efendi'nin odasında mazhar-ı i'zâz ve ikrâm olduktan sonra تنها bir zamanda Paşa Efendi'mizin yanına gönderiliyorum. Paşa Hazretleri nezâketle kıyâm buyurup; buyrun Hacı Efendi diyerek karşısındaki koltuk sandalyesinde yer gösteriyor ve cebren oturtup elmaslı çubuk ve akîbinde kahve geliyor ve o esnâda Paşa Hazretleri kelâma âğâz edip "Efendi sizi çağırtmaktan murâdım askere şu kadar bin kîle hinta veyahut şu kadar bin çeki hatab lâzım oldu. Birkaç Frenk ticârî i'tâyâ talip oldular. Lâkin benim gönlüm istemedi. Zirâ arzu ederim ki bizim mülkümüzün ticaretinden Frenkler istifâde edeceğine biz edelim. Nasıl olsa devlet bu akçeyi verecek. Bâri bir ecebî kazanacağına siz kazanınız dedim ve akçenin te'diyesinde dahi hiç merak edecek yer yoktur. Ben taahhüd ederim falân festekiz" nihâyet verilen karar üzerine kontrato akdedilir. Ben dahi eşya-yı matlûbeyi götürüp teslim-i enbâr ederim ama vaktâ ki akçenin birinci taksiti gelir. Bizim yazıcı beş on defa gidip geldikten sonra ben dahi gidip gelmeye başlarım. Bugün Nâzır Efendi gelmedi. Pazartesi geliniz, bugün hazineden para gelecekti, nasılsa gecikti, yarın uğrayınız velhâsıl şöyle böyle birinci

taksitin müddeti bitip ikincisi gelir ve arkasından üçüncü de yetişir. Bu müddette ale'l-hesâb biraz şey alınır da mahallerinde akd olunan mukâvele tekâsîtime yetişmediğinden üst tarafı keseden eklenir ve kesede yoksa faizle istikrâz olunup verilir ve o da uydurulamazsa itibâra hâlel gelir. Bunun en tuhaf yeri odur ki akçe istemeye gidip gelindikçe evvelki gibi Kethudâ Efendi'yi göremez olurum. Evvelâ oda kapısındaki perdecî içeride adam var, Efendi lâkırdı ediyor diyerek savar. Bazı kere bu hizmeti uşaklar da eder. Âkıbet kapıcı daha kapıdan girerken efendi konakta yoktur cevabını verir. Hele Serasker Paşa Hazretleri'nin yüzü yalnız selamlık yerlerinde görülür. Bu aralıkta ben birkaç defa arz-ı hâl veririm. Aman Allah için olsun. Ben battım, faiz beni ezdi diye feryâd ederim. Kimsenin kulağına girmez ve Babîâli'ye arz-ı hâl veririm. Serasker Paşa'ya gönderirler Padişaha arz-ı hâl veririm. Yine oraya gönderirler nihâyet faiz beni çığner. Kâr edelim derken sermayeden de olurum. Çıkar gider, lâkin bir Frenk bâzergân ile böyle bir kontrato yapıp da taksitin birisi vakt-i muayyeninde verilmese Sefâret Tercümânı Bâb-1 Ser-askerî'ye dayanır, kıyâmet kopar. Eğer hazinede mevcut varsa derhâl tesviye olunur, yoksa yeddine sağlam bir mahallden havâle verilir ve bu da mümkün olmazsa geçmiş ve geçecek zamanların güzêsteleri verilmek üzere, bir yeni senet dahi i'tâ olunur. Sonunda yüz yerine üçyüz verilir. Velhâsıl Frenk'in bir akçesi batmaz, belki durdukça doğurur..... Ey şimdi bu evzâ'da olan Hükümetle âhiz ve i'tâyâ girişeyim de elimde avucumda ne kalmış ise onu da kaybedip emsâl-i adîdesi gibi iflâs rezaletine mi karar vereyim? Vâkıâ Hayriyye tüccarı sınıfından bulunduğum cihetle avâm-ı nâstan bir miktar cüz'î imtiyazım var. Bu dahi eğer medyûn olursam alacaklılarım beni Deâvî Nezâreti ve Zabtiye Meclislerinde tevkif ettirememekten ibarettir. Hâlbuki ben bu imtiyaza muhtaç olacak raddeye indikten sonra ha ticaret ha Deâvî Nezâretinde haps olunuşum, bence bir medâr-i fazl u meziyyet olamaz."'' cevabını verdi ve ölünce kadar bu akıl da gitti.

(Bakiyesi ileride)

(RAYBE'L MENUN)

Bundan birkaç seneler evvel İstanbul gazeteleri bildiklerini söylemez idiler. Şimdi söylediklerini bilmez oldular. İşte bugün pâ-y-i tahtta *Terakki*'den başka okunacak gazete yok.

Onda da bazı kere öyle makaleler yazıyorlar ki okudukça insanın kâh güleceği kâh ağlayacağı geliyor. Meselâ hakîm-i nev-zuhûr Hayreddin Bey, *Terakki*'nin sahifelerini lekelemekten bir vakit geri durmadığı gibi 116 numaralı nüshasında dahi “Hükümet ve Teba'a” unvanıyla bir bend neşrederek ipsiz sapsız birtakım mukaddimât ve tafsilat serd ettikten sonra, damdan düşer gibi serbeste-i mezhep meselesine atf-ı makâl ile Bulgarların Rum Patrikhânesi'nden tahliyesini tavsiye ettikten sonra, eğer öyle olursa onların dahi “ulemâ-yı İslâmîye gibi sade hâllerine muvâfık surette ruhbânlar peyda ederek âsâyîşe nâil” olacaklarından bahs eylemiştir.

Bîçare Bulgarlar'ın Rum Patrikhnesi'nden çektikleri meşâkk hemen bizim Hükümetten çektiğimiz ezâya muâdildir. Hâl böyle iken devlet eğer Bulgarlar'ı Rumlar'ın tahakküm-i zâlimânesi altında tutmaya, ettiği himmeti kendi teba'asını itâat-ı meşrûasından ayırmamaya sarf etseydi, Karadağ Beyliği'ni ve Cebel-i Lübnan idaresini mevcut görmezdik. Binâenaleyh Hayreddin Bey'i bu nasihatinden dolayı tebrik ederiz. Fakat «Lâ ruhbâniyete fid-dîn» hükmüyle sabit olduğu üzere bizde ruhbânlık yoktur. Bu kadar ehl-i İslâm, Hazret-i Peygamber'in sıfat-ı rûhâniyyesine de kimseyi vekil bilmezler. Hilâfet-i İslâmîye, umûr-ı siyâsiyyeye ait bir hâldir, bey'at-ı âmme ile vücuda gelir. Ulemâmız ise yâ tarîk-i ilmiyye ricâlidir ki taraf-ı imametten kimi iftâyâ ve kimi kazâyâ memurdur. Bunlar Avrupa'da bulunan hukûk-şinâslar gürûhuna teşbih olunur veya câmi ve medreselerde tedris eden zevâttır ki o da olsa olsa memâlik-i garbiyyedeki «**قورساوان**» yani «hey'et-i ulemâ» denilen fırkalara benzer. Yoksa bizde öyle Cennet satar, günah bağışlar, adamı dininden tard eder, ebniyye-i mezhebiyyenin evkâfına tasarruf eyler bir heyet yoktur. Kitap ve sünnetin tayin ettiği tafsilatı icmâ'-ı ümmetle kıyas-ı hâl eder.

İşte hâl böyle iken Hayreddin Bey bilmediği şeylerden bahsedip de marifet satmakta ve bununla oldukça itibar bulmuş bir gazeteyi dahi mashara etmekte ne haz bulur bilemeyiz.

«Bu kârı ona kim etti teklif?»

Bir de yine mûmâ-ileyh *Terakki*'nin 118 numarasında dahi «medeniyet ve Türkistan» nâmıyla bir makale daha neşretmiştir. Beyimiz bunda Osmanlılara hitaben «En medenî olan millet kadar medeniyetle iftihar edebilirsiniz» sitayişinden sonra der ki:

Bir memlekette insanların yek-diğerine yardım ve muâvenet etmesini emreden bir mezhep ve herkesin icra edeceği veyahut icrasından mücânebet eyleyeceği şeyleri gösterecek, kanun ve usûl mevcut bulunur ve halk yek-diğerinin zat ve hukuku ve emlakine riayet ve misafire hürmet eder. Ve za'af ve fukaraya himâye ve merhametle tâ'ife-i nisâ ve sıbyânın sa'âdet hâline lâzım olan esbâbın istihsaline çalışır. Ve ecdadının makberesine ihtirâmât-ı lâzıme ifâ ederse şürût-ı medeniyet o memlekette mevcut bulunmuş olur.

Şerâ'it-i medeniyyenin böyle bir ta'rîkini hiçbir yerde görememiştik. Maamâfih eser icat add eylesek de yine zihnimiz bazı mertebe-i eşgâle düşüyor. Şöyle ki:

(1) Fransızlar Büyük İhtilal'de inkâr-ı edyân ettikleri zaman Fransa mülkü medenî değil miydi?

(2) Acaba Hayrettin Bey, kanun ne demek olduğunu bilir mi? Bizde hangi kanun var? Bir de Hayreddin Bey bir İslâm memleketinde neşr-i efkâra kalkışmadan evvel şurasını bilmelidir ki bizde öyle kendi zannı gibi mezhep yalnız birbirine mu'âveneti emretmez. Herkesin icra edeceği veyahut icrasından mücânebet eyleyeceği şeyleri de o gösterir.

(3) Erbâb-ı Hükümet halktan değil midir? Rast geldikleri bîçarenin zatına tasallut ediyorlar. Nitekim Hoca Sadık Efendi muahharen hiçbir mahkeme tarafından mahkûm olmadığı hâlde Akka'da kale-bend edilmiştir. Hukuka taarruz ediyorlar. Nitekim erbâb-ı Hükümetin mizacına mugâyir şey yazan gazeteler kapandı ve ahvâl-i hâzıranın fenalığından bahseden erbâb-ı hamiyet hapsedildi. Emlâkini gasp ediyorlar. Nitekim Sırp'a terk olunan Belgrad ve sâir kalelerin varoşlarında ve Karadağ civarında nice emlak-i İslâmiye bilâ-bedel şuna buna bahş edildi.

(4) Misafire hürmet medeniyet levâzımından olduğunu bilmiyoruz. Bize kalırsa o bir fazilettir ki şiddet-i lüzum ve kemâl-i mahâsini sadelik âlemlerinde görünür. Memâlik-i mütemeddinede ise mihmân-nüvâzlığa öyle ihtiyacı zaruri yoktur.

(5) Zuafâ' ve fukaraya himâye ve merhamet bizde ne geziyor? Halkımızda din ile kuvvet bulmuş bir mürüvvet var. Dilenciligi medâr-ı ma'îşet bilen denilere, sokaklarda beşer onar para veriyoruz. Lâkin Tanzimât'tan beri güya *Terakki*'ye başladık hâlâ bir muntazam fakîr-hâne yapamadık. Hâlâ İstanbul'da Müslüman kadınlarıçün bir hasta-hânemiz yok. O sevk-i Cebeliye bedel sahîhen ve sûret-i makûlede himâye-i zu'afâya ibtidâr eylesek de beyhude yere bezl ettiğimiz sadakâti, sûret-i muntazamada sarf etmek istesek işte o vakit zikrolunan nekâyisimizi ikmâl edebilirdik. Bîşart ân ki Hükümet dest-i igtisâbını ona da uzatmamalı...

(6) Tâ'ife-i nisâ ve sıbyânın saadet hâline çalışmak kaydı nereden çıktı ya? Beyin birinci ve ikinci fıkralarda beyân ettiği feyzûzat-ı dîniyye ve kânûniyye yalnız reşîd olan zükûre mi inhisâr edecek.....

(7) Makbere-i ecdâda ihtirâmın medeniyetle ne münâsebeti olduğunu dahi hiç anlayamadık. Hayreddin Bey'in yine bu makalede:

[Ezmine-i mütekaddimedede Yunanîler vapur makinesini ve elektrik kuvvetini bilmez idi. Fakat şimdiki Yunanîlerden ve Avrupa'nın ekser milletlerinden ziyade medenî idiler.]

ibâresiyle vafettiği Yunanlılar meyyitlerini yakarlardı. Onlar mı medenî değildi, yoksa makbere-i ecdâda riayeti mi şerâ'it-i medeniyyeden değil. *Terakki*'ye medâr-ı kesr-i şöhret olan yalnız Hayrettin Bey'in işârâtı olmayıp ondan başka bazı bulhevesler dahi hatırlarına geleni eş'âr ile hem Hükümetin te'yîd-i zulmüne ve hem de ümmetin iğfâl-i efkârına hayliden hayli hizmet etmektedirler. Meselâ *Terakki*'nin yüz on sekiz numaralı nüshasına hangi sahip hayırlıysa bir ihtâr-nâme irsâlîyle zengin familyaların evlâdına kalan mal Hükümetin zîr-i nezaretinde bulunmasını îmâ etmiştir. Herkes biraz hürriyet istihsâline çalışıp dururken böyle zâlimâne nasihatler mi etmeli? Bir adam babasından kalan paraya da mı tasarruf edemesin? Farz edelim

ki bunda bir fayda var imiş. Familyaların serveti hangi emîn Hükümetin eline teslim olunmak isteniliyor hiç düşünülmez mi....

Hâsılı *Terakki*'nin hemen her numarasında böyle acayip bir şey görülüyor. Meselâ en sonra gördüğümüz nüshalarının birinde dahi şöyle bir fıkra yazılmış;

Öşr-i Muharrem münasebetiyle Şûrâ-yı Devlet reisi übbehetlü Devletli Paşa Hazretleri tarafından Mekteb-i Sanayi şâkirdânıçün mahsusen aşçıbaşılarını mekteb-i mezkûre irsâliyle mükemmel bir âşurâ tabh ve it'âm ve ertesi günü Dâhiliye Nâzırı Devletli Paşa Hazretleri canından dahi mekteb-i mezkûr şâkirdânı kezâlik bu vechle ikram buyrulmuştur.

Mekteb-i mezkûr şâkirdânı ekser bî-kes ve fukara-zâde oldukları cihetle müşârünileyhimâ hazarâtının şu lütuf ve himmetleri muvafık şî'âr-ı bî-vâye nevâzı olarak bâ'is-i şükran-ı umûmi olmuştur.

Bir devlet mektebinin şâkirdânını böyle âşurâ dilencisi şeklinde göstermek lâyük müdür?

Bu kabîlden olan münasebetsizliklerin umûmen ta'dâdını mûcib-i tatvîl gördüğümüzden beyân-ı teessüfle hatm-i kelâm ederiz.

Vay *Muhib* Gazetesi! Sen *Hürriyet* okursun ha? Zabtiye duyar diye korkmaz mısın? Yoksa vaktiyle *İstanbul* gazetesine olduğu gibi sana da mı söylediğin sözler oradan ilkâ olundu? Öyle ise ettiğin erâcîf-i fûrûşluğa ne bedel verildi?

Sen ki mezbele-i esarete hunfesâlar gibi hizlân ile yaşamaya alışmışsın. *Hürriyet* senin ağzına yakışır mı? Ve senin ve emsalinin gözleri *Hürriyet*'le henüz açılmaya başladığından daha dünyayı görür görmez ona salmak Yunus'un denizden çıktığı zaman îade-i basarî için duâ ettiği tıfl-ı a'mânın gözleri açılır açılmaz ibtidâ-i Yunus'u görüp "Bakınız çocuklar şurada bir çıplak adam var. Haydi, taşa tutalım." dediğinin misali olmaz mı? Sen herkesi *Terakki* mi sanırsın? Öyle bilmediğin hamîr işine ne karışırırsın?

Ulu'l-emre itaat ne demektir bilir misin? Yok, bilseydin böyle münasebetsiz yerde isti'mâline kalkışmazdın. İtaat o ulu'l-emre lâzımdır ki inkıyâdı Cenâb-ı Hakk'a isyanı intâc etmeye:

«Lâ tâ'ate li'l mahlûk fi ma'siyeti'l-Hâlık»¹²⁷

Hükümetimizin ise (*Hürriyet* okuyanı buldukça mucâzât ederken yalnız seni bize ta'rîz ettiğin için müstesna tutmasından dahi anlaşıldığı üzere) zulmü meydanda duruyor. Hâl böyle iken ona sükût edip durmak ulu'l-emre itaat değil, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker farizalarından gaflettir. Biraz tarih bilsen, biraz da aklın olsa da düşünsen... Böyle ulu'l-emre itaat nâmıyla ale'l-ıtlâk nehy-i mukâvemet edişin Hazret-i İmâm-ı Hüseyin ve ma'iyet-i Hümâyûn'larında ihrâz-ı şahadet eden uzemâ-yı benî Hâşimî tahtie derecesine varır. Vatandan hicret bahsinde ise bir eser-i nebeviye iktifâ ettik. Sen onu mezellet mi bilirsin? Bak şu Allah'tan, Peygamber'den bahseden dîvâneye ki, adalet-i ilâhiye ve meşveret-i mesnûneden ebnâ-yı vatani hissedâr etmek talebiyle meydana çıkmış bir fırkaya tarik-i Hak'tan udûl-i isnâd ederek kendinin muhib-i zulüm ve mukib-i cehl olduğunu alenen ispat ediyor.

Behey mübarek! *Hürriyet* sana şerbet görünürse alıp okuma! Hem de *Hürriyet* için mutlaka bir seci'-i hasmâne bulmak istiyorsan bâri manalı bir şey olmasına çalış ve bir şey bulduğun vakit manası olup olmadığını temyize muktedir değilsen bir ehline göster. Yeni Osmanlılardan Hindistan'a giden kimdir? Vay koca muhakkık, aferin marifetli gazete. Kahvelerden topladığın erâcîfi mi halka on paraya satıyorsun? Senin Hindistan'a gitti ve dağlarda paralandı sandığın zat, Paris'in en azametli bir yerinde rahatça oturup duruyor.

Behey insafsız! Biz Tuna vilâyetinin muhassenâtını ne vakit inkâr ettik? Gazetemizin kaç nüshasında Midhat Paşa'nın vafında bulunduğumuzu ve buna da Tuna'da olan icraatını delil gösterdiğimizizi bilmiyor musun? Behey sersem! Şu senin tabirince «Millet Meclisi» teşkilinin adem-i imkânını zımmen mu'terif sandığın bendi (*Hürriyet*'in kırk ikinci nüshasındadır) hele bir iyice oku ama «Lâ takrâbussalâte » deyip de âyetin ikmâli istenilince “İşime o kadarı yarıyor, hâfız olacak değilim ya” cevabını veren Bektâşî gibi okuma, biraz da şu fıkralarına dikkat et!

¹²⁷ Hâlık'a (Allah'a) isyanın olduğu yerde Mahlûk'a ita'ât olmaz. [A.N.]

42 Numaralı *Hürriyet*'te Münderic Bir Bendin Bir Fıkrası

«Çünkü bu devletlerden hangisi bir yeni nizam vaz' etmek istese evvel emirde Şûrâ-yı Ümmet'e arz eder. Ondaki a'zânın ise her biri bir memleket ahalisinin intihabıyla nasb olunmuş ve kendi memleketinin menâfi' ve mazarratına taalluk eden ahvâle tamamıyla vâkîf bulunmuş olduğundan meydan-ı bahse konulan nizamın hîn-i icrasında kendi memleketinin halkınca ve kâbiliyyâtınca ne türlü menfaat ve mazarrat istilzâm edeceğini düşünüp re'yini beyân etmek salâhiyyetinde bulunduğu ve nizamın her fıkrası ekseriyyet ârâ üzerine tescil olunduğu cihetle meydan-ı icraya çıkan nizâmâtın ekseri memleketin usûl ve âdât ve ahlâk ve isti'dâdâtına muvafık bulunur ve binâenaleyh esnâ-yı icrada mazhar kabul-i âmme olmakla düstûrû'l-amel tutulup ahkâmından mülk ve heyetce semerât-ı hayriyye görülür....»

Ey, bunları okudun, anladın mı? İşte gör ki *Hürriyet*, Şûrâ-yı Ümmet'in adem-i imkânını itiraf ettiğinden başka, yapılan nizâmâtın yolsuzluğunu hep öyle bir meclisin olmamasından biliyor da vücudunu arzu ediyor.

Haydi, Şûrâ-yı Ümmet asrımızda her heyet-i idarenin muhtaç olduğunu tafsil etmeyelim de sıdk-ı müddeâmızın delâ'ilini şu râddeye kadar indirelim ki «Dâire-i vilâyetin umurunu ve levâzımını müzâkere etmek üzere senede bir kere her vilâyette müntahaban ahalden mürekkeb bir heyetin tecemmu'u mademki vilâyet usûlünce muhassenâttan add olunmuştur. Bütün devâ'ir-i memâlikin umur ve levâzımını müzâkere etmek üzere merkez-i memâlik-i Osmaniye olan İstanbul'da bir Şûrâ-yı Ümmet yapılması neden ve niçin dirîğ olunur?» İşte idarenin bu şubedelerine vâkîf ol da ondan sonra söze karış, yoksa ahvâl-i meydanda ve umûmen ahali sû-i idareden feryat ve figânda iken yine böyle halka hüsn-i idareden bahsedersen, hürriyet arzusunda olanlar ve vatanını sevenler sana Osmanlı muhibbî nazarıyla bakamaz.

Behey herze-vekîl! Senin gibi köhne mazmun paralamak, hayvanâtı insandan eşref saymak, kalemlle mübâhaseyi sopa döğüşü sanıp da şuna buna söverek hapse atılmak rezîlelerinden başka meziyeti olmayan garîbe-i rûzgâra usûl-i meşveret gibi vatanın hayat ve memâtına müte'allik-i mesâ'ilden bahsetmek ve yazdıklarını doğruca okumaya muktedir olmadığı adamların iş'ârâtında tenâkus aramak yakışır

mı? Bak hâlâ onu düşünememişsin ki bizde vilâyet nizâm-nâmesini lâıykıyla icraya muktedir adam bulunmamak, Şûrâ-yı Ümmet'e kâfi ashâb-ı liyâkatın fıkdanına bir vakit delâlet etmez. Devletin taşralarda teşkil etmek istediği meclisleri idareye sekiz-on bin ashâb-ı dirâyet ister. Şûrâ-yı Ümmet'e ise üç dörtyüz âkil kifâyet eder.

Sen beyhude yere sarf ettiğin aferinleri, cehâlet bataklığından kurtulabildiğin zaman kendi hakkında kullanmaya sakla. Hani bir de sonunda Allah akıl fikir versin duası yok mu, a zavallı? Ona herkesten ziyade sen muhtaçsın ki Endon idaresindeki matbaa-i cehâlette basılan bir varaka ile Clarendon idaresindeki her memlekette çıkan bir gazeteye harf-endâz ta'rîz oluyorsun. Böyle şeyler «sohbet-i sadre karışmak gibidir dehlîzden»

Behey bîcâre! Meğer sen yalnız zulme değil, yağmaya da muhib imişsin ki aklınca yine bize ta'rîz etmek istediğin bir nüshada dahi «mebâliğ-i müstakrazadan atıyye ve ihsânlar verilmek tabî'idir ve şan-ı devlet iktizâsındandır. Evet, icabına göre verilmelidir. Zira bu husus her devlette kânun hükmüne girmiştir ve görenek olmuştur. Verilmezse olamaz, mutlaka olamaz. Ahvâlimize oldukça itlâ'ı olan her ehl-i insâf bu sözümüzü elbette kabul eder» diyorsun. İdrâkın, hamiyetin bu kadar olunca ne söylersen mağdursun. Hatta bu müdâhanelerle sen de bir tarafa çatıp da yağmadan hisse alamadığın hâlde Çamlıbel'e de çıksan kimse taaccüb etmez.

Ama istikrâz bugün devletin bir ayağını mezara sokmuş. Anlaşıyor ki sence bir be'is yok. Ama senin o ihsân ve atıyye dediğin paralar hâkim-i hakikî iken açlığından ölmek derecesine varan ahalinin ciğerinden sökülür gibi alınırılmış. Yine sence bir teessür hâsıl etmiyor.

Bir insan, insan olmalı ki hakkını bilsin, vazifesini tanınsın, vatanını sevsin, ebnâ-yı cinsine acısın.

Kemal¹²⁸

¹²⁸ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre

48 HÜRRİYET 1286

Numara: 48 12 Safer Sene: 1286 24 Mayıs 1869

Matbaası Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

İBRET

Ne garib bir hâldir ki şu âlemde zuhura gelen netâyic-i hâdisâtın esbâb-ı müteselsilesi ekseri göz önünde dururda insan ona iman-ı nazar etmez. Hatta bazı kere görür görmezlenir. Mesela vaktiyle Endülüs'te bulunan İslâm Hükümetleri Hristiyanlarla o vaktin hükmünce ateşli bir din muharebesinde iken tefrikaya düşerek birbirini aleyhinde düşmanlarından istimdâda kalkışıp da birer birer istilâ görmeye başladıkları hengâmede bu hareket-i sakîme ile nihayet cümlesinin inkırâz bulacağını bilmek müşkil bir şey değildi. Lakin o zamanın erbâb-ı Hükümeti muhatarayı görmek istemediler.

Hele şu görmemek veya görmezlenmek seyyiesi herkesten ziyade Hükümet-i mütebide ashâbında bulunuyor. Çünkü havadis âlemin pek çoğunda mazarrat nefeslerine ait olduğu gibi ef'âllerine de bir taraftan mesuliyet müterettib değildir. İşte bu sebepten idi ki Rusya kuvve-i kâhire ve desâis galebesiyle Kırım'ı zapt ettiği zaman Yeniçeriler sayesinde devlette irade-i ümmet mevcut olduğundan düşmanın bin türlü tehdidat ile istediği tasdik-i resmî için nice defalar mecâlis-i umûmiyye akd olundu. Yalan doğru her ne ise hasmın lüzum-ı tatyîbine erbâb-ı hall ü akdın kâffesi kâil oldu. Sened ondan sonra verilebildi. Hâlbuki Sırbistan'da bulunan kaleler istenildiği vakit idarenin istibdadı irade-i ümmeti fiilden ıskât eylediğinden meclis-i

vükelâ bir karar ile cümlesini terk eyledi. Hükümet muteberân-ı ahalinin muvafakatını aramak şöyle dursun vakayı halka haber vermek isteyen gazeteleri bile kapattı. ⁽¹²⁹⁾

Allah göstermesin bugün farz edelim ki bir eyaletimiz istilâ görmüş veyahud hazinemize bir rahne-i tahrîb daha açılmış mesned-nişin-i ikbal olanların nesine lazım? Çiftliği elinden gidecek veya hanesi yıkılacak değil ya. Saray-ı Hümâyûn'dan ihtiraz yok. Ahali yed-i Hükümete kendinin teslim ettiği kudretle boynuna bağlanmış olan zincir esaret altında... Birkaç kişi bağırıp çağırarak olursa Akka kalesiyle zabtiyenin muzîk-i ıztırabı hazır duruyor.

Hükümet bu tarzda devam ederse bizim için ümid-i necât yoktur. Şimdiye kadar vatanın bir fırsat zuhuruyla Rusya idaresine düşmesinden veya bir yol bulunarak taksim olunmasından veyahud politikaca bir zaruret mes edip de hükûmât-ı müttefike hâline girmesinden korkulmakta ve sur-ı sülûsenin her birinde imkânsızlığa yakın bir suûbet görülerek onunla teselli bulunmakta idi. Şimdi bu suver-i izmihlâle bir diğeri daha inzimâm etmeğe başladı. O da Tunus hakkında. Avrupaca mevcut olan tasavvurattır.

Şöyle ki malum olduğu üzere Tunus Devlet-i Âliyye'nin zîr-i idaresine geçtikten tâ bir asır evvele gelinceye kadar reisini muteberânından intihâb eder ve Makam-ı Hilafet'e tasdik ettirir. Bir nev' cumhuriyet hükmünde ve o idarede buldukça tamamıyla servet ve saadet hâlinde idi. Nihayet yüz otuz sene mukaddem şimdiki hanedân istibdâd hâsıl eyledi.

Her müstakil hanedânda bir kanun-ı tabiî gibi zaruriyyü'l-zuhur olan fesâd-ı ahlak bu familyaya dahi az zaman geçer geçmez sirayet ederek a'zâsı mülk-i azûz hükmüne girdiler ve bu hâlin netayicinden olmak üzere kendileri resmen âdi birer vezir iken Hoca Nasredin'in tavşanının suyunun suyu gibi onlarda birer vezir peydâ ettiler.

¹²⁹ İzvornik ve Suhar Kalelerinin dahi bu kere Sırp'a terk olunduğuna dair bir iki gündür Avrupa gazetelerinde bir şayia görülmüyor. Eğer bu da sahih çıkarsa pek acib olur. Fakat bunun yanlış bir şey olması tarafına zihinler zâhib olduğundan şimdilik bu bâbda bir şey demez.

Bu vezâret makamına ise otuz iki seneden beridir hazinedâr Mustafa Paşa istilâ ederek şimdi İstanbul'da bulunan Mahmud Bin Ayaz gibi arkadaşlarıyla beraber eyaletin servetini ifna eylemişlerdi. Vali-i lâhikin nasbından biri ise biz Avrupa'nın dansına, şampanyasına taklid ettiğimiz gibi Tunus dahi o zamanlar bizim yeni ittihaz eylediğimiz istikrâz eser-i sekamîne iktifâ eyledi. Lakin bu şakird-i cedit az zaman içinde üstadına takdim ederek on bir sene zarfında düyun-ı muntazama ve gayr-ı muntazamasını iki yüz milyon franka iblağ eyledi.

Vâkıâ Tunus bu müddet zarfında demir yolu yapmak mâarif-i umûmiyeyi ileriletmek kuvve-i berrîye veya bahriyyesini tanzim etmek gibi hiçbir şey'e muvaffak olmadı ve geçirdiği ufak ihtilalden başka zâid para sarf edecek bir yeri yoğ idi. Lakin yine acaba bu paralar nereye gitti yollu düşünmek iktizâ etmez. Bizim ekseri istikrâzların mahsulü nasıl sarf olunduysa bunlarda o yollarda heba edildiği düşünülse müşkil hallolunmuş olur.

Şimdi asıl cây-ı bahs olan şudur ki Tunus'un topu topu on beş milyon frank varidâtı var. Düyûnun faiz ü resülmâliçün yüzde yedi buçuk vermek lazım gelse umûm varidâtı büyür. Hâlbuki borçlardan bir takımının tahsisatı o miktardan ziyadedir. İşte bundan ve idarenin ihtiyacat-ı zaruriyesinden ve bizim gibi Tunus Hazinesinden dahi ötekinin berikinın eli kesilmediğinden dolayı Hükümet bir müddetden beri düyûnun faizini vermemeye başladı ve bu suret ise Avrupayî malını istihsâl için bir teşebbüs icrasına mecbur eyledi.

Tunus'ta ise *Akvamü'l-Mesâlik* müellifi gibi sahihan ashâb-ı hamiyet ve marifetden bir takım ümerâ-yı kirâm mevcut olarak işin eslem-i tariki, Hükümeti onların yed-i istihkâkına teslim etmek ve hüsn-i idareleri sayesinde ahaliyi belâ-yı zulümden tahlîs ile beraber düyûn-u mevcudeyi bir suret mutedile de tesviye eylemek idi. Fakat bu zatlar gayret ve dirayetleri hasebiyle daima merkez-i hilafete mümkün olduğu kadar takarrüb efkârında bulduklarından hazinedâr paşa kendilerini Fransa nazarında Devlet-i Âliyye'ye temayülle itham ettiğinden midir nedir Avrupa'nın hakikaten teyidine şayan olan böyle bir tedbire bakılmayıp rivayet-i vakiya göre Fransa Devleti Tunus'u idare etmek üzere oraya bir komisyon göndermek arzusuna düşmüş ve İngiltere ve Avusturya ve Prusya ve İtalya ve

İspanya devletleri dahi istikrâz bahsinde müşterek olduklarından komisyona kendi taraflarından da a'zâ tayin etmek istemişlerdir.

Fransa'nın münferiden teşebbüsü bittabi istilâ rengini alacağından fiile gelmesi muhâl hükmünde görünüyorsa da öyle hemen bütün Avrupa devletlerinin harekât-ı müttefikânesi Tunus'a bir beliyeye davet edebilmek ağleb-i ihtimâlâtandır.

Çünkü bir kere Tunus'a o yolda müşterek bir komisyon girdikten sonra tutalım ki ahali silâha sarılarak Avrupalıları üzerlerine gelmeye mecbur etmemiş veyahud Meksika'da olduğu gibi yine düvel-i sâire çekilip de Fransa ef'âlinde münferid kalmak mümkün olamamış diyenin tesviyesinden evvel idare-i ecnebiyye def olunamayacak ya. O kadar paranın tesviyesiçün iktizâ eden müddet-i medide zarfında altı yedi devlet Tunus'u çiftlikleri gibi kullanırsa ileride terkine muvâfakat ederler mi? Hele müddet-i zabt içinde gerek din ve gerek politikaca vukua gelecek neşriyat ile Avrupa'ya halk arasında birçok taraftar bulmak ve onların vasıtasıyla idare-i müşterekiyi idâme etmek muhâlâtdan bir şey midir?

Bu hâllere bakılırsa Tunus'da bulunan müstebidân idare ya ıslah-ı ahvâl ile Avrupa'yı iknâ'a veya hiç olmazsa vatanın harabezârında defn olunmaya bedel Hükümeti selleme-hü's-selam ecnebilere teslim ederlerse Şahin Giray'ın şöret-i mel'ânetine ma'a-ziyadetin mazhar olacaklarında hiç iştibâh yoktur.

Bunda muhatara ise yalnız Tunus'a ait değil. Bir kere şu istilâ-yı maneviyye oraca tecrübe hâsıl olduktan sonra işin İstanbul'a ve Mısır'a pek az zaman içinde sirayet edeceği umur-ı malûmedendir.

Hatta bu hatar halkımız nazarında dahi hafâyâ-yı umurdan olmayıp on onbeş seneden beridir “ Bu devletin malı vara vara garâmeten taksim olunacak” ve “ nihayet hazinemizin idaresini Avrupalılar ele alarak devlet o suretle mahvolacak ” gibi zanniyat-ı facia ehadd-ı nas ağzından bile işitilir dururdu.

İşte şimdi bu zann hakikat hükmüne girmeye başladı. Eğerçi bizde idarenin yed-i vahid sureti Tunus kadar uzamamış ve mezâlim-i Hükümet mesela bir gecede iki ferîki birden boğabilmek derecelerinde kalmamış olduğundan netice-i zulm olan sefahet dahi Tunus kadar süratli gitmeyerek hâlâ borcumuzun tahsisatı bütün varidâta

tekabül edemedi. Fakat faiz ödemek için borç almak zarureti zuhur eylediğinden hazine sarrafların faiz-i mürekkebinden binden daha muharrib bir hesaba tutuldu. Bu yolda gidilirse bir kaç senede bizde Tunus'a benzeyeceğiz. O hâlde ise bize de bir muhtelit komisyon geleceğinden iki beliyeden birine uğramaklığımız mukarrerdir. Ya komisyonun idaresi halkı hoşnut eder ve halk dahi hakimiyyet-i sahihasına bedel-i Avrupa'nın vesayeti altında bulunmaya kail olacak kadar korkaklığı ihtiyar eyler. Yahûd insaniyet ve hukukunu ve eslâfının azamet ü celâdetini yâd ile silâha sarılır bütün Avrupa ile ise uğraşmak dahi muhâl hükmünde olduğundan mağlup ve mahvolur.

Bu inkırâza ise Tunus'un hâli mebde' olacak iken erbâb-ı Hükümet için sükût edip durduğuna da o kadar taaccüb iktizâ etmez. Yukarıda söylemiştik ya kimsenin çiftliği elinden gitmeyecek. İşi düşünecek ümmetle Padişah'tır.

Ey ümmet-i Osmaniye. Hintliler, Cezayirliler gibi olmak ister misiniz? Hâkimiyetinizi muhafazaya hiç meyliniz kalmadı mı? Gazetelerinizin lisanıyla olsun sizi esir edecek vakaya muhalefet göstermez misiniz? Eyvah eyvah!

Ey Padişah-ı zaman. Altı yüz yıllık bir saltanatın zaman-ı Hükümetinde mahvolmasına razı mısınız? Tunus'un idaresine ecnebler gidecekte buna Makam-ı Hilafet bir şey söylemeyecek mi? Sultan Abdülaziz devlet-i Osmaniye'nin Abdullah Sagiri yani Padişah-ı ahiri mi olacak? Hayf sad hayf.

Ey Babîâli bu kadar gaflet bu kadar hod perestlik yetişmez mi? Biraz da saltanatın nân u nimetini düşün. Vâkıâ senin bir paralık itibarın kalmadı ki Tunus'u kefâlet ve ya diğer bir suretle şu beliyeden tahlis edebilesin. Fakat insaniyet ve cihan medeniyet içinde bir hakkın var. Onu ne zaman isti'mâl edeceksin. O kadar bir eyalet istilaya düşüp dururken ağzını açıp da bir lakırdı söyleyemeyecek misin? Yazık sana, yuf sana!

MISIRDAN TAHRİRAT FÎ 12 MUHARREM

İki defadır *Hürriyet*'e takdim ettiğim arızaların derc-i sahife-i kabul olunmamasından nâşi hâsıl ettiğim tesirin beyânıyla bu mektuba ibtidâ ve *Hürriyet* ki cihan-ı İslâm'a hukuk-ı hürriyeti ihtar eder. Bu bâbda zihn-i kâsıra girih-bend işgal olan birkaç emrin hâl ü izahını ondan rica ederim. Birincisi takdim ettiğim arızaların ikisi dahi Mısır ikliminde câri olan Hükümetin ef'âl ü asârından ve her yer gibi buranın muhtaç olduğu ıslahattan bahs edip Yeni Osmanlıların hülâsa-i makâsıd u metâlîbi dahi bu nokta-i arzu üzerinde cevelan ettiği hâlde iki üç aydan beri ne sebebe mebni onların derc ü tab'ına rağbet olunmadı. İkincisi eşâr olunan havadis ve hususâtın içinde sıhhati şüpheden kurtulmayacak bir şey mi görüldü. Öyle ise niçin ilanıyla tashih edilmedi? İşbu iki meselenin cevabına intizar olunur.

Bu gün vereceğim havadis Mısır Hükümeti'nin ledünniyât efkârına müteallik olmakla mazhar nazar-ı dikkat olmasını tavsiye ederim. Geçenlerde yeni tiyatromuzda oynanan oyunun yani Zât-ı Hidivi'nin locasına vaz' olunan Infernal Machine maddesinin tafsilatı Mısır ve Avrupa gazetelerinde münderic olduğundan manzur ve malumunuz olmuştur. Onun üzerine tiyatronun müdürü Mösyö Manas ile sâir-i memurlardan bir takımı taht-ı istintâka alınıp ve bunun için ecnebi konsoloslarından bir komisyon dahi teşkil edinin orada cereyan eden tahkikat üzerine müdür-i merkûmun bazı mertebe töhmeti tebeyyün etmekle nefyi kararlaştı. Şimdi işin ledünniyâtına gelelim. Vâkıâ bizim Efendinâ Hazretleri'nin mazbut olan meşreb-i garibinden dolayı kendisi enzâr-ı ecnebiyyede bir miras yedi ve Mısır Hazinesi dahi sahipsiz bir define hükmünde tutularak her gelen ecnebi tatlılıkla bir işe sokulmak ve bir kere ilişikten sonra acı basmaya başlayıp mazarratının def'ine kıyam olundukta bâd-ı hevâdan birçok tazminat akçesi alıp savuşmak mu'tâd olduğundan Manas cenabları dahi tiyatronun te'sisi için mukaddemce istihsal ettiği açık kreditodan ele geçirdiği milyonlara kanaat etmeyerek bu vecihle Paşa'nın muhafaza-i ömr ve selameti için bir hizmet gösterdiği suretde bir nice milyonlar daha almak hırsıyla bu işe teşebbüsü istib'âd olunamaz. Lakin bunun bir de iç yüzü vardır ki bu vecihle ara sıra hayat Cenâb-ı Hidivi'ye suikast şâyiası zımnında bazı menafi'-i maneviyye gözetilir. Ezcümle bu kasdların bais-i hafîsi bazı zevât-ı azâm olduğu el altında neşr olunup onların hakkında ahaliyenin hüsn-i nazarını izâle etmek ve çünkü Mısır idaresinin ferman-ı ahiri İstanbul'da sarf olunan hedâyâ-yı malume mukabilinde

verilmiş şey olarak bir diğeri yine bu misillü hedâyâ ile onun takabbuzunu istihsale muktedir olmak endişesi daima hatırda bulunduğundan enzâr-ı ecnebiyyede dahi buna muktedir olanlarını töhmetli göstermek ve hem de bu vesile ile müşârün-ileyhin Mısır'da bulunan tarafdârânıyla alâik-i sâirelerini dahi tedricle külliyyen kat eylemektir. Binâenaleyh zalik kâh suikaste müteallik mektuplar tutularak bir takım adamlar nefy olunur ve kâh Hidiv'in arabasına yuvarlak düşürülür ve kâh tiyatroya Machine İnferral konulur. Velhâsıl her zaman bir suikast hareketi bulunur ve bundan sonra da bulunacaktır. Hâlbuki silsile-i bend-i zil ü hizlân olan ahalinin bu ince mütalaalardan hiç haber ve malumatı olmayıp olsa dahi asla vazifeleri değildir. Zira buranın halkı dünya kurulalıdan beri hakaret ve meskenet ve esaret altında yaşamaya alışmış ve hiçbir zamanda hukuk-ı insaniyelerinin istihsali fikrinde bulunmamış olduklarından Hükümetçe ne türlü tebdil vukua gelse onlarca yalnız boyunduruk değiştirmektir. Ecnebler ise mücerred bu mülkten çıkardıkları menâfi'e bakıp İsmail Paşa'nın kaşına gözüne muhabbetleri olmamakla mademki o menâfi'e dokunulmaya. Her gelene safa geldin ve her gidene Allah selamet versin demeye hazır dırlar. Hülâsa-i kelâm bizim efendinânın bu ince politikası ne kendince ve ne de mülkünce kat'â bir faide istilzam edemeyeceğinden it'âbü'l-hayvân bilâ fâide kabilindendir.

Bir de mahdum-ı necabet mevsûm-ı Cenâb-ı Hıdîvînin cennet mekan Abdülmecid Han Hazretleri'nin kerimelerinden birine nâmzed olmasındaki mütâlâât-ı ledünnîye sezâvar-i dikkattir. Bizim Hükümetin kâffe-i endişesi gerek bendegânın ve gerek menfaat-i beyyinen-ı ecânibin ehviyye-i müdahineleriyle öyle lebâleb olmuştur ki bir katre hakikat sığacak yer kalmamıştır. Ondan nâşi ne âsar-ı sâlifede hükümrân-ı Mısır Kahire olan mülûk u selâtîn ve ne de âkalim-i sâirede erike-nişin saltanat olmuş ümerâ ü havâkîn içinde şimdiki idaremize mümasil olacak bir kimse gelmemiş olduğundan böyle bir ahaliyet ü istihkâka Mısır Hükümeti pek küçük gelip fikir dür-endişleri ilerilere sekirdir. Hususiyle İstanbul Hükümetinin sû-i idaresiyle ahaliyenin nâ-hoşnudluğu bu fikre ziyadesiyle kuvvet verir. Bundan nâşîdir ki beher sene gemiler dolusu pirinç gönderilip İstanbul'un hangâhlarına ve fukarasına dağılır ve birkaç bin kese sadakât verilir. Anadolu'da ve Rumeli'de muvazzıf memurlar vasıtasıyla idare-i Mısıriyye'nin hasenâtı ve evleviyyeti işâ'a kalınır. Ve yine bu sebebe mebni idi ki geçen ki Girit Vak'asının bidayet-i zuhurunda buradan bir mikdâr asker gönderildi. Ve onunla beraber giden neşriyat memurlarıyla Cezîre'nin

Mısır Hükümetine iltihâkı için ahali teşvik olundu. Lakin Rumlar Yunanistan'a iltihakta ısrar etmeleriyle ve memurların harekâtından İstanbul haberdar olmakla bazı bahaneler serd edilerek askerimiz geri çekildi. Velhâsıl buranın mütalaasınca Saltanat-ı Osmaniye'nin vakti ahir olup ondan kalacak memâlikin idaresi için buranın tevârüsü lazım geleceğinden daima öyle bir hadisenin zuhuruna terakkub olunur. Ancak hasîsa-i hilafet imanın kebrî ile beraber bir asabiyyet istediğinden bu defa şu sıhriyet vesilesi tamamıyla mütâlaaya muvafık geldi. Ve onun için iktizâsını icraya serian teşebbüs olundu ve bir de bu tedbir ile Mahdum Paşa'nın ikbal-i âtisine bir yeni temel vurulmak istenildi. Şu iki sebepten birincisi hükümdarlara mahsus hayâlât kabilinden olup zât-ı maslahatca hiç hüküm götürmeyeceği gibi ikincisi dahi hakikaten karşısında bir para etmez bir rüyaya müteşabihtir.

[idarenin şu günkü politikasına ve sâir hafıyyâta dair gayet mu'tena malumat ve tahkikatı şâmil olan ve sual olunan mektupların niçin derc edilmediği esbâbı muharrir mektuba başkaca yazılmıştır.]

İstanbul'dan Mektup   Fî 25 Muharrem

Yeni ser askerimiz Hüseyin Avni Paşa bizim İstanbul gazetelerinin sözlerine nazaran makamına müte'allik birçok ıslahât tedâbiri ile meşgul iken nâgehan azline dair zuhur eden şâyia ile ne yapacağını şaşırıldı. Bu hâlin esbâb-ı maneviyyesi üzerine birinci kıl u kâller deveran etmekte ise de sıhate en kârib olan mehd-i ulyâ Hazretlerinin müşârünileyh hakkında olan sû-i teveccühüdür. Nitekim mukaddemâ serasker kâimmakâmı iken o tarafın vâki olan şikayâtı üzerine o makamdan teyid edilmiş idi. Ancak Saray-ı Hümayûn ile Babıâli cülus-ı Hümayûn'dan beri bir nüfuz-ı istiklâl münâzaasında bulunarak Saray-ı Hümayûn'un başlı başına yapmak istediği her şeyi bozmak ve belki bil-iltizâm aksini yapmakla nüfuz-ı saltanatı mahvetmek Babıâli'nin mültezimi olan politika icabından olmakla Padişahın nazar emniyetine mazhar olanların cümlesi Babıâli'nin sadme-i kahr u tenkiline uğrayıp pây-mâl u zat mülûkânenin sevmediği ve istemediği eşhâs dahi bilakis nail ü merâtib ikbal oldukları gibi müşârünileyh Hüseyin Paşa dahi bu ikinci kabileden olmakla Saray-ı Hümayûn'un ısrarıyla makam kâimmakâmiden infisâl edip bir müddetcik Girit

memuriyetinde bulundu. Muahharen nihayet Saray-ı Hümâyûn'ca şiddetle iltizam olunan Namık Paşa gibi maruf ve muteber bir zâtın azliyle müşârünileyh bilfiil Makam-ı Seraskeri'ye getirildi. Lakin Makam-ı Hilafet malum olan ifâlât ve terhibât ile her ne kadar bir vakitten beri bu evzâ tahammül-fersâya karşı sükût ile muamele etmekte ise de o makam-ı celile mahsus olan şeref-i imtiyazın büsbütün Babîâli eline geçmesine nazar-ı tahammül ve rıza ile bakmak hukuku hilafeti mahv ve izâa etmek olacağından ara sıra dahi Babîâli'nin hafifçe dizginine çarpmaya çabalanmıyor değildir. İşte bu defa ki Avni Paşa'nın azli maddesi dahi bu sebebe müstenid olup bazı tahkikata göre yine bu ısrar evvelki menba'dan vukua geldiğinden karîben husûlü pek maznundur.

Fakat onun yerine kim ser asker olur bahsinde dahi güftgûlar pek çoktur. Kimisi Serdâr-ı ekremden ehliyetlisi olduğundan onun ve kimi dahi serdârın Sadr-ı Âli ile Mabeyni Girit Meselesi'nden dolayı açık olduğundan serasker esbak Rıza Paşa'nın ve bazıları da liyakati cihetiyle ordu müşîri Derviş Paşa'nın tayin olunacağını rivayet ediyorlar.

Şimdi Maliye Nâzırı Sadık Paşa'nın senâsı moda olup meclis-i Sadâret penâhîde daima onun dirayeti zikr ü tekrar ve yakında muvazene defteri (evvel ki gibi yalan yanlış olmayarak) suret-i sahiha ve sâdıkada çıkarılacak ve eshâm-ı umûmiye re'isü'l-mâlları ve faizleri ile düyûn-ı gayr-i muntazama bu kere müşârün-ileyhin Paris'te iken müzâkere ve mukavele ettiği kumpanya marifetiyle tesviye olunacak tedâhilde aylıklar kalmayacak. Maliye aklâmı Avrupa devletlerindeki tarz mazbut altına girecek şöyle olacak böyle yapılacak gibi müşârünileyhin zatına mahsus birçok keramat ta'dâd olunmaktadır. Fakat yedi sekiz aydan beri mütedahil bulunan maaşlara mahsuben hâlâ kimsenin bir akçe aldığı yoktur. Zaruret-i maaş ile halk birbirini yiyecek dereceye geldi. Ticaret dolapları durdu. Aç ve muhtaçların feryadı asumâna çıkıyor. Ümerâ-yı Askeriye'den para çalınacak işte bulunmayanlar ve hususiyle redif üzerinde taşralarda bulunanlar lime lime setri ve pantolonla geziyorlar. Neferât-ı Askeriye'nin ise it'âma ve elbiseden dolayı çektikleri zarureti Cenâb-ı Hakla kendileri bilir ve bunların birazını evliya-yı umûr efendilerimiz dahi bilirlerse de yine Mabeyn-i hümâyûna yazdıkları arzlarda Neferât-ı Askeriye'nin sâye-i şahanede yediği francala ve Mısır pirinci ile pilav karayaka kıvırcığı denilir ve

buna da inanılır. Her ne ise bunlara kim bakar. Biri mesnedini muhafaza etsin. Öteki rütbe ve nişan kapsın. Beriki nasıl tecdid-i ihlas edeceğini düşünsün. Halk ve memleket ne olursa olsun.

İstanbul ile Belgrad arasına vaz'-ı mukarrer ve emr-i inşâsı Babîâli'nin ve bizim gazetelerin kullarınca bir muteber kumpanyaya muhavvil olan demir yol sâye-i muvaffakiyetvâyede reside-i sermenzil-i hitâm oldu. Ve hele sanat garibesi görmeyenlerin aklına hayret verecek surette olup hususiyle sürat-ı seyr ve hareketi ol derecededir ki tozu bile görünmüyor. Ve bizim demir yolunda bir sanat daha var ki başlanalı altı aydan ziyade olduğu hâlde kemal-i süratten döşenen yolar bile hüsn olunmuyor. Ve mevkif u mahattalar ilm-i ihfâ ile setr edilmiş gibi enzâr-ı halktan mahcup duruyor. Ve yolun imalinde nüfus u beşeriyeden kimse görülmediğinden galiba ricalü'l-gayb himmetiyle yapılıyor. Artık i'mâlinde bu derece sürat olan bir demir yolun kendisi nasıl hızlı gideceği ve ondan mük ü milletce ne kadar faideler husûle geleceği kıyas olunmalıdır. Velhâsıl şu demir yolu şâşa-i endaz aktâr ü ifâk olan ma'delet-i seniye gibi malum ma'dum kabîlinden olmakla tarifinde ne kadar tafsil olursa sezâdır.

Bazı zevata Türkistan'dan gelme bir takım mektuplar gördük. Mürsellerinin malumat-ı zâtiyye ve mahalliye ile muttasıf olduklarını bildiğimizden hûlasâ-i m'âllerini derc ederiz.

Zikr olunan mektuplarda ma'hûd Erzurum yolunun inşaasına Rusya tarafından zâhiren ve hafiyen ikâ olunan müşkilâtı ta'dâddan sonra Anadolu'nun hududu üzerinde bulunan Devlet-i Âliyyeve İran memurlarının ve hatta Avrupa Konsolosu ve tercümanlarının ekseri şark ahâli-i Gayrimüslimesi'nden oldukları ve onların da ekseri Rusya'nın meclûbi bulunduğu iddia olunmuştur. Biz İran ve düvel-i sâire memurlarını bilmeyiz. Fakat bizim memurlar hakkında olan iddiasını bütün bütün sıhatten ârî sayamayız. Çünkü tayin olunan memurlar halkın ashâb-ı nâmusundan intihâb olunmuyor. Kim bir büyük kapıya hulul eder ise o mansıba gidiyor. İçlerinde bu kadar hırsız zuhur ediyor. Sirkati irtikâb eden hıyaneti niçin ihtiyar etmesin?

Meşhud nazar-ı ibretimiz olan mevaddandır ki Saltanat-ı Seniyye'nin bekâsına talip olan ümem-i garbiye muteberanından bir zat her nasılsa mahud Yunan eteryasının bazı nüfuzlu a'zâsını tahkik ederek Babîâli'ye yazmıştı ki içlerinde ve hatta riyasetlerinde Devlet-i Âliyye'de en ziyade iktisâb-ı ikbal eden bir Hristiyan familyasına mensub bir zatın ismi vardı. (kağıt ba'dettercüme battâl edildi.) Bundan başka zikr olunan evrakta beyân kılındığına göre düvel muazzama-i garbiye süferâsından biri eyâlâtı şarkiyemiz hakkında Sadrazam Hazretlerine tavsiye-i intibah ettiği cihetle makam-ı Sadâret'ten şu cevap verilmiştir.

“ Hâlâ sizde bizde ki fenalığın ne dereceye vardığını bilmezsiniz. Bu fenalık temizlenmez dereceye gelmiştir. Hatta ne ben ve ne de devletim oralar bizim midir değil midir bilmiyoruz ”

Bu söz bir taraftan müddeânın sıhhatine delalet edeceği gibi bir taraftan dahi Babîâli'nin idare-i memlekette derece-i acz ve meskenetini layıkıyla gösterir. Bir de yine zikr olunan kâğıtlarda hind telgraf hattının bazı kere işleyememesi cihetiyle Erzurum üzerinden biri Kars ve Gümrü ve diğeri Bayezîd ve Ovacık tarikiyle iki şubeli bir telgraf hattı inşası tasavvur olunmuş ise de Rusya bu tasavvurdan haberdar olduğu gibi matmah-ı nazarlarından biri olan Hind muhaberâtını hükmü altında tutmak için Devlet-i Âliyye'ye telgraf hatlarının putu üzerinde Rusya hatlarıyla rabtına dair bir lâyiha arz ettiği ve bizim telgraf idaresi bu layihanın reddiyle evvelki tasavvur üzerine hareket olunması için elinden gelen gayreti icra etmiş ise de nihayet Rusya'nın ısrarına mağlup olduğu ve hatta Rusya Sefâreti bizim telgraf müdürümüzü azl ile terhîb eylediği anlaşılmıştır. Bizim memurların infisâlinden korkmasına ve İstanbul'daki süferânın Zât-ı Padişahî'ye mahsus olan azl-i memurîn iktidarından dem vurmasına taaccüb etmeyiz. Bunlara çoktan beri alıştık. Lakin Yunan'a karşı hakkının istihsaliçün yıllarca tereddüt gösteren Babîâli merci' münferidi olan İngiltere'nin bu derece menfaatine mugâyir bir hâli ne cesaretle ihtiyar ediyor ve ihtiyat ve intibahda kemâli müsellemler olan İngiltere Devleti'nin İstanbul'daki sefiri niçin sükût edip duruyor buralarına hayretteyiz.

YENİ OSMANLILARDAN BİR ZAT TARAFINDAN MATBAAMIZA GÖNDERİLİP GAZETEMİZE DERC EDİLMEKTE OLAN HATIRALARIN MÂBÂDİDİR.

Bizim ticaret-i dâhiliyemizi ifnâ eden esbâbın yeri dahi Ticaret Nezaretinin sû-i isti'mâlâtıdır. Ticaret Nezareti, Ticaret Nizamı, Ticaret Mahkemeleri yoğ iken tüccarımız var idi. Davaları dahi görülürdü. Vaktâ ki umur ticareti tevsi' kaydına düştük. Acemiliğimizden o kadar sû-i isti'mâller vukua geldi ki mevcudu dahi gâib ettik. Bu nezaretlerin, mahkemelerin, nizamların cümlesi ecnebilere yaradı. Bize mazarrât etti. Hele şu mesâlih-i iflasiye komitesi bu bâbda o kadar hizmetler etti ki tarif ve bayanı mümkün olamaz. Bunların tafsilatı malum olduğu mertebeleride zikr olunacağından ondan sarf-ı nazarla şimdi şu tesirâtı eden müdâhalât-ı ecnebiyyenin suret-i vukû ve cereyanına atf-ı makâl edelim.

“SEFÂRETLER”

Tanzimat tarihine gelinceye kadar Dersâdet'de bulunan ecnebi sefâretlerin işleri şimdi Avrupa'da bulunan bizim sefâretler gibi yalnız teba'alarının umur ve hususuna bakmak ve devletlerinden aldıkları talimat-ı mahsusaları Babîâli'ye tebliğ etmek kazıyyelerinden ibaret olmakla Sadrazam azl olunmuş defterdâr efendi nefy edilmiş kethüda bey değişmiş, kat'an vazife edinmezler ve sefâret tercümanları ayda yılda bir kere bir mühim iş düşerse reis efendiyi görebilirler ve sefirler ise Zât-ı Şahane ile bir defa İstanbul'a geldiklerinde memuriyetlerini ve bir de avdetlerinde tebeddüllerini müş'ir hâmil oldukları nâme-i resmîlerin takdimi zımnında mülâkat edip hatta Sadrazamla dahi pek mühim bir madde olmadıkça görüşemezler idi ve ecnebi konsolosları İzmir, Selanik, Trabzon, Edirne gibi ticaretgâh olan ve teba'aları kesret üzere bulunan mahallerde ikametle her biri vazife-i mu'inesinden haric işe karışamazlar idi. Vaktâ ki müteveffâ Reşid Paşa nüfuz-ı süferâyı kendine püştübân-ı ikbal etmek yolunu tuttu. Sefâretler dahi cemiyetlerini pahalı satmaya başladılar. Her defa ki Reşid Paşa mesnedinden düşürülür.

Bir sefâretin kuvvetiyle tekrar yerine götürülürdü. Artık sefâretin çerağ dest efrûhtesi gibi onun nüfuzuna mağlup ve tervic-i iltimâsâtına bittabi mecbur olmakla sefâretler bu müdhilden umur-ı dâhiliyemize parmak sokmaya başladılar. Süferâyâ

elmaslı nişanlar, murassa seyfler, zevcelerine pırlantalı huliyyât, tercümanlara murassa kutular, nişanlar Beyoğlu'nda Büyükdere ve Tarabya'da haneler mebzûl ve râygân tutuldu. Sefirler ve tercümanlar dahi revac-ı nüfuz ile mülkümüzde hükümrân olmak lezzetine alışıp ve hususen hedâyâ-yı murassaa ve ihtirâmât-ı mülûkâne ile beraber mesalih üzerinden milyonlar kazanmaya dadanıp iş bir mertebeye geldi ki Babîâli evvelce sefâretlerden istizmâc ettikçe icra-yı tebdilâta cesaret edemez oldu. Ve çünkü her devlet kendi nüfuzunun tervicini istediği ve bir madde birinin menfaatine uyarırsa diğerrinin işine geldiği cihetle her maddede nüfuzu tervic olunamayacak sefâret hedâyâ ve taltifât kuvvetiyle tatyîb olundu. Bizim teba'amızdan ticaret edenler ve Hükümetle bir işi olup hukukunu istihsâl edemeyenler ecnebilerin nail olduğu imtiyâzâta mazhar olmak için tabîat-ı ecnebiyeye dâhil ve ekseri bu tarikle maksatlarına vasıl olmakla İstanbul ve taşralar ahali-i Gayrimüslimesi'nden nice bin erbâb-ı servet ve yesâr-ı ecnebi tabiatına girdi. Ve dünkü gün matlubunun is'âfi için arz-ı hâller veren ve bin türlü tenezzül ve tabasbus eden mesela Samatyalı Kasbar bugün başında bir sabah şapka ve yanında bir Rusya tercümanı ile Hâriciye Nâzırı'nın yanına gelip üst yanındaki sandalyeye oturdu ve cebinden bütün kesesini çıkarıp cigaracığını yaptı. Ve Nâzır Paşa'nın burnuna üfleyerek ayakalarını birbiri üstüne koydu. İşini de istediği gibi yürüttü. Ancak sefâretler bu himâyet ü sahâbeti rızâen-lillâh bezl etmeyip adamına ve işine ve tutturuluşuna göre paralar alındı. Bu zemin ile devletimiz teba'asının ehl-i servetini zâyî etti. Ecnebi sefâret memuriyetleri milyonlara mâlik oldular. Aralıkda pâ-mal olan hukuk yine başka.

Taşralarda bulunan konsoloshâneler dahi cemî' muâmelâtta merbut oldukları sefâretin İstanbul'daki ahvaline taklid-i hareket edip memleketin her işinde Hükümet-i mahaliyeye müdahale ettiler. Akçeler kazandılar, haksız işleri sahâbetle yürüttüler. Patente ve pasaport vererek devlete vergi veren nice bin teba'a-i hâlisasını baştan çıkardılar ve bu vecihle tabiat-ı ecnebiyyeye girenlerden vergi ve daha bazı rüsûmât alınamayıp onların bıraktığı bâr-ı girân geri kalan teba'aya tahmil olunmakla ekser mahallerde ahâli vergiyi kaldıramaz oldu. Bakâyâ yığıldı, kaldı. Hazinesinin nice yüz bin kese matlûbâtı çürüdü gitti. Ama taşra memurlarından birisi konsolosları daire-i vazifelerinden haric-i umura müdahaleden men edecek olsa derhal sefârete hikâyet ve sefâretten dahi Babîâli'ye şikâyet olunup azl edildiğinden ve memur dahi

Babîali'ye beyân-ı hâl etse istimâ' olunmayıp sefâretin takriri hakkaniyete mukaddem tutulduğundan memurin-i mahalliye konsolosların kavasları hükmünde kaldılar. Garâbet ondadır ki bu konsoloslar ve konsolos vekilleri ve memurları ekser mahallerde yerliden ve ashâb-ı emlâk ve ticaretten olanlarından nasip olunmayla memleketin ticareti onların yed-i inhisârındadır. Mesela Kıbrıs'ta İngiltere ve Fransa konsolos vekillerinden maâda cümlesi ashâb-ı emlâk ve ticaretten olmak hasebiyle Kıbrıs'ın mahsulâtından yalnız onlar istifade ederler. Başkası onlara rekabet edemez. Ada'nın zirâ'ını selm akçesiyle taht-ı esaretlerine ve memurin-i mülkiyeyi dahi azl korkusuyla kabza-i tasarruflarına almışlar ve konsoloshâne tercümanlarının ve yasakcılarının akraba ve taallukâtı ve görüştükları ahababı mahmî addolunarak vergi vermediklerinden mukaddemleri çend defa afv olunandan mâadâ bakayâ-yı mümteni'a nâmıyla hazinenin sekiz dokuz bin kesesi defterlerde sarkmış kalmış ve birkaç bin kesesi dahi himâyet-i ecnebiyyeye mazhar olan mültezim müflislerin zimmetinde çürümüş batmıştır.

(Bakiyesi ileride)

Kemal¹³⁰

¹³⁰ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre

49 HÜRRİYET 1285

Numara: 49 16 Safer

Sene: 1286 31 Mayıs 1869

Matbaası: Londra'da Rupert Street'de Numara: 4

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yarım şiline [üç kuruşa] dir. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

Tecdîd-i sâl münasebetiyle Babîâli'ye vukû bulan teşrîf-i şahâne üzerine Şûrâ-yı Devlette okunan mazbata ile onu takip eden Nutk-ı Hümâyûn bu kere gazetelerde görüldü.

Bunda aslıyyet mazbata da olarak Nutk-ı Hümâyûn ise Babîâli'de tertîp olunmuş resmî bir şey olduğundan onun muhâkemesini ileriye ta'lik ile bu haftalık yalnız mazbatanın tetkikine ibtidâr ederiz:

HÜLASA

“Şûrâ-yı Devlet bunun birinci fikrasını gazete yazar gibi her sene ibtidâsında Babîâli'ye azimetle “icmâl-i vekâyi' nâmını alan ve sûret-i umûmîyesine bakılırsa “fi hilâf-ı vâki' cümlesiyle tavsîfe lâıyk olan kâğıdı okumak kâide-i bî-fâidesinin Padişahlar tarafından sûret-i i'tiyâdına, -ikinci fikrasını Zât-ı Şahâneye ders okutur gibi bir devletin tezâyüd şânı ve bir ümmetin terakki-i refâhı hakkında bazı mülâhazalar irâdına- üçüncü fikrasını devr-i dâimin imkânını isbata çalışır gibi ahâlîce terakkiyât vukû'nun devletçe terfiye ve devletçe terakki husûlünün ahâlîce terkiyâta isnadına- dördüncü fikrasının ise bir faslını herkese mucib-i istikrâh olan evsâf-ı malûme-i riyyâ-kârâneyi tekrar için yine “manâsı cümle malûm elfâzı nâ-

şinîde tarifine mutâbık birtakım mealsiz tabirler icadına- diğer faslımı dâhi Şûrâ-yı Devletle ahkâm-ı adliyenin tefrîkinde Hükümetin hüsn-i ictihâdına ve mazbatanın ondan aşağılarını ise ondan başka birtakım ıslâhat yani muhayyelât-ı cedîdenin tarif ve ta'dadına vakf eylemiştir.

“HÜNER HÂ-YI HUDRA HUVEYDÂ KUNİ”

Şöyle ki: beşinci fıkrasında kendi devâirindeki akşamın tebdilini- altıncı fıkrasında zikr olunan tebdilâtın tafsilini- yedinci fıkrasında Dâhiliye Nezâretiyle Şûrâ-yı Devlette ona müteferri' olan dairenin sebab-i teşkilini- sekizinci fıkrasında, Ahkâm-ı Adliye'nin iki daireye taksîmiyle beraber riyâset ünvânının nezârete tebdilini- dokuzuncu fıkrasında İstanbul'un Mutasarrıf ve kaymakamlara taksîmi ve yeniden birtakım meclisler tanzîmiyle icrâât-ı zâbitanın tashîlini hikâyât-onuncusunda deâvi-i kânûniyenin inkisâmı hakkında bir nizâmnâme layihasi takdim-on birincisinde muamelât-ı fıkhiyeye dâir sâdât ve fukahâyı hafiyenin akvâlden mürekkeb bir mecelle tertîbine teşebbüs olunarak ahkâm-ı adliyye nâmıyla tevsîm-on ikincisinde usûl-i tâbî'yyete dâir bir kânun-ı mahsûs tanzim olduğunu rivâyet-on üçüncüsünde ma'denlere dair yeni bir nizâm yaptığına ve öyle birini de ormanlar hakkında yapacağına işâret- on dördüncüsünde yapılan ve yapılacağından bahs olunan Mekteb-i Sultânî ve Mekteb-i Sanâyi' ve dârü'ş-şafaka ve nisvân-ı mekâtibinden dolayı arz-ı mefharet ederek- on beşincisinde muarif hakkında vukû' bulan teşebbüsâtın ta'mîm-i terakkiyâtıçün bir nizâmnâme-i tertib- on altıncısında taşralarda âsâr-ı atîka taharrî olunarak mevcûd olanlarıyla beraber sûret-i muntazâma da hıfzı tensîb olduğundan bahs ettiği gibi- on yedincisinde İstanbul'un tanzimiçün birtakım devâir-i belediyyenin küşâdı makrûr olduğunu tebşir- on sekizincisinde ufak tefek yapılmış veya yapılacak nizâmâtı birer birer tahrir- on dokuzuncusunda her vilâyetin mecâlis-i umûmiyyesinden usûlü vechle ikişer a'zâ ile birtakım layihalar gönderilip bunlar Şûrâ-yı Devlette bilmüzakere verilen kararların icrası mahallerine eş'âr olduğunu tezkîr- yirmincisinde zikr olunan levâyhın mevâd-ı mûndericesini şerh ve tahrîr ile- yirmi birincisinde birtakım rûsum-ı müteferrikanın lağv resim olduğunu i'lâm- yirmi ikincisinde kâffe-i memûrîn ve bendegâne minhâc-ı

muvaffâkiyet ve selâmet olan teveccühât-ı mukaddese-i Hazret-i Padişahî yollu” kâtib efendilerimize mahsûs birtakım evsâf-ı garibe ile hatm-i kelim olmuştur.

MÜLÂHAZA

Birinci ve ikinci ve üçüncü fıkralarda makâm münâsebetinin fikdânından ve dördüncü fıkranın bir parçasında kapıdan çıkan her bir varaka-i resmiyeyi leke-dâr etmekte olan dalkavuk hezeyânından başka birşey olmadığı için biz de tahkîk-i merâma fıkra-i râbiânın neticesi ve sadedin mukaddimesi olan mübâhisden ibtidâ ederiz.

*

Kânûnun tanzîmiyle icrâsını tefrîk, “taksîm, mesâî”, kâide-i marûfesince iki cihanın dâhi tesviyesinde daha ziyade: sûrat ve dikkati mucib olmak lazım geleceği için zât-ı usûl güzeldir.

Lâkin fiiliyetce fevâid-i matlûbeden beraber göremedik. Destûr baştanbaşa nakâisle mâlâmâl iken elli a’zâdan mürekkebe koca bir meclis bir senede sekiz dokuz nizâm yapabilmiş ki onların da içinde bir esaslı mesele yok gibidir. Nitekim zîrdeki ifadâtımızdan anlaşılır.

Mukaddemâ dâhi beyân etmiştik ki bizde hakiki bir Şûrâ-yı Devlet yapmak muhâl değil fakat Şûrâ-yı Ümmet’ten ve belki bilcümle mu’dilât-ı siyâsetten müşkildir, şurası da hâtırâttan çıkarılmasın. Bâlâda beyân olunan sûret-i tefrîk ile kudret teşri’ kudret-i tenfizden sahihân ayrılmak lazım gelir.

Kavli muhtar olan siyasiyunun umûmu nezdinde musaddıkdır ki teşri’ in tenfizden tefrîk memurları teksîr-i edip de başkaca hizmetlere tayin etmekle hâsıl olamaz. Bir kudretin memûrları diğer kudretin memûrlarından lutf ve kahra mazhar olamamak dâhi şerâit kat’iyedendir. Eflatun ileyhinin beyânına göre bir kavmin en ziyade mübtela-yı zulum olduğu vakitler Hükümet şubelerinin bir elde bulunduğu zamanlardır. İşte bizde dahi teşri’ ve tenfiz suretinde birbirinden tefrik olundu. Memurlar teksîr edildi. Fakat hakikatte ne bu tefrîk-i kâide sahihasına tatbik olundu. Ne de usûl-i idare tağyîr edildi. Erbâb-ı tenfiz vaktiyle tertib-i kavânine memur olan

Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Tanzimâtın a'zâ ve heyetini nasıl tahvîle muktedir ise bugün de Şûrâ-yı Devletin gerek efrâd-ı merkibe ve gerek sûret-i umûmîyesini o sûretle tebdîle kadirdir. Binaenaleyh el'an kavm-i Osmanî Eflâtun'un beyân ettiği mazlûmiyet mufarrite hâlinden kurtulamadı. Yine inân-ı idâre kuvve-i vahime gibi tahdîş-i tasavvur ve ve nefis-i emmâre gibi izhâr-ı tecbîr şânından olan bir kudret-i müstebidenin yed-i tasarrufunda duruyor.

*

Gelelim icrâat-ı vâkıâya: Mazbatanın beşinci fıkrasında Şûrâ-yı Devlet'in ikdâm-ı vezâif-i devletin ihtiyâcat-ı zamâneye göre ta'dil-i kavânini ve memûriyet-i mülkiye ve Maârif-i Umûmiye esbâbının tâyinini ve - hukûk-i tabi'anın temini - husûslarından ibâret olduğunu söyledikten sonra mukaddime-i muvaffâkiyet ve en büyük maârifeti olmak üzere taksimât dâhiliyesinde icrâ ettiği tadilâtı meydana koymuştur.

Ne büyük himmet, şimdiye kadar teşkil ve muahharen tatil olunan bir Meclis Tanzimat ile iki Meclis-i Hazâından kat'-ı nazar Meclis-i Vâlâ beş on kere bukalemun gibi renkten renge girdi. Lakin bilmeyiz ki bu tebeddüller ne netice verdi. Şimdi Şûrâ-yı Devlette bir şekl-i diğere mutahavvil olmuş fakat acâba bundan ne fâide hâsıl olmuş.

Hayfâ ki asrımızda ilan olunan ıslahâtın selesânından ziyadesi sur-ı idârenin tağyîrânından ibâret iken bu tağyîrâtın hüsn-i hâlce kat'â tesirâtı görüldüğü yoktur.

*

Müddeamıza bir delil irâd edelim. Mazbatanın altıncı fıkrasında "memûrîn-i devletten vazife-i müterettibelerinde hilâf-ı kânun-ı hareket edenlerin icrâ-yı muhâkemesi ve Hükümetle eşhâsın beyninde tekevvün eden deâvinin rü'yeti Şûrâ-yı Devletin cümle-i vezâifinden olmasıyla" bunun için bir muhâkemât dâ'iresi teşkil olduğu söyleniyor.

Bu kere İstanbul'dan aldığımız haberlere göre: Mazlûm Paşa damadı Atıf Bey bir müddetden beri haremiyle münazâa hâlinde bulunarak bundan evvel huzur-ı fetva-penâhîde ikâme-i dâva ile canib-i şeriattan itâat i'lâmı dâhi almışken Zabtiye

Müşîri yine kadın tarafını iltizâm ederek idârenin eser-ı intibâhı olmak üzere altı ay kendisini taharri ile bulamadığı hâlde nihâyet biçâreyi ele geçirip haremîni tatlık etmedikçe sebîlinin ıtlâk olunmayacağını beyân ile hapse ilkâ ettirmiştir.

Şimdi Zabtiye İdâresi şunun bunun muâmelât-ı beytiyyesine varıncaya kadar karışmak ve bu yolda muhâkemesizce istediğini habs etmek gibi taaddîlere tasaddî eder ve bir taraftan mesuliyet görmezse memûrîn-i devletin muhâkemesiçün yüz dâire açılmış, bin nizam yapılmış ne lutfu olur.

*

Dâhiliye Dâiresi'nin teşkîli hakkında olan mülâhazamızı 41 numaralı *Hürriyet*'te beyân etmiştik. Şûrâ-yı Devlet'te Dâhiliye ve Maârif dâirelerinin birleşmesi ve Meclis-i Vâlâ'nın taksîmiyâtıyla riyâset ünvânının nezârete tahvili hep tesirsiz tebdîl-i sûret-i kabîlinden olduğuçün tedkîk-i bâbında it'âb-ı efkâra bile değmez. Zabtiye İdâresi'nde vukû bulan teşkilâta gelince yeni yeni mecâlis ve devâirle bu kadar masraflar ihtiyar olunmaktansa en evvel Müşîr Paşa'nın elinden altında her istediği biçareye her istediği cezâyı icrâ etmek iktidârı alınsa da muâmelâtı vazîfe dâiresine ircâ' edilse ve polis dedikleri mazîk-i belâyı kaldırılmak ve hapishâneler içine kim düşerse bayağı ihlâk edebilecek derecede ufûnet ve mezellet hâlerinden kurtarılmak gibi hasenâta bakılsa ve emvâl-i mesrûkada zabtiye hırsızlara tevârüs etmek teâmül-i gâribine bir nihayet verilse o zaman adına ıslahât denilirdi. Yoksa husûl-i adâletde ne icrâdan sakıt nizâmın ne de hükümden mahrûm mecâlisin bir fâidesi olabilir.

*

Mehâkime dâir her ne nizâm yapılsa yapılsın, onların da hiç nef'î olamaz. Zirâ biz de mevâd-ı hukûkiyyenin fenâlığı birkaç sebepten münbais oluyor ki: Birincisi ekâbirin kânûna galip olan hükm ü fermânı -ikincisi: kânûnun noksânı- üçüncüsü: hükâmda iktizâ eden kifâyetin fikdânı- dördüncüsü: emr-i terâfu'da şefi-i mücbir-i tasallutunun ceryâmı keyfiyetleridir.

Şu kâinatın kuvve-i fâtrasında olan Hükümet bâliğa cihetiyle kâffe-i müessir bir irtibât-ı kâmil hâlinde bulunduğu gibi devletlerin hâli dahi birtakım esbâb ve

âsârın teselsilinden ibâret olarak kazâyâ-yı idârenin gerek cüz'ıyyâtı terkîb ve gerek külliyâtı tahlîl olunsun. Görülen hüsn-i geçen hüsn ü kubhun netâyici dâimâ bir mebde'e dayanır ki o da idârenin tabiatı yani ümmetin hâkimiyetidir. Bu hâkimiyetin icrâatca muhtaç olduğu vekâlet ki adına Hükümet diyoruz. Her bir tevkilin intizâmıçün kat'ül vücûb olan nezâretten vâreste olursa vazîfesi dâiresinde kalıp da intizâm üzere hareket etmek mümkün olamaz. İşte bizim mehâkimin ıslahıyla vatanımızda husûl-ı muadelete nezâret-i ümmetin kâfili olan usûl-i meşveretten başka çâre yoktur. Tenfiz memûrlarının irâde-i keyfiyeleriyle hareketi onunla bâtil olur. Kânûnun intizâmı onunla hâsıl olur. O yapılırsa hükkâm erbâb-ı istihkâktan intihâb olunur. O yapılırsa bir muhâkemenin memûru bigayri hakkın azl-ı havfinden ve büyükleri tatyîb ile tefeyyüz ümidinden biri bulunur.

*

Mağlûmdur ki: vapurlara geceleri işâret için iki fenâr çekilir; biri kırmızı, biri yeşil olur. İşte bizim Hükümet zulmet içinde kalmış bir sefineye benzeriz ki, kırmızı fenâr-ı hürriyet ve yeşil fenârı teşrî ve şerâfet davâlarıdır. Şimdiye kadar bizim davâyâ delil sûretinde imtiyâz fermânları Nutk-ı Hümâyûnlar sâdır olduğu ve bunca teşkilâta kalkışıldığı gibi bu sefer de güyâ ikinci müddeânın bürhânı olarak, “ahkâm-ı adliyenin tertibiyle şeriate hizmet ediliyor. Fakat hakikat hâlde görünen veücudsuz birinin nümayişinden ibarettir.

Bir de şunda hiçbir mana bulamadık ki bizim sayısız memûrlarıyla beraber koca bir bâb-ı meşihatimiz var iken İstanbul gazetelerinin rivâyetine göre: Kitabın tertibi Cevdet Paşa maiyetinde teşkîl olunan mahsûs bir cemiyete havâle edilmiş. Acaba bu cemiyet yeni bir şeriât mi icâd edecek yoksa bâb-ı meşihat öyle bir kitap şer-î tertibinden âciz midir?

*

Tabiat nizâmname hakkında olan mülâhazamıza dahî *Hürriyet*'in 39 numaralı nüshâsında irâde etmiştik. Şimdi şunun beyânına lüzum görürüz ki bu nizâmname bundan bir hayli seneler evvel Hâriciye Nezâretinin hizmetine alınan iki avukât tarafından kaleme alınmış ve Tercüme Odasında Türkçeye nakl olunmuştu. Her neden ise yakın vakitlere kadar torbalarda çürüdüktan sonra Şûrâ-yı Devlet

nâmına ilan olundu. Şûrâ-yı Devletin ise yalnız bir iki fıkrasında icrâ ettiği ilâvât ve tenkihâtdan başka nizâmnâmede bir medhali yoktur.

Mamafih Avrupaca mazhar-ı kabul ve devletçe kabul-i icrâ olacak mıdır bilemeyiz. İstanbul gazeteleri yalnız Rusya'nın te'aruzundan bahs ediyorlar. Lakin hiçbir devletin hüsn-i telakkisini söylemiyorlar.

*

Ma'den ve orman mâddeleri tâ Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Sadâreti'nden beri devletçe birer hazineye gayb hükmünde addolundu. Fakat şimdiye kadar ıslahları yoluna sarf edilmiş olan mesâinin bir faîdesi görülmedi. Şûrâ-yı Devletin yaptığı nizâmnâmeyi ise Avrupa'da ma'den umûruna vâkif olanlar muzır-ı mahz addediyorlar. Fıkdân-ı malûmât cihetiyle bizim ol bâbda söz söylemeye sâlahiyyetimiz olmadığından mu'terizlerin kavli yanlış olmasın ve Şûrâ-yı Devletin bu eseri olsun. Himemât-ı sâbıka gibi semerezsiz kalmamasını temenni ile iktifa ederiz.

*

On beşinci ve on altıncı fıkraların meali-i mazbatanın hemen en ziyade şâyân-ı itinâ olan mâddeleridir.

“Fünun ve maârifin intişârı ve terbiyet-i umûmîyenin istikmâlî emrinde bîdiriğ ve şâyân buyrulan müsâadât-ı seniyye” ne demek? Böyle sözleri hangi tutulacak diller söylüyor. Hangi koruyacak eller yazıyor? Biz tahsîl-i maârif içinde müsâadeye mi muhtaç olacağız. Rivâyât-ı tarihiyeye göre: vaktiyle Avrupaya hücum eden akvâm-ı vahşiye ellerine geçen bazı üserânın süt çalkarken etrâfına bakıp da işten kalmaması için gözlerini çıkarırlarmış. Bizim Hükümet de keyfi isterse ahaliyi nur-ı basiretten de mi mahrum edebilecek?

Bu tâbirler sureten bir mudâheneden ibâret zannolunursa da hakikat hâlde kâidenin ihtilafından hâsıl olduğuçün şâyân-ı i'tinâdır. Şimdiye kadar neşr olunan hatlara fermanlara bakılsın. Görülür ki cümlesi Hükümet güyâ mevâd-ı mündericelerinin idam i'tâsında dahî haklı imiş. Lakin mürüvvetinden vermiş gibi bir lisân ile yazılmıştır. Hâlbuki biz de ahrâr-ı beşerdeniz. Hukukumuzun mu'tî-i

hakikisi adâlet-i ilahiyedir. Hükümet salahiyat-ı asliyesinin hâricinde olarak o hukûkun hangi cüz'ine tasarruf ederse sâhibi değil gasıbî sayılır.

Ne gariptir ki Babîâli yaptığı Mekteb-i Sultanîyle da iftihâr ediyor. Vüs'at-ı arâzi ve kesret-i nüfusca dünyânın en birinci devletlerinden ma'dûd olan koca Saltanat-ı Osmâniye'nin mekâtib-i resmîyesinde ancak on iki on üç bin çocuk var. Yine lisân-ı resm maârif davâlarıyla etrafa velvele vermekten utanmaz. Hele Fransa Sefiri, Mösyö Bourrée'nin icbârıyla yapılmış bir mektebi Şûrâ-yı Devletin kendi eser-i mârifeti gibi müftehirâne mazbatasına derc etmesi kahkahâ-yı istiğraba şâyân olan mevâddendir. Mekteb-i Sanâyideki çocuklar ise aldığımız rivâyâta göre açlıktan mezelletden firâr etmekte imişler. İ'tâmı bunun için mi topladılar. Bir mektebe lüzumu kadar para vermeye ve idaresini sû-i istimâle düşürmemeye de mi devlet muktedir değil?

Neşr olunacak maârif nizâmnâmesi bu: “teşebüsât-ı hayriyye”nin mi terakkiyatını ta'mîm edecek. Eğer öyle ise yine Osmanlıların saâdetini isteyen erbâb-ı cemiyet kan ağlasın.

*

Numûnehânenin tanzimine acaba ciddi başlanılacak mıdır? Londra'da bulunan numûnehâneki dünyâda bu kabîlden olan âsârın en meşhurlarındandır. Mevcûd olan eşyâsının hemen nısfına yakını bizim mülkümüzden çıkma âsâr-ı itikâdan mürekkebtir. O kadar defâin-i nâdirâtı hıfz etmek şöyle dursun, bâri behâsının bir cüz'ünden bile istifâde etmeksizin yâd ellere verin ve fâti zamânının müessirinden olan ve Osmanlıların sanayice medâr-ı iftihârı olmak lazım gelen meşhûr büyük topları iki üç “Armstrong” toplarıyla tebdîl eden Hükümet şimdi âsâr-ı itikâ toplayacak da iş yapacak....

Bir de garazımız maâriife hizmet ise numûnehânenen evvel kitâb-hânelerimizde niçin bakmıyoruz? İçlerinde bin sene irfân ve malumât ile mümtâz-ı cihân olan koca millet-i İslâmiye'nin cevâhir kemâlâti paslanıp duruyor. Taşrada olanlardan kat'-ı nazar İstanbul'da bulunan kitâb-hânelerdeki âsârın bile hemen nısfı ve hele sarayda cem' olunan kitâbların belki yüzde sekseni soyulmuştur. Avrupa kitâb-hânelerini dolduranlarından başka her gün sahâf çarşısında vakıf mührüyle

bunca kitâbeler satılır durur. Hatta Süleyman-ı Kanuni'nin kendi hattıyla yazılmış ve mührüyle nişanlanmış Dîvân-ı Fârisî bir zâtın elinde görülmüş ve sahibi mezâddan iki kuruşa aldığını ifâde etmişti.

Devlet hâlâ bu tahribâtın önünü alamadı. Devlet hâlâ kitâb-hânelerin bir muntazam defterini yaptıramadı. Devlet hâlâ takvîm-hâneye birkaç bin kuruş tahsis edip de hiç olmazsa en lazım olan bazı âsâr-ı tab' ve neşr ettiremedi. Hâl böyle iken numûne-hâne ile maârifî terakki ettireceğinden bahs ediyor. Yakışır ya, halkın marifet ve saâdetine hizmet hıfz-ı câh için Avrupa'ya nümayiş gösterecek şeylerle olmaz, gayret ister. Hüsn-i niyet ister. Biz ise Hükümette o meziyetlerin eserini bile göremiyoruz.

*

İstanbul'un tanzîmince vuku' bulan hâller de hâtırımızdan çıkmadı. Altıncı dâirenin tarihini de unutmadık. Yine tanzîmât-ı belediye için alınacak paralar harîk-i kebir îânesine benzeyecek ve yapılacak dâirenin irâde ve masrafı altıncı dâireye müşabih olacak ise Allah imdâd eyleye.

*

On sekizinci fıkrada ta'dad olunan mevâdın hakâyıkına vâkıf değiliz. Fakat her biri lisân-ı resmîden istediğimiz gibi sarf-ı menfaat olsa yine ihtiyâcât-ı hâliyyemize nisbet olununca eser-i terakkî sûretinde gösterilecek şeylerden değildir. Mesela, İstanbul'da emniyet sandığı yapılmış bazı adamlardan para alıp isteyenlere yüzde dokuz fâizle veriyor. Fakat *Takvim*'de basılan mazbatadan anlaşıldığına göre buna topu iki yüz elli yedi kişi para i'tâ etmiş, derununa ve yine sermâye-i hakiki olarak bir milyon üç yüz yetmiş iki bin şu kadar kuruş girmiş. Sandığın mevzû ise fukaranın ufak tefek sermâyelerini semeresiz bırakmamak idi. Şimdi vâzı'ların âdetiyle sandığa giren paranın miktârı birbirine nisbet olununca adam başına takrîben elli bin kuruş düşüyor. Bundan anlaşılan âdetâ birtakım ashâb-ı servet bir faiz kumpanyası bir fâizi teşkîl etmiş ve emniyet sandığını kendilerine banka ittihâz eyleyerek taşra sandıkları üzerine de hazineden kredito almışlar. İstanbul'da ise ashâb-ı ihtiyâca fâizle pâra vermek için mâl-i itâm mevcûd idi. Fâiz hafif değil ki onu bir eser-i terakkî sayalım. Sermâyede kesret yok ki ticârete hizmet edebilir diyelim.

Ve mesela usûl-i muhâkemâtı ta'lîm için mekteb açılmış da onun için nizâm-nâmeler yapılmış biz de hâlâ müdevven fenn-i hukûk yok. Destûrun ıstılâhları kararlaşmamış ibâreleri ne anlaşılacak sûrette yazılmış, ne de şerh olunmuş. Bu hâlde birtakım adamların usûl-i muhâkemât öğrenmesiyle icrâ-yı adâletçe ne fâide-i mensûr olabilir.

*

On dokuzuncu ve yirminci fıkralara bakılsın. Vilâyâtın mecâlis-i umûmiyesinde bulunan a'zâ tarafından ziraat ve ticâretin ıslâh ve teksîri ve liman ve enhâr-ı tathîri ve yeniden yollar ve telgrâflar inşâsı ve şehirlere kasabalara sular icrâsı gibi birtakım mâddeler üzerine beyân-ı re'y olduğunu ve bunların Şûrâ-yı Devletteki müzâkerâtında bulunmak üzere a'zâdan bazılarının İstanbul'a geldiğini Hükümet ilan ediyor.

Ya taşra mu'teberân-ı böyle tabî'iyât ve riyâziyyâtda tefennüne muhtâc olan mesâlih hakkında beyân-ı re'ye mukadder ise verdiği paranın sarfiyatı lüzumlu mudur, değil midir? Ve tâbi' olacağı kânûn oturduğu memleketde icrâ olunabilir mi, olunamaz mı şu husûslarda ve bunlar gibi istikâmet-i efkârdan başka bir şeye muhtâc olmayan birtakım sâde mesâil hakkında müşâvereye istihkâkları neden olmasın. Niçin efkâr-ı umûmiyenin talep ettiği Şûrâ-yı Ümmet yapılsın.

*

Rûsumât-ı müteferrikâdan birtakımının lağvî meselesi dâhi cüz'iyâtta ise de Şûrâ-yı Devletin evvel hasenâtı sayılsa lâyıktır. Fakat ona bedel ma'hud tuz resmî beliyyesine bir çâre bulunsaydı bin kat hayırlı olurdu. Zîrâ bu resmin zuhûrundan beri mülkümüzün en büyük esbâb-ı servetinden beri olan hayvanatda bu kadar telefât vukû' buldu. Anadolu'da nice köylüler tuzsuzluktan türlü türlü illetlere uğradı. Kaçak tutmak yolunda bu kadar adam telef oldu. Mukaddemce tuzun fiyatı yirmi paraya tenzîl olunmuşsa da zâten fenâlık fiyatından değil. Mülkün her tarafında dağınık bulunan ufak tefek memleahaların kapanmış olması cihetiyle mesela Sivas'a Foça veyâ Ahyolu'dan tuz nakline mecburiyyet görünmesinden ve o hâlde ise

nakliye ile beraber tuzun okkası sekiz on kuruşa çıkmasından neş'et etmekte olduğundan yirmi para tenezzüllük hazineye zaruri oldu. Halkça faîdesi görülmedi.¹³¹

*

İşte sine-i sâbıkada yapılan şeylerin mâhiyeti bunlardan ibâret olmakla delil-i terakki midir değil midir? Buralarını erbâb-ı akvamla tarîf-i iktizâ etmez. Biz şu kadar deriz ki: meşhûr bir teşbihdir. Binâ-yı devlet temelinden çevirmiş, erbâb-ı Hükümet, duvarlarına kâğıt yapıştırmakla imârına çalışıyor. Esâs dönüşümlü vâlâ harabiyet-i mukadderdir.

Hidv-i Mısır Hazretleri yine Avrupaya seyâhate çıkmıştır. Bu sefer ekser pâyîtahtları başlı başına dolaşip hüküm-dârâniyle görüşeceği gazetelerde ilan olunuyor. Müşârünileyhin dürüstçe bir sene olsun. Mısır Hükümetinde oturmayıp da böyle herbâr şurayı burayı dolaşması herkese acâyip görünüyor ve bu hâl Vişi sularına gitmek ve hükümdarları Süveyş Cedveli'nin küşâdı münâsebetiyle Mısır'a dâvet etmek gibi birtakım arzulara haml olduğu gibi geçen nüshamızda münderic Mısır muhbirimizin verdiği malumâtın sıhhatini dâhi müeyyid sayılıyor. Hatta Londra'da Fransızca basılmakta olan “ *International* ” gazetesinin 22 Mayıs tarihiyle veyâ neden olup neşr ettiği bir tahrîrâtda şu tercümesi aynen zîrde konulan fıkra görülmüştür.

“Bourrée'nin erbâb-ı politikası beyinde devrân eden sözlerden biri de şudur ki: Mısır vâlisi Zât-ı Şahâne'nin hükmü altından çıkıp da ilân-ı istiklal edecek olursa veya ne kabinetosunun sahâbetine mazhar olup olamayacağını anlamak için Bourréece cenâb-ı icrâ-yı teşebbüsât etmiş ve Bourrée'den ise çünkü Avusturya'nın Devlet-i Âliyye ile olan münâsebâtı pek başlı esâslara müstenid olduğundan böyle niyete taraftarlığın Abdülaziz Hân Hazretlerine dokunmaksızın vücud pezir olması mümkün olamayacağı cevabı verilmesin.” İnsân böyle münâsebetsiz ikbâl hırsı ve tefrîka temâyülâtını görür de nasıl yüreğinden kan gitmez. Eyvah müslümânlığa şu asırda her kavîm ithâd ve ictimâ'a çalışıp dururken biz bilâkis münkarız olmak

¹³¹ Bu bâbda birçok tahkikatı hâvî, vaktiyle Babîâlî'ye takdim olunmuş bir layihanın ileride ya ayrıca veya gazetemizle ilanı niyetindedir.

derecesine gelmiş olduğumuz hâlde yine bütün bütün mahvımıza sebep olacak ne kadar fenâlık var ise onun arkasından koşup duruyoruz. Bakınız ki: Mısır idâresinin hırsı ve tama'ı ve oradan beş on para kapabilmek irtikâbıyla İstanbulca verilen isti'dâdlar işi ne hâle getirmektedir.

İstanbul'dan Mektup Fî 25 Muharrem

Bîçare Bulgarlar hâlâ Rum Patrikhânesi'nin esâretinden kurtulmak mübesser olamadı. Makâm-ı Sadâret'e bu bâbda Filibe'den birkaç yüz imzâlı bir arz-ı hâl takdim olunmuş. *Courrier d'Orient*'da sûretini gördük. Hayli şiddetli bir şeydir. Devlet serbesti-i mezhebi ilan etmiş ve nüfuzca Rumlar'ın iki üç misli olan Bulgarlar mazlûmiyetlerini isâbet ile Patrikhâne'den ayrılmaya senelerce ikdâm eylemiş iken Patrikhâne'nin reddiyyelerini Babîâli kendince levâzım-ı diniyye hükmünde tutup da milyonlarla nüfuzu esâret altına vermekte ne faîde görür bilemeyiz. Bundan dolayı Bulgarlar kâmilen me'yus olup da sâlihe sarılırlarsa hayırlı bir şey mi olur?

Malum olduğu üzere devletin umûm istikrâ istikrâzâtıyla dîvân gayr-ı muntazâma yüz beş ile yüz on milyon lira arasında bulunarak bunun fâizi takriban altı buçuk milyon liraya baliğ olur. Beyoğlu'nun verdiği havâdise göre Rothschild kumpanyası bu dîvânı yüzde beş fâizle birleştirmeyi teklif etmiş, fakat buna Devlet-i Âliyye'nin on sene müddet istikrâz etmemesini şart eylemiş. Bundan dolayı hazinenin senevî üç yüz bin kese kadar para kazanması mukarrer iken Babîâli teklifi kabul etmemek istemiş. Vâkıâ bu sûret yapılırsa borcların müddet-i tesviyesi dahâ uzar ve binaenaleyh devletin ahvâl-i âtiyyesine muzır olur. Fakat bizden sonra taş taş üstüne kalmasın. Mislini kâide tutan erbâb-ı Hükümet, kâide-i hâzırayı mazarrat-ı müstakbele için fedâ etmez ya? Varsa bu tereddüde sebep, on sene müddet istikrâz etmemek şartının Babîâlice mizaca muvâfık düşmemesidir.

Mâliye Hazinesi eshâm-ı umûmiyenin nizâmı vechle cem'ine başlayacağı lisân-ı resmîden işitiliyordu. Muahharen hazinenin kırk dokuzar kuruş fiyâtla bir milyon altı yüz bin konsolide satın aldığı şâyî' oldu. Bunun üzerine eshâm-ı umûmiye kırk sekize kadar fırladı. Lakin Beyoğlu'nda zikr olunan mübâyaa

şâyiasına sahîh nazarıyla bakmıyorlar. Hatta hazinenin bu teralkî-i fiyâtdan istifâde ederek elinde mevcûd evrâktan birçoğunu satmış olduğunu iddiâ ediyorlar.

Malûmunuzdur ki, mâliye de ihalâtan dellâliye nâmıyla birâz para cem' edilir. Ve her sene başında aceze-i kitaba taksîm olunurdu. Sonraları kalem zâbıtlarından başlayarak gide gide dîvân a'zâsına ve nâzır paşalara varıncaya kadar herkes bundan hisse almaya başladı. Bir iki seneden beri ise para bütün bütün nâzır paşalara hasr olundu. Bizim memlekette nezâretle simsarlığı cem' etmek güç bir şey değil ya? Bu haftalık hâtrıma başka yazacak bir şey gelmiyor. Bâki arada.....

İZMİR'DEN TAHRİRÂT

Hükümetin zâbıtaca meşhûd olan etvâr-ı garibesi âsârından olarak İzmir'de **دلکولک** mahallesi civârındaki hânesinde sâkine bir hâtunun dokuz on yaşındaki çocuğuyla beraber boğazlandıkları beş gün sonra haber alınarak hâneleri muâyene kılınmış ise de kâtili hâlâ buldurulamamıştır. Kürek cezasına müstahak olanlara mahsûs olan ma'hûd Cezâyirli Hânından ara sıra leyla birer ikişer kâtilin firârı vukû' bulmaktadır. Sayf hulûl etmesiyle nerde olsa bârınılacağından mıdır nedir, etrâfda birtakım eşkiyâ peydâ oldu. Hatta ma'hûd Lefter'in arkadaşlarından Manol dâhi on yedi nefer refikâsıyla Aydın cehtine geldiğini ve istedikleri gibi gezip tozduklarını söylüyorlar.

Manuc isminde bir adam Denizli Sancağı'nın yetmiş altı senesi damga rüsümâtını bedel-i ma'lûm ile iltizâm ettiği cihetle meclis kefil ister. O dâhi benim kefilim. Tavas ahâlisinden Denizli'ye hicret edin. Çiftlik sâhibi İbrâhim ağâdır demesiyle kefil senedi almazlar. Manuc damga rüsümâtını o sene idâre ile bedelini tamamen teslim sandık eder. Leva-ı mezburun ertesi yetmiş yedi senesi damga rüsümâtını dâhi mültezim-i merkûm deruhde ettiğinde kefil senedi alınmaktan başka mütâhhid dâhi istenilmez fakat aradan iki ay geçer geçmez damga rüsümü lağv olunacak gibi erâcîfin zuhûrundan kimse akçe vermediğini serd ve beyân ile bedeli olan akçeleri mahâllerinden tahsîl edemediğini Manuc ifâde eder ve merkez vilâyete gelip mazbatalarını verir. Velhâsıl bakâyâ o zamandan beri sürüklene gelir. Kâffe-i umûrda kerâmet-i fûruş olan bir zât Tavaslı İbrahim Ağâyı celb ile "Sen Denizli'nin

yetmiş altı ve yedi seneleri damga rüsümâtını deruhde eden Manuc'un kefil ve mütâahhidi idik.” diye bakâyâyı talep etmekle: “ Efendim, ben yetmiş altı tarihinde Tavas'tan Denizli'ye henüz hicret etmemiştim. Farz edelim ki, hicret etmiş olayım. Buna dâir senedim var mı? Senet yok ise Manuc bir hayât değil midir?” Cevabını verdiğinden Manuc celb ile muvâcehelerinde bir Manol muharrer filhakîka İbrâhim Ağânın bir şeyden haberi olmadığını Manuc ikrâr ve tasdîk eder. Binaenaleyh bakâyânın meclis a'zâsından tazmîni icâb etmiş ise de umur devletde bulunanların böyle zarûrî tazmin eylemeleri uyamayacağından ve Manuc'un bir şeyi olmadığından bahse açık görünen doksan bin kuruş bakâyâ ma'güzeşte yüz yirmi dört bin kuruşa iblağ edilerek İbrahim Ağânın tahsîline meclisce hükm ve karâr verilip bîçare adamı tevkîf ederler. Tevkîfde iken Denizli'de bulunan mâl ve emlâki tahkîk olunup pusulası celb olundukda on mah sonra İbrahim Ağâ mevkûfundan ihrâc ile işte sebiliği tahlîye eyledik diye yedine kapalı bir emirnâme i'tâsıyla Denizliye sevk edilir. Bîçare adam denizli Hükümetine emir-nâmeyi verdiği gibi derûnunda mâl ve emlâkinin satılması muharrer olduğundan derhâl satılmaya başlar. Şu sûretle mu'teber bir adamın ocağına incir dikerler. Ne güzel adâlet!

Babîldeki Ali Şefik Bey bu günlerde buradadır. Niçin geldiğini kimse bilmiyor? Vali Paşa'mız da bu hafta Dersâadet'e gitmek üzeredir.

“*Muhib*” geçen nüshâlarının birinde ulu'l-emre alelîtlâk itaat ve mev'izasıyla vatanın selâmeti için pâbercâ-yı mukâvemet olanlara senin endâz tarîz olmuştu.

Dikkatle bakılsın ki 29 Muharrem tarihli nüshâsında ne diyor? “Bir mülkün ma'mûriyyet veyâ harâbiyeti ahâli-i sâkinesine ait bulunduğu kendisinin mazarrat ve menâfi' zâtiyesine dair maddelerde sükût eyler ise hem hâin-i vatan hem de hâsir ve hâ'ib olmaz mı?”

Cem'-i azdâdın imkânsızlığını bilenlere göre *Muhib*'in evvel ki perhîziyle şimdiki yediği lahana turşusunda münâsebet aramak abes olur.

Fakat kendi mazarrat ve menfâatine âit olan maddelerde sükût edenler hâin-i vatan ise vatanın menfâat ve mazarratı için sükût etmeyenlere izhâr-ı husûmet

eyleyenlerin ismi nedir? Burasını müceddeden sual ederiz. Adamın nâmını sormak ayıp değildir.

Cemiyetimizin mütehayyizân a'zâsından Mehmed Bey Efendinin himmetiyle Paris'de itihâd nâmıyla bir gazete dahâ neşr olunmaya başlamıştır ki içinde birtakım bendlerinin Rumca ve Arapça tercümesi ve Ermeni hurufiyle ayrıca sûreti vardır. Ta'dîd vesâitin fevâ'idi ve bundaki fevâ'idin ise Türkçe bilmeyen birtakım vatandaşlarımıza dâhi şümûlu derkâr olduğundan müessesesiyle muâvenlerini sûret-i mahsusâda tebrîk eder ve hüsn-i niyetleri derecesinde muvaffâkiyetlerini an-samîm arzu eyleriz.

Kemal¹³²

---

¹³² Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 4, Rupert St. St. James's, W Loudre

50 HÜRRİYET 1285

Numara: 50 26 Safer

Sene: 1285 7 Haziran 1869

Matbaası Londra'da St. Martin's Street, Leicester Square Numara: 14

(Yeni Osmanlılar Cemiyeti) tarafından işbu gazete haftada bir kere neşredilir. Hâvî olduğu mebâhis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menfaatine mütealliktir. Beher hissesi posta ücretiyle beraber bir İngiliz lirası ile beş şilinedir. Her hisse sahibine beher hafta istediği nâm u mahalle *Hürriyet* gönderilir. Matbaada sâir-i âsâr-ı mukayyede tab' olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisselerçün başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi îsâl olunur. Bir nüshası yedi pence [üç buçuk kuruşa] dır. *Hürriyet*'e her ne yazılmak istenirse bâlâda mahall ve numarası yazılı olan matbaasına gönderilmeli.

(İLÂN-I MAHSUS)

Cenâb-ı Müyessirü'l-Umûr'un tevfik ve ihsanıyla *Hürriyet*'in ellinci nüshası dahi bu kere tabâ'at-ı zîb-zuhûr oldu. *Hürriyet* gazetesine vaz-ı hâme-i ibtidâr olunalı bir sene müddet olup, geçen sene alafranga hazirandan itibaren *Hürriyet* hisseleri için nâm-ı muhtemleri vaz'-ı defter-i mefharet olan zevât-ı hamiyet-simâtın yeddlerindeki senedât tarihlerinin müddetleri münkazî olduğuna ve işbu eser-i mu'teberin bundan böyle devamı yine onlar tarafından bî-diriğ tutulacak muavenet-i vatandaşî ve fütüvvete merhun bulunduğuna mebni hisselerinin tecdidine râğbet edenler matbaamızın bu kere naklettiği mahalle, yani Türkçe ve Fransızca bâlâ-yı gazetede muharrir olan mevki'e vesâit malumeleriyle beyân-ı keyfiyet etmeleri fakat gazetenin behâsı olan bir liraya yalnız posta ücreti olarak beş şilin ilave eylemeleri ve bir de mezkûr gazetenin birinci nüshasından ellinci numaraya kadar elli adet nüshası takım edilerek hissedarândan ve sâireden istek edenlere beher takımı posta ücretinden mâ-adâ ikişer İngiliz lirasına i'tâ olunacağından talib olanlar kezalik Londra'da mahall-i mezkure iş'ar-ı keyfiyet ve suret-i irsâlini dahi beyana himmet eylemeleri bilhassa ihtar olunur.

NUTK-I HÜMÂYÛN

Hakkında dahi bazı mülâhazât irâdını geçen numaramızda vaad etmiştik. Lakin o mülâhazâta girişmeden evvel bizce merak-ı mucib olmuş birkaç şeyler var. Onları söyleyelim.

Evvela Zât-ı Padişahî acaba bu nutku söyledi mi, okudu mu? Sâniyen *La Turquie* gazetesi nutkun bir tercümesini neşretmiş. *Courrier d'Orient* onda sakâmet olduğunu beyan ile bir resmî tercümesini istemiş. Matbuat Odası o tercümenin sıhhatini iddia eylemiş. Bunun üzerine *Courrier d'Orient* dahi neşrettiği surette Fransızcaya ait olan yanlışlıkları göstermiş. Biz de iki nüshayı mukabele ettik. *Courrier*'nin irâ'e eylediği hatî'âtdan kat'-ı nazar tercümenin bazı yerlerini aslından farklı bulduk. Anlayamadık ki zikrolunan tercümeyi, hatadan beri tutmakta niçin ısrar olunmuş. Yoksa ber-vech-i mu'tâd. Bu da nutkun neşrinden evvel Avrupalılara tebliğ mi olundu? Her ne ise biz sadede gelelim Nutk-ı Hümâyûn şöyle başlıyor.

Şimdi okunan mazbata mealinden dahi müstefâd olur ki sene-i sabıka içinde ıslahat-ı mülkiyeyi ve terakki ve teshil-i esbâb-ı servet ve terbiyet-i ahaliyi ve tanzim-i mehâkim ve mecalisi mucib bir hayli kavânin ve nizâmât daha tesis olundu. Bunların her biri kemâ-hüve hakkuhû infaz ve icra olundukça ve noksan kusûrları bittecrübe sabit olanları bir yandan ikmâl ve ıslah kılındıkça ve bir taraftan dahi nef' ve lüzûmu görünen nizâmât ve kavânin düşünülüp yayıldıkça avn Hazret-i Bârî ile az vakitte mülk ve teba'amızın mamuriyet ve medeniyeti zirve-i ulyâya müterakkî ve devletimizin şan ve şükûhu yevmen fe-yevmen mütezayid ve müteâli olacağında şüphe yoktur. İşte Şûrâ-yı Devletin tertib ve teşkili ancak şu maksat hayra mebni olacağından heyet-i müctemi'asına muhavvel olan böyle bir emir-i azîm ve memuriyet-i cesîmeyi takdir ederek kendisinden iktitâf olunan semerât-ı hâliye göstereceği fevâid ve mesâ'î-i atiyeye kefalet etmesiyle nezdinde hakikaten bais-i memnuniyet oldu.

Bunu acaba kim tertib etmiş? Babîâli yalan söyleyecekse kendi lisanı yok mu? Padişahı vasıta etmekte ne lezzet bulur? Şûrâ-yı Devletten iktitâf olunan semerât geçen nüshamızda mahiyeti gösterilen şeyler değil mi? Memuriyet ve medeniyet bu

gidişle mi zirve-i ûlyaya müterakki olacak. Eğer Zât-ı Padişahî ibtidâlarında Avrupa hükümdarlarına verilen takrirlerden birini dikkatle mütalaa külfetini ihtiyar eylese âlemin ne yolda terakki ettiğini anlar ve Şûrâ-yı Devletin şu mazbatası üzerine irâd ettiği nutka elbette nâdim olurdu.

Devlet-i Âliyye'mizin sene-i sabıka esnasında şâyân-ı hamd ü senâ olan bir büyük muvaffakiyeti dahi her tarafta hakkının tasdik olunması ve dost ve müttfikimiz olan düvel-i fahime taraflarından meşhud olan mesai-yi müttehede-i hayırhâhane maddesidir. Bu dahi devletimizin uhud-ı mevcude ve hukuk-ı düveliyeye kemal-i riâyetle beraber gerek bizim ve gerek sâir düvel ve milelin sermaye-i asayiş ve refahı olan musâllaha-i umûminin bekâ ve muhafazasıçün bize ait olan mesai ve i'tidali kemâ-yenbagî icra etmiş olduğumuzun netice-i hayriyesidir. Ba'd-ezîn dahi bir taraftan hukuk-ı meşruamızın tamamen ve kâmilin hıfz ve vikâyesine kemâl mertebe-i itina ve diğer cânibden dahi Düvel-i Müttehâbbe ile mün'akid olan muahedâta ve teyemmünen câri olan münasebât-ı dostî ve müvâlâtın devam ve tezayüdüne bezl-i sa'y-i evfâ olunmak indimizde mukarrer olduğundan münâsebât-ı dostane-i hâriciyemizin, her tarafın hukuk ve şânına ve medeniyetin muktezayâtına muvafık surette bir yandan kesb-ı rüsûh ve metanet edeceği derkârdır.

Hukuk-ı devletin her taraftan tasdik olunmasına sebep, o hakkın bizzat vücudu idi. Yoksa Babiâli'nin i'tidal nâmıyla ihtiyar ettiği meskenet bu kadar can ve malın itilâfından başka bir şeyi mucib olmadı. Acaba konferansın kararnâmesiyle ol bâbda Fransa Hâriciye Nâzırı tarafından neşrolunan tahrîrât-ı umûmiye huzûr-ı hümâyûna arz olunmamış mı? Onlarda konferansın cereyan eden vekayi'i bir tarafa bırakarak sırf kaide üzerine tedkik-i mesele eylediği beyan olunmuştu yani uğradığımız hakarât ve telefâtı takviyet-bahş-ı müddeâ tutmak değil, lisana bile almadılar. Bundan anlaşılır ki ihtilalin bidayet-i zuhurundan beri devlet hangi gün Yunanistan'a iktiza eden şiddeti gösterseydi umûm Avrupa'yı musaddık bulurdu.

Hâricen münâsebat-ı dostanemiz ne kadar rüsuh hâsıl ederse o kadar memnun oluruz fakat Allah için Karadağ ve Girit Meseleleri'nde olduğu gibi efkâr-ı muslihânemize öyle can dayanmayacak kadar fâci' deliller gösterilmesin.

Cenâb-ı Hakk'ın ihsânât-ı ihaliyyesinden biri dahi cümlelerin malumu olan birtakım esbâb ve vesâilden nâşî Girit cezîre-i mühimmesine bir müddet müstevli olan ihtilâl-i hüzn-i iştîmâlin külliyyen bertaraf olması ve şu günkü günde bütün cezîrenin ve ahâlisinin kemâl-i emniyet ve asâyîş üzere bulunmaları keyfiyetidir. İşbu netice-i mesûdenin husûlüne gerek asâkir-i şâhanemiz ve gerek memurîn ve ahâli-i mutî'a taraflarından doğrusu pek çok hüsn-i hizmet ve fedakârane gayret olunmuş olmakla ol bâbda hasıl olan mahzuziyet-i kalbîyemi ve bir de işbu adanın kâbil olduğu ma'muriyetin husûlü ve bilcümle sekencesinin ta'mîr ve terfih-i hâli ve temîn-i can ve malı zımnında tesis olunan nizâmâtın bir harfi geri bırakılmayarak ve kat'an ihmal ve tesâmuh olunmayarak icrasına her taraftan ihtimam ve dikkat olunması tenbihini tekrar ederim.

Girit'teki ihtilâlin def'i mucizeye muhtaç değildi ya. Babîâlî'nin tavsiye-i mezelleten ibaret olan zincirleme talimatlarıyla herkesin eli ayağı bağlanmamış olsaydı fesad tâ hîn-i zuhurunda bastırılır giderdi. O dehşetli Karadağ vurulmasına emr olunduktan sonra ne kadar dayanabildi? Yazık Padişaha ki dünyanın en şeci' kavimlerinden kırk milyona yakın nüfusa hükmederken, beş on palikaryanın def'-i mazarratına iktidarı kendine büyük bir şey zannettiriyorlar.

Yazık Padişaha ki cezîreye mülkün ahvâl-i umûmiyesine mugayir bir takım nizamlar yaptırıldı. Şimdi onun icrasına dair ayrıca bir lâzıme suretinde emirler verdiriyorlar. O nizâmât eğer güzel bir şey ise niçin mülkün her tarafına ta'mim olunmamış? Sâir yerlerin halkı da o imtiyaza nâil olmak için isyan mı etsin?

Her devletin her zamanda ve alelhusus şu bulunduğumuz asır ve evânda mi'yar-ı medeniyet ve ma'muriyeti belki medar-ı kuvvet ve şevketi itibâr-ı mâlisinin teessüs ve terakkisi olup, bu yolda dahi bizce bâis'i memnuniyet olacak âsâr-ı nâfia müşahede olunmaktadır. İtibâr-ı mâlimizin el-hâletü hâzihi vâsıl olduğu derece bazı mevâdd-ı mükeddeden nâşi bir aralık bulunduğu hâl ve mertebeye nisbet olundukta iyilik tarafında fark-ı azim olduğu meydandadır. Bu dahi varidât ve masârifin ahz u sarfında ve hesâbâtın cereyanında ve taahhüdâtımızın hâlisane ifâsında ve sarfiyâтта kâide-i tasarrufa riâyet, yani semeresiz ve lüzumsuz masraf etmemek hususunda icra olunan ıslahattan ve terakki-i zirâat ve ticaretten bittabi hâsıl olan tezâyüd-i irâddan ileri gelmektedir. İşte bu tecrübeden istifade ederek şu yollarda ilerlemeye gece

gündüz sa'y ve ihtimam olunmak ve derdest bulunan muvazene defterleri dahi bir an evvel ilan kılınmak kat'iyen matlubumdur.

İtibar-ı malîmizin iyilik tarafında görülen fark-i azîm bir istikraz yapmak için Avrupa'ya üç Ministry göndermek ve Avrupaca demir yolu yapmaya müsta'id her neresi var ise şirketler müsa'ade talebinde birbirine müsâbakat edip dururken bizim taraftan bir yol yapmak için bin türlü fedakârlık ihtiyârıyla koca Nafi'a Nâzırı'nı kapı kapı dilendirmek midir, yoksa Avrupa çarşılarında istikrâz-ı evrâkımız (henüz suret-i Hükümeti kararlaşmayan İspanya ile borçlarının in'ikadından beri bir para faiz vermeyen Yunan'dan başka) bilcümle devletler senedâtının mādûnunda bulunması mı bu fark-ı azîme delil oluyor.

Bu netice-i mevhûme için ta'dâd olunan esbâbın da mülkümüzde vücudunu göremiyoruz. Hangi tasarruf... İhsan nâmıyla hazineden edilen yağmalar mı... Hangi ziraat, İzmir'in yerlerde çürüyüp kalan mahsulatı mı... hangi terakki-i ticaret... İstanbul'da maaşların tedahülü münasebetiyle dükkânlarda paslanan eşya mı?

Biz dünyanın kemal-i vüs'atiyle beraber en mahsuldâr ve her türlü ticarete kâbil bir kıt'asına malik olduğumuz hâlde irâdımız İngiltere Posta İdaresine ancak tekabül edebiliyor. Hâl böyle iken Maliyemizin hüsn-i hâlinden ve ziraat ve ticaretimizin terakkisinden bahsetmek bize yakışır mı?

Zât-ı Padişahî bir nevi mahbus hükmünde olarak kimse ile görüşmeye fırsat-yâb olamadığı ve yalandan başka bir şey işitmediği cihetle mülkün hâline vakıf olmasa ta'yîb olunmaz lakin ekmeği iliklerine işlemiş. Bunca bendegânı var iken içlerinde velinimetlerini Avrupa'ya gülünç edecek sözler söylemekten men için bir sahib-i hamiyet bulunmasına hakikaten teessüf olunur. Ya Babîâlî acaba bu Acemâne fahriyeleri politikaca bir maharet mi sayar? Kim aldanacak? Avrupa ise biz ve hâlâ vükelâmız kendi mülkümüzün hâlini onlardan öğreniyoruz. Nitekim merhum Reşid Paşa lâyiha-i meşhûresinde "bizim içinde iken hissedemediğimiz müşkülâtı haricden Avrupalının daha etraflı gördüğüne" mu'terif olmuştu. Yok aldanacak. Bizim halk ise İstanbul'da maaş alamamaktan ve taşralarda tekâlîfe para yetiştirememekten aç kalan adamlara "hazinemiz düzeldi, ziraat ilerledi, ticaret arttı" denilmiş. İnanılabilmek kâbil olur mu?

Beyâna hacet olmadığı vechle efrâdda olduğu gibi her bir mülk ve devlette dahi usûl-i medeniyet ileriledikçe ihtiyâcât dahi beraber ileri gider. Bundan yirmi otuz ve belki on sene evvel bir devletin muhtaç olduğu kuvve-i berriyye ve bahriyye kâfi olan masraf şimdiki hâcetin öşrünü ifâ edemez denilse mübalağaya haml olunamaz. Ulum ve fûnunun intişâr ve terakkisi gerek esliha ve edevât-ı harbiyye ve gerek cihat-ı sâirece hesaba gelmez şeyler keşf etmiştir ki, hâl-i intizamda bulunmak ve lede'l-iktizâ hukuku muhafaza etmek isteyen devletler hâlince ve derece-i iktidarınca bunları tedarike muhtaçtır. Binâenaleyh devletlerin masârifi eski sarfiyata kıyas kabul etmez raddelerde tezâyüd ettiği gibi yine asâr-ı nâfia-i medeniyetten olmak üzere servet-i ahali-i mükellefe dahi artarak bununla cebir noksan olunmakta ve bazen dahi i'tibâra mürâcâat kılınmaktadır.

Güzel; lakin bize aldığımız silahlar, sefineler ne düşman-ı tabîmizden muhafaza-i hukuk iktidarını verdi, ne de ahâli-i mükellefenin serveti (ihtiyâcât-ı asriyyeyi ifâ edecek derecede tazâyüd şöyle dursun) on on beş sene evvelki hâlinde kalabildi. Mamafih biz silah ve sefine iştirâsına mu'teriz değiliz. Fakat şu kadar deriz ki, eğer arada dünyanın bildiği yağmalar, israflar olmasaydı, hem mülkün hâsılat-ı tabîyyesiyle şimdikinden kat kat ziyade esbâb-ı satvet istihsâl olunur ve hem ahâli ezilmezdi.

Şu icmâlin tafsili, intizam ve terakkinin bir devleti teşkil eden aslın her fer'inde beraber yürümesi yani i'tisâr-ı mâli, servet-i ahâliye, servet-i ahâli tevsi'-i zirâat ve ticaret ü hırfe ve bunlar intişâr-ı ulûm ve maârif ile berâber suhulet-i muamelât ve müravedâta ve bu suhulet demir yollarının ve sâir turuk ve maâbirin memâlikte tekessürüne ve emvâl-i müstahsalanın mevâdd-ı müsmireye sarfına ve mehâkimin hukuk-ı nâsı tamamen temin edecek hâlde olmasına menût ve merbut bulunması hususlarıdır.

Evet, bir devletin husûl-i saadeti öyle müselsel, muttasıl bir takım esbâba tevakkuf eder. Fakat cümlesinin esası adalettir. Elde bir kanun olmadıkça ve onu infâda memur olanlar hür bulunmadıkça nerede icra-yı adalet olunabilmiş ve usûl-i meşveret olmadıkça nerede bir muntazam kanun yapılmış ve hürriyetle infaz edilmiş ki bizde kâbil olabilsin?

Devlet-i Âliyye'nin işbu makâsıdın istihsâli tarîkinde büyük mesâfât kat' ettiğini ahvâlimize vukufu ve insafı olanlar itiraf ederler. Fakat terakkiyât-ı vâkıa bizi vâsıl olduğumuz menzilde tevkif etmeyip bilâkis terakkiyât-ı cedideye bezl-i mesa'i-i mütemâdiye etmeliğimize müşevvik olmak gerektir ve biz kat' etmiş olduğumuz mesafeye bakmayıp nazarımız her şeyde eserlerini görmekte olduğumuz milli mütemeddinenin derecesine varıncaya kadar gideceğimiz yola merkûz ve sa'yimiz onda ilerilemeye mahsus olmuyodur. Bu mütalaalar ve esaslara nazaran gerek Şûrâ-yı Devlet heyetinin ve gerek kâffe-i memurînin ihtilâf-ı asl ve meshebe bakmayarak ve cümlesi kendilerini bir vatanın evladı ve bir heyetin a'zâsı bilerek hâlisâne ve bilittihât çalışmalarını ve bi-meni't-teala hitam-ı sene-i hâliyyede yine böyle vuku bulacak ictimâ'ımızda şimdi ta'dad eylediğim hususât-ı mühimmeye dair iktizâsı görünmüş ve husûl-ı makâsıda medâr addolunarak karargir olmuş bir takım nizâmât-ı nâfi'a-i cedidenin daha hayyiz-i fiile getirilmiş bulunmasını ekîden tavsiye ederim.

Bu hâlde bizim büyük memurlarla akçe sayesinde onların mahlubu olan bir fırka-i cüz'iyeden başka kimsenin insafı olmamak lazım gelir. Bugün her tarafta Devlet-i Âliyye'nin dostları ağlıyor, düşmanları gülüyor. Geçende Lord Stanley bir resmi nutkunda müheyây-yı inkırâz olduğumuzu haber verdi. Viyana'daki Rusya Sefiri bizim için "Devlet-i Osmaniye ile uğraşmaya ihtiyaç kalmadı. O kendi kendine batıyor" diye Kont Bayest'e alenen söyledi.

Cehl ü zulüm mülkûn her tarafına müstevli olmuş, hazine harab, halk aç. Bu kadar kılâ', bu kadar hukuk zayi' ettik. Elyevm koca Tunus Eyâleti istilâ muhatarasında duruyor. Eğer Devlet-i Âliyye'nin kat' ettiği mesâfât bunlar ise mezâristan-ı adem'e pek yaklaştığımızda hiç iştibâh olunmasın.

Çünkü emniyet-i can ü mal ve mahfuziyet, ırz ve nâmus mevâdd-ı mühimmesinin ber-vech matlub-ı mükemmel olması ve bu cihetle herkesin hukukundan emin olarak ticâret ve tevsi'-i dâire-i maişetle iştigal eylemesi, bunların muhafız-ı tabîisi olan mehâkimin kemâl-i intizam ve his hâline menût olmayla muamelât ve hukuk-ı nâsı temin eden mesâil-i şer'iyenin, asrımızın muktezayâtına tevfikân bir mecelle-i mahsusaya derciyle mehâkime ve hükkâma verilmesi mucib-i muhâssenat olup işbu mecellenin ikmâline devam ve ihtimam olunmakla beraber gerek mehâkim-i şer'iyeye ve gerek mecâlis-i nizamiyenin bir yandan ıslah ve tanzimi

ile şer'i şerif ve kanun-ı münifin bilâkusûr cereyanı hususuna aşırı itina ve dikkat olunmasını ayrıca ve mahsusen ve mü'ekkedten tenbih eylerim.

Bir memlekette iki nev' kanun olmaz. Adalet hakâyık-ı eşyadandır. Asla tagayyür kabul etmez. Kavâid-i şer'iyeye tatbikan belki Avrupa'dan daha muntazam kanunlar tanzim olunabilir ve bu davamızı bilcümle ulemâ tasdik eder. Hâl böyle iken niçin yalnız muamelât-ı nâsa dair bir mecelle ile iktifâ olunsun da bir kanunü'ş-şer tanzimine bakılmasın? Endülüs'ü mağbut-ı cihân ve hâlâ dillerde destan eden şeriat-ı emniyet can ve mahfuziyet-i irz u nâmusa kâfil değil midir?

Velhâsıl geçen sene dahi böyle bir vesile ile beyan ettiğim vechle teba'a-i Devlet-i Âliyye'mizin bilâ-istisna cümlesinin saadet-i hâl ve refah ve rahatları ve vatanımızın an-be-an ma'muriyeti nuhbe-i âmâl ve efkâr olduğundan şu âmâl-i hayriyyemizin ikmâlüne herkesin vazife ve iktidârı dairesinde olarak sa'y ü gayret eylemesi matlubumdur.

Cülus-ı Hümâyûndan beri gerek Maliye ve gerek sâir ederek şubelerinin ıslâhâtına dair Babîâli lisan-ı Padişahîden kendine büyük türlü evâmîr-ı ısdâr etti. Fakat cümlesi kuvve-i mütefekhirenin nefsi emmâreye nasihati kabîlinden olmakla hiçbir tesiri olmadı. Zât-ı Padişahînin hüsn-i niyatı dahi hebâya gitti. Şimdi lazım olan usûl-i idarenin tahviliyle devletin cidden ıslahına çalışmaktır.

İSTANBUL'DAN TAHRİRAT

FÎ 8 SAFER

Esâtir-i seleften yedi kere katl ve şakk ve salb edilip, her defada dirilmiş olan Cercis hikâyesinde iştibâh edenler varsa zamanımızdaki haydut Manol'dan ibret alsınlar. Manol beş seneden beri İzmit ve Bursa ve Kütahya ve Balıkesir etrafında sellemehüsselâm gezer. Baş keser, yolcu soyar, köylerde yatar. Bazı kere Bursa ve İzmir Hükümetleri tarafından üzerine asâkir-i zabtiye ve kır serdârları gönderilir. Manol teslim olunmayıp, teşhir-i silah eyler. Asâkir-i merkume dahi hasbel nizâm mukâbele-i bilmisl edip Manol'i paralarlar ve rüfekâsından biri başını keser. Ol havâli onun şerrinden kurtulur. Valiler ve mutasarrıflar bu muzafferiyet-i seniyyeyi elfâz-ı tebrikâne ile Babîâli'ye yazarlar. Gazetelerle halka tebşîr-i keyfiyet olunur.

Bunun bir müddet arası geçer geçmez Manol yine bir taraftan baş gösterir. Valiler ve mutasarrıflar “Bre koma, gitti” diyerek yine asker ve nefir-i âmm gönderirler. Manol yine teşhir-i silah eder. Ve mukabele-i bilmisl usûlünce yine cerh ve katl olunur. Yine iş’ârat-ı muzafferâne ile Babiâli tebşir edilir. Yine gazeteler ilân-ı keyfiyet ederler. Artık Manol ismi unutuldu derken yine Mudanya civarında görülür. Müdürün konağını basar. Zabtiyeyi yaralar ve bir kayığa binip İzmit tarafına geçer, gider. Keyfiyet Bursa Valisi’ne bildirilir ve İzmit Mutasarrıfı’yla muhabere olunur. Vali ve Mutasarrıf Paşalar bizzat Manol’un arkasına düşer. Bir ormanda sıkıştırırlar. Yine herif teşhir-i silah eder. Yine mukabele-i bilmisl icrasıyla Manol katl olunur. Babiâli haberdar edilir. Vali ve mutasarrıfa tahsin ve aferinler yazılır. Yine gazeteler ilan-ı meserret ederler. İşte Manol ve rüfekâsı dört ve beş defadır ele geçtiler. Başları kesildi, hapse konuldu. Yine Manol Balıkesir civarında Kocapınar yolunu bu def’a kat’ etti. Üzerine Hükümet-i mahalliye tarafından ve ahâlden asker sevk olundu. Fakat bu defa vuku’a gelen muharebede Manol’un başı kesilemeyip yalnız rüfekâsından biri katl olundu. Keyfiyet gazetelerle ilan olunup şu kadar ki merkûmun ele geçmesi Zabtiye Müşri Paşa Hazretlerinin Bursa Valiliği hengâmında ittihâz ettiği (tedabir-i şedide-i tazyikiye) nin icrasına menut olduğu dahi ilâve-i makâl edildi. Sâye-i ıslâhatvaye-i cenâb-ı mülkdârîde payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye’nin kapısı önünde ve vükelâ-yı fihâm-ı celâlet-i ittisâmın burunları dibinde bu kadar zamandan beri böyle bir haydutun keyfe-ma-yeşâ icrâ-yı habâsete fırsat bulması ve Babiâli’nin seçip seçip de gönderdiği bunca vülât ve mutassarrıfın hazerâtının ve hususuyla Zabtiye Müşri gibi bir gürk-i barân-dîdenin ikdamât-ı âliyeleri bu beliyyenin def’ine kefalet edememesi ve birkaç defadır Manol’un izâle’i vücuduna dair Hükümet-i mahalliye tarafından resmen yalanlar yazılması, idare-i hâzırının devamını iltizâm edenlere ve bilhassa ol havâlice peyderpey icra olunan ıslahatın beşir ve ilanına vasıta olan (*Hüdavendigâr*) gazetesine medâr-ı iftihar olacak şeyler değildir ama iftihâr etmesinler de utansınlar mı? Çünkü idare-i hâzıra ile tevâbî’i utanmak lafzının manasını unutmuşlardır.

Taşra vilâyetlerinde icra olunmakta olan ıslahattan biri dahi erâmil ve eytâm için teşkil olunan ıslahanelerdir. Vâkıâ bunun vaz’ ve icâdına bâis olan niyet-i hâlisâ sezâvâr-ı takdir olup geçenlerde Dersâadet’te dahi bu yolda bir şey yapılmış ve içine bir hayli itfâl bî-vâye konulmuştu. Geçen gün gittim gördüm ve hüsn-i

intizâmına taaccüble beraber taşra vilâyâtındakilerin hâllerini bundan kıyas edip acıdım. Hani Ayasofya ve Gedik Paşa külhanlarında postnişîn-i ârâm olan keçe külâh beyler yok mu ve hani bu biçârelerin beş onu bir yere gelerek ve Yemişskelesi'ndeki kuruyemişçilerin bir başından öteki başına gidince dek dükkanların önündeki zenbillerde bulunan fındık, ceviz, kestane, kuru üzüm, badem gibi şeylerden her biri bir hapaz ederek dükkan sahipleri bunları görür görmez, dükkanların kepenk sıriklarıyla taşra uğrayınca kadar beğler öteki sokağı dolaşmakla ve herbir manav ve bakkal dükkanlarında bu usûlü icra ile geçinmezler mi idi. İşte bunlardan seksen yüz kadarı bu mevki'e konulmuş imiş. Lakin ıslahhâne denilen imâretin çorbası ve ekmeği tenâvülden müberrâ ve çocuklar eski keçe külâhlarıyla üstlerindeki palaspârelerden dahi muarrâ olduğu ve bunlar ise insan nev'inden olup sıfat-ı melekîyetle me'lûf olmadıkları cihetle herbiri birer tarafa savuşarak şimdi orada firâra dahi mecali olmayan onbeş yirmi acze-i sıbyan kalmışlar ve sabah akşam (Rabbena ünzül aleyna maide) viridiyle karınlarını doyurmaktadırlar.

Geçenlerde Zât-ı Hazret mülûkâne-i Üsküdar civarında vâki' Haydar Paşa kasrına azimet buyurdukta, civarda bulunan mahallâtın fukarası tecemmu' ederek cümlesi bir ağızdan (Aman Padişahım açlıktan ölüyoruz) diye çağrışmışlar. Zât-ı Şahâne bu gürültünün aslı nedir diye yanındaki mukarreblere sual buyurdukta, efendimizin mübarek cemalini gördüklerine teşekküren (Padişahım çok yaşa) diyerek bağırıyorlar, denilmekle beşyüz adet yüzlük altın ihsân-ı hümâyûn buyurulmuştu. Üsküdar ahâlisinin hepsi bu hâlde olmakla mademki bu misal görüldü ol tarafa bir daha azimet-i Hümâyûn vuku' bulacak olursa karı kızan, çoluk çocuk, alil, ihtiyar kimse hanesinde kalmayarak ve hastası sağına binerek güzergâh mülûkânede tecemmu' ile feryadı ayyuka çıkarmaya hazırlanmakta iseler de böyle bir kuyruklu yıldızın yakın zamanlarda bir daha doğacağı mahâl-i iştibâhdır.

Mâbeyn-i Hümâyûn'a me'mûr Nevres Paşa geçende Mısır Valisi'nin familyasına taraf-ı sâmi-i şahânedan ve Harem-i Hümâyûn cânibinden tertib ve ihdâ buyurulan murassaâtı hâmilen Mısır'a azimet ve bir mâhtan mütecaviz dar u diyârından müfârekatla avdet eylemişti. Sâir me'muriyetlerle Mısır'a gönderilen her me'mur, vali tarafından kapuyoldaşca verilen atâyâ-yı cezileden mutayyeb ve mesrur olmak mu'tâd olduğu hâlde müşârunileyh Nevres Paşa bu me'muriyeti hasebince ifâ

ve vazife-i ubudiyeti kemâ-hüve hakküha edâ edilmiş olduğundan sebkat eden hizmet ve sadakatine mükâfat avdetinde on bin altın (iki bin kese) atıye-i seniyye ihsan buyurulmuştur.

Meydanda bir şey yok ise de, Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm mazbatalarının ve bizim hoşamedçi gazetelerin ağızlarına bakılınca yapılmış ve yapılacak ıslahata dahi hadd ü nihayet yoktur. Rumeli demir yolu karar buldu, bitti. Bursa civarında dahi bir demir yol küşâdı tasavvur olundu ve sâir vilayette caddeler açılmakta ve bir yandan esbâb-ı mamûriyet tekessür etmektedir. Lakin Devlet-i Âliyye İran Devleti gibi düvel-i berriyeden olmayıp birçok denizlere ve hususıyla Mecmaü'l-Bahr'in olan Boğaziçi gibi bir kanal ile bu kadar donanmaya ve koca bir tersâneye dahi mâlik olduğundan icrâât-ı islâhiyenin yalnız karaya tahsisi, evliyâ-yı umur hazerâtının malum olan gayret-i vataniyyelerince az gelip, şimdi denizce dahi bazı tasavvurât nâfi'aya teşebbüs olunacağı söyleniyor. Ezcümle Kağıthane Boğazı açılarak ve Karadeniz bir de bu târîkden Akdeniz'le birleştirilerek Galata'dan Büyükdere'ye kadar Boğaziçi'nin sol sahili bir ada şekline konulması ve çünkü kuvve-i bahriyyemiz daima ilerlemekte olup âfide şimdiki tersânenin mevkiî sünfün-ı harbiyyemizin istiâbe kifâyet etmeyeceğinden bu tarîk ile bir azim Tersane tedârîki ve Büyükdere'den Eyüb'e kadar hark olunacak cedvelin iki tarafı Boğaziçi tarzında sahilhaneler ve şehirler ve ebniye-i mîriyeler ile ma'mur olarak velhâsıl bir ikinci Boğaziçi daha teşkili sözleri deverân ediyor. Filvâki şu tasavvur-ı mevki-i icrâya gelse düşünülen menâfiin cümlesi vardır. Ve buna harc olunacak para ele geçecek fevâide nisbetle hiç hükmündedir ama yapacak kim.... Tophane'den Üsküdar'a bir cısr-i seyyar vaz'ı dahi beş on seneden beri söyleniyor ve beş on defadır kumpanyalar tarafından resimler verildi ve fevâid-i adidesi her taraftan teslim ve itiraf olundu. Yine Üsküdar halkı iki çürük vapur ile ve bin türlü tehlike içinde gidip gelirler. Bir zamanlar dahi Büyükçekmece Gölü ile Karaburun arasında bir cedvel küşâdıyla Dersaadet Gümrüklerinin oraya nakli ve oradan İstanbul'a bir demir yolu vaz'ı tasavvur olundu. Haritaları yapıldı. Bunun fevâid-i ve muhassenâtı Kağıthane Boğazı'nın açılmasından bin kat ziyade iken yine icra olunamadı kaldı. Bir vakitler dahi Sapanca Gölü'nün açılması ve Kızılırmak'ın seyr-i sefâine salih bir hâle konulması ve bu vasıta ile tâ Diyarbekir'den ve Bağdat'tan Karadeniz'e sefinelerle eşya nakledilmesi için müzâkerât ve muhâberat cereyan etti. Haritaları tanzim edildi.

Sonradan cümlesi meskût-ı anı kaldı. Eğer hüsn-i tasavvur medâr-ı icrâ olmak lazımlı gelse daha ne güzel şeyler düşünülebilir. Lakin tasavvur başka, icrâ yine başka olmakla, icrâsız tasavvur mâlîhulya kabîlinden olur. Biz fûnun-ı medeniyetin daha elifbâsında olduğumuzdan, şimdiki iktidarımız menâfi'-i mülkiyeye müteallik esbâbın yalnız tasavvuru dairesinde kalıp, ileriye tecavüz edemiyor. Hem de bir nice senelerden sonra gelecek menfaate bugün ele geçecek fâideyi tercih ettiğimizden var mı bize entrika, var mı fırlıdak, var mı beş on kuruş çarpacak bir iş. Bunlarda var; kuvveti bâzûya götürüp, nail-i maksud olmaya çabalarız. Ama şu iş şöyle yapılsa on sene sonra mülk ü millete bu kadar fâide olacaktı, be neme lazım. Ben dünyaya kazık mı kakacağım. Benden sonra taş taş üstünde kalmasın deyip o tarafa sarf-ı efkâr etmeye bile üşeniriz. İşte bizde bu terbiye-i feylesofâne veyahut bu atâlet-i cahilâne daim oldukça öyle mülk ü millete büyük fâideler verecek büyük büyük teşebbüsler kat'an me'mûl değildir.

Hâ Rumeli demir yolu için Davud Paşa'nın yoluna koyduğu suret veçhle karar verildi ve irâde-i seniyyesi dahi çıktı. Lakin bundan devlete ne kazıklar girdi? Daha da gireceğinden mââda mesmuâta göre şerâit-i müte'akkide icâbınca bunu müteahhid olan kumpanyaya Hazine-i Maliye senevî bir buçuk milyon ikiyüz elli bin lira fâiz verecek ve yolun mebde'inden müehhirine kadar iki tarafındaki sekiz saat kalındığında, arazi ve müstemilâtı ve maâdin ve ormanlar bilcümle kumpanyaya terk olunacaktır. Maliye Nâzırı Sadık Paşa daha devlet hazinesinden fedakarlık etmeye alışmamış olduğundan bu şartları gördüğüyle ürkmüş ve hatta Meclis-i Hâss'ta bir yandan bütçenin meydana çıkması irade olunur ve bir yandan böyle masraflar açılır ve menba'-ı vâridat olan mahaller kumpanyalara verilirse işin ucu ortası bulunamayacağından ve bu fazla masrafı vermeye hazinenin hâli kat'an mütehammil olmadığından kendisi bu işin erbâbı olmadığını bilbeyân istifa eylemiş ve Dâhiliye Nâzırı Şirvanîzade dahi Sadık Paşa'ya muavenet edip, bari bu maslahatın bir kere de Şûrâ-yı Devlete havalesiyle orada düşünülmesi suretini teklif ettiği hâlde Davut Paşa işi bu kerteye götürünce kadar ne zahmetler..... çektiğini tahatturla cân başına sıçrayıp "Rezaletin manası yoktur" diyerek mukabele etmiş ve nihayet şartnâme ve mazbata yapıp, Meclis-i Hâss'da bir kargaşalık arasında alelacele kırâat ve evvelki müzâkerede bulunmayan vükelâdan hiçbirisi meâl ve mefhumunu anlamayarak temhir ile arzına müsâraat olunmuş ve bazı erbâb-ı haysiyet bu şartların ağırlığı

meydanda iken niçin etrafıyla düşünölmeye meydan bırakılmayıp sür'at edildiğinin sebebini Makam-ı âliden bilmünâsebe sorduklarında “Yunan ve Girit Meseleleri'nde görölen tahsilât bu demir yolunun istedikleri vechle inşası için sebkât eden vaad-i mahsusa mebni olmakla bunun şimdi uzatılması Düvel-i Mütehabbe'nin mucib-i iğbirârı olur” cevabı verilmiş olduğunu sıhhatinde iştibâh edilmemesini temin ile beyan ederim.

Bundan akdem takdim ettiğim muharrerâta iş'âr olunduğu üzere Zât-ı Sadâretpenâhî ile Dâhiliye Nâzırı'nın aralarındaki bürüdet elyevm bâki olup bu misillü işlerde âsârı görölmekte ve gündend güne kuvvetlenmekte ise de Şîrvânî'nin teveccüh-i şahânedend başka yâr ve yâveri olmadığı ve sadr-ı güzîninin ise entrikada mahareti ve (hârici ve dâhili) vesâit-i mütenevvi'ası bulunduğuy cihetle yakında onu dahi Midhat Paşa gibi bir diyâra saldıracığı derkârdır. Hatta bu işte bile paçaları sıvayıp ve çerağ-ı haslarından biri vasıtasıyla Fransa ve İngiltere ve Avusturya sefâretlerine “Dâhiliye Nâzırı zaten ulemâ mesleğinden yetişmiş olduğundan, taassubu cihetiyle mâni'-i terakki ve ıslahat olmakta ve hatta bu [d]efa demir yolu meselesini dahi eğip büküp çürötmek emelinde idi. Hele sâhib-i devlet efendimiz dayandı, kurtardı. Böyle adamlarla iş mi görölür, devlette adam yok. Yalnız bir zât ne yapsın? İşte bu kadar işte bu kadar olabilir” yollu tebligat icrâ edilmiş ve bu zemin ile onların ağzından Zât-ı Şahâneye bir şey duyurmaya çalışılmış olduğuy bazı sefâret mahremlerinden istimâ' olundu.

Muhlisleri ne Şîrvânizâde ve ne de Sadık Paşa ile bir gûne ülfet ve münâsebetim olmadığı hâlde kendilerine dair ettiğim tahkikâtı bilâ-garaz taraf-ı vâlâlarına iş'âr eder ve siyâk-ı muharrerâtdan dahi malum olduğuy üzere müşârünileyhimânın ikisi dahi idare-i hâzıra mektebinden yetişmiş olduklarından hiçbirinden hayır me'mûl etmezdim. Ancak bu itikad ve iş'arât Cenâb-ı Bâî'ye ayan olduğuy üzere bir gûne garaz ve nefsanîyetten nâşî olmayıp mücerred gayret-i vataniyyeden münbais bir hâl-i infîâle mebni olduğundan şimdi kendilerinin bu vechle vatan ve milletimize nâfi' bir emr-i hayra velev muvaffak olamasınlar. Bezl-i makdur ettiklerini tahkikimde evvelki sû-i zannımda bunların belâyı karîne uğradıklarını tefehhümle teessüf ettim.

Tasarrufât-ı vâkıa cümlesinden midir nedir, Çırağan Sarayı'nın tefrişine garib bir hâlde başlandı. Doksan bin franga yalnız bir yatak örtüsü sipariş olunduğunu işitiyoruz.

RAYBE'L-MENÛN

İstanbul civarında vâki' Belgrad köyündeki su bendi müddet-i medideden beri ayıklanmadığından miktar-ı vâfî su istiab etmediği ve bunun tathîri lede'l-keşf beşyüz bin kuruş sarfına muhtaç olup buna dahi hazinenin tahammülü olmadığı cihetle şimdilik sudan bir ta'mir ile geçiştirileceği ve bu sırada bir Fransız kumpanyası zuhur edip, yirmi sene imtiyaz verildiği ve fakat masura hesabıyla su satılmayıp her üç okkasının iki paraya satılmasına müsaade edildiği hâlde bir para istemeksizin yeniden bir büyük su bendi yapmayı taahhüd eylediği İstanbul gazetelerinde okundu ve hatta *Muhib* gazetesi (şirketin teklif eylediği işler hem Babî'ali'ye ve hem de sekene-i İstanbul'a fâideli olacağından bunun bir gün evvel yapılmasını isteriz) diye bağırdığı taaccüble görüldü.

Vaktiyle Yeniçeriler kazan kaldırıp Bâb-ı Hümâyûn'a cumhur ile geldiklerinde "istemeyük istemeyük" diye bir ağızdan bağırsırlarken içlerinde ne istemediğini bilen pek az bulunmuş. Onun gibi *Muhib* gazetesi, sen de ne istiyorsun biliyor musun? Hiç sizin evde çamaşır yıkanmaz mı, tahta silinmez mi, yemek pişmez mi, su içilmez mi, sokak kapısının arkasında uzun uzun tebâşîr çizgilerini sayarak hiçbir kere Saka Baba ile hesap gördüğün yok mu? Ey şimdi mahalle çeşmelerinin muslukları akmadığını gözünün önüne getir ve yolda harareten dilin damâğına yapışıp da (Teşnegânın çakçak olmuş leb-i hâhişleri çeşme-sâr-ı merhamette bir içim su kalmamış) mâilince bir içim su bulamamayı zihninde bul, yahut evde çamaşır yığılıp kaldı. Herif ne yapacaksın, feryadı asûmâna çıktığını tasavvur et. Ve çünkü *Muhib* gazetesinin abonâtlarından çokluk hayır olmadığını sen de mu'terifsin. Bu hâllerle bir de cepte bir paran bulunmadığını dahi farz ve ilave eyle, o zaman bir iyice düşün. Suyu okka ile almak hoş olur mu.... Sen kendini de bir tarafa bırak. İstanbul sekinesinde ne kadar alîl ve fakir ve kimsesiz ve dul ve bî-vâyeler var. Hülya eyle. Hani şimdi başına bir bez örtüp mahalle çeşmesinden

destisini dolduran nice bin bîçare hatunların üç okka suyu iki paraya almak için çekecekleri ızdırabı mülâhaza et! Yahut bunları da düşünme. Şimdi haftada bir kere olsun hamama gider ve üç beş kuruşla çıkarsın ve bir hıyarı dört beş paraya ve eve lazım olan sebze yi birkaç kuruşa alırsın. Lakin suyun üç okkası iki paraya satılırsa hamamcı fiyatı kaldırır, bahçıvanlar dahi kezâlik sizin masârifiniz şimdi ayda yüz kuruş ise o zaman lâ-muhâle yüz yirmi, yüz otuza fırlar. İşte cümle aceze ve fukaranın hâli dahi bunun gibidir, buraları dahi zihninden geçir.

Ey, bakalım Fransız kumpanyasının yapacağı bendi ister misin? Ya bunu isteyeceğine bu bend niçin böyle dolmuş, niçin bakılmamış. Bu işin me'murları yok mu? Bunları sorsana. Belgrad köyü ahâlisi onbeş seneye gelinceye kadar vergilerine bedel bu bendi ayıkladıklarını ve vaktâ ki Hükümet bunlardan vergi almaya başlamış. Onlar da bu hizmeti terk etmişler. İşte o zamandan beri kumlar sene-be-sene birbiri üstüne birikmiş ve bu sene kum pek ziyade çoğalıp, su ise İstanbul ahâlisini ancak bir ay idare edebilecek raddede azalmış olduğunu yine kendin söylüyorsun. Bu kadar zamanda Hükümetin karye-i mezkûre ahâlisinden aldığı vergi acaba şimdi bendin tathîrine muktezi olan akçenin mikdarına baliğ olmuş mu ve bu bendin hiç evkâfı yok mu? Var ise hâsılatı nereye gidiyor. Hani Su Nâzırı Musa Ağa? Bunlar niçin bakmıyorlar ve şimdiye kadar bakmamışlar? Bunları niçin sormuyorsun? Ey yine bendi kumpanya yapsın mı, suyu okka ile ahâliye satsın mı? İster misin...

Kemal¹³³

¹³³ Imprimerie Centrale de la JEUNE TURQUIE, 14, Rupert St. Martin's Street, W.C., Leicester Square. Loudre

SONUÇ

1868-1870 yılları arasında Mustafa Fazıl Paşa'nın desteğiyle, Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından çıkarılan *Hürriyet* gazetesi, yayınladığı makalelerle halkın sesi olmaya çalışmıştır. Bugüne kadar kullanılmayan kavramlara dikkat çekmiş, devrin zihniyetini yansıtan; hürriyet, adalet, eşitlik ve meşveret gibi kavramlar üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada gazetenin 1-50 sayıları Latin alfabesine aktarılmış ve çoğunlukla bahsedilen konular üzerinde incelemeler yapılmıştır. Namık Kemal'i bu gazetede her zaman usûl-i meşveret diye adlandırdığı bir parlamento meclisinin savunuculuğunu yaparken görürüz. Ona göre, bir Senato meclisi olmalı ve Padişah tek başına hüküm sahibi olmamalıdır. Halkın seçtiği vekiller sayesinde artık halk da söz sahibi olmalıdır.

Usûl-i meşveret yanında genellikle savunulan düşünceler İslâmi fikirlerle desteklenmiş, sonradan halkın da savunucusu olacağı kavramlar ilk defa burada ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Namık Kemal vatan kavramını ilk defa bu gazetede ortaya atmış ve bundan sonraki zamanlarda vatan, hürriyet gibi kavramlar Namık Kemal ile özdeşleşmiştir. Yine Ziya Paşa'nın 11. sayıda kaleme aldığı "Şiir ve İnşâ" başlıklı yazısında da edebiyata dair görüşlerini dile getirmiştir. Bu makalede Osmanlı şiirinin varlığı sorgulanarak artık öze, vezinsiz şiire dönülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İşte tüm bu yenilikçi yönleriyle diğer gazetelerden ayrılan *Hürriyet* gazetesi, bu konuların yanında içtimai ve siyasi konuları da dile getirmiş, Tanzimat Fermanı vb. gibi dönemin zihniyetini yansıtan konuların yanında farklı siyasi olaylara da değinmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap

KUNTAY, Mithat Cemal, Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında. Cilt I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2010.

MARDİN, Şerif, “Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908”, İletişim Yayınları, (17. Baskı), İstanbul 2011.

MARDİN, Şerif, Türk Modernleşmesi Makeleler 4, İletişim Yayınları. (19. Baskı), İstanbul 2019.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 20. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ekim 2012.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, “Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere’de Türk Gazeteciliği 1867-1967”, Belge Yayınları, (2. Baskı), Şubat 1985.

Hazırlanan Kitap

Ebuzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar Tarihi. (Bugünkü Türkçeye Uygulayan: Şemsettin Kutlu). İstanbul: Hürriyet Yayınları, Mart 1973.

Makaleler

Donbay, Ali, “Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşâ” Makalesi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 10, (2001), s.(181-188)

Namık Kemal, “Usûl-i Meşverete Dair Geçen Numaralarda Münderic Mektupların Dördüncüsü”, HG, Nr. 16, (12 Teşrin-i Evvel 1868), (7-8)

Namık Kemal, “Hubb’ül Vatan Min’el İman”, HG, Nr.1, (29 Haziran 1868), s. (4-7)

Namık Kemal, “Sadâret”, HG, Nr. 36, (1 Mart 1868), s.(1-3)

Namık Kemal, “Yine Girit Meselesi Tazelendi”, HG, Nr.24, (7 Kanun-ı Sâni 1868), s.(2-4)

ÖZ GEÇMİŞ

1994'de Gümüşhane'de doğdu. İlköğrenimini Torul Namık Kemal İlköğretimokulu'nda, ortaöğrenimini Torul Şehit Tamer Özdemir Çok Programlı Lisesi'nde tamamladı. 2012'de Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini 2016'da tamamladı. Aynı yıl Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

